

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ο ΕΠΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
ΣΑΚΚΟΥΔΙΟΥ (BHG 1553). ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΣΧΟΛΙΑ

ΠΕΤΡΟΥΓΑΚΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Τριμελής επιτροπή εποπτείας:
Μαρίνα Δετοράκη, επ. καθηγήτρια
Μαρίνα Λουκάκη, αναπλ. καθηγήτρια
Ιωάννης Βάσσης, καθηγητής

ΡΕΘΥΜΝΟ 2013

Φωτογραφία εξώφυλλου

Staro Nagoričino, Ναός Αγ. Γεωργίου: Νωπογραφία του νάρθηκα (1318 περ.)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τον Σεπτέμβριο του 2003 αποσπάστηκα από τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Κρήτης και ανέλαβα υπηρεσία στο Εργαστήριο Παλαιογραφίας του Τμήματος. Την ίδια εποχή βρισκόμουν στην τελική φάση εκπόνησης της μεταπτυχιακής μου εργασίας Α' κύκλου, στο Διατμηματικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα των Βυζαντινών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας Κρήτης. Το θέμα της εργασίας αφορούσε μια ψυχωφελή διήγηση ενταγμένη σε βίο, προερχόμενο από το περιβάλλον της μονής των Στουδίου, στην Κωνσταντινούπολη. Όταν τον Φεβρουάριο του 2004 υποστήριξα την εργασία μου, ο καθηγητής κ. Θεοχάρης Δετοράκης, ο οποίος ήταν και ο επόπτης μου, με παρακίνησε να συνεχίσω στον Β' κύκλο μεταπτυχιακών σπουδών. Αρχισα δειλά να διερευνώ πιθανά θέματα με παρότρυνση του επόπτη μου, τον οποίο θα ήθελα ολόψυχα να ευχαριστήσω για την εμπιστοσύνη του και τη διαρκή στήριξη, την οποία μου προσέφερε τόσο σε επιστημονικό όσο και σε ηθικό επίπεδο. Με παρότρυνση δική του, εξάλλου, κλήθηκα να αναζητήσω νέο εποπτεύοντα της διατριβής, καθώς, όπως μου επεσήμανε, η δική του τότε επικείμενη συνταξιοδότηση, πριν την ολοκλήρωση της διατριβής μου, θα μου δημιουργούσε γραφειοκρατικά προβλήματα.

Η χρονική περίοδος αναζήτησης του θέματος υπήρξε συναρπαστική. Αν και υπήρχαν ελκυστικά και ενδιαφέροντα θέματα, κάθε φορά η προσπάθεια προσέκρουε είτε στην ανάληψη του θέματος από άλλον ερευνητή είτε στη δική μου αίσθηση ότι δεν είχα βρει, ακόμα, αυτό που είχε αγγίξει όχι μόνο τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα αλλά και τον ψυχισμό μου. Όταν διάβασα το κείμενο του Θεοδώρου Στουδίτη για τον Πλάτωνα Σακκουδίου, ήξερα ότι ήταν αυτό που αναζητούσα. Το κείμενο με κέρδισε από την πρώτη στιγμή. Και τώρα ακόμη, καθώς η διατριβή προχώρησε αργά, παράλληλα με την εργασία μου, η επαφή με το έργο αυτό μου δημιουργεί νέες προκλήσεις κάθε φορά. Όταν ζήτησα την άποψη της κ. Δετοράκη, με τη βοήθεια της οποίας διενεργήθηκε η αναζήτηση, στήριξε με εμπιστοσύνη την επιλογή μου και γι' αυτό την ευχαριστώ θερμά.

Στα τέλη του 2005, αφού είχα εντοπίσει πια το θέμα της διατριβής, εγκρίθηκε η αίτησή μου στο Τμήμα Φιλολογίας για την εκπόνησή της με επόπτρια την αν. καθηγήτρια κ. Μαρίνα Λουκάκη και μέλη της τριμελούς επιτροπής τον καθηγητή κ. Ιωάννη Βάσση και την επ. καθηγήτρια κ. Μαρίνα Δετοράκη, τους οποίους και ευχαριστώ θερμά για τις πολύτιμες επιστημονικές παρεμβάσεις τους και για την κατεύθυνση που μου προσέφεραν όλα αυτά τα χρόνια. Παρά τη μετακίνηση της κ. Μ. Λουκάκη στο ΕΚΠΑ και την ανάληψη της εποπτείας από την κ. Μ. Δετοράκη, η

ουσιαστική συμβολή και των δύο στην εκπόνηση αυτής της διατριβής παραμένει η ίδια, όπως είχε προσδιορισθεί εξαρχής.

Είχα, επίσης, την τύχη να συνεργαστώ με τον καθηγητή κ. Bernard Flusin, στο πλαίσιο υποτροφίας Erasmus, στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, στο Παρίσι (Paris IV), κατά τη διάρκεια του 2009. Θερμά τον ευχαριστώ για τις πολύτιμες συμβουλές του και την αμέριστη βοήθεια που μου προσέφερε, καθώς, εκτός των άλλων, με επιστολές του μπόρεσα να επισκεφθώ αρκετές βιβλιοθήκες εκτός εκείνης της Σορβόνης (Bibliothèque Byzantin, IRHT, BOSEB-IFEB, BnF). Στο Παρίσι είχα, επίσης, την ευκαιρία ανταλλαγής απόψεων σε εκδοτικά θέματα έργων του Θεοδώρου Στουδίτη με τον κ. Olivier Delouis, ερευνητή του Institut Byzantin (CNRS), τον οποίο ευχαριστώ πολύ, γιατί μου έδωσε το δικαίωμα να μελετήσω την ανέκδοτη διδακτορική του διατριβή με θέμα τη μονή των Στουδίου.

Για τη συμπαράσταση και τη στήριξή τους θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω τους διδάσκοντες του προγράμματος Βυζαντινών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Παν/μίου Κρήτης, και ειδικότερα τις κυρίες Όλγα Γκράτσιου και Αντωνία Κιουσοπούλου, οι οποίες συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση της ερευνητικής μου δραστηριότητας. Τις ευχαριστώ θερμά και για τις προσκλήσεις τους σε ημερίδες υποψηφίων διδασκόντων του Τμήματός τους όλα αυτά τα χρόνια.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στους διδάσκοντες της Βυζαντινής Φιλολογίας του οικείου Τμήματος, κ. Μ. Πατεδάκη και κ. Αλ. Ζερβουδάκη αλλά και άλλων ειδικοτήτων για τη βοήθειά τους και την ηθική τους συμπαράσταση, όποτε την είχα ανάγκη, όπως του κ. Στ. Κακλαμάνη, της Γ. Κατσιμαλή και πολλών άλλων, στων οποίων τα ονόματα δε θα αναφερθώ διεξοδικά από φόβο τυχόν παραλείψεων. Στο πρόσωπο του κ. Γεωργίου Μοτάκη, υπεύθυνου στο κέντρο υπολογιστών του Τμήματος και γραμματειακής υποστήριξης των μεταπτυχιακών φοιτητών, οφείλω ευγνωμοσύνη για την πολύτιμη βοήθειά του όλα αυτά τα χρόνια. Θα ήταν όμως άδικο να μην κάνω μνεία και στο σύνολο του προσωπικού της Βιβλιοθήκης του Παν/μίου Κρήτης, στο Ρέθυμνο, για την άμεση και αποτελεσματική εξυπηρέτηση, πολλές φορές εκτός ωραρίου και αρμοδιοτήτων.

Θα ήθελα, ειλικρινά, να ευχαριστήσω τους ανθρώπους της οικογένειάς μου και τους φίλους μου, κοντινούς ή μακρινούς, γιατί με κατανόηση δέχτηκαν όλα αυτά τα χρόνια τη μη ηθελημένη αλλά αναπόφευκτη αποστασιοποίησή μου. Θέλω, επίσης, η προσπάθεια που κατέβαλα γι' αυτήν τη διατριβή, ανεξαρτήτως αποτελέσματος, να δίνει έναυσμα στα παιδιά μου να τολμούν και να διεκδικούν τη γνώση σε όποια φάση της ζωής τους και αν βρίσκονται.

Κλείνοντας, αφιερώνω το πόνημα αυτό στη μνήμη του πατέρα μου για όλα όσα μου δίνει ακόμα και σήμερα, παρά την απουσία του.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- AASS *Acta Sanctorum*, Impression anastatique, ed. Culture Civilisation, Bruxelles 1966
- AB *Analecta Bollandian*
- AHG *Analecta Hymnica Graeca*
- AUVRAY E. AUVRAY, *Sancti patris nostris et confessoris Theodori, Studitis praepositi parva catechesis*, Paris 1891
- AUZÉPY, *Hagiographie et Iconoclasm* M.-F. AUZÉPY, *L'Hagiographie et l'Iconoclasm Byzantin. Le cas de la Vie d'Étienne le Jeune*, Aldershot: Ashgate 1999 [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, 5]
- BBGG *Bolletino della Badia graeca di Grottferrata*
- BERNARDI, *Prédication* J. BERNARDI, *La Prédication des Pères Cappadociens: le prédicateur et son auditoire*, Paris Presses universitaires de France 1968, [Publications de la Faculté des Lettres et des sciences humaines 30]
- Biography and panegyric* *Greek biography and panegyric in late antiquity*, T. HÄGG-P. ROUSSEAU (eds.), with the assistance Ch. HØGEL, Berkeley, University of California Press 2000
- Bithynie au Moyen Âge* *La Bithynie au Moyen Âge*, B. GEYER- J. LEFORT (ed.), Paris: Lethielleux 2003, [Réalités Byzantines 9]
- BHG F. HALKIN, *Biblioteca Hagiographica Graeca*, vol I-III, Bruxelles 1957³, [SH 8a]
- Byzance: économie et société* B. CASEAU-CHEVALLIER, *Byzance: économie et société. Du milieu du VIIIe siècle à 1204*. Sedes 2007 [Regards sur l'Histoire Médiévale. Sous la direction de J. L. BIGET]
- BMGS *Byzantine and Modern Greek Studies*
- BS *Byzantine Studies/Études Byzantines*
- BZ *Byzantinische Zeitschrift*
- CHOLIJ, *Theodore Stoudite* R. CHOLIJ, *Theodore the Stoudite. The ordering of holiness*, New York: Oxford University Press 2002
- CNRS Centre Nationale de la recherche scientifique
- Companion to Byzantine hagiography* St. EFTHYMIADIS (ed.), *The Ashgate research companion to Byzantine hagiography*, Volume I: periods and places, Farnham: Ashgate Publishing Limited 2011
- CFHB *Corpus fontium historiae byzantinae*
- DELEHAYÉ, *Les Passions* H. DELEHAYÉ, *Les Passions des martyres et les genres littéraires*, Bruxelles: Société des Bollandistes 1966 [SH 13 B]

- DELOUIS, *Stoudios* DELOUIS O., *Saint-Jean-Baptiste de Stoudios à Constantinople. La contribution d'un monastère à l'histoire de l'Empire byzantin (v. 454-1204)*, Thèse présentée, Paris 2005
- DOP *Dumbarton Oaks Papers*
- DOT *Dumbarton Oaks Texts*
- DU CANGE DU CANGE C. dU FRESNE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, Paris [Lugduni]: apud Anissonios, Joan. Posuel, & Cloud. Rigaud., 1668
- EEBS *Επετηρίς Εταιρείας βυζαντινών σπουδών*
- ΕΕΘΣΠΑ *Επιστημονική επετηρίς Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*
- EHRHARD I, II, III A. EHRHARD, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche: von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhundert (band I-II-III)*, Leipzig 1936-9 [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 50–52]
- EIE *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών*
- EO *Echos d'Orient*
- ΕΠΛΒΠΠ *Εγκυκλοπαιδικό προσωπογραφικό λεξικό βυζαντινής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Α. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ (επιμ. έκδ.), Αθήνα: εκδόσεις Ιωλκός 1996-2002, τόμοι Α'-Δ'
- ΕΡΜΗΝΕΙΑ *Les Vies des saints à Byzance. Genre littéraire ou biographie historique? Actes du IIe colloque international philologique «ΕΡΜΗΝΕΙΑ»*, Paris, 6-7-8 Juin 2002, organisé par l'E.H.E.S.S. et l'Université de Chypre sous la direction de P. ODORICO et P. AGAPITOS, Paris: de Boccard 2004 [Dossier Byzantins 4]
- ΕΦΘΥΜΙΑΔΕΣ, *New developments in Hagiography* St. ΕΦΘΥΜΙΑΔΕΣ, «New developments in Hagiography: The rediscovery of Byzantine Hagiography», Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies, London, 21-26 August, 2006, Vol. I Plenary Papers, El. JEFFREYS (ed.), Aldershot: Ashgate 2006
- ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, *Panégyrique de s. Théophane* St. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, «Le panégyrique de s. Théophane le confesseur par s. Théodore Stoudite (BHG 1792b). Édition critique du texte intégral», *AB* 111 (1993), 259-290
- ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, *Dissertation* St. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ, *The "Vita Tarasii" and the hagiographical work of Ignatios the Deacon. A contribution to the study of byzantine Hagiography*, Dissertation, Oxford 1991

- FATOUROS, *Epistulae* G. FATOUROS, *Theodori Studitae Epistulae*, Pars Prior – Pars Altera, Berlin: Walter de Gruyter 1991, [CFHB 31/1-2]
- GOTHr *Greek Orthodox Theological Review*
- GNO *Gregorii Nysseni Opera*. Auxilio aliorum virorum doctorum edenda curaverunt W. JAEGER - H. LANGERBECK, vol. 1-10 (et Supplementum), Leiden: Brill 1960-
- Grandes Catéchèses*
-*Épigrammes* Théodore Stoudite, *Les Grandes Catéchèses (Livre I). Les Épigrammes (I-XXIX)*, précédées d'une étude de Julien LEROY sur le monachisme stoudite. Présentation, traduction et notes par Florence de MONTLEAU, Bégrolles en Mauges: Abbaye de Bellefontaine 2002
- GRBS *Greek, Roman and Byzantine Studies*
- Gregory of Nazianzus *Gregory of Nazianzus images and reflections*, J. BØRTHNES-T. HÄGG (eds.), Museum Tusulanum Press University of Copenhagen 2006
- Images*
- Handbook of Classical Rhetoric* S. E. PORTER (ed.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period, 330 B.C.–A.D. 400*, Leiden: Brill 1997
- HATLIE, *Monks and monasteries* P. HATLIE, *The monks and the monasteries of Constantinople ca. 350-850*, Cambridge-New York: Cambridge University Press 2007
- HATLIE, *Dissertation* P. HATLIE, *Abbot Theodore and the Stoudites: A case study in monastic social groupings and religious conflict in Constantinople (787-826)*, Dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in the department of History at Fordham University, New York, May 1993
- HENRY, *Theodore of Studios* P. HENRY, *Theodore of Studios: Byzantine churchman*, Ph. D dissertation., Yale University, 1968
- Hermogenes* C. W. WOOTEN, *Hermogenes' On Types of Style*, Chapel Hill 1987
- Histoire de la Littérature Chrétienne* *Histoire de la Littérature Grecque Chrétienne, Introduction*, sous la responsabilité de E. NORELLI-B. POUDERON, Paris: Editions du CERF 2008 [Initiations aux Pères de l'Église]
- HUNGER, *Βυζαντινή Λογοτεχνία* H. HUNGER, *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Α'-Γ'*, μτφρ. Λ. Γ. Μπενάκη, Ι. Β. Αναστασίου, Γ. Χ. Μακρή, Αθήνα MIET 2001³
- ΘHE *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*

- JANIN, *Géographie II* R. JANIN, *Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, v. II: *Les églises et les monastères des grandes centres byzantins*, Paris: Institut français d'études byzantines 1975
- JANIN, *Géographie III* R. JANIN, *Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, *Première Partie: Le siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique*, t. III: *Les églises et les monastères*, Paris: Institut français d'études byzantines 1969²
- JECS *Journal of Early Christian Studies*
- JÖB *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*
- KAZHDAN, *History II* A. KAZHDAN, *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, Athens 2006, [Institute for Byzantine Research, Research Series 4]
- KAZHDAN, *History I* A. KAZHDAN, *A History of Byzantine Literature (650-850)*, Athens 1999, [Institute for Byzantine Research, Research Series 2]
- KENNEDY,
Κλασική Ρητορική G. KENNEDY, *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής*, Αθήνα: εκδ. Παπαδήμα 2004⁵, μτφρ. Ν. Νικολούδης, επίβλεψη Ι. Αναστασίου
- ΚΟΥΚΟΥΡΑ,
Χριστιανική ομιλία Δ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Σπουδή στη χριστιανική ομιλία. Α' Το λογοτεχνικό περιβάλλον και η γένεσή της*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρνάρα 2009
- ΚΟΥΚΟΥΡΑ,
Εκκλησιαστική Ρητορική Δ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Η Ρητορική και η Εκκλησιαστική Ρητορική. Διαχρονική μελέτη*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρνάρα 2003 (ανατύπωση 2006)
- ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ,
Βυζαντινός κλήρος E. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Ο βυζαντινός κλήρος και η κοινωνία των «Σκοτεινών αιώνων»*, Αθήνα: ΕΙΕ, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών 1996, [Μονογραφίες 3]
- ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ ,
La notion de "Achab" N-C. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, "La notion de "Achab" et la propagande de l'époque iconoclaste: fondements idéologique et fluctuations", *Mesogeios* 13-14 (2001), 123-144
- LAMPE LAMPE G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford: University Press 1961
- LByzG TRAPP E., *Lexikon zur byzantinischen Gräzitat*, Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1996-
- LEMERLE, Ουμανισμός P. LEMERLE, *Ο πρώτος βυζαντινός Ουμανισμός Σημειώσεις και παρατηρήσεις για την εκπαίδευση και την παιδεία στο Βυζάντιο από τις αρχές ως τον 10^ο αιώνα*, μτφρ. Μ. Νυσταζοπούλου, Αθήνα MIET 1981
- Λεξικό πρωτο-

- χριστιανικών όρων Δ. ΔΡΙΤΣΑ-Δ. ΜΠΑΛΙΑΤΣΑ-Δ. ΚΑΡΑΜΑΤΣΚΟΣ, *Λεξικό πρωτοχριστιανικών, βυζαντινών και νεότερων ορθοδόξων όρων*, Αθήνα: Έννοια 2005
- LSJ LIDDELL H. G. -SCOTT R.-JONES H. S., *A Greek-English Lexicon: with a supplement*, Oxford: University Press, 1996
- LEROY ,
La vie quotidienne J. LEROY, «La vie quotidienne du moine studite», *Monachisme byzantin*, 47-79 [Irénikon 27 (1954), 21-50].
- LEROY, *La réforme* J. LEROY, «La réforme studite», *Monachisme byzantin*, 155-92 [= *Il monachesimo orientale* (OCA 153), Rome 1958, 181-214]
- LEROY,
Saint Théodore Studite J. LEROY, «Saint Théodore Studite (759-826)», *Monachisme byzantin*, 193-210 [= *Théologie de la vie monastique. Études sur la tradition patristique* (Théologie, 49), Paris 1961, 423-36]
- MIET Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- MARTIN,
Iconoclastic controversy E. D. MARTIN, *A history of the iconoclastic controversy*, New York: AMS Press 1978²
- Menander* D. A. RUSSEL- N. G. WILSON, *Menander Rhetor*, Oxford: Clarendon Press 1981
- Monachisme à Byzance* *Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècles. Aspects internes et relations avec la société. Actes du colloque international organisé par la Section d'histoire de l'Université libre de Bruxelles en collaboration avec l'Abbaye de Maredsous (14-16 mai 1992)*, A. DIERKENS-D. MISONE- J.-M. SANSTERRE (eds.), Maredsous 1993, [Revue Bénédictine 103]
- Monachisme byzantin* J. LEROY, *Études sur le monachisme byzantin. Textes rassemblés et présentés par Olivier Delouis*, J. LEROY, Bérigolles en Mauges: Abbaye de Bellefontaine 2007, [Spiritualité Orientale 85]
- OCA Orientalia Christiana Analecta
- ODB *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1-3, New York-Oxford 1991
- OIKONOMIDES, *Listes* N. OIKONOMIDES, *Les listes de préséance Byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris: CNRS 1975
- OMONT, *Inventaire* H. OMONT, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1888.
- Oxford Handbook of Byzantine Studies* *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, edited by El. JEFFREYS with J. HALDON - R. CORMACK, Oxford University Press New York 2008
- PAPADOPOULOS-KERAMEUS A. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου Μεγάλη Κατήχησις. Βιβλίον δεύτερον*

ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ἀυτοκρατορικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, Saint-Petersburg 1904

- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ,
Το ἔπος τῆς Εἰκονομαχίας K. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Το ἔπος τῆς Εἰκονομαχίας*,
Αθήνα: Ωκεανίδα 2005, [=Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ
ἔθνους, βιβλίον δέκατον, Μεσαιωνικός Ἑλληνισμός-η
Μεταρρύθμισις]
- PERNOT, *La Rhétorique
de l'éloge* L. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge dans le monde Gréco-
Romain*, I-II, Paris 1993 [Collection des Études
Augustiniennes, Série Antiquité 137-138]
Patrologiae cursus completus, Series graeca
Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit
- PG
Pmb Z T. PRATSCH, *Der hagiographische Topos. Griechische
Heiligenviten in mittelbyzantinischer Zeit*, Walter de
Gruyter Berlin 2005 [Millennium Studien 6]
- PRATSCH,
Theodoros Studites T. PRATSCH, *Theodoros Studites (759-826)- zwischen
Dogma und Pragma. Der Abt des Studiosklosters in
Konstantinopel im Spannungsfeld von Patriarch, Kaiser und
eigenem Anspruch*, Frankfurt am Main: P. Lang 1998
[Berliner byzantinistische Studien, Bd 4]
- RAPP, *Holy bishops* CL. RAPP, *Holy bishops in late antiquity. The nature of
Christian leadership in an age of transition*, Berkeley:
University of California Press 2005
- REB
RevSR
Rhetoric in Byzantium *Revue des études byzantines*
Revue des sciences religieuses
*Rhetoric in Byzantium. Papers from the 35th spring
symposium of Byzantine Studies, Exeter College, University of
Oxford, March 2001*, E. JEFFREYS (ed.), Ashgate-
Aldershot 2003 [Society for the Promotion of Byzantine
Studies 11]
- RSBN
ROSENQVIST,
Η Βυζαντινή Λογοτεχνία J. O. ROSENQVIST, *Η Βυζαντινή Λογοτεχνία από τον 6^ο
αἰῶνα ὡς τὴν ἀλῶση τῆς Κωνσταντινούπολης*, μτφρ. I.
Βάσσης, Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2008
- RYDÉN, *Hagiography* L. RYDÉN, «Byzantine Hagiography in the ninth and
tenth centuries: Literary Aspects», *Annales Societatis
Litterarum Humaniorum Regiae Upsaliensis* (Årsbok 1986)
69-79
- Saints et leur sanctuaire* *Les Saints et leur sanctuaire à Byzance*, publié par C.
JOLIVET-LEVY, M. KAPLAN, J-P. SODINI, Paris:
Publications de la Sorbonne 1993 [Byzantina
Sorbonensia, 11]
- SIDERAS, *Grabreden* A. SIDERAS, *Die Byzantinischen Grabreden*, Vienna 1994,
[WBS XIX]

SC	<i>Sources Chrétiennes</i>
SH	<i>Subsidia Hagiographica</i>
SOPHOCLES	SOPHOCLES E. A., <i>Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from BC 146 to AD 1100)</i> , Boston: Little, Brown & Co. 1887
SPIRA, <i>Biographical works</i>	<i>The Biographical works of Gregory of Nyssa. Proceedings of the Fifth International Colloquium on Gregory of Nyssa (Mainz, 6-10 September 1982)</i> ed. by A. SPIRA, Cambridge: Philadelphia Patristic Foundation 1984 [Patristic Monograph Series, No. 12]
STERK, <i>The monk-bishop</i>	A. STERK, <i>Renouncing the world yet leading the church: The monk-bishop in late Antiquity</i> , Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 2004
<i>Studia Patristica</i> 41	<i>Studia Patristica</i> , vol. XLI. <i>Papers presented at the 14th International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2003, Orientalia, Clement, Origen, Athanasius, The Cappadocians, Chrysostom</i> , ed. by F. YOUNG- M. EDWARDS- P. PARVIS, Leuven: Peeters Press 2006
<i>Studia Patristica</i> 37	<i>Studia Patristica</i> , vol. XXXVII. <i>Papers presented at the 13th International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1999, Cappadocian Writers-Other Greek Writers</i> , ed. by M.F. WILES- E.J. YARNOLD with assistance of P.M. PARVIS, Leuven: Peeters Press 2001
<i>Studia Patristica</i> 25	<i>Studia Patristica</i> XXV. <i>Papers presented at the 11th International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1991</i> , ed. By E. LIVINGSTONE, Leuven: Peeters Press 1993
StT	Studi e Testi
Synax. Cpl.	H. DELEHAYE, <i>Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano, nunc Berolinensi, adiectis synaxariis selectis (Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris)</i> , Bruxelles 1902
<i>Theodore Studite's funerary Catechism for his mother</i>	EFTHYMIADIS St. - FEATHERSTONE J. M., "Establishing a holy lineage: Theodore Studite's funerary catechism for his mother (BHG 2422)", <i>THEATRON</i> ed. M. Grünbart, Berlin 2007, [Millennium Studies 13], 13-51
TLG	<i>Thesaurus Linguae Graecae</i> , A digital Library of Greek Literature (stephanus.tlg.uci.edu/inst/fontsel)
TM	<i>Travaux et mémoires</i>
Tusculum	TUSCULUM - ΛΕΞΙΚΟΝ Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων της Αρχαιότητας και του Μεσαίωνα, μτφρ. Αθ. Φούρλας, τ. Α', Αθήνα 1993
VAN UYTFANGHE,	

Biographie classique

M. VAN UYTFANGHE, «La Biographie classique et l'Hagiographie chrétienne antique tardive», *Hagiographica* XII (2005), 223-48
Wiener Byzantinistische Studien

WBS

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ανάμεσα στα αγιολογικού περιεχομένου έργα του Θεοδώρου Στουδίτη (759-826)¹ συγκαταλέγονται και δύο επιτάφιοι λόγοι προς τιμή συγγενικών του προσώπων, της μητέρας του Θεοκτίστης (740-801) και του αδελφού της Πλάτωνα (735-814), πνευματικού δε πατέρα του ίδιου του συγγραφέα. Οι εγκωμιαζόμενοι², αλλά, κυρίως, ο συντάκτης αυτών των έργων, ως μέλος μιας αστικής οικογένειας, με ενεργή συμμετοχή στις πολιτικές και θρησκευτικές διαμάχες της εποχής της, αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα πνευματικών καθοδηγητών της μιας εκ των δύο βασικών αντιμαχομένων πλευρών της εικονομαχικής περιόδου.

Τα έργα αυτά προερχόμενα από το περιβάλλον της μονής των Στουδίου, σκιαγραφούν την εικόνα της, καθώς και εκείνη της μονής Σακκουδίου, δίνουν πληροφορίες για την οργάνωση του μοναστικού βίου, την έννοια της αγιότητας και των προτύπων της, όπως αυτή διαμορφώνεται στη συγκεκριμένη εποχή και, έτσι, συσχετίζονται με το μοναχισμό της μέσης Βυζαντινής περιόδου. Αν και παρουσιάζουν μεγάλο φιλολογικό, λογοτεχνικό αλλά και ιστορικό ενδιαφέρον, κυρίως, σε ό,τι αφορά το κείμενο στον Πλάτωνα, δεν είχαν μελετηθεί επαρκώς μέχρι πρόσφατα³.

Αντικείμενο αυτής της διατριβής αποτελεί η έκδοση του αφιερωμένου στον Πλάτωνα έργου, η διερεύνηση και ο προσδιορισμός του λογοτεχνικού του είδους, καθώς και ο σχολιασμός του. Η μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται σύντομα τα βιογραφικά και η εργογραφία του Θεοδώρου Στουδίτη, οι βιογραφικές πληροφορίες για τον Πλάτωνα, τα έργα που συνιστούν τον αγιολογικό του φάκελο καθώς και οι μαρτυρίες άλλων έργων, είτε του Θεοδώρου είτε άλλων αγιογράφων ή χρονογράφων. Ακολούθως, δίνεται η δομή του έργου και η χρονολόγησή του.

Βασικό είναι το κεφάλαιο, το οποίο προσπαθεί να απαντήσει στο ζήτημα της λογοτεχνικής ταυτότητας του έργου και συμβάλλει στην ανάδειξη της συμβολής του κειμένου μας στην αγιολογική λογοτεχνία της μέσης εποχής. Τίθεται το ερώτημα αν πρόκειται για ένα αμιγές

---

¹ Σύντομη παρουσίαση της ζωής και του έργου του Θεοδώρου Στουδίτη βλ. στο κεφ. 1.

² Προσωπογραφίες της Θεοκτίστης και του Πλάτωνα αντιστοίχως συμπεριλαμβάνονται στα έργα των Ch. DIEHL, *Figures Byzantines*, t. I, 111-126 (μτφρ. Στέλλας Βουρδουμπά, *Βυζαντινές Μορφές*, Α', Αθήνα 1969, 129-148) και G. da Costa-Louillet, "Saints de Constantinople au VIIIe, IXe et Xe siècle," *Byzantion* 24 (1954-1956), 230-240.

³ Το αφιερωμένο στη Θεοκτίστη κείμενο έχει γνωρίσει δύο νέες εκδόσεις: *Theodore Studite's funerary catechism for his mother; Theodoro Studita, Catechesi-Epitafio per la Madre. Testo in parte edito per la prima volta, introduzione, traduzione e indici*, a cura di A. PIGNANI, Napoli-Bibliopolis 2007 [Hellenica et Byzantina Neapolitana Collana di Studi e Testi XXII].

αγιολογικό είδος ή μη. Το ερώτημα βρίσκει απάντηση μετά από μια μακρά μελέτη πρωτογενούς υλικού αλλά και δευτερεύουσας βιβλιογραφίας. Μελετώνται κείμενα που αναφέρονται σε αγίους μοναχούς ή ιεράρχες, δεδομένου ότι ο Πλάτωνας ήταν μοναχός και εν δυνάμει επίσκοπος. Στο εν λόγω κεφάλαιο, σκιαγραφούνται τα βασικά χαρακτηριστικά, δομικά και υφολογικά, των επιμέρους αγιολογικών ειδών από την απαρχή τους ως την εποχή συγγραφής του αφιερωμένου κειμένου στον Πλάτωνα. Αρχικά, διερευνώνται αυτά τα χαρακτηριστικά σε κείμενα βίων, εγκωμίων και επιταφίων της πρώιμης εποχής (4^{ος}-7^{ος} αιώνας). Στη συνέχεια, εξετάζονται τα ίδια αγιολογικά είδη της μέσης εποχής, τα οποία συγγράφονται κατά την περίοδο από τον 8^ο αιώνα ως τα μέσα του 9^{ου} αιώνα. Η διερεύνηση προχωρά, δηλαδή, μέχρι και λίγο μετά τη συγγραφή του κειμένου μας, ώστε να έχουμε μια πιο σαφή εικόνα της εξέλιξης των ειδών κατά τη μέση, πια, περίοδο. Υπό αυτό το πρίσμα, μελετώνται δομικά και υφολογικά χαρακτηριστικά του κειμένου μας⁴, εντοπίζονται σημεία πιθανού αυτο-προσδιορισμού του, γίνεται σύγκρισή του με την κατήχηση-επιτάφιο στη Θεοκτίστη και αναζητούνται ενδείξεις μετέπειτα επεξεργασίας του, προκειμένου το κείμενο να ενταχθεί σε λογοτεχνικό είδος.

Πτυχές της παιδείας του Θεοδώρου, των τάσεων της εποχής, αλλά και ιδιαιτεροτήτων του συγγραφέα αποκαλύπτει το κεφάλαιο στο οποίο μελετάται η γλώσσα και το ύφος του έργου. Τα στοιχεία αυτά αναλύονται διεξοδικά, προκειμένου να είναι εφικτή μια συγκριτική μελέτη τους, τόσο σε σχέση με άλλα έργα της εποχής του όσο και με την υπόλοιπη εργογραφία του Θεοδώρου. Εξάλλου, είναι γνωστή η διακύμανση γλώσσας και ύφους ανάμεσα στα έργα του, ανάλογα με τις συνθήκες συγγραφής και τον στόχο, τον οποίο κάθε φορά εξυπηρετούν⁵. Στο κεφάλαιο αυτό αφιερώνεται χωριστή ενότητα στη ρητορική πολεμική του κειμένου, η οποία συσχετίζεται με τη στοχοθεσία του έργου, αλλά και με την περιορισμένη χειρόγραφη παράδοσή του.

Το δεύτερο μέρος καλύπτει την έκδοση και τον σχολιασμό του κειμένου. Η έρευνα σε βιβλιοθήκες και καταλόγους χειρογράφων για εντοπισμό και άλλων μαρτύρων της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου είχε ως καρπό την ανεύρεση τεσσάρων ακόμη χειρογράφων (Patmiacus 254, Parisinus gr. 1197, Barberinianus gr. 533, Vaticanus gr. 1890), εκτός του ήδη γνωστού (Vaticanus gr. 1660). Σε αυτόν τον βατικανό κώδικα στηρίχθηκαν οι παλαιότερες εκδόσεις του κειμένου, στα *Acta Sanctorum*⁶ και την *Patrologia Graeca*⁷, παρά το γεγονός ότι ο εκδότης της Ελληνικής

---

⁴ Τα υφολογικά χαρακτηριστικά, αν και αναφέρονται συνοπτικά στο εν λόγω κεφάλαιο, αναλύονται διεξοδικά στο κεφάλαιο της γλώσσας και του ύφους του έργου.

⁵ *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*, 13.

⁶ AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, XLVI-LIV (Appendix).

⁷ MIGNE, PG 99, 804-850.

Πατρολογία, στην αναδημοσίευση του έργου από το κείμενο των Βολλανδιστών, φαίνεται να είχε υπόψη του έναν ακόμη μάρτυρα της χειρόγραφης παράδοσης του έργου (Parisinus gr. 1197)⁸.

Της έκδοσης του κειμένου προηγείται το εισαγωγικό της κεφάλαιο, το οποίο συνίσταται στην ιστορία του κειμένου (την περιγραφή των χειρογράφων, την ταξινόμησή τους και την κατάταξή τους σε στέμμα), στην παρουσίαση προηγούμενων εκδόσεων και μεταφράσεων του έργου, καθώς και στις εκδοτικές αρχές. Η παρούσα έκδοση προχωρά στην αποκατάσταση του κειμένου, έχοντας ολοκληρώσει την κριτική θεώρηση των προαναφερόμενων μαρτύρων και τον έλεγχο των ποικίλων γραφών. Η κατάρτιση του κριτικού υπόμνηματος δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα αυτών των γραφών και το υπόμνημα πηγών συμπληρώνει την εικόνα της παιδείας και του θεωρητικού υπόβαθρου του συγγραφέα. Το κείμενο συνοδεύεται, επίσης, από νεοελληνική μετάφραση.

Στον σχολιασμό του κειμένου διευκρινίζονται προσωπογραφικά στοιχεία, καθορίζονται γεωγραφικά τα αναφερόμενα τοπωνύμια, αποσαφηνίζονται ή ερμηνεύονται ποικίλα στοιχεία και πληροφορίες του κειμένου. Επίσης, επισημαίνονται λογοτεχνικά στοιχεία, αν και στις περισσότερες των περιπτώσεων καλείται ο αναγνώστης να ανατρέξει στις σχετικές ενότητες.

Τέλος, εκτός από τους πίνακες αξιομνημόνευτων λέξεων και κυρίων ονομάτων, παρατίθενται *index Graecitatis* και *index troporum et figurarum*.

Στις υποσημειώσεις, κατά κανόνα, δε σημειώνεται συντομογραφία των σελίδων ή των στηλών, αλλά μόνο ο αριθμός τους, με εξαίρεση το υπόμνημα πηγών. Ως εκ τούτου, όταν παραπέμπουμε σε λεξικά ή εγκυκλοπαίδειες, όπως λ.χ. η *ΘΗΕ* ή σε έργα όπως η *Patrologia Graeca*, των οποίων η ύλη αριθμείται σε στήλες, αυτές δηλώνονται μόνο με τον αριθμό παραπομπής.

Στο παράρτημα εντάχθηκαν τα εξής:

- παρουσίαση περιεχομένων των χειρογράφων.
- υπόμνημα γραφών των χειρογράφων V και P, μη συμπεριλαμβανόμενες στο κριτικό υπόμνημα.
- πίνακας γραφών (χωρίς τελικό -v) του κώδικα F.
- πίνακας καταγραφής του καταληκτικού ρυθμού του κειμένου, όπου δίνονται ανά στήλη οι σύμφωνα με διάφορους μελετητές ενδείξεις καταληκτικού ρυθμού του ίδιου στίχου.

---

⁸ Βλ. σχετικά στην ενότητα των παλαιότερων εκδόσεων του κειμένου, στο κεφ. 5.3.1.

ΜΕΡΟΣ Α'

1. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΗ

1.1 Ο συγγραφέας και το ιστορικό πλαίσιο της εποχής του

Ο Θεόδωρος Στουδίτης γεννήθηκε το 759 στην Κωνσταντινούπολη, επί βασιλείας του Κωνσταντίνου Ε' του Κοπρώνυμου, από ευσεβείς και με ευγενική καταγωγή γονείς⁹, τον Φωτεινό και τη Θεοκτίστη¹⁰. Ο Φωτεινός,

---

⁹ Η ευγενική καταγωγή αναφέρεται, κυρίως, υπό την έννοια του πλούτου και της κατοχής γης. Βλ. Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινός κλήρος*, 185-6, 192-3. Η μελέτη αυτή αναφέρει, επίσης, ότι οι αριστοκρατικές οικογένειες της Κωνσταντινούπολης διέθεταν κτήματα στη Βιθυνία (ό.π., 195-6). Για το περιβλεπτό κοινωνικό υπόβαθρο και των δυο γονέων του Θεοδώρου καθώς και για τις συνθήκες ανάπτυξης της ελίτ της μέσης βυζαντινής περιόδου βλ. αντίστοιχα J. HALDON, «The fate of the late roman senatorial elite: extinction or transformation», *Elites old and new in the Byzantine and early Islamic Near East: papers of the sixth workshop on late Antiquity and early Islam*, ed. by J. HALDON and L. I. CONRAD, Princeton N. J.: Darwin Press 2004, [Byzantine and early Islamic Near East, 6/Studies in late Antiquity and early Islam 1], 229 και 233-4.

Ωστόσο, πάντα οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη ότι η ευγενική καταγωγή, ειδικά αυτήν την εποχή, έρχεται να συνδεθεί ξανά με τη ρητορική επιταγή. Βλ. σχετικά Ε. PATLAGEAN, «Les débuts d'une aristocratie Byzantine et le témoignage de l'historiographie: système des noms et liens de parenté aux IXe-Xe siècles», M. ANGOLD (ed.), *The Byzantine aristocracy IX to XIII centuries*, BAR International Series 221, Oxford 1984, 23-43 [=E. PATLAGEAN, *Figures du pouvoir à Byzance (IXe-XIIe siècle)*, Spoleto: Centro Italiano di studi sull' alto medioevo 2001, (Collectanea 13), 131-157].

¹⁰ Για τα βιογραφικά στοιχεία του Θεοδώρου βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*; PRATSCH, *Theodoros Stoudites*; HATLIE, *Dissertation*; HENRY, *Theodore of Stoudios*; PmbZ #7574. Υπάρχουν και πρωιμότερες μελέτες όπως: H. HAUSHERR, *Saint Théodore Studite. L'homme et l'ascète*, Roma 1926 [OCA 22]; A. GARDNER, *Theodore of Studion. His life and Time*, London 1905. Πρωτογενείς πηγές για τη ζωή και το έργο του είναι το κείμενο της μετακομιδής του λειψάνου του (BHG 1756t) από την Πρίγκηπο στη μονή των Στουδίου το 844, το οποίο εξέδωσε ο C. VAN DE VORST [«La translation de S. Theodore Studite et de S. Joseph de Thessalonique», *AB* 32 (1913), 50-62] καθώς και οι βίοι του, από τους οποίους ο αρχαιότερος είναι εκείνος, τον οποίο συνέγραψε ο Στουδίτης μοναχός Μιχαήλ (BHG 1754) όχι αργότερα από το 868 (Vita B, PG 99, 233-328). Υπάρχουν τρεις ακόμη βίοι μεταγενέστεροι: ο ένας του τέλους του 10^{ου} αιώνα (BHG 1755/ Vita A, PG 99, 113-232), μια πιο πλούσια εκδοχή του αρχαιότερου βίου· ο τρίτος βίος (Vita C/ BHG 1755d), ανωνύμου συγγραφέα, ο οποίος σώζεται σε ένα χειρόγραφο της Μόσχας (*Mosquensi musei Rumianzoviani* 520, ff. 200-230) και έχει γνωρίσει δύο εκδόσεις (A. P. DOBROKLONSKY, *Prepodobnij Feodor, ispovednik I igumen Studijskij*, tome I, Odessa 1913, xxxiv-xc' και B. LATYŠEV, «Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi musaei Rumianzoviani n° 520», *Vizant. Vremennik* 21 (1914), 258-304): Ένας τέταρτος βίος (Vita D) παραδίδεται από τον κώδικα *Monacensis* gr. 467 (ff. 191-258^v), χωρίς ένδειξη στη BHG, ο οποίος αποδίδεται στον Θεόδωρο Δαφνοπάτη και έχει εν μέρει αναλυθεί από τον B. LATYŠEV, «Jitie prep. Feodora Studita v miunhenskoj rukopisi n° 467», *Vizant. Vremennik* 21 (1914), 222-254. Βλ. σχετικά J. LEROY, «Les Petites Catéchèses de S. Theodore Studite», *Monachisme byzantin*, 127 [=Muséon 71 (1958), 333]. Επίσης, ένα απόσπασμα 27 γραμμών (BHG 1755f) ανήκει σε έναν άλλο βίο του Θεοδώρου, ο οποίος παραδίδεται στον κώδικα *Chisianus* gr. 41 (R. VII 50), ff. 196-196^v και εκδίδεται από την T. MATANTSEVA, «Un fragment d'une nouvelle Vie de saint Théodore Stoudite, Vie D (BHG

κάτοχος σημαντικής θέσης στο αυτοκρατορικό ταμείο και η Θεοκτίστη, ευγενικής καταγωγής¹¹, ευσεβής και με δυνατή θέληση γυναίκα, αδελφή του Πλάτωνα Σακκουδίου, διοικούσε τα του οίκου της σύμφωνα με τις θείες εντολές¹².

Ο Θεόδωρος είχε άλλα τρία αδέρφια, δύο αγόρια, τον Ιωσήφ και τον Ευθύμιο, και ένα κορίτσι, του οποίου το όνομα δεν είναι γνωστό¹³. Μεγαλώνοντας σε ένα οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο είχε τη δυνατότητα να του παρέχει τη μόρφωση της εποχής, πέρασε από το αρχικό στάδιο, της λεγόμενης προπαιδείας, και συνέχισε στον φιλολογικό κύκλο της θύραθεν παιδείας (αντίστοιχο με το μεσαιωνικό *trivium*: γραμματική, ρητορική, διαλεκτική ή φιλοσοφία)¹⁴. Αν ο Θεόδωρος συμπλήρωσε τη μόρφωσή του με ανώτερες σπουδές είναι ζήτημα προς συζήτηση, χωρίς να επιβεβαιώνεται¹⁵.

Γύρω στο 755-780, η βραχύχρονη παρουσία του Πλάτωνα, ηγούμενου της μονής Συμβόλων και θείου του Θεοδώρου, στην Κωνσταντινούπολη έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη ζωή του τελευταίου και όχι μόνο: ολόκληρη η οικογένειά του αποφασίζει να ακολουθήσει τον μοναστικό βίο, συμπεριλαμβανομένων και τριών αδελφών του πατέρα του. Ο Θεόδωρος σε ηλικία 22 ετών κείρεται μοναχός (με ανάδοχο τον Θεοφάνη τον Ομολογητή¹⁶) και μαζί με τα άρρενα μέλη της οικογένειας ακολουθεί τον Πλάτωνα στη μονή Συμβόλων. Αργότερα, μετακινήθηκαν σε οικογενειακό κτήμα, όπου ίδρυσαν τη μονή των Σακκουδίου, η οποία έγινε

1755f)», *Byzantinische Forschungen* 23 (1996), 151-163. Τέλος, στον πατριάρχη Μεθόδιο αποδίδεται ο πρώτος και χαμένος βίος του Θεοδώρου, στον οποίο βασίστηκε ο αρχαιότερος σωζόμενος βίος του από τον Μιχαήλ. Βλ. σχετικά D. KRAUSMÜLLER, «Patriarch Methodius, the author of the lost first life of Theodore of Stoudios», *Symbolae Osloenses* 81, 2006, 143-50.

¹¹ Για την ευγενική καταγωγή της οικογένειας της Θεοκτίστης βλ. Κ. ΜΠΟΝΗ, «Οί Έλληνες ιεραπόστολοι των Σλάβων Κύριλλος και Μεθόδιος υπό τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης», *ΕΕΘΣΠΑ ΙΣΤ'* (1968), 530 κ.ε. Επίσης, στο άρθρο των J.-C. CHEYNET- B. FLUSIN, «Du monastère Ta Kathara à Thessalonique: Théodore Studite sur la route de l'exile», *REB* 48 (1990), 194-6, καθώς και στη μονογραφία του HATLIE, *Monks and monasteries*, 280-2, όπου επισημαίνεται, σε ενότητα με τίτλο *Noble recruits and their monastic projects*, η ευγενική καταγωγή του αδελφού της Θεοκτίστης, Πλάτωνα.

¹² Vita B, PG 99, 236-7.

¹³ Για τα αδέρφια του Θεοδώρου βλ. CHOLIJ, *ό.π.*, 17.

¹⁴ Βλ. σχετικά στους βίους του (Vita A, PG 99, 117-120/ Vita B, PG 99, 237) αλλά και στο έργο του LEMERLE, *Ουμανισμός*, 95. Η *εγκύκλιος παιδευσίς* συμπεριελάμβανε και τον κύκλο επιστημονικών σπουδών (*quadrivium*: αριθμητική, γεωμετρία, μουσική και αστρονομία), στοιχειώδεις γνώσεις των οποίων εντοπίζονται στο έργο του Θεοδώρου, σύμφωνα με τον CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 19-20. Ωστόσο, ο τελευταίος επισημαίνει ότι το *quadrivium* αποτελούσε στην πραγματικότητα επίπεδο ανώτερης εκπαίδευσης και όχι της *εγκυκλίου* (*ό.π.*, 19, υποσ. 104).

¹⁵ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 19-25.

¹⁶ EFTHYMIADES, *Panegyrique de S. Théophane*, 262, 269, §2, 5-6.

και το κέντρο της «Στουδιτικής» ομοσπονδίας μέχρι τη μετακίνηση στην Κωνσταντινούπολη¹⁷.

Μετά τη Σύνοδο της Νίκαιας (787), στην οποία ο Θεόδωρος φέρεται να έχει λάβει μέρος ως σύμβουλος του Πλάτωνα¹⁸, χειροτονείται ιερέας από τον πατριάρχη Ταράσιο (784-806) στην Κωνσταντινούπολη¹⁹, αφού έχει ήδη διανύσει 7 ή περισσότερα χρόνια ως απλός μοναχός. Κατά τα χρόνια της παραμονής τους στη μονή των Σακκουδίου, οι Πλάτωνας και Θεόδωρος οργανώνουν τη μονή τους, όπου λειτουργεί επιτυχώς αντιγραφικό εργαστήριο, δραστηριότητα η οποία θα συνεχιστεί και μετέπειτα, όταν επανδρώνουν τη μονή των Στουδίου και οργανώνουν το ονομαστό της εργαστήριο²⁰. Προχωρούν, επίσης, στην αναμόρφωση της μοναστικής ζωής²¹, κατά τα πρότυπα του κοινοβιακού μοναχισμού του μεγάλου Βασιλείου. Η αναμόρφωση αυτή επηρέασε όχι μόνο τον μοναχισμό της εποχής του Θεοδώρου αλλά και των επόμενων αιώνων²². Η μονή των Σακκουδίου αναπτύσσεται και κατά το έτος 794 διαθέτει μια δύναμη της τάξης των 100 μοναχών²³. Εκείνη την εποχή, με αφορμή σοβαρή νόσο του Πλάτωνα, ο Θεόδωρος πείθεται να αναλάβει τη θέση του συν-ηγουμένου, μετά από ομόφωνη απόφαση και της αδελφότητας²⁴.

¹⁷ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 19-20., 27.

¹⁸ Ο.π., 28, υποσ. 164.

¹⁹ Βλ. ό.π., 28. Στο 789-90 υπολογίζουν τη χειροτονία του οι PRATSCH, *Theodore Studites*, 80; HATLIE, *Dissertation*; 112, HENRI, *Theodore of Stoudios*, 35. Το γεγονός αυτό έχει γίνει αντικείμενο μελέτης, καθώς μετά τη σύνοδο της Νίκαιας η διαμάχη για το ζήτημα των επισκόπων, οι οποίοι κρίθηκαν ένοχοι σιμωνίας, και ο Θεόδωρος με τον Πλάτωνα δεν πήραν θέση. Βλ. σχετικά HATLIE, *Dissertation*, 112-5

²⁰ Ν. ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Η βιβλιοθήκη και το βιβλιογραφικό εργαστήριο της μονής των Στουδίου*, Αθήναι 1967, 29, υποσ. 3. Για το αντιγραφικό εργαστήριο στη μονή Σακκουδίου βλ. I. HUTTER, «Scriptoria in Bithynia», *Constantinople and its hinterland. Papers from the twenty-seventh spring symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, edited by C. MANGO and G. DAGRON with the assistance of G. GREATREX, Aldershot: Variorum, Ashgate Publishing Limited 1995, [Society for the promotion of Byzantine Studies, 3], 379.

²¹ Εκτιμάται ότι ο Θεόδωρος προβάλλει την αναμόρφωση αυτή ως έργο του Πλάτωνα στο οποίο συνέβαλε και ο ίδιος (βλ. στην παρούσα έκδοση, στ. 383-4), αν και του ανήκει αυτή η πρωτοβουλία. Βλ. σχετικά HENRI, *Theodore of Stoudios*, 30-1. Εκτενής αναφορά στην αναμόρφωση του μοναχισμού από τον Θεόδωρο γίνεται και στο έργο του LEROY, *La réforme*, 154-192. Για την απόδοση αυτής της πρωτοβουλίας στον Θεόδωρο, είναι χαρακτηριστική και η φράση του βιογράφου του στον πρόλογο του βίου: ἄλλος τις Βασίλειος (Vita B, PG 99, 236A) αλλά και στο κυρίως θέμα: ἐραστής καὶ μιμητὴς λέγεται γεγονέναι τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλείου (Vita B, PG 99, 245B).

²² CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 28. Για την επιρροή της αναμόρφωσης του Θεοδώρου στον μετέπειτα μοναχισμό βλ. και *Byzance: économie et société*, 205 κ.ε.

²³ HENRI, *Theodore of Stoudios*, 30. Για την αναμόρφωση της μοναστικής ζωής από τον Θεόδωρο και τις επιδράσεις, τις οποίες δέχτηκε από μορφές-πρότυπα του μοναχισμού βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 28-37.

²⁴ Vita B, PG 99, 248D- 249C. Αυτό το καθεστώς ίσχυσε μέχρι την μετακίνηση της αδελφότητας στη μονή των Στουδίου, οπότε ο Θεόδωρος ανέλαβε μόνος του την ηγεσία της μονής. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 28.

Όμως οι συγκρούσεις με εκκλησιαστική και πολιτική εξουσία αρχίζουν, όταν ο αυτοκράτορας, Κωνσταντίνος Στ' (780-797), αποφασίζει να κλείσει σε μοναστήρι τη νόμιμη σύζυγό του και να παντρευτεί την ερωμένη του, Θεοδότη²⁵. Η βυζαντινή κοινωνία θα διχαστεί από το λεγόμενο Μοιχικό σχίσμα (795-797μ.Χ.)²⁶. Ο Θεόδωρος, θερμός υποστηρικτής του ορθού δόγματος, αντιτάσσεται στην τέλεση αυτού του γάμου και στη στάση της τηρούμενης οικονομίας από πλευράς της επίσημης Εκκλησίας απέναντι στον ιερέα, Ιωσήφ Καθαρών²⁷, ο οποίος τέλεσε το μυστήριο. Ο ηγούμενος και η μονή Σακκουδίου διακόπτουν κάθε επικοινωνία με τον Ιωσήφ, τον πατριάρχη Ταράσιο και τον αυτοκράτορα, παρά τις προσπάθειες του αυτοκρατορικού ζεύγους να τον εξευμενίσει. Ως εκ τούτου, εξορίζεται μαζί με τη συνοδεία του στη Θεσσαλονίκη²⁸. Αντίθετα, ο Πλάτωνας κρατείται και φυλακίζεται στην Κωνσταντινούπολη²⁹. Το 797 ανατρέπεται ο Κωνσταντίνος Στ' και την εξουσία αναλαμβάνει η μητέρα του, Ειρήνη (797-802), η οποία επαναφέρει τους εξόριστους. Επίσης, η επαφή με τον πατριάρχη αποκαθίσταται, καθώς καθαιρέθηκε ο Ιωσήφ ως μοιχοζεύκτης³⁰.

Το 798/9 οι αραβικές επιδρομές στη Μ. Ασία, αναγκάζουν τον Θεόδωρο και την αδελφότητα της μονής Σακκουδίου να μετακινηθούν στην Κωνσταντινούπολη, όπου με απόφαση της αυτοκράτειρας και του πατριάρχη επανδρώνουν τη μονή των Στουδίου. Στους λόγους της μετακίνησης, ίσως, πρέπει να προστεθούν ο αυξημένος αριθμός μοναχών καθώς και η πρόθεση να επεκταθεί η σφαίρα επιρροής της μονής των Σακκουδίου³¹. Αυτή είναι η εποχή της ανασυγκρότησης της μονής των Στουδίου³², η οποία είχε ερημωθεί από τους διωγμούς κατά την πρώτη

---

²⁵ Σύμφωνα με το βιογράφο του πρόκειται για εξαδέλφη του Θεοδώρου. Βλ. Vita B, PG 99, 253B.

²⁶ Για το δεύτερο γάμο του Κωνσταντίνου Στ' βλ. ODB, v. 2, 1388-1389 ; P. HENRY, "The Moechian Controversy and the Constantinopolitan Synod of January A. D. 809", *Journal of Theological Studies* 20 (1969), 495-522 και Θ. KOPPE, *Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κωνσταντίνου Στ'*, Θεσσαλονίκη 1975. Για το θεωρητικό υπόβαθρο αυτής της διαμάχης βλ. HATLIE, *Dissertation*, 115-50.

²⁷ Για τον Ιωσήφ Καθαρών βλ. Π. NIABH, «Ιωσήφ, ηγούμενος της μονής των Καθαρών (†c.825)», *Βυζαντινός Δόμος* 4 (1990), 85-97.

²⁸ PRATSCH, *ό.π.*, 110-114. Για τις τιμωρίες γενικότερα, όχι μόνο του Θεοδώρου και του Πλάτωνα, αλλά όλης της αδελφότητας βλ. HATLIE, *Dissertation*, 286-98.

²⁹ Στη μονή του αγίου Σεργίου, σύμφωνα με τον βίο του Θεοδώρου (Vita B, PG 99, 253D) ή στον ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Παλάτι (Θεοφάνης, 471). Ως φυλακή αναφέρει το κείμενό μας την εξής φράση: τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα (στ. 468).

³⁰ Ο όρος χρησιμοποιείται από τον ίδιο τον Θεόδωρο στο υπό έκδοση κείμενο (στ. 582) και όχι μόνο. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, II, 940.

³¹ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 43-4.

³² C. FRAZEE, «St. Theodore of Stoudios and ninth century monasticism in Constantinople», *Studia Monastica* 23 (1981), 38-45.

περίοδο της εικονομαχίας³³, και της οργάνωσής της σύμφωνα με το πρότυπο του κοινοβιακού μοναχισμού. Ο Θεόδωρος, ως ηγούμενος και πάλι, την καθιστά πρότυπο κοινωνικής προσφοράς, πνευματικής ζωής και πολιτιστικής προσφοράς. Το αντιγραφικό της εργαστήριο οργανώνεται με συντονιστή και πρωτεργάτη τον ίδιο τον Θεόδωρο³⁴, γίνεται γνωστό ως κέντρο παραγωγής κωδίκων και σχετίζεται με πρωτοπόρες κινήσεις, όπως η υιοθέτηση της μικρογράμματης γραφής³⁵. Στο πέρασμα του χρόνου, η μονή λειτουργεί ως κέντρο του σπουδιτικού μοναχισμού εντάσσοντας σταδιακά στη σφαίρα επιρροής της και άλλα μοναστήρια, όπως θα δούμε και παρακάτω (μονή των Σακκουδίου, μονή Συμβόλων, μονή Καθαρών κ. ά.)³⁶.

Στις 16 Φεβρουαρίου του 806 πεθαίνει ο πατριάρχης Ταράσιος³⁷, ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α' (802-811) επιλέγει για τον πατριαρχικό θρόνο τον ομώνυμό του λαϊκό, Νικηφόρο (806-815). Οι Στουδίτες αντιδρούν και περιορίζονται από τον αυτοκράτορα μέχρι την ενθρόνιση του πατριάρχη³⁸. Ωστόσο, η διένεξη δεν τελειώνει εκεί: το χειρότερο συμβαίνει, όταν, υπό την πίεση του αυτοκράτορα, ο νέος πατριάρχης επαναφέρει στα ιερατικά καθήκοντά του τον Ιωσήφ Καθαρών. Οι Στουδίτες διακόπτουν την επικοινωνία και με τους δύο θεσμούς εξουσίας, όταν η προσπάθειά τους να πείσουν υψηλούς αξιωματούχους για την ορθότητα των απόψεών τους πέφτει στο κενό³⁹. Τελικά, με συνοδική

---

³³ Η ερήμωση της μονής αποδίδεται στις διώξεις του Κωνσταντίνου Ε' από τις πηγές αλλά η άποψη αυτή αντικρούεται από τον DELOUIS, *Stoudios*, 137 και 232-8.

³⁴ DELOUIS, ό.π.

³⁵ LEMERLE, *Ουμανισμός*, 106-7. C. FRAZEE, ό.π., 41. Βλ., επίσης, Ν. ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., 48 και 20, υποσ. 1 και HATLIE, *Monks and monasteries*, 415-419. Για τη διεκδίκηση της καταγωγής της μικρογράμματης γραφής είτε από τους εικονοκλάστες, και μάλιστα, από τον Ιωάννη τον Γραμματικό στη μονή των Σεργίου και Βάκχου είτε από τους Στουδίτες βλ. J. LEROY, «Un témoin ancien des Petites Catéchèses de Théodore Stoudite», *Monachisme byzantin*, 239-246 [=Scriptorium 15 (1961), 55-61].

³⁶ PRATSCH, *Theodoros Studites*, 129-134. Βλ., επίσης, LEROY, *La réforme*, 182-3].

³⁷ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 47.

³⁸ Ο.π., 135-146. Βλ., επίσης, P. J. ALEXANDER, *The patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical policy and image worship in the Byzantine Empire*, Oxford: Clarendon press 2001, c1958, 85-98. Εκτός της λαϊκής προέλευσης του νέου πατριάρχη, βασιικός λόγος αντίδρασης του Πλάτωνα και των Στουδιτών υπήρξε η υποψηφιότητα του Θεοδώρου για τη θέση αυτή. Βλ. σχετικά την επιστολή του Θεοδώρου προς τον αυτοκράτορα (Fatouros, ep. 16) και την ανάλυσή της από τον HENRI, *Theodore of Stoudios*, ό.π., 50-5. Το θέμα αυτό επισημαίνει, επίσης, ο HATLIE, *Monks and monasteries*, 356.

³⁹ Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η επιστολή (Fatouros, ep. 24) στον μάγιστρο Θεόκτιστο, στην οποία αναφέρεται εκτενώς η Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, [«Ο μάγιστρος Θεόκτιστος και ο Θεόδωρος Στουδίτης. Μοναστηριακός βίος και πολιτική», Σύμμεικτα 12 (1998), 43-57]. Ωστόσο, τίθεται και το ζήτημα της αρχικά ήπιας στάσης του Θεοδώρου και των Στουδιτών επί του θέματος της αποκατάστασης του Ιωσήφ Καθαρών, όπως και της συμμετοχής του Θεοδώρου σε μια πρώτη σύνοδο το 806. Βλ. Π. ΝΙΑΒΗ, «Ιωσήφ, ηγούμενος της μονής των Καθαρών...», ό.π., 92-3.

απόφαση (809) οι Στουδίτες καταδικάζονται ως αίτιοι σχίσματος (αναθεματίζονται για τη μη αποδοχή του ιερέα Ιωσήφ και για τη μη αποδοχή της οικονομίας των αγίων)⁴⁰. Αρχικά κρατήθηκαν σε μονές της Κωνσταντινούπολης (στο μοναστήρι που είχε ιδρύσει ο πατριάρχης Νικηφόρος *εις τὰ Ἀγαθοῦ* και στη μονή του αγίου Μάμαντος⁴¹). Στη συνέχεια ο Πλάτων εξορίζεται στη νήσο Οξεία ενώ ο Θεόδωρος και ο αδελφός του, Ιωσήφ, στη Χάλκη⁴². Οι υπόλοιποι Στουδίτες αφού έγινε ανεπιτυχής προσπάθεια από τον αυτοκράτορα να συνταχθούν με τις απόψεις της συνόδου, εξορίστηκαν σε διάφορα μέρη, ενίοτε και απομακρυσμένα από την πρωτεύουσα ή φυλακίστηκαν σε μονές, των οποίων οι ηγούμενοι είχαν συνταχθεί με τις συνοδικές αποφάσεις⁴³. Κατά τη διάρκεια της εξορίας του πολλές επιστολές απηύθυνε ο Θεόδωρος σε διάφορους παραλήπτες κατά της μοιχοσυνόδου⁴⁴, όπως την ονομάζει.

Μετά από δύο χρόνια εξορίας οι Στουδίτες ανακαλούνται από την εξορία⁴⁵. Σύμφωνα με τον Θεοφάνη, αυτό συμβαίνει επί Μιχαήλ Α' Ραγκαβέ (811-813), ο οποίος ανέβηκε στον θρόνο μετά τον θάνατο του Νικηφόρου Α' και του γιου του, Σταυράκιου⁴⁶. Ωστόσο, ο ίδιος ο Θεόδωρος αναφέρει τόσο στο έργο του για τον Πλάτωνα (στ. 642 κ.ε.), όσο και σε επιστολή του (Fatouros, ep. 453, 9) ότι η ανάκλησή τους αποφασίστηκε επί Νικηφόρου Α'⁴⁷.

Ο Θεόδωρος για τρία χρόνια επιστρέφει με τους μοναχούς του στη μοναστική ζωή χωρίς προβλήματα, και μάλιστα, την περίοδο αυτή ενισχύεται το ανθρώπινο δυναμικό της μονής και η σφαίρα επιρροής τους με ίδρυση μονών έξω από την πόλη⁴⁸. Κατά τα δύο χρόνια διακυβέρνησης από τον Μιχαήλ Α', ο Θεόδωρος επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την

---

⁴⁰ PRATSCH, *Theodoros Studites*, 171 κ.ε. Βλ. επίσης HENRI, *Theodore of Stoudios*, 63-4 και HATLIE, *Dissertation*, 299 κ.ε.

⁴¹ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 51, υποσ. 309. Για τη μονή *εις τὰ Ἀγαθοῦ*, βλ. JANIN, *Géographie II*, 23. Αναφορά στην κράτησή τους στη μονή του αγίου Μάμαντος γίνεται και στο υπό έκδοση κείμενο (στ. 632).

⁴² JANIN, *Géographie II*, 173.

⁴³ HENRI, *Theodore of Stoudios*, 65.

⁴⁴ FATOUROS, *Epistulae* 33, 68/ 36,146/ 38,21/ 48,47 κ.ά. Βλ. και *Index verborum memorabilium*, 941.

⁴⁵ Για τις τιμωρίες που υπέστησαν οι Στουδίτες αυτά τα δύο χρόνια βλ. HATLIE, *Dissertation*, 299-315.

⁴⁶ Την ίδια άποψη συμμερίζεται και ο HATLIE, *Monks and monasteries*, 373.

⁴⁷ Για το θέμα αυτό βλ. και P. J. ALEXANDER, *The Patriarch Nicephorus ...ό.π.*, 96-7. Εξάλλου, και ο βιογράφος του Θεοδώρου αναφέρει ότι επί Νικηφόρου Α' ανακαλείται από την εξορία (Vita B, PG 99 272B).

⁴⁸ Βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 322-4, 348 και 373. Ο συνολικός αριθμός των μονών που αποτελούν τη Στουδιτική «ομοσπονδία» είναι 9 (Στουδίου, Σακκούδιον, Συμβόλων, Καθαρών, Τριπυλιανών, Αγ. Χριστοφόρου, Αγίου Γεωργίου, Αγίου Τρύφωνος στο ακρωτήριο Ακρίτας και αργότερα του αγίου Σάββα). Βλ. σχετικά και PRATSCH, *Theodoros Studites*, 129-34.

κυβερνητική πολιτική σε δύο θέματα, στην καταδίκη της αίρεσης των Παυλικιανών και στην επιλογή επιθετικής πολιτικής κατά των Βουλγάρων του Κρούμου⁴⁹. Η περίοδος ειρήνης όμως για τους Στουδίτες είναι βραχύχρονη.

Όταν με επανάσταση καταλαμβάνει τον θρόνο ο Λέοντας Ε' (813-820), υιοθετείται και πάλι εικονομαχική πολιτική⁵⁰. Εν τω μεταξύ, ο Πλάτωνας έχει πεθάνει (814) και οι Στουδίτες, τώρα με ηγέτη τον Θεόδωρο, για μια ακόμη φορά υπερασπιζόμενοι τη λατρεία των εικόνων εξορίζονται (815)⁵¹. Η μονή των Στουδίου (μαζί με τα προσαρτημένα σε αυτήν μοναστήρια) παραδόθηκε στον μοναχό Λεόντιο και ομάδα μοναχών, οι οποίοι συντάχθηκαν με την εικονομαχική πολιτική⁵². Αυτή την περίοδο συγγράφονται και οι «Αντιρρητικοί λόγοι» κατά εικονομάχων. Ο Θεόδωρος εξορίζεται αρχικά στο φρούριο Μέτωπα, κοντά στη λίμνη Απολλωνιάδα της Βιθυνίας και αργότερα τον Μάιο του 816 μετακινείται στο φρούριο Βόνιτα του θέματος των Ανατολικών, όπου παραμένει για τα επόμενα τρία χρόνια⁵³. Τον Ιούνιο του 819, ο Θεόδωρος μεταφέρεται σε φυλακή της Σμύρνης, απ' όπου με επιστολές προς την πλειονότητα των εξόριστων μοναχών του επιχειρεί να τους κρατά σταθερούς στο ορθό δόγμα και σε αποφυγή επαφής με τους εικονοκλάστες κληρικούς⁵⁴, συμπεριλαμβανομένων και κάποιων Στουδιτών, οι οποίοι ενέδωσαν στο θέλημα του αυτοκράτορα⁵⁵.

Τα Χριστούγεννα του 820, ο Λέων Ε' δολοφονείται και τον διαδέχεται ο Μιχαήλ Β' ο Τραυλός (820-829), ο οποίος επέτρεψε στους εξόριστους να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη. Κατά την επιστροφή του ο Θεόδωρος επισκέφθηκε διάφορα μέρη και συναντήθηκε με τον Πέτρο της Ατρώας και τον εκθρονισμένο πατριάρχη Νικηφόρο⁵⁶. Με επιστολή του στον αυτοκράτορα (Fatouros, ep. 417) παροτρύνει τον Μιχαήλ να δώσει τέλος στην αίρεση της εικονομαχίας και να αποκαταστήσει τις σχέσεις

---

⁴⁹ HENRI, *Theodore of Stoudios*, 69-73. Για το θέμα της στάσης του σχετικά με την αίρεση των Παυλικιανών βλ. Hieromonk PATAPIOS, «St. Theodore the Studite and the problem of the Paulicians», *The Greek Orthodox Theological Review* 43 (1998), 143-154.

⁵⁰ Σχετικά με όλα τα γεγονότα και τη σύνοδο που συγκάλεσε ο Λέοντας Ε' βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 204-43 και CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 55-56. Βλ. επίσης Θ. ΚΟΠΠΕ, *Ο Λέων Ε' ο Αρμένιος και η εποχή του: μια κρίσιμη δεκαετία για το Βυζάντιο (811-820)*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας 1996, 98-143.

⁵¹ HATLIE, *Dissertation*, 319.

⁵² Πρόκειται για τους Νεκτάριο, Ερμεία και Πηγάσιο. Για αυτούς βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 272. Για τον Λεόντιο βλ., ό.π. 272-3 και 372. Αναφορά στον Λεόντιο σε σχέση με την ανάληψη εξουσίας και στη μονή Σακκουδίου βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 341.

⁵³ PRATSCH, ό.π., 247-261.

⁵⁴ Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 59.

⁵⁵ C. FRAZEE, ό.π., 48.

⁵⁶ Βλ. Vita B, PG 99, 316.

του πατριαρχείου με τη Ρώμη και τα άλλα τρία πατριαρχεία⁵⁷. Η στάση του αυτοκράτορα δεν ήταν αρεστή στον Θεόδωρο, καθώς θέλησε να λύσει το ζήτημα με σύνοδο, όπου θα συμμετείχαν και οι δύο πλευρές, εικονοκλάστες και εικονολάτρες. Ο Θεόδωρος όμως δεν δέχτηκε να συνομιλήσει με αιρετικούς. Καθώς οι εικονόφιλοι θα ήταν ανεκτοί μόνο έξω από τα όρια της Κωνσταντινούπολης⁵⁸, αρχικά, βρίσκει καταφύγιο μαζί με τους μοναχούς του στη μονή του Κρήσκεντος, στον κόλπο της Νικομήδειας. Εκεί συγκέντρωσε έναν πυρήνα εξόριστων μοναχών του και σταδιακά οργάνωσε ακόμα μια φορά την αδελφότητά του, συνεχίζοντας τον ρόλο του πνευματικού καθοδηγητή, συγγράφοντας και τις ομιλίες της *Μικράς Κατηχήσεως*.

Εξαιτίας της στάσης του Θωμά του Σλάβου, η οποία διήρκεσε ως το 824, ο αυτοκράτορας ανακαλεί τους Στουδίτες. Και αυτή τη φορά, εξαιτίας της παρουσίας αρκετών εικονοφίλων στην πρωτεύουσα ο Μιχαήλ επεδίωξε συζήτηση μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών, αλλά ο Θεόδωρος και πάλι έδωσε αρνητική απάντηση⁵⁹. Μόλις αντιμετώπιστηκε η στάση του Θωμά, ο Θεόδωρος αναχωρεί και πάλι από τη βασιλεύουσα και επανδρώνει τη μονή του αγίου Τρύφωνα, στη χερσόνησο Ακρίτα, οργανώνοντας τη μοναστική ζωή, όπως και στη μονή των Στουδίου. Την ίδια εποχή, αντιτάχθηκε στον γάμο του αυτοκράτορα με μέλος της εικονοκλαστικής οικογένειας του Κωνσταντίνου Στ', την κόρη του Ευφροσύνη⁶⁰ και συγγενή του Θεοδώρου, καθώς η γιαγιά του Θεοδώρου, Ευφημία, ήταν αδελφή του προπάππου της Ευφροσύνης, Φιλαρέτου Φιλανθρωπινού⁶¹. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του, με συνοδεία πολλών μοναχών ο Θεόδωρος επισκέφθηκε τον ερημίτη Ιωαννίκιο στον Όλυμπο της Βιθυνίας, με τον οποίο αντάλλαξαν απόψεις για πνευματικά ζητήματα⁶².

Το 826 και πάλι ο αυτοκράτορας προσπάθησε να επιτύχει τη διενέργεια συζήτησης για το ζήτημα των εικόνων αλλά ο Θεόδωρος το αντιμετώπισε αρνητικά⁶³. Στο τέλος του ίδιου χρόνου, ο Θεόδωρος καταβεβλημένος, εξαιτίας της μακρόχρονης κακουχίας του από τις εξορίες, νόσησε και πέθανε 11 Νοεμβρίου⁶⁴. Πριν πεθάνει όρισε διάδοχο

---

⁵⁷ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 60.

⁵⁸ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 61.

⁵⁹ HENRI, *Theodore of Stoudios*, 88.

⁶⁰ Για την Ευφροσύνη, κόρη του Κωνσταντίνου Στ' και της Μαρίας από την Άμνια βλ. J. HERRIN, *Γυναίκες στην πορφύρα, Ηγεμόνες του Μεσαιωνικού Βυζαντίου*, μτφρ. Α. Εμμανουήλ, Αθήνα: Ωκεανίδα 2002, 268-372. Ο γάμος πιθανότατα έγινε το 824. Βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 279.

⁶¹ Βλ. το άρθρο του Κ. ΜΠΟΝΗ, *ό.π.*, 532-3.

⁶² PRATSCH, *Theodoros Studites*, 281-288.

⁶³ HENRI, *Theodore of Stoudios*, 90.

⁶⁴ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 63. Η Εγκύκλιος του Ναυκρατίου αναφέρει: *ή μὲν νόσος, ἢ ἀρχαία λέγω τοῦ στομάχου* (βλ. MIGNE, PG 99, 1836A). Στον βίο Γ διαβάζουμε επίσης:

του στην ηγουμενία τον μοναχό Ναυκρατίο, στον οποίο και υπαγόρευσε τη *Διαθήκη* του⁶⁵. Το σώμα του κηδεύτηκε στην Πρίγκιπο⁶⁶, όπου παρέμεινε το λείψανό του μέχρι το τέλος της εικονομαχίας. Επί Μιχαήλ Γ' (842-867), στις 26 Ιανουαρίου του 844 έλαβε χώρα η μετακομιδή του στη μονή των Στουδίου, η οποία στο μεταξύ επανδρώθηκε από τα πνευματικά του τέκνα.

1.2 Η εργογραφία του Θεοδώρου Στουδίτη

Ο Θεόδωρος υπήρξε ένας από τους πρωταγωνιστές στην υπεράσπιση της λατρείας των εικόνων αλλά και του ορθού δόγματος γενικότερα. Η μαχητικότητα την οποία επέδειξε ως κύριος εκπρόσωπος της εικονόφιλης παράταξης είναι πρόδηλη στο ογκώδες και ποικίλο συγγραφικό του έργο (θεολογικό, ομιλητικό - παραινετικό, επιστολικό, αγιολογικό, μυνογραφικό - ποιητικό)⁶⁷.

Το θεολογικό έργο του περιλαμβάνει κείμενα, κυρίως, αντιρρητικού περιεχομένου. Ο Θεόδωρος έζησε ως μάχιμος μοναχός τη β' φάση της Εικονομαχίας (815-843), από την έναρξή της έως τον θάνατό του, το 826. Στην πολιτική αυτή αντιτάχθηκε και με τα παρακάτω σωζόμενα έργα του:

- *Αντιρρητικοί τρεῖς κατὰ Εἰκονομάχων* (PG 99, 327-436⁶⁸)
- *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῶν ἀσεβῶν ποιημάτων Ἰωάννου, Ἰγνατίου, Σεργίου καὶ Στεφάνου, τῶν νέων Χριστομάχων, πρῶτον μὲν δι'*

νόσω βαρεία ...περιπίπτει...ή δὲ ἦν ἡ σύντροφος ὀδύνη περὶ τὸν στόμαχον. Βλ. B. LATYŠEV, «Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi musei Rumianzoviani n° 520», *Vizant. Vremennik* 21 (1914), 301, §76, 29-30.

⁶⁵ Βλ. Vita B, PG 99, 325A και C. FRAZEE, ὁ.π., 49-50. Για το θέμα της Διαθήκης θα γίνει λόγος και παρακάτω στα σχετικά με την εργογραφία του Θεοδώρου. Σύμφωνα δε με τον Cholij, υπαγόρευσε την τελευταία του κατήχηση η οποία εν μέρει αναπαράγεται στην Εγκύκλιο του Ναυκρατίου (MIGNE, PG 99, 1841A). Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 63, υποσ. 376.

⁶⁶ Υπάρχουν αντικρουόμενες πληροφορίες για το αν πέθανε στην Πρίγκιπο, όπου διέμενε στο τέλος της ζωής του ή μεταφέρθηκε εκεί η σορός του για την ταφή. Οι βίαι του αναφέρουν ότι πέθανε στη μονή του Αγίου Τρύφωνα και ότι στη συνέχεια μεταφέρθηκε και ενταφιάστηκε στην Πρίγκιπο. Αντίθετα, η Εγκύκλιος του Ναυκρατίου, η οποία γράφτηκε αμέσως μετά τον θάνατό του, δεν αναφέρει τίποτα για μεταφορά στην Πρίγκιπο. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 290 και CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 64, υποσ. 377. Υπέρ της άποψης ότι πέθανε και κηδεύτηκε στην Πρίγκιπο φαίνεται να είχε καταλήξει και ο P. VAN DE VORST, «La translation de s. Théodore Studite et de s. Joseph de Thessalonique», *AB* 32 (1913), 34.

⁶⁷ BECK, *KTL* 491-5 ; *ΘHE* 6, 210-6 ; *ODB*, 2044-5.

⁶⁸ *Λόγοι Αντιρρητικοί κατὰ εικονομάχων και σίχιοι τινές ιαμβικοί Θεοδώρου Στουδίτου. Εισαγωγή-επιμέλεια-μετάφραση-σχόλια: Κ. ΔΑΛΚΟΣ, Αθήνα: Ίνδικτος 2006².*

έμμετρων στίχων ἰσαρίθμων αὐτοῖς καὶ ἑτέρων, ἔπειτα δὲ διὰ πεζῆς λέξεως ὁμοῦ τε καὶ τῆς ἀσεβοῦς ὑπογραφῆς (PG 99, 436-476)⁶⁹

- Προβλήματα τινὰ πρὸς Εἰκονομάχους (PG 99, 477-485)
- Κατὰ Εἰκονομάχων κεφάλαια ἑπτὰ (PG 99, 485-498)
- Περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων κατ' ἐπιτομὴν ἐρανισθὲν ἀπὸ τῆς Ζ' Συνόδου καὶ τῶν μακαριωτάτων πατριαρχῶν Γερμανοῦ, Νικηφόρου καὶ Θεοδώρου Στουδίτου (inc.: Ἀρχέτυπὸν ἐστίν, ἀρχὴ καὶ παράδειγμα⁷⁰)

Στα θεολογικὸν περιεχομένου ἔργα του μποροῦν νὰ συμπεριληφθοῦν, ἐπίσης, καὶ τὰ παρακάτω:

- Ἑρμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας τῶν προηγιασμένων (PG 99, 1688-1689)
- Ἑρωταποκρίσεις (PG 99, 1729-1733)

Τὰ διδασκτικά-παραινετικά ἔργα του περιλαμβάνουν πλῆθος ομιλιῶν, μεγάλο μέρος των οποίων χωρίστηκαν σε δύο ἀνθολογίες:

- Μικρά Κατήχησις⁷¹
- Μεγάλη Κατήχησις⁷².

Οἱ τίτλοι των προαναφερόμενων ἀνθολογιῶν καθὼς καὶ τὸ περιεχόμενο καθεμίας ἀπὸ αὐτῆς εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπεξεργασίας καὶ ταξινόμησης των κατηχήσεων του Θεοδώρου, μετὰ τον θάνατό του⁷³. Ο βιογράφος του ἀρχαιότερου βίου του (Vita B), Μιχαήλ, ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ ἐνός βιβλίου των Μικρῶν Κατηχήσεων, τὸ ὁποῖο περιέχει 134 ομιλίαι, ἐκδεδομένες ἀπὸ

---

⁶⁹ Το ἔργο αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ περιληφθεῖ καὶ μετὰξὺ των ποιητικῶν του ἔργων, δεδομένου ὅτι ἀπαντᾷ ἔμμετρα στα ποιήματα εἰκονομάχων ποιητῶν. Το ἐντάσσουμε στο δογματικὸ ἔργο του, δεδομένου ὅτι μετὰ τον ἐντεχνο ποιητικὸ του ἀντίλογο, ἀντικρούει καὶ σε πεζὸ λόγο τις εἰκονομαχικὲς θέσεις αὐτῶν των ἐπώνυμων ἔργων.

⁷⁰ Ἀνέκδοτο, παραδίδεται τουλάχιστον ἀπὸ τρεῖς κώδικες: Ἀθως-Ιβήρων 4279 (159) φ. 68^a-70^a, *Angelicæ Bibl.* 30 ff.319-321, *Sinaiticus gr.* 1817 ff. 237^a-240^b.

⁷¹ E. AUVRAY, *Sancti patris nostris et confessoris Theodori, Studitis praepositi parva catechesis*, Paris 1891 καὶ J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones parvae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/1, Rome 1888. Για τὸ ἔργο αὐτὸ βλ. ἐπίσης CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 65-67.

⁷² J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones magnae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/2 (Cat. 1-77) Rome 1888 καὶ J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones reliqui magnae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, X/1 (Cat. 78-111), Rome 1905 καὶ A. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου Μεγάλη Κατήχησις. Βιβλίον δεύτερον ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ἀυτοκρατορικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς*, Saint-Petersburg 1904. Βλ. ἐπίσης σχετικὰ με τὸ ἔργο αὐτὸ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 67-73. Πλήρης κατάλογος των μέχρι σήμερα ἐκδόσεων, χρηστικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν συμπεριλαμβάνεται στο ἔργο J. LEROY (+), *Etudes sur les Grandes Catéchèses de s. Théodore Stoudite, édition par OLIVIER DELOUIS avec la participation de SEVER J. VOICU*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 2008, [St. et T. 456], 271-287. Πρόκειται για τὰ προλεγομένα της νέας ἐκδοσης των Μεγάλων Κατηχήσεων, ἡ ὁποία βρῖσκεται σε ἐξέλιξη ἀπὸ τον O. Delouis.

⁷³ J. LEROY, «Les petites catéchèses de s. Théodore Stoudite», *Monachisme Byzantin*, 139 [=Le Muséon 71 (1958), 343]. Βλ. ἐπίσης J. LEROY (+), *Etudes sur les Grandes Catéchèses...*, ὁ.π., 47.

τους Aunray και Cozza-Luzzi, και τριών βιβλίων των *Μεγάλων Κατηχήσεων*⁷⁴. Οι τελευταίες, σύμφωνα με τα προλεγόμενα της εν εξελίξει νέας τους έκδοσης, φτάνουν τον αριθμό των 261 κατηχήσεων⁷⁵, καθώς σ' αυτές θα συμπεριληφθούν 66 νέες κατηχήσεις, οι οποίες δεν έχουν ενταχθεί στις προηγούμενες εκδόσεις. Οι Cozza-Luzzi και Παπαδόπουλος-Κεραμεύς έχουν εκδόσει αντίστοιχα 111 και 124 ομιλίες των *Μεγάλων Κατηχήσεων*⁷⁶. Το υπό έκδοση έργο της *Μεγάλης Κατηχήσεως* έρχεται να επιλύσει και να αποκαταστήσει το μέχρι σήμερα ανοικτό πρόβλημα του αριθμού και του περιεχομένου των δύο αυτών ανθολογιών. Εκτιμάται, όμως, ότι ο αρχικός αριθμός του συνόλου των *Κατηχήσεων* του Θεοδώρου έφταναν, τουλάχιστον, τις 1500⁷⁷.

Άλλα έργα του, τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν στην ίδια κατηγορία, μερικά από τα οποία έχουν και κανονιστικό χαρακτήρα είναι τα εξής:

- Η *Διαθήκη* του (BHG 1759) η οποία έχει γνωρίσει πολύ πρώιμες εκδόσεις⁷⁸
- *Κεφάλαια Δ' ** (PG 99, 1681- 1684⁷⁹)
- *Σχόλιον εις τὰ Άσκητικά του Μεγάλου Βασιλείου* (PG 99, 1685-1688)⁸⁰
- *Διδασκαλία Χρονική της Μονῆς τοῦ Στουδίου ** (PG 99, 1693-1704)
- *Υποτύπωσις καταστάσεως της Μονῆς τῶν Στουδίου ** (PG 99, 1703-1720)⁸¹

---

⁷⁴ Vita B, PG 99, 264 A-B.

⁷⁵ J. LEROY (†), ό.π., 286.

⁷⁶ Ανάμεσα στις δύο εκδόσεις υπάρχουν 40 κοινές μεταξύ τους. Βλ. σχετικά στο υπόμνημα της ελληνικής έκδοσης του Migne (PG 99, ιστ'-ιζ').

⁷⁷ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 69.

⁷⁸ Το 1696 εκδόθηκε στο Παρίσι από τον Sirmond [J. SIRMOND (†), *Opera Varia. V, Sancti Theodori Studitae epistolae aliaque scripta dogmatica graece et latine pleraque Sirmondo interprete*, Paris 1696, 80-88] και αναδημοσιεύτηκε με τον ίδιο τίτλο στη Βενετία το 1728 (63-68) ενώ το 1860 την συμπεριέλαβε ο Migne στην *Ελληνική Πατρολογία* (PG 99, 1813-1824). Για τις πρώιμες εκδόσεις, ελληνικές και λατινικές, βλ. επίσης MIGNE, PG 99, 11, καθώς και FATOUROS, *Epistulae*, I, 36*. Πρόκειται για κείμενο με αρκετά στάδια επεξεργασίας, το οποίο ετοίμαζε ο Θεόδωρος για 20 περίπου χρόνια (βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 76). Σύγχρονη έκδοση της *Διαθήκης* έχει δημοσιευτεί από τον O. DELOUIS, «Le Testament de Théodore Stoudite: Édition critique et traduction», *REB* 67 (2009), 77-109. Από τον ίδιο έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι η *Διαθήκη* πήρε την τελική της μορφή από τον Ναυκράτιο, διάδοχό του στην ηγουμενία. Βλ. σχετικά O. DELOUIS, «Le Testament de Theodore Stoudite est-il de Theodore?», *REB* 66 (2008), 173-190 και κυρίως 189-90.

⁷⁹ P. POSSINUS, «Theodori Capitula quatuor de vita ascetica, Graece et Latine», *Thesaurus Asceticus*, Paris 1684, 311. Βλ. επίσης J. LEROY, «Les capitula ascetica de S. Theodore Studite», *Revue d'ascétique et le mystique* 27, 1951, 175-6.

⁸⁰ A. MAI, ό.π., V, Rome 1849, 91-93.

⁸¹ O Migne επανεκδίδει το κείμενο του A. MAI, ό.π., V/2, Rome 1849, 111-125. Για το έργο αυτό βλ. MIGNE, PG 99, 47 και O. DELOUIS, «L'higoumène comme père spirituel dans la

- *Περὶ ἐξαγορεύσεως καὶ τῶν ταύτης διαλύσεων κανόνες* * (PG 99, 1721-1729)
- *Περὶ ἐρωτήσεως καὶ τῶν ταύτης διαλύσεων κανόνες* * (PG 99, 1729-1733)
- *Επιτίμια. Κοινὰ τῆς ὅλης ἀδελφότητος ἐπὶ τῶν παραλειπόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰς τὸν κανόνα* * (PG 99, 1733-1757)⁸²
- *Σύντομος Διδασκαλία*⁸³

Τα ἔργα με ἀστερίσκο φέρονται, πιθανότατα, ὡς μεταγενέστερα τοῦ Θεοδώρου, τὰ ὁποῖα συντάχθηκαν σύμφωνα με τὸ «πνεῦμα» τοῦ ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τὸν ἴδιο⁸⁴.

Τα αγιολογικά του ἔργα⁸⁵ συνιστοῦν μιὰ ἰδιαίτερα πολυπληθῆ κατηγορία καὶ ἀναφέρονται σε ἡμέρες δεσποτικῶν ἢ θεομητορικῶν εορτῶν ἢ ἐγκωμιάζουν μορφές ἁγίων (εἴτε ἤδη ἐνταγμένων στο εορτολόγιο τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας εἴτε ἀνένταχτων, τῶν ὁποίων τὴν ἐνταξὴ προωθεῖ ἡ συγγραφή τους). Στὴν τελευταία κατηγορία ἀνήκουν τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσε σε συγγενικά του πρόσωπα. Πρόκειται γιὰ τὸ ὑπὸ ἐκδοσὴ κείμενο καθὼς καὶ γιὰ τὸν ἐπιτάφιο-κατήχηση πρὸς τιμὴν τῆς μητέρας του, Θεοκτίστης. Στὴν αγιολογικὴ παραγωγὴ τοῦ Θεοδώρου ὁμως θὰ μπορούσαν νὰ περιληφθοῦν καὶ πολλὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐντάσσονται στο ὁμηλικὸ εἶδος ὑπὸ μορφὴ *κατηχήσεων*, οἱ ὁποῖες, ἐπίσης, ἐκφωνήθηκαν ἐξ ἀφορμῆς δεσποτικῶν, θεομητορικῶν ἢ ἄλλων εορτῶν ἀλλὰ ἔχουν ἐνταχθεῖ στὴ *Μικρὰ* ἢ τὴ *Μεγάλῃ Κατήχησιν*. Αὐτὰ τὰ αγιολογικὸ περιεχομένου ἔργα τοῦ⁸⁶, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀρκετὰ σε ἀριθμὸ

---

tradition stoudite», *Irenikon* LXXXII (2009), 8, ὑποσ. 7. Καὶ τὸ ἔργο αὐτό, ὅπως καὶ ἡ *Διαθήκη*, φαίνεται ὅτι πῆρε τὴν τελικὴ του μορφή μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Θεοδώρου. Βλ. σχετικὰ Ο. DELOUIS, «Le Testament de Théodore Stoudite est-il de Théodore?», ὄ.π., 190. Εξάλλου χρονολογεῖται τὸ 789, ὅπως ἐπισημαίνεται στο ἔργο τοῦ Α. ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Περιγραφικὸς Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Α' Τμῆμα χειρογράφων Παναγίας Καμαριωτίσσης*, Σταμπούλ: ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου 1953, 167 [= *Ορθοδοξία* KZ (1952), τεύχος 3, 238].

⁸² Γιὰ τὰ τρία τελευταία ἔργα βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 31*.

⁸³ Πρόκειται γιὰ ἀνέκδοτο ἔργο (inc. *Χριστιανός, μᾶλλον δὲ μοναχός ἐὰν ὀμνύει*), σχετικὰ με τὸ ὁποῖο βλ. MIGNE, PG 99, 47. Παραδίδεται δε ἀπὸ τρία τουλάχιστον χειρόγραφα (*Marcianus gr.* III, 5 ff. 190^{r-v}, *Vaticanus gr.* 733 ff. 356-358 καὶ στὴ βιβλιοθήκη τῆς Κωνσταντινούπολης τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου φφ. 233^β-234^β).

⁸⁴ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 77.

⁸⁵ Τὰ αγιολογικά ἔργα τοῦ Θεοδώρου, εἶναι γνωστά καὶ με τὸν ὄρο *Πανηγυρικὴ βίβλος*, ἡ ὁποία κατονομάζεται στὸν βίο του (*Vita B*, PG 99, 264B). Γιὰ τὸ ποια εἶναι τὰ συμπεριλαμβανόμενα σε αὐτὴν ἔργα, οἱ ἀπόψεις ποικίλλουν. Βλ. σχετικὰ στοὺς MIGNE, PG 99, 46; EHRHARD, II, 225-6 καὶ FATOUROS, *Epistulae*, 25*-28*.

⁸⁶ Βλ. ἐνδεικτικὰ Βίος αγ. Αὐξεντίου (BHG 203c), λόγος στὸν ἅγιο Βασίλειο (BHG 262k), λόγος στὴν ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (BHG 451d), ἐγκώμιο στοὺς Ἰωάννη Χρυσόστομο καὶ Εφραίμ (BHG 592), λόγοι στὸν Ευαγγελισμό (BHG 1093c/ BHG 1104s/ BHG 1116p), λόγος στὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου (BHG1128n), λόγος-ἐγκώμιο στὴν Κοίμησι τῆς

δεν τα κατατάσσουμε εδώ. Οι λόγοι του, παραδείγματος χάριν, στον άγιο Θαδδαίο (BHG 2414-5) εντάσσονται στη *Μικρά Κατήχησις* (Aunray, *Parva Catechesis*, 106-9/155-9), ενώ ο λόγος του στη γέννηση του Χριστού (BHG 1916k) περιέχεται στη *Μεγάλη Κατήχησις* (Mai, *Nova partum Bibliotheca*, t. IX/2, 88-91).

Το αγιολογικό του έργο, εξαιρουμένων των προαναφερόμενων κατηχήσεων συμπεριλαμβάνει τα εξής κείμενα:

- *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην τὸν θεολόγον* (BHG 929/ PG 99, 772-788/ 26 Σεπτεμβρίου)⁸⁷
- *Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν οὐρανίων ταγμάτων* (BHG 125/ PG, 99 729-748⁸⁸/ 8 Νοεμβρίου)
- *Κατήχησις-ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα* (BHG 2422/ PG 99, 884-902/ 20 Δεκεμβρίου)⁸⁹
- *Λόγος αφιερωμένος στην Κυριακή των Προπατόρων* (BHG 2349t/ Τελευταία Κυριακή πριν τα Χριστούγεννα)⁹⁰

Θεοτόκου (BHG 1157), λόγος στη μνήμη των 40 Μαρτύρων (BHG1208b), λόγος στη μνήμη του αγίου Ιωάννη Χαλκηδόνος (BHG 1285), λόγος στη μνήμη των μοναχών Σινά και Ραϊθούς (BHG 1307g), λόγος στη μνήμη του Ιωάννου του Προδρομού (BHG 1394 t), λόγος στη μνήμη του αγίου Παύλου του ομολογητή (BHG 1473g), λόγος στον άγιο Σάββα (BHG 1609t), λόγος στην Πεντηκοστή (BHG 1617kb), λόγος στη μνήμη του αγίου Θεοδώρου του στρατηλάτη (BHG1753n), λόγος στη γέννηση του Χριστού (BHG 1892m), ομιλία στη γέννηση του Ιησού Χριστού (BHG 1898h), λόγος στην εορτή των Θεοφανείων (BHG 1938t), ομιλία στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος (BHG 1998n), λόγος στον άγιο Λάζαρο (BHG 2215t), λόγος στη μνήμη των 14 Μαρτύρων της Βουλγαρίας (BHG 2264), λόγος στη μνήμη του Μιχαήλ Συνάδου (BHG 2275). Επίσης, σημειώνουμε ότι τον λόγο (MIGNE, PG 99, 687-692), ο οποίος εντάσσεται από τον Φατούρο στην *Πανηγυρική βίβλο*, δεν τον περιλαμβάνουμε στα αγιολογικά του έργα, δεδομένου ότι εντάσσεται στη *Μεγάλη Κατήχησις*. Βλ σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, I, 25*-6*, 4. i. Τέλος, ο Φατούρος συμπεριλαμβάνει στην ίδια ενότητα και τον λόγο, ο οποίος εκφωνήθηκε από τον Θεόδωρο ενώπιον του Λέοντα Ε', σύμφωνα με τους Βίους του (Vita A, PG 99, 173D-181A και Vita B, PG 99, 280C-281B). Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 16* και 28*.

⁸⁷ Βλ. σχετικά MIGNE, PG 99, 47. Ο τελευταίος το αναδημοσιεύει στον 99ο τόμο της Ελληνικής Πατρολογίας από την έκδοση του Α. ΜΑΙ *Nova Patrum Bibliotheca*, t. III, 62-77.

⁸⁸ Ο Migne αναδημοσιεύει από τον Α. ΜΑΙ (*Nova Patrum Bibliotheca*, t. IV, 1).

⁸⁹ Για την πρώτη έκδοση βλ. Α. ΜΑΙ, *Nova Patrum Bibliotheca*, t. VI. 2, Rome 1854, 364-378. Η σύγχρονη έκδοση δημοσιεύτηκε το 2007 (βλ. *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*).

⁹⁰ Πρόκειται για έργο, το οποίο παραδίδεται σε ένα μοναδικό κώδικα (*Parisinus gr.* 1491, ff. 103-120^v) και έχει εκδοθεί πρόσφατα ως συνέχεια της κατήχησης-επιταφίου στη Θεοκτίστη. Βλ. σχετικά *Theodoro Studita, Catechesi-Epitaφιο per la Madre. Testo in parte edito per la prima volta, introduzione, traduzione e indici*, a cura di A. PIGNANI, Napoli- Bibliopolis 2007 [Hellenica et Byzantina Neapolitana Collana di Studi e Testi XXII]. Τα δύο κείμενα δεν διαχωρίζονται στο χειρόγραφο, αλλά το δεύτερο (inc: *Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται τούτοις*) διακρίνεται μόνο με μια «γλώσσα» ανάμεσα στις στήλες του χειρογράφου, η οποία αναφέρει: «ὡς ἐν ἐρωτήσει». Αντίθετα, ο Στ. Ευθυμιάδης, δεύτερος εκδότης του επιταφίου στη Θεοκτίστη, στα προλεγόμενα της δικής του έκδοσης αναφερόμενος στο κείμενο αυτό επισημαίνει ότι έχει ταυτιστεί με το έργο *Oratio de theatris et de Abraham* (PG 56, 543-554),

- Λόγος αφιερωμένος στην παραμονή της γέννησης του Χριστού (BHG 2356t/ 24 Δεκεμβρίου)⁹¹
- *Εἰς τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων* (BHG 1946/ PG 99, 699-708/ 5 Ιανουαρίου)⁹²
- Λόγος-διήγηση εἰς τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (BHG 841/ 24 Φεβρουαρίου)⁹³
- Πανηγυρικός εἰς τὴν ἀπὸ Σαμοθράκης ἐπὶ Σιγριανὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἱεροῦ λειψάνου Θεοφάνους τοῦ ὀσιωτάτου καὶ σημειοφόρου πατρὸς (BHG 1792b/ 12 Μαρτίου)⁹⁴
- Ἐπιτάφιος ἢ ἐγκώμιον⁹⁵ εἰς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὸν πατέρα (BHG 1553/ 4 Απριλίου)
- Λόγος εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, ἐν τῇ Μεσονησιτίμῳ (BHG 414/ PG 99, 691-700/ Γ' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν)⁹⁶
- Λόγος κατηχητικός τῇ ἀγίᾳ μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα (PG 99, 709-720)⁹⁷

ένα ἔργο ψευδο-Χρυσοστομικό, το οποίο κατὰ παράξενο τρόπο παραδίδεται στο συγκεκριμένο σημεῖο του παρισινού χειρογράφου. Επισημαίνει ὅμως ὅτι ὁ Φατούρος, εκδότης τῶν *Επιστολῶν* του Θεοδώρου, τὸ κείμενο αὐτό, αφιερωμένο στην Κυριακὴ τῶν Προπατόρων, τὸ εκλαμβάνει ὡς ἀνέκδοτο ἔργο του ἴδιου του Θεοδώρου. Βλ. σχετικά *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 14, ὑποσ. 6.

⁹¹ Το ἔργο (inc: *Τοῦ παμφαοῦς φωστῆρος ἡλιοβολεῖν μέλλοντος*) εἶναι ἀνέκδοτο καὶ παραδίδεται τουλάχιστον ἀπὸ δύο κώδικες ὡς ἔργο του Θεοδώρου (*Parisinus gr.* 755, ff. 371-379 / *Taurin. gr.* 80 (C I 10)). Βλ. EHRHARD, I, 195. Ἀπὸ τὸν τελευταῖο, ἐπίσης, συγκαταλέγεται στην Πανηγυρικὴ βίβλο του Θεοδώρου (EHRHARD, II, 225) ἐνὸς δὲν τὸ ἐντάσσει σ' αὐτὴν ὁ Migne (PG 99, 46-7).

⁹² A. MAI, ὁ.π., 16-23.

⁹³ Εἶναι ἐκδεδομένο στα AASS, t. c, 731-735 καὶ στο ἔργο του DU CANGE, ὁ.π. 229-54

⁹⁴ EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane*, 259-290.

⁹⁵ Ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται, δεδομένου ὅτι κυρίως με αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ εἶναι γνωστὸ τὸ ἔργο καὶ ἀνάλογα ἐπιγράφεται στη χειρόγραφη παράδοση. Για τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος στο ὁποῖο ἐντάσσεται τὸ ἔργο βλ. στο σχετικὸ κεφάλαιο.

⁹⁶ Ὁ λόγος αὐτὸς δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν I. GRETSER, «Oratio in adorationem S. Crusis, Graece et Latine», *Opus de Cruce*, Ingolstadii 1600, t. II, 287-294. Καταχωρημένος στην BHG με ἀριθμὸ καταχώρησης 451t εἶναι ἕνας ἀκόμη λόγος αφιερωμένος στον Τίμιο Σταυρό, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Halkin (BHG III, 102, 38t) μεταγενέστερη συνέχεια τοῦ πρώτου (BHG 414) καὶ δημοσιεύεται σε μια ἀπὸ τις χρηστικές ἐκδόσεις τῆς *Μεγάλῃς Κατηχήσεως*. Πρόκειται για τὸ ἔργο του ιερομονάχου ΖΑΧΑΡΙΑ, *Βίβλος ἀναμορφώσεως μοναχικῆς πολιτείας ἢτοι Κατηχήσεις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ ὁμολογητοῦ, διορθωθεῖσαι ἐπιμελῶς εἰς ἀπλοελληνικὴν φράσιν καὶ ἀύξηθηθεῖσαι διπλασίως μετὰ τῶν ἐντύπων καὶ ἀνεκδότων, καὶ τυπωθεῖσαι νῦν πρώτον, ἐν Ἐρμουπόλει Σύρον 1887*. Το ἔργο αὐτὸ κυκλοφόρησε σε δύο τόμους ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεύτερος φέρει τὸν τίτλο *Συνέχεια τῶν κατηχήσεων τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ Β' τόμου*. Στο ἐξῆς ὁ τόμος αὐτὸς θα ἀναφέρεται ὡς *Συνέχεια Κατηχήσεων*. Σ' αὐτὸν τὸν τόμο περιέχεται ἡ δευτέρη ὁμιλία στον Τίμιο Σταυρό (BHG 451t).

⁹⁷ Ὁ Migne ἀναδημοσιεύει τὸ κείμενο του A. MAI, ὁ.π., IV, 24.

- Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἀρσένιον (BHG 169/ PG 99, 849-881/ 8 Μαΐου)⁹⁸
- Ἐγκώμιον εἰς τὴν τρίτην εὕρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ ἁγίου Προδρόμου (BHG 842/ 25 Μαΐου)⁹⁹
- Ἐγκώμιον περὶ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (BHG 230/ PG 99, 791-802/ 11 Ιουνίου)¹⁰⁰
- Εἰς τὸ Γενέσιον τοῦ ἁγ. Προφήτου Προδρόμου Βαπτιστοῦ (BHG 843/ PG 99, 747-758/ 24 Ιουνίου)¹⁰¹
- Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου (BHG 1112. 15 Αυγούστου)¹⁰²
- Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου (BHG 1157/ PG 99, 719-730/ 15 Αυγούστου)¹⁰³
- Ἐγκώμιον εἰς τὴν Ἀποτομὴν τῆς ἱεράς κεφαλῆς τοῦ μεγάλου Βαπτιστοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Προδρόμου (BHG 864/ PG 757-772/ 29 Αυγούστου)¹⁰⁴

Στο αγιολογικό του ἔργο θα περιλάβουμε με επιφύλαξη και τη λεγόμενη Διήγηση τῆς Ακαθίστου (inc.: Ἐν τοῖς χρόνοις Ηρακλείου), ἡ οποία παραδίδεται σε δύο τουλάχιστον

⁹⁸ AASS, Iul. IV (1673), 617-631; TH. NISSEN, «Das Enkomion des Theodoros Studites auf den hl. Arsenios», *Byzantinische neugriechische Jahrbücher* 1 (1920), 246-262.

⁹⁹ Βλ. σχετικά MIGNE, PG 99, 46-7. Σύμφωνα με τον Migne (ό.π., 18 και 48) ἔχει εκδοθεῖ στην ελληνική και στη λατινική γλώσσα, σε μετάφραση του Combefis, στο ἔργο του DU CANGE, *Traité historique du chef de saint Baptiste*, Paris 1666, 254-64. Επίσης, δημοσιεύεται στα AASS, t. iv, 736-739. Η δε χειρόγραφη παράδοσή του φαίνεται πλούσια με αριθμὸ κωδίκων που φτάνει τους 30.

¹⁰⁰ Το εγκώμιο αυτό μεταφράστηκε στα λατινικά ἀπὸ τον Αναστάσιο, Βιβλιοθηκάριο. Βλ. S. LUCA DACHERIUS, «Theodori Encomium S. Bartholomaei apostolic, latine, ex Anastasii Bibliothecarii versione», *Spicilegium (sive Collectio veterum aliquot scriptorium qui in Galliae bibliothecis delituerant, olim editum opera ac studio D. Lucae D' Achery, presbyteri ac monachi ordinis Sancti Benedictini, Congregationis S. Mauri. Nova edition priori accurato et infinitis propter mendis ad fidem mss. Codicum, quorum varias lectiones V.C. Stefanus Baluze ac R.P.D. Edmundus Martene collegerunt, expurgate per Ludovicum-Franciscum-Joseph De la Barre, Tornacensem, Parisiis, apud Mantalant, ad Ripam P.P. Augustinianorum, prope Pontem S. Michaelis, M.DCC.XXIII, Band I-III)* 1723, t. II, 123-6. Η ἴδια μετάφραση δημοσιεύτηκε, ἐπίσης, ἀπὸ τον Fr. COMBEFIS, *Bibliotheca Concionatoria*, t. VII, Paris 1662, 755. Για σύγχρονη ἔκδοση του ελληνικοῦ και του λατινικοῦ κειμένου βλ. ἐπίσης U. WESTERBERGH, *Anastasius Bibliothecarius, Sermo Theodori Studitae De Sancto Bartholomeo Apostolo*, [Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia IX], Stockholm, Almqvist & Wiksell, Göteborg, Upsalla 1963, 41-8.

¹⁰¹ Βλ. σχετικά MIGNE, PG 99, 46.

¹⁰² Η ομιλία αυτή συγγέεται με την ομιλία του Ι. Δαμασκηνού (BHG 1159t) και εσφαλμένα αποδίδεται στον τελευταίο. Δημοσιεύεται δε ἀπὸ τον Migne, στον τόμο με ἔργα του Ι. Δαμασκηνού (PG 96, 680-697). Βλ. ἐπίσης FATOUROS, *Epistulae*, I, 28*-29*.

¹⁰³ Βλ. σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, I, 27*.

¹⁰⁴ Βλ. σχετικά MIGNE, PG 99, 46.

χειρόγραφα¹⁰⁵, τα οποία την αποδίδουν στον Θεόδωρο. Στο πρώτο από αυτά παραδίδεται αμέσως μετά από τον λόγο του Θεοδώρου στην προσκύνηση του Τιμίου Σταυρού (BHG 414).

Οι Επιστολές¹⁰⁶ του αποτελούν ένα ακόμη ογκώδες έργο του, πηγή πληροφόρησης για πρόσωπα και πράγματα της εποχής του, οι οποίες συγγράφονται, κυρίως, στα διάφορα σημεία των εξοριών τις οποίες υπέστη. Σώζονται 564 επιστολές του, οι οποίες απευθύνονται, κυρίως, σε επάνυμους αξιωματούχους, πολιτικούς και εκκλησιαστικούς, αλλά και σε πλήθος μοναχών, μαθητών είτε συναθλητών του. Χρονολογούνται μεταξύ 795 και 826.

Το ποιητικό-υμνογραφικό έργο του είναι, επίσης, αρκετά ογκώδες. Το ποιητικό του περιλαμβάνει ποιήματα και επιγράμματα θρησκευτικού περιεχομένου:

- Το έργο *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῶν ἀσεβῶν ποιημάτων* (PG 99, 436-476) του οποίου ένα τμήμα είναι ποιητικό με ακροστιχίδα, μεσοστιχίδα και τελεστιχίδα, έχει ήδη αναφερθεί στο θεολογικό του έργο.
- *Ἰαμβοὶ εἰς διαφόρους ὑποθέσεις* (PG 99, 1779-1812)¹⁰⁷. Πρόκειται για επιγράμματα σε τρίμετρους ιαμβικούς στίχους, τα οποία αναφέρονται σε θέματα της μοναστικής ζωής, ενώ κάποια από αυτά συνιστούν μια έμμετρη μορφή υποδείξεων του Θεοδώρου προς τους μοναχούς με συγκεκριμένα διακονήματα.
- **8 επιγράμματα ηθικού περιεχομένου** έκτασης 20 στίχων¹⁰⁸.

---

¹⁰⁵ Αναφέρουμε τουλάχιστον δύο, δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια μιας έρευνας σε καταλόγους χειρογράφων, στους οποίους είχαμε πρόσβαση, εντοπίσαμε το έργο αυτό να παραδίδεται σε δύο Αθωνικά χειρόγραφα της Μονής Παντοκράτορος με αρ. 3 (=1037) και 90 (=1124). Στην περιγραφή του πρώτου χειρογράφου είναι το έργο με αρ. 12 Βλ. S. LAMBROS, *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos, I*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1966, 91, υποσ. 33. Για το δεύτερο χειρόγραφο βλ. S. LAMBROS, *ό.π.*, 102.

¹⁰⁶ Για τις Επιστολές και τις πρώτες εκδόσεις τους βλ. MIGNE, PG 99, ιη (Υπόμνημα της ελληνικής έκδοσης). Σύγχρονη έκδοση του συνόλου των επιστολών έχει εκπονήσει ο Γ. Φατούρος (FATOUROS, *Epistulae*), στην οποία δίνεται και ο χρόνος σύνταξης καθεμίας.

¹⁰⁷ Χρονολογούνται μεταξύ του 798-823. Στην Ελληνική Πατρολογία αναδημοσιεύεται η έκδοση του Simmond αλλά υπάρχει και η κριτική έκδοση του κειμένου των ιαμβικών ποιημάτων από τον P. SPECK, *Theodoros Studites Jamben, auf verschiedene Gegenstände. Einleitung, kritischer Text, Übersetzung und Kommentar*, Berlin: Walter de Gruyter & Co 1968 [Supplementa Byzantina, Band 1].

¹⁰⁸ G. GALLAVOTTI, «Novi Laurentiani Codicis Analecta», *Studi Byzantini e Neellenici* IV (1935), 214-5. Ο εκδότης αναφέρει σε παρένθεση ότι πρόκειται για ψευδεπίγραφα έργα του Θεοδώρου και επισημαίνει ότι οι τρεις πρώτοι στίχοι είχαν εκδοθεί από τον Κρουμπάχερ ανάμεσα σε στίχους της Κασσίας. Επίσης, τα 8 αυτά επιγράμματα

Ο Θεόδωρος θεωρείται ένας εκ των βασικών διαμορφωτών του Τριωδίου¹⁰⁹. Το υμνογραφικό του έργο περιλαμβάνει:

- **Ειρμούς 6:** εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον, εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν γέννησιν του Προδρόμου, εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντίπασχα, και ἕνα εἰρμὸ χωρὶς τίτλο¹¹⁰.
- **Κανόνες Μηναίων 4:** στην 7^η Σύνοδο της Νίκαιας/ πρώτη Κυριακή μετά την 11^η Οκτωβρίου¹¹¹), στον ἅγιο Ἰγνάτιο/ 20 Δεκεμβρίου¹¹², στη γέννηση του Τιμίου Προδρόμου και Βαπτιστοῦ Ἰωάννου / 24 Ἰουνίου¹¹³, στους μάρτυρες Τρόφιμο και Θεόφιλο/ 23 Ἰουλίου¹¹⁴).
- **Κανόνες Τριωδίου 5:** στον ὁρθρο τῶ Σαββάτῳ πρὸ τῆς Ἀπόκρεω στη μνήμη τῶν ἀπ' αἰῶνος Κεκοιμημένων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν¹¹⁵, στον ὁρθρο τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀποκρέω ως Κανῶν

συγκαταλέγονται στα χαμένα έργα του Θεόδωρου από τον Φατούρος (FATOUROS, *Epistulae*, I, 38*).

¹⁰⁹ Ε. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Ἄσματα τοῦ Τριωδίου. Ἐρανισθέντα ἐκ κωδίκων τῆς κάτω Ἰταλίας*, Τόμος Β', Αθήναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 2004, 422. Βλ. επίσης *Τριώδιον κατασκευτικὸν περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῶ ἀκολουθίαν τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Σαββάτου μετὰ τῶν κατ' ἤχον τριαδικῶν ὕμνων καὶ φωταγωγικῶν, στιχηρῶν τε καὶ καθισμάτων διαφόρων, ἐν τῶ τέλει*, Ἐν Ἀθήναις : Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2003, 15.

¹¹⁰ Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Εἰρμολόγιον*. Chennevieres-sur-Marne 1932 [Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη 9], Αρ. 62, 46-47/ Αρ. 130, 92-3/ Αρ. 153, 110/ Αρ. 202, 145/ Αρ. 203, 145-46 ἀντίστοιχα.

¹¹¹ Ο κανόνας αὐτός ἀποδίδεται στον Θεόδωρο ἀπὸ τον κώδικα *Vindobonensis Theol. gr.* 187, ff. 105^v-112^r. (inc.: πάντες δῶμεν δόξα τῶ Θεῷ τῶ κόσμῳ καταλάμπαντι). Βλ. σχετικά Η. HUNGER, *Katalog der Griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Teil 3/2 *Codices Theologici* 101-200, Wien 1984, 382. Δεν συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο της Ε. FOLLIERI (*Initia hymnorum ecclesiae Graecae*, Citta del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 1960-6, v 1-5 [St. et T. 211-215]).

¹¹² *AHG*, IV (Canones Decembris), Canon XXXIX (1-2), 484-519. Στα Μηναία της Ἀποστολικῆς Διακονίας ἀποδίδεται στον Ἀνδρέα Κρήτης. (ΜΗΝΑΙΟΝ του Δεκεμβρίου...ἐν Ἀθήναις 1980, 144). Ωστόσο, ως ποίημα Στουδίτου ἀποδίδεται ἀπὸ τον κώδικα *Cryptoferensis*. Δ. α IV, ff. 143^v-149^v. Βλ. σχετικά *AHG*, IV (Canones Decembris), Canon XXXIX (1-2), 484.

¹¹³ Ο κανόνας αὐτός (inc.: Σήμερον ὡς λύχνος φωτὸς/ τεχθεὶς ὁ Ἰωάννης) δεν ἀπαντᾶ σε λειτουργικά βιβλία ἀλλὰ ἐπισημαίνεται ἀπὸ την Ε. ΠΑΠΑΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ (*Ταμειὸν ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἁσματικῶν κανόνων*, Αθήναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 1996, 226, *693) με την ἐνδειξη ὅτι ἀναφέρεται στον κώδικα 42 της *Ἱεράς μονῆς τῆς Παναγίας Καμαριωτίσσης Χάλκης*, σύμφωνα με τον κατάλογο του Αθηναγόρα [Κατάλογος, *ΕΕΒΣ* I (1933), 283].

¹¹⁴ *AHG*, XI (Iulii), Canon XXXI, 390-403. Ο κανόνας αὐτός ἀποδίδεται μεταξύ ἄλλων και στον Θεόδωρο Στουδίτη ἀπὸ τον κώδικα *Parisinus gr.* 245, pp. 230-233. Βλ. σχετικά *AHG*, ὁ.π., 230.

¹¹⁵ *Τριώδιον ... Ἐν Ἀθήναις : Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* 2003, 39-51. Η πατρότητά του ἐπιβεβαιώνεται λόγω της ὑπαρξῆς ἀκροστιχίδας στα τριαδικά και στα θεοτοκία, η οποία δίνει τη φράση τοῦ ἀναξίου Θεοδώρου ἐνὸ ταυτόχρονα

τοῦ Τριωδίου¹¹⁶, στον ὄρθρο τῶ Σαββάτῳ τῆς Τυρινῆς στη μνήμη πάντων τῶν ἐν ἀσκήσει λαμπάντων ὁσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων¹¹⁷, στον ὄρθρο την Κυριακὴ τῆς Ορθοδοξίας εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων (ψευδεπίγραφος¹¹⁸), στον ὄρθρο τῆ Κυριακῆ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως ὡς Κανῶν τοῦ Σταυροῦ¹¹⁹, κανόνας τῶ ἁγίῳ καὶ μεγάλῳ Σαββάτῳ¹²⁰.

- **Κανόνες Θεοτοκαρίων 3**¹²¹.

παραδίδεται ὡς ἔργο του Θεοδώρου ἀπὸ τον κώδικα *Marcianus gr.* XI 31, ff. 113-115 (inc.: πάντες δυσωπήσωμεν Χριστόν) καθὼς και ἀπὸ τον *Parisinus gr. Suppl.* 287-8, ο οποίος ὁμως χρονολογείται τον 18^ο αἰῶνα. Βλ. OMONT, *Inventaire, Troisieme partie (Coislin-Supplément Paris et Départements)*, 243.

¹¹⁶ *Τριώδιον κατασκευτικόν...* ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2003, 59-71.

¹¹⁷ *Τριώδιον κατασκευτικόν...* ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2003, 129-142. Βλ. και L. V. G. SIBERUS, *Ecclesiae Graecae Martyrologium Metricum ex Menais, cod. Chiffletiano Actisque Sanctorum*, Lipsiae 1722, 489. Αὐτός ο κανόνας δεν ἀποδίδεται στον Θεόδωρο οὔτε ἀπὸ τα παλαιότερα *Τριώδια* (*Τριώδιον κατασκευτικόν ...* ἐν Ρώμῃ 1879, 87-96.). Ὡστόσο, ἀποδίδεται ἡ πατρότητά του στον Θεόδωρο ἀπὸ τον κώδικα *Marcianus gr.* XI 31, ff. 117^v-120 (inc.: Πάντες ἐν ᾧδαῖς πνευματικαῖς) καθὼς και ἀπὸ τον *Parisinus gr. Suppl.* 287-8, που εἶναι πολὺ μεταγενέστερος. Ἡ ἀναγκαιότητα μελέτης, ἡ ὁποία θα ἐπιλύσει τα ζητήματα πατρότητας ὕμνων του Θεοδώρου εἶναι πρόδηλη.

¹¹⁸ *Τριώδιον κατασκευτικόν...* ὁ.π., 318-325 και MIGNE, *PG* 99, 1767-1780 (ἀνατύπωση ἀπὸ την ἐκδοση του Baronius. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία FATOUROS, *Epistulae*, I, 32*). Ο κανόνας ἀναφέρεται στην ἀναστήλωση των εικόνων το 843 και κακῶς ἀποδίδεται στον Θεόδωρο, ο οποίος πέθανε το 826. Ο Θ. Δετοράκης τον ἀποδίδει στον πατριάρχη Μεθόδιο (Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Βυζαντινὴ Φιλολογία. Τα πρόσωπα και τα κείμενα*, τόμος Β', Ἡράκλειο 2003, 505). Βλ. ὁ.π., 424-5. Ο Émery, ἐξάλλου, ἀναγκάζεται να ἀποδώσει τον κανόνα στον ὑμνογράφο Θεόδωρο Στουδίτη τον νέο, τον ὁποῖο μάλλον ἐπινοεῖ ἀφοῦ δεν του ἀποδίδει κανένα ἄλλο ἔργο. Βλ. σχετικά C. ÉMERY, «Hymnographi byzantini», *EO* 24 (1925), 178.

¹¹⁹ *Τριώδιον κατασκευτικόν...* ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2003, 489-498. Βλ. Ἐπίσης, MIGNE, *PG* 99, 1757-1768 (ἀνατύπωση τῆς ἐκδοσης του J. Gretser). Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 32*.

¹²⁰ Ο κανόνας αὐτός δεν περιλαμβάνεται στα λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ορθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀν και ἀναφέρεται σε ἡμέρα τῆς περιόδου του Τριωδίου. Ἐχει ἐκδοθεῖ ὁμως ἀπὸ τον Ε. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Ἰσμοατα τοῦ Τριωδίου...* ὁ.π., 314-326.

¹²¹ Οἱ δύο κανόνες ἐκδίδονται ἀπὸ τον Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ, *Θεοτοκάριον*, Chennevières-sur-Marne 1931, [Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη 7-8], No. 26, 84-7 και No 46, 152-6. Και ο τρίτος ἐκδίδεται μόνο στο Θεοτοκάριον του Νικοδήμου (Στέφανος τῆς Αἰπαρθένου : ἦτοι Θεοτοκάριον νέον ποικίλον καὶ ὠραιότατον Ὁκτώηχον. Περιέχον ἐξηκονταδύο κανόνες πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον / Μελορηγηθέντας ὑπὸ εἰκοσιδύω ἱερῶν καὶ θεοπεσιῶν Μελωδῶν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὁρους χειρογράφων βίβλων, μετὰ σπουδῆς καὶ πόνων πολλῶν συναχθέν, καὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθέν ἐξεδόθη παρὰ Νικοδήμου Μοναχοῦ τοῦ Ναξίου.... Ὑπὸ δὲ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπικριθὲν ἐξεδόθη ὑπὸ Γ. Μουσαίου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει: Ἐκ τῆς πατριαρχικῆς τοῦ Γένους Τυπογραφίας, 1849), 188-90. Οἱ No 26 και 46 στο Θεοτοκάριο του Ευστρατιάδου ἐκδίδονται ἐπίσης ἀπὸ τον Νικόδημο, ὁ.π., 1-4 και 43-46 ἀντίστοιχα.

- **Κανόνες περιστασιακοί 2:** ἀναπαύσιμος εἰς μοναχὸν¹²², κατανυκτικός εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν¹²³).
- **Τριώδια 31:** στο Τριώδιο της Αποστολικῆς Διακονίας¹²⁴ περιλαμβάνονται 26 Τριώδια, με ἔνδειξη πατρότητας *Ποίημα τοῦ Θεοδώρου*. Βεβαίως, ὅλα ὅσα του αποδίδονται δεν εἴμαστε ἀπόλυτα σίγουροι για την πατρότητά τους. Ἐνδεχομένως, κάποια να ἀνήκουν και σε ἄλλο ομώνυμο υμνογράφο, ὅπως π.χ. στον Θεόδωρο Λάσκαρη. Το ζήτημα αὐτό, ὅπως ἔχει, ἤδη, ἐπισημανθεῖ παραμένει ανοικτό. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη την ἔκδοση του Ἐυτ. Τωμαδάκη συμπληρώνεται ὁ ἀριθμὸς των ἔργων αὐτῶν με 5 ἐπιπλέον Τριώδια¹²⁵.
- **Τετραώδια 5:** στο Τριώδιο της Αποστολικῆς Διακονίας περιλαμβάνονται και 4 Τετραώδια¹²⁶, με ἔνδειξη πατρότητας *Ποίημα τοῦ Θεοδώρου ἢ τοῦ κυρίου Θεοδώρου ἢ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου*. Ἐπίσης, ὁ Εὐτύχιος Τωμαδάκης ἐκδίδει ἓνα ἀκόμη Τετραώδιον¹²⁷.
- **Κοντάκια 18:** τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ κονδάκιον, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου κονδάκιον, κονδάκιον εἰς τὸν ὄσιον Ἐφραίμ, εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Συκεώτην, κονδάκιον τοῦ ἁγίου Αἰμιλιανῶ, ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, κονδάκιον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, κονδάκιον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, κονδάκιον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου, ἐπισκόπου Κύπρων, ἔτερον κονδάκιον τοῦ ἁγίου

¹²² M. A. MAGRI, «Un canone inedito di Teodoro Studita», *Hélikon* 18-19 (1978-9), 276-292. Ἀρχικὰ ἐκδόθηκε ἐπὶ τη βάσει ενός μόνο κώδικα (*Messanensis gr.* 153, ff. 127^v-133, ὅπου φέρει την ἔνδειξη *ποίημα Στουδίτου*) στο *Umanità e Storia, Miscellanea in onore di Adelchi Attisani*, II. Messina 1971, 85-101.

¹²³ Ὁ κανόνας παραδίδεται ἀπὸ τον κώδικα *Vindobonensis theol. gr.* 78, f. 364^r-365^v (inc.: ὡσπερ ἐκ τάφου σεαντὸν ἐξήγειρας). Πρόκειται για ἔργο με ἀκροστιχίδα σε δακτυλικὸ ἑξάμετρο (*Ωμοὶ ἐγὼ ἀκάθαρτος ἐὼν ψυχὴν τε δέμας τε*) και με την ἀφορμὴ ἐντάσσεται ὡς ἔργο του Θεοδώρου στο ἀρθρο του W. WEYH, «Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung», *BZ* 17 (1908), 45. Ἐπίσης, ἀποδίδεται στον Θεόδωρο ἀπὸ τον C. ÉMÉREAU, «Hymnographi byzantini», *EO* 24 (1925), 179, ὅπου παραπέμπει στον DE LAGARDE P., *Ioannis Euxaitorum Metropolitae quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt*, Göttingae 1882, 222.

¹²⁴ Βλ. *Τριώδιον κατανυκτικὸν...*, Ἐν Ἀθήναις: Αποστολικὴ Διακονία της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος 2003. Για τα Τριώδια βλ. 168, 248, 352, 362, 372, 382, 393, 427, 437, 447, 457, 468, 506, 516, 528, 556, 591, 601, 611, 637, 670, 724, 735, 745, 756, 767.

¹²⁵ Ε. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Ἄσματα τοῦ Τριωδίου. Ἐρηνισθέντα ἐκ κωδίκων τῆς κάτω Ἰταλίας*, Τόμος Β', Ἀθήναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 2004, 263, 279, 295, 301 και 308.

¹²⁶ *Τριώδιον κατανυκτικὸν...*, Ἐν Ἀθήναις: Αποστολικὴ Διακονία της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος 2003, 403, 477, 492, 556 και 567.

¹²⁷ Ε. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, ὀ.π., Α', Ἐν Ἀθήναις: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 2000, 65.

Νικολάου, ἕτερον κονδάκιον τοῦ Χρυσοστόμου, κονδάκιον τοῦ ἁγίου Θεοδώρου του στρατηλάτου, τοῦ ἁγίου Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης κονδάκιον, κονδάκιον εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἁγίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου, κονδάκιον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ἐπισκόπου Νύσσης, τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου καὶ τῆς συνόδου αὐτοῦ κονδάκιον, κονδάκιον εἰς τοὺς κοιμηθέντας μοναχοὺς ἐν ὑποταγῇ, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου κονδάκιον¹²⁸.

- **Κοντάκια 13** (ανεπίγραφα, τα οποία σύμφωνα με τον Pitra αποδίδουν το ὄψος του Θεοδώρου): τῷ σαββάτῳ τῆς ἀποκρέου κονδάκιον ἀναπαύσιμον, κονδάκιον παρακλητικὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ψαλλόμενον εἰς νοσοῦντας, κονδάκιον τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου τοῦ ἀποστόλου, κονδάκιον εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἰγνατίου κονδάκιον, κονδάκιον τοῦ ἁγίου Παγκρατίου, ἀρχιεπισκόπου Ταυρομένου, τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου τοῦ Πέρσου, τῶν ἁγίων ἡγουμένων μαρτύρων, κονδάκιον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀρχιμανδρίτου ἐρήμου Τεροσολύμων Θεοδοσίου, τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος, κονδάκιον τῆς ἁγίας Μαρίνας, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κονδάκιον¹²⁹.
- **Στιχηρά Ἰδιόμελα 16** (δημοσιευμένα σε Μηναία ἢ στην ανθολογία των Christ-Paranikas¹³⁰): τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου, τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἐρμούλου καὶ Στρατονίκου, τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ευθυμίου του μεγάλου, τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρα Βλασίου, τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, εἰς τὴν ὁσίαν Ευφροσύνην, εἰς τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον, εἰς Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, εἰς Ἰωάννην Χρυσόστομον, τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Στεφάνου τοῦ Νέου, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου, τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριάς, τῶν ἁγίων δέκα μαρτύρων τῶν ἐν Κρήτῃ.
- **Στιχηρά Προσόμοια 30**: Απαντοῦν, ἐπίσης, στο Τριώδιο της Αποστολικῆς Διακονίας 25 στιχηρά προσόμοια¹³¹, τα οποία φέρουν τὴν ἐνδειξη ποίημα Θεοδώρου ἢ τοῦ κυρίου Θεοδώρου,

¹²⁸ Για τους τίτλους βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 32*-33*. Για τὴν ἐκδόσή τους βλ. J. B. PITRA, *Analecta sacra spicilegio solesmensi parata*, I. Paris 1876, 336-380.

¹²⁹ J. B. PITRA, ὁ.π., 459-460, 462-4, 532-5, 561-3, 566-7, 571-8, 583-5, 592-4, 605-8, 610-2, 615-7, 634-635, 654-7. Βλ. σχετικὰ καὶ FATOUROS, *Epistulae*, I, 33*.

¹³⁰ Για τις ἐκδόσεις των Μηναιῶν καὶ τὴν ανθολογία, ὅπου δημοσιεύονται τα παραπάνω ἰδιόμελα βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 33*-4*.

¹³¹ Βλ. *Τριώδιον κατασκευτικόν...*, ὁ.π., 162, 188, 234, 253, 349, 358, 368, 378, 388, 425, 443, 453, 463, 503, 512, 548, 588, 597, 607, 618, 665, 730, 741, 752, 762.

ενώ ένα φέρει την ένδειξη *Ἐτερον Προσόμοιον. Τοῦ Θεοδώρου*. Επιπλέον, 5 στιχηρά προσόμοια του αποδίδονται, με ένδειξη τοῦ Στουδίτου, και σε Μηναία¹³²: αφιερωμένα στον άγιο Αρτέμιο, στη σύναξη των Αρχιστρατήγων Μιχαήλ και Γαβριήλ, στον όσιο Δανιήλ τον Στυλίτη, στους αγίους 10 μάρτυρες της Κρήτης, στον όσιο Θεοδόσιο τον Κοινοβιάρχη.

- **Καθίσματα 6**: Στο Τριώδιο φέρουν ένδειξη ποίημα Θεοδώρου ή κάθισμα τοῦ κυρίου Θεοδώρου¹³³.
- **Αναβαθμοὶ τῆς Ὀκτωήχου**: έργο αποδιδόμενο στον Θεόδωρο από τον Φατούρο¹³⁴.

Αρκετά φαίνεται να είναι και **τα απολεσθέντα έργα** του Θεοδώρου, τα οποία μας είναι γνωστά έμμεσα από αναφορές σε άλλα σωζόμενα έργα, δικά του και μη¹³⁵. Τα παρακάτω έργα γράφτηκαν την εποχή του μοιχικού σχίσματος και μας είναι γνωστά από αναφορές του ίδιου του Θεοδώρου¹³⁶:

- *Περί της καθόλου οικονομίας*
- *Τετράδες*
- *Πεντάλογος*
- *8 Τετράδια με ερωτήσεις-απαντήσεις*

Κατά της Εικονομαχίας αναφέρονται επίσης τα παρακάτω έργα¹³⁷:

- *Στηλιτευτικός*
- *Τετράδια*
- *Βιβλιδάκιον και τετράδες δεκατέσσαρες*
- *Βιβλίον κατά της αίρεσης ή εναντίον της Εικονομαχίας σε ιαμβικούς τρίμετρους στίχους*¹³⁸

---

¹³² Μηναιον τοῦ Οκτωβρίου, περιέχον άπασαν την άνήκουσαν αυτῶ ακολουθίαν διορθωθέν τὸ πρὶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Αποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1980, 111, Μηναιον τοῦ Νοεμβρίου...1981, 53, Μηναιον τοῦ Δεκεμβρίου...1980, 82, 176, Μηναιον τοῦ Ἰανουαρίου...1979, 114, 170.

¹³³ Βλ. *Τριώδιον κατανυκτικόν...*, ό.π., 166, 267, 427, 446, 456, 527.

¹³⁴ Βλ. τους κώδικες *Αθως-Βατοπεδίου* 1491, φφ. 287^α-317 και *Parisinus gr. Suppl.* 276 (βλ σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, I, 34*-5*).

¹³⁵ Βλ. σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, I, 36*-38*.

¹³⁶ Για τη βιβλιογραφία τη σχετική με καθένα από τα έργα αυτά βλ. FATOUROS, *Epistolae*, I, 36* αρ. 23, 37* αρ. 25 και 26, 38* αρ. 32. Το τελευταίο έργο το επισημαίνει ως *Questions and Answers* ο CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 75. Μάλιστα γι' αυτό το έργο υπάρχει μια αμφιβολία, δεδομένου ότι η επιστολή (Fatouros, ep. 556, 41), όπου αναφέρεται θεωρείται από τον ίδιο τον εκδότη της ως πιθανώς ψευδεπίγραφη (FATOUROS, *Epistulae*, I, 38*).

¹³⁷ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 75. Για βιβλιογραφία σχετική με τα έργα αυτά βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 36* αρ. 24, 37*-38* αρ. 27, 28 και 30 αντίστοιχα.

¹³⁸ Ένα τμήμα (75 στίχοι) αυτών των τρίμετρων ιαμβικών στίχων έχει σωθεί και έχει εκδοθεί. Βλ. Α. RIGO, «La sezione sui Musulmani dell'opera di Teodoro Studita contro le eresie», *REB* 56 (1998), 228-30. Σύμφωνα με βίο του Θεοδώρου (Vita A: PG 99, 153A) το έργο αυτό εμπεριέχεται στη βίβλο διὰ στίχων ιάμβων, τὴν τε πλάσιν τοῦ γενάρχου διαλαμβάνουσα καὶ παράβασιν...η οποία αναφέρεται παρακάτω. Για το θέμα αυτό βλ. και FATOUROS, *Epistulae*, I, 37*, αρ. 30.

Τέλος, φέρονται ως τίτλοι χαμένων έργων του Θεοδώρου, ποικίλου περιεχομένου, τα εξής¹³⁹:

- *Βίβλος διὰ στίχων ιάμβων, τὴν τε πλάσιν τοῦ γενάρχου διαλαμβάνουσα καὶ παράβασιν καὶ φθόνον τοῦ Κάιν...*
- *Κανόνας στον Ιάκωβο τον ομολογητή*

Από τα παραπάνω γίνεται φανερή η βούληση του Θεοδώρου για υπεράσπιση του ορθού δόγματος. Οι παρεμβάσεις του στα ζητήματα, τα οποία ταλάνισαν την εποχή του, όπως η Εικονομαχία και το μοιχικό σχίσμα, καλύπτουν ένα μεγάλο τμήμα του έργου του, όπως είδαμε παραπάνω. Επίσης, με άλλο τμήμα του έργου του θέλησε να κατηχήσει, να διδάξει ή και να προλάβει τυχόν αποκλίσεις του ποιμνίου του, μοναστικού ή λαϊκού, από παρεμβατικές-αιρετικές συμπεριφορές. Ταυτόχρονα, η ανάγκη να υπηρετήσει τόσο τη μοναστική κοινότητα όσο και να εξυπηρετήσει τις λειτουργικές ανάγκες της Εκκλησίας τον οδήγησαν στη συγγραφή έργων, όπως οι *Κατηχήσεις* του ή το ποιητικό και υμνογραφικό του έργο. Επιβεβαιώνει, κατά συνέπεια, η εργογραφία του την άποψη ότι υπήρξε ένας πολύ επιδέξιος πρακτικός θεολόγος¹⁴⁰, ο οποίος υποστήριξε με πάθος τη χριστιανική ιδεολογία.

---

¹³⁹ Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 37*-38* αρ., 29, 31 και 33 αντίστοιχα. Ο κανόνας στον Ιάκωβο τον Ομολογητή, για τον οποίο γίνεται αναφορά σε επιστολή του Θεοδώρου (Fatouros, ep. 441, 50) μάλλον ταυτίζεται με τον αναπαύσιμο κανόνα σε μοναχό. Βλ. παραπάνω στους περιστασιακούς κανόνες.

¹⁴⁰ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 25.

2. Ο ΠΛΑΤΩΝΑΣ ΣΑΚΚΟΥΔΙΟΥ

2.1 Βιογραφικά στοιχεία του Πλάτωνα

Ο Πλάτωνας γεννήθηκε το 735 στην Κωνσταντινούπολη¹⁴¹. Γονείς του, ο Σέργιος και η Ευφημία¹⁴², επιφανή μέλη της κοινωνίας¹⁴³. Είχε και δύο αδερφές, τη Θεοκτίστη, μητέρα του Θεοδώρου, και την Άννα¹⁴⁴. Πιθανότατα είχε και έναν αδελφό¹⁴⁵. Οι γονείς του πέθαναν από την επιδημία πανώλης του 747/8, όταν ο Πλάτωνας ήταν μόλις 12 ετών.

Ορφανός πια, κηδεμονεύεται από κάποιο θείο του¹⁴⁶, ο οποίος ήταν νοτάριος και υπεύθυνος του αυτοκρατορικού ταμείου. Φροντίζει να δώσει στον έφηβο Πλάτωνα την κατάλληλη μόρφωση, με στόχο την ανάληψη καθηκόντων στην ίδια υπηρεσία. Όπως μας βεβαιώνει ο Θεόδωρος διέπρεψε και στις σπουδές και στη *ζυγοστασία*¹⁴⁷, επάγγελμα στο οποίο επιδόθηκε ως βοηθός του προαναφερόμενου θείου του. Κυρίως, όμως διαμόρφωσε μια ενάρετη και αξιοσέβαστη προσωπικότητα. Διέπρεψε, επίσης, επαγγελματικά δημιουργώντας μια περιουσία μεγαλύτερη της

---

¹⁴¹ Βλ. *PmbZ* # 6285 ; A.M. TALBOT- A. KAZHDAN, «Plato of Sakkoudion». *ODB* III, 1684; B. MENTHON, *Τα μοναστήρια και οι άγιοι του Ολύμπου της Βιθυνίας*, μτφρ. Ν. Βασιλοπούλου, Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη 1980, 210-4; G. DA COSTA-LOUILLET, «Saints de Constantinople au VIIIe, IXe et Xe siècles», *Byzantion* 24 (1954), 230-40. Βλ. επίσης «Individual Introductions to the 8th, 9th and 10th –c. Saints», *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, CD-ROM. Dumbarton Oaks -Trustees for Harvard University, Washington, D.C.: A. KAZHDAN-A. M. TALBOT, 1998, 88.

¹⁴² Για τους γονείς του βλ. αντίστοιχα *PmbZ* # 6605 και # 1686 ; PRATSCH, *Theodoros Studites*, 46. Η Ευφημία ήταν κόρη του Γεωργίου και της Άννας και αδελφή του Φιλάρετου του Φιλανθρωπηνού, σύμφωνα με το γενεαλογικό της δένδρο στο άρθρο του Κ. ΜΠΟΝΗ, «Οί Έλληνες ιεραπόστολοι των Σλάβων Κύριλλος και Μεθόδιος υπό τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης», *ΕΕΘΣΠΑ ΙΣΤ'* (1968), 532.

¹⁴³ Σύμφωνα με τον Θεόδωρο, στο υπό έκδοση κείμενο, ήταν αξιοζήλευτοι από τον περίγυρό τους (στ. 35-36) ενώ δηλώνεται άμεσα ή έμμεσα η ευγενική τους καταγωγή (στ. 33, 125-7, 176). Για την καταγωγή του Πλάτωνα βλ., επίσης, Κ. ΜΠΟΝΗ, *ό.π.*, 530 κ.ε. ; J.-C. CHEYNET- B. FLUSIN, «Du monastère ta Kathara à Thessalonique: Théodore Studite sur la route de l'exile», *REB* 48 (1990), 194-6 ; HATLIE, *Monks and monasteries*, 280-2, όπου επισημαίνεται, σε ενότητα με τίτλο «Noble recruits and their monastic projects», η προσχώρηση στον μοναχισμό ατόμων ευγενικής καταγωγής και ότι ο Πλάτων υπήρξε από τους πρωτοπόρους στη στρατολόγηση τέτοιων ατόμων, τουλάχιστον στην Κωνσταντινούπολη.

¹⁴⁴ Για τις αδελφές του βλ. αντίστοιχα *PmbZ* # 8023 και # 447.

¹⁴⁵ *PmbZ* # 6232B. Πιθανόν το όνομά του ήταν Γεώργιος, όπως ο πατέρας της μητέρας του. Βλ. Κ. ΜΠΟΝΗ, *ό.π.*, 532.

¹⁴⁶ *PmbZ* # 6285A.

¹⁴⁷ Τους όρους *σζυγοστατῶν* (στ. 72) και *ζυγοστασία* (στ. 87) χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος στο υπό έκδοση κείμενο.

γονικής, με αποτέλεσμα η φήμη του να φτάσει ως τον αυτοκράτορα (Κωνσταντίνο Ε') και να είναι περιζήτητος νέος για γάμο¹⁴⁸.

Παρόλα αυτά, το 759 αποφασίζει να ακολουθήσει τον μοναστικό βίο. Αφού μοιράζει την περιουσία του στους φτωχούς και φροντίζει για την αποκατάσταση των δύο αδελφών του, εγκαταλείπει την κοσμική ζωή. Αναχωρεί από την Κωνσταντινούπολη με συνοδεία ενός υπηρέτη¹⁴⁹, τον οποίο ελευθερώνει και στέλνει πίσω, όταν φτάνει κοντά στο όρος Όλυμπος της Βιθυνίας. Με μοναστικό ένδυμα κατευθύνεται στη μονή Συμβόλων και παρουσιάζεται στον ηγούμενο Θεόκτιστο¹⁵⁰, τον οποίο εντυπωσιάζει με την ταπείνωση και την εξομολόγησή του. Ο Θεόδωρος αναφέρεται στις μοναστικές του αρετές, υπακοή και ταπείνωση, τις οποίες διέθετε σε υπερβολικό βαθμό, καθώς και σε όλες τις μοναστικές ασκήσεις, όπως εγκράτεια, περιορισμό ανάπαυσης, ύπνο κατά γης, χειρωνακτική εργασία και πολύωρη προσευχή και ψαλμωδία. Έτσι, ο Πλάτων υπήρξε ο εκλεκτός του ηγουμένου του, τον οποίο διαδέχτηκε μετά τον θάνατο του τελευταίου. Με την ανάληψη, όμως, των νέων καθηκόντων αύξησε και τις σκληραγωγίες του, περιορίζοντας τον εαυτό σε μια υπερβολικά σκληρή διατροφή και δημιουργώντας πληγές στα χέρια του από τις γονυκλισίες.

Η στάση του Κωνσταντίνου Ε' κατά των εικονολατρών αναγκάζει τον Πλάτωνα να μην εμφανιστεί στην Κωνσταντινούπολη παρά μετά από αρκετά χρόνια (μεταξύ 775-80)¹⁵¹, όταν, πια, οι περισσότεροι τον θεωρούσαν νεκρό. Η επιστροφή του στην Πόλη σε συνδυασμό με τη βοήθεια, που προσφέρει σε όσους την χρειάζονται, είναι αρκετή για να διαμορφώσουν μαζί με τη φήμη του ένα προφίλ πνευματικού καθοδηγητή¹⁵², που τον καταξιώνει στη συνείδηση της κοινής γνώμης. Του προτείνεται από τον εικονοκλάστη πατριάρχη, Νικήτα Α'¹⁵³, τόσο η θέση ηγουμένου σε μονή της πρωτεύουσας όσο του επισκόπου Νικομήδειας, προτάσεις τις οποίες απορρίπτει¹⁵⁴. Αξιοσημείωτο γεγονός συνδεδεμένο με

---

¹⁴⁸ Βλ. στο υπό έκδοση κείμενο στ. 75-6, 94-7, 108.

¹⁴⁹ *PmbZ* # 10941.

¹⁵⁰ *PmbZ* # 8037.

¹⁵¹ Τα πιο δύσκολα χρόνια ειδικότερα για τους μοναχούς, αρχής γενομένης από το μαρτύριο του Στεφάνου του Νέου, το 764, διαρκούν μια δεκαετία. Βλ. σχετικά MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 59. Για τη βασιλεία του Κωνσταντίνου Ε' σε σχέση με την εικονοκλαστική του πολιτική βλ. ό.π., 38-71.

¹⁵² HATLIE, *Monks and monasteries*, 355 και 367.

¹⁵³ Προφανώς αυτά συμβαίνουν πριν το 780, χρονολογία θανάτου του Νικήτα (*PmbZ* # 5404).

¹⁵⁴ Οι προτάσεις αυτές από τον πατριάρχη Νικήτα καθώς και το γεγονός ότι ο Πλάτωνας προσχώρησε στον μοναχισμό επί Κωνσταντίνου Ε', θέτουν υπό αμφισβήτηση την τοποθέτηση του Πλάτωνα υπέρ της εικονολατρίας και μάλλον επιβεβαιώνουν την εικονοκλαστική ταυτότητα του ηγουμένου του, Θεοκτίστου. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 43-4. Γενικότερα, οι επιλογές της οικογένειας του Θεοδώρου θεωρείται

την παρουσία του στην Κωνσταντινούπολη, ότι προτρέπει στον μοναχισμό σύσσωμη την οικογένεια της αδελφής του Θεοκτίστης και του συζύγου της Φωτεινού¹⁵⁵. Αφού τοποθέτησε την αδελφή του και την κόρη της σε μοναστήρι της πρωτεύουσας αναχωρεί με τα άρρενα μέλη της οικογένειας στη Βιθυνία, όπου (το 783) σε πατρικό κτήμα, στη θέση *Βοσκύτιον*¹⁵⁶, ιδρύει μοναστήρι, γνωστό ως μονή των Σακκουδίου¹⁵⁷. Οργανώνει το νέο μοναστήρι κατά τα πρότυπα του κοινοβιακού μοναχισμού, σύμφωνα με τους κανόνες του Μ. Βασιλείου. Η μονή γρήγορα αποκτά φήμη, καθώς γνωρίζει πνευματική άνθηση (κατά το έτος 794 διαθέτει μια δύναμη της τάξης των 100 μοναχών¹⁵⁸) και αναπτύσσει δράση στον τομέα παραγωγής βιβλίων¹⁵⁹.

Εν τω μεταξύ, μετά τον θάνατο του Λέοντα Δ' (780) και επί αντιβασιλείας της Ειρήνης της Αθηναίας (780-790), ο Πλάτωνας καλείται να λάβει μέρος στις συνόδους της Κωνσταντινούπολης (7 Αυγούστου 786) και της Νίκαιας (787: Ζ' Οικουμενική Σύνοδος), όπου συμμετέχει ως σύμβουλος του πατριάρχη Ταρασίου¹⁶⁰. Με την επίσημη λήξη της πρώτης εικονοκλαστικής περιόδου, επιστρέφει στη μονή του και λόγω ασθενείας καταλείπει την ηγουμενία στον ανιψιό του Θεόδωρο, ενώ εκείνος ως

ότι υποκινήθηκαν από καιροσκοπισμό και όχι από εικονολατρική οικογενειακή παράδοση, παρά τις όποιες εικονολατρικές επιλογές ή ενδείξεις προς αυτήν την κατεύθυνση. Βλ. ό.π., 42-44.

¹⁵⁵ Το 781 τοποθετείται χρονικά η προσχώρηση της οικογένειας του Φωτεινού και της Θεοκτίστης στον μοναχισμό και εντάσσεται στην επικρατούσα τάση για ίδρυση μονών βασισμένων σε οικογενειακούς δεσμούς. Βλ. σχετικά HATLIE, *Monks and monasteries*, 289-90 (στην ενότητα με τίτλο: «Monastic family networks»).

¹⁵⁶ Για τη μονή βλ. JANIN, *Géographie* II, 178. Επίσης, M. F. AUZÉPY, «Les monastères», *Bithynie au Moyen Âge*, 433-5 (και στο ευρετήριο του συλλογικού τόμου *Bithynie au Moyen Âge*, 557); M. F. AUZÉPY-O. DELOUIS-J. P. GRELOIS-M. KAPLAN, «À propos des monastères de Médikion et de Sakkoudion», *REB* 63 (2005), 183-194.

¹⁵⁷ Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 71-76.

¹⁵⁸ HENRI, *Theodore of Stoudios*, 29-30 και HATLIE, *Monks and monasteries*, 281. Για την αναμόρφωση της μοναστικής ζωής από τον Θεόδωρο και τις επιδράσεις, τις οποίες δέχτηκε από μορφές-μοντέλα του μοναχισμού βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 28-37.

¹⁵⁹ Βλ. Ν. ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Η βιβλιοθήκη και τὸ βιβλιογραφικὸν ἔργαστήριον τῆς μονῆς τῶν Στουδίου*, Αθήναι 1967, 29, όπου παραπέμπει και στο έργο της *Μεγάλης Κατήχησεως* 52^α. Για το θέμα της οργάνωσης αντιγραφικού εργαστηρίου και υιοθέτησης νέων τεχνικών γραφής από τον Πλάτωνα βλ. επίσης HATLIE, *Monks and monasteries*, 415-6 και I. HUTTER, «Scriptoria in Bithynia», *Constantinople and its hinterland. Papers from the twenty-seventh spring symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, edited by C. MANGO and G. DAGRON with the assistance of G. GREATREX, Aldershot: Variorum, Ashgate Publishing Limited 1995, [Society for the promotion of Byzantine Studies, 3], 379.

¹⁶⁰ MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 93. Μάλιστα, στο υπό έκδοση κείμενο φέρεται ως εκλεγμένος σε αυτή τη θέση εξαιτίας της παρρησίας του και της τόλμης του κατά την υπεράσπιση της ορθής πίστης (στ. 395-406). Για τον πατριάρχη Ταράσιο, βλ. σχετικά *PmbZ* # 7235.

έγκλειστος απολαμβάνει την ησυχία¹⁶¹. Η περίοδος αυτή όμως δεν διαρκεί για πολύ.

Το 795 ο δεύτερος γάμος του Κωνσταντίνου Στ' με τη Θεοδότη¹⁶², συγγενή του Πλάτωνα και του Θεοδώρου, προκαλεί το λεγόμενο μοιχικό σχίσμα¹⁶³. Η αντίδραση της μονής των Σακκουδίου και η εμπλοκή του Πλάτωνα στην πολιτική ζωή της πρωτεύουσας, με τη στάση του κατά της νομιμότητας του γάμου, έχουν ως αποτέλεσμα το κλείσιμο της μονής, τη φυλάκιση του Πλάτωνα στην Κωνσταντινούπολη¹⁶⁴ και την εξορία των υπολοίπων μοναχών.

Όταν, μετά από λίγο διάστημα, ανακτά την εξουσία η Ειρήνη¹⁶⁵ (797-802), επιστρέφουν όλοι στη μονή των Σακκουδίου. Μεταξύ 798-799, καλούνται να επανδρώσουν τη μονή των Στουδίου, στην πρωτεύουσα, αφιερωμένη στον Ιωάννη τον Πρόδρομο. Η μονή οργανώνεται, ανθεί και γνωρίζει τη γνωστή ακτινοβολία της¹⁶⁶. Ο Πλάτωνας και πάλι επιλέγει να αποσυρθεί ως έγκλειστος και να παραχωρήσει τη θέση του ηγουμένου, στον ανιψιό του, Θεόδωρο¹⁶⁷. Κατά τη διάρκεια της σταδιακής αύξησης του ανθρωπίνου δυναμικού της μονής και της διεύρυνσης της σφαιρας επιρροής της, αναλαμβάνει την εξουσία ο Νικηφόρος Α' (802-811¹⁶⁸). Μέσα στο διάστημα αυτό, πεθαίνει ο πατριάρχης Ταράσιος (806) και ο Πλάτων μετέχει στο εκλεκτορικό σώμα για ανάδειξη νέου πατριάρχη. Δε συμμορφώνεται στις διαθέσεις του αυτοκράτορα, ο οποίος για το αξίωμα του πατριάρχη επιθυμεί τον λαϊκό Νικηφόρο¹⁶⁹, προερχόμενο από την τάξη των αξιωματούχων του παλατιού. Ως εκ τούτου, ο αυτοκράτορας διατάζει τον περιορισμό και την ένοπλη φύλαξη των Στουδιτών για 24

---

¹⁶¹ Για το θέμα της ησυχίας στο πλαίσιο του κοινοβιακού μοναχισμού βλ. LEROY, *La réforme*, 155-160.

¹⁶² *PmbZ* # 7899.

¹⁶³ Σε σχετική βιβλιογραφία για το μοιχικό σχίσμα έχουμε ήδη παραπέμψει στο προηγούμενο κεφάλαιο για τη ζωή και το έργο του Θεοδώρου. Για το θέμα αυτό σε σχέση με τη στάση των Στουδιτών βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 366-370.

¹⁶⁴ Σύμφωνα με τον βίο του Θεοδώρου (Vita B 253D), η μονή του αγίου Στεργίου ήταν η φυλακή του, ενώ αλλού αναφέρεται ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Παλάτι (Θεοφάνης, 471). Επίσης, στο υπό έκδοση κείμενο ο τόπος φυλάκισης δεν αποσαφηνίζεται: τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα (βλ. στον σχολιασμό του στ. 468). Η σύλληψη δε του Πλάτωνα έγινε από τον κόμη του Οψικίου, Ιωάννη (*PmbZ* #3112) και τον δομέστικο των Σχολών, Βαρδάνιο (*PmbZ* # 771).

¹⁶⁵ *PmbZ* # 1439.

¹⁶⁶ Βλ. σχετικά με τη μετακίνηση στη μονή των Στουδίου και την οργάνωσή της στο κεφ. 1.

¹⁶⁷ Βλ. σχετικά *PmbZ*, Band 4 (Platon-Theophylaktos), 7. Η τάση του εγκλεισμού και της ησυχίας παρατηρείται σε περιπτώσεις κοινοβιακού μοναχισμού. Η περίπτωση του Πλάτωνα σχολιάζεται μαζί με άλλες στο έργο του HATLIE, *Monks and monasteries*, 330-1.

¹⁶⁸ P. NIAVIS, *The reign of the Byzantine Emperor Nicephorus (AD 802-811)*, Athens: Historical Publications St. Basilopoulos 1987 [Historical monographs 3].

¹⁶⁹ *PmbZ* # 5301.

ημέρες εντός της μονής, προκειμένου να εξασφαλίσει την επιλογή της αρεσκείας του.

Αυτή όμως δεν ήταν η μόνη προστριβή επί πατριαρχίας Νικηφόρου. Το σπουδαιότερο είναι ότι επί των ημερών του αναβιώνει η έριδα του μοιχικού σχίσματος εξαιτίας της επαναφοράς του ιερέα Ιωσήφ Καθαρών, που είχε τελέσει τον δεύτερο γάμο του Κωνσταντίνου Στ'. Η αντίδραση των Στουδιτών σε αυτή την ενέργεια, που συμπαρέσυρε και μεγάλη μερίδα κλήρου, πυροδότησε νέο κύκλο διώξεων για τον Πλάτωνα, τον Θεόδωρο και τους οπαδούς τους. Μετά από δύο χρόνια φυλάκισης και εξορίας στα Πριγκηποννήσια¹⁷⁰, ο Νικηφόρος ανακάλεσε τους Στουδίτες στη μονή των Στουδίου¹⁷¹. Ο Πλάτωνας, όμως, ταλαιπωρημένος από τις κακουχίες, όπως αναφέρει ο Θεόδωρος (στ. 663-83), δεν έζησε για πολύ. Πέθανε την 4η Απριλίου του 814¹⁷².

2.2 Ο αγιολογικός φάκελος του αγίου

Το κείμενο, το οποίο αφιερώνει ο Θεόδωρος Στουδίτης στον θείο του και πνευματικό του πατέρα, Πλάτωνα (BHG 1553), αποτελεί τη βασική πηγή πληροφόρησης για τον βίο του. Το έργο αυτό μαζί με δύο μικρότερης έκτασης κείμενα του ίδιου συγγραφέα, τα οποία αφιερώνονται, επίσης, στον Πλάτωνα, συνιστούν τον αγιολογικό του φάκελο. Πρόκειται για *κατηχήσεις*, οι οποίες εκφωνήθηκαν από τον Θεόδωρο, με την ευκαιρία του εορτασμού της μνήμης του αγίου (4^η Απριλίου)¹⁷³, και εντάχθηκαν στο ευρύτερο έργο της *Μικράς Κατηχήσεως* του. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για την *κατήχηση* 33 (BHG 1553c¹⁷⁴) και την *κατήχηση* 69 (BHG 1553b¹⁷⁵).

---

¹⁷⁰ Για τον Πλάτωνα συγκεκριμένα ο Θεόδωρος στο υπό έκδοση κείμενο αναφέρει ότι *κυροῦται ἐξορία καὶ περιορίζεται ὁ Πατήρ ἐν μιᾷ τῶν προτὶ ἄστὺ νήσων* (στ. 603-4) ενώ γενικότερα αναφέρει το πλήθος των κακουχιών που υπέστησαν οι Στουδίτες (στ. 608-616). Στη συνέχεια γίνεται λόγος για τον βασανισμό του Πλάτωνα στον χώρο του αγίου Μάμαντος (στ. 632) και για την εξορία του στην Οξεία (στ. 633), νησί του συμπλέγματος των Πριγκηποννήσων.

¹⁷¹ Για όλα τα γεγονότα της δεύτερης φάσης του μοιχικού σχίσματος και των συνεπειών του για τους Στουδίτες έχει γίνει εκτενέστερη αναφορά στο κεφ. 1, όπου γίνεται λόγος και για την ανάκλησή τους, η οποία αποφασίστηκε επί Νικηφόρου Α', σύμφωνα με το υπό έκδοση κείμενο (στ. 642-9).

¹⁷² Για τον ακριβή υπολογισμό της ημερομηνίας θανάτου του Πλάτωνα βλ. J. PARGOIRE, «A Quelle date l'higoumène saint Platon est-il mort?», *EO* 4 (1900), 164-170.

¹⁷³ Βλ. Στουδιτικόν Εορτολόγιον στο έργο του Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *Βυζαντινὸν Εορτολόγιον. Μνήμαι τῶν ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐορταζομένων ἁγίων ἐν Κωνσταντινουπόλει*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899, 220-21.

¹⁷⁴ J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones parvae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/1, Rome 1888, 80-82 και στην έκδοση του AUVRAY, 121-3.

¹⁷⁵ J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones parvae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/1, Rome 1888, 162-4 και στην έκδοση του AUVRAY, 239-42.

Η 33^η κατήχηση φέρει τίτλο: *Περὶ μνήμης θανάτου καὶ κατανύξεως ῥηθεῖσα μετὰ μίαν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Πλάτωνος*. Στην κατήχηση αυτή ο Θεόδωρος απευθυνόμενος στους μοναχούς του αναφέρεται στο χρέος μνήμης και απόδοσης τιμῆς στον πνευματικό τους πατέρα, αλλά και στο κενό της απουσίας του. Στη συνέχεια, τους καλεί να αναλογιστούν ποιες θα είναι οι απολαβές εκείνου στην ουράνιο βασιλεία και, ταυτόχρονα, τους ζητά στο ίδιο πλαίσιο να αξιολογήσουν τους εαυτούς τους. Στο σημείο αυτό μάλιστα, ο Θεόδωρος θίγει τη ματαιότητα και το σύντομο αυτής της ζωῆς, μέσω βιβλικῶν παραθεμάτων και ποικίλων παραδειγμάτων, όπως εκείνο του ἀπομαραινομένου ἔαρινου ἄνθου¹⁷⁶. Καταλήγει στην ουσία της κατήχησής του, δηλαδή στην εγρήγορση και την ετοιμότητα, με τις οποίες καθένας οφείλει να προετοιμάζεται για τον θάνατο. Η κατήχηση κλείνει με επίκληση στις πρεσβείες του μακαρίου Πλάτωνα και δοξολογία στον Ιησού Χριστό.

Η 69^η κατήχηση φέρει τίτλο: *ὅτι οἱ ἐν θλίψεσι καὶ στεναχωρίαις τὸν βίον διαμείψαντες ἀλύπου τινὸς καὶ ἀρρήτου ἡδονῆς ἀπολλύουσιν*. Εδώ, αρχίζει με μια γενικῆς παραδοχῆς ρήση περί της δυσχέρειας κάθε νέου εγχειρήματος, του οποίου η ευδωση προσφέρει χαρά και ευφροσύνη. Ως παραδείγματα χρησιμοποιεῖ τον γεωργό και τον πολεμιστή, για να καταλήξει στον μοναχό, κατά τη διάρκεια και το τέλος του αγώνα της περιόδου των νηστειῶν. Ἐν συνεχείᾳ, επαινεί τους μοναχούς του για τον τρόπο, με τον οποίο αγωνίστηκαν την περίοδο της νηστείας. Με μια ἔντεχνη μετάβαση ἀπὸ τον πνευματικό αγώνα περνά στα παραδείγματα των Πατέρων και Προφητῶν, των Αποστόλων, των μαρτύρων και ὄλων των αγίων, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται ο Ιωάννης ο Πρόδρομος και ο μιμητής του Πλάτων (καθὼς ἄσκησε ἔλεγχο στον μοιχό αυτοκράτορα Κων/τίνο Στ', ὅπως ο Πρόδρομος στον Ηρώδη¹⁷⁷), του οποίου τη μνήμη τιμούν. Με αφορμή τον Πλάτωνα, τονίζει ὅτι οἱ μαθητές του καλοῦ διδασκάλου οφείλουν να εἶναι ἐξίσου καλοί. Με αυτό ως ἔναυσμα, προτρέπει τους μοναχούς του να βαδίσουν τον δρόμο των αγίων Πατέρων, οἱ οποίοι ἄφησαν ὡς παρακαταθήκη το παράδειγμά τους. Στο σημείο αυτό αναφέρεται σε μια παραβατικὴ συμπεριφορὰ του μοναχοῦ και αργότερα επισκόπου Ἀλεξάνδρου¹⁷⁸, ο οποίος προσχώρησε στους εικονοκλάστες, στηλιτεύοντας, με αφορμὴ αὐτόν, τη φιλαργυρία και τη φιλαρχία. Ωστόσο, τους παρέχει ἕνα ελπιδοφόρο μήνυμα με τη διαβεβαίωσή του ὅτι ο ἀγαθὸς Θεὸς παρέχει σε ὅλους το δικαίωμα της εὐλικρινούς μετάνοιας. Τέλος, με ἐπίκληση στον Ιησού Χριστό αἰτεῖται τη συγχώρηση και τη σωτηρία ὄλων (παραβατῶν και επικρινόντων).

¹⁷⁶ Βλ. ἀνάλογη ἐκφραση στον πρόλογο του ὑπὸ ἐκδοσὴ κειμένου (στ. 14).

¹⁷⁷ Πρόκειται για σύγκριση, της οποίας η χρήση εἶναι ἔντονη και στο ὑπὸ ἐκδοσὴ κείμενο.

¹⁷⁸ PmbZ #187.

Τα έργα αυτά, όπως διαπιστώνουμε, δεν συμπληρώνουν τη βιογραφία του Πλάτωνα αλλά, απλώς, επιβεβαιώνουν τη θέση του στο Στουδιτικό εορτολόγιο, ως οσίου. Ενταγμένες οι δύο αυτές κατηχήσεις στην ανθολογία της *Μικράς Κατηχήσεως*, χρονολογούνται μεταξύ 821 και 826, σύμφωνα με τον Van de Vorst¹⁷⁹. Μάλιστα, την υπ' αριθμό 69 την χρονολογεί συγκεκριμένα στις 4 Απριλίου του 823¹⁸⁰, αν και εκφράζονται κάποιες αντιρρήσεις από τον Leroy¹⁸¹. Σε ό,τι αφορά την 33^η, ο Van de Vorst αξιολογεί ως προβληματική τη χρονολόγησή της στο 813 από τον Auvray¹⁸².

Σίγουρο θεωρούμε ότι, αφού εντάσσονται στην προαναφερόμενη συλλογή και έχουν συνταχθεί μετά τον θάνατο του Πλάτωνα (814), αποτελούν έργα της ωριμότητας του Θεοδώρου¹⁸³. Θέτουμε, λοιπόν, ως *terminus post quem* το 816, θεωρώντας ότι στην ετήσια επιμνημόσυνη τελετή προς τιμήν του Πλάτωνα, το 815, ο λόγος θα ήταν εκτενέστερος και με εμφανέστερο το στοιχείο της απώλειάς του. Άρα πρόκειται για έργα, τα οποία γράφονται μέσα στη δεύτερη εικονοκλαστική περίοδο (815-843), καθώς στο ένα από αυτά (69^η κατήχηση) γίνεται και σαφής αναφορά στο θέμα. Ως *terminus ante quem* και για τις δύο κατηχήσεις τίθεται η χρονολογία θανάτου του Θεοδώρου (826), κατά την οποία η εικονοκλαστική έριδα δεν είχε λήξει.

2.3 Δευτερεύουσες μαρτυρίες για τον Πλάτωνα

Το αφιερωμένο κείμενο στον Πλάτωνα (BHG 1553) αποτελεί τη βασική πηγή πληροφόρησης για τη σύνταξη της βιογραφίας του. Το αγιολογικό ντοσιέ του αγίου συμπληρώνουν και δύο κατηχήσεις (BHG 1553d και 1553c) του Θεοδώρου, για τις οποίες έγινε λόγος στην προηγούμενη ενότητα αυτού του κεφαλαίου. Πληροφορίες, όμως, αντλούμε και από άλλα έργα, με τις οποίες κυρίως επιβεβαιώνεται η γνώση μας γύρω από την προσωπικότητα του Πλάτωνα και αποσαφηνίζονται πτυχές του βίου του, συμπληρώνοντας την εικόνα του ως αγίου της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

---

¹⁷⁹ P. VAN DE VORST, «La Petite Catéchèse de saint Théodore Studite», *AB* 33 (1914), 31-51.

¹⁸⁰ Ο.π., 40.

¹⁸¹ J. LEROY, «Les Petites Catéchèses de s. Théodore Studite», *Monachisme Byzantin*, 150-153 [= *Le Muséon* 71 (1958), 353-355].

¹⁸² P. VAN DE VORST, ό.π., 42.

¹⁸³ J. LEROY, «Les Petites Catéchèses...», ό.π., 153.

A. Τα Συναξάρια

Στο Συναξάριο της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης δεν αφιερώνεται λήμμα στον Πλάτωνα Σακκουδίου¹⁸⁴. Υπάρχουν, ωστόσο, δύο αναφορές στο όνομά του. Η πρώτη εντοπίζεται στο λήμμα για τον Θεόδωρο Στουδίτη, γνωστοποιώντας την συγγενική τους σχέση¹⁸⁵, ενώ η δεύτερη αποτελεί απλή αναφορά στη μνήμη του αγίου την 4^η Απριλίου, προερχόμενη από τον κώδικα Parisinus gr. 1587 (12^{ου} αι.), τον Coislin 232 (του 1301) και τα Μηναία Βενετίας¹⁸⁶.

Στο κατά πολύ μεταγενέστερο πόνημα του Δουκάκη¹⁸⁷, υπάρχει απλή αναφορά στη μνήμη του, κατά την 4^η Απριλίου (Ο ὄσιος πατήρ ἡμῶν Πλάτων, ὁ ἡγούμενος μονῆς τῶν Στουδίου, ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται), ενώ έπεται, αντί σύντομου βιογραφικού σημειώματος, ένα δίστιχο ιαμβικό επίγραμμα:

Πλάτων ἀρίστην εὖ μετεπλάσθη πλάσιν,
Χριστῶ πλάσαντι, συγκραθεῖς κράσιν ξένην.

Την ίδια αναφορά και το δίστιχο επίγραμμα εντοπίζουμε και στον Συναξαριστή του Νικοδήμου του Αγιορείτου¹⁸⁸.

Επίσης, στον Συναξαριστή του Μανουήλ Γεδεών, χαρτοφύλακα της Μεγάλης Εκκλησίας, όπου συμπεριλαμβάνονται λήμματα εορταζομένων αγίων στην Κωνσταντινούπολη από τον 4^ο έως τον 15^ο αιώνα, κατά την ίδια ημερομηνία αφιερώνεται σύντομο λήμμα στη μνήμη του Πλάτωνα¹⁸⁹.

Αντίθετα, στον Μέγα Συναξαριστή της Ορθοδόξου Εκκλησίας καταχωρείται για πρώτη φορά υπόμνημα στον Πλάτωνα¹⁹⁰, αρκετά

---

¹⁸⁴ Synax. Cpl.

¹⁸⁵ Ο.π., 214, 12-215,1.

¹⁸⁶ Ο.π., 586, ³¹⁻³² : Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Πλάτωνος ἡγουμένου τῶν Στουδίου και Πλάτωνος αντίστοιχα. Η ισχνή χειρόγραφη παράδοση της αναφοράς αυτής επισημαίνεται από τον Ο. DELOUIS, «L'higoumène comme père spirituel dans la tradition stoudite», *Irenikon* 82, No 1, (2009), 27, υποσ. 69, καθώς και στο άρθρο ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Écriture et réécriture au monastère de Stoudios à Constantinople (IXe-Xe s.) », *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 103, υποσ. 10.

¹⁸⁷ Κ. ΔΟΥΚΑΚΗ, Μέγας Συναξαριστής, ἤτοι Σμάραγδος τοῦ νοητοῦ παραδείσου, βιβλίον ψυχωφέλεστατον μεγάλης συλλογῆς βίων πάντων τῶν αγίων τῶν καθ' ἅπαντα τὸν μῆνα Ἀπρίλιον εορταζομένων, Τόμος Δ', Ἐν Αθήναις 1892, 67.

¹⁸⁸ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΠΙΟΡΕΙΤΟΥ, Συναξαριστής των Δώδεκα Μηνῶν, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1982, 188.

¹⁸⁹ Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον. Μνήμαι τῶν ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος εορταζομένων αγίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899, 89.

¹⁹⁰ Μ. ΛΑΓΓΗ (εκδ.), Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τ. 4 (Μὴν Ἀπρίλιος), Αθήναι 1979⁵, 93-98. Στην υποσ. 1 της σελ. 93 αναφέρεται ὅτι το υπόμνημα στον Πλάτωνα καταχωρήθηκε για πρώτη φορά στην τρίτη έκδοση του έργου αυτού.

εκτενές, το οποίο εισάγεται με το δίστιχο ιαμβικό επίγραμμα των προαναφερόμενων Συναξαριστών.

B. Η παρουσίαση του Πλάτωνα στην εργογραφία του Θεοδώρου και σε άλλα έργα σπουδαιότητας ή μη προέλευσης

Έμμεση πηγή πληροφόρησης για τον Πλάτωνα αποτελεί και η κατήχηση-επιτάφιος του Θεοδώρου Στουδίτη για τη μητέρα του Θεοκτίστη (BHG 2422)¹⁹¹, όπου σε αρκετά σημεία γίνεται αναφορά στο πρόσωπό του (§1.2-3, §2.3-4, §7.7, §8.4, §10.14-19, §12.12).

Στη Διαθήκη του¹⁹², επίσης, γίνεται αναφορά στο κύρος του Πλάτωνα, του οποίου οι διδαχές αποτελούν παρακαταθήκη για τους Στουδίτες. Στο έργο αυτό ο Θεόδωρος του αποδίδει χαρακτηρισμούς όπως: *κύριον καὶ πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν τὸν ὀσιώτατον ἔγκλειστον καὶ πατέρα καὶ φωστῆρα καὶ διδάσκαλον... κεφαλή* (στ. 69-74¹⁹³).

Αναφορά στο πρόσωπο του Πλάτωνα γίνεται και στις *Επιστολές* του Θεοδώρου. Από αυτές κάποιες απευθύνονται και στον ίδιο τον Πλάτωνα¹⁹⁴, όπου γίνεται φανερό η μεταξύ τους πνευματική σχέση, καθώς με τις προσφωνήσεις του ο Θεόδωρος φαίνεται να τον αντιμετωπίζει μάλλον ως πνευματικό του πατέρα παρά ως θείο του (*πάτερ γλυκύτατε/ γλυκεῖ:1.2, 2.24 / πάτερ ἡμῶν πολυπόθητε 1.23 / πάτερ 1.47, 1.75, 2.70, 3.20, 3.123 / κῦριν καὶ πατέρα μου 2.2 / πάτερ τρισμακάριε 3.143 / θεῖε πάτερ 57.118 / ἱερᾷ κεφαλῇ ἡμῶν 57.3 / ὁ ἐμὸς ποθεινὸς πατήρ 57.6 / πρὸς σὲ τὸν πατέρα μου 554.32-3*). Στην τελευταία, μάλιστα, από αυτές τις επιστολές τον αποκαλεί δύο φορές *ἅγιο* (*πάτερ ἅγιο 554,2 / πάτερ μου ἅγιο 554, 12*), ενώ και αλλού διαφαίνεται η τάση ένταξής του στην τάξη των αγίων (*τὴν ἁγίαν σου ψυχὴν 1.87 / τῇ σῇ ἁγία ψυχῇ 2.24 / Κύριον... ὃς σε ἀνακηρύξει πιστὸν δοῦλον καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ τηρητὴν καί, τὸ μεῖζον, ὁμολογητὴν 2.72-5 / μετὰ μαρτύρων οἶδ' ὅτι εἶπ' ὅτι πνεῦμά σου 3.52 / ἄγγελοι ὑμνοῦσίν σε, ἄνθρωποι μακαρίζουσιν, Χριστὸς ἀπεδέξατο, τὰς πύλας σοι ἀνέωγεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εἰς αἰῶνας 3.152-4 / σου ἡ ἁγιωσύνη 57.11 / μαρτυρικῆς σου ἐνστάσεως 554.15*).

Αναφορές στο πρόσωπο του Πλάτωνα όμως γίνονται και σε άλλες *Επιστολές* του Θεοδώρου προς άλλους αποδέκτες: απευθυνόμενος στον μαθητή του Γελάσιο (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 9, 32) ο Θεόδωρος αποκαλεί τον Πλάτωνα *μέγαν πατέρα*, σε επιστολή του στον αυτοκράτορα Νικηφόρο (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 16, 34) σχετικά με την εκλογή πατριάρχη υπονοεί τον Πλάτωνα, όταν επισημαίνει ότι και οι ἔγκλειστοι

¹⁹¹ Theodore Studite's funerary catechism for his mother, 13-51.

¹⁹² O. DELOUIS, «Le Testament de Théodore Stoudite: Édition critique et traduction», *REB* 67 (2009), 77-109.

¹⁹³ Ο.π., 99.

¹⁹⁴ FATOUROS, *Epistulae*, ep. 1, 2, 3, 57 και 554.

έχουν δυνατότητα υποψηφιότητας, αναφορά η οποία διασαφηνίζει και την αντίστοιχη ενότητα του υπό έκδοση κειμένου (§ 24, 555-80). Επίσης, σε επιστολή του προς τον πάπα Λέοντα (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 33,79) αναφέρεται στη φυλάκιση του Πλάτωνα πάλι με τον όρο *ἐγκλειστός*, κατά τη δεύτερη φάση του μοιχικού σχίσματος, στην επιστολή του προς τους Σιλουανό και Ευπρεπιανό (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 41, 7 και 16) αναφέρει το κρυπτογραφικό όνομα του Πλάτωνα (*ᾶ*), ενώ σε επιστολή του στον Αθανάσιο Στουδίτη (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48, 34 και 101-2) αναφέρεται στην εξορία και τον αναθεματισμό του Πλάτωνα και του ίδιου, κατά τη δεύτερη φάση του μοιχικού σχίσματος. Επιπρόσθετα, αναφορά στην αγιότητα του Πλάτωνα επιχειρεί ο Θεόδωρος και στην επιστολή του προς τον οικονόμο της μονής Συμβόλων (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 306, 8: *καὶ ἡσκηκῶς ἐξέλαμψεν ἐν ἀρετῇ*). Στην παρρησία, επίσης, του Πλάτωνα αναφέρεται σε επιστολή προς τον ύπατο Δημήτριο (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 443, 25-6: *ἐλέγχεται ὑπὸ Πλάτωνος κατὰ πρόσωπον*). Σε πολλές άλλες δε περιπτώσεις τον αποκαλεί πνευματικό του πατέρα (FATOUROS, *Epistulae* 34, 3/ 35, 3/ 36, 157/ 37, 9/ 79, 16/ 111, 18/ 115, 25/ 144, 13/ 306, 7-8/ 528, 3).

Στους βίους του Θεοδώρου η παρουσία του Πλάτωνα είναι έντονη. Τα έργα αυτά δεν μας δίνουν σημαντικές επιπλέον πληροφορίες, αλλά επιβεβαιώνουν τα ήδη γνωστά στοιχεία ή διαφωτίζουν κάποια από αυτά¹⁹⁵. Μάλιστα, αναφερόμενος στο όνομά του με χαρακτηρισμούς θετικής φόρτισης προβάλλει την αγιότητά του, όπως επιχειρεί και το υπό έκδοση κείμενο. Πιο συγκεκριμένα, ο βίος Α' (BHG 1755¹⁹⁶) αναφερόμενος στο πρόσωπο του Πλάτωνα του αποδίδει χαρακτηρισμούς του τύπου: *ιερῶτατος* (PG 99, 121A, 165C), *ιερός* (PG 99, 124D), *σοφῶτατος* (PG 99, 133B), *σοφός* (PG 99, 160C), *ὁσιος* (PG 99, 165C), ενώ αφιερώνει μια παράγραφο (PG 99, 165B-C) στον θάνατό του, όπου επισημαίνει: *μεγάλα τῆς ἀρετῆς ἐπιδεικνύμενος ἔργα* (PG 99, 165C).

Στον βίο Β' (BHG 1754¹⁹⁷) εντοπίζονται οι εξής χαρακτηρισμοί: *σεβασμιώτατος* (PG 99, 240C), *θανμάσιος* (PG 99, 240D), *πανόσιος* (PG 99, 241C, 245C), *αἰδίμιος* (PG 99, 241C), *μεγάλος* (PG 99, 244B), *σοφός ποιμνιάρχης* (PG 99, 248A), *τρισόσιος* (PG 99, 248D), *ὁσιος* (PG 99, 249A), *μακάριος* (PG 99, 253D). Στην τελευταία αναφορά στο πρόσωπό του σημειώνει ο συγγραφέας (Μιχαήλ μοναχός): *ὁ τῶν Πατέρων Πατῆρ Πλάτων ὁ ὀσιώτατος καὶ ἀρχιτέκτων ταύτης τῆς θεοσυστάτου τῶν ἀδελφῶν ἱεραῶς σκηνοπηγίας* (PG 99, 257B).

¹⁹⁵ Π.χ. σε βίους του Θεοδώρου αναφέρεται ότι η προσπάθεια του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' να πείσει τους Στουδίτες μοναχούς να εγκαταλείψουν την αδιάλλακτη στάση των ηγετών τους έγινε σε συγκέντρωση στο παλάτι του *Ελευθερίου*. Βλ. σχετικά Vita B, PG 99, 269B και Vita C, Latyschev, 275, § 30, 30-1.

¹⁹⁶ MIGNE, PG 99, 113-232.

¹⁹⁷ MIGNE, PG 99, 233-328.

Στον βίο Γ' (BHG 1755d¹⁹⁸) η παρουσία του Πλάτωνα είναι συνεχής στο πλευρό του Θεοδώρου και τονίζεται σταθερά η αγιότητά του: *όσιώτατος* (§7.25, §15.24), *ό έν άγίοις* (§8.32), *θειός* (§10.30, §11.30, §19.10§, §30.27), *μεγάλος* (§13.5), *θειότατος* (§15.7), *όσιος* (§16,17). Τέλος, όταν ο συγγραφέας του βίου κάνει λόγο για τη μετακομιδή του λειψάνου του Θεοδώρου στη μονή των Στουδίου, αναφερόμενος στο σημείο ταφής του συμπληρώνει: *ένθα η πολύπλουτος σωρός Πλάτωνος του μεγάλου* (§81, 26-7).

Στο σπουδιτικής προέλευσης εγκωμιαστικό κείμενο της ανακομιδής των λειψάνων του Θεοδώρου Στουδίτη και του Ιωσήφ Θεσσαλονίκης (BHG 1765f¹⁹⁹), το όνομα του Πλάτωνα αναφέρεται δύο φορές (§2.12, §14.10). Στην πρώτη περίπτωση δηλώνεται η συγγενική του σχέση με τον Θεόδωρο, ενώ στη δεύτερη του αποδίδεται ο χαρακτηρισμός *σοφός*.

Στον σπουδικό βίο, του αγίου Νικολάου του Στουδίτου (BHG 1365²⁰⁰), γίνεται, επίσης, αναφορά στον Πλάτωνα, ο οποίος αποκαλείται *αοίδιμος* και *θεοφόρος* (PG 105, 904B).

Τέλος, στην επιτομή του βίου του Θεοφάνη του ομολογητή (BHG 1789), αγνώστου συγγραφέα, με αφορμή τη συμμετοχή του στη Ζ' Οικουμενική σύνοδο γίνεται αναφορά στον Πλάτωνα, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως *άειλαμπέστατος φωστήρ*²⁰¹.

Γ. Άλλα κείμενα της Βυζαντινής γραμματείας

Εκτός, όμως, των αγιολογικών και επιστολικών κειμένων, στον Πλάτωνα αναφέρονται και ιστοριογραφικά κείμενα. Πιο συγκεκριμένα, το όνομά του απαντά στη *Χρονογραφία* του Θεοφάνη²⁰², στο *Χρονικόν* και το *Σύντομον Χρονικόν* του Γεωργίου Μοναχού²⁰³, στο *Χρονικόν του Συμεών*

---

¹⁹⁸ B. LATYŠEV, «Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi musei Rumianzoviani n° 520», *Vizant. Vremennik* 21 (1914), 255-304.

¹⁹⁹ P. VAN DE VORST, «La translation de s. Théodore Studite et de s. Joseph de Thessalonique», *AB* 32 (1913), 50-61.

²⁰⁰ MIGNE, PG 105, 863-926.

²⁰¹ C. DE BOOR (ed.), *Theophanis Chronographia*, Vol. II, Lipsiae: Teubner, 1883 (repr. Hildesheim: G. Olms, 1980), 9, 30-1.

²⁰² C. DE BOOR (ed.), *ό.π.*, 470.24-471. 5, 481.22-25, 484.19-26 και 494.17-20.

²⁰³ Βλ. αντίστοιχα C. DE BOOR (ed.), *Georgii Monachi Chronicon*, Vol. II, Stuttgart: Teubner 1978 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana], 770.12-19, 774.10-18 και MIGNE, PG 110, 965-967 και 976 .

Λογοθέτη²⁰⁴, στην *Επιτομήν Ιστοριών* του Ιωάννη Ζωναρά²⁰⁵, καθώς και στη *Σύνοψιν Ιστοριών* του Γεώργιου Κεδρηνού²⁰⁶.

Επίσης, το όνομα του Πλάτωνα αναφέρεται και σε πρακτικά Συνόδων ή σχετικά κείμενα²⁰⁷.

---

²⁰⁴ St. WAHLGREN (ed.), *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*, Berlin: W. de Gruyter 2006 [CFHB 44], 201-202, §124.18.

²⁰⁵ Th. BÜTTNER-WOBST (ed.), *Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum Libri XIII- XVIII*, Bonn 1897, XV, 297. 1-7, 305. 2-14, 313. 11-314.1.

²⁰⁶ I. BEKKER (ed.), *Georgii Cedreni Compedium Historiarum*, I-II, Bonn 1838/1839 [CFHB], II 34. 5-14, 36. 10-17.

²⁰⁷ Βλ. *The Synodicon vetus. Text, translation and notes* by J. DUFFY and J. PARKER, Dumbarton Oaks 1979 [CFHB 15, Series Washingtonensis- Dumbarton Oaks Texts 5], 193, §153, 4-17 ; J. D. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Graz 1960, v. XII, 1111E, v. XIII 152A.

2.4 Η δομή του έργου (BHG 1553)

§1. Πρόλογος

Ο Θεόδωρος, αφού διαχωρίζει τη θέση του από εκείνη των ρητόρων και των σοφιστών, οι οποίοι ενδιαφέρονται, κυρίως, για την επίδειξη της ρητορικής τους δεινότητας, αντιπαραθέτει την πρόθεσή του να υπηρετήσει μόνο την αλήθεια. Εξάλλου, δεν έχει στόχο να φανεί ευνοϊκός απέναντι στον Πλάτωνα, γιατί και ο ίδιος κατά τη διάρκεια της ζωής του δεν επεδίωξε ποτέ τη δόξα αλλά αντίθετα υπήρξε υπόδειγμα ταπεινότητας. Άρα, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του, πώς είναι δυνατόν ο Πλάτωνας στην άυλη διάστασή του, όπου καμιά θέση δεν έχουν τα ανθρώπινα πάθη, να επιθυμεί την ευφημία του; Επίσης, ούτε ο ίδιος ο Θεόδωρος επιθυμεί να εισπράξει μέρος αυτής της ευφημίας, όπως λέει, ως πνευματικό τέκνο του εγκωμιαζομένου, καθώς ο εντελώς άσημος γιος (εκδήλωση ταπεινότητας από πλευράς του) δεν κερδίζει τίποτα από τη δόξα του πατέρα του. Κλείνοντας, έτσι, το θέμα της ευνοϊκής μεταχείρισης του Πλάτωνα, επισημαίνει το χρέος του να φανερώσει σε όλους τη ζωή εκείνου, ο οποίος υπήρξε και πνευματικός πατέρας και διδάσκαλος για τον ίδιο, και να αναδείξει την αξία του στο σώμα της Εκκλησίας, προκειμένου να ωφελήσει τις ψυχές των πιστών με το παράδειγμά του.

§2. Γονείς -καταγωγή

Γονείς του Πλάτωνα, ο Σέργιος και η Ευφημία, ευγενικής καταγωγής και αξιοζήλευτοι ανάμεσα στους ομοίους τους, κυρίως, για το δώρο της ευτεκνίας τους. Έχουν τρία παιδιά, ένα αγόρι και δύο κόρες, οι οποίες διέπρεψαν εξίσου με το αγόρι, η μια στον κοινωνικό στίβο και η άλλη στον μοναστικό. Πολύ πρόωρα, οι γονείς έχασαν τη ζωή τους από μια επιδημία, η οποία χτυπώντας την αυτοκρατορία αποδεκάτισε και τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης, όπου ζούσε η οικογένεια του Πλάτωνα. Στο σημείο αυτό, ο Θεόδωρος κρίνει σκόπιμο να εντάξει παρεκβατικά στο σώμα του κειμένου μια διήγηση.

§3. Λοιμός-Εικονομαχία (ψυχωφελής παρέκβαση)

Όταν ενέσκηψε στην Κωνσταντινούπολη η επιδημία, εμφανιζόταν ξαφνικά στα ρούχα του υποψήφιου αρρώστου ένας σταυρός από ελαιώδη βαφή και αριστοτεχνικά ζωγραφισμένος, σαν να είχε ζωγραφιστεί από το χέρι του Θεού. Σχεδόν ταυτόχρονα με την εμφάνιση του σημείου επερχόταν και ο θάνατος του ατόμου αυτού. Την ίδια μέρα, κατά την οποία ένας άνθρωπος μετέφερε νεκρό συνάνθρωπό του, μεταφερόταν και ο ίδιος νεκρός. Παντού ακούγονταν θρήνοι και οδυρμοί. Τα κρούσματα ήταν πάρα πολλά, με αποτέλεσμα να υπάρχει έλλειψη ατόμων για την

ταφή των νεκρών και σε διάστημα δύο μηνών η πόλη ερήμωσε. Αυτά συνέβησαν επί των ημερών του Κωνσταντίνου Ε' του Κοπρώνυμου. Ασεβής αυτοκράτορας, ο οποίος δε σεβάστηκε την εικόνα του Χριστού και κατά συνέπεια εξύβρισε τον ίδιο τον Χριστό, αφού η τιμή προς την εικόνα απευθύνεται ουσιαστικά στο πρόσωπο που εικονίζει, όπως υποστηρίζει ο μέγας Βασίλειος. Θα μπορούσε, λοιπόν, να ισχυριστεί κάποιος ότι αυτά συνέβησαν ως μέσο διαπαιδαγώγησης και σωφρονισμού των αμαρτωλών και πλανηθέντων από την αίρεση. Μετά το σχόλιο αυτό, ο Θεόδωρος με μια μετάβαση επιστρέφει στη σχετική με τον Πλάτωνα αφήγηση.

§4. Ανατροφή-μόρφωση-επαγγελματική αποκατάσταση

Ο Πλάτωνας μένει ορφανός σε παιδική ηλικία και αναλαμβάνει την κηδεμονία του ένας θεός του, ο οποίος ήταν υπεύθυνος στο αυτοκρατορικό ταμείο. Όταν φτάνει σε εφηβική ηλικία, έχει διαμορφώσει ένα πολύ συνετό χαρακτήρα, δύσκολο να επιτευχθεί ακόμη και στα παιδιά, τα οποία μεγάλωσαν κάτω από γονική φροντίδα. Ταυτόχρονα, προσοδεύει στις σπουδές του και εκπαιδεύεται ως νοτάριος, με αποτέλεσμα να προσληφθεί στο αυτοκρατορικό ταμείο, δίπλα στον υπεύθυνο αυτής της θέσης, θείο του. Στη θέση αυτή διαπρέπει τόσο, ώστε ο θεός του μόνο κατ' όνομα ηγείται της υπηρεσίας ενώ ο ίδιος γίνεται γνωστός σε όλους για την επαγγελματική του ικανότητα, με τη φήμη του να φτάνει μέχρι και τον αυτοκράτορα.

§5-§6. Αρετές-επιτηδεύματα

Παρά την πρόοδό του και το νεαρό της ηλικίας του, επιλέγει με προσοχή τις παρέες του και τις ενασχολήσεις του, με κριτήριο όχι τον πλούτο και τη δόξα αλλά την τιμιότητα και την ψυχική καλλιέργεια. Δουλεύει ακούραστα και μεθοδικά συγκεντρώνοντας πλούτο, εκτός της γονικής περιουσίας την οποία διέθετε. Αυτό όμως δε θα είχε συμβεί, αν δεν λειτουργούσε με μέτρο σε όλα, βάζοντας στην άκρη νεανικές επιθυμίες, οι οποίες, ενίοτε, οδηγούν στην απώλεια και των κληρονομηθέντων αγαθών. (§6) Αποκτά, κατά συνέπεια, φήμη ενός συνετού και πλούσιου νέου, ο οποίος γίνεται ιδιαίτερα αγαπητός και περιζήτητος γαμπρός στους κοσμικούς κύκλους. Εκείνος όμως ήταν προσηλωμένος στη θρησκευτική ζωή, με μελέτη των ιερών γραμμάτων, επισκέψεις σε εκκλησίες και μοναστήρια και, κυρίως, συχνή εξομολόγηση, η οποία εξέπληττε τον εξομολόγο του για την τελειότητά της.

§7-§11. Αναχώρηση-μοναστική κουρά-μαθητεία-μοναστικές αρετές

Απαλλαγμένος από κάθε πόθο για την κοσμική ζωή, αποφασίζει να ακολουθήσει το παράδειγμα του αγίου Αντωνίου. Αφού πούλησε την περιουσία του, τη μοίρασε στους φτωχούς και ελευθέρωσε τους υπηρέτες του. Αφήνοντας κάποια περιουσία και στις αδελφές του, αναχώρησε με

συνοδεία ενός υπηρέτη προς τα μέρη του Ολύμπου της Βιθυνίας. Με υπόδειξη ενός αρχιμανδρίτη από την Κωνσταντινούπολη, κατευθύνθηκε στον ηγούμενο της μονής Συμβόλων, Θεόκτιστο. Κατά τη διαδρομή, σε κάποιο σημείο έξω από την πόλη, ο Πλάτωνας φόρεσε το μοναστικό ένδυμα και κούρεψε τα μαλλιά του με τη βοήθεια του υπηρέτη του, ο οποίος τον ακολούθησε ως εκεί. Ο Πλάτωνας στη συνέχεια τον ελευθέρωσε, για να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, αλλά εκείνος απαρηγόρητος θρηνούσε για τον χωρισμό τους.

(§8) Όταν παρουσιάστηκε ενώπιον του Θεόκτιστου, εκείνος τον ρώτησε ποιος ήταν και από πού ερχόταν. Οι απαντήσεις του Πλάτωνα έδωσαν το δικαίωμα στον Θεόκτιστο να του δηλώσει ότι δεν θα ήταν δυνατόν να υπομείνει τις δύσκολες συνθήκες της μοναστικής ζωής. Ο Πλάτωνας, ωστόσο, του απάντησε, με απόλυτη σιγουριά, ότι διαθέτει πλήρως τον εαυτό του στο θέλημα του ηγουμένου του. Στο σημείο αυτό ο Θεόδωρος προβαίνει σε εγκωμιαστικούς χαρακτηρισμούς για τον πνευματικό του πατέρα και δράττεται της ευκαιρίας να στηλιτεύσει μοναχούς της εποχής του. Κατηγορεί κάποιους από αυτούς ότι δεν επιδεικνύουν την αρμόζουσα αποστασιοποίηση από τα εγκόσμια και γίνονται μοναχοί με στόχο την ηγεσία των μοναστηριών τους, όπου συνεχίζουν να διαβιώνουν με συνθήκες κοσμικής ζωής και χωρίς προηγούμενη άσκησή τους στην υποταγή. Αντίθετα, ο Πλάτωνας απαρνήθηκε όλα τα υλικά αγαθά και την κοσμική ζωή, ασκώντας τον εαυτό του στην αρετή (απαριθμούνται εδώ οι ασχολίες και ο τρόπος άσκησης των καθηκόντων του) και αφιερώνοντας ολοκληρωτικά τον εαυτό του στον Θεό με υποταγή και εξομολόγηση. Η παράγραφος κλείνει με ένα ηθικό δίδαγμα: οι μοναστικές αρετές, αν και αξιέπαινες, εφόσον δεν συμβαδίζουν με την πλήρη υποταγή στο θέλημα του ηγουμένου, μπορεί αντί της σωτηρίας να οδηγήσουν στον όλεθρο. Κυρίως δε η εξομολόγηση, όταν ασκείται με υπακοή, καθιστά πρώτο στην κλίμακα των αρετών τον εξομολογούμενο.

(§9) Με αυτή τη στάση ο Πλάτωνας έθεσε στέρεες βάσεις στη μοναστική του ζωή και λόγω της υπακοής του αγαπήθηκε από τον Θεόκτιστο. Ξεχώριζε για τις αρετές του μέσα στην αδελφότητα της μονής του και χωρίς να απέχει από τις δραστηριότητες του κοινοβίου, υποτασσόταν μαζί με έναν άλλο μοναχό στον Θεόκτιστο, όταν εκείνος αποσυρόταν σε απομόνωση. Εξυπηρετούσε εκείνον στο κελί του, αλλά συμμετείχε εξίσου με τους άλλους και στις υποχρεώσεις του κοινοβίου. Μάλιστα, ποτέ δεν απέφευγε τις συναναστροφές με μοναχούς κατώτερου κοινωνικού επιπέδου, εξαιτίας της ευγενικής του καταγωγής, ούτε, επειδή στην κοσμική του ζωή διέθετε υπηρέτες, έμενε αμέτοχος ακόμα και των πιο ευτελών χειρωνακτικών εργασιών. Παράλληλα, πρόσφερε τις υπηρεσίες του, ως γραφέας, στην αντιγραφή κωδίκων. (§10) Προχώρησε, όμως, και σε άλλα κατορθώματα: στο πλαίσιο άσκησης της υπακοής του

ονειδιζόταν από τον Θεόκτιστο ενώπιον ξένων και σαν να δεχόταν έπαινο παρέμενε νηφάλιος. Όταν ανελάμβανε το διακόνημα της ανάγνωσης ενώπιον της αδελφότητας και ο ηγούμενος τον επέπληττε, σαν να είχε διαβάσει λανθασμένα, το υπέμενε, συμφωνώντας με τον ηγούμενό του, όπως ένας υπηρέτης. Αν και πρόσφερε πολλές χειρωνακτικές εργασίες στη μονή, συμπεριφερόταν ταπεινά σα να μην προσέφερε τίποτα. Δεν διαμαρτυρόταν οποιαδήποτε «τιμωρία» και αν του επέβαλε ο Θεόκτιστος, ακόμα και άδικη. Το πιο ακραίο, όχι απλώς χαιρόταν να χειροδικούν εναντίον του αλλά παρακαλούσε να υπόκειται σε τέτοια μορφή ταπείνωσης, μιμούμενος τον Χριστό.

(§11) Κατά συνέπεια, ήταν ιδιαίτερα αγαπητός από όλους στη μονή του και έχαιρε του σεβασμού τόσο των μοναχών όσο και των πνευματικών του τέκνων. Μάλιστα, η φήμη των αρετών του είχε γίνει ευρέως γνωστή. Όταν δε παρουσιαζόταν ανάγκη να λείψει εκτός μονής, αδημονούσε ο Θεόκτιστος μέχρι την επιστροφή του, γιατί κανείς άλλος δεν ήταν σε θέση να καλύψει το κενό του. Γι' αυτό και απολάμβανε την πατρική ευλογία του ηγουμένου του, ως άλλος Ιακώβ. Και η ευλογία αυτή πλήθυνε το ποίμνιό του και τα πνευματικά του τέκνα διέπρεψαν στον πνευματικό στίβο. Αυτός ήταν και ο στόχος του, όπως ακριβώς στη ζωγραφική η υποταγή στην τέχνη φέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα.

§12-§13. Ανάληψη ηγουμενίας-αύξηση του πνευματικού του αγώνα

Μετά τον θάνατο του Θεοκτίστου, αναλαμβάνει την ηγουμενία της μονής Συμβόλων και, όπως ο προκάτοχός του, γίνεται οπαδός της απομόνωσης (ήσυχίας). Η άσκηση των νέων καθηκόντων του επιτελείται με την ίδια ταπεινότητα, αφού είχε, ήδη, υποτάξει τις σωματικές επιθυμίες στο πνεύμα του. Μάλιστα, στο σημείο αυτό ο Θεόδωρος επανέρχεται με καυστικά σχόλια σε εκείνους, οι οποίοι άκαιρα και χωρίς την απαιτούμενη προετοιμασία αναλαμβάνουν τη θέση ηγουμένου, τοποθετώντας στον αντίποδά τους τον Πλάτωνα, ο οποίος αποτέλεσε υπόδειγμα υποταγής λόγω και τρόπω. (§13) Ακολουθώντας το παράδειγμα του Θεοκτίστου και επειδή δεν ενδιαφερόταν μόνο για τη δική του σωτηρία, συνέβαλε, όπως και ο προκάτοχός του, στην περαιτέρω ανάπτυξη της μονής τόσο πνευματικά όσο και σε ανθρωπινό δυναμικό. Ταυτόχρονα, εκπαιδεύει και δύο υποτακτικούς, τους οποίους είχε μαζί στο κελί του, ο ένας εκ των οποίων κατά τον χρόνο συγγραφής του έργου βρίσκεται ακόμα σε βαθύ γήρας στο πλευρό του Θεοδώρου, ονόματι Αντώνιος. Τη μαρτυρία του τελευταίου επικαλείται, όταν αναφέρεται στην αυστηρή νηστεία του Πλάτωνα, ακόμη και από νερό, στη συνεχή προσευχή του, στις γονυκλισίες του και γενικά στις κακουχίες, τις οποίες επέβαλε στον εαυτό του. Επιπρόσθετα, αναφέρεται στην επίπονη χειρωνακτική του εργασία αλλά και τη μέγιστη συμβολή του στην παραγωγή βιβλίων, το πλήθος των οποίων βρίσκεται στις διάφορες μονές

του Στουδιτικού συνασπισμού ως απόδειξη της αντιγραφικής του δραστηριότητας.

§14-18. Λήξη Εικονομαχίας, βραχύχρονη επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη, αναμόρφωση της μοναστικής ζωής-πνευματικό έργο, συμμετοχή στη Σύνοδο της Νίκαιας, παραχώρηση ηγουμενίας στον Θεόδωρο

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Κωνσταντίνου Ε' του Κοπρώνυμου, ο διωγμός κατά των εικονολατρών, και ειδικά κατά των μοναχών, ανάγκασε τον Πλάτωνα, όπως και πολλούς άλλους, να παραμένουν αφανείς. Αφού διαφυλάχθηκε από τη θεία πρόνοια ως άλλος Ηλίας, μετά την παρέλευση αυτής της περιόδου, ο Πλάτωνας, επιστρέφει για κάποιες υποθέσεις στην Κωνσταντινούπολη, όπου οι συγγενείς του τον θεωρούσαν νεκρό. Η βραχύχρονη παραμονή του στην πόλη είναι αρκετή για να απλωθεί παντού η φήμη του, καθώς ενέπνευσε πλήθος κόσμου προς το ορθό δόγμα και έδωσε λύσεις σε πολλά προβλήματα. (§15) Καθιστώντας σύμβολο τον εαυτό του, με την έμπρακτη εφαρμογή της διδασκαλίας του, κατάφερε να μεταστρέψει πλήθος αμαρτωλών στη μετάνοια. Εξαιτίας όλων αυτών, του προτάθηκε από τον πατριάρχη Νικήτα, αρχικά, να αναλάβει την ηγουμενία αστικού μοναστηριού και μετά την επισκοπή Νικομηδείας, θέσεις τις οποίες απέρριψε, επιλέγοντας την απομόνωση του μοναστηριού του. Παρά την απομάκρυνσή του, όμως, από την πρωτεύουσα, η φήμη του ως πνευματικού καθοδηγητή τον ακολούθησε. Μάλιστα, στο σημείο αυτό, ο Θεόδωρος βρίσκει αφορμή να αναφέρει ότι ο Πλάτων και στο μέλλον θα είναι γνωστός, εφόσον η αρετή είναι αθάνατη. (§16) Όταν ανέλαβε την εξουσία η Ειρήνη η Αθηναία, η οποία τήρησε φιλική στάση απέναντι στους μοναχούς, όλη η οικογένεια της αδελφής του Πλάτωνα, παρακινημένη από το παράδειγμά του ασπάζεται τον μοναχισμό. Αυτήν την εποχή ο Πλάτωνας αναλαμβάνει την ηγουμενία της μονής Σακκουδίου, για την ίδρυση της οποίας δε γίνεται λόγος εδώ. Αναφέρεται μόνο στην αναγκαστική ανάληψη των καθηκόντων του υπό την πίεση της οικογένειάς του, ελπίζοντας ότι θα μπορεί να απομονώνεται κατά την προσφιλή του συνήθεια, αν και δεν ήταν δυνατόν. Συνάντησε πολλές δυσκολίες, τους υποκινητές των οποίων αποσιωπά ο Θεόδωρος αλλά αναφέρει, απλώς, ότι ο Πλάτωνας αντιπαρήλθε όλων των δυσκολιών στρέφοντας το βλέμμα στο παράδειγμα των Πατέρων και Αποστόλων. (§17) Προχωρά, λοιπόν, σε αναμόρφωση των κανόνων της μοναστικής ζωής κατά τα πρότυπα του μεγάλου Βασιλείου, απαγορεύοντας στα κοινόβια την ύπαρξη υπηρετών και θηλυκών ζώων, καθώς και τα εμπορικά έσοδα. Η αναμόρφωση αυτή αν και εφαρμόστηκε, δεν επικράτησε ούτε εύκολα ούτε χωρίς προβλήματα. Στο σημείο αυτό, μάλιστα, ο Θεόδωρος δηλώνει συμμετέχων στη σύλληψη της ιδέας και συνεργός του Πλάτωνα σε αυτήν την

αναμόρφωση. (§18) Στη συνέχεια, ο Πλάτωνας αποκόπτει τον εαυτό του από κάθε δημόσια εμφάνιση ή επαφή με συγγενείς και άρχοντες, αφιερωμένος μόνο στο πνευματικό του έργο. Το αποτέλεσμα τον δικαιώνει: μέσω της αύξησης του ποιμνίου του δοξάζεται ο Θεός. Στο σημείο αυτό ο Θεόδωρος, επανέρχεται στην αυτοκράτειρα Ειρήνη και στην προσπάθειά της να τετρατίσει την εικονοκλαστική πολιτική. Στο πλαίσιο αυτού του αγώνα, ο Πλάτωνας μάχεται με παρηρησία απέναντι σε πλήθος αντιπάλων. Ως απόδειξη της μαχητικότητας και της παρηρησίας του προβάλλεται η εκλογή του, σε θέση συμβούλου του πατριάρχη. Τόσο στη σύνοδο της Κωνσταντινούπολης, όπου δεν πτοήθηκε από την επέμβαση του εικονοκλαστικού στρατιωτικού αγήματος, όσο και μετά, στη Νίκαια, έδωσε τη μάχη του για την Ορθοδοξία. Μετά την επιτυχία της δεύτερης συνόδου, επιστρέφει στη μονή Σακκουδίου και στα καθήκοντα του ηγουμένου. Λίγο αργότερα, λόγω ασθένειας παραχωρεί τη θέση του ηγουμένου στον Θεόδωρο, ο οποίος δηλώνει ανάξιος ακόμα και να τελεί υπό την ηγεμονία του Πλάτωνα, πόσο μάλλον το αντίστροφο. Τώρα, όμως, εκείνος βρίσκει την ποθητή του απομόνωση μετά τη δύσκολη περίοδο, κατά την οποία δοκιμάστηκε, καθώς, όπως αναφέρει ο Θεόδωρος, οι δίκαιοι δοκιμάζονται με τη στενοχώρια για να βελτιωθούν ψυχικά, με τη βοήθεια του Θεού.

§19-§20. Α' περίοδος μοιχικού σχίσματος-εξορία

Στη συνέχεια, αναλαμβάνει την εξουσία ο γιος της Ειρήνης, Κωνσταντίνος Στ', ο οποίος χωρίζει τη νόμιμη σύζυγό του για να παντρευτεί την κουβικουλάρια, Θεοδότη. Ο γάμος αυτός ξεσηκώνει θύελλα αντιδράσεων, και φυσικά, ο Πλάτωνας, ως άλλος Ιωάννης Πρόδρομος, ασκεί κριτική στον αυτοκράτορα για τη μοιχεία που διέπραξε. Παρά τις προσπάθειες του τελευταίου να εξευμενίσει τον Πλάτωνα και τη συνοδεία του, αποτυγχάνει και διατάζει τον εγκλεισμό του πρώτου και την εξορία των υπολοίπων υποστηρικτών του μοναχών. Ο Πλάτωνας με παρηρησία υπερασπίζεται τις θέσεις του και δεν ενδίδει, παρά τις κακουχίες, τις οποίες υπέμενε καρτερικά, κρατούμενος σε μοναστήρι της πόλης με φρουρό τον ιερέα, ο οποίος τέλεσε το μυστήριο του δεύτερου γάμου του Κωνσταντίνου. Σχολιάζει ο Θεόδωρος ότι ο Πλάτωνας είχε θεία βοήθεια, με αποτέλεσμα να αντιπαρέρχεται τις δυσκολίες και τις κακώσεις της φυλακής, σαν να απολάμβανε ανάπαυση, βρίσκοντας, έτσι, και αφορμή κηρύγματος με μια σύντομη ρήση.

§21-§22. Ύφεση-μετακίνηση στη μονή των Στουδίου

Η βασιλεία του μοιχού αυτοκράτορα δεν διήρκεσε μεγάλο διάστημα, γεγονός το οποίο από τον Θεόδωρο σχολιάζεται ως μάθημα αποφυγής του εγωισμού ακόμη και εκ μέρους των αυτοκρατόρων. Αντίθετα, ο πιστός φύλακας των θείων νόμων, Πλάτωνας ελευθερώνεται από την κράτησή

του, νικητής και δεχόμενος την εκτίμηση και τον έπαινο όλων, συμπεριλαμβανομένων και όσων τον ενέπαιξαν για τη στάση του. Την ελευθέρωσή του όφειλε στην Ειρήνη την Αθηναία, όταν εκείνη ανέλαβε εκ νέου την εξουσία. Παράλληλα επέστρεψαν και οι εξοριστοι, συμπεριλαμβανομένου και του Θεόδωρου, με αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί ξανά η αδελφότητα. Ο Θεόδωρος, μάλιστα, αναφέρει ότι και ο πατριάρχης εκδήλωσε με απολογητικό τόνο τη λύπη του για όσα συνέβησαν και ζήτησε από τον Πλάτωνα αποκατάσταση των σχέσεών τους, αφού μάλιστα ο ιερέας, ο οποίος τέλεσε το μυστήριο του δεύτερου γάμου τέθηκε σε διαθεσιμότητα. Κλείνει η παράγραφος με το σχόλιο ότι τίποτα δεν είναι πιο θεάρεστο από την ομόνοια και την ένωση, όταν αυτές δεν προσκρούουν στην καταπάτηση του θείου νόμου. (§22) Η επανεγκατάσταση των πρώην εξοριστών στη μονή Σακκουδίου δεν διήρκεσε πολύ. Δεδομένων των Αραβικών επιδρομών στη Βιθυνία, ο Πλάτωνας και η συνοδεία του αναγκάζονται να μετακινηθούν στην Κωνσταντινούπολη (μετά από πρόσκληση της αυτοκράτειρας Ειρήνης και του πατριάρχη Ταρασίου). Επανδρώνουν την υπό ερήμωση μονή των Στουδίου, όπου ο Πλάτωνας βρίσκει ευκαιρία να μην αναλάβει τη θέση του ηγουμένου στην οποία προωθεί και πάλι τον Θεόδωρο, προκειμένου να απομονωθεί, ως έγκλειστος. Ο Θεόδωρος, εκ νέου, προβαίνει στον σχολιασμό του γεγονότος, ως παράδοξο, δηλαδή ο πνευματικός πατέρας να τελεί υπό την ηγουμενία του πνευματικού του τέκνου, επαναλαμβάνει τα περί μη επίπλαστης ταπείνωσης του Πλάτωνα και δράττεται της ευκαιρίας με βάση το παράδειγμά του να προχωρήσει σε κήρυγμα. Πριν κλείσει η ενότητα, ο Θεόδωρος αναρωτιέται πώς ο Πλάτωνας εμπιστεύθηκε στην αναξιότητά του το βάρος μιας τέτοιας θέσης.

§23-§26. Β' περίοδος μοιχικού σχίσματος-εξορία-φυλάκιση

Ο Θεόδωρος, αφού επανέρχεται στα περί φυλάκισης του Πλάτωνα κατά την α' περίοδο του μοιχικού σχίσματος (συνέχιση της 20^{ης} παραγράφου), αναφέρεται στις άθλιες συνθήκες κράτησης από τη μια και από την άλλη στη φιλόπονη προσπάθεια αντιγραφής χειρογράφων, τη συνεχή μελέτη των θείων γραφών και την παρεχόμενη συμπαράσταση προς όποιον προσέτρεχε σ' αυτόν. Επισημαίνει δε ότι, παρά τις κακουχίες συμπεριλαμβανομένης και σιδερένιας βαριάς αλυσίδας, την οποία έφερε στο πόδι του, ώστε να του δυσχεραίνει την κίνηση, ούτε παραπονέθηκε ούτε καυχήθηκε ποτέ γι' αυτά, τα οποία από άλλους έγιναν γνωστά. (§24) Αμέσως μετά, επισημαίνουν ότι δεν θα μακροηορήσει περισσότερο για αυτό, προκειμένου να μην κουράσει το ακροατήριό του, αναφέρεται στον θάνατο του πατριάρχη Ταρασίου και στις διαδικασίες εκλογής του διαδόχου του. Ο Πλάτωνας είχε δικαίωμα συμμετοχής στο εκλεκτορικό σώμα, αλλά δεν ήταν διατεθειμένος να συμμορφωθεί με την επιλογή του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α', ο οποίος επιθυμούσε για τη θέση αυτή έναν

λαϊκό, τον ασηκρήτη Νικηφόρο. Ο Θεόδωρος αποσιωπά το όνομα του υποψηφίου της αρεσκείας του Πλάτωνα (δεδομένου ότι πρόκειται για τον ίδιο τον Θεόδωρο). Η μη συμμόρφωση, όμως, του Πλάτωνα στο θέλημα του αυτοκράτορα προκάλεσε τον 24ήμερο περιορισμό του, μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας και την εκλογή του νέου πατριάρχη. Τη συμπεριφορά αυτή εκ μέρους του αυτοκράτορα ο Θεόδωρος τη θεωρεί ενδεικτική και για όσα ακολούθησαν, με την απόφασή του να υποκινήσει επαναφορά του Ιωσήφ Καθαρών στα καθήκοντά του, δηλαδή του ιερέα, ο οποίος τέλεσε τον β' γάμο του Κωνσταντίνου Στ'. Ο Πλάτωνας και η αδελφότητα των Στουδιτών διακόπτουν κάθε επικοινωνία με τους υπευθύνους και βρίσκονται ξανά σε δυσχερή θέση λόγω της αναζωπύρωσης του μοιχικού σχίσματος. (§25) Ο κύκλος της δίωξης του Πλάτωνα συνίσταται σε σύλληψη, φυλάκιση και απαγγελία κατηγοριών σε σύνοδο, όπου αποφασίστηκε η εξορία του και κράτησή του σε νησί των Πριγκηποννήσων. Επίσης, αναφέρεται στη δίωξη όλης της αδελφότητας και στην προσπάθεια του αυτοκράτορα να τη μεταστρέψει προς τη δική του άποψη. Δεν φαινόταν να κατανοεί, όπως σχολιάζει ο Θεόδωρος, ότι οι νόμοι του Θεού είναι ισχυρότεροι των ανθρώπων και όποιος αντιτάσσεται σ' αυτούς γνωρίζει τον όλεθρο. (§26) Επανέρχεται στα της δίωξης του Πλάτωνα και των Στουδιτών μοναχών, επικαλούμενος τη μαρτυρία των τόπων, όπου βασανίστηκαν ή εξορίστηκαν. Στηλιτεύει τους μοναχούς, οι οποίοι μετατράπηκαν σε στρατιώτες-φρουρούς άλλων μοναχών και περιγράφει τις άθλιες συνθήκες κράτησης του Πλάτωνα, οι οποίες προκαλούν και την εκ νέου ασθένειά του. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο αυτοκράτορας αναγκάζεται να τον ανακαλέσει αλλά χωρίς ειλικρινή πρόθεση, όπως σχολιάζει ο Θεόδωρος. Στη συνέχεια, σε μάχη με τον Κρούμο ο Νικηφόρος γνωρίζει φρικτό τέλος. Μετά τις εξελίξεις αυτές οι Στουδίτες επιστρέφουν στη μονή τους και αποκαθίσταται η διαφορά με τον πατριάρχη Νικηφόρο. Ο τελευταίος, μάλιστα, φέρεται να απολογείται στον Πλάτωνα για τη στάση του, με τη δικαιολογία ότι τελούσε υπό αυτοκρατορική πίεση. Και εδώ επαναλαμβάνει ο Θεόδωρος όσα περί ομόνοιας ανέφερε στην 21^η παράγραφο, ενώ κάνει νύξη στη δική τους στάση, ως τέτοια η οποία θα «εκταμειωθεί» στο ταμείο της τελικής θείας δίκης.

§27-§29. Νόσος-θάνατος

Μετά απ' όλα αυτά, η υγεία του Πλάτωνα κλονίστηκε ανεπανόρθωτα και του ήταν, πια, αδύνατο να αυτοεξυτηρηθεί αλλά συνέχισε να τελεί το πνευματικό του έργο, με προσευχή και βοηθώντας με νουθεσίες την αδελφότητα. Παραπονιόταν για την αδράνειά του και για τις περιποιήσεις, των οποίων έχαιρε από τους μοναχούς. Έτσι, ολοκλήρωσε τον κύκλο της ζωής του, με πλήρη υπακοή, σε ηλικία 79 ετών, από τα οποία 48 υπήρξε ενεργός μοναχός, 24 έζησε ως λαϊκός, 4 συνολικά

τελούσε υπό διωγμό και 3 υπό ασθένεια. (§28) Αλλά πώς έφτασε το τέλος; Συγκεντρώθηκε γύρω του κυκλικά η αδελφότητα για να λάβει την ευλογία του, καθένας προσωπικά. Στη συνέχεια, κατευθύνθηκε στον έτοιμο τάφο του με χαρά, απαγγέλλοντας ψαλμούς του Δαβίδ. Κατά τις τελευταίες του ημέρες, τον επισκέφθηκε και πολύς κόσμος εκτός της μονής, μοναχοί άλλων μονών αλλά και λαϊκοί, καθώς και ο ίδιος ο πατριάρχης, ζητώντας την ευχή του και λύοντας κάθε προηγούμενη διαφορά. Τα πάντα αποσαφήνισε, σε όλους ευχήθηκε, συγχώρησε όσους τον πίκραναν και όσους υπήρξαν εχθροί και διώκτες του, μιμούμενος το παράδειγμα του Χριστού. (§29) Η μόνη διαθήκη που άφησε ήταν η ορθόδοξη πίστη του και ο τρόπος με τον οποίο έζησε και πέθανε. Δεν είχε τίποτα να αφήσει ως κληρονομιά, αφού έζησε σε πλήρη ακτημοσύνη, και όταν ρωτήθηκε κούνησε συμβολικά το ιμάτιό του, το οποίο φορούσε και ψέλλισε πως ό,τι τυχόν άλλο έχει το αφήνει στον Θεόδωρο. Στη συνέχεια, έψαλε την επιτάφιο ωδή στον εαυτό του, γεγονός το οποίο ο Θεόδωρος σχολιάζει ως πρόρρηση θανάτου. Μετά από την ωδή, την οποία παρακινούσε και τους παρόντες να ψάλουν μαζί του, έδωσε ως τελευταία συμβουλή το «σώζεσθε». Η μετάστασή του, κατά την ημέρα εορτασμού του Λαζάρου, επήλθε με απόλυτη ηρεμία για να περάσει, πια, στην τάξη των αγίων ομολογητών, αφήνοντας κενό δυσαναπλήρωτο, κυρίως πνευματικό, όπως δηλώνει ο Θεόδωρος.

§30. Επίλογος-επίκληση

Με επίκληση στον Πλάτωνα, ο Θεόδωρος τον παρακαλεί να επαγρυπνεί και να προστατεύει τον ίδιο στον προσωπικό πνευματικό του αγώνα, αλλά και στο ποιμαντικό του έργο, προκειμένου να πορεύονται και τα πνευματικά τους παιδιά σε ασφαλή οδό, όπως είχε υποσχεθεί πριν τη μετάστασή του. Με αυτήν την παράκλησή του ο Θεόδωρος διασαφηνίζει ότι οι πρεσβείες του Πλάτωνα στον Θεό, για όλα τα πνευματικά του παιδιά και τους απογόνους τους, θα λειτουργήσει ως ασπίδα σε ορατούς και αόρατους εχθρούς, θα βοηθήσει να κρατηθούν στο ορθό δόγμα, χωρίς να παρεκτρέπονται από τις θείες εντολές, χωρίς να παραδίδονται σε ολέθρια πάθη. Έτσι, δε θα πορεύονται χωρίς άσκηση, σύμφωνα με τις εντολές του Ιησού Χριστού, προς τον οποίο απευθύνει δοξολογία.

2.5 Χρονολόγηση του έργου

Ο Πλάτωνας Σακκουδίου πέθανε 4 Απριλίου του 814, όπως προκύπτει από τη συνεκτίμηση των πληροφοριών του αφιερωμένου σ' αυτόν κειμένου (BHG 1553) όσο και άλλων μαρτυριών και δεδομένων²⁰⁸. Ο συγγραφέας του εν λόγω κειμένου, Θεόδωρος Στουδίτης πέθανε το 826 επομένως η συγγραφή του έργου τοποθετείται ανάμεσα στις δύο χρονολογίες. Να σημειώσουμε επίσης ότι ο χρόνος θανάτου του Πλάτωνα (814), συμπίπτει με τις παραμονές έναρξης της β' εικονοκλαστικής περιόδου (815-843).

Ο αφηγηματικός χρόνος του έργου εκτείνεται από τη γέννηση (735) ως τον θάνατο του Πλάτωνα (814). Ο Θεόδωρος με αφορμή τη στάση του αγίου απέναντι σε ζητήματα της εποχής του, όπως η εικονομαχία και το μοιχικό σχίσμα, αφήνει να φανούν και δικές του απόψεις και κρίσεις. Η προσεκτική παρατήρηση σημείων, τα οποία συνιστούν κριτική του συγγραφέα σε πρόσωπα ή καταστάσεις, θα μπορούσε, ίσως, να μας οδηγήσει σε μια πιο ακριβή εκτίμηση του χρόνου συγγραφής.

Επομένως, ως *terminus post quem* της συγγραφής ορίζεται η 4^η Απριλίου του 814 και διερευνάται το κείμενο α) για χρονολογικές ή τοπογραφικές ενδείξεις εκφώνησής του και β) για κάποιο υπαινιγμό του συγγραφέα ή κάποια ένδειξη-αναφορά του συγγραφικού χρόνου, αξιοποιήσιμη προς το ζητούμενο.

Ο πρόλογος, όπως αναφέρεται και στο κεφάλαιο του λογοτεχνικού είδους, δε δίνει πληροφορίες για την αφορμή εκφώνησης του έργου, αν και δηλώνει ότι θα επιχειρήσει να θέσει τον ενάρετο βίο του νεκρού, πια, Πλάτωνα στη γνώση κάθε μέλους της Εκκλησίας, χωρίς αυτό να αποτελεί χρονολογική ένδειξη. Ούτε στο υπόλοιπο έργο, ο Θεόδωρος, αν και, σε κάποιες περιπτώσεις επιστρέφει στον συγγραφικό χρόνο, δεν αφήνει σαφή ένδειξη για τη χρονολόγηση του κειμένου. Σε καμιά περίπτωση, επίσης, δεν προβαίνει σε σαφή αναφορά για τη δεύτερη φάση της εικονομαχίας (815-843). Αξιοποιήσιμη, ενδεχομένως, είναι η απουσία θρήνου, όπως έχει αναφερθεί και στο κεφάλαιο του λογοτεχνικού είδους, η οποία συνιστά ένδειξη απομάκρυνσης 6-8 μηνών από την ημερομηνία θανάτου. Αν ληφθεί δε υπόψη ότι ο Θεόδωρος είναι στενός συγγενής του Πλάτωνα, το δικαιολογημένο διάστημα απουσίας θρήνου και *παρὰ μυσθίας*, μπορεί να επεκταθεί μέχρι και την παρέλευση ενός έτους²⁰⁹.

Στην ενότητα 13 (στ. 248) γίνεται λόγος για τον ηλικιωμένο Στουδίτη μοναχό Αντώνιο²¹⁰, ο οποίος αναφέρεται και σε χρονολογημένη το 816

²⁰⁸ J. PARGOIRE, «A Quelle date l'higoumène saint Platon est-il mort?», *EO* 4 (1900), 164-170.

²⁰⁹ *Menander*, 172.

²¹⁰ Ο μοναχός Αντώνιος ταυτίζεται με τρεις καταχωρήσεις (#532, #533, #553) στο προσωπογραφικό λεξικό της μέσης βυζαντινής περιόδου. Βλ. *PmbZ*, I, 168 και 179.

επιστολή του Θεοδώρου (Fatouros, ep. 165). Αν ο μοναχός είναι εν ζωή το 816, ενώ ταυτόχρονα δηλώνεται ως ηλικιωμένος (μέχρι γήρους ύποταπτόμενος: στ. 248-9) στο κείμενό μας, έχουμε ακόμα μια ένδειξη απομάκρυνσης από το 814 αλλά χωρίς δυνατότητα αξιοποίησής της για ακριβέστερη οριοθέτηση της συγγραφής.

Στους στίχους 624-5, ο Θεόδωρος, αφού έχει αναφερθεί και στη δεύτερη φάση του μοιχικού σχίσματος (806-811), αποστρεφόμενος στον αυτοκράτορα Νικηφόρο Α' [ο οποίος δημιούργησε εκ νέου ζήτημα με την επαναφορά του ιερέα, Ιωσήφ Καθαρών, στα καθήκοντά του και τιμωρήθηκε, σύμφωνα με το κείμενο (στ. 646-7), βρίσκοντας τον θάνατο στη μάχη με τον Κρούμο, το 811], τον ρωτά: *τί οὕτω μέμηνας, βαρκαρδιε και ἀπηγέστατε, σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου σκύμῳ;* Με την τελευταία φράση, θεωρούμε ότι αναφέρεται στον Λέοντα τον Ε', καθώς δημιουργεί λογοπαίγνιο με τη σημασία του ονόματος σκύμνος (νεογνό ζώου αλλά κυρίως λέοντος) και όχι σε απόγονο του αυτοκράτορα Νικηφόρου, καθώς ο Σταυράκιος έζησε πολύ λίγο μετά τον θάνατο του πατέρα του. Επιπλέον, με τον χαρακτηρισμό ὁμοτρόπος, αν εννοεί ότι και αυτός δε σεβάστηκε τους θείους νόμους, αφήνει, ίσως, υπαινιγμό για την αναζωπύρωση της εικονομαχίας, το 815. Ενδεχομένως, όμως, να υπαινίσσεται και τον χωρισμό του Λέοντα Ε' από τη νόμιμη σύζυγό του, Βάρκα, προκειμένου να παντρευτεί τη Θεοδοσία, το 813²¹¹ (καθώς και ο Νικηφόρος Α' κατηγορείται ως παραβάτης θείων νόμων για την επαναφορά του ιερέα, που τέλεσε τον δεύτερο γάμο του Κωνσταντίνου Στ').

Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι οι αναφορές του Θεοδώρου στον πατριάρχη Νικηφόρο δε μαρτυρούν τη γνωστή αντιπαλότητα αλλά, αντιθέτως, υποδηλώνουν τη μετέπειτα αποκατάσταση σχέσεων μεταξύ των δύο πλευρών²¹² (ἀγιώτατος πατριάρχης: στ. 654, 695), μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι έχει διαφανεί η πρόθεση του πατριάρχη να αντιταχθεί στον Λέοντα Ε' για την εικονομαχική του πολιτική. Επομένως, η σύνοδος, όπου ο πατριάρχης Νικηφόρος αντιτάχθηκε στην εικονομαχία, τον Δεκέμβριο του 814²¹³, πρέπει να είχε προηγηθεί.

²¹¹ Α. ΚΑΡΠΙΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι*, τ. Β' (8^{ος} -10^{ος} αι.), Αθήνα: εκδ. Κανάκη 2002, 435.

²¹² Οι σχέσεις των δύο πλευρών δεν ήταν αρμονικές εξαρχής καθώς οι Στουδίτες είχαν αντιταχθεί στην εκλογή του Νικηφόρου και στη συνέχεια, όταν συναίνεσε στην απόφαση του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' για επαναφορά του Ιωσήφ Καθαρών στα καθήκοντά του, διέκοψαν την επικοινωνία μαζί του. Περί της διαμάχης αυτής Στουδιτών-πατριάρχη Νικηφόρου βλ. MIGNE, PG 99, *Veterum Testimonia*, 96C-97A. Για την αποκατάσταση των σχέσεων των δύο πλευρών βλ. Π. ΝΙΑΒΗ, «Οι βίοι αγίων και οι επιστολές του Θεοδώρου Στουδίτη ως πηγές για τη βασιλεία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α'», *Βυζαντινός Δόμος* II (1988), 192.

²¹³ T. MATANTSEVA, «La conférence sur la vénération des images en Décembre 814», *REB* 56 (1998), 249-260.

Αν ισχύει αυτός ο συλλογισμός, τότε είναι πιθανότερο να αναφέρεται στον Λέοντα Ε' και για τα δύο προαναφερόμενα παραπτώματά του. Επιπλέον, η επίκληση (§ 30) προς τον Πλάτωνα για προστασία του ποιμνίου του από *ἀοράτων τε καὶ ὄρωμένων ἐχθρῶν* (740), ώστε να μην υποχωρεί από την ορθόδοξη πίστη, συνάδει με τον κίνδυνο της β' φάσης της εικονομαχίας (815-843), ο οποίος είναι, πλέον, ορατός για τον Θεόδωρο και τους εικονολάτρες. Την ίδια έκφραση για τους *ἀοράτους καὶ ὄρωμένους ἐχθρούς* (Fatouros, επιστολή 111, 17) χρησιμοποιεί, όντας εξόριστος, σε επιστολή προς τον αδελφό του Ιωσήφ, η οποία χρονολογείται στο 815/6.

Επίσης, στα προλεγόμενα της λατινικής μετάφρασης του κειμένου στη σειρά *Acta Sanctorum*, αναφέρεται ότι ο Θεόδωρος κατά την εξορία του θα κοσμήσει τον βίο του Πλάτωνα (*ex hac interim illustraturi Vitam S. Platonis avunculi ejus*)²¹⁴. Επομένως, τοποθετούν τη συγγραφή μετά τον Απρίλιο του 815. Αντίθετα, οι Στ. Ευθυμιάδης και Α. Σιδεράς χρονολογούν το έργο γύρω στο 814²¹⁵.

Δεδομένων των παραπάνω και ελλείψει άλλων στοιχείων, τα οποία να παραπέμπουν σε σαφή αναφορά της β' φάσης της εικονομαχίας²¹⁶, θεωρούμε ότι η συγγραφή του κειμένου μας πρέπει να έλαβε χώρα ένα περίπου χρόνο μετά τον θάνατο του Πλάτωνα και ενώ είχε αρχίσει να διαφαίνεται η εικονομαχική πολιτική πρόθεση του Λέοντα Ε'. Εξάλλου, το ετήσιο μνημόσυνο του Πλάτωνα (4 Απριλίου του 815), σχεδόν, συμπίπτει με την έναρξη της Σαρακοστής του ίδιου έτους (13 Μαρτίου του 815)²¹⁷, οπότε και άρχισε να εφαρμόζεται η εικονοκλαστική πολιτική του Λέοντα Ε'. Επιπλέον, τον Απρίλιο του 815 ο Θεόδωρος αποστέλλει επιστολή εξ ονόματος όλων των ηγουμένων της Κωνσταντινούπολης προς την εικονομαχική σύνοδο, την οποία συγκάλεσε ο νέος πατριάρχης²¹⁸. Άρα, η συγγραφή ενός κειμένου με σαφή ιδεολογική τοποθέτηση κατά της εικονομαχίας²¹⁹ προς τιμήν του Πλάτωνα, εξυπηρετεί, και χρονικά, όλους τους συγγραφικούς στόχους του Θεοδώρου κατά τη συγκεκριμένη διπλή συγκυρία. Εξάλλου, ο χειμώνας του 815/6 βρίσκει, πια, τον Θεόδωρο στην

---

²¹⁴ *Acta Sanctorum*, Aprilis, I, Antverpiae 1675, 366B.

²¹⁵ *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*, 16. Βλ., επίσης, SIDERAS, Grabreden, 98.

²¹⁶ Θεωρείται, λόγου χάριν, απίθανο να είχε λάβει χώρα η δολοφονία του Λέοντα Ε' (820) και να μην έχει αναφερθεί στην «τιμωρία» του ο Θεόδωρος, όπως δε χάνει ευκαιρία να τονίσει για τον Νικηφόρο Α' (στ. 647).

²¹⁷ Αρχής γενομένης με την εξορία πατριάρχη Νικηφόρου και την ενθρόνιση του εικονοκλάστη πατριάρχη, Θεόδοτου Μελισσηνού το Πάσχα του 815. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 56.

²¹⁸ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 56, υποσ. 334.

²¹⁹ Εκτός των αναφορών στο πλαίσιο των βιογραφικών στοιχείων του Πλάτωνα, η παρέκβαση της 3ης παραγράφου συνιστά σαφή ιδεολογική τοποθέτηση κατά της εικονομαχίας, και μάλιστα, επισείοντας την απειλή της θείας τιμωρίας.

εξορία²²⁰, κατά τη διάρκεια της οποίας δε θα έγγραφε ή δε θα «διόρθωνε» το έργο αυτό χωρίς να αφήσει κάποιον, έστω, ίχνος της. Κατά συνέπεια, μπορεί να οριστεί ως *terminus ante quem* το 815, με μεγαλύτερη πιθανότητα μέχρι τον Απρίλιο, οπότε συλλαμβάνεται και φυλακίζεται²²¹, ή έστω μέχρι το τέλος του έτους, ταυτόχρονα με την έναρξη της εξορίας του, γεγονός που θα δικαιολογούσε την απουσία αναφοράς σε αυτήν.

---

²²⁰ KAZHDAN, *History* I, 248.

²²¹ CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 58. Για τη χρονολόγηση του βίου μεταξύ 814-15, βλ. PRATSCH, *Topos*, 399.

3. ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ

3.1 Το ζήτημα του λογοτεχνικού χαρακτηρισμού

Το κείμενο του Θεοδώρου Στουδίτη για τον Πλάτωνα Σακκουδίου, το οποίο χρονολογείται μεταξύ 814-815²²², δημιουργεί διάφορα ερωτήματα στον μελετητή του· ένα από αυτά είναι το ζήτημα του λογοτεχνικού είδους, στο οποίο ανήκει, και η σχέση του με ανάλογα έργα της εποχής του. Δεδομένου ότι ο Πλάτωνας Σακκουδίου συμπεριλαμβάνεται στους αγίους της Βυζαντινής Ορθόδοξης Εκκλησίας (η μνήμη του τιμάται 4, 6-7, 18 Απριλίου), το κείμενο έχει καταχωρηθεί από τον Halkin στην *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, με αριθμό BHG 1553, και αποτελεί το βασικό έργο του αγιολογικού φακέλου του αγίου.

Σύμφωνα με την Alice-Mary Talbot, ο όρος *αγιολογία* αποτελεί μια «συλλογική» κατηγορία, αποτελούμενη στην πραγματικότητα από διάφορες υποκατηγορίες²²³. Ο γενικός όρος *αγιολογία* χρησιμοποιείται για κείμενα που έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά: εκτός από τους βίους αγίων, τις συλλογές θαυμάτων, τις ανακομιδές λειψάνων, τις ψυχωφελείς διηγήσεις και τα λήμματα του Συναξαρίου αναφέρεται, επίσης, στα εγκώμια και τους πανηγυρικούς αγίων, κατηγορίες που άπτονται της ρητορικής ή της ομηλικής²²⁴. Όπως, σωστά, επισημαίνει ο Ευθυμιάδης, η *αγιολογία*, αν και κρύβεται πίσω από στερεότυπα και κλισέ είναι ένα είδος πιο ανοικτό στη λογοτεχνική εφευρετικότητα και τη δημιουργική φαντασία από άλλα είδη, όπως η ιστοριογραφία και η ποίηση²²⁵. Γι' αυτό, εξάλλου, και ο Kazhdan, αναφερόμενος στην *αγιολογία* της πρώτης βυζαντινής περιόδου (650-850), κάνει λόγο για το ακανθώδες πρόβλημα του λογοτεχνικού είδους²²⁶. Επισημαίνει, δηλαδή, ότι δεν είναι ξεκάθαρα τα αμιγή χαρακτηριστικά κάθε αγιολογικού είδους, αφού συχνά, κατά τη συγγραφή τους, τα όρια ανάμεσα στα είδη αυτά παραβιάζονται και στην πραγματικότητα κανένα έργο δεν αποτελεί καθαρό δείγμα ενός είδους²²⁷.

---

²²² Για το ζήτημα χρονολόγησης του έργου βλ. στο προηγούμενο κεφάλαιο.

²²³ A.-M. TALBOT, "Hagiography", *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 862. Για την αντικατάσταση του όρου *αγιογραφία* από τον όρο *αγιολογία*, καθώς ο πρώτος σημαίνει στα νέα ελληνικά τη ζωγραφική αγίων μορφών βλ. St. EFTHYMIADIS, «Introduction», *Companion to Byzantine hagiography*, 2.

²²⁴ Για την ευρύτητα του αγιολογικού είδους βλ. A.-M. TALBOT, «Hagiography», ό.π.; S. CONSTANTINOU, «Subgenre and gender in saints' lives», *EPMHNEIA*, 411; KAZHDAN, *History I*, 140-141; St. EFTHYMIADIS, «Introduction», ό.π., 9.

²²⁵ KAZHDAN, *History I*, 140-141 και EFTHYMIADES, *New developments in Hagiography*, 166.

²²⁶ KAZHDAN, *History I*, 138. Το θέμα θίγεται και από τη M. MULLETT, «The Madness of genre», *DOP* 46 (1992), 233-243.

²²⁷ KAZHDAN, *History I*, 140.

Εύλογα λοιπόν, τίθεται το ζήτημα αν το κείμενό μας εμπίπτει σ' ένα συγκεκριμένο και αμιγές αγιολογικό είδος ή πρόκειται για έργο πιο σύνθετο, στο οποίο συνδυάζονται λογοτεχνικά χαρακτηριστικά περισσότερων του ενός αγιολογικών ειδών. Πρόκειται, λοιπόν, για *Βίο αγίου, Εγκώμιο, Επιτάφιο* ή για έναν συνδυασμό κάποιων ή όλων αυτών των ειδών; Αν, επίσης, το έργο εκφωνήθηκε σε επιτάφια ή επιμνημόσυνη τελετή τίθεται προς διερεύνηση και το ζήτημα της ομιλητικής του κειμένου.

Επιπρόσθετα, το λογοτεχνικό του είδος πρέπει να διερευνηθεί υπό το πρίσμα των νέων τάσεων της αγιολογίας κατά τη μέση περίοδο²²⁸, συγκρινόμενο με άλλα αγιολογικά κείμενα αυτής της εποχής, ώστε να ενταχθεί στα συμφραζόμενά της. Ένα, ακόμα, ερώτημα προς διερεύνηση είναι το ενδεχόμενο περαιτέρω επεξεργασίας του κειμένου από τον συγγραφέα, ώστε να αποκοπεί από την συγκυρία της συγγραφής του (επιτάφια ή επιμνημόσυνη τελετή στη μνήμη του Πλάτωνα), δεδομένων τέτοιων περιπτώσεων την εποχή του Θεοδώρου Στουδίτη και αργότερα²²⁹.

Τέλος, τίθεται το ζήτημα της διαφοροετικής πρόσληψης του κειμένου από τη χειρόγραφη παράδοση²³⁰. Το γεγονός αυτό, αν και είναι σύνηθες, επιτείνεται με την απόκλιση αυτή να απαντά στην πρόσληψή του, επίσης,

---

²²⁸ RYDÉN, *Hagiography*, 78.

²²⁹ Κατά την περίοδο του 9^{ου}-10^{ου} αιώνα αναφέρονται περιπτώσεις επιταφίων ή επιμνημόσυνων λόγων, οι οποίοι υπέστησαν επεξεργασία και μετασηματίστηκαν σε βίους. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Topos*, 377-382. Ως παραδείγματα τέτοιας μετεξέλιξης αναφέρονται οι βίοι της Μαρίας της νέας (BHG 1164), του πατριάρχη Νικηφόρου (BHG 1335), του Νικήτα Μηδικίου (BHG 1341), του Αλυπίου του Στυλίου (BHG 65) κ.ά.

²³⁰ Το κείμενο επιγράφεται με διαφορετικό λογοτεχνικό προσδιορισμό στα χειρόγραφα που το παραδίδουν. Ο Vaticanus gr. 1660, μηνολόγιο, που χρονολογείται στα 916 και προέρχεται από το περιβάλλον της μονής των Στουδίου, επιγράφει το κείμενο ως *Επιτάφιο*. Το παράδειγμά του ακολουθεί και ο Patmiacus gr. 254, μηνολόγιο επίσης του 10^{ου} αι., που προέρχεται από τον ίδιο κλάδο παράδοσης με το πρώτο. Ο Parisinus gr. 1197 (12^{ου} αι.) χαρακτηρίζει το κείμενο *Εγκώμιο* και το εντάσσει σε συλλογή πανηγυρικών λόγων. Τέλος, ο Vaticanus gr. 1890 (miscellaneous, 15^{ου}/16^{ου} αι.), που διασώζει δύο σπαράγματα του κειμένου, το επιγράφει ως *Βίο*. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο σπάραγμα φέρει στα ελληνικά τον τίτλο «*Ἐν τῷ βίῳ*[sic] *τοῦ ἁγίου πλάτωνος*[sic]» (f.90) και το δεύτερο, αν και γραμμένο στα ελληνικά, φέρει τον ίδιο τίτλο με το πρώτο αλλά στα λατινικά «*In vita sancti platonis* [sic] *scripta a beato Theodoro Studite*» (f.92^v). Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι το κείμενο φέρει τον τίτλο *επιτάφιος* στα χειρόγραφα που από άποψη χρόνου βρίσκονται πλησιέστερα στο πρωτότυπο (10^{ος} αι.). Αντίθετα, το χειρόγραφο που απέχει περισσότερο χρονικά από το αυτόγραφο, χαρακτηρίζει το κείμενο *εγκώμιο*. Τέλος, ο Vaticanus gr. 1890, αρκετά μεταγενέστερος και γραμμένος σε ιταλικό περιβάλλον από ένα, λόγιο (G. Sirleto). Εκείνος, ενώ αντιγράφει τα συγκεκριμένα σπαράγματα από τον βατικανό 1660 δεν υιοθετεί τον τίτλο του συγκεκριμένου κώδικα, αλλά χαρακτηρίζει το κείμενο με τους όρους *βίος* και *vita*. Στην πιο απομακρυσμένη, λοιπόν, εποχή από το αυτόγραφο και με μεταφορά από κώδικα, όπου του αποδίδεται ο χαρακτηρισμός «επιτάφιος», το κείμενο προσλαμβάνεται ως διαφορετικό λογοτεχνικό είδος.

σε σύγχρονους μελετητές και στις πρώτες εκδόσεις. Κάποιοι μελετητές θεωρούν το κείμενο επιτάφιο λόγο²³¹, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται μια διχογνωμία του ίδιου μελετητή ανάμεσα σε περισσότερα του ενός αγιολογικά είδη²³². Ανάλογη στάση παρατηρείται και στους πρώτους εκδότες του κειμένου²³³.

Θα επιχειρήσουμε, λοιπόν, να σκιαγραφήσουμε τα κυριότερα χαρακτηριστικά των επιμέρους αγιολογικών ειδών, όπως διαμορφώθηκαν από τις απαρχές τους ως την εποχή του Θεόδωρου Στουδίτη, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας σε έργα (*Βίους, Εγκώμια/Επιταφίους* σε συνδυασμό με την ομιλητική χριστιανική παράδοση), τα οποία αναφέρονται σε αγίους-μοναχούς, όπως ο Πλάτωνας. Λαμβάνοντας δε υπόψη ότι ο Πλάτωνας υπήρξε μοναχός και ηγούμενος, θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε βίους αγίων μοναχών, ηγουμένων αλλά και ιερωμένων. Μάλιστα, το πρότυπο του πνευματικού ταγού, το οποίο προβάλλεται στο κείμενο για τον Πλάτωνα (BHG 1553), μας επιτρέπει να τον συγκρίνουμε και με μοντέλα αγίων επισκόπων, ως περίπτωση δυνάμει επισκόπου (αξίωμα το οποίο του προτάθηκε αλλά δεν το αποδέχτηκε). Από τη μελέτη αυτών των κειμένων στόχος είναι να αναδειχθεί η δομή, το ύφος και οι τρόποι, μέσω των οποίων ο κάθε αγιογράφος προσεγγίζει και προβάλλει το πρότυπο αγιότητας του ήρωά του, στο πλαίσιο του λογοτεχνικού είδους που υπηρετεί.

Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί ο εντοπισμός των εσωτερικών τεκμηρίων του κειμένου μας: οι λογοτεχνικές ενδείξεις, οι οποίες θα

---

²³¹ Από την BHG το κείμενο χαρακτηρίζεται *Oratio funebris*. Βλ. BHG, Tome II, 211.

²³² Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στο ODB, στο λήμμα *Platon of Sakkoudion* (vol. 3, 1684), οι Talbot και Kazhdan αναφέρουν ότι ο Θεόδωρος συνέγραψε επιτάφιο λόγο για τον θείο του, ενώ στο λήμμα *Theodore of Stoudios*, ο Kazhdan αναφερόμενος στη συγγραφική του δραστηριότητα, κατατάσσει το ίδιο έργο στην κατηγορία «ομιλίες-πανηγυρικοί» (ό.π., 2045). Ο Α. Kazhdan, επίσης, στην Ιστορία του αναφέρει το έργο υπό την κατηγορία των εγκωμίων (*Laudations*) ενώ, λίγο πιο κάτω, τον χαρακτηρίζει ως επιτάφιο-πανηγυρικό και αλλού ομιλία (KAZHDAN, *History I*, 241-244, 257). Ο H.-G. Beck, αναφερόμενος στο έργο του Θεόδωρου Στουδίτη και ειδικότερα στο κείμενο για τον Πλάτωνα, το εντάσσει στους πανηγυρικούς λόγους για τους αντιπροσώπους του μοναστικού βίου (BECK, *KTL*, 493), μαζί με τα κείμενα που αναφέρονται στον Αρσένιο (BHG 169) και τη Θεοκτίστη (BHG 2422). Ωστόσο, όταν κάνει λόγο για την πρώτη έκδοση του κειμένου αναφέρει ότι στα AASS περιλαμβάνεται ο Βίος του Πλάτωνα (αναφέρει συγκεκριμένα, *Die ASS enthalten Platon-Vita*. Βλ. ό.π., 494).

²³³ Οι Βολλανδιστές, Papebroch και Henschenius, οι οποίοι εκδίδουν πρώτη φορά στα AASS [April. I (1675), XLVI-LV και 364-376 (λατινική μετάφραση)] το κείμενο του βατικανού κώδικα 1660, αν και υιοθετούν τον τίτλο του χειρογράφου, στο πάνω περιθώριο όλων των ζυγών και μονών σελίδων του κειμένου, αλλά και της λατινικής του μετάφρασης, τυπώνουν αντίστοιχα: *VITA S. PLATONIS HEGUMENI* και *QUARTA APRILIS*. Επίσης, και ο Migne (PG 99, 803-850), ο οποίος επανεκδίδει το κείμενο των Βολλανδιστών, υιοθετεί ανάλογη στάση. Διατηρεί, δηλαδή, τον τίτλο του ίδιου χειρογράφου για το κείμενό του, αλλά αντιστοίχως στα πάνω περιθώρια των σελίδων της έκδοσής του φέρεται η ένδειξη: *S. THEODORI STUDITAE* και *ORATIO XI-LAUDATIO S. PLATONI HEGUMENI*.

αναδείξουν τη ρητορική-ομιλητική του έργου, ο τρόπος δομής και παρουσίασης των βιογραφικών στοιχείων και των πράξεων αγιότητας του Πλάτωνα (τόποι), η παρουσία ή μη ιστορικών δεδομένων, το ύφος και η γλώσσα ως κριτήρια ένταξης σε λογοτεχνικό είδος. Στο ίδιο πλαίσιο, θα επιδιωχθεί η αξιοποίηση χρονολογικών-τοπογραφικών ενδείξεων, ώστε η εξακρίβωση της απόστασης από τον θάνατο του Πλάτωνα ως την εκφώνηση/συγγραφή του κειμένου να δώσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το λογοτεχνικό είδος. Επίσης, θα συνεκτιμήσουμε τον αυτοπροσδιορισμό του έργου, εστιάζοντας στην αντίληψη του ίδιου του συγγραφέα γι' αυτό και την πιθανότητα περαιτέρω επεξεργασίας του. Η συγκριτική μελέτη στοιχείων των προγενέστερων του κειμένου μας αγιολογικών ειδών, όπως καθορίστηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, και των εσωτερικών τεκμηρίων του θα αναδείξει το λογοτεχνικό του είδος και τα παραδοσιακά στοιχεία ή τους νεωτερισμούς αυτής της συγγραφής.

Τέλος, θα αποτιμήσουμε συνολικά το έργο μέσα στα συμφραζόμενα της εποχής του, η οποία επιχειρεί «άνοιγμα» σε ένα διευρυμένο αγιολογικό είδος, την πολύπτυχη βιογραφία της μέσης περιόδου.

3.2 Η ιστορία των αγιολογικών ειδών²³⁴

3.2.1 Οι βίοι αγίων και το κείμενο για τον Πλάτωνα Σακκουδίου.

Οι βίοι αγίων, ως αγιολογικό λογοτεχνικό είδος, διαδέχθηκαν τα μαρτύρια και τις πράξεις. Αναπτύχθηκαν αμέσως μετά το τέλος των διωγμών, με στόχο την προβολή, πλέον, κληρικών, ασκητών, μοναχών και αργότερα, ενίοτε και λαϊκών, οι οποίοι εξαιτίας των αρετών και των πράξεών τους οδηγήθηκαν στην αγιότητα.

Γενικά, και ανεξάρτητα από το πρότυπο αγιότητας που προωθούν κάθε φορά, οι χριστιανοί αγιογράφοι του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα επέδειξαν μια μεγάλη δημιουργικότητα εξαιτίας της σύγχρονης τους τάσης για λογοτεχνικό πειραματισμό. Έτσι, η χριστιανική βιογραφία αυτής της εποχής υιοθέτησε και αξιοποίησε αρκετές τάσεις της κλασικής λογοτεχνίας, βιογραφικής και εγκωμιαστικής²³⁵. Οι τάσεις αυτές κινούνται σε τέσσερις βασικούς άξονες: πρωταρχικό στόχο αποτελεί ο αναμνηστικός χαρακτήρας της και έπεται ο εγκωμιαστικός-απολογητικός. Στον άξονα αυτόν, άλλωστε, οφείλεται και η εφαρμογή των τόπων του εγκωμίου στα

---

²³⁴ Για μια επισκόπηση των αγιολογικών ειδών από την πρώιμη εποχή ως εκείνη του Συμεών του Μεταφραστή βλ. το κεφάλαιο Greek Hagiography and Hagiographical Redactions before Symeon Metaphrastes στο έργο του C. HØGEL, *Symeon Metaphrastes. Rewriting and Canonization*, Copenhagen: Museum Tusculum Press 2002, 20-60.

²³⁵ VAN UYTFANGHE, *Biographie classique*, 239-240.

αγιολογικά είδη και, φυσικά, στις βιογραφίες αγίων²³⁶. Τρίτο άξονα αποτελεί ο δεσμός ζωής και ήθους, ο οποίος αναδεικνύεται από τις πράξεις. Το νέο χριστιανικό ήθος, απορρέοντας από τη μίμηση του Χριστού ή άλλων βιβλικών μορφών, γίνεται η πεμπουσία της χριστιανικής βιογραφίας. Τέταρτη τάση, ο παιδαγωγικός χαρακτήρας της, που προπαγανδίζει το πρότυπο της χριστιανικής ζωής, με παράδειγμα (*exemplum*) αυτού του προτύπου τον άγιο. Τέλος, σ' αυτό το πλαίσιο παραδειγματισμού των αρετών ή του ήθους του ήρωα η χριστιανική βιογραφία διαμορφώνει τους διαφορετικούς τύπους αγίων. Ο χριστιανός άγιος διατηρεί ακόμα λιγότερο την «ατομικότητά» του από τον ήρωα της κλασικής βιογραφίας, αφού σε όλους τους τύπους αγίων ο Θεός είναι εκείνος, ο οποίος τελικά τους αγιοποιεί μέσω μιας «διαδρομής προς την τελείωση». Έτσι, η τυπολογία και το ύφος θα γίνουν παράγοντες ακόμη πιο πιεστικοί σε σχέση με την κλασική βιογραφία, επί τη βάση, κυρίως, των βιβλικών παραδειγμάτων και των παλαιότερων βιογραφιών²³⁷.

Κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αλλά, κυρίως, του 5^{ου} αιώνα, με την αξιοποίηση των προαναφερομένων στοιχείων της κλασικής βιογραφίας από τους χριστιανούς συγγραφείς, στους βίους της πρώιμης περιόδου επικρατέστερο πρότυπο αγιότητας είναι εκείνο των ασκητών-μοναχών και των ιδρυτών μονών. Σταδιακά, κερδίζει έδαφος και το πρότυπο του επισκόπου. Ο κυρίαρχος ρόλος του στην πολιτική ζωή του παρέχει αναγνώριση, η οποία τον 6^ο αι. γίνεται φανερή με το 30% των βίων να αφορούν επισκόπους²³⁸. Το πρότυπο αυτό προβάλλεται και μέσω άλλων ειδών της αγιολογίας, όπως τα εγκώμια ή οι επιτάφιοι (στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός συγγράφει επιτάφιο στον Βασίλειο Καισαρείας, εγκώμιο στον Αθανάσιο Αντιοχείας, ο Γρηγόριος Νύσσης αφιερώνει, επίσης, λόγους εγκωμιαστικούς ή επιτάφιους στον Βασίλειο Καισαρείας, στον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό, τον Μελέτιο Αντιοχείας και, λίγο αργότερα, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος εγκωμιάζει τους επισκόπους Ευστάθιο και Διόδωρο). Τα έργα αυτά θα τα παρουσιάσουμε σε επόμενη ενότητα.

---

²³⁶ Την υιοθέτηση των εγκωμιαστικών τόπων στους πανηγυρικούς αγίων από την πρώιμη εποχή μέχρι και τους βίους της μέσης περιόδου μας επιβεβαιώνουν αντίστοιχα οι H. DELEHAYE (DELEHAYE, *Les Passions*, 141κ.ε.) και T. PRATSCH (PRATSCH, *Topos*, 403).

²³⁷ Για τους πέντε βασικούς άξονες της χριστιανικής βιογραφίας, όπως αυτή διαμορφώνεται κατά την πρώιμη εποχή υπό την επήρεια της κλασικής βιογραφίας βλ. VAN UYTFANGHE, *Biographie classique* 240-243.

²³⁸ RAPP, *Holy Bishops*, 293-294.

A. Βίοι πρώιμης εποχής (4^{ος}-7^{ος} αι.)²³⁹

Το πρώτο κείμενο χριστιανικής βιογραφίας, το οποίο αποτέλεσε υπόδειγμα για τους μετέπειτα βίους αγίων²⁴⁰, είναι ο **Βίος του Μεγάλου Αντωνίου** (BHG140)²⁴¹, θεμελιωτή του χριστιανικού μοναχισμού. Το έργο, στη μορφή, με την οποία το γνωρίζουμε σήμερα, αποδίδεται στον **Αθανάσιο Αλεξανδρείας**²⁴².

Πρόκειται για ένα μακροσκελές κείμενο, που έχει γραφεί με το πρόσχημα επιστολής προς τους *ἐν τῇ ξένη μοναχούς*, μετά από δικό τους αίτημα (*παραγγελία συγγραφής*²⁴³), όπως αναφέρεται στο προοίμιο. Εδώ, δηλώνεται επίσης ο ψυχοφελής στόχος, δηλαδή η *αίτια συγγραφής* (*causa scribendi*²⁴⁴), αφού ο βίος του Αντωνίου αποτελεί *παράδειγμα* (*exemplum*²⁴⁵) προς μίμηση της ασκητικής ζωής και του μοναχισμού. Επισημαίνει, ακόμα, ο Αθανάσιος ότι, όσα και αν μάθουν οι μοναχοί από τη διήγησή του, θα είναι λίγα μπροστά στην πραγματικότητα, συνδυάζοντας το μέγεθος του θέματος (*rerum magnitudo*) με εκείνον της παρουσίας *λίγων από τα πολλά* (*ex pluribus pauca*)²⁴⁶. Κλείνοντας τον πρόλογο ο Αθανάσιος τονίζει τη φροντίδα του για την *αλήθεια* (*veritas*)²⁴⁷, προκειμένου ούτε να απιστήσει ο ακροατής, αν μάθει κάτι υπερβολικό, ούτε να υποτιμήσει τον Αντώνιο, αν μάθει λιγότερα από όσα πρέπει.

---

²³⁹ Για την πρώιμη αγιολογική περίοδο βλ. St. EFTHYMIADIS-V. DÉROCHE, «Greek hagiography in late antiquity (fourth-seventh centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 35-94 ; A.-M. TALBOT, «Hagiography», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 863-866 και A. KAZHDAN- A.-M. TALBOT, «Hagiography», *ODB*, II, 897-898.

²⁴⁰ A. CAMERON, «Form and Meaning. The Vita Constantini and Vita Antonii», *Biography and panegyric*, 72; T. HÄGG, «The life of st. Antony between biography and hagiography», *Companion to Byzantine hagiography*, 17-34.

²⁴¹ G.J.M. BARTELINK, *Athanase d'Alexandrie, Vie d'Antoine*, Paris 1994 [SC 400].

²⁴² Μαρτυρούνται, ωστόσο, και προγενέστερες εκδοχές του κειμένου σε ελληνική, συριακή και κοπτική γλώσσα, στην οποία, μάλλον, είχε γραφεί το πρωτότυπο. Βλ. σχετικά Ph. ROUSSEAU, «Antony as teacher in the greek Life», *Biography and panegyric*, 100-104 ; T. HÄGG, «The life of st. Antony between biographie and hagiographie», *Companion to Byzantine hagiography*, 18.

²⁴³ Για τους αγιολογικούς τόπους του προοιμίου βλ. PRATSCH, *Topos*, 19-53. Ο μελετητής αναφέρεται σ' αυτούς σε σχέση με τα έργα της μέσης εποχής, ωστόσο υιοθετούμε την ορολογία του και σε πρώιμα κείμενα, εφόσον βρίσκουν και σε αυτά εφαρμογή. Για τον συγκεκριμένο τόπο βλ. ό.π., 26-28.

²⁴⁴ PRATSCH, *Topos*, 34-5.

²⁴⁵ PRATSCH, *Topos*, 37-40.

²⁴⁶ Βλ. PRATSCH, *Topos*, 29-30 και 31-32 αντίστοιχα. Για την ιδέα του μεγέθους (*grandeur*) βλ., επίσης, *Menander*, 76-77 και *Hermogenes*, 18 κ.ε.

²⁴⁷ ...πανταχού τῆς ἀληθείας φροντίσας, ἵνα μῆτε πλέον τις ἀκούσας ἀπιστήσῃ, μῆτε πάλιν ἐλάττονα τοῦ δέοντος μαθῶν, καταφρονήσῃ τοῦ ἀνδρός (128, 5. 36-38). Για τον τόπο της αλήθειας βλ. PRATSCH, *Topos*, 50-52.

Ο Βίος είναι καλά δομημένος και ομοιογενής²⁴⁸, όπου ο Αθανάσιος εκθέτει διεξοδικά την ασκητική ζωή του Μ. Αντωνίου, καθώς και τον ρόλο του ως διδασκάλου και ταγού της ορθόδοξης πίστης. Στο κυρίως θέμα διακρίνονται δύο τμήματα (§§ 1-48 και 49-88). Στο πρώτο παρουσιάζει, αρχικά (§1-14), τους τόπους της πατρίδας, των γονέων και της ανατροφής για να περάσει, σύντομα, στην άσκηση του Αντωνίου στην έρημο για είκοσι ολόκληρα χρόνια. Επιμέρους σημαντικά μοτίβα στις παραγράφους αυτές, επίσης, είναι η κλίση (*vocatio*), η αποταγή (*renuntiatio*) του κόσμου, των υλικών αγαθών και η παραχώρησή τους στους φτωχούς, η αναχώρηση (*reclusio*)²⁴⁹, τελικά, του μοναχού από τον κόσμο, η αποδημία και η μύησή του στην ασκητική ζωή (*peregrinatio*), ο πόλεμος με τον διάβολο (*temptatio*)²⁵⁰, η τελείωσή του παρά την άρνηση της κοσμικής μόρφωσης και την «απουσία επιτήδευσης²⁵¹», μέσω του φωτισμού του, κατά την παραμονή του στην έρημο, αρχικά, για 20 χρόνια και η επανεμφάνισή του στον κόσμο (μεμυσταγωγημένος και θεοφορούμενος²⁵²), χωρίς καμιά φθορά του σώματος. Στο σύνολο των 94 κεφαλαίων του βίου, χαρακτηριστικό είναι ότι μέχρι το 14^ο έχει ήδη καλύψει όλους τους προαναφερθέντες τόπους και εισάγει τον παραλήπτη του κειμένου στις πράξεις και τα επιτηδεύματα. Εν συνεχεία (§15-48), αναφέρεται στην επιστροφή του, προκειμένου να διδάξει, να αγωνιστεί υπέρ της ορθοδοξίας και να στηρίξει όλο το ποίμνιο, μοναχών και λαϊκών, στην Αλεξάνδρεια, κατά τη διάρκεια του διωγμού του Μαξιμίνου (πράξεις σε καιρό πολέμου). Σε αυτό το σημείο, η αφήγηση, η οποία διακόπτεται για να ενταχθεί ο μακρὺς λόγος (§16-43) του Αντωνίου προς τους μοναχούς²⁵³, σε μορφή δημηγορίας με χαρακτηριστικά χριστιανικής ομιλίας²⁵⁴, συνιστά σημαντικό στοιχείο

---

²⁴⁸ G.J.M. BARTELINK, *ό.π.*, 63.

²⁴⁹ Οι 10 τόποι του εγκωμίου (πατρίδα, γένος, τα περί της γενέσεως, τα περί φύσεως, ανατροφή, παιδεία, επιτηδεύματα, πράξεις, τα της τύχης, συγκρίσεις) απαντούν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό σε πολλά αγιολογικά είδη. Σχετικά με το θέμα αυτό βλ. DELEHAYE, *Les Passions*, 143 και Menander, xxx. Για τον εγκωμιαστικό χαρακτήρα της χριστιανικής βιογραφίας ως ένα από τα τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά της βλ. επίσης VAN UYTFANGHE, *Biographie classique*, 241.

²⁵⁰ Γι' αυτούς τους αγιολογικούς τόπους του κυρίως θέματος βλ. PRATSCH, *Topos*, 56-168.

²⁵¹ "Simplicity" είναι ο όρος που χρησιμοποιούν οι μελετητές. Βλ. A. CAMERON, «Form and Meaning. The Vita Constantini and Vita Antonii», *Biography and panegyric*, 75 και S. RUBENSON, «Philosophy and simplicity. The problem of classical education in early christian biography», *Biography and panegyric*, 110-115.

²⁵² G.J.M. BARTELINK, *ό.π.*, 148, §14, 2, 7.

²⁵³ Επισημαίνεται ότι το τμήμα αυτό του βίου καλύπτει το ένα τρίτο του συνόλου του και συνιστά έναν από τους λογοτεχνικούς τρόπους που χρησιμοποίησε ο Αθανάσιος. Βλ. G.J.M. BATERLINK, *ό.π.*, 177, υποσημ. 3. Επίσης, χαρακτηρίζεται και ως παρέκβαση (*excursus*) από την αφηγηματική παρουσίαση της ζωής του ήρωα. Βλ. *ό.π.*, 66.

²⁵⁴ Στο τμήμα αυτό εντοπίζονται υφολογικά χαρακτηριστικά της ομιλητικής, όπως αποστροφές, προτρεπτικές υποτακτικές, ρητορικές ερωτήσεις, ερωταποκρίσεις, βιβλικά παραθέματα, παραδείγματα, προτρεπτικός/κατηχητικός τόνος. Στην 43 παράγραφο δε

της λογοτεχνικότητας του κειμένου. Στην 44^η παράγραφο, ο λόγος επιστρέφει στο γ' ενικό πρόσωπο της αφήγησης. Η ενότητα αυτή κλείνει με τα αποτελέσματα της κατήχησής του και την επιθυμία του να επιστρέψει στην έρημο και να ησυχάσει από το πλήθος που συνέρρεε κοντά του.

Στο δεύτερο μέρος (§49-88) παρουσιάζεται η επιστροφή του, η απομόνωση στην έρημο (§49-55), η οποία διακόπτεται, ενίοτε, από επισκέπτες (§55 και 66), τα θαύματα (*miracula*) και τα οράματά του (*visiones*) (§56-66), οι αρετές (*virtutes*) του (§67-71), η πρόρρηση περί Αρειανισμού (§72-73), η αντιπαράθεσή του με τους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους (§74-80)²⁵⁵, παρέκβαση, από τον άξονα της διήγησης (όπως και η ομιλία προς μοναχούς), από την οποία προκύπτει η ανωτερότητα της «δι' ένεργείας πίστεως»²⁵⁶, και τέλος η ανάδειξή του ως Πατέρα (*pastor et doctor*²⁵⁷) όλων (§81). Σ' αυτό το σημείο επισημαίνεται η φήμη του, η οποία φτάνει ως τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο. Η αλληλογραφία δε μαζί του αναδεικνύει το πρότυπο του πνευματικού καθοδηγητή ακόμα και προς ένα αξιωματούχο, ο οποίος εκπροσωπεί τον ανώτατο πολιτικό θεσμό. Εδώ, όμως, πρόκειται για απλή αναφορά χωρίς να ενσωματώνεται επιστολικό κείμενο, που προσβλέπει απλά να τονίσει τον βαθμό ανάδειξης του ήρωα.

Ο βίος τελειώνει (§89-94) με την τελευταία του επίσκεψη στους μοναχούς, για να τους αποχαιρετήσει (πρόρρηση θανάτου) και να δώσει τις τελευταίες συμβουλές (*testamentum*). Ακολουθεί η επιστροφή στην έρημο και η τελευταία του παρουσία των δύο μαθητών του. Τελευταία του παραγγελία το «σώζεσθε», σύνηθες μοτίβο στη συνέχεια²⁵⁸. Το έργο ολοκληρώνεται με μια συνοπτική παρουσίαση του πορτρέτου του αγίου

παρατηρούμε και διάλογο με εικονικό συνομιλητή. Τα προαναφερόμενα στοιχεία αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της χριστιανικής ομιλίας. Βλ. σχετικά ΚΟΥΚΟΥΡΑ, Χριστιανική ομιλία, 153 κ.ε.

²⁵⁵ Η παρουσίαση της αντιπαράθεσης των δύο πλευρών επιτυγχάνεται με την αμεσότητα απόδοσης του λόγου του Αντωνίου (χρήση ερωτήσεων, α' και β' πληθυντικού προσώπου για απόδοση των επιχειρημάτων των αντιπαρατιθέμενων απόψεων), ενώ η πλευρά των νεοπλατωνικών φιλοσόφων παρουσιάζεται ή έμμεσα από τα λόγια του συνομιλητή τους ή με αφηγηματικό τρόπο και χρήση γ' ενικού προσώπου από τον συγγραφέα. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι χριστιανοί συγγραφείς, αν και δηλώνουν ότι δεν έχουν ανάγκη την τέχνη της διαλεκτικής για να πείσουν, η πρακτική τους διαφέρει ριζικά, όπως επισημαίνει γι' αυτό το τμήμα του βίου ο G.J.M. BATERLINK (*Athanase d'Alexandrie, Vie d'Antoine*, ό.π., 333, υποσημ. 1). Επίσης, τίθεται το θέμα υιοθέτησης της ιουδαϊκής πολεμικής (ό.π., 331, υποσημ. 2) και το γεγονός ότι στο στόμα του Αντωνίου, αγράμματος μοναχού, ο Αθανάσιος βάζει σχήματα (αναφορές και ρητορικές ερωτήσεις) ρητορικά (ό.π., 335, υποσημ. 2). Για το θέμα αυτό βλ. και T. HÄGG, «The life of st. Antony between biography and hagiography», *Companion to Byzantine hagiography*, 28-29.

²⁵⁶ Ph. ROUSSEAU, «Antony as teacher in the greek Life», *Biography and panegyric*, 98 και G. J. M. BARTELINK, ό. π., 338, §80, 6, 25-26.

²⁵⁷ Για τους τόπους αυτούς βλ., επίσης, PRATSCH, *Topos*, 184-294.

²⁵⁸ PRATSCH, *Topos*, 322.

και τον ψυχωφελή χαρακτήρα του έργου για τους αναγνώστες του (*exemplum*)²⁵⁹.

Ο βίος, λοιπόν, είναι έργο διδακτικό και απολογητικό, ενώ ο συγγραφέας του, όντας επιδέξιος και μορφωμένος²⁶⁰, συγγράφει ένα έργο απόλυτα συμβατό με τα ιδεολογικά και πολιτικά ενδιαφέροντα του²⁶¹, τα οποία και προωθεί σε κάθε ευκαιρία. Αυτό το ιδεολογικό στοιχείο μαζί με τα στοιχεία της δημηγορίας και της διήγησης²⁶², αποτελεί μια εκλεπτυσμένη σύνθεση. Όπως επισημαίνεται δε και από τον εκδότη²⁶³, κάποιοι μελετητές εντοπίζουν στην αντιπαράθεσή του με τους νεοπλατωνικούς (§74-80) ένα έργο πολεμικής ενάντια στη νεοπλατωνική φιλοσοφία²⁶⁴. Αν και ο λόγος του προδίδει τη μόρφωσή του, το ύφος του είναι απλό (δεν θυμίζει καθόλου το επιτηδευμένο ύφος των κειμένων π.χ. του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού) και διέπεται από μια καθαρότητα, μέσω της οποίας επιχειρεί να διδάξει ομόθρησκους και αλλόθρησκους, να υπερασπιστεί την ορθοδοξία και να πείσει για τον οφειλόμενο σεβασμό προς την Εκκλησία, τους θεσμούς και τους επισκόπους της²⁶⁵. Η ρητορική του κειμένου συνίσταται, κυρίως, στους διαλόγους ή στις ομιλίες, οι οποίες απευθύνονται στους αποδέκτες τους σε β' πρόσωπο. Ο Αθανάσιος έχει καινοτομήσει και η καινοτομία του έγκειται στη δημιουργική εφαρμογή και μετατροπή παλαιότερων συνταγών, για να καλύψει νέες ανάγκες²⁶⁶. Ο νεωτερισμός συνίσταται στην υιοθέτηση στοιχείων της κλασικής λογοτεχνίας (εγκωμιαστικής και βιογραφικής) για την προώθηση του χριστιανικού μηνύματος.

Ο βίος του Αντωνίου, ως απαρχή του είδους, έθεσε τις βάσεις συγγραφής του νέου αγιολογικού είδους, της χριστιανικής βιογραφίας (*αγιολογικού βίου*), και δη, της μοναστικής²⁶⁷. Ωστόσο, τα επόμενα έργα ατομικών βιογραφιών, μολονότι έχουν ως γνώμονα την πρώτη αυτή χριστιανική βιογραφία, την προσάρμοσαν στις δικές τους ανάγκες και

---

²⁵⁹ Η ψυχική ωφέλεια και ο παραδειγματισμός εντάσσεται στον γενικότερο αγιολογικό τόπο των προοιμίων ή των επιλόγων και είναι γνωστός ως *αιτία συγγραφής* (*causa scribendi*). Βλ. σχετικά PRATSCH, *Topos*, 34 και 346.

²⁶⁰ A. CAMERON, «Form and meaning. The Vita Constantini and Vita Antonii», *Biography and panegyric*, 83.

²⁶¹ Ο. π., 75.

²⁶² Ο. π., 86.

²⁶³ G. J.M. BARTELINK, *ό.π.*, 67.

²⁶⁴ Αξίζει να επισημανθεί ότι η «διατριβή» των Κυνικών, η οποία επηρέασε τη χριστιανική ομιλία φέρει, επίσης, στοιχεία πολεμικής, η οποία επιτυγχάνεται, κυρίως, με φανταστικούς διαλόγους των αντιμαχομένων πλευρών. Βλ. σχετικά ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 131.

²⁶⁵ A. CAMERON, «Form and meaning. The Vita Constantini and Vita Antonii», *Biography and panegyric*, 81.

²⁶⁶ Ο.π., 86.

²⁶⁷ Στην εισαγωγή της έκδοσης του κειμένου επισημαίνεται η επιρροή του σε μεταγενέστερες μοναστικές βιογραφίες. Βλ. G. J. M. BARTELINK, *ό. π.*, 68-70.

στους στόχους της συγγραφής τους, με αποτέλεσμα τη δημιουργία και την προώθηση διαφόρων μοντέλων αγιότητας. Έτσι, εκτός από την έρημο, η οποία αποτέλεσε το πιο τυπικό σκηνικό για τους αγιολογικούς άθλους και χρησιμοποιήθηκε με διάφορους τρόπους από τους αγιογράφους²⁶⁸, η πόλη ήταν, επίσης, πεδίο δράσης αλλά για να αναδειχθούν μη παραδοσιακά πρότυπα συμπεριφοράς (όπως η περίπτωση του Συμεών Σαλού ή του Δανιήλ του Στυλίτη). Η άρνηση των οικογενειακών δεσμών ήταν ακόμη μια προϋπόθεση για να περάσει κάποιος στην αγιότητα (Αλέξιος, ο άνθρωπος του Θεού). Ακόμα και το επαίσχυντο παρελθόν, όπως η πορνεία, δεν αποτελούσε εμπόδιο αγιότητας (Μαρία η Αιγυπτία). Αυτά όμως τα μοντέλα δε θα μας απασχολήσουν περισσότερο²⁶⁹, καθώς δεν αφορούν τον τύπο αγίου που μας ενδιαφέρει. Το ίδιο ισχύει και για τα σημαντικά έργα της πρώιμης εποχής (χρονολογημένα μέχρι το πρώτο μισό του 5^{ου} αιώνα) με μεγάλη απήχηση και μεταφρασμένα στα λατινικά, τα οποία, ωστόσο, δεν εντάσσονται στην ατομική βιογραφία μοναχών ή ιερωμένων. Πρόκειται για τις συναγωγές διηγήσεων σχετικών με τη ζωή μοναχών και μοναζουσών, κυρίως της Αιγύπτου και της Συρίας, όπως το «Λαυσαϊκόν»²⁷⁰ του Παλλαδίου Ελεανουπόλεως ή η «Φιλόθεος Ιστορία»²⁷¹ του Θεοδώρητου Κύρρου κ.ά²⁷².

Ο διάκονος Μάρκος, ο Καλλιγράφος (περ. 350-430) συγγράφει τον **Βίο του Πορφυρίου, επισκόπου Γάζης** (BHG 1570)²⁷³. Η μέχρι τώρα φιλολογική συζήτηση περί χρονολόγησης του έργου, τοποθετούσε τη σημερινή του μορφή (ως προϊόν επεξεργασίας) στον 6^ο-7^ο αιώνα, παρά τη

---

²⁶⁸ Στη λειτουργία και την τυπολογία της ερήμου σε αγιολογικά κείμενα της πρώιμης χριστιανικής περιόδου (300-600) αναφέρεται εκτός των άλλων η CL. RAPP (RAPP, *Holy Bishops*, 105-125).

²⁶⁹ Για τις τάσεις γενικά της αγιολογίας στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες και στην ύστερη αρχαιότητα (200-600/700 μ.Χ.) βλ. A. M. TALBOT, «Hagiography», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 863-866; A. KAZHDAN- A. M. TALBOT, «Hagiography», *ODB*, II, 897-898; St. EFTHYMIADIS - V. DÉROCHE, «Greek hagiography in late antiquity (fourth-seventh centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 41 κ.ε.

²⁷⁰ *Palladio, La storia Lausiaca*. Introduzione di Christine Mohrmann. Testo critico e commento a cura di G.J.M. BATERLINK. Traduzione di Marino Barchiesi, Milano: Fondazione Lorenzo Valla: A. Mondadori, 1974 [Vite dei Santi III].

²⁷¹ P. CANIVET - A. LEROY - MOLINGHEN, *Théodoret de Cyr, Histoire des moines de Syrie (Histoire Philothée)*, Paris 1977 [SC 57, 57 bis].

²⁷² Για τις συλλογές διηγήσεων αυτού του τύπου βλ. RYDÉN, *Hagiography*, 70; St. EFTHYMIADIS-V. DÉROCHE, «Greek hagiography in late antiquity (fourth-seventh centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 48-51.

²⁷³ H. GRÉGOIRE - M. A. KUGENER, *Marc le Diacre, Vie de Porphyre évêque de Gaza*, Paris 1930 ; ΜΑΡΚΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, *Βίος Αγίου Πορφύριου Επισκόπου Γάζης*, Πρόλογος: Αρχιμανδρίτης Ελισαίος, Πρόλογικό Σημείωμα: Β. Κατσαρός, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Ιερά μονή Σίμωνος Πέτρως, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Ζήτρος 2003 [Βυζαντινοί συγγραφείς 2].

σύνταξή του αρχικού αμέσως μετά τον θάνατο του Πορφυρίου²⁷⁴. Σύγχρονη όμως έκδοση του βίου θέτει ως *terminus post quem* το 444 και πιο συγκεκριμένα τον χρονολογεί στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα, ενώ θεωρεί μη πιθανή τη συγγραφή του μέσα στον 6^ο αιώνα²⁷⁵. Πρόκειται για αρκετά εκτενές κείμενο 103 παραγράφων.

Οι πρώτες τρεις καλύπτουν τον πρόλογο, όπου απαντούν τόποι των αγιολογικών προοιμίων. Εκτός όσων είδαμε στον βίο του Αντωνίου επισημαίνουμε, επίσης: Ένα *απόφθεγμα* (*sententia*), με το οποίο αρχίζει ο πρόλογος, σχετικό με τη μεγαλύτερη αξιοπιστία της όρασης έναντι της ακοής, την *αποφυγή της λήθης* (*oblivionis remedium*) του αγίου ως έναν από τους στόχους συγγραφής, την *παραδοχή από μέρους του συγγραφέα της αναξιότητάς του* (εκδήλωση *ταπεινότητας που στοχεύει στην εύνοια του ακροατηρίου: topos modestiae- captatio benevolentiae*), την *αμηχανία του ρήτορα μπροστά στο μέγεθος του αγίου*, την *άρνηση της πομπώδους συγγραφής* (*rejectio rhetoricae*) και, τέλος, την *επίκληση* (*invocatio*) στη βοήθεια του αγίου και του Χριστού για το εγχείρημα²⁷⁶. Από τους παραπάνω τρόπους η αποφυγή της λήθης του θέματος, η παραδοχή της έλλειψης ικανότητας του συγγραφέα με στόχο την εύνοια του ακροατηρίου, η αμηχανία του συγγραφέα μπροστά στο μέγεθος του θέματος συνιστούν ορισμένα από τα δομικά στοιχεία, τα οποία απαντούν και σε προοίμια άλλων λογοτεχνικών ειδών, όπως του *εγκωμίου* και της *ιστοριογραφίας* (ιστορικής αφήγησης)²⁷⁷.

Το κυρίως θέμα καλύπτει την πρώτη περίοδο της ζωής του Πορφυρίου (§4-16), την ανάρρησή του στον επισκοπικό θρόνο, τα πρώτα χρόνια της επισκοπής του, τις δυσκολίες αλλά και τις θαυματουργίες του (§17-32), την προσπάθεια αντιμετώπισης των ειδωλολατρών (§33-58) και τέλος τη μετατροπή της πόλης του σε χριστιανικό κέντρο (§59-102). Στην πρώτη ενότητα (§4-16), θίγονται επιγραμματικά οι τόποι της *ανατροφής* και της *παιδείας*, με μια απλή αναφορά στον συνδυασμό της *ἔξωθεν παιδείας* του με την *Θεοῦ σοφίαν* (§8). Πολύ συνοπτικά παρουσιάζονται

---

²⁷⁴ ΜΑΡΚΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, ό. π., 29 και 74-75.

²⁷⁵ A. LAMPADARIDI, *La Vie de Porphyre de Gaza par Marc le Diacre* (BHG 1570). *Édition critique, traduction, commentaire* (thèse soutenue le 11 Juin 2011, à l'Université Paris IV Sorbonne, sous la direction du Prof. Bernard Flusin), 79-80 και 273-4.

²⁷⁶ Για τους αγιολογικούς τρόπους του προοιμίου βλ. PRATSCH, *Topos*, 19-53.

²⁷⁷ Για παράδειγμα, ο τόπος της *αλήθειας*, η *αποποίηση της ρητορικής*, η *εντολή συγγραφής*, η *ωφέλεια* του αποδέκτη συνιστούν μοτίβα, που απαντούν και σε εγκώμια, όπως θα δούμε πιο κάτω, αλλά και σε ιστοριογραφικά κείμενα. Για τους τρόπους, οι οποίοι απαντούν στα ιστοριογραφικά προοίμια βλ. L. R. CRESCI, «Ποικιλία nei proemi storiografici bizantini», *Byzantion* LXXIV (2004), 330-347; I. GREGORIADIS, «A study of the *promion* of Zonaras' chronicle in relation to other 12th century *historiae prooimia*» *BZ* 91 (1998), 327-344; D. E. AFINOGENOV, «Some observations on genres of Byzantine historiography», *Byzantion* LXII (1992), 13-33; R. MAISANO, «Il problema della forma letteraria nei proemi storiografici bizantini», *BZ* 78 (1885), 329-343.

άλλοι τόποι (πατρίδα ουράνιος και επίγεια, γένος) και κάποια επιμέρους μοτίβα, όπως ο θεός έρωτας, που οδηγεί στην κλήση (*vocatio*), την αποταγή (*renuntiatio*) του πλούτου και της ευγένειάς του προς χάριν του μοναστικού βίου και της 10ετούς αναχώρησης (*reclusio*) και άσκησης. Σοβαρή ασθένεια (φθορά του σώματος σε αντίθεση με τον βίο του Αντωνίου), τον αναγκάζει να μεταβεί στα Ιεροσόλυμα, σημείο γνωριμίας με τον βιογράφο του, Μάρκο. Έτσι, ως αυτόπτης μάρτυρας, παρουσιάζει αναλυτικά το μοίρασμα της πατρικής κληρονομιάς στους φτωχούς (σύνηθες μοτίβο²⁷⁸, όπως είδαμε και στον βίο του Αντωνίου), τη θεία παρέμβαση με τη θαυματουργική ίαση της ασθένειας του Πορφυρίου, τις αρετές του (*virtutes*²⁷⁹), τη χειροτονία του ως πρεσβυτέρου και τη φήμη του, η οποία τον καθιστά, τελικά, επίσκοπο στη Γάζα (§6-16). Έτσι, επιτυγχάνεται η προβολή της αγιότητας του επισκόπου με την παρουσίαση ενός προτύπου, που βρίσκει ολοκλήρωση σε τρία στάδια: τη μόρφωση (την έξωθεν παιδεία του ως λαϊκός), την απομόνωση και την τελείωση (μέσω της 10ετούς ασκητικής ζωής) και, τέλος, την προσφορά, με την ανάληψη ιερατικού αξιώματος, θέτοντας ως πρότυπο τις τρεις αντίστοιχες φάσεις (εκπαίδευση, άσκηση, διακονία) της ζωής του Μωϋσή²⁸⁰.

Η 3^η φάση, της προσφοράς, παρουσιάζεται στις επόμενες ενότητες κυρίως με τον τόπο των πράξεων. Πιο συγκεκριμένα, στη δεύτερη ενότητα (§17-32) παρουσιάζονται οι πράξεις των πρώτων χρόνων της θητείας του, στην ειδωλολατρική Γάζα και τα συνεπακόλουθα προβλήματα. Η τρίτη ενότητα (§33-58), στο πλαίσιο της κοινωνικοπολιτικής δράσης του επισκόπου, καλύπτει τη μετάβαση του ίδιου του Πορφυρίου στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να ζητηθεί η βοήθεια του αυτοκράτορα Αρκάδιου στη χριστιανική ανασυγκρότηση της Γάζας. Ο στόχος του ταξιδιού ευοδώνεται και ακολουθεί η τελευταία ενότητα (§ 59-102), που αναφέρεται στην υλοποίηση της επιδιωκόμενης ανασυγκρότησης της πόλης με τη βοήθεια αξιωματούχων και στρατού από τη βασιλεύουσα. Η αγιότητά του, φυσικά, δεν επιτυγχάνεται μόνο με τους αγώνες του, ως επισκόπου Γάζας αλλά επιπρόσθετα με τις αρετές του (κυρίως φιλανθρωπία και φιλευσπλαχνία) και τις συνήθειές του, που παραμένουν αυστηρά μοναστικές²⁸¹, παρά την ανάρρησή του στον επισκοπικό θρόνο²⁸².

---

²⁷⁸ PRATSCH, *Topos*, 124.

²⁷⁹ PRATSCH, *Topos*, 205.

²⁸⁰ RAPP, *Holy bishops*, 132-136. Συγκεκριμένα η ερευνήτρια αναφέρει τους όρους *education, contemplation, ministry*. Ο όρος *contemplation* αναφέρεται με τον μοναστικό όρο άσκηση, ως προσήλωση στο θείο.

²⁸¹ Σχετικά με το πρότυπο του ιεράρχη, ο οποίος συνεχίζει να ζει ως μοναχός και κατά τη διάρκεια της ιερατικής του θητείας βλ. RAPP, *Topos*, 149-152, όπου παραπέμπει και στην περίπτωση του Πορφυρίου Γάζης.

Αναδεικνύεται δε και με τα πολυάριθμα θαύματά του και τις προρρήσεις του²⁸³. Ο κύριος άξονας της αφήγησης διανθίζεται και με διηγήσεις-παρεκβάσεις (όπως η γνωριμία του επισκόπου στο νησί της Ρόδου με τον προορατικό μοναχό Προκόπιο ή η μοναστική κουρά της οσίας Σαλαφθά-Ειρήνης), προς ανάδειξη της χριστιανικής ορθόδοξης πίστης και της ανωτερότητάς της έναντι εκείνης εθνικών και αιρετικών. Στον επίλογο, αφού καλύπτεται πολύ λακωνικά η ασθένεια και η κοίμηση (τα της τελευταίας) του Πορφυρίου, με αναφορά στα χρόνια που συμπλήρωσε ως επίσκοπος²⁸⁴, επιτείνει τα περί αγιότητας αναφέροντας ότι έφερε εις πέρας τὸν καλὸν ἀγῶνα. Η πρόταση κατακλείδα την επιβεβαιώνει με την επίκληση (*invocatio*) προς τον άγιο υπέρ των ψυχών του ποιμνίου του.

Ο βίος του Πορφυρίου είναι γραμμένος σε γλώσσα απλή αλλά ρέουσα και ύφος λιτό²⁸⁵, που, ωστόσο, μαρτυρούν μια αρκετά καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας από πλευράς του Μάρκου. Η ρητορική του κειμένου περιορίζεται στο περίτεχνο ύφος των τριών πρώτων παραγράφων, όπου με πυκνό λόγο συνδυάζονται οι αγιολογικοί τόποι του προοιμίου. Επίσης, το απλό αφηγηματικό ύφος διανθίζουν οι διάλογοι των προσώπων, προσδίδοντας ενάργεια στο κείμενο. Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία αυτοβιογραφικών στοιχείων στον αφηγηματικό χρόνο του κειμένου, με χρήση α' πληθυντικού προσώπου, δεδομένης της συνεχούς παρουσίας του συγγραφέα στο πλευρό του επισκόπου, ως διακόνου του. Τέλος, να τονίσουμε ότι το κείμενο συμπεριλαμβάνει αρκετές πληροφορίες εκκλησιαστικής ιστορίας²⁸⁶, εθιμοτυπίας του παλατιού και στοιχεία για τοπικούς αγίους της εποχής του.

Μετά, λοιπόν, την πρώτη ασκητική βιογραφία του Αντωνίου, η αγιολογική παραγωγή της πρώιμης περιόδου έχει να παρουσιάσει και ένα άλλο πρότυπο αγιότητας, το οποίο, αν και περνά μέσα από το χωνευτήριο της ασκητικής ζωής, καταλήγει στο λειτούργημα του επισκόπου με τη δράση και την κινητικότητα, που αυτό συνεπάγεται ή επιβάλλει.

---

²⁸² Για το μοναστικό ιδεώδες της επισκοπικής εξουσίας, την εξάπλωση αυτού του ιδεώδους στη Χριστιανική Ανατολή από την εποχή της ύστερης Αρχαιότητας και την επίδρασή του στο έργο των Πατέρων της εκκλησίας βλ. STERK, *The monk-bishop*.

²⁸³ Στα θαύματα περιλαμβάνονται: αντιμετώπιση ανομβρίας, παύση θαλασσοταραχής-διάσωση από βέβαιο ναυάγιο, θαυματουργική διάσωση των 3 παιδιών στο πηγάδι και εμφάνιση σταυροειδών σημείων στο σώμα τους, εκδήλωση θείας οργής στην αιρετική Ιουλία ενώ στις προρρήσεις του: η γέννηση αρσενικού διαδόχου από την αυτοκράτειρα Ευδοξία και η επερχόμενη αύξηση των χριστιανών της Γάζας.

²⁸⁴ Οι τρεις αυτοί τόποι αφορούν στον γενικότερο τόπο του Θανάτου. Βλ. ό.π., 319 - 335.

²⁸⁵ Κ. ΜΕΝΤΖΟΥ-ΜΕΪΜΑΡΗ, *Βυζαντινή αγιολογική Βιογραφία. Η αγιολογική Βιογραφία στο Βυζάντιο και η σημασία της στην πολιτιστική ιστορία της Ν.Α. Ευρώπης*, Αθήνα 2002 [Περιοδικό «Παρουσία»-Παράρτημα αρ. 52], 42.

²⁸⁶ Βλ. σχετικά ΜΑΡΚΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, ό.π., 30-31.

Στον 6^ο αιώνα εμφανίζεται ένα νέο είδος μοναστικής βιογραφίας με τυπικό χαρακτηριστικό της την «ιστορικότητα»: Οι αγιογράφοι επικεντρώνουν την προσοχή τους στις σύγχρονές τους θείες μορφές, τις οποίες είτε γνώριζαν προσωπικά είτε είχαν ακούσει γι' αυτές από αξιόπιστους μάρτυρες. Επίσης, η ζωή του αγίου τοποθετείται στο πλαίσιο της πολιτικής κατάστασης της εποχής του και, ενίοτε, ο άγιος απεικονίζεται ως συμμετοχος των ιστορικών γεγονότων της αυτοκρατορίας²⁸⁷. Ο **Κύριλλος Σκυθοπολίτης** εγκαινιάζει αυτό το νέο είδος της μοναστικής βιογραφίας²⁸⁸, με μια σειρά βίων, από την οποία κρίνουμε σκόπιμο να σταθούμε στα δύο πιο γνωστά έργα του. Πρόκειται για τους βίους των αγίων **Ευθυμίου** (BHG 647) και **Σάββα** (BHG 1608)²⁸⁹. Τον τελευταίο, μάλιστα, τον είχε γνωρίσει ο Κύριλλος, μοναχός και ο ίδιος, και σε αυτόν όφειλε, κατά κάποιον τρόπο, την ένταξή του στη μοναστική ζωή. Και τα δύο κείμενα συντάσσονται με το πρόσημα επιστολής προς τον αββά Γεώργιο, ο οποίος παρότρυνε τον Κύριλλο στη συγγραφή τους (εντολή συγγραφής²⁹⁰). Επιπλέον, στο προοίμιο του βίου του Ευθυμίου γίνεται και μια σύντομη αναδρομή στους προγενέστερους, οι οποίοι χάραξαν τον δρόμο της μοναστικής ζωής και της αγιότητας. Κατά τα άλλα, και στα δύο προοίμια εντοπίζονται οι γνωστοί τόποι των αγιολογικών προοιμίων²⁹¹.

Στο κυρίως θέμα, σε επίπεδο δομής, αξιοποιεί, αρχικά, τους τόπους πατρίδας, γονέων, ανατροφής-παιδείας. Στους βίους και των δύο χρησιμοποιεί τον κοινό αγιολογικό τόπο της σοφίας και της πνευματικής ωρίμανσης από την εφηβική ηλικία (*puer maturus-sapiens*)²⁹². Στη συνέχεια, ο Κύριλλος αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος των εκτενών κειμένων του στα επιτηδεύματα και τις πράξεις· προβάλλει όλες τις μοναστικές αρετές και την τελείωση των ηρώων του, στα οποία βασίζεται η αγιότητα και τα αποτελέσματά της, όπως τα εν ζωή θαύματα (προορήσεις, εξημέρωση

---

²⁸⁷ Βλ. KAZHDAN, *History* I, 22-23.

²⁸⁸ Αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της συγγραφής του Κυρίλλου αποτελεί η ακριβής χρονολόγηση και η συσχέτιση των γεγονότων, που αφηγείται, με τις θητείες αυτοκρατόρων, πατριαρχών ή επισκόπων. Σε ό,τι αφορά δε τα τοπωνύμια που παραθέτει, προσανατολίζει ακριβώς τους αποδέκτες του κειμένου για τον εντοπισμό ή την ταύτισή τους. Την ακρίβεια αυτή στην αναφορά, χρόνου, τόπων, προσώπων και ονομάτων τονίζει ο ίδιος στο προοίμιο του βίου του Σάββα. Παρέχει επιπλέον, όπου κρίνει σκόπιμο, τα ονόματα των πληροφοριοδοτών του, επιτείνοντας την αίσθηση της «ιστορικότητας» του κειμένου.

²⁸⁹ E. SCHWARTZ, *Kyrrillos von Skythopolis*, Leipzig: Hinrichs, 1939 [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 49.2], 3-85 και 85-200 αντίστοιχα.

²⁹⁰ Ένας από τους τόπους του προοιμίου ή του επιλόγου, που αναφέρεται στην προτροπή ή παραγγελία συγγραφής του έργου. Βλ. PRATSCH, *Topos*, 24 και 342.

²⁹¹ PRATSCH, *Topos*, 22-53.

²⁹² PRATSCH, *Topos*, 88-91.

αγρίων ζώων που, ενίοτε, διακονούν τον ήρωα, ιάσεις ασθενών σωματικά και ψυχικά). Οι βίοι ολοκληρώνονται όχι με την κοίμηση των αγίων αλλά με τα μεταθανάτια θαύματά τους. Μάλιστα, στον βίο του Σάββα, ο συγγραφέας επεκτείνει τη διήγηση ως τον χρόνο της συγγραφής, αναφερόμενος στους κατά σειρά διαδόχους του εκλιπόντος, σε γεγονότα όχι του αφηγηματικού αλλά του χρόνου συγγραφής, καθώς και στον εαυτό του (αυτοβιογραφικό στοιχείο).

Η ανάδειξη της αγιότητας, όμως, έχει και άλλες παραμέτρους. Εδώ, το πρότυπο αγιότητας δεν είναι ο αναχωρητής μοναχός αλλά ο ιδρυτής μονών²⁹³ και ηγούμενος, όσο και αν επιζητά την ησυχία. Ιδρύουν και οι δύο άγιοι μονές και λαύρες, ενταγμένες στη σφαίρα επιρροής τους, επιλέγοντας τους καλύτερους ως επικεφαλής. Αυτή η επιλογή λειτουργεί ως νομιμοποίηση, όπως και στην περίπτωση των διαδόχων τους, που προαναφέραμε, δίνοντας, έτσι, μια εικόνα αγιότητας που μεταφέρεται από τον δάσκαλο στον μαθητή²⁹⁴. Εξάλλου, το πρότυπο του διδασκάλου, μέντορα (*pastor et doctor*), πνευματικού ταγού και υπέρμαχου της ορθοδοξίας, με κοινωνικοπολιτικό ρόλο (στο περιβάλλον της Παλαιστίνης αλλά και έξω από αυτό²⁹⁵), εφαρμόζεται και εδώ. Τέλος, ο άγιος έχει τη δύναμη να διαμορφώνει αποφάσεις της πολιτικής ή εκκλησιαστικής εξουσίας²⁹⁶, με το κύρος του. Ωστόσο, οι βίοι δεν συνιστούν έργα μόνο εξύμνησης ενός χαρισματικού μοναχού αλλά προώθησης και υποστήριξης του μοναστικού θεσμού και απόδειξη της δυνατότητάς του να οδηγήσει στην αγιότητα²⁹⁷. Επιπλέον, προβάλλοντας τις σχέσεις του αγίου με την ιεραρχία συνδέει τη μοναστική αγιότητα με το θεσμικό πλαίσιο της εκκλησιαστικής εξουσίας, επιβεβαιώνοντας το κύρος και την

---

²⁹³ Το πρότυπο αυτό αναπτύσσεται και βρίσκει την πλήρη δικαίωσή του στη μέση περίοδο με τους ιδρυτές και κτήτορες μονών, όπως ο Αθανάσιος ο Αθωνίτης ή ο Λάζαρος ο Γαλησιώτης. Βλ. σχετικά Α. ΚΑΖΗΔΑΝ- Α.-Μ. ΤΑΛΒΟΤ, «Hagiography», *ODB*, II, 898.

²⁹⁴ V. TORNEATTO, «Le récit hagiographique: réinterprétation de l'histoire et construction idéologique. Le cas de Vies d'Euthyme et de Sabas par Cyrille de Skythopolis», *ΕΡΜΗΝΕΙΑ*, 148.

²⁹⁵ Ο Σάββας, λόγω χάρις, επισκέπτεται δύο αυτοκράτορες ως απεσταλμένος του Πατριάρχη Ιεροσολύμων, επιλεγμένος με γνώμονα το κύρος του και την, ήδη, γνωσμένη αγιότητά του, επιτυγχάνοντας την αποκατάσταση των σχέσεων των δύο πλευρών.

²⁹⁶ Στον βίο του Σάββα είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της συγκέντρωσης 10000 μοναχών προκειμένου να μην απομακρυνθεί ο Πατριάρχης, λόγω της χριστολογικής έριδας, η οποία τον έφερε αντιμέτωπο με τον αυτοκράτορα.

²⁹⁷ B. FLUSIN, *Miracle et histoire dans l'oeuvre de Cyrille de Skythopolis*, Paris 1983, 44-53.

επιρροή του Πατριαρχείου στην περιοχή²⁹⁸, καθώς και ο ίδιος ο Κύριλλος εντάσσεται σ' αυτό²⁹⁹.

Η γλώσσα του είναι απλή και υποδηλώνει την εκκλησιαστική του παιδεία, που βασιίζεται κυρίως στις Γραφές. Το ύφος του είναι, επίσης, απλό, αφηγηματικό και, ενίοτε, εμπλουτισμένο με διαλόγους, που το καθιστούν ζωηρότερο. Η προβολή και η εξύμνηση των προσώπων που βιογραφεί επιτυγχάνεται, κυρίως, έμμεσα, με την παράθεση των γεγονότων για τις αρετές, τα ψυχικά χαρίσματα και την πνευματική τελείωση. Όταν, μια ή δύο φορές, συναντάμε κεφάλαια με εγκωμιαστικό ύφος, αυτό επιτυγχάνεται με επιθετικούς προσδιορισμούς και ασύνδετα, στοιχεία που δεν συναντήσαμε στη βιογραφία του Αντωνίου.

Αρα, ο Κύριλλος Σκυθοπολίτης με όχημα το απλό ύφος της αγιολογικής αφήγησης παρουσιάζει ένα πρότυπο ηγουμένων-αγίων, βασισμένο στην πολυσχιδή τους δραστηριότητα. Τέλος, ο συγγραφέας, μέλος της ίδιας κοινότητας, δηλώνει έμμεσα την ιδεολογία του, δια των ηρώων του και, ενίοτε, άμεσα την παρουσία του, αυτοβιογραφούμενος³⁰⁰.

Σημαντικό αγιολογικό κείμενο του 7^{ου} αι. είναι ο βίος του αγίου **Ιωάννη του Ελεήμονος**³⁰¹ (BHG 886). Συγγράφεται μεταξύ 641-2³⁰² από

---

²⁹⁸ V. TORNEATTO, «Le récit hagiographique: réinterprétation de l'histoire et construction idéologique. Le cas de Vies d'Euthyme et de Sabas par Cyrille de Skythopolis», *ΕΡΜΗΝΕΙΑ*, 148.

²⁹⁹ Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο συγγραφέας στον βίο του Σάββα. Βλ. σχετικά E. SCHWARTZ, ό. π., 180.

³⁰⁰ Για το θέμα της αλληλεπίδρασης αυτοβιογραφίας και αγιολογίας στο Βυζάντιο βλ. το άρθρο του M. HINTERBERGER, «Autobiography and hagiography in Byzantium», *Symbolae Osloenses* 75 (2000), 139-164. Ειδικότερα στη σ. 141 γίνεται αναφορά στην τάση των Βυζαντινών να εντάσσουν αυτοβιογραφικές πληροφορίες για να στηρίξουν το κύριο θέμα του κειμένου τους. Επίσης, στη σ. 149 σημειώνεται η τάση των βυζαντινών αγιογράφων να βεβαιώνουν ότι υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες για λόγους και αξιοπιστίας, αλλά και για να δηλώνουν την παρουσία τους στα διηγούμενα γεγονότα. Επιπρόσθετα δε, για να συμμετάσχουν στη δόξα του αγίου (σ. 160). Βλ. στον βίο του Σάββα, E. SCHWARTZ, *Kyrillos von Skythopolis*, Leipzig: Hinrichs, 1939 [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 49.2], 180.

³⁰¹ LÉONTIOS DE NÉAPOLIS, *Vie de Syméon le fou et Vie de Jean de Chypre*, édition commentée par A.J. FESTUGIÈRE membre de l'Institut en collaboration avec L. RYDÉN, Paris 1974 [Institut Français d'Archéologie de Beyrouth. Bibliothèque Archéologique et Historique, t. XCV], 343-409; H. GELZER, *Leontios' von Neapolis Leben des Heiligen Johannes des Barmherzigen Erzbischofs von Alexandrien*, Freiburg i. B. und Leipzig 1893, 1-103. Για τον Λεόντιο και το έργο του βλ. St. EFTHYMIADIS-V. DÉROCHE, «Greek hagiography in late antiquity (forth-seventh centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 72-77. Για τις διαφορετικές εκδοχές αυτού του κειμένου και τη χρονολόγησή τους βλ. επίσης V. DÉROCHE, «Les réécritures de la Vie de Jean l'Aumônier de Léontios de Néapolis (BHG 886)», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 61-9.

³⁰² V. DÉROCHE, *Études sur Léontios de Néapolis*, Uppsala 1995 [Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Byzantina Upsaliensia 3], 16.

τον Λεόντιο Νεαπόλεως και διαμορφώνεται, κυρίως, από ψυχωφελείς αυτοτελείς ιστορίες, με κοινό σημείο την παρουσία του πρωταγωνιστή-αγίου, κατά τη διάρκεια της θητείας του, ως πατριάρχη Αλεξανδρείας. Απ' αυτό το σημείο, άλλωστε, ξεκινά και το έργο, χωρίς αναφορά στην προηγούμενη ζωή του αγίου. Οι ψυχωφελείς αυτές ιστορίες προβάλλουν την κύρια αρετή του, δηλαδή, την ελεημοσύνη και τη φιλανθρωπία. Η αγιότητά του, όμως, προβάλλεται και μέσω άλλων αρετών, όπως π.χ., η ακτημοσύνη του και ο μοναστικός τρόπος διαβίωσής του σε συνδυασμό με την προορατικότητα και τη θαυματουργία του. Τέλος, μετοικεί στην Κύπρο, γενέτειρά του, λόγω των αραβικών επιδρομών στην Αίγυπτο, όπου και πεθαίνει. Αξίζει να αναφερθεί η διεξοδική αναφορά στην ταφή του, στο θαύμα, που επιτελείται εκείνη τη στιγμή ως σημείο της αγιότητάς του και, τέλος, στα μεταθανάτια θαύματά του.

Ο βίος είναι γραμμένος σε απλή γλώσσα, για να είναι κατανοητή απ' όλους, όπως δηλώνει ο συγγραφέας, και το ύφος είναι αφηγηματικό. Μόνο στον πρόλογο το ύφος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πιο επιτηδευμένο με κάποια ρητορική χροιά, εξαιτίας της σύνθεσης γνωστών τόπων του αγιολογικού προοιμίου³⁰³, με την παρουσία ενός ακόμα, την υπεροχή των προηγούμενων βιογράφων (*auctoritas antiquorum*), Ιωάννου Μόσχου και Σωφρονίου, που επιτείνει την *αμηχανία* εκ μέρους του συγγραφέα. Το έργο αυτό, με τις αυτοτελείς ιστορίες του κατά το πρότυπο των συλλογών θαυμάτων ή των συλλογικών έργων για τη ζωή των μοναχών, όπως το «Λαυσαϊκόν» ή η «Φιλόθεος Ιστορία», μοιάζει αρκετά συμβατικό³⁰⁴.

Έργο, στηριζόμενο στην παράδοση με ενσωμάτωση και νέων στοιχείων, ο βίος του **Θεοδώρου, αρχιεπισκόπου Συκεών**³⁰⁵ (BHG 1748), συγγράφεται από τον μαθητή του και διάδοχο στην ηγεσία της μονής του, Γεώργιο, όπως και το προηγούμενο, στα μέσα του 7^{ου} αι. (λίγο μετά το 641³⁰⁶). Συνιστά, επίσης, για την πρώιμη εποχή ένα τελευταίο δείγμα «ιστορικής βιογραφίας», η οποία όμως θα αναβιώσει στις αρχές του 9^{ου} αι.³⁰⁷. Πρόκειται για κείμενο μακροσκελέστατο, 170 παραγράφων, γλαφυρό στην περιγραφή του για τη ζωή στην επαρχία, στο οποίο εντοπίζονται κάποιοι από τους τόπους του εγκωμίου (*γονείς, πατρίδα, παιδεία, πράξεις-*

---

³⁰³ PRATSCH, *Topos.*, 22-53.

³⁰⁴ ROSENQVIST, *Η Βυζαντινή Λογοτεχνία*, 51. Αντίθετα, ο άλλος βίος του Λεοντίου (του Συμεών του Σαλού), προβάλλει ένα διαφορετικό πρότυπο αγιότητας, εκείνο του «διὰ Χριστὸν σαλοῦ», που δεν μας αφορά στην παρούσα μελέτη.

³⁰⁵ A.-J. FESTUGIÈRE, *Vie de Théodore de Sykéon*, I. Texte Grec, Société des Bollandistes, Bruxelles 1970 [SH 48].

³⁰⁶ KAZHDAN, *History* I, 23.

³⁰⁷ Ο.π., 386. Ο συγγραφέας συσχετίζει τα γεγονότα, στα οποία αναφέρεται, με την θητεία πέντε αυτοκρατόρων στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης (από τον Ιουστίνο Β' έως τον Ηράκλειο) τηρώντας την χρονική τους αλληλουχία.

επιτηδεύματα), οι οποίοι, όπως διαπιστώνουμε μέχρι τώρα, βρίσκουν σταθερά εφαρμογή στους βίους. Τα θαύματα, κυρίαρχο στοιχείο του έργου, δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένο σημείο των πράξεων αλλά διαχέονται σε όλο το μήκος του κυρίως θέματος, όποτε κρίνεται αναγκαίο.

Εκτός από τον πρόλογο, που έχει ύφος ρητορικό με μακροπερίοδο λόγο και στη δεύτερη παράγραφο του εγκωμιαστικό χαρακτήρα, το υπόλοιπο κείμενο έχει αφηγηματικό ύφος, διανθισμένο από διαλόγους, οι οποίοι προσδίδουν αμεσότητα και ζωντάνια στην μονοτονία της αφήγησης. Στο προοίμιο, επίσης, το οποίο ξεκινά με το *Εὐλογητὸς ὁ Θεός*³⁰⁸, δεν εντοπίζονται πολλοί από τους τύπους των αγιολογικών προοιμίων, αλλά γίνεται μια εκτενής αναφορά στους προγενέστερους *φαιδρούς φωστῆρας*, όπως στον βίο του Ευθυμίου από τον Κύριλλο Σκυθοπολίτη. Ακολουθεί ένα εγκώμιο, σύντομο αλλά περιεκτικό, για τον *λαμπρὸν φωστῆρα*, Θεόδωρο και, τέλος, ζητά ο συγγραφέας από το ακροατήριο να εύχεται για τη σωτηρία του και για την ενδυνάμωσή του στη συγγραφή.

Ο συγγραφέας αποκλίνει από το σύνηθες, καθώς ο άγιος δεν προέρχεται από ευσεβή, ούτε πλούσια, αστική οικογένεια³⁰⁹: ο Θεόδωρος, νόθος γιος ενός αξιωματούχου, που δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο ως πατέρας, προέρχεται από μητέρα πόρνη, μέλος των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Η κλίση του αγίου στην ευσέβεια οφείλεται αποκλειστικά στη θεία πρόνοια. Αντίθετα, η δική του ευσέβεια υπήρξε καταλυτική για την υιοθέτηση χριστιανικού τρόπου ζωής εκτός των άλλων και συγγενικών του προσώπων. Μάλιστα, διατηρεί την επαφή του με συγγενικά πρόσωπα, στοιχείο το οποίο αποτελεί νεωτερισμό³¹⁰, καθώς η μη διακοπή των οικογενειακών δεσμών συνιστά στοιχείο, κυρίως, της μέσης εποχής.

Η αγιότητά του προβάλλεται: α) με το όνειρο της μητέρας του, τη νύχτα της σύλληψής του αλλά και μέσω της συνεχούς παρουσίας, παρέμβασης και προστασίας του αγίου Γεωργίου σε όλη τη διάρκεια του βίου του, β) μέσω της, κατά καιρούς, μακράς *αναχώρησής* του από τον

---

³⁰⁸ Πολύ συνηθισμένη αρχή για αγιολογικά κείμενα. Βλ. π.χ. βίος Θεοδώρου Τύρωνος (BHG 1764), βίος Κυρίλλου Φιλεώτου (BHG 468), βίος Μαρκιανού πρεσβυτέρου (BHG 1032), βίος Μελανίας της νέας (BHG 1241), βίος Σάββα (BHG 1608), βίος Συμεών στυλίτη του νέου (BHG 1689, 1690), βίος Υπατίου (BHG 760) κ.ά.

³⁰⁹ Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υφίσταται το μοτίβο των φτωχών και άσημων γονέων, όπως, επίσης, των μη χριστιανών. Και στον βίο του αγίου Αυξιβίου (BHG 204) ο οποίος συγγράφεται, επίσης, στο πρώτο μισό του 7^{ου} αι., ο άγιος βρίσκει τον δρόμο της πίστης, ανεξάρτητα από την θρησκευτική ταυτότητα της οικογένειας, αλλά πρόκειται για ειδωλολάτρες και αστούς της Ρώμης, κατά τα πρότυπα των βίων ή μαρτυριών της πρώιμης εποχής. Εδώ όμως πρόκειται για μονογονεϊκή οικογένεια με μητέρα χριστιανή αλλά πόρνη στο επάγγελμα, μοτίβο το οποίο βοηθά στην ανάδειξη του παράγοντα της θείας πρόνοιας για την αγιοποίηση ενός ατόμου.

³¹⁰ Αν και κάποια στιγμή της ενήλικης ζωής του αγίου διακόπτεται η σχέση με τη μητέρα.

κόσμο και της καταπόνησης του σώματός του με διάφορους τρόπους (ακόμη και παραμονή του σε σιδερένιο κλουβί χωρίς καμιά προφύλαξη από τις περιβαλλοντικές συνθήκες), γ) μέσω της θαυματουργικής του δύναμης, η οποία εκδηλώνεται από πολύ μικρή ηλικία με ποικίλους τρόπους (ίαση ασθενών, αντιμετώπιση δαιμόνων, εξημέρωση και πλήρη υποταγή αγρίων θηρίων κ.ά.)³¹¹, δ) μέσω του προτύπου του ιδρυτή μονής και κτήτορα εκκλησιών, με πλήθος μαθητών καθώς και εκείνο του ιεράρχη με κοινωνική δράση³¹². Έτσι, με τη μόρφωση, την αναχώρηση και τελικά την ανάληψη εκκλησιαστικού αξιώματος βρίσκει εφαρμογή και εδώ το τριμερές πρότυπο (εκπαίδευση, άσκηση, διακονία) του ιεράρχη, κατά το πρότυπο του Μωϋσή³¹³.

Η επαφή του αγίου με τον κόσμο, προβάλλεται μέσω της ίδρυσης της μονής μέσα στην πόλη του, ένα ακόμη στοιχείο νεωτερισμού³¹⁴, της θέσης του υπέρ των αδικημένων (γίνεται αρωγός και υποστηρικτής ξεσηκωμένων γεωργών κατά των άδικων γαιοκτημόνων τους) και μέσω των ταξιδιών, τα οποία πραγματοποιεί τόσο πριν όσο και μετά την ανάρρησή του στον επισκοπικό θρόνο (ταξιδεύει τρεις φορές στα Ιεροσόλυμα, άλλες τρεις στην Κωνσταντινούπολη, στη Νικομήδεια και αλλού, συναντά δε αρκετούς αυτοκράτορες της εποχής του). Η κινητικότητα αυτή υπερβαίνει εκείνη του προηγούμενου αγίου-ιεράρχη, Πορφυρίου Γάζης.

Λίγο πριν το τέλος, προλέγει τον θάνατό του και δίνει τις τελευταίες συμβουλές στη συγκεντρωμένη γύρω του αδελφότητα, με τελική ρήση το «σώζεσθε», μοτίβο γνωστό από τον βίο του Αντωνίου (BHG140: §91,42). Το έργο ολοκληρώνεται με αρκετά εκτενή αναφορά στην επικήδεια τελετή, στο πένθος και την ορφάνια που άφησε η μετάστασή του. Στον επίλογο, σύντομα και ταπεινά, αυτοπαρουσιάζεται ο συγγραφέας (ὁ ἀμαρτωλὸς καὶ ἀνάξιος αὐτοῦ δοῦλος), κατά τον συνήθη τόπο³¹⁵, και ολοκληρώνει με τη χρονολογική επισήμανση του θανάτου του αγίου, στο τρίτο έτος της βασιλείας του αυτοκράτορα Ηρακλείου, (χρόνος τελευτής) και τη συνήθη προσευχή-επίκληση (*invocatio*).

Πρόκειται για μία μοναστική βιογραφία, η οποία περιγράφει έναν άγιο και τη ζωή του, ενώ ταυτόχρονα έχει τη σφραγίδα του ρεαλισμού και

---

³¹¹ Στο θέμα αυτό δανείζεται μοτίβα και από προγενέστερους βίους, όπως από τους βίους του Κύριλλου Σκυθοπολίτη.

³¹² Ο Θεόδωρος Συκεών αποτελεί έναν από τους δύο πόλους για το πρότυπο του ιεράρχη με κοινωνική δράση, ο οποίος έχει μοναστικό υπόβαθρο και ταπεινή καταγωγή σε σύγκριση με την αντίστοιχη δράση του αριστοκράτη και μορφωμένου επισκόπου, Συνέσιου του Κυρηναίου. Γι' αυτό το πρότυπο (*bishop in action*), βλ. RAPP, *Holy bishops*, 160-166.

³¹³ RAPP, *Holy bishops*, 132-136.

³¹⁴ Θα δούμε στη μέση περίοδο την πόλη να γίνεται το σκηνικό, όπου διαδραματίζεται ο αγώνας του μοναχού αντί της ερήμου. Βλ. παρακάτω σ. 83.

³¹⁵ Συνήθης τόπος, ο οποίος επισημαίνεται από τον PRATSCH (*Topos.*, 351).

της “ιστορίας”³¹⁶. Το έργο είναι γραμμένο σε γλώσσα απλή. Παρά τη χρήση πολλών τύπων της δημώδους γλώσσας, με την τάση για νεολογισμούς (κυριομέγας³¹⁷, υπερμέθορα³¹⁸, όμματοπονική³¹⁹, τετρανωμένως³²⁰), σπάνιες λέξεις και, πιο συχνά, σπάνια επιρρήματα, (μεθοδευτικώς³²¹, εκπαιδόθεν³²²) δίνει μια αίσθηση ψευδολογισούνης. Ο βίος αυτός, όντας στο μεταίχμιο από την πρώιμη στη μέση εποχή, αποτελεί σημείο μετάβασης και κύκνειο άσμα της πρώτης, δεδομένης μιας άνθησης της βιογραφίας, κατά το πρώτο μισό του 7^{ου} αι., του οποίου έπεται μια ύφεση με την έναρξη της επόμενης περιόδου³²³.

B. Βίοι μέσης εποχής (8^{ος}-9^{ος} αι.)³²⁴

Από τους πρώτους αιώνες της μέσης εποχής θα εξετάσουμε όχι μόνο προγενέστερα του δικού μας έργα αλλά και λίγο μεταγενέστερα, προκειμένου να εντοπίσουμε, αν και πώς συνομιλεί το κείμενό μας με την αγιολογική βιογραφία της εποχής του.

Η αγιολογία αυτής της εποχής αναπτύσσεται μέσα σε τελείως διαφορετικές συνθήκες: οι γεωπολιτικές και κοινωνικές αλλαγές, που σηματοδοτούν οι αραβικές κατακτήσεις, η αλλαγή του αστικού περιβάλλοντος και η Εικονομαχία υπήρξαν παράγοντες, οι οποίοι επηρέασαν και τη λογοτεχνική παραγωγή³²⁵. Μεγάλο μέρος του 8^{ου} αιώνα συμπίπτει με τον λεγόμενο «Σκοτεινό αιώνα» (650-775), όπου παρά την ύφεση συγγραφής βίων το δεύτερο μισό του 7^{ου} και τις αρχές του 8^{ου} αι., συντελούνται αλλαγές με παραγωγή «νέων θεμάτων και υφολογικών προτιμήσεων»³²⁶. Γενικότερα, όμως, τα πρότυπα αγιότητας της μέσης περιόδου, σε σχέση με εκείνα της πρώιμης, περιορίζονται προς όφελος των ηγουμένων κοινοβίων και των νεομαρτύρων ή ομολογητών³²⁷.

³¹⁶ Για την αποτίμηση αυτή του βίου βλ. ROSENQVIST, *Η Βυζαντινή Λογοτεχνία*, 53.

³¹⁷ A.-J. FESTUGIÈRE, *Vie de Théodore de Sykéôn*, I. Texte Grec, Bruxelles: Société des Bollandistes 1970, [SH 48], 102,17.

³¹⁸ Ο.π., 43, 27.

³¹⁹ Ο.π., 106, 1.

³²⁰ Ο.π., 167, 66.

³²¹ Ο.π., 167, 29.

³²² Ο.π., 168, 29.

³²³ KAZHDAN, *History I*, 14.

³²⁴ Για τη μέση αγιολογική περίοδο (8^{ος}-12^{ος} αι.), εκτός των επιμέρους άρθρων, βλ. A.-M. TALBOT, «Hagiography», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 866-867 και A. KAZHDAN-A.-M. TALBOT, «Hagiography», *ODB*, II, 897-898.

³²⁵ Βλ. σχετικά KAZHDAN, *History I*, 7-16 και ROSENQVIST, *Η Βυζαντινή Λογοτεχνία*, 54 κ.ε.

³²⁶ KAZHDAN, *History I*, 138.

³²⁷ RYDÉN, *Hagiography*, 70.

Η Εικονομαχία (και ως γεγονός και ως θέμα) αποτελεί ένα βασικό παράγοντα της περιόδου που μας ενδιαφέρει, θέτοντας νέα δεδομένα και κατ' επέκταση νέες ανάγκες. Δημιουργούνται τώρα οι νέοι μάρτυρες και ομολογητές της ορθοδοξίας³²⁸. Οι αλλαγές είναι πολλές και καθεμία αφήνει τα σημάδια της στην αγιολογική παραγωγή³²⁹. Στους στόχους της πρώιμης εποχής προστίθεται και η προώθηση της στράτευσης του αγιογράφου με τη μια εκ των δύο αντιμαχομένων πλευρών. Οι βίοι προπαγανδίζουν νέα μοντέλα αγιότητας (κυρίως των ιδρυτών-επικεφαλής μονών αλλά με έμφαση στον κοινοβιακό μοναχισμό, και μάλιστα, ηγουμένων με δράση σε αστικό περιβάλλον) και διαφέρουν ιδεολογικά. Ο πολιτικός ρόλος του αγίου εκτιμάται ιδιαίτερα καθώς και η σχέση του με τους αξιωματούχους της Κωνσταντινούπολης³³⁰. Μερικοί βίοι αποφεύγουν τα θαύματα ή τα περιορίζουν στο χάρισμα της πρόρρησης ή της ενόρασης³³¹ ενώ δίνεται έμφαση στους πολιτικούς ή εκκλησιαστικούς αγώνες. Επίσης, οι βίοι αποτελούν το μέσο για την υπεράσπιση ή την καταδίκη πολιτικών ή εκκλησιαστικών αξιωματούχων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο βίος του Ιγνατίου Κωνσταντινουπόλεως, που αποτέλεσε λίβελο κατά του Φωτίου³³², αν και είναι μεταγενέστερος του 9^{ου} αι. Θα συναντήσουμε, όμως, αυτό το δίπολο εγκωμίου-ψόγου και σε βίους του 9^{ου} αι. Σκοπός των βιογράφων είναι η προβολή των πνευματικών προσωπικοτήτων, που σκιαγραφούν και η περαιτέρω ηθική τους αποκατάσταση. Παράλληλα, βιογραφούν αγίους σε γλώσσα, κυρίως, αττικίζουσα και ύφος ρητορικό³³³. Αυτή η στροφή σε πιο λόγια γλώσσα καθώς και η τάση για συνοπτικότερα κείμενα ή συλλογές κειμένων, θα βρουν εφαρμογή αργότερα στη μεταφραστική δραστηριότητα του Συμεών και στη σύνταξη του Συναξαρίου της Κωνσταντινούπολης.

Στους βίους, λοιπόν, κυρίως του 9^{ου}, όπως και του 10^{ου} αι., που εδώ δε θα μας απασχολήσει, το μοναστικό πρότυπο σιγά-σιγά αλλάζει, αφού ο μοναχός δε ζει πια απομονωμένος στην έρημο. Το κλασικό πρότυπο της αναχώρησής του και η υποχρέωσή του να γκρεμίσει κάθε γέφυρα με την

---

³²⁸Βλ. St. EFTHYMIADIS, «Hagiography from the Dark Age to the Age of Symeon Metaphrastes (eighth-tenth centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 99-113.

³²⁹RYDÉN, *Hagiography*, 69-79.

³³⁰ Για τη μετατόπιση της αγιολογικής παραγωγής από τα διάφορα κέντρα της πρώιμης εποχής στην Κωνσταντινούπολη, κατά τη μέση εποχή βλ. C. HØGEL, *Symeon Metaphrastes. Rewriting and Canonization*, ό.π., 51-56 (The new centre of hagiographie: Constantinople).

³³¹ A. KAZHDAN- A. M. TALBOT, «Hagiography», *ODB*, II, 897.

³³² Για όλες αυτές τις αλλαγές βλ. A. KAZHDAN- A. M. TALBOT, «Hagiography», *ODB*, II, 897; A.-M. TALBOT, «Hagiography», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 866-867 και RYDÉN, *Hagiography*, 69-79.

³³³ K. MENTZOY-ΜΕΪΜΑΡΗ, *Βυζαντινή αγιολογική Βιογραφία. Η αγιολογική Βιογραφία στο Βυζάντιο και η σημασία της στην πολιτιστική ιστορία της Ν.Α. Ευρώπης*, Αθήνα 2002 [Περιοδικό «Παρουσία»-Παράρτημα αρ. 52], 151 και 150 αντίστοιχα.

κοινωνία και την οικογένεια δεν υφίσταται πια. Ο τόπος, όπου πολεμά τον διάβολο δεν είναι πια η έρημος αλλά η πόλη. Κατ' επέκταση, ενδυναμώνεται ο κοινοβιακός μοναχισμός, χωρίς αυτό να σημαίνει την απόρριψη της αναχώρησης, που υφίσταται ως πρότυπο εκπαίδευσης και προετοιμασίας για τον κοινοβιακό μοναχισμό (Πέτρος Ατρώας-BHG 2364, Παύλος ο Νέος-BHG 1474, Ευάρεστος-BHG 2153). Τα μοναστήρια βρίσκονται και μέσα στο αστικό περιβάλλον και στον ευρύτερο χώρο του (Ανδρέας Κρήτης-BHG113, Πλάτων Σακκουδίου-BHG 1553, Θεόδωρος Στουδίτης- BHG 1754, Νικόλαος Στουδίτης BHG-1365, Ευάρεστος-BHG 2153). Ο μοναχός ταξιδεύει ελεύθερα και οι σχέσεις του με την κοινωνία αλλάζουν (Αντώνιος ο Νέος-BHG 142-143a, Κωνσταντίνος ο Ιουδαίος-BHG 370-370c, Γρηγόριος Δεκαπολίτης-BHG 711, Βλάσιος Αμορίου-BHG 278). Ακόμα και η παρουσία της οικογένειας είναι πια αισθητή (Στέφανος ο Νέος BHG-1666, Πλάτων Σακκουδίου-BHG 1553, Θεόδωρος Στουδίτης-BHG 1754). Ο άγιος εξανθρωπίζεται και ενίοτε προέρχεται και από τον χώρο των λαϊκών (Φιλάρετος ο Ελεήμων BHG 1511z-1512b)³³⁴. Οι αλλαγές αυτές συντελούνται σταδιακά και σε όποια μέρη βρίσκονται στη σφαίρα επιρροής της συρρικνωμένης, πια, αυτοκρατορίας. Επίσης, η τεχνική σχετίζεται, ίσως, και με τη θεματική και τη γεωγραφική προέλευση κάθε έργου. Οι ρητορικοί τρόποι, για παράδειγμα, εφαρμόζονται περισσότερο, όταν και όπου πρόθεση του αγιογράφου είναι ο εγκωμιασμός του αγίου ή η επιχειρηματολογία υπέρ μιας ιδεολογίας, στον βαθμό που ο συγγραφέας διαθέτει την ανάλογη μόρφωση. Ακόμη, οι βίοι, οι οποίοι αναφέρονται στην απομακρυσμένη από το κέντρο περιοχή των Αγίων Τόπων ή άλλων περιοχών, παραμένουν προσκολλημένοι στο παλαιότερο πρότυπο παρουσιάζοντας, ενίοτε, κάποια νέα στοιχεία (Στέφανος Σαββαΐτης-BHG 1670). Θα δούμε κάποια κείμενα κατά σειρά χρονολογική, όπου θα εντοπίσουμε τα νέα στοιχεία ή την προσκόλληση σε παλαιότερα μοντέλα.

Αναφέραμε και παραπάνω την ύφεση συγγραφής, η οποία αποδίδεται στον λεγόμενο «Σκοτεινό αιώνα» (650-775)³³⁵. Ελάχιστοι βίοι γράφονται, ενώ σώζονται άλλα αγιολογικά είδη, κυρίως θαύματα³³⁶ ή

---

³³⁴ Βλ. B. FLUSIN, «L'Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 31-50.

³³⁵ Δεν θα εξετάσουμε εδώ αν, πραγματικά, ο «Σκοτεινός αιώνας» αποτελεί εποχή λογοτεχνικής δυσπραγίας ή αν αυτό αποτελεί μύθο. Ανεξάρτητα από αυτό, γεγονός παραμένει η ύφεση συγγραφής αγιολογικών κειμένων, και όχι μόνο, αυτή την εποχή. Βλ. σχετικά KAZHDAN, *History I*, 137-165 και ROSENQVIST, *Η Βυζαντινή Λογοτεχνία*, 54 κ.ε.

³³⁶ Στον 7^ο αι. γράφονται τα θαύματα του αγ. Δημητρίου (BHG 499) από τον Ιωάννη Θεσσαλονίκης, των Κύρου και Ιωάννου (BHG 477) από τον Σωφρόνιο και τα θαύματα του αγ. Αρτεμίου (BHG 173) ενώ αρχές του 8^{ου} αι. συγγράφονται τα θαύματα του Αναστασίου του Πέρση (BHG 89) ανωνύμου συγγραφέα. Βλ. KAZHDAN, *History I*, 23, 29 και 385.

εγκώμια³³⁷ αγίων, από τον αιώνα αυτόν. Ειδικά, για το πρώτο μισό του 8^{ου} αιώνα, που μας ενδιαφέρει εδώ, ο Kazhdan σημειώνει ότι τα σίγουρα χρονολογημένα αγιολογικά κείμενα (όχι μόνο βίοι) περιορίζονται μόνο σε πέντε³³⁸.

Ακόμα και οι βίοι γνωστών αγίων, οι οποίοι έζησαν τον 8^ο αιώνα, όπως εκείνοι του Ανδρέα Κρήτης (BHG 113), του Γερμανού Α', Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (BHG 697) και του Ιωάννη Δαμασκηνού (BHG 884), δεν είναι σαφές, αν συντάσσονται πριν ή μετά το 815. Οι απόψεις των περισσότερων μελετητών τους, όμως, φαίνεται να συγκλίνουν στην άποψη ότι είναι μάλλον μεταγενέστεροι³³⁹.

Ωστόσο, ο βίος του **Ανδρέα Κρήτης** (BHG 113)³⁴⁰, αν και από ορισμένους μελετητές φέρεται ως μεταγενέστερος των αρχών του 9^{ου} αι.³⁴¹, φαίνεται να έχει συνταχθεί πριν το 815 και αμέσως μετά τον θάνατο του Ανδρέα (740), επί του εικονομάχου Κωνσταντίνου Ε' (741-775), όπως υποστηρίζει η Auzéry, υπόθεση που ενισχύεται από την αποσιώπηση του θέματος της εικονοκλαστικής έριδας³⁴². Η αποσιώπηση της μετάβασής του στην Κωνσταντινούπολη, όπου εκλήθη λόγω της εικονοκλαστικής έριδας, σύμφωνα με άλλες πηγές³⁴³, ενισχύει την πεποίθηση ότι συγγράφτηκε επί εικονομάχου αυτοκράτορα.

Ο βίος εκτείνεται σε 10 παραγράφους, όπου σε γενικές γραμμές εντοπίζονται οι εγκωμιαστικοί τόποι, των οποίων η χρήση έχει παγιωθεί, και στην αγιολογία³⁴⁴. Στον πρόλογο, περιεκτικά αλλά σύντομα υιοθετούνται συνήθειες τόποι του αγιολογικού προοιμίου, με ρητορικό ύφος και μακροπερίοδο λόγο. Στο κυρίως θέμα, σύντομα, παρουσιάζει την

---

³³⁷ Το εγκώμιο του αγ. Σπυρίδωνος από τον Θεόδωρο Πάφου (BHG 1647), του αγ. Αντωνίου από τον Γεώργιο Νάξου (BHG 141g), της αγ. Βαρβάρας από τον Ιωάννη τον Δαμασκηνό (BHG 217), του αγ. Παταπίου από τον Ανδρέα Κρήτης (BHG 1425). Βλ. KAZHDAN, *History* I, 23 και 385.

³³⁸ KAZHDAN, *History* I, 385.

³³⁹ KAZHDAN, *History* I, 37-8, 55-6 και 75-6 αντίστοιχα για τους τρεις βίους.

³⁴⁰ A. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Ανάλεκτα ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας ή συλλογή ανέκδοτων*, vol. 5, Ιεροσόλυμα, 1888 (repr. Brussels: Culture et Civilisation, 1963): 169-179.

³⁴¹ Σύγχρονος της εποχής του Φωτίου θεωρείται ο συγγραφέας από τον Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Οι Άγιοι της πρώτης βυζαντινής περιόδου της Κρήτης*, Αθήνα 1970, 161. Στον 9^ο αιώνα χρονολογείται με επιφύλαξη η συγγραφή του από τον A. KAZHDAN, «Andrew of Crete», *ODB*, I, 93, ενώ ως τον 10^ο αι. επεκτείνεται η χρονολόγησή του και από τη βάση δεδομένων του *Dumbarton Oaks*. Βλ. σχετικά «Individual Introductions to the 8th, 9th and 10th –c. Saints», *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, CD-ROM. *Dumbarton Oaks -Trustees for Harvard University*, Washington, D.C.: A. KAZHDAN-A. M. TALBOT, 1998, 20).

³⁴² A. ABPAMEA, «Άγιοι επίσκοποι του Ελλαδικού χώρου, που έζησαν ή καθιερώθηκαν κατά τους 8^ο -10^ο αι., με ειδική αναφορά στον άγιο Αχιλλείο Λαρίσης», *Οι Ηρωες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, Οι Νέοι Άγιοι, 8^ο-16^ο αιώνες*, Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ (επιμ.), Αθήνα 2004 [Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 15], 48-49 και υποσ. 6.

³⁴³ KAZHDAN, *History* I, 39, υποσ. 13.

³⁴⁴ Βλ. PRATSCH, *Topos*, 56-338

πατρίδα, τους γονείς, την παιδεία, τα επιτηδεύματα και τις πράξεις. Ο βίος κλείνει με τα της τελευτής, επισημαίνοντας την ημερομηνία θανάτου, και με μια σύντομη προσευχή-επίκληση.

Το γλωσσικό ένδυμα του κειμένου είναι κατά πολύ λογιότερο της συνήθους απλής αγιολογικής αφήγησης ενώ το ύφος του εγκωμιαστικό. Εξάλλου, ο γλωσσικός πλούτος του έργου του Ανδρέα είναι αξιοσημείωτος³⁴⁵. Ο βίος αυτός αποτελεί, λοιπόν, ένα δείγμα εγκωμιαστικού βίου από ένα μορφωμένο συγγραφέα, ο οποίος υιοθετώντας το νέο πρότυπο αγιότητας θέλει τον μοναχό να ζει και να δραστηριοποιείται στην πόλη (κείρεται μοναχός στα Ιεροσόλυμα) και μάλιστα σε μεγάλα κέντρα ή και την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας (νοτάριος του Πατριαρχείου, απεσταλμένος, αργότερα, ως μέλος τριμελούς αντιπροσωπείας στη βασιλεύουσα για την 6η οικουμενική Σύνοδο). Αναλαμβάνει εκκλησιαστικά αξιώματα (χειροτονείται διάκονος, τοποθετείται διευθυντής ευαγούς ιδρύματος και αναδεικνύεται ως εκκλησιαστικός ρήτορας), με κατάληξη τη θέση αρχιεπισκόπου Κρήτης. Διαδραματίζει και πολιτικό ρόλο, αγωνιζόμενος για τις ανάγκες των ανθρώπων, των οποίων είναι, πρωτίστως, πνευματικός ηγέτης (εκλέγεται στους δύσκολους καιρούς των αραβικών επιδρομών, κατά τη διάρκεια των οποίων ενδυναμώνει το ποίμνιό του), ταξιδεύει (Ιεροσόλυμα-Κωνσταντινούπολη-Κρήτη) και επιτελεί πλούσιο έργο με ανοικοδόμηση ναών και ευαγές ίδρυμα περίθαλψης φτωχών και αρρώστων. Θαυματουργίες και προρρήσεις, επίσης, ως παραδοσιακά στοιχεία του έργου, επιβεβαιώνουν την αγιότητά του (σώζει θαυματουργικά από λοιμό και ανομβρία το νησί της Κρήτης ενώ προλέγει το τέλος του αποχαιρετώντας όλα τα προσφιλή του πρόσωπα).

Ενώ στο παραπάνω κείμενο εντοπίζονται στοιχεία της αλλαγής που παρατηρείται στη μέση εποχή, αξιοσημείωτο είναι ότι η αλλαγή αυτή, δεν ανιχνεύεται σε όλα τα κείμενα της περιόδου. Αυτό το διαπιστώνουμε στον βίο του **Στεφάνου του Σαββαΐτη** (BHG 1670), αν και συγγράφεται αργότερα από τον προηγούμενο, στο πρώτο τέταρτο του 9^{ου} αιώνα³⁴⁶. Το κείμενο αυτό επιμένει στο παλαιότερο πρότυπο του ασκητή-μοναχού, ίσως και λόγω της γεωγραφικής του προέλευσης, και επικεντρώνεται κυρίως σε ψυχωφελείς διηγήσεις. Παρόλα αυτά, στην αρχή του κειμένου, όταν ο Στέφανος ζητά από τον αββά Μαρτύριο να ασκητεύσει, εκείνος του υποδεικνύει το θέλημα του Θεού να μοιράζει εξίσου τον χρόνο του μεταξύ της ερήμου και της λαύρας, προκειμένου να καθοδηγεί το ποίμνιό του εις θεογνωσίαν και ἀρετήν³⁴⁷, απόδειξη του σταδιακού περάσματος από το πρωτοχριστιανικό πρότυπο σ' εκείνο της μέσης περιόδου. Ο βίος

³⁴⁵ Th. DETORAKIS, «Le vocabulaire d'André de Crète», *JÖB* 36 (1986), 45-60.

³⁴⁶ KAZHDAN, *History* I, 171 και 385.

³⁴⁷ AASS July III, (1723), 531, §2.

του Στεφάνου του Σαββαΐτη, είναι ένα μακροσκελέστατο ακέφαλο κείμενο 188 παραγράφων, το οποίο συντάσσει στην ελληνική εκδοχή του ο **Λεόντιος** από τη Δαμασκό, μαθητής του Στεφάνου³⁴⁸. Πρόκειται για ένα έργο που παραπέμπει περισσότερο στα *Αποφθέγματα Πατέρων* παρά σε βίο³⁴⁹. Εντάσσεται δε σε μια άλλη θεματική, που αφορά στον Παλαιστινιακό μοναχισμό.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι κάποια μοτίβα, σχετικά με την τελευταία του, εντοπίζονται και σε άλλους βίους της μέσης περιόδου, που υιοθετούν τις νέες τάσεις της. Ειδικότερα, αναφέρει α) ότι πεθαίνει μετά τη δύση του ήλιου έχοντας γύρω του την αδελφότητα και β) ότι τελειώνει τον βίο του σε συγκεκριμένη ηλικία (69 ετών), τονίζοντας, μάλιστα, τους κύκλους της ζωής του υπολογισμένους σε έτη.

Εικονομαχία και μοναστική βιογραφία³⁵⁰

Οι βίοι αρχίζουν να αυξάνονται σε αριθμό, από τον 9^ο αι³⁵¹. Στα πρώτα κείμενα συγκαταλέγονται ο βίος του Στεφάνου του Νέου (809) και το κείμενο στον Πλάτωνα (814 -815).

Ο πρώτος βίος, ο οποίος αντιτάσσεται στην εικονοκλαστική έριδα, είναι ο βίος του **Στεφάνου του Νέου** (BHG 1666)³⁵². Συγγράφεται από τον **Στέφανο, τον διάκονο**, το 809. Με το έργο αυτό αναβιώνει, στη μέση περίοδο, η «ιστορική βιογραφία», είδος του οποίου το τελευταίο αντιπροσωπευτικό δείγμα, ο βίος του Θεοδώρου Συκεώτη (BHG 1748), χρονολογείται στα μέσα του 7^{ου} αιώνα, όπως έχει προαναφερθεί³⁵³. Επίσης, συνιστά σημείο τομής στη μέση εποχή, αφού με αυτό αναβιώνει και το νέο πρότυπο του ομολογητή και μάρτυρα στον αγώνα υπέρ της λατρείας των εικόνων, με γλωσσικό ιδίωμα ασυνήθιστα υψηλό για τα μέχρι τώρα δεδομένα.

Ο συγγραφέας απευθύνει τον βίο εν είδει επιστολής στον ηγούμενο Επιφάνιο και την αδελφότητα της μονής στο όρος του αγίου Αυξεντίου, κατά το γνωστό μοτίβο της πρώιμης εποχής (βίοι Αντωνίου, Ευθυμίου και

---

³⁴⁸ AASS July III, (1723), 531-613. Το κείμενο του βίου σώζεται ολόκληρο στην αραβική γλώσσα (B. PIRONE, *Leonzio di Damasco, Vita di santo Stefano Sabaita*, Cairo-Jerusalem 1991). Ένα απόσπασμά του (§§ 159-165) σώζεται και στη γεωργιανή (G. GARITTE, «Un extrait géorgien de la vie d'Etienne le Sabaite», *Muséon* 67 (1954), 71-92).

³⁴⁹ Βλ. «Individual Introductions to the 8th, 9th and 10th –c. Saints», *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, CD-ROM. Dumbarton Oaks -Trustees for Harvard University, Washington, D.C.: A. KAZHDAN-A. M. TALBOT, 1998, 93 και KAZHDAN, *History* I, 385.

³⁵⁰ Για τη μοναστική βιογραφία βλ. St. EFTHYMIADIS, «Hagiography from the Dark Age to the Age of Symeon Metaphrastes (eighth-tenth centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 101-108

³⁵¹ KAZHDAN, *History* I, 385.

³⁵² M.-F. AUZÉPY, *La vie d'Étienne le jeune par Étienne le diacre. Introduction, Édition et Traduction*, Birmingham 1997, 87-178.

³⁵³ Βλ. παραπάνω σ. 79.

Σάββα), υιοθετώντας σχεδόν όλους τους συνήθεις τρόπους του προοιμίου, με έμφαση στην αλήθεια³⁵⁴ και παράθεμα του αποστόλου Παύλου συνδυασμένο με την επικαιρότητα³⁵⁵. Το προοίμιο συντίθεται σε έντονα ρητορικό ύφος, που βρίθεται σχημάτων και βιβλικών υπαινιγμών.

Το κυρίως θέμα δεν έχει το έντονα ρητορικό ύφος του προοιμίου αλλά τηρεί εγκωμιαστική τακτική, δομικά (πατρίδα, γονείς, γέννηση, ανατροφή, παιδεία, επιτηδεύματα, πράξεις) και υφολογικά (οι συγκρίσεις είναι διάσπαρτες σε όλο το κείμενο καθώς και άλλοι εγκωμιαστικοί τρόποι). Το έργο κλείνει με αποστροφή στον εντολέα της συγγραφής του, Επιφάνιο, για επιεική κρίση και με επίκληση-προσευχή στον άγιο, που βρίθεται κλητικών προσφωνήσεων, ασύνδετων και επιθέτων με μακροπερίοδο λόγο, καθιστώντας το ύφος της συγκεκριμένης παραγράφου εγκωμιαστικό-ρητορικό, παρά την πάγια, πια, χρήση της άρνησης της ρητορικής στο προοίμιο.

Οι δεσμοί του αγίου με την οικογένεια συνιστούν νεωτερισμό, του οποίου, πρόωρο δείγμα συναντήσαμε, επίσης, στον βίο του Θεοδώρου Συκεών. Ωστόσο, στη μέση εποχή παγιώνεται αρχής γενομένης με τον βίο του Στεφάνου, καθώς προβάλλονται μέλη της οικογένειας του αγίου να ακολουθούν μοναστικό βίο και, μάλιστα, να παρουσιάζουν δείγματα αγιότητας (πρόρρηση από τη μητέρα του για τον θάνατο της αδελφής του). Στον ρου της αφήγησης εμφανίζονται με χρονολογική αλληλουχία ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα της πρώτης εικονοκλαστικής περιόδου, δηλώνοντας το ιστορικό πλαίσιο και τη στράτευση του έργου. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζονται οι δημόσιοι λόγοι των δύο πλευρών, εικονοκλαστικής και εικονόφιλης, στην προσπάθεια υπεράσπισης της ιδεολογίας τους, όπως οι ιστορικοί της αρχαιότητας παρεμβάλλουν τις δημηγορίες. Επίσης, εντοπίζονται και παρεκβάσεις, όχι απλώς, ψυχωφελείς αλλά προς εξυπηρέτηση της στράτευσης του έργου, (η κατήχηση-νουθεσία προς τους μοναχούς από τον Στέφανο, πριν αναχωρήσει για άσκηση, με χρήση ομιλητικών υφολογικών στοιχείων³⁵⁶).

---

³⁵⁴ Η συλλογή των στοιχείων 42 χρόνια μετά τον θάνατο του βιογραφούμενου έγινε *παρ' ἀληθεινόντων ἀνδρῶν*, όπως ομολογεί για να τονίσει το θέμα της αλήθειας και αντικειμενικότητας των όσων συνέγραψε. Βλ. σχετικά M.-F. AUZÉPY, *La vie d'Étienne le jeune*, ό.π., 2, 41. Στον αγιολογικό αυτόν τόπο επιμένει και στην προτελευταία παράγραφο, όπου αναφέρει, και πάλι, ότι τα συλλεχθέντα στοιχεία είναι *ἀληθινὰ διηγήματα*, συγκεντρωμένα από αυτόπτες μάρτυρες. Βλ. ό.π., 77, 4.

³⁵⁵ Σε αυτό το σημείο, αναφέρει ότι αποτελεί χρέος *κοινωνεῖν ταῖς τῶν ἀγίων μνήμαις* βρίσκοντας ευκαιρία να τονίσει ότι οι πιστοί διδάσκονται τις αρετές των αγίων με εικόνα και λόγο, αφήνοντας να διαφανεί η στράτευσή του υπέρ της εικονολατρίας ενώ λίγο πιο πριν, κατά την προσφώνηση του Επιφανίου, αναφέρεται στον αντί-ήρωα Κωνσταντίνο Κοπρώνυμο, τον οποίο αποκαλεί *δυσσεβή, χριστιανοκατήγορο* και *εικονοκαύστη* τύραννο.

³⁵⁶ Χρησιμοποιούνται αποστροφές (του τύπου *τέκνα* ή *ἀδελφοί*), β' πληθυντικό πρόσωπο προστακτικής, α' πληθυντικό προτροπτικής υποτακτικής, βιβλικά παραθέματα, επιφωνήματα, τα οποία είναι συχνά γενικότερα σε όλο το κείμενο κ.ά.

Στο πλαίσιο κατήχησης και λαϊκών εντάσσεται το παράδειγμα της Άννας, μετέπειτα μοναχής, στην οποία τον μαρτυρικό θάνατο για την αντί-εικονοκλαστική της στάση θα αφιερώσει ο συγγραφέας μια ακόμη παρέκβαση. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργεί και το στοιχείο της θείας παρέμβασης, επιβραβεύοντας τους ευσεβείς ή τιμωρώντας τους αμαρτωλούς (θαυματουργική διάσωση του ευσεβούς Θεοδώρου - θεία τιμωρία της δούλης της Άννας- δυσμενή καιρικά φαινόμενα για τον μαρτυρικό θάνατο του αγίου³⁵⁷).

Ο Στέφανος προβάλλεται ως το πρότυπο του ηγουμένου-ιδρυτή μονής (και με ασκητική δραστηριότητα) αλλά και αθλητή-ομολογητή και, τελικά, *μάρτυρα* για την αδιάλλακτη στάση του υπέρ της εικονολατρίας. Επίσης, η αγιότητά του προβάλλεται και με τον παραδοσιακό τρόπο θαυματουργίας και το σύνθημα μοτίβο, της θαυματουργικής γέννησης του αγίου, ο οποίος, επιπρόσθετα, ονοματοδοτείται με πρόρρηση του πατριάρχη Γερμανού, πριν τη γέννησή του.

Ο βίος του Στεφάνου του Νέου, αποτελεί το πλησιέστερο από πολλές απόψεις έργο με το κείμενο του Πλάτωνα Σακκουδίου, όχι μόνο λόγω της χρονολογικής τους εγγύτητας και του ιστορικού τους πλαισίου αλλά, κυρίως, για τον τρόπο και τα μέσα, που χρησιμοποιούν στην ανάδειξη του προβαλλόμενου προτύπου αγιότητας και της στρατεύσής τους. Πρόκειται για προπαγάνδα, που εξυπηρετεί στόχους του Πατριαρχείου την εποχή κατά την οποία γράφεται³⁵⁸, μέσω μιας πολεμικής ρητορικής μεθόδου³⁵⁹, στηριγμένης στο δίπολο *επαίνου-ψόγου* και του αντιθετικού ζεύγους, ήρωα-αντιήρωα. Η τεχνική αυτή επιτυγχάνεται με διάφορα εκφραστικά μέσα και σχήματα: α) τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας (*εμείς-αυτοί, εσείς-εμείς/εγώ*), β) των επιθέτων με θετική ή αρνητική φόρτιση ή των επινοημένων για τον χαρακτηρισμό των εικονοκλαστών (*χριστιανοκατήγοροι, εικονοκαῦσαι κ.ά*), γ) των συγκρίσεων, με βιβλικά ή μη πρόσωπα, που φορτίζουν με θετική ή αρνητική σήμανση τους

---

³⁵⁷ Παραπέμπει στο προηγούμενο της Καινής Διαθήκης μετά τη σταύρωση του Χριστού.

³⁵⁸ Υπερασπίζει, δηλαδή, την πλευρά των εικονολατρών ενώ προσπαθεί να ενισχύσει το κύρος της Β' Συνόδου της Νίκαιας και κατ' επέκταση τη θέση του Πατριαρχείου έναντι του αυτοκράτορα σε θέματα εκκλησιαστικά, την εποχή της συγγραφής. Βλ. AUZEPY, *Hagiographie et Iconoclasm*, 207-311.

³⁵⁹ Σημειωτέον ότι η πολεμική ρητορική αποτελεί στοιχείο, το οποίο εντοπίζεται γενικότερα σε βίους, που γράφονται αυτήν την εποχή ή αναφέρονται στην εποχή της εικονομαχίας. Αποτελεί, επίσης, χαρακτηριστικό της «διατριβής» των Κυνικών που εν συνεχεία περνά στη χριστιανική ομιλία, προκειμένου να εξυπηρετήσει την ανάγκη αντιπαράθεσης του Χριστιανισμού με τις προγενέστερες του θρησκείες. Για το θέμα της πολεμικής ρητορικής στην *κυνική διατριβή* βλ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 131, ενώ για την επίδραση της «διατριβής» στη χριστιανική ομιλητική βλ. ό. π., 132-144.

πρωταγωνιστές της υπόθεσης³⁶⁰. Έτσι, ο ήρωας-άγιος εναρμονίζεται με τη γραμμή της Εκκλησίας, την οποία εδώ αντιπροσωπεύει ο Πατριάρχης Γερμανός έναντι του αντί-ήρωα Πατριάρχη Κωνσταντίνου³⁶¹. Αντίστοιχα, απέναντι στον άγιο-μοναχό τίθεται ο τύραννος-αυτοκράτορας, αναδεικνύοντάς τον άγιο-μάρτυρα και σύμβολο τέλειου μοναχού.

Η γλώσσα του κειμένου χαρακτηρίζεται λόγια³⁶², σε αντίθεση με ένα μεγάλο ποσοστό αγιολογικών κείμενων της πρώιμης εποχής αλλά και με το σύγχρονό του κείμενο, τον βίο του Στεφάνου του Σαββαΐτη, ο οποίος συγγράφεται μακριά από την Κωνσταντινούπολη, σε ένα περιβάλλον καθαρά μοναστικό με γλωσσικό ένδυμα αντιπροσωπευτικό της υποτυπώδους μοναστικής εκπαίδευσης του συγγραφέα του.

Σημειωτέον ότι την περίοδο της εικονομαχίας το μοναστικό ιδεώδες προβάλλεται ιδιαίτερα, ακόμα και στο πρόσωπο των ιεραρχών, δεδομένου ότι οι ιεράρχες ήταν εκείνοι που υποχώρησαν στις επιθυμίες των αυτοκρατόρων, ενώ οι απλοί μοναχοί αντιστάθηκαν και εναντίον των πρώτων αλλά και εναντίον των συμβιβασμένων ιεραρχών³⁶³.

Οι βίοι του πρώτου μισού του 9^{ου} αιώνα

Μέχρι το πρώτο μισό του 9^{ου} αι. αρκετοί είναι οι βίοι που γράφονται υπό την επίδραση του βίου του Στεφάνου. Σύμφωνα με τον Kazhdan³⁶⁴, οι βίοι των Νικηφόρου και Νικήτα Μηδικίου, όπως και του Νικήτα Πατρικίου, εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία και αναφέρονται σε ηγουμένους κοινοβίων. Βεβαίως, έπονται της συγγραφής του κειμένου για τον Πλάτωνα, αλλά μας προσφέρουν μια πληρέστερη εικόνα της αγιολογίας επί του συγκεκριμένου προτύπου της εποχής του. Έχουμε, επίσης, από την ίδια περίοδο, τον βίο ενός ιεράρχη, του Γεωργίου Αμάστριδος, και, τέλος, τους βίους των πατριαρχών Γερμανού, Ταρασίου και Νικηφόρου. Με βάση την ιδιότητα των βιογραφουμένων προσώπων, τους τρόπους και τα μέσα προβολής των μοντέλων αγιότητάς τους αλλά και της ιδεολογίας τους, θα επιχειρήσουμε κατηγοριοποίηση αυτών των κειμένων, χρήσιμη για τη συνομιλία του κειμένου μας με την εποχή του.

---

³⁶⁰ Για το θέμα αυτό βλ. ΑΥΖΕΡΥ, *Hagiography et Iconoclasm*, 10-16, 61-81. Γενικά για τη χρήση πολεμικής ρητορικής στα κείμενα της εικονομαχίας βλ. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, *La notion de "Achab"*, 123-144.

³⁶¹ Για την προπαγάνδα του βίου και το θέμα της «αγιοποίησης» του ενός και της «δαιμονοποίησης» του άλλου βλ. ΑΥΖΕΡΥ, *Hagiographie et Iconoclasm*, 292-298.

³⁶² ΚΑΖΗΔΑΝ, *History I*, 196.

³⁶³ STERK, *The monk-bishop*, 220.

³⁶⁴ ΚΑΖΗΔΑΝ, *History I*, 198-203.

• **Οι βίοι ηγουμένων-ιδρυτών κοινοβίων**

Ο βίος του **Νικηφόρου Μηδικίου** (BHG 2297)³⁶⁵ γράφεται, πιθανώς από ανώνυμο μαθητή του, μεταξύ του 824 και 845 σε λόγια γλώσσα με πλήθος νεολογισμών και σύνθετων λέξεων, μακροπερίοδο λόγο και γενικά υψηλό ρητορικό ύφος³⁶⁶. Ως *terminus ante quem* θεωρείται από τον Halkin το 837³⁶⁷. Εκτείνεται σε 24 παραγράφους και ο πρόλογός του είναι αρκετά εκτενής (§1-4), σε σχέση με την έκτασή του, υπερβολικά φιλόδοξος ρητορικά και δυσνόητος. Κάνει χρήση γνωστών τόπων του προοιμίου³⁶⁸, απευθυνόμενος στο «θεοφιλές συνάγνυμα». Υποθέτουμε, λοιπόν, ότι προορίστηκε αρχικά για εκφώνηση. Το κυρίως θέμα σε επίπεδο δομής υιοθετεί τους συνήθεις τόπους, με εξαίρεση τη μετατόπιση εδώ δύο τόπων του προοιμίου (το οφειλόμενο χρέος ως λόγος συγγραφής και η αποφυγή της λήθης των αρετών του αγίου) απαντούν στο κυρίως θέμα. Απόκλιση από τα συνήθη, επίσης, συνιστά μια μικρή δοξολογία (§19) και ένα σύντομο έμμετρο εγκώμιο 9 στίχων. Στον επίλογο-ευχή εντοπίζεται το γνωστό στερεότυπο κλητικής προσφώνησης σε σχήμα συνεκδοχής (ὡ ἱερά... κεφαλή, ἄνωθεν ἡμᾶς... ἐποπτέων), τυπική φράση, η οποία απαντά και σε άλλα αγιολογικά είδη της πρώιμης και της μέσης εποχής. Του αφιερώνει τον λόγο ζητώντας ως αντίδωρο τις πρεσβείες του στον Θεό για τον ίδιο και για όσους τιμούν την «ἐτήσιον μνήμην» του. Το σημείο αυτό δεν φαίνεται να έχει αποτελέσει ένδειξη ούτε ακριβέστερης χρονολόγησης του βίου ούτε πιθανής μετεξέλιξης επιμνημόσυνου λόγου σε βίο³⁶⁹.

Ο Βίος του **Νικήτα Μηδικίου** (BHG 1341)³⁷⁰ γράφεται από τον Θεοστήρικτο, μαθητή του Νικήτα, μεταξύ 824 (χρονολογία θανάτου του αγίου) και 829. Φαίνεται να έχει υποστεί αναθεώρηση στη μονή των Στουδίου, προκειμένου να αποσιωπηθεί η διαμάχη του Νικήτα με τον

³⁶⁵ F. HALKIN, «La Vie de s. Nicéphore, fondateur de Médikion en Bithynie († 813)», *AB* 78 (1960), 396-40.

³⁶⁶ KAZHDAN, *History* I, 198.

³⁶⁷ F. HALKIN, *ό. π.*, 398.

³⁶⁸ Ξεκινά με την αντιπαράθεση των υπερβολικά διακοσμημένων έργων, που συχνά «διαπαίζουν την ἀλήθειαν» (*rejectio rhetoricae*) και όσων προβάλλουν «χριστένσοφα» νοήματα, τα οποία στολίζει η θεία ευκοσμία. Συνεχίζει παρουσιάζοντας την έλλειψη της δικής του συγγραφικής δεινότητας (*topos modestiae*) και την πρόθεση (*causa scribendi*) να παρουσιάσει «τὰ σποράδην ἠρανισμένοι, προσσημάναντες τὰ ληθές» (*veritas*), με επίκληση του Θεού (*invocatio*), ο οποίος έστειλε αποστόλους, προφήτες, μάρτυρες και θεοφόρους πατέρες να εργαστούν για την ορθοδοξία, ένας από τους οποίους και ο Νικηφόρος. Καταλήγει, δηλώνοντας το αξιοθαύμαστο μέγεθος του αγίου (*rerum magnitudo*), στον οποίο προτίθεται να αναφερθεί.

³⁶⁹ Αναφέρεται, στη μέση εποχή, μια τάση επεξεργασίας επιταφίων και μετεξέλιξή τους σε αγιολογικές βιογραφίες. Βλ. PRATSCH, *Topos*, 381-382.

³⁷⁰ AASS Apr. I (1-10), XXII-XXXIII.

Θεόδωρο Στουδίτη³⁷¹. Ο βίος εκτείνεται σε 49 ενότητες και στον Βατικανό κώδικα 1190, όπου παραδίδεται, επιγράφεται *επιτάφιος*. Με τον ίδιο τίτλο εκδίδεται και από τους Βολλανδιστές στα *Acta Sanctorum*.

Στο προοίμιο (§1-3), παρά τα συνήθη μοτίβα των αγιολογικών προοιμίων³⁷², η έναρξη με αναφορά στο όνομα του αγίου και τη σχέση του με τον μαθητή του Θεοστήρικτο, συγγραφέα του έργου, δεν συνάδει με έναρξη βίου αλλά *επιταφίου λόγου*, σύμφωνα με τον T. Pratsch. Τον θεωρεί, μάλιστα, επεξεργασμένη μορφή επιταφίου, ο οποίος μετατράπηκε μεταγενέστερα σε απολύτως έγκυρο βίο με επιπλέον λογοτεχνικά χαρακτηριστικά (μεθοδικό προοίμιο και θαύματα), στο πλαίσιο εξέλιξης πρώην επιταφίων σε ατομικές αγιολογικές βιογραφίες³⁷³.

Ο βίος του **Νικήτα Πατρικίου (BHG 1342b)**³⁷⁴, ανωνύμου συγγραφέα, σώζεται ακέφαλος και χρησιμοποιεί ως πηγή τις σημειώσεις ενός ομώνυμου ανιψιού του αγίου, όπως αναφέρεται στην προτελευταία παράγραφο του κειμένου³⁷⁵. Γράφεται στα μέσα του 9^{ου} αιώνα και δίνει πληροφορίες για πρόσωπα και τοπωνύμια της εποχής του αγίου³⁷⁶. Ωστόσο, η απώλεια του πρώτου τμήματος του βίου δεν αφήνει περιθώρια να έχουμε πλήρη εικόνα της δομής του, με κύριο χαρακτηριστικό του τον νεωτερισμό της μετάβασης από μια κοσμική καριέρα στον μοναστικό βίο, γεγονός που εδώ προκύπτει μόνο από την προσηγορία του. Και εδώ, η διεξοδική παρουσίαση της *τελευταίας* καθώς και η ελλείπουσα παράγραφος περί της κηδείας (ίδιον της μονωδίας) αφήνει υποψία για ενδεχόμενη μετατροπή πρώην επιταφίου ή επιμνημόσυνου λόγου.

Οι βίοι έχουν χαρακτηριστεί ως κείμενα υψηλού ύφους³⁷⁷, με εξαίρεση το λόγο ένδυμα αλλά απλό ύφος του τελευταίου, παρά τις ρητορικές του εξάρσεις. Χαρακτηριστικές οι αρχαϊκές και ιωνικές φόρμες (*ιητρός, γαῖα,*

---

³⁷¹ KAZHDAN, *History I*, 198-199. Βλ., επίσης, την § 50 του βίου, όπου αναφέρεται ο γραφέας του χειρογράφου (Vaticanus gr. 1190), από το οποίο εκδίδεται το κείμενο, επί ης Ανατολίου, ηγουμένου της μονής.

³⁷² Στόχος της συγγραφής η *ψυχική ωφέλεια* των αποδεκτών, η *αποφυγή της λήθης των αρετών* του αγίου με χρήση του στερεότυπου περί μοδίου και λυχνίας (*Οὐ γὰρ δίκαιόν ἐστιν τοσαύτην ἀνδρὸς ἀρετὴν σιγῇ κρύπτεσθαι, ὡς οὐδὲ λύχνον ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν τίθεσθαι...*), η *έλλειψη συγγραφικῆς ικανότητας* σε αντίθεση με τον πόθο της συγγραφής, η *επίκληση* στον Χριστό για βοήθεια και στον πατέρα Νικήτα για επιείκεια και τέλος η δήλωση ότι κανένα στοιχείο δε θα είναι *ψευδές ἢ ἐπίπλαστον*.

³⁷³ PRATSCH, *Topos*, 381-382.

³⁷⁴ D. PAPACHRYSSANTHOU, «Un confesseur du second Iconoclasme: la vie du patrice Nicéas (+ 836)», *TM 3* (1968), 309-351.

³⁷⁵ Ο.π., 349.

³⁷⁶ KAZHDAN, *History I*, 200.

³⁷⁷ Ο Στ. Ευθυμιάδης στη διδακτορική του διατριβή, αναφερόμενος στους βίους της μονής Μηδικίου, τους εντάσσει στην αγιολογία "high style". Βλ. EFTHYMIADIS, *Dissertation*, 34-39.

Άλγεα: στον βίο του Νικηφόρου Μηδικίου)³⁷⁸, οι μορφολογικές, συντακτικές ή άλλες ιδιοτυπίες³⁷⁹, οι φράσεις κλισέ (περι τούτων μὲν ἄλις: στον βίο του Νικήτα Πατρικίου) ή οι σπάνιες λέξεις (ἀνεπερεάστους: στον βίο του ίδιου) μεμονωμένα ή γενικότερα. Η χρήση πολεμικής ρητορικής επαίνου-ψόγου, η χρήση ευθύ λόγου, διαλόγου καθώς και τα ομηρικά στοιχεία, όπως και όλα τα προαναφερόμενα συνιστούν, επίσης, στοιχεία, εφαρμοσμένα σε ένα γενικότερο πλαίσιο υψηλών γλωσσικών και υφολογικών απαιτήσεων αυτής της εποχής.

Η αγιότητα εδράζεται στο πρότυπο του ηγουμένου-ιδρυτή κοινοβίου, ενίοτε, σε πατρικό κτήμα³⁸⁰ (δείγμα διατήρησης οικογενειακού δεσμού: βίος Νικηφόρου Μηδικίου), και επιτείνεται ο ρόλος του πνευματικού ταγού με άνοιγμα στην κοινωνία³⁸¹ και υπεράσπιση της εικονολατρίας λόγω (κηρύγματα Νικηφόρου Μηδικίου) και έργω (διωγμοί για τον Νικήτα Πατρικίο, εξορία και φυλακίσεις για τον Νικήτα Μηδικίου), προβάλλοντας το πρότυπο του κατά προαίρεση μάρτυρα. Η αγιότητα, επίσης, αποδεικνύεται είτε με θαυματουργίες, κυρίως μεταθανάτιες, είτε με σημεία κατά την ταφή³⁸², με την επιβεβαίωση ότι καλῶς τὸν δρόμον ἐτέλεσεν ή με τη σιγουριά ότι πατέρων χορείες ἀριθμηθεὶς ο ἅγιος. Τέλος, οι μοναστικές αρετές και η συνειδητή επιλογή αποποίησης κοσμικών αξιωμάτων συνιστούν αιτίες αγιότητας³⁸³.

Ιδεολογικά, οι βίοι αυτοί αντιτάσσονται, όπως αναφέρθηκε, στην εικονοκλαστική πολιτική όχι μόνο μέσω των αγώνων των εικονολατρών ηρώων τους αλλά και με κηρύγματα του αγίου ή και του ίδιου του συγγραφέα, θεολογώντας υπέρ της λατρίας των εικόνων ή παραθέτοντας ιστορικό των αιρέσεων με κατάληξη σε αυτήν της εποχής του αγίου. Στην περίπτωση, μάλιστα, του Νικήτα Μηδικίου, αναφέρεται η

---

³⁷⁸ F. HALKIN, «La Vie de s. Nicéphore, fondateur de Médikion en Bithynie († 813)», *AB* 78 (1960), 398-399.

³⁷⁹ Η χρήση των ἀλλ' ή και μάλιστα για σύγκριση, του επίθετου μοναδικός με τη σημασία του μοναστικός, του εγκλιτικού τύπου της κτητικής αντωνυμίας να προηγείται της κτήσης [Βλ. AASS Aprilis, t. I (1-10), 1675, XXX, § 36 (οὐ γὰρ ἔχει σου χρείαν ή Ἐκκλησία)], συνιστούν μερικές ιδιοτυπίες του βίου του Νικήτα Μηδικίου. Τα μορφολογικά στοιχεία, επίσης, ὅτι μάλιστα, μετ' οὐ πολὺ, ἐλόγησεν απαντούν στον βίο του Νικήτα Πατρικίου.

³⁸⁰ Ο Νικηφόρος Μηδικίου ιδρύει την πρώτη μονή σε γονικό κτήμα στη Βιθυνία, με το μοτίβο αυτό να έχει, ήδη, βρει εφαρμογή στο κείμενο για τον Πλάτωνα.

³⁸¹ Ως ἔμπειρος πωλοδάμνης χαρακτηρίζεται ο Νικηφόρος Μηδικίου για την ικανότητά του να χειρίζεται με επιτυχία την κάθε περίπτωση του ποιμνίου του ως μοναδική.

³⁸² Δηλώνονται η ευωδία του σκηνώματος και η απουσία των σημείων νέκρωσης του σώματος, όπως ακαμψία, ἔλλειψη ωχρότητας κ.ά. ως αποδείξεις αγιότητας. Η ευωδία και ευκαμψία συνιστούν αγιολογικούς τύπους, εντοπισμένους από τον PRATSCH, *Topos*, 219 - 222.

³⁸³ Η απόρριψη δημόσιων αξιωμάτων και ανόδου στην ιεραρχία αποτελεί αγιολογικό τόπο (*nolo episcopari*), που επισημαίνεται από τον PRATSCH, *Topos*, 140-143. Παραπέμπει, μάλιστα, στο κείμενο του Πλάτωνα (BHG 1553) αποδίδοντας τόσο στον Πλάτωνα όσο και στον Θεόδωρο Στουδίτη την αδιαφορία στα αξιώματα.

πρόσκαιρη προσχώρηση του αγίου στην πλευρά των εικονοκλαστών, στην οποία πρέπει να οφείλεται και η διαμάχη του με τους Στουδίτες, για να επιστρέψει θερμότερος στους εικονολάτρες. Τέλος, η σχέση αγίου-συγγραφέα φαίνεται να είναι ή να υποκρύπτει και στις τρεις περιπτώσεις εκείνη του διδασκάλου-μαθητή, ενίοτε, και με συγγενικό δεσμό.

• **Ο Βίος ιεράρχη**

Ο Βίος του Γεωργίου Αμάστριδος (BHG 668)³⁸⁴ γράφεται από τον Ιγνάτιο τον Διάκονο, αν και είναι αβέβαιη η πατρότητα του έργου³⁸⁵, όπως και η ακριβής χρονολογία συγγραφής του. Ο Γεώργιος πέθανε μεταξύ 802-807 αλλά φαίνεται να υπάρχει απόσταση μιας γενιάς μέχρι τη χρονολογία συγγραφής του βίου του, ίσως και πολύ περισσότερο³⁸⁶.

Ο βίος του Γεωργίου γράφεται με λόγιο γλωσσικό ένδυμα και ύφος, διαφορετικό ανά περίπτωση. Αλλού είναι ρητορικό, άλλοτε πιο απλό και, ενίοτε, αποκτά τη ζωνρότητα του λόγου των παραμυθιών³⁸⁷. Χρησιμοποιεί μορφολογικά, συντακτικά στοιχεία και εκφράσεις, τα οποία συχνά παραπέμπουν στο κείμενό μας³⁸⁸. Το πλήθος ρητορικών σχημάτων σε συνδυασμό με τον συχνά μακροπερίοδο λόγο και τον ρυθμό³⁸⁹ «ανεβάζουν» το ύφος του κειμένου. Γενικά, ο βίος βρίθκει δανείων από το κοινό πρότυπο των έργων του Ιγνατίου (τον επιτάφιο λόγο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον Μέγα Βασίλειο³⁹⁰).

Η ένδειξη εκφώνησης του κειμένου, στο προοίμιο (*ἡδὺν τοῖς παροῦσι τῷ ἄκουσμα*), σε συνδυασμό με αναφορά στην περιγραφή της κηδείας αλλά και της ύπαρξης θρήνου (ίδιον του επιταφίου ή της μονωδίας), αφήνει περιθώριο εικασίας της συγγραφής του για την επιτάφια τελετή του αγίου.

---

³⁸⁴ V. VASIL'EVSKIJ, *Russko-vizantijskie issledovanija*, 2 (St. Petersburg, 1893) 1-73 [= *Trudy* 3 (1915), 1-71].

³⁸⁵ KAZHDAN, *History* I, 360 κ. ε.

³⁸⁶ Ό.π., 361-2. Ωστόσο, στην αγιολογική βάση του *Dumbarton Oaks* ο βίος τοποθετείται μεταξύ 820 και 842 («Individual Introductions to the 8th, 9th and 10th –c. Saints», *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, CD-ROM. *Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University*, Washington, D.C.: A. KAZHDAN-A.M. TALBOT, 1998, 44.) ενώ μεταξύ 820 και 839 από τον Στ. Ευθυμιάδη (EFTHYMIADIS, *Dissertation*, 107).

³⁸⁷ Το ύφος, στην περίπτωση της παρέμβασης του Γεωργίου στη δίκη των εμπόρων, έτσι χαρακτηρίζεται από τον Kazhdan. Βλ. KAZHDAN, *History* I, 366.

³⁸⁸ Χαρακτηριστικά αναφέρονται: οὐ πολὺν τὸ ἐν μέσῳ, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, γήρως ἀλλὰ καὶ γήρως, οὐκ ἄμογητί, ἐποπτεύοις ἡμᾶς ἄνωθεν καὶ περιέποις, τοσοῦτος-τοιοῦτος + γίγνομαι, παρὰ + δοτική ως ποιητικό αίτιο, τρέπομαι + πρὸς τὸ προκείμενον κ.ά.

³⁸⁹ Ο Kazhdan κάνει λόγο για δακτυλική απόληξη των περιόδων. Βλ. KAZHDAN, *History* I, 363.

³⁹⁰ EFTHYMIADIS, *Dissertation*, 115. Ενδεχομένως γι' αυτό εντοπίζονται και συγκλίσεις με το κείμενο στον Πλάτωνα, δεδομένης της επήρειας του Γρηγορίου Ναζιανζηνού στον Θεόδωρο Στουδίτη.

Δηλωτικός της αγιότητάς του ο θαυματουργικός τρόπος της σύλληψής του και του θαύματος πριν τη γέννησή του (*annuntiatio*³⁹¹). Προβάλλεται δε μέσω του ιερατικού αξιώματος, που πληροί το γνωστό τριμερές μοτίβο³⁹², δεδομένης μάλιστα της αναχώρησης και της μοναστικής ζωής, που χαρακτηρίζεται *ἀρετῆς ἐργαστήριον*³⁹³. Επίσης, ο πνευματικός και πολιτικός του ρόλος, κατά το πρότυπο του Μωϋσή³⁹⁴, οι μοναστικές αρετές με αποκορύφωμα την ακτημοσύνη (χαρακτηριστικός ο συμβολισμός: *τὴν ὑλικὴν περιουσίαν ὡς κόνιν ἀποτινάξασθαι*)³⁹⁵ και οι θαυματουργίες προ και μετά θάνατον, λειτουργούν προς τον ίδιο στόχο.

Αξιοσημείωτη, στον τόπο των *συγκρίσεων*, η ανωτερότητα του αγίου έναντι ηρώων της αρχαιοελληνικής παράδοσης και όχι απλώς η ισότητά του με τις μεγάλες βιβλικές μορφές της χριστιανικής³⁹⁶.

Το θέμα της εικονομαχίας δε θίγεται καθόλου και αυτό συντελεί στην άποψη για τον εικονοκλαστικό ή έστω μη εικονολατρικό χαρακτήρα του βίου³⁹⁷.

• Οι βίοι Πατριαρχών

Οι δύο από τους τρεις βίους Πατριαρχών, που θα εξετάσουμε, συντάχθηκαν από τον ίδιο συγγραφέα. Αμέσως μετά την εποχή της δεύτερης εικονοκλαστικής περιόδου (815-843) γράφονται οι δύο βίοι των Πατριαρχών Ταρασίου (BHG 1698)³⁹⁸ και Νικηφόρου (BHG 1335)³⁹⁹. Ο βίος του Νικηφόρου γράφεται, μεταξύ 829 και 846 (με την υπόθεση ότι «διορθώθηκε» μετά το 842), ενώ του Ταρασίου κατά τα χρόνια της πατριαρχίας του Μεθοδίου (843-847). Πρόκειται για έργα, τα οποία θα μπορούσαν να τοποθετηθούν στο ίδιο λογοτεχνικό επίπεδο, εξαιτίας της ομοιότητάς τους στο θέμα και στο ύφος⁴⁰⁰.

Ωστόσο, ο βίος του Νικηφόρου (BHG 1335) έχει κάποια θεματικά και υφολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία τον καθιστούν ανώτερο υφολογικά και γλωσσικά από κάθε άλλο έργο της περιόδου. Από ρητορικής άποψης, ο Ιγνάτιος έχει εξαντλήσει την ικανότητά του και το

³⁹¹ PRATSCH, *Topos*, 72-77.

³⁹² *Education-contemplation-ministry*, όπως αναλύεται από RAPP (*Holy bishops*, 132-136).

³⁹³ Η φράση αποτελεί δάνειο από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό, και υιοθετείται, επίσης, από τον Θεόδωρο Στουδίτη στο κείμενό του για τον Πλάτωνα.

³⁹⁴ RAPP, *Holy bishops*, 128-133.

³⁹⁵ Ο ίδιος συμβολισμός απαντά στο κείμενο για τον Πλάτωνα (*τῆ μὲν χειρὶ ἀψάμενος τοῦ ἱματίου, τοῦτο κατέσεισεν*).

³⁹⁶ Και εδώ πρόκειται για δάνειο από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό (επιτάφιος στον Βασίλειο).

³⁹⁷ I. ŠEVČENKO, «Hagiography of the Iconoclast period», *Iconoclasm*, A. BRYER- J. HERRIN (eds.), Birmingham 1977, 121-5.

³⁹⁸ EFTHYMIADIS, *Dissertation*, 46-50.

³⁹⁹ C. DE BOOR, *Nicephorī Archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica*, Leipzig 1880, 139-217.

⁴⁰⁰ EFTHYMIADIS, *Dissertation*, 123.

κείμενο αυτό αποτελεί μια σύνθεση βιογραφικών, θεολογικών και ιστορικών στοιχείων⁴⁰¹. Ο θρήνος για την απώλεια του πατριάρχη, σχολιασμένος στο προοίμιο ως *μονωδίας άτόπημα*, σε συνδυασμό με την πληροφορία της «διόρθωσης» του βίου μετά το 842, δίνει ένα ακόμα έρεισμα στη θεωρία του Pratsch περί εξέλιξης κάποιων επιταφίων σε βίους και την ύπαρξη βίων με εμφάνιση επιταφίου⁴⁰².

Ο **Βίος του Ταρασίου (BHG 1698)**, συγγράφεται κατά τη διάρκεια της πατριαρχίας του Μεθοδίου (843-847) με στόχο την ενίσχυση της εκκλησιαστικής εξουσίας και την αύξηση του κύρους του πατριαρχείου⁴⁰³. Στο πλαίσιο αυτό, όπως επισημαίνει ο Στ. Ευθυμιάδης, το κείμενο του βίου επιδεικνύει μια αντι-σπουδική τάση, μέσω της οποίας ο Ιγνάτιος ο Διάκονος, κατ' εντολή του Μεθοδίου, αντιδιαστέλλει τη στάση και τη γραμμή της επίσημης εκκλησιαστικής εξουσίας, επί Ταρασίου, στα καίρια ζητήματα της εποχής, με τη στάση των ζηλωτών Σπουδικών, οι οποίοι, ενίοτε, κατηγορούσαν τον πατριάρχη για τη μετριοπάθειά του⁴⁰⁴.

Αν λάβουμε υπόψη ότι και ο **Βίος του πατριάρχη Γερμανού (BHG 697)**⁴⁰⁵, συγγράφεται κατόπιν υπόδειξης την ίδια περίπου περίοδο⁴⁰⁶, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι γράφεται στο ίδιο πλαίσιο προπαγάνδας και ενίσχυσης του πατριαρχικού θεσμού. Πρόκειται για κείμενο ανώνυμου συγγραφέα, γραμμένο σε λόγια γλώσσα, που ακολουθεί τους κανόνες της ρητορικής, και παρουσιάζει ιστορικά στοιχεία της εποχής, στην οποία αναφέρεται, παρά τις εντοπισμένες ανακρίβειες ή συγχύσεις⁴⁰⁷.

Κυρίαρχο στοιχείο και των τριών πατριαρχικών βίων είναι το ιστορικό πλαίσιο της εικονομαχίας και του μοιχικού σχίσματος με εξαίρεση τον βίο του Γερμανού, που αναφέρεται μόνο στο πρώτο γεγονός. Παράλληλα, και οι τρεις πατριάρχες εγκωμιάζονται για τη στάση τους υπέρ της ορθοδοξίας κατά τις διαμάχες της εποχής τους, προκειμένου να ενισχυθεί και το κύρος του θεσμού που υπηρετούν.

Οι ήρωες αγιοποιούνται όχι μόνο για τη στάση τους, μετριοπαθή ή μη, υπέρ της ορθοδοξίας, που τους καθιστά ομολογητές αλλά και για τις

---

⁴⁰¹ EFTHYMIADIS, *Dissertation*, 124.

⁴⁰² PRATSCH, *Topos*, 337-338.

⁴⁰³ Βλ. σχετικά St. EFTHYMIADIS, *The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon (BHG 1698). Introduction, text, translation and commentary*, Aldershot- Ashgate 1998 [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographies 4], 6.

⁴⁰⁴ St. EFTHYMIADIS, *ό. π.*, 50.

⁴⁰⁵ L. LAMZA, *Patriarch Germanos I. Von Konstantinopel (715-730). Versuch einer endgültigen chronologischen Fixierung des Lebens und Wirkens des Patriarchen: mit dem griechisch-deutschen Text der Vita Germani am Schluss der Arbeit*, Würzburg: Augustinus-Verlag 1975, 200-240.

⁴⁰⁶ Το ζήτημα της χρονολόγησης του βίου του πατριάρχη Γερμανού δεν έχει λυθεί και οι απόψεις των μελετητών τοποθετούν τη συγγραφή του από τον 8^ο έως τον 11^ο αι. Βλ. σχετικά KAZHDAN, *History I*, 55-56.

⁴⁰⁷ KAZHDAN, *History I*, 56-57.

μοναστικές αρετές τους (ακόμα και για τον Ταράσιο ως λαϊκό), για το πρότυπο του ιεράρχη-καθοδηγητή, κατά το πρότυπο του Μωϋσή, για την αξιολογία μόρφωσή τους (ειδικά στην περίπτωση του Νικηφόρου), το χάρισμα της πρόρρησης ή τα μεταθανάτια θαύματά τους (με εξαίρεση τον βίο του Νικηφόρου, όπου λείπει εντελώς το υπερφυσικό στοιχείο⁴⁰⁸) καθώς και για την εξίσωσή τους με κορυφαίες βιβλικές μορφές.

Η στράτευση των έργων είναι φανερή και μέσω του δίπολου επαίνου-ψόγου για τους ήρωες και αντιήρωες των βίων, με αρνητική σήμανση των εικονοκλαστών ή των μοιχών αυτοκρατόρων και των οπαδών τους. Επίσης, το κείμενο καθίσταται βήμα του αγιογράφου, που θεολογεί υπέρ των εικόνων, έμμεσα, εντάσσοντας δημηγορίες (βίος Νικηφόρου) και παρεκβάσεις (βίος Γερμανού) ή άμεσα με ρητορική πραγματεία, όπως στο δεύτερο μέρος του βίου του Ταρασίου. Εδώ, ο Ιγνάτιος δράττεται της ευκαιρίας να καυτηριάσει έμμεσα τους ζηλωτές Στουδίτες, επικυρώνοντας τη μετριοπάθεια του Ταρασίου ενώ στον βίο του Νικηφόρου δε διστάζει, αυτοβιογραφούμενος, να απολογηθεί για τη σύντομη αυτομόλησή του στην εικονοκλαστική πλευρά.

Τέλος, εναρμονισμένοι με την εποχή τους οι βίοι αυτοί αξιοποιούν πλήρως σε δομικό, υφολογικό και γλωσσικό επίπεδο τους κανόνες της ρητορικής και την τάση για λόγια γλώσσα και εγκωμιαστικό ύφος, με κορυφαίο τον βίο του Νικηφόρου, όπου η συγγραφική δεινότητα του Ιγνατίου φτάνει στην κορύφωσή της. Επίσης, και εδώ εντοπίζεται περίπτωση μετασκευής επιταφίου σε βίο (βίος πατριάρχη Νικηφόρου), χωρίς να αποτελεί δικό του μόνο χαρακτηριστικό το στοιχείο του *θρήνου*, που απαντά και στον βίο του πατριάρχη Ταρασίου. Τα κείμενα αυτά, λοιπόν, συνιστούν άρτια δείγματα της πολύπτυχης βιογραφίας αυτής της περιόδου, βασισμένης σε ένα πολύπλευρο άξονα νέων στοιχείων για την αγιολογική βιογραφία (εγκωμιαστικού, ιστορικού, στηλιτευτικού-αφυπνιστικού και έντονα στρατευμένου χαρακτήρα) σε συνδυασμό με τα παραδοσιακά στοιχεία του είδους. Μάλιστα, ως κείμενα υποστηρικτικά του πατριαρχικού θεσμού, θα μπορούσαν, ίσως, να αποτελέσουν μια υποκατηγορία της πολύπτυχης βιογραφίας της μέσης περιόδου, στο πλαίσιο παραγωγής «αγιολογίας υψηλού ύφους»⁴⁰⁹.

---

⁴⁰⁸ Αυτή η παρέκκλιση από το αγιολογικό πρότυπο, ώθησε τον Alexander να χαρακτηρίσει το έργο *semi-secular biography*. Βλ. σχετικά P. J. ALEXANDER, «Secular biography at Byzantium», *Speculum* 15 (1940), 204, υποσ. 3.

⁴⁰⁹ St. EFTHYMIADIS, *The Life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon...*, ό.π., 3-4.

3.2.2 Τα εγκώμια-οι επιτάφιοι αγίων και το κείμενο για τον Πλάτωνα Σακκουδίου

Το επιδεικτικό ρητορικό είδος της αρχαιότητας⁴¹⁰, γνωρίζει εκ νέου άνθηση με τη λεγόμενη δεύτερη σοφιστική⁴¹¹, όπου νέα εγχειρίδια κωδικοποιούν τους κανόνες του εγκωμίου⁴¹². Οι Πατέρες της Εκκλησίας, τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, με την ιδιοποίηση της κλασικής ρητορικής τεχνικής δημιουργούν μια χριστιανική λογοτεχνική παράδοση, η οποία γρήγορα ανταγωνίζεται επιτυχώς την ειδωλολατρική⁴¹³.

A. Εγκώμια-επιτάφιοι πρώιμης εποχής (4^{ος}-7^{ος} αι.)

Οι Καππαδόκες Πατέρες⁴¹⁴, συνέγραψαν εγκώμια και επιταφίους, όχι μόνο για αγίους προηγούμενων αιώνων αλλά και για συγχρόνους τους, ιερωμένους ή λαϊκούς, για συγγενικά τους πρόσωπα, άνδρες και γυναίκες. Οι επιτάφιοι λόγοι εγκώμια, τα οποία εκφωνούνται σε επιτάφια ή επιμνημόσυνη τελετή, απαντούν σε μικρότερο αριθμό από τα καθαρά εγκώμια. Για να εκπληρώσουν το στόχο της συγγραφής τους υιοθετούν τη δομή του εγκωμίου⁴¹⁵, συνδυασμένη όμως με τον θρήνο και την

---

⁴¹⁰ C. CAREY, «Epidictic Oratory», *A Companion to Greek Rhetoric*, I. WORTHINGTON (ed.), Malden MA-Oxford: Blackwell Publishing Ltd 2007. Διαφωτιστική είναι η μονογραφία της N. LORAUX, *L'invention d'Athènes: histoire de l'oraison funèbre dans la «cite classique»*, Paris 1993², που παρουσιάζει τη διαμόρφωση του επιταφίου με την πάροδο του χρόνου, ανάλογα με τις ανάγκες, ως έκφραση διαφορετικής σκοπιμότητας και κοινωνικής προέλευσης.

⁴¹¹ E. JEFFREYS, «Rhetoric», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 828-831. Για την εξέλιξη της ρητορικής κατά την περίοδο της δεύτερης σοφιστικής βλ. επίσης KENNEDY, *Κλασική Ρητορική*, 366 κ.ε. Για την ιδιοποίηση της ρητορικής τεχνικής από χριστιανούς συγγραφείς και τη δημιουργία ομώνυμης λογοτεχνίας βλ. E. JEFFREYS, «Rhetoric», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 834 και HUNGER, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τ. Α', 198-199.

⁴¹² Οι συγγραφείς εγχειριδίων μελετώνται συστηματικά στο δίτομο έργο του PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*.

⁴¹³ HUNGER, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τ. Α', 198.

⁴¹⁴ Βλ. την ενότητα *Hagiography by the Church Fathers and about them*, στο άρθρο των St. EFTHYMIADIS-V. DÉROCHE, «Greek hagiography in late antiquity (fourth-seventh centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 36-40; A. LOUTH, «The Cappadocians», *The Cambridge History of Early Christian Literature*, ed. by F. YOUNG-L. AYRES-A. LOUTH, Cambridge University Press 2008, 289-301.

⁴¹⁵ Για τη δομή και τους τύπους του εγκωμίου σε πρόσωπο βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 134-176 (ευγένεια, γένεση, φύση, σώμα, παιδεία, επιτηδεύματα, πράξεις και αρετές, τύχη, τελευτή και τα μετά την τελευτή). Για την περίπτωση του επιταφίου ο L. PERNOT προσθέτει και τους τύπους του θρήνου και της παραμυθίας. Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 107-8 και 288. Για τη δομή του εγκωμίου (=βασιλικού λόγου) και του επιταφίου βλ. και Menander, 76-95 και 170-179, αντίστοιχα.

παραμυθία, όχι σύμφωνα με την αρχαιοελληνική παράδοση⁴¹⁶, αλλά εναρμονισμένα στη χριστιανική ιδεολογία και στις ανάγκες της διδασχής της⁴¹⁷. Επίσης, επιγράφονται ή χαρακτηρίζονται επιτάφιοι⁴¹⁸, έργα απομακρυσμένα από το χρονικό σημείο της επιτάφιας τελετής, γεγονός που μειώνει, διαφοροποιεί ή παραλείπει εντελώς το παθητικό στοιχείο και τους καθιστά καθαρά εγκώμια⁴¹⁹.

Ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος της σύνθεσης κλασικής ρητορικής και Χριστιανισμού είναι ο **Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός**, του οποίου οι λόγοι αποτέλεσαν το πρότυπο της χριστιανικής ρητορικής σε όλη τη βυζαντινή περίοδο⁴²⁰. Θεωρείται ο μεγαλύτερος Έλληνας ρήτορας από την εποχή του Δημοσθένη⁴²¹, με μεγάλο συγγραφικό έργο συμπεριλαμβανομένων επιταφίων και πανηγυρικών⁴²².

Το αριστούργημά του⁴²³, είναι ο **επιτάφιος λόγος** για τον φίλο του **Βασίλειο Καισαρείας (BHG 245)**⁴²⁴, κείμενο μακροσκελές 82 παραγράφων. Πρόκειται για τροποποιημένη εκδοχή του αρχικά

---

⁴¹⁶ Για το θέμα αυτό βλ. τη μονογραφία της Μ. ALEXIOU, *Ο Τελετουργικός θρήνος στην ελληνική παράδοση*, μτφρ. Ν. Γιατρομανωλάκης-Π. Ροΐλος, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2002.

⁴¹⁷ Ο θρήνος, αν και υπάρχει είτε ως έκφραση του ρήτορα είτε, περισσότερο, ως διαπίστωση και έκφραση της συναισθηματικής κατάστασης του ακροατηρίου ή του κοινού αισθήματος, είναι πολύ πιο περιορισμένος. Η παραμυθία, επίσης, εναρμονισμένη στη χριστιανική ιδεολογία, παρηγορεί για τον χαμό ενός ατόμου ακόμα και νεαρής ηλικίας, εστιάζοντας στη μετάβασή του σε μια ανώτερη, πνευματική και αιώνια διάσταση, που δε σημαίνει το τέλος, αλλά την αρχή της αληθινής ζωής. Έτσι, η Βίβλος αποτελεί ένα είδος έμπνευσης της νέας ρητορικής του επιταφίου λόγου, ο οποίος διηγούμενος τη ζωή μεγάλων προσωπικοτήτων του χριστιανισμού μπορεί να θεωρηθεί ένας ιδιαίτερος τύπος ιστορικής βιογραφίας. Βλ. G. DORIVAL, «Les formes et des modèles littéraires», *Histoire de la Littérature Chrétienne*, 177-178. Επίσης, ως δομικά στοιχεία του βυζαντινού επιταφίου ο Α. Σιδεράς δίνει το προοίμιο, τον έπαινο, τον θρήνο, την παραμυθία και την ευχή (αν ο συγγραφέας είναι θρησκευτικός και απευθύνεται σε πρόσωπο της Εκκλησίας). Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 76-79.

⁴¹⁸ Η αυθαιρεσία στη χρήση του όρου *επιτάφιος* εντοπίζεται από την πρόωμη εποχή αλλά και αργότερα στη μέση βυζαντινή περίοδο με μη σαφή διάκριση των όρων *επικήδειος*, *θρηνητικός*, *του τάφου*, *μονωδία*, *πένθιμος*, *επιμνημόσυνος*. (Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 51). Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο των πρώτων εκδοτών του επιταφίου του Λέοντα του Στ' στον Βασίλειο Α': «*toute Oraison funèbre est un επιτάφιος*.» Αναφέρουν μάλιστα ότι η απλοποίηση και η ελευθερία στη χρήση τίτλων διαφορετικών ειδών επήλθε τον 4^ο αι. Βλ. A. VOGT – I. HAUSHERR S. I. (eds.), *Oraison funèbre de Basile I par son fils Léon VI le Sage*, Rome 1932, [Orientalia Christiana, vol. 26.1, No 77, April 1932], 25.

⁴¹⁹ Η άποψη αυτή διατυπώνεται από τον Μένανδρο. Βλ. σχετικά *Menander*, 170 κ.ε.

⁴²⁰ G. KENNEDY, *Greek Rhetoric under Christian emperors*, Princeton University Press 1983, 215.

⁴²¹ KENNEDY, *Κλασική Ρητορική*, 416-419.

⁴²² Γενικά για το έργο του, το οποίο συμπεριλαμβάνει 45 ομιλίες, 244 επιστολές και ένα αξιοσημείωτο αριθμό ποιημάτων βλ. G. KENNEDY, *Greek Rhetoric under Christian emperors*, Princeton University Press 1983, 216-239.

⁴²³ KENNEDY, *Κλασική Ρητορική*, 417.

⁴²⁴ J. BERNARDI, *Grégoire de Nazianze Discours 42-43. Introduction, texte critique, traduction et notes*, Paris: Les éditions du Cerf 1992 [SC 384], 116-306.

εκφωνηθέντος κειμένου, προϊόν μεταγενέστερης επεξεργασίας από τον Γρηγόριο, κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του στην Αριανζό⁴²⁵. Η πρώτη μορφή εκφωνήθηκε στην Καισαρεία, όχι στην τελετή ταφής του Βασιλείου (379μ.Χ.) αλλά σε μεταγενέστερη επιμνημόσυνη λειτουργία (το 382)⁴²⁶.

Σε επίπεδο δομής, το έργο ακολουθεί τους γνωστούς εγκωμιαστικούς τύπους, τόσο του προοιμίου και επιλόγου όσο και του κυρίως θέματος. Ωστόσο, στο προοίμιο επιτείνεται το μέγεθος⁴²⁷ του ήρωα και προστίθενται (σε σχέση με όσους τόπους, ήδη, έχουμε δει) ο τόπος της αυθεντίας των προηγούμενων συγγραφέων καθώς και το υφολογικό στοιχείο της αύξησης (*amplification*⁴²⁸), έτσι ώστε καθίσταται φανερή η πρόθεση του Γρηγορίου όχι μόνο να τιμήσει τη μνήμη ενός εν τη γενέσει αγίου αλλά και να αναδείξει, εξίσου, το λογοτεχνικό είδος⁴²⁹. Υπηρετώντας το, αφήνει να παρεισφύσει η περιγραφή της εκφοράς του Βασιλείου⁴³⁰, στοιχείο χαρακτηριστικό της μονωδίας⁴³¹, ενώ εντάσσει τα προβλεπόμενα μέρη του θρήνου⁴³² και της παραμυθίας⁴³³. Εκτός από την τήρηση των τόπων του επιταφίου λόγου, ο Γρηγόριος υιοθετεί σε επίπεδο περιεχομένου και όσα στοιχεία της αρχαιοελληνικής παράδοσης μπορούν να εναρμονιστούν με το ορθόδοξο δόγμα. Έτσι, αναφερόμενος στην καταγωγή του Βασιλείου συγκρίνει τους Καππαδόκες με αρχαία γένη, τονίζοντας την ευσεβή κληρονομιά του (*γενοῖν τοῖν ἀμφοτέροιν τὸ εὐσεβὲς ἐπίσημον*: §4, 11) και τον κρίνει ανώτερο των Μίνωα και Ραδάμανθυ, στο θέμα της επιστημονικής προόδου. Επίσης, τονίζει εκτός της χριστιανικής

---

⁴²⁵ J. BERNARDI, *Grégoire de Nazianze Discours 42-43*, ό.π., 28. Για το θέμα της «διόρθωσης» του λόγου, ο οποίος στην παραδιδόμενη μορφή δεν αποτελεί το αρχικό κείμενο, που εκφωνήθηκε από τον Γρηγόριο βλ. N. MCLYNN, «Gregory Nazianzen's Basil: The literary construction of a Christian friendship», *Studia Patristica* 37, 180.

⁴²⁶ KENNEDY, *Κλασική Ρητορική*, 417. Για τη χρονολογία εκφώνησης του λόγου και της μεταγενέστερης επεξεργασίας του βλ., επίσης, J. BERNARDI, *Grégoire de Nazianze Discours 42-43*, ό.π., 27.

⁴²⁷ Για το μέγεθος (*grandeur*) του θέματος, βλ. σχετικά *Menander*, 76-77 και *Hermogenes*, 18 κ.ε.

⁴²⁸ Για την αύξηση, ως μέθοδο εφαρμοζόμενη στον βασιλικό λόγο του Μενάνδρου βλ. *Menander*, 76-77.

⁴²⁹ J. BERNARDI, *Grégoire de Nazianze Discours 42-43*, ό.π., 32. και., επίσης, 118, §1, 24-25.

⁴³⁰ *Menander*, 204.

⁴³¹ *Menander*, 204.

⁴³² Το στοιχείο του πένθους και του θρήνου για την απώλειά του αγίου διαχωρίζεται σε εκείνο του συγκεντρωμένου κατά την εκφορά πλήθους, χριστιανικού και μη, και στο προσωπικό του συγγραφέα.

⁴³³ Στο τέλος, αποστρεφόμενος στο κοινό του, το συμβουλεύει να αποβλέπει στον Βασίλειο, σαν να ήταν εκεί, παρέχοντάς του μια σύντομη παραμυθία, εναρμονισμένη στη χριστιανική φιλοσοφία. Για το θέμα αυτό, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ευαγγελική φράση «ίνα μη λυπεισθε καθώς και οί λοιποί οί μη ἔχοντες ἐλπίδα» (I Thess. 4, 13) καθώς και ο «Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας» του Γρηγορίου Νύσσης: *GNO*, vol. IX, *Sermones, Pars I*, G. Heil- A. van Heck- E. Gebhardt- A. Spira (eds.), Leiden, Brill 1967, 29-68).

και τη θύραθεν μόρφωσή του⁴³⁴, αφιερώνοντας στον τόπο της παιδείας μεγάλη έκταση (§15-24)⁴³⁵, για τη φοίτηση του Βασιλείου στην ειδωλολατρική Αθήνα. Σε πολλά σημεία του έργου η αναγωγή προσώπων ή καταστάσεων σε παγανιστικά παράλληλα είναι φανερά, επιδεικνύοντας την κλασική του παιδεία⁴³⁶.

Μέσα από την ολοκληρωμένη παρουσίαση του Βασιλείου συνθέτει το πορτρέτο του ιδανικού επισκόπου της Ανατολής, τον 4^ο αι. (φιλοσοφικές και μοναστικές αρετές, μοναστικός τρόπος διαβίωσης⁴³⁷, ηθικό ανάστημα, σταδιακή αναρρίχηση της κλίμακας εκκλησιαστικών βαθμών, υψηλού επιπέδου χριστιανική και θύραθεν μόρφωση, ικανότητα διδαχής δια προφορικού και γραπτού λόγου, πρωταθλητής της ορθοδοξίας και υπερασπιστής της με παρρησία, παρά τη σύγκρουση με την εξουσία και τις συνέπειες, έτοιμος για όλους τους ρόλους⁴³⁸, πάτρωνας και προστάτης του ποιμνίου σε καιρούς ειρηνικούς ή ταραγμένους, ακόμα και κόντρα στους ιθύνοντες της πόλης⁴³⁹). Επιχειρεί, έτσι, ένα προμελετημένο μάθημα, με αντικείμενο μίμησης τον ήρωά του⁴⁴⁰, κριτικάροντας την κατάληψη της εκκλησιαστικής εξουσίας από ανέτοιμους αριστοκράτες⁴⁴¹ και καθιστώντας αισθητή την παρουσία του στο έργο.

Μέσω αυτού του προτύπου, του καθ' όλα μορφωμένου ιεράρχη επιχειρείται, πρωτίστως, και η αγιοποίησή του. Επιπλέον, μέσω της υπεράσπισης των αδικημένων ο Βασίλειος καθίσταται χωρίς αίματος μάρτυς (§ 57, 26). Εδώ, υπεισέρχεται και η δημοφιλία του, στοιχείο που δεν χρησιμοποιείται από άλλους συγγραφείς⁴⁴². Η θαυματουργία του, επίσης, επικυρώνει την ένταξή του στην τάξη των αγίων. Οι συγκρίσεις του με βιβλικές μορφές, όπως με τον πατριάρχη Αβραάμ και τον Μωϋσή,

---

⁴³⁴ Κάνει δε νύξη στην εκπαίδευση του Αχιλλέα, όταν αναφέρει *οὐ Θετταλικόν τι καὶ ὄρειον ἄντρον ἀνχῶν, ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον, οὐδέ τινα Κένταυρον ἀλαζόνα τῶν κατ' αὐτὸν ἡρώων διδάσκαλον... τοῖς μυθικοῖς ἐκτρεφόμενος, ἀλλὰ τὴν ἐγκύκλιον παιδεύσειν παιδευόμενος καὶ θεοσέβειαν ἐξασκούμενος* (140, § 12, 7-15).

⁴³⁵ BERNARDI, *Prédication*, 239. Για τη διεξοδική αναφορά της παραμονής και μόρφωσης των δύο φίλων στην Αθήνα, στο συγκεκριμένο έργο βλ. A. BREITENBACH, «Athens and strategic autobiography in Basil of Caesarea and Gregory of Nazianzus», *Studia Patristica* 41, 293 και 296.

⁴³⁶ Για την παγανιστική ρητορική παράδοση, όπως εντοπίζεται στο έργο αυτό βλ. D. KONSTAN, «How to praise a friend. St. Gregory of Nazianzus's funeral oration for St. Basil the Great», *Biography and panegyric*, 166-169.

⁴³⁷ Το πρότυπο του μοναχού-ιεράρχη συνιστά γνωστό μοτίβο και στα εγκώμια αλλά και σε άλλα αγιολογικά είδη. Για τη χρήση του από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό βλ. σχετικά STERK, *The monk-bishop*, 129.

⁴³⁸ *ἐκ τοῦ πᾶσι πάντα γίνεσθαι καὶ χαρίζεσθαι.*

⁴³⁹ BERNARDI, *Prédication*, 242.

⁴⁴⁰ J. BERNARDI, *Gregoire de Nazianze Discours 42-43*, ό.π., 34.

⁴⁴¹ Βλ. σχετικό σχόλιο στο BERNARDI, *Prédication*, 238.

⁴⁴² BERNARDI, *Prédication*, 240.

δεδομένης της ιδιαίτερης σήμανσής τους⁴⁴³, ή του Ιωσήφ, του οποίου υπερισχύει (§72,1-4)⁴⁴⁴ (παράδειγμα αξιοποίησης της τεχνικής της αύξησης), συνιστούν ένα ακόμα μέσο ενώ η ανωτερότητά του και έναντι μυθικών προσώπων συνεισφέρει στο μέτρο μιας ευρύτερης συγκριτικής τακτικής για την ανάδειξη του χριστιανικού ιδεώδους (ωφέλεια επαινουμένου και επαινέτη από την κλασική παιδεία και υπεροχή του Χριστιανισμού⁴⁴⁵). Ένα άλλο στοιχείο, ενισχυτικό των επιλογών του αγίου, είναι εκείνο της θείας τιμωρίας όσων αντιβαίνουν σε αυτές, μη εξαιρουμένου του αυτοκράτορα.

Το αυτοβιογραφικό στοιχείο του έργου δεν περιορίζεται στην προβολή των απόψεων του Γρηγορίου αλλά επιτείνεται με την έντονη παρουσία του στο πλευρό του Βασιλείου (συμφοιτητές στην Αθήνα, στενή φιλική σχέση, ανθρωπίνη και πνευματική, κατάθεση συναισθημάτων του συγγραφέα, διαφωνιών του με τον Βασίλειο, κριτική του προς αυτόν και απολογία⁴⁴⁶). Έτσι, καθιστά τον επιτάφιο και έργο προσωπικό⁴⁴⁷, όπου προσπάθησε να αναγάγει τη φιλία του με τον Βασίλειο στο παράλληλο αποστόλου Παύλου-Βαρνάβα ή γενικότερα στο πάγιο πρότυπο της χριστιανικής αγάπης δασκάλου-μαθητή⁴⁴⁸.

Η χρήση αττικής γλώσσας, ρητορικών κανόνων και εγκωμιαστικού ύφους συνιστούν παράγοντες του υψηλού ύφους του έργου. Το κείμενό του βρίθκει αρχαιοελληνικών δανείων⁴⁴⁹, βιβλικών παραθεμάτων και ρητορικών σχημάτων, με τις μεταβάσεις και τις ρητορικές ερωτήσεις να προϊδεάζουν συνεχώς για τα επόμενα. Η χρήση υπερθετικού ή συγκριτικού βαθμού, των αντωνυμιών *τοιούτος* και *τοσοῦτος*, των επιθέτων *πολύς*, *μέγας*, *θείος* κ.ά., η χρήση του *ψόγου*, με αρνητικής σήμανσης χαρακτηρισμούς για την παρουσίαση της αντίθετης πλευράς (*χριστομάχος βασιλεύς* ή *τῆς πίστεως τύραννος*), συνιστούν μια ακόμα τακτική της β' σοφιστικής, την οποία εφαρμόζει. Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η χρήση λεξιλογίου σχετικού με τη φιλία (*φιλία*, *σύμπνοια*, *συμφυΐα*, *πόθος*, *ἔρω*)⁴⁵⁰.

---

⁴⁴³ RAPP, *Holy bishops*, 127-128 και 133.

⁴⁴⁴ F. M. YOUNG, «Panegyric and the Bible», *Studia Patristica* 25, 204.

⁴⁴⁵ St. EFTHYMIADIS, «Two Gregories and three genres», *Gregory of Nazianzus. Images*, 248.

⁴⁴⁶ Το αυτοβιογραφικό στοιχείο της απολογίας δεν παρατηρείται μόνο στον επιτάφιο λόγο του για τον Βασίλειο αλλά συνιστά θεματική και ποιητικών του έργων. Βλ. σχετικά J. A. MCGUCKIN, «Autobiography as Apologia in St. Gregory of Nazianzus», *Studia Patristica* 37, 160-177.

⁴⁴⁷ J. BERNARDI, *Gregoire de Nazianze Discours* 42-43, ό.π., 37.

⁴⁴⁸ J. BØRTNES, «Eros transformed: Same-sex love and divine desire. Reflections on the erotic vocabulary in St. Gregory of Nazianzus's speech on St. Basil the Great», *Biography and panegyric*, 191-2.

⁴⁴⁹ Μερικές από αυτές: *ἴσας ὑσμίνῃ τὰς κεφαλὰς*, *ἔφεπε κλονέων*, *Λύδιον ἄρμα*, *πυρὸς μένος πνεύουσαν*.

⁴⁵⁰ J. BØRTNES, «Eros transformed...», *Biography and panegyric*, 180-192.

Αυτός ο επιτάφιος λόγος του Γρηγορίου συνιστά μια «αγιολογική ρητορεία», το έργο ενός ποιητή, όπου μιλά για τον Βασίλειο, για τους επισκόπους του 4^{ου} αι. και για τον εαυτό του⁴⁵¹.

Εκτός όμως από τον επιτάφιο στον Βασίλειο, έχει συγγράψει επιταφίους και για μέλη της οικογένειάς του, τα αδέλφια του⁴⁵² και τον πατέρα του **Γρηγόριο (BHG 714)**⁴⁵³, επίσκοπο Ναζιανζού⁴⁵⁴. Αυτό το έργο είναι ένα μακροσκελές κείμενο 43 παραγράφων, το οποίο εκφωνείται παρουσία του Βασιλείου Καισαρείας⁴⁵⁵. Αν και, σε επίπεδο δομής, παρουσιάζει αποκλίσεις από τη δομή του βασιλικού λόγου στο κυρίως θέμα⁴⁵⁶, πληροί τις προϋποθέσεις να αποτιμηθεί ως ο πιο εκλεπτυσμένος επιτάφιος λόγος του Γρηγορίου⁴⁵⁷, ανάμεσα σε όσους αφιέρωσε στα συγγενικά του πρόσωπα, με τη δεξιοτεχνία ενός συγγραφέα, ο οποίος επιχειρεί να εξυπηρετήσει τους στόχους, το ταλέντο και την πίστη του⁴⁵⁸.

Προβάλλοντας το πρότυπο του αγίου-ιεράρχη, ειρηνοποιού της Εκκλησίας και του με παρρησία υπερασπιστή της ορθοδοξίας, αποκαθιστά το μη χριστιανικό παρελθόν του. Επίσης, τελεί ο ίδιος ο συγγραφέας υπό τον έλεγχο του μέντορά του (Βασιλείου) ως προς τη ρητορική του δεινότητα, εγκωμιάζει τη σύζυγο του εκλιπόντος και δική

---

⁴⁵¹ J. BERNARDI, *Gregoire de Nazianze Discours* 42-43, ό.π., 37.

⁴⁵² Τους επιταφίους στον αδελφό του, Καισάριο (λόγος 7) και στην αδελφή του, Γοργονία (λόγος 8). Βλ. σχετικά M.-A. CALVET-SEBASTI, *Gregoire de Nazianze, Discours* 6-12, Paris: Editions du Cerf, 1995, [SC 405].

⁴⁵³ *Γρηγορίου του Θεολόγου Έργα*, επιμ. έκδ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ-ΖΗΣΗΣ, τ. 6, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς 1980, [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας], 272-345.

⁴⁵⁴ Ο λόγος αυτός εκφωνήθηκε στο ετήσιο μνημόσυνο του Γρηγορίου, το 375, με τον Βασίλειο παρόντα, και φέρει ίχνη τροποποίησης στη μορφή που μας παραδίδεται. Βλ. σχετικά T. HÄGG, «Playing with expectations: Gregory's funeral orations on his brother, sister and father», *Gregory of Nazianzus Images*, 133, υποσημ. 4

⁴⁵⁵ Η παρουσία αυτή αιτιολογεί από πλευράς του Γρηγορίου μια παιγνιώδη διάθεση, χάρη στην οποία το προοίμιο αποκτά ένα πιο εκλεπτυσμένο χαρακτήρα. Βλ. σχετικά T. HÄGG, ό.π. 140.

⁴⁵⁶ Στο κυρίως θέμα, απόκλιση αποτελεί το κενό του τόπου των γονέων, που καλύπτει με αναφορά στη σύζυγό του Νόννα, στην οποία οφείλει την πνευματική του γέννηση, τη μεταστροφή του, δηλαδή, στο χριστιανικό δόγμα. Επίσης, μετά την αναφορά στην 42άχρονη ιερατική καριέρα του πατέρα του, ο συγγραφέας του αποδίδει και τον έπαινο ανέγερσης ναού, του οποίου παραθέτει σύντομη έκφραση.

⁴⁵⁷ Όλα τα στοιχεία παρατίθενται μέσα στο προβλεπόμενο πλαίσιο τήρησης των κανόνων του εγκωμίου, δομικά και υφολογικά. Ακόμα και στις περιγραφές του ο Γρηγόριος διατηρεί υφολογικά εκφραστικά του γνωρίσματα, με σύντομα κώλα ή και ισόκωλα, με παραλληλισμούς και παρηχήσεις, ερωτήσεις και επιφωνήματα, βιβλικές συγκρίσεις, παραδόξα και αντιθέσεις.

⁴⁵⁸ T. HÄGG, «Playing with expectations: Gregory's funeral orations on his brother, sister and father», *Gregory of Nazianzus Images*, 151.

του μητέρα, καθιστώντας εντονότερο το αυτοβιογραφικό στοιχείο⁴⁵⁹ του έργου του και προσαρμόζει τα στοιχεία *θρήνου* και *παραμυθίας* στο μέτρο της χριστιανικής διδασκαλίας.

Ανάμεσα στα *εγκώμια* του Γρηγορίου αξιοσημείωτο, για το πρότυπο αγίου που μας ενδιαφέρει, είναι το *εγκώμιο προς τον Αθανάσιο Αλεξανδρείας (BHG 186)*, το οποίο εκφωνήθηκε τον Μάιο του 379 στην Κωνσταντινούπολη⁴⁶⁰. Ωστόσο, το μέγεθος του λόγου σε συνδυασμό με την τάση του συγγραφέα για τροποποίηση έργων του, δημιουργεί την υπόνοια ότι η σημερινή εκδοχή του εγκωμίου είναι αποτέλεσμα επεξεργασίας της πρώτης μορφής, άρα προϊόν γραφείου.

Το προοίμιο εκπληρώνει τις τρεις βασικές του λειτουργίες⁴⁶¹ (εύνοια του ακροατηρίου, έλξη της προσοχής του, πλάνο⁴⁶² και αίτια εκφώνησής του). Αντίθετα, το κυρίως θέμα αποκλίνει ως προς τη συμμόρφωση στους εγκωμιαστικούς τύπους, επιμένοντας, κυρίως, στις πράξεις σε καιρό πολέμου (αντιμετώπιση του Αρειανισμού) και ειρήνης (άσκηση διοικητικού-ποιμαντικού έργου, κατά *μίμηση Χριστού*), προβάλλοντας την εικόνα του ιδανικού ιεράρχη στο πρόσωπο του Αθανασίου (μοναστικός τρόπος διαβίωσης⁴⁶³, ομολογία-υπεράσπιση της ορθοδοξίας σε βαθμό

---

⁴⁵⁹ Στον πρόλογο, εντοπίζεται το στοιχείο του *θρήνου* όσο και το αυτοβιογραφικό στοιχείο (όταν αναφέρεται στην καλύτερη γνώση της ζωής του πατέρα του σε σχέση με τον Βασίλειο, ο οποίος ωστόσο θα επετύγχανε μια ανώτερη συγγραφικά σύνθεση) αλλά και στον επίλογο μαζί με την *παραμυθία*, καθώς ο λόγος κλείνει με μια τριπλή προσφώνηση: α) στον ίδιο τον εκλιπόντα, στον οποίο προσάπτει ο Γρηγόριος πατρική και πνευματική «τυραννία», προκειμένου να μεριμνά για τον ίδιο και το ποίμνιό του, β) στον Βασίλειο ως κριτή του λόγου του και γ) στη Νόννα για *παραμυθία* και συμβουλή. Εδώ, επίσης, επιχειρεί και πάλι με παιγνιώδη διάθεση και αυτοσαρκασμό να φανταστεί τον γέροντα πατέρα του, αιτούμενο το «κλείσιμο» πλέον του επιτάφιου εγκωμίου του.

⁴⁶⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Απαντα τα έργα. 6 Λόγοι Εγκωμιαστικοί-Επιτάφιοι*. Εισαγωγή, Κείμενον-Μετάφρασις-Σχόλια υπό ΠΝ. ΣΑΚΑΛΗ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 1980 [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας 48], 12 και το κείμενο 40-94. Κριτική έκδοση του έργου έχει εκπονηθεί από τον J. MOSSAY, *Grégoire de Nazianze, Discours 20-23*, Paris 1980, [SC 270]. Ο τελευταίος (σ.93) υποστηρίζει ότι ο λόγος συντάχθηκε στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ 379 και 381, στο πλαίσιο εορτασμού προς τιμήν του Αθανασίου. Ο ίδιος ο συγγραφέας δηλώνει τη συγκυρία εκφώνησής του (τῆ πανηγύρει τὸ εἶκόσ ἐκπληρώσωμεν: 5, 9-10), προς τιμήν του Αθανασίου και διευκρινίζει ότι δεν πρόκειται για βιογραφία γιατί τότε θα ήταν *ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας* (5, 3). Το λογοτεχνικό είδος και την αντίληψη που έχει ο ίδιος ο Γρηγόριος για το έργο του, ότι δηλ. τον αντιλαμβάνεται ως πανηγυρικό, επισημαίνει ο εκδότης του βλ. J. MOSSAY, *ό.π.*, 95-99. Αντίθετα, επιτάφιο λόγο θεωρεί το έργο ο BERNARDI (*Prédication*, 155-157), καθώς κάποια χειρόγραφα επιγράφουν το έργο *επιτάφιο λόγο* ή *επιτάφιο εγκώμιο*, αποτέλεσμα της καταχρηστικής ερμηνείας μιας φράσης του επιλόγου (*εἶπω τινὰ βραχὺν ἐπιτάφιον*: 37,8), όπου εκφράζεται η θλίψη της απώλειας του Αθανασίου (J. MOSSAY, *ό.π.*, 98-99).

⁴⁶¹ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 302-303.

⁴⁶² Πρόκειται για την *ενκρίνεια* (distinctness), σύμφωνα με τον Ερμογένη (*Hermogenes*, 14 κ.ε.)

⁴⁶³ Το πρότυπο του μοναχού-ιεράρχη προβάλλει ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός στο πρόσωπο του Αθανασίου. Και ήταν αυτή η απεικόνιση που, πρωτίστως, διαμόρφωσε τα μετέπειτα

αντιπαράθεσης και με αυτοκράτορες της εποχής του, δέκτης εξοριών⁴⁶⁴, συνακόλουθες αρετές ενός πνευματικού ηγέτη). Αντιδιαστέλλει δε αυτή την εικόνα αφήνοντας, έντεχνα, να του ξεφύγουν κατηγορίες για τους ιεράρχες (έπαινος-ψόγος), οι οποίοι βιαστικά και μόνο για το αξίωμα, χωρίς προηγούμενη εκπαίδευση αναλαμβάνουν την εξουσία⁴⁶⁵, κάνοντας χρήση της θεωρίας *περί τραχύτητος* (asperity)⁴⁶⁶ και ταυτόχρονα αξιοποιώντας την *αύξηση* (amplification)⁴⁶⁷.

Η προβολή, όμως, της αγιότητας του ήρωα επιτείνεται με το στοιχείο της θείας τιμωρίας του διώκτη του, Ιουλιανού, με χρήση παρέκβασης⁴⁶⁸ καθώς και πλήθους επαινετικών χαρακτηρισμών (κυρίως, ρητορικών ερωτήσεων και ασύνδετου σχήματος, δίνοντας *λαμπρότητα* (brilliance)⁴⁶⁹ στον λόγο). Στον επίλογο-επίκληση, όπου υιοθετεί ανάλογη φραστική φόρμουλα με εκείνη στον επιτάφιο του Βασιλείου, το επιβεβαιώνει.

Ο Γρηγόριος, εκτός της λόγιας γλώσσας, συνθέτει το κείμενό του αξιοποιώντας πλήρως σχήματα, φραστικές φόρμουλες (π.χ. η φράση *πρώτος και μόνος*, για την ανάδειξη της υπεροχής του ήρωα⁴⁷⁰), καθώς και *ιδέες* του Ερμογένη (*μέγεθος*⁴⁷¹, *αφέλεια*, *γλυκύτητα*, *απαραίτητες* στη σύνθεση πανηγυρικού⁴⁷²). Επίσης, αξιοποιεί ομιλητικά στοιχεία⁴⁷³, με

βυζαντινά πορτρέτα του πατριάρχη. (Βλ. σχετικά STERK, *The monk-bishop*, 129). Ο Γρηγόριος προσπαθεί να γεφυρώσει με τον τρόπο αυτό το φαινομενικό αδιέξοδο των δύο ιδιοτήτων, συνηγορώντας υπέρ του συνδυασμού τους και προβάλλοντας αυτόν τον συνδυασμό ως το υψηλότερο ιδεώδες. Βλ. σχετικά ό.π., 135.

⁴⁶⁴ Οι περίοδοι εξορίας, όπου ουσιαστικά, ασκήτεψε, συμπληρώνουν το τριμερές πρότυπο του ιεράρχη, το οποίο εντοπίζεται σε εγκώμια της εποχής, συμπεριλαμβανομένου και του συγκεκριμένου. Βλ. σχετικά STERK, *The monk-bishop*, 216. Στην προηγούμενη ενότητα της μελέτης των αγιολογικών βιογραφιών αναφερθήκαμε στο τριμερές πρότυπο του ιεράρχη, όπως αυτό αναλύθηκε διεξοδικά από τη RAPP, *Holy bishops*, ό.π., 132-136.

⁴⁶⁵ Για την επικριτική στάση του Γρηγορίου σε ιεράρχες της εποχής του μέσω αυτού του λόγου βλ. BERNARDI, *Prédication*, 155-157.

⁴⁶⁶ *Hermogenes*, 26 κ.ε. Ωστόσο η ιδέα της *τραχύτητος*, αν και δεν είναι πολύ συνηθισμένη στο πανηγυρικό είδος, εντοπίζεται στον Πλάτωνα (ό.π. 113-114).

⁴⁶⁷ Όταν τονίζει πως ό,τι «μικρότερο» παραλείπει από τις πράξεις του ήρωά του, θα ήταν ικανό να στοιχειοθετήσει το εγκώμιο κάποιου άλλου (§ 11). Για την *αύξηση*, σύμφωνα με τον Μένανδρο ή την *περιβολή* (abundance), σύμφωνα με τον Ερμογένη. Βλ. *Menander*, 76-77 και *Hermogenes*, xiv και 41 κ.ε. αντίστοιχα.

⁴⁶⁸ Αναφέρεται στην υποδοχή του Αθανασίου στην Αλεξάνδρεια ως ανάλογη με του Χριστού στα Ιεροσόλυμα και ανώτερη αυτοκρατορικής.

⁴⁶⁹ Η *λαμπρότης* (brilliance), η οποία αποτελεί βασική υποκατηγορία του *μεγέθους* (grandeur), επιτυγχάνεται και με χρήση ασύνδετου, σύμφωνα με τον Ερμογένη. Βλ. *Hermogenes*, 34.

⁴⁷⁰ Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 705-706.

⁴⁷¹ Έχουμε, ήδη, σημειώσει περιπτώσεις *αύξησης* ή *περιβολής*, *λαμπρότητος*, *τραχύτητος*, που συνιστούν υποδιαιρέσεις του *μεγέθους*.

⁴⁷² *Hermogenes*, 113 κ.ε.

⁴⁷³ Βλ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 154 κ.ε.

κυρίαρχο τις αποστροφές, προσδίδοντας αμεσότητα στο κείμενο και την ψευδαίσθηση του αυτοσχεδιασμού (§ 10, 22 κ.ε.).

Το έργο αυτό μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση της διαφοράς μεταξύ εγκωμίου και εγκωμιαστικού βίου, δεδομένου ότι σώζεται προμεταφραστικός βίος του Αθανασίου (BHG 183)⁴⁷⁴, ο οποίος, αν και γραμμένος σε υψηλό γλωσσικό επίπεδο εγκωμιαστικού χαρακτήρα, τηρεί τη χρονική αλληλουχία αφήγησης των γεγονότων της ζωής του, κατά το περιπατητικό πρότυπο⁴⁷⁵. Ο βίος, αναφέρεται, λόγω χάριν, διεξοδικά στις πέντε εξορίες του Αθανασίου για τη στάση του κατά του Αρειανισμού, πληροφορία που στον αποδέκτη του εγκωμίου δε γίνεται σαφής. Και αυτό, γιατί στόχος του Γρηγορίου δεν είναι να ιστορήσει τη ζωή του Αθανασίου, που θεωρείται δεδομένη, αλλά να απευθυνθεί στο κοινό της Κωνσταντινούπολης και να το αφυπνίσει, με αφορμή την εκφώνηση ενός εγκωμίου, κατά την ημέρα της εορτής του αγίου. Μέσω, δηλαδή, του παραδείγματος ενός ιδανικού ιεράρχη επιχειρεί ένα παραινετικό-διδασκτικό και με ελεγκτικό χαρακτήρα λόγο (δηλώνοντας και σε τούτο το έργο τις απόψεις του περί εκλογής επισκόπου και αιρέσεων), όπου εντοπίζονται και στοιχεία του ομιλητικού είδους⁴⁷⁶. Το έργο, ως εγκώμιο αγίου, συντίθεται μέσω ενός καινοτόμου συνδυασμού στοιχείων, που παραπέμπουν τόσο στο νέο είδος της χριστιανικής ομιλίας⁴⁷⁷ όσο και σε υφολογικά χαρακτηριστικά της εγκωμιαστικής ρητορικής, χωρίς να είναι αμιγώς ούτε ομιλία ούτε το κοσμικό εγκώμιο της β' σοφιστικής. Ο Χριστιανισμός, λοιπόν, στην προκειμένη περίπτωση διαμορφώνει το δικό του είδος, το εγκώμιο αγίου, είδος που εξελίσσεται.

Ας δούμε, αρχικά, τα επιτάφια εγκώμια, τα οποία σταδιακά μειώνονται στην πρώιμη περίοδο και, δή, για το πρότυπο αγίου που εξετάζουμε. Έτσι, στο πρόσωπο του ίδιου ιεράρχη, του **Μελετίου Αντιοχείας**, θα αφιερώσουν επιταφίους λόγους δύο συγγραφείς, ο **Γρηγόριος Νύσσης** (335-394 περ.)⁴⁷⁸ και ο **Ιωάννης ο Χρυσόστομος** (γύρω στα 349-407)⁴⁷⁹.

---

⁴⁷⁴ MIGNE, PG 35, CLXXXV-CCXI.

⁴⁷⁵ VAN UYTFANGHE, *Biographie classique*, 227-228. Για τα χαρακτηριστικά στοιχεία του αγιολογικού εγκωμίου, τα οποία και το διαφοροποιούν από τον βίο αγίου, αν και συχνά αυτές οι διαφορές είναι δυσνόητες ή λεπτές, βλ., επίσης, C. HØGEL, *Symeon Metaphrastes. Rewriting and Canonization*, Copenhagen: Museum Tusculum Press 2002, 22.

⁴⁷⁶ ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 121-144.

⁴⁷⁷ Η χριστιανική ομιλία οφείλει τον αφυπνιστικό και στηλιτευτικό χαρακτήρα της σε προγενέστερα λογοτεχνικά πρότυπα (όπως της διατριβής των Κυνικών και Στωικών) για την προώθηση του χριστιανικού μηνύματος. Βλ. ό.π.

⁴⁷⁸ G. KENNEDY, *Greek Rhetoric under Christian emperors*, Princeton University Press 1983, 240-241 και *ODB*, II, 882.

⁴⁷⁹ G. KENNEDY, ό.π., 241.

Ο πρώτος συγγράφει ένα καθαρά περιστασιακό έργο⁴⁸⁰. Εκφωνείται, όταν το 381 μ.Χ., ενώ ήταν σε εξέλιξη οι εργασίες της Β' Οικουμενικής Συνόδου στην Κωνσταντινούπολη, πέθανε ο πρόεδρος της, **Μελέτιος Αντιοχείας**, προς τιμήν του οποίου ο **Γρηγόριος Νύσσης** αφιέρωσε **επιτάφιο λόγο (BHG 1243)**⁴⁸¹. Πρόκειται για βραχύ σε έκταση κείμενο⁴⁸², γραμμένο σε λόγια γλώσσα και ύφος ρητορικό. Αξιοποιεί τους κανόνες του είδους με απόλυτη ελευθερία, σε μια σύνθεση, όπου κυριαρχούν ο *θρήνος*, η *παραμυθία* και το κήρυγμα, αφήνοντας απλώς να εννοηθούν κάποιοι από τους προβλεπόμενους *τόπους* του εγκωμίου⁴⁸³. Εδώ, λοιπόν,

---

⁴⁸⁰ BERNARDI, *Prédication*, 318.

⁴⁸¹ Για την κριτική έκδοση του κειμένου βλ. Α. SPIRA, *Oratio funebris in Meletium episcopum, GNO, Sermones pars I*, vol. IX, Leiden: Brill 1967, 441- 457. Για νεοελληνική μετάφραση του έργου βλ. *Γρηγόριος Νύσσης, Λόγοι για το θάνατο και το πένθος Παραμυθητικοί*. Πρόλογος: Τ. ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΑΛΑ-Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Γ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος, 110-135. Παρουσίαση του έργου γίνεται στο άρθρο του Β. STUDER, «Meletius von Antiochien, der erste Präsident des Konzils von Konstantinopel (381), nach der Trauerrede Gregors von Nyssa», SPIRA, *Biographical works*, 121-144.

⁴⁸² Η συντομία του οφείλεται μάλλον στην εκφώνηση και άλλων λόγων στην Κωνσταντινούπολη στο πλαίσιο της νεκρώσιμης ακολουθίας: «Ἠκούσατε ἀρτίως τοῦ Ἐφραίμ καὶ τοῦ Μανασσῆ, οἷα καὶ ὅσα περὶ τοῦ πατρὸς διηγήσαντο...» αναφέρει ο Γρηγόριος (445, 15-16).

⁴⁸³ Στο προοίμιο κοινοποιείται το μέγεθος του θέματος με αναφορά στην κατάταξη ενός ακόμη αποστόλου, του Μελετίου, στην τάξη των αγίων. Το στοιχείο του *θρήνου* συμπληρώνει το προοίμιο, όπου το ύφος είναι ιδιαίτερα ρητορικό με πλήθος ερωτήσεων, παραλληλισμών, συγκρίσεων, βιβλικών παραθεμάτων και αντιδιαστολής του προκείμενου πένθους με την προκληθείσα χαρά, στην ενθρόνιση του εκλιπόντος. Στο κυρίως θέμα, το θρηνητικό στοιχείο συνεχίζεται συνδυασμένο με το εγκώμιο του Μελετίου, πληροφωρώντας για το γένος του και για το πλήθος των *αρετών* του. Αποστρεφόμενος ο Γρηγόριος στην, ως *θρηνοῦσα Ραχήλ*, Αντιόχεια την οικτρίζει για την απώλεια ενός τέτοιου ιεράρχη, προτρέποντάς τη σε πένθος γεγονός ασύνηθες στη χριστιανική παράδοση, εδώ όμως ως αναπόφευκτο τρόπο εκτόνωσης της μεγάλης απώλειας. Δεν επιδίδεται σε διήγηση *πράξεων* αλλά επισημαίνει την επί τρεις φορές εξορία του, ως τιμή προς την αγία Τριάδα, και τους αγώνες του κατά των αιρέσεων. Χρησιμοποιεί, μάλιστα, ορολογία αγώνων αποκαλώντας τον *αθλητή*, ενώ προβάλλει εκ νέου *αρετές* σε *συγκρίσεις* του με βιβλικά πρόσωπα (Δαβίδ, Σολομώντα, Μωυσή, Σαμουήλ, Ιωσήφ, Δανιήλ, Ηλία, απόστολο Ιωάννη). Παραλληλισμοί, όπως εκείνος του θαύματος της Κανά, αναδεικνύουν τη δύναμη του κηρύγματος του Μελετίου, ως *ἀκήρατον οἶνον*. Το κυρίως θέμα κλείνει με μια αποστροφή στο ακροατήριο να σκουπίσει τα δάκρμά του, με αυτοκριτική για την υπερβολή του *θρήνου* του, περνώντας με παράθεμα στη χριστιανική εκδοχή *παραμυθίας* («Μὴ λυπείσθε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα»: προς Θεσσαλονικεῖς, 4, 13.) με τη βεβαιότητα για τη συνέχεια της πνευματικής εποπτείας του ποιμνίου από τον εκλιπόντα, που πλέον τιμάται ως *άγιος*. Στον επίλογο, διαμηνύει στους Αντιοχείς το πλήθος των παρευρισκομένων στην κηδεία του Μελετίου, παρόντος και του αυτοκράτορα, ως σημείο της δημοφιλίας του (BERNARDI, *Prédication*, 316). Ἐνδειξη δε της αγιοποίησής του στη συνείδηση του ποιμνίου συνιστά το μοίρασμα των *σαβάνων* του, ως φυλαχτό. Τέλος, προτρέπει τους παριστάμενους πατέρες της Συνόδου (*εργάτες του αμπελώνα*) να μοιράσουν τον *πιο*

επαινείται κατά την επικήδεια τελετή ένας ιεράρχης με αξιοποίηση ενός άλλου προτύπου συμβουλευτικού ή εγκωμιαστικού χαρακτήρα, συντομότερου σε έκταση του βασιλικού λόγου, με ευκαιριακό χαρακτήρα που χρησιμοποιεί, ανά περίπτωση, όποιον ή όποιους από τους γνωστούς τόπους εξυπηρετεί το στόχο του. Πρόκειται για τη λαλιά σύμφωνα με τον Μένανδρο⁴⁸⁴, πρότυπο που εδώ οδηγεί σε ένα πραγματικό επιτάφιο⁴⁸⁵.

Ανάλογος, είναι ο επιτάφιος λόγος προς τιμήν του Μελετίου Αντιοχείας (BHG 1244)⁴⁸⁶, τον οποίο συνέθεσε 5 χρόνια μετά τον θάνατό του ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Πρόκειται για βραχύ λόγο⁴⁸⁷, ο οποίος παραπέμπει, επίσης, στο πρότυπο της λαλιάς ως προς την επιλεκτική αξιοποίηση τόπων αλλά με πλήρη εναρμόνιση στους ρητορικούς τρόπους και κανόνες. Έτσι, η J. Alissandratos, σε άρθρο της για τη δομή του, τον χαρακτηρίζει μια περικεκομμένη, χριστιανική εκδοχή ενός παγανιστικού μετα-κλασικού επιταφίου, δεδομένου ότι το κυρίως θέμα του περιορίζεται ασυνήθιστα στον πιο σημαντικό τόπο, των «άθλων» του ήρωά του⁴⁸⁸.

Οι Γρηγόριος Νύσσης και Ιωάννης ο Χρυσόστομος μας παραδίδουν και μια σειρά εγκωμίων, τα οποία, επίσης, προσιδιάζουν στο πρότυπο της λαλιάς ενώ, ενίοτε, είναι εμφανής, σε διαφορετικό βαθμό κάθε φορά, ο ομιλητικός χαρακτήρας. Όπως αναφέρει ο Kennedy⁴⁸⁹, αν ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός είναι ο μεγαλύτερος ρήτορας, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος

δυνατό οίνο (δηλ. τον Χριστό) στο ποίμνιο, ώστε να μετατραπεί η λύπη σε χαρά (παρὰμυθία). Για τις ονομασίες που δίνει ο Γρηγόριος Νύσσης στον Ιησού Χριστό βλ. E. MOUTSOULAS, «La "Sainteté" dans les oeuvres biographiques de Grégoire de Nysse» SPIRA, *Biographical works*, 233.

⁴⁸⁴ Menander, 114-127. Βλ. ειδικότερα 120: (...λαλιά τάξιν μὲν οὐδεμίαν θέλει σώζειν καθάπερ οἱ λοιποὶ τῶν λόγων...).

⁴⁸⁵ BERNARDI, *Prédication*, 318.

⁴⁸⁶ MIGNE, PG 50, 515-520.

⁴⁸⁷ Στο προοίμιο εμφανίζει τρεις βασικούς τόπους και μπαίνει χωρίς μετάβαση στο κυρίως θέμα. Σ' αυτό, καλύπτει ουσιαστικά πράξεις, τις οποίες ανάγει σε αθλητική ορολογία ως άθλους εκπορευόμενους από τις χριστιανικές αρετές του. Τα της τελευτής εισάγονται με μια μικρή μετάβαση, χωρίς να πραγματεύεται τον τρόπο θανάτου αλλά αναφέροντας ότι ο Θεός τον κάλεσε κοντά του. Μόνο εδώ, και χωρίς να εντοπίζεται πουθενά αλλού στο κυρίως θέμα, εισάγει το στοιχείο του θρήνου με 3 ρητορικές ερωτήσεις. Εν συνεχεία, αναφέρεται στον θρήνο των Αντιοχέων, όταν πληροφορήθηκαν το γεγονός. Η παρὰμυθία απευθύνεται στο ακροατήριο, στο οποίο προτείνει ο Ιωάννης τον διάδοχο του Μελετίου, ως άξιο συνεχιστή, απαλλάσσοντας, έτσι, την πνευματική οικογένεια του νεκρού από τον πόνο του πένθους. Πολεμάει με τον τρόπο αυτό τον παραδοσιακό θρήνο, επιχειρηματολογώντας για τη μνήμη του Μελετίου που γίνεται λαμπρότερη. Στον επίλογο-επίκληση, με δύο παράδοξα αποδίδει την έντονη διατήρηση της μνήμης του αγίου και της αγάπης προς το πρόσωπό του, ακόμα και από όσους δεν τον γνώρισαν. Τέλος, προτρέπει το ακροατήριο να προσευχηθεί και κλείνει με μια σύντομη προσευχή στην αγ. Τριάδα.

⁴⁸⁸ J. ALISSANDRATOS, «The Structure of the funeral oration in John Chrysostom's eulogy of Meletius», BS 7, Pt. 2, (1980), 196.

⁴⁸⁹ G. KENNEDY, *Greek Rhetoric under Christian emperors*, ό.π., 241.

είναι ο μεγαλύτερος ιεροκήρυκας ομιλητικών κειμένων της Ελληνικής Εκκλησίας. Εκτός των πολυάριθμων άλλων έργων του, μας άφησε και εγκώμια σε βιβλικά πρόσωπα καθώς και σε αγίους, των πρώτων χριστιανικών αιώνων. Ενώ χρησιμοποίησε, ενίοτε σε υπερβολικό βαθμό, υφολογικά τεχνάσματα των σοφιστών στα εγκώμια αγίων, δεν επιδίωξε να μιμηθεί δομές και τόπους της β' σοφιστικής⁴⁹⁰.

Ο Γρηγόριος Νύσσης συγγράφει εγκώμιο προς τιμή του αδελφού του, Βασιλείου Καισαρείας (BHG 244)⁴⁹¹. Πρόκειται για έργο που έχει χαρακτηριστεί και επιτάφιος αλλά από την πλειοψηφία των σύγχρονων μελετητών θεωρείται εγκώμιο⁴⁹². Εκφωνήθηκε στη δεύτερη επέτειο της κοίμησης του Βασιλείου⁴⁹³, δηλαδή γύρω στο 381⁴⁹⁴. Στα πρώιμα εγκώμια του Ιωάννη του Χρυσόστομου εντάσσεται μια σειρά ομιλιών στον απόστολο Παύλο⁴⁹⁵, οι οποίες εκφωνήθηκαν στην Αντιόχεια. Μια μελέτη τους μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε ότι καθένα από αυτά δεν εκθειάζει το έργο του Παύλου συνολικά αλλά δομείται εστιάζοντας, κάθε φορά, σε διαφορετικό σημείο της πολιτείας του ή επαινώντας διαφορετικές αρετές του⁴⁹⁶. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ξεφεύγει, τελείως, από το σχήμα των

---

⁴⁹⁰ Ό.π. Εξάλλου, η ελευθερία και η απόκλιση από τη δομή του βασιλικού λόγου του Μενάνδρου, με την οποία κινούνται οι Καππαδόκες πατέρες και, κυρίως, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στους πανηγυρικούς αγίων, επισημαίνεται από τον J. LEEMANS, «General Introduction», *“Let us die that we may live”*. *Greek homilies on Christian martyrs from Asia Minor, Palestine and Syria (c. AD 350- AD 450)*, J. LEEMANS, W. MAYER, P. ALLEN and B. DEHANDSCHUTTER (eds.), London- N. York: Routledge 2003, 26-27.

⁴⁹¹ G. HEIL-J. CAVARNOS-O. LENDLE, *GNO, Sermones*, vol. X.I, Pars II, Leiden: Brill 1990, 109-134.

⁴⁹² Σύμφωνα με τους εκδότες του κειμένου (βλ. στην παραπάνω υποσημείωση, σελ. 109), οι οποίοι το θεωρούν εγκώμιο. Ο STERK, (*The monk-bishop*, 101), διατυπώνει, επίσης, την ίδια άποψη. Ακόμη και η BHG (244) αναφέρει τον χαρακτηρισμό *Oratio* και όχι *Oratio funebris*. Εξάλλου, εγκώμιο χαρακτηρίζεται το έργο και από τον BERNARDI, *Prédication*, 313-315.

⁴⁹³ A. A. MOSSHAMMER, «Gregory of Nyssa as homilist», *Studia Patristica* 37, 225.

⁴⁹⁴ Ακόμα και αυτή η χρονική απόσταση από την ημερομηνία θανάτου του Βασιλείου δικαιολογεί την εκφώνηση εγκωμίου και όχι επιταφίου λόγου, δηλ. ενός εγκωμιαστικού λόγου από τον οποίο λείπει το στοιχείο του θρήνου και της παραμυθίας. Βλ. σχετικά *Menander*, 172 (... ό μετά χρόνον πολόν λεγόμενος επιτάφιος καθαρόν έστιν εγκώμιον ...).

⁴⁹⁵ Ό.π.

⁴⁹⁶ Βλ. σχετικά ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Απαντα τα έργα* (τ. 36), *Εισαγωγή, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια* Σ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 1983 [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας 95], 5-6. Πρέπει να σημειωθεί ότι η σειρά αυτή παρουσιάζει τα κείμενα των έργων του Ιωάννη του Χρυσόστομου από τις εκδόσεις του B. De MONTFAUCON, *S.P.N. Ioannis Chrysostomi opera omnia quae exstant vel eius nomine circumferuntur*, Parisiis 1718-1738 (1-13). Για τα εγκώμια στον απόστολο Παύλο υπάρχει και μια νεότερη έκδοση: S. ZINCONI, *Giovanni Crisostomo, panegyrici su San Paolo*, Roma 1988.

εγκωμιαστικών τόπων, τους οποίους οι άλλοι Πατέρες εφαρμόζουν, ανά περίπτωση, χαλαρά και με διαβαθμίσεις, σύμφωνα με τον Α. Piédagnel⁴⁹⁷.

Αν, λόγου χάριν, δούμε το πρώτο εγκώμιό του στον απόστολο Παύλο (BHG 1460k) διαπιστώνουμε ότι, σε ένα σύντομο κείμενο 260 περίπου στίχων, με προοίμιο, όπου παρατηρείται συνήθης δομή⁴⁹⁸, σε αντίθεση με εκείνο στο εγκώμιο του Βασιλείου⁴⁹⁹, εστιάζει στις συγκρίσεις του αποστόλου με βιβλικές μορφές, γνωστές για συγκεκριμένες αρετές τους. Ο ίδιος τόπος αξιοποιείται και από τον Γρηγόριο Νύσσης στο εγκώμιο για τον Βασίλειο⁵⁰⁰, αν και η στοχοθεσία των ρητόρων διαφέρει, καθώς πρόκειται από τη μια για διδαχή με αφορμή το εγκώμιο ενός καταξιωμένου αγίου (αποστόλου Παύλου) και από την άλλη για την προσπάθεια ενός επισκόπου, ο οποίος επιθυμεί να προσθέσει μια εορτή στο ημερολόγιο και να προσφέρει τον θαυμασμό και τη μίμηση στους πιστούς ενός νέου αγίου⁵⁰¹, προβάλλοντας το πρότυπο του ασκητή-επισκόπου, καθιστώντας φανερό όχι την αδελφική αλλά τη σχέση πνευματικού τέκνου-καθοδηγητή.

Έτσι, στην περίπτωση του Παύλου το εγκώμιο (λαλιά) παραπέμπει περισσότερο στο ομιλητικό είδος, με τη συντομία και την αμεσότητά του,

---

⁴⁹⁷ JEAN CHRYSOSTOME, *Panegyriques de S. Paul*, Introduction, texte critique, traduction et notes par AUG. PIÉDAGNEL, Paris: Les Éditions du CERF, 1982 [SC 300], 24-25. Διεξοδικότερη όμως μελέτη επί του συνόλου των εγκωμίων αυτών βλ. ό.π., 21-38.

⁴⁹⁸ Στον πρόλογο, ο Παύλος παρουσιάζεται ως λειμώνας αρετών και πνευματικός κήπος, ενώ εκφράζεται η *αμηχανία* του Ιωάννη για σύνθεση εγκωμίου προς ένα τέτοιο μέγεθος (υποδηλώνοντας τη δυσκολία του θέματος. Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 302). Ο γνωστός τόπος του προοιμίου, δηλαδή, σε σύζευξη και με ιδέες του Ερμογένη, όπως το μέγεθος, η αύξηση ή περιβολή. Η χρήση του υφολογικού συστήματος του Ερμογένη στο χριστιανικό κήρυγμα επισημαίνεται από την ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Εκκλησιαστική Ρητορική*, ό.π., 224 κ. ε.

⁴⁹⁹ Το έργο διαρθρώνεται με ένα προοίμιο, όπου ο Γρηγόριος στη σειρά των διαδοχικών, επόμενων των Χριστουγέννων, εορτών προσπαθεί να εντάξει και εκείνη του Βασιλείου, του *ποιμένου και διδασκάλου*, τον οποίο κοσμή με σειρά επαίνων σε ασύνδετο σχήμα, απ' όπου προκύπτει ο υψηλός συνδυασμός έργου και λόγου (*βίω και λόγω*) στη ζωή του, ιδανικό πολλών αγιολογικών, και όχι μόνο, κειμένων (Η αρμονία του διπολικού σχήματος *λόγος-έργο*, είναι γνωστή από την αρχαιότητα βλ. π.χ. στο έργο του Θουκυδίδη, *Περικλέους Επιτάφιος*, όπου αυτό το σχήμα διαποτίζει ολόκληρο το έργο.). Η ενότητα κλείνει με *γνώμη*, όπου φαίνονται τα αποτελέσματα της αντιμετώπισης των αλλοθρήσκων από τη διττή μόρφωση του Βασιλείου (*ἐν πάση σοφία τῆ θεία τε καὶ τῆ ἑξωθεν*). Περί της *γνώμης* (sententia) βλ. G. O. ROWE, «Style», *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period, 330 B.C.–A.D. 400*, S. E. PORTER (ed.), Leiden: Brill 1997, 148.

⁵⁰⁰ Δεν καλύπτονται οι τόποι του βασιλικού λόγου, παρά τη δεδηλωμένη γνώση τους από τον συγγραφέα, αλλά κυριαρχεί, ως κύριος άξονας, ένας από αυτούς, οι *συγκρίσεις*. Ο Βασίλειος συγκρίνεται και εξισώνεται με τις μεγαλύτερες μορφές Παλαιάς και Καινής Διαθήκης: με τον Σαμουήλ, ως προς τη γέννηση και τη θαυματουργική του διάσωση, με τον Ηλία ως προς τη *δουλαγωγία* του σώματος, τη θαυματουργία αλλά και την αντιμετώπιση των αιρέσεων (όπως ο Ηλίας κατά του Αχαάβ), με τον Παύλο αλλά και με τον Ιωάννη τον Πρόδρομο για την παρηγορία ελέγχου της πολιτικής εξουσίας.

⁵⁰¹ BERNARDI, *Prédication*, 315.

αλλά χωρίς να διαθέτει το σύνθημα απλό ύφος (*low style*) του πρώιμου χριστιανικού μηνύματος, διακριτικό μιας ομιλίας από έναν πανηγυρικό⁵⁰². Πρόκειται για ένα κείμενο με τριμερή δομή όπου εντοπίζεται η κλασική δομή ρητορικού λόγου (*προοίμιον, διήγησις-πίστις, επίλογος*)⁵⁰³, η οποία στα συμφραζόμενα της εποχής της και του είδους που υπηρετεί, παραπέμπει σε ομιλητικό-εγκωμιαστικό κείμενο. Άρα, πανηγυρικός λόγος⁵⁰⁴, όπου συνδυάζονται υφολογικά στοιχεία της β' σοφιστικής, ιδέες του Ερμογένη, όπως το μέγεθος (*σεμνότητα, λαμπρότητα και περιβολήν*) με το ήθος (*αφέλειαν και γλυκύτητα*) και τη σαφήνειαν, με κύριο δομικό άξονα τον τόπο των συγκρίσεων. Ταυτόχρονα η εκφώνησή του και τα στοιχεία ομιλητικής το καθιστούν μια εγκωμιαστική ομιλία (με υψηλού επιπέδου ύφος⁵⁰⁵) που φέρει την ιδιαίτερη σφραγίδα του Ιωάννη του Χρυσόστομου.

Από την άλλη πλευρά, για τον Βασίλειο (BHG 244) έχουμε εγκώμιο σε λόγια, επίσης, γλώσσα με έντονα ρητορικό ύφος, όπου ο Γρηγόριος καταφεύγει μέχρι και στη χρήση *ενθυμήματος*⁵⁰⁶, αλλά και γενικότερα στα προβλεπόμενα από τη β' σοφιστική ρητορικά σχήματα και εγκωμιαστικούς τρόπους (*τοσοῦτος και τοιοῦτος, πολὺς, μέγας*⁵⁰⁷ κ.ά.). Ο

---

⁵⁰² Για τον διαχωρισμό ομιλίας- πανηγυρικού λόγου βλ. F. SIEGERT, «Homily and panegyric sermon», *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C.–A. D. 400*, S. PORTER (ed.), Leiden: Brill 1997, 421- 443. Ειδικά για το θέμα του ύφους βλ. ό.π., 427. Βλ. επίσης ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Εκκλησιαστική Ρητορική*, 244-251.

⁵⁰³ Στο κυρίως θέμα δηλώνεται με ρητορική ερώτηση η αφετηρία έναρξης των εγκωμίων του ήρωά του, ο οποίος συγκεντρώνει όλες τις αρετές (*διήγησις*). Εν συνεχεία την αποδεικνύει (*πίστις*) μέσω του τόπου των συγκρίσεων με τους Άβελ, Νώε, Ισαάκ, Ιωσήφ, Μωυσή, Δαβίδ και Ηλία από την Παλαιά Διαθήκη ενώ επιλέγεται ο Ιωάννης ο Πρόδρομος από την Καινή. Κορύφωση της αποδεικτικής αυτής διαδικασίας αποτελεί η αναγωγή του Παύλου στην τάξη των αγγέλων και, έτσι, με μια μετάβαση (παράθεμα του Δαβίδ) συμπεραίνεται, στον *επίλογο-επίκληση*, το ύφος της αρετής ενός ανθρώπου, συγκρινόμενου με τους άυλους και ασώματους αγγέλους, ως παράδειγμα προς *μίμηση*. Τέλος, εύχεται στον Ιησού Χριστό για τη σωτηρία του ποιμνίου. Η παρουσία παραθέματος ή παροιμίας στον επίλογο καθώς και η έκφραση συναισθημάτων επισημαίνεται από τον PERNOT (*La Rhétorique de l'éloge*, I, 310).

⁵⁰⁴ Αν υιοθετήσουμε την ορολογία που υιοθετεί για τις ομιλίες στη μνήμη αγίων η M. CUNNINGHAM. Βλ. το άρθρο της («Homilies», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 877).

⁵⁰⁵ Ο Siegert επισημαίνει ότι ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος σε περιστάσεις, όπως οι εορτές αγίων, χρησιμοποιεί στις ομιλίες του όλους τους τρόπους του υψηλού ύφους για να παραδώσει έναν πανηγυρικό λόγο. Βλ. ό.π., 442.

⁵⁰⁶ Ο όρος αναφέρεται από τον Αριστοτέλη. Βλ. KENNEDY, *Κλασική Ρητορική*, 95. Εδώ χρησιμοποιείται στη σύγκριση του Βασιλείου με τον Παύλο ως προς την αποδοχή πολλών «θανάτων» και το μέτρο αγάπης προς τον Θεό.

⁵⁰⁷ Όλους αυτούς τους χαρακτηρισμούς για τον Βασίλειο και, κυρίως, τον πρώτο σχολιάζει διεξοδικά ο STERK, *The monk-bishop*, 82 και 98.

διδασκαλίας-παραίνετικός χαρακτήρας σε συνδυασμό με την αμεσότητα⁵⁰⁸, η οποία επιτυγχάνεται με αποστροφές προς το ακροατήριο, τη χρήση προτρεπτικής υποτακτικής, προστακτικής αλλά και διαλόγου με φανταστικό συνομιλητή⁵⁰⁹, αποτελούν στοιχεία ομιλητικής, χωρίς να κυριαρχούν. Ο εντοπισμός τους, όμως, καθιστά σαφή τη συζήτηση περί μίξης στοιχείων σε ένα εγκώμιο, ειδικά όταν αυτό εκφωνείται. Με όπλο, λοιπόν, την ικανή γνώση της θεωρητικής ρητορικής, την οποία χρησιμοποιεί ο συγγραφέας προς εξυπηρέτηση του στόχου του, φαίνεται ότι τον πετυχαίνει.

Στην αξιοποίηση του τύπου των *συγκρίσεων* βασίζεται το **εγκώμιο του Ιωάννη του Χρυσόστομου προς τον άγιο Διόδωρο (CPG 4406)**⁵¹⁰, επίσκοπο Ταρσού, που προηγουμένως ίδρυσε μονή κοντά στην Αντιόχεια. Είχε συνταχθεί με την πλευρά του Μελετίου Αντιοχείας και εξορίστηκε αρκετές φορές. Το εγκώμιο εκφωνήθηκε από τον Ιωάννη γύρω στο 392 στην Αντιόχεια, με τον Διόδωρο παρόντα. Τον αποκαλεί αρκετές φορές, ήδη επίσκοπο τότε, δάσκαλο και πατέρα, γεγονός που δείχνει τη σχέση τους⁵¹¹. Εδώ, σε ένα συντομότητα κείμενο⁵¹², ο Ιωάννης εγκωμιάζει τον ζώντα επίσκοπο δια των *συγκρίσεων* του με βιβλικά πρόσωπα, προβάλλοντας την ασκητική του διαβίωση⁵¹³, την αποτελεσματική από πλευράς του διδαχή του θείου λόγου⁵¹⁴, καθώς και την παρηγοσία

---

⁵⁰⁸ Για την αμεσότητα της ομιλίας σε αντίθεση με την επισημότητα του πανηγυρικού λόγου βλ. F. SIEGERT, «Homily and panegyric sermon», *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C.–A.D. 400*, S. E. PORTER (ed.), Leiden: Brill 1997, 422-428.

⁵⁰⁹ Βλ. σχετικά ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 130 κ. ε. Βλ., επίσης, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Εκκλησιαστική Ρητορική*, 246.

⁵¹⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Άπαντα τα Έργα*. Ό.π., τ. 37, 276-283. Για τον Διόδωρο βλ. B. BALDWIN - A. KAZHDAN, «Diodoros», *ODB*, I, 626-627.

⁵¹¹ Για τον Διόδωρο και το εγκώμιο που του αφιερώνει ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος βλ. STERK, *The monk-bishop*, 143-144.

⁵¹² Το εγκώμιό του είναι μόλις 107 στίχων και εισάγεται από ένα δυσανάλογα εκτενή προοίμιο, αναφερόμενο στην επικινδυνότητα των εγκωμίων, ανώφελα την ημέρα της Κρίσεως. Το κυρίως θέμα εστιάζει στη *σύγκριση* του Διοδώρου με τον προφήτη Ηλία και τον Ιωάννη τον Πρόδρομο. Ο βραχύτατος επίλογος, 4 μόλις στίχων, προτρέπει το ακροατήριο να στραφεί στον μελίρροτο λόγο του Διοδώρου και να δοξάσει τον Θεό, ο οποίος του παρέχει τέτοιους δασκάλους, σαν αυτόν. Για το περιεχόμενο του εγκωμίου και τους βασικούς άξονές του βλ. STERK, *The monk-bishop*, 144.

⁵¹³ Πρέπει να επισημανθεί ότι ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρεί την ασκητική ζωή προαπαιτούμενο για όλους τους ηγέτες, πολιτικούς και εκκλησιαστικούς (βλ. STERK, *The monk-bishop*, 145). Συχνά παραπέμπει στο πρότυπο του Μωυσή (βλ. Cl. RAPP, «Comparison, Paradigm and the Case of Moses in panegyric and Hagiography», *The Propaganda of Power. The Role of panegyric in Late Antiquity*, M. WHITBY (ed.), Leyden: Brill 1998, 291). Έτσι, το πρότυπο επισκόπου του συνάδει με το τριμερές πρότυπο (education, contemplation, ministry), όπως διατυπώνεται από τη RAPP, *Holy bishops*, 132-136.

⁵¹⁴ Ο Διόδωρος εγκωμιάζεται για τη γλώσσα του τη *ρέουσα γάλα και μέλι* (282,7) και τη φωνή του (282,10-12) για τη *γλυκύτητα* και την ταυτόχρονη *σφοδρότητα* της (κάνοντας χρήση, εδώ, όρων του Ερμογένη).

υπεράσπισης της ορθοδοξίας, για την οποία υπέστη εξορίες ως κατά προαίρεση μάρτυρας⁵¹⁵. Ο συγγραφέας ακολουθεί ανάλογη τακτική σε επίπεδο ύφους με τα υπόλοιπα έργα του, αν και τονίζει τη ματαιότητα των εγκωμίων, καθώς πρόκειται για επίσκοπο ζώντα και παρόντα στην εκφώνησή του εγκωμίου, το οποίο φαίνεται να στοχεύει προς μια διαφορετική κατεύθυνση από όσα μέχρι τώρα είδαμε, δηλαδή, τη νομιμοποίηση της πλευράς του Μελετίου, με την οποία ο Διόδωρος συντάχθηκε.

Κρίνεται σκόπιμο να να τονίσουμε κάποια αξιοπρόσεκτα σημεία ενός, ακόμη, έργου του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, το οποίο θα μπορούσε να ενταχθεί στο εγκωμιαστικό είδος της λαλιάς. Πρόκειται για το **εγκώμιο προς τον επίσκοπο Ευστάθιο (BHG 644)**⁵¹⁶, 350 στίχων. Εντάσσεται στο ιδιαίτερο ομιλητικό είδος, το οποίο καλλιεργεί ο Χρυσόστομος⁵¹⁷, επιστρατεύοντας ποικίλα μέσα για να προβάλλει το παράδειγμα ενός *αναίμακτου μάρτυρα*. Στο σύντομο προοίμιο ο συγγραφέας δεν στοχεύει παρά στο να κερδίσει την προσοχή του ακροατηρίου του, συσχετίζοντας όμως μια γενική φιλοσοφική άποψη περί

---

⁵¹⁵ Χαρακτηριστικά αναφέρεται (280,30-31) ότι *πολλάκις δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη...*, *εἰ καὶ μὴ τῆ πείρα, ἀλλὰ τῆ προθέσει*.

⁵¹⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Απαντα τα Έργα. Εισαγωγή-Κείμενα-Μετάφραση-Σχόλια*, Π. ΧΡΗΣΤΟΥ (επόπτης έκδοσης)-Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ (επιμελητής έκδοσης), τ. 37, Θεσσαλονίκη: Πατερικές εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 1989 [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας 96], 128-149. Σχετικά με τον Ευστάθιο Αντιοχείας βλ. Α. ΚΑΖΗΔΑΝ-Β. ΒΑΛΔΩΙΝ-Τ. Ε. ΓΡΕΓΟΡΥ, «Eustathios of Antioch», *ODB*, II, 753.

⁵¹⁷ Πρώτα απ' όλα είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο ότι, ενώ γράφει σε αττική διάλεκτο και υιοθετεί τις αρχές καλλωπισμού της β' σοφιστικής, κοσμώντας το κείμενό του με πλήθος ρητορικών σχημάτων και τρόπων, αφήνει μια γεύση απλότητας (με χρήση εκφραστικών μέσων της ομιλίας, όπως αποστροφές, μεταβάσεις, χρήση β' προσώπου, ερωταποκρίσεων, προτρεπτική υποτακτική κ.ά.), η οποία διαπνέεται από ποιητική αύρα. Οι ιδέες του Ερμογένη βρίσκουν εφαρμογή στα κείμενά του, έτσι ώστε η *δεινότητα* του κειμένου του να αποτελεί ένα μοναδικό συνδυασμό *μεγέθους, σαφήνειας, κάλλους, ήθους και αλήθειας*. Ακόμα και όταν ο λόγος του γίνεται μακροπερίοδος, φροντίζει να τον συνθέτει με μικρές κοφτές φράσεις, ώστε να είναι απόλυτα κατανοητός (*καθαρότης*) ενώ συχνά υπάρχει σαφής υπεροχή των ονομάτων και όχι των ρημάτων (*σεμνότης*). Διαπιστώνεται, λοιπόν ότι ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος γράφει εγκώμια, των οποίων η δομή και, ενίοτε, τα εκφραστικά μέσα, παραπέμπουν στο ομιλητικό είδος και στον ευκαιριακό λόγο της *λαλιάς*. Σε ό,τι αφορά το ύφος, οι ρητορικές του μέθοδοι μαρτυρούν την άριστη γνώση της κοσμικής ρητορικής της εποχής του. Είναι ακριβώς εδώ, που φαίνεται πιο έντονα η κληρονομιά του *εγκωμίου*, σημειώνει ο Piédagnel (JEAN CHRYSOSTOME, *Panegyriques de S. Paul*, ό.π., 31). Διαμορφώνει, λοιπόν, ένα απόλυτα προσωπικό ύφος, συνυφαίνοντας τη μεγαλοπρέπεια (*σεμνότητα*) του λόγου του με την εύκολη πρόσληψή της από τον αποδέκτη του. Ωστόσο, παρά την επίτευξη αυτή, που αποτελεί ίδιον της ομιλίας, το αισθητικό αποτέλεσμα αυτών των αγιολογικών εγκωμίων παραπέμπει στην αριστοτεχνικότερη εκδοχή της, τον λόγο. Εκτός της διαφοράς ομιλίας-λόγου, όπως την αναλύει ο F. SIEGERT («Homily and panegyric sermon», ό.π., 421-443) ο πατριάρχης Φώτιος διστάζει να χαρακτηρίσει τα ομιλητικά κείμενα του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο. Βλ. σχετικά ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Εκκλησιαστική Ρητορική*, 248.

βίου με τον επίσκοπο Ευστάθιο⁵¹⁸. Ο τόπος, ο οποίος, πρωτίστως, αξιοποιείται στο κυρίως θέμα είναι οι πράξεις σε καιρό πολέμου, μέσω των οποίων κατηχεί το ακροατήριο, καυτηριάζει κακώς κείμενα και στοχεύει, όπως εικάζουμε, να αμβλύνει αντιθέσεις⁵¹⁹, τις οποίες προκάλεσε η ανάληψη του ίδιου επισκοπικού θρόνου από τον Μελέτιο⁵²⁰.

Έτσι, με όχημα την επιδεικτική ρητορική και ομιλητική της εποχής του, ο Ιωάννης δεν εγκωμιάζει απλώς τον Ευστάθιο, κατά τον πανηγυρικό της ημέρας. Αξιοποιεί αυτό το βήμα απευθυνόμενος σε πολλούς αποδέκτες: α) Στο ακροατήριο των πιστών με κατήχηση (παράδειγμα προς μίμηση ο άγιος) και κήρυγμα εξηγώντας γιατί ο Θεός επιτρέπει να βάλλεται το ορθό δόγμα. β) Στους αιρετικούς, τους οποίους στηλιτεύει και προειδοποιεί, ταυτόχρονα, ότι η προσπάθειά τους να πλήξουν την ορθοδοξία δεν ευοδώνεται. γ) Στους ιεράρχες για να επισημάνει τον ρόλο και γενικά τη δεοντολογία, που οφείλουν να ακολουθούν. δ) Στους οπαδούς Ευσταθίου-Μελετίου, προς αποτροπή του εμπόλεμου κλίματος ανάμεσα τους, αν ευσταθεί η εικασία μας. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, εδώ, το εγκώμιο ισοσκελίζεται με την κατήχηση και τον καυστικό-αφυπνιστικό χαρακτήρα της διατριβής⁵²¹ για τα κακώς κείμενα της εποχής του⁵²², με αποτέλεσμα το εγκώμιο να αποτελεί το πρόσχημα και να γίνεται εμφανέστερη η ομιλητική πλευρά του κειμένου. Υπό το πρίσμα της στοχοθεσίας του, λοιπόν, θα μπορούσε να ενταχθεί σε μία ομάδα και με το εγκώμιο στον ζώντα επίσκοπο, Διόδωρο.

---

⁵¹⁸ Αυτό θα μπορούσε να συσχετιστεί με την ύπαρξη ρητού-προοιμίου στον πρόλογο του ομιλητικού είδους (συνθετική μορφή λόγου: Βλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ομιλητική*, Θεσσαλονίκη 1985, 178 κ.ε.), η του αποφθέγματος (*sententia*) του αγιολογικού προοιμίου.

⁵¹⁹ Το εγκώμιο εστιάζει στην εξορία του Ευσταθίου από τον θρόνο της Αντιόχειας (λόγω του αντι-αρειανισμού του, και τον θάνατό του στη μακρινή Θράκη), και στο πώς εκείνη λειτούργησε, εντέλως, αντίθετα από την επιδίωξη όσων την προκάλεσαν, ενδυναμώνοντας την προσήλωση του ποιμνίου σε εκείνον και στη διδασκαλία του. Ταυτόχρονα, στέλνοντας αυτό το μήνυμα στους διώκτες της ορθοδοξίας διδάσκει το ακροατήριο με το παράδειγμα ενός αναίμακτου μάρτυρα, ο οποίος εφάρμοσε έμπρακτα τις διδαχές του (λόγος-έργο: *ἔργω τὸν λόγον ἐπλήρωσεν*-146,22). Δράττεται της ευκαιρίας να εκφράσει την άποψή του για το πώς πρέπει να λειτουργεί ένας επίσκοπος και κηρύσσει γιατί επιτρέπει ο Θεός να βάλλεται η ορθοδοξία, με το βιβλικό παράθεμα *ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Ενδυναμώνει δε το ηθικό του ακροατηρίου να μην πτοείται από τις διώξεις των πνευματικών του ταγών, αφού επικυρώνει τη διαδοχή του Ευσταθίου από τον Μελέτιο, κατά το βιβλικό παράλληλο Μωϋσή-Ααρών. Ε

⁵²⁰ Για το σχίσμα μεταξύ των οπαδών Ευσταθίου και Μελετίου, που έληξε το 413, βλ. Τ. Ε. GREGORY-A. KAZHDAN, «Meletian schism in Syria», *ODB*, II, 1333.

⁵²¹ ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 125-126 και 128-131.

⁵²² Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος νωρίτερα και περισσότερο από όλους τους χριστιανούς ομιλητές χρησιμοποιήθηκε ως πηγή από τους ιστορικούς, εξαιτίας των στοιχείων και των αναφορών για τη σύγχρονή του πραγματικότητα, που εντοπίζονται στις ομιλίες του. Βλ. σχετικά, Ν. ΤΣΙΡΩΝΗ, «Ο Αχρονος χρόνος της Ομιλητικής στη μεσοβυζαντινή περίοδο», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 75 (Ιούνιος 2000), 41.

Κατά συνέπεια, ο στόχος συγγραφής και εκφώνησης όλων των εγκωμίων του Ιωάννου του Χρυσόστομου δεν περιορίζεται στο αυτονόητο, αλλά εκδηλώνουν, σε διαφορετικό βαθμό κάθε φορά, την παράλληλη διάθεση κατήχησης, κριτικής-αφύπνισης και, ενίοτε διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, χαρακτηριστικά τόσο των ομιλιών όσο και άλλων αγιολογικών ειδών, όπως είδαμε στην περίπτωση των βίων. Και όλα αυτά επιτυγχάνονται με ένα γλωσσικό ένδυμα⁵²³, όπου η «μοναδική» αξιοποίηση και ο συνδυασμός γλωσσικών και ρητορικών στοιχείων διαμορφώνουν ένα εντελώς προσωπικό ύφος, επιβεβαιώνοντας τον ορισμό «Le style est l'homme même»⁵²⁴.

Στο πρώτο μισό του 5^{ου} αιώνα έδρασε ο **Ησύχιος Ιεροσολύμων**⁵²⁵, ο οποίος ανάμεσα στο πλούσιο συγγραφικό του έργο άφησε και ένα **εγκώμιο στον μέγα Αντώνιο (BHG 141 f)**⁵²⁶. Πρόκειται για έργο, το οποίο εκφωνήθηκε σε γιορτή του αγίου (17 Ιανουαρίου) στα Ιεροσόλυμα, με απροσδιόριστο τον ακριβή χρόνο εκφώνησής του⁵²⁷. Είναι φανερό ότι ο Ησύχιος δεν ενδιαφέρεται να υπακούσει στους κανόνες του είδους⁵²⁸, με εξαίρεση τον πρόλογο και τον επίλογο. Στο κυρίως θέμα παρουσιάζει, δηλαδή, την προσωπικότητα του ήρωά του ως ασκητή, μυστικιστή και Πατέρα όλων των μοναχών, μέσω των υπαινιγμών και των διακριτικών παραπομπών στο κείμενο του βίου, ζωντανού στη μνήμη των ακροατών του⁵²⁹. Δε θίγει, λοιπόν, αναλυτικά τους τύπους του εγκωμίου αλλά, θεωρώντας τους δεδομένους, τους χρησιμοποιεί έμμεσα, αναδεικνύοντας τις αρετές και τις πράξεις του ήρωά του, μέσω των συγκρίσεων με τα

---

⁵²³ Για το θέμα αυτό βλ. Δ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Ο Ιερός Χρυσόστομος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσας του*, Κωνσταντινούπολη 2007.

⁵²⁴ Ο ορισμός αποδίδεται στον Buffon. Βλ. σχετικά ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Εκκλησιαστική Ρητορική*, 239.

⁵²⁵ Για τη ζωή και το έργο του Ησυχίου βλ. στην εισαγωγή της έκδοσης του Μ. AUBINEAU, *Les Homélie Festales d'Hésychius de Jérusalem*, vol. I: Les Homélie I-XV, Bruxelles: Société des Bollandistes 1978 [SH 59], xiii-xx.

⁵²⁶ Ο.π., 280-288. Πρόκειται για την VII ομιλία του τόμου.

⁵²⁷ Ο.π., 276-277.

⁵²⁸ Μ. AUBINEAU, *ό.π.*, 263. Στο προοίμιο αποκαλύπτει τη συγκυρία εκφώνησης του λόγου, εφαρμόζει γνωστούς τύπους των προοιμίων και αναδεικνύει το μέγεθος του αγίου με μια σειρά 15 επαινετικών χαρακτηρισμών σε ασύνδετο σχήμα. Στο κυρίως θέμα όμως ακολουθεί η εξύμνηση της αγιότητάς του, την οποία παρουσιάζει ως τη συνισταμένη αγιότητας προσώπων, από την εποχή του Αβραάμ ως του αποστόλου Παύλου, κάνοντας χρήση μιας μεθόδου που μπορεί να φαίνεται παράδοξη. Διερμηνεύει, δηλαδή, την προσωπικότητα του μεγάλου Αντωνίου υπό το φως της Παλαιάς Διαθήκης, δείχνοντας πώς ο Πατέρας των μοναχών πέτυχε στο πρόσωπό του τη σύνθεση όλων των γνωστών αρετών των αγίων μορφών, οι οποίες προηγήθηκαν της έλευσης του Ιησού Χριστού, ξεκινώντας από τον Αβραάμ. Μορφές, επίσης, ιεραρχών-ηγετών, όπως του Μωϋσή δεν λείπουν από το πεδίο σύγκρισης. Στο εγχείρημά του αυτό, ο Ησύχιος, αξιοποιεί πλήρως και πολύ αποτελεσματικά τον βίο του Αντωνίου (BHG 140).

⁵²⁹ Μ. AUBINEAU, *ό.π.*, 268.

πρόσωπα ή τις ρήσεις της Παλαιάς Διαθήκης⁵³⁰. Η Βίβλος, δηλαδή, εδώ έγινε ένα είδος έμπνευσης μιας νέας ρητορικής, όπως επισημαίνει γενικότερα ο G. Dorival⁵³¹. Τα μέσα του είναι η χρήση λόγιας αλλά ευκολονόητης γλώσσας και ο καλλωπισμός του κειμένου⁵³², ως ουσιαστικός παράγοντας ενός πανηγυρικού⁵³³. Τέλος, να αναφέρουμε ότι και εδώ μια σύγκριση του βίου του Αντωνίου με το εγκώμιό του, καθιστά φανερό την αντίληψη των χριστιανών συγγραφέων της εποχής για τη διαφορά των δύο ειδών, όπως προαναφέρθηκε και στην περίπτωση του εγκωμίου του Γρηγορίου Νύσσης στον Αθανάσιο Αλεξανδρείας.

Στον **Πρόκλο, πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (434/7-446)**⁵³⁴, αποδίδεται εγκώμιο στον **άγιο Νικόλαο, επίσκοπο Μύρων (BHG 1364c)**⁵³⁵. Πρόκειται για συντομότητα ομιλητικό κείμενο, όπως φανερώνει η πρώτη φράση-αποστροφή στο κοινό (*Αδελφοί μου, πατέρες και τέκνα*). Δομείται σε πέντε ενότητες (με την πρώτη να αποτελεί, σε σχέση με το υπόλοιπο κείμενο, ένα άνισα μακροσκελές προοίμιο⁵³⁶), η γλώσσα του είναι λόγια και το ύφος πομπώδες με πλήθος σχημάτων. Αξιοσημείωτη είναι η χρήση *χαιρετισμών* για τον εγκωμιασμό *αρετών* και *πράξεων* του αγίου, η οποία παραπέμπει σε υμνογραφία, αν και πρόκειται για πεζό λόγο⁵³⁷.

---

⁵³⁰ Εκτός των άλλων αξιοποιεί ανάλογα την προς *Εβραίους* επιστολή του Παύλου (11, 32-38).

⁵³¹ G. DORIVAL, «Les formes et modèles littéraires», *Histoire de la Littérature Chrétienne*, 178.

⁵³² Για το ύφος του κειμένου βλ. M. AUBINEAU, ό.π., 274.

⁵³³ Εξάλλου, η αναζήτηση της κομψότητας στηρίζει πάντα την ανάγκη των χριστιανών συγγραφέων να εγκωμιάσουν, να ομολογήσουν και να πείσουν αλλά η «ομορφιά» γι' αυτούς αναζητά λιγότερο να στολίσσει από το να σμιλεύσει τη μορφή μιας άποψης, σύμφωνα με την M.-A. CALVET-SEVASTI, «L'Esthétique», *Histoire de la Littérature Chrétienne*, 239.

⁵³⁴ B. BALDWIN, «Proclos» *ODB*, III, 1729.

⁵³⁵ G. ANRICH, *Hagios Nikolaos: der Heilige Nikolaos in der griechischen Kirche*, vol. 1, Leipzig 1913, 429-433.

⁵³⁶ Ο συγγραφέας φανερώνει τον στόχο του να γνωστοποιήσει στο κοινό τις δωρεές του αγίου πνεύματος, προσκαλώντας το σε πνευματική τράπεζα, με χρήση βιβλικού παραθέματος. Στη δεύτερη ενότητα ακολουθεί σειρά εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών, κυρίως, με επιθετικούς προσδιορισμούς και συνεχίζει με αποστροφή στον άγιο, αναφερόμενος στη θαυματουργία του. Η τρίτη ενότητα καλύπτει στο μεγαλύτερο μέρος της *χαιρετισμούς* του αγίου, εγκωμιάζοντας, έτσι, διάφορες *αρετές* του και *πράξεις* του. Αξιοσημείωτη είναι εδώ μια τάση ρυθμικού λόγου, η οποία παραπέμπει σε υμνογραφία, αν και πρόκειται για πεζό λόγο. Στην τέταρτη και πέμπτη ενότητα, με ρητορικές ερωτήσεις και αποστροφή προς το κοινό παρουσιάζεται ένα ακόμη θαύμα του, όπου γίνεται χρήση διαλόγου και ευθύ λόγου, προσδίδοντας, έτσι, ζωντάνια και ενάργεια στην αφήγησή του. Το εγκώμιο κλείνει με *επίκληση* στον Θεό.

⁵³⁷ Η ΚΟΥΚΟΥΡΑ (*Εκκλησιαστική Ρητορική*, 189-190), αναφερόμενη στην ομιλία *Περί του Πάσχα*, κάνει λόγο για τη διακύμανση μεταξύ δύο ειδών, *ομιλίας* και *εγκωμίου*, στο εν λόγω έργο (εξαιτίας του βιβλικού υπόβαθρου στο περιεχόμενο από τη μια και του στομφώδους ύφους από την άλλη) ενώ ταυτόχρονα εντοπίζει ποιητικά χαρακτηριστικά,

Έτσι, σε επίπεδο δομής, ο συγγραφέας εφαρμόζει με απόλυτη ελευθερία τους κανόνες του είδους, με χρήση τόπων εγκωμίου συνδυασμένων με στοιχεία ποιητικά-υμνογραφικά σε μια σύνθεση με ομιλητικά χαρακτηριστικά, όπως η χρήση διαλόγου⁵³⁸, η οποία αποτελεί δείγμα αυτοσχεδιασμού.

Παράλληλα, στη μεταβατική περίοδο του τέλους του 7^{ου} αιώνα έχουμε εντοπίσει εγκώμιο του μεγάλου Αντωνίου από τον Γεώργιο Ναξίας (BHG 141g)⁵³⁹. Πρόκειται για σύντομο εγκώμιο 284 στίχων⁵⁴⁰, το οποίο εκφωνείται από τον αρχιεπίσκοπο Νάξου μέσα στον 7^ο αιώνα⁵⁴¹, με την ευκαιρία θαύματος εικόνας του αγίου στη Ρόδο. Η συγκυρία συγγραφής αποτελεί έναν παράγοντα του αυτοσχεδιασμού στη σύνθεσή του, καθώς επιδίδεται στην αφήγηση του θαύματος. Χαρακτηριστικός, επίσης, είναι ένας από τους τρόπους επαίνου του αγίου, με σειρά μακαρισμών (στ. 211-270), όπου εγκωμιάζει τον άγιο ορμώμενος, κάθε φορά, από έναν μακαρισμό.

Ο Γεώργιος Νάξου χρησιμοποιεί όλα τα μέσα, που του παρέχουν τα εγχειρίδια ρητορικής και η χριστιανική ομιλητική παράδοση για τον καλλωπισμό του έργου του και την προώθηση του χριστιανικού μηνύματος. Γνώστης της αττικής διαλέκτου χρησιμοποιεί όχι μόνο πλήθος βιβλικών παραθεμάτων αλλά, ενίοτε, και αρχαία ελληνικά (*παίζων εν οὐ παικτοῖς*- στ. 97) ή ομηρικές λέξεις (*δύστηνος* - στ. 104). Ωστόσο, σε ό,τι αφορά τη δομή του κυρίως θέματος χρησιμοποιεί συνδυασμό στοιχείων εγκωμίου (τόποι πατρίδας και συγκρίσεων, *έμμεσα πράξεων*), διήγησης αγιολογικής (*θαύμα*), κηρύγματος (αποφυγή μέθης

ικανά να συνδέσουν αυτό το ρητορικό είδος με το κοντάκιο. Η θέση της αυτή παραπέμπει στο φαινόμενο των εγκωμίων που έχουμε εξετάσει, τα οποία σε επίπεδο δομής ακολουθούν ομιλητικό σχήμα.

⁵³⁸ Για τη χρήση του διαλόγου στην ομιλητική βλ. M. CUNNINGHAM, «Dramatic device or didactic tool? The function of dialogue in Byzantine preaching», *Rhetoric in Byzantium*, 101-113.

⁵³⁹ Π. ΖΕΡΑΝΤΗ, «Γεωργίου επισκόπου Ναξίας λόγοι δύο», *BZ* 16 (1907), 507-514.

⁵⁴⁰ Ο πρόλογος συνίσταται από προβλεπόμενους κοινούς τόπους. Το κυρίως θέμα, αρχικά, αναφέρεται στην πατρίδα του Αντωνίου και σε μια σειρά συγκρίσεών του με τις βιβλικές μορφές του Μωϋσή και του Αβραάμ, για να προχωρήσει στη συγκυρία εκφώνησης του κειμένου, δηλαδή, ένα θαύμα εικόνας του αγίου, στη Ρόδο. Αφού αναφέρεται σ' αυτό ο Γεώργιος αποστρέφεται στο κοινό με κατηχητική διάθεση περί του μη άφρόνως πολιτεύεσθαι και προτρέπει σε αποφυγή της μέθης ενώ προσκαλεί σε μέθη πνευματική επανερχόμενος στον τιμώμενο άγιο. Τον εγκωμιάζει σε μια παράγραφο με κλητικές προσφωνήσεις και ρητορικές ερωτήσεις μεταβαίνοντας σε σειρά μακαρισμών. Στον επίλογο-επίκληση, ο Αντώνιος προβάλλεται ως μέγας, για το συνδυασμό πράξης και διδαχής κατά τον βίο του (*λόγος-έργο*), με περίοπτη θέση στην τάξη των αγίων, ικανός να μεσιτεύει στον Θεό για τη σωτηρία των ψυχών, όπως αιτείται ο συγγραφέας.

⁵⁴¹ Ο συγγραφέας ως επίσκοπος υπογράφει τα πρακτικά της έκτης οικουμενικής Συνόδου στην Κωνσταντινούπολη το 680. Βλ. Π. ΖΕΡΑΝΤΗ, *ό.π.*, 502-3.

και πνευματική μέθεξη), λειτουργικής (μακαρισμοί), σε έναν αυτοσχεδιασμό ευκαιριακού χαρακτήρα.

Τα δύο προαναφερθέντα εγκώμια συνιστούν μια ενότητα, παρά τη χρονική απόσταση συγγραφής τους, δεδομένου ότι αναφέρονται σε αγίους που έζησαν σε πολύ προγενέστερη εποχή από τους συγγραφείς των εγκωμίων τους και δεν εξυπηρετούν στόχο αγιοποίησής τους. Αντίθετα και τα δύο στοχεύουν όχι στην ανάδειξη αγίων, ήδη καταξιωμένων, αλλά στην προώθηση μηνυμάτων προς το ακροατήριο, αυτοσχεδιάζοντας με αφορμή την εορτή του αγίου ή ένα θαυματουργικό γεγονός. Κοινός τόπος και των δύο έργων με τον έντονα ομιλητικό χαρακτήρα, εκτός των άλλων, είναι η χρήση υμνογραφικών ή λειτουργικών στοιχείων.

Εξετάζοντας τα έργα των αρχών της πρώιμης περιόδου, εντοπίσαμε το εγκώμιο στον Εφραίμ τον Σύρο (BHG 583)⁵⁴² του Ψευδο-Γρηγορίου Νύσσης. Το έργο πρέπει να έχει συγγραφεί στις αρχές του 7^{ου} αι. ή λίγο αργότερα⁵⁴³. Δεδομένων των παραπάνω, το έργο τοποθετείται στη μεταβατική περίοδο του τέλους της πρώιμης περιόδου και φαίνεται προορισμένο για εκφώνηση κατά την ημέρα εορτής του αγίου⁵⁴⁴.

Σε επίπεδο δομής ακολουθεί τα συνήθη τόσο στον πρόλογο, επίλογο όσο και στο κυρίως θέμα, με εξαίρεση, ίσως, τις βιογραφικού περιεχομένου παρεκβάσεις του⁵⁴⁵. Κατά τα άλλα, αξιοποιεί εκείνους τους

---

⁵⁴² MIGNE, PG 46, 826-850.

⁵⁴³ Μία σαφής ένδειξη στον επίλογο, για θαυματουργική διάσωση ενός ομωνύμου του Εφραίμ από βαββάρων ἐκγόνων τοῦ Ισμαήλ, παραπέμπει στις αραβικές επιδρομές στη Συρία στις αρχές του 7^{ου} αιώνα. Εξάλλου, ως terminus post quem του έργου ορίζεται το 526. Βλ. A. CORCELLA, «L'Uso di Coricio in Pseudo-Gregorio di Nissa, in sanctum Ephraem», AB 124 (II-Dec. 2006), 250. Πρέπει, επίσης, να αναφερθεί ότι και ο Corcella επισημαίνει το απόσπασμα του επιλόγου, το οποίο παραπέμπει στους Σαρακηνούς (βλ. 245-246).

⁵⁴⁴ Γίνεται σαφής αναφορά για σοφὸ ἀκροατὴ (821 C) και για μνημόσυνο (821 D), άρα για την ημέρα εορτής του αγίου.

⁵⁴⁵ Το κυρίως θέμα αρχίζει με αναφορά στη φήμη του αγίου, σειρά εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών με χρήση σχημάτων λόγου και αναφορά στη γνώση αλλά αποποίηση όσων εγκωμιαστικών τόπων προσιδιάζουν, στα κοσμικά εγκώμια ενώ επιμένει στις αρετές. Αυτές τις αποδίδει ως συνδυασμό θεωρίας-πράξης και έτσι θα μπορούσαμε να πούμε ότι καλύπτει, έμμεσα, τον τόπο των πράξεων και των επιτηδευμάτων. Δίνει έμφαση στις μοναστικές αλλά και χριστιανικές, γενικά, αρετές, στην ορθοδοξία του, τον πόλεμο των αιρέσεων, στις διδαχές, στο συγγραφικό του έργο και στον προφητικό του λόγο, ως απόρροια της ασκητικής του διαβίωσης και θείας επιφοίτησης. Ευκαιριακά, αναφέρεται σε θαυματουργίες (και μεταθανάτιο θαύμα σε παραβάτη της εντολής του να τον ενταφιάσουν με απλό ένδυμα), καθώς και κάποιες βιογραφικού περιεχομένου πληροφορίες, ως παρεκβάσεις (παραμονή στην Έδεσσα της Συρίας και στην Καισάρεια, γνωριμία με τον Βασίλειο, αντιμετώπιση Απολλιναρίου). Οι συγκρίσεις, όχι μόνο με βιβλικά πρόσωπα αλλά και με κατηγορίες σκληρά δοκιμαζόμενων επαγγελματιών (θηρευτής, γιατρός, κυβερνήτης, στρατιώτης) τον αναδεικνύουν πνευματικό καθοδηγητή και νικητή, αντίστοιχα. Καλύπτουν ένα ξεχωριστό και αρκετά εκτενές τμήμα, παρά τον

εγκωμιαστικούς τόπους και τρόπους, ώστε να προβληθούν συγκεκριμένα μοντέλα αγιότητας του εορτάζοντος αγίου⁵⁴⁶. Ωστόσο, δεν θα μπορούσε να ενταχθεί στα εγκώμια, τα οποία είδαμε να έχουν έναν εντελώς ευκαιριακό και έντονα ομιλητικό χαρακτήρα, παρά τα ομιλητικά στοιχεία που διαθέτει. Αντίθετα, το ύφος του παραπέμπει στα πρώτα εγκώμια της πρώιμης εποχής, και κυρίως, στο εγκώμιο του Γρηγορίου Νύσσης για τον αδελφό του Βασίλειο, γεγονός στο οποίο μάλλον οφείλει και την απόδοση της πατρότητάς του σε αυτόν τον συγγραφέα.

Ολοκληρώνοντας την αναδρομή στα εγκώμια της πρώιμης εποχής, επισημαίνουμε τον μικρό αριθμό επιταφίων προς ιεράρχες ή μοναχούς αυτήν την περίοδο⁵⁴⁷. Εκτός των προαναφερθέντων⁵⁴⁸, εντοπίστηκε ο **επιτάφιος λόγος του Γρηγορίου Νύσσης στον Γρηγόριο τον Θαυματουργό (BHG 715)**⁵⁴⁹. Το έργο αυτό, όμως, δε συμπεριλαμβάνεται στη μελέτη μας, καθώς συνιστά πια στην παρούσα μορφή του μια αγιολογική βιογραφία, μετά τη βαθιά τροποποίησή του από τον συγγραφέα για την έκδοσή του. Εξάλλου, όπως είδαμε, ο μεγαλύτερος και ποιοτικότερος όγκος αγιολογικών εγκωμίων παρατηρείται στον 4^ο-5^ο αιώνα.

εντοπισμό τους και σποραδικά μέσα σε όλο το σώμα του κειμένου. Ο επίλογος, τέλος, εκτός από τα στερεότυπα θέματα (τόπους), μας πληροφορεί και για θαυματουργική διάσωση από τις αραβικές επιδρομές ενός δεύτερου Εφραίμ, ο οποίος πήρε αυτό το μοναστικό όνομα για χάρη του αγίου και προέτρεψε στη συγγραφή τον ανώνυμο ρήτορα.
⁵⁴⁶ Το ανώνυμο εγκώμιο γράφεται σε λόγια γλώσσα, βρίθκει ρητορικών σχημάτων και υιοθετεί τις επιταγές του εγκωμιαστικού τρόπου με χρήση προβλεπόμενων φράσεων, όπως *θεῖος ἀνήρ, τοιοῦτος, τοσοῦτος, μέγας, ἄριστος, οἰκουμένης διδάσκαλος*. Επίσης, υιοθετεί ομιλητικά χαρακτηριστικά, όπως μεταβάσεις και αποστροφές, καθιστώντας το κοινό ικανό να παρακολουθήσει τη ροή του λόγου. Ο άγιος δε με τις προσηγορίες *πατήρ και διδάσκαλος*, αν και δεν υπήρξε άμεσα πνευματικός πατέρας και καθοδηγητής του γράφοντα αλλά, προφανώς, εξαιτίας του συγγραφικού του έργου. Αναδεικνύει, επίσης, τον άγιο ως πρότυπο πνευματικού καθοδηγητή ταυτίζοντας την προσφορά του με εκείνες του Αβραάμ, του Μωϋσή ή του Προδρόμου και του Παύλου. Επίσης, αν και ο Εφραίμ υπήρξε μοναχός και διάκονος αλλά όχι επίσκοπος, η αναφορά στις μοναστικές αρετές του, κατά την περίοδο της *αναχώρησης*, καθώς και στην προσφορά του μας επιτρέπουν να θεωρούμε ότι πληροί τις προϋποθέσεις ένταξης στο τριμερές πρότυπο ιεράρχη, έστω έμμεσα.

⁵⁴⁷ Μελετώντας το έργο του Σιδερά για τους επιταφίους της Βυζαντινής εποχής, διαπιστώνουμε ότι οι μόνοι (μετά τους επιταφίους του 4^{ου}-5^{ου} αι., οι οποίοι δεν συμπεριλαμβάνονται στη μελέτη του) είναι εκείνοι του Χορικού Γάζης, τον 6^ο αι., οι οποίοι δεν απευθύνονται σε πρόσωπα αγίων (πρόκειται για επιτάφιο στη Μαρία, μητέρα των επισκόπων Μαρκιανού και Αναστασίου, καθώς και εκείνον στον Προκόπιο Γάζης). Βλ. σχετικά SIDERAS, *Grabreden*, 92-96.

⁵⁴⁸ Βλ. παραπάνω στην παρούσα ενότητα τους επιταφίους του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον Βασίλειο (BHG 245) και στον Γρηγόριο Ναζιανζού (BHG 714), του Γρηγορίου Νύσσης, στον Βασίλειο (BHG 244) και στον Μελέτιο Αντιοχείας (BHG 1243), του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στον Μελέτιο (BHG 1244) επίσης.

⁵⁴⁹ G. HEIL-J.P.CAVARNOS-O. LENDLE, *GNO, Sermones pars II*, vol. X.I, *Eis tòn bíon kai tà θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ*, Leiden: Brill 1990, 3-57.

B. Εγκώμια μέσης εποχής (8^{ος} – 9^{ος} αι.)

Μετά τον 6^ο αι., παρατηρείται μείωση των ομιλητικών κειμένων αλλά και των αγιολογικών εγκωμίων, τα οποία εκφωνούνται ως πανηγυρικοί κατά την ημέρα εορτασμού της μνήμης των αγίων. Γενικότερα, η ποιότητα και η ποσότητα εγκωμίων παρουσιάζει φθίνουσα πορεία, ειδικά, για αγίους, μοναχούς ή ιεράρχες. Αντίθετα, στον 8^ο και 9^ο αιώνα άρχισαν να παράγονται ξανά υψηλού ύφους ομιλίες⁵⁵⁰, αντανακλώντας τη γενικότερη αναβίωση του βυζαντινού πολιτισμού⁵⁵¹. Παρατηρείται, επίσης, μια αναβίωση ύμνων και πεζών κειμένων προς τιμήν των αγίων, στο δεύτερο μισό του 9^{ου} αι.⁵⁵². Πιο συγκεκριμένα, επισημαίνεται η τάση για μεταφράσεις παλαιότερων κειμένων σε υψηλό ύφος και αρχαϊζουσα γλώσσα, προκειμένου να αναδειχθούν οι ιδρυτές μεγάλων μοναστηριών στην Κωνσταντινούπολη⁵⁵³.

Θα εξετάσουμε **εγκώμια του 8^{ου} αι.** και των αρχών του 9^{ου}, προγενέστερα του 814-815, χρονολογία συγγραφής του κειμένου μας, αλλά και λίγο μεταγενέστερα, τα οποία αναφέρονται σε αγίους μοναχούς/ηγουμένους ή ιεράρχες (ως πρότυπο που αντιστοιχεί στον Πλάτωνα). Εκ προοιμίου θα πρέπει να τονίσουμε ότι, όσο προχωρούμε στους μέσους αιώνες, για κάποιους αγίους έχει ήδη διαμορφωθεί μια παράδοση, αφού έζησαν και έδρασαν σε προγενέστερη εποχή. Σε μια τέτοια περίπτωση θα αναφερθούμε αμέσως.

Ο **Ανδρέας Κρήτης** (660-740)⁵⁵⁴ συγγράφει **εγκώμιο στον άγιο Νικόλαο Μύρων (BHG 1362)**⁵⁵⁵, άγιο με ογκώδη αγιολογικό φάκελο και πλούσια παράδοση. Ακριβή χρονολόγηση του έργου δεν διαθέτουμε. Σύμφωνα με μελετητές του έργου του, η γόνιμη περίοδος του ρητορικού και υμνογραφικού έργου του Ανδρέα τοποθετείται, κυρίως, κατά τη διάρκεια της αρχιεπισκοπικής του θητείας στην Κρήτη⁵⁵⁶, καλύπτοντας, προφανώς, την ανάγκη του κηρύγματός του κατά τις ημέρες εκκλησιαστικών εορτών. Επίσης, αναφορά στον επίλογο για διάσωση από

---

⁵⁵⁰ Για όλες τις παραπάνω απόψεις, βλ. M. CUNNINGHAM, «Homilies», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 874.

⁵⁵¹ Για την υφολογική-ρητορική τάση προς την αττικίζουσα πρόζα της β' σοφιστικής, στις ομιλίες του 9^{ου} αιώνα σε αντίθεση με εκείνες του 8^{ου} μιλά ο P. Speck. Βλ. KAZHDAN, *History I*, 406, υποσ. 59.

⁵⁵² D. KRAUSMÜLLER, «The Constantinopolitan abbot Dios: his life, cult and hagiographical dossier», *BMGS* 31,1 (2007), 28.

⁵⁵³ D. KRAUSMÜLLER, ό.π.

⁵⁵⁴ KAZHDAN, *History I*, 37-41.

⁵⁵⁵ MIGNE, PG 97, 1192-1205.

⁵⁵⁶ Βλ. σχετικά Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Η Βυζαντινή υμνογραφία και ποιήσεις*, Θεσσαλονίκη 1965³, ανατύπωσης 1993, 188-189 ; Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Οι Άγιοι της πρώτης βυζαντινής περιόδου της Κρήτης και η σχετική προς αυτούς φιλολογία. Διατριβή επί Διδακτορίας*, Αθήναι 1970, 171-172.

κινδύνους αιρετικούς παραπέμπει είτε στον μονοθελητισμό είτε στην εικονομαχία, αιρέσεις της εποχής του. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω εικάζουμε ότι συγγράφεται στις πρώτες 10ετίες του 8^{ου} αι.

Ο Ανδρέας αξιοποιεί κατά το δοκούν όλα τα μέσα, δομικά, υφολογικά και γλωσσικά, τα οποία του εξασφαλίζει η μόρφωση και η παιδεία του, για να συνθέσει ένα εγκώμιο βασισμένο στο γνωστό τριμερές σχήμα⁵⁵⁷. Επιχειρεί, έτσι, να τιμήσει ευκαιριακά έναν καταξιωμένο στο ακροατήριό του άγιο αλλά, πρωτίστως, να δώσει το στίγμα του στο νέο του ποίμνιο· συνθέτει, λοιπόν, ένα εγκώμιο με μεγάλη

---

⁵⁵⁷ Το κείμενο του λόγου, δομείται σε 4 ενότητες. Η πρώτη και η τελευταία, σύντομες σε μήκος, καλύπτουν το προοίμιο και τον επίλογο. Οι δύο άλλες, αρκετά πιο εκτενείς, συνιστούν το κυρίως θέμα. Το προοίμιο, όπου οι προβλεπόμενοι τόποι με τον εξαρχής εγκωμιαστικό τόνο σε μια πυκνή σύνθεση, προετοιμάζει το ακροατήριο για το κυρίως θέμα με μια μετάβαση. Εδώ, η δεδηλωμένη υπεροχή του αγίου αποδεικνύεται με συγκρίσεις και αλληγορίες (διήγησις-πίστις). Η πίστις καλύπτεται κατά το μεγαλύτερο μέρος της από τις συγκρίσεις, όπου προσάπτει στον ήρωά του αρετές προερχόμενες από βιβλικά πρόσωπα (1193B-1197A: Άβελ, Ενώχ, Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ, Ιώβ, Μωϋσή και Δαβίδ), χρησιμοποιώντας τη φράση «αὐτὸς δέ», β' ενικό πρόσωπο και, ενίοτε, κάποιο βιβλικό παράθεμα. Στην τρίτη ενότητα του κειμένου (1197A-1204B) ο συγγραφέας στρεφόμενος στον άγιο, δηλώνει το μέγεθός του (επιτείνοντάς το με την *αμχανία* του, τόπο, κανονικά, του προοιμίου) και προχωρά σε αλληγορική παρουσίαση διαφόρων επαγγελματικών κατηγοριών, Γεωργό, Αρχιτέκτονα, Στρατιώτη (τα προσηγορικά με κεφαλαίο, προκειμένου να αναδείξουν την ιδανική διάσταση του κάθε επαγγέλματος) ενώ, τέλος, επιχειρεί σύγκριση του ήρωά του και με τους ασωμάτους αγγέλους και Κυβερνήτη πλοίου (χρησιμοποιώντας ποιητική εικόνα καταγίδα). Ακολουθεί σειρά εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών, για τις αγγελικές και ηγετικές-ποιμενικές αρετές του αγίου, αναφέροντας κάποια βιογραφικά του, ως αποδείξεις αυτών των αρετών. Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει εντοπισμός πράξεων και επιτηδευμάτων αλλά όχι σε πρώτο πλάνο. Στο τέλος της ενότητας, αποστρέφεται στον άγιο με *επίκληση* (θεία και *ιερὰ κεφαλή ... ἐποπτεύει ἄνωθεν*) για ενδυνάμωση, διάσωση, φωτισμό του ποιμνίου, λαϊκών και κληρικών ενώ μακαρίζει τη μητρόπολη των Μύρων για τα άξια τέκνα της (τον Νικόλαο και 3 μάρτυρες). Αποδίδει, μάλιστα, την προαίρεση μάρτυρα και στον Νικόλαο, για να τον κατατάξει στους επάξια στεφανωμένους στην ουράνια βασιλεία. Στον επίλογο (1204C- 1205B), ο Ανδρέας προτρέπει για χριστιανική πανήγυρη και όχι ειδωλολατρική, εφιστώντας την προσοχή στην εναρμόνιση με το ορθόδοξο τυπικό εορτασμού και ταυτόχρονα δηλώνει τη συγκυρία συγγραφής του λόγου (για τὸν καιρὸ ως τυπολογικό στοιχείο του εγκωμίου βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 265-267.) Με νέα διπλή *επίκληση* στους αγίους και τον Ιησὺ αιτείται τη διάσωση από κάθε κίνδυνο, συμπεριλαμβανομένων και των αιρέσεων.

Σε επίπεδο καλλωπισμού και ύφους, το κείμενο εναρμονίζεται πλήρως με τους κανόνες της Β' σοφιστικής. Εκτός από τα σχήματα, με ένα πλήθος, επίσης, φραστικών μέσων (κυρίως επιθετικών ή ετερόπτωτων προσδιορισμών και επιθέτων υπερθετικού βαθμού- χαρακτηριστικό της σεμνότητας ή υπεροχής ονομάτων) προσπαθεί να αναδείξει την υπεροχή του εγκωμιαζομένου προσώπου, το οποίο αποκαλεί *ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὸν θεράποντα, οἰκονόμον τῶν Χριστοῦ μυστηρίων, φωστῆρα, ποιμένων ἄριστον, ἀρχιερέων πανεύφημον, ἱερώτατον, Πατέρα πατέρων* κ.ά. Ο ρυθμός του πεζού κειμένου, ενίοτε, είναι τόσο εμφανής, ώστε παραπέμπει και στην υμνογραφική δεινότητα του συγγραφέα, ο οποίος είναι και άριστος γνώστης της αττικής διαλέκτου.

ελευθερία ως προς την τήρηση των δομικών κανόνων χωρίς να ασκεί κριτική σε πρόσωπα ούτε να θίγει κακώς κείμενα (χαρακτηριστικό του έργου του⁵⁵⁸) αλλά με αναφορά στον κίνδυνο των αιρέσεων. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελεί η σύνταξή του με την άποψη του Νικολάου περί της ένωσης των φύσεων του Χριστού (PG 97, 1200A), όπου επιθυμεί, ενδεχομένως, να φανεί η μη προσχώρησή του στον μονοθελητισμό⁵⁵⁹ ή έστω η επιστροφή του στο ορθό δόγμα (απολογητικό-αυτοβιογραφικό στοιχείο).

Στον ίδιο συγγραφέα προσγράφεται **εγκώμιο** και για τον **άγιο Πατάπιο (BHG 1425)**⁵⁶⁰ ενσωματωμένο σ' ένα corpus (BHG 1425-1428) ομιλιών⁵⁶¹ του αγίου. Το κείμενο εκτείνεται σε 15 παραγράφους και πρόκειται για ένα πανηγυρικό με θέμα τις αρετές του αγίου, όπου φαίνεται ότι ο Ανδρέας δεν έχει ακριβή γνώση των βιογραφικών στοιχείων του ερημίτη μοναχού⁵⁶².

Η δομή και αυτού του εγκωμίου ακολουθεί το τριμερές σχήμα⁵⁶³, με το κυρίως θέμα να καλύπτεται, πρωτίστως, από τις αποδείξεις (πίστις)

---

⁵⁵⁸ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Η Βυζαντινή υμνογραφία και ποίησης*, Αθήνα 1965³, ανατύπωσης 1993, 196.

⁵⁵⁹ Είναι γνωστό ότι ο Ανδρέας Κρήτης κατηγορήθηκε για προσχώρησή του στην αίρεση υπό την πίεση του Φιλιππικού. Βλ. σχετικά Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *ό.π.*, 166-168.

⁵⁶⁰ MIGNE, PG 97, 1205-1221.

⁵⁶¹ Εκτός από το εγκώμιο, στο οποίο θα αναφερθούμε, πρόκειται για μια διήγηση θαυμάτων και του θανάτου του αγίου (BHG 1426-1427) και για ένα ακόμη εγκώμιο, το οποίο εκφωνήθηκε (*ex ore*) αλλά δεν συνεγράφη από τον Ανδρέα (BHG 1428). Για το σύνολο αυτών των ομιλιών του Ανδρέα Κρήτης στον άγιο Πατάπιο βλ. P. CANART, «Le dossier hagiographique des ss. Baras, Patapios et Raboules», *AB* 87 (1969), 448-454 και KAZHDAN, *History* I, 52-54.

⁵⁶² Βλ. P. CANART, *ό.π.*, 451.

⁵⁶³ Προοίμιο, διήγησις-πίστις, επίλογος. Εκτός κάποιων προβλεπόμενων τύπων, το προοίμιο (§1-3) απαντά σε πιθανό ερώτημα για την περίπτωση (*πανήγυριν- έορτήν φαιδράν έορτάζειν*), τον τόπο (*τὸν ίερὸν τοῦτον νεῶν*) εκφώνησης και τη σύσταση του ακροατηρίου, καλώντας το σε πνευματική τράπεζα. Επισημαίνεται στο κυρίως θέμα η παρουσία τύπων του προοιμίου (*αμηχανίας του ρήτορα, άρνηση ρητορικής και αλήθειας*) στο κυρίως θέμα, με στόχο να αυξήσει τον έπαινο και να επιτείνει το μέγεθος του αγίου με *σεμνότητα*. Τους υπόλοιπους τύπους του εγκωμίου, ενώ τους αναφέρει, «επιλέγει» να μην τους καλύψει, τουλάχιστον όχι κυριολεκτικά ή με τον προβλεπόμενο τρόπο και διάταξη (*πατρίδα η άνω Ιερουσαλήμ, μητέρα-τροφός-διδάσκαλος η αρετή*). Όπου του δίνεται δε η ευκαιρία προβαίνει σε κατήχηση του ακροατηρίου, χρησιμοποιώντας ομιλητικά εκφραστικά μέσα (*αποστροφές, χρήση παραινετικής προστακτικής, μεταβάσεις, αλληγορίες, βιβλικά παραθέματα κ.ά.*). Διαπιστώνονται, επίσης, κάποιες επαναφορές στο ίδιο θέμα (*πατρίδα οι Θῆβαι*), οι οποίες αφήνουν την αίσθηση ότι μέσω αυτών προσπαθεί να καλύψει την άγνοια βιογραφικών στοιχείων του ήρωά του. Θίγει το αξιέπαινο του βίου του, ο οποίος βρίθει άριστων πράξεων, άθλων και αγώνων, τους οποίους όμως προτιμά να τιμήσει με σιγή και να επανέλθει *εις καιρόν* (η αναφορά μπορεί να θεωρηθεί ως ευκαιρία συγγραφής άλλου εγκωμίου). Τέλος, η διεξοδική παρουσίαση και ο έπαινος του γεωφυσικού πλούτου της Αιγύπτου, ίσως αποτελεί μια ακόμη προσπάθεια να αποκρύψει αυτή την άγνοια αλλά με επιτυχές για τον στόχο του

αγιότητας μέσω συγκρίσεων (με βιβλικά πρόσωπα και τους ασωμάτους αγγέλους⁵⁶⁴) και αλληγοριών (περί της δεοντολογίας και ηθικής επαγγελματιών ή λειτουργών), προκειμένου να αναδείξει τις αρετές και τις πράξεις (λόγος-έργο) του Παταπίου.

Το πλήθος ρητορικών σχημάτων, η επιλογή εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών του αγίου (τῆς ἐρήμου πολίτην, ἐπίγειον ἄγγελον καὶ οὐράνιον ἄνθρωπον, τὸν τῶν ἀγγέλων συγχορευτήν), τα οποία αποδίδονται με αριστοτεχνικό τρόπο, η χρήση αττικής γλώσσας και γενικότερα το ύφος του συνιστούν σαφές δείγμα της ρητορικής δεινότητας του συγγραφέα⁵⁶⁵, την οποία επιστρατεύει εδώ, προκειμένου με το παρόν εγκώμιο να κατηχήσει το κοινό του κάνοντάς του περισσότερο γνωστό το παράδειγμα ενός αγίου-μοναχού, ο οποίος έδρασε έξω από τη σφαίρα επιρροής της Κρήτης, στην Αίγυπτο.

Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός⁵⁶⁶, εκτός του υπόλοιπου συγγραφικού του έργου, μας άφησε και αγιολογικά εγκώμια⁵⁶⁷, ανάμεσα στα οποία μόνο ένα αφορά ιερωμένο. Θα εξετάσουμε, λοιπόν, το εγκώμιο στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο (BHG 879/ CPG 8064)⁵⁶⁸. Το έργο εκτείνεται σε 19 παραγράφους και δεν είναι γνωστός ο χρόνος συγγραφής του⁵⁶⁹. Ωστόσο, μια αναφορά (13, 9-10) σε τραπεζίτη, ο οποίος διαλέγει τα γνήσια νομίσματα με τη βασιλική εικόνα, παραπέμπει στην εποχή της εικονομαχίας⁵⁷⁰. Αν λάβουμε υπόψη ότι ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός πεθαίνει το αργότερο ως το 753, το έργο πρέπει να έχει γραφεί μεταξύ 726 και 753. Δεν είναι, ίσως, τυχαίο ότι την εποχή της Εικονομαχίας ο συγγραφέας επιλέγει με αφορμή τη μνήμη του αγίου (κάνει λόγο για ὑπόθεσιν⁵⁷¹, άρα για έπαινο με αφορμή κάποιο γεγονός) να αναφερθεί

αποτέλεσμα (ανάδειξη ενός αγίου από μια ειδωλολατρική πατρίδα: *ειδωλομανίας ἐργαστήριον και δαιμόνων σκοτεινόν καταγάγιον*). Ο επίλογος (15 §) με ρητορικές ερωτήσεις, λογοπαίγνια και εικόνες απαράμιλλης κομψότητας αναρωτιέται για την αντίθεση ειδωλολατρικής πατρίδας-θείου τέκνου και την προβάλλει. Απαντά με βιβλικά παραθέματα για την αντίθεση φωτός (πνευματικού φωστήρα) σκότους (ασεβών), αναδεικνύοντας και δοξάζοντας το ύψιστο φως (Ιησού Χριστό).

⁵⁶⁴ Η σύγκριση αυτή εντοπίστηκε και στην πρώιμη εποχή, σε έργα του Ιωάννη του Χρυσόστομου.

⁵⁶⁵ Για τη γλώσσα και το ύφος του Ανδρέα Κρήτης βλ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, ό.π., 196.

⁵⁶⁶ KAZHDAN, *History I*, 75-77.

⁵⁶⁷ Συνέγραψε εγκώμιο στην αγία Βαρβάρα (BHG 217) όπου τηρούνται οι τόποι του εγκωμίου. Βλ. KAZHDAN, *History I*, 84-86.

⁵⁶⁸ P. B. KOTTER, *Die Schriften des Johannes von Damaskos. Herausgegeben vom Byzantinischen Institut der Abtei Scheuern*, vol. V, *Opera homiletica et hagiographica*, Berlin: Walter de Gruyter 1988 [Patristische Texte und Studien, Band 29], 359-370.

⁵⁶⁹ P. B. KOTTER, ό.π., 351.

⁵⁷⁰ KAZHDAN, *History I*, 86.

⁵⁷¹ Όταν ο έπαινος συγγράφεται με αφορμή μια συγκυρία (καιρόν), τότε συνιστά ὑπόθεσιν και όχι απλό εγκώμιο. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 265-267. Εδώ, ίσως, πρόκειται για εορτή του αγίου ή κάποια τελετή αφιερωμένη στη μνήμη του.

στον συγκεκριμένο ιεράρχη, ο οποίος δε δίστασε να αντιταχθεί ακόμα και στην αυτοκρατορική εξουσία, προκειμένου να υπερασπιστεί την ορθοδοξία, με ένα εγκώμιο, το οποίο εφαρμόζει σε μεγάλο βαθμό *τόπους* του βασιλικού λόγου του Μενάνδρου⁵⁷².

Ταυτόχρονα, στοιχεία ομιλητικής εντοπίζονται και εδώ, προσδίδοντας στο κείμενο αμεσότητα ενώ, ενίοτε, επικουρούν και την πολεμική ρητορική του (χαρακτηριστική η 14η παράγραφος για την παρηγορία του Ιωάννη ενόπιον και της αυτοκρατορικής εξουσίας). Ο συγγραφέας είναι άριστος γνώστης της αττικής διαλέκτου, των ρητορικών κανόνων αλλά και των εγκωμιαστικών τρόπων⁵⁷³) ώστε να επιτύχει τον στόχο του μέσα από ένα αγιολογικό εγκώμιο.

---

⁵⁷² Σε ένα εκτενές προοίμιο (§1-4), με συνδυασμό γνωστών *τόπων*, ρητορικών σχημάτων και βιβλικών παραθεμάτων, ο συγγραφέας δηλώνει το θέμα του (την προσωπικότητα και την ευγλωττία του ήρωά του) και αναδεικνύει το μέγεθός του. Το κυρίως θέμα καλύπτει τους περισσότερους εγκωμιαστικούς *τόπους*, εν συντομία, και με εμβόλιμες παραγράφους στην αρχή και τη μέση του κυρίως θέματος, οι οποίες αποτελούν παράθεση εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών και ανάδειξη *αρετών* του αγίου. Συγκεκριμένα, οι πρώτες τρεις (5-7) παράγραφοι του κυρίως θέματος καθώς και τρεις ενδιάμεσες (11-13), διακόπτουν τη ροή αφήγησης των βιογραφικών του στοιχείων, παραθέτοντας με καθαρά εγκωμιαστικό τρόπο *αρετές* του αγίου (μοναστικές αρετές με κύρια την *απάθεια*, αποτέλεσμα της *αναχώρησης-άσκησής* του στην έρημο, όπως ο Μωϋσής (πρότυπο ιδανικού μοναχού-ιεράρχη: Βλ. STERK, *The monk-bishop*, 135 και RAPP, *Holy bishops*, 132-135.). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι και η κάλυψη των *τόπων* της *παιδείας*, των *επιτηδεμάτων* και των *πράξεων* επιτελείται με έντονα εγκωμιαστικό χαρακτήρα και χωρίς τις λεπτομερείς πληροφορίες ενός βίου. *Πατρίδα* και *γένος* θίγονται απλά, εν τη ρύμη του λόγου, και εν μέσω εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών, ενώ οι *συγκρίσεις*, διάσπαρτες μέσα στο κείμενο, δεν αποτελούν ιδιαίτερη ενότητα. Αναφέρονται, μόνο, όσα κρίνονται απαραίτητα για την ανάδειξη του πορτρέτου του ήρωα (η σταδιακή αναρρίχηση στην εκκλησιαστική ιεραρχία, η προβολή της διδασκαλίας του ως αποτέλεσμα μελέτης των Γραφών, η παρηγορία υπεράσπισης δικαίου και ηθικής, η ελεγκτική στάση του κατά της αυτοκράτειρας Ευδοκίας, ως άλλου Ηλία ή Πρόδρομου και οι εξορίες του). Επίσης, στηλιτεύεται η στάση ιεραρχών που συνηγορούν εκβιαζόμενοι στην εξορία του Ιωάννη (με χρήση της φράσης: *σιγή τιμῶμεν αἰδοὶ τῶν πατέρων*: 16, 1). Το έργο ολοκληρώνεται με αναδρομή στην *τέλεση του δρόμου*, στα *έπαθλα των αγώνων* του και σύντομη αναφορά στην *τελευταία* του, στη μετακομιδή των λειψάνων του στην Κωνσταντινούπολη και στην κατάταξή του στις τάξεις των αγίων. Οι τελευταίοι 4 στίχοι συνιστούν *επίκληση* για εποπτεία του ποιμνίου (*ἡμᾶς*) και μεσιτεία προς τον Χριστό, με τη δοξολογία του οποίου κλείνει το εγκώμιο.

⁵⁷³ Σε επίπεδο καλλωπισμού, το έργο βρίθκει ρητορικών ερωτήσεων, επιθέτων, υπερβολών, βιβλικών παραθεμάτων και γενικότερα τρόπων και φράσεων, τα οποία επιτάσσονται από τους κανόνες της δεύτερης σοφιστικής (χρήση επιθέτων υπερθετικού βαθμού ή ανάλογης σήμανσης π.χ. *πάγχρυσος*, η αντωνυμία *τοσοῦτος*, οι φράσεις *τίς οὕτως* και, *θεῖος ἀνὴρ* καθώς και χρήση αγιολογικών στερεοτύπων: η πρόρρηση του Μελετίου για το μέλλον του νεαρού τότε μαθητή του ή η χρήση της φράσης περί *μοδίου* και *λυχνίας*, όπου πρέπει να τοποθετηθεί ο *ὄσιος φωστῆρας*).

Ο Κοσμάς Βεστίτωρ έχει συγγράψει, εκτός από τους λόγους για την ανακομιδή του λειψάνου του αγίου⁵⁷⁴, και ένα σύντομο εγκώμιο για τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο (BHG 880a)⁵⁷⁵. Ο συγγραφέας τοποθετείται χρονολογικά μεταξύ 7^{ου} και 9^{ου} αιώνα από τον Δυοβουνιώτη⁵⁷⁶, στα μέσα του 8^{ου} αιώνα από τον Kazhdan⁵⁷⁷, ενώ από άλλους είτε μεταξύ 730-850⁵⁷⁸ είτε στον 10^ο αιώνα⁵⁷⁹. Εντάσσουμε το έργο του σε αυτό το σημείο, λαμβάνοντας υπόψη, κυρίως, τη χρονολόγηση του Kazhdan, όπως επίσης τη δομή και στοχοθεσία του σε σχέση με το προηγούμενο του Ι. Δαμασκηνού. Πρόκειται για ένα πολύ σύντομο κείμενο, το οποίο διαθέτει ένα μακροσκελή πρόλογο (σ.151-152), με το υπόλοιπο σώμα του να καλύπτει μόλις τέσσερις σελίδες. Αντίθετα με τον πρόλογο, στους τελευταίους έξι στίχους, με αποστροφή στους ακροατές συντάσσει ένα συντομώτατο επίλογο. Η σύνθεσή του συνδέεται με συγκεκριμένη συγκυρία (*παρουσα υπόθεσιν*⁵⁸⁰) ως αφορμή εκφώνησης του λόγου.

Το εγκώμιο δεν αφήνει περιθώριο αμφισβήτησης των ικανοτήτων του ρήτορα αλλά και της γνώσης των κανόνων της β' σοφιστικής από πλευράς του. Η δομή και το ύφος του⁵⁸¹, παραπέμπουν στη λαλιά του

⁵⁷⁴ Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ, «Κοσμά Βεστίτωρος ανέκδοτα εγκώμια εις τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου», *ΕΕΒΣ* 2 (1925), 50-83.

⁵⁷⁵ Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ, «Κοσμά Βεστίτωρος ανέκδοτον εγκώμιον εις τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομον», *ΕΕΒΣ* 16 (1940), 148-155. Το εγκώμιο αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με δεύτερο του ίδιου συγγραφέα (BHG 876m), του οποίου η έναρξη είναι ακριβώς ίδια με εκείνη του πρώτου, δηλαδή: «Ὅν τρόπον τοῖς φιλοχρῦσοις ἀνθρώποις αἰ ὀρυγαὶ τῶν κεχλωμένων θησαυρῶν ἐπιθυμητῶς ἐνεργοῦνται». Του δεύτερου αυτού κειμένου έχει εκπέσει το τέλος, σύμφωνα με τον Halkin (BHG, II, 10). Για το κείμενο αυτό, κάνει, επίσης, λόγο ο Δυοβουνιώτης στα προλεγόμενα της έκδοσης του πρώτου εγκωμίου (βλ. 150-151).

⁵⁷⁶ Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ, «Κοσμά Βεστίτωρος ανέκδοτα εγκώμια ...», *ό.π.*, 54-55.

⁵⁷⁷ KAZHDAN, *History* I, 94.

⁵⁷⁸ *Tusculum*, 291-292 ; *ODB*, II, 1153. Το TLG, επίσης, τοποθετεί τον συγγραφέα μεταξύ 8^{ου} και 9^{ου} αιώνα. Επίσης, Ο Χ. Στεργιούλης, στη διδακτορική του διατριβή, τοποθετεί τον Κοσμά Βεστίτωρα μεταξύ 750-850. Βλ. σχετικά Χ. ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗ, *Λόγοι στην ανακομιδή των λειψάνων του Ιωάννου του Χρυσσοστόμου. Συμβολή στη μελέτη της ταφικής επιδεικτικής ρητορικής των Βυζαντινών*, Διδακτορική Διατριβή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη 2008, 99.

⁵⁷⁹ Σχετικά με την άποψη αυτή για την οποία διατυπώνονται και αντιρρήσεις βλ. Χ. ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗ, *ό.π.*, 99, υποσ. 231.

⁵⁸⁰ Σχετικά με την *υπόθεσιν* βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 265-267.

⁵⁸¹ Ο συγγραφέας, κάνοντας χρήση προβλεπόμενων τόπων και εκφράσεων υπερβολικά επιτηδευμένων, εισάγει το προοίμιο με μια *ρήση-παρομοίωση* του εγκωμιαστή με τους χρυσοθήρες και τον Χρυσόστομο ως *ἔμψυχον χρυσόν (μέγεθος)*. Το κυρίως θέμα δεν αναφέρεται παρά στη δύναμη της διδασκαλίας και το θείο χάρισμα της εξαιρετικής ρητορικής δεινότητας του ήρωά του. Με παρομοιώσεις για το αντίδωρο του επαινήτη του από τον άγιο, στην αρχή, ο Κοσμάς παρουσιάζει τη γλώσσα του Χρυσσοστόμου ως θεόσταλτο δώρο και πλήρη της θείας χάρις. Χαρακτηριστικός ο σφιχτοδεμένος λόγος και το έντονα ρητορικό ύφος, το οποίο βροίθει σχημάτων. Τοποθετεί στα χείλη γυναίκας του ακροατηρίου του Χρυσσοστόμου, σε ευθύ λόγο, την παράκληση να ποτίσει με την

Μενάνδρου με εναρμόνιση στα χριστιανικά συμφραζόμενα, οδηγώντας στο γνωστό τριμερές ομιλητικό σχήμα (συνθετική μορφή λόγου)⁵⁸². Έτσι, συνδυάζει και αξιοποιεί, επιτυχώς, όλα τα προβλεπόμενα εκφραστικά μέσα της ρητορικής παράδοσης και της χριστιανικής ομιλητικής, για να επιτύχει το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, σε μια περίοδο, η οποία, πιθανότατα, συνδέεται είτε με την Εικονομαχία ή με κάποια άλλη δύσκολη περίοδο για την Εκκλησία (καθώς για πνευματικό λιμό γίνεται λόγος στον επίλογο).

Στον 9^ο αι. μια σειρά εγκωμίων μαρτυρούν μια τάση ανανέωσης ή μάλλον επαναφοράς παλαιότερων μοντέλων αγιολογικού εγκωμίου, όπου παρατηρείται η δημιουργία έργων με αξιοποίηση όλων ή σχεδόν όλων των τόπων του βασιλικού λόγου του Μενάνδρου ενώ συνεχίζεται η αναφορά σε παλαιότερους αγίους αλλά και η προβολή εκείνων του πρόσφατου παρελθόντος. Από τα τρία ενδεικτικά παραδείγματα στα οποία θα αναφερθούμε τα δύο έχουν και αφηγηματικά τμήματα (θαυματοργίες ή εντασόμενη διήγηση).

Ένα ανώνυμο εγκώμιο στον Ανδρέα Κρήτης (BHG 114b)⁵⁸³ φέρεται να συμπληρώνει το κείμενο του βίου του (BHG 113)⁵⁸⁴. Θεωρούμε ότι έχει ως *terminus post quem* τα μέσα του 8^{ου} αι., δεδομένης της χρονολόγησης του βίου αμέσως μετά τον θάνατο του αγίου το 740, σύμφωνα με την Auzéry⁵⁸⁵. Ωστόσο, αν λάβουμε υπόψη την τάση της Κωνσταντινοπολίτικης ελίτ να μεταφράζει ως αγιολογικά εγκώμια παλαιότερα κείμενα βίων ή μαρτυριών, μετά το τέλος της εικονομαχίας,

---

διδασχί του την ψυχική της δίψα. Με πολυσύνδετο και με όρους γεωργικής τέχνης, περιγράφεται μεταφορικά η διδασχί του αγίου, για να καταλήξει στη φράση *τοιαύτη του Χρυσοστόμου των λόγων ή πηγή, ή μωσαϊκώς έκβλύζουσα* (σ. 154). Εν συνεχεία, ο λόγος του αγίου παρομοιαζόμενος με βροχή, και η ικανότητα κατανόησής του απ' όλους αντιπαραβάλλεται με τον φωτισμένο λόγο των Αποστόλων, μετά την Πεντηκοστή. Έτσι, με μια ρητορική ερώτηση δηλώνεται ότι και εν ζωή αλλά και μετά θάνατον ο αγίος ζωοποιεί διδάσκων. Το εγκώμιο ολοκληρώνεται με μια μακροσκελέστατη περίοδο, σχεδόν μιας σελίδας, όπου ένα πλήθος εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών σε ασύνδετο σχήμα αποδίδονται στον Ιωάννη. Στον επίλογο, ο Κοσμάς αποστρεφόμενος στο κοινό, το προτρέπει στη μελέτη της διδασκαλίας του Χρυσοστόμου *όσάκις πέση και όσάκις πταιση* (σ. 155), αντί «τροφής» σε περίοδο πνευματικού λιμού με την βοήθεια του τριαδικού Θεού.

⁵⁸² I. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ομιλητική*, Θεσσαλονίκη 1985, 178-195.

⁵⁸³ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, «Ανέκδοτο εγκώμιον εις Ανδρέαν Κρήτης», *ΕΕΒΣ* 37 (1969/70), 85-94.

⁵⁸⁴ Ο.π., 85-86.

⁵⁸⁵ Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, «Άγιοι επίσκοποι του Ελλαδικού χώρου, που έζησαν ή καθιερώθηκαν κατά τους 8^ο -10^ο αι., με ειδική αναφορά στον άγιο Αχίλλειο Λαρίσης», *Οι Ηρωες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, Οι Νέοι Άγιοι, 8^ο-16^ο αιώνας*, Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ (επιμ.), Αθήνα 2004 [Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 15], 48-49 και υποσ. 6.

θα μπορούσε να χρονολογηθεί μετά το 843⁵⁸⁶, παραπέμποντας, ίσως, σε Κωνσταντινοπολίτη συγγραφέα. Πρόκειται για κείμενο 11 παραγράφων, με αμφίβολο τον προσορισμό του για εκφώνηση, ως πανηγυρικό την ημέρα εορτής του αγίου. Σίγουρα, όμως, με αυτόν τον σκοπό συμπεριλήφθηκε στον κώδικα 2560 της ΕΒΕ, 11^{ου} αιώνα (συλλογή πανηγυρικών), όπου καταχωρείται με αύξοντα αριθμό 8, την 4^η Ιουλίου⁵⁸⁷, ημέρα εορτής του Ανδρέα Κρήτης. Το συγκεκριμένο έργο είναι από τα ελάχιστα, εξ όσων έχουμε δει μέχρι τώρα, το οποίο εφαρμόζει τους κανόνες σύνθεσης εγκωμίου της β' σοφιστικής σε ότι αφορά τη δομή του⁵⁸⁸.

Ο συγγραφέας είναι γνώστης της αττικής διαλέκτου, παρά τη χρήση μορφολογικών τύπων της εποχής του, όπως λόγου χάρη αναύξητους τύπους ρήματος. Τηρεί όλους τους κανόνες της εγκωμιαστικής ρητορικής με χρήση των προβλεπόμενων σχημάτων και τρόπων. Το κείμενο δεν δίνει την εντύπωση ότι γράφτηκε εξ αρχής για εκφώνηση αλλά φαίνεται να αποτελεί προϊόν γραφείου, και μάλιστα, από συγγραφέα μάλλον όχι κληρικό· αν και χρησιμοποιεί βιβλικά παραθέματα, το έργο του δεν διαθέτει τη φλόγα και το λούστρο των εκκλησιαστικών συγγραφέων. Ίσως, σ' αυτό να οφείλεται και η απουσία συγκρίσεων με βιβλικά πρόσωπα, που κατά κόρον έχουμε συναντήσει στις προηγούμενες περιπτώσεις. Γενικά, η ύπαρξη του βίου φαίνεται να λειτουργεί ανασταλτικά σε μια δημιουργία πρωτότυπη ή να καλύπτει τυχόν αδυναμία πρωτότυπης συγγραφής.

Το εγκώμιο στους αγίους **Ισάκιο και Δαλμάτο (BHG 956d)**⁵⁸⁹, γραμμένο από τον **μοναχό Μιχαήλ**, ταυτισμένο με τον **Μιχαήλ τον**

---

⁵⁸⁶ D. KRAUSMÜLLER, «*Metaphrasis* after the second Iconoclasm. Nicephorus Skeuophylax and his *encomia* of Theophanes Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749), and George the martyr (BHG 682)», *Symbolae Osloenses* 78 (2003), 45.

⁵⁸⁷ Λόγος η'. Μηνί Ιουλίω εις τήν Δ'. Εγκώμιον εις τόν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἀνδρέαν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κρητῶν νήσου.

⁵⁸⁸ Στον πρόλογο του έργου (1 §), ο συγγραφέας εκτός μιας ρήσης περί αβεβαιότητας μακαρισμού ζώντος σε αντίθεση με *κοιμηθέντα* (ανάλογη άποψη με εκείνη του Ιωάννη του Χρυσοστόμου στο εγκώμιο Ευσταθίου-BHG 644), συνθέτει τους γνωστούς *τόπους*. Σύντομα και περιεκτικά καλύπτει όλους τους εγκωμιαστικούς *τόπους*, τα αγιολογικά *μοτίβα*, προβάλλοντας το πρότυπο του ιεράρχη σε συνδυασμό με το μοναστικό ιδεώδες, «διαβάζοντας» το κείμενο του βίου και προσθέτοντας κάποιες πληροφορίες (λ.χ. τη νόσο, ως αιτία μη επιστροφής του στα Ιεροσόλυμα ή τη σύνταξη του Μεγάλου Κανόνα. Βλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *ό.π.*, 85-86). Ωστόσο, είναι, ίσως, το μόνο εγκώμιο από το σύνολο, όσων έχουμε δει, το οποίο υπολείπεται *συγκρίσεων*. Δεν περιλαμβάνει, επίσης, *επίκληση* στον άγιο αλλά μόνο στον Ιησού-Χριστό σε έναν επίλογο, με σύντομη αναφορά, στην πρόρρηση θανάτου από τον ίδιο, στην εκδημία και την ταφή του στη Μυτιλήνη, καθώς και στο πλήθος μεταθανάτιων θαυμάτων. Επίσης, παρέχει το ιστορικό πλαίσιο, με γεγονότα και πρόσωπα, για να εντάξει στον χρόνο τις πράξεις του αγίου.

⁵⁸⁹ P. HATLIE, «The encomium of Ss. Isakios and Dalmatos by Michel the monk (BHG₃ 956d): Text, Translation and Notes», *ΕΥΚΟΣΜΙΑ*, Studi miscellanei per il 75° di Vincenzo Poggi S.J a cura di V. RUGGIERI e L. PIERALLI, Rubbettino 2003, 275-311.

Σύγκελλο⁵⁹⁰, χρονολογείται στον 9^ο αι.⁵⁹¹. Στον σύντομο πρόλογο (1 §), ο συγγραφέας κάνει λόγο για *ιερὰν πανήγυριν*, αποκαλύπτοντας, τη συγκυρία συγγραφής, την ημέρα εορτής των αγίων, σύμφωνα και με τον τίτλο⁵⁹². Κατά τα άλλα εστιάζει, κυρίως, στον δεύτερο τόπο του εγκωμιαστικού προοιμίου (αιτίες συγγραφής)⁵⁹³.

Αναφέρεται σε δύο ηγούμενους αγίους, οι οποίοι έδρασαν στην Κωνσταντινούπολη διαδοχικά, αφιερώνοντας περισσότερη έκταση στον δεύτερο άγιο, διάδοχο του πρώτου. Πρόκειται για ένα αρκετά εκτενές κείμενο, το οποίο δομείται σε 33 παραγράφους, όπου ο τρόπος αξιοποίησης των τόπων βρίσκεται πολύ πιο κοντά στη δομή του βασιλικού λόγου, σε σχέση με κάποια προωμότερα εγκώμια⁵⁹⁴. Εδώ, επίσης, βρίσκει εφαρμογή το διπολικό σχήμα έπαινος-ψόγος⁵⁹⁵.

---

⁵⁹⁰ P. HATLIE, ό.π., 276. Επίσης, στον Μιχαήλ Σύγκελλο αποδίδεται το έργο και από πολύ προγενέστερο μελετητή. Βλ. σχετικά R. LOENERTZ, «Le panégyrique de S. Denys l'Aréopagite par S. Michel le Syncelle», *AB* 68 (1950), 104. Για τον Μιχαήλ τον Σύγκελλο, ο οποίος έζησε μέχρι το πρώτο μισό του 9^{ου} αι. (†846), βλ. R. BROWNING-A. KAZHDAN, «Michael Synkellos», *ODB*, II, 1369-1370. Επίσης, το θέμα ταύτισης του Μιχαήλ μοναχού με τον Μιχαήλ τον Σύγκελλο θίγει στο πρόσφατο άρθρο της η Th. ANTONOPOULOU, «A survey of tenth-century homiletic literature», *Parekbolai* 1 (2011), 9-10.

⁵⁹¹ P. HATLIE, ό.π., 276.

⁵⁹² μηνί αυγούστῳ Γ. Μιχαήλ Μοναχῶ ἐγκώμιον εἰς τοὺς ὀσίους πατέρας ἡμῶν Ἰσακίων τε καὶ Δαλμάτων, (ό.π. 277).

⁵⁹³ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 302.

⁵⁹⁴ Για τον Ισακίο, καλύπτονται οι τόποι της πατρίδος και της παιδείας ακροθιγώς και αποσιωπούνται εκείνοι του γένους-γονέων και ανατροφής. Καλύπτονται, πολύ συνοπτικά, οι τόποι των επιτηδευμάτων, των πράξεων και της τελευτής, με εστίαση σε συγκεκριμένες πράξεις και σε περιόδους μη ειρηνικές για την εκκλησία (αγώνας κατά του Αρειανισμού, ασκούμενος έλεγχος στον αυτοκράτορα, κατά τους Πρόδρομο και Ηλία), προκειμένου να τονιστούν αρετές και κακουχίες, μέσω των οποίων αναδείχθηκε σύμβολον θεωρίας, θεολόγος και ομολογητής. Ανταμείβεται, εφόσον, με τη μετάστασή του, γέγονε τοῦ ἐπουρανίου στρατοπέδου εὐφύης συνόμιλος.

Λίγο εκτενέστερα αναφέρεται στον διάδοχο του Ισακίου, Δαλμάτο, του οποίου ο πρώτος προλέγει το μέλλον. Ο Δαλμάτος θα αναλάβει ως ηγούμενος στη μονή, η οποία θα φέρει στο εξής το όνομά του. Επίσης, αναλαμβάνει έξαρχος ευαγών ιδρυμάτων της βασιλεύουσας και πρωτοπρεσβύτερος. Και γι' αυτόν καλύπτει σύντομα και υπαινικτικά, επίσης, τους τόπους της πατρίδας και της παιδείας. Μέσα από την παρουσίαση των επιτηδευμάτων και των πράξεων παρουσιάζει την ασκητική και τη μοναστική του ζωή, τις αρετές του, τη δράση του σε καιρό ειρήνης και πολέμου (αγώνας κατά του Νεστορίου). Έτσι, προβάλλει το πρότυπο του ιερωμένου και μοναχού να πληροί το τριμερές σχήμα ιεράρχη: εκπαίδευση, άσκηση και διακονία (βλ. RAPP, *Holy bishops*, 132-136). Επίσης, χαρακτηρίζει τον Δαλμάτο πράξεως γνώρισμα, οικονομίας συνήγορο, ποιμινιάρχη θεάρεστο, κατά το πρότυπο του Μωϋσή (βλ. A. STERK, *The monk-bishop*, 101-5, 116-7, 124-7. Βλ. επίσης Index, 357). Για την παρουσίαση του αγώνα του κατά της αίρεσης του Νεστορίου, όπως και στην περίπτωση του Ισακίου, τίθεται το ιστορικό πλαίσιο, με αναφορά σε αυτοκράτορες, οικουμενικές Συνόδους, αλλά και σε σειρά αρχιεπισκόπων Κωνσταντινουπόλεως (χρησιμοποιείται ο όρος πατριάρχης, αναχρονιστικά). Με αφορμή, και στις δύο περιπτώσεις, τον έλεγχο των αιρέσεων αλλά και το ζήτημα της παραχώρησής τους από τον Θεό, ο συγγραφέας θεολογεί αλλά επιχειρεί και κήρυγμα.

Ότι πρωταρχικό στόχο του συγγραφέα αποτελεί ο έπαινος των αγίων και όχι η αναλυτική πληροφόρηση περί του βίου τους, γίνεται φανερό από τον ίδιο τον συγγραφέα (29 §), όταν παραπέμπει τους ακροατές στην *ιστορικήν πραγματείαν*, δηλαδή, στον βίο τους. Από υφολογική άποψη, πρόκειται για αντιπροσωπευτικό δείγμα εγκωμίου με εφαρμογή των κανόνων της β' σοφιστικής. Εκτός των άλλων, υιοθετεί και σχήματα λόγου ενδεικτικά του ομιλητικού είδους, όπως η χρήση ευθύ λόγου, οι αποστροφές (*εἶδες ἀγαπητέ*⁵⁹⁶), οι μεταβάσεις, οι ρητορικές ερωτήσεις. Επίσης, η εφαρμογή τόπων το διαφοροποιεί, ως προς το αποτέλεσμα, από την αξιοποίηση των ίδιων τόπων σε βίους αγίων, όπου είναι εκτενέστερη η παρουσίαση με τη χρήση αφηγηματικού ύφους. Εξαίρεση, ίσως, αποτελεί η ενότητα της παρουσίασης των θαυματουργιών του, κατ' επίδραση του προϋπάρχοντος κειμένου του βίου. Ανεξάρτητα από αυτό, όμως, το εν λόγω εγκώμιο απηχεί τις αλλαγές που έχουν πια προκύψει στα μέσα του 9^{ου} αιώνα, με κείμενα τα οποία αξιοποιούν πιστότερα τους κανόνες της ελληνικής παράδοσης και επανέρχονται στη χρήση και του ιστορικού πλαισίου, όπως έχουμε δει στο παρόν εγκώμιο αλλά και στην ενότητα για τους βίους.

Ο Νικηφόρος Σκευοφύλαξ της Παναγίας των Βλαχερνών, τον 9^ο αι.⁵⁹⁷, συγγράφει **εγκώμιο του αγίου Θεοδώρου Συκεών (BHG 1749)**⁵⁹⁸,

---

Συνοψίζει με επαινετικούς χαρακτηρισμούς (*ὄσιον φωστῆρα, πατέρων καθηγητά, ποιμένα τῆς ἡμετέρας ποιίμνης, ἡμέτερον καύχημα, θεοφόρος ἄνδρας, ὄσιος, δίκαιος, ἀληθείας συνήγορος, ἀθλητῆς τῆς Τριάδος, πρόμαχος, εὐσεβείας ἐραστής, ἱερά κορυφή κ.ά.*) και για τους δύο αγίους ενώ συγκρίνει τη δυαδική προστασία τους στη *Νέα Ρώμη* με εκείνη των Πέτρου-Παύλου στη *Ρώμη*. Στις ενότητες 31-32, αναφέρεται στον τόπο ταφής τους (ναός αγ. Στεφάνου για τον Ισάκιο, ομώνυμη μονή για τον Δαλμάτο και τον γιο του, Φαύστο), για να καταλήξει στον *επίλογο-ευχή*. Οι *συγκρίσεις*, διάσπαρτες σε όλο το κείμενο, αποτελούν βασικό συντελεστή του εγκωμίου, εξυπηρετώντας μαζί με χαρακτηρισμούς αρνητικής σήμανσης (*σατανᾶ δημηγόρος, φρενόληπτος, ἄθλιος, βδελυρόνους, δόλιος ψυξοφθόρος δράκων, φαραωνίτης, βασιλέας τῆς ἀδικίας, ὑψικάρηνος, σερεοκάρδιος, βαρβαρόνους, τύραννος, δύσθεος, μισόχριστος*).

⁵⁹⁵ Χαρακτηριστική περίπτωση η σύγκριση του αυτοκράτορα με τον Αχαάβ. Βλ. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, *La notion de "Achab"*, 123-144.

⁵⁹⁶ Εδώ βρίσκει εφαρμογή το εκφραστικό μέσο της ομιλίας με το τέχνασμα του φανταστικού συνομιλητή, ως στοιχείο-δάνειο της *διατριβής* των Κυνικών. Βλ. σχετικά ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 137.

⁵⁹⁷ Αντίθετα, ο 8^{ος} αι. θεωρείται πιθανός χρόνος συγγραφής από τον Χ. ΣΤΕΡΠΙΟΥΛΗ, *ό.π.*, 70. Ωστόσο, τα μέσα του 9^{ου} αι. θεωρούνται ως πιθανή χρονολογία συγγραφής του εγκωμίου από τον Νικηφόρο, σύμφωνα με όσα παραθέτει ο D. KRAUSMÜLLER, «*Metaphrasis after the second Iconoclasm. Nicephorus Skeuophylax and his encomia of Theophanes Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749), and George the martyr (BHG 682)*», *Symbolae Osloenses* 78 (2003), 48-50. Στο δεύτερο μισό του 9^{ου} αι. το χρονολογεί και ο M. KAPLAN, «*Les Sanctuaires de Théodore de Sykéon. Textes, Images et Monuments*», *Les Saints et leur sanctuaire*, 65.

τον βίο του οποίου έχουμε, επίσης, σχολιάσει στο σχετικό με το είδος κεφάλαιο. Πρόκειται για ένα μακροσκελές κείμενο 54 παραγράφων, με σύντομο πρόλογο και επίλογο, στο οποίο είναι εμφανής η γνώση του *Βίου του αγίου*⁵⁹⁹.

Το κείμενο του εγκωμίου (§§ 1-43 και 53-54) ενέχει και διήγηση (§§ 44-52)⁶⁰⁰. Επιπλέον, περιλαμβάνει και αναφορά στα εν ζωή και στα μεταθανάτια θαύματα του Θεοδώρου⁶⁰¹. Σε επίπεδο δομής, με εξαίρεση την προαναφερόμενη διήγηση, το εγκώμιο εναρμονίζεται με το σχήμα του βασιλικού λόγου,⁶⁰² προβάλλοντας τον ασκητικό τρόπο διαβίωσης⁶⁰³, ο οποίος εναρμονίζεται με το τριμερές πρότυπο του ιεράρχη⁶⁰⁴.

Η εντασόμενη διήγηση (§§ 44-52) επιτείνει τον έπαινο του αγίου σε μια προσπάθεια ενδυνάμωσης της λατρείας του 2 περίπου αιώνες μετά την κοίμησή του, την ημέρα της εορτής του, στον τόπο μετακομιδής του λειψάνου του. Ενταγμένη η συγγραφή του εγκωμίου στο πλαίσιο

---

⁵⁹⁸ C. KIRCH, «Nicephoris Sceuophylacis, Encomium in s. Theodorum Siceotam», *AB* 20 (1901), 249-272. Η Θ. Αντωνοπούλου αναφέρει ότι ουσιαστικά πρόκειται για συνδυασμό βίου εγκωμίου. Βλ. σχετικά Th. ANTONOPOULOU, *ό.π.* (υποσ. 366), 11.

⁵⁹⁹ A.-J. FESTUGIÈRE, *Vie de Théodore de Sykéôn*, I. Texte Grec, Société des Bollandistes, Bruxelles 1970 [SH 48].

⁶⁰⁰ Αναφέρεται στη μετακομιδή λειψάνων του αγίου στην Κωνσταντινούπολη από τον αυτοκράτορα Ηράκλειο αλλά και στον λαϊκό ξεσηκωμό κατά του Κωνσταντίνου Ε' Κοπρώνυμου, για την επιχείρηση πυρπόλησης του ναού φύλαξής τους.

⁶⁰¹ Αναφορά σε θαύματα έχουμε εντοπίσει τόσο σε βίους όσο και σε εγκώμια της πρώιμης κυρίως περιόδου. Αντίθετα, στους βίους της μέσης εποχής εντοπίζεται η τάση μείωσης της αναφοράς σε θαύματα, όπως είδαμε στο σχετικό κεφάλαιο. Προφανώς, εδώ, η τάση αυτή δεν επιδρά αφού πρόκειται για μετάφραση του πρώιμης εποχής βίου του.

⁶⁰² Στο προσίμιο, με *ρήση* περί αντίθεσης επαίνου των αιωνίων (αγίων) σε σχέση με τα πρόσκαιρα και ρευστά (κοσμικών), συνδυάζει τον *τόπο* του *ψυχωφελούς στόχου* καθώς και άλλους *τόπους-κλισέ* των αγιολογικών κειμένων. Αντλώντας στοιχεία από τον βίο του αγίου αλλά χρησιμοποιώντας και νέα στοιχεία (π.χ. αναφέρεται στις διατροφικές συνήθειες του βρέφους κατά τις ημέρες νηστείας- §6, 1-7), καλύπτει τους γνωστούς εγκωμιαστικούς *τόπους* (*πατρίδα, γένεση, ανατροφή, παιδεία, επιτηδεύματα, πράξεις, τελευτή, συγκρίσεις*). Εξάλλου, ο ίδιος ο συγγραφέας δηλώνει την πρόθεσή του να υποτάξει το υπάρχον υλικό του βίου του στους νόμους του εγκωμίου (A.-J. FESTUGIÈRE, *Vie de Théodore de Sykéôn*, I. Texte Grec, Société des Bollandistes, Bruxelles 1970 [SH 48], 55). Στον σύντομο επίλογο (§§ 53-54), ένα πλήθος εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών σε ασύνδετο σχήμα προηγείται της *επίκλησης* προς τον άγιο, με αναφορά στους *πανηγυρίζοντες τὸ ἐπινίκιον*, δηλώνοντας, έτσι, και την αφορμή εκφώνησης του λόγου αλλά χωρίς σαφή τοπογραφική ένδειξη. Το χωρίο αυτό σχολιάζεται καθώς και τα αντίστοιχα των υπολοίπων λόγων του Νικηφόρου Σκευοφύλακος από τον D. KRAUSMÜLLER, («*Metaphrasis after the second Iconoclasm.*», *ό.π.*, 50). Επίσης, εικάζεται ότι ο *τόπος* εκφώνησης είναι η μονή του αγίου Γεωργίου στο Δεύτερον της Κωνσταντινούπολης (*ό.π.*, 66-67). Για τη μεταφορά των λειψάνων του αγίου στη συγκεκριμένη μονή και το προάστιό της βλ. M. KAPLAN, «*Les Sanctuaires de Théodore de Sykéôn. Textes, images et monuments*», *Les Saints et leur sanctuaire*, 77.

⁶⁰³ Βλ. σχετικά το έργο του STERK, *The Monk-Bishop*, 101-105, 116-117, 124-127 κ. ά.

⁶⁰⁴ *Education-contemplation-ministry* σύμφωνα με την RAPP, *Holy bishops*, 132-136.

μετατροπής (μετάφρασης) παλαιότερων βίων ή μαρτυριών σε εγκώμια, μετά το τέλος της εικονομαχίας⁶⁰⁵, δεν είναι παράξενο ότι η διήγηση διακατέχεται από αντιεικονοκλαστικό πνεύμα.

Το κείμενο του Νικηφόρου γράφεται σε λόγια γλώσσα με χρήση και ομηρικών λέξεων (πολύτλαν §53, 3) και αρχαιοελληνικών εκφράσεων (ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων §7, 13). Γενικά, η εναρμόνιση με τους κανόνες, η γλώσσα και ο καλλωπισμός του κειμένου αντιπροσωπεύουν ένα συγγραφέα, ο οποίος χαρακτηρίζεται «*very rhetorical author*»⁶⁰⁶, αφού βελτιώνει υφολογικά το επίπεδο των μοντέλων του (στην προκειμένη περίπτωση το κείμενο του βίου του Θεοδώρου). Ο λόγος είναι πυκνός, ενίοτε ρυθμικός, άλλοτε μακροπερίοδος και άλλοτε όχι, αλλά πάντα μεστός νοημάτων και εγκωμιαστικών τρόπων⁶⁰⁷. Στο κείμενο, επίσης, εντοπίζεται και χρήση ευθύ λόγου, στις ομιλίες του αγίου προς τους μαθητές του (§§ 34-37), δίνοντας ζωντάνια στην ενότητα. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα εγκώμιο προσαρμοσμένο απόλυτα στις τάσεις και τις ανάγκες της εποχής του.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερόμενα έργα μπορούμε να εντοπίσουμε την τάση, από τον 9^ο αι., να συγγράφονται εγκώμια, όλο και περισσότερο εναρμονισμένα στη δομή του βασιλικού λόγου, για να φτάσουμε στον 10^ο αι. σε μια σύγκλιση των δύο αγιολογικών ειδών, βίων και εγκωμίων⁶⁰⁸. Ενδεικτικά αναφέρουμε το εγκώμιο του Θεοδώρου Γραπτού από τον Θεοφάνη Καισαρείας (BHG 1745z)⁶⁰⁹, χρονολογημένο στο τέλος του 9^{ου} αιώνα⁶¹⁰. Το εγκώμιο, αν και είναι μακροσκελές (σημειωτέον ότι έχει εκπέσει το τέλος του), εκφωνήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα με τον εκδότη του⁶¹¹. Παρά το ρητορικό, ή τολμηρότερο χαρακτηρισμένο, και ποιητικό ύφος του, συνιστά κείμενο με δομή ικανή να το καταστήσει και εγκωμιαστική βιογραφία.

---

⁶⁰⁵ D. KRAUSMÜLLER, *ό.π.*, 45.

⁶⁰⁶ Αν και οι καλλωπισμοί των κειμένων του είναι περιορισμένοι σε σχέση με άλλα εγκώμια, σύμφωνα με τον D. KRAUSMÜLLER (*ό.π.*, 59-60).

⁶⁰⁷ σεβασμιωτάτου πάντων πατρός: §2, 16, ὁ σεβάσμιος πᾶσι πατήρ: §3, 32, καὶ τίς ἂν τῶν ἐκείνου θαυμάτων τὸ πλήθος ἐκφράσαι δυνήσεται, κἂν εἰ δέκα στομάτων καὶ γλωσσῶν εὐμοιρήσειεν: §24, 14-15, ὁ θαυμάσιος: §8, 22 καὶ §17, 24, ὥσπερ δ' ἐν ἀσελήνω νυκτὶ ἑωσφόρος ἐπιφανείς: §28, 7, ἀστήρ, τοῦ προτέρου κατὰ πολὺν τηλαυγέστερος: §29, 25, ποιμένων ἄριστε, ἀποστόλων συμμετοχε, τῶν ἐκείνων ἀκροτάτων κατορθωμάτων ἀκριβὲς ἐξεικόνισμα: § 53, 34-35.

⁶⁰⁸ Βρίσκει, δηλαδή, εφαρμογή, το φαινόμενο, το οποίο ο Kazhdan περιγράφει λέγοντας ότι δεν είναι αμιγή τα χαρακτηριστικά του κάθε αγιολογικού είδους. Βλ. KAZHDAN, *History I*, 140.

⁶⁰⁹ J. M. FEATHERSTONE, «The praise of Theodore Graptos by Theophanes of Caesarea», *AB* 98 (1980), 91-150.

⁶¹⁰ *Ο.π.*, 94-96.

⁶¹¹ J. M. FEATHERSTONE, *ό.π.*, 97.

Ανάλογη αίσθηση, αφήνει και το εγκώμιο ανωνύμου στον όσιο Νικηφόρο, ηγούμενο της Σεβαζή (BHG 2300)⁶¹², αν και πρόκειται για πολύ πιο σύντομο κείμενο. *Terminus ante quem* για τη συγγραφή του ορίζεται το 950⁶¹³. Το έργο δομείται με τους προβλεπόμενους εγκωμιαστικούς τόπους. Ο εκδότης του κειμένου αναφερόμενος στο έργο το χαρακτηρίζει βίο ή καλύτερα πανηγυρικό⁶¹⁴. Η δομή του θα μπορούσε να το χαρακτηρίσει βίο, όπως και το μη αμιγώς εγκωμιαστικό ύφος του, το οποίο, ενίοτε, είναι αφηγηματικό. Όσο για τη συντομία του, δεν είναι ικανή να το χαρακτηρίσει εγκώμιο, αφού διαπιστώσαμε ότι το μήκος των εγκωμίων ποικίλλει, ενώ γενικά η τάση του 10^{ου} αι. δικαιολογεί συντομότερα κείμενα.

Τέλος, το εγκώμιο προς τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό του Νικήτα Παφλαγόνα (BHG 725)⁶¹⁵, με *terminus ante quem* το 907, είναι μακροσκελέστατο κείμενο, το οποίο, επίσης, εναρμονίζεται δομικά και υφολογικά με τους κανόνες του βασιλικού λόγου. Ταυτόχρονα, αναφέρεται αναλυτικά και με χρονολογική σειρά στα βιογραφικά στοιχεία του Γρηγορίου. Εξάλλου, περισσότερο βιογραφία θεωρείται παρά εγκώμιο⁶¹⁶, αφού, όπως σημειώνει και ο εκδότης του, ο Νικήτας εγκωμιάζει τον Γρηγόριο, μιμούμενος τον ήρωά του ως συγγραφέα. Το συγκεκριμένο έργο θα μπορούσε να ενταχθεί και στο πλαίσιο των «μεταφράσεων» παλαιότερων θεμάτων, καθώς ο συγγραφέας του θεωρείται σημαντικός προκάτοχος του Συμεών μεταφραστή⁶¹⁷.

Γ. Επιτάφιοι λόγοι της μέσης εποχής (9^{ος}-10^{ος} αι.)

Το κενό που παρατηρείται στη συγγραφή επιταφίων μετά τους Καππαδόκες πατέρες συνεχίζεται μέχρι και αυτή την εποχή, η οποία δεν έχει να επιδείξει κείμενα επιταφίων λόγων, τουλάχιστον για ιερωμένους. Το είδος αυτό, ουσιαστικά, επανεμφανίζεται με τον Θεόδωρο Στουδίτη, ο οποίος αφιερώνει δύο επιταφίους (όπως ο συνήθης τρόπος αναφοράς στα έργα αυτά) σε δύο πρόσωπα της μοναστικής κοινότητας, με τα οποία συνδέεται και συγγενικά. Πρόκειται για τον θείο του, αδελφό της μητέρας του, Πλάτωνα και τη μητέρα του, Θεοκτίστη. Για τα κείμενα αυτά θα γίνει εκτενέστερα λόγος πιο κάτω.

---

⁶¹² F. HALKIN, «Une victime inconnue de Léon l'Arménien? Saint Nicéphore de Sébazè», *Byzantion* 23 (1953), 11-30.

⁶¹³ F. HALKIN, ό.π., 14, υποσ. 2.

⁶¹⁴ Ο.π., 12.

⁶¹⁵ J. J. RIZZO, *The encomium of Gregory Nazianzen by Nicetas the Paphlagonian. Greek text edited and translated*, Bruxxelles: Société des Bollandistes 1976, [SH, 58], 19-79.

⁶¹⁶ KAZHDAN, *History* II, 99.

⁶¹⁷ Βλ. σχετικά B. FLUSIN, «Vers la métaphrase», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 86 κ.ε.

Στα τέλη, πια, του 9^{ου} αι. ή τις αρχές του 10^{ου} παρατηρείται μια πενιχρή παραγωγή και σταδιακά μετά τον 10^ο αιώνα αύξηση των επιταφίων λόγων. Τα μόλις τρία έργα αυτής της φάσης, τα οποία έπονται της συγγραφής των επιταφίων του Θεοδώρου Στουδίτη, δεν παρουσιάζουν το ίδιο ενδιαφέρον για την παρούσα μελέτη με όσα προηγήθηκαν (για την τυχόν επιρροή τους στο έργο του Θεοδώρου). Ενδιαφέρουν μόνο ως προς την εξέλιξη του είδους, καθώς θα μπορούσε να ερευνηθεί η επίδραση, την οποία τυχόν άσκησε το έργο του τελευταίου σ' αυτά. Επιπλέον, ο αριθμός των τριών αυτών έργων συμπεριλαμβάνει το σύνολο κοσμικών και εκκλησιαστικών κειμένων, που εντάσσονται στο είδος του επιταφίου λόγου⁶¹⁸ από την εποχή συγγραφής του κειμένου για τον Πλάτωνα ως τον 11^ο αιώνα.

Το πρώτο από αυτά συγγράφεται γύρω στο 888 μ.Χ., όταν ο **Λέων Στ' ο Σοφός** αφιερώνει έναν **επιτάφιο λόγο** (κοσμικό εγκώμιο) στον πατέρα του, **Βασίλειο Α**⁶¹⁹. Το έργο προωθώντας την αυτοκρατορική προπαγάνδα μέσα από τη ρητορική τεχνική⁶²⁰, απευθυνόμενο σε κοσμικό πρόσωπο, και μάλιστα αυτοκράτορα, δε συνεισφέρει στο προς εξέταση πρότυπο της μελέτης μας. Είναι, όμως, αξιοσημείωτος ο συγγενικός βαθμός του συγγραφέα με τον τιμώμενο και ο στόχος της συγγραφής, αν ειδωθεί υπό το πρίσμα αναβίωσης της παλαιότερης τάσης (από την εποχή των Καππαδοκών πατέρων) για σύνθεση επιταφίων από συγγενείς του νεκρού.

Λίγο αργότερα, χρονολογούνται επιτάφιοι, οι οποίοι αφιερώθηκαν από εκκλησιαστικούς συγγραφείς σε πνευματικά συγγενείς γι' αυτούς αποθανόντες ιερωμένους, σε μια προσπάθεια αγιοποίησής τους. Τα έργα αυτά καταγράφονται ως επιτάφιοι⁶²¹, ανεξάρτητα από το αν συνιστούν αμιγή αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτού του λογοτεχνικού είδους. Ο **Πέτρος, επίσκοπος Αργείων**, αφιερώνει έναν **επιτάφιο λόγο στον Αθανάσιο (BHG 196)**⁶²², **επίσκοπο Μεθώνης**, μετά το 912⁶²³. Το έργο

---

⁶¹⁸ Στη μελέτη του για τους βυζαντινούς επιταφίους ο Α. Σιδεράς εντάσσει συνολικά 7 έργα στο διάστημα από τον 6^ο έως και τον 10^ο αιώνα: δύο κοσμικούς επιταφίους του Χορικού Γάζης στη μητέρα των επισκόπων Μαρκιανού και Αναστασίου, Μαρία, καθώς και στον Προκόπιο Γάζης. Βλ. σχετικά SIDERAS, *Grabreden*, 92-96. Ακολουθούν οι επιτάφιοι του Θεοδώρου Στουδίτη και οι επόμενοι τρεις, στους οποίους και θα αναφερθούμε.

⁶¹⁹ Th. ANTONOPOULOU (ed.), *Leonis VI sapientis imperatoris byzantini homiliae*, [Corpus Christianorum, Series Graeca 63], Turnhout : Brepols 2008, 195-218.

⁶²⁰ M. VINSON, «Rhetoric and writing strategies in the ninth century», *Rhetoric in Byzantium*, 17.

⁶²¹ SIDERAS, *Grabreden*, 101-107.

⁶²² Κ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αγίου Πέτρου, επισκόπου Αργους, Βίος και Λόγοι. Εισαγωγή-Κείμενον-Μετάφρασις-Σχόλια*, Έκδοσις Ι. Μητροπόλεως Αργολίδος, Εν Αθήναις 1976, 37-67.

ακολουθεί τη δομή βασιλικού λόγου, χωρίς θρήνο, ούτε παραμυθία, στοιχεία τα οποία το καθιστούν, τελικά, βιογραφία. Ο Kazhdan, σημειώνει ότι ο επιτάφιος αυτός είναι περισσότερο «ιστορικός» ή «βιογραφικός», παραθέτοντας τον βασικό άξονα αφήγησής του⁶²⁴. Την ίδια εποχή (γύρω στο 921 μ.Χ.), ο **Αρέθας Καισαρείας** αφιερώνει **επιτάφιο λόγο στον Ευθύμιο Κωνσταντινουπόλεως (BHG 652)**⁶²⁵. Αυτός υποτάσσεται στο βασικό σχήμα ενός επιταφίου λόγου αλλά είναι αρκετά ασυνήθιστος λόγω της σύγκρισης εκφοράς του πατριάρχη με εκείνη του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Τα δύο πρόσωπα παρουσιάζονται αντιθετικά μέσα από το διπολικό σχήμα εγκώμιο-ψόγος⁶²⁶. Πρόκειται για ένα έργο στο οποίο ο συγγραφέας του προσπάθησε ευκαιριακά να απελευθερωθεί από τους κανόνες και τις προτεινόμενες από την εκπαίδευση μεθόδους, όπως επισημαίνουν και οι πρώτοι εκδότες του επιταφίου του Λέοντα του Σοφού⁶²⁷.

Τα δεδομένα αυτά μας επιτρέπουν να πούμε ότι στη μέση εποχή το είδος του επιταφίου λόγου για ιερωμένους εγκαινιάζεται από τον Θεόδωρο Στουδίτη. Ουσιαστικά, το επιτάφιο εγκώμιο γενικότερα, εκκλησιαστικό ή κοσμικό, γνωρίζει την πραγματική αναβίωση και ακμή του από τους επόμενους αιώνες (11^ο και 12^ο), όταν πια παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση του είδους⁶²⁸, η οποία όμως δεν αποτελεί αντικείμενο της μελέτης μας.

---

⁶²³ Σύμφωνα με τον Αλ. Σιδερά η χρονολογία θανάτου του Αθανασίου Μεθώνης τοποθετείται το 890. Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 105-107.

⁶²⁴ KAZHDAN, *History* II, 115. Εξάλλου, και ο Σιδεράς εντοπίζει δομή βίου στο έργο αυτό (SIDERAS, *Grabreden*, 107).

⁶²⁵ *Arethae Scripta Minora, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*, L. G. Westerink (ed), Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri, 1968, 82-93. Βλ. και KAZHDAN, *History* II, 78.

⁶²⁶ Για τη χρήση πολεμικής στο εγκώμιο ως στοιχείο ψόγου του αντιπάλου βλ. M. JEFFREYS «Rhetorical' texts», *Rhetoric in Byzantium*, 97. Το σχήμα επαίνου-ψόγου ως φόρμα αντίθεσης, που χρησιμοποιείται από την εποχή της αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, επισημαίνεται από τον Α. SPIRA, «Introduction», SPIRA, *Biographical works*, 6-7.

⁶²⁷ A. VOGT – I. HAUSHERR S. I., (eds.), *Oraison funèbre de Basile I par son fils Léon VI le Sage*, Rome [Orientalia Christiana, vol. 26.1, No 77, Aprili 1932], 34.

⁶²⁸ Το είδος των επιταφίων λόγων βρίσκεται στο απόγειό του μετά τον 10^ο αιώνα και κυρίως τον 11^ο-12^ο. Αρκεί να αναφερθεί ότι ενώ ο Α. Σιδεράς καταγράφει 7 συνολικά επιταφίους λόγους στο διάστημα από τον 6^ο έως τον 10^ο αιώνα, όπως είδαμε, στην περίοδο από τον 11^ο έως και τον 12^ο αι. ο αριθμός τους αυξάνεται σε 60. Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 110-244.

3.2.3. Συμπεράσματα για τα αγιολογικά κείμενα (βίους, εγκώμια-επιταφίους λόγους)

Στην πρώιμη εποχή (4^{ος}-7^{ος}), ο βίος του Αντωνίου αποτελεί την απαρχή της χριστιανικής βιογραφίας, η οποία υιοθέτησε και προσαρμοσε στις ανάγκες της αρκετές τάσεις της κλασικής λογοτεχνίας, βιογραφικής και εγκωμιαστικής ενώ πρόσφερε χριστιανικό υπόδειγμα στους μετέπειτα βιογράφους. Οι βίοι ακολουθούν, συνήθως, το περιπατητικό πρότυπο, της παράθεσης των γεγονότων με χρονολογική σειρά από τη γέννηση ως τον θάνατο του ήρωα (αξιοποιώντας *τόπους του βασιλικού λόγου του Μενάνδρου*), με βασικό εκφραστικό τρόπο τη διήγηση⁶²⁹, ύφος απλό αφηγηματικό και γλώσσα να κυμαίνεται από την καθομιλουμένη ως τη λόγια. Επίσης, το ιστορικό στοιχείο δεν είναι έκδηλο ούτε τίθεται θέμα τέτοιου πλαισίου με κάποιες εξαιρέσεις, όπως στους βίους του Κυρίλλου Σκυθοπολίτη ή τον βίο του Θεοδώρου του Συκεώτη. Αυτά τα έργα, στα οποία η χρονολόγηση είναι ακριβής ή συσχετίζονται τα γεγονότα της αφήγησης με θητείες αυτοκρατόρων, πατριαρχών ή επισκόπων συνιστούν βιογραφίες «ιστορικού τύπου». Από την άλλη πλευρά τα εγκώμια ή οι επιτάφιοι αξιοποιούν τους κανόνες της β' σοφιστικής προσαρμοσμένους στη χριστιανική ιδεολογία. Οι συγγραφείς συνθέτουν εγκώμια με στόχο την ανάδειξη των αξιομνημόνευτων *αρετών ή πράξεων των αγίων*, σε έντονα ρητορικό ύφος (όπου είναι περισσότερο εμφανής η επίδραση της β' σοφιστικής⁶³⁰) και γλώσσα λόγια, χωρίς να επιμένουν σε διεξοδική παρουσίαση των βιογραφικών τους στοιχείων, τα οποία, ενίοτε, θεωρούνται δεδομένα. Στις περισσότερες περιπτώσεις⁶³¹, πρόκειται ή για σύντομα κείμενα με χαρακτήρα ευκαιριακού λόγου, που παραπέμπουν στη λεγόμενη *λαλιά του Μενάνδρου* ή, ανεξάρτητα από τη συγκυρία, βασισμένα στο τριμερές κλασικό ρητορικό σχήμα (*προσίμο, διήγησις-*

---

⁶²⁹ Η διήγηση δηλώνει έναν τρόπο συγγραφής ιστοριών (storytelling), ο οποίος προτιμάται στην εφαρμογή της αγιολογικής συγγραφής και έχει δύο χαρακτηριστικά: το απλό και ανεπιτήδευτο ύφος και τον εγγενή βαθμό επαλήθευσής του. Για τη διήγηση και τη σημασιολογική της φόρτιση ως όρο της λογοτεχνικής απόδοσης της ζωής (βίου) ενός αγίου βλ. σχετικά Cl. RAPP, «Storytelling as spiritual communication in early Greek Hagiography: The use of diegesis», *J ECS* 6 (1998), 437 και 447-448.

⁶³⁰ Αναλυτική παρουσίαση των υφολογικών χαρακτηριστικών των πανηγυρικών λόγων της πρώιμης εποχής και του βαθμού επίδρασης της δεύτερης σοφιστικής βλ. στο έργο των J. LEEMANS- W. MAYER- P. ALLEN- B. DEHANDSCHUTTER, «Let us die that we may live». *Greek homilies on Christian martyrs from Asia Minor, Palestine and Syria (c. AD 350- AD 450)*, London: Routledge 2003, 27-35.

⁶³¹ Υπάρχουν όμως και εκτενή κείμενα τα οποία εναρμονίζονται περισσότερο με τον *βασιλικό λόγο του Μενάνδρου*, όπως λ.χ. το εγκώμιο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον Αθανάσιο Αλεξανδρείας (BHG 186) ή αρκετά εκτενή εναρμονισμένα στη δομή τους με τη *λαλιά του Μενάνδρου*, όπως το εγκώμιο του Γρηγορίου Νύσσης στον αδελφό του Βασίλειο (BHG 244).

πίστις, επίλογος), προσαρμοσμένο στις ανάγκες προώθησης του χριστιανικού μηνύματος. Ένα άλλο είδος εγκωμίου το επιτάφιο, διαμορφωμένο από τους Πατέρες του 4^{ου} αι., συνιστά περίπτωση διαφορετική, όπου τα βιογραφικά στοιχεία, δομημένα σύμφωνα με τους τόπους του βασιλικού λόγου και παρατιθέμενα στη χρονική τους αλληλουχία, συνυφαίνονται με τα εγκωμιαστικά ενώ συνυπάρχουν θρήνος και παραμυθία, εναρμονισμένα στο χριστιανικό δόγμα και διαβαθμισμένα ανά συγγραφέα και στόχο συγγραφής. Οι επιτάφιοι παρουσιάζουν μεγάλες διακυμάνσεις από τη φόρμα του είδους, γεγονός που οφείλεται στη μεταγενέστερη επεξεργασία πολλών από αυτούς από τους ίδιους τους συγγραφείς τους αλλά και στον στόχο, που κάθε φορά εξυπηρετούν. Επίσης, στους επιταφίους των Πατέρων παρατηρείται η ύπαρξη οικογενειακής ή φιλικής σχέσης μεταξύ συγγραφέα και τιμωμένου προσώπου ενώ στους βίους είναι η καθαρά πνευματική του μαθητή-δασκάλου.

Γενικά, και οι βίοι και τα εγκώμια της πρώιμης εποχής έχουν στόχο, πρωτίστως, διδακτικό-παραινετικό, προτείνοντας τον άγιο ως παράδειγμα προς μίμηση. Υιοθετούν το διπολικό σχήμα λόγος-έργο, ώστε να αναδείξουν την έμπρακτη εφαρμογή του χριστιανικού δόγματος από τον ήρωά τους. Επίσης, ο στόχος του κηρύγματος, ευκαιριακά, παρατηρείται και στα δύο είδη αλλά στα εγκώμια εντονότερα. Εξάλλου, τα εγκώμια και, ως ένα βαθμό οι επιτάφιοι, εξαιτίας της εκφώνησης για την οποία προορίζονται, διαθέτουν, πολύ πιο έντονα, χαρακτηριστικά της χριστιανικής ομιλίας, κινούμενα, περισσότερο, επί ενός αφυπνιστικού ή στηλιτευτικού άξονα⁶³². Συχνά, και οι βίοι και τα εγκώμια (καθαρά ή επιτάφια), γίνονται όχημα προώθησης των θέσεων του συγγραφέα και, ενίοτε, προβάλλονται αυτοβιογραφικά του στοιχεία, στην πρώτη περίπτωση και στο πλαίσιο λειτουργίας του αυτόπτη μάρτυρα ενώ στη δεύτερη προωθώντας απόψεις ή προσωπικές φιλοδοξίες των συγγραφέων⁶³³. Μάλιστα, στην περίπτωση των Πατέρων του 4^{ου} αιώνα τα αυτοβιογραφικά στοιχεία είναι εντονότερα καθώς συγγράφουν αγιολογικά έργα (βίους, εγκώμια, επιταφίους) προς τιμήν προσώπων της

---

⁶³² Για τον παραινετικό-στηλιτευτικό χαρακτήρα της ομιλίας, επηρεασμένης από τη διατριβή των Κυνικών, βλ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 121-144. Ακόμα, κάποια σχήματα, τα οποία απαντούν σταθερά στις ομιλίες πιστοποιώντας τη συγγένεια της χριστιανικής ομιλίας με τη διατριβή των Στωικών-Κυνικών, όπως οι ερωτήσεις σε β' πρόσωπο (*ὄρᾱς ἢ ὄρᾱτε*), η αποστροφή προς ένα εικονικό συνομιλητή (*φής ἢ φησίν*), τα επιφωνήματα και όχι μόνο, εντοπίζονται συχνά στα εγκώμια αγίων. Βλ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Εκκλησιαστική Ρητορική*, 255. Επίσης, στα εγκώμια εντοπίζονται ρητορικά σχήματα, τα οποία απαντούν σταθερά στις ομιλίες, με στόχο τη σαφήνεια, την καθαρότητα και την σεμνότητα, κατά τον Ερμογένη.

⁶³³ Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός λ.χ. επιδιώκει σταθερά να προβάλλει τη φιλία του και την πνευματική του σχέση με τον καταξιωμένο ιεράρχη και πνευματικό ταγό, Βασίλειο Καισαρείας, στον επιτάφιο, που του αφιερώνει.

οικογένειάς τους (ανδρών και γυναικών, ιερωμένων και λαϊκών), δίπλα στα οποία η παρουσία του συγγραφέα δηλώνεται συχνά.

Σε ό,τι αφορά τους τύπους αγίων επικρατέστερος είναι εκείνος των ασκητών-μοναχών και των ιδρυτών μονών. Σταδιακά, κερδίζει έδαφος και το πρότυπο του επισκόπου, για τον οποίο προτάσσεται η επιλογή ασκητικού τρόπου διαβίωσης. Οι άγιοι έχουν ρόλο πνευματικού ηγέτη, ποιμένα και διδασκάλου, μέντορα και ταγού κληρικών και λαϊκών, αγωνιστή (αθλητή) της ορθοδοξίας ενώ, ενίοτε, αναλαμβάνουν κοινωνικοπολιτικό ρόλο⁶³⁴. Στο πλαίσιο μαχητικότητας του αγίου, στα εγκώμια εντοπίζεται και το πρότυπο του κατά προαίρεση ή αναίμακτου μάρτυρα σε συνδυασμό με μια πολεμική ρητορική, βασισμένη στο διπολικό σχήμα έπαινος-ψόγος. Σχεδόν πάντα η αγιότητα των ηρώων επιβεβαιώνεται με προρρήσεις και με θαυματουργίες.

Το σκηνικό αγιότητας για τους ασκητές και μοναχούς είναι, πρωτίστως, η έρημος ή το εξω-αστικό περιβάλλον ενώ ο άγιος αποσυνδέεται πλήρως από την οικογένειά του και συχνά το οικογενειακό περιβάλλον δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο στην πορεία προς την αγιότητα σε αντίθεση με τη θεία πρόνοια, η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση⁶³⁵. Επίσης, ένα ιδεολογικό χαρακτηριστικό, το οποίο προβάλλεται συχνά στους βίους της περιόδου είναι η απαξίωση της θύραθεν παιδείας προς όφελος της θείας σοφίας και φώτισης⁶³⁶. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις, όπου θεία σοφία και κοσμική γνώση συνδυάζονται, κυρίως στον άγιο-επίσκοπο⁶³⁷. Αυτόν τον συνδυασμό, εξάλλου, επιβεβαιώνει και το πρότυπο του επισκόπου με τα 3 στάδια (παιδεία, άσκηση-στοχασμός, διακονία). Τέλος, σημειώνεται ότι όψιμα έργα της πρώιμης εποχής φέρουν σπέρματα των νέων τάσεων⁶³⁸.

Στη μέση εποχή, εξέχουσα θέση έχει ο ιδρυτής κοινοβίου, ενώ συνεχίζει να υφίσταται το πρότυπο του ιεράρχη, ο οποίος συχνά ιδρύει μονές και εξακολουθεί να υιοθετεί μοναστικό τρόπο διαβίωσης. Τώρα, σκηνικό δράσης του αγίου μπορεί να είναι η πόλη, και μάλιστα, η Βασιλεύουσα, ενώ δεν διακόπτονται πια οι οικογενειακοί δεσμοί (φανεροί

---

⁶³⁴ Βλ. Βίοι Σάββα (BHG 1608) και Θεοδώρου Συκεών (BHG 1748).

⁶³⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο βίος του Θεοδώρου Συκεών.

⁶³⁶ Στον βίο του Αντωνίου λ.χ. η αξία της θείας σοφίας και φώτισης και η ταυτόχρονη απουσία κοσμικής μόρφωσης είναι εμφανής και προβάλλεται ως αποτέλεσμα της 20χρονης άσκησής του στην έρημο, η οποία τον οδηγεί, τελικά, στην τελείωση (§ 14). Μάλιστα, είναι εμφανής η υπεροχή του όταν αντιμετωπίζει τους φιλοσόφους, εξοπλισμένους με τη θύραθεν παιδεία (§ 74-80).

⁶³⁷ Όπως συμβαίνει στην περίπτωση του βίου Πορφυρίου Γάζης (§ 8) ή σε εγκώμια και επιταφίους ιεραρχών (Αθανασίου Αλεξανδρείας ή Βασιλείου Καισαρείας). Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός θεωρεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη θέση επισκόπου τον συνδυασμό της θύραθεν με την εκκλησιαστική παιδεία και το μοναστικό ιδεώδες.

⁶³⁸ Στο βίο Θεοδώρου Συκεών προβάλλεται το νέο πρότυπο ίδρυσης μονής μέσα στην πόλη του.

σε βίους και εγκώμια). Οι άγιοι διαδραματίζουν ρόλο ανάλογο εκείνου των μοντέλων της πρώιμης περιόδου, μόνο που ο πολιτικός τους ρόλος επιτείνεται και συχνά βασιίζεται στις σχέσεις τους με την εκκλησιαστική ή την πολιτική ελίτ (δεν περιορίζεται σε συμβουλές, θαυματουργίες ή αιτήματα προς τα μέλη της). Η θαυματουργία περιορίζεται⁶³⁹, ενίοτε, μόνο στο χάρισμα της πρόρρησης. Ο άγιος γενικά εκκοσμικεύεται.

Τώρα, μετά από μια μακρά παύση εμφανίζεται στους βίους, και όχι μόνο, το στοιχείο της «ιστορικότητας», όπως το ορίζει ο Kazhdan⁶⁴⁰, και ταυτόχρονα συχνή χρήση ρητορικού ύφους, εγκωμιαστικών τρόπων και αττικίζουσας γλώσσας. Η εμφανέστερη αλλαγή στο αγιολογικό βιογραφικό είδος συνίσταται στη μεταστροφή από βιογραφίες αγίων του μακρινού παρελθόντος (που συνεχίζουν να γράφονται) στον έπαινο σύγχρονων αγίων (που υπερέχουν σημαντικά στην προτίμηση των αγιογράφων), με φόντο πολιτικές ή εκκλησιαστικές διαμάχες, κυρίως στην Κωνσταντινούπολη: αυτοκράτορες και πατριάρχες, επίσκοποι και κρατικοί αξιωματούχοι γίνονται *dramatis personae* των βίων αγίων⁶⁴¹. Ο κύριος πρωταγωνιστής της μοναστικής λογοτεχνίας (775-850) ήταν ο αγωνιστής της ορθοδοξίας, σε μια μάχη της οποίας το απόγειο είναι ένας αγώνας. Έτσι, οι Σαββαΐτες αντιμετωπίζουν τους Άραβες, ο Στέφανος ο Νέος τον Κωνσταντίνο Ε', ο Θεόδωρος Στουδίτης τον Νικηφόρο Α', ο πατριάρχης Νικηφόρος τον Λέοντα Ε', σε ένα στήσιμο του σκηνικού υπό το πρίσμα δύο δυνάμεων, του φωτός και του σκότους⁶⁴². Στο πλαίσιο της Εικονομαχίας δημιουργείται ένα νέο πρότυπο αγιότητας αυτό του ομολογητή-νεομάρτυρα, που προβάλλεται μέσα από το διπολικό σχήμα ήρωας-αντιήρωας με υιοθέτηση μιας πολεμικής φόρμουλας κατά του δευτέρου, δηλαδή της τακτικής *επαίνου-ψόγου*, η οποία τώρα επεκτείνεται και στους βίους. Γενικότερα, η Εικονομαχία δημιουργεί μια νέα ρητορική⁶⁴³. Πρώτο δείγμα αυτού του προτύπου αποτελεί ο βίος του Στεφάνου του Νέου⁶⁴⁴, ο οποίος καταδικάζεται σε θάνατο για τη θέση του,

---

⁶³⁹ Βλ. σχετικά το άρθρο του Μ. KAPLAN, «Le miracle est-t-il nécessaire au saint byzantin?», *Miracle et Karāma*. Hagiographies médiévales comparées 2, sous la direction de D.AIGLE, Turnhout: Brepols 2000 [Bibliothèque de l'École des Hautes Études sciences religieuses 109] 67-96.

⁶⁴⁰ KAZHDAN, *History* I, 407.

⁶⁴¹ KAZHDAN, *History* I, 386.

⁶⁴² KAZHDAN, *History*.II, 326-327.

⁶⁴³ Ενδεικτικά είναι τα άρθρα: Κ. DEMOEN, «Culture et rhétorique dans la controverse iconoclaste», *Byzantion* LXVIII (1998), 311-346; Ν. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, «Defying the other's identity: language of acceptance and rejection in iconoclastic Byzantium», *Byzantion* LXIX (1999), 106-118, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, La notion de "Achab"; D. GWYNN, «From Iconoclasm to Arianism: The construction of Christian tradition in the Iconoclast controversy», *GRBS* 47 (2007), 225-251.

⁶⁴⁴ Μ.-F. AUZÉPY, *La vie d'Étienne le jeune par Étienne le diacre. Introduction, Édition et Traduction*, Birmingham 1997, 87-178.

κατά της εικονοκλαστικής πολιτικής. Το πρότυπο του νεομάρτυρα εξελίσσεται στους βίους σε εκείνο του κατά προαίρεση ή αναίμακτου μάρτυρα, γνωστό στα εγκώμια από την πρώιμη εποχή για αγίους, που υπέστησαν κυρώσεις εξαιτίας της ομολογίας τους αλλά δεν έφτασαν στον θάνατο.

Τα εγκώμια, επίσης, τείνουν όλο και περισσότερο να απομακρύνονται από το τριμερές ρητορικό σχήμα (προοίμιο, διήγησις-πίστις, επίλογος) ή το πρότυπο του ευκαιριακού και σύντομου λόγου του Μενάνδρου, δηλαδή της λαλιάς, και να προσεγγίζουν τη δομή του βασιλικού του λόγου, με εμφανές και το ιστορικό υπόβαθρο. Στην αρχή της εποχής, ίσως, υπεισέρχεται και το θέμα της κρίσης του εκκλησιαστικού κηρύγματος προς όφελος μιας πιο εκκοσμηκευμένης ρητορικής πρακτικής⁶⁴⁵. Στο πλαίσιο αυτής της εγκωμιαστικής τάσης, πρέπει να αναφερθεί και η αγαπημένη λογοτεχνική ενασχόληση της Κωνσταντινουπολίτικης ελίτ για εκ νέου συγγραφή (μετάφραση) παλαιότερων βίων ή μαρτυριών και μετατροπή τους σε εγκώμια, μετά την εικονομαχία⁶⁴⁶. Στους στόχους συγγραφής, εκτός του προφανούς, του διδακτικού παραδείγματος προς μίμηση ή της αγιοποίησης (κοινού σε βίους και εγκώμια από την πρώιμη εποχή), προστίθεται η ανανέωση της λατρείας ενός αγίου έξω από την αρχική σφαίρα επιρροής ή εμβέλειάς του (εγκώμιο Παταπίου ή Ανδρέα Κρήτης), η ανάδειξη της μονής⁶⁴⁷, όπου έδρασε (εγκώμιο Ισακίου και Δαλμάτου αλλά και βίοι ιδρυτών κοινοβίων) ή του ναού υποδοχής του λειψάνου του (εγκώμιο Θεοδώρου Συκεών), άρα και ένας στόχος συνυφασμένος με την επικαιρότητα της εποχής (στοιχείο «ιστορικότητας»).

Όσο για τους επιταφίους, αυτήν την εποχή ατονούν ως είδος αγιολογικό και επανεμφανίζονται (τουλάχιστον, ως προς τη συγκυρία συγγραφής τους) με το αγιολογικό ντοσιέ του Θεοδώρου Στουδίτη για τον Πλάτωνα και τη Θεοκτίστη, για να συνεχιστούν εντονότερα μετά τον 10^ο αιώνα. Κατά την περίοδο του 9^{ου}-10^{ου} αιώνα αναφέρονται περιπτώσεις επιταφίων ή επιμνημόσυνων λόγων, οι οποίοι μετά τη συγκυρία συγγραφής τους, υπέστησαν επεξεργασία (προσθήκη ρητορικού προοιμίου και ενδεχομένως θαυμάτων) και μετασχηματίστηκαν σε

---

⁶⁴⁵ KAZHDAN, *History* II, 325.

⁶⁴⁶ D. KRAUSMÜLLER, «*Metaphrasis* after the second Iconoclasm. Nicephorus Skeuophylax and his *Encomia* of Theophanes Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749), and George the Martyr (BHG 682)», *Symbolae Osloenses* 78 (2003), 45.

⁶⁴⁷ Ένας από τους στόχους της μετάφρασης παλαιότερων κειμένων είναι η ανάδειξη ιδρυτών μονών της Κωνσταντινούπολης, όπως τη διατυπώνει ο D. KRAUSMÜLLER, «The Constantinopolitan abbot Dius: his life, cult and hagiographical dossier», *BMGS* 31, 1 (2007), 28.

βίους⁶⁴⁸, με αποτέλεσμα την παραγωγή κειμένων υψηλού λογοτεχνικού ύφους, όπως ο βίος του πατριάρχη Νικηφόρου.

Φτάνοντας στον 10^ο αιώνα, διαπιστώνουμε μια τάση σύγκλισης των δύο άλλων αγιολογικών ειδών, βίων και εγκωμίων, τόσο στη δομή τους όσο και στο ύφος τους. (Γενικά, τα λογοτεχνικά γένη αυτή την εποχή τείνουν σε μια μίξη και τα αφηγηματικά γένη, όπως χρονικά και βίοι, μπορούν να περιλαμβάνουν ουσιαστικά στοιχεία εγκωμίου⁶⁴⁹).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, εξελίσσεται μια πολυδιάστατη σύνθεση αγιολογικού περιεχομένου, όπου βιογραφία και εγκώμιο, αγιολογική διήγηση και πανηγυρικός, αφηγηματικό και εγκωμιαστικό ύφος συνυφαίνονται πάνω σε ένα ιστορικό υπόβαθρο. Πρόκειται για την **πολύπτυχη βιογραφία** της μέσης περιόδου⁶⁵⁰, όπου ο ιδεολογικός προσανατολισμός και η στράτευση των συγγραφέων της υλοποιείται με πιο έκδηλο τρόπο (καταδίκη ή υπεράσπιση προσώπων, προώθηση ή αποκατάσταση θεσμών, ανάδειξη μοναστηριακών ιδρυμάτων, προώθηση ποικίλων μηνυμάτων εκτός του διδακτικού-ψυχωφελούς χριστιανικού κηρύγματος), και όχημα ένα λόγιο γλωσσικό ένδυμα (συχνά της αττικής διαλέκτου), το οποίο βρίθεται σχημάτων, παραθεμάτων και υπαινιγμών εμπνευσμένα όχι μόνο από τη Βίβλο αλλά, επίσης, από την αρχαιοελληνική παράδοση. Έτσι, ο Kazhdan, αναφερόμενος στη λογοτεχνία του 9^{ου} αιώνα, κυρίως μοναστική στις κοινωνικές της ρίζες, επισημαίνει ότι έφερε πίσω κάποια στοιχεία «ιστορικότητας» και «εξανθρωπισμού»⁶⁵¹.

---

⁶⁴⁸ Βλ. σχετικά PRATSCH, *Topos*, 378-384.

⁶⁴⁹ KAZHDAN, *History* II, 335.

⁶⁵⁰ Ο Στέφανος Ευθυμιάδης κάνει λόγο για τη νέα αγιολογία (αναφέρεται σε βιογραφίες) του 9^{ου} αιώνα, όπου διαπιστώνει τη διαφορά της με εκείνη της πρώιμης εποχής τόσο σε τρόπο σύνθεσης όσο και σε περιεχόμενο. Απαριθμεί τα βασικά της ρητορικά εργαλεία (μακρύς πρόλογος, περιοδική σύνταξη, εκτεταμένοι διάλογοι, ποιητικές αλληγορίες, δυσνόητο λεξιλόγιο, άπαξ λεγόμενα, λατινικοί τύποι, διπλά παραθέματα, ενίοτε, και κλασικών συγγραφέων), τα οποία συνοδεύονται από θεματική ανανέωση με περιορισμό της θαυματουργίας και παρεκβάσεις ιδεολογικού χαρακτήρα (υπεράσπιση εικονόφιλης άποψης-πολεμική). Τέλος, δηλώνει ότι η αγιολογία έχοντας «προσβληθεί» υπερβολικά από ρητορική έχασε τον απλό ψυχωφελή της χαρακτήρα και το υψηλό ύφος της σχεδιάστηκε πάνω στο πρότυπο του βασιλικού λόγου του Μενάνδρου. Βλ. EFTHYMIADES, *Dissertation*, 142-143.

⁶⁵¹ KAZHDAN, *History* I, 407. Για τον δεύτερο χαρακτηρισμό χρησιμοποιείται ο όρος «humanization», που εδώ δηλώνει την εκκοσμίκευση. Ωστόσο, παραπέμπει και στον όρο του Lemerle περί εγκυκλοπαιδισμού του 10^{ου} αιώνα. (LEMERLE, *Ουμανισμός*, 241 κ.ε.).

3.3 Το κείμενο για τον Πλάτωνα Σακκουδίου (BHG 1553)

Ας δούμε, αρχικά, τη δομή του:

I. Προοίμιο (§1)

II. Κυρίως θέμα

Γονείς–γένος–πόλη (§2)–παρέκβαση (λοιμός-Εικονομαχία: §3)

Ανατροφή–μόρφωση (§4)

Φύση (έμφυτες αρετές)–επιτηδεύματα (§§5-6)

Αναχώρηση–μοναστική κουρά–μαθητεία–μοναστικές αρετές⁶⁵²
(§§7-11)

Ανάληψη ηγουμενίας–αύξηση του πνευματικού του αγώνα (§§12-13)

Εικονομαχία–επανεμφάνισή του στην Πόλη–οργάνωση μοναστικής ζωής, πνευματικό έργο–συμμετοχή στη Σύνοδο της Νίκαιας–παραχώρηση ηγουμενίας στον Θεόδωρο (§§14-18)

A' περίοδος μοιχικού σχίσματος–εξορία (§§19-20)

Υφηση–μετακίνηση στη μονή των Στουδίου (§§21-22)

B' περίοδος μοιχικού σχίσματος–εξορία–φυλάκιση (§§23-26)

Νόσος–θάνατος (§§27-29)

III. Επίλογος – επίκληση (§30)

Αντίθετα από όσα επισημαίνει ο Σιδεράς για τα προοίμια των βυζαντινών επιταφίων⁶⁵³ (όπου δίνεται προσοχή σε προσωπογραφικές και άλλες πληροφορίες, καθώς και μοτίβα όπως το μέγεθος της κακοτυχίας και της λύπης στην οποία έχει περιέλθει ο ρήτορας, την έμφαση στη σχέση του με τον νεκρό κ.ά.), το προοίμιο του επιταφίου στον Πλάτωνα συνίσταται, κυρίως, από τόπους αγιολογικών προοιμίων, όπως αυτοί επισημαίνονται από τον T. Pratsch⁶⁵⁴. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιούνται τα παρακάτω μοτίβα: η αποποίηση της ρητορικής και η υπεράσπιση, μόνο, της αλήθειας⁶⁵⁵ (μέσω σύγκρισης της επιτηδευμένης γραφής, ως αυτοσκοπού, των ρητόρων-σοφιστών και της κρυμμένης σοφίας πίσω από την άτεχνη συγγραφή των εραστών της αλήθειας⁶⁵⁶, της οποίας ο Θεόδωρος δηλώνει οπαδός: 1, 1-9), η πρόθεση⁶⁵⁷ να επαινέσει τον

⁶⁵² Και αυτό το κεφάλαιο θα μπορούσε να ενταχθεί στον τόπο που ο Μένανδρος αποκαλεί επιτηδεύματα, ως ηθικό πορτρέτο του ήρωα που προηγείται των πράξεων. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 164-5.

⁶⁵³ SIDERAS, *Grabreden*, 76-77. Για τη δομή του προοιμίου στο εγκώμιο γενικότερα βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 302-306.

⁶⁵⁴ PRATSCH, *Topos*, 22-53.

⁶⁵⁵ *Rejectio rhetoricae et veritas formel*, κατά τον PRATSCH, *Topos*, 43 και 51 αντίστοιχα.

⁶⁵⁶ Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη και τους Στωϊκούς το «εὖ λέγειν» ισοδυναμεί με το «ἀληθῆ λέγειν» (E. L. KUSTAS, *Studies in Byzantine Rhetoric, Thessaloniki* 1973, 27).

⁶⁵⁷ Η «πρόθεση» ή «προέκθεση» στους επιταφίους λόγους τοποθετείται στο τέλος του προλόγου και στην αυτοκρατορική εποχή κυρίως συνοδεύεται από την ερώτηση αμηχανίας «από πού ν' αρχίσω». Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 305-6. Η χρήση της

πνευματικό του πατέρα (με χρήση έκφρασης ταπεινοφροσύνης, η οποία επανέρχεται και πιο κάτω), ως καθήκον της συγγραφής⁶⁵⁸ (εδώ, ως φόρος τιμής στον πνευματικό πατέρα, σε ανταπόδοση όσων του προσέφερε και για το μέγεθός του⁶⁵⁹: 1, 10-21), η αποφυγή της λήθης των αρετών⁶⁶⁰ του αγίου (1, 27-9), ο στόχος της ψυχικής ωφέλειας (1, 30)⁶⁶¹, μαζί με την προσπάθεια επίτευξης της εύνοιας του ακροατηρίου⁶⁶², με μια ακόμη έκφραση ταπεινοφροσύνης του συγγραφέα (1, 26-7)⁶⁶³. Κάποια μοτίβα από αυτά τα συναντούμε και σε επιταφίους, αλλά πάντα μαζί με ένα στοιχείο πένθους ή έστω μαζί με μια αναφορά, η οποία παραπέμπει στην απώλεια του τιμωμένου. Κλείνει το προοίμιο με ένα σχήμα μετάβασης⁶⁶⁴ (φέρει ἐκεῖθεν ἀπαρξώμεθα τῶν ἐγκωμίων, ὅθεν καὶ πρεπωδέστατον: 1, 31-2), προετοιμάζοντας το κοινό του για την έναρξη του κυρίως θέματος (προκατάστασις). Εκπληρώνονται, δηλαδή, οι δύο από τις τρεις λειτουργίες, που καταγράφει ο Perno⁶⁶⁵ για το προοίμιο του εγκωμίου.

Στο κυρίως θέμα, εντοπίζονται οι γνωστοί τόποι του εγκωμίου (γένος, πατρίδα, ανατροφή, παιδεία, τα περι φύσεως, επιτηδεύματα, πράξεις, τα της τελευτής). Οι συγκρίσεις δεν εντοπίζονται σε συγκεκριμένη ενότητα αλλά είναι διάσπαρτες σε όλο το μήκος του κυρίως θέματος, το οποίο ο ίδιος ο Θεόδωρος το αποκαλεί ἐγκώμια⁶⁶⁶ (ἐκεῖθεν ἀπαρξώμεθα τῶν ἐγκωμίων: στ. 32), μεταβαίνοντας από τον πρόλογο σε αυτό. Βεβαίως, οι συγκρίσεις με βιβλικά πρόσωπα, όπου χρησιμοποιούνται, εξυπηρετούν αυτήν ακριβώς την εγκωμιαστική λειτουργία και, μάλιστα, την επιτείνουν, φορτίζοντας θετικά το αντικείμενό της. Επίσης, οι πράξεις αναφέρονται τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου (α' φάση Εικονομαχίας και, κυρίως, μοιχικό σχίσμα).

Ας δούμε, όμως, πώς και αν εφαρμόζονται οι τόποι του θρήνου και της παραμυθίας. Σε ό,τι αφορά τον θρήνο, η παρουσία του στο κείμενο

όμως γενικά στην επιδεικτική ρητορική είναι ουσιαστική για την ενημέρωση του ακροατηρίου σχετικά με το περιεχόμενο του λόγου ως προκατάστασις (ό.π., 303).

⁶⁵⁸ *Causa scribendi*, κατά τον PRATSCH, *Topos*, 34.

⁶⁵⁹ Του οποίου πνευματικού πατέρα το μέγεθος, γίνεται εμφανές κυρίως από τους στίχους 15-18. Για το μέγεθος (*rerum magnitudo*) βλ. PRATSCH, *Topos*, 29.

⁶⁶⁰ *Oblivionis remedium*, κατά τον PRATSCH, *Topos*, 35

⁶⁶¹ Στις αιτίες συγγραφής εντάσσεται και η ψυχική ωφέλεια. Βλ. PRATSCH, *Topos*, 322 και 346. Η δήλωση των αιτίων συγγραφής αποτελεί μια από τις βασικές αρχές και των εγκωμίων. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 302.

⁶⁶² *Captatio benevolentiae*: η εύνοια του ακροατηρίου επιδιώκεται τόσο στα αγιολογικά είδη όσο και στο κοσμικό εγκώμιο, συχνά με το μοτίβο της ταπεινοφροσύνης (*topos modestiae*). Βλ. σχετικά PRATSCH, *Topos*, 22 και PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 303, αντίστοιχα.

⁶⁶³ PRATSCH, *Topos*, 22 (*topos modestiae*).

⁶⁶⁴ Για τις μεταβάσεις βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 315-319.

⁶⁶⁵ Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 302-305. Αναφέρονται η δυσκολία του θέματος, οι λόγοι της συγγραφής και η επίτευξη της εύνοιας και προετοιμασίας του ακροατηρίου δηλ. η «προκατάστασις».

⁶⁶⁶ Όπως θα δούμε και πιο κάτω, ο όρος ἐγκώμιο μπορεί να αναφέρεται στις πράξεις.

είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Καταρχάς, δεν υπάρχει κεφάλαιο αφιερωμένο σ' αυτόν, ούτε στοιχεία *θρήνου*, τα οποία να συνυφαίνονται μέσα στους τόπους, και, κυρίως, των *πράξεων*, όπως προτείνει ο Μένανδρος⁶⁶⁷, παρά μόνο σε δύο σημεία στο τέλος. Στην παράγραφο 28 αναφέρει: «*πῶς ἀδακρυτὶ τὸ τούτου τέλος διηγήσαιμι;*»⁶⁶⁸, μια φράση σχεδόν στερεότυπη, δάνειο από τους Πατέρες του 4^{ου} αιώνα, η οποία έρχεται αβίαστα εν τη ρύμη του λόγου, όταν η διήγηση φτάνει στα της *τελευτής*. Στην 29^η παράγραφο ακολουθούν 3 ακόμη ερωτήσεις: «*Ἐγὼ δὲ ὁ δύστηνος, ἀπορφανισθεὶς τοῦ καλοῦ πατρός, ποῦ χεῖρα ἀπερείσομαι κατὰ ψυχὴν σαλευόμενος; Τίνα ὑπομνηστὴν εὔροιμι παρὰ λόγον φερόμενος; Πῶς τοῦ Πονηροῦ τὴν ἔφοδον φύγοιμι, μὴ σὲ τὸν νοθετητὴν καὶ παιδευτὴν εὐπορῶν οἴκοθεν;*». Στην περίπτωση της ερώτησης στην 28^η παράγραφο, διακρίνεται μια καθαρά ανθρώπινη αδυναμία, που αφορά την απώλεια ενός οικείου, συγγενικά ή και πνευματικά, προσώπου. Η ομάδα, όμως, των τριών ερωτήσεων που ακολουθεί, αναφέρεται αποκλειστικά στο πνευματικό κενό, που άφησε ο θάνατος του Πλάτωνα. Έτσι, αν και θυμίζουν, ως φόρμα, τις τρεις ερωτήσεις, τις οποίες θέτει ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στον επιτάφιο του για τον Μελέτιο Αντιοχείας⁶⁶⁹, δεν έχουν καμία σχέση με τον *θρήνο* σε επίπεδο πνευματικής στέρησης, τον οποίο εκφράζει εδώ ο Θεόδωρος. Το στοιχείο, λοιπόν, του *θρήνου* είναι σχεδόν ανύπαρκτο και, όποιο ίχνος του, δεν αναφέρεται στην απώλεια του συγγενικού προσώπου αλλά στο πνευματικό κενό του διδασκάλου και *ποιμένα*. Ο τόπος της *παραμυθίας* απουσιάζει εντελώς από το κείμενο του Θεοδώρου, ως φυσικό επακόλουθο της απουσίας *θρήνου*. Εφόσον, μάλιστα, ο *θρήνος* αυτός σχετίζεται μόνο με το πνευματικό κενό του εκλιπόντος, η *επίκληση* για την παροχή βοήθειας τόσο προς τον διάδοχο του (τον ίδιο τον Θεόδωρο) όσο και προς το ποίμνιό του, έρχεται στον επίλογο ως η μόνη «*παραμυθία*», στοιχείο που έχουμε εντοπίσει σε όλα τα αγιολογικά κείμενα, ακόμα και των *βίων*. Το ίδιο ισχύει και για τη φράση *εις ζωὴν αἰώνιον ἀδιαδόχῳ φωτὶ ἀναβεβίωκεν* (§27, 679), η οποία εκφράζει τη χριστιανική πίστη και ελπίδα για τη μετάβαση στην αιώνια ζωή, στοιχείο που αναλύεται στους χριστιανικούς επιταφίους στο σχετικό με την *παραμυθία* κεφάλαιο⁶⁷⁰. Ωστόσο, το περιβάλλον της φράσης ενισχύει την άποψη ότι πρόκειται για στοιχείο διδαχής και όχι *παραμυθίας*.

⁶⁶⁷ Menander, 174.

⁶⁶⁸ Πρέπει να επισημανθεί ότι η στερεότυπη αυτή φράση (*πῶς ἀδακρυτὶ... διηγήσομαι*) εντοπίστηκε σε κείμενα διαφόρων λογοτεχνικών ειδών και σε αγιολογικά κείμενα, *βίους* και *εγκώμια* της πρώιμης και μέσης εποχής.

⁶⁶⁹ Ανάλογες ερωτήσεις θρηνητικού περιεχομένου αλλά σε επίπεδο στέρησης της υλικής υπόστασης του εκλιπόντος, παρατηρούμε και στον επιτάφιο λόγο του Ιωάννου του Χρυσόστομου για τον Μελέτιο. Βλ. J. ALISSANDRATOS, «The structure of the funeral oration in John Chrysostom's eulogy of Meletius», ό.π., 192, υποσημ. 76.

⁶⁷⁰ SIDERAS, *Grabreden*, 78-79.

Αν, τώρα, λάβουμε υπόψη μας τη λογοτεχνική δομή των επιταφίων σύμφωνα με τον Σιδερά, όπου ο ατομικός έπαινος διαποτίζεται από το *θρήνο*, έτσι, ώστε ένας διαχωρισμός των δύο στοιχείων να φαίνεται συχνά δύσκολος ή ακατόρθωτος και το στοιχείο της *παραμυθίας* να είναι εξίσου εμφανές, βρίσκουμε ότι το κείμενό μας δεν ακολουθεί αυτή τη δομή⁶⁷¹. Επίσης, ούτε εκείνη των επιταφίων της πρώιμης εποχής, οι οποίοι, παρά τη μη πλήρη υποταγή τους στη θεωρία του είδους και της ελευθερίας που απολαμβάνουν, φέρουν κάποια γενικά χαρακτηριστικά του.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να σημειώσουμε ότι το κείμενό μας παραθέτει τα βιογραφικά στοιχεία του Πλάτωνα, μέσα στο πλαίσιο τήρησης των εφαρμοζόμενων *τόπων* (σε *βίους* και *εγκώμια*) αλλά με χρονολογική σειρά, υιοθετώντας το περιπατητικό πρότυπο, εμπλουτίζοντας τη διήγηση με το έντονα παρόν στοιχείο του *εγκωμίου*. Ο Πλάτωνας παρουσιάζεται, πρωτίστως, μέσα στο πρότυπο αγιότητας, που αντιπροσωπεύει, με μια ισοσκελισμένη εφαρμογή ανάμεσα στο αφηγηματικό και εγκωμιαστικό *ύφος*, με αξιοποίηση όλων των υφολογικών κανόνων. Αξιοσημείωτη, επίσης, για το αφηγηματικό τμήμα του έργου, είναι η μικρή παρέκβαση περί θείας τιμωρίας των ασεβών⁶⁷², εν τη ρύμη του λόγου, περί λοιμού στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και όχι τυχαία στην επιλογή της. Εξάλλου, το θέμα της θείας τιμωρίας επανέρχεται και σε άλλα σημεία του κειμένου (στ. 625-627 και 646-648), εξυπηρετώντας την στράτευσή του. Αν ληφθεί υπόψη ο στηλιτευτικός χαρακτήρας του έργου, μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της Εικονομαχίας και του μοιχικού σχίσματος, η παρέκβαση αυτή συνάδει με τον ιδεολογικό άξονά του, μέσω του οποίου επικρίνεται πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία, επιβεβαιώνοντας, έτσι, τη «σχολή» διδακτικής παρέκβασης, η οποία καλλιεργήθηκε από τη μονή των Στουδίου⁶⁷³.

Το εγκωμιαστικό και, ενίοτε, ρητορικό ύφος είναι εμφανέστερο σε προοίμιο και επίλογο αλλά και σε πολλά σημεία του κειμένου, όταν η διήγηση διακόπτεται προς όφελος του επαίνου, όπου ο Θεόδωρος προσπαθεί να αναδείξει τις αρετές του ήρωά του, μοναστικές και πνευματικές, τον τρόπο άσκησης του ποιμαντικού του έργου ή την με παρηγορία υπεράσπιση της ορθοδοξίας. Σ' αυτό, το σημείο, μάλιστα, η **ρητορική πολεμική** του κειμένου ακολουθεί την τακτική *επαίνου-ψόγου*, σύμφωνα με τη θεωρία του *εγκωμίου*, που υιοθετείται, ωστόσο, στη μέση

---

⁶⁷¹ SIDERAS, *Grabreden*, 77κ.ε.

⁶⁷² Το μοτίβο απαντά και σε *εγκώμια* και σε *βίους*.

⁶⁷³ Εδώ ανοίγει ένα θέμα που δεν κρίνεται σκόπιμο να το θίξουμε αναλυτικά και αφορά στην πάγια τακτική της σπουδαιότητας παράδοσης για διδακτικές παρεκβάσεις. Βλ. σχετικά Η. GREGOIRE, «La vie de Saint Blaise d' Amorium», *Byzantion* VI (1929), 411-413; St. EFTHYMIADIS, «The Byzantine hagiographer and his audience in the 9th and 10th centuries», *Metafrasis. Redaction and audiences in middle byzantine Hagiography*, ed. by Chr. HØGEL, The Research Council of Norway 1966, 61-62.

εποχή και από τους βίους, παρουσιάζοντας το δίδυμο ήρωας-αντιήρωας του έργου⁶⁷⁴. Στο πλαίσιο, επίσης, του εγκωμιαστικού ύφους του κειμένου, πρέπει να αναφερθεί ο μακροπερίοδος λόγος, ενίοτε, ο ρυθμός (αν και όχι με τη συνέπεια άλλων συγγραφέων πρόζας⁶⁷⁵), το πλήθος των ρητορικών σχημάτων (ασύνδετων, παρομοιώσεων, υπερβολών, ποιητικών εικόνων, αλληγοριών κ.ά.), συμπεριλαμβανομένων και ομιλητικών χαρακτηριστικών⁶⁷⁶, που συνδράμουν στον αφυπνιστικό ή και στηλιτευτικό χαρακτήρα του έργου⁶⁷⁷, των εγκωμιαστικών τρόπων (χρήση των αντωνυμιών *τοιούτος-τοσοῦτος*, *τίς*, πλήθους επιθέτων, ονομάτων, συχνά σε ασύνδετο σχήμα, ή ονοματικών συνόλων με θετική ή αρνητική σήμανση, προς δήλωση αντίστοιχα του ήρωα ή του αντιήρωα, επιθέτων υπερθετικού βαθμού, συγκρίσεων ή στερεότυπων φράσεων γενικότερα, με ενδεικτική τη φράση *πρῶτος καὶ μόνος*).

Επιπρόσθετα, η αττικίζουσα γλώσσα του Θεοδώρου συνεισφέρει στο αρκετά «υψηλό» ύφος του έργου, συνάδοντας με την τάση της εποχής για λογιότερα κείμενα, παρά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (μορφολογικές ή συντακτικές ιδιοτυπίες, άπαξ λεγόμενα, ενίοτε, δημάδεις αλλά και σπάνιες λέξεις⁶⁷⁸). Στο ίδιο πλαίσιο, λειτουργεί το πλήθος παραθεμάτων όχι μόνο από τη Βίβλο αλλά και από την αρχαιοελληνική παράδοση. Και στο ύφος και στη γλώσσα ο Θεόδωρος Στουδίτης, όπως φαίνεται, επηρεάζεται εμφανώς από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό⁶⁷⁹. Είναι, λόγου χάριν, φανερό ότι η ασκούμενη από τον Γρηγόριο κριτική στους ιεράρχες της εποχής του (§9 του εγκωμίου στον Αθανάσιο Αλεξανδρείας) μεταφέρεται στο κείμενό μας (στ. 135-148) για τους μοναχούς, οι οποίοι ανέτοιμοι βιάζονται να αναλάβουν την ηγουμενία. Επίσης, στον επιτάφιο λόγο του για τον Βασίλειο, το παράθεμα με το οποίο ο Γρηγόριος αναφέρεται στην παιδεία του, παραπέμποντας στη μόρφωση του

---

⁶⁷⁴ Για την πολεμική του κειμένου γίνεται διεξοδική αναφορά στο σχετικό κεφάλαιο (4.3).

⁶⁷⁵ Για το θέμα αυτό διαφωτιστικότερο είναι το έργο του W. HÖRANDNER, *Der Prosarythmus in der rhetorischen Literatur der Byzantiner* [WBS 16], Wien 1981.

⁶⁷⁶ Στο κείμενό μας, εντοπίζονται υφολογικά στοιχεία της χριστιανικής ομιλίας, όπως αποστροφές, ερωταποκρίσεις, προτρεπτικές προστακτικές, επιφωνήματα, χρήση διαλόγου κ.ά. καθώς και ο αφυπνιστικός-ελεγκτικός στόχος του συγγραφέα. Για τα στοιχεία αυτά της χριστιανικής ομιλίας και την επιρροή, την οποία δέχτηκε από την λεγόμενη «διατριβή» των Κυνικών βλ.. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 121-144 και 153-189.

⁶⁷⁷ Η στόχευση αυτή του κειμένου να αφυπνίσει υπέρ του ορθού δόγματος, δίνει την ευκαιρία στον συγγραφέα να επιδοθεί και σε κήρυγμα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε επίπεδο ύφους και καλλωπισμού του κειμένου.

⁶⁷⁸ Πλήρης εικόνα του ύφους του κειμένου δίνεται στον πίνακα σχημάτων λόγου καθώς και στο σχετικό με το ύφος και τη γλώσσα κεφάλαιο.

⁶⁷⁹ Το θέμα αυτό γίνεται φανερό στο υπόμνημα πηγών, στα σχόλια της έκδοσης αλλά και στο κεφάλαιο για τη γλώσσα και το ύφος (κεφ.4.1, 4.2).

ομηρικού ήρωα, Αχιλλέα⁶⁸⁰, βρίσκει εφαρμογή στο κείμενο για τον Πλάτωνα: Ο Θεόδωρος αναγάγει τον εγκλεισμό του Πλάτωνα, σε παιδευτική πράξη με ανάλογο παράθεμα (§23, 550-551: *οὐ μὴν ἀνὼν τὴν πράξιν ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον, κατ' ἐκείνόν που τὸν Χείρωνά τὸ Θετταλικὸν ἄντρον οἰκοῦντα*). Υιοθετεί δε στην επίκληση τη φραστική φόρμουλα *ὦ θεία μοι καὶ ἱερά κεφαλῆ, σὺ με ἐποπτεύεις ἄνωθεν...*, μιμούμενος και σε αυτό τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό. Γενικότερα, η εφαρμογή των κανόνων της δεύτερης σοφιστικής στο έργο μαρτυρούν τη ρητορική παιδεία του Θεοδώρου και τη μελέτη του έργου των Πατέρων του 4^{ου} αιώνα.

Τα παραπάνω δομικά και υφολογικά χαρακτηριστικά συνθέτουν ένα κείμενο, όπου αναδεικνύονται οι **πράξεις αγιότητας** του Πλάτωνα. Ο τύπος αγίου είναι εκείνος του μοναχού-ηγουμένου και δυνάμει επισκόπου (δεδομένης της πρότασης να αναλάβει το αξίωμα επισκόπου Νικομηδείας, την οποία εκείνος αρνήθηκε⁶⁸¹). Ταυτόχρονα, στο πρόσωπό του αναδεικνύεται το πρότυπο του ομολογητή και κατά προαίρεση ή αναίμακτου μάρτυρα, το οποίο για πρώτη φορά βρίσκει εφαρμογή στη μέση εποχή, ως αποτέλεσμα των εξοριών, φυλακίσεων και προπηλακισμών του για τους αγώνες του υπέρ της ορθοδοξίας. Στο πρόσωπο του Πλάτωνα προβάλλεται και το τριμερές πρότυπο ιεράρχη (εκπαίδευση, άσκηση, διακονία), με την αξιοποίηση της παιδείας του, της θείας φώτισης και τελείωσης (μέσω της αναχώρησης και άσκησης) και, τέλος, της διακονίας (με την ανάληψη της ηγουμενίας αλλά και της δράσης στην πόλη-μονή Στουδίου). Η αγιότητά του επιβεβαιώνεται με την έμπρακτη εφαρμογή του χριστιανικού δόγματος (λόγος-έργο), όπου προβάλλεται από τη μια το θεωρητικό του υπόβαθρο, οι αρχές και οι αρετές του, και από την άλλη η έμπρακτη εφαρμογή τους τόσο σε ποιμαντική προσφορά, με τους πολυποίκιλους ρόλους, γνωστούς από την πρώιμη εποχή, όσο και σε ηγετική-πολιτική με τη στάση του απέναντι σε ζητήματα της εποχής του (Εικονομαχία-μοιχικό σχίσμα), διαμορφώνοντας το προαναφερόμενο πρότυπο του ομολογητή και δυνάμει μάρτυρα. Έτσι, αναφορές σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα συνυφαίνονται με τις πράξεις και τον αγώνα του αγίου (ιστορικότητα-άγιος σύγχρονος με την εποχή του συγγραφέα), ο οποίος έχει άποψη και ενεργό ρόλο στις εξελίξεις της εποχής του, με δράση μέσα στην πόλη και διατήρηση των δεσμών με το οικογενειακό του περιβάλλον (**εκκοσμίκευση αγίου**). Επίσης, προβάλλεται το πρότυπο του **αναμορφωτή του κοινοβιακού μοναχισμού** (είδος μοναχισμού ιδιαίτερος προβεβλημένο στη μέση εποχή)

⁶⁸⁰ *οὐ Θετταλικὸν τι καὶ ὄρειον ἄντρον ἀνὼν, ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον, οὐδέ τινα Κένταυρον ἀλαζόνα τῶν κατ' αὐτὸν ἡρώων διδάσκαλον... τοῖς μυθικοῖς ἐκτρεφόμενος, ἀλλὰ τὴν ἐγκύκλιον παιδείῃν παιδευόμενος καὶ θεοσέβειαν ἐξασκούμενος* (140, § 12, 7-15)

⁶⁸¹ *...καὶ ἄρχειν τῆς Νικομηδέων ἐκκλησίας ...προτρέπειται μὲν, οὐ συνέχεται δε ...*: 15, 321-2.

ενώ η *θαυματουργία* λείπει εντελώς⁶⁸² (**καινοτομία** εφαρμοσμένη ξανά στον βίο του πατριάρχη Νικηφόρου) και περιορίζεται μόνο στο χάρισμα της πρόορησης. Επιμέρους αγιολογικά μοτίβα, τα οποία συνιστούν **νεωτερισμούς** παρατηρούνται: 1. με την παραίτησή του από δημόσιο αξίωμα για να *αναχωρήσει* σε ερημική περιοχή, 2. κατά την *αναχώρηση* συνοδεύεται από απελεύθερο υπηρέτη του, μέχρι του σημείου, όπου κείρεται μοναχός και ενδύεται με τον φαιό χιτώνα, και 3. η συμβολική χειρονομία του μελλοθάνατου Πλάτωνα (*ἀψάμενος τοῦ ἱματίου τούτο κατέσεισεν ὡς σύμβολον ὑπακοῆς παντελευθέρου*-στ. 704-5), προς δήλωση της *ακτημοσύνης* του.⁶⁸³

Σε **ιδεολογικό επίπεδο**, οι αλλαγές της μέσης εποχής είναι εμφανείς: Η μόρφωση του Πλάτωνα, θύραθεν και εκκλησιαστική, προβάλλεται, χωρίς ίχνη υποτίμησης της πρώτης. Επίσης, παρά τη δεδηλωμένη *αποποίηση της ρητορικής* στο προοίμιο (*τόπος που παγιώνεται στη μέση εποχή αλλά χωρίς πρακτική εφαρμογή*⁶⁸⁴), ο συγγραφέας στην πράξη αποδεικνύει την προσήλωσή του στους κανόνες του *εγκωμίου*. Οι οικογενειακοί δεσμοί, όχι απλώς, διατηρούνται αλλά επιτείνονται μέσω της προσχώρησης στον μοναχισμό όλης της οικογένειας του Πλάτωνα και της ίδρυσης μονής σε οικογενειακό κτήμα στη Βιθυνία (Σακκούδιον), ανεξάρτητα από την προσπάθεια ανάδειξης, από πλευράς του συγγραφέα, της πνευματικής του σχέσης με τον Πλάτωνα (*πνευματικού πατέρα-τέκνου*). Εξάλλου, η συγγραφή του κειμένου δεν

---

⁶⁸² Οι *παρεκβάσεις*, που ως τεχνική βρίσκει εφαρμογή στο κείμενο, και η έλλειψη *θαυματουργίας* συνιστούν τη θεματική ανανέωση της βιογραφίας του 9^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τον Στ. Ευθυμιάδη. Βλ. σχετικά EFTHYMIADES, *Dissertation*, 142-3.

⁶⁸³ Και τα τρία αυτά μοτίβα βρίσκουν εφαρμογή αντίστοιχα σε μεταγενέστερα κείμενα: 1) στον βίο του Νικήτα Πατρικίου, ο οποίος, μάλιστα, κείρεται μοναχός σε ακόμα μεγαλύτερη ηλικία, εγκαταλείποντας διοικητικό και στρατιωτικό αξίωμα. Αργότερα, θα έχουμε και το πρότυπο στρατιωτών που εν συνεχεία επιλέγουν τη μοναστική ζωή (Νικόλαος ο στρατιώτης-BHG 2311, Ιωαννίκιος-BHG 935-37). Το υπόβαθρο, ωστόσο, αυτής της επιλογής σχετίζεται με το παραδοσιακό πρότυπο της εγκατάλειψης της κοσμικής ζωής, του πλούτου και του μοιράσματος της περιουσίας στους φτωχούς (μοτίβα που υπάρχουν και στο εν λόγω κείμενο). 2) στον βίο του Γεωργίου Αμάστριδος βρίσκει εφαρμογή το μοτίβο της ακολουθίας από υπηρέτη κατά την αναχώρηση. 3) στον ίδιο βίο απαντά ανάλογη φράση ενδεικτική της *ακτημοσύνης* του (*τὴν ὑλικὴν περιουσίαν ὡς κόνιν ἀποτινάξασθαι*:14§, 2-3) Βλ. V. VASIL'EVSKIJ, *Russko-vizantijskie issledovanija*, 2, ὁ.π., 23 [=Trudy 3 (1915), 25].

⁶⁸⁴ Ωστόσο, και για την πρώιμη εποχή ο Ditmars παρατηρεί τη «διάσταση» μεταξύ χριστιανικής θεωρίας και κλασικισμού σε επιτάφιο λόγο του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, η οποία δεν είναι παρά μια φαινομενική αποφυγή της ρητορικής εκπαίδευσης, στο όνομα μιας υψηλότερης ζωής από τη «φιλοσοφία». Βλ. R. DITMARS, "Gregory the Theologian's panegyric on Saint Basil: A literary analysis of chapters 65-67", *GOTHR* 39 (1994), 203. Αυτή η πολεμική όμως είναι αρχαιότερη και παρατηρείται και σε παγανιστές συγγραφείς που υπερασπίζονται το «είναι» έναντι του «φαίνεσθαι», όπως επισημαίνει ο G. J. M. BARTELINK [*«Adoption et rejet des topiques profanes chez les panégyristes et biographes chrétiens de langue Grecque»*, *Siculorum Gymnasium* 39 (1986), 27].

πραγματοποιείται από απλό μαθητή του αγίου αλλά από μαθητή και ανιψιό του. Ο Θεόδωρος, πνευματικό τέκνο και εξ αίματος συγγενής του Πλάτωνα, του αφιερώνει κείμενο, ενταγμένο μέσα στο corpus κειμένων για συγγενικά του πρόσωπα⁶⁸⁵, αναβιώνοντας την περίπτωση, των Καππαδοκών πατέρων, του 4^{ου} αι.⁶⁸⁶. Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η δημοτικότητα της οποίας έχαιρε ο άγιος και η οποία προβάλλεται δοθείσης κάθε ευκαιρίας από τον Θεόδωρο, και μάλιστα, από μέρος του ύψιστου εκκλησιαστικού θεσμού, του ίδιου του πατριάρχη (και ὁ ἱεράρχης ἡδέσθη τὸν ἄνδρα, ἀπολογία ποιησάμενος καὶ πρὸς ἔνωσιν ἐκκαλεσάμενος: 21, 505-6).

Έτσι, η δικαίωση των αγώνων του αγίου αθλητή, ομολογητή και κατά προαίρεση μάρτυρα (επιβεβαιωμένη, καταρχήν, από τη δημοφιλία του και, κατόπιν, από την τελική του νίκη, μέσω της οποίας εντάσσεται στις τάξεις των ομολογητών), δίνει το δικαίωμα στον συγγραφέα να υπερασπιστεί και με αυτόν τον τρόπο την ορθότητα της ιδεολογίας, για την οποία με παρησία αγωνίστηκε. Η **στοχοθεσία** του έργου, κατά συνέπεια, δεν περιορίζεται μόνο στην αγιοποίηση του ήρωα και στη μίμηση του παραδείγματός του από τους αποδέκτες του (διδακτικός-ψυχοφελής στόχος) αλλά έχει και άλλες προεκτάσεις. Μέσω των αγώνων του αγίου και της στάσης του κατά της Εικονομαχίας και της μοιχείας του Κωνσταντίνου Στ', υπερασπίζεται την ιδεολογική «γραμμή», γενικότερα, απέναντι σ' αυτά τα ζητήματα των ζηλωτών Στουδιτών, η οποία εκπορεύεται, πια, από τον συγγραφέα. Σ' αυτό το πλαίσιο, αξιοσημείωτα είναι τα αυτοβιογραφικά στοιχεία του κειμένου, με την παρουσία του Θεοδώρου στο πλευρό του Πλάτωνα να δηλώνεται σε κάθε ευκαιρία. Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας υπαινίσσεται, όχι μόνο, τη δικαιοματική διαδοχή του στο αξίωμα του ηγουμένου αλλά και στην προάσπιση και προώθηση των θέσεων του επί ζητημάτων επικαιρότητας της εποχής του, θεολογικών-δογματικών ή κοινωνικο-πολιτικών, με αξιοποίηση και των ευκαιριών για κήρυγμα. Τέλος, σε σχέση με τον χρόνο συγγραφής του κειμένου (ξεκίνημα δεύτερης εικονομαχικής φάσης), το έργο προσβλέπει στην αφύπνιση των κρατούντων, αλλά και στην εγκαθίδρυση μιας οικογενειακής αγιολογικής παράδοσης, δεδομένου ότι ο επιτάφιος στη μητέρα του Θεοδώρου έχει, ήδη, συγγραφεί.

---

⁶⁸⁵ Βλ. πιο κάτω τον επιτάφιο-κατήχηση στη μητέρα του, Θεοκτίστη.

⁶⁸⁶ Ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός συνέγραψε κείμενα αφιερωμένα στα αδέρφια του (εγκώμιο στον Καισάρειο και επιτάφιο λόγο στη Γοργονία) και τον πατέρα του (επιτάφιο λόγο). Ο Γρηγόριος Νύσσης, επίσης, για τα αδέρφια του (βίο στη Μακρίνας, εγκώμιο στον Βασίλειο). Και οι δύο, εκμεταλλευόμενοι τη συγκυρία επιταφίων ή επιμνημόσυνων τελετών, επιχείρησαν την αγιοποίηση συγγενικών τους προσώπων.

3.3.1 Χρονολογικές-τοπογραφικές ενδείξεις

Οι αυτοβιογραφικές και ιστορικές πληροφορίες, καθώς και η απόκλιση αφηγηματικού χρόνου και χρόνου συγγραφής από τη γέννηση ως λίγο μετά τον θάνατο του Πλάτωνα, αξιοποιούνται ως χρονολογικές ενδείξεις του κειμένου μας⁶⁸⁷. Το έργο, λοιπόν, συγγράφεται σε απόσταση ενός χρόνου, περίπου, από τον θάνατο του Πλάτωνα (814), με την ευκαιρία, ίσως, της ετήσιας επιμνημόσυνης τελετής του, χωρίς να υπάρχει σαφής τοπογραφική ένδειξη για το χώρο εκφώνησής του, ικανή να δικαιολογήσει τον τίτλο *επιτάφιος*.

3.3.2 Αυτοπροσδιορισμός του έργου

Ο Θεόδωρος αφήνει να διαφανούν σε κάποια σημεία αναφορές, οι οποίες παραπέμπουν ενδεχομένως, στις προθέσεις του για το λογοτεχνικό είδος που επιθυμούσε να υπηρετήσει στο έργο αυτό. Δεν τοποθετείται ξεκάθαρα σ' αυτό, αφού γενικά δε συνηθίζεται⁶⁸⁸, ενώ είναι σύνηθες φαινόμενο σε έργα εγκωμιαστικού χαρακτήρα να γίνονται τέτοιου είδους αναφορές. Πιο συγκεκριμένα, στους 32 στίχους του προοιμίου ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί τους όρους *ἔπαινος* (2 φορές), *εὐφημία* (1 φορά), *ἐγκώμιο* (1 φορά), *λόγος* (2 φορές), *ἐπαινέσω* (2 φορές), ενώ στο κυρίως θέμα κάνει χρήση των όρων: *λόγος* (2 φορές), *διήγηση* (1 φορά) και *διηγοῦμαι* (2 φορές)⁶⁸⁹. Όλοι οι όροι απαντούν στο τεχνικό λεξιλόγιο της

---

⁶⁸⁷ Για τις ενδείξεις αυτές γίνεται λόγος στο σχετικό με τη χρονολόγηση και εκφώνηση του βίου κεφάλαιο.

⁶⁸⁸ Εξαίρεση, ίσως, να αποτελεί το εγκώμιο στον Αθανάσιο Αλεξανδρείας, όπου ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός αναφέρεται στον εγκωμιαστικό χαρακτήρα του έργου με τους όρους *ἔπαινο* (Or. 21, 1,1), και *εὐφημία* (Or.21, 4,24 και 5,3), διευκρινίζοντας όμως ότι δεν πρόκειται για βιογραφία γιατί τότε θα ήταν *ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας* (Or. 21, 5,1-3). Βλ. σχετικά τα εισαγωγικά σχόλια του εκδότη Gregoire de Nazianze, *Discours* 20-23, J. MOSSAY (ed.) avec la collaboration de G. Lafontaine, Paris 1980 [SC 270], 95-97. Φυσικά, χρήση των όρων *ἔπαινος*, *εὐφημία* και *λόγος* γίνεται στους περισσότερους εγκωμιαστικούς βίους των Πατέρων του 4^{ου} αι., χωρίς περαιτέρω διευκρινήσεις.

⁶⁸⁹ **Πρόλογος**

Στ. 10 τὸν ἐμὸν πατέρα ἐπαινέσομαι.

Στ. 10-11 οὐκ ἐκείνῳ χαριζόμενος τὴν εὐφημίαν.

Στ. 18 διὰ τῶν ἐπαίνων ἐπιτεύξασθαι;

Στ. 21 τῷ πατρὶ τῷ λόγῳ ἀναθήσειν.

Στ. 22 ὁ πατρικὸς ἔπαινος.

Στ. 24 ἐπαινέσω.

Στ. 31 ἐδείχθη ὁ λόγος.

Στ. 32 ἀπαρξώμεθα τῶν ἐγκωμίων ὅθεν καὶ πρεπωδέστατον.

Κυρίως θέμα

§ 2. Στ. 64-65 ἐπὶ τὸν πατέρα μεθαρμοστέος ὁ λόγος.

§ 19. Στ. 419-20 τρέψομαι τὸν λόγον ἐπὶ τὸ διαβοητότερον.

ελληνικής ρητορικής, με εξαίρεση τον όρο *εὐφημία*, που σχετίζεται με την αποδοχή ενός επαίνου από το κοινό⁶⁹⁰. Οι υπόλοιποι όροι, όμως, σχετίζονται με το τεχνικό λεξιλόγιο των λογοτεχνικών ειδών της ρητορικής και της αφήγησης.

Το γεγονός ότι χρησιμοποιεί μόνο μια φορά τον όρο *ἐγκώμιον*, ενώ επαναλαμβάνει τη λέξη *ἔπαινος*, δεν είναι ίσως τυχαίο, αν λάβουμε υπόψη ότι για τους θεωρητικούς, και, κυρίως, για τον Αριστοτέλη, η διαφορά μεταξύ *επαίνου* και *εγκωμίου* είναι αυτή μεταξύ του *αληθούς* και του *πιθανού*, σε ηθικό επίπεδο⁶⁹¹. Αυτό, ίσως, πρέπει να συνδεθεί με την αντιθετική χρήση των δύο όρων από τον Θεόδωρο (*πιθανότησιν...ἀληθείας*) στο προοίμιο (στ. 5-6), όπου κατατάσσει τον εαυτό του στους οπαδούς της αλήθειας και όχι σε εκείνους που καταφεύγουν σε σοφίσματα. Σε τεχνικό επίπεδο, όμως, ο *ἔπαινος* είναι σύντομος, ενώ το *ἐγκώμιον* μακροσκελές⁶⁹² και ίσως γι' αυτόν τον λόγο κάνει χρήση του δεύτερου όρου ο Θεόδωρος κατά τη μετάβασή του στο κυρίως θέμα (στ. 32), που είναι εκτενές και δομημένο από εγκωμιαστικούς τόπους. Ωστόσο, αυτός ο θεωρητικός διαχωρισμός δεν απαντά πάντα στους ρήτορες και συνήθως οι δύο λέξεις χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες, με το *ἐγκώμιον* να αποτελεί τη ρητορική τεχνική της έκφρασης του *επαίνου*⁶⁹³. Όμως, ανεξάρτητα από τον θεωρητικό αυτόν διαχωρισμό, ο Θεόδωρος καθιστά φανερό στο προοίμιο την εγκωμιαστική του *πρόθεση*. Από την άλλη πλευρά, η αναφορά του στους όρους, *λόγος* (στο προοίμιο και στο κυρίως θέμα) και *διήγησις* ή *διηγοῦμαι* (μόνο στο κύριο μέρος), δηλώνουν *πρόθεση* του συγγραφέα, να απευθυνθεί σε κοινό σε συγκεκριμένη περίπτωση και να αφηγηθεί γεγονότα. Σε ό,τι αφορά τον όρο *επιτάφιος*, μέσα στο κείμενο δεν απαντά, παρά το γεγονός ότι τιτλοφορείται έτσι, στο σπουδαίο προέλευσης χειρόγραφο (Vaticanus gr. 1660). Σε κάθε περίπτωση, οι αναφορές αυτές του συγγραφέα συνιστούν ένδειξη *πρόθεσης*, έστω και μη συνειδητής, χωρίς αυτό να αποτελεί δέσμευση στον λογοτεχνικό προσδιορισμό του έργου.

---

§ 19 Στ. 421 *ἀναινομένω δὲ τὴν διήγησιν* φειδοῖ τῶν δεδρακότων.

§ 25. Στ. 587 *τὸ πλῆθος ...διηγῆσαιμι;*

§ 28. Στ. 684 *τὸ τούτου διηγῆσαιμι* τέλος;

⁶⁹⁰ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 627 και 679.

⁶⁹¹ Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη και τους Στωϊκούς το «εὐ λέγειν» ισοδυναμεί με το «ἀληθῆ λέγειν» (E. L. KUSTAS, *Studies in byzantine Rhetoric*, Thessaloniki 1973, 27).

⁶⁹² PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 119. Επίσης, αναφέρεται και ένας δεύτερος διαχωρισμός ανάμεσα στους δύο όρους: ο *ἔπαινος* αναφέρεται στην αρετή ενώ το *ἐγκώμιον* στις πράξεις.

⁶⁹³ Για τη διάκριση των δύο όρων γενικότερα βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 118-127.

3.3.3 Ενδείξεις πιθανής μεταγενέστερης επεξεργασίας του κειμένου για τον Πλάτωνα

Είναι γεγονός ότι οι αναχρονισμοί ή η αυθόρμητη, δήθεν, δήλωση του συγγραφέα ότι επανέρχεται σε κάποιο θέμα, το οποίο του διέφυγε κατά την αφήγηση των γεγονότων, συνιστούν ρητορικά τεχνάσματα (μέθοδος της φαινομενικής αταξίας)⁶⁹⁴. Ωστόσο, κάποια από αυτά προβληματίζουν για τη σκοπιμότητά τους, καθώς διακόπτουν τη φυσική ροή των γεγονότων με αναχρονισμούς, οι οποίοι είτε καθιστούν εμφανέστερο το ιστορικό πλαίσιο του αφηγηματικού χρόνου είτε καταλήγουν σε πληροφορίες, για τον Πλάτωνα αλλά και για τον ίδιο τον συγγραφέα, συνεισφέροντας και στην προώθηση των ιδεολογικών επιλογών τους.

Ας δούμε ποιες είναι αυτές και σε ποιο βαθμό θα μπορούσαν να θεωρηθούν μεταγενέστερες προσθήκες:

α) Στο τέλος της 13^{ης} παραγράφου και ενώ αναφέρεται στις μοναστικές αρετές του Πλάτωνα, ο Θεόδωρος με μια «αυθόρμητη» δήλωση επιστροφής σε σημείο που του διέφυγε (ἀλλὰ γὰρ παραδραμὼν ὁ λόγος ἀνιστόρητά τινα πάλιν ὑπονοστήσας, ἀπαγγελέτω τὰ παραλειφθέντα: στ. 276-277) μεταβαίνει στην α' φάση της Εικονομαχίας (§14-15), με στόχο να εντάξει στο πέρας της την επανεμφάνιση του Πλάτωνα στην Κωνσταντινούπολη, μετά από τη μακρά απουσία του, και τη δημοφιλία, της οποίας έχαιρε εκεί λόγω του πνευματικού έργου του. Εν συνεχεία (§16), συνδέει το τέλος της α' εικονομαχικής περιόδου με την επικράτηση της Ειρήνης της Αθηναίας, ώστε να καταλήξει στην αποταγή και την προσχώρηση στον μοναχισμό ολόκληρης της οικογένειάς του, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του Θεοδώρου.

β) Μετά από την παρεκβάση αυτή επανέρχεται η διήγηση στη μοναστική δραστηριότητα του ήρωα (σε συνέχεια της παραγράφου 13) και συγκεκριμένα στην προσπάθεια του Πλάτωνα για αναμόρφωση του κοινοβιακού μοναχισμού, κατά τη νομοθεσία του μεγάλου Βασιλείου (§17-μέσα της 18^{ης}). Σ' αυτό το σημείο, επαναλαμβάνει το ίδιο τέχνασμα (ἀλλ' οἷόν με ἐν μέσῳ εἰρημένων λαθὼν μικροῦ δεῖ παρέδραμεν: §18, 392-393)⁶⁹⁵, με το οποίο επιστρέφει εκ νέου στο τέλος της πρώτης εικονομαχικής περιόδου, για να τονίσει τη συμμετοχή του Πλάτωνα στη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης του 786 και στη Σύνοδο της Νίκαιας, τον θρίαμβο της Ορθοδοξίας, την επιστροφή του στη Βιθυνία και την

---

⁶⁹⁴ Οι τεχνητές παρεκβάσεις αυτού του είδους που εισάγονται με φράσεις όπως «ξέχασα να πω» ή «μια ιδέα μου ήρθε στο μυαλό» δεν αποτελούν αταξία αλλά αληθινές φιγούρες ή «δόλια λάθη», βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 322.

⁶⁹⁵ Επίσης για τη χρήση της φράσης «μικρού δεῖν» ως μορφή υπερβολής βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 409.

απόφασή του, για λόγους υγείας, να παραχωρήσει την άσκηση της ηγουμενίας στον Θεόδωρο (μετατίθεται τὴν ἀρχὴν ἐφ’ ἡμᾶς, τοὺς μηδὲ τοῦ ἀρχεσθαι ἀξίους: §18, 411-12).

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την πρώτη περίπτωση, ὄντως, ρητορικό τέχνασμα, αν και διακόπτει την αφήγηση της μοναστικής του δραστηριότητας αλλά δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για τη δεύτερη, όπου και πάλι επανέρχεται στο τέλος της εικονομαχίας ο Θεόδωρος για να καταλήξει στη διαδοχή του στο αξίωμα της ηγουμενίας. Εισάγει, δηλαδή, στο τέλος της παρέκβασης αυτοβιογραφικό στοιχείο, όπως ακριβώς και κατά την πρώτη παρέκβαση γίνεται αναφορά στην αποταγή ὅλης της οικογένειας του Θεοδώρου. Ωστόσο, καμμία νύξη δε γίνεται στην αλλαγή μοναστηριού από τη μονή Συμβόλων στην οικογενειακή μονή των Σακκουδίου, μεταφορά για την οποία, αντίθετα, μας πληροφορεί ο βίος του Θεοδώρου⁶⁹⁶.

γ) Ἐχει ὁμως επισημανθεῖ ἓνα ἀκόμη σημεῖο: Στις ἐνότητες §19-20, ἀναφέρεται στο μοιχικό σχίσμα και στην τιμωρία-φυλάκιση του Πλάτωνα για τὴν ἀντίδρασή του. Ἐδώ, με νέα παρέκβαση, ἡ ὁποία ἀρχίζει με μομφές κατὰ των συμβιβασμένων κληρικών και με κήρυγμα περὶ υπεράσπισης τῆς ὀρθοδοξίας (§20, 471 κ.ε), ἀναφέρεται (§21-22) στὴν ἠθική νίκη του Πλάτωνα και τὴν μετάβαση τῆς ἀδελφότητάς του ἀπὸ τὴ Βιθυνία στὴ μονή των Στουδίου, για να καταλήξει και πάλι στὴν παραχώρηση τῆς ηγουμενίας στὸν συγγραφέα, με ἀφορμὴ τὴν μεταφορά τῆς ἑδρας. Ὁ Θεόδωρος, μάλιστα, κλείνει με ἀποστροφή στὸν Πλάτωνα⁶⁹⁷, ζητώντας τὸ λόγο τῆς ἀπόφασής του για παραχώρηση τῆς ηγουμενίας και ἐκδηλώνοντας μιὰ ἀπολογητική διάθεση για τὴν ἀποδοχή τῆς ἀπὸ πλευράς του. Ταυτόχρονα προβάλλεται ἡ ἀναβάθμιση σε μονή τῆς Πόλης, ὡς ἐπιβράβευση τῆς μοναστικῆς κοινότητας του Πλάτωνα και του Θεοδώρου ἀπὸ τὴν αυτοκράτειρα Εἰρήνη. Ἀμέσως μετὰ, στὴν ἑναρξη τῆς 23^{ης} παραγράφου, με τὴν φράση-μετάβαση «ἀλλ’ ἐπανιτέον εἰς τὸ προκείμενον»⁶⁹⁸, ἐπαναφέρει ἀπότομα τὴν ἀφήγηση στὴν πρὶν ἀπὸ δύο παραγράφους ἀναφορά περὶ βασιανισμῶν και

---

⁶⁹⁶ Migne, PG 99, 121B.

⁶⁹⁷ Προσφωνήσεις στὸ νεκρὸ παρατηροῦνται και σε ἄλλους ἐπιτάφιους λόγους, ὅπως π.χ. στὸν λόγο του Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ στὸν πατέρα του. Βλ. σχετικά T. HÄGG, «Playing with expectations: Gregory’s funeral orations on his brother, sister and father», *Gregory of Nazianzus Images*, 150. Ἀντίθετα, ἡ θεωρία ἀναφέρει ὅτι ὅταν τὸ ἐγκώμιο δὲν εἶναι ἐπιτάφιος λόγος ὁ ρήτορας μπορεῖ να στραφεῖ στὸ ἀντικείμενο του ἐπαίνου του εἴτε πρόκειται για θεὸ εἴτε για ἄνθρωπο (PERNOT, *La Rhétorique de l’éloge I*, 397).

⁶⁹⁸ Ἐδώ ὁ Θεόδωρος ἀκολουθεῖ μιὰ συνηθισμένη παιδαγωγική μέθοδο που ἀφορᾷ στὴν ἀκριβὴ ἐνημέρωση του ἀκροατηρίου για τὴν ἐπιστροφή στὸ κύριο θέμα του λόγου μετὰ ἀπὸ μιὰ παρέκβαση. Ἀυτὴ ἡ ἐνημέρωση ἔχει ἐπισημανθεῖ ὡς τακτική πολὺ προσφιλῆς στὸν Ἰωάννη τον Χρυσόστομο. Βλ. J. MAXWELL, «Pedagogical methods in John Chrysostom’s preaching», *Studia Patristica* 41, 445-446.

φυλάκισης του Πλάτωνα, κατά την α' περίοδο του μοιχικού σχίσματος (σε συνέχεια, δηλαδή, των παραγράφων 19-20).

Αν οι δύο πρώτες περιπτώσεις, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως μια εξαρχής πρόθεση ένταξης ιστορικών και (αυτο-)βιογραφικών στοιχείων από τον Θεόδωρο (με χρήση του συγκεκριμένου τεχνάσματος, που λειτουργεί υπέρ της ενημέρωσης του ακροατηρίου και ανανεώνει την προσοχή του), η τρίτη χρίζει ιδιαίτερης προσοχής. Μια προσεκτική μελέτη των παραγράφων 20-24 οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι παράγραφοι 21 και 22 είναι εμβόλιμες, συνεισφέροντας στην υπερασπιστική γραμμή της ιδεολογίας του Πλάτωνα και των μοναχών του επί του μοιχικού σχίσματος, μετά τη λήξη του οποίου ακόμα και ο Πατριάρχης Ταράσιος απολογήθηκε ενώπιον του αγίου, καλώντας τον σε αποκατάσταση σχέσεων (§ 21, 505-506). Ενισχύεται, έτσι, η πολεμική του κειμένου, για την οποία γίνεται λόγος στο σχετικό κεφάλαιο.

Επομένως, είναι φανερό η αβίαστη συνέχεια της αφήγησης περί φυλάκισης του Πλάτωνα από την παράγραφο 20 στην αρχή της παραγράφου 23, μετά την αρχική της φράση-μετάβαση. Αντίθετα, με δεδομένη την παρεμβολή των δύο ενοτήτων (§21-22) και ενώ έχει ξεχαστεί η φυλάκιση του ήρωα, η επαναφορά της με αυτή τη μετάβαση ξαφνιάζει τον αποδέκτη του κειμένου.

Από τα παραπάνω μπορούμε να εικάσουμε μια πρώτη προφορική εκδοχή ενός μάλλον εγκωμιαστικού λόγου, καθώς δε φέρει σημεία επιταφίου (*πένθους, θρήνου, παραμυθίας*), ο οποίος εκφωνήθηκε με την ευκαιρία επιμνημόσυνης τελετής προς τιμήν του Πλάτωνα⁶⁹⁹. Εν συνεχεία, και χωρίς μεγάλη καθυστέρηση από τον χρόνο εκφώνησής του, το κείμενο προσφέρει ένα σημαντικό πρωτογενές υλικό για τη διαμόρφωσή του σε ένα έργο με αυξημένο το βιογραφικό-ιστορικό στοιχείο. Και στις τρεις προαναφερόμενες περιπτώσεις, τα στοιχεία, που εισάγονται, προωθούν την οικογενειακή μοναστική παράδοση του Πλάτωνα (με την αυτοπροβολή και αυτοπαρουσίαση του συγγραφέα) αλλά και τη ριζοσπαστική του ιδεολογία, σε ένα έργο που φιλοδοξεί, μετά την εκφώνησή του, να περάσει τα όρια της μοναστικής κοινότητας απευθυνόμενο στην εξουσία της εποχής του, εκκλησιαστική και πολιτική. Αν λάβουμε, επίσης, υπόψη ότι το κείμενο στην τελική του μορφή γράφεται, ενώ, πιθανότατα, έχει διαφανεί η πρόθεση του Λέοντα

---

⁶⁹⁹ Σύμφωνα με τον Μένανδρο, αν ένας επιτάφιος λόγος συνταχθεί μετά την παρέλευση χρόνου από την ταφή, παραλείπει τους τόπους του θρήνου και της παραμυθίας. Αυτή η απουσία τον καθιστά καθαρό εγκώμιο. Ως εξαίρεση αυτού του κανόνα, θέτει την περίπτωση σύνθεσης του επιταφίου μετά την παρέλευση 7-8 μηνών ή και ενός έτους από στενό συγγενή. Σ' αυτήν την περίπτωση, ο παθητικός χαρακτήρας του λόγου διατηρείται. Βλ. *Menander*, 171-172. Ωστόσο, στην περίπτωση του Πλάτωνα ο Θεόδωρος δε λειτουργεί ως εξ αίματος συγγενής αλλά ως πνευματικό τέκνο και δεν εκφράζει καθόλου αίσθημα πένθους.

Ε' για αναζωπύρωση της Εικονομαχίας⁷⁰⁰, μια επεξεργασία του με προσθήκη μηνυμάτων προς γνώση και συμμόρφωση των κρατούντων, είναι πολύ πιθανή από τον ζηλωτή συγγραφέα του.

3.4 Η σχέση του κειμένου με τον επιτάφιο-κατήχηση στη Θεοκτίστη (BHG 2422)

Ο επιτάφιος στη Θεοκτίστη γράφτηκε από τον Θεόδωρο Στουδίτη μεταξύ 797 και 802 και η χειρόγραφη παράδοσή του περιορίζεται σε ένα μόνο κώδικα στουδιτικής προέλευσης (Parisinus gr. 1491, ff. 94-103)⁷⁰¹. Το κείμενο εκτός της πρώτης παλαιάς έκδοσής του έχει γνωρίσει και δύο σύγχρονες εκδόσεις⁷⁰².

Η επιρροή του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στο έργο του Θεοδώρου για τον Πλάτωνα είναι εμφανής και έχει, ήδη, επισημανθεί. Και στην περίπτωση του επιταφίου στη Θεοκτίστη, ο Θεόδωρος θέλησε να τον μιμηθεί, επιλέγοντας να συγγράψει επιτάφιο λόγο σε γυναικείο συγγενικό του πρόσωπο. Ο Γρηγόριος είχε αφιερώσει επιτάφιο στην αδελφή του Γοργονία (BHG 704)⁷⁰³, το πρωιμότερο αγιολογικό

---

⁷⁰⁰ Βλ. σχετικά στην ενότητα για τη χρονολόγηση του έργου.

⁷⁰¹ *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 14. Για τη Θεοκτίστη βλ. και Ch. DIEHL, *Figures Byzantines* (t. I, 111-126), μτφ. Στέλλας Βουρδουμπά, *Βυζαντινές Μορφές*, Α', Αθήνα 1969, 129-148.

⁷⁰² Η πρώτη έκδοση του κειμένου έγινε από τον A. Mai στο έργο *Nova patr. Bibl.* (1828) VI, 2, 364 – 378 από όπου αναδημοσιεύτηκε στην Ελληνική Πατρολογία (Migne, PG 99, 884-902). Στον 21^ο αιώνα ακολούθησαν δύο σύγχρονες εκδόσεις: *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 13-51; *Theodoro Studita, Catechesi-Epitafio per la Madre. Testo in parte edito per la prima volta, introduzione, traduzione e indici*, a cura di A. PIGNANI, Napoli-Bibliopolis 2007 [Hellenica et Byzantina Neapolitana Collana di Studi e Testi XXII]. Η έκδοση της A. Pignani, σε αντίθεση με εκείνη των Στ. Ευθυμιάδη- J. M. F, συμπεριλαμβάνει μαζί με τον επιτάφιο και ένα λόγο, ως ενιαίο κείμενο. Αυτή η ομιλία παραδίδεται στο μοναδικό χειρόγραφο (Parisinus gr. 1491, f. 103-120v), όπου παραδίδεται και το κείμενο του επιταφίου (f.94-103), και μάλιστα, αμέσως μετά από αυτό. Τα δύο κείμενα δεν διαχωρίζονται στο χειρόγραφο αλλά το δεύτερο διακρίνεται μόνο με μια «γλώσσα» ανάμεσα στις στήλες του χειρογράφου η οποία αναφέρει: «ὡς ἐν ἐρωτήσει». Ο λόγος αυτός φέρει αριθμό καταχώρησης στην BHG³ 2349t και initio: «Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται τούτοις». Ο Ευθυμιάδης, στα προλεγόμενα της δικής του έκδοσης, αναφερόμενος στο κείμενο αυτό επισημαίνει ότι έχει ταυτιστεί με το έργο *Oratio de theatris et de Abraham* (PG 56, 543-554), ένα έργο ψευδο-Χρυσοστομικό, το οποίο κατά παράξενο τρόπο παραδίδεται στο συγκεκριμένο σημείο του παρισινού χειρογράφου. Επισημαίνει όμως ότι στις *Επιστολές* του Θεοδώρου (εκδ. Fatouros) το κείμενο αυτό εκλαμβάνεται ως ανέκδοτο έργο του ίδιου του Θεοδώρου, αφιερωμένο στην Κυριακή των Προπατόρων. Βλ. σχετικά *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 14, υποσ. 6. Για το έργο αυτό γίνεται αναφορά και στο κεφάλαιο της εργογραφίας του Θεοδώρου.

⁷⁰³ M-A. CALVET-SEBASTI, *Grégoire de Nazianze Discours 6-12. Introduction, texte critique, traduction et notes*, Paris 1995 [SC 405], 246-299.

εγκωμιαστικό κείμενο αφιερωμένο σε γυναίκα⁷⁰⁴. Με το έργο αυτό παρουσιάζει μια έγγαμη γυναίκα, η οποία βιώνει την οικογενειακή ζωή με συμπεριφορά και διαβίωση όχι κοσμική αλλά μάλλον μοναστική. Προβάλλει, δηλαδή, το πρότυπο της τέλει χριστιανής συζύγου και μητέρας⁷⁰⁵. Η Γοργονία νεκρώνει όλες τις σωματικές της επιθυμίες, καλλιεργεί την αγάπη προς το θείο και φροντίζει για την απόλυτη εναρμόνιση της οικογενειακής ζωής στις θείες εντολές. Επιτυγχάνει την αγιότητα ως λαϊκή και συγκρίνεται με πολλά γυναικεία βιβλικά πρόσωπα. Αυτά τα μοτίβα συνιστούν άλλο ένα σύνολο στοιχείων, τα οποία υιοθετεί ο Θεόδωρος από το πρότυπο της Γοργονίας, για να συνθέσει εκείνο της Θεοκτίστης. Η τελευταία, έτσι, προβάλλεται να διάγει μοναστικό τρόπο διαβίωσης και ως κοσμική. Το προτεινόμενο, δηλαδή, πρότυπο από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό βρίσκει εφαρμογή και στο πολύ μεταγενέστερο της Θεοκτίστης, το οποίο όμως εξελίσσεται με την ένταξή της στη συνέχεια, καθώς και όλων των μελών της οικογένειάς της, στη μοναστική ζωή. Παρά την κοινή αφετηρία των δύο κειμένων, το έργο για τη Γοργονία αποτελεί ένα δείγμα επιταφίου λόγου, αντιπροσωπευτικού της ρητορικής δεινότητας και μόρφωσης του συγγραφέα του, ο οποίος υπηρετώντας το πανηγυρικό είδος σκιαγραφεί το πορτρέτο της στοχεύοντας στον έπαινό της και στη διαμόρφωση ενός παραδείγματος προς μίμηση⁷⁰⁶. Επιπλέον, το έργο αυτό, μαζί με τους επιταφίους που συντάσσει ο Γρηγόριος για τον αδελφό και τον πατέρα του, εξυπηρετεί και τη δημιουργία ενός αισθήματος «οικογενειακής» υπερηφάνειας⁷⁰⁷.

Ο Θεόδωρος από την άλλη πλευρά μιμούμενος το πρότυπό του, σε σχέση με όσα προαναφέρθηκαν, διαμορφώνει το κείμενο για τη μητέρα του εξυπηρετώντας τους δικούς του στόχους.

Ο πρόλογος αναφέρεται στο γεγονός του θανάτου της Θεοκτίστης (όχι ως μητέρας του συγγραφέα αλλά ως αδελφής του πνευματικού

---

⁷⁰⁴ Τα εγκώμια ή οι επιτάφιοι λόγοι για μέλη της οικογένειας του συγγραφέα είναι σύνηθες φαινόμενο αλλά μη εφαρμόσιμο στα γυναικεία μέλη της οικογένειάς του, εκτός αν επρόκειτο για μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας. Ο πρώτος συγγραφέας που εφαρμόζει μια τέτοια καινοτομία είναι ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός αφιερώνοντας επιτάφιο λόγο στην αδελφή του. Βλ. σχετικά S. ELM, «Gregory's women: creating a philosopher's family», *Gregory of Nazianzus Images*, 187.

⁷⁰⁵ Το κυρίαρχο θέμα σε αυτόν τον επιτάφιο του Γρηγορίου είναι η υπερβολική ευσέβεια και η τελεία ταπείνωση στον τρόπο ζωής και εμφάνισης της Γοργονίας. Βλ. σχετικά T. HÄGG, «Playing with expectations: Gregory's funeral orations», *Gregory of Nazianzus Images*, 142.

⁷⁰⁶ Βλ. T. HÄGG, *ό.π.*, 144-5.

⁷⁰⁷ Βλ. V. BURRUS, «Life after death: the martyrdom of Gorgonia», *Gregory of Nazianzus Images*, 159. Σημειωτέον ότι ο Γρηγόριος με το σύνολο των επιταφίων σε συγγενικά του πρόσωπα δημιουργεί το υπόβαθρο, όπου στηρίζεται η δική του φιλοσοφική χριστιανική υπόσταση (βλ. S. ELM, «Gregory's women...», *ό.π.*, 185 κ.ε.).

πατέρα της αδελφότητάς του, Πλάτωνα), δίνοντας, έτσι, τη συγκυρία συγγραφής-εκφώνησης του έργου. Το γεγονός της απώλειάς της αντιμετωπίζεται με απόλυτα χριστιανικό τρόπο, καθώς εκφράζεται με χαρά για την κατάταξή της στη βασιλεία των ουρανών. Ταυτόχρονα, στο προσίμιο ο Θεόδωρος καθιστά φανερή την πρόθεση⁷⁰⁸ του να επαινέσει πράξεις (ὅσα ἐποίησεν ἢ μακαρία...καλά τε καὶ ὅσια, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐπάξια: 1, 9-10), οι οποίες οδήγησαν τη Θεοκτίστη στην κατάκτηση της αγιότητας. Γι' αυτό και στην τελευταία περίοδο αυτής της ενότητας (Θέτε δὴ οὖν τὰς ἀκοὰς ὑμῶν, τέκνα μου, καὶ γὰρ ὑψηγήσομαι ὑμῖν, ἔξω τοῦ ψεύδους...καὶ γενήσεται ἡ περὶ ταύτης ἀπαγγελία ἀντὶ κατηχήσεως...μάλα ὠφέλιμος: 1, 10-3) εκδηλώνεται με σαφήνεια ο στόχος του Θεοδώρου να κατηχήσει με το παράδειγμα της μητέρας του (τόπος ψυχικής ωφέλειας). Επίσης, διακρίνεται ο προσορισμός του έργου για εκφώνηση και η δέσμευση για τήρηση της αλήθειας (γνωστός τόπος αγιολογικών προσιμίων) από πλευράς του ρήτορα. Σύμφωνα με τα παραπάνω, το προσίμιο, σε αντίθεση με εκείνο για τον Πλάτωνα, δίνει την είδηση θανάτου του τιμώμενου προσώπου, κατά τα συνήθη στα επιτάφια εγκώμια⁷⁰⁹, συμπεριλαμβάνοντας μέσα στην πρόθεση ἢ προκατάσταση και τόπους, οι οποίοι την καθιστούν σαφέστερη. Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η δήλωση της πνευματικής συγγένειας και όχι της βιολογικής με την εκλιπούσα, τακτική εφαρμοσμένη από τον Θεόδωρο και στο έργο του για τον Πλάτωνα.

Ακολούθως, αναπτύσσει το κυρίως θέμα, μένοντας, πιστός στους νόμους του αγιολογικού εγκωμίου (ορφάνια, έγγαμος βίος, αρετές, απόλυτα χριστιανικός τρόπος διαβίωσης και ανατροφής τέκνων, μετάβαση στον μοναστικό βίο, μοναστικές αρετές, τελευτή). Ωστόσο, η παράθεση των βιογραφικών της στοιχείων γίνεται περισσότερο υπό το πρίσμα του αυτόπτη μάρτυρα παρά ενός αγιογράφου⁷¹⁰. Γι' αυτό, ο Θεόδωρος αναφέρεται σε όσα ο ίδιος θυμάται και όχι στα πριν της παιδικής του ηλικίας, χρησιμοποιώντας όσους τόπους θεωρεί αναγκαίους για τον στόχο του, εστιάζοντας κυρίως στις πράξεις, προ και μετά την αποταγή της, αλλά και στις συγκρίσεις της με βιβλικά γυναικεία πρόσωπα. Τονίζει την απόλυτη εναρμόνιση και πλήρη υποταγή της Θεοκτίστης στο θέλημα του Θεού. Ο *θεῖος πόθος* ήταν τόσο έντονος⁷¹¹,

⁷⁰⁸ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 303, 305-6.

⁷⁰⁹ Στα προσίμια των βυζαντινών επιταφίων δίνεται προσοχή σε προσωπογραφικές και άλλες πληροφορίες, καθώς και σε μοτίβα, όπως το μέγεθος της κακοτυχίας και της λύπης στην οποία έχει περιέλθει ο ρήτορας, την έμφαση στη σχέση του με τον νεκρό κ. ά. Βλ. σχετικά SIDERAS, *Gmbreden*, 76-77. Εδώ, δίνεται απλώς η πληροφορία του θανάτου της Θεοκτίστης και της σχέσης της με τον πνευματικό πατέρα των Στουδιτών.

⁷¹⁰ *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 17.

⁷¹¹ Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι για να είναι σε θέση να μελετήσει το Ψαλτήρι και τις Γραφές, δεν κοιμόταν το βράδυ αλλά μελετούσε, προκειμένου να θεραπεύσει την εξ

ώστε έγινε αφορμή να ακολουθήσει έναν αυστηρά χριστιανικό τρόπο διαβίωσης, τον οποίο προσπαθούσε να μεταδώσει και στα πρόσωπα του οίκου της, συγγενικά ή μη, ενώ, ταυτόχρονα, επιδιδόταν σε πλήθος φιλανθρωπιών (§2-5). Ως επιστέγασμα, πείθει με τη δύναμη της πίστης και του χαρακτήρα της όλα τα μέλη της οικογένειάς της αλλά και άλλα συγγενικά πρόσωπα να ακολουθήσουν τον μοναστικό βίο (§6). Χαρακτηριστικός ο τρόπος, με τον οποίο ο Θεόδωρος περιγράφει τη δύναμη ψυχής της μητέρας του μπροστά στην άρνηση του μικρότερου αδελφού του να τη στερηθεί (§7). Ακολουθεί ο έπαινος του τρόπου άσκησης του μοναστικού της βίου αλλά και της ηγουμενίας της. Ο Θεόδωρος, δοθείσης ευκαιρίας, με αποστροφές προς τους μοναχούς τους προτρέπει σε μίμηση των μοναστικών της αρετών και του ισχυρού χαρακτήρα της, με τον οποίο υπέμεινε όλες τις κακουχίες της ζωής της, καθώς και των δικών της ανθρώπων, συγγενών ή μη (§8-12). Στην παράγραφο 13 περιγράφει τα της τελευταίας της, αφού πρώτα εξυμνεί την καθ' όλα λιτότητα, με την οποία διένυσε τον μοναστικό της βίο καθώς και την ακτημοσύνη της, ως σημαντικές μοναστικές αρετές της.

Στον επίλογο-επίκληση, η Θεοκτίστη αποκαλείται διπτοτόκος διμήτηρ, σε μια «ποιητική» έξαρση, με υποδήλωση της διπλής του γέννησης από την εκλιπούσα, σωματικής και πνευματικής, εκδηλώνοντας έτσι το συναίσθημα που απορρέει από τη στενή συγγενική τους σχέση. Δηλώνεται, επίσης, με μια σειρά ερωτήσεων το πνευματικό κενό της αγίας, πια, Θεοκτίστης, την οποία παρακαλεί να μεσιτεύει για τη σωτηρία εκείνου και του ποιμνίου της γενικότερα. Με τον τρόπο αυτόν ο θρήνος και η παραμυθία εναρμονίζονται πλήρως με τη χριστιανική ιδεολογία ενώ η πνευματική τους σχέση, επιμελώς, τονίζεται και υπερισχύει στο έργο, σε σχέση με την εξ αίματος συγγένεια.

Ο Θεόδωρος, λοιπόν, με εφαρμογή δομικών και υφολογικών κανόνων της ρητορικής της εποχής του, της οποίας φαίνεται ότι είναι γνώστης, και με ένα ένδυμα, που συνδυάζει στοιχεία εκκλησιαστικής, ενίοτε, δημώδους γλώσσας αλλά και της αττικής διαλέκτου, συνθέτει έναν επιτάφιο εγκώμιο στην αποθανούσα μητέρα του. Οι στόχοι του, εκτός του προφανούς (του μετά θάνατον επαίνου) είναι ποικίλοι. Ένας από αυτούς η κατήχηση των μοναχών του, στους οποίους απευθύνεται (όπως φαίνεται από τις πολλές αποστροφές προς αυτούς), σε όλη την έκταση του κειμένου. Το έργο βρίθει βιβλικών παραθεμάτων και ο κατηχητικός του χαρακτήρας (με πλήθος ομηλικών στοιχείων⁷¹²)

αιτίας της ορφάνιας της αγραμματοσύνη, χωρίς να παραμελεί τις πρωινές φροντίδες του οίκου της (*Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 27: §3, 1-9).

⁷¹² Εκτός των αποστροφών, στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί, ο διάλογος, οι ερωταποκρίσεις, οι προστακτικές, τα επιφωνήματα συνιστούν κάποια από αυτά.

υπεριοχύνει ξεκάθαρα της εκλεπτυσμένης κομψότητας ενός επιταφίου⁷¹³. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί απόλυτα και τον τίτλο του⁷¹⁴.

Το κείμενο στερείται «ιστορικού» στοιχείου, καθώς δεν είναι εμφανές το ιστορικό πλαίσιο, όπως στο κείμενο για τον Πλάτωνα. Γίνονται αναφορές, εν τη ρύμη του λόγου, εξυπηρετώντας τον βασικό άξονα εγκωμιασμού της ηρωίδας του. Δε γίνεται, λοιπόν, λόγος για την Εικονομαχία, παρά μόνο υπαινικτικά (*ἐκ τῆς πρὶν διειλήσεως*: 8, 2), ούτε δίνεται προσοχή στο μοιχικό σχίσμα (*ἢ θρῦλλουμένη μοιχεία τοῦ αὐτοκράτορος*: 8, 14-5), παρά μόνο στο πλαίσιο ανάδειξης των κακουχιών που υπέστη η Θεοκτίστη, με αναφορά στην *τριακονθήμερον* (10, 17) φυλάκισή της και στην ηθική συμπαράσταση προς τα εξόριστα άρρενα μέλη της οικογένειας. Εν συνεχεία, γίνεται λόγος για ανάληψη της εξουσίας από την Ειρήνη την Αθηναία, η οποία δεν κατονομάζεται (*διωγμὸν ἀνεκαλέσατο...ἐπανελεύσεως παρά τῆς κρατούσης*: 10, 26-28). Είναι φανερό ότι ο Θεόδωρος εδώ δεν χρησιμοποιεί το βήμα, που του παρέχει η συγκεκριμένη περίσταση για να προωθήσει και τις ιδεολογικές του ή τις δογματικές του απόψεις. Δεν επιδιώκει σχολιασμό γεγονότων της εποχής του, ούτε στοχεύει να στηλιτεύσει κακώς κείμενα και να πάρει θέση σε σχέση με αυτά, γι' αυτό και τα προσπερνά, με φράσεις του τύπου *αἰδοῦμαι εἰπεῖν ὑπὲρ τίνος καὶ διὰ τίνος* (8, 8-9), *ὣν τὰ ὀνόματα ἐκὼν ὑπερβήσομαι* (10, 12-3) ή *οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ τὰ τηνικάδε τετολμημένα...διασημαίνειν, ἀλλὰ συγχωρεῖσθω τοῖς δεδρακόσιν* (10, 21-3). Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά των δύο έργων, τα οποία συγγράφει για τα δύο συγγενικά του πρόσωπα.

Παράλληλα, προωθείται το πρότυπο της χριστιανής έγγαμης γυναίκας⁷¹⁵, η οποία και ως λαϊκή επιλέγει ένα σχεδόν μοναστικό τρόπο διαβίωσης και, τελικά, κείρεται μοναχή, εξελίσσοντας τις χριστιανικές αρετές της σε μοναστικές. Το πρότυπο αγιότητας, το οποίο προβάλλεται στο πρόσωπό της Θεοκτίστης δε σχετίζεται με εκείνα της χήρας-μοναχής ή της παντρεμένης γυναίκας, η οποία υπομένει καρτερικά τη βασανιστική διαβίωση στο πλευρό ενός σκληρού συζύγου. Αντίθετα, πρόκειται για νέο πρότυπο· η Θεοκτίστη αποτελεί την κινητήρια δύναμη του οίκου της και αναλαμβάνει δράση (*ἀνδρειόφρων*: 7, 20), για να οδηγήσει στον μοναχισμό όλη την οικογένειά της⁷¹⁶. Μάλιστα, αποτελεί (μαζί με τον αδελφό της, Πλάτωνα) οδηγό της δικής της οικογένειας διαδραματίζοντας πρωταγωνιστικό ρόλο. Προβάλλεται, έτσι, ο δεσποτικός-δυναμικός της

⁷¹³ *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 20.

⁷¹⁴ Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου κατήχησις ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα.

⁷¹⁵ Το πρότυπο αυτό αυτό αποτελεί ένα νέο φαινόμενο της μέσης εποχής. Βλ. σχετικά E. PATLAGEAN, «L'histoire de la femme deguissée en moine et l'évolution de la sainteté féminine a Byzance», *Studi Medievali*, ser. 3, 17 (1976), 620-622.

⁷¹⁶ *Theodore the Studite's funerary catechism for his mother*, 18-19.

χαρακτήρας, με τον οποίο διοικούσε τα του οίκου της σύμφωνα με τις κατά Θεόν αρχές, όπως, ακριβώς, και το μοναστήρι της, ως ηγουμένη. Ο Θεόδωρος, επιθυμεί, έτσι, να τονίσει ότι η επιτακτική και σφοδρή συμπεριφορά δεν αποκλείουν αλλά μάλλον διευκολύνουν τον δρόμο προς την αγιότητα και τη σωτηρία⁷¹⁷, υπερασπιζόμενος, ίσως, τη ριζοσπαστική στάση των ζηλωτών Στουδιτών, την οποία εκείνος εκπροσωπεί. Ταυτόχρονα, επιθυμεί να δηλώσει στους μοναχούς του, στους οποίους απευθύνει την *κατήχηση*⁷¹⁸, την πηγή των δικών του αρχών και απόψεων, σύμφωνα με τις οποίες διέπεται η ζωή της μοναστικής του κοινότητας (δηλαδή, ως εφαρμογή των οικογενειακών αρχών σε επίπεδο πνευματικό).

Η οικογενειακή σχέση με το τιμώμενο πρόσωπο του επιταφίου γίνεται φανερό, αλλά με μια έντεχνη αποστασιοποίηση από αυτήν, καθώς προβάλλεται η πνευματική σχέση μέσα από τη διήγησή του, όπου, μάλιστα, ο Θεόδωρος αναφέρει ότι η Θεοκτίστη τον αποκαλούσε *κύριον και πατέρα* (12, 17)⁷¹⁹. Επίσης, ο τρόπος συμπεριφοράς της ηρωίδας σε όλους τους άνδρες συγγενείς της, όταν εξορίζονται για τη στάση τους στο μοιχικό σχίσμα, είναι ενδεικτικός αυτής της πνευματικής σχέσης και όχι του μητρικού πόνου, σε καιρό βασιανισμού των παιδιών της (8, 19-23). Αυτή η τάση υποβάθμισης των συγγενικών δεσμών προς όφελος της πνευματικής σχέσης, συνιστά στοιχείο και του κειμένου, το οποίο ο Θεόδωρος αφιερώνει στον θείο του, Πλάτωνα, προφανώς για να προβληθεί η κατακτημένη *απάθεια*⁷²⁰ των τιμωμένων προσώπων και τελικά η *αγιότητά* τους. Στο ίδιο πλαίσιο, και ο θάνατός τους αντιμετωπίζεται με απόλυτα χριστιανικό τρόπο και το όποιο στοιχείο *θρήνου* περιορίζεται στο πνευματικό κενό που αφήνει η απουσία τους. Ωστόσο, η οικογενειακή σχέση σε καμιά περίπτωση δεν αποκρύπτεται ούτε αποσιωπάται, σε κανένα από τα δύο έργα. Αντίθετα, ο Θεόδωρος αφήνει να διαφαίνεται, σε κάθε ευκαιρία, η παρουσία του και η συμμετοχή στη ζωή των προβαλλόμενων αγίων (αυτοβιογραφικά στοιχεία). Με τον τρόπο αυτό δε μένει απλώς στον έπαινο της οικογένειάς του και στη δημιουργία ενός χριστιανικού υπόβαθρου, όπως ειπώθηκε για τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό, αλλά με την προσπάθεια αγιοποίησης της μητέρας του προσβλέπει στην εγκαθίδρυση μιας οικογενειακής

---

⁷¹⁷ Ο.π., 20.

⁷¹⁸ Ο.π., 20 και 24.

⁷¹⁹ Ανάλογη αναφορά γίνεται και για τον Πλάτωνα όταν αναφέρει ότι με την παραχώρηση της ηγουμενίας στον Θεόδωρο ο πρώτος έγινε τέκνο του από πνευματικός του πατέρα (§22, 517-8). Το μοτίβο αυτό απαντά και σε μεταγενέστερο βίο, ο οποίος προωθεί, μάλιστα, οικογενειακή αγιολογική παράδοση (Βίος Θεοδώρας Θεσσαλονίκης, BHG 1737).

⁷²⁰ Για την *απάθεια* ως στάδιο αγιότητας βλ. V. DÉROCHE, «L'autorité des moines à Byzance du VIIIe au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 250.

αγιολογικής παράδοσης⁷²¹. Σε αυτήν ενέταξε και το κείμενο για τον Πλάτωνα (παρά τη διαφορετική του διττή στράτευση), ως προλεγόμενα της δικής του αγιοποίησης⁷²², καθώς φέρεται ο συνεχιστής των δικών τους αρχών.

Συνοψίζοντας, ο επιτάφιος-κατήχηση στη Θεοκτίστη, αν και απέχει πολύ από τους πατερικούς επιταφίους του 4^{ου} αιώνα, αποτελεί συνέχεια της προσπάθειάς τους να προωθήσουν την αγιοποίηση συγγενικών τους προσώπων⁷²³, αλλά εδώ με ένα γυναικείο πρότυπο προωθημένο και δυναμικό. Πρόκειται για το πρώτο αγιολογικό κείμενο αφιερωμένο σε γυναίκα στη μέση εποχή, το οποίο προωθεί και οικογενειακή λατρεία⁷²⁴. Αυτός ο στόχος του Θεόδωρου, μαζί με κάποια υφολογικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά του, καθώς και η συγκυρία συγγραφής συνιστούν τα σημεία επαφής του με το έργο για τον Πλάτωνα και τα εντάσσει στον ίδιο φάκελο.

3.5 Ένταξη σε αγιολογικό είδος

Το έργο για τον Πλάτωνα γραμμένο από έναν συγγραφέα, με ρητορική παιδεία και βαθιά επηρεασμένο από τους Πατέρες του 4^{ου} αιώνα, κυρίως τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό, επαναφέρει τη δική τους τακτική να συγγράφουν αγιολογικά κείμενα προς τιμήν συγγενικών ή φιλικών τους προσώπων με στόχο την αγιοποίησή τους, αξιοποιώντας τη συγκυρία της επιτάφιας ή μιας επιμνημόσυνης τελετής προς τιμήν τους. Δεδομένης, επίσης, κατά τη μέση εποχή, της μετεξέλιξης ορισμένων επιταφίων σε βιογραφίες, υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Θεόδωρος μιμούμενος, ακόμα μία φορά, τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό, ακολούθησε την τακτική του (η οποία εφαρμόστηκε τον 4^ο αιώνα) και πρωτοπορώντας στη μέση εποχή, «διόρθωσε» τον αρχικά επιμνημόσυνο λόγο του⁷²⁵.

---

⁷²¹ Για την οικογενειακή λατρεία στο Βυζάντιο και την προώθησή της από πρόσωπα με συγγενική ή πνευματική σχέση βλ. A.-M. TALBOT, «Family cults in Byzantium: The case of st. Theodora of Thessalonike», *ΛΕΙΜΩΝ. Studies presented to Lennart Rydén on his 65th birthday*, J.-O. ROSENQVIST (ed.), Uppsala 1996, [Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Byzantina Upsaliensia 6], 68-69.

⁷²² Ο.π., 25.

⁷²³ Ο.π., 20-21.

⁷²⁴ Ο.π., 18.

⁷²⁵ Κατά την περίοδο του 9^{ου}-10^{ου} αιώνα αναφέρονται περιπτώσεις επιταφίων ή επιμνημόσυνων λόγων, οι οποίοι υπέστησαν επεξεργασία και μετασχηματίστηκαν σε βίους. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Τοπος*, 378 κ.ε. Για το θέμα μετεξέλιξης του επιταφίου στον Πλάτωνα βλ. ό.π., 379-380.

Προτάσσοντας, λοιπόν, έναν ρητορικό πρόλογο, σύμφωνα με τον Pratsch⁷²⁶, και διαμορφώνοντας το πρωτογενές υλικό του (το οποίο έγραψε με την ευκαιρία μιας επιμνημόσυνης τελετής προς τιμήν του Πλάτωνα), συντάσσει το τελικό κείμενο· εδώ, παραδοσιακά και νέα στοιχεία συνυφαίνονται πάνω σε ένα πολύπτυχο άξονα αναμνηστικό, βιογραφικό, εγκωμιαστικό και ιστορικό, με στοιχεία ρητορικού και, ενίοτε, ομιλητικού χαρακτήρα (ενδεχομένως κατάλοιπα της πρώτης μορφής του ως επιμνημόσυνο λόγου), έντονα στρατευμένου υπέρ της ιδεολογίας, την οποία προπαγανδίζει ο συγγραφέας. Το αποτέλεσμα, ένα έργο, το οποίο συνιστά άρτιο δείγμα της **πολύπτυχης βιογραφίας**⁷²⁷ αυτής της περιόδου. Αποκομμένο από τη συγκυρία⁷²⁸, η οποία το γέννησε καθίσταται ικανότερο να διευκολύνει τους στόχους του συγγραφέα του.

Ο Θεόδωρος πρωτοπορεί παρουσιάζοντας το πρότυπο του κατά προαίρεση *μάρτυρα*, το οποίο για πρώτη φορά εφαρμόζεται σε κείμενο βίου, ενώ προϋπάρχει σε *εγκώμια* από την πρώιμη, ακόμα, εποχή. Δικαιώνει όχι την πλευρά της εκκλησιαστικής εξουσίας, αλλά, με την αγιοποίηση του ταγού της, τη ριζοσπαστική ιδεολογία των ζηλωτών μοναχών (όταν το πρώτο δείγμα βιογραφίας της μέσης περιόδου, ο βίος του Στεφάνου του Νέου, αναφέρεται σε *νεομάρτυρα*, και έχει ως αποστολή τη στήριξη του πατριαρχικού θεσμού⁷²⁹).

Τέλος, επεδίωξε να διαφυλάξει τη μνήμη του Πλάτωνα, να διασφαλίσει την ένταξή του στο εορτολόγιο της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης⁷³⁰, να ενισχύσει τη φήμη της μονής του αλλά, ταυτόχρονα, να δικαιολογήσει και να προπαγανδίσει τη σπουδαιότητα

---

⁷²⁶ PRATSCH, *Topos*, 380. Επίσης, ο συγγραφέας δικαιολογεί την απουσία θαυματουργίας από τον εξελιχθέντα σε βίο πρώην επιτάφιο. Την αποδίδει στην επισκίαση της λατρείας του Πλάτωνα, μετά την ταφή του στο Νάρθηκα του ναού του Ιωάννη του Προδρόμου, στη μονή των Στουδίου, λόγω της β' φάσης της Εικονομαχίας η οποία επέφερε και την αποπομπή του Θεόδωρου από τη μονή, του οποίου επιστρέφει εκεί μόνο το λείψανο, πια, μετά την αποκατάσταση της Ορθοδοξίας. Βλ. ό.π. 399.

⁷²⁷ RYDÉN, *Hagiography*, 78, KAZHDAN, *History I*, 138, 140-141 και EFTHYMIADES, *New developments in Hagiography*, 166. Το θέμα θίγεται και από τη M. MULLET, «The Madness of genre», *DOP* 46 (1992), 233-243.

⁷²⁸ Δεν είναι τυχαίο ότι ο Α. Σιδεράς εντάσσει το έργο στη μελέτη του ως περίπτωση επιταφίου με δομή βίου. Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 98.

⁷²⁹ Για το θέμα της αποστολής και του ρόλου βιογραφιών, όπως του Στεφάνου του Νέου ή και του Πλάτωνα βλ.. PRATSCH, *Topos*, 397-399.

⁷³⁰ Στόχος, ο οποίος δεν επιτεύχθηκε πλήρως, αφού στο *Συναξάριο* της Κωνσταντινούπολης δεν καταχωρήθηκε λήμμα στον Πλάτωνα αλλά απλώς αναφορά της ημέρας εορτασμού της μνήμης του. Βλ. *Synax. Cpl., SYNAXARIA SELECTA* (D) της 4^{ης} Απριλίου, υπόμνημα στηλών 585-586. Καταχωρείται όμως σχετικό λήμμα σε πολύ μεταγενέστερο Βυζαντινό Εορτολόγιο, το οποίο στο τέλος παραθέτει και το *Στουδιτικόν Εορτολόγιον*, όπως ίσχυε μετά τον 10^ο αι., όπου φαίνεται ότι περιορίστηκε η λατρεία του Πλάτωνα. Βλ. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον*, εν Κωνσταντινουπόλει 1899, 89 και 220-221 αντίστοιχα.

ιδεολογία, αξιοποιώντας όλες τις ευκαιρίες για κήρυγμα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Θεόδωρος έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία μιας Στουδιτικής παράδοσης στην παραγωγή-κατασκευή αγίων, προερχόμενων από το περιβάλλον της μονής του ή συνδεόμενων με αυτήν⁷³¹, αρχής γενομένης με την προσπάθεια εγκαθίδρυσης της δικής του οικογενειακής αγιολογικής παράδοσης⁷³², αφού, πριν τη συγγραφή του έργου για τον θείο του, Πλάτωνα, συνέθεσε την κατήχηση-επιτάφιο για τη μητέρα του, Θεοκτίστη⁷³³.

---

⁷³¹ Ο Olivier Delouis στη διδακτορική του διατριβή, αναφερόμενος και στην αγιολογία του 9^{ου}-10^{ου} αι. αφού κάνει λόγο για το μοναστικό πρότυπο αγιότητας και τους νεωτερισμούς της εποχής τονίζει τη συμβολή της μονής των Στουδίου ως μια «*fabrique des saints*», αρχής γενομένης με τα κείμενα του Θεοδώρου για την μητέρα του, Θεοκτίστη (BHG 2422), και τον θείο του, Πλάτωνα (BHG 1553). Βλ. σχετικά DELOUIS, *Stoudios*, 307-8. Ο Delouis αναφέρεται στους συγγενείς του Θεοδώρου αλλά και στους βίους των Θεοφάνη ομολογητή, Νικήτα Μηδικίου, Μιχαήλ Συγκέλλου, Ιωαννίκιου, Βίων Θεοδώρου, Νικολάου Στουδίτη, Ευαρίστου Στουδίτη, Βλάσιου Αμορίου.

⁷³² Ο ΚΑΖΗΔΑΝ (*History I*, 388) κάνει λόγο για προώθηση μιας οικογενειακής βιογραφίας («*family vita*») και την χαρακτηρίζει ως ένα γενεσιουργό φαινόμενο της εποχής του.

⁷³³ *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*, 13-51.

4. ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ⁷³⁴

4.1 Γλώσσα

α) τα πνεύματα

Στον κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης του F τα πνεύματα, ψιλή και η δασεία, τηρούνται κανονικά, με σπάνιες εξαιρέσεις (βλ. λ.χ. στ. 469, όπου ο F δασύνει το επιφώνημα οἶμοι). Η δασεία εφαρμόζεται, μάλιστα και στις λέξεις που αρχίζουν από ρ (π.χ. ῥεγεῶνες: στ. 55-f. 2ν ή ῥηξιφρόνων: στ. 79-f. 3).

Στον κλάδο των V και P, ο V είναι, γενικά, συνεπής στη χρήση των πνευμάτων αλλά όχι στο μέτρο του F. Ενίοτε, παραλείπει το πνεύμα σε κάποιες λέξεις, όπως στην ἄρνηση οὐ(κ), στο διαζευκτικό ἢ στην αντωνυμία ἡς (βλ. ἐξῆς αντί ἐξ ἡς λ.χ. στους στίχους 261 ή 305) και αλλού, χωρίς, ωστόσο, να δημιουργούνται ιδιαίτερα προβλήματα σύγχυσης μορφολογικών τύπων (όπως λ.χ. μεταξύ της ἄρνησης οὐ και της αναφορικής αντωνυμίας οὗ, την οποία επισημαίνει ο Speck αναφερόμενος στα επιγράμματα του Θεοδώρου⁷³⁵). Επίσης, ο V δε δασύνει τις λέξεις που αρχίζουν από ρ. Αντίθετα, ο P, καθώς γενικότερα δεν υποτάσσεται σε ορθογραφικούς κανόνες, παρουσιάζει πολλά σφάλματα και στη χρήση των πνευμάτων, ενώ συχνά τα παραλείπει εντελώς. Μια περίπτωση λάθους καταγεγραμμένη στο υπόμνημα (στ. 379) είναι εκείνη του διαζευκτικού ἢ, το οποίο παραδίδεται από τον P ως ἄρθρο (ἦ). Ο ίδιος μάρτυρας συνηθίζει να βάζει πνεύμα και στα δύο φωνήεντα στην αρχή μιας λέξης, απλής ή σύνθετης, όπως ἐάντός (sic), ἐῶρα (sic), ἐάλωκότα (sic), ὑάκοστρόφος (sic) ή διαιώνίζον (sic). Στον ίδιο κλάδο παράδοσης, αξιοσημείωτη είναι η χρήση πνεύματος στο δεύτερο συνθετικό ονομάτων, το οποίο αρχίζει από φωνήεν (βλ. στ. 300 καθίστῶν από τον P, στ. 375 ὑπεράνεστώσης από τους V και P), ενώ πολλές είναι οι περιπτώσεις, όπου διπλοτονίζεται και, ταυτόχρονα, φέρει πνεύμα μια λέξη στο δεύτερο ή τρίτο συνθετικό της⁷³⁶, αν και πρόκειται για περιπτώσεις αναφερόμενες και στη σχετική με τον τονισμό ενότητα. Ωστόσο, αν και ο V προέρχεται από το αντιγραφικό εργαστήριο της μονής των Στουδίου, δεν μπορούμε να ξέρουμε σε ποιο βαθμό αντιπροσωπεύει επιλογές του αρχετύπου, καθώς ούτε και για τους αντιγραφείς των άλλων χειρογράφων.

⁷³⁴ Για το ύφος και τη γλώσσα της μέσης βυζαντινής περιόδου βλ. G. HORROCKS, *Greek: A History of the language and its speakers*, Malden/ Oxford: Wiley-Blackwell 2010, 197 κ.ε.

⁷³⁵ P. SPECK, *Theodoros Studites Jamben auf verschiedene Gegenstände, . Einleitung, kritischer Text, Übersetzung und Kommentar*, Berlin: W. de Gruyter 1968 [Supplementa Byzantina, band 1], 88.

⁷³⁶ Βλ. στ. 321 πρόεδρος από τον P, στ. 656 ἀφ'όσίωσις ή επανειλημμένως τοιγαροῦν από τον V.

β) τονισμός

Και εδώ, ο κλάδος του F παρουσιάζει μια σαφή υπεροχή στην τήρηση των κανόνων τονισμού, τους οποίους σε μεγάλο βαθμό σέβεται και ο V, αφήνοντας, ενίοτε, άτονες λέξεις (άντι: στ. 100). Αντίθετα, ο P βρίθει λαθών, ενώ συχνά δεν τονίζει καθόλου λέξεις. Το διαζευκτικό ή λ.χ. δεν τονίζεται από τους V και P. Σε ό,τι αφορά τον παρατονισμό λέξεων από τον Θεόδωρο εντοπίστηκε στο κείμενο των V και P η λέξη *ἐγκλειστός* και *ἐγκλειστών* (στ. 725-726), γραφές οι οποίες διατηρήθηκαν, αφού η απόκλιση στον τονισμό αυτής της λέξης προσγράφεται στον Θεόδωρο⁷³⁷. Αντίθετα, δεν επιλέχθηκε η γραφή του επιθέτου *δυστύχων* (των V και P) αλλά η μετοχή *δυστυχῶν* (στ. 53)⁷³⁸, ούτε διατηρήθηκε, αλλά με επιφύλαξη, η γραφή *μαστρόπων* (στ.86), η οποία παραδίδεται από τον ένα κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης και από τους Βολλανδιστές (*editio principes*), όπως δηλώνεται και στο κριτικό υπόμνημα. Δύο ακόμα περιπτώσεις τονισμού προβληματίζουν, γιατί παραδίδονται από όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης και υιοθετούνται από τους προηγούμενους εκδότες: πρόκειται για τη γραφή *μυριοίκιδος* (στ. 56) και τη γραφή *ἀηθῶν* (στ. 372). Η δεύτερη περίπτωση διατηρήθηκε, καθώς εντοπίστηκαν περιπτώσεις, στις οποίες ο Θεόδωρος άλλοτε τονίζει σύμφωνα με την γραπτή κοινή επίθετα σε -ης, όπως ο *ἀληθής*, ενώ σε άλλες τα παρατονίζει (π.χ. *ἄληθες* και *ἀληθές*)⁷³⁹. Δεδομένης αυτής της τάσης διατηρήσαμε το *ἀηθής* αντί του *ἀήθης* (βλ. και πίνακα λέξεων). Αντίθετα στην περίπτωση της λέξης *μυριοίκιδος*, άπαξ λεγόμενο που θησαυρίζεται μόνο στο λεξικό του Lampe⁷⁴⁰, με παραπομπή στο κείμενό μας, και τονίζεται *μυριοικίς*, διορθώσαμε σύμφωνα με το λεξικό. Αξίζει να αναφερθεί επίσης η γραφή *ἀφέτων* (στ. 78), η οποία παραδίδεται από όλους τους μάρτυρες· δεν πρόκειται για παρατονισμό της λέξης *ἀφέτης*, αλλά για τη λέξη *ἄφετος*, την οποία χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος (βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 309, 13).

Παρατηρούνται ακόμη πολλές περιπτώσεις σύνθετων λέξεων, οι οποίες τονίζονται και στα δύο συνθετικά τους από τον κλάδο των V και P, κυρίως όμως από τον δεύτερο μάρτυρα⁷⁴¹, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Αντίστοιχα, στους ίδιους κώδικες παρατηρούνται περιπτώσεις μη τονισμού, κυρίως προθέσεων μπροστά από ουσιαστικό, με αποτέλεσμα

⁷³⁷ FATOUROS, *Epistulae*, II, 889.

⁷³⁸ Παράδοση του επιθέτου *ἐξαπλοῦς* από μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης αντί της μετοχής *ἐξαπλοῦς* εντοπίζεται και στο επίγραμμα 52 του Θεοδώρου από τον P. SPECK, ό.π., 89.

⁷³⁹ FATOUROS, *Epistulae*, II, *Index Graecitatis*, 889.

⁷⁴⁰ LAMPE, 888.

⁷⁴¹ βλ. στ. 73 *τὸσούτον*, στ. 81 *σὺνταττόμενος*, στ. 91 *ἐπὶ θυμίας*, στ. 94 *τὸσούτος*, στ. 270 *πρόσπεσόν*, στ. 334 *πρόσάτης* κ.ά. από τον P ή στ. 94 *τὸσούτος*, στ. 297 *σὺνὰσπιστής*, στ. 469 *κατὰσψάμενος* από τον V. Σε κάποιες περιπτώσεις διπλού τονισμού από τον P εντοπίστηκαν και σφάλματα, όπως σε εκείνες των στ. 73 και 94.

να προκύπτει μια λέξη αντί για δύο⁷⁴², ενίοτε δημιουργώντας αμφιβολίες⁷⁴³. Επίσης, στον ίδιο κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης παρατηρούμε, ενίοτε, τονισμό κάποιων λέξεων στην προπαραλήγουσα αντί στην παραλήγουσα (βλ. στ. 166: *δευτέρια* αντί *δευτερεῖα*, στ. 580: *φληνάφειαν* αντί *φληναφίαν*), αλλά πρόκειται για περιπτώσεις ταυτόχρονης μορφολογικής διαφοροποίησης. Ένα σημείο, επίσης, όπου δημιουργείται σύγχυση αφορά στον τονισμό του κλητικού επιφωνήματος (*ῶ*) και του ομόηχού του θαυμαστικού ή σχελιαστικού (*ῶ*). Σε όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης ο διαχωρισμός των δύο περιπτώσεων δεν είναι σαφής, αν και στον F, ενίοτε, τονίζεται σωστά η δεύτερη περίπτωση (βλ. λ.χ. στ. 605 ή 622). Ωστόσο, και στον F υπάρχουν περιπτώσεις λάθους (είτε τονισμού με βαρεία αντί οξείας βλ. στ. 628, είτε τονισμού με περισπωμένη, όπου μαζί με τους άλλους μάρτυρες παραδίδει εσφαλμένα *ῶ*, στ. 130, στ. 477 και 561).

γ) έγκλιση

Όπως δηλώνεται και στις αρχές της έκδοσης, στην έγκλιση τόνου εφαρμόζεται γενικά ο κανόνας της γραπτής κοινής. Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι στα χειρόγραφα κατά τη σύνθεση του μορίου *πέρ* με το σύνδεσμο *εί* ή με επιρρήματα δεν εφαρμόζεται η έγκλιση τόνου, όταν ακολουθεί εγκλιτική λέξη⁷⁴⁴. Στην περίπτωση του στίχου 500⁷⁴⁵, η επιλογή αυτή φαίνεται να εξυπηρετεί λόγους τονικότητας και ρυθμού (*καθάπερ τινες...συντρέχοντες*). Ανάλογη περίπτωση και εκείνη του στίχου 685, όπου, αν τονιστεί ως έχει στα χειρόγραφα, τότε δημιουργείται ένας ρυθμός με το σχήμα παρήχησης και τον τριπλό συνεχή τονισμό στο σύμπλεγμα *-έρ-* (*ὁ γέρων ὥσπερ τι γέρας*). Σε ό,τι αφορά το μόριο *πέρ*, στην έκδοση των επιγραμμάτων, και ο Speck διαπιστώνει μια μη συστηματοποίηση στην έγκλισή του⁷⁴⁶. Επίσης, στις περιπτώσεις του μορίου *τὲ* διατηρείται ο τόνος, αλλά όχι ταυτόχρονα από όλους τους μάρτυρες και, γενικά, καταστρατηγείται ο κανόνας της έγκλισης⁷⁴⁷.

⁷⁴² Βλ. στ. 14 *ὑπεργῆν* V και *ὑπεργῆν* P, στ. 131 *καταρροῦν*, στ. 192 *καταπεῖραν* V *καταπείραν* P, στ. 221 *προσεύχρον* V, στ. 250 *προσλαχάνοις* V, στ. 260 *κατακαιρόν* V P, στ. 336 *παραμονασταῖς*, *παραμιγάσιν* V P, στ. 497 *καταγῆς* V P, στ. 729 *παραλόγον* V P.

⁷⁴³ Τέτοια περίπτωση εντοπίζεται στο στίχο 230, όπου οι V και P παραδίδουν *παρακαιρόν* ενώ από τον άλλο κλάδο παράδοσης (F) παραδίδεται *παρακαιρον*, γεγονός που δημιουργεί ερωτηματικά δεδομένης της τάσης του Θεοδώρου για παραγωγή νεολογισμών και δή επιρρημάτων. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, II, Index graecitatis, 888.

⁷⁴⁴ Βλ. στ. 19 *εἰπέρτινι* V F, στ. 27 *καθάπερτινα* V F αλλά *καθάπερτινᾶ* P, στ. 43 *ὥσπερτις* V P F, στ. 288-289 *ὥσπερτινῶν* V P F, στ. 602 *ὥσπερτινα* V P F.

⁷⁴⁵ Βλ. στ. 500 *καθάπερτινες* V P F ενώ σε *καθάπερτινές* επιλέγει η editio princeps και η επανέκδοσή της από τον Migne.

⁷⁴⁶ P. SPECK, *ό.π.*, 92.

⁷⁴⁷ Βλ. στ. 26 *ἀκλεᾶ τὲ* F, στ. 42 *χώραις τε* F, στ. 56 *πολυανθρώπου τὲ* P F, στ. 70 *σπονδαῖς τὲ* F, στ. 72 *ζυγοστατῶν τὲ* F, στ. 76 *γνώριμον τε* V *γνώριμον τὲ* P, στ. 97 *εὐπατριδῶν τὲ* P F,

Ενίοτε, και εδώ έχουμε περιπτώσεις όπου η μη τήρηση της έγκλισης ευνοεί ένα ρυθμό, λ.χ. όταν έχουμε ομοιοκατάληκτες λέξεις με παρεμβολή των συνδέσμων *τὲ καί*, όπως *ὄμοσχήμους τὲ καὶ ἔτεροσχήμους* ἢ *περιχαρῶς τὲ...καὶ φιλοφρόνως* ἢ *ποιῶν τὲ καὶ λέγων* ἢ *πράττειν τὲ καὶ λέγειν* κ.ά.

Σε ὅτι ἀφορὰ τὴν ἀόριστη ἀντωνυμία *τίς*, *τί* δὲν ἐφαρμόζεται ὁ κανόνας τῆς έγκλισης σε ἀρκετές περιπτώσεις⁷⁴⁸, ἐνῶ ἀλλοῦ τηρεῖται⁷⁴⁹. Δὲν ἐφαρμόζεται ἐπίσης με τὰ ἐπιρρήματα *ποῦ* καὶ *πῶς*⁷⁵⁰, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε γιὰ λόγους τονικότητας καὶ ἐμφάσης, προφανῶς κατὰ τὴν ἐκφώνηση τοῦ κειμένου περισπῶνται ἀπὸ τὸν κλάδο τῶν V καὶ P. Ἀπαντᾷ ὠστόσο καὶ ἡ περίπτωση *πεφανέρωται πῶς* (στ. 432), ὅπου ἡ έγκλιση τηρεῖται ἀπὸ τοὺς μάρτυρες V καὶ F. Ἐνίοτε δὲ παρατηροῦνται ἀποκλίσεις καὶ με τὰ ρήματα *εἰμί* καὶ *φημί*⁷⁵¹, ὅπου ὁμως στὴν περίπτωση τοῦ στίχου 249 γίνεται κατανοητό ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντιγραφικὸ λάθος. Ἀντίθετα, τηρεῖται ἡ έγκλιση τόνου με τὸ μόριο *γέ*.

Ἐνα σημεῖο τὸ ὁποῖο, συνδυασμένο με παρατήρηση τοῦ Speck γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ Θεοδώρου⁷⁵², παρουσιάζεται προβληματικό, ἐντοπίστηκε στὴν περίπτωση ὅπου, ἀν καὶ ὅλοι οἱ μάρτυρες παραδίδουν *τοῦ δὲ* (στ. 74), θὰ μπορούσε, ἀρχικὰ τουλάχιστον, νὰ υπάρξει σύγχυση με τὴν γενικὴ τῆς ἀντωνυμίας ὄδε. Ὡστόσο, στὴν περίπτωση τοῦ στίχου 734 παραδίδουν τὴ σωστὴ γραφὴ τῆς ἴδιας ἀντωνυμίας (*τήνδε*) ὅλοι οἱ μάρτυρες. Λάθος ἐντοπίστηκε στους στίχους 103 καὶ 120, ὅπου ὁ κλάδος τῶν V καὶ P παραδίδει *τοῦνδε*, ὅταν ἡ σωστὴ γραφὴ εἶναι *τοῦ δὲ*, μαρτυρούμενη ἀπὸ τὸν F. Ἄρα ἐδῶ τίθεται θέμα λάθους στὴν ἐφαρμογὴ τῆς έγκλισης ἀπὸ τὸν ἕνα κλάδο τῆς χειρόγραφης παράδοσης.

στ. 102 *κινημάτων τὲ* P F, στ. 174 *διατροφαῖς τὲ* F, στ. 175 *κοινός τὲ* F, στ. 202 *τοιούτων τε* V P F, στ. 213 *μαλᾶξαι τὲ* V *μαλάξαι τὲ* P F, στ. 244 *πνευματικῶς τὲ* F, στ. 251 *κυριακῆς τὲ* F, στ. 261 *χειρῶν τὲ* V P F, στ. 275-6 ὁποῖα *τε* V ὁποῖα *τε* P ὁποῖα *τὲ* F, στ. 293 *περιχαρῶς τὲ* P F, στ. 300 *ποιῶν τὲ* P F, στ. 476-7 *ὄμοσχήμους τὲ* V P F, στ. 480 *πράττειν τὲ* P F, στ. 491 *σκοπτῶντων τὲ* P F, στ. 495 *ἐκβαλλούσης τὲ* V P F, στ. 498 *ὄρωμένοις τὲ* P F, στ. 499 *ἄλλοι τὲ* V P F, στ. 548 *ὄμοῦ τὲ* P F, στ. 615 *ἐρωτήσεις τὲ* V P F, στ. 667 *ὄσα τε* F, στ. 735 *πόνοις τὲ* P F, στ. 740 *ἀοράτων τὲ* P F.

⁷⁴⁸ Βλ. στ. 71 *οὐπω τίς* V P F, στ. 84 *οὐ τί που* V P *οὐ τι που* F, στ. 108-9 *βραχέα τινα* F, στ. 163 *δοίη τίς* V P F, στ. 194 *εἶπω τί* V P *εἶπώ τι* F, στ. 315 *ὄράτω τίς* V P F, στ. 374 *μηδὲ τι* V P *μη δέ τι* F, στ. 498 *ἦ τί* F, στ. 656 *ἄλλό τι* V F.

⁷⁴⁹ Βλ. στους στίχους 21 (*οἶά τινα*), 24 (*ἄν τις*), 271 (*ἄν τις*).

⁷⁵⁰ Βλ. στ. 232 *που φησὶ* V P F, στ. 283 *που τινὰ* V P F, στ. 550 *ἐκεῖνον ποῦ* V P, στ. 616 *μή που τίς* F *μή τις ποῦ* V P, στ. 674 *εἶ ποῦ τι* V *εἶ που τί* F. Γιὰ τὴ μη ἐφαρμογὴ τῆς έγκλισης στὴν περίπτωση τοῦ ἐπιρρήματος *πῶς* βλ. στ. 83 *λεληθότως πῶς* V P F, στ. 432 *πεφανέρωται πῶς* P, στ. 520 *ἐπιπλάστως πῶς* V P F.

⁷⁵¹ Βλ. στ. 232 *που φησὶ* V P F, στ. 249 *ἄρτός φασι* V *ἀρτός φασι* P *ἄρτος φασι* F, στ. 720 *νῦν ἐστίν* P F.

⁷⁵² P. SPECK, ὁ.π., 91.

δ) υπογεγραμμένη

Υπογεγραμμένη χρησιμοποιεί μόνο ο F αλλά μόνο στη δοτική πτώση ή σε αύξηση του *αι* (ἤρην: στ. 312) και όχι σε φαινόμενα, όπως η κράση. Στον στίχο 348 κάνει χρήση και της προσγεγραμμένης (τῆι), για αποφυγή πιθανώς αντιγραφικού λάθους, δεδομένου ότι ακολουθεί η λέξη ἡγεμονία. Η απουσία της χρήσης της υπογεγραμμένης από τους άλλους μάρτυρες ή, ενίοτε, και από όλους δε δηλώνεται στο κριτικό υπόμνημα.

ε) κράση και έκθλιψη

Ούτε εδώ είναι δυνατόν να υπάρξει βεβαιότητα για την τήρηση των φαινομένων στο αρχέτυπο ή, ακόμα περισσότερο, στο αυτόγραφο του Θεοδώρου. Η έκθλιψη, όπως επισημαίνει και ο Speck για τα επιγράμματα, είναι συχνότερη, ειδικά όταν δεν υφίσταται φωνολογική διαφορά. Στην κράση δεν είναι συχνή η κορωνίδα, ειδικά στον κλάδο παράδοσης των V και P. Με βεβαιότητα εντοπίζεται κράση με την πρόθεση *πρὸ* στον στίχο 78 (*πρὸ ὕδωκεν*)⁷⁵³. Κράση παρατηρείται με τον σύνδεσμο *καὶ* και την προσωπική αντωνυμία *ἐγώ*⁷⁵⁴, τη δεικτική *ἐκεῖνος*⁷⁵⁵, τα επιρρήματα *ἐκεῖ*⁷⁵⁶, *ἐντεῦθεν*⁷⁵⁷, *ἐνταῦθα*⁷⁵⁸, *ἐνθάδε*⁷⁵⁹, με τις προθέσεις *ἐκ*⁷⁶⁰, *ἐν*⁷⁶¹, *ἐξ*⁷⁶², καθώς και με τον σύνδεσμο *ἄν*⁷⁶³. Εκτός από το νόημα, ο F συντελεί στην αποσαφήνιση μεταξύ του *κάν* και *κᾶν*. Επίσης, στο στίχο 89, όπου ο P παραδίδει *οὐκ κᾶν* δεν τίθεται θέμα κράσης, αφού οι άλλοι μάρτυρες παραδίδουν *οὐκ ἄν*. Κράση, επίσης, υπάρχει στις λέξεις *θατέρω* (στ. 151) και *τοῦνομα* (στ. 248), ενώ στο στίχο 163 παραδίδει ο P *οὐδάν* αλλά πρόκειται για έκθλιψη. Στους στίχους 347 και 420, λαμβάνοντας υπόψη και την άποψη του Speck, επιλέγονται οι γραφές *τ' ἄληθές* και *τ' ἄληθῆ*, όπως και η γραφή *τ' ἄλλα* (στ. 300)⁷⁶⁴.

Ως έκθλιψη, επίσης, φαίνονται περιπτώσεις διαχωρισμού λέξεων στον V, οι οποίες διορθώθηκαν και έχουν δηλωθεί στο παράρτημα, αλλά

⁷⁵³ Παραδίδουν τη λέξη χωρίς κορωνίδα όλοι οι μάρτυρες, όπως φαίνεται στο κριτικό υπόμνημα.

⁷⁵⁴ Βλ. στ. 10 *καγὼ* V P *κᾶγὼ* F.

⁷⁵⁵ Βλ. στ. 382 *κακεῖνος* V P *κᾶκεῖνος* F και στ. 702 *κακεῖνο* V P *κᾶκεῖνο* F.

⁷⁵⁶ Βλ. στ. 323 *κακεῖ* V P *κᾶκεῖ* F.

⁷⁵⁷ Βλ. στ. 87, 364 *κᾶντεῦθεν* V F *καντεῦθεν*] *καντεῦθεν* P, στ. 349 *κᾶντεῦθεν* V *κᾶντεῦθεν* F *καντεῦθεν* P.

⁷⁵⁸ Βλ. στ. 502 *κᾶνταῦθα* V F *κανθάδε* P.

⁷⁵⁹ Βλ. στ. 514 *κᾶνθάδε* V *κανθάδε* P.

⁷⁶⁰ Βλ. στ. 83 *κᾶκ* V F *κακ* P.

⁷⁶¹ Βλ. στ. 40 *κᾶν* V P *κᾶν* F, στ. 119, 348 και 699 *κᾶν* V F *καν* P.

⁷⁶² Βλ. στ. 313 *καξ'* V P *κᾶξ* F, στ. 664 *καξ* V P *κᾶξ* F.

⁷⁶³ Βλ. στ. 487 *κᾶν* V *καν* P *κᾶν* F, στ. 508 *κᾶν* V P *κᾶν* F.

⁷⁶⁴ Βλ. σχετικά και P. SPECK, *ό.π.*, 94.

αναφέρθηκαν και πιο πάνω στην ενότητα για τα πνεύματα⁷⁶⁵. Αντίστροφα, παρατηρούνται περιπτώσεις, οι οποίες παραδίδονται με έκθλιψη από τον ένα κλάδο παράδοσης (F) ενώ από μάρτυρες του άλλου κλάδου ως μια λέξη⁷⁶⁶ (ως «ενωμένη γραφή» και, ενίοτε, όχι διακριτή αναφέρεται αυτή η περίπτωση από τον Speck⁷⁶⁷). Διατηρούμε τον σύνδεσμο *ἐπὶ* (στ. 657) αλλά όχι τον *ὄταν* (στ. 493), υιοθετώντας τη γραφή του βασικού μας μάρτυρα (V). Επίσης, διατηρούμε τη γραφή *γούν* (στ. 242)⁷⁶⁸, εφαρμόζοντας κράση αντί για έκθλιψη. Ακόμη, υιοθετείται η γραφή του κλάδου των V και P στην περίπτωση της χασμωδίας ἴνα ὁ (στ. 619) αντί της έκθλιψης, την οποία παραδίδει ο F, αν και αλλού απαντά εκθλιβόμενος ο ίδιος σύνδεσμος μπροστά από την πρόθεση *ἐν* (στ. 532). Πρέπει, ακόμα, να επισημάνουμε τη γραφή *κατεκεῖνο* (στ. 40-41) (των V P), την οποία δεν διατηρούμε στην έκδοση, (δεδομένης μιας γενικότερης τάσης συνεκφοράς δύο λέξεων, όπως θα δούμε πιο κάτω) αλλά με τη σημείωση ότι συχνά στη χειρόγραφη παράδοση απαντά η συγκεκριμένη γραφή, φαινόμενο που θησαυρίζεται και σε λεξικά. Τέλος, να αναφερθούμε σε ένα δείγμα ιδιαιτερότητας της γλώσσας του Θεοδώρου, η οποία επισημαίνεται από τον εκδότη των *Επιστολών του*⁷⁶⁹: πρόκειται για τη λανθασμένη τροπή ενός ψιλού γράμματος στο αντίστοιχο δασύ μετά από την έκθλιψη του επόμενου φωνήεντος, χωρίς να είναι δασυνόμενη η επόμενη λέξη, όπως η περίπτωση *ὕφ' οὐδενός* (στ. 465-6).

στ) στίξη

Ο πιο τυπικός μάρτυρας της χειρόγραφης παράδοσης παραμένει ο F, ο οποίος, ενίοτε, τηρεί και το ερωτηματικό. Ωστόσο, κόμματα τελείες και άνω τελείες χρησιμοποιούνται και από τους δύο κλάδους της χειρόγραφης παράδοσης, ανεξάρτητα από το βαθμό τήρησής τους κατά την παρούσα έκδοση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου χρήσης των σημείων στίξης είναι εκείνο του στίχου 72 (*συζυγοστατῶν τε αὐ̄ τῶ̄ προσειληφῶτι*), όπου οι λέξεις *αὐ̄* και *τῶ̄* διαχωρίζονται στους V και P με κόμμα και άνω τελεία αντίστοιχα.

⁷⁶⁵ Έχει, ήδη, αναφερθεί η περίπτωση του στίχου 656 *ἀφ' ὀσίωσις V*. Βλ., επίσης, στους στίχους 51 *ὕπ' εισίει V*, 87 *ἐφ' ἐσῶς V*, 309 *ἀντ' ἀλλάσων V*, 380 *καθ' ὑπηρετούμενος V P*, 483 *ἀντ' ἀπόδοσιν V*, 616 *ἀντ' ἀποκρίσεις V*, 674 *κατ' ἀλληλων V*, 689 *ἐπ' εἰπῶν V*.

⁷⁶⁶ Το φαινόμενο της ενιαίας γραφής δύο λέξεων είναι εντονότερο στον P αλλά και στον V παρατηρούνται περιπτώσεις: στ. 40-1 *κατεκεῖνο V P*, στ. 153 *καταρετήν V P*, στ. 173 *καθησυχίαν V P*, στ. 251 *καθὰς V P*, στ. 634 *οἰδόπως V οἰδῶπως P*. Βλ. στον σχετικό πίνακα του παραρτήματος.

⁷⁶⁷ P. SPECK, *ό.π.*, 95.

⁷⁶⁸ Βλ. σχετικά και P. SPECK, *ό.π.*, 95.

⁷⁶⁹ FATOUROS, *Epistulae*, II, 891.

ζ) Λεξιλόγιο

Η γλώσσα του Θεοδώρου Στουδίτη θα μπορούσε να αποτελέσει το αντικείμενο μιας μονογραφίας. Μόνο τα άπαξ λεγόμενά του ξεπερνούν τον αριθμό των 3000 λέξεων⁷⁷⁰, γεγονός το οποίο τον καθιστά τον μεγαλύτερο γλωσσοπλάστη των Ελληνικών Μέσων χρόνων⁷⁷¹. Όπως αναφέρει και ο Φατούρος, η γλώσσα του Θεοδώρου στηρίζεται σε δύο άξονες: α) στη μη συμμόρφωση στους κανόνες γραμματικής προς όφελος μιας πιο τραχιάς γλώσσας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός προσωπικού ύφους (για την περίπτωση του δικού μας κειμένου θα γίνει λόγος αμέσως μετά) και β) στην τάση του για νεολογισμούς. Η μη συμμόρφωση στους κανόνες συνίσταται, κυρίως, σε τρία σημεία: στην απόκλιση από τη μορφολογία ρηματικών τύπων, στην κλίση και στη σύνταξη (διαφορετική χρήση προθέσεων)⁷⁷². Ωστόσο, εδώ δεν είναι πρόθεσή μας να εξετάσουμε το ύφος και τη γλώσσα του έργου του συνολικά, δεδομένης και της μεγάλης διακύμανσης μεταξύ των διαφορετικών λογοτεχνικών ειδών, τα οποία καλλιέργησε ως συγγραφέας. Εξάλλου, διαπιστώνουμε ότι το ύφος και η γλώσσα δεν είναι μόνο συνάρτηση των διαφορετικών λογοτεχνικών ειδών, αλλά και του κοινού, στο οποίο κάθε φορά απευθύνεται. Οι κατηχήσεις του, λόγου χάριν, είναι γραμμένες σε απλούστερη γλώσσα και ύφος από άλλα έργα του, προκειμένου να είναι κατανοητές από όλο το φάσμα της μοναστικής κοινότητας, ακόμα και από ένα αμόρφωτο μοναχό. Γενικότερα, η γλώσσα του Θεοδώρου χρήζει περαιτέρω διεξοδικής έρευνας, η οποία θα πρέπει, ίσως, να εξετάσει το ενδεχόμενο σύνδεσης δομής και περιεχομένου στο έργο του⁷⁷³. Εξάλλου, και στο κείμενό μας η δομή του λογοτεχνικού είδους⁷⁷⁴, το οποίο επιλέγει να υπηρετήσει ο Θεόδωρος, επιβάλλει ως ένα βαθμό ένα λογιότερο γλωσσικό ένδυμα σε σχέση με άλλα έργα του, ακόμη και τον αγιολογικό, επίσης, περιεχομένου επιτάφιο-κατήχηση προς τη μητέρα του.

Παρά τη χρησιμότητα των παρατηρήσεων τόσο του Speck για τα *Επιγράμματα* όσο και του Φατούρου για τις *Επιστολές*, εδώ θα σημειώσουμε τα σημαντικότερα σημεία της γλώσσας του συγκεκριμένου έργου, το οποίο εναρμονισμένο στο συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος της εποχής του διαθέτει ένα αρκετά υψηλό επίπεδο, τόσο γλωσσικά όσο και υφολογικά, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα. Το λεξιλόγιό του, λοιπόν, συνίσταται από λέξεις της αρχαιοελληνικής, της ελληνιστικής και

⁷⁷⁰ FATOUROS, *Epistulae*, I, 127*.

⁷⁷¹ E. TRAPP, «Zum Wortschatz des Theodor Studites», *Theatron. Rhetorische Kultur in Spätantike und Mittelalter/ Rhetorical Culture in Late Antiquity and the Middle Ages*, M. GRÜNBART (ed.), Berlin: W. de Gruyter 2007 [Millenium Studies, vol. 13], 449.

⁷⁷² FATOUROS, *Epistulae*, I, 126*.

⁷⁷³ FATOUROS, *Epistulae*, I, 126*.

⁷⁷⁴ Βλ. το σχετικό με το λογοτεχνικό είδος κεφάλαιο (3.3).

της βυζαντινής γραμματείας και γλώσσας. Διανθίζεται από λέξεις ή φράσεις ομηρικές⁷⁷⁵, ιωνικές ή αττικές⁷⁷⁶ και νεολογισμούς⁷⁷⁷, στην περίπτωση των οποίων συμπεριλαμβάνουμε και λέξεις θησαυρισμένες στα λεξικά αλλά με παραπομπή μόνο στον συγγραφέα μας. Επιπλέον, υπάρχουν λέξεις μαρτυρούμενες από ένα ή δύο χειρόγραφα, περιπτώσεις για τις οποίες διατηρούμε επιφυλάξεις, αν πρόκειται για ιδιαιτερότητες της γλώσσας του συγγραφέα ή για λάθος του αντιγραφέα (λ.χ. *μάστιγξ*)⁷⁷⁸.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει για τους νεολογισμούς τους προερχόμενους από μια ξεχωριστή ομάδα με πρώτο ή δεύτερο συνθετικό τη λέξη *μοιχεία*, για την οποία κάνει λόγο στα προλεγόμενα της έκδοσης των *Επιστολών* ο Φατούρος⁷⁷⁹. Από αυτή την ομάδα, δύο λέξεις χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στο κείμενο της έκδοσής μας: *μοιχοζεύκτης* (στ. 472) και *μοιχαλλοίωτος* (στ. 478). Εκτός όμως αυτών, χρησιμοποιεί και άλλους νεολογισμούς, όπως τὸ *κερδόμισθον* (στ. 199), ὁ *στρατιωμόναχος* (στ. 634) κ.ά. Επίσης, αξιομνημόνευτη η χρήση του αρσενικού ουσιαστικού *μετάμελος* (στ. 317, 450) ή η μορφολογική απόκλιση του ουσιαστικού ἡ *βαφίς* (στ. 48). Εδώ, πρέπει να σημειώσουμε και την τάση του, εκτός των άλλων λέξεων, να χρησιμοποιεί σπάνια επιρρήματα ή να πλάθει δικά του. Έτσι, χρησιμοποιεί το επίρρημα *ἀγχιστέα* (στ. 571) ή *νύκτωρ* (στ. 572⁷⁸⁰) και πλάθει τη λέξη *νυκτίωρος* (στ. 595), η οποία, αν και θησαυρίζεται ως όνομα⁷⁸¹, μεταφράζεται ως επίρρημα και με τέτοια σχέση παραδίδεται στο κείμενο. Επίσης, αξιομνημόνευτες λέξεις αποτελούν η *νυκτομαχία* (στ. 287), την οποία χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος και σε επιστολή του⁷⁸², στη θέση

⁷⁷⁵ Βλ. *ἄλις* (555), *ἀμογητί* (371), *ἀρτίφρων* (549), *δύστηνος* (στ. 728), *ἐπί ξυροῦ* (584), *κλέος* (στ. 383), *πέλας* (στ. 525), *πολύτλας* (188), *πρωτί ἄστυ* (603), *σκηρίπτομαι* (629).

⁷⁷⁶ Βλ. *εἶσω* (388) και *νεῶν* (402).

⁷⁷⁷ Βλ. *ἀναποτάκτως* (136), *ἀπόβυστος* (284), *ἀφιλόυλος* (216), *βραδυποσία* (255), *δοξήθηρ* (5), *έκκομιστής* (54), *έτερολέκτως* (494) κ. ά. Για τους νεολογισμούς του κειμένου βλ. *Index verborum memorabilium*.

⁷⁷⁸ Βλ. στ. 43, όπου ο V παραδίδει *μάστιγξ*. Πρβλ. με τη γραφή *ψάλτιγξ* (επίγραμμα X, 2). Βλ σχετικά P. SPECK, ό.π., 96 και 133.

⁷⁷⁹ Εδώ γίνεται λόγος για την ομάδα λέξεων, η οποία επινοήθηκε από τον Θεόδωρο στο πλαίσιο της πολεμικής ρητορικής του κατά του μοιχικού σχίσματος: *μοιχαλοίωτος*, *μοιχειανίζω*, *μοιχειανικός*, *μοιχειανισμός*, *Μοιχειανοί*, *μοιχοελέγκτης*, *μοιχοζεύκτης*, *μοιχοζευκτικός*, *μοιχοζευξία* (αλλά, επίσης, *ζευξιμοιχεία*), *μοιχοῖστωρ*, *μοιχοκοινωνία*, *μοιχοκύρωτος*, *μοιχομεριδαρχία*, *μοιχοσυνδρομία*, *μοιχοσύνδρομος*, *μοιχοσύννοδος*, *μοιχοσύστατος*, *μοιχουργός*, *μοιχόφιλος*, *πρωτομοιχειανός*. Βλ. σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, I, 127*.

⁷⁸⁰ Η έκφραση *νύκτωρ* ἔλθων απαντά και σε επιστολή (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 329,36).

⁷⁸¹ Θησαυρίζεται από το λεξικό του SOPHOCLES (σ. 787) ως *νυκτίωρος*, *ον*, ὁ = *νυκτός ὄρα Stud.840 B* ενώ από τον LAMPE (σ. 927) ως *νυκτίωρος*, *nocturnal Thdr Stud. Or. II* (αντί XI). 36 (M99.840B), παραπέμποντας και οι δύο στην έκδοση του κειμένου μας από τον Migne.

⁷⁸² ...*φρυκτωρῶν ὡς ἔως ἄστηρ ἐν νυκτομαχία τῆς αἰρέσεως*: FATOUROS, *Epistulae*, ep. 169, 15. Βλ. επίσης, ep. 407, 564: *νυκτομαχοῦντων τῆ αἰρέσει*.

της οποίας παραδίδεται από τον P, η γραφή *νυκτοφαΐα*, λέξη αθησαύριστη (θησαυρίζεται μόνο το επίθετο *νυκτοφαής*). Επιλέχθηκε η *νυκτομαχία*, ως γραφή που χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα και μάλιστα σε ανάλογο περιβάλλον και με την ίδια μεταφορική σημασία εκείνης του κειμένου μας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η αποκλεισθείσα γραφή δεν αποτελεί, ίσως, ένα από τα άπαξ λεγόμενά του⁷⁸³ ή, έστω, μια σπάνια και άρα αξιομνημόνευτη λέξη. Εξάλλου, θα μπορούσε, σε διαφορετικές συνθήκες, να έχει επιλεχθεί ως *lectio difficilior*.

Χρησιμοποιεί, επίσης, ο συγγραφέας πλήθος λόγιων λέξεων, όπως τα συνηρημένα δευτερόκλιτα *ρόυς* (στ. 131) και *νοῦς* (στ. 10, 253, 667), τα σιγμόληκτα *γέρας* (στ. 26, 685), *πέρας* (στ. 217) και *γήρας* (στ. 248, 634, 636), αν και στον στ. 248 παραδίδεται στη γενική *γήρους* (V, P) από τον ένα κλάδο και *γήρως* από τον άλλο (F). Στην προκείμενη έκδοση επιλέξαμε τη δημώδη εκδοχή του, δεδομένης όχι μόνο της παράδοσής της από τον V αλλά και του γλωσσικού περιβάλλοντος (*μέχρι γήρους ὑποταττόμενος*), μέσα στο οποίο, ακριβώς έτσι, απαντά και σε άλλα σημεία, στο έργο του Θεόδωρου. Ωστόσο, και ο λόγιος τύπος *γήρως* απαντά αρκετά συχνά στα έργα του, ενώ στο προκείμενο συναντούμε εκτός της προαναφερόμενης γενικής και τη δοτική *γήρει* (στ. 636) να παραδίδεται από όλα τα χειρόγραφα. Γενικά όμως η συνύπαρξη διττών τύπων, οι οποίοι μαρτυρούν την επαφή του συγγραφέα τόσο με τη λόγια γλώσσα όσο και με τη δημώδη της εποχής του, είναι εμφανής όχι μόνο συνολικά στην εργογραφία του αλλά και στο συγκεκριμένο έργο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνύπαρξη των διπλών *ττ* και *σσ* σε ρήματα αλλά και σε ουσιαστικά⁷⁸⁴. Μέσα στο κείμενό μας συναντούμε λ.χ. και το ουσιαστικό *γλώττα* (στ. 303) αλλά και το *γλώσσα* (στ. 325, 666). Ενδεικτικός, επίσης, της λογιούνης του κειμένου είναι ένας μεγάλος αριθμός λέξεων⁷⁸⁵, η χρήση δυϊκού αριθμού (στ. 56, 246, 629),

---

⁷⁸³ Η προέλευση του P από τη μονή της Πάτμου, δεν αποκλείει επαφή με το αντιγραφικό εργαστήριο της μονής των Στουδίου, καθώς ο ανιψιός του Χριστόδουλου της Πάτμου, Θεοφάνης, τελούσε παραοικονόμος της μονής των Στουδίου το 1093. Βλ. σχετικά DELOUIS, *Stoudios*, 498. Επίσης, σε επιστολή του (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 37,14), ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί και τη λέξη *νυκτανγία*.

⁷⁸⁴ Βλ. *συνταττόμενος* (81), *ἐπιπληττόμενος* (185), *ὑποταττόμενος* (249), *διεπράττετο* (367), *πράττειν* (480) αλλά *ὑπέπτησεν* (186), *ἀποτασσομένων* (317), *τέσσαρσιν* (575), *συνταράσσω* (577) κ. ά. Βλ. για το θέμα αυτό και P. SPECK, ό.π., 97.

⁷⁸⁵ Ενδεικτικά βλ. τις εξής: *ἄγαν* (στ. 96), *αἰδῶς* (στ. 327, 350, 495, 591), *ἀκλεής* (στ. 26, 38), *ἀξιάγαστος* (στ. 338, 520), *ἀπλοῦς* (στ. 396), *ἄστν* (στ. 387, 604), *ἄτερ* (369), *βαφίς* (στ. 48), *γόνν* (στ. 670), *είρκτή* (στ. 473), *ἐκποδών* (στ. 697), *εὐεπία* (στ. 4), *εὐκλεές* (στ. 25, 184), *εὐμουσος* (στ. 221), *εὐφημία* (στ. 11, 184), *εὐχρους* (στ. 221), *ἔωλος* (στ. 439), *ἱλεως* (στ. 732), *κάρα* (στ. 716), *κλείς* (στ. 464, 465), *λνσιτελής* (στ. 30, 163), *νεῶς* (στ. 402), *νομοφύλαξ* (στ. 488), *παῖς* (στ. 67), *πορφυρίς* (στ. 488), *ποῦς* (στ. 389), *ρίψασπις* (στ. 578), *ῤᾷστος* (στ. 374), *ὑπόχρεως* (στ. 30), *φειδῶ* (στ. 421, 507), *χείρ* (στ. 155, 265, 268, 328, 332, 437) και πολλοί άλλοι τύποι ονομάτων, ρημάτων και επιρρημάτων.

υπερσυντέλικου χρόνου (στ. 198, 406, 454), η συχνή χρήση ρηματικών επιθέτων, του ουδετέρου επιθέτων σε θέση ουσιαστικού (λ.χ. τὸ γὰρ ἔγκρατὲς καὶ ἄγρυπνον: στ. 161-2) κ.ά. Γενικά, επισημαίνεται ότι στο κείμενο απαντούν και λέξεις προερχόμενες είτε από το βιβλικό ή μοναστικό περιβάλλον είτε από τη δημώδη γλώσσα της εποχής του⁷⁸⁶.

Σημειώνεται επίσης η τάση του κλάδου των V και P να διατηρεί το τελικό -ν ακόμα και μετά από σύμφωνα, όπως το σ. Δεδομένης της ίδιας τάσης και στις *Επιστολές* του Θεοδώρου⁷⁸⁷, όπου ο εκδότης διατηρεί το τελικό -ν σε ανάλογες περιπτώσεις, ακολουθώντας τις γραφές κώδικα σπουδαιότητας προέλευσης (Coislinianus gr. 269), υιοθετήθηκε η τάση αυτή και στη δική μας έκδοση (βλ. και ενότητα 6.1). Η τάση αυτή, ως ιδιομορφία του Θεοδώρου, επιβεβαιώνεται και από γραφή του άλλου κλάδου παράδοσης, F, ο οποίος, αν και δεν διατηρεί στην πλειονότητα των περιπτώσεων το τελικό-ν, στον στίχο 626 παραδίδει *νενίκηκεν*, πριν από το σύμφωνο μ, όταν οι άλλοι μάρτυρες παραδίδουν *νενίκηκε*.

Στην περίπτωση των **ονομάτων** (ουσιαστικά, επίθετα, αντωνυμίες) θα πρέπει να σημειώσουμε, εκτός των περιπτώσεων που προαναφέρθηκαν σε σχέση με τον τονισμό (φληνάφιαν-φληναφείαν, δευτέρια-δευτερεῖα, δυστύχων-δυστυχῶν) και τους διττούς τύπους (με σσ ή ττ, καθώς και τον λόγιο ή δημώδη τύπο του γῆρας), την περίπτωση του συγγενής-συγγενεύς⁷⁸⁸, καθώς και τη συνύπαρξη μέσα στο κείμενο του κλασικού λύχνος και του βιβλικού λυχνίας (στ. 28) ή των λατινογενών λέξεων *ρεγεών*, *νοταρικός*, *Καῖσαρ*, *βαλανεῖον* και *κέλλα* (βλ. Index Graecitatis). Επίσης, παρατηρείται μια σειρά διαφορετικών γραφών στα ουσιαστικά *φόβητρον* (στ. 586), *στεφανίτης* (στ. 724) και *ὑποτακτίτης* (στ. 726), τα οποία ο κλάδος των V και P τα παραδίδει *φόβιτρον*, *στεφανήτης* και *ὑποτακτίτης*, γραφές που υιοθετούν και οι Βολλανδιστές. Αντίστροφη διαφοροποίηση του η σε ι παρατηρείται από τον ίδιο κλάδο παράδοσης, όπου τα επίθετα *ἡμερήσιος* (στ. 253) και *ὑπερημερήσιος* (στ. 254) παραδίδονται ως *ἡμερίσιος* και *ὑπερημερίσιος*, γραφές υιοθετημένες από τους Βολλανδιστές και από τον Migne. Η λέξη δε *ἀνταρέσκεια* (στ. 366)

⁷⁸⁶ Βλ. ενδεικτικά *ἀδελφότης* (στ. 185, 243, 252, 595, 609), *ἀποταγή* (στ. 136, 343), *δέλτος* (274), *ἐννατίζω* (στ. 251), *μακαρίτης* (στ. 243), *μοναδικός* (=μοναστικός, στ. 40), *μοναστής* (στ. 289, 467, 606), *μοιχάομαι* (στ. 469, 619), *λυχνία* (στ. 28), *οἰκέτης* (στ. 108, 115, 177), *οἰκουρία* (στ. 35), *οἶνοφλυγία* (στ. 253), *πρεπώδης* (στ. 32), *ὑποταγή* (στ. 228), *ὑποτακτικός* (στ. 157, 723), *ὑποτακτίτης* (στ. 726), *φρουρεὺς* (στ. 497) κ.ά.

⁷⁸⁷ Ενδεικτικά βλ. FATOUROS, *Epistulae: δεδυσώπηκεν σχεδὸν* (ep. 1, 28), *οἶδεν τοῦτο* (ep. 2, 32), *ὑμνοῦσίν σε* (ep. 3, 152), *πάρεστί σοι/ εἶρξεν τοῦτο* (ep. 6, 39 /58), *ἐξέλιπέν σου* (ep. 9, 8), *νενουθέτηκεν τὰ* (ep. 14, 8), *ἔξεστί σοι* (ep. 22, 67) κ.ά.

⁷⁸⁸ Στον στίχο 36 και 292 παραδίδεται από τον ένα κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης ο τύπος *συγγενεῦσιν*, γραφή αποδεκτή και από την editio princeps και από την επανέκδοσή της (MIGNE, PG 99). Πρόκειται για μορφολογικό τύπο του πληθυντικού αριθμού θησαυρισμένο (βλ. σχετικά S. PSALTES, *Grammatik der Byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1974, 151 και 157).

από τον κλάδο των V και P παραδίδεται *αὐταρεσκία*, γραφή αποδεκτή από τους Βολλανδιστές αλλά όχι από τον Migne. Αντίθετα, η γραφή *ἀνθρωπαρεσκίαις* (στ. 6) παραδίδεται με *ι* από όλους τους μάρτυρες, γραφή που διατηρούμε καθώς θησαυρίζεται από τον Lampe. Ανάλογη σύγχυση μεταξύ *ει* και *ι* παρατηρείται στην περίπτωση του ουσιαστικού *αὐτοκράτεια* (στ. 133), όπου, αυτή τη φορά, ο F διαφοροποιείται προς την αποκλεισθείσα γραφή *αυτοκρατία*. Επίσης, διαφορετική γραφή στη χειρόγραφο παράδοση εντοπίζεται στα ουσιαστικά *ἡγεμονία* (στ. 344, 348) και *ἡγουμενεία* (στ. 145): στην πρώτη περίπτωση ο F και τις δύο φορές το παραδίδει σωστά, όπως και ο P στο στίχο 344· αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση μόνο ο F παραδίδει τη γραφή *ἡγουμενεία*, ενώ τα άλλα χειρόγραφα και οι εκδότες γράφουν *ἡγεμονεία* ή *ἡγεμονία*. Διαφοροποίηση στη μορφολογία των λέξεων *βαλανεῖον*, *σεμνεῖον* και *νῆσος* παρατηρείται επίσης από τον κλάδο των V και P (*βαλανίον*: στ. 608, *σεμνίον*: στ. 100, 612 και *νῆσος*: στ.604). Ο τελευταίος τύπος παραδίδεται και σε μάρτυρα των *Επιστολῶν* του Θεοδώρου (C= Coislinianus gr. 269, 9^{ov} αι.), προερχόμενος επίσης από το αντιγραφικό εργαστήρι της μονής των Στουδίου⁷⁸⁹. Σε ό,τι αφορά τη χρήση δοτικής και την εμμονή του Θεοδώρου σε αυτήν έχει ήδη επισημανθεί από τον Speck αλλά επιβεβαιώνεται και στο κείμενό μας⁷⁹⁰. Συχνότατη είναι, επίσης, αντί του ουσιαστικού η χρήση του αντίστοιχου επιθέτου σε ουδέτερο γένος⁷⁹¹.

Το κείμενο, γενικότερα, βρίθει **επιθέτων**, με συχνή χρήση ρηματικών⁷⁹² και δικατάληκτων επιθέτων⁷⁹³, καθώς και πιο περιορισμένη αττικόκλιτων⁷⁹⁴ και δευτερόκλιτων συνηρημένων⁷⁹⁵. Δε λείπουν και τα επίθετα της βυζαντινής γλώσσας, όπως λ.χ. το *πρεπώδης* (στ. 32)⁷⁹⁶, ούτε

⁷⁸⁹ Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 76, 11. Για τη στουδιτική προέλευση του κώδικα C βλ., ό.π., I, 45*.

⁷⁹⁰ P. SPECK, ό.π., 97. Ωστόσο, και στο κείμενό μας η δοτική ως επιρρηματικός προσδιορισμός είναι συχνότατα *ἀναρθρη* ή και *ἐναρθρη*. Βλ. ενδεικτικά *ταῖς ὀρμαῖς* (στ. 78), *κύβοις και μέθαις* (στ.85-6), *προθέσει* (στ. 109), *λίθοις* (στ. 231), *χρῶμαῖς* (στ. 258), *γλάττη* (στ. 303), *αἰδοῖ* (στ. 325), *φειδοῖ* (στ. 421) κ. ά. Παρατηρείται επίσης και η εμπρόθετη με το *ἐν* δοτική (*ἐν συντόμῳ*: στ. 594, *ἐν τῷ ποδί*: στ. 598).

⁷⁹¹ Βλ. ενδεικτικά τὸ *ἀληθές* (στ. 7, 347), τὸ *γλαφυρόν* καὶ *εὐφραδές* (στ. 7), τὸ *εὐκλεές* (στ. 25), τὸ *χρήσιμον* (στ. 31), τὸ *εὐγενές* (στ. 33), τὸ *ἐγκρατές* καὶ *ἄγρυπνον* (στ. 161-2), τὸ *ἀγαθόν* (στ. 382), τὸ *ἀπάνθρωπον* (στ. 450), τὸ *ὠφέλιμον* (στ. 527), τὸ *κοπῶδες* (στ. 548) κ.ά.

⁷⁹² Βλ. ενδεικτικά *ἀνενεκτέος* (στ. 385), *ἀσπαστός* (στ. 75), *ἀνέφικτος* (στ. 648), *δυσκατόρθωτος* (στ. 69), *δυστέκμαρτος* (στ. 227), *ἐπανιτέος* (στ. 533), *θαυμαστός* (στ. 373), *μεθαρμοστέος* (στ. 65), *σεπτός* (στ. 403), *φρικτός* (στ. 648) κ.ά.

⁷⁹³ Βλ. ενδεικτικά *ἀτεράμων* (στ. 644), *ἀπηγής* (στ. 624), *ἀρχέτυπος* (στ. 357), *δυσμενής* (στ. 639), *δύστροπος* (640), *εὐθυγενής* (στ. 37), *κοπῶδης* (στ. 548), *λυσιτελής* (στ. 30), *ρήξιφρων* (στ. 79) κ. ά.

⁷⁹⁴ Βλ. ενδεικτικά *ὑπόχρεως* (στ. 30).

⁷⁹⁵ Βλ. ενδεικτικά *εὐχρους* (στ. 221).

⁷⁹⁶ Βλ. *LByzG*, t. 6, 1366, όπου στο λήμμα *πρεπώδως* θησαυρίζεται και ο *πρεπώδης*.

και οι νεολογισμοί, όπως λ.χ. ἀφιλόυλος (στ. 216), ὀλόστερνος (στ. 204), ὑπερημερήσιος (στ. 254), πατροείκελος (στ. 358). Επισημαίνεται δε ο τύπος *πρααία* μαρτυρούμενος από τους V και P, τον οποίο υιοθετούν και οι Βολλανδιστές (*πρααία*) αντί του *πραεία* (στ. 717)⁷⁹⁷, καθώς και τα επίθετα *σιδηραῖος* (στ. 547) και *ἡρεμαῖος* (στ. 717) σε θηλυκό γένος, τα οποία παραδίδονται από το σύνολο της χειρόγραφης παράδοσης και θησαυρίζονται⁷⁹⁸. Τέλος, το επίθετο ἄπας συχνά αντικαθίσταται από το *πᾶς* (βλ. στ. 1, 29, 107, 128 κ.ά.), κυρίως για λόγους ευφωνίας ή για αποφυγή επανάληψης (στ. 697), και ενίοτε από το ὅλος (βλ. στ. 302).

Στο σημείο αυτό αξίζει να θίξουμε και το θέμα των παραθετικών των επιθέτων ὅπου, εκτός των προβλεπόμενων από την γραμματική της γραπτής κοινής, παρατηρούνται και διαφορετικοί τρόποι σύγκρισης. Σε ό,τι αφορά αποκλειστικά τα επίθετα παρατηρούμε τις περιπτώσεις: *μνήμη μάλιστᾶ ἀξία* (στ. 114), *ἄτυφος ὅτι μάλιστᾶ* (στ. 189), *ὅτι μάλιστᾶ ἠδύς* (στ. 294), *λίαν ἀμυδρὰν* (στ. 705), *μᾶλλον δις ὑπήκοος* (στ. 724). Τέλος, να αναφέρουμε τη χρήση των επιθέτων *μόνος* (στ. 432), *μόνος* και *πρῶτος* (στ. 317), σε αντικατάσταση του υπερθετικού βαθμού ή καλύτερα σε ένδειξη της απόλυτης υπεροχής. Χρησιμοποιείται επίσης και ο υπερθετικός *μονώτατος* (στ. 120, 635). Για τη σημασία, γενικότερα, της χρήσης επιθέτων και αντωνυμιών σε σχέση με το ὕφος θα γίνει λόγος και στην παρακάτω ενότητα (4.2).

Για τις **αντωνυμίες** να σημειώσουμε την ενδεχόμενη σύγχυση στη χρήση μεταξύ της οριστικής (*αὐτῆς*) και της αυτοπαθούς (*ἐαυτῆς*), η οποία παρατηρεῖται από τον ένα κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης (V P) στην περίπτωση του στίχου 548. Επίσης, εντοπίστηκε χρήση της οριστικής αντωνυμίας *αὐτὸς* στη θέση της δεικτικής *οὗτος* (βλ. *αὐτοῖς*: στ. 13 και *αὐτοῦ*: στ. 20, 640, 702)⁷⁹⁹. Να σημειώσουμε τη χρήση του τύπου *σου* (στ. 737) σε θέση κτητικής, και μάλιστᾶ να προηγείται και όχι να ἔπεται του ουσιαστικού που προσδιορίζει (*σου τῆς ἐξόδου*), φαινόμενο που έχουμε εντοπίσει και σε άλλα κείμενα μέσης περιόδου και ειδικότερα σπουδικής προέλευσης, όπως ο βίος του Νικήτα Μηδικίου ή του Νικολάου Στουδίτη⁸⁰⁰. Ταυτόχρονα, εντοπίζεται και η περίπτωση της γραφῆς *σοῡ* στον στίχο 738 από τον κώδικα F. Ανάλογες περιπτώσεις εντοπίζονται και

---

⁷⁹⁷ Σημειώνουμε και τον τύπο *εἰρηναίας* (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 36,2), ο οποίος παραδίδεται και από τα 4 χειρόγραφα επί τη βάσει των οποίων εκδίδεται το κείμενο. Σε ό,τι αφορά τον τύπο *πρααία* δεν θησαυρίζεται. Εντοπίστηκε μόνο ο τύπος *πράαν αὐραν* στον S. PSALTES (ό.π., 188), ὅπου καταγράφει περιπτώσεις των επίθετων με κατάληξη σε -ύς, -εῖα, -ὺ να φέρουν στο θηλυκό γένος, ενίοτε, την κατάληξη -εας στην αιτιατική πληθυντικού ή στη γενική ενικού.

⁷⁹⁸ Για το *σιδηραῖος* βλ. LAMPE, 1232. Για το *ἡρεμαῖος* βλ. LSJ, 777, λήμμα *ἡρεμάζω*.

⁷⁹⁹ Για το θέμα αυτό βλ. S. PSALTES, ό.π., 194-195.

⁸⁰⁰ Βλ. για τον πρώτο βλ. AASS Aprilis, t. I (1-10), 1675, XXX, § 36 (*οὐ γὰρ ἔχει σου χρείαν* ή *Εκκλησία*) και για τον δεύτερο PG 105, 897C (*ἐπειδή σου* το σῶμα διεφύλαξας).

σε *Επιστολές του Θεοδώρου* (σοῦ φροντίζω τὸ ἄψεκτον: Fatouros, ep. 309, 15 / σοῦ ἐσμεν μέλη: Fatouros, ep. 276, 86).

Σε ὅτι αφορά τα **ρήματα** και τους **ρηματικούς τύπους** ας δούμε αρχικά τις μορφολογικές αποκλίσεις. Επισημαίνονται λάθη ιωτακισμού ή σύγχυσης άλλων φωνηέντων: στην παράδοση των V και P παρατηρείται η τάση σε σύνθετα του ρήματος *λείπω*, στον αόριστο α' ενεργητικής και παθητικής φωνής, να γράφεται το θέμα με το γιώτα του αορίστου β'⁸⁰¹, όπως *καταλίψας* (στ. 109) ή *ἐγκαταλιφθέντος* (στ. 121) αλλά στο απαρέμφατο αορίστου β' παραδίδουν *παραλειπεῖν* (στ. 651). Ανάλογη σύγχυση μεταξύ των δύο αορίστων παρατηρείται στον τύπο *παράδοσας* (V και P) αντί της μετοχής *παράδωσας* (στ. 471). Επίσης, τη μετοχή *ῥυθμίσας* (στ. 306) οι V και P την παραδίδουν *ρυθμήσας* (ῥυθμόω), όπως και ο F παραδίδει τον τύπο *χαρήση* αντί *χαρίση* (στ. 504), τον οποίο και συνηθίζει να χρησιμοποιεί περισσότερο ο Θεόδωρος⁸⁰². Αντίστοιχα, διαπιστώνουμε ότι ο κλάδος των V και P παραδίδει τη μετοχή *δεδιώς* (στ. 322) και τον παρακείμενο *ἐδεδίειν* (στ. 607) με *ει* αντί με *ι*, ιδιομορφία που παρατηρούμε και στις *Επιστολές* από τον σπουδαιτικής προέλευσης μάρτυρα C (= Coislinianus gr. 269)⁸⁰³. Ωστόσο, αν και το καταγράφουμε, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για μορφολογική απόκλιση του ίδιου του συγγραφέα.

Αντίθετα, ως ιδιομορφία του Θεοδώρου εντοπίζεται στο κείμενο η κατάληξη *-οιεν* στο γ' ενικό ευκτικής ενεστώτα: *ἔχοιεν* (στ. 7 και 703)⁸⁰⁴. Σημειώνονται, επίσης, μορφολογικές αποκλίσεις σε ρήματα εις *-μι*⁸⁰⁵, όπως *συνιῶν* (V και P) αντί *συνιείς* (βλ. στ. 22), όπου παραδίδεται και η γραφή *συνιῶν* (F). Χρησιμοποιείται, δηλαδή, το ρήμα και ως συνηρημένο και ως βαρύτονο. Αντιστοίχως, συναντούμε και τη μετοχή *καθιοῦσιν* (στ. 2). Ο τύπος *ἠφίησεν* (από τον F) και *ἀφίησιν* (στ. 698) από τον άλλο κλάδο παράδοσης σε θέση αορίστου, ενώ ο αόριστος *ἀφήκεν* παραδίδεται από όλους τους μάρτυρες σε άλλο σημείο του κειμένου (στ. 97). Το *εἶμι*, ως σύνθετο, παραδίδεται από τους V και P *ὑπεισίει* και *ὑπεξίει* αντί *ὑπεισῆει*

⁸⁰¹ Στο πλαίσιο εγκατάλειψης των καταλήξεων του αορίστου β'.

⁸⁰² Στις *Επιστολές* του, το ρήμα *χαρίση* παραδίδεται 4 φορές (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 123, 426, 462, 498) από όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης και το έχει διατηρήσει ο Φατούρος στις 3 με εξαίρεση την επιστολή 123. Αντίθετα, στην επιστολή 217,15 παραδίδεται μόνο από ένα μάρτυρα και έτσι ο εκδότης διατηρεί την άλλη γραφή (*χαρήση*).

⁸⁰³ Βλ. στο κριτικό υπόμνημα των επιστολών 110, 16: δεδειώς C Mai, 146,16: δεδειότες C Mai, 259, 2: δεδειώς C Mai, 427, 7: δεδειῶ C, 450,7: δεδειῶ C, 482,23: δεδειᾶ C.

⁸⁰⁴ Η ιδιομορφία αυτή στην κατάληξη του γ' ενικού ευκτικής ενεστώτα εντοπίζεται σε άλλα ρήματα και στην έκδοση των *Επιστολών* του Θεοδώρου. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, II, Index Graecitatis, 918.

⁸⁰⁵ Από αυτές τις μορφολογικές αποκλίσεις επιλέγομε κάποιες, όπως φαίνεται στην έκδοση, με κριτήριο ποιες από αυτές προσγράφονται στον Θεόδωρο. Βλ. σχετικά στο κεφάλαιο της ταξινόμησης των κωδίκων.

(στ. 51) και *ὑπεξήει* (στ. 405) αντίστοιχα καθώς επίσης, το *δίδωμι* και το *ἐξίστημι* ως συνηρημένα, *ἐκδιδόντων* (στ. 96) και *ἐξιστῶν* (στ. 122) αντί *ἐκδιδόντων* και *ἐξιστάς*. Οι περιπτώσεις αυτές συνιστούν γνωστές επιλογές του συγγραφέα και από τις *Επιστολές* του, χωρίς αυτό να αποτελεί κανόνα, αφού ταυτόχρονα υπάρχει στο κείμενο ικανός αριθμός ρημάτων εις –μι στην προβλεπόμενη μορφή. Εκτός όμως την παράδοση των εις –μι ρημάτων ως βαρύτερα σε –ω ή συνηρημένα, αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του ρήματος *φημί*. Φαινόμενο καταγεγραμμένο από τον Φατούρο η χρήση τύπων του ρήματος αυτού, όπως *φαίειν* (απαρφ.), *φαῖεν* (ενικ.), *φασί* (ενικ.), δικαιολογούν και στην έκδοσή μας τη διατήρηση των γραφών *φαίουσιν* (στ. 9) και *φαίειν* (στ. 267)⁸⁰⁶. Η τελευταία, μάλιστα, παραδιδόμενη μόνο από τον μάρτυρα P, ισχυροποιεί τη θέση του στο στέμμα κωδίκων.

Μορφολογικές αποκλίσεις σχετιζόμενες με την τήρηση ή όχι της αύξησης παρατηρούνται αρκετές. Η μετοχή *ἦσθεις* (στ. 611) παθητικού αορίστου του *αἰσθομαι*⁸⁰⁷ (= ημαρτημένος τύπος του *αἰσθάνομαι*), η οποία διατηρεί την αύξηση, συνιστά όχι σπάνια επιλογή της γλώσσας του Θεόδωρου⁸⁰⁸. Το φαινόμενο παρατηρείται, επίσης, στη μετοχή *ἐπωφθείσης* (στ. 57) αλλά όχι στην *ὀφθεις* (στ. 413). Αποκλίσεις από τους κανόνες περί αύξησης παρατηρούνται και στον αόριστο των ρημάτων: εκτός από το σύνηθες *εὔρε* (στ. 348) μαρτυρούμενο από όλη τη χειρόγραφη παράδοση και το *εὐλόγησεν* (στ. 333) παραδίδεται από δύο μάρτυρες (P και F) διαφορετικών κλάδων της παράδοσης του έργου. Ομοίως, παραδίδεται ο ίδιος τύπος μόνο από τον F (στ. 687) ενώ, αργότερα, πάλι ο ίδιος μάρτυρας παραδίδει αναύξητο τον παθητικό αόριστο *εὐλογήθησαν* (στ. 693)⁸⁰⁹. Επίσης, το ρήμα *ὄνειδιζω* παραδίδεται και με αύξηση (στ. 138) και αναύξητο (στ. 639). Διττοί τύποι παρατηρούνται και στην περίπτωση της διπλής αύξησης του ρήματος *ἀνοίγω*, του οποίου ο υπερσυντέλικος παραδίδεται (στ. 341) *ἀνέωκτο* (F) αλλά και *ἠνέωκτο* (V και P). Καθώς στις *Επιστολές* διαπιστώνουμε δύο περιπτώσεις της γραφής *ἠνέωκται* (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 271, 32 και 521, 18) και μια *ἀνέωκται* (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 314, 22), αν και ο *Index Graecitatis* των

⁸⁰⁶ FATOUROS, *Epistulae*, II, *Index Graecitatis*, 920.

⁸⁰⁷ Βλ. Λεξικά LSJ και SOPHOCLES. Το ρήμα χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο και στον ενεστώτα (βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 334, 9 : *αἰσθόμενον*, αλλά και *Μεγάλη Κατήχησις* 91,646,14: *αἰσθονται*) και στον αόριστο (βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 21,4: *ἦσθημεν*).

⁸⁰⁸ Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, II, *Index Graecitatis*, 891.

⁸⁰⁹ Τα συγκεκριμένα ρήματα ο Θεόδωρος τα παραδίδει αναύξητα (βλ. σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, II, *Index Graecitatis*, 892). Επίσης, η αναύξητη γραφή του μάρτυρα F ενισχύει την άποψη ότι διατηρεί τη γραφή του αρχετύπου, αφού πρόκειται για μάρτυρα που τείνει επί το αττικότερον.

Επιστολών αναφέρει τα *ἀνεωγέναι* (ep. 548, 8) και *ἤνοικται* (ep. 519, 27), επιλέγουμε να κρατήσουμε τη γραφή των V και P⁸¹⁰.

Εκτός των παραπάνω, παρατηρούνται και μορφολογικές αποκλίσεις, οι οποίες σχετίζονται με τη συνύπαρξη διττών τύπων του ίδιου ρήματος, όπως λ.χ. του *γίγνομαι* και *γίνομαι*, κυρίως σε μετοχές⁸¹¹. Γενικότερα, συνηθίζει ο Θεόδωρος να χρησιμοποιεί διαφορετικούς τύπους ομόρριζων ρημάτων, όπως λ.χ. *μοιχεύω* (στ. 430) και *μοιχάω* (στ. 469, 619). Προτιμά, επίσης, το *ρίπτέω* (στ. 599: *μεταρριπτούμενον*) από το *ρίπτω*. Παραπάνω αναφερθήκαμε στη χρήση του *δέδια* (στ. 607) σε χρόνο υπερσυντέλικο, ο οποίος απαντά στο κείμενο και με τον τύπο *έδεδοίκει* (στ. 406), μαρτυρούμενο από το σύνολο των χειρογράφων. Επίσης, παρατηρείται χρήση ενός ρήματος ή ρηματικού τύπου σε μέση ή παθητική φωνή αντί ενεργητικής, όπως λ.χ. ο *μέλλοντας χωλανείται* (*χωλαίνω*, στ. 153), οι μετοχές *ύπαρχθέντων* (στ. 586) και *μοιχωμένων* (στ. 469, 619) ή η χρήση μιας μετοχής πληθυντικού αριθμού σε αρσενικό γένος αντί θηλυκού, όπως *συνεχόντων έπηρειών* (στ. 413)⁸¹². Στις ιδιοτυπίες του συγγραφέα προσγράφεται και ο τύπος *άπολελωκώς*, τον οποίο και διατηρούμε, στη θέση του *άπολωλεκώς* (στ. 672)⁸¹³.

Αξιοσημείωτοι και στα ρήματα είναι οι νεολογισμοί *σπουδαιογραφῶ* (στ. 270) και *συρμαιογραφῶ* (στ. 269), τύπος ο οποίος ως *συρμεογραφῶ* θησαυρίζεται από τον βίο του Νικολάου Στουδίτη⁸¹⁴. Επίσης, το ρήμα *ώραιογραφῶ* (στ. 50) ανήκει στους νεολογισμούς του Θεοδώρου.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη χρήση χρόνων και εγκλίσεων σημειώνουμε φαινόμενα συνήθη για την εποχή, όπως τη συχνή χρήση παρακειμένου σε θέση αορίστου, τη χρήση περιφραστικού σχηματισμού χρόνων με μετοχή

---

⁸¹⁰ Βλ. σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, II, 891 και 918. Εξάλλου ως τύπος το *ἠνέωκτο* εντοπίζεται και στην Καινή Διαθήκη. Βλ. σχετικά F. BLASS- A. DEBRUNNER, *A Greek Grammar of the New Testament and other Early Christian Literature*, (transl.-revision R. FUNK), Chicago 1961, 53 (§ 101).

⁸¹¹ Η μετοχή *γινόμενος* παραδίδεται αρκετές φορές στα χειρόγραφα εναλλασσόμενη με τη *γινόμενος*. Ωστόσο, όταν η τελευταία παραδίδεται από τον F, ο οποίος γενικά διορθώνει επί το λογιότερον, θεωρούμε ότι είναι πιστότερος στη γραφή του αρχετύπου. Έτσι, διατηρείται η μετοχή *γινόμενα* μόνο μια φορά (στ. 449). Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις επιλέγεται ο τύπος *γινόμενος* (στ. 79, 104, 175, 198, 206, 296, 314), αν και σε δύο από αυτές παραδίδεται ο άλλος τύπος από τους V P και μια από τον F. Επίσης, οι τύποι *έγγίνεται* (στ. 158) και *γίνεται* (στ. 170) παραδίδονται από το σύνολο των μαρτύρων.

⁸¹² Το φαινόμενο βρίσκει εφαρμογή σε αρκετές επιστολές (βλ. σχετικά FATOUROS, *Epistulae*, II, Index Graecitatis, 910), αλλά και στις Κατηχήσεις του Θεοδώρου (*Μεγάλη Κατήχησις*, 30, 216, 1 και 122, 912, 1, *Μικρά Κατήχησις*, 131, 60 κ. α.).

⁸¹³ Βλ. σχετικά τις επιστολές 91,25 και 480,36, όπου ο εκδότης διατηρεί τη γραφή *άπολελωκῶτων* του χειρογράφου C, σπουδατικής προέλευσης (FATOUROS, *Epistulae*, II, 212 και 702 αντίστοιχα). Για τον τύπο αυτό παρακειμένου του *άπόλλυμι* βλ. A. JANNARIS, *ό.π.*, 193.

⁸¹⁴ Βλ. SOPHOCLES, 1057. Στο λεξικό του LAMPE, 1346 θησαυρίζεται μόνο το *συρμαιογραφῶ* με παραπομπή στο κείμενό μας.

και το ρήμα εἰμί (στις περισσότερες των περιπτώσεων εννοούμενο), καθώς και ιστορικού ενεστώτα. Σε ό,τι αφορά τις εγκλίσεις, όπως έχει επισημάνει και ο Speck⁸¹⁵, η ευκτική σε θέση μέλλοντα απαντά και εδώ (στ. 163: *δοίη*, στ. 231: *τελευτήσειεν*, στ. 339: *σιγήσειεν*, στ. 505: *εἴποιμι*, στ. 614: *παρὰδράμοιμι*, στ. 729: *εὖροιμι*, στ. 730: *φύγοιμι*, στ. 740: *διαμένοιμεν*). Λειτουργεί, επίσης, ως προτροπή, με την έννοια του θέλω, στο α' (στ. 27: *φαίνοιμι*) και στο γ' ενικό πρόσωπο (στ. 703: *ἔχοιεν*), αλλά και ως παράκληση (στ. 731-734: *ἐποπτεύοις, ἀνορθοῖς, διευθύνοις, συντηροῖς, ἄγοις, συμποιμαίνοις*)⁸¹⁶. Επίσης, σε κάποια σημεία θα μπορούσαμε να εκλάβουμε ως μέλλοντα και την οριστική (στ. 608: *ἀφίημι*, στ. 612: *παρήμι*, στ. 628: *ἐπανήμι*)⁸¹⁷. Συναντούμε και την περίπτωση του εἶπω (στ. 194), που θα μπορούσε να εκληφθεί ως μέλλοντας, όπως διαπιστώνει ο Φατούρος στις *Επιστολές*⁸¹⁸, για τη χρήση της υποτακτικής αορίστου. Ακόμα, στο κείμενο εντοπίζεται χρήση ευκτικής αντί υποτακτικής (στ. 416-7: *γένονται ἂν*, στ. 622: *νομίζονται*, στ. 634: *εἴποιμι*) και μάλιστα, ενίοτε, σε κατά παράταξη σύνδεση με το προηγούμενο ρήμα σε υποτακτική πτώση (ἀθωωθῆ...νομίζονται). Συναντούμε δηλαδή κάποια συνήθη φαινόμενα για αγιολογικά κείμενα. Επίσης, σε κατά παράταξη σύνδεση συναντούμε και αλλαγή ἐγκλισης (στ. 417-8: *γένονται ἂν καὶ μὴ ὑπολισθαίνουσιν*), ενώ παρατηρείται και σύνταξη του συνδέσμου *κἂν* με οριστική αντί υποτακτικής (στ. 486-7) από τον κλάδο V και P, την οποία υιοθετήσαμε δεδομένου ότι εντοπίζεται και στις *Επιστολές* (Fatouros, ep. 144, 21/ 405, 14). Τέλος, να αναφέρουμε ότι ρήμα αμετάβατο χρησιμοποιείται ως μεταβατικό (στ. 68: *ἀνθεῖ...σύνεσιν*).

Το απαρέμφατο, εκτός από τη χρήση του ως υποκείμενο ή αντικείμενο του ρήματος, χρησιμοποιείται συχνά έναρθρο ή εμπρόθετο (λ.χ. στ. 145-6: *τὸ ἄρχεσθαι...ἐπὶ τὸ ἄρχειν*), με επιρρηματική σημασία (λ.χ. στ. 213: *προβλέψαι*), καθώς και απόλυτα (λ.χ. στ. 57: *σχεδὸν εἶπειν*). Γίνεται, επίσης, χρήση απαρεμφατικών προτάσεων που εισάγονται με το *ὡς* αλλά και με το *πρίν* (στ. 225: *πρίν ὑποτάξαι*).

Ένα σημαντικό τμήμα στη γλώσσα του έργου και γενικότερα στην εργογραφία του Θεοδώρου καλύπτουν τα **επιρρήματα**⁸¹⁹. Εκτός από την τάση του να χρησιμοποιεί σπάνια επιρρήματα, όπως λ.χ. *ἐχέκολλα* (στ. 468) ή ήδη γνωστά με κάποια μορφολογική απόκλιση, όπως λ.χ. *ἐξάπινα* (στ. 48), εντοπίζουμε στο κείμενο και νεολογισμούς του. Συγκεκριμένα αναφέρουμε τα εξής: *ἀναποτάκτως* (στ. 136), *έτερολέκτως* (στ. 494), *ὕψιφρόνως* (στ. 355). Επίσης, ο μάρτυρας V παραδίδει τη γραφή

⁸¹⁵ P. SPECK, *ό.π.*, 98.

⁸¹⁶ P. SPECK, *ό.π.*, 98.

⁸¹⁷ Ό.π. Το φαινόμενο είναι σύνθητες και σε προγενέστερα αγιολογικά κείμενα, όχι τόσο υψηλού ύψους, όπως π.χ. το Λειμωνάριο του Μόσχου.

⁸¹⁸ FATOUROS, *Epistulae*, II, 891 και 893.

⁸¹⁹ FATOUROS, *Epistulae*, II, 889-890.

καθηλωμένως (στ. 598), στη θέση της επιλεχθείσας γραφής *καθηλωμένος*. Ωστόσο, δεδομένης της τάσης του Θεοδώρου, η γραφή ενός επιρρήματος πρέπει να επισημανθεί.

Γενική αποτίμηση

Οι όποιες μορφολογικές ή συντακτικές «αποκλίσεις» εντοπίστηκαν στο εν λόγω κείμενο, δεν μειώνουν, ως προς τη συνολική του θεώρηση, την αίσθηση του αναγνώστη-αποδέκτη του ότι πρόκειται για ένα έργο με λόγιο γλωσσικό ένδυμα.

4.2 Ύφος

Ο Θεόδωρος Στουδίτης σύμφωνα με τον Στ. Ευθυμιάδη⁸²⁰, υπήρξε ένας από τους πιο γνήσιους συγγραφείς και ταυτόχρονα από τους πιο ευπροσάρμοστους της εποχής του, ως προς τη γλώσσα, το ύφος και το λογοτεχνικό είδος, Μεγάλο μέρος της λογοτεχνικής του παραγωγής είναι γραμμένο σε απλό ύφος και γλώσσα ανάλογη, ώστε να είναι εύληπτο από το σύνολο της μοναστικής κοινότητας. Έτσι, τα *Επιγράμματα*⁸²¹ του ή τα κείμενα της *Μεγάλης Κατηχήσεως*⁸²² του είναι γραμμένα σε ύφος απλό. Παρόλα αυτά, θεωρείται ισότιμος υφολογικά, αν όχι ανώτερος του συγχρόνου του πατριάρχη Νικηφόρου, καθώς έκανε χρήση και του *υψηλού ύφους* αλλά με μετριοπάθεια και αποφεύγοντας τις υπερβολές συγχρόνων του⁸²³. Αυτό δε που τον καθιστά ιδιαίτερος προσφιλή είναι ότι δεν παρέμεινε μέσα στα στενά όρια αυτού του *υψηλού ύφους*⁸²⁴. Προφανώς, το ύφος του, το οποίο εμφανώς ποικίλει μέσα στο συγγραφικό του έργο, καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο από τους αποδέκτες κάθε κειμένου, αλλά και από τις συνθήκες συγγραφής του⁸²⁵. Γενικά, η ποικιλία αυτή ήταν το φυσικό αποτέλεσμα της πολυδιάστατης προσωπικότητας του Θεοδώρου, ο οποίος είχε εμπλακεί σε ένα συνεχή αγώνα για την υπεράσπιση και προώθηση δημοσίων και προσωπικών ενδιαφερόντων⁸²⁶.

⁸²⁰ Theodore Studite's funerary catechism for his mother, 13.

⁸²¹ P. SPECK, *Theodoros Studites Jamben auf verschiedene Gegenstände...* ό.π. Για το ύφος των *Επιγραμμάτων* ο Speck αναφέρεται στις σελίδες 100-103.

⁸²² J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones magnae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/2 (Cat. 1-77) Rome 1888 και J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones reliqui magnae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, X/1 (Cat. 78-111), Rome 1905 και PAPADOPOULOS-KERAMEUS. Για το απλό ύφος της *Μεγάλης Κατηχήσεως* σε αντίθεση με το πιο εξευγενισμένο της *Μικράς Κατηχήσεως* βλ. J. LEROY (†), *Études sur les Grandes Catéchèses de s. Théodore Studite, édition par OLIVIER DELOUIS avec la participation de SEVER J. VOICU*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 2008, [Studi et Testi 456], 43.

⁸²³ Ο πατριάρχης Μεθόδιος και ο Ιγνάτιος ο διάκονος, υπήρξαν την ίδια περίοδο οι εκπρόσωποι του πολύ υψηλού ύφους. Βλ. σχετικά I. SEVČENKO, «Levels of style in Byzantine prose», *JÖB* 31/1 (1981), 293.

⁸²⁴ Ό.π.

⁸²⁵ Ο I. SEVČENKO (ό.π. 293-4) σημειώνει το διαφορετικό ύφος ανάμεσα στις *Μεγάλες* και *Μικρές Κατηχήσεις*, εξαιτίας των διαφορετικών περιστάσεων κάτω από τις οποίες συντάχθηκαν. Εφαρμόζονται επίσης ιδέες του Ερμογένη στη συγγραφή των *Επιστολών* του, σύμφωνα με τον βιογράφο του Θεοδώρου (βλ. MIGNE, PG 99, 264B-D). Χαρακτηριστικό της ποικιλίας του ύφους του το σχόλιο του G. SOYTER (*Humor und Satire in der byzantinischen Literatur*, München 1928, 151-152), ο οποίος επισημαίνει την παιγνιώδη διάθεση του Θεοδώρου και την παραλληλίζει με εκείνη του Λεοντίου Νεαπόλεως.

⁸²⁶ Η παρατηρούμενη διακύμανση γλώσσας και ύφους, καθώς και της καλλιέργειας διαφορετικών λογοτεχνικών ειδών υποκινήθηκε από την ανάμξη του σε κρίσεις της εποχής του, όπως το Μοιχικό σχίσμα και η Εικονομαχία. Βλ *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*, 13.

Στο έργο για τον θείο και πνευματικό του πατέρα, Πλάτωνα, έχουμε ήδη διαπιστώσει τη χρήση λεξιλογίου, το οποίο, αν και προδίδει επιτήδευση και αττικίζουσα τάση, δεν υπολείπεται μορφολογικών και συντακτικών επιλογών, αντιπροσωπευτικών της εποχής του. Ωστόσο, αυτό δεν αλλοιώνει τη γενική αποτίμηση του αποδέκτη του ότι πρόκειται για έργο με λόγο, σε γενικές γραμμές, ένδυμα.

Στον πρόλογο ο πυκνός και μακροπερίοδος λόγος, η αξιοποίηση αγιολογικών τόπων και εγκωμιαστικών προοιμίων και η χρήση επιχειρημάτων (ακόμα και για την ανασκευή ενστάσεων, όπως η περίπτωση των στίχων 24-27⁸²⁷) και ρητορικών σχημάτων συνιστούν μια ενότητα με έντονα ρητορικό ύφος⁸²⁸.

Στο κυρίως θέμα, το αφηγηματικό ύφος του κειμένου ακολουθεί τον βασικό άξονά του, όπου με χρονολογική σειρά γίνεται η παρουσίαση των γεγονότων της ζωής του αγίου. Ωστόσο, πάνω σ' αυτόν τον άξονα συνυφαίνονται και τα στοιχεία εκείνα, τα οποία διανθίζουν την αφήγηση, ενισχύοντας την προβολή του αγίου και του προβαλλόμενου προτύπου αγιότητας από τον συγγραφέα με όλα τα μέσα του πολύπτυχου λογοτεχνικού είδους που υπηρετεί. Έτσι, λίγο μετά την έναρξη του κυρίως θέματος και με αφορμή την αναφορά στον λοιμό⁸²⁹, από τον οποίο

---

⁸²⁷ Για την ανασκευή πιθανών ενστάσεων ή αντιρρήσεων, τις οποίες καλείται να προλάβει ο ρήτορας βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 682.

⁸²⁸ Γίνεται χρήση τόπων (δηλ. της αποποίησης της ρητορικής και ταυτόχρονα της υπεράσπισης μόνο της αλήθειας, της μετριοφροσύνης του ρήτορα, του καθήκοντος της συγγραφής, του στόχου της ψυχικής ωφέλειας, της εμφανούς προσπάθειας να εξασφαλιστεί η ευνοϊκή διάθεση του ακροατηρίου και της αποφυγής της λήθης των αρετών του εκλιπόντος), όπως τους παραθέτει ο PRATSCH (*Topos*, 22-53) αλλά βρίσκουν εφαρμογή και δύο από τους τόπους (οι λόγοι της συγγραφής και η προετοιμασία του ακροατηρίου δηλ. η «προκατάστασις»), όπως τους καταγράφει ο PERNOT (*La Rhétorique de l'éloge* I, 302-305) για το προοίμιο του εγκωμίου. Το καθήκον της συγγραφής τίθεται, εδώ, με το τυπολογικό χαρακτηριστικό της ευγνωμοσύνης, απαντώντας σε μια συγκεκριμένη ευεργεσία στην οποία ο λόγος οφείλει την ύπαρξή του (ό.π. 284). Ταυτόχρονα, επιχειρηματολογεί για την αποφυγή εντυπώσεων πιθανής οικειοποίησης από τον ίδιο των επαίνων προς τον πνευματικό του πατέρα (στ. 24-27). Επίσης, με επιχείρημα την απέχθεια του Πλάτωνα προς τους επαίνους, ακόμα και όταν ήταν εν ζωή, πόσο μάλλον τώρα που έχει περάσει στην αιωνιότητα, προσπαθεί ο Θεόδωρος να αποδείξει ότι δεν πρόκειται να ευνοήσει τον πνευματικό του πατέρα. Κλείνει το προοίμιο με ένα σχήμα μετάβασης (φέρει εκείθεν ἀπαρξώμεθα τῶν ἐγκωμίων, ὅθεν καὶ πρεπωδέστατον).

⁸²⁹ Στον λοιμό αναφέρεται κάνοντας χρήση μιας ανεπαίσθητης μετάβασης. Για το σχήμα αυτό ως στοιχείο τέχνης βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 319. Εδώ, εισάγεται με την φράση «Ἐπειδὴ δὲ ἐνέσκηψε κατ' ἐκείνο καιροῦ ὄργη οὐράνιος, ἄγει με γὰρ ταύτην δηλῶσαι ἢ ὑπόθεσις». Για το πῶς προσαρμόζεται ο εγκωμιαστικός λόγος και οι τόποι του στον «καιρό» δηλ. στη συγκυρία και μετασηματίζεται σε «υπόθεση» δηλ. σε αυτό που προτίθεται ο ρήτορας να πει βλ. ό. π., 265-7. Για τον «καιρό» επίσης βλ. C. MIECZNIKOWSKI SHEARD, «The Public Value of Epideictic Rhetoric», *College English*, 58, no 7 (November 1996), 786-790; H. LAUSBERG, *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for*

πέθαναν οι γονείς του Πλάτωνα, περνά σε ένα διήγημα⁸³⁰-παρέκβαση (§ 3, 48-65). Από ιδεολογική άποψη, η παρέκβαση αυτή εξυπηρετεί την προώθηση της εικονόφιλης ιδεολογίας από πλευράς του συγγραφέα. Από ρητορική άποψη δε, καθιστά φανερό τη γνώση των κανόνων περί διηγήματος, καθώς αναφέρεται στα έξι προβλεπόμενα δομικά του στοιχεία (το ενεργούν πρόσωπο: Θεός⁸³¹, το πεπραγμένο: λοιμός⁸³², τον χρόνο: *ἐπί Κωνσταντίνου τοῦ δυσσεβοῦς βασιλέως*, τον τόπο: *βασιλίζουσα Βυζαντις*⁸³³ ή *πολυάνθρωπος καὶ μυριοκίς πόλις*, τον τρόπο της πράξης: *ἔωρᾶτο...τὸ σημείον τοῦ σταυροῦ καὶ ὑπεισῆει ...ὁ θάνατος*, καθώς και την αιτία (τελικό αίτιο) της: *ἢ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων παιδευτικὴ ράβδος ...σωφρονίζουσα καὶ ὁδοποιούσα τρίβον σωτηρίας*⁸³⁴).

Η τήρηση των τόπων του βασιλικού λόγου του Μενάνδρου, σε επίπεδο δομής, έχει ήδη επισημανθεί στο κεφάλαιο για το λογοτεχνικό είδος. Προς διερεύνηση τίθενται οι υφολογικές επιλογές του συγγραφέα του. Γενικά, η πρώτη εντύπωση είναι ότι πρόκειται για κείμενο με εμφανή στοιχεία ρητορείας. Ενδεικτική του ρητορικού ύφους, λόγου χάριν, η χρήση της *αντίθεσης*, η οποία εκφράζεται με την χρήση του *οὐ... ἀλλὰ* (στ. 77-9) ή *ἀλλ' οὐχί* (στ. 81, 82)⁸³⁵.

Ο μακροπερίοδος λόγος και η καθ' υπόταξη σύνταξη αποτελούν συχνότατη επιλογή του συγγραφέα, ενώ η ύπαρξη σύντομων προτάσεων ή περιόδων και η επιλογή παρατακτικής σύνταξης εξυπηρετούν, όπου εντοπίζονται, την ανάγκη διαφοροποίησης του ύφους. Αρκετά συχνή, επίσης, είναι η πρόταξη του ρήματος στη σύνταξη περιόδων ή ημιπεριόδων, ως δείγμα υψηλού ύφους⁸³⁶, τακτική την οποία, κατά

Literary Study, transl. by M. T. Bliss, A. Jansen, D. E. Orton, D. E. ORTON- R. D. ANDERSON (eds), Brill, Leiden-Boston-Köln 1998, 162 και 182.

⁸³⁰ Δεν είναι τυχαίο ότι το ονομάζει έτσι ο ίδιος ο συγγραφέας με μια μετάβαση (*Οὐκ ἄκαιρον δὲ τάχα, ὠφελείας χάριν καὶ τὸν τοῦ θανάτου τρόπον ἐπισημᾶναι· γένοιτο γὰρ ἂν τὸ διήγημα ἐκδειματοῦν τὰς ψυχὰς τῶν συνετώως ἐπαϊόντων*: στ. 45-7), στο τέλος της 2^{ης} παραγράφου.

⁸³¹ Με σχήμα μετωνυμίας (αντί του προσώπου το σύμβολό του): *ἡ ράβδος τοῦ Θεοῦ* (στ. 62). Επίσης, όταν κάνει λόγο για την εμφάνιση των σταυρών στα ρούχα, ὅσων ἐπρόκειτο να αρρωστήσουν, αναφέρεται στην προέλευσή τους με το σχήμα συνεκδοχῆς *Θεοῦ δακτύλῳ* (στ. 50).

⁸³² Τον αναφέρει πριν την έναρξη της παρέκβασης ως *ὄργην οὐράνιον* (στ. 41) ή *φθορὰν πάνδημον* (στ. 41-2) ενώ στο πλαίσιο του διηγήματος αναφέρεται στο αποτέλεσμα του, *τον θάνατον* (στ. 52).

⁸³³ Αυτή η φράση για την Κωνσταντινούπολη αναφέρεται λίγο πριν την έναρξη του διηγήματος (στ.44).

⁸³⁴ Βλ. σχετικά APTHONIOS, *Progymnasmata, Corpus Rhetoricum*, Textes établis et traduits par M. PATILLON, Paris: Les Belles Lettres 2008, 113, II, 1-5.

⁸³⁵ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 353.

⁸³⁶ Αυτή η σύνταξη αναφέρεται ως χαρακτηριστικό δείγμα λόγου, ο οποίος ακολουθεί ένα υψηλό στυλ, το λεγόμενο «πολιτικό». Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 340 και 353.

διαστήματα, εντοπίζουμε στο κείμενο (Θέλγουσι γὰρ ταῖς εὐεπίαις καὶ παραλογίζονται ταῖς πιθανότησιν ὀλίγα τοῦ ἄψευδοῦς φροντίζοντες: στ. 4-5, Φέρουσι γὰρ ὡσπερ τινὰ εὐθυγενῆ βλαστόν, σὺν δυσὶ θυγατράσι, τὸν νῦν ἐπαινούμενον: στ. 37-8, Ἐωρᾶτο ἐξάπινα ἐν τοῖς ἐκάστου ἐσθήμασιν, ἐν βαφίδι ἐλαιῶδει, τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ κατεστιγμένον: στ. 48-9)⁸³⁷. Σ' αυτές ο συγγραφέας τονίζει την ενέργεια ή την κατάσταση, την οποία δηλώνει το ρήμα, ενώ σε αρκετές από τις προαναφερόμενες περιπτώσεις, με χρήση ασύνδετου ή πολυσύνδετου σχήματος, ακολουθούν κύριες προτάσεις, και πάλι, με πρόταξη του ρήματος. Μια προσεκτικότερη μελέτη του έργου αφήνει να διαφανεί η εναλλαγή ύφους⁸³⁸, το οποίο κυμαίνεται από το αφηγηματικό στο εγκωμιαστικό-ρητορικό και, ενίοτε, ας μας επιτραπεί η έκφραση, ποιητικό, αξιοποιώντας ιδέες του Ερμογένη⁸³⁹.

Έτσι, μπορούμε να εντοπίσουμε την *ευκρίνεια* ως κατηγορία της *σαφήνειας* του έργου, η οποία γίνεται εμφανής, κυρίως, με τις τόσο συχνές μεταβάσεις, προοιδαζοντας σταθερά τον αποδέκτη για ό,τι πρόκειται να ακολουθήσει. Ταυτόχρονα, η *σαφήνεια* αυτή εκφράζεται με έναν τρόπο που δεν καθιστά το έργο ανιαρό, καθώς η εφαρμογή του *μεγέθους* εμποδίζει το *σαφές* να φανεί εγκόσμιο-γήινο, σύμφωνα με τον Ερμογένη⁸⁴⁰. Το *μέγεθος* ως *ιδέα* στο κείμενό μας παράγεται μέσα από τη χρήση υποδιαϊρέσεων του⁸⁴¹, όπως η *σεμνότης* (με υπεροχή ονομάτων έναντι ρημάτων σε μικρές φράσεις και, ενίοτε, με προτίμηση σε μακρές συλλαβές και διφθόγγους προς ανάδειξη αξιών: λ.χ. στ. 33-7 ή 129-33) και η *λαμπρότης* (με ανάλογο τρόπο περιγραφής μιας ευγενούς πράξης αλλά με πιο εκτενείς προτάσεις και, ενίοτε, χρήση *ασύνδετου* σχήματος: λ.χ. στ.

⁸³⁷ Βλ. αναλόγα παραδείγματα οι παρακάτω περιπτώσεις: *ἠτόνουν*: στ. 54, *Καταλιμπάνεται*: στ. 66, *Καρποφορεῖ*: στ. 70, *Γίνεται*: στ. 170, *Βούλει*: στ. 181, *ἠτόνει*: στ. 192, *Εἶπω*: στ. 194, *Καὶ ἦν*: στ. 198, *Γίνεται*: στ. 246, *Ἦκμαζε*: στ. 278, *Ἦν*: στ. 294, *Ἦπασιάζω*: στ. 310, *Ἦιρην*: στ. 313, *Διέσωσα*: στ. 332, *Γίνεται*: στ. 371, *Ἦψατο*: στ. 381, *Εὐθαλεῖ*: στ. 390, *Εὐρίσκει*: στ. 412, *πειράζονται*: στ. 415, *τρέψομαι*: στ. 419, *Ἦστε*: στ. 438, *Ἦρθη*: στ. 443, *καὶ ὑπήκουσαν*: στ. 447, *Ἀποτέμνεται*: στ. 451, *Οὐχ ὑπέπηξεν*: στ. 456, *Εἶπεν...* *Οὐκ ἔξεστιν*: στ. 459, *Εἶπεν*: στ. 460, *Καὶ τέμνεται*: στ. 461, *Ἐφερην*: στ. 481, *Ἦσασιν*: στ. 492, *Ἄρον*: στ. 502, *Οἶδεν*: στ. 530, *Ἐγκέκλειστο*: στ. 533, *ζητείται*: στ. 559, *ἔστιν*: στ. 565, *Οἶδεν*: στ. 587, *Ἀφήμι*: στ. 608, *Παρίμι*: στ. 612, *Παραδράμοιμι*: στ. 614, *Οὐκ οἶσθα*: στ. 625, *Βοάτω*: στ. 631, *Γραφέτω*: στ. 632, *Ἐθεντο*: στ. 635, *Εἶσαν*: στ. 636, *Ἦντιβόλει*: στ. 638, *Ἦιτει*: στ. 639, *Ἐδυσώπησαν*: στ. 653, *Καὶ ἦν*: στ. 671, *Ἀρίθμει*: στ. 679, *Πρόσθεες*: στ. 680, *Ἐκειτο*: στ. 684, *μεθηρμόσατο*: στ. 690, *Ἐκίνησεν*: στ. 691, *Γέγονέν τε*: στ. 695, *Ἀναστήσονται*: στ. 710, *Καὶ γε ἐπηκολούθησεν*: στ. 713, *Καὶ νῦν ἔστιν*: στ. 720)

⁸³⁸ Επισημαίνεται, εξάλλου, ότι η ποικιλία και η εναλλαγή του ύφους συνιστά ένα «πιο επιδεικτικό» και ευχάριστο για τους αποδέκτες του είδος. Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 343. Ειδικότερα, στους πιο επίσημους λόγους το ύφος εναλλάσσεται ανάμεσα στα 3 είδη ύφους του Ψευδο-Διονυσίου. Βλ. ό.π., 344.

⁸³⁹ Hermogenes, xi-xviii και 1-108.

⁸⁴⁰ Hermogenes, xiii.

⁸⁴¹ Το *μέγεθος* υποδιαϊρείται σε 3 ενότητες: α) *σεμνότης* και *λαμπρότης*, β) *αύξηση* ή *περιβολή* και γ) *τραχύτης*, *σφοδρότης*, *ακμή*. Βλ. σχετικά Hermogenes, xiii.

153-156 ή αναίρεσης: λ.χ. στ. 266, 563-4)⁸⁴². Επίσης, η αύξηση ή περιβολή συνιστούν μία ακόμη κατηγορία του μεγέθους, εντοπισμένη στο κείμενό μας με τη χρήση πλήθους τεχνικών μέσων (συγκρίσεις, υπερβολές, παράδοξα, επίθετα υπερθετικού βαθμού, αντιθέσεις, παραδείγματα, εμφατικές φράσεις, επαναλήψεις, παρισώσεις, παρενθέσεις καθώς και όποιο είδος πρότασης ή φράσης συμβάλλει προς την ιδέα αυτή, όπως π.χ η φράση *πρῶτος καὶ μόνος*: στ. 317, *παρὰ τοὺς πολλοὺς*: στ. 265-6, *οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς*: στ. 224 κ.ά.)⁸⁴³. Το μέγεθος παράγεται και με χρήση της *τραχύτητας*⁸⁴⁴ (ερωτήσεις στίχων 624-6) αλλά και της *ακμής*⁸⁴⁵ (στ. 134-153), υποκατηγορίες του ύφους για την απόδοση της κριτικής, την οποία ασκεί ο συγγραφέας προκειμένου να τονίσει τις αρετές του Πλάτωνα έναντι των «ελλείψεων» άλλων ιερωμένων ή των παραπτωμάτων ακόμα και του ίδιου του αυτοκράτορα (το διπολικό σχήμα *έπαινος-ψόγος* θίγεται αναλυτικά πιο κάτω, στο σχετικό υποκεφάλαιο). Το *αγωνιστικό*, εξάλλου, ύφος στο πλαίσιο επιχειρηματολογίας της επιδεικτικής τακτικής, με χρήση κριτικής και ειρωνείας (λ.χ. στ. 141-5), επισημαίνεται από τα εγχειρίδια ρητορικής⁸⁴⁶.

Το *κάλλος*⁸⁴⁷, επίσης, βρίσκει εφαρμογή στο έργο, με τον καλλωπισμό του κειμένου να του προσδίδει τη συμμετρία, την αρμονία και το απαιτούμενο, κάθε φορά, αισθητικό αποτέλεσμα ανάλογα και με το περιεχόμενο κάθε ενότητας. Εκτός από το εύρος των σχημάτων λόγου και το *ρυθμό* του κειμένου⁸⁴⁸, εντοπίζονται τα προβλεπόμενα από τον Ερμογένη σχήματα για την επίτευξη της συγκεκριμένης ιδέας.

Ενίοτε, παρατηρούνται *ομοιόαρκτα* με το πρόσφυμα *εὐ*-⁸⁴⁹ (*εὐκλεές ἔχοι, εὐκλεέστερος*: στ. 25, *εὐτεκνίας ... εὐθυγενῆ*: στ. 37, *εὐπατριδῶν τε καὶ εὐπόρων*: στ. 97, *εὐφημίαν δεχόμενος... ὁ εὐκλεέστατος*: στ. 184, *εὐλογία ...*

---

⁸⁴² Βλ. π.χ. στους στίχους: 89-91, 99-104, 130-135, 153-159, 161-166, 176-178, 220-221, 259-261, 296-300, 303-305, 307-310, 324-325, 414-415, 509-510, 536-546, 547-554, 655-662. Για τη *σεμνότητα* και *λαμπρότητα* βλ. Hermogenes, 19-26 και 32-36 αντίστοιχα.

⁸⁴³ Για την *αύξηση* ή *περιβολή* βλ. Hermogenes, 41-54.

⁸⁴⁴ Η *τραχύτητα* εκφράζει κριτική σε πρόσωπα ανώτερα του ρήτορα. Βλ. σχετικά Hermogenes, 26-30.

⁸⁴⁵ Η *ακμή* μπορεί να παραχθεί αν συνδυαστεί η *τραχύτητα* με την *λαμπρότητα* (βλ. Hermogenes, 26 και 38-41. Η *ακμή* μπορεί να χρησιμοποιηθεί, αν ο ρήτορας επιθυμεί να κατηγορήσει με ευγενικό τρόπο, κάνοντας χρήση πιο εκτενών κώλων από εκείνα της *τραχύτητας*, ενώ χρησιμοποιεί σχήματα λόγου όπως η αναφορά, τα οποία συχνά συνδέονται με την ποίηση. Βλ. ό.π., 36-41.

⁸⁴⁶ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 357-359. Στο «πολιτικό ύφος» εντοπίζονται οι δυο κύριες κατευθύνσεις, η *αγωνιστική* επιχειρηματολογία, κατά τον Δημοσθένη, και η τυπική ομορφιά, κατά τον Ισοκράτη. Βλ. ό.π., 353 κ.ε.

⁸⁴⁷ Hermogenes, 54-64.

⁸⁴⁸ Αναλυτική παρουσίαση των σχημάτων λόγου του κειμένου και της καταγραφής του καταληκτικού ρυθμού του βλ. στους σχετικούς πίνακες του παραρτήματος.

⁸⁴⁹ Χαρακτηριστική επιλογή στο πλαίσιο εφαρμογής του *ισοκρατικού κάλλους*, το οποίο υιοθετείται από το «πολιτικό ύφος». Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 355.

τοῦ εὐλογημένου: 217-9, εὐχρουν .. εὐμούσου: στ. 221, εὐλόγως καὶ εὐαφόρμως: στ. 233-4, εὐχὴν εὐχεσθαι ...εὐμαριζούσης: στ. 536-8) ἐνὸς πολὺ συχνότερη εἶναι ἡ χρῆσις λέξεων οἱ ὁποῖες ἀρχίζουσι μετὰ τὸ ἴδιον πρόσφυμα, πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐνίσχυσης τοῦ ἐπαίνου ἐπιλογῶν ἢ δραστηριοτήτων τοῦ Πλάτωνα.

Ἐπίσης, ἡ χρῆσις σχημάτων, ἀνάμεσα στα ὁποῖα ἐντοπίζονται παρομοιώσεις, παρονομασίες, σχήματα ἐτυμολογικά καὶ κλίμακας καθὼς καὶ ἡ ἀποφυγὴ χασμωδίας, παραπέμπουν σὲ αὐτό, τὸ ὁποῖο ὁ Pernoτ ὀνομάζει ἰσοκρατικὸ κάλλος⁸⁵⁰. Ἐπιπλέον, παρισώσεις, ἰσόκωλα, ἀντιστροφές, ἐπαναστροφές, ἐπαναφορές, πολύπτωτα καὶ, φυσικά, ὁ ρυθμὸς, ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα χρῆσιμοποιούνται στὸ κείμενό μας, ἐκφράζουσι τὴν ἰδέαν τοῦ κάλλους⁸⁵¹. Ἰδιαιτέρως, γιὰ τὸν ρυθμὸν πρέπει νὰ σημειώσωμε ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν ἡμιπεριόδων καὶ περιόδων τοῦ κειμένου μας τελειώνει εἴτε μετὰ λέξιν ἰσοκράτην ἐν τῇ προπαραλήγουσῃ εἴτε ἐν τῇ παραλήγουσῃ καὶ, ἐν τῇ δευτέρῃ κυρίως περίπτωσι, ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν ἀνάμεσα ἐν τῇ τελευταίᾳ καὶ προτελευταίᾳ ἰσοκράτην συλλαβῇ εἶναι ζυγός⁸⁵².

Καὶ ἡ ἰδέαν τῆς γοργότητος βρῖσκει ἐφαρμογὴν στὸ κείμενό μας, σὲ σημεία ὅπου σύντομα ἀλλὰ περιεκτικὰ ἐπιλέγει νὰ καλύψῃ τὴν παρουσίασιν τῶν ἀρετῶν ἢ ἐνεργειῶν τοῦ Πλάτωνα. Ἔτσι, μετὰ χρῆσιν τῶν προβλεπόμενων μέσων ἢ σχημάτων (σύντομων ἀπαντήσεων καὶ μικρῶν προτάσεων, ἀποστροφῶν, παρενθέσεων, ἀναφορῶν, ἀντιστροφῶν, ἀσύνδετον σχήματος, ἀποφυγὴν χασμωδίας, πλαγιασμοῦ καὶ ρυθμοῦ) ἐπιδιώκει τὴν δημιουργίαν γοργότητος. Χαρακτηριστικὸν δείγμα ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς ἰδέας στὸ κείμενό μας ἀποτελεῖ ἡ ἐνότης τῶν στ. 511-532. Ἐπίσης, οἱ μικρῆς ἐκτάσεως παρενθέσεις τῶν στίχων 345-6, 358-9, 366-7, 384, 548-9, 551, 618-9 δημιουργοῦσι γοργότητα σὲ τὰς περιόδους ἢ ἐν τῇ ευρύτερῃ ἐνότητι, ὅπου ἐντάσσονται. Ἡ ἐπίτευξις αὐτῆς τῆς ἰδέας ἐπιτυγχάνεται μετὰ ταυτόχρονην χρῆσιν καὶ ἄλλων προβλεπόμενων μέσων ἢ σχημάτων, ὅπως παρατηρεῖται ἐν τῇ ἐνότητι τῶν στίχων 343-360. Ἀξιοσημεῖον, ὅτι οἱ μεγάλης ἐκτάσεως παρενθέσεις, ὅπως ἐκεῖνες τῶν στίχων 11-18 καὶ 24-27, δημιουργοῦσι ἀύξηση (ἢ περιβολήν) καὶ ὄχι γοργότητα, ἐνὸς ἄλλης συντελοῦσι ἐν τῇ ἀπόδοσι τῆς ἀλήθειας (στ. 346-7).

Ἡ ἰδέαν τοῦ ἤθους ἐντοπίζεται ἐν τῷ κείμενῳ περισσότερο ὡς τύπος ἐπιχειρήματος παρὰ ὡς ὑφολογικὸν χαρακτηριστικόν, μετὰ στόχον νὰ

⁸⁵⁰ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* I, 354. Γιὰ τὸν ἐντοπισμὸν τῶν σχημάτων αὐτῶν ἐν τῷ κείμενῳ βλ. τὸν πίνακα λογοτεχνικῶν σχημάτων.

⁸⁵¹ Hermogenes, 55-61.

⁸⁵² Γιὰ τὸν ρυθμὸν τοῦ πεζοῦ λόγου βλ. W. HÖRANDER, *Der Prosarhythmus in der Rhetorischen Literatur der Byzantiner*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1981 [Wiener Byzantinistische Studien, Band XVI] καὶ M. LAUXTERMANN, *Οἱ ἀπαρχές τοῦ ρυθμοῦ. Ἐνα δοκίμιον γιὰ τὸν πολιτικὸν στίχον καὶ ἄλλα βυζαντινὰ μέτρα*, μτφρ. Ε. Καλτσογιάννη-ἐπιμ. Σ. Κοτζάμπαση, Θεσσαλονίκη: University studio press 2007, 102-104.

παρουσιάσει τον ομιλητή-συγγραφέα ως αξιόπιστο. Είναι αυτό που ο Αριστοτέλης ονομάζει *ηθική επίκληση*⁸⁵³. Το ήθος παράγεται στο κείμενό μας με διάφορους τρόπους: α) με χρήση *επιχειρημάτων* ή μαρτυριών προς απόδειξη όσων παραθέτει ο συγγραφέας, προκειμένου να πείσει το κοινό, να κερδίσει την αποδοχή του και την εμπιστοσύνη του στο πλαίσιο της *αφέλειας*⁸⁵⁴ (βλ. παροχή αποδείξεων διαφόρων τύπων στους στίχους 178-181, 248-9, 397-403, 515-6, 524, 631-3, 706-7), β) με χρήση *μυθικών στοιχείων* (βλ. 550-1), *μεταφορών* και *αλληγοριών*, *επιθέτων* και *ποιητικών αναφορών* (*γλυκύτητα*⁸⁵⁵), γ) με χρήση *παρονομασιών* και *σχημάτων ενάρχειας* (*δριμύτης*⁸⁵⁶) και δ) με φράσεις που υποδηλώνουν *ταπεινότητα* (στ. 26-27, 411-12⁸⁵⁷) αλλά και με χρήση *σχημάτων παράλειψης* (στ. 567, 608 κ.ά.) ή *αποσιώπησης* (στ. 467-8, 591) κ. ά. (*εφαρμογή επιείκιας*⁸⁵⁸).

Τέλος, ως προς την εφαρμογή των *ιδεών* του Ερμογένη, το κείμενό μας παρουσιάζει και στοιχεία *αλήθειας*⁸⁵⁹ (προσπάθεια του συγγραφέα να δώσει την εικόνα ενός «αληθινού», αγνού συνομιλητή, ο οποίος εκφράζεται αυθόρμητα). Η *ιδέα* αυτή βρίσκει εδώ εφαρμογή με χρήση *αποστροφών*, *διαπορήσεων*, *διορθώσεων*, *παρενθέσεων* (346-7), *αναφωνήσεων* καθώς και με την *ειλικρινή χρήση ειρωνείας* (εφαρμόζεται στη *βαρύτητα*: υποκατηγορία της *αλήθειας*⁸⁶⁰).

Βρισκόμαστε, λοιπόν, μπροστά σε ένα κείμενο, το οποίο ποικίλει σε ύφος με *εναλλακτική εφαρμογή διαφορετικών ιδεών*, ανάλογα τις ανάγκες (όταν και όπως προβλέπεται), δίνοντας το *αισθητικό αποτέλεσμα της δύναμης* (*δεινότητας*⁸⁶¹) του συγγραφέα του. Αυτή η *δεινότητα* διαφαίνεται στον *αριστοτεχνικό τρόπο συνδυασμού μέσα στο ίδιο έργο διαφορετικών λογοτεχνικών ειδών*⁸⁶², τα οποία συνοδεύονται από *ανάλογα εκφραστικά μέσα*.

Έτσι, βρίσκουν εφαρμογή στο κείμενο μια σειρά **εγκωμιαστικών επιχειρημάτων**. Εκτός από την *αύξηση*, για την οποία έγινε ήδη λόγος, και τα *σχήματα λόγου*⁸⁶³, *συμπεριλαμβάνονται η σύγκριση, η χρήση*

---

⁸⁵³ Hermogenes, xv. Βλ., επίσης, G. KENNEDY, *Aristotle on Rhetoric: A Theory of civic discourse*. New York: Oxford University Press 1991, 36-37 και 288-9.

⁸⁵⁴ Hermogenes, 71-4.

⁸⁵⁵ Hermogenes, 75-81.

⁸⁵⁶ Hermogenes, 81-4.

⁸⁵⁷ ...μετατίθεται τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἡμᾶς τοὺς μηδὲ τοῦ ἄρχεσθαι ἀξίους.

⁸⁵⁸ Hermogenes, 84-9.

⁸⁵⁹ Hermogenes, 89-97.

⁸⁶⁰ Hermogenes, 97-101. Χρησιμοποιεί ειρωνικά π.χ. τη φράση *ὁ θαυμαστός φρούραρχος* (στ. 469), για τον Ιωσήφ Καθαῶν.

⁸⁶¹ Hermogenes, 101-8.

⁸⁶² Βλ. στο κεφ. για το λογοτεχνικό είδος.

⁸⁶³ Για τη χρήση κάποιων σχημάτων, όπως η αποστροφή, η προσωποποίηση, η υπερβολή, η σύγκριση και η μεταφορά, τον τρόπο και τον βαθμό χρήσης τους στην επιδεικτική ρητορική, βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 395-421.

υπερθετικού βαθμού και η χρήση του χαρακτηρισμού *μόνος*⁸⁶⁴ (στ. 433), προκειμένου να αναδειχθεί η υπεροχή, η εξίσωση με βιβλικά πρόσωπα ή η μοναδικότητα του ήρωα.

Συγκρίνεται, λοιπόν, εξισωμένος είτε με άριστους επαγγελματίες (*ἄριστος πωλοδάμνης*: στ. 79, *οἰά τις οἰακοστρόφος*: στ. 354), είτε με βιβλικά πρόσωπα (*ὁ ἡμέτερος Ἡλίας*: στ. 285, *τοῦ Προδρόμου ὁμόζηλος*: στ. 431, *οἶον Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*: στ. 454-5, *ὁ τούτου μιμητής*: στ. 460) αλλά, επιπρόσθετα, και με τον Θεό ή τον Χριστό (*θεομίμητος*: 516, *Χριστὸν κὰν τῶ θανάτῳ μιμούμενος*: στ. 699). Στις συγκρίσεις εντάσσεται και η υιοθέτηση της αθλητικής ορολογίας των αρχαίων *μαρτυρίων*⁸⁶⁵, η οποία προβάλλει τον ήρωα ως έναν αθλητή στο στίβο υπεράσπισης του ορθού δόγματος, καθώς ο Θεόδωρος προβάλλει το πρότυπο του κατά προαίρεση μάρτυρα. Έτσι, στο κείμενο εντοπίζεται μια σειρά τέτοιων χαρακτηρισμών ή όρων (*πυκτικός*: στ. 94, *πύκτης*: στ. 128, *ἀγώνισμα*: στ. 157, *συνάθλοις*: στ. 171, *μονομαχήσειν*: στ. 226, *βολίδι κατατοξευθήσεται*: στ. 231, *συνασκουμένων*: στ. 372, *τὰ ἀγωνίσματα*: στ. 434, *ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητής*: στ. 451, *προαιρέσει ἀθλήσαντα*: στ. 462, *ἐναγωνιζόμενον*: στ. 479, *βραβεῖον ἀναδησάμενος...νικητής*: στ. 489, *νίκης ἔπαθλον*: στ. 508, *ἄθλων*: στ. 519, *πυκτεύων*: στ. 541, *ὁ ἀθλητής*: στ. 551, *τὸν ἐναθλήσαντα*: στ. 562, *κριτῆ*: στ. 661, *ἀθλητικῶν αὐτοῦ πόνων*: στ. 665-6, *διάυλον*: στ. 676, *ἀγῶνας*: στ. 680, *ἄθλους*: στ. 722). Αντιστοίχως, ο άγιος προβάλλεται και ως στρατιώτης μαχόμενος για την ορθοδοξία, με τη χρήση ανάλογου λεξιλογίου (*ἐάλωκότα*: στ. 352, *τρόπαιον ἐκρατύνη*: στ. 409, *ὡς ἐπὶ πολεμίῶν τινῶν πρὸς τὸν ἄοπλον μοναστήν*: στ. 442-3, *τὸν τῆς εὐσεβείας φρουρόν*: στ. 633) και μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο πολεμικής ρητορικής, το οποίο αναλύεται διεξοδικά πιο κάτω.

Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση λεξιλογίου σχετικού με τη φιλία και τον έρωτα⁸⁶⁶, μέσω του οποίου τις περισσότερες φορές ο ήρωας συγκρίνεται με έναν θερμό φίλο ή εραστή του θείου ή μιας αρετής, ενίοτε όμως παρουσιάζεται και η αποδοχή της οποίας έχαιρε (*πτερωθεὶς ἔρωτι*: στ. 106, *θεῖος ἔρω*: στ. 121, *ἔρωτι ταπεινώσεως*: στ. 195, *ἐραστήν*: στ. 122, *ὀσιότητος ἐραστής*: στ. 220, 318, *θεῖος πόθος*: στ. 98, *σβέννυσι τὸν κάτω πόθον*: 106, *πόθον*: στ. 449, *πόθον*: στ. 537, 688, *ἀπόθητον*: στ. 204, *φιλία*: στ. 531, *φιλοζηλίας*: στ. 71, *φιλόκαλος*: στ. 90, *φιλοθεΐας*: στ. 103, *φιλομαθῆς τε καὶ φιλόθεος*: στ. 189, *ἀφιλοῦλος*: στ. 216, *φιλοφρόνως*: στ. 293, *φιλοπτωχίαν ἐμποιήσας*: στ. 304, *ἀφιλάργυρος*, *ἀφιλοκτήμων*, *ἀφιλοπράγμων*: στ. 414, *φιλαίτατον*: στ. 509, *φιλάρετος*: στ. 513, *φιλόπονος*: στ. 539, *φιλεῖται*: στ. 95,

⁸⁶⁴ Για την επιδεικτική επιχειρηματολογία βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 689-697.

⁸⁶⁵ DELEHAYE, *Les Passions*, 153.

⁸⁶⁶ Προσφιλής τακτική των Καππαδοκῶν πατέρων. Βλ σχετικά J. BØRTNES, «Eros transformed: Same-sex love and divine desire. Reflections on the erotic vocabulary in St. Gregory of Nazianzus's speech on St. Basil the Great», *Biography and panegyric*, 180-192 και G. LUCK, «Notes on the Vita Macrinae by Gregory of Nyssa», SPIRA, *Biographical works*, 25.

τὴν φίλην αὐτῶ ἡσυχίαν: στ. 323, εἰς φίλον καὶ ἐπαινέτην μετελήλυθεν: στ. 496, φίλον Θεῶ: στ. 656).

Μια ἄλλη μορφή σύγκρισης, με στόχο την ανάδειξη ανωτερότητας του Πλάτωνα ἔναντι ὄλων, εἶναι ἡ χρήση επιθέτων υπερθετικού βαθμοῦ ἢ συγκριτικοῦ ἀλλὰ σε περιβάλλον ρητορικῶν ἐρωτήσεων. Τα ἐπίθετα αὐτὰ ἀποδίδουν στον ἥρωα χαρακτηρισμούς σε σχέση με τις ἀρετές καὶ τις πράξεις του (εὐκλεέστατος: στ. 184, ἐμφρονέστατος: στ. 186, θαυμασιώτατος: στ. 192, πιστότατος ... φυλακτικώτατος: στ. 208, τίς ... στοχαστικότερος; στ. 213, τίς ... προσηνέστερος; τίς ... εὐμαρέστερος; στ. 214, τίς...ποικιλώτερος; στ. 215, μονώτατον: στ. 635).

Ἐνα ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι αὐτό τῆς **αυθεντίας** του ἥρωα⁸⁶⁷, ἡ ὁποία σύμφωνα με τα προβλεπόμενα, ἀναδεικνύεται με μιὰ σειρά ἐκφράσεων: **α) τον ζήλο**, τὴ θέρμη καὶ τὴν προθυμία με τὰ ὁποῖα ὁ Πλάτωνας ἐπιδόθηκε σε ὅλα τὰ καθήκοντά του (σπουδαῖς τε καὶ φιλοζηλίας τὴν παιδευσιν τῆς νοταρικῆς μεθόδου: στ. 70-1, τοσοῦτον φανείς ἐνταῦθα περιδέξιος: στ. 73, περιδέξιος τῇ διακονίᾳ: στ. 171, οὐδέ, ἐπειδὴ ἐξυπηρετεῖτο παρ' οἰκετῶν πρότερον, τὰς ἀτιμωτέρας ἐγχειρίζεσθαι διακονίας ἐξενόπαθει: στ. 177-8, καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ γράφειν τόνω πολλῶ καὶ ἐπιμελείᾳ κρατίστη: στ. 180-1, χειρῶν ἐργασία διὰ σπουδῆς: στ. 265, ἢ τῶν δέλτων εὐπορία ἢ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐκείνου ἀγίων χειρῶν καὶ πόνων: στ. 274, καὶ ταῦτα ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας: στ. 307 κ.ά.).

β) τον θαυμασμό που εἰσέπραττε (Ὡ θαυμασίας προθέσεως ἀπόδειξις καὶ θαυμασιωτέρας ἀποταγῆς ὑπόθεσις!: στ. 129-130, ὁ θαυμασιώτατος: στ. 192, τὴν γραφίδα θαυμάζομεν...ἡλική: στ. 275-6, τὸν Πλάτωνα ἐν ταῖς ἑαυτῶν γλώσσαις, ὡς μέγα τι καὶ ἀξιάγαστον χρῆμα ἐπιφερόντων: στ. 337-8, θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετῆν: στ. 492, ἐθαυμάζετο: στ. 500).

γ) τὴ λύπη ἔστω καὶ γιὰ τὴν προσωρινή του ἀπουσία (ἀπόθητον...εἶναι τῶ γεννήτορι; στ. 204, ἀδημονεῖν τὸν ἀείμνηστον Θεόκτιστον ...διὰ τὸν ποθούμενον: στ. 211-2).

δ) τὴ διάκριση καὶ τὴν υπεροχή του (Καρποφορεῖ ... ὡς οὐπω τις τῶν καὶ πατρικαῖς ἐπιμελείαις προμηθευομένων: στ. 70-2, τὰ δευτερεῖα τοῖς ἄλλοις δίδωσιν: στ. 165-6, διαλάμπων μὲν ἐν πολλοῖς συνάθλοις: στ. 171, κατ' ἐκλογὴν τεθῆναι τὸν ἄνδρα: στ. 399-400, μετὰ ὁμολογητῶν ὁμολογητῆς ἀπαράγραπτος: στ. 726-7).

ε) τὰ ἰδιαιτέρᾳ χαρίσματά του (ἄκρας ταπεινοφροσύνης δεῖγμα καὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς προτέρημα: στ. 16, ἀνθεῖ...τὴν καλλίστην σύνεσιν: στ. 68-9, τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές: στ. 83, σωφροσύνη ἐκαλλωπίζετο ὁ φιλόκαλος καὶ φρονήσει ἠγλαῖζετο: στ. 90-1, πολλοστός τῇ συνέσει: στ. 94, τὸ καθ' ὑπακοὴν κατόρθωμα: στ. 157-8, ἀδάμας τῇ καρτερίᾳ: στ. 170-1,

⁸⁶⁷ Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 698-701.

γενναῖος...καὶ εὐθύβουλος: στ. 351-2, ἀφιλάργυρος, ἀφιλοκτῆμων, ἀφιλοπράγμων: στ. 414, φιλόπονος: στ. 539 κ.ά.).

στ) τις τιμές που εισέπραξε (ἀσπαστὸν μὲν τοῖς ἄρχουσι: στ. 75, σπουδάζεται παρὰ τῶν ...: στ. 95, ὡς προστάτης ἐμεγαλύνετο καὶ ὡς κηδεμῶν ἐμακαρίζετο: στ. 334-5, πολλὰ τὰ ἐγκώμια παρὰ πολλῶν δεχόμενος, ὑμνούμενος, μακαρίζόμενος, μαρτυρολογούμενος: στ. 489-491, οὐ μόνον ἀσκητικῆς τάξεώς τε καὶ παραστάσεως...ἠξιωμένος, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁμολογητῶν χορείαις ἠριθμημένος: στ. 720-2).

ζ) τη δόξα, τη φήμη, το όνομα (διὰ τῆς ἐθελουσίου ἀτιμίας δόξαν ἑαυτῷ περιποιούμενος ἀἴδιον: στ. 193-4, πανταχοῦ τῇ τῆς ἀρετῆς φανότητι διατεθρύλληται: στ. 205, γίνεται περιβόητος: στ. 291, τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης διαδραμούσης: στ. 337, πανταχοῦ διαθρυλλούμενα: στ. 422-3, ὁμολογητὴν δὲ Χριστοῦ καὶ μὴ βουλόμενος ἀπέδειξεν: στ. 463).

η) την καθολική αναγνώριση (τοῦ δὲ τὸ ἔργον γνωρίζεσθαι... γνώριμόν τε καὶ αὐτῷ τῷ Καίσαρι: στ. 74-6, φιλεῖται παρὰ τῶν ἐν κόσμῳ: στ. 95, ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ: στ. 170, ἦν ἄρα μὴ ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι: στ. 202-3, καὶ οὐχ ὀλόστερον εἶναι τῷ γεννήτορι: στ. 204, Διὰ τοῦτο καὶ ἀγαπᾶται λίαν: στ. 204-5, γίνεται περιβόητος οὐ μόνον τοῖς συγγενέσιν ἀλλὰ γὰρ καὶ πάσῃ τῇ Βυζαντίδι, ἄλλων ἀλλαχοῦ ἐλκόντων αὐτὸν περιχαρῶς τε ἀσπαζομένων καὶ φιλοφρόνως δεξιουμένων: στ. 291-3, ὅσα...ποιῶν τε καὶ λέγων γνωρίζεται: στ. 300-1, ὡς πατήρ ἐγνωρίζετο: στ. 334, καὶ εἴ τις ἐχθρὸς εἰς φίλον καὶ ἐπαινέτην μετελήλυθεν: στ. 495-6, καὶ ὁ ἱεράρχης ἠδέσθη τὸν ἄνδρα: στ. 505, ἐγνώρισε καὶ μὴ βουλόμενος: στ. 553-4, θρῆνον ἐμποιῶν τῆς ἀδίκου πράξεως καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀναισθήτοις λίθοις: στ. 630-1).

Ακόμα, μια συνήθης εγκωμιαστική πρακτική βρίσκει εφαρμογή στο κείμενό μας με τη φράση *πρῶτος καὶ μόνος* (στ. 317), η οποία στοχεύει στην ανάδειξη της **αυθεντίας** του ἥρωα σε σχέση και με το **προτερόχρονο**⁸⁶⁸, της οποίας την υπερβολή ο Θεόδωρος εδώ περιορίζει με τη φράση *σχεδόν εἰπεῖν*. Επίσης, στο πλαίσιο μιας επιχειρηματολογίας εγκωμιαστικής για τη συνολική αποτίμηση της προσωπικότητας του Πλάτωνα⁸⁶⁹, συντελούν ο χαρακτηρισμὸς *ἄριστος* (στ. 79) και τα παράγωγά του (*ἀριστεύματα*: στ. 182), οι αντωνυμίες *τοσοῦτος, τηλικούτος* και *τοιούτος*, οι οποίες είτε σε συνδυασμό είτε κατά μόνας απαντούν

⁸⁶⁸ Για τη χρήση της φράσης βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 705 (Argument d'antériorité). Ωστόσο, η χρήση της φράσης αυτής εντάσσεται και στο πλαίσιο χρήσης του σχήματος της υπερβολής. Βλ. ὁ.π., 404 καθώς και L. PERNOT, «Le lieu du nom (Τόπος ἀπὸ τοῦ ονόματος) dans la Rhétorique religieuse des Grecs», *Nommer les Dieux. Théonymes, épithètes, épicleses dans l'Antiquité*, N. BELAYCHE, P. BRULÉ, G. FREYBURGER, Υν. LEHMANN, L. PERNOT, F. PROST (eds), Tunnhout- Brepols 2005, Presses Universitaires de Rennes [Recherches sur les Rhétoriques Religieuses 5], 35.

⁸⁶⁹ Για την επιχειρηματολογία αὐτοῦ τοῦ τύπου βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 707-9 (Argument de totalité).

αρκετές φορές μέσα στο κείμενο (στ. 94, 121, 202, 210, 215, 220, 285 κ. α.), καθώς και το επίθετο μέγας (μέγα χρῆμα: στ. 338). Στο ίδιο πλαίσιο, προσπαθώντας να προβάλλει το χάρισμα της πειστικότητας των λόγων του Πλάτωνα, της βασισμένης στον απλό λόγο και την πλατιά σκέψη, δημιουργεί και λογοπαίγνιο με την ερμηνεία του ονόματός του⁸⁷⁰.

Επιπρόσθετα, οι αληθοφανείς αποδείξεις, ως τεκμηρίωση του επαίνου, συνιστούν συνήθη εγκωμιαστική τακτική⁸⁷¹, μέσω συγκεκριμένου λεξιλογίου ή της λειτουργίας του αυτόπτη μάρτυρα⁸⁷². Το σύνθημα λεξιλόγιο⁸⁷³, σχεδόν σε όλο το εύρος του, επιστρατεύεται από τον συγγραφέα (ἀπόδειξις: στ. 130, 397, ἀπέδειξεν: στ. 463, δέδεικται: στ. 319, 658, δειχθείσα: 405, μαρτυρούμενον: στ. 313, μάρτυρες: στ. 524, μαρτυρώσης: στ. 727, πεφανέρωται: στ. 432, φανερώσαι: στ. 422, πρόδηλον: στ. 607, περιφανῶς: στ. 626, σύμβολον: στ. 103, 704)⁸⁷⁴. Ενίοτε δε εξυτηρετεί τη στήριξη επιχειρημάτων του (ἐν εἰπῶν εἰς σύστασιν τῶν εἰρημένων πιστώσω τὸν λόγον: στ. 301, ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων: στ. 397-8, Μάρτυρες δὲ τῶν κατορθωμάτων, ὧν καὶ τὰ αἰτήματα: στ. 524). Επιπλέον, ως μάρτυρες των λεγομένων του επικαλείται, εκτός του μοναχού Αντανίου ως αυτόπτη μάρτυρα (στ.248-9), και τόπους βασανισμού ή εξορίας του αγίου, με το σχήμα της προσωποποιίας (Βοάτω ταῦτα ὁ τοῦ περιβοήτου μάρτυρος Μάμαντος χῶρος. Γραφέτω ταῦτα ἢ φρουρήσασα...Ὁξεῖα νῆσος: στ. 631-3). Αξιοσημείωτη, επίσης, η δική του παρουσία στο πλευρό του Πλάτωνα, η οποία λειτουργεί και ως προσωπική μαρτυρία ὄσων αφηγείται (εὖ οἶδα: στ. 219).

Ακόμα, για τη στήριξη της αλήθειας των λόγων του ο Θεόδωρος επιστρατεύει τη χρήση του διπολικού σχήματος λόγος-ἔργον⁸⁷⁵ (στ. 195,

---

⁸⁷⁰ Για λογοπαίγνια τέτοιου είδους με τα ονόματα θείων προσώπων βλ. L. PERNOT, «Le lieu du nom (τόπος από του ονόματος)...», ὁ.π., 33.

⁸⁷¹ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, 680-682.

⁸⁷² Για τη λειτουργία του αυτόπτη μάρτυρα βλ. DELEHAYE, *Les Passions*, 182. Εξάλλου η παρουσίαση του μαθητή ενός αγίου ως αυτόπτη μάρτυρα αποτελεί κοινό τόπο του αγιολογικού είδους. Βλ. σχετικά H. DELEHAYE, *Les Légendes Hagiographiques*, Bruxelles 1953³ (réimpression anastatique 1973), 67 και R. AIGRAIN, *L'Hagiographie. Ses sources, ses méthodes, son histoire*, Paris 1953, 144-5. Εδώ, μάλιστα, μαθητής και συγγραφέας συμπίπτουν.

⁸⁷³ Το λεξιλόγιο αυτό περιλαμβάνει τα ἀποφαίνειν, δεικνύναι, δείγμα, μάρτυρες, μαρτυρίαί, σημεία, τεκμήρια, σύμβολον, φανερός ή δηλος. Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 680-681.

⁸⁷⁴ Η σημασία των αποδείξεων και της παρουσίασής τους καθώς και η χρήση σημαντικών πράξεων ως ενδείξεων αόρατων ποιημάτων (προαίρεσης και ήθους) ήταν τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν στην ύστερη αρχαιότητα και στη Βυζαντινή εκπαίδευση, σύμφωνα με τη R. WEBB, «Praise and persuasion: argumentation and audience response in epideictic oratory», *Rhetoric in Byzantium*, 132.

⁸⁷⁵ Για την παρουσίαση αυτής της αντιστοιχίας ιδεολογίας και έμπρακτης εφαρμογής της από τον κάθε φορά επαινούμενο, προκειμένου να αναδειχθεί η επάρκειά του, άρα και ο δίκαιος έπαινός του, βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 665.

233, 300, 312-3, 727). Στο σχήμα αυτό προσδίδει ένα ρόλο ανάλογο με εκείνο του όρου *δείγμα*⁸⁷⁶, τονίζοντας έτσι, την έμπρακτη εφαρμογή της υιοθετημένης από τον ήρωά του ιδεολογίας. Τον ίδιο σκοπό (τον αιτιολογημένο έπαινο) εξυπηρετεί και η χρήση των *ἀξίως*, *ἄξιος*, *κατ' ἀξίαν* και άλλων σχετικών όρων⁸⁷⁷, κάποιους από τους οποίους επιστρατεύει ο Θεόδωρος (*ἀξιεπαινετώτερον*: στ. 101, *ἀξία*: στ. 114, *ἄξιος*: στ. 322, *ἄξια*: στ. 323, *ἀξιάγαστον*: στ. 338, *ἀξιαγάστω*: στ. 520, *ἀξιομνημόνευτον*: στ. 546, *ἀξίως*: στ. 552, *ἄξιον*: στ. 651).

Τα αυτοβιογραφικά στοιχεία του κειμένου και η προσπάθεια του Θεοδώρου να θέτει εαυτόν, εμφανώς, στο πλευρό του ήρωα αποτελεί πάγια τακτική του, η οποία έχει επισημανθεί και στο κεφάλαιο του λογοτεχνικού είδους. Πέρα από την ιδεολογική σκοπιμότητα αυτής της τακτικής, οφείλουμε να επισημάνουμε και σε επίπεδο εκφραστικών μέσων την χρήση α' πληθυντικού προσώπου σε ρήματα (λ.χ. *εἶπω*: στ. 194, *εὖ οἶδα*: στ. 219, 339 *φημί*: στ. 384) αλλά και την εκτεταμένη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας *ἡμεῖς* (σε πλάγιες πτώσεις: στ. 18, 30, 40, 60, 62, 273, 281, 287, 291, 319, 340, 343, 411, 499, 512, 513, 574, 649, 652, 658), συμβάλλοντας και στην εντύπωση μιας συλλογικότητας⁸⁷⁸, που εδώ περιορίζεται κυρίως σε μια ομάδα μειοψηφίας, τους ριζοσπαστικούς Στουδίτες, τους οποίους, ωστόσο, η επιχειρηματολογία του κειμένου δικαιώνει. Σε κάποιες από τις προαναφερόμενες περιπτώσεις, η προσωπική αντωνυμία εκπροσωπεί γενικότερα την κοινωνία της εποχής του, ενώ σε άλλες τον ίδιο ατομικά ή το στενό οικογενειακό του περιβάλλον. Επίσης, χρησιμοποιεί την κτητική αντωνυμία *ἡμέτερος* (στ. 285, 405, 432), προκειμένου να τονίσει την ένταξή του στην «ομάδα» του αγίου.

Παράλληλα με όλα τα προαναφερόμενα στοιχεία, τα οποία στηρίζουν το ανά διαστήματα εγκωμιαστικό ύφος του κειμένου, εντοπίζονται και στοιχεία που προσιδιάζουν στην ομιλία⁸⁷⁹, όπως οι αποστροφές προς το ακροατήριο (*ὁ μεθ' ὑμῶν*: στ. 248, *ὑμῖν*: στ. 249), στο οποίο συμπεριλαμβάνει και τον αυτοκράτορα (*βαρυσκάρδιε καὶ*

---

⁸⁷⁶ Για τη σημασία της σύνδεσης θεωρίας και πράξης στην εγκωμιαστική επιχειρηματολογία βλ. ό.π., 681, υποσ. 107 και 108. Η σύνδεση αυτή έχει τις απαρχές της στην κλασική ακόμα εποχή, δεδομένης της χρήσης της και από τον Θουκυδίδη στον επιτάφιο του Περικλή.

⁸⁷⁷ Η θέληση του ρήτορα να επαινέσει *ἀξίως* το κάθε φορά εγκωμιαζόμενο πρόσωπο, αποτελεί στόχο και πάγια τακτική των εγκωμίων. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 664–667.

⁸⁷⁸ Στα εγκώμια ο ρήτορας αντιπροσωπεύει το κοινό αίσθημα ή εκπροσωπεί έστω μια κοινωνική ομάδα. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge* II, 613-4.

⁸⁷⁹ Για τα χαρακτηριστικά της χριστιανικής ομιλίας, βλ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, κυρίως από τη σελίδα 153 κ.ε.

ἀπηνέστατε: στ. 624). Επίσης, κάποιες ερωταποκρίσεις⁸⁸⁰ (λ.χ. στ. 94) οι οποίες λειτουργούν ως μεταβάσεις, ο διάλογος⁸⁸¹ (στ. 126-129), η προστακτική (ὄρα τί ἐργάζεται: στ. 365, Ἀλλ' ὄρα: στ. 513, ὄρα τινος τὸν καρπὸν καὶ μὴ μεμφέσθω τὸν τρόπον⁸⁸²: στ. 315-6) και, ενίοτε, χωρίς να έπεται διάλογος, η αίσθηση παρουσίας ενός εικονικού συνομιλητή, στον οποίο είτε απευθύνεται είτε προβάλλει τις απόψεις του, με χρήση β' ή γ' ενικού προσώπου (βούλει: στ. 183, 325, 723, εἶποι: στ. 62, ὄρα: στ. 365, 513, φησίν: στ. 564). Στα στοιχεία αυτά, θα μπορούσαν να προστεθούν οι υπερβολές, οι αντιθέσεις και οι αναφωνήσεις⁸⁸³ (οι οποίες έχουν ήδη προαναφερθεί ή εντάσσονται στους σχετικούς πίνακες). Επίσης, κάποια στοιχεία ομιλητικού χαρακτήρα εντοπίζονται και σε σημεία άσκησης κριτικής από τον συγγραφέα, ενίοτε ειρωνικής και καυστικής⁸⁸⁴, για τα κακώς κείμενα της εποχής του. Μάλιστα, σε μερικές περιπτώσεις συνοδεύεται η κριτική με έμμεση ή άμεση προτροπή στο ακροατήριο, για αποφυγή ανάλογων καταστάσεων ή επιλογών. Ο διδακτικός αυτός στόχος του κειμένου, εκτός των άλλων, επιτυγχάνεται και με τη χρήση ρηματικών επιθέτων (Ἀγαπητόν: 593, ἀνενεκτέον: στ. 385, ἀνεφίκτων: στ. 648, ἀπαράγραπτος: στ. 727, ἀπόθητον: στ. 204, ἀσπαστόν: στ. 75, δυσκατόρθωτος: στ. 69, ἐπανιτέον: στ. 533, θαυμαστόν: στ. 373, μεθαρμοστέος: στ. 65, σεπτῶν: στ. 394, 403)⁸⁸⁵. Γενικότερα, τα ομιλητικά στοιχεία του κειμένου χωρίς να αποτελούν το κατεξοχήν ρητορικό υλικό του, αφήνουν, ίσως, να διαφανεί το πρώτο υπόστρωμα του έργου, προορισμένου αρχικά για εκφώνηση, πριν την τελική του επεξεργασία.

---

⁸⁸⁰ Για τις ρητορικές ερωτήσεις ως ένα από τα 4 βασικά εργαλεία των ομιλιών στον 9^ο αι. βλ. Ν. TSIRONIS, «Historicity and poetry in 9th century homiletics», *Preacher and Audience: Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, Μ. CUNNINGHAM-P. ALLEN (eds.), Leiden/Boston/Brill 1998, 307-308.

⁸⁸¹ Για το στοιχείο του διαλόγου στο βυζαντινό κήρυγμα βλ. Μ. CUNNINGHAM, «Dramatic device or didactic tool? The function of dialogue in Byzantine preaching», *Rhetoric in Byzantium*, 101-116. Για τον διάλογο επίσης, όπως και για την αναφήνηση, ως βασικά στοιχεία της ομιλητικής βλ. Ν. TSIRONIS, ό.π., 307 κ.ε.

⁸⁸² Η προτροπή, όπως εδώ, για το πώς πρέπει να εκληφθεί από το ακροατήριο μια πράξη που μπορεί να επισύρει ενστάσεις αποτελεί στρατηγική που προβλέπεται από κάποιους θεωρητικούς του εγκωμίου. Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, 682 κ. ε.

⁸⁸³ Η υπερβολή είναι ένα από τα 4 βασικά εργαλεία της ομιλίας. Τα υπόλοιπα τρία είναι η αναφήνηση, η ρητορική ερώτηση και η αντίθεση. Η δε αναφήνηση αντιπροσωπεύει το κοινό αίσθημα και εκφράζει θαυμασμό, απορία, απέχθεια ή ψόγο. Βλ. Ν. TSIRONIS, ό.π., 307-308.

⁸⁸⁴ Η ειρωνική και καυστική κριτική συνιστά στοιχείο της χριστιανικής ομιλίας, το οποίο έχει τις ρίζες του στη διατριβή των Κυνικών. Για το θέμα αυτό βλ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, *Χριστιανική ομιλία*, 128 κ.ε. Επίσης, βλ. Μ. CUNNINGHAM, «Introduction», *Preacher and Audience...* ό.π., 7-9.

⁸⁸⁵ Για την χρήση των ρηματικών επιθέτων ως μέσο επίτευξης του διδακτικού στόχου βλ. Ε. TRAPP, «The role of vocabulary in Byzantine rhetoric as a stylistic device», *Rhetoric in Byzantium*, 146-7.

Στα περί τελευτήs του αγίου και πάλι ο αφηγηματικός άξονας γίνεται φανερός με την παρουσίαση των σχετικών γεγονότων, συνυφαίνεται όμως με όλα εκείνα τα ρητορικά, εγκωμιαστικά και ομιλητικά στοιχεία, τα οποία επιλέγει ο συγγραφέας, για να ολοκληρώσει την προσπάθεια ανάδειξης του πνευματικού του πατέρα ως αγίου. Ως απάντηση στις ερωτήσεις της πνευματικής έλλειψης και του κενού (στ. 727-31), το οποίο άφησε ο εκλιπών, εισάγεται ο επίλογος-επίκληση⁸⁸⁶ με το μεταβατικό άλλ' (στ. 732), σε μια παράγραφο-κλισέ. Το ύφος της ρητορικό, με κάποιες εκφράσεις δανεισμένες, και πάλι, από το έργο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού, όπως ο επιτάφίός του στον μέγα Βασίλειο ή άλλα εγκώμιά του.

Ας δούμε όμως αναλυτικότερα τα σημεία του κειμένου, όπου εφαρμόζεται η ρητορική κατά των εικονομάχων και όσων παρεκκλίνουν από το ορθό δόγμα, το οποίο υπερασπίζεται ο τιμώμενος άγιος αλλά και ο συγγραφέας σε μια προσπάθεια υπεράσπισης των επιλογών τους και ταυτόχρονης κατήχησης των αποδεκτών του κειμένου.

---

⁸⁸⁶ Η προσευχή ως επίλογος, σύμφωνα με τον Σιδερά, υφίσταται στους βυζαντινούς επιταφίους μόνο αν ο εγκωμιαζόμενος είναι κληρικός. Επίσημαίνεται δε ότι στη βυζαντινή εποχή η ευχή αποκλίνει από τη σύσταση του Μενάνδρου. Αν υπάρχει, είτε απευθύνεται στον Θεό, με την παράκληση ο νεκρός να ανταμοιφθεί, είτε προς τον νεκρό, με την παράκληση να χαρίσει στον εκφωνητή ή στους επιζώντες περισσότερη προστασία ή να μεσιτεύσει στον Θεό γι' αυτό. Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 79. Στα αγιολογικά κείμενα η παρουσία επίκλησης προς τον τιμώμενο άγιο αφορά μόνο ιστορικά πρόσωπα και όχι ψευδεπίγραφους ή φανταστικούς αγίους, σύμφωνα με τον L. RYDÉN, «New forms of hagiography: heroes and saints», *The 17th International Byzantine Congress-Major Papers, Dumbarton Oaks/Georgetown University, Washington, D.C. August 3-8 1986*, A. CARATZAS (ed.), New York 1986, 547.

4.3 Η εικονολατρική ρητορική-η πολεμική του κειμένου

Η πρώτη και η δεύτερη περίοδος του μοιχικού σχίσματος (795-79 και 806-811 μ.Χ.)⁸⁸⁷ καθώς και η εποχή ανάδειξης του πατριάρχη Νικηφόρου (806 μ.Χ.) απετέλεσαν εποχές διωγμών, φυλάκισης και εξοριών για τον πνευματικό πατέρα και θείο του συγγραφέα, Πλάτωνα. Ο τελευταίος, βίωσε, επίσης, ως μοναχός, την α' φάση της Εικονομαχίας (730-787 μ.Χ.), κατά την οποία διαφυλάχθηκε από τη θεία πρόνοια, σύμφωνα με το κείμενο (στ. 285), ενώ δεν υπέστη την εξορία της β' φάσης της, γιατί πέθανε στις 4 Απριλίου του 814.

Έχει γίνει λόγος για τη στηλιτευτική διάθεση του Θεοδώρου, ο οποίος χρησιμοποιώντας ως εφιαλτήριο το έργο για τον Πλάτωνα, δράττεται της ευκαιρίας να υπερασπιστεί και να δικαιολογήσει τις επιλογές του μέντορά του, να πάρει θέση επί καίριων ζητημάτων της εποχής του, να στηλιτεύσει τα κακώς κείμενα, να αφυπνίσει συνειδήσεις και, ενίοτε, να κατηχήσει. Μελετώντας το κείμενο, διαπιστώνουμε ότι ο Θεόδωρος προβάλλει την αταλάντευτη πίστη και την παρρησία, με την οποία ο Πλάτωνας υπερασπίζεται το ορθό δόγμα σε κάθε περίπτωση. Επίσης, σκιαγραφεί τη γενικότερη στάση του, τις επιλογές ζωής, οι οποίες συνολικά διαμορφώνουν το προωθούμενο πρότυπο αγιότητάς του.

Στην προσπάθεια ανάδειξης αυτής της αγιότητας και του προτύπου που προπαγανδίζει, ο Θεόδωρος δίνει τα σημεία της πνευματικής υπεροχής του ήρωά του και ασκεί μια πολεμική πάνω σε καίρια ζητήματα επικαιρότητας της εποχής του, που υπήρξαν αιτίες τριβής της εξουσίας (πολιτικής και εκκλησιαστικής) με τους Στουδίτες. Μέσο επίτευξης αυτού του στόχου υπήρξε η αξιοποίηση των γνώσεων ρητορικής της εποχής του⁸⁸⁸. Οι εικονολάτρες συγγραφείς, αξιοποιώντας στοιχεία πολεμικής κατά αιρέσεων παλαιότερων εποχών, διαμορφώνουν ένα κώδικα αποδοχής ή άρνησης φίλων και εχθρών, αντίστοιχα, της εικονολατρίας⁸⁸⁹. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται χρήση μιας ορολογίας, η οποία, ακόμη και αν δε δηλώνει σαφώς εικονολατρικά ή αντίθετα αισθήματα, μπορεί να παραπέμψει τον υποψιασμένο αποδέκτη της. Έτσι, λέξεις όπως τιμή,

⁸⁸⁷ Βλ. P. HOLLINGSWORTH, «Moechian Controversy», *ODB*, 2, 1388-1389; P. HENRY, «The Moechian Controversy and the Constantinopolitan Synod of January A. D. 809», *Journal of Theological Studies* 20 (1969), 495-522 και Θ. KOPPE, *Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κωνσταντίνου Στ'*, Θεσσαλονίκη 1975.

⁸⁸⁸ Για τη ρητορική παιδεία του Θεοδώρου και την παρουσία της στο μαχητικό του έργο (αντιρρητικοί κατά εικονομάχων) βλ. K. DEMOEN, «Culture et rhétorique dans la controverse iconoclaste», *Byzantion* LXVIII (1998), 335-346.

⁸⁸⁹ Ενδεικτικά είναι τα άρθρα: K. DEMOEN, *ό.π.*, 311-346; N. KOUTRAKOU, «Defying the other's identity: language of acceptance and rejection in iconoclastic Byzantium», *Byzantion* LXIX (1999), 106-118, THE ΙΔΙΑΣ, *La notion de "Achab"*; D. GWYNN, «From Iconoclasm to Arianism: The construction of Christian tradition in the Iconoclast controversy», *GRBS* 47 (2007), 225-251.

προσκύνησις, σέβας, σοφός, φιλευσεβής, θεόσοφος, καθαρῶς, θεοδίδακτος σοφία, αντίρρησις, αντίλογια, ἀγών, ἐχθρός τοῦ βασιλέως, συνιστούν ὄρους, οι οποίοι παραπέμπουν στην αντίληψη των εικονολατρῶν για την παράταξή τους και βρίσκονται στον αντίποδα εκείνων, οι οποίοι προσιδιάζουν στους «άλλους», τους εικονομάχους. Η αντίληψη για τους τελευταίους εκφράζεται, συνήθως, μέσα από λέξεις, όπως αἵρεσις, ἀπαιδευσία, ἀμαθειῖς, σκότος, πλάνη, σκοτία, νύξ, σκοτόμαινα, σκοτένδυτοι, δυσσεβής, δυσφημία, ὑπηρέτες ἐκ βασιλέως, ἑλληνίζουσα βασιλεία, ἀπίστων ἐφεύρημα κ.ά.⁸⁹⁰. Επίσης, ὄροι, οι οποίοι χρησιμοποιούνται για την κατασκευή εικόνων, είναι τα ρήματα γράφειν και ἱστορεῖν. Όταν, λοιπόν, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το παράδειγμα της σκιαγραφίας, για να δείξει το βαθμό τελείωσης του ἥρωά του, θεωρούμε ότι η επιλογή δεν είναι τυχαία (στ. 221). Επιπρόσθετα, να επισημάνουμε τάση, σύμφωνα με την οποία στους εικονομάχους αποδίδεται ἕνας τρόπος ζωῆς συνυφασμένος με υλικές απολαύσεις⁸⁹¹, ως προέκταση των ειδωλολατρικών τους καταβολών, κατηγορία την οποία οι εικονολάτρες επιστρέφουν στους αντιπάλους τους, όταν εκείνοι με τη σειρά τους θεωρούν τη λατρεία των εικόνων ειδωλολατρική συνήθεια⁸⁹². Σε αυτή τη συλλογιστική χρησιμοποιείται και ο ὄρος ἑλληνίζουσα βασιλεία για τους εικονομάχους αυτοκράτορες.

Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, ότι ο Θεόδωρος, αναφερόμενος στη ζωή του Πλάτωνα ως λαϊκού, σε δύο περιπτώσεις τονίζει τις επιλογές του: να απέχει των ἀσυνέτων και να προτιμά ως παρέα του τους πεπαιδευμένους, συντασσόμενος με τους τίμιους και μεγαλύτερους σε ηλικία, προτιμώντας τους ψυχικά καλλιεργημένους και όχι εκείνους με αξιώματα (στ. 80-3). Επίσης, δεν επιδιόταν σε διασκεδάσεις και τυχερά παιχνίδια, αλλά επικέντρωνε την προσοχή του στους επαγγελματικούς του στόχους, με σωφροσύνη και με αποχή από νεωτερικάς ἐπιθυμίας (στ. 84-91). Λίγο αργότερα αναφέρει ότι προτιμούσε τις αναγνώσεις αντί των παιγνίων και την επίσκεψη σε εκκλησίες ἀντί θεάτρων και σε μοναστήρια ἀντί ασέμων καταγωγίων (στ. 99-101). Μάλιστα, το τελευταίο χωρίο αποτελεί παράδειγμα χρήσης του υπαινιγμού περί τριφελῆς ζωῆς των εικονομάχων στο σχετικό ἄρθρο της Κουτράκου⁸⁹³. Στο ίδιο πλαίσιο, ο Θεόδωρος κάνει χρήση και του ὄρου ἑλληνιζούσης βασιλείας, όταν αναφέρεται στην αποκατάσταση της λατρείας των εικόνων ἀπό την Ειρήνη (ἦκεν ἡμῖν ἡ χριστοφόρος Εἰρήνη, ἡ φερωνύμως βασιλεύσασα, ἐν ἣ μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν καὶ ἡ τοῦ μονάζειν παντὶ τῷ βουλομένῳ ἠνέωκτο θύρα, πάλαι ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλείας κεκλεισμένη, καθάπερ ὑπὸ

⁸⁹⁰ Για την ορολογία αυτή βλ. Ν. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, «Defying the other's identity... ὁ.π.

⁸⁹¹ «bon vivre» image είναι ο ὄρος που χρησιμοποιεί η Ν. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, ὁ.π., 115.

⁸⁹² Ὁ.π., 114.

⁸⁹³ Ὁ.π., 115, ὑποσ. 34

έλληνιζούσης τὸ χριστιανίζειν: στ. 340-3). Συχνά, επίσης, όπως θα δούμε και στα παρακάτω χωρία αλλά και σε διάφορα σημεία του κειμένου, εφαρμόζει την ορολογία της εικονολατρικής ρητορικής, με χρήση των όρων φως-σκοτάδι, σε μια αντιθετική παρουσίαση των δύο αντιμαχομένων πλευρών. Επίσης, κάνει χρήση των όρων *πλάνη* (*εἶδωλον πλάνης*: στ. 58, *λαοπλάνος*: στ.59), *αἵρεσις* (στ. 280, *αἵρετιζόντων*: στ. 400), *σέβας* (*χειμῶν ἀσεβείας*: στ. 287), *δυσσεβής* (στ. 58, 279), *τιμή* (*εἰκόνοσ τιμή*: στ. 60, *ἡτιμώθη*: στ. 60), *ἀπαιδευσία* (*ἀπαιδευτῶσ*: στ. 144, *ἐπαιδευθῆ*: στ. 228), *νύξ* (*νυκτομαχίας*: στ. 288) κ.ά.

Εκτός όμως από την εφαρμογή της ρητορικής, όπως διαμορφώθηκε για την αντιμετώπιση των εικονομάχων, ο Θεόδωρος κάνει χρήση μιας γενικότερης στηλιτευτικής ρητορείας και σε σχέση με το μοιχικό σχίσμα. Ας δούμε, λοιπόν, χαρακτηριστικά παραδείγματα της γενικότερης πολεμικής του κειμένου:

1. Όταν αναφέρεται στην επιδημία πανώλης, την χαρακτηρίζει ουράνιο οργή και αιγυπτιακή μάστιγα, παραπέμποντας στο βιβλικό υπόβαθρο της θείας τιμωρίας, που έρχεται να πλήξει την αυτοκρατορία εξαιτίας της εικονοκλαστικής στάσης του *δυσσεβούς* Κωνσταντίνου Ε', κατά την βασιλεία του οποίου η εικόνα του Χριστού ονομάστηκε *εἶδωλον πλάνης* (στ. 58).

2. Όταν αναφέρεται στην α' περίοδο της εικονομαχίας, κατά την οποία ο μοναχισμός δέχτηκε πλήγμα και η τύχη του Πλάτωνα αγνοείτο, κάνει χρήση μιας σειράς χαρακτηρισμών για τον Κωνσταντίνο Ε', όπως *κακίας δοχεῖον*, *πολυκέφαλος δράκων*, *εἰκονομαχικῆς αἵρέσεωσ τριστάτης*, *πικρός διώκτης*, ενώ θεωρεί την εποχή ως *χειμῶνα ἀσεβείας* (στ. 278 κ.ε.). Ταυτόχρονα κάνει χρήση ενός βιβλικού παραθέματος, για να ταυτίσει τον αυτοκράτορα με τον βιβλικό βασιλιά Αχαάβ και τον Πλάτωνα με τον προφήτη Ηλία, ο οποίος γλύτωσε της οργής του πρώτου με θεϊκή βοήθεια. Ο Αχαάβ, βασιλιάς του Ισραήλ, ο οποίος, εξαιτίας της συζύγου του Ιεζάβελ λάτρεψε τα είδωλα και αφιέρωσε ναό στον Βάαλ, ήρθε σε αντιπαράθεση με τους προφήτες (θανατώνοντας αρκετούς) και, κυρίως, τον Ηλία τον Θεσβίτη. Από τα χρόνια των απολογητών η αναφορά του όρου χρησιμοποιείται στην αντιουδαϊκή προπαγάνδα.⁸⁹⁴ Στη ρητορική δε της εικονόφιλης επιχειρηματολογίας αυτή η *αντονομασία* υπήρξε χρήσιμη για να οριστεί το πρότυπο

⁸⁹⁴ Για τη χρήση του όρου «Αχαάβ» την εποχή της εικονομαχίας βλ. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, *La notion de "Achab"*, ό.π., 123-144.

του ασεβούς βασιλιά⁸⁹⁵, του αιμοχαρούς τυράννου και όχι μόνο. Παρουσιάζοντας τον αυτοκράτορα ως Αχαάβ, οι εικονόφιλοι επιτίθενται στη νομιμότητά του και στην εικόνα του γενικότερα, παραχωρώντας στους αντιπάλους του το ρόλο του *μάρτυρα*. Σε δεύτερο επίπεδο επιστρέφουν στους εικονομάχους αυτοκράτορες την κατηγορία του ειδωλολάτρη, που εκείνοι χρησιμοποιούν για τους εικονολάτρες. Ο χαρακτηρισμός «νέος Αχαάβ» που έχουμε στο κείμενό μας απαντά και στον Θεοφάνη για τον αυτοκράτορα Νικηφόρο (Theoph., CSHB, Bonn, 1839, 760-761). Ο Κωνσταντίνος Ε' όμως, ως αποδέκτης αυτής της προσηγορίας, φαίνεται να κατέχει τα πρωτεία. Στο ίδιο δε χωρίο, όπου ο Θεόδωρος τον χαρακτηρίζει έτσι, ονομάζεται η περίοδος αυτή «νυκτομαχία» ενώ ο Πλάτωνας εμφανίζεται ως παρουσία αστέρα εωθινού (στ. 287)

3. Στην περίπτωση της Συνόδου της Κωνσταντινούπολης αποκαλεί τους συμμετέχοντες εικονομάχους *ψευδοσύλλογον* ενώ τους ομοϊδεάτες του *ἀληθείας ἄθροισμα* (στ. 403-4)

4. Στο ζήτημα του δεύτερου γάμου του Κωνσταντίνου Στ' με την Θεοδότη, κατηγορεί τον αυτοκράτορα ότι *μοιχεύει κατά τὸν Ἡρώδη*, ενώ επαινεί τον Πλάωνα ως *τοῦ Προδρόμου ὁμόζηλο* (στ. 430-32), ο οποίος με παρηγορία στηλιτεύει τον αυτοκράτορα.

5. Για τους βασανισμούς και τις εξορίες κατηγορείται, και πάλι, ο Κωνσταντίνος Στ' ότι ως «χειρ Ἀβεσσαλώμ» (στ. 437) οργάνωσε την τιμωρία, ακριβώς όπως ο βιβλικός πρίγκιπας οργάνωσε την δολοφονία του ετεροθαλούς αδελφού του Αμνών. Ίσως εδώ, ἔμμεσα, να υπονοεί και μία ανάλογη τιμωρία. Αμέσως μετά αναφέρει τους εικονομάχους ως *πολεμίους* απέναντι στον Πλάωνα, *τὸν ἄοπλο μοναστὴ τοῦ Χριστοῦ* (στ. 442-3). Όταν δε σύρεται ενώπιον του αυτοκράτορα, ο δεσμοφύλακας του αποκαλείται *Βριάρεως* ενώ, πάλι, παρομοιάζει τον επαινούμενο με τον Ιωάννη τον Πρόδρομο (στ. 454-5). Αμέσως μετά, με *ὁμογνώμονα* της Ηρωδιάδας παραλληλίζεται η Θεοδότη (στ. 457-8), ενώ ως

---

⁸⁹⁵ Για την ανάλογη χρήση του σχήματος αυτού και από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό στον επιτάφιο για τον Βασίλειο Καισαρείας βλ. K. DEMOEN, «Exemples d'antonomasie dans l'oraison funèbre de s. Basile de Cesarée (BHG 245). Un nom peut en cascher un autre», AB 112 (1994), 304-308.

ομολογητή προβάλλει τον Πλάτωνα (στ. 463). Πολεμική (με εφαρμογή της *τραχύτητας*: με μικρές κοφτές φράσεις και ευθείες ερωτήσεις: στ. 466-477) κατά μοναχών, συντασσόμενων με τον αυτοκράτορα, ασκεί ο Θεόδωρος χωρίς να τους κατονομάζει (στ. 467-8). Ταυτόχρονα, εκφράζεται με *ειρωνεία* για τον Ιωσήφ Καθαρών, τον ιερέα που τέλεσε τον δεύτερο γάμο του αυτοκράτορα, αποκαλώντας τον *θαυμαστό φρούραρχο* (στ. 469). Ακολουθούν δυο χαρακτηρισμοί με σαφή στηλιτευτική αναφορά για τον Ιωσήφ και όσους έχουν διαπράξει ή έχουν αποδεχτεί την μοιχεία. Αποκαλεί *μοιχοζεύκτη* (στ. 472) τον πρώτο και *μοιχαλλοίωτους* (στ. 478) τους δράστες και όσους τους ανέχονται. Όπως μπορεί να συμπεράνει ο αναγνώστης, εδώ θίγει πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία, πολιτικούς και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους, οι οποίοι ενέδωσαν προκειμένου να μη διακυβεύσουν την θέση τους.

6. Στο ζήτημα της εκλογής του πατριάρχη Νικηφόρου κάνει αναφορά στη φυλάκιση των Στουδιτών για 24 ημέρες, αλλά δεν προχωρά σε βαρείς χαρακτηρισμούς, όπως για τους πολιτικούς. Ωστόσο, η στηλιτευτική του διάθεση υποβόσκει στη φράση ότι η ψήφος των εκλεκτόρων εκπορευόταν είτε από φιλία (υπονοώντας τους συντασσόμενους με τον αυτοκράτορα ή τον υποψήφιο πατριάρχη), είτε από αγάπη στην αλήθεια. Τέλος, με μικρές φράσεις αναφέρεται στον αυτοκράτορα, τον οποίο αποκαλεί «ρίψασπι» και «αξιογέλαστο», καταλήγοντας σε μια ευθεία ερώτηση (*τραχύτητα*: στ. 575-8), ενώ η στάση του κρίνεται ως «προεισόδιος άνομία» (στ. 579-80) για την αναβίωση του μοιχικού σχίσματος.

7. Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθεί μια σειρά αρνητικών χαρακτηρισμών για τον Ιωσήφ Καθαρών (σε ύφος *γοργότητος*: στ. 581-4), του οποίου η *κατ' οικονομία* επαναφορά στα καθήκοντά του, προκάλεσε την αντίδραση των Στουδιτών και τη δεινή θέση που περιήλθαν και πάλι (στ. 584). Η εποχή του 809, κατά την οποία καταδικάζεται ο Πλάτωνας και η ακολουθία του, φέρεται ως περίοδος, όπου κανείς δε συμβουλεύει τα ορθά ούτε ενθαρρύνει προς τα θεία (στ. 592), γιατί πολλοί ήταν οι συντασσόμενοι με τον αυτοκράτορα, και μάλιστα, μεταξύ αυτών και κληρικοί (στ. 593-4). Επικρίνει δε με *ειρωνεία* την έλλειψη συνοδικής πειθαρχίας και την

αντίληψη της χριστιανικής διακυβέρνησης (βαρύτης: στ. 600).

8. Εν συνεχεία, κλείνει τις κατηγορίες χαρακτηρίζοντας τον αυτοκράτορα πικρόν διώκτην, βαρυσκάρδιον και ἀπηνέστατον (αποστρεφόμενος με ερωτήσεις προς αυτόν: τραχύτης: στ. 622-6), καθώς αυτός, αν και Χριστιανός κατ' όνομα, καταπατεί τους νόμους του Χριστού, αγνοώντας ότι απέναντι στους αήττητους θεϊκούς νόμους κανείς βασιλιάς δεν ανακηρύχθηκε νικητής. Δράττεται, δηλαδή, της ευκαιρίας για κατήχηση και αφύπνιση συνειδήσεων. Μάλιστα, εδώ υπάρχει και υπαινιγμός (σκύμνος: στ. 625) για πρόσωπο του χρόνου συγγραφής, όπως αναφέρουμε στο σχετικό με τη χρονολόγηση του βίου κεφάλαιο.

9. Παρουσιάζει τις κακουχίες του Πλάτωνα στην εξορία να δημιουργούν διάθεση θρηνητική ακόμη και στους αναισθητους λίθους εκτός από την ανάλγητη καρδιά των στρατιωμονάχων φυλάκων (στ. 630-5)

10. Έτσι, ως ηθικό δίδαγμα προτάσσει την τιμωρία του Νικηφόρου, τον οποίο ή κραταιά χείρ του Θεού εις Σκύθας έκτοπίσασα, έκεισε πανστρατι ώλεσεν (στ. 646-7), ενώ τον Πλάτωνα στην οικείαν ποίμνην αποκαταστήσασα, όμολογητήν έαυτου άναδείκνυσιν (στ. 650-1). Στον τρόπο της αποκατάστασης του ήρωα μεταβαίνει με χρήση ερωταπόκρισης (στ. 651). Συγκαταβαίνει ή μάλλον εκφράζει το σεβασμό και τη μετάνοιά του ο ύψιστος πολιτικός θεσμός στο πρόσωπο του Πλάτωνα (έδυσώπησαν οί κρατουόντες στ. 653-4). Λύθηκε η διαφορά με τον πατριάρχη, ο οποίος άπελογήσατο...πάντα τὰ γεγενημένα έξ έπηρείας είναι του βασιλεύσαντος (στ. 654-5). Εδώ, και πάλι του δίνεται η ευκαιρία μέσω κηρύγματος να στηρίξει τη στάση των Στουδιτών (στ. 655-662).

11. Τέλος, λίγο πριν τον θάνατο του Πλάτωνα, σύμφωνα με το κείμενο, ο Πατριάρχης Νικηφόρος φέρεται, αφού έχει απολογηθεί για τη στάση του (στ. 654), να επισκέπτεται τον Πλάτωνα και να ζητά την ευχή του. Τονίζεται δε ότι εκείνη η στιγμή υπήρξε πάσης ύπονοουμένης διαφορᾶς άλεξητήριον (στ. 695-6) και ο άγιος πᾶσιν ύπερηύξατο άπασιν άφίησιν...Χριστόν καν τῶ θανάτω μιμούμενος (στ. 697-9). Ουσιαστικά, δηλαδή, ο πατριάρχης πήρε άφεση αμαρτιών από τον ετοιμοθάνατο Πλάτωνα και, ως εκ τούτου, ο ανώτερος εκκλησιαστικός θεσμός υπέστη πλήγμα από έναν απλό μοναχό, ο οποίος

όμως περνά στην τάξη των αγίων, μιμούμενος τον Χριστό σε όλα, ακόμα και στον θάνατο.

Ο Θεόδωρος, όπως διαπιστώνει κανείς από τα παραπάνω χωρία, ασκεί μια καυστική κριτική μέσω μιας πολεμικής ρητορικής στους κρατούντες της εποχής του, στον αντίποδα των οποίων τίθεται ο Πλάτωνας, ο οποίος τοποθετείται στη σφαίρα των αγίων. Όσο και αν προσπαθεί να ασκήσει αυτή την κριτική με μεγαλύτερη διακριτικότητα στην περίπτωση των πατριαρχών, όταν αναφέρει απρόσωπα ότι κανείς δεν κηρύσσει τα θεία ή επικρίνει την έλλειψη συνοδικής πειθαρχίας, ασκεί, ωστόσο, σαφέστατα αρνητική κριτική και στην εκκλησιαστική εξουσία. Επίσης, προκειμένου να στηλιτεύσει στάσεις και συμπεριφορές, κάνει χρήση νεολογισμών, που του προσγράφονται χωρίς αμφιβολία, όπως οι λέξεις *μοιχοζεύκτης*, *μοιχαλλοίωτοι*⁸⁹⁶ ή *στρατιωμόναχοι*.

Αυτή η στηλιτευτική διάθεση για τους αντιπάλους επιτείνει τον έπαινο για την πλευρά η οποία διώκεται από αυτούς. Ο έπαινος, δηλαδή, βασίζεται στη θετική παρουσίαση των μοναστικών και ψυχικών αρετών του τιμώμενου προσώπου μαζί με τις συνακόλουθες πράξεις αλλά και σε ένα αντίποδα, ο οποίος δεν είναι παρά ο *ψόγος* των αντιπάλων. Πώς λειτουργεί λοιπόν, η χρήση του αντιθετικού ζεύγους *έπαινος-ψόγος* σ' ένα λογοτεχνικό κείμενο και ποιο στόχο εξυπηρετεί;

Βέβαιο είναι ότι αυτή η πολεμική δεν υπήρξε αυτοσκοπός για τον συγγραφέα. Η χρήση της όμως βοήθησε στην εξυπηρέτηση των στόχων συγγραφής. Ειδικότερα στην προώθηση της σπουδαιότητας της ιδεολογίας, στην ανάδειξη της αγιότητας του θείου και πνευματικού του πατέρα και, κατά συνέπεια, στην επιθυμητή καθιέρωση της λατρείας του στο εορτολόγιο της εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Ο *ψόγος* όμως σαφέστατα δε λειτουργεί μέσα στο κείμενο μονοδιάστατα. Διαπιστώνουμε από τα χωρία, τα οποία παρουσιάστηκαν, ότι μέσα από τη χρήση του καταλήγει σε ηθικό δίδαγμα για το αήττητο των θείων νόμων ή την τιμωρία του αυτοκράτορα και την ανάδειξη του ομολογητή μοναχού. Εξυπηρετεί, δηλαδή, έναν ακόμη στόχο, που είναι η κατήχηση του ακροατηρίου. Επίσης η «μετάνοια» του πατριάρχη αποτελεί στοιχείο κατήχησης για το ακροατήριο (αφού προβάλλεται η αρετή της ταπείνωσης), ανεξάρτητα από το πλήγμα, το οποίο δέχεται ο πατριαρχικός θεσμός και το οποίο πλήγμα δεν πέρασε ούτε απαρατήρητο, ούτε ατιμώρητο για τους Στουδίτες⁸⁹⁷.

Από την ανάλυση αυτής της πτυχής του κειμένου, διαπιστώνεται η δυνατότητα πολλαπλών αναγνώσεων του, η λογοτεχνικότητά του, οι ιστορικού ενδιαφέροντος πληροφορίες του αλλά και το πώς και γιατί αξιοποιεί εδώ ο Θεόδωρος τις ρητορικές του γνώσεις και δυνατότητες.

⁸⁹⁶ FATOUROS, *Epistulae*, I, 127*.

⁸⁹⁷ Βλ. στην επόμενη ενότητα της λογοκρισίας του έργου (κεφ. 4.4)

Γενική αποτίμηση

Διαπιστώσαμε ήδη ότι το κείμενο διαθέτει έναν αρκετά εκτενή (32 στίχων) ρητορικού ύφους πρόλογο, και έναν σχεδόν ανάλογο ύφους επίλογο-επίκληση. Στην 2^η, μόλις, παράγραφο του κυρίως θέματος τίθεται μια παρέκβαση. Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα (για την αγιολογική βιογραφία της μέσης περιόδου) η θεματική ανανέωση επιτυγχάνεται μέσω παρεκβάσεων ιδεολογικού χαρακτήρα⁸⁹⁸. Επίσης, τα προβλεπόμενα βασικά ρητορικά εργαλεία της πολύπτυχης βιογραφίας της μέσης περιόδου, όπως η περιοδική σύνταξη, οι εκτεταμένοι διάλογοι, οι ποιητικές αλληγορίες, το δυσνόητο λεξιλόγιο, τα άπαξ λεγόμενα, οι λατινικοί τύποι και τα διπλά παραθέματα, βιβλικά και αρχαίων ελλήνων συγγραφέων⁸⁹⁹, σε μεγάλο βαθμό εντοπίζονται στο κείμενό μας. Επιπρόσθετα, αν λάβουμε υπόψη μέσω ποιων αλλαγών γίνεται αντιληπτή η ανάδειξη υψηλότερου ύφους σε κείμενα αυτής ή λίγο μεταγενέστερης εποχής, διαπιστώνουμε ότι στο κείμενό μας τα ρητορικά σχήματα, κυρίως οι μεταφορές, έχουν σημαντικό ρόλο, όπως και η προσθήκη λογοπαιγνίων, επιρρημάτων αλλά και παραπομπών. Επίσης, αρχαϊζουσες μορφές όπως η δοτική πτώση, η ευκτική έγκλιση και οι χρόνοι παρακείμενος και υπερσυντέλικος, που είχαν ατονήσει και επανεμφανίζονται⁹⁰⁰, εντοπίζονται ευρέως στο εν λόγω κείμενο. Σύμφωνα δε με τα προβλεπόμενα για το ύφος των εγκωμίων αξιοποιούνται ιδέες του Ερμογένη ή χαρακτηριστικά που συνάδουν με το υψηλό ύφος, όπως αυτό γίνεται αντιληπτό κατά τη δεύτερη σοφιστική⁹⁰¹.

Παρά τις όποιες μορφολογικές ή συντακτικές «αδυναμίες» του κειμένου μας, όλα τα άλλα μορφολογικά και υφολογικά χαρακτηριστικά του το καθιστούν έργο-τομή: γεφυρώνοντας δύο εποχές αλλά και σηματοδοτώντας την απαρχή μιας υψηλής αισθητικά λογοτεχνικής περιόδου (μακεδονική αναγέννηση), η γενική αποτίμησή του το αναδεικνύει έργο πρωτοπόρο στη σύζευξη παλαιότερων και νέων τάσεων κατά τη μέση περίοδο, όπως φαίνεται και στο κεφάλαιο του λογοτεχνικού είδους. Ο Θεόδωρος σε αυτό το κείμενο, εκτός όλων των άλλων στόχων του, εναποθέτοντας τους καρπούς της ρητορικής, και όχι μόνο, παιδείας του μεταλαμπαδεύει, συνειδητά ή μη, συγγραφικές αρετές και τακτικές των δικών του πηγών (των Καππαδοκών Πατέρων, και ιδιαίτερος του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού, του Ευσεβίου Καισαρείας, του Διονυσίου

---

⁸⁹⁸ EFTHYMIADES, *Dissertation*, 142-143.

⁸⁹⁹ EFTHYMIADES, *Dissertation*, 142-143.

⁹⁰⁰ Για τα παραπάνω βλ. H. HUNGER, «The reconstruction and conception of the past in literature», *The 17th International Byzantine Congress Major Papers*, A. Caratzas (ed.), Dumbarton Oaks / Georgetown University Washington, D.C., August 3-8, 1986, 512.

⁹⁰¹ PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge I*, 333 κ.ε.

Αρεοπαγίτου κ.ά.) στους μεταγενέστερους⁹⁰². Ανεξάρτητα από το αν η ρητορική του γνώση προέρχεται άμεσα ή έμμεσα από τη διδασκαλία του Αριστοτέλη, την υιοθετεί, για να υπερασπιστεί την ιδεολογία του, γεγονός που αναδεικνύεται ακόμη εντονότερα στους Αντιρρητικούς του⁹⁰³.

4. 4 Η λογοκρισία του έργου

Η προσπάθεια σύνταξης της εργογραφίας του Θεοδώρου Στουδίτη και, κυρίως, των ανέκδοτων έργων του δημιούργησε την ανάγκη να παραπέμψουμε στη χειρόγραφη παράδοσή τους. Η έρευνα αυτή καθώς προχωρούσε μας έφερε αντιμέτωπους με τη διαπίστωση μιας αριθμητικά άνισης εικόνας στη χειρόγραφη παράδοση των έργων του Θεοδώρου. Κάποια έργα δηλαδή, όπως οι *Κατηχήσεις*, γνώρισαν με βεβαιότητα πολύ μεγάλη διάδοση. Αναφέρονται ενδεικτικά 100 και πλέον ελληνικά χειρόγραφα ενώ άλλα έργα, π.χ. οι επιτάφιοι λόγοι, περιορίζονται σε ελάχιστα χειρόγραφα, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Οι λόγοι αυτής της εξαιρετικά άνισης διάδοσης μπορεί να είναι προφανείς, όπως π.χ. η ένταξη των *Κατηχήσεων* στη μοναστική παράδοση.⁹⁰⁴ Εδώ όμως θα επιχειρήσουμε μία λιγότερο προφανή ερμηνεία του φαινομένου.

Με βάση τον αριθμό των χειρογράφων, η εργογραφία του Θεοδώρου μπορεί να ταξινομηθεί στις εξής κατηγορίες με φθίνουσα πορεία⁹⁰⁵:

1) Οι *Κατηχήσεις*, *Μικρά* και *Μεγάλη*, όπως προαναφέρθηκε είναι τα πιο δημοφιλή έργα του. Στην ίδια κατηγορία εντάσσουμε και τις ομιλίες, οι οποίες αφορούν σε θέματα μοναστικής οργάνωσης, έργα με πλούσια

---

⁹⁰² Έχουν εντοπιστεί εκφράσεις του Στουδίτη σε μεταγενέστερους συγγραφείς. Ενδεικτικά βλ. στ 216 τη φράση *κύριος όβολού* η οποία απαντά στο έργο του Μακαρίου Μακρή (*Macarius Macres, Consolatio ad Invalidum*, l. 888: *δυοῖν κύριος όβολών*), στ. 286-287 τη φράση *ἴν' ἀναφανῆ-ἡμῖν* να παραλλάσσεται στο έργο του Ιγνατίου Διακόνου (*EFTHYMIADIS, Dissertation*, 14, l. 9: *καὶ καταπραῦναι τὴν τῆς νυκτομαχίας ἀσέληνον θύελλαν*), στ. 322 τη φράση *τὴν ἀρετὴν μετέωρος* στο έργο του Μιχαήλ Ψελλού (E. A. FISHER, *Michaelis Pselli orationes hagiographicae*. Stuttgart: Teubner, 1994, 4, 77: *τῶν ὑψηλῶν μόνον καὶ μετεώρων τὴν ἀρετὴν*), στ. 735 τη φράση *πόνοις τε καὶ ἀγώνοις συνεστήσω* στο έργο του Μιχαήλ Σύγκελλου (P. HATLIE, «The encomium of Ss. Isakios and Dalmatos by Michel the monk (BHG³ 956d): Text, Translation and Notes», *ΕΥΚΟΣΜΙΑ, Studi miscellanei per il 75° di Vincenzo Poggi S.J a cura di V. RUGGIERI e L. PIERALLI*, Rubbettino 2003, § 33, l. 1: *ὑμετέρως μάνδρας, ἦν πόνοις ὑμῶν ἀσκητικοῖς συνεστήσατε*).

⁹⁰³ K. DEMOEN, «Culture et rhétorique dans la controverse iconoclaste», *Byzantion* LXVIII (1998), 339.

⁹⁰⁴ C. FRAZEE, «St. Theodore of Stoudios and ninth century monasticism in Constantinople», *Studia Monastica* 23 (1981), 57-58.

⁹⁰⁵ Πάντα με την επιφύλαξη ότι δεν έχει ελεγχθεί το σύνολο των υφισταμένων καταλόγων χειρογράφων. Ωστόσο από τον μεγάλο αριθμό καταλόγων που έχουμε ερευνήσει αποδίδεται αυτή η εικόνα.

παράδοση αλλά όχι ανάλογη των *Κατηχήσεων*. Τα *Ἐπιτίμια* σε μοναχούς, για παράδειγμα, παραδίδονται σε 12 χειρόγραφα ενώ η *Διαθήκη* του σώζεται σε 31.

2) Τα ποιητικά του έργα, επίσης, έχουν μεγάλη διάδοση. Στην έκδοση λ.χ. των *Επιγραμμάτων* του Θεοδώρου ο Speck παρουσιάζει 46 χειρόγραφα, όπου παραδίδονται τα έργα αυτά.⁹⁰⁶, όπως και τα υμνογραφικού περιεχομένου.

3) Οι *Επιστολές*, επίσης, μαρτυρούν ευρεία διάδοση. Ενδεικτικά αναφέρουμε 36 χειρόγραφα.

4) από τα αγιολογικά έργα του, όσα αναφέρονται σε εορτές ή μορφές αγίων με λατρεία ευρύτερη γεωγραφικά και χρονικά, καθώς και σε θεομητορικές ή δεσποτικές εορτές με μεγάλη απήχηση, έχουν μεγαλύτερη διάδοση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι λόγοι στον άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο (BHG 842, BHG 843, BHG 864), οι οποίοι παραδίδονται σε 29, 31, και 16 κώδικες αντίστοιχα, ή ο λόγος στην προσκύνηση του Τιμίου Σταυρού (BHG 414) σε 34 κώδικες.

5) Σε διαφορετική κατηγορία ταξινομήσαμε τα αγιολογικά έργα του, τα οποία αναφέρονται σε μορφές αγίων μοναχών της εποχής της Εικονομαχίας ή πρωιμότερους, όπως τον Αρσένιο, τον Αυξέντιο, τον Θαδδαίο Στουδίτη, τον Θεοφάνη ομολογητή, τον Παύλο ομολογητή. Τα έργα αυτά παρουσιάζουν αισθητή υποχώρηση στη χειρόγραφη διάδοσή τους. Στην κατηγορία αυτή εντάσσουμε, επίσης, τα έργα του Θεοδώρου στη μητέρα του, Θεοκτίστη, και τον θείο του, Πλάτωνα, τα οποία θα σχολιάσουμε εκτενέστερα στη συνέχεια.

6) Τα θεολογικού χαρακτήρα έργα, τα οποία προορίζονταν για την υπεράσπιση της ιδεολογίας των εικονολατρών και εξυπηρέτησαν τη δογματική μιας μικρής σχετικά χρονικής περιόδου, παρουσιάζουν εξαιρετικά ισχνή διάδοση με έναν ή λίγο περισσότερους κώδικες. Διαπιστώθηκε από τη μέχρι τώρα έρευνα, πχ., ότι οι *Αντιρρητικοί κατά εικονομάχων* παραδίδονται σε 4 χειρόγραφα ενώ τα *Προβλήματα τινά προς εικονομάχους* και *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῶν ἀσεβῶν ποιημάτων* σώζονται μόνο σε ένα.

7) Μία τελευταία κατηγορία αποτελούν τα χαμένα έργα του Θεοδώρου, για τα οποία είναι προφανές ότι δεν μπορεί να είχαν πλούσια παράδοση.

Είναι εύλογο επομένως το ερώτημα πώς και γιατί κάποια έργα ενός πνευματικού καθοδηγητή και υπερασπιστή του αμιγούς δόγματος, όπως ο Θεόδωρος, τα οποία γεννήθηκαν μέσα στο περιβάλλον της δικής του πρωτοπόρου μονής στον τομέα της αντιγραφής και παραγωγής χειρογράφων, γνωρίζουν τόσο περιορισμένη χειρόγραφη παράδοση. Θα

---

⁹⁰⁶ P. SPECK, *Theodoros Studites Jamben auf verschiedene Gegenstände...* ό.π., 8-23 και 108.

επιχειρήσουμε να απαντήσουμε μέσω της μελέτης του υπό έκδοση κειμένου.

Τα έργα του Θεοδώρου στον Πλάτωνα και τη Θεοκτίστη ανήκουν, όπως αναφέρθηκε, σε μία από τις ομάδες των λιγότερο διαδεδομένων έργων του. Το αφιερωμένο κείμενο στον θείο του και πνευματικό του πατέρα, Πλάτωνα, εκτός από τον κύριο στόχο της καθιέρωσης της λατρείας του στο εορτολόγιο της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης, εξυπηρετεί ασφαλώς και την προώθηση της σπουδαιότητας της ιδεολογίας και τοποθέτησης του Θεοδώρου πάνω σε καίρια ζητήματα επικαιρότητας της εποχής του. Στηλιτεύει, όπως αναφέρεται διεξοδικά στο σχετικό με το ύφος του κειμένου κεφάλαιο, τους συντελεστές του Μοιχικού σχίσματος⁹⁰⁷, τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη φάση του, και τοποθετείται, επίσης, κατά της Εικονομαχίας και των οπαδών της.

Είναι βέβαιο ότι σε όλη την περίοδο της Εικονομαχίας το κύρος του πατριαρχείου είχε υποστεί πλήγμα κυρίως στα μάτια των ζηλωτών εικονολατρών μοναχών. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Στεφάνου του διακόνου για τον εγκάθετο πατριάρχη Αναστάσιο, *ὅστις τὰ τῆς ἐκκλησίας πάντα τοῖς βασιλείοις προέδωκεν*⁹⁰⁸. Πραγματικά, η αναζήτηση διαφορών μεταξύ των Σπουδιτών και του πατριαρχείου μας οδήγησε στην εποχή του πατριάρχη Μεθοδίου (Μάρτ. 843-Ιούν. 847)⁹⁰⁹, λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του Θεοδώρου (826) και αμέσως μετά την αναστήλωση των εικόνων, το 843. Η μετριοπαθής απόφαση του Μεθοδίου να μην τιμωρήσει αλλά απλώς να απομακρύνει από τις θέσεις τους εικονοκλάστες κληρικούς, είχε προσκρούσει στη σθεναρή αντίδραση των ζηλωτών μοναχών των Σπουδίου. Μια σειρά από άρθρα και κείμενα ρίχνουν φως σε αυτή την διένεξη.⁹¹⁰

---

⁹⁰⁷ Βλ. υποσ.882 της σελίδας 193.

⁹⁰⁸ M-Fr. AUZÉPY, *La vie d'Étienne le jeune par Étienne le diacre*, Aldershot, Variorum 1997, [Birmingham Byzantine and Ottoman monographs 3], 100, §10,15-16.

⁹⁰⁹ ODB 2, 1355; L. BRYBAKER-J. HALDON, *Byzantium in the Iconoclast Era (ca680-850): The Sources. An Annotated survey*, Aldershot: Ashgate 2001, [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs 7], 258.

⁹¹⁰ E. VON DOBSCHÜTZ, «Methodios und die Studiten», *BZ* 18 (1909), 41-105; Ir. DOENS-Chr. HANNICK, «Das Periorismos – Dekret des Patriarchen Methodios I gegen die Studiten Naucratiens und Athanasios», *JÖB* 22 (1973), 93-102; V. GRUMEL, «La politique religieuse du patriarche saint Méthode», *EO* 34 (1935), 385-401; J. DARROUZÈS, «Le patriarche Méthode contre les iconoclastes et les Stoudites», *REB* 45 (1987), 5-57; D. AFINOGENOV, «The great purge of 843: a reexamination», *ΛΕΙΜΩΝ. Studies presented to Lennard Rydén on his sixty-fifth birthday*, Uppsala 1996, 79-91, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Κωνσταντινούπολις επίσκοπον ἔχει. Part II From the second outbreak of Iconoclasm to the death of Methodios», *Erytheia* 17 (1996), 43-71; O. DELOUIS, «Écriture et réécriture au monastère de Stoudios à Constantinople (IXe-Xe s.)», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 101-10.

Από δύο επιστολές του πατριάρχη Μεθοδίου⁹¹¹ προς τους ηγουμένους της μονής των Στουδίου, Ναυκράτιο, και Σακκουδίου, Αθανάσιο, όπου εντέλλεται τον περιορισμό τους εντός της μονής τους, γίνεται σαφές ότι ο Μεθόδιος απαιτεί και στην πρώτη επιστολή (στ.109-116) και στη δεύτερη (στ.233 κ.ε.) τον αναθεματισμό και την καταστροφή των έργων, τα οποία φέρονται κατά των προκατόχων του, πατριαρχών Ταρασίου και Νικηφόρου. Στα κείμενά του ο Μεθόδιος αναφέρει ρητά τη συγγραφή τέτοιων έργων από τον Θεόδωρο Στουδίτη, δάσκαλο των Ναυκρατίου και Αθανασίου. Ταυτόχρονα, προβάλλει ως επιχείρημα ότι και ο ίδιος ο Θεόδωρος στο τέλος της ζωής του αποκήρυξε τα γραφόμενά του κατά των δύο αυτών πατριαρχών, διαφορετικά δεν θα γινόταν ξανά αποδεκτός στο σώμα της Εκκλησίας. Αυτό το επιχείρημα επαναλαμβάνεται και σε άλλα αποσπάσματα κειμένων, τα οποία εκδίδει ο J. Darrouzès⁹¹², όπως η επιστολή του Μεθοδίου «πρὸς Σακκουδιανούς καὶ Βοσκητιανούς» (απόσπασμα 6). Επίσης, σε άλλο απόσπασμα ομιλίας του (απ. 8) ο Μεθόδιος απευθυνόμενος στους Στουδίτες αναφέρει ότι στον μοναχό δεν επιτρέπεται να ελέγχει τον ιερωμένο, αλλά αντίθετα οφείλει να υποτάσσεται σ' αυτόν⁹¹³. Επιβεβαιώνεται, έτσι, η άποψη του D. Afinogenov ότι, δηλαδή, η μεγάλη εκκαθάριση του 843 διενεργήθηκε από τον Μεθόδιο, κατά κύριο λόγο, για να διασωθεί το γόητρο του πατριαρχικού θεσμού, θέτοντας ως πρόσχημα την αποκατάσταση της Ορθοδοξίας⁹¹⁴. Χαρακτηριστική είναι η διήγηση «Περὶ Ταρασίου καὶ Νικηφόρου» (BHG 1757: PG 99, 1849-1854), η οποία συντάχθηκε ἐπὶ πατριαρχίας Μεθοδίου για την αποκατάσταση της στάσης των δύο προκατόχων του⁹¹⁵. Εξάλλου, τη στάση του Μεθοδίου δεν πρέπει να τη δούμε αποκομμένη από το γενικότερο πλαίσιο αποκατάστασης των «πληγωμένων» θεσμών της εικονομαχικής περιόδου, συμπεριλαμβανομένης και της κοσμικής εξουσίας. Στον βίο της Θεοδώρας (BHG 1731), η αφήγηση του θανάτου του Θεοφίλου (§8, 3-42), μαζί με μια σειρά άλλων κειμένων⁹¹⁶, αποτελεί προσπάθεια αποκατάστασής του, όπως σχολιάζει ο Α. Μαρκόπουλος. Είναι, λοιπόν, προφανές ότι υπήρξε συντονισμένη προσπάθεια αποκατάστασης τόσο του πατριαρχικού θεσμού όσο και της δυναστείας του Αμορίου⁹¹⁷.

---

⁹¹¹ Της πρώτης έκδοση παρουσιάζουν οι Ir. DOENS-Chr. HANNICK, ό.π., 97-101 ενώ και των δύο ο J. DARROUZÈS, ό.π., 31-53.

⁹¹² J. DARROUZÈS, ό.π., 55-57.

⁹¹³ Ό.π., 57.

⁹¹⁴ D. AFINOGENOV, ό.π., 90.

⁹¹⁵ Θ. KOPPE, *Το ζήτημα του δευτέρου γάμου ...*, ό.π., 81, υποσ. 2.

⁹¹⁶ Βλ. Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Βίος της αυτοκράτειρας Θεοδώρας», *Σύμμεικτα* 5 (1983), 280-1.

⁹¹⁷ Διαφωτιστικό είναι το άρθρο της P. KARLIN-HAYTER, «Restoration of Orthodoxy, the pardon of Theophilus and the Acta Davidis, Symeonis et Georgii», *Byzantine style, religion and*

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι όσα έργα του Θεοδώρου αντιτάχθηκαν σε αποφάσεις των πατριαρχών Ταρασίου και Νικηφόρου, δέχτηκαν ένα είδος λογοκρισίας από τον διάδοχο τους, πατριάρχη Μεθόδιο. Οι αποφάσεις αυτές αφορούσαν είτε στη μη τιμωρία εικονοκλαστών, είτε στην κατ' οικονομία αντιμετώπιση του δεύτερου γάμου του Κωνσταντίνου Στ' ή αργότερα στην επαναφορά του ιερέα Ιωσήφ Καθαρών που τέλεσε το μυστήριο. Εύλογα δημιουργείται η υποψία ότι, ενδεχομένως, και το κείμενο του επιταφίου στον Πλάτωνα, που θίγει το μοιχικό σχίσμα αλλά και στηλιτεύει, σε άλλο σημείο, την επαναφορά του Ιωσήφ Καθαρών (σεσημασμένου εικονομάχου) από τον Νικηφόρο, να οφείλει την περιορισμένη χειρόγραφη παράδοσή του σε αυτόν τον λόγο.

Το γεγονός ότι δεν αντιγράφηκαν συστηματικά στο εργαστήριο της μονής του, οι δύο επιτάφιοι λόγοι του Θεοδώρου, στον Πλάτωνα και στη μητέρα του Θεοκτίστη⁹¹⁸, που παραδίδονται σε ελάχιστα χειρόγραφα, ενώ πρόκειται για κείμενα που στοχεύουν στην εγκαθίδρυση αφενός μιας οικογενειακής και αφετέρου μιας σπουδατικής αγιολογικής παράδοσης, μας οδηγεί στο συμπέρασμα λογοκρισίας του έργου.

---

civilization. In honour of sir Steven Runciman. E. JEFFREYS (ed.), Cambridge University Press 2006, 361-373.

⁹¹⁸ *Theodore Studite's Funerary Catechism for his Mother, 15-16.*

ΜΕΡΟΣ Β'

5. Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Το κείμενο του Θεόδωρου Στουδίτη (BHG 1553) στη μνήμη του θείου και πνευματικού του πατέρα, Πλάτωνα⁹¹⁹ Σακκουδίου, παραδίδεται σε περιορισμένο αριθμό χειρογράφων. Φαίνεται πως οφείλει τη διάσωσή του στην προσπάθεια σύνταξης ενός μηνολογίου του Απριλίου στην Κωνσταντινούπολη, όπου επιλέχθηκε να ενταχθεί μαζί με άλλα κείμενα⁹²⁰. Έτσι, μάρτυρες αυτού του κειμένου είναι δύο προμεταφραστικά μηνολόγια, ο Vaticanus gr. 1660 και ο Patmiacus 254, και μια συλλογή πανηγυρικών λόγων, ο Parisinus gr. 1197. Εκτός των προαναφερθέντων τριών χειρογράφων, το παραδίδει ο Vaticanus gr. 1890 αποσπασματικά (fragmenta) και ο Barberinianus gr. 533 (V. 29, olim 312). Για την έκδοση του έργου υποβάλλονται σε αντιβολή τα παραπάνω χειρόγραφα, τα αποτελέσματα της οποίας θα μας οδηγήσουν στο στέμμα των κωδίκων. Θα ξεκινήσουμε όμως από την περιγραφή τους.

5.1 Περιγραφή των χειρογράφων

5.1.1 Vaticanus gr. 1660 = V

Περγαμηνός κώδικας, μηνολόγιο της μονής των Στουδίου, χρονολογημένος το 916, 412 φύλλων, εκ των οποίων 408 περγαμηνά, ολόγραφα, 26 συνήθως στίχων, ο αριθμός των οποίων, ενίοτε, κυμαίνεται από 25 έως 27, διαστάσεων 320X200⁹²¹ (γραμμ. 225X130) mm. Τα ff. I-III και 409 είναι χαρτώα, ενώ τα II και III έχουν πολύ μικρότερη διάσταση (219X159 mm) από τα υπόλοιπα. Έργο ενός γραφέα με λιτή διακόσμηση.

Προέλευση-χρονολόγηση: Το βιβλιογραφικό σημείωμα του χειρογράφου, στο f. 408, μας πληροφορεί για τον χρόνο και τον τόπο της συγγραφής του. Έχει γραφεί από το χέρι κάποιου Ιωάννη μοναχού και ολοκληρώθηκε η συγγραφή του την 21^η Μαρτίου του 916, επί Ανατολίου

---

⁹¹⁹ Στη BHG ως ημερομηνία εορτασμού της μνήμης του δίνονται: Απρ. 4, 6-7(?), 18. Σύμφωνα με το Synax. Crpl. τιμάται την 4^η Απριλίου, σύμφωνα με τα χειρόγραφα μας την 6^η, την 9^η, τη 18^η, ενώ ο Catal. Paris., σύμφωνα με τον Ehrhard II (132-133), δίνει ως ημερομηνία εορτασμού της μνήμης του την 8^η Απριλίου.

⁹²⁰ C. LAGA (ed.), *Eustratii presbyteri Vita Eutychii Patriarchae Constantinopolitani*, Brepols-Turnhout 1992, [CORPUS CHRISTIANORUM, Series Graeca 25], IX.

⁹²¹ 322X195 mm αποφαίνονται οι Fr. dE CAVALIERI-I. LIETZMANN, (*Specimina Codicum Graecorum Vaticanorum*, Berolini et Lipsiae 1929, X).

«τοῦ ὀσιωπάτου ἡγουμένου τῶν στουδίου»⁹²² (sic). Ο P. Canart ἔχει ἐπισημάνει ὅτι πιθανῶς αὐτό το μνηολόγιο μεταφέρθηκε τον 11^ο αἰῶνα στη μονή της Κρυπτοφέρνης, μαζί με ἄλλα χειρόγραφα της μονῆς των Στουδίου καὶ ἀπὸ ἔκει να ἐφτάσαν στο Βατικανό⁹²³. Εξάλλου, στο f. III του χειρογράφου ὑπάρχει σημεῖωση γραμμμένη ἀπὸ ἄλλο χέρι, σύμφωνα με τον C. Giannelli, που αναφέρει: «Τοῦτο το βιβλίον ἦν τῆς μονῆς τῆς Κρυπτοφέρνης». Ἐπίσης, οἱ Fr. De Cavalieri - I. Lietzmann παραθέτουν δίπλα στη σημερινή ονομασία του κώδικα τὴν ἀναφορά *olim Cryptoferratensis* 20⁹²⁴.

Περιεχόμενο: Σύμφωνα με τον A. Ehrhard⁹²⁵, πρόκειται για προμεταφραστικὸ μνηολόγιο Ἀπριλίου, ἀπὸ το ὁποῖο μπορούμε να μάθουμε για το εορτολόγιο τῆς μονῆς των Στουδίου. Αναλυτικὴ παρουσίαση των περιεχομένων του παραθέτουμε στο παράρτημα. Εξάλλου, ὁ ἴδιος ὁ κώδικας στο φύλλον III φέρει ἀναλυτικὸ πίνακα περιεχομένων κάτω ἀπὸ το κτητορικὸ σημεῖωμα τῆς Κρυπτοφέρνης. Ἐπίσης, στο προηγούμενο φύλλον ἀναφέρει στα λατινικά ὅτι πρόκειται για βίους Ἑλλήνων αγίων. Το κείμενό μας ἐκτείνεται στα ff. 75v-108 καὶ δεν παρουσιάζει χάσμα. Στο f. 75v καὶ 76, στην ἄνω ὠα ὑπάρχει γραμμμένο ἓνα θ, που δηλώνει προφανῶς ὅτι πρόκειται για το ἑνατο ἔργο του κώδικα καὶ ὄχι τὴν ἡμέρα εορτῆς του Πλάτωνα. Το ἔργο δεν φέρει ἐνδειξη ἡμερομηνίας, ἀν καὶ τοποθετεῖται ἀνάμεσα σε ἓνα μαρτύριο καὶ ἓνα βίο, που φέρουν ὡς ἡμέρα εορτασμοῦ τὴν 6^η Ἀπριλίου.

Γραφή: Ἡ γραφή του V εἶναι δείγμα του πρώιμου στυλ τῆς μικρογράμματης, που συνδέεται ἀποκλειστικά με το ἐργαστήριον τῆς μονῆς των Στουδίου⁹²⁶. Προέρχεται ἀπὸ το χέρι ἐνός μόνο γραφέα, του μοναχοῦ Ἰωάννη, με ἐξαίρεση τον πίνακα περιεχομένων του κώδικα καὶ του λατινικοῦ του τίτλου (*Vitae Sanctorum Graecorum*), τα ὁποῖα προέρχονται, πιθανότατα, ἀπὸ το χέρι του Λέοντα Ἀλλάτιου⁹²⁷. Ἡ ἐπιμέλεια με τὴν ὁποῖα γράφτηκε εἶναι φανερὴ. Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι τα πνεύματα που φέρονται σχεδόν πάντα γωνιώδη. Τα λάθη στον χωρισμὸ των λέξεων, σύμφωνα με τον C. Laga⁹²⁸, μας οδηγούν στην ὑποψία για

---

⁹²² C. GIANNELLI, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1485-1683*, Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti, Civitate Vaticana 1950, 398 καὶ R. BARBOUR, *Greek Literary Hands, A.D. 400-1600*, Oxford 1981, 5.

⁹²³ C. LAGA, ὄ.π., XI-XII, n. 13.

⁹²⁴ C. GIANNELLI, ὄ.π., 398 ; Fr. DE CAVALIERI-I. LIETZMANN, ὄ.π., X.

⁹²⁵ EHRHARDI, 608-611.

⁹²⁶ R. BARBOUR, ὄ.π., 5.

⁹²⁷ L. CARRAS, «The life of st. Athanasia of Aegina: A critical edition with introduction», *Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, A. MOFFAT (ed.), Canberra 1984 [Byzantina Australiensia 5], 199.

⁹²⁸ C. LAGA, ὄ.π., XII.

ενδιάμεσο πρόγονο στρογγυλόσχημης γραφής. Η στίξη του είναι πλούσια σε άνω και κάτω τελείες, ενώ δεν λείπει το κόμμα και σπανιότερα το ερωτηματικό. Δεν χρησιμοποιείται η υπογεγραμμένη ούτε η προσγεγραμμένη. Συχνή είναι η χρήση συντομογραφιών για τα *nomina sacra*, για το τελικό ν στο τέλος του στίχου που δηλώνεται με ¯, για το «και» που παρουσιάζεται ως κ ή ς και μερικές φορές το αι στο τέλος του στίχου με λ. Ο γραφέας χρησιμοποιεί, επίσης, τα διαλυτικά πάνω από το ι ή το υ όταν αυτό εισάγει λέξη και σπάνια σε άλλη περίπτωση (λ.χ. στη λέξη «ὕπ' εἰσῖει» f. 77v, αν και εδώ πρόκειται για το τρίτο συνθετικό της λέξης). Τέλος, οι επικεφαλίδες γράφονται με κεφαλαιογράμματα.

Σύμβολα-διακόσμηση: Τα βιβλικά παραθέματα σε κάποιες περιπτώσεις επισημαίνονται με το σημείο της διπλής (>) μπροστά από τους σχετικούς στίχους. Στα ff. 100r και 101r, επίσης, σημειώνεται δίπλα σε κάποιους στίχους στη δεξιά άνω ένα χι (X), που, ίσως, δηλώνει το αξιοσημείωτο του νοήματος. Επίσης, στα ff. 81v, 89, 97 και 105 στα δύο άκρα της άνω άσας σημειώνονται δύο σταυροί, όπως και σε άλλα σημεία του κώδικα. Σύμφωνα με τον Γ. Παπάζογλου⁹²⁹, στο εργαστήριο των Στουδίου σημείωναν στην άνω άσας του recto του πρώτου φύλλου κάθε τετραδίου 2-3 σταυρούς, ενώ και ο Ν. Ελεόπουλος⁹³⁰ έχει επισημάνει ως πάγια τακτική των αντιγραφών της μονής την παρουσία σταυρών στη σελίδα έναρξης. Στο τέλος του κειμένου (f. 108^v), μια ταινία με κυματοειδή γραμμικά σχέδια το διαχωρίζει από το επόμενο. Ανάλογες ταινίες διαχωρίζουν και τα υπόλοιπα κείμενα.

Βιβλιογραφία: Fr. De Cavallieri–I. Lietzmann, *Specimina Codicum Graecorum Vaticanorum*, Berolini et Lipsiae 1929, X; K. and S. Lake, *Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200*, Boston/Mass. 1945, 12, 30, 48, 74, 113, 121, 138, 145; C. Giannelli, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1485-1683*, Civitate Vaticana 1950, 396-398; Ehrhard I, 608-611; R. Barbour, *Greek Literary Hands, A.D. 400-1600*, Oxford 1981, 5; E. Patlagean, *Sainteté et Pouvoir: The Byzantine Saint. Univ. of Birmingham Fourteenth Spring Symposium of Byzantine Studies* (Studies supplementary to Sobornost 5) London 1981, 88, 91; P. Canart, «Cinq manuscrits transférés directement du monastère de Stoudios à celui de Grottaferrata», *Bisanzio e l' Italia. Raccolta di studi in memoria di Agostino Pertusi*, Milano 1982, 21-22; E. Follieri- F. Mosino, *Il calendario siciliano in caratteri*

---

⁹²⁹ Γ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, *Βυζαντινή Βιβλιογραφία ή εγχειρίδιον Παλαιογραφίας και Κωδικολογίας*, τεύχος Α', Κομοτηνή 2001, 109.

⁹³⁰ Ν. ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Η βιβλιοθήκη και τὸ βιβλιογραφικὸν ἔργαστήριον τῆς μονῆς τῶν Στουδίου*, Αθήναι 1967, 30 και 95, εικ.31, όπου παρουσιάζει το f.315 του V και επισημαίνει την ύπαρξη των δύο σταυρών στη διακοσμημένη άνω άσας κάνοντας λόγο για στουδιτική παράδοση.

greci del «Mess. S. Salvatoris» 107: *Bisanzio e l' Italia. Raccolta di studi in memoria di Agostino Pertusi*, Milano 1982, 87; S. Lucà, Osservazioni codicologiche e paleografiche sul Vaticano Ottoboniano Greco 86, *BBGG* 37 (1983), 109, 114, 126, 133-135, 143; M. L. Agati, La congiunzione και nella minuscola libraria greca: *Scrittura* 8 (1984), tav. 7; L. Carras, The life of st. Athanasia of Aegina: A critical edition with introduction: *Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, Canberra 1984, 199, 212-224; C. Laga (ed.), *Eustratii Presvyteri vita Eutychiei Patriarchae Constantinopolitani*, Brepols-Turnhout 1992, [CORPUS CHRISTIANORUM, Series Graeca 25], XI. Βλ. επίσης από τη σειρά Studi e Testi: P. Canart e V. Peri, *Sussidi Bibliografici per I manoscritti greci della biblioteca Vaticana*, Città del Vaticano 1970 [StT 261], 625-626; M. Buonocore, *Bibliografia dei fondi manoscritti della biblioteca Vaticana* (1968-1980), Città del Vaticano 1986 [StT 319], 918-919; M. Ceresa, *Bibliografia dei fondi manoscritti della biblioteca Vaticana* (1981-1985), Città del Vaticano 1991 [StT 342], 392-393.

5.1.2 Patmiacus 254 = P

Περγαμηνός κώδικας, μηνολόγιο άγνωστης προέλευσης, 10^{ου} περ. αιώνα, 320 ολόγραφων φύλλων, 31 στίχων ανά φύλλο, σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, με κόκκινο-καφέ μελάνι, διαστάσεων 354X260 (γραμμ. 262X183) mm., τεύχη των 8 φύλλων⁹³¹. Έργο δύο γραφέων με λιτή διακόσμηση.

Προέλευση-χρονολόγηση: Δεν είναι γνωστή η προέλευση του χειρογράφου. Σύμφωνα όμως με τον χρονολογημένο το 1200 κατάλογο των βιβλίων της μονής της Πάτμου, του οποίου η διπλωματική μεταγραφή έχει δημοσιευθεί, ο κώδικας τότε συμπεριλαμβανόταν στη βιβλιοθήκη της μονής⁹³². Σύμφωνα με τον Fr. Halkin, το χειρόγραφο χρονολογείται στο τέλος του 10^{ου} αι., εκτίμηση με την οποία συμφωνεί και η E. Follieri⁹³³, που το τοποθετεί στο 3^ο τέταρτο του ίδιου αιώνα. Αντίθετα, οι I. Σακκελίων και A. Ehrhard χρονολογούν τον κώδικα στον 11^ο αι., ενώ ο R. Blake το χρονολογεί στο τέλος του 9^{ου} ή στις αρχές του 10^{ου} αι⁹³⁴. Λαμβάνοντας υπόψη τη χρονολόγησή του με παλαιογραφικά κριτήρια γύρω στο 1000⁹³⁵, καθώς, επίσης, και την ισχνή χειρόγραφη παράδοση του κειμένου για τον Πλάτωνα, εξαιτίας της λογοκρισίας που υπέστη στα μέσα του 9^{ου} αι., δε

⁹³¹ F. HALKIN, «Un ménologe de Patmos (ms.254) et ses légendes inédites», *AB* 72 (1954), 16.

⁹³² Ch. ASTRUC, «L' inventaire dressé en Septembre 1200 du trésor et de la bibliothèque de Patmos. Édition diplomatique», *TM* 8 (1981), 24.

⁹³³ Την άποψή της πληροφορούμαστε από τον C. LAGA, ό.π., X, υπ. 7.

⁹³⁴ Αναλυτικά παρουσιάζει τις απόψεις άλλων μελετητών και υποστηρίζει τη δική του θέση ο F. HALKIN, (ό.π., 16).

⁹³⁵ C. LAGA, ό.π., X.

θεωρούμε ότι απέχει πολύ χρονολογικά από τον βατικανό κώδικα V και το εντάσσουμε στον 10^ο αιώνα. Εξάλλου, όπως επισημαίνει και ο F. Halkin, πρόκειται για κώδικα με στυλ πιο απλό και αρχαιότερο από κάθε άλλο μηνολόγιο της Πάτμου του 11^{ου} αι⁹³⁶. Πρέπει, τέλος, να επισημανθεί ότι παρά την αξιομνημόνευτη ορθογραφική απειθαρχία του γραφέα, το εν λόγω μηνολόγιο αποτελεί ένα αξιόλογο έργο, το οποίο μεταφέρθηκε στη μονή της Πάτμου ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο.

Περιεχόμενο: Ο κώδικας αυτός καταγραμμένος, ήδη, από τον Σακκελιώνα⁹³⁷, έχει μελετηθεί από τον A. Ehrhard⁹³⁸. Έχει, επίσης, περιγραφεί αναλυτικότερα από τον F. Halkin⁹³⁹. Πρόκειται για προμεταφραστικό μηνολόγιο Απριλίου, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ότι περιλαμβάνει 30 γιορτές και 30 κείμενα, ένα για κάθε εορτή, κάθε ημέρας του μήνα. Αυτό είναι ένα σπανιότατο φαινόμενο, του οποίου δεν γνωρίζουμε κανένα άλλο δείγμα εκτός από το «αυτοκρατορικό μηνολόγιο»⁹⁴⁰. Το κείμενο για τον Πλάτωνα εκτείνεται στα ff. 125-144, χωρίς να παρουσιάζει χάσμα. Στο f. 125 πριν τον τίτλο αναφέρεται: «† ΕΙΣ: ΠΗ †», δεδομένου ότι η εορτή του Πλάτωνα στο συγκεκριμένο χειρόγραφο τοποθετείται στην 18^η Απριλίου. Αναλυτική περιγραφή των κειμένων του μηνολογίου υπάρχει στο παράρτημα.

Γραφή: Προέρχεται από δύο γραφείς της ίδιας εποχής⁹⁴¹. Οι επικεφαλίδες είναι γραμμένες από το ίδιο χέρι αλλά με γράμματα πιο αραιά. Η γραφή είναι μικρογράμματη, χαρακτηρίζεται από αρκετά συμπλέγματα γραμμάτων (γε, εγε, εγκ, ει, επ, ες, εσ, εστ, λ+φωνήεν, λλ, στ, σπ, τε, ττ κ.ά.) και με στρογγυλόσχημα κάποια γράμματα, όπως το Δ και το Β⁹⁴². Τα γράμματα Γ, Δ, Κ, Μ, Ν και Τ γράφονται σε μεγαλογράμματη γραφή και τα πνεύματα είναι στρογγυλόμορφα. Επισημαίνεται η τάση του γραφέα να χρησιμοποιεί δύο πνεύματα στη γραφή της αντωνυμίας «εαυτός», ακόμη και όταν αποτελεί συνθετικό λέξης, όπως στον στίχο 162 η γραφή «καθεαυτό». Χρησιμοποιούνται συντομογραφίες για τα nomina sacra, για το ν στο τέλος του στίχου που δηλώνεται με ¯, για το «και» που συντομογραφείται με το ς τονισμένο και,

⁹³⁶ F. HALKIN, ό.π.

⁹³⁷ Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακή Βιβλιοθήκη, ήτοι αναγραφή των εν τη βιβλιοθήκη της κατά την νήσον Πάτμον γεραράς και βασιλικής μονής του αγίου αποστόλου και ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχών*, Αθήνησιν 1890, 125.

⁹³⁸ EHRHARD I, 611-614.

⁹³⁹ F. HALKIN, «Un ménologe de Patmos (ms. 254) et ses légendes inédites», *AB* 72 (1954), 15-34.

⁹⁴⁰ F. HALKIN, ό.π., 15, 17-18.

⁹⁴¹ Ο.π., 16

⁹⁴² Ο.π., 16.

σπανιότερα, για την κατάληξη -ας που δηλώνεται με το σύμβολο j. Η στίξη περιορίζεται κυρίως σε άνω και μέση ή κάτω τελεία.

Διακόσμηση: Μια λιτή διακοσμητική ταινία με κυματοειδή γραμμικά σχέδια, που στην αρχή και το τέλος της φέρει μικρό ανθόμορφο σχήμα, χωρίζει το κείμενο από το προηγούμενο και το επόμενο. Το πρώτο γράμμα κάθε προοιμίου είναι τοποθετημένο έξω από το περιθώριο, στην αριστερή όα του φύλλου, εκτείνεται σε ύψος 4 στίχων και έχει καλαμοειδή όψη.

Βιβλιογραφία: I. Σακκελίων, *Πατμιακή Βιβλιοθήκη, ήτοι αναγραφή τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν*, Ἀθήνησιν 1890, 125 ; Ehrhard I, 611; Fr. Halkin, "Saint Léonide et ses sept compagnes martyr à Corinthe", *EEBS* 23 (1953), σ. 219, Του ιδίου, "Un ménologe de Patmos (ms. 254) et ses légendes inédites", *AB* 72 (1954), 13, Του ιδίου, "Y a-t-il trois s. Georges, évêques de Mytilène et confesseurs sous les Iconoclastes?", *AB* 77 (1959), 464-469; C. Nicas, " Martyrion di s. Trifena di Cizico", *RSBN* 6-7 (1969-1970), 157; A-J. Festugière, *Vie de Théodore de Syceôn. I. Texte Grec*, Bruxelles 1970 [SH 48], xxv-xxvi; E. Follieri, "Santa Trifena di Cizico" *AB*. 89 (1971), 343; J. Wortley, " The Passion of s. Crescentius BHG 2087", *AB* 95 (1977), 241; Ch. Astruc, «L'inventaire dressé en Septembre 1200 du trésor et de la bibliothèque de Patmos. Édition diplomatique», *TM* 8 (1981), 24; E. Follieri, "Per l' identificazione de grammaticos Leone Siculo con Leone di Centuripe", *RSBN* 24 (1987), 127; C. Laga (ed.), *Eustratii Presvyteri vita Eutychii Patriarchae Constantinopolitani*, Brepols-Turnhout 1992, [CORPUS CHRISTIANORUM, Series Graeca 25], IX.

5.1.3 Parisinus gr. 1197 = F

Περγαμηνός κώδικας, συλλογή πανηγυρικών λόγων 12^{ου} αι., αμφιβόλου προέλευσης, 186 αριθμημένων φύλλων (10 μη αριθμημένων, εκ των οποίων τα 9 είναι χαρτώα), διαστάσεων 340X245 mm⁹⁴³. Είναι γραμμένος σε δύο στήλες των 29-32 στίχων. Η στήλη έναρξης κάθε έργου περιορίζεται σε 23-27, ενώ, ενίοτε, φτάνει και τους 31 στίχους. Προϊόν αντιγραφής ενός γραφέα.

---

⁹⁴³ EHRHARD II, 132 και F. HALKIN, *Manuscripts grecs de Paris. Inventaire Hagiographique*, Bruxelles 1968 [SH 44], 141. Αναλυτική περιγραφή του περιεχομένου του χειρογράφου γίνεται στο παράρτημα.

Προέλευση-χρονολόγηση: Ο κώδικας χρονολογείται στον 12^ο αι. Για το πρότυπο αυτό (P2), ο Ehrhard αναφέρει ότι η ασυνήθιστη εορτή της 9^{ης} Απριλίου (στην ημερομηνία αυτή τοποθετείται η μνήμη του Πλάτωνα στον κώδικα F) μαζί με την παρουσία άλλων δύο λόγων του Θεόδωρου Στουδίτη, δίνουν το δικαίωμα να αποδοθεί η καταγωγή του προτύπου αυτού στο ξακουστό μοναστήρι των Στουδίου της Κωνσταντινούπολης⁹⁴⁴. Πρόκειται για κώδικα μεσαίου μεγέθους (27-37cm), ο οποίος, αρχικά, εντοπίζεται στη βιβλιοθήκη του Fontainebleau με αριθμό 2029, σύμφωνα με τον Omont⁹⁴⁵, ενώ αργότερα καταχωρήθηκε ως Regius 273, σύμφωνα με τον Halkin⁹⁴⁶. Εξάλλου, στην κάτω αριστερή γωνία του f. 1r υπάρχει σφραγίδα με την ένδειξη Bibliothecae Reg///(scil. Regiae), όπως και στο f. 186v. Τους δύο προαναφερόμενους αριθμούς καταχώρησης, 2029 και 273, φέρει το f. 1r του χειρογράφου, το οποίο, προφανώς, αργότερα μεταφέρθηκε στην Εθνική Παρισινή Βιβλιοθήκη, με τη σημερινή του καταχώρηση. Το ίδιο φύλλο, επίσης, φέρει τη λατινική αρίθμηση 269, ενώ η αντίστοιχη αραβική του αρίθμηση (γραμμένη με μαύρο μελάνι και με εμφανές μόνο το 2 και τις κεραίες του 6 και του 9), ακριβώς από κάτω, έχει γίνει προσπάθεια να σβηστεί καλυπτόμενη με μελάνι. Ο λατινικός όμως αριθμός CCLXIX, που είναι γραμμένος με το ίδιο καφέ μελάνι της γραφής του χειρογράφου, ίσως σχετίζεται με το αντιγραφικό εργαστήριο παραγωγής του χειρογράφου. Είναι γνωστό ότι ο κώδικας ανήκει στη λατινική ομάδα χειρογράφων, τα οποία, επί της θητείας του πρέσβη George d'Armagnac στη Ρώμη, εστάλησαν στο Fontainebleau, ως δωρεά στον βασιλιά της Γαλλίας⁹⁴⁷. Προοριζόνταν όμως όχι για τον François I, γιατί, όπως υποστηρίζει ο Hobson, δε φέρει εκείνου το οικόσημο αλλά του διαδόχου του, Henri II⁹⁴⁸. Μάλιστα, ο συγκεκριμένος κώδικας ανήκει στη ρωμαϊκή ομάδα των 15 χειρογράφων, των οποίων οι βιβλιοδεσίες έγιναν από τον Maître Luigi, βιβλιοδέτη του Πάπα από το 1542.

Σημαντικό είναι, επίσης, το κτητορικό σημείωμα στην κάτω άκρη του f. 5r με χρυσό-λαδί μελάνι, όπου αναφέρονται τα εξής: «αφικ, σεπτεβριου θ τουτο το βηβηληο ενε του μανοηλ κεσαρη καλορηματα»(sic). Προφανώς, ο κώδικας αυτός το 1516 βρισκόταν στην κατοχή κάποιου ιδιώτη, κατοίκου βενετοκρατούμενου, ενδεχομένως, χώρου ή και της Βενετίας⁹⁴⁹. Δεδομένου

⁹⁴⁴ EHRHARD II, 132.

⁹⁴⁵ OMONT, *Inventaire*, I, 262.

⁹⁴⁶ F. HALKIN, «Theodore Stoudite et la 3ème Invention de la tête du Précurseur», *Hommage à Nicholas Băncicu, Revues des études sud et européennes*, t. 7 (1969), 93, [=Recherches et Documents d' Hagiographie Byzantine, Bruxelles 1971, (SH 51), 291, σπ. 6].

⁹⁴⁷ A. HOBSON, «Les reliures italiennes de la bibliothèque de François Ier», *Revue française d'histoire du livre* 36 (1982), 420-422.

⁹⁴⁸ Ο.π.

⁹⁴⁹ Ένας Μανουήλ Καίσαρης αναφέρεται στον αλφαβητικό κατάλογο των πρώτων μελών της ελληνικής αδελφότητας Βενετίας, που φέρεται να είναι τεχνίτης κατασκευής χρυσοκλωστής (tiraoro) και έχει δύο γιους, τον Μαρίνο και τον Βασίλη. Η σύζυγός του

ότι το σημείωμα είναι γραμμένο από άλλο χέρι με μια τραχιά γραφή, που καθόλου δε σχετίζεται με την εκλεπτυσμένη γραφή του κώδικα και η αναφερόμενη χρονολογία είναι πολύ μεταγενέστερη της χρονολόγησής του, δεν διαφωτίζει ούτε για τον χώρο δημιουργίας του, ούτε και για τον αρχικό κάτοχο ή παραγγελιοδότη. Ωστόσο, επιβεβαιώνεται η κατοχή του από ιδιώτη, πριν περιέλθει στην κυριότητα της βιβλιοθήκης του Fontainebleau. Σύμφωνα με τον Hobson, η ένταξή του σε μια ομάδα λατινικών χειρογράφων φαίνεται να οφείλεται στην επίπονη προσπάθεια ενός λόγιου της παπικής αυλής, του Jean Gaddi. Ο λόγιος αυτός ήταν φιλέλληνας και τα συγκέντρωσε για δική του κατοχή και χρήση, όχι μόνο από μόνες της νότιας Ιταλίας, αλλά και από την κυρίως Ελλάδα. Το 1542, μετά τον θάνατο του J. Gaddi, η συλλογή αυτή περιήλθε στην κατοχή του Γάλλου βασιλιά, κατόπιν δωρεάς του καρδινάλιου Nichola Gaddi, ανιψιού του Jean⁹⁵⁰. Έτσι, γίνεται φανερό ότι ο χώρος προέλευσης του F μπορεί να είναι η Ιταλία ή και ο ελλαδικός χώρος. Αν λάβουμε υπόψη την άποψη του Ehrhard ότι το πρότυπο του κώδικα αυτού προέρχεται, πιθανόν, από τη μονή των Στουδίου, είναι δυνατόν να υποθέσουμε ότι γράφτηκε στη μονή αυτή ή σε κάποια άλλη του ελλαδικού ή ιταλικού χώρου, που διατηρούσε επαφή με τη μονή των Στουδίου, από την οποία αργότερα πέρασε στην κυριότητα του Μανουήλ Καίσαρη του κτητορικού σημειώματος.

Περιεχόμενο: Πρόκειται για συλλογή πανηγυρικών λόγων του μισού εορτολογίου του όλου ενιαυτού. Πιο συγκεκριμένα, περιέχει πανηγυρικούς για εορτές των μηνών Απριλίου έως και Αυγούστου. Ο Ehrhard τον κατατάσσει στις συλλογές που ονομάζει “Halbjahrespanegyrikum”⁹⁵¹. Μάλιστα, μετά την παρουσίαση τριών γενικών τύπων (A, B, C) πανηγυρικών αυτού του είδους, στην προσθήκη, όπου περιγράφεται ο F, ο Ehrhard αναφέρει ότι το σχήμα και η αρίθμηση των φύλλων του οδηγούν προς το πρότυπο P2, το οποίο περιέχει 18 κείμενα και η εσωτερική του δομή έχει μεγάλη ομοιότητα με το πρότυπο

Μαρία δηλώνεται χήρα στα 1520. Βλ. Α. ΠΑΡΔΟΥ, «Αλφαβητικός κατάλογος των πρώτων μελών της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας από το κατάστιχο 129 (1498-1530)», *Θησαυρίσματα* 16 (1979), 301, 339, 340, 356 και *Θησαυρίσματα* 17 (1980), 156. Επίσης, ως ένδειξη κρητικής καταγωγής του κτήτορα αναφέρονται οι παρακάτω πληροφορίες: 1) το επίθετο Καίσαρης (Chessari) καταχωρείται σε συγκεντρωτικό πίνακα οικογενειών Κρητών προσφύγων στα Ιόνια νησιά και έξαρτήματα του Βασιλείου της Κρήτης. Βλ. Μ. ΠΑΤΡΑΜΑΝΗ, *Κρητικοί πρόσφυγες στα Κύθηρα. 1645-1797*, Διδακτορική διατριβή, Τόμος Γ', Ρέθυμνο 2005, 856 κ. ε., α/α 171 και 17, 2) ανάμεσα σε Κρήτες πρόσφυγες συγκαταλέγεται το ονοματεπώνυμο Chiessari Erginussa. Βλ. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, «Δύο κατάλογοι τῶν ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ Κρητῶν προσφύγων κατὰ τὰ ἔτη 1682 καὶ 1683», *Κρητικά Χρονικά* Ε (1951), 27 (7-31).

⁹⁵⁰ Α. HOBSON, *ό.π.*, 424-426.

⁹⁵¹ EHRHARD II, 91 κ.ε.

№⁹⁵², που περιέχει 17. Αναλυτική περιγραφή των έργων του κώδικα υπάρχει στο παράρτημα.

Προηγούνται του f. 1, ένα άγραφο σιτόβρωτο περγαμινό φύλλο (που στο verso του φέρει τον αριθμό 3) και 5 χαρτώα, σιτόβρωτα, επίσης, σε κάποια σημεία. Τα 6 φύλλα είναι δεμένα μαζί και, μάλιστα, η άκρη του περγαμινού αγκαλιάζει το 5^ο χαρτώο εξυπηρετώντας το δέσιμό τους. Στο πρώτο χαρτώο φύλλο υπάρχει πίνακας περιεχομένων, γραμμένος στην ελληνική με την ένδειξη «† τάδε περιέχετ(αι) ὧδε :» και ακολουθούν τα περιεχόμενα που φέρουν, επίσης, μπροστά το σημείο του σταυρού, ενώ στην πάνω δεξιά πλευρά της σελίδας είναι γραμμένο ένα κεφαλαίο R. Κάτω από τα περιεχόμενα και στην ίδια σελίδα έχει επικολληθεί το αντίστοιχο λήμμα της περιγραφής του *Omone*, που δίπλα του φέρει με έντονο μαύρο μελάνι και καλλιγραφική γραφή τον αριθμό του χειρογράφου (1197). Στην πίσω σελίδα του 5^{ου} χαρτώου φύλλου, αναγράφονται ξανά τα περιεχόμενα του κώδικα σε λατινική γλώσσα, με ένδειξη του αριθμού και του φύλλου έναρξης κάθε έργου. Το εγκώμιο του Θεοδώρου Στουδίτη στην τρίτη εύρεση της κεφαλής του Ιωάννου του Προδρόμου (BHG 842), τέταρτο κατά σειρά έργο, που εκ παραδρομής δεν έχει συμπεριληφθεί, συμπληρώνεται στο τέλος του ίδιου πίνακα στην ελληνική. Τέλος, μεταξύ του 5^{ου} χαρτώου φύλλου και του πρώτου αριθμημένου περγαμινού, φύλλου έναρξης του κώδικα, παρεμβάλλεται ένα πολύ μικρό φύλλο (περίπου το ¼ της επιφάνειας των υπολοίπων του κώδικα), χαρτώο και δεμένο μαζί με τα περγαμινά, που φέρει, επίσης, τα περιεχόμενα στη λατινική, με την ένδειξη φύλλου κάθε έργου να προηγείται και την ημερομηνία κάθε εορτής να έπεται. Του πίνακα αυτού προηγείται η ένδειξη: «cod. 273» και έπεται η φράση *codex membr. 12/ fac fin////*. Το κείμενό μας εκτείνεται στα ff. 1-23v. Πάνω από τον τίτλο αναφέρεται σε μεγαλογράμματη η ημερομηνία εορτής του Πλάτωνα: «ΜΗΝΙ ΑΠΡΙΛΙΩ Θ :». Ανάλογη ένδειξη ημερομηνίας φέρουν και τα άλλα κείμενα του κώδικα. Τα ff. 43r-46v είναι χαρτώα και άγραφα.

Στο f. 186v του κώδικα, αντί βιβλιογραφικού σημειώματος ή άλλης ένδειξης έχει γραφεί από άλλο χέρι η αρχή ευχής: «Καὶ δὸς ἡμῖν δέσποτ(α) πρὸς ὕπνον ἀπιγγον ἀνάπαυσιν σῶματος καὶ ψυχῆς κ(αὶ) διαφύλαξων ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ σκοτόους τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπὸ πάσης σκοτινῆς καὶ νυκτερινῆς ἠδυπαθείας παῦσων τ(ὰς) ὀρμᾶς τῶν παθῶν σβέσων τὰ πεπυρομένα βέλη τοῦ πονηροῦ»(sic)⁹⁵³. Στη συνέχεια επαναλαμβάνεται εξ αρχῆς η ίδια ευχή αλλά διακόπτεται σύντομα : «Καὶ δὸς...ὕπνον ἀπθουσι...ἁμαρτίας καὶ ἀπὸ πάσης»(sic). Στο τελευταίο φύλλο,

⁹⁵² Ο.π., 131.

⁹⁵³ Πρόκειται για την *εὐχή εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστὸν* του Αντιόχου μοναχού του Πανδέκτου. Βλ. *Ωρολόγιον το Μέγα. Περιέχον τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν κατὰ τὴν τάξιν τῆς Ανατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ εὐαγῶν μοναστηρίων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Ελλάδος 1991¹⁰, 179 και 191.

χαμηλότερα από την προσευχή που προαναφέρθηκε, διακρίνεται μια μονοκονδυλιά (η οποία θα μπορούσε να διαβαστεί «† επαχεινò»), η οποία θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως κρυπτογραφημένο σημείωμα (ε[τελειώθη το] πα[ρόν δια] χει[ρός] νο...). Επίσης, μετά το τελευταίο περγαμινό φύλλο, με αρίθμηση 186, έπονται 4 άγραφα χαρτώα φύλλα, το πρώτο από τα οποία φέρει ακυρωμένη με μια γραμμή την αρίθμηση 187. Το 4ο χαρτώο φύλλο είναι κολλημένο, μαζί με ένα περγαμινό που παρεμβάλλεται, στο εσωτερικό μέρος του ξύλινου περιβλήματος του κώδικα.

Στάχωση-τεύχη-χαράκωση-αρίθμηση: Ο κώδικας φέρει εξωτερικό περίβλημα από διπλό ξύλο καλυμμένο με δέρμα απόχρωσης καφέ-κόκκινης και με χρυσή χάραξη διακοσμητικών γραμμών και σχεδίων (σύμπλεγμα δύο αντικριστών λατινικών D μαζί με ένα H, τριφυλλοειδές διακοσμητικό, καθώς και διακοσμητικό σύμπλεγμα 4 ημικυκλίων). Η βιβλιοδεσία, όπως έχει ήδη αναφερθεί έγινε στη Ρώμη από τον Maître Luigi, βιβλιοδέτη του Πάπα από το 1542. Το εξωτερικό αυτό περίβλημα φέρει προσαρμοσμένο στο κέντρο και των δύο πλευρών ένα άλλο δερμάτινο τμήμα απόχρωσης λαδί και σχήματος οβάλ, όπου με χρυσή χάραξη (καλύτερα διατηρημένη στην πίσω πλευρά) σχηματίζεται βασιλικό οικόσημο με το μονόγραμμα H. Πρόκειται για το αρχικό του βασιλιά Henri II, διαδόχου του Francois I. Σύμφωνα με τον Hobson αυτή η προσθήκη του οικόσημου έγινε στη Γαλλία⁹⁵⁴. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι στη δερμάτινη επένδυση της μπροστινής πλευράς του κώδικα είναι χαραγμένη η φράση: B I O I T Ω N A Γ I Ω N B, ενώ στη ράχη του κώδικα ο αριθμός 273.

Τεύχη 23 (τα περισσότερα τετράδια). Η αρίθμηση τους, ευανάγνωστη με λίγες εξαιρέσεις, δηλώνεται με μικρούς ελληνικούς αριθμούς στην κάτω αριστερή γωνία του recto του πρώτου φύλλου κάθε τεύχους, ως εξής:

α''' = ff. 1-8 (η ένδειξη του τεύχους δεν διαβάζεται), β''' = ff. 9-16 (η ένδειξη του τεύχους δεν διαβάζεται), γ''' = ff. 17-24, δ''' = ff. 25-31+31 bis (δε φέρει αρίθμηση), ε''' = ff. 32-42 (το f. 41 έχει παραλειφθεί στην αρίθμηση. Η ένδειξη του τεύχους είναι αχνή), παρεμβολή 4 χαρτώων φύλλων (43-46) που φαίνονται δεμένα με το επόμενο τεύχος. Ωστόσο, η ένδειξη του τεύχους στ''' διαβάζεται στο f. 47. στ''' = ff. 47-50, ζ''' = ff. 51-60 (το ζ δεν διαβάζεται), η''' = ff. 61-68, θ''' = ff. 69-76, ι''' = ff. 77-84, ια''' = ff. 85-92, ιβ''' = ff. 93-100, ιγ''' = ff. 101-108, ιδ''' = ff. 109-116, ιε''' = ff. 117-124, ιστ''' = ff. 125-132, ιζ''' = ff. 133-140, ιη''' = ff. 141-148, ιθ''' = ff. 149-156, κ''' = ff. 157-164, κα''' = ff. 165-172, κβ''' = ff. 173-180 και κγ''' = ff. 181-186.

Το δέσιμο των τευχών έχει γίνει με πράσινη και μπεζ κλωστή που είναι εμφανής στην πάνω και κάτω άκρη της ράχης του κώδικα.

⁹⁵⁴ A. HOBSON, ό. π., 422.

Χαράκωση τύπου Leroy P2 43D2d⁹⁵⁵. Στα πρώτα 50 περίπου φύλλα είναι περισσότερο εμφανή τα σημάδια χαράκωσης της γραφικής ύλης και στο τμήμα αυτό συμβαίνει οι στίχοι των στηλών να είναι σταθερά 29. Σποραδικά όμως η χαράκωση είναι εμφανής και μετά το f. 50.

Αρίθμηση στο δεξί άκρο του πάνω περιθωρίου των recto, με αραβικούς αριθμούς. Μεταξύ των ff. 31 και 32 μεσολαβεί ένα τρίτο, το οποίο δε φέρει αρίθμηση. Επίσης, μετά το f. 40 το επόμενο αριθμείται 42 και τέλος του f. 55 έπεται το f. 58, χωρίς χάσμα στο κείμενο.

Γραφή: Με εξαίρεση τους πίνακες περιεχομένων στα ελληνικά και λατινικά, το κτητορικό σημείωμα, που φαίνεται να προέρχονται από μεταγενέστερο χέρι, καθώς και η προσευχή στο τέλος, που είναι γραμμένη με τραχιά και ανορθόγραφη γραφή, όλα τα κείμενα φαίνεται να προέρχονται από τον ίδιο γραφέα.

Όπως προαναφέρθηκε, ο κώδικας είναι γραμμένος με μεγάλη προσοχή, όσον αφορά τη στίξη και την ορθογραφία. Από σημεία στίξης χρησιμοποιείται σπάνια κόμμα, αλλά συχνά άνω, μέση και κάτω τελεία (χωρίς σαφή διαφοροποίηση στη χρήση της), καθώς και ερωτηματικό, ενώ προτιμάται η προσγεγραμμένη αντί της σπάνιας χρήσης υπογεγραμμένης. Επίσης, η πειθαρχία στην ορθογραφία υποδηλώνει μορφωμένο γραφέα, ο οποίος επιχειρεί διορθώσεις επί το αττικότερον⁹⁵⁶. Αξιοσημείωτη, επίσης, η τάση του γραφέα να παραλείπει το τελικό -ν πριν από άφωνα σύμφωνα. Αν και η γραφή είναι μικρογράμματη, τα γράμματα Γ, Δ, Κ, Μ, Ν συχνά γράφονται σε μεγαλογράμματη. Χρησιμοποιούνται σταθερά κάποια συμπλέγματα γραμμάτων (ει, εν, εξ, ερ, ετ, ευ, θε, ον, πτ, γὰρ κ.ά.), ενώ συντομογραφούνται τα nomina sacra, το «και», η πρόθεση επί, η λέξη «φησί», οι καταλήξεις -ας, -ειν, -ης, -ις, -ος και το ν στο τέλος των στίχων. Η χρήση διαλυτικών παρατηρείται, ενίοτε, πάνω από το ύψιλον, όταν δεν είναι αρχικό λέξης. Σημειώνεται η χρήση μεγαλογράμματης γραφής στην ημερομηνία, που αναγράφεται στην αρχή κάθε έργου, πριν από τον τίτλο του και η ύπαρξη μονοκονδυλιάς στο f. 186v.

Γενικά, το ευανάγνωστο του κώδικα, η τήρηση ορθογραφίας-στίξης αλλά και της τάξης στη δομή και τη διακόσμηση δίνουν την εντύπωση ότι προέρχεται από έμπειρο και μορφωμένο γραφέα.

Σύμβολα-διακόσμηση-υδατόσημα: Αξιοσημείωτη είναι η κατάληξη, σχεδόν, κάθε κειμένου σε κολοφώνα. Χρησιμοποιείται το

---

⁹⁵⁵ J. LEROY, *Les types de réglure des manuscrits grecs*, Paris CNRS 1976, 40; J.-H. SAUTEL, *Répertoire de réglures dans les manuscrits grecs sur parchemin*, base de donnée établie à l'aide du fichier Leroy, Turnhout 1995 [Bibliologia 13], xx.

⁹⁵⁶ Χαρακτηριστικό το παράδειγμα του στίχου 551, όπου παραδίδεται η γραφή «αὐχοῦντα» αντί της «οἰκοῦντα».

σύμβολο αλλαγής παραγράφου (~), ενώ στο f. 21 ανάμεσα στις δύο στήλες υπάρχει συντομογραφία του σημ(είωσαι), όπως και σε άλλα κείμενα του κώδικα. Το πρώτο κεφαλαίο γράμμα του κάθε προοιμίου εξέχει στο αριστερό περιθώριο, είναι ανθόμορφο ή ιχθυοειδές ή περιτέχνο, με ζωόμορφη απόληξη, και έχει μέγεθος επτά περίπου στίχων. Επίσης, σε κάθε φύλλο κάποια κεφαλαία γράμματα μεγέθους δύο στίχων είναι εντονότερα και, ενίοτε, περιτέχνα, τοποθετημένα έξω από το περιθώριο της στήλης. Όλα τα προαναφερόμενα κεφαλαία γράμματα, καθώς και οι τίτλοι των έργων είναι γραμμένα με ερυθρόχρωμο μελάνι. Στο f. 49, κάτω από την κεφαλαιογράμματη γραφή της ημερομηνίας και πριν τον τίτλο του έργου, μια ταινία μικρών κυματιστών γραμμών καταλήγει αμφίπλευρα σε καρπόμορφο σχήμα. Τα κείμενα είναι γραμμένα με ανοιχτόχρωμο καφέ μελάνι, όπως και ο πίνακας περιεχομένων του κώδικα στα λατινικά στο 5^ο χαρτώο φύλλο. Στον με ερυθρόχρωμο μελάνι τίτλο του επιταφίου στον Πλάτωνα έχουν ξαναγραφεί από πάνω με μαύρο μελάνι όσα σημεία είχαν, ίσως, γίνει δυσανάγνωστα. Με γκριζόμαυρο, επίσης, μελάνι έχουν γραφεί τα περιεχόμενα στα ελληνικά στο πρώτο χαρτώο φύλλο. Τέλος, το κτητορικό σημείωμα είναι γραμμένο με χρυσό-λαδί χρώμα.

Εκτός της διακόσμησης που έτυχε το χειρόγραφο στο αντιγραφικό εργαστήριο από το οποίο προέρχεται, φέρει και διακοσμητικά στοιχεία προερχόμενα από το εργαστήριο που ανέλαβε τη βιβλιοδεσία του. Έχουμε, ήδη, αναφέρει τη διακόσμηση του εξωτερικού δερμάτινου καλύμματός του. Ωστόσο, και τα χαρτώα φύλλα, που προστέθηκαν, φέρουν υδατόσημα. Πιο συγκεκριμένα, από τα πρώτα 5 αρχικά φύλλα το δεύτερο διακοσμείται με υδατόσημο μιας άγκυρας⁹⁵⁷, περίπου στο μέσο του φύλλου. Μια άλλη άγκυρα ανεστραμμένη μέσα σε κύκλο, που στηρίζεται πάνω σε δάκτινο αστέρι, παρατηρείται σχεδόν στο κέντρο του τέταρτου χαρτώου φύλλου. Η ίδια ανεστραμμένη άγκυρα φέρεται στα ff. 44 και 46. Επίσης, από τα τελευταία 4 χαρτώα φύλλα του κώδικα, εκείνο με την ακυρωμένη αρίθμηση 187 διακοσμείται και πάλι με το υδατόσημο της άγκυρας μέσα σε κύκλο, που επιστέφεται από ένα δάκτινο αστέρι⁹⁵⁸ και το

---

⁹⁵⁷ Θα μπορούσαμε να την προσδιορίσουμε ως προς το σχήμα της, σαν ένα σχέδιο που προσιδιάζει ανάμεσα στο υπ' αρ. 430 (Perpignan, 1492) και 439 (Naples, 1442) - 440 (Arnoldstein, 1513) του C. M. BRIQUET, *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, I (A-Ch), Hildesheim: G. O. Verlag 1991, 36-44. Σύμφωνα με τον ίδιο τα σχέδια αυτά είναι ιταλικής προέλευσης (ό.π., 37).

⁹⁵⁸ Βλ. Αυτή η άγκυρα μέσα σε κύκλο, που επιστέφεται από εξάκτινο αστέρι και παρουσιάζεται και ανεστραμμένη, θα μπορούσε να συσχετιστεί με τις υπ' αρ. 481 (Arnoldstein, 1510-14/ Laibach, 1514/ Treviso, 1514-19) και 489 (Florence, 1505-08) του C. M. BRIQUET, ό.π. 40-42. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του το αστέρι παραπέμπει σε εργαστήρια χαρτιού βενετικής προέλευσης.

ίδιο σχήμα ανεστραμμένο, όπως στα ff. 44 και 46, διακοσμεί το επόμενο χαρτώο φύλλο.

Βιβλιογραφία: H. Omont, *Inventaire I*, 262 ; Ehrhard II, 132; F. Halkin, *Manuscripts grecs de Paris. Inventaire Hagiographique*, Bruxelles 1968 [SH 44], 141; Του ιδίου, "Theodore Stoudite et la 3ème Invention de la tête du Précurseur", *Homage à Nicholas Băncicu=Revue des études sudest européennes*, t. 7 (1969), 91-93 (αναδημ. στο *Recherches et documents d'hagiographie Byzantine*, Bruxelles 1971 [SH 51], 291, n. 6); Ant. Hobson, "Les reliures italiennes de la bibliothèque de François Ier", *Revue française d'histoire du livre* 36 (1982), 409.

5.1.4 Vaticanus gr. 1890 = A

Χαρτώος κώδικας, σύμμεικτος, 15^{ου}-16^{ου} αι., σύνθεση του βιβλιοθηκαρίου της Αποστολικής Βατικανής Βιβλιοθήκης, 617 φύλλων, διαστάσεων 220X150 mm και αποτελούμενος από δύο τόμους (ff.1-303 και ff.304-617). Περισσότεροι του ενός γραφείς.

Προέλευση-Χρονολόγηση: Οι δύο τόμοι του κώδικα χρονολογούνται στον 15^ο και στον 16^ο αι. αντίστοιχα. Τον 17^ο αιώνα, σ' αυτόν τον κώδικα συγκεντρώθηκαν άτακτα και άλλα περιεχόμενα, προερχόμενα από κληρονομιά του καρδινάλιου και βιβλιοθηκάρου της Βατικανής Βιβλιοθήκης, G. Sirleto⁹⁵⁹. Σε αυτά αναμίχθηκαν και κάποια αποσπάσματα από άλλους, ίσως, βίους, που είχαν εισέλθει, πριν πολύ καιρό, στην Αποστολική Βιβλιοθήκη και είχαν αφηθεί χωρίς να τηρηθεί η σειρά των φύλλων⁹⁶⁰.

Περιεχόμενο: Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, προέκυψε ένας σύμμεικτος κώδικας. Ο P. Canart παρουσιάζει αναλυτικά τα περιεχόμενα του κώδικα. Επίσης, με στοιχεία εξακριβωμένα από τον ίδιο, συνέταξε κι έναν πίνακα, ώστε ο αναγνώστης να γνωρίζει κάτω από ποιο τμήμα και με ποιο αριθμό κατανέμονται τα περιεχόμενά του⁹⁶¹. Χώρισε, λοιπόν, το χειρόγραφο σε 20 τμήματα (I-XX) και το τμήμα I σε 45 ενότητες (I 1-I 45), παρουσιάζοντας στον πίνακά του ποια φύλλα συμπεριλαμβάνονται σε κάθε τμήμα και σε κάθε ενότητα. Στο τμήμα I 19 και, πιο συγκεκριμένα, στα ff. 90-91 και 92^v-94^v περιέχονται σπαράγματα του αφιερωμένου

---

⁹⁵⁹ A. N. WEBER, «Sirleto Guglielmo», *The Catholic encyclopedia: an international work of reference on the constitution, doctrine, discipline and history of the catholic church*, edited by C. G. HERBERMANN and cet.: assisted by numerous collaborators, New York: The Encyclopedia Press 1913, vol. XIV, 27.

⁹⁶⁰ P. CANART, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1745-1962, Tomus I, Codices enarrationes*, Bibliotheca Vaticana 1970, 499.

⁹⁶¹ P. CANART, *ό.π.*, 499-520.

κειμένου στον Πλάτωνα, που αναφέρονται σε μοναστικές αρετές του. Αξιοσημείωτο είναι ότι το απόσπασμα του κειμένου μας επιγράφεται «Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου πλάτωνος» (f. 90), ενώ στο δεύτερο απόσπασμα ο τίτλος δίνεται στα λατινικά «In vita sancti platonis scripta a beato Theodoro Studite» (f. 92^v). Και στις δύο όμως περιπτώσεις δε γίνεται λόγος για επιτάφιο. Τέλος, να σημειωθεί ότι στο f. 91 οι τελευταίοι 3 στίχοι σημειώνονται με ένα σταυρό και είναι απόσπασμα από τον βίο του Ευτυχίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (BHG³ 657), αν και το κείμενο αυτό ξεκινά από το επόμενο φύλλο, στο οποίο τιτλοφορείται στα λατινικά. Η ενότητα 19 του I^{ov} τμήματος του χειρογράφου περιλαμβάνει τα ff. 84-86, 20-25, 87-89, [χάσμα], 95-96, 101, 100, 97, [χάσμα], 90-94, [χάσμα], 104-110 και περιέχει ανθολογημένα τμήματα από μαρτύρια, βίους, εγκώμια, μία διήγηση και μία επιστολή, επίσης αγιολογικού περιεχομένου. Τα περισσότερα κείμενα σχετίζονται με εορτές αγίων του μηνός Απριλίου και γενικότερα της άνοιξης, ενώ υπάρχουν και σπαράγματα κειμένων για δύο εορτές του Ιανουαρίου και δύο του Ιουνίου. Στο παράρτημα γίνεται, επίσης, διεξοδική παρουσίαση των περιεχομένων του τμήματος I 19.

Γραφή: Τα φύλλα τα σχετικά με το κείμενό μας και γενικότερα της ενότητας I 19 είναι ολόγραφα, φέρουν ένα σταυρό στην πάνω ωα και η γραφή δεν είναι ιδιαίτερα προσεγμένη. Η ενότητα αυτή του κώδικα φαίνεται να είναι από το χέρι του G. Sirleto, όπως προκύπτει από μια μελέτη του P. Canart⁹⁶². Στη μελέτη αυτή αναφέρει ότι στον εν λόγω κώδικα ο Sirleto είχε γράψει ιδιοχείρως κάποια τμήματα, ενώ κάποια άλλα τα είχε αναθέσει στον κρητικό γραφέα Εμμανουήλ Προβατάρη. Παραθέτει και εικόνα του f. 487^v, με την παρατήρηση ότι την αντιγραφή του ξεκίνησε ο καρδινάλιος Sirleto και την ολοκλήρωσε ο Προβατάρης. Από την εικόνα αυτή, όπου παρουσιάζεται η γραφή και των δύο, διαπιστώσαμε ότι όσον αφορά το κείμενό μας είναι γραμμένο από το χέρι του πρώτου. Επίσης, ο C. Laga⁹⁶³ σημειώνει ότι ο Sirleto το αντέγραψε, όπως και τα αποσπάσματα του βίου του Ευτυχίου (BHG³ 657) και του μάρτυρα Καλλιπίου (BHG 290), από τον Βατικανό κώδικα 1660, αφού λόγω αρμοδιότητας είχε πρόσβαση σ' αυτόν. Από άποψη ορθογραφικής πειθαρχίας ο Sirleto είναι προσεκτικός. Το κείμενό του εκτείνεται σε μία στήλη. Στο f. 90^v, στην αριστερή ωα με ένα σύμβολο [στο οποίο ο V. Gardthausen⁹⁶⁴ δίνει την εξήγηση ob (=υπεράνω) και το οποίο μοιάζει με το καλλιγραφικό ελληνικό Σ] επισημαίνει, κατά πάσα πιθανότητα, ως

⁹⁶² P. CANART, «Les manuscrits copiés par Emmanuel Provataris (1546-1570 environ). Essai d'études codicologique», *Mélanges Eugène Tisserant*, Vol. VI Bibliothèque Vaticane, Ière Partie, Città del Vaticano 1964, [StT 236], 255, pl. 16.

⁹⁶³ C. LAGA, *ό.π.*, XXIX.

⁹⁶⁴ V. GARDTHAUSSEN, *Griechische Palaeographie*, II, Leipzig 1978², 340.

πρώτη από τις αρετές του Πλάτωνα την εξομολόγηση, στην οποία αναφέρεται το κείμενο στο εν λόγω σημείο. Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζουν τα συμπλέγματα φθόγγων, τα nomina sacra, η λατινική λέξη «sanctus», ο «καί», ο «γάρ» οι καταλήξεις -ῶν, -ον, -ῆς, -εν, -ον, καθώς και οι καταλήξεις μετοχών σε -μένος -η -ον, που συντομογραφούνται. Ωστόσο, το δείγμα γραφής που έχουμε υπόψη μας είναι πολύ μικρό και αφορά στο χέρι του G. Sirleto. Για τη γραφή του Προβατάρη γίνεται αναλυτική παρουσίαση από τον P. Canart⁹⁶⁵.

Βιβλιογραφία: P. Canart, “Les manuscrits copiés par Emmanuel Provataris (1546-1570 environ). Essai d’études codicologique”, *Mélanges Eugène Tisserant*, Vol. VI Bibliothèque Vaticane, Ière partie, Città del Vaticano 1964, [StT 236], 255, pl. 16; P. Canart e V. Peri, *Sussidi Bibliografici per I manoscritti greci della biblioteca Vaticana*, Città del Vaticano 1970 [StT 261], 655; P. Canart, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1745-1962*, t. I, Codicumm enarrationes, Bibliotheca Vaticana 1970, 499; Μ. Μαντουβάλου, «Η Ελληνική «Θεματογραφία» στη Δύση και οι κώδικες VAT. GR. 1773, 1826, 1890*», *Παρθνασσός* 15 (1973), 582-599 (*Μετάφραση από το αγγλικό πρωτότυπο της ανακοίνωσης στο 7^ο Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών στο Μπέρμιγχαμ τον Μάρτιο του 1973); M. Buonocore, *Bibliografia dei fondi manoscritti della biblioteca Vaticana* (1968-1980), Città del Vaticano 1986 [StT 319], 938.

5.1.5 Barberinianus gr. 533 (V.29-olim 312) = B

Κώδικας χαρτώος του 17^{ου} αι., συλλογή έργων του Θεοδώρου Στουδίτη, 465 ολόγραφων φύλλων, διαστάσεων 305X215 mm.⁹⁶⁶ Κάτοχός του ο καρδινάλιος Φραγκίσκος Αρκούδιος, από όπου πέρασε στη Βαρβερινή Βιβλιοθήκη.

Προέλευση-χρονολόγηση: Πρόκειται για κώδικα του 17^{ου} αι.⁹⁶⁷, που ανήκε στον Βαρβερινό καρδινάλιο Φραγκίσκο και σήμερα φυλάσσεται στη Βατικανή βιβλιοθήκη.

Περιεχόμενο: Από άποψη περιεχομένου πρόκειται για συλλογή έργων του Θεόδωρου Στουδίτη. Και ο επόμενος κώδικας της ίδιας βιβλιοθήκης, που φέρει τον αριθμό καταχώρησης 534 (V.30-olim 311), περιέχει, επίσης, έργα του Θεοδώρου. Το κείμενό μας εκτείνεται στα ff.

⁹⁶⁵ P. CANART, ό.π., 173-287.

⁹⁶⁶ H. DELEHAYE, «Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Barberiniana de Urbe», *AB* 19 (1900), 100-101.

⁹⁶⁷ S. DE RICCI, «Liste sommaire des manuscrits grecs de la Bibliotheca Barberina», *Revue des Bibliothèques*, t. XVII (1907), 121.

156-179^v. Δηλώνεται δε, στην ώρα του f. 156r, ότι πρόκειται για αντιγραφή από τον Vaticanus gr. 1660. Αναλυτική παρουσίαση των περιεχομένων του παραθέτουμε στο παράρτημα.

Γραφή: Ο κώδικας περιέχει έργα, τα οποία έχουν αντιγραφεί από παλαιότερους κώδικες δια χειρός Francisci Arcudii⁹⁶⁸. Ο γραφέας, σε σημείωσή του, μας πληροφορεί τίνος κώδικα απόγραφο είναι το κάθε έργο, το οποίο περιέλαβε στο χειρόγραφό του. Η γραφή του είναι ευανάγνωστη και επιμελημένη χωρίς αξιοσημείωτα λάθη και με την τάση στο τέλος κάθε φύλλου verso, στην κάτω γωνία, να τοποθετεί τη λέξη με την οποία αρχίζει το κείμενο του επόμενου φύλλου (reclamantes). Δίπλα στον τίτλο κάθε έργου, που είναι γραμμένος με μεγαλύτερα γράμματα και περισσότερο έντονα (ενώ το όνομα του Θεοδώρου Στουδίτη γράφεται με κεφαλαία), στη δεξιά ώρα αναφέρεται ο κώδικας προέλευσης κάθε έργου. Στην περίπτωση του κειμένου μας, μεταφράζεται στα λατινικά και η πληροφορία του βιβλιογραφικού σημειώματος του V, όπως το έχουμε παρουσιάσει στην περιγραφή του βατικανού κώδικα 1660, συμπληρωμένη με την επισήμανση ότι απέχει περίπου 100 έτη από το θάνατο του συγγραφέα.

Βιβλιογραφία: H. Delehaye, “Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Barberiniana de Urbe”, *AB* 19 (1900), 100; S. de Ricci, “Liste sommaire des manuscrits grecs de la Bibliotheca Barberina”, *Revue des Bibliothèques* XVII (1907), 121; P. Canart e V. Peri, *Sussidi Bibliografici per I manoscritti greci della biblioteca Vaticana*, Città del Vaticano 1970 [StT 261], 159.

5. 2. Η ταξινόμηση των κωδίκων

Έχουμε ήδη περιγράψει πέντε κώδικες. Όταν θέλουμε να διερευνήσουμε τις σχέσεις μεταξύ χειρογράφων μπορούμε να αρχίσουμε από το ερώτημα, αν ένα απ’ αυτά έχει χρησιμεύσει ως πρότυπο κάποιου άλλου. Νομιμοποιούμε να δώσουμε αρνητική απάντηση, αν καθένας από τους μάρτυρες του κειμένου μας έχει τέτοιες ιδιοτυπίες, είτε πρόκειται για λάθη είτε για διαφορετικές γραφές, που δεν αφήνουν περιθώρια για μια τέτοια υπόθεση.

Ανάμεσα στα χειρόγραφα που περιγράψαμε υπάρχουν δύο, για τα οποία τίθεται αμέσως ζήτημα:

---

⁹⁶⁸ H. DELEHAYE, ό.π. 100. Για τον Φραγκίσκο Αρκούδιο βλ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ Δ. Σ., «Αρκούδιος Φραγκίσκος», Π. ΔΡΑΝΔΑΚΗ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 5^{ος}, Αθήναι: Φοῖνιξ, 545.

5.2.1 Barberinianus gr. 533

Ο κώδικας αυτός δηλώνεται ως απόγραφο του βατικανού 1660, με σημείωμα του γραφέα του. Από την αντιβολή των δύο χειρογράφων προκύπτει ότι ο Β συμφωνεί με τις περισσότερες ορθές γραφές, αλλά επαναλαμβάνει και λανθασμένες ή ιδιότυπες γραφές του V, όπως:

Αρ. στ.	Λάθη των V και B	Προκριτέες γραφές
36, 292	συγγενεῦσιν	συγγενέσιν
189	διείρχετο	διήρχετο
233	ὑποταγῆς	ὑποταγείς
253, 254	ἡμερίσιον, ὑπερ-	ἡμερήσιον, ὑπερ-
267	φαίην	φαίειν
333, 687	ἠυλόγησεν	εὐλόγησεν
363, 369, 380	θήλεως	θήλεος
391	λία	λεία
411	ὑποδηλούσης	ὑποδηλούση
454	βριαροῖο	βριάρεω
467	συναιρούμενοι	συναιρόμενοι
536	ἀπείχετο ἀνιᾶσθαι	ἀπέιχε τοῦ ἀνιᾶσθαι
548	μεθ' ἑαυτῆς	μετ' αὐτῆς
550	Χείρονα	Χείρωνα
589	περιστοιχήσασα	περιστοιχίσασα
589	παραχωρούσα	παραχωρήσαι
593	πολὺ συμπνέων	πολλοὶ συμπνέοντες
598	καθηλωμένως	καθηλωμένος
602	ἐλλειπέστερα	ἐλλιπέστερα
607	ἐδεδείσαν	ἐδεδίσαν
614	παραδράμοι μοι	παραδράμοιμι
717	πρααῖα	πραεῖα
726	ὑποτακτῆτης	ὑποτακτίτης

Επίσης, «παρεμβαίνει» σε κάποιες γραφές του V, όπως:

Αρ. στ.	Γραφές του B	Γραφές του V
15	ἐγκαταλέγεσθαι	ἐγκατατάττεσθαι
18	ἐπιζητήσειεν	ἐκζητήσειεν
43	μάστιξ	μάστιγξ
53	δυστυχῶν ¹	δυστύχων
54	ἐσπάνιζον ²	ἐσπάνιζαν
57	ἐποφθείσης ³	ἐπωφθείσης
60	ἠτίμωται	ἠτιμώθη

80	συνήπτετο	συνήπετο
82	προσέχοντι	προέχοντι
126	ἀναστροφὴν	ἀνατροφήν
131	κατὰ ῥοῦν ⁴	καταρροῦν
136	ἀπέδειξεν	ὑπέδειξεν
166	δευτερεῖα ⁵	δευτέρια
175	γενόμενος	γινόμενος
198	ἐγένηθε	ἐγεγήθει
233	θεαρέστω	θεαρέστως
328	ἠὺ πορεῖτο	εὖ πορεῖτο
331	τραχυτέρα	τραχυνομένην
569	τὰς ψήφους ⁶	τοὺς ψήφους
578	κατηγορίαν ⁷	κατηγορίας
604	πρὸς τῷ ἄστει νήσων ⁸	πρὸ τῆ ἄστυ νήσων
684	διηγῆσομαι	διηγῆσαιμι
734	ἀνεπηρέαστον ⁹	ἀνεπερέαστον

Σημειωτέον δε ὅτι στις γραφές: 1.«δυστυχῶν», 2.«ἐσπάνιζον», 3.«ἐποφθείσης», 4.«κατὰ ῥοῦν», 5.«δευτερεῖα», 6.«τὰς ψήφους», 7.«κατηγορίαν», 8.«πρὸς τῷ ἄστει νήσων» και 9.«ἀνεπηρέαστον» ο Β συμφωνεῖ με τον παρισινό 1197 (=F). Τις περιπτώσεις αυτές τις θεωρούμε τυχαίες ως προς τη συμφωνία τους με τον F, αφού οι τρεις πρώτες και η ἕκτη αφορούν διόρθωση ἐπὶ το αττικότερον, η ἑβδομη θα μπορούσε, ως μεμονωμένη, να θεωρηθεῖ εντελῶς τυχαία, αφού ουσιαστικά πρόκειται για σύγχυση τελικῶν συμφῶνων, ενώ για τις δύο τελευταίες εκτιμάται ὅτι επιχειρήθηκε απλούστευση λέξεων, τις οποίες ο αντιγραφέας δεν κατανοεῖ. Η τέταρτη γραφή αποτελεί διόρθωση μορφολογικού χαρακτήρα και ως εκ τούτου δεν αξιολογείται, ὅπως και η πέμπτη, η οποία αποτελεί συνώνυμο τύπο με τη γραφή *δευτέρια*.

Πρέπει, ωστόσο, να αναφερθεῖ ὅτι προβαίνει σε περισσότερες ἀπὸ 40 διορθώσεις μορφολογίας γραφῶν του βατικανού κώδικα 1660. Ενδεικτικά, αναφέρονται γραφές, ὅπως:

Αρ. στ.	Διορθώσεις ἀπὸ τον Β	← γραφῶν του V
5	πιθανότησι	πειθανότησιν
6	ἀνθρωπαρεσκείαις	ἀνθρωπαρεσκίαις
30	ὑπόχρεως	ὑπόχρεος
46	ἐκδειματοῦν	ἐκδηματοῦν
55	ἐκενοῦντο	ἐκκενοῦντο
57	ἀοικήτου	ἀοικίτου
100, 612	σεμνείοις	σεμνίοις

109	καταλείψας	καταλίψας
121	ἐγκαταλειφθέντος	ἐγκαταλιφθέντος
262	ἐβεβήκει	ἐβαιβήκει
292	πάση	πᾶσι
312	σύσημον*	σύσιμον
334	ἦδιν	εἶδην
344, 348	ἡγεμονία	ἡγεμονεία
376	παραδόσεως	παραδώσεως
389	ἐρηρισμένον*	ἐρηρισμένον
447	σεμνείων	σεμνίων
471	παραδώσαντα*	παραδόσαντα
485	ἐν μέσῳ	ἐμμέσῳ
599	μεταῤῥιπτούμενον*	μεταριπτούμενον
634	στρατιωμονάχων*	στρατιομονάχων

Επίσης, να σημειώσουμε ότι οι ορθογραφικές διορθώσεις που φέρουν αστερίσκο (*), αποτελούν γραφές που παραδίδονται μόνο από τον Β, δεδομένου ότι όλοι οι άλλοι κώδικες παραδίδουν ανορθόγραφα τις λέξεις αυτές. Οι συγκεκριμένες, βέβαια, διορθώσεις θα ήταν αυτονόητες στην έκδοση και μη υπάρχοντος του Β άρα, υπό αυτή την έννοια, δε συνεισφέρουν στην αποκατάσταση του κειμένου.

Τέλος, να προσθέσουμε ότι ο Β παρουσιάζει και δικά του λάθη (π.χ. στον στίχο 298 «πατέρα» αντί «πατέρας», στον 427 αντί «αυτοκρατορικῆς» παραδίδει «αυτοκρατοκρατορικῆς», στον 600 αντί της γραφῆς «ὑπόληψις» παραδίδει «ὑπόλειψις»), προσθήκες, παραλείψεις ή μεταθέσεις λέξεων. Επιπλέον, ακολουθεί όλες τις διαχωριστικές γραφές του βατικανού κώδικα 1660 σε σχέση με τον παρισινό 1197:

Αρ. στ.	Γραφές των Β και V	Γραφές του F
7	ἔχοιεν	ἔχοι
9	φαίουσιν	φήσουσιν
9	σοφίας	ἀληθείας
25	εὐκλεές	κλέος
27	φαίνοιμι	φαίνομαι
51	ὑπεισίει	ὑπεισήει
86	οὐσίαν	βίον
96	ἐκδιδούντων	ἐκδιδόντων
161	ἔχεσθαι	ἀντέχεσθαι
267	φαίην	λέγειν
289, 467	μοναστῶν	μοναχῶν
319	ἀστικοῦ	ἀσκητικοῦ
332	ἀοιδίου	μακαρίου

347	ἴσχειν	ἔχειν
405	ὑπεξίει	ὑπεξήει
413	συνεχόντων	συνεχουσῶν
421	φράσαι	λέγειν
434	διαμένων	διέμεινεν
465-466	ὑφ' οὐδενός	ὑπ' οὐδενός
474	δίκαιον	ἄγιον
478	μοιχαλλοῖοι	αἰχμάλωτοι
514	κάνθάδε	κάντεῦθεν
551	οἰκοῦντα	αὐχοῦντα
580	φληνάφειαν	φληναφίαν
589	παραχωροῦσα	παραχωρήσαι
593	πολὺ συμπνέων	πολλοὶ συμπνέοντες
672	ἀπολελωκῶς	ἀπολωλεκῶς
679	ἀναβεβίωκεν	μετεβεβίωκεν
698	ἀφήσιν	ἤφήσεν
725-726	ἐγκλειστῶν...ἐγκλειστός	ἐγκλείστων...ἐγκλειστος

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα προαναφερόμενα στοιχεία, θεωρούμε ότι ο Β είναι απόγραφο του V, δε συνεισφέρει στην αποκατάσταση του κειμένου μας και ως εκ τούτου κρίνεται *codex eliminandus* (εξοβελιστέος).

5.2.2 Vaticanus gr. 1890

Το χειρόγραφο αυτό μας παραδίδει σπαράγματα του κειμένου. Πιο συγκεκριμένα τους στίχους 135-136 (οὐ κατὰ τὸν πολλούς...ἔθετο), 172-175 (ἰδίᾳ δὲ μεθ' ἑνός...ἐργασίας), 191-193 (ἐπέμενεν...διασύρων), 253-255 (ἀλλὰ πῆ ...ἀποσίας), 288-291 (Ἐντεῦθεν...ἐγνωρίζετο), 557-558 (ἐπειδὴ δὲ ἀπεβίω...πολλούς) και 702-705 (μηδ' αὐτῆς...παντελευθέρου). Τα σπαράγματα αυτά παραδίδουν σημεία του κειμένου, όπου οι κώδικες δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Ωστόσο, ενδεικτικές της συγγένειας των χειρογράφων Α και V είναι οι παρακάτω κοινές γραφές:

Αρ. στ.	Κοινές γραφές των Α και V	Γραφές του F
39	ἐξῆς*	ἐξ ἧς
173	ὑποταττόμενος	ὑποτασσόμενος
173	ἀειμνήστω	μακαρίω
254	ὑπερημερίσιον*	ὑπερημερήσιον
288	εἴσισιν*	εἴσεισιν
289	ἐπιλελειμμένων	ὑπολελειμμένων

Οι γραφές μάλιστα με αστερίσκο(*) αποτελούν κοινά λάθη των δύο χειρογράφων.

Επιπλέον, ο Α διορθώνει κάποια λάθη του βατικανού 1660, που αφορούν συνεχόμενη εκφορά δύο λέξεων (βλ. στον σχετικό πίνακα του παραρτήματος) όπως: καθ' ήσυχίαν (στ. 173) και κατὰ πειραν (στ. 192). Επίσης, ο Α φέρει και δικά του λάθη ή παραλείψεις:

Αρ. στ.	Λάθη-παραλείψεις του Α	Γραφές του V
172	post ἰδία om. δὲ	ἰδία δὲ
174	post διατροφαῖς om. τε	διατροφαῖς τε
175	ψαλμωδίαις	ἐργασίαις
191	ἐμέμενεν	ἐπέμενεν

Τέλος, στα προαναφερόμενα αποσπάσματα του επιταφίου ο Α συμπεριλαμβάνει κατά λάθος, αμέσως μετά τη λέξη παντελευθέρου (στ. 705) του κειμένου μας, και ένα σπαράγμα που προέρχεται από τον βίο του Ευτυχίου Κωνσταντινουπόλεως (BHG 657⁹⁶⁹, στ. 98-100⁹⁷⁰): «καὶ τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα πρὸς διάκρισιν ἔχουσι καλοῦ τε καὶ κακοῦ, μαθεῖν ἀναγκαῖον τοὺς ἀγνοοῦντας». Μάλιστα, το παραδίδει με παράλειψη της λέξης «μαθεῖν»⁹⁷¹, όπως ακριβώς και ο βατικανός 1660. Έτσι, επιβεβαιώνεται η πληροφορία ότι τα σπαράγματα του κειμένου στον Α ο Sirleto τα αντιγράφει από τον βατικανό 1660.⁹⁷² Απ' όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι ο Α όντας απόγραφο του βατικανού 1660 δε συνεισφέρει, λόγω και του αποσπασματικού του χαρακτήρα, στην αποκατάσταση του αρχετύπου και κρίνεται, επίσης, εξοβελιστέος.

5.2.3 Η σχέση των τριών άλλων κωδίκων

Μετά τις παραπάνω διαπιστώσεις μένουν 3 ακόμη μάρτυρες του κειμένου μας, των οποίων τη σχέση πρέπει να διερευνήσουμε. Ο V είναι ο αρχαιότερος μάρτυράς μας και κατά συνέπεια μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι δεν έχει ως πρότυπό του κάποιον από τους άλλους δύο, P και F. Επίσης, για τον F δεν τίθεται ζήτημα να αποτελεί πρότυπο κάποιου από τους άλλους δύο, δεδομένου ότι πρόκειται για μεταγενέστερο κώδικα. Άρα πρέπει να ελεγχθεί:

1) αν ο F είναι απόγραφο ή προέρχεται από τον ίδιο κλάδο παράδοσης με κάποιον από τους άλλους δύο,

⁹⁶⁹ Το κείμενο του Ευτυχίου παραδίδεται από τον βατικανό κώδικα 1660 αμέσως μετά το κείμενο του επιταφίου στον Πλάτωνα.

⁹⁷⁰ Βλ. C. LAGA (ed.), *Eustratii Presvyteri Vita Eutychii Patriarchae Constantinopolitani*, Brepols-Turnhout 1982, [CORPUS CHRISTIANORUM, Series Graeca 25], 7.

⁹⁷¹ Βλ. ό.π., 7, κριτικό υπόμνημα στ. 100.

⁹⁷² Ό.π., XXIX.

2) αν ο P έχει ως πρότυπο του τον V ή έχει κοινό πρόγονο με τον F ή τον V και τέλος,

3) αν καθένας από τους τρεις κώδικες ακολουθεί διαφορετικό κλάδο παράδοσης.

5.2.4 Η σχέση του F με τους άλλους κώδικες

Από την αντιβολή των χειρογράφων προκύπτουν τα παρακάτω στοιχεία: ο F παραδίδει διαφορετικό τίτλο, με τον οποίο ονομάζει το έργο «ἐγκώμιον» και όχι επιτάφιο. Αυτό δεν αποτελεί ένδειξη διαφορετικής χειρόγραφης παράδοσης, καθώς πρόκειται για σύνηθες φαινόμενο. Εκτός όμως από τη διαφορετική γραμματολογική του ονομασία, το κείμενό μας στο εν λόγω χειρόγραφο παρουσιάζει αρκετές διαφορετικές γραφές. Ενδεικτικά αναφέρονται οι σημαντικότερες :

Αρ. στ.	Γραφές του F	Γραφές των V και P
9	φήσουσιν	φαίουσιν
9	ἀληθείας	σοφίας
20	ὑπὲρ τῶν ἐκείνου	ὑπ' ἐκείνου
24	ἐπαινέσω	ἐπαινέσων
25	κλέος	εὐκλεές
27	φαίνομαι	φαίνοιμι
31	μετὰ τοῦ ἀληθοῦς φέρων	ἔχων μετὰ τοῦ ἀληθοῦς
34	ἀνατρεφόμενοι	ἀναστρεφόμενοι
36, 292	συγγενέσιν*	συγγενεῦσιν
51	ὑπεισήει*	ὑπεισίει
53	δυστυχῶν*	δυστύχων
54	ἠχούμενοι	περιηχούμενοι
54	ἐσπάνιζον*	ἐσπάνιζαν
57	ἐποφθείσης	ἐπωφθείσης
72	ζυγοστατῶν	συζυγοστατῶν
79	γινόμενος	γιγνώμενος
80	συνείπετο*	συνήπετο
86	τὸν βίον	τὴν οὐσίαν
86	μαστροπῶν	μαστρόπων
96	ἐκδιδόντων	ἐκδιδούντων
126	ἐν τῷδε τῷ τόπῳ	ἐν τῇδε τῇ θέσει τοῦ τόπου
127	ἔχοντι	ἔχουση
130	ὑποταγῆς	ἀποταγῆς
146	ἡγουμενείαν*	ἡγεμονείαν
152	δὴ	δηλαδή
159	γεγεννημένου	γεγεννημένου

161	ἀντέχεσθαι	ἔχεσθαι
166	δευτερεῖα	δευτέρια
173	ὑποτασσόμενος	ὑποταττόμενος
173	μακαρίω	ἀειμνήστῳ
187	συναίρων*	συνέρων
204	όλόστεργον	όλόστερνον
233	ὑποταγεῖς*	ὑποταγῆς
241	ἤρκειτο	ἤρκει τὸ
244-245	πνευματικῶς τε ἅμα καὶ	πνευματικῶς τε καὶ
248-249	γήρως ὑποτασσόμενος	γήρους ὑποταττόμενος
255	μεταλαμβάνόμενον	λαμβάνόμενον
267	λέγειν	φαίην (V), φαίειν (P)
289	ὑπολειμμένων μοναχῶν	ἐπιλειμμένων(V), ἐπιλειμμένων(P) μοναστῶν
296	γινόμενος*	γιγνόμενος
301	πρὸς	εἰς
314	γιγνόμενος	γινόμενος
319	ἀσκητικῶ	ἀστικῶ
332	μακαρίου	ἀοιδίμου
341	ἀνέωκτο	ἠνέωκτο
347	ἔχειν	ἴσχειν
356	λοξά τε καὶ	λοξὰ καὶ
363,369,380	θήλεος*	θήλεως
391	λεία*	λία
405	ὑπεξήει*	ὑπεξίει
410	ληφθεῖς	βληθεῖς
411	ὑποδηλούση*	ὑποδηλούσης
413	συνεχουσῶν	συνεχόντων
421	λέγειν	φράσαι
428	ἐξοιστρηλατημένος	οιστρηλατημένος
433	ἤγουν	εἰτ' οὖν
434	διέμεινεν	διαμένων
438	τρακτεύσασα	τρακτεύουσα
454	βριάρεω*	βριαροῖο, βριαρίο (P)
462	ἐβούλετο	ἠβούλετο
465-466	ὑπ' οὐδενός	ὑφ' οὐδενός
467	συναιρόμενοι*	συναι(ε)ρούμενοι
467	μοναχῶν	μοναστῶν
471	παραδόντα	παραδόσαντα
474	ἄγιον	δίκαιον
478	αἰχμάλωτοι	μοιχαλλοῖωτοι

479	ἀγωνιζόμενον	ἐναγωνιζόμενον
504	ὄψει καὶ χαρήση	ὄψη καὶ χαρίση
514	κάντεϋθεν	κάνθάδε
530	ἤγαγες	προήγαγες
536	ἀπέιχε τοῦ ἀνιᾶσθαι*	ἀπέιχετο ἀνιᾶσθαι
549	ἐστί	ἔξεστιν
551	αὐχοῦντα	οἰκοῦντα
578	κατηγορίαν	κατηγορίας
580	φληναφίαν*	φληνάφειαν
589	παραχωρήσαι*	παραχωροῦσα
593	πολλοὶ συμπνέοντες*	πολὺ συμπνέων
599	μεταριπτόμενον	μεταριπτούμενον
603	ὁ πληροῦν	πληροῦν
603	μέτρα	μέτρον
604	πρὸς τῷ ἄστει νήσων	πρὸ τῆ ἄστου νήσων
607	ἐδεδίσαν*	ἐδεδείησαν
611	πεισθεῖς	ἤσθεῖς
614	παραδράμοιμι*	παραδράμοι μοι
626	νενίκηκεν*	νενίκηκε
636	γῆρα	γῆρει
672	ἀπολωλεκῶς	ἀπολελωκῶς
679	μετεβεβίωκεν	ἀναβεβίωκεν
687	εὐλόγησε	ἠύλογησεν
693	εὐλογήθησαν*	ἠύλογήθησαν
698	ἠφίησεν	ἀφίησιν
710	μέλος	μέρος
717	πραεῖα*	πρααῖα
725-726	ἐγκλείστων...ἐγκλειστος	ἐγκλειστῶν...ἐγκλειστός
738	πάντες	πάντα

Πρέπει να σημειωθεί η τάση του F να διορθώνει, ενίοτε, γραφές επί το αττικότερον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η γραφή *ἐκδιδόντων* (στ. 96) αντί της *ἐκδιδούντων*, εντοπισμένη ιδιοτυπία του συγγραφέα στη χρήση της μετοχής του δίδωμι⁹⁷³ ή η γραφή *μοναχῶν* (στ. 289, 467) αντί της *μοναστῶν* την οποία, επίσης, συνηθίζει να χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος Στουδίτης⁹⁷⁴.

Ωστόσο, παρά την προαναφερόμενη τάση του F, εντοπίζονται σημεία στα οποία ως μοναδικός μάρτυρας κάποιων γραφών μας οδηγεί στην ανασύνθεση του αρχετύπου. Δεν θα αναφερθούν αναλυτικά οι

⁹⁷³ Ο.π., 918.

⁹⁷⁴ Ο.π., 941.

περιπτώσεις σωστών γραφών, από ορθογραφική άποψη, όπως η γραφή *συνείπετο* (στ. 80) αντί της *συνήπετο* (που παραδίδεται σε κώδικες ως τύπος του *συνέπομαι*⁹⁷⁵). Σημειώνονται όμως αναλυτικά όσες έχουν προκριθεί ως **αξιόπιστες γραφές** της παράδοσης του F και είναι όλες όσες στον παραπάνω πίνακα φέρουν αστερίσκο(*). Ο τύπος *συγγενέσιν* (στ. 36, 292) αντί του τύπου *συγγενεύσιν*, που θησαυρίζεται ως δοτική πληθυντικού του ονόματος *συγγενεύς*⁹⁷⁶, αλλά δεν φαίνεται να την χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος Στουδίτης. Η προσθήκη του *τε* μετά τη λέξη *λοξά* (στ. 356). Στους στ. 363, 369 και 380 η γραφή *θήλεος*, την οποία χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος⁹⁷⁷, αν και η *θήλεως* καταγράφεται στο κριτικό υπόμνημα ως αποκλεισθείσα γραφή στην πρόσφατη έκδοση της διαθήκης του⁹⁷⁸. Η γραφή *Βριάρεω* (στ. 454) αντί της *βριαροῖο/βριαρίο*, δεδομένου ότι η πρώτη χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο⁹⁷⁹. Η έκφραση *τοσοῦτον ἀπέιχε τοῦ ἀνιᾶσθαι* (στ.535-6) αντί της *ἀπέιχετο ἀνιᾶσθαι*, αφού η έκφραση «*τοσοῦτον ἀπέιχε τοῦ + απρφ.*» χρησιμοποιείται πολύ συχνά από συγγραφείς, των οποίων τα έργα αποτελούν πηγές του Θεοδώρου. Οι γραφές *πολλοὶ συμπνέοντες* (στ. 593) και *ἐδεδείσαν* (στ. 607), αντί των *πολὺ συμπνέων* και *ἐδεδείησαν*, αποτελούν αξιόπιστες γραφές για την αποκατάσταση του κειμένου μας. Τέλος, αξιοσημείωτη η γραφή *εὐλογήθησαν* (στ. 693), δεδομένου ότι ο Θεόδωρος συνηθίζει να μην χρησιμοποιεί αύξηση στον αόριστο του συγκεκριμένου ρήματος⁹⁸⁰.

Συνδεδεικμένα λάθη των χειρογράφων V και F δεν υπάρχουν, ούτε των P και F, εκτός από όσα θα αναφερθούν ως κοινά λάθη και των τριών χειρογράφων (V, P και F) και θα επισημανθούν ως λάθη του αρχετύπου.

Από το αποτέλεσμα της αντιβολής προκύπτει ότι ο F προέρχεται από ένα διαφορετικό κλάδο παράδοσης σε σχέση με τους άλλους δύο κώδικες, άρα μπορούμε να κάνουμε λόγο για την **παράδοση του F**.

5.2.5 Η σχέση των V και P

Κατ' αρχάς, οι V και P φέρουν τον ίδιο τίτλο⁹⁸¹, με εξαίρεση μία μόνο γραφή⁹⁸², που δεν αποτελεί, ωστόσο, σημαντική διαφορά ως προς τα

---

⁹⁷⁵ LAMPE, 1323

⁹⁷⁶ F.W. DANKER, *A Greek-English Lexicon of New Testament and other Early Christian Literature*, Chicago 2000, 950.

⁹⁷⁷ Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, ep. 10, 21, όπου σύμφωνα με το κριτικό υπόμνημα δεν παραδίδεται άλλη γραφή από κάποιο χειρόγραφο.

⁹⁷⁸ O. DELOUIS, «Le Testament de Théodore Stoudite: Édition Critique et Traduction», *REB* 67 (2009), 103, 110.

⁹⁷⁹ Βλ. EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane*, 273.

⁹⁸⁰ Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, II, index graecitatis, 892.

⁹⁸¹ Ο πλήρης τίτλος όπως παραδίδεται στον V είναι: «Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῶν Στουδίου, ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὸν πατέρα».

στοιχεία που επιθυμεί να υπογραμμίσει ο τίτλος. Ωστόσο, όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα αντιβολής γραφών των 3 χειρογράφων, οι V και P συγκλίνουν σε μεγάλο αριθμό γραφών στις οποίες διαφοροποιούνται από τον F.

Τίθεται όμως προς διερεύνηση αν οι δύο αυτοί μάρτυρες έχουν κοινό πρόγονο ή αν ο P είναι απόγραφο του βατικανού 1660. Για να συμβαίνει το δεύτερο πρέπει ο P να ακολουθεί τις γραφές του V, να επαναλαμβάνει όλα τα λάθη του και να παρουσιάζει και δικά του. Αξιοσημείωτη στον P είναι η απειθαρχία του γραφέα στην ορθογραφία, την οποία ο Fr. Halkin⁹⁸³ χαρακτηρίζει «απίστευτη». Τα λάθη ιωτακισμού και σύγχυσης φωνηέντων είναι πολυάριθμα, ενώ συχνές είναι και οι παραλείψεις ή αλλαγές φθόγγων, που οδηγούν σε διαφορετικές γραφές, όπως λ.χ. στον στίχο 154 η γραφή «κατάταξις» αντί της «κατάτηξις» ή στον στίχο 349 η γραφή «πειρασμοῖς» αντί της «πειρασμοί»⁹⁸⁴. Όμως το χειρότερο, σύμφωνα με τον C. Laga, είναι ότι ο κώδικας παρουσιάζει και μεγάλο αριθμό παραλείψεων ή προσθηκών⁹⁸⁵, γεγονός που εντοπίζεται και στο κείμενό μας⁹⁸⁶. Στον τονισμό, επίσης, ο κώδικας βρίθει λαθών. Όσον αφορά τη συμφωνία γραφών ανάμεσα στους δύο κώδικες, έχει ήδη φανεί στον πίνακα σύγκρισης του F με τους V και P. Κοινά λάθη υπάρχουν αρκετά. Ωστόσο, υπάρχουν και λάθη του βατικανού, τα οποία δεν φέρει ο πατμακός. Αυτά είναι:

Αρ. στ.	Λάθη του V	Γραφές του P
43	μάστιγξ	μάστιξ
54	έλεεινωλογίαι	έλαιεινολογίαι
55	έκκενουῦντο	έκενουῦντο
57	ἀοικίτου	ἀοικήτου
91	ἀλῶντες	ἀλόντες
101	έξαγορευσεις	έξαγορευσεις
154	χαμευνείας	χαμευνίας
189	διείρχετο	διήρχετο
190	ἐπὶ τὸ αὐτὸ	ἐπὶ τῷ αὐτῷ*
198	έκβιαζομέσνου	έκβιαζομένου
202	ἄρα	ἄρα
207	βαδίζον	βαδίζων

⁹⁸² Συγκεκριμένα στο σημείο όπου ο V (f. 75v) αναφέρει *τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν*, ο P (f. 125) παραδίδει τη γραφή *τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν*. Ο σχεδόν ίδιος τίτλος όμως δε σημαίνει αναγκαστικά και συγγένεια των δύο χειρογράφων.

⁹⁸³ Ο.π., 34, σπ. 3.

⁹⁸⁴ Αναλυτικά τα λάθη του P παρουσιάζει στην εισαγωγή της έκδοσής του ο A.-J. FESTUGIÈRE, *Vie de Théodore de Sykéon*, Bruxelles 1970, [SH 48], XXV-XXVI.

⁹⁸⁵ C. LAGA, ό.π., X.

⁹⁸⁶ Βλ. στους στίχους 178, 613, 744.

215	προσεύνοϊαν	πρὸς εϋνοϊαν
221	προσεύχρουν	πρὸς εϋχρουν
230	ἦ	ἦ*
261	καρυκευωμένη	καρυκευομένη
267	φαίην	φαίειν*
283	ἐν ἀπολειφθέντα	ἐναπολειφθέντα
297	σὺν ἀσπιστῆς	συνασπιστῆς
309	ἀντ' ἀλλάσων	ἀνταλλάσων
320	κατὰ πείθεται	καταπείθεται
333	ἠϋλόγησεν	εϋλόγησεν
344	ἡγεμονεῖα	ἡγεμονία
350	πρ/σώπων lacuna causa	προσώπων
351	τί	τί
367	ἦν τι	ἦν τι
372	σὺνἀσκουμένων	συνασκουμένων
376	παραδώσεως	παραδόσεως
440	ἀντ' ἐπιφέροντος	ἀντεπιφέροντος
478	γεναίου	γενναίου*
483	ἀντ' ἀπόδοσιν	ἀνταπόδοσιν
511	τί	τί
521	κρατούντι	κρατοῦντι*
598	καθηλωμένως	καθηλωμένος
616	ἀντ' ἀποκρίσεις	ἀνταποκρίσεις
674	εἶ ποῦ τι	εἶ πού τι*

Εδώ, πρέπει να τονίσουμε ότι τα παραπάνω ορθογραφικά λάθη του V σε άλλη περίπτωση, δεν θα είχαν βαρύνουσα σημασία. Λόγω όμως της μεγάλης απειθαρχίας του P στους ορθογραφικούς κανόνες οι παραπάνω γραφές του βατικανού κώδικα μας οδηγούν σε εκτιμήσεις, οι οποίες διασαφηνίζουν τις σχέσεις των δύο κωδίκων. Ο γραφέας του P, δηλαδή, κρίνεται μη ικανός να έχει διορθώσει όλα αυτά τα λάθη του V, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του τονισμού ή της έγκλισης τόνου, όταν αντιγράφει έναν ολόκληρο κώδικα, ο οποίος βρίθεται σοβαρών ορθογραφικών σφαλμάτων. Σημειωτέον, ότι όσες γραφές του φέρουν αστερίσκο (*) δεν παραδίδονται ούτε από τον F. Δεδομένης της ανορθογραφίας του P, αυτό είναι στοιχείο βαρύνουσας σημασίας προς απόρριψη της εκδοχής ο πατνιακός κώδικας να είναι απόγραφο του V.

Ας δούμε όμως και τις διαφορετικές γραφές που παραδίδει ο P σε σχέση με τον V:

Αρ. στίχου	Γραφές του P	Γραφές του V
Tit.	τοῦ ἐν ἀγίοις	τοῦ ὀσίου
67	ὄς προσληφθεῖς transp. post συγγενῶν	ὄς προσληφθεῖς ὑφ' ἐνὶ τῶν συγγενῶν
243	μακαρίου	μακαρίτου
287	νυκτοφαΐας	νυκτομαχίας
314	ὄρῳσιν	ὄρῳσι
339	εἶπερ	εἶπε lacuna causa
440-441	ἠκύρωτο post μορφῆς om.	ἠκύρωτο in margine
537	κόπον	πόνον sed in margine κόπον scr.
745	εἰς τοὺς ἐξῆς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας	εἰς τοῦς αἰῶνας

Η τελευταία γραφή (στ. 745) εντοπίστηκε στο τέλος και άλλων έργων του πατμακού κώδικα, γεγονός που υποδηλώνει την επιλογή του γραφέα του, άρα δεν κρίνεται βαρύνουσα σημασία.

Από την άλλη πλευρά, ο P παραδίδει και ένα πλήθος **ιδιότυπων σφαλμάτων**. Ενδεικτικά αναφέρονται λανθασμένες γραφές, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται το πλήθος των ανορθογραφιών του, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου διαφοροποιείται το νόημα ή προκύπτει διαφορετικός γραμματικός τύπος:

Αρ. στ.	Λάθη του P	Γραφές του V
133	σφιγώσης	σφριγώσης
154	κατάταξις	κατάτηξις
176	κατασάρκα	κατὰ σάρκα
197	κατεπιταγήν	κατ' ἐπιταγήν
200	ἀκουσίως	ἐκουσίως
204	όλόστερον	όλόστερνον
207	καρτερῶς	καρτερὸς
214	εἰσοικεῖσαι	εἰσοῖσαι
216-217	ἀνθῶν	ἀνθ' ὧν
218	ἀφῶν	ἀφ' ὧν
224	ἐννόμας τε	ἐννόμας τε ε
248	σὺν ἡμῖν	σὺν ὑμῖν
262	ἐφῆς	ἐφ' ἧς
266	ἦ	ἦ
289	ἐπιλειμμένων	ἐπιλελειμμένων
302	ἀφοῦ	ἀφ' οὔ

304	καλλωπισμοῦ	καλλωπισμοὺς
307	ἐπάγων	ἐπανάγων
314	ὀρῶσιν	ὀρῶσι
321	πρὸ τρέπεται	προτρέπεται
324	πρὸ ἰστάμενος	προϊστάμενος
324	ὑπὲρ ἀσπιζόμενος	ὑπερασπιζόμενος
326	ἴσχυ ἔν γε	ἴσχυέν γε
334	πρὸστάτης	προστάτης
349	πειρασμοῖς	πειρασμοὶ
349	ύφῶν	ύφ' ὧν
354	ἀπόσεισάμενος	ἀποσεισάμενος
357	ἀπόσκοπῶν	ἀποσκοπῶν
387	τὸν ἐν ἀστείᾳ	τῶν ἐν ἀστει
391	παροῦ	παρ' οὔ
425	πάλιν	πάλαι
431	ἡστορία	ἡ ἱστορία
432	σχεδῶν	σχεδὸν
435	ἐπακοαῖς	ἐπ' ἀκοαῖς
437	τρόπων	τρόπον
437	ἀβεσαλῶν	ἀβεσσαλῶμ
439	ἐπὶ δεῖ	ἐπειδὴ
439	βέβαια	ἀβέβαια
445	ἐώχθησαν	ἐδιώχθησαν
461	ὅμοια	ὅμοιον
463	πρόλαβῶν	προλαβῶν
468	ἐχέκαλλα	ἐχέκολλα
471	οὐρανοῖς	ἀνθρώποις
474	μόνῳ	μόνον
491	παραυτῶν	παρ' αὐτῶν
491	σκοπτῶντων τὲ	σκοπτῶντων τε
498	ὀρωμένοις τὲ	ὀρωμένοις τε
499	ἐπὶ δῆ	ἐπειδὴ
507	ἦν	ἦν
535	τόσοῦτον	τοσοῦτον
551	ἄνδρον	ἄντρον
569	ἀπεστείλατο	ἀπεσεῖσατο
576	καταυτῆς	κατ' αὐτῆς
586	ἀπὸ τροφῶν	ἀποστροφῶν
588	φάλαξ	φάλαγξ
590	παραπευθέντας	παραπεμφθέντας
601	συνεδρευόντας	συνεδρευόντων

613	καθειρμένους	καθειρογμένους
619	ὥστεφανώσας	ὀστεφανώσας
626	σοῖ	σὺ
641	ομολόγησεν	ὠμολόγησεν
647	εἰσκύθας	εἰς σκύθας
648	ἀναφίκτων	ἀνεφίκτων
651	ὁμολογῆ τὴν	ὁμολογητὴν
679	διαδόχῳ	ἀδιαδόχῳ
700	πίστης	πίστις

Αξιοπρόσεκτη είναι η τάση των V και P για συνεκφορά δύο λέξεων ως μία ενιαία ή διάσπαση μιας σύνθετης σε δύο. Ενίοτε, παρατηρείται διπλός τονισμός μη σύνθετων λέξεων, ενώ και στους δύο κώδικες εντοπίζεται μια τάση γενικευμένης χρήσης του τελικού -ν. Αν και δεν ταυτίζονται σε πολλά από τα προαναφερόμενα, εντοπίζονται κοινά λάθη τέτοιου είδους, τα οποία συνιστούν ένδειξη σύγκλισης των δύο μαρτύρων.

Σημαντική, επίσης, ένδειξη σύγκλισης αποτελούν τα κοινά σφάλματα των V και P, που θεωρήθηκαν **συνδεδετικά λάθη** τους και είναι τα εξής:

1. Στους στίχους 36 και 292 οι V και P παραδίδουν τη γραφή *συγγενεῦσιν* αντί της *συγγενέσιν*, η οποία μαρτυρείται από τον άλλο κώδικα. Η γραφή θεωρήθηκε συνδεδετικό λάθος των δύο κωδίκων δεδομένου ότι, αν και θησαυρίζεται ως τύπος της πρώιμης χριστιανικής λογοτεχνίας⁹⁸⁷, δε φαίνεται να χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο Στουδίτη.
2. Στον στ. 42 παραδίδουν *ἐπάγουσαν* αντί *ἐπάγουσα*.
3. Στον στ. 51 παραδίδουν *ὕπεισίει*⁹⁸⁸ αντί *ὕπεισήει*.
4. Στον στίχο 53 παραδίδουν τη γραφή *δυστύχων* αντί *δυστυχῶν*.
5. Στον στ. 79 *γιγνώμενος* αντί *γινόμενος*.
6. Στον στ. 86 *μαστρόπων* αντί *μαστροπῶν*. Εδώ, βέβαια, υπάρχει μια επιφύλαξη μήπως πρόκειται για περίπτωση παρατονισμού, όπως συνηθίζει ο Θεόδωρος⁹⁸⁹.
7. Στον στίχο 131 οι V και P παραδίδουν τη γραφή *καταρροῦν* αντί της *κατὰ ῥοῦν*, η οποία μαρτυρείται από τη χειρόγραφο

⁹⁸⁷ F. W. DANKER, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, Chicago 2000, 950 ; S. PSALTES, *Grammatik der Byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1974, 151, 157.

⁹⁸⁸ Ο τύπος προσγράφεται στις ιδιοτυπίες του Θεοδώρου, αλλά πρόκειται για ημαρτημένο τύπο ενεστώτα (FATOUROS, *Epist.* 135, 5), σύμφωνα με τον S. PSALTES (ό.π., 238). Ωστόσο, εδώ, το κείμενο χρήζει παρελθοντικού χρόνου.

⁹⁸⁹ Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, II, index graecitatis, 889.

- παράδοση, αλλά διορθώνεται και από τον Migne⁹⁹⁰, ο οποίος φαίνεται να μην έχει υπόψη του μόνο τον V.
8. Στον στ. 146 οι δύο κώδικες παραδίδουν τη γραφή *ήγεμονείαν* αντί της *ήγουμενείαν*.
  9. Στον στ. 291 παραλείπουν και οι δύο τη λέξη *τοις* πριν τη γραφή *συγγενέσιν*.
  10. Στον στ. 296 παραδίδουν τη γραφή *γιγνόμενος* αντί *γινόμενος*.
  11. Στον 334 οι V και P αντίστοιχα παραδίδουν τη γραφή «είδην» αντί της *ήδειν*, την οποία παραδίδει ο κώδικας F. Σε διόρθωση, επίσης, προχωρούν τόσο ο Papebroch, όσο και ο Migne⁹⁹¹. Η γραφή αυτή θεωρήθηκε συνδετικό λάθος των V και P, δεδομένου ότι ο τύπος αυτός επισημαίνεται από τον J. Moulton⁹⁹², ως αποτέλεσμα της σύγχυσης μεταξύ των *ει* και *η*.
  12. Στον στ. 350 οι V και P παραδίδουν τη γραφή *φήμι* και *φίμη* αντίστοιχα, αντί της *άφήμι*, την οποία παραδίδει ο F, ενώ διορθώνει και η *editio princeps*⁹⁹³.
  13. Στον στ. 363 παραλείπουν τον σύνδεσμο *και* μετά τη λέξη *ζώω*.
  14. Στον στ. 383 οι V και P τονίζουν λανθασμένα τη λέξη *συναγωνιστήν* αρχικά με βαρεία και μετά την διορθώνουν σε οξεία, δεδομένου ότι ακολουθεί το εγκλητικό *τε*.
  15. Στον στ. 405 παραδίδουν *ύπεξίει*⁹⁹⁴ αντί *ύπεξήει*.
  16. Στον στ. 432 παραλείπουν τον σύνδεσμο *γάρ* μετά τη λέξη *πάντων*.
  17. Στον στ. 535-6 οι V και P παραδίδουν τη γραφή *τοσοῦτον ἀπείχετο ἀνιᾶσθαι* αντί της *τοσοῦτον ἀπείχε τοῦ ἀνιᾶσθαι*, η οποία θεωρείται και αποδεκτή λόγω της κατά λέξη χρήσης της φράσης «*τοσοῦτον ἀπείχε τοῦ + απρμφ.*» από συγγραφείς, των οποίων το έργο αποτελεί πηγή του κειμένου μας.
  18. Στον στ. 589 τη γραφή *παρᾶχωροῦσα* αντί *παρᾶχωρήσαι*.
  19. Στον στ. 593 οι V και P παραδίδουν τη γραφή *πολὺ συμπνέων* αντί της *πολλοὶ συμπνέοντες*, την οποία παραδίδει ο F, ενώ η *editio princeps* διορθώνει σε *πολὺ συμπνέον*, επισημαίνοντας όμως στις κριτικές παρατηρήσεις⁹⁹⁵ το ελλιπές του νοήματος

⁹⁹⁰ MIGNE, PG 99, 812A.

⁹⁹¹ AASS, ό.π., L,20; PG 99, 824A.

⁹⁹² J.H. MOULTON, *Grammar of New Testament Greek*, Edinburgh 1976, v. II, 72.

⁹⁹³ AASS, ό.π., L, 21; PG 99, 824B.

⁹⁹⁴ Και εδώ, όπως και στην περίπτωση του στίχου 51, πρόκειται για ημαρτημένο τύπο (FATOUROS, *Epistulae*, II, 918). Ο Θεόδωρος όμως τον χρησιμοποιεί πάντα για ενεστώτα και όχι για παρατατικό, όπου χρησιμοποιεί τον κανονικό τύπο -ήει. Βλ. λ.χ. *ἀπήει* (ep. 18, 65), όπου το σπουδαιότερης προέλευσης χειρόγραφο C λανθασμένα παραδίδει *ἀπίει*. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 51*.

⁹⁹⁵ AASS, ό.π., LV, ή PG 99, 840, j.

που προκύπτει και μην έχοντας ίσως υπόψη τη γραφή του κώδικα F.

20. Στον στ. 604 οι V και P παραδίδουν τη γραφή *πρὸ τῆ ἄστν νήσων*, την οποία ερμηνεύοντας ο Migne⁹⁹⁶ προτείνει τη γραφή *πρὸς τῶ ἄστει νήσων*, γραφή που παραδίδεται και από τον F. Σ' αυτό το σημείο διορθώνουμε τη γραφή σε *πρὸ τῆ ἄστν νήσων*.
21. Στον στ. 607 οι V και P αντίστοιχα παραδίδουν τη γραφή *ἐδεδείησαν* αντί της *ἐδεδίσαν*, την οποία παραδίδει ο F. Η *editio princeps* διατηρεί τη γραφή του V, ενώ αντίθετα ο Migne προτείνει τη γραφή *ἐδεδείσαν*⁹⁹⁷.
22. Στον στ. 614 παραδίδουν τη γραφή *παραδράμοι μοι* αντί της γραφής *παραδράμοιμι*.

Τα υπόλοιπα κοινά λάθη των δύο χειρογράφων, που είναι αρκετά, αφορούν περιπτώσεις ιωτακισμού, σύγχυσης φωνηέντων, τονισμού ή λαθών, που αιτιολογούνται παλαιογραφικά, όπως π.χ. η γραφή *ἐμμέσω*, η οποία παραδίδεται από τους V και P στον στ. 485 αντί της *ἐν μέσω*. Αντίθετα, από τον P, τα ιδιότυπα σφάλματα του V, συμπεριλαμβανομένων και σφαλμάτων ορθογραφίας, ιωτακισμού ή τονισμού, δεν ξεπερνούν τα 20.

Ωστόσο, εκτός των συνδετικών και ιδιότυπων σφαλμάτων των V και P, έχουν προκριθεί και **αξιόπιστες γραφές**, οι οποίες δεν παραδίδονται από τον κλάδο της παράδοσης του F. Έχοντας λάβει υπόψη τις ιδιαίτερες προτιμήσεις αλλά και την τάση του συγγραφέα για νεολογισμούς, εντοπίσαμε γραφές που παραπέμπουν στο προσωπικό ύφος του Θεόδωρου Στουδίτη. Χαρακτηριστικότερο δείγμα νεολογισμού στο συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί η γραφή *μοιχαλλοίωτοι*⁹⁹⁸, την οποία παραδίδουν οι V και P (στ. 478). Αντίθετα, τη γραφή αυτή φαίνεται να αγνοεί, εντελώς, ο F, ο οποίος παραδίδει τη γραφή *αίχμάλωτοι*. Από γραφές επίσης, όπως *ἐκδιδούντων* στον στ. 96, επιβεβαιώνεται η τάση του συγγραφέα να χρησιμοποιεί το ρήμα *δίδωμι*, ενίοτε, ως συνηρημένο⁹⁹⁹, όπως και το ρήμα *μεταρριπτέω* αντί του *μεταρρίπτω*. Ενδεικτική είναι η γραφή *μεταρριπτόμενον*, που μας παραδίδουν στο στ. 599 οι V και P, αντί της γραφής *μεταρριπτόμενον* του κώδικα F. Στην έκδοση διατηρούμε τη συναίρεση διορθώνοντας σε *μεταρριπτόμενον*.

Χαρακτηριστικές, επίσης, και σύμφωνες με το ύφος του Θεόδωρου Στουδίτη είναι οι παρακάτω γραφές των P και V: *φαίνοιμι* αντί *φαίνομαι* (στ. 27), *μοναστῶν* αντί *μοναχῶν* (στ. 289, 467), *ὕφ' οὐδενὸς* αντί *ὕπ' οὐδενός*

---

⁹⁹⁶ MIGNE, PG 99, 840C. Η ίδια ερμηνεία παραδίδεται και από τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης στα σχόλια της Ιλιάδας (v 3, 302, 1.20) Αντίθετα, ο Papebroch διατηρεί τη γραφή που παραδίδει ο V. Βλ. AASS. LIII, 37.

⁹⁹⁷ AASS. LIII,37 και PG 99, 840 C αντίστοιχα.

⁹⁹⁸ FATOUROS, *Epistulae*, I 127*.

⁹⁹⁹ FATOUROS, *Epistulae*, II, 918.

(στ. 465-466), ἀπολελωκῶς ἀντὶ ἀπολωλεκῶς (στ. 672), ἐγκλειστῶν ἀντὶ ἐγκλείστων (στ. 725) καὶ ἐγκλειστός ἀντὶ ἐγκλειστος (στ. 726). Φαινόμενο ἐντοπισμένο, ἐπίσης, ἀπὸ τον Φατούρο ἡ κατάληξη «-οιεν» στο γ' ἐνικὸ εὐκτικής του ἐνεστώτα: στο κείμενό μας οἱ V καὶ P παραδίδουν δύο φορές τὴ γραφὴ ἔχοιεν στους στ. 7 καὶ 703. Τέλος, στὴ χρῆση του ρήματος φημί, τύποι ὅπως φαίειν, φαῖεν (εν.), φασι (εν.), οἱ ὁποῖοι ἐπισημαίνονται ἀπὸ τον Φατούρο¹⁰⁰⁰, δικαιολογούν τὶς γραφές φαίουσιν (στ. 9), φαίειν (στ. 267) καὶ, ἐνδεχομένως, τὴ γραφὴ φησίιν (στ. 425), ἀν τὴν ἐκλάβουμε ὡς γ' πληθυντικὸ πρόσωπο.

Επιπλέον, ἡ γραφὴ ἀστικοῦ (στ. 319) μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μιὰ ἀκόμη ἀξιόπιστη γραφὴ, ἀντὶ τῆς ἀσκητικοῦ: Το ἐπίθετο ἐδῶ προσδιορίζει τὸ οὐσιαστικὸ μονασηρίου, γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ πρόταση πρὸς τον Πλάτωνα νὰ ἀναλάβει τὴν ἡγουμενία μονῆς στὴν Κωνσταντινούπολη¹⁰⁰¹, ἀρα μονῆς ἀστικής.

Ἐκτός ὅμως των ἀξιόπιστων γραφῶν, τὶς ὁποῖες διασώζουν ἀπὸ κοινού οἱ δύο μάρτυρες V καὶ P, νὰ τονίσουμε συνοψίζοντας καὶ τὶς **ἀξιόπιστες γραφές του P**, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν λύση στὴν ἀποκατάσταση του ἀρχετύπου, καθὼς παραδίδονται μόνο ἀπὸ αὐτόν:

Αρ. στ.	Αξιόπιστες γραφές του P	Αντίστοιχες γραφές των V και F
190	τῶ αὐτῶ	τὸ αὐτὸ
202	ἄρα*	ἄρα
230	ἦ*	ἦ
267	φαίειν	φαίην / λέγειν
333	εὐλόγησεν	ἠλόγησεν / εὐλόγησε
521	κρατοῦντι* ¹⁰⁰²	κρατούντι
674	εἶ πού τι	εἶ ποῦ τι / εἶ που τι

Ἀνακεφαλαιώνοντας, σύμφωνα με ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα ἐπιβεβαιώνεται ἡ σύγκλιση καὶ συγγένεια των V καὶ P. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει καὶ ἡ στεμματικὴ σχέση των δύο κωδίκων, ὅπως προκύπτει μέσω ἐνός ἄλλου κειμένου που παραδίδουν. Πρόκειται γιὰ τον βίο του πατριάρχη Εὐτυχίου (BHG 657), στὴν ἐκδοση του ὁποῖου οἱ δύο κώδικες δηλώνονται ὡς φορεῖς του ἴδιου κλάδου τῆς χειρόγραφης παράδοσης του ἔργου¹⁰⁰³. Με βάση τὰ παραπάνω, μπορούμε, λοιπόν, νὰ μιλάμε γιὰ ἓνα χαμένο κώδικα, που ἀποτελεῖ τον κλάδο τῆς παράδοσης των δύο

¹⁰⁰⁰ FATOUROS, *Epistulae*, II, 920.

¹⁰⁰¹ Βλ. G. DA COSTA-LOUILLET, «Saints de Constantinople au VIIIe, IXe et Xe siècles», *Byzantion* 24 (1954), 233 ; ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινὸς κλήρος*, 205, σπ. 975.

¹⁰⁰² Ἐπισημαίνουμε ὅτι οἱ γραφές που φέρουν ἀστερίσκο ἐντάσσονται στὶς ἀξιόπιστες γραφές του P, καθὼς ἡ μεγάλη ἀπειθαρχία του στὴν ὀρθογραφία μειώνει τὴν πιθανότητα νὰ προέρχονται ἀπὸ διορθωση.

¹⁰⁰³ C. LAGA, ὀ.π., xxvii.

χειρογράφων V και P. Τον ονομάζουμε **υπαρχέτυπο β'**, το οποίο παραδίδει το κείμενο φέροντας τα λάθη του αρχετύπου και τα συνδεδειγμένα λάθη των δύο αυτών απογόνων του, αλλά είναι απαλλαγμένο από τα ιδιότυπα σφάλματά τους. Δεδομένης της καταγωγής του χειρογράφου V από το αντιγραφικό εργαστήριο της μονής των Στουδίου, δεν αποκλείεται ο χαμένος μάρτυρας β, ο οποίος φέρει γραφές ιδιαίτερες προσφιλείς στον συγγραφέα του κειμένου, να προέρχεται και εκείνος από το ίδιο περιβάλλον. Αξιολογώντας το υπαρχέτυπο β, παρά τα λάθη, τα οποία κληροδοτεί στους V και P, κρίνεται ως αξιόπιστος κώδικας και μοναδικός μάρτυρας των αξιόπιστων γραφών των δύο χειρογράφων. Τέλος, ως *terminus ante quem* για το υπαρχέτυπο β' ορίζεται το 916, χρόνος αντιγραφής του κώδικα V.

5.2.6 Αρχέτυπος ω

Ο αρχέτυπος ω είναι ο κώδικας που θεωρητικά, τουλάχιστον, προέρχεται από το αυτόγραφο του συγγραφέα. Είναι ένας κώδικας που χρονολογείται μεταξύ του χρόνου συγγραφής του κειμένου μας και του χρόνου αντιγραφής του αρχαιότερου σωζόμενου μάρτυρα της χειρόγραφης παράδοσής του. Κατά συνέπεια, θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως *terminus ante quem* για τη δημιουργία του το 916, χρόνο αντιγραφής του Vaticanus gr. 1660 και ως *terminus post quem* τον χρόνο συγγραφής του επιταφίου, που κυμαίνεται μεταξύ του χρόνου θανάτου του Πλάτωνα και του Θεοδώρου, δηλαδή μεταξύ του 814 και 826. Αν ο αρχαιότερος σωζόμενος μάρτυρας προέρχεται από το αντιγραφικό εργαστήριο της μονής των Στουδίου, είναι πολύ φυσικό να θεωρούμε ότι ο αρχέτυπος ω δημιουργήθηκε μέσα στο περιβάλλον της ίδιας μονής, είτε αυτό σημαίνει ότι αντιγράφηκε μέσα στο εργαστήριο των Στουδίου, είτε ότι το γέννησε ο ζήλος ενός Στουδίτη μοναχού έξω από τον χώρο της μονής.

Ο χαμένος κώδικας που ονομάζουμε ω, είναι απαλλαγμένος από τα ιδιότυπα λάθη του F, καθώς και από τα συνδεδειγμένα λάθη των V και P, τα οποία συνιστούν ιδιότυπα λάθη του υπαρχετύπου β'. Τα κοινά λάθη όμως όλων των μαρτύρων της παράδοσης αποτελούν τα λάθη του αρχετύπου ω και συνιστούν τα σημεία απόκλισής του από το αυτόγραφο. Τα λάθη αυτά είναι:

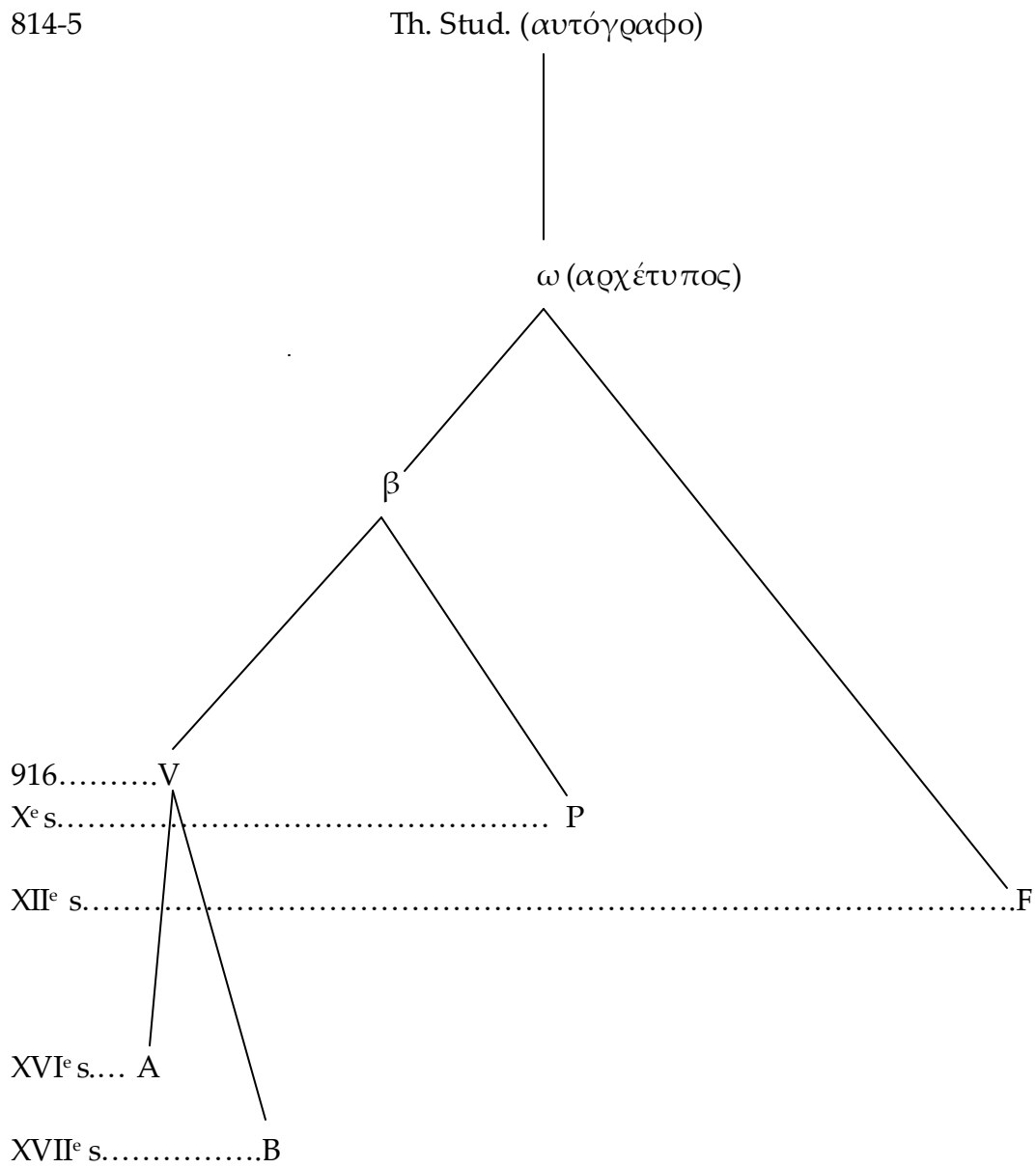
Αρ. στ.	Κοινά λάθη των V, P και F	Διορθώσεις
5	δοξήθηρες	δοξίθηρες
56	μυριοίκιδος	μυριοικίδος
92	post ὄντα om. οὐ	propos. nos
129	ὦ	ὦ

268	ἔφαγεν	ἔφαγον
358	δειν	δει corr. Boll
385	πατρόζειν	πατρώζειν
441	ἀβάλοι	ἀβάλε corr. Mi
473	post ἀνεύθυνον om. ἦ	add. Boll
477, 561	ῶ	ὠ corr. Mi

Τα λάθη αυτά, καθώς και οι επιλεγμένες ως ορθές γραφές από το σύνολο των διαφορετικών γραφών, που παραδίδονται, αντικατοπτρίζουν τον αρχέτυπο ω, στη διόρθωση του οποίου προχωρώντας ανασυνθέτουμε το αυτόγραφο.

ΣΤΕΜΜΑ ΚΩΔΙΚΩΝ

Vaticanus gr. 1660 (916)	V
Patmiacus 254 (X ^e - XI ^e s.)	P
Parisinus gr. 1197 (XI ^e -XII ^e s.)	F
Barberinianus gr. 533 (XVII ^e s.)	B < V
Vaticanus gr. 1890 (XV ^e s.)	A(fragmenta) < V

5.3 Εκδόσεις-μεταφράσεις του κειμένου

5.3.1 Προηγούμενες εκδόσεις

Οι G. Henschenius και D. Papebrochius¹⁰⁰⁴, πρώτοι εκδότες του έργου, στήριξαν την έκδοσή τους σε έναν μόνο κώδικα (Vaticanus gr. 1660)¹⁰⁰⁵. Για τη νεότερη έκδοση (*editio novissima*) της ίδιας σειράς *Acta Sanctorum*¹⁰⁰⁶, αυτό το κείμενο εξασφάλισε ο J. Carnandet. Επίσης, το κείμενο αναδημοσιεύει και ο J.-P. Migne, στην Ελληνική Πατρολογία¹⁰⁰⁷. Ωστόσο, ο Migne φαίνεται ότι έχει υπόψη του και την ύπαρξη του παρισινού κώδικα 1197¹⁰⁰⁸, γιατί, αν και επιλέγει περισσότερες γραφές του βατικανού κώδικα, υιοθετεί αρκετές και του παρισινού, όπως φαίνεται στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσής μας. Οι προαναφερόμενες εκδόσεις εκτός του ότι δεν βασίζονται σε όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης του έργου, παρουσιάζουν και εκδοτικά προβλήματα.

Αναλυτικότερα, η *editio princeps*

α) υιοθετεί γραφές του βατικανού κώδικα εσφαλμένες μορφολογικά (στ. 29 μαρμαρύσοντα, στ. 58 δυσεβοῦς, στ. 91 ἀλῶντες, στ. 121 ἐγκαταλιφθέντος κ.ά.) ή περιπτώσεις συνεκφοράς δύο λέξεων ως μιας (στ. 52 διодύο, στ. 53 ἐπισκίμποδος, στ. 131 καταρροῦν, κ.ά.), οι οποίες δηλώνονται είτε στο κριτικό υπόμνημα είτε στον σχετικό πίνακα του παραρτήματος σε ό,τι αφορά τη δεύτερη περίπτωση,

β) υιοθετεί γραφές του V εσφαλμένα (στ. 27 φαίνιμι, στ. 51 ὑπεισὶν εἰ, στ. 70 ἰσαγονέων, στ. 74 τὸν δέ, στ. 205 διατεθρήλληται, στ. 246 καθηγετής, στ. 370 φευταῖα κ.ά.), οι οποίες δηλώνονται επίσης στο κριτικό υπόμνημα,

γ) προτείνει διορθώσεις γραφών του V, οι οποίες δεν υιοθετούνται στην παρούσα έκδοση (στ. 72 αὐτῶ, στ. 172 κοινοβιαϊκὴν, στ. 52 τοῦ αὐτοῦ, στ. 129 βούλοι, στ. 193 οὐκ, στ. 504 φοβηθήσει καὶ ἐκοθήσει, κ.ά.) ή παραλείπει γραφές (βλ. στ. 22, 37, 39, 77 κ.ά.) και

δ) προτείνει διορθώσεις ἐγκλισης τόνου αποδεκτές στην παρούσα έκδοση, όπως και από τον Migne (βλ. στους στίχους 71, 194 κ.ά.) ή μη αποδεκτές (βλ. στους στίχους 13, 27, 202 κ.ά.), τονισμού (στ. 113) ή προσθήκης (στ. 139, στ. 473). Επίσης, προτείνει διορθώσεις, οι οποίες στην

---

¹⁰⁰⁴ AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, XLVI-LIV (Appendix).

¹⁰⁰⁵ Ο κώδικας αυτός δηλώνεται αμέσως μετά τον τίτλο του έργου (ό.π. XLVI). Συγκεκριμένα αναγράφεται στα λατινικά: Ex MS. Vaticano, signato 1660, fol. 75.

¹⁰⁰⁶ AASS, Aprilis, I, editio novissima, curante J. CARNANDET, Parisiis-Romae: V. Palmé 1866, XXXIX-XLVI (Appendix). Για την πληροφορία αυτή βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 99.

¹⁰⁰⁷ MIGNE, PG 99, 804-850.

¹⁰⁰⁸ Στις λατινικές σημειώσεις [NOTITIA ex FABRICIUS-HARLES, *Biblioteca Graeca, seu Notitia Scriptorum Veterum Graecorum*, Hamburg, t. X (1807), 434] της Ελληνικής Πατρολογίας αναφέρεται για τον κώδικα αυτόν ότι το πρώτο του κείμενο είναι εκείνο για τον Πλάτωνα. Βλ. MIGNE, PG 99, 15-16, 11.

παρούσα έκδοση υιοθετούνται (στ. 218), καθώς παραδίδονται και από τον κλάδο της παράδοσης που εκπροσωπείται από τον F (π.χ. στ. 54 ἔσπᾶνιζον, στ. 233 ὑποταγείς, στ. 614 παραδράμοιμι).

Η έκδοση του Migne

α) διατηρεί σφάλματα της πρώτης έκδοσης (στ. 52 τοῦ αὐτοῦ, ἐπισκίμποδος, στ. 100 σεμνίοις, στ. 136 ἀπέδειξεν, στ. 149 χεῖρας, στ. 152 σκολιώσας, στ. 172 κοινοβιαϊκὴν, στ. 251 εὐανθίζουσα, στ. 267 φάναι, 363 δούλαις, 381 συνβέβηκεν κ.ά.), αλλά και διορθώσεις της (στ. 194, στ. 218 κ.ά.), όπως προκύπτει από το υπόμνημα,

β) προβαίνει σε διορθώσεις της προηγούμενης έκδοσης υιοθετώντας κάποιες γραφές του κώδικα F (στ. 29 μαρμαρῦσσοντα, στ. 53 δυστυχῶν, στ. 121 ἐγκαταλειφθέντος, στ. 155 γονυκλισιῶν, στ. 193 ἦ, στ. 344 ἡγεμονία, στ. 353 οἰακοστρόφος, στ. 367, 668 συμβουλίας, στ. 411 ὑποδηλούση κ.ά.), υιοθετεί μη αποδεκτές γραφές του F (στ. 27 φαίνομαι, στ. 403 ἀνευφημῶν, στ. 604 πρὸς τῷ, στ. 672 ἀπολωλεκῶς, στ. 734 ἀνεπηρέαστον κ.ά.) ή εκδίδει δύο τύπους της ίδιας λέξης (στ. 344 ἡγεμονία, στ. 348 ἡγεμονεία), υιοθετώντας στη δεύτερη περίπτωση γραφή της πρώτης έκδοσης των Βολλανδιστῶν,

γ) προχωρά σε επιπλέον διορθώσεις από την πρώτη έκδοση αποδεκτές (στ. 2 λαμπρῶναι, στ. 66 κομιδῆ, στ. 441 ἀβάλε, στ. 455, 561, 628 ᾶ, στ. 469 οἴμοι, στ. 471 παραδώσαντα, στ. 503 ἦκουσιν, στ. 713 ἐπηκολούθησεν) η μη (στ. 9 ὄπερ ἐστίν, στ. 19 εἶπερ τινί, στ. 37 ὥσπερ τινά) στην παρούσα έκδοση,

δ) υιοθετεί μεγάλο ποσοστό γραφῶν του κλάδου των V και P, αποδεκτές (στ. 34 ἀναστρεφόμενοι, στ. 248 ἡμῖν, στ. 326 ἰσχυέν γε, στ. 410 βληθείς, στ. 421 φράσαι, στ. 478 μοιχαλλοίωτοι, στ. 698 ἀφήσιν) ή μη (στ. 34 συγγενεῦσιν, στ. 233 ὑποταγῆς, στ. 253 ἡμερίσιον, στ. 263 ὑποπιάζειν, στ. 327 κάμπτων, στ. 363, 367, 380 θήλεως, στ. 589 παραχωροῦσα, στ. 634 στρατιομονάχων, στ. 693 ηὐλογήθησαν, κ.ά.) από την παρούσα έκδοση, αλλά

ε) παρουσιάζει και δικά της σφάλματα (στ. 51 ὑπεισίν οί, στ. 57 ἀοικίστου, στ. 86 μαστρόπων, στ. 191 ἐμπεμπτωκῶς, στ. 385 ἀνεκτέον, στ. 397 πειθήνον, στ. 438 πρακτεύουσα, στ. 458 ἐφθέξατο, στ. 564 φασίν, στ. 625 παραστήση, στ. 635 μονώτατοι, στ. 655 ἐπιεικείαις, στ. 702 διανέμειν) ή παραλείψεις (στ. 622).

5.3.2 Λατινικές μεταφράσεις

Το κείμενο προς τιμήν του Πλάτωνα πολύ πριν την πρώτη του έκδοση μεταφράζεται στη λατινική γλώσσα: Ο G. Sirleto, μετέπειτα καρδινάλιος, ο οποίος παρέλαβε το ελληνικό κείμενο από τη μονή της

Κρυπτοφέρρης¹⁰⁰⁹, το μετέφρασε στη λατινική για την έκδοση του Lipomani το 1558¹⁰¹⁰. Στη συνέχεια, το ίδιο λατινικό κείμενο συμπεριέλαβε στην έκδοσή του ο L. Surius¹⁰¹¹ και ο R. L. De la Barre¹⁰¹². Επίσης, μια λατινική μετάφραση του κειμένου εντάσσει στο έργο του ο G. Hervetus Aurelius¹⁰¹³. Τέλος, στη νεότερη έκδοση της σειράς *Acta Sanctorum*¹⁰¹⁴, συμπεριέλαβε τη λατινική μετάφραση του Sirleto βελτιωμένη ο J. Carnandet¹⁰¹⁵. Την ίδια χρησιμοποίησε στη συνέχεια για την έκδοσή του και ο Migne¹⁰¹⁶.

Για τη βελτιωμένη αυτή μετάφραση υπάρχουν ενδείξεις ότι προέρχεται από τη χειρόγραφη παράδοση του υπαρχετύπου β (V και P): ο κλάδος αυτός παραδίδει τη γραφή *μοιχαλλοίωτοι* (στ. 478), αντί της γραφής *αιχμάλωτοι* του F, και στο αντίστοιχο σημείο της μετάφρασης διαβάζουμε *qui adulterium volebant conjugium videri*. Επίσης, ο ίδιος κλάδος παραδίδει στον στίχο 9 τη φράση *ὅπερ ἔστιν σοφίας* (αντί *ἀληθείας*: F) *τῆς ὄντως εὕρεμα*, όπου η λατινική μετάφραση αναφέρει *quod est vere sapientis*. Άλλο ενδεικτικό σημείο εντοπίζεται στον στίχο 734, στον οποίο η παράδοση του β παραδίδει τη γραφή *ἀνεπερέαστον* (αντί της γραφής *ἀνεπηρέαστον*), την οποία η λατινική μετάφραση αποδίδει με τον όρο *incolumen*. Το γεγονός δε ότι για την πρώτη μετάφραση ο Sirleto χρησιμοποίησε χειρόγραφο της μονής της Κρυπτοφέρρης, ενισχύει την άποψη υπέρ του κλάδου β, δεδομένης της πρώτης καταχώρησης του βατικανού κώδικα V στη βιβλιοθήκη αυτής της μονής (βλ. ενότητα 5.1.1).

Έχουμε, επίσης, εντοπίσει ότι ο Vaticanus it. 6187, αναγεννησιακό χειρόγραφο με βίους αγίων σε μετάφραση του Sirleto, περιλαμβάνει το

---

¹⁰⁰⁹ AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, 364.

¹⁰¹⁰ *Septimus tomus Vitarum Sanctorum Patrum*, quae a R.P.D. Aloysio Lipomano, Episcopo Veronensi, ex praeclaris auctoribus Graecis latine redditae, in hoc volumen collectae sunt, cum scholiis adversus recentium haeticorum deliramenta. Romae apud Antonium Bladum Impressorem Cam. M.D. LVIII, 275v- 283v.

¹⁰¹¹ L. SURIUS, *De probatis Sanctorum historiis* (...), tomus sextus, completens Sanctos mensium Novembris et Decembris, Coloniae Agrippinae, 1575, 917-931.

¹⁰¹² R. L. DE LA BARRE, *Historia christiana veterum Patrum*, Parisiis 1583, 117v-122v.

¹⁰¹³ G. HERVETUS AURELIUS, «Theodori Oratio funebris in S. Platonem», *Paladii divi Evagrii discipuli Lausiaca quae dicitur historia et Theodoretii Episcopi Cyri Religiosa Historia*, Parisiis 1570, 455-497. Το γεγονός ότι το έργο επιγράφεται *Oratio funebris* αποτελεί ένδειξη ότι η μετάφραση προέρχεται από τον κλάδο παράδοσης του κώδικα V, όπου το έργο επιγράφεται *επιτάφιος*.

¹⁰¹⁴ AASS, Aprilis, I, editio novissima, curante J. CARNANDET, Parisiis-Romae: V. Palmé 1866, 364-373.

¹⁰¹⁵ Για βελτίωση της μετάφρασης του Sirleto, γίνεται λόγος στα προλεγόμενα της λατινικής μετάφρασης του κειμένου της πρώτης έκδοσης. Βλ. AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, 364-5.

¹⁰¹⁶ Για όλα τα παραπάνω παρέχει πληροφορίες το έργο του Αλ. Σιδερά (SIDERAS, *Gabreden*, 99) καθώς και η έκδοση της Ελληνικής Πατρολογίας (MIGNE, PG 99, Βιβλιογραφία κειμένων και μελετών, σελ. κ', καθώς και ΝΟΤΙΤΙΑ, 15-16).

κείμενο στον Πλάτωνα, όπου επιγράφεται *Theodori Studitae oratio funebris in Platonem Patrem spiritualem*¹⁰¹⁷. Ο ιταλικός κώδικας σε δύο σημεία του εμφανίζει μια σειρά αγιολογικών κειμένων, τα οποία εμπεριέχονται και στον Vaticanum gr. 1660. Επομένως, έχοντας υπόψη ότι ο Sirleto είχε πρόσβαση στον κώδικα αυτόν (V) μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για την προαναφερόμενη μετάφραση, την οποία εκπόνησε για την έκδοση του Lipomani.

Βέβαιο είναι, όμως, ότι το θέμα των λατινικών μεταφράσεων του κειμένου, είτε πρόκειται για εκείνες που προηγήθηκαν της πρώτης του έκδοσης στα AASS είτε όσων έπονται, είναι ευρύ. Γι' αυτό αποτελεί πεδίο διεξοδικής περαιτέρω έρευνας: η αντιβολή κάθε μετάφρασης με τους μάρτυρες της ελληνικής χειρόγραφης παράδοσης θα καταστήσει δυνατή την ταύτιση του ελληνικού χειρογράφου από το οποίο προέρχεται η καθεμιά από αυτές.

---

¹⁰¹⁷ P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum. A finding list of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the renaissance in Italian and other libraries*, vol. II (ITALY Orvieto to Volterra VATICAN CITY), London: the Warburg Institute-Leiden: E. J. Brill, 1977, 338.

6. ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

6.1 Αρχές της έκδοσης

Από τη στεμματική κατάταξη των χειρογράφων του κειμένου προκύπτουν δύο κλάδοι της παράδοσης, οι V P (β) και F. Ασφαλείς επιλογές κειμένου θεωρούνται οι συμφωνίες του υπαρχετύπου β με τον F, αλλά βεβαίως και γραφές που ανήκουν αμιγώς σε κάθε κλάδο της παράδοσης. Προκρίνονται σε μεγαλύτερο βαθμό στην έκδοσή μας οι γραφές του V ως αρχαιότερου κώδικα και επιπλέον ως μάρτυρα σπουδαιότητας προέλευσης. Κατά κανόνα ο V διασώζει γραφές ενδεικτικές του ύφους και της γλώσσας του συγγραφέα, όπως έχει ήδη δηλωθεί στις σχετικές ενότητες (5.1.1 και 5.2.5). Το ίδιο ισχύει και για τον P, ο οποίος διασώζει και κάποιες γραφές επιπλέον του V, παρά το πλήθος των ορθογραφικών λαθών του. Ωστόσο, σε μικρότερο αριθμό περιπτώσεων επιλέγονται γραφές της παράδοσης του F, όταν πρόκειται για μορφολογικούς τύπους οι οποίοι εντοπίζονται στον Θεόδωρο ή διορθώνουν μορφολογικά λάθη της ισχυρότερης παράδοσης β (βλ. στην ενότητα 5.2.4). Επιλέγομε όμως η έκδοση να είναι συνεπέστερη προς την παράδοση του β.

Στον κλάδο της παράδοσης των V και P παρατηρείται η τάση συνεκφοράς λέξεων ως μίας ενιαίας ή διαχωρισμού μιας σύνθετης σε δύο, συχνά με έκθλιψη του τελευταίου φωνήεντος της πρώτης. Επίσης, ο διπλός τονισμός μη σύνθετων λέξεων ή η τάση, κυρίως, του P, αλλά όχι μόνο, να τονίζει τα δύο συνθετικά της ίδιας λέξης και να βάζει πνεύμα στο δεύτερο συνθετικό, όταν αρχίζει από φωνήεν, αποτελούν ιδιομορφίες, που δεν δηλώνονται στο κριτικό υπόμνημα, αλλά συγκεντρώνονται σε πίνακα γραφών των V και P, στο παράρτημα.

Στον ίδιο κλάδο, παρατηρείται και μια γενικευμένη χρήση του τελικού -ν. Η τάση αυτή του κλάδου των V και P διατηρείται στο κείμενο της έκδοσης, ως επιλογή του πιο αξιόπιστου μάρτυρα (V), ο οποίος, σπάνια, αποκλίνει αυτής της τάσης (βλ. λ.χ. στον στίχο 738¹⁰¹⁸). Η διατήρηση του τελικού -ν αποτελεί επιλογή, όχι μόνο, της προκείμενης έκδοσης, αλλά και της έκδοσης των *Επιστολών* του Θεοδώρου, κυρίως,

---

¹⁰¹⁸ Ωστόσο, έλεγχος στο TLG για την τήρηση ή μη του τελικού -ν πριν από το κ, στην εργογραφία του Θεοδώρου και κυρίως στις *Επιστολές* του, έδειξε ότι μόνο σε 5 περιπτώσεις το διατηρεί ενώ σε όλες τις άλλες το παραλείπει. Πιο συγκεκριμένα εντοπίστηκαν 19 περιπτώσεις, όπου το παραλείπει αναμεσα στις οποίες και μετά τη λέξη *καθηγούμενοι* (*Parva Catechesis*, cat. 51, 46) όπως ακριβώς και στον στ. 738 του κειμένου μας.

όσων παραδίδονται από τον αρχαιότερο μάρτυρά τους, προερχόμενο επίσης από το περιβάλλον της μονής των Στουδίου¹⁰¹⁹.

Στον τονισμό και τη σίξη ο κλάδος β παρουσιάζει σφάλματα και παραλείψεις, με πλήθος σφαλμάτων στον P, ενώ εντοπίζονται αρκετά και στον V. Τα πνεύματα στους παραπάνω μάρτυρες συχνά παραλείπονται εντελώς ή επιλέγονται λανθασμένα, κυρίως στον P. Η χρήση υπογεγραμμένης δεν τηρείται σε κανένα μάρτυρα αυτού του κλάδου. Στα πάθη φωνηέντων, όπως η κράση και η έκθλιψη, επίσης ο κλάδος β παρουσιάζει αρκετά σφάλματα. Ενδεικτική η τάση του V να παραδίδει τη γραφή γοῦν ως έκθλιψη γ'οῦν (στ. 242). Και στην έγκλιση τόνου πολλές αποκλίσεις παρατηρούνται στους V και P από τους κανόνες εφαρμογής του φαινομένου σύμφωνα με τη γραπτή κοινή.

Ο κλάδος του F είναι συνεπής στην τήρηση των ορθογραφικών κανόνων της γραπτής κοινής. Σε αντίθεση με τον κλάδο β δεν διατηρεί το τελικό -ν, στις περισσότερες των περιπτώσεων που εντοπίζονται στον κλάδο αυτής της παράδοσης (βλ. τον σχετικό πίνακα στο παράρτημα). Ο F προβαίνει σε διορθώσεις γραφών του συγγραφέα (στ. 57 έποφθείσης αντί έπωφθείσης, στ. 478 αϊχμάλωτοι αντί μοιχαλλοίωτοι, στ. 738 άνεπηρέαστον αντί άνεπερέαστον), καθώς ο γραφέας του φαίνεται να είχε ικανή γνώση της γραπτής κοινής, αλλά διορθώνει και λάθη του κλάδου β, π.χ. στον στίχο 36 συγγενέσιν (βλ. ενότητα 5.2.4) ή συμφωνεί με έναν από τους μάρτυρές του αναδεικνύοντας γραφές του αρχετύπου (βλ. στ. 333 εὐλόγησεν: P F). Στα σημεία σίξης ο F είναι συνεπέστατος μάρτυρας. Χρησιμοποιεί το ερωτηματικό και είναι ο μόνος κλάδος, στον οποίο εντοπίζεται η υπογεγραμμένη και η προσγεγραμμένη. Στις περιπτώσεις κράσης και έκθλιψης προτιμά την κράση (στ. 300 τᾶλλα, στ. 347 τᾶληθές, στ. 420 τᾶληθῆ). Στις περιπτώσεις έγκλισης τόνου παρατηρούνται αποκλίσεις από τη γραπτή κοινή και στον κλάδο του F, καθώς και περιπτώσεις συμφωνίας του με έναν από τους δύο μάρτυρες του άλλου κλάδου (στ. 213 μαλάξαι τῆ: P F).

Για τη σύνταξη του κριτικού υπομνήματος επιλέχθηκε η μικτή μορφή, δεδομένης της περιορισμένης χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου και με στόχο την πληρέστερη παρουσίασή της. Για λόγους οικονομίας δεν αναφέρονται τα αναρίθμητα ορθογραφικά λάθη του P ή των άλλων μαρτύρων της χειρόγραφης παράδοσης. Γενικά, τα **λάθη μορφολογίας** δηλώνονται στις παρακάτω περιπτώσεις:

---

¹⁰¹⁹ Ένας έλεγχος για την τάση διατήρησης του τελικού -ν ακόμα και μετά από μη άφωνα σύμφωνα διαπιστώνεται στην έκδοση του Φατούρου, ο οποίος υιοθετεί την τάση αυτή από τον αρχαιότερο μάρτυρα της έκδοσής του (C= Coislinianus gr. 269, 9^ο αι.), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν αποκλίσεις. Τη μεγάλη σημασία αυτού του κώδικα για το κείμενο των επιστολών επισημαίνει ο εκδότης τους (βλ. G. FATOUROS, *Theodori Studitae Epistulae*, I, 67* και 129*).

- όταν το μορφολογικό λάθος διαφοροποιεί τη σημασία¹⁰²⁰ ή τον γραμματικό τύπο,
- όταν αποδίδεται ημαρτημένος τύπος ή δεύτερος τύπος της ίδιας λέξης (π.χ. ῥυθμίσας / ῥυθμήσας ή δευτέρια / δευτερεῖα),
- όταν δηλώνονται οι διαφορετικές γραφές των χειρογράφων – εκδόσεων και παρεμπιπτόντως γίνεται φανερή και η ορθογραφική απόκλιση,
- όταν υπάρχει υποψία συνειδητής μορφολογικής απόκλισης από τον αντιγραφέα ή τον συγγραφέα (π.χ. ἡμερίσιον/ ἡμερήσιον, μαστρόπων/ μαστροπῶν: οι περιπτώσεις αυτές αναφέρονται αναλυτικά στο κεφάλαιο για τη γλώσσα του κειμένου),
- όταν πρόκειται για διαφοροποίηση ή λανθασμένη μορφολογικά γραφή προηγούμενης έκδοσης και
- όταν πρόκειται για δική μας διόρθωση (π.χ. θὰτέρω) ή των προηγούμενων εκδοτών.
- Τέλος, η μη διατήρηση του τελικού –ν από τον κλάδο του F δε δηλώνεται στο υπόμνημα (βλ. στο παράρτημα σε πίνακα γραφών με τις περιπτώσεις αυτές).

Σε ό,τι αφορά τον **τονισμό** και τη **στίξη** εφαρμόζουμε τους κανόνες της γραπτής κοινής. Οι ιδιοτυπίες τονισμού δεν δηλώνονται στο υπόμνημα, παρά μόνο σε περιπτώσεις δήλωσης διαφορετικών γραφών των χειρογράφων, οπότε παρεμπιπτόντως γίνεται φανερή η ιδιοτυπία τονισμού. Σχετικά με την εφαρμογή της **έγκλισης** τόνου η παρούσα έκδοση ακολουθεί γενικά τον παραδοσιακό τρόπο. Αντίθετα, οι μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου πολύ συχνά αποκλίνουν, αν και ενίοτε εφαρμόζουν τους κανόνες της γραπτής κοινής (π.χ. οἶά τινα: στ. 21, ἄν τις στ. 24). Αυτές οι αποκλίσεις στην εφαρμογή της έγκλισης τόνου δηλώνονται στο υπόμνημα, για τη δυνατότητα περαιτέρω μελέτης του φαινομένου¹⁰²¹. Ωστόσο κάποιες από αυτές τις αποκλίσεις υιοθετούνται

¹⁰²⁰ Υπάρχουν, επίσης, περιπτώσεις, όπου ένα μορφολογικό λάθος ίσως υποκρύπτει μια διαφορετική σημασία ή συνιστά πιθανή ιδιαιτερότητα του συγγραφέα. Τέτοια περίπτωση συνιστά η γραφή *καθηλωμένως* (στ. 598), η οποία, αν και δεν επιλέγεται, καταγράφεται στο υπόμνημα ως πιθανή επιλογή του Θεοδώρου, στο πλαίσιο της τάσης του για νεολογισμούς και δη άπαξ επιρρημάτων.

¹⁰²¹ Είναι γνωστή η συζήτηση για τη διαφοροποίηση εφαρμογής της έγκλισης τόνου σε κείμενα της βυζαντινής περιόδου. Βλ. σχετικά τα άρθρα του J. NORET, «Une texte de Maxime le Confesseur parlant indirectement de l'enclise byzantine», *Byzantion* LXXIV (2004), 205-9; ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «L'accentuation de τε en grec byzantin» *Byzantion* LXVIII (1998), 516-8; ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Notes de ponctuation et d'accentuation Byzantines», *Byzantion* LXV (1995), 83-88; ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Faut-il écrire οὐκ εισιν ου οὐκ εισίν?», *Byzantion* LIX (1989), 277-80.

στην έκδοση, καθώς παραδίδονται από όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης¹⁰²². Αυτές είναι:

- ❖ Δύο περιπτώσεις με το ρήμα *φημί* (φησί: στ. 61, 232).
- ❖ Κάποιες περιπτώσεις των εγκλιτικών *τίς, τί: οὔπω τίς* (στ. 71), *δοίη τίς* (στ. 163), *που τινὰ* (στ. 283), *όράτω τίς* (στ. 314), *ἦν τί* (στ. 367), *προκύψαί τινα* (στ. 579), *ἄλλό τι* (στ. 656), αλλά και όσες δηλώνονται πιο κάτω.
- ❖ Αρκετές περιπτώσεις του μορίου *πέρ*, όταν φέρεται ενωμένο με την προηγούμενη λέξη και ακολουθείται από εγκλιτική, όπως: *ὄπερ ἔστιν* (στ. 9), *εἴπερ τινι* (στ. 19: εδώ ο P δεν τονίζει καμιά από τις δύο λέξεις), *ὡσπερ τίς ἢ τι* (στ. 37, 43, 68, 283, 289, 602, 685), *καθάπερ τινες* (στ. 500).
- ❖ Μια περίπτωση με το ρήμα *ἔστί: ὧν εἰσὶ* (στ. 738), ενώ δεν υιοθετείται η περίπτωση απόκλισης του στίχου 720, δεδομένου ότι δεν παραδίδεται από τον βασικό μας κώδικα V.
- ❖ Αρκετές περιπτώσεις με το μόριο *τέ: στασίμου τέ* (στ. 13), *τοιούτον τέ* (στ. 202), *χειρῶν τέ* (στ. 261), *ὄμοσχήμεους τέ* (στ. 476-7), *ἐκβαλούσης τέ* (στ. 495), *ἄλλοι τέ* (στ. 499), *φοβήτρων τέ* (στ. 586), *ἀγώνων τέ* (στ. 586), *ἐρωτήσεις τέ* (στ. 615).

Παρά τον προβληματισμό μας, η γραφή *ἐπιπλάστως πῶς* (στ. 520), η οποία παραδίδεται από όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης δεν υιοθετήθηκε. Ωστόσο, ανάλογες περιπτώσεις απόκλισης με τα επιρρήματα *ποῦ* και *πῶς*, οι οποίες δεν παραδίδονται από το σύνολο της χειρόγραφης παράδοσης, όπως: *ἐκείνον ποῦ* (στ. 550), *μή τις ποῦ* (στ. 616), *λεληθότως πῶς* (στ. 83), δημιουργούν προβληματισμό ως πιθανές ενδείξεις συνειδητής επιλογής του συγγραφέα για λόγους ἔμφασης ή τονικότητας. Το γεγονός ότι ο κώδικας V παραδίδει και τη γραφή *πεφανέρωταί πως* (στ. 432), ενισχύει τον προβληματισμό περί πιθανής απόκλισης, κατά περίπτωση και ανάλογα με τις ανάγκες εκφώνησης του έργου από τον Θεόδωρο.

Οι αποκλίσεις από τους κανόνες εφαρμογής της **κράσης**, σύμφωνα με τη γραπτή κοινή, δηλώνονται στο υπόμνημα, με εξαίρεση όσων περιπτώσεων αποτελούν λάθη μόνο του P (οι περιπτώσεις αυτές συμπεριλαμβάνονται στον προαναφερόμενο πίνακα του παραρτήματος με γραφές του κλάδου των V και P). Όπως έχει αναφερθεί και στην ενότητα σχετικά με τη γλώσσα (4.1), σε κάποιες περιπτώσεις (εντοπισμένες και από τον εκδότη των *Επιγραμμάτων*, P. Speck), προτιμάται η έκθλιψη αντί της κράσης (βλ. στίχους 300, 347 και 420: *τ' ἄλλα, τ' ἀληθές, τ' ἀληθῆ*).

---

¹⁰²² Ανάλογες αποκλίσεις σημειώνονται στην έκδοση των *Ομιλιών* του Λέοντα Στ' του Σοφού. Βλ. ANTONOPOULOU Th. (ed.), *Leonis VI sapientis imperatoris byzantini homiliae*, Turnhout: Brepols 2008, [Corpus Christianorum, Series Graeca 63], CCXXIII-IV.

Τέλος, δεν δηλώνονται στο υπόμνημα οι αποκλίσεις μιας επανέκδοσης της Ελληνικής Πατρολογίας (Migne) του 1903¹⁰²³, τις οποίες παραθέτουμε εδώ:

Αρ. στίχου	αποκλίσεις επανέκδοσης της PG του 1903	γραφές της πρώτης έκδοσης της PG
26	τί δὲ μὴ	εἰ δὲ μὴ
58	συσσεβοῦς	δυσσεβοῦς
84	οὐ τι που	οὐ τί που
85	ὡς εἶ	ὡς εἶ
91	ἄλόντες	ἄλόντες
136	ἀπέδειξεν	ἀπέδειξεν
268	γωρεάν	δωρεάν
350	προσώπωτ	προσώπων
535	Χαλδαϊκῆτ	Χαλδαϊκῆν
690	μεθημόσατο	μεθηρομόσατο

Ας δούμε όμως και τις αρχές σύνταξης του υπομνήματος πηγών. Σε σχέση με τις πηγές, ανεξαρτήτως προέλευσης (βιβλικές, πατερικές, ομηρικές-αρχαιοελληνικές), ορίζονται οι παραπομπές και οι υπαινιγμοί. Κριτήριο της διαφοροποίησης αυτής αποτελεί η «πιστότητα» της μεταφοράς μιας πηγής στο κείμενο.

Επί τη βάση, λοιπόν, μιας «πιστής» μεταφοράς ενός χωρίου ή όχι από οποιαδήποτε πηγή, ορίζουμε ως παραπομπή την κατά λέξη μεταφορά αυτού του αποσπάσματος. Αυτές τις τυπώνουμε με πλάγια γραφή στο σώμα του κειμένου ενώ στο υπόμνημα πηγών παραπέμπουμε απευθείας στην πηγή. Ωστόσο, με πλάγια γραφή σημειώνουμε και τις περιπτώσεις που δε μένουν απόλυτα «πιστές» στο χωρίο της πηγής, σημειώνοντας όμως τη συντομογραφία για παραβολή με το πρωτότυπο κείμενο (*cf.*). Θεωρούνται μικρές αποκλίσεις, ικανές να εντάξουν ένα χωρίο στην κατηγορία της παραπομπής οι παρακάτω:

1. Πρώτα απ' όλα ο ίδιος ο συγγραφέας προϋδεάζει σε αρκετές περιπτώσεις ότι έχει ανατρέξει στη Γραφή ή σε Πατέρες της Εκκλησίας¹⁰²⁴.

¹⁰²³ Η έκδοση αυτή εντοπίστηκε στη Βυζαντινή Βιβλιοθήκη του CNRS στο Παρίσι.

¹⁰²⁴ Στο κείμενο απαντούν αρκετές περιπτώσεις: *κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν* (1, 22), *καθὼς ὁ θεῖγορος... φησι Βασίλειος* (3, 60-61), *ὡς ἂν τις εἶποι* (3, 62), *τοῦ Κυρίου λέγοντος... ἄλλαχού προστάσσοντος* (8, 137 και 139), *γραφικῶς εἰπεῖν* (9, 170), *τὸ δὴ λεγόμενον* (10, 192), *καθὼς πού φησι τὸ ἱερὸν Γράμμα* (12, 232), *ἢ μᾶλλον οἰκειότερον εἰπεῖν, σὺν τῷ ἱερῷ ἀποστόλω φαίειν ἔχοντος* (13, 267), *ἀποστολικῶς εἰπεῖν* (14, 296), *τὸ τοῦ Ἀποστόλου φθεγγόμενος* (14, 309-310), *μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Ἰάβ ἐκεῖνα λέγειν* (15, 332), *ὁ αὐτὸς θεῖος Βασίλειος ὀνομάζων* (17, 370), *τῆς Γραφῆς πάλαι μὲν ἀκήκοα* (19, 425), *εἶπεν ὁ τοῦ Κυρίου Πρόδρομος* (20, 459-460), *μετὰ τοῦ προφήτου βοήσομαι* (20, 469-470), *φησὶν ὁ Θεολόγος* (21, 492), *ἐφθέγγετο...*

Σε αυτές τις περιπτώσεις υπάρχουν φράσεις πηγών, οι οποίες μεταφέρονται αυτολεξεί (βλ. στ. 23, 137-138¹⁰²⁵, 231,267-8, 310-311, 424-425, 492-493, 710-711), αλλά και άλλες με μικρές αποκλίσεις από το αυθεντικό παράθεμα. Όπου συμβαίνει αυτό, υπάρχει η γνωστή συντομογραφία (cf) στο υπόμνημα. Οι αποκλίσεις αυτές αφορούν αλλαγή του ρήματος (βλ. στ. 60 *διαβαίνει* αντί *αναβαίνει* ή στ. 138 *δός* αντί *διάδος*), αλλαγή πτώσης ονόματος (βλ. στ. 139 *οὐρανούς* αντί *οὐρανῶν*), αλλαγή ονόματος ή παράλειψη μιας αντωνυμίας (βλ. στ. 170 *Πατρός* αντί *μητρός* ή στ. 527-528 η κλητική προσφώνηση από *μητηρ* σε *πάτερ* και παραλείπεται η αντωνυμία *ἐγὼ* στην αυτολεξεί, κατά τα άλλα, παραπομπή), αλλαγή αριθμού ρήματος (στ. 268 *ἔφαγον* αντί *ἐφάγομεν*), αλλαγή της άρνησης από *οὐ* σε *μή* (βλ. στ. 268 από *οὐδὲ* σε *μηδὲ*) ή παράλειψη ενός συνδέσμου (βλ. στ. 332-333 ως τη λέξη *ἐβοήθησα*, όπου απαλείφεται ο σύνδεσμος *γάρ* της πηγής). Επίσης, παρατηρείται περίπτωση αυτολεξεί μεταφοράς ενός χωρίου αλλά με προσθήκη μιας λέξης (βλ. στ. 459-460, όπου υπεισέρχεται το όνομα του αδελφού του Ηρώδη σε γενική: *Φιλίππου*) ή παραπομπής, όπου «μεταφράζεται» το ρήμα (βλ. στ. 471 *οὐκ ἔστιν* αντί του *οὐκ ὑπάρχει*). Δεδομένης όμως της αυτολεξεί παράθεσης του χωρίου το σημειώνουμε με πλάγια γραφή στο κείμενο εξαιρώντας το ρήμα, το οποίο αποτελεί και την τελευταία λέξη της φράσης, ενώ στο υπόμνημα δε σημειώνουμε τη γνωστή συντομογραφία. Μικρές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και στην παραπομπή των στίχων 502-504 (μέχρι τη λέξη *μακρόθεν*), όπου (στ. 503) το *ἰδὲ* της πηγής γίνεται *ἴδε* στο κείμενο ενώ το *ἰδὸν ἤκασιν* της πηγής μεταφέρεται στο κείμενο παραλείποντας το *ἰδὸν* και αλλάζοντας χρόνο στο ρήμα (*ἤκουσιν*). Και εδώ, στο υπόμνημα δηλώνεται η αλλαγή με τη γνωστή συντομογραφία. Επίσης, στον στίχο 676 ο συγγραφέας εντάσσει την παραπομπή μέσα σε μια φράση με παράλειψη του άρθρου και αλλαγή προσώπου του ρήματος (*δρόμο...τετέλεκεν* αντί της βιβλικής φράσης *τὸν δρόμον τετέλεκα*). Τέλος, στην παραπομπή του στίχου 691 προσθέτει στην αυτολεξεί μεταφορά του Ψαλμού τη λέξη *Κύριος*. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί και το γεγονός των διαφορετικών γραφών από τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης των πηγών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραπομπή του στίχου 504, όπου ή λέξη *χαρίση* υπάρχει όχι μόνο στα πατερικά κείμενα αλλά και στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσης του βιβλικού κειμένου από τον A. Rahlfs.

2. Υπάρχει όμως και μια ομάδα μη προειδοποιημένων από τον συγγραφέα περιπτώσεων, τις οποίες τις αντιμετωπίζουμε ως παραπομπές και τις επισημαίνουμε στο κείμενο δια πλάγιας γραφής, αν και

μεγαλοφωνότατος Ησαΐας (21, 501-2), *προφητική φωνή* (22, 528),7), *μεθηρμόσατο και την φωνήν ἐκείνην* (28, 690-691), *ὑπέψαλλεν δὲ μάλιστα τὸ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης μέρος* (29, 709-710).
¹⁰²⁵ Σ' αυτήν την παραπομπή από το Ευαγγέλιο του Λουκά (14, 33) αλλάζει απλώς η θέση της κτητικής αντωνυμίας χωρίς καμιά άλλη απόκλιση (*οὐ δύναται μου εἶναι* αντί *οὐ δύναται εἶναί μου*).

διαφοροποιούνται από το χωρίο της πηγής τους, γεγονός το οποίο δηλώνεται στο υπόμνημα με την προβλεπόμενη συντομογραφία. Σε αυτήν την ομάδα εντάσσονται οι περιπτώσεις, όπου οι διαφοροποιήσεις μοιάζουν συνειδητές, φανερώνοντας ότι είχε καλή γνώση της πηγής του ο Θεόδωρος ή ότι είχε μπροστά του το κείμενό της. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αφορούν αλλαγές πτώσεων, γένους ή αριθμού στα ονόματα (βλ. στ. 307 *νυκτός και ήμέρας αντί νύκτα και ήμέραν*), προσώπου, αριθμού, έγκλισης ή χρόνου στα ρήματα ή τους ρηματικούς τύπους (βλ. στ. 158 *νεκροῦται θέλημα αντί νεκρώσει τὰ θελήματα*), προσθήκες, αλλαγές ή παραλείψεις αντωνυμιών (βλ. στ. 166 *τὰ δευτερεῖα τοῖς ἄλλοις δίδωσιν αντί τὰ δευτερεῖα ἑαυτῶ δίδωσιν*), συνδέσμων, μορίων, επιρρημάτων, άρθρων ή άλλων τύπων και, τέλος, συνδυασμούς τέτοιων αλλαγών (βλ. στ. 123 *ἠρωτήθη, ὅστις εἶη και ὄθεν αντί ἠρώτησεν...ὅστις εἶη και ὀπόθεν* ή στ. 211-212 *μη ἔχειν ἄνεσιν τῶ πνεύματι αντί οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῶ πνεύματί μου*). Εδώ εντάσσουμε και περιπτώσεις, όπου παρατηρείται ονοματοποίηση ενός ρηματικού συνόλου (βλ. στ. 17-18 *κενῆς δόξης οὐδεμία ἔφεσις αντί οὔτε μην ἐφίετο κενῆς δόξης* ή βλ. στ. 154 *εὐχῆς πτέρωσις αντί τὴν εὐχὴν πτερῶσας*), αυτολεξεί μεταφορά μιας φράσης, η οποία εμπλουτίζεται και με άλλες λέξεις (βλ. στ. 217, όπου η φράση της πηγής εδώ μεταφέρεται ακριβῶς αλλά με προσθήκη άλλου στοιχείου ενδιάμεσα *πατρικὴ εὐλογία ἐπὶ τὸν...Ἰακῶβ*) ή γενικότερα αλλαγή της σειράς των λέξεων ή παράλειψη-προσθήκη εννοούμενου ρήματος ή ονόματος (βλ. στ. 424-5, όπου η *παραπομπή* προσθέτει το εννοούμενο *ἐστὶ* της πηγής ή στ. 666-7, όπου παραλείπεται, ως ευκόλως εννοούμενη, η λέξη *ρήματα* της πηγής).

3. Υπάρχουν, επίσης, λίγες περιπτώσεις μακροσκελών τμημάτων του κειμένου, τα οποία συνιστούν χωρία δανεισμένα από άλλους συγγραφείς. Πρόκειται για δάνεια, τα οποία μας δημιουργούν την υποψία ότι, και σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Θεόδωρος είχε τα κείμενα των πηγών μπροστά του κατά τη συγγραφή, διασκευάζοντάς τα κατά το δοκοῦν. Πρόκειται για τα χωρία του λοιμού (στ. 40-64), της ανατροφής του Πλάτωνα (στ. 66-69), του ελέγχου των ασκούντων εξουσία μοναχών (στ. 134-152) κ.ά. Αυτή τη χρήση πηγών, τη θεωρούμε μια ξεχωριστή περίπτωση *παραπομπών*, υπό το πρίσμα μιας «πιστότητας», βασισμένης όχι στην αυτολεξεί ή ελαφρῶς διασκευασμένη μεταφορά φράσης αλλά στην καλή γνώση μεγάλου τμήματος του πρωτοτύπου, η οποία λόγω μήκους και ένταξής της σε άλλο περιβάλλον διασκευάζεται, χωρίς, ωστόσο, να μη μας επιτρέπει να διαγνώσουμε το υπόβαθρο. Σε αυτές τις *παραπομπές* δεν έχουμε χρησιμοποιήσει πλάγια γραφή στο κείμενο αλλά στο υπόμνημα, απλῶς, τη συντομογραφία παραβολής (*cf*) με το αντίστοιχο τμήμα της πηγής τους.

Στο υπόμνημα πηγών εντάσσεται και ένας μεγάλος αριθμός *υπαινιγμών*, οι οποίοι παραπέμπουν σε διάφορα είδη πηγών, με μικρότερο

όμως βαθμό «πιστότητας». Αυτός, ακριβώς, ο λόγος δεν τους εντάσσει στις παραπομπές και ως εκ τούτου δεν έχει χρησιμοποιηθεί γι' αυτούς πλάγια γραφή στο κείμενο. Και πάλι, συμβατικά, ορίζουμε τους υπαινιγμούς ως εξής:

1. Τις περιπτώσεις αλλαγής λέξεων, ακόμα και αν πρόκειται για τη μετατροπή ενός ρήματος από απλό σε σύνθετο (βλ. στ. 217 *τί τὸ πέρας καὶ τίς ἢ ἀμοιβή* ἀντί *τί τὸ πέρας; Τί τὸ κέρδος;*, στ. 304 *φιλοπτωχίαν ἐμποιήσας* ἀντί *φιλοπτωχίαν περὶ πολλοῦ ποιησώμεθα*, στ. 622 *ἠλλοτριωμένοι Θεοῦ* ἀντί *ἀπηλλοτριώθησαν Θεοῦ*, στ. 723 *κληρουχίας μετείληφεν* ἀντί *οὐ λαβόντας κληρουχίας* κ.ά.).

2. Τις μεγαλύτερες αποκλίσεις, όπου υπάρχει η υποψία, μόνο, της πηγής ή των πηγών, από όπου μπορεί να προέρχεται (βλ. στ. 17 *ἐν τοῖς ἀκηράτοις γενόμενος* ἀντί *πρὸς τὸν ἀκήρατον μεταστῶμεν βίον*, στ. 170-171 *ἀδάμας τῆ καρτερία* ἀντί *ὁ ἀληθῶς καρτερικὸς ἀδάμας*, στ. 359 *σωτήριον τὸν ἑαυτῶν βίον ἀπεργάζεσθαι* ἀντί *τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε*, στ. 630-1 *θρήνον ἐμποιῶν τῆς ἀδίκου πράξεως καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀναισθήτοις λίθοις* ἀντί *ἐδάκρυσαν καὶ οἱ ἀναισθητοὶ λίθοι ἐπὶ τῆ σῆ μανία*, στ. 740 *ἀπήμαντοι διαμένοιμεν ἀοράτων καὶ ὄρωμένων ἐχθρῶν* ἀντί *ἀπημάντους τῆς τῶν ἀοράτων συντηροῦσιν ἐπιβουλής* κ.ά.).

Ὅπως εύκολα μπορεί να καταλάβει κανείς, η κατάταξη αυτή των χωρίων του κειμένου μας πρωτίστως εξυπηρετεί τον τρόπο σύνταξης του υπομνήματος, καθώς και την κατανόηση των δανείων του συγγραφέα από μέρους των αποδεκτών του κειμένου. Ωστόσο, οι αρχές σύνταξης αυτού του υπομνήματος αποτελούν, απλώς, μια βασική συστηματοποίηση των εντοπισμένων περιπτώσεων αλλά, σε καμιά περίπτωση, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι θέτουν στεγανά ή απροσπέλαστους περιορισμούς. Αντίθετα, επιδέχονται διορθώσεις ή βελτιώσεις προς το καλύτερο ακόμα και από μας τους ίδιους.

Τέλος, διευκρινίζεται ότι ο έλεγχος όλων των εκφράσεων και του λεξιλογίου του έργου διενεργήθηκε προκειμένου να εντοπιστούν οι πηγές του Θεοδώρου (όπως π.χ. ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός), αλλά και για να εντοπισθούν οι παράλληλες εκφράσεις, ως τεκμήριο του ύφους του κειμένου. Όταν, δηλαδή, για την έκφραση *πείρα ἰόντων* (στ. 227) παραπέμπουμε στον Πλάτωνα ή σε σχολιασμό του αυτό αποσκοπεί μόνο στην ανάδειξη ενός κοινού ταμείου λόγιων εκφράσεων του πνευματικού περιβάλλοντος, όπου κινείται ο συγγραφέας.

TABULA SIGLORUM ET ABBREVIATORUM IN APPARATIBUS ADHIBITORUM

F	Parisinus gr. 1197 (XI ^e -XII ^e s.)
P	Patmiacus 254 (X ^e -XI ^e s.)
V	Vaticanus gr. 1660 (916)
Mi	Migne, PG
Boll	Editio princeps Sociorum Bollandianorum: <i>AASS</i> Aprilis, t. I, Antverpiae 1675, XLVI-LIV.
<>	addenda
add.	additit
ed.	editit
ep.	epistula, epistulae
ex.	exempli
fragm.	fragmentum
cet.	cetera
col.	columna, columnae
com.	communis
cf.	confere
hom.	homilia
laud.	laudatio
lib.	liber
l.	linea, lineae
l. c.	loco citato
om.	omitit
or.	oratio
p.	pagina, paginae
propos.	proposuit
scil.	scilicet
scr.	scripsit
Steph.	Stephanus
superscr.	superscripsit
Tit.	Titulus
transp.	transposuit
v.	versus aut vide
ACO	E. Schwartz (ed.), <i>Acta Conciliorum Oecumenicorum</i> , Berlin - Leipzig: Walter de Gruyter 1914-

6.2 Κείμενο – Νεοελληνική μετάφραση

Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν
Στουδίου ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὸν πατέρα

1. Ρήτοραί μὲν καὶ σοφισταὶς ἢ πᾶσα σπουδὴ οὐ τοῦ ἀληθοῦς ἐπιτυχεῖν,
καθιοῦσιν ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸ γράφειν, ἀλλ' ὥστε λαμπρῶναι τὴν φράσιν καὶ
συντεμεῖν τὸ ἔπος, κἀντεῦθεν ἐπᾶραι τὸ διήγημα πρὸς γαργαλισμὸν
τῶν ἀκουόντων· θέλγουσι γὰρ ταῖς εὐεπίαις καὶ παραλογίζονται ταῖς
5 πιθανότησιν ὀλίγα τοῦ ἀψευδοῦς φροντίζοντες, ἅτε δοξίθηρες ὄντες καὶ
ἀνθρωπαρεσκίαις δουλούμενοι. Οἷς δὲ ἀληθείας ἔξως τὸ ὄν εἰπεῖν
καὶ τὸ ἀληθὲς πρεσβεῦσαι, κἀν μὴ τὸ γλαφυρὸν καὶ εὐφραδὲς ἔχουεν ὁ
λόγος· ἐπειδὴ γὰρ κάλλους ἀληθείας ἐφίενται, παραπετάσμασιν ἐουκόσι ταῖς
φράσεσι χαίρειν φαίουσιν, ὅπερ ἔστιν σοφίας τῆς ὄντως εὕρεμα. Οὕτω δῆπουθεν
10 κάγῳ ὁ βραχὺς καὶ νῶ καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι τὸν ἑμὸν Πατέρα ἐπαινεῖσθαι, οὐκ
ἐκείνῳ χαριζόμενος τὴν εὐφημίαν (τίς γὰρ καὶ χάρις τῷ μηδενὶ τερπομένῳ τῶν
τῆδε ἤδη τὴν ὑπερκόσμιον λαχόντι λῆξιν, ἧς πᾶς ὁ ἐπιτυχῶν διαγελά τὰ
παρόντα, ὡς μηδενὸς ἐν αὐτοῖς ὄντος στασίμου τὲ καὶ μακαρίου, ἀλλ' ἴσα σικαῖς
15 παρατρέχοντος καὶ ἄνθεσιν ἡρηνόις ἀπομαραιομένου; Ἄλλως τε, εἰ ἔτι ὑπὲρ γῆν
ἔων ἀνάξιον ἑαυτὸν ἠγείτο καὶ τοῖς ἀπλῶς μονασταῖς ἐγκατατάττεσθαι, ὅπερ ἦν
ἄκρας ταπεινοφροσύνης δεῖγμα καὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς προτέρημα, πῶς
ἂν μετελθῶν τῶν ἐνθένδε καὶ ἐν τοῖς ἀκηράτοις γενόμενος, ἐνθα κενῆς δόξης
οὐδεμία ἔφσεις, ταύτης ἐκζητήσειεν παρ' ἡμῶν διὰ τῶν ἐπαίνων ἐπιτεύξασθαι)
20 ἀλλ' ὅτι χρέος ἔμοι εἶπέρ τινι ἄλλῳ δικαιοτάτον, ὀφείλοντι μετὰ τῶν
ἄλλων καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ὀπωσοῦν καὶ ὑπ' ἐκείνου πόνων τε καὶ ἐπιμελειῶν

§1.

6 ἀνθρωπαρεσκ(ε)ίαις: Barsanuphius et Joannes, *Quaestiones et responsiones ad coenobitas*, ep. 615, 32 Neyt-
de Angelis-Noah || 14 ἄνθεσιν ἡρηνόις: locus com. sed ex gratia v. Greg. Nazianz., *Funeris oratio in laud.*
Bas. Magni (Or. 43), § 19, l. 7 Bernardi (ῥέουσιν ἴσα καὶ ἡρηνόις ἄνθεσιν), cf. Greg. Nyssenus, *De paradise*
[Sp.], p. 78, l. 10 Hörner (ἡρηνῶν ἀνθῶν); Bas. Caes., *Epistulae*, ep. 277, l. 21 Courtonne (ἡρηνῶν ἀνθῶν)
|| 16 ἄκρας ταπεινοφροσύνης δεῖγμα: cf. Barsanuphius et Joannes, *Quaestiones et responsiones ad*
coenobitas, ep. 570c, 22 Neyt- de Angelis-Noah (ὅπερ ἦν δεῖγμα καὶ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ταπεινοφροσύνης)
||

Tit. ὁσίῳ V ἐν ἀγίοις P F || Στουδίου V P F Mi Στουδιτῶν Boll || ἐπιτάφιος-πατέρα V P Boll Mi ||
ἐγκώμιον εἰς τὸν // τοῦ (scil. ἑαυτοῦ) πατέρα καὶ ὁμολογητὴν Πλάτωνα F ||

2 λαμπρῶναι Mi: λαμπρῶναι V F Boll λαμπρῶνε P || 5 πιθανότησιν V Boll πιθανότησιν P ||
δοξίθηρες (cf. LbyzG) nos: δοξήθηρες V P F Boll Mi || 6 ἀνθρωπαρεσκίαις V P F: ἀνθρωπαρεσκία Boll
ἀνθρωπαρεσκία Mi || 7 κἀν V κἀν P κἀν Boll || ἔχοι F || 9 φήσουσιν F || ὅπερ ἔστιν V P F
Boll: ὅπερ ἔστιν Mi || σοφίας: ἀληθείας F || 10 κάγῳ F Mi: καγῶ V καγῶ P κάγῳ Boll || 12 ὁ om. V
P || 13 ὄντως P || στασίμου τὲ V P F: στασίμου τε Boll Mi || 15 ἦν: /v legendum F || 16. ἐκείνης post
ψυχῆς transp. F || 17 καινῆς P || οὐδὲ μία F || 19 εἶπέρ τινι F Boll: εἶπέρ τινι V εἶπερ τινι P εἶπερ
τινὶ Mi || 20 ὑπ' ἐκείνου: ὑπὲρ τῶν ἐκείνου F || πόνων τὲ F ||

Του οσίου πατρός μας Θεοδώρου, ηγουμένου των Στουδίου, επιτάφιος
στον πνευματικό του πατέρα Πλάτωνα

1. Στους ρήτορες και στους σοφιστές όλη η φροντίδα <βρίσκεται/ εστιάζεται>¹ όχι στο να επιτύχουν την αλήθεια, όταν επιδίδονται στη συγγραφή, αλλά αντίθετα στο να λαμπρύνουν την έκφραση και να συντομεύσουν τον λόγο και μέσω αυτού να εξυψώσουν τη διήγηση, με στόχο να «προκαλέσουν» τους ακροατές. Γοητεύουν, δηλαδή, με ωραία λόγια και οδηγούν σε λανθασμένα συμπεράσματα με λογικά επιχειρήματα, χωρίς να ενδιαφέρονται πολύ για την αλήθεια, δεδομένου ότι κυνηγούν τη δόξα και υποτάσσονται στην προσπάθεια να είναι αρεστοί στους ανθρώπους. Αντίθετα, στους εραστές της αλήθειας <η φροντίδα βρίσκεται> στην ομολογία της πραγματικότητας και την υπεράσπιση της αλήθειας, έστω και αν ο λόγος δεν διέπεται από γλαφυρότητα και ευφράδεια. Επειδή, βέβαια, επιθυμούν σφοδρά την ομορφιά της αλήθειας, ισχυρίζονται ότι έχουν σβήσει από τη σκέψη τους (αποχαιρέσει) τις εκφράσεις που μοιάζουν με προκαλύμματα, γεγονός το οποίο ακριβώς αποτελεί εύρημα της πραγματικής σοφίας. Έτσι αναμφίβολα και εγώ, ο μικρός και στον νου και στον λόγο και στο πνεύμα, τον δικό μου πατέρα θα επαινέσω, όχι επειδή επιθυμώ να του αποδώσω, ευνοϊκά φερόμενος, την καλή φήμη (και, βέβαια, ποια θα ήταν η εύνοια γι' αυτόν που δεν απόλαυσε τίποτα από τα γήινα, όταν έφτασε πια στην υπερκόσμια ανάπαυση, την οποία καθένας που επιτυγχάνει αδιαφορεί για τα παρόντα, καθώς τίποτα σ' αυτά δεν υπάρχει σταθερό και ευτυχισμένο, αλλά αντίθετα διέρχεται εξίσου γρήγορα με τις σκιές και μαραίνεται όπως τα ανοιξιάτικα λουλούδια; Άλλωστε, εφόσον, όταν ακόμα βρισκόταν εν ζωή, θεωρούσε τον εαυτό του ανάξιο και να συγκαταλέγεται στην τάξη των απλών μοναχών, γεγονός που αποτελεί ακριβώς υπερβολικής ταπεινοφροσύνης δείγμα και της αγίας ψυχής του προτέρημα, πώς θα μπορούσε, αφού μετρήθηκε των εδώ και πέρασε στην αφθαρσία, όπου καμία επιθυμία κενοδοξίας δεν υπάρχει, να ζητά από μας τώρα να επιτευχθεί αυτή (η εύνοια)² μέσω των επαίνων;), αλλά γιατί έχω την πιο νόμιμη υποχρέωση, περισσότερο από κάθε άλλον, αφού οφείλω μαζί με τα άλλα και για χάρη αυτής της κατά κάποιον τρόπο με τους κόπους και με τις φροντίδες εκείνου

¹ Σε αγκύλες εισάγονται λέξεις ή φράσεις οι οποίες εννοούνται. Επίσης, ενίοτε, σε παρενθέσεις δίνονται διαφορετικές ερμηνείες ή επεξηγήσεις στη μετάφραση, εκτός των χωρίων τα οποία δίνονται εντός παρένθεσης στο πρωτότυπο κείμενο ή πρόκειται για παρενθετικές προτάσεις. Βλ. π.χ. το χωρίο του πρωτότυπου κειμένου στους στίχους 11-18 ή την πρόταση *ἄγει με γάρ... ἢ ὑπόθεσις*, στο στίχο 41. Επίσης στον στ. 659 έχει δοθεί σε παρένθεση η μεταφρασμένη φράση του πρωτότυπου κειμένου (*τὰ διὰ μέσον*).

² Εδώ, ως επεξήγηση στη μετάφραση της αντωνυμίας *ταύτης* του στίχου 18.

προσόντος μοι λόγου, οἶά τινα ἀμοιβήν, τῷ Πατρὶ τὸν λόγον ἀναθήσειν. Καίτοι
γε συνιών ὅτιπερ ὁ πατρικός ἔπαινος εἰς υἱοῦ δόξαν ἀναφέρεται κατὰ τὸν
εἰπόντα σοφόν ἢ δόξα ἀνθρώπου ἐκ τιμῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν διὰ
25 τοῦτο, ὡς ἂν τις οἰηθείη, ἐπαινώσω (εἰδῶς πάλιν, ὡς ἕκαστος, εἰ οὐκοθεν καὶ παρ'
ἑαυτοῦ τὸ εὐκλεές ἔχει, εὐκλεέστερος ἂν εἴη καὶ πατρόθεν δόξαν ἐραυζόμενος,
εἰ δὲ μή, οὐδὲν ὀνίνησιν τὸ πατρικὸν γέρας τὸν ἀκλεᾶ τε καὶ ἀγέραστον, οἷος
ἐγὼ φαίνομαι), ἀλλ' ὅτι οὐχ ὅσιον ὑπὸ τὸν τῆς σιγῆς μόδιον θεῖναι, καθάπερ τινα
30 λύχνον ἀείφωτον, τὸν ἐνάρετον ἐκείνου βίον ἀλλ' ἐπὶ τὴν λογικὴν λυχνίαν
μαρμαρῦσσοντα θαρρῶ λέγειν, οὐ τῷ δεῖνι καὶ δεῖνι ἀλλά, σχεδὸν εἰπεῖν, πᾶσι
τοῖς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπεὶ οὖν λυσιτελεῖς ἡμῖν καὶ ὑπόχρεως κατὰ
πάντα ἐδείχθη ὁ λόγος, ἔχων μετὰ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τὸ χρῆσιμον ἡλικόν, φέρε
ἐκείθεν ἀπαρξώμεθα τῶν ἐγκωμίων, ὅθεν καὶ πρεπωδέστατον.

2. Πατέρες μὲν τῷ μακαρίῳ Πλάτωνι Σέργιος καὶ Εὐφημία, ὧν τὸ εὐγενές
ἐπίσημον καὶ ὁ τρόπος οὐκ ἀγενέστερος, ἤθεσι χρηστοτέροις ἀναστρεφόμενοι
35 καὶ οἰκουριῶν ἐπιμελείαις τὰ ἐνόητα ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς αὐξοντες, καὶ ζηλωτοὶ
διὰ ταῦτα συγγενέσιν ὑπάρχοντες. Οἷς μετὰ τῶν ἄλλων μέγιστον ἐγκώμιον καὶ
τὸ τῆς εὐτεκνίας δώρημα· φέρουσι γὰρ ὡσπέρ τινα εὐθυγενῆ βλαστὸν, σὺν δυοῖ
θυγατρᾶσι, τὸν νῦν ἐπαινούμενον, οὐδ' αὐταῖς ἀκλεέσιν ὀφθεισῆσαι, ὧν πολλὰ
40 καὶ καλὰ τὰ διηγήματα, τῆς μὲν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ διαπρεψάσης, τῆς δέ, ἐξ ἧς
καὶ ἡμεῖς, κἂν τῷ μοναδικῷ τάγματι διαλαμψάσης. Ἐπειδὴ δὲ ἐνέσκηψε κατ'

---

23 ἢ δόξα - αὐτοῦ: Eccl. 3, 13 ; Sir. 3, 11, 1 || 27-28 οὐχ ὅσιον ὑπὸ τὸν τῆς σιγῆς μόδιον θεῖναι -
ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν: cf. Mt. 5, 15, 2 ; Lc. 11, 33, 2 (οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασι αὐτὸν ὑπὸ τὸν
μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν) || 28. λύχνον ἀείφωτον: AHG, *Canones Augusti*, canon 26, oda 4, l. 13
Proiou-Schirò ||

---

22 συνιών: συνιών F συννοῶν Boll Mi (cf. Fatouros, ep. 36, 47) || τὸν om. Boll || 24 ὡσάν τις V P ||
ἐπαινώσω V P || 25 εὐκλεές: κλέος F || 26 τὸν: -v superscr. V || ἀκλεᾶ τε V P: ἀκλεᾶ τε F ἀκλεᾶ
τε Boll ἀκλεῆ τε Mi || 27. φαίνομαι F Mi φαίνμι Boll || καθάπερ τινα V F: καθάπερ τινᾶ P
καθάπερ τινᾶ Boll Mi || 28 ἐκείνου ἐνάρετον F || βίον om. Mi || 29 μαρμαρῦσσοντα V Boll
μαρμαρῦσσοντα P || σχεδὸν P || εἰπεῖν om. F || 30 ἐπὶ P || ὑμῖν F || ὑπόχρεως F: ὑπόχρεος V P
Boll Mi || 31 πάντα: τοῦ (?) sic Mi || ἔχων om. F || post ἀληθοῦς add. φέρων F || τοῦ om. Mi || 32
ἀπαρξώμεθα P ||

§2

37 εὐθυγενῆ βλαστὸν: cf. Theodoretus Cyr., *Quaestiones in Octateuchum*, p. 188, 21 Fernández Marcos/
Sáenz-Badillos (εὐθυγενέσι βρέφεσι) ||

κεκτημένης από μένα ευγλωττίας, σαν κάποια ανταμοιβή, να αφιερώσω στον Πατέρα τον έπαινο. Και επιπλέον, βέβαια, αντιλαμβανόμενος ότι ο έπαινος για τον πατέρα συνεισφέρει και στη φήμη του γιου, σύμφωνα με τη ρήση του σοφού «η δόξα του ανθρώπου προέρχεται από την τιμή του πατέρα του», δε θα τον επαινέσω γι' αυτόν τον λόγο, όπως θα μπορούσε να νομίσει κάποιος, (ξέροντας καλά ακόμη ότι καθένας, αν από την οικογένεια και από τον εαυτό του έχει εξασφαλίσει καλή φήμη, θα ήταν περισσότερο ένδοξος δανειζόμενος και πατρική δόξα, διαφορετικά, καθόλου δεν ωφελεί το πατρικό προνόμιο τον άδοξο και τον χωρίς τιμές, όπως εγώ επιθυμώ να φαίνομαι), αλλά γιατί είναι ασεβές να καλύψω με σκευός σιγής, όπως ακριβώς έναν συνεχώς φωτοδοτή λύχνο, τον ενάρετο βίο εκείνου, ενώ αντίθετα <θα τον τοποθετήσω> στον νοητό λυχνοστάτη ώστε να ακτινοβολεί, τολμώ να πω, όχι μόνο για τον τάδε ή τον δείνα αλλά, σχεδόν, για όλα τα μέλη της Εκκλησίας του Θεού. Επειδή λοιπόν ωφέλιμος και υποχρεωτικός αποδείχθηκε ως προς όλα ο λόγος για μας, φέροντας μαζί με την αλήθεια και το ψυχωφελές τόσο πολύ, ας αρχίσουμε τα εγκώμια από εκεί που είναι και το πιο σωστό (δηλαδή από τους γονείς και την καταγωγή του).

2. Γονείς του μακαριστού Πλάτωνα υπήρξαν ο Σέργιος και η Ευφημία, με χαρακτηριστικό την ευγενική καταγωγή και διαγωγή ανάλογη, οι οποίοι συμπεριφέρονταν με τα πιο χρηστά ήθη και αύξησαν τα υπάρχοντά τους περισσότερο από τους πολλούς (από τον μέσο όρο), εξαιτίας της φροντίδας του οίκου τους και για όλα αυτά υπήρξαν αξιοζήλευτοι ανάμεσα στους συγγενείς τους. Σ' αυτούς, μαζί με τα υπόλοιπα, ο πιο μεγάλος έπαινος υπήρξε η δωρεά των καλών παιδιών. Αποκτούν, δηλαδή, όπως ακριβώς κάποιο ευθυτενές από τη φύση του δενδρύλλιο, τον τώρα εγκωμιαζόμενο και μαζί δύο θυγατέρες, που και αυτές δεν υστερούν σε φήμη, των οποίων πολλά και καλά τα χαρακτηριστικά, της μιας γιατί διέπρεψε στην κοινωνική ζωή, ενώ της άλλης, από την οποία και προερχόμαστε, γιατί αναδείχθηκε και στο μοναστικό τάγμα. Όταν, όμως, εμφανίστηκε σε .....

---

34 ἀγεννέστερος F || ἀνατρεφόμενοι F || 36 συγγενεῦσιν V P Boll Mi || 37 τὸ τῆς: τὸ καὶ Boll τὸ om. Mi || ὡσπερ τινα V P F Boll: ὡσπερ τιὰ Mi || 38 οὐδ' V P F: οὐδὲ Boll Mi || 39 δὲ om. Boll || 40 κὰν F: κὰν V P κὰν Mi κὰν Boll ||

45 ἐκεῖνο καιροῦ ὄργῃ οὐράνιος (ἄγει με γὰρ ταύτην δηλῶσαι ἢ ὑπόθεσις), φθορὰν ὅτι μάλιστα ἐπάγουσα πάνδημον, οὐκ ὀλίγαις μὲν ἄλλαις χώραις τε καὶ πόλεσιν μετενδημούσα, ὡσπέρ τις Αἰγυπτιακὴ μάστιξ ἐκ τήσδε εἰς τήνδε, μάλιστα δὲ τῇ βασιλιζούσῃ Βυζαντίδι, ταύτη τοι καὶ καταλύουσι τὸν βίον οἱ ἀείμνηστοι. Οὐκ ἄκαιρον δὲ τάχα, ὠφελείας χάριν καὶ τὸν τοῦ θανάτου τρόπον ἐπισημάναι· γένοιτο γὰρ ἂν τὸ διήγημα ἐκδεματοῦν τὰς ψυχὰς τῶν συνετώσ ἐπαϊόντων.

50 3. Ἐωρᾶτο ἐξάπινα ἐν τοῖς ἐκάστου ἐσθήμασιν, ἐν βαφίδι ἐλαιώδει, τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ κατεστιγμένον, οἷα παρὰ χειρὸς ὠραιογραφοῦσης, μᾶλλον δέ, ἐπεὶ Θεοῦ δακτύλῳ, καὶ ὑπέρτερον. Ἐθροεῖτο ὁ ληφθείς, ὑπεσῆει εὐθύς ὁ θάνατος· αὐθημερὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ νεκρὸν ἐκκομίζοντος καὶ νεκροῦ ἐκκομιζομένου, δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ σκίμπος, δις δύο ἐπὶ ζῶου ἀχθοφόρου φόρτοι ἀλλεπάλληλοι δυστυχῶν σωμάτων· θρηνοὶ πανταχοῦ περιηχούμενοι καὶ ἐλεεινολογία· ἤττονον οἱ ἐκκομισταί, ἐσπάνιζον οἱ ἐνταφιασταί, ἐκλείοντο οἶκοι, ἐκενοῦντο ὀρεγῶνες, ἐπληροῦντο πολυάνδρια, διὰ μέσου δυοῖν μηνῶν τῆς πολυανθρώπου τε καὶ μυριοκίδος πόλεως ἐρήμου καὶ ἀοικήτου, σχεδὸν εἰπεῖν, ἐπωφθείσης. Ταῦτα ἐν ἡμέραις Κωνσταντίνου τοῦ δυσσεβοῦς βασιλέως, ὑφ' οὗ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καθυβρίσθη εἰδωλον πλάνης ὀνομασθεῖσα παρὰ τοῦ λαοπλάνου ἐξαγίστου, μᾶλλον δὲ αὐτὸς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἠτιμώθη, εἶπερ ἢ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον ἀναβαίνει, καθὼς ὁ θεηγόρος ὠδέ που φησὶ Βασίλειος. Ταῦτα ἢ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων δικαιοσύνη, ὡς ἂν τις εἴποι, παιδευτικὴ ῥάβδος τοῦ Θεοῦ τὴν ἄμετρον ἡμῶν κακίαν ἐπιστρεπτικῶς σωφρονίζουσα καὶ ὁδοποιούσα τρίβον σωτηρίας τῇ ὄργῃ αὐτοῦ τοῖς εὐαισθητῶς δεχομένοις τὴν νουθέτησιν. Ἐμοὶ δὲ ἐπὶ τὸν Πατέρα μεθαρμοστέος ὁ λόγος.

65

40-64: cf. Nicephorus I Hist., *Breviarium historicum de rebus gestis post imperium Mauricii*, § 62, 21-§ 64, 12, C. de Boor/ C. Mango, 67-68, 3 (Ταῦτα οὕτω- πλήθῃ μετάγων.) ||

42 ἐπάγουσαν V P || χώραις τε F || 43 ὡσπέρ τις V P F Boll: ὡσπερ τις Mi || μάστιγξ V || 45. τάχα om. F ||

§3

55 ἐκλείοντο οἶκοι: *locus com. sed ex. gratia* cf. Theophanes Confessor, *Chronographia*, p. 423, l. 21 de Boor (οἶκους κλεισθήναι); Theodoretus Cyr., *Commentaria in Isaiam*, § 7, l. 231 Guinot (ἡρημώθη πάσα ἡ πόλις, κλεισθήσονται αἱ οἰκίαι) || 60 ἢ τῆς εἰκόνας - πρωτότυπον: cf. Bas. Caesar., *De spiritu sancto*, 18, § 45, 19 Pruche || 62-63 παιδευτικὴ ῥάβδος τοῦ Θεοῦ-ἐπιστρεπτικῶς σωφρονίζουσα καὶ ὁδοποιούσα τρίβον σωτηρίας: cf. Cyrillus Alex., *Commentarii in Matthaicum*, fragm. 216, l. 12 Reuss (παιδεύει Θεὸς ἐπιστρεπτικῶς); Pseudo-Dionysius Areopagita, *De caelesti hierarchia*, p. 34, l. 18 Heil-Ritter (ἡ θεία καὶ πατρικὴ φιλανθρώπια τὸν Ἰσραὴλ ἐπιστρεπτικῶς ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ θείας σωτηρίας παιδεύσασα) || 63 ὁδοποιούσα τρίβον - τῇ ὄργῃ αὐτοῦ: Ps. 77 (78). 50 || 64 εὐαισθητῶς δεχομένοις: Bas. Caesar., *Epistolae*, ep. 197, vol. 2, s. 1, l. 4, Courtonne (εὐαισθητῶς δεχομένοις) cf. Greg. Nyssenus, *In inscriptiones Psalmorum*, GNO 5, p. 89, l. 8 Mc Donough (εὐαισθητῶς δεχομένων); Eusebius Caes., *Commentaria in Ps.* PG 23, col. 1297, l. 25 (εὐαισθητῶς δεχομένων) ||

εκείνο το σημείο του χρόνου ουράνια οργή (γιατί με οδηγεί να τη φανερώσω η υπόθεση), που προξένησε σε μέγιστο βαθμό φθορά πανδημίας και τη μετέφερε σε πολλές άλλες χώρες και πόλεις, σαν κάποια Αιγυπτιακή μάστιγα από τη μία στην άλλη, κυρίως όμως στη Βυζαντινή βασιλεύουσα. Εξαιτίας αυτής της πανδημίας, λοιπόν, χάνουν τη ζωή τους οι αείμνηστοι. Και δεν είναι άκαιρο σύντομα και χάριν ωφέλειας να φανερώσω και τον τρόπο του θανάτου, γιατί θα μπορούσε η διήγηση να προκαλέσει δέος στις ψυχές όσων με σύνεση την κατανοήσουν.

3. Εμφανιζόταν ξαφνικά στα ρούχα καθενός να έχει χαραχθεί με ελαιώδες χρώμα το σημείο του ζωοποιού σταυρού, σαν από χέρι που γράφει καλλιτεχνικά ή μάλλον κάτι ακόμη ωραιότερο, επειδή προερχόταν από το χέρι του Θεού. Το ανακοίνωνε ο παραλήπτης και αμέσως επερχόταν ο θάνατος. Την ίδια μέρα ο ίδιος άνθρωπος που μετέφερε νεκρό μεταφερόταν νεκρός, δύο για την ίδια αιτία πάνω στο φορείο, τέσσερις πάνω σε αχθοφόρο ζώο. Αλληπάλληλα φορτία κακότυχων σωμάτων. Από παντού ηχούσαν θρήνοι και λόγια λύπης και οίκτου, κουράζονταν οι μεταφορείς, σπάνιζαν οι ενταφιαστές, έκλειναν οικίες, άδειαζαν τα προάστια, γέμιζαν τα νεκροταφεία και μέσα σε διάστημα δύο μηνών η πολυάνθρωπη και με δεκάδες χιλιάδες κατοίκους πόλη έμοιαζε έρημη και, σχεδόν θα λέγαμε, ακατοίκητη. Αυτά επί των ημερών του Κωνσταντίνου, του δυσσεβούς βασιλιά, από τον οποίο η εικόνα του Χριστού εξυβρίστηκε, αφού ονομάστηκε είδωλο πλάνης από τον ακάθαρμο λαοπλάνο. Περισσότερο όμως ο ίδιος ο Χριστός, ο Θεός μας, ατιμάστηκε, αν βέβαια η τιμή προς την εικόνα απευθύνεται στο πρόσωπο που εικονίζει, όπως ο θεολόγος Βασίλειος έτσι αναφέρει κάπου. Αυτά η δικαιοσύνη κατά των αμαρτωλών, όπως θα μπορούσε κάποιος να πει, παιδαγωγική ράβδος του Θεού την υπερβολική μας κακία επανορθωτικά σωφρονίζει και διανοίγει οδό σωτηρίας με την οργή του, για όσους με ισχυρή συναίσθηση δέχονται τη νουθεσία. Πρέπει όμως να επαναφέρω τη διήγηση στον Πατέρα.

---

50 επί P F || 51 ύπεισθαι F: ύπ' εισίει V ύπεισσει P ύπεισιν ει Boll ύπεισιν οι Mi || 52 τὸ αὐτὸ V P F: τοῦ αὐτοῦ Boll Mi || διδύο V P Boll Mi || ἐπισκίμποδος V Boll Mi ἐπί σκῆμποδος P || 53 δυστύχων F Mi: δυστύχων *an recte?* V P Boll || 54 ἠχούμενοι F || ἐσπάνιζον F Boll Mi: ἐσπάνιζαν V P || 56 πολυανθρώπου τέ P F || μυριοκίδος *nos*: μυριοκίδος V P F Boll Mi || 57 ἀουκῆτου P F: ἀουκίτου V Boll ἀουκίστου Mi || εἰπεῖν *om.* F || ἐποφθείσης F Boll Mi || 58 δυσσεβούς V Boll || 60 τις P || 61 πού φησι V P F Boll: πού φησι Mi ||

70 4. Καταλιμπάνεται τοιγαροῦν ἔρημος γονέων σὺν τοῖς ὁμαίοισι, κομιδῇ
παῖς τυγχάνων. Ὅς προσληφθεὶς ὑφ' ἐνὶ τῶν συγγενῶν καὶ εἰς ἡλικίαν ἠβώσαν
ἀναχθεὶς ἀνθεὶ μὲν εὐθύς, ὡσπέρ τι ἔρνος εὐθύβλαστον, ἢ ἀκμὴ τῆς νεότητος
τὴν καλλίστην σύνεσιν, ἤπερ δυσκατόρθωτος τοῖς ὀρφανῶν ἡγμένους οὐκ ἔχουσι
75 τὸν ἴσα γονέων ἐπιστατοῦντα. Καρποφορεῖ δὲ ταῖς παρ' ἑαυτοῦ σπουδαῖς τε καὶ
φιλοζηλίαις τὴν παιδευσιν τῆς νοταρικῆς μεθόδου, ὡς οὐπω τίς τῶν καὶ
πατρικαῖς ἐπιμελείαις προμηθευομένων, συζυγοστατῶν τε αὐτῷ τῷ προσειληφῶτι
θεῖῳ τὰ βασιλικά χρήματα. Καὶ τοσοῦτον φανερὸν ἐνταῦθα περιδέξιος, ὡς ὄνομα
80 μόνον ἔχειν ἐκεῖνον τῆς ἀρχῆς, τοῦ δὲ τὸ ἔργον γνωρίζεσθαι καὶ διὰ ταῦτα
ἐπίσημον μὲν εἶναι ἐν τοῖς βασιλικοῖς ταμιεύμασιν, ἀσπαστὸν δὲ τοῖς ἄρχουσιν,
γνώριμον τε καὶ αὐτῷ τῷ Καίσαρι.

85 5. Οὕτω δὲ διαφαινόμενος καὶ αὐτεξουσιότητι πορευόμενος, οὐ ταῖς
ἀκαθέκτοις ὀρμαῖς τῆς νεότητος προὔδωκεν τὸν νοῦν, ὡς ἂν τις τῶν ἀφέτων τε
καὶ ῥηξιφρόνων, ἀλλ' οἷά τις ἄριστος πωλοδάμνης αὐτὸς ἑαυτῷ γινόμενος,
80 ἀπειχετο μὲν ἀσυνέτων, συνείπετο δὲ πεπαιδευμένοις, τῷ τιμαλφεστέρῳ
συνταττόμενος ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀτιμωτέρῳ συνερχόμενος καὶ τῷ καθ' ἡλικίαν
προέχοντι παραζευγνύμενος ἀλλ' οὐχὶ τῷ νεοπαγεστέρῳ συνδιαιωόμενος καὶ
πρὸς τὸ ἀναντες κἂκ τῶν ἔξωθεν τιμῶν, τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές, λεληθότως πως,
85 ὁδοποιούμενος, οὐ τί που συμπόταις καὶ συσσίτοις ἑαυτὸν ἐπιδιδούς κατὰ κοινὴν
φιλοτησίαν, ὡσεὶ τις τῶν νεανιουμένων ἐν εὐωχίαις, οὐδ' οὐ μὴν κύβοις καὶ
μέθαις καταναλίσκων τὴν οὐσίαν, οἷα τὰ τῶν μαστροπῶν, σχολαῖς δὲ ἐπιπόνους
ἐφεστῶς τῇ ζυγοστασίᾳ. Κάντεῦθεν πλοῦτον ἑαυτῷ συναθροίζων καὶ τοσοῦτον

§4

66-69 Καταλιμπάνεται - σύνεσιν: cf. Greg. Nyssenus, *De vita Gregorii Thaum.*, GNO 10.1, p. 8, l. 9-15 Heil
(Ἐπειδὴ γὰρ ἐν κομιδῇ νέῳ τῷ σώματι τῆς φυσικῆς κηδεμονίας ἔρημος ἦν, τῶν γονέων
τετελευτηκότων τὸν βίον, ὅτε ἀτελής ὑφ' ἡλικίας οὐσα τοῖς πολλοῖς ἢ διάνοια τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως
ἀμαρτάνει, ἔδειξεν εὐθύς παρὰ τὴν πρώτην, οἷος ἐν τῷ τελείῳ τῆς ἡλικίας γενήσεται. Καὶ καθάπερ τα
εὐγενῆ τῶν βλαστημάτων, ὅταν ἐκ πρώτης ἀδείσεως εἰς εὐθυγενεῖς ἀναδράμη τοὺς ὀρηκας,
προδείκνυσι τοῖς γηπόνους διὰ τῆς παρουσίας ὥρας τὸ εἰς ὕστερον κάλλος) |

66 κομιδῇ Mi: κομιδῇ V Boll κομιδῇ P F | 67 post συγγενῶν *transp.* ὅς προσληφθεὶς P | 68 ὡσπέρ τι
V P F Boll: ὡσπερ τι Mi | 70. ἴσα γονέων F: ἴσα γονέων V ἴσα γονέων P Mi ἰσαγονέων Boll |
σπουδαῖς τέ F | 71 οὐπω τίς V P F: οὐπω τίς Boll Mi | 72. ζυγοστατῶν τέ F | αὐτῷ τῷ: αὐτῷ Boll
Mi | 74. τοῦ δὲ: τὸν δὲ Boll Mi | 76. γνώριμον τε V γνώριμον τέ P | καὶ om. F |

§5

79 οἷά τις ἄριστος πωλοδάμνης: cf. Didymus. Caecus, *Commentarii. in Zacchariam*, lib. 3, § 141, l. 12,
Doutreleau (οἷα ἄριστος πωλοδάμνης) | 85-86 κύβοις καὶ μέθαις: *locus com. sed ex gratia* v. Joan.
Scholasticus, *Sinagoga L Titulorum*, 2, p. 20, l. 6 ; 3, p. 93, l. 10 Benešević |

4. Μένει λοιπόν ορφανός από γονείς μαζί με τ' αδέρφια του, όντας εντελώς παιδί. Αφού τέθηκε υπό την προστασία ενός από τους συγγενείς και έφτασε σε εφηβική ηλικία, η ακμή της νιότης δίνει ως καρπό, όπως ακριβώς κάποιος νέος βλαστός που αναπτύσσεται ευθύς, τη μεγαλύτερη δυνατή σύνεση, η οποία δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί σε όσους έχουν οδηγηθεί στην ορφάνια, χωρίς να έχουν κάποιον ισότιμο με τους γονείς για να τους εποπτεύει. Προοδεύει, επίσης, μέσω των σπουδών του και των επίπονων προσπαθειών του στην εκμάθηση της νοταρικής μεθόδου, όπως ούτε ακόμη κάποιος απ' όσους απολαμβάνουν πατρικών φροντίδων, και μάλιστα ασκώντας τη ζυγοστασία μαζί με το θείο του, ο οποίος είχε αναλάβει το βασιλικό ταμείο. Και τόσο αποδείχθηκε εδώ ικανός, ώστε εκείνος να έχει μόνο το όνομα της διεύθυνσης, ενώ του ίδιου το έργο να αναγνωρίζεται και γι' αυτό να είναι χαρακτηριστικό στα βασιλικά ταμεία, αποδεκτό από τους άρχοντες και γνωστό ακόμη και στον ίδιο τον αυτοκράτορα.

5. Και μολονότι αναδείχθηκε τόσο και πορευόταν αυτεξούσιος, δεν πρόδωσε με τις ακατάσχετες νεανικές ορμές τη διάνοια, όπως τυχόν κάποιος από τους ελεύθερα περιφερόμενους (διεφθαρμένους) και σε κατάσταση έκστασης, αλλά όπως κάποιος που έγινε άριστος δαμαστής αλόγων ο ίδιος για τον εαυτό του, απείχε από τη συντροφιά μη συνετών, ακολουθούσε τους μορφωμένους, συντασσόμενος με τον πιο τίμιο, αλλά χωρίς να έχει σχέση με τον λιγότερο τίμιο και κάνοντας παρέα με τον μεγαλύτερο σε ηλικία, αλλά χωρίς να σχετίζεται με τον πιο πρόσφατα ισχυρό και ανάλογα με την άνοδο και τα κοσμικά αξιώματα, καλλιεργώντας κάπως κρυφά την ευγένεια της ψυχής, χωρίς να επιδίδεται σε κοινή πρόποση με τους συνδαιτυμόνες, όπως κάποιος από τους νέους σε ευωχίες, ούτε βέβαια στα ζάρια και στη μέθη καταναλώνοντας την περιουσία, όπως οι μαστροποί, αλλά με φροντίδες επίπονες επιστατούσε τη ζυγοστασία. Και από κει συγκέντρωσε προσωπικό πλούτο και τον αύξησε τόσο, ώστε να

---

77 καί αυτεξουσιότητα πορευόμενος om. Boll || 78 τὲ P F || 79 γινώμενος V P γινόμενος Boll Mi || 80 συνέπετο F: συνήπετο V P Boll Mi || 83 κάκ V F Mi: κακ P κάκ Boll || Λεληθότως πῶς F Mi: Λεληθότως πῶς V P Boll || 84 οὐ τί που Mi: οὐ τί που V P Boll οὐ τί που F || 85 ὡς εἶ P F Boll Mi || 86. τὴν οὐσίαν: τὸν βίον F || μαστροπῶν F: μαστροπῶν an recte? V P Boll μαστροπῶν Mi ||

90 αὔξων, ὡς ἄλλην συστήσασθαι περιουσίαν παρὰ τὴν γονικὴν κληρονομίαν
ἰκανωτάτην οὖσαν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν προσεγεγόνει, εἰ μὴ αὐταρκεῖα συνετηρεῖτο
95 ἐν πάσι, δι' ἧς καὶ σωφροσύνη ἐκαλλωπίζετο ὁ φιλόκαλος καὶ φρονήσει
ἠγλαΐζετο ὁ μειλίχιος, πόρρω βάλλων τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας, αἷς οἱ ἀλόντες
οὐ μόνον τὰ οὐκ ὄντα <οὐ> προσλαμβάνονται ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνόητα κενοῦν
εἰώθασιν.

95 6. Τί τὸ ἐντεῦθεν; Τοσοῦτος γέγονε, πολλοστός τῇ συνέσει καὶ πυκτικὸς ταῖς
ἀφορμαῖς τοῦ βίου, ὃ φιλεῖται παρὰ τῶν ἐν κόσμῳ καὶ σπουδάζεται παρὰ τῶν
ἐκδιδόντων ἀνδρὶ θυγατέρα, ὡς ἔλκειν αὐτὸν ἄλλον ἄλλοθεν καὶ τῶν ἄγαν
εὐπατριδῶν τε καὶ εὐπόρων εἰς κοινωνίαν βίου. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἀφήκεν αὐτὸν ὁ
θεῖος πόθος, ὃν ἀνήψεν ἑαυτῷ διὰ κρείττονος ἐπιλογισμοῦ, ἐμπαγγῆναι τοῖς βίου
100 τέλμασιν καὶ γὰρ ἦν ἀναγνώσει προσέχων ἀντὶ παιγνίων, ἐν τε ἐκκλησίαις
προσεδρεύων ἀντὶ θεάτρων καὶ ἐν σεμνείοις ἀναστρεφόμενος ἀντὶ ἀσέμνων
καταγωγίων, καὶ γε τὸ ἀξιεπαινετώτερον, ἐξαγορεύσεις ποιούμενος τῶν
κρυφίων τοῦ νοῦ κινήματων τε καὶ δραμάτων τινὶ τῶν καθηγομένων, ὃ τῆς μὲν
ἐκείνου φιλοθεΐας ὑπῆρχε σύμβολον, τοῦ δὲ τὴν ἐξαγόρευσιν δεχομένου
κατέπληττε τὴν διάνοιαν, *τελειωτικῶς* γινόμενον.

105 7. Ὅθεν ἐπάρας τὸ τῆς διανοίας ὄμμα ἐπὶ τὰς τῶν αἰδίων θεωρίας καὶ τῷ
ἐκείθεν περωθεῖς ἔρωτι, σβέννυσι τὸν κάτω πόθον καὶ ποιεῖ τὸ τοῦ θείου
Ἀντωνίου ὁ θαυμάσιος. Πάντα γὰρ διαπιπράσας σὺν αὐτῇ τῇ πατρικῇ ἐστία καὶ
Πτωχοῖς διανείμας, τοὺς τε οἰκέτας ἐλευθερώσας καὶ ταῖς δυσὶν ἀδελφαῖς βραχέα
110 τινὰ καταλείψας, ἔξεισιν ἀβραμιαία προθέσει οὐκ εἰς τὰς ἐγγύθεν κόμας
ἀσκήσεων ἀλλ' ὧδέ που μακρὰν ἀποδραμῶν, ἐν τοῖς τοῦ Ὀλύμπου μέρεσι, κατὰ
τὸν ὑποδειχθέντα αὐτῷ παρὰ τινὶ τῶν ἐν ἄστει ἀρχιμανδριτῶν τόπον καὶ ἄνδρα,

---

91 πόρρω βάλλων τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας: cf. II Tim. 2, 22 (τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε)
||

---

88. αὔξων P || 91. ἀλόντες: ἀλώντες V Boll || 92. post ὄντα οὐ propos. nos ||

§6

103 φιλοθεΐας - σύμβολον: cf. Marcus erem., *De his qui putant se ex operibus justificari*, § 90, l. 1, de Durand
(σημείον φιλοθεΐας) || 104 *τελειωτικῶς*: Pseudo-Dionysius Areopagita, *De ecclesiastica hierarchia*, p. 82,
l. 17 Heil-Ritter; Proclus Diadochus, *In Platonis Alkibiadem I*, § 52, l. 7 Westernink ||

---

95. ἐν κόσμῳ - παρὰ τῶν : om. P || 96. ἐκδιδόντων F || 97. εὐπατριδῶν τὲ P F || 100. σεμνείας V P
Boll Mi || 101. ἐξαγορεύσεις V Boll || 102. κινήματων τὲ P F || 103. τοῦδε V P ||

δημιουργήσει άλλη μια αξιόλογη περιουσία εκτός από τη γονική κληρονομιά. Αυτό όμως δε θα είχε συμβεί, αν δεν συντηρούσε τον εαυτό του με λιτότητα σε όλα, εξαιτίας της οποίας και με σωφροσύνη καλλωπιζόταν ο λάτρης του ωραίου και με φρόνηση στολιζόταν ο ευγενής (ήρεμος, πράος), τοποθετώντας σε απόσταση τις νεανικές επιθυμίες, από τις οποίες όσοι κυριεύονται όχι μόνο δεν αποκτούν όσα δεν έχουν αλλά συνήθως σπαταλούν και τα υπάρχοντα.

6. Τί ακολούθησε; Τόσο πολύ συνετός έγινε και αγωνιστής στις περιστάσεις της ζωής, γεγονός που είναι αγαπητό από τους κοσμικούς και εκτιμάται από τους γονείς που επιθυμούν να παντρεύσουν την κόρη τους, ώστε να έλκει σε ένωση ζωής (για κοινωνία γάμου) αυτός άλλον από ένα μέρος και άλλον από άλλο, και από τους υπερβολικά ευγενείς και εύπορους. Αλλά βέβαια, δεν τον άφησε ο θείος πόθος, ο οποίος άναψε μέσα του μετά από πολύ βαθύ στοχασμό, να προσηλωθεί στο τέλμα της ζωής. Και βέβαια, ήταν αφοσιωμένος στις αναγνώσεις αντί στα παίγνια και τις εκκλησίες επισκεπτόταν αντί τα θέατρα και στα μοναστήρια σύχναζε αντί στα άσεμνα καταγώγια και βέβαια το πιο αξιέπαινο, κατέθετε σε εξομολόγηση τις κρυφές του σκέψεις και τις πράξεις σε κάποιον από τους ηγουμένους, γεγονός το οποίο ήταν από τη μία πλευρά εκείνου απόδειξη αγάπης προς τον Θεό, ενώ από την άλλη έκανε κατάπληξη στον εξομολόγο καθώς γινόταν με τέλειο τρόπο.

7. Από αυτό το σημείο, αφού σήκωσε το βλέμμα της ψυχής προς τις θεωρίες των αιωνίων και αναπτερώθηκε με τον από κει προερχόμενο έρωτα, σβήνει μέσα του ο πόθος για τα κοσμικά και ενεργεί σύμφωνα με το παράδειγμα του θείου Αντωνίου. Αφού, δηλαδή, πούλησε τα πάντα μαζί με την ίδια την πατρική εστία και τα μοίρασε στους φτωχούς και ελευθέρωσε τους οικιακούς δούλους και κληροδότησε κάποιο μικρό τμήμα στις δύο αδελφές, αναχώρησε με πρόθεση ανάλογη του Αβραάμ για να ασκητεύσει όχι σε κοντινές κωμοπόλεις αλλά για να φύγει εκεί κάπου μακριά, στα μέρη του Ολύμπου, σύμφωνα με υπόδειξη κάποιου από τους αρχιμανδρίτες της Πόλης, για τον τόπο και τον άνδρα, που ο

---

§7

105 τὸ τῆς διανοίας ὄμμα: *locus com. sed ex. gratia v.* Joan. Chrys., *In Genesisim*, hom. 8, PG 53, col. 72, l. 31, *Expositiones in Ps. 49*, PG 55, col. 257, l. 34, *Epist. ad Corinthios* PG 61, col. 142, l. 16, *Epist. ad Timotheum* PG 62, col. 510, l. 36/ col. 548, l. 35 || 105-107 Ὅθεν - θανμάσιος: *cf.* Athanasius Alex., *Vita Antonii*, p. 136-7, § 3.5, l. 20-24 Bartelink (ἐκεῖ-ἀσκήσεως) || 107-109 Πάντα - ἀποδραμών: *cf.* Athanasius Alex., *Vita Antonii*, p. 132-6, § 2.4, l. 14- § 3.4, l. 15 || 109-110 ἀβραμαῖα - ἀποδραμών: *cf.* Gen. 12, 1-6 ||

105 ἐπὶ *legi nequi in F* || τῶ: τὸ P || 106. τὸ: τῶ P || 108-109. βραχέα τινα F || 109. καταλείψας F Mi: καταλίψας V P Boll || 111. ὑπαδειχθέντα Boll ||

115 τοῦ μὲν Συμβόλου ἐπικεκλημένου, τοῦ δὲ Θεοκτίστου ἐπονομαζομένου, οὗ ὁ
 τρόπος ἀγαθός, τό τε γένος περιβλεπτον καὶ τὸ τέλος ὅσιον. Ἀλλ' οἷα καὶ ἡ
 ἀναχώρησις, μνήμης ὅτι μάλιστα ἐμοὶ ἀξία, ἀκούουσι τε κατανύξεως ἔχουσα
 120 φάρμακον; Ἀπὸ γὰρ τῆς πατριδος ἀπάρας μεθ' ἑνὸς θυμηρεστάτου οἰκέτου καὶ
 κατὰ τοὺς λεγομένους Βασιλεῖς ἐφθακῶς, ὑπὸ τε λόχημιν τινὰ εἰσδύς, κείρει μὲν
 τὴν κόμην τῷ χεῖρι τοῦ ἐπομένου, μετενδιδύσκειται δὲ τὴν φαιὰν ἐσθήτα, ὡς τινα
 πορφυρίδα. Καὶ τὸ ὄραμα ἤλικον; Τοῦ μὲν χωριζομένου καὶ οἴκαδε ἐπανιέναι
 125 μετὰ τῶν ἀπαμφιασμάτων παρεγγυωμένου, κὰν τούτῳ θρήνοις, ὡς τὸ εἰκός,
 βαλλομένου διὰ τὴν δεσποτικὴν στέρησιν, τοῦ δὲ μονωτάτου μετὰ Θεοῦ
 ἐγκαταλειφθέντος ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃν τὸ δράμα. Τοιοῦτος ὁ θεῖος ἔρωσ, πάντων
 ἐξιπῶν τὸν ἐραστήν καὶ περὶ αὐτὸν μόνον συνάγων τὴν ἔφεισιν πυρπολουμένην.
 8. Ἐπειδὴ δὲ φοιτήσας πρὸς τὸν παιδοτρίβην ἠρωτήθη, ὅστις εἶη καὶ ὅθεν
 125 ὠρμηται καὶ ὅτου χάριν ἢ ἐπιδημία, εὐαγεῖς πρὸς ἐκάστην τῶν ἐρωτήσεων τὰς
 ἀπαντήσεις ἐδίδου· τοῦ δὲ μεμαθηκότος τὴν τε πατρίδα, τὸ γένος καὶ τὴν
 ἀνατροφὴν, «οὐπω ἰσχύεις», φησὶν, «ἐν τῇδε τῇ θέσει τοῦ τόπου, σκληραγωγίαν
 οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐχούση, τὸν κόπον τοῦ μοναχοῦ ὑπομεμενηκέναι». Πρὸς ὃν ὁ
 130 τοῦ Χριστοῦ πύκτης· «Πάντα σοι, ὦ πάτερ, ἀποδίδωμι καὶ νοῦν καὶ θέλημα καὶ
 σῶμα· χρῶ τῷ σῶ οἰκέτη, ὡς ἂν βούλοιο, εἰκοντί σοι κατὰ πάντα». Ὡ θαυμασίας
 προθέσεως ἀπόδειξις καὶ θαυμασιωτέρας ἀποταγῆς ὑπόθεσις. Τῆς μὲν, ὅτι ἐν
 αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας κατὰ ῥοὴν αὐτῶ χωρούντων τῶν πραγμάτων, τῶν
 135 ἐλπίδων χρηστοτέρων ὑποβαλλομένων, πλοῦτου προκειμένου, δόξης
 ὑπαστραπτούσης, σαρκὸς σφριγώσης καὶ ταῦτα σὺν αὐτοκρατεία, νικώσαν
 ἔσχεν ἀπάντων τὴν εἰς Θεὸν ἐπιθυμίαν· τῆς δέ, ὅτι καίπερ οὕτως ἄριστα
 βουλευσάμενος, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν ἐπιπλάστως, οἰκειότερον δὲ
 εἰπεῖν, ἀναποτάκτως ἀποτασσομένων, τὴν ἀποταγὴν ἔθετο, ἀλλ' ὡς ὑπέδειξεν ὁ
 ἀληθὴς λόγος. Οἱ μὲν γὰρ, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιλαθόμενοι τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ὅς

113 *τρόπος ἀγαθός* : locus com. sed ex gratia v. Cyrillus Alex., *Comment. in IX proph.*, I, p. 538, l. 10 Pusey
 || 114-115 *κατανύξεως - φάρμακον*: cf. Greg. Nazianz., *De pace* I (Or. 6), p. 124, § 2, l. 10 Calvet-Sebasti
 (φάρμακον τοῖς ἀκούουσι κατανύξεως); Theodoretus Cyr., *Interpretatio in Ps.*, PG 80, col. 892, l. 28
 (κατανύξεως φαρμάκιον) ||

112 Συμβόλου V P F Boll Mi *servavi* || 113. οἷα Boll Mi : οἷα V F οἷα P || 114 ἀκούουσι τὲ V P || 117
 ὡς: ὡσπέρ τινα F || 119 κὰν P κὰν Boll || 120 τοῦδε V P || 121 ἐγκαταλειφθέντος F Mi:
 ἐγκαταλιφθέντος V P Boll || ὃν: ὡν P || τοιοῦτως P ||

§8

123 *ἠρωτήθη, ὅστις εἶη καὶ ὅθεν*: cf. Plutarchus, *De defectu oraculorum*, Steph. p. 418, E, l. 9 Sieveking
 (ἠρώτησεν...ὅστις εἶη καὶ ὅθεν ὁ νεανίας); Flavius Arrianus, *Historia Indica*, § 33, 6, l. 1 Roos-Wirth
 (ἐπηρώτων τε ὅθεν...καὶ ὅστις ἦν); Eusebius Caes., *Praeparatio evangelica*, lib. 5.17.2, l. 2 Mras
 (ἠρώτησεν...ὅστις εἶη καὶ ὅθεν ὁ νεανίας), *De martyribus Palaestinae*, § 4, 12, l. 4 Bardy (ἐρωτώμενος
 ὅστις εἶη καὶ πόθεν, πού τε εἶη μένων) || 127-128 ὁ τοῦ Χριστοῦ πύκτης: *Vita Sancti*

πρώτος ονομάζεται Σύμβολο και ο δεύτερος Θεόκτιστος, του οποίου η συμπεριφορά ενάρετη και το γένος ονομαστό και το τέλος όσιο. Αλλά πώς έγινε η αναχώρηση; Για μένα σε μεγάλο βαθμό <είναι> αξιομνημόνευτη και για τους ακροατές αποτελεί φάρμακο κατάνυξης. Από την πατρίδα, δηλαδή, αφού αναχώρησε με τη συνοδεία ενός πολύ αγαπητού υπηρέτη και, αφού είχε φθάσει στους λεγόμενους Βασιλείς, προχώρησε πίσω από κάποιο θάμνο, κουρεψε τα μαλλιά του με τη βοήθεια του ακολούθου του και ενδύθηκε τη φαιά στολή, σα να επρόκειτο για κάποια πορφύρα. Και το όνειρο πόσο μεγάλο; Του ενός να εγγυηθεί ότι θα φύγει χωριστά και θα επιστρέψει σπίτι με τις αποδύσεις και εκεί να ξεσπάσει σε θρήνο, όπως είναι φυσικό, εξαιτίας της στέρησης του κυρίου του, ενώ του άλλου εντελώς μόνου να εγκαταλειφθεί στο θέλημα του Θεού, για χάρη και εξαιτίας του οποίου και η απόφαση. Τέτοιος ήταν ο θείος έρωτας, που αποστασιοποίησε απ' όλα τον εραστή και μόνο γύρω από Αυτόν συγκέντρωνε τη διακαή επιθυμία.

8. Και όταν πήγε στον πνευματικό γυμναστή και ρωτήθηκε ποιος ήταν και από πού ερχόταν και χάριν τίνος η προσέλευση, για κάθε μία από τις ερωτήσεις έδινε σαφείς απαντήσεις. Και όταν εκείνος έμαθε και την πατρίδα και το γένος και την ανατροφή, «ακόμα δεν μπορείς», του είπε, «σ' αυτό το σημείο του τόπου, όπου η σκληρή αγωγή δεν είναι τυχαία, να υπομείνεις τον κόπο του μοναχού». Του απάντησε όμως ο αγωνιστής του Χριστού: «Όλα σε σένα, πάτερ, τα παραδίδω, και τον νου και τη θέληση και το σώμα. Χρησιμοποίησε τον δούλο σου, όπως τυχόν επιθυμείς, ο οποίος υποτάσσεται στο θέλημά σου ολοκληρωτικά». Ω! θαυμάσιας πρόθεσης απόδειξη και αρχή ακόμη πιο θαυμάσιας απόταξης! Της πρώτης, γιατί, ενώ σ' αυτό το άνθος της ηλικίας όλα βρίσκονται σε ορμή, οι πιο χρηστές ελπίδες οικειοποιούνται, ο προκείμενος πλούτος, η λαμπρή δόξα, η ακμάζουσα σάρκα και μέσα απ' αυτά με αυτοκυριαρχία προέκυψε νικήτρια όλων η επιθυμία για τον Θεό. Της δεύτερης, γιατί, αν και έτσι άριστα σκεφτόταν, όχι προσποιητά σύμφωνα με τους πολλούς από τους τωρινούς, και για να το πω πιο οικεία, από όσους δεν απαρνούνται απόλυτα τα εγκόσμια, την πλήρη άρνηση εφάρμοζε, αλλά όπως υπέδειξε ο λόγος της αλήθειας. Γιατί μερικοί, δεν ξέρω πώς ανεγείρουν γ' αυτούς ναούς και μοναστήρια, λησμονώντας τη ρήση του Κυρίου, «όποιος

Antonii Junioris, p. 191, l. 8 Papadopoulos-Kerameus || 130-131 *ἐν αὐτῷ τῷ ἀνθῆι τῆς ἡλικίας*: *locus com. sed ex. gratia* v. Bas. Caesar., *ep.* 5, s. 1, l. 13 *et ep.* 300, s. 1, l. 13, Courtonne; *Sermones de moribus a Symeone Metaphrasta collecti*, PG 32, col. 1268, l. 46 || 134 -152 *τῆς δέ, ὅτι-ὑποταγῆσεται*: cf. Greg. Nazianz., *In laudem Athan.* (Or. 21), p. 124-26, § 8, l. 5 – § 9, l. 21 Mossay (τῆ μὲν γὰρ πολλοστός...συγκαλύπτοντες) ||

---

125 τούδε P || 126 τῆδε τῆ θέσει τοῦ τόπου: τῶδε τῶ τόπω F || 127 ἐχούση: ἔχοντι F || 129 βούλοιο: βούλοιο Boll Mi || Ἦ nos: ὦ V P F Boll Mi || 130. ὑποταγῆς F || 131 κατά ρούν F Mi: καταρρουν V P Boll || 133 σφηγώσης P || αὐτοκρατία F || 134 οὕτω V P Boll Mi || 136 ἀπέδειξεν Boll Mi || 137 ἀληθεῖς P ||

οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητῆς,
 140 καὶ ἀλλαχοῦ προστάσσοντος· Πώλησόν σου πάντα τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός
 πτωχοῖς καὶ ἔξεις θησαυρόν ἐν οὐρανοῖς καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι, ἐγείρουσιν
 ἑαυτοῖς ναοὺς τε καὶ μοναστήρια· εἴτα ἀσπασάμενοι τὸ ἐπάγγελμα τῶν οἰκειῶν
 ἄρχουσί τε καὶ κυριεύουσι, δούλους καὶ ὕλας διαφόρους ἐπισυρόμενοι, χθές
 ἀμύητοι τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ σήμερον ὡς παλαιοὶ καθηγούμενοι, χθές μὴ
 145 εἰδότες χειραγωγείσθαι μετὰ συνέσεως καὶ σήμερον χειραγωγεῖν ἄλλους
 ἀπαιδευτῶς προαιρούμενοι ὧν οὐχ ἡ ἀρετὴ, ἡ χρῆσις δὲ τῶν ὑπαρχόντων τὴν
 ἡγουμενίαν κατεπίστευσεν. Οἱ πολλοῖς ἔτεσιν ὀφείλοντες ἐκμαθεῖν καλῶς τὸ
 ἄρχεσθαι, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀνιέναι, πρὸ τῆς πείρας τοῦ προτέρου
 150 ἐπικινδύνως τοῦ δευτέρου ἐπιλαμβάνονται, τοιοῦτους ἀπεργαζόμενοι τοὺς ὑπὸ
 χεῖρα, οἷοι καὶ εἰσίν. Ὁ δὲ ἐπειδὴ ἀληθινὴν τὴν ἀποταγὴν ἐποιήσατο, ἀνόθευτον
 καὶ τὴν ὑποταγὴν δείκνυσιν· καὶ γὰρ προηγείται τοῦ δευτέρου τὸ πρότερον, ὡς
 ἀστραπὴ βροντῆς καὶ ἔωσφόρος ἡλίου ἀνίσχοντος· ὁ γὰρ ἀριστα ἀποταξάμενος
 ἄριστα δηλαδὴ καὶ ὑποταγίσεται· ὁ δὲ καθ' ἐκάτερον σκολιάσας καὶ ἐν θάτέρῳ
 155 δῆλον ὅτι χωλανεῖται. Πολλὰ μὲν οὖν τὰ κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύματα, ἐγκρατείας
 κατὰ τῆξις, ἀγρυπνίας νῆψις, δακρῶν κένωσις, εὐχῆς πτέρωσις, χαμευνίας
 σύνθλιψις, ἐσθήτος εὐτέλεια, χειρῶν ἐργασία, γονυκλισίων πυκνότης, μελέτη
 θανάτου, ψαλμοῦδίας εὐτονία, στάσεως καρτερία· οὐδὲν δὲ τοιοῦτον τῷ
 ὑποτακτικῷ, οἷον τὸ κατ' ἐξαγόρευσιν ἀγώνισμα καὶ τὸ καθ' ὑπακοὴν
 160 κατόρθωμα, δι' ὧν ἡ ψυχὴ φωτίζεται καὶ νεκροῦται θέλημα, καὶ ὀλοτελής
 εἰσοίκησις τοῦ πνευματικῶς γεγεννημένου πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἐγγίνεται. Ὁ
 γὰρ μὴ ταῦτα τῶν ἄλλων προτιμήσας, σαθρὸς πρὸς ὑποταγὴν καθίσταται καὶ δι'
 ὧν δοκεῖ σωτηρίας ἔχεσθαι, ἀπάτης ὑφίσταται ὄλεθρον. Τὸ γὰρ ἐγκρατές καὶ
 ἀγρυπνον καὶ ὀτιοῦν ἄλλο τῶν προειρημένων κατορθωμάτων, αὐτὸ μὲν
 165 καθ' ἑαυτὸ ἐπαινετὸν δοῖη τίς εἶναι, οὐδ' ἂν δὲ εἴη λυσιτελής, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ
 πτώσεως αἰτίον τῷ ἰδιορρυθμῶς πράττοντι, εἰ μὴ γνώμονι καὶ κανόνι τοῦ
 καθηγουμένου περαίνοντο, ὥστε ὁ τὴν ἐξαγόρευσιν μεθ' ὑπακοῆς ἐξασκῶν, τὰ
 δευτέρια τοῖς ἄλλοις δίδωσιν ἐν τοῖς δυοῖν τὰ πάντα περικλείων.

137-138 ὅς - μαθητῆς: Lc. 14, 33 || 139-140 Πώλησον - πτωχοῖς: cf. Lu. 18, 22, 2 || καὶ ἔξεις -
 ἀκολουθεῖ μοι: Lc. 18, 22, 3 || 156 στάσεως καρτερία: cf. Bas. Seleuc., *De vita et miraculis s. Theclae libri ii*
 [Sp.], lib. 1, §12, l. 11 Dagron (τῆς στάσεως τὴν ἐπὶ τοῖς δεινοῖς ἤδη καρτερίαν) || 158 νεκροῦται
 θέλημα: cf. Athanasius Alex., *Epistulae ad Castorem* [Sp.], PG 28, col. 856, l. 10 (διὰ τῆς ὑπακοῆς νεκρῶσει
 τὰ ἑαυτοῦ θελήματα) et col. 869, l. 6 (νεκρωθέντα τις εἶχεν ἑαυτῷ τὰ ἴδια θελήματα); *Aprophthegmata*
partum (I-IX), III, 3, § 25, l. 9 Guy s.j. (εἰ μὴ νεκρῶσει ... τὰ θελήματα); *AHG, Canones Decembris*, canon 2,
 oda 6, l. 23 (νεκρῶσόν μου τῆς σαρκὸς τὰ θελήματα) ||

139 post σου add. τὰ Boll || πάντα om. F || 141 ναοὺς τὲ F || 145 οὐχί P οὐχ ἡ F || 146
 ἡγουμενίαν F: ἡγεμονίαν V P Boll ἡγεμονίαν Mi || οἱ P || τὸ: τὰ P || 149 χεῖρας Boll Mi ||
 152 δηλαδὴ: δὴ F || σκολιάσας: σκολιώσας Boll Mi || θάτέρῳ nos: θατέρῳ omnes || 153 δηλονότι F
 Boll || 154 κατὰ τῆξις P || χαμευνίας V Boll || 155 σύνθλιψις Boll || γονυκλισίων F Mi:
 γονυκλισίων V P Boll || 158 ὀλοτελής P || 159 γεγεννημένου F || 161 ἔχεσθαι: ἀντέχεσθαι F ||
 163 δοῖη τίς V P F: δοῖη τίς Boll Mi || 166 δευτερεία F ||

δεν απαρνείται όλα τα υπάρχοντά του, δεν είναι δυνατόν να είναι μαθητής μου» και αλλού την παραγγελία του, «πούλησε όλα τα υπάρχοντά σου και μοίρασέ τα στους φτωχούς ώστε να λάβεις θησαυρό στους ουρανούς και εμπρός ακολούθησέ με». Μετά, αφού ασπαστούν τον μοναχισμό, γίνονται ηγούμενοι και κύριοι των συγγενών φέροντας μαζί τους υπηρέτες και διάφορα υλικά αγαθά, αυτοί που ως χθες αμύητοι στον χώρο και σήμερα σαν παλιοί ηγούμενοι, χθες χωρίς να γνωρίζουν να χειραγωγούνται με σύνεση και σήμερα να προτιμούν να χειραγωγούν άλλους χωρίς παιδεία ανάλογη. Σ' αυτούς όχι η αρετή αλλά η διαχείριση της περιουσίας δημιούργησε την πεποίθηση στην ηγεμονία. Αυτοί αν και όφειλαν για πολλά χρόνια να μάθουν σωστά να υποτάσσονται σε αρχή και μετά με αυτόν τον τρόπο να αναρριχηθούν στην ηγουμενία, πριν την εμπειρία του πρώτου με επικινδυνότητα επιχειρούν το δεύτερο, καθιστώντας όσους έχουν υπό την δικαιοδοσία τους τέτοιους που είναι. Εκείνος όμως, επειδή αποσύρθηκε αληθινά από τα κοσμικά, ανόθευτη αποδεικνύει και την υποταγή. Γιατί προηγείται του δευτέρου το πρώτο, όπως η αστραπή της βροντής και ο αποσπερίτης του ανατέλλοντος ηλίου. Γιατί όποιος άριστα αποσπάται απ' τα εγκόσμια, άριστα βέβαια και θα υποταχθεί, ενώ όποιος λοξοδρομεί σε καθένα από τα δύο και στο άλλο είναι φανερό ότι θα χωλαίνει. Πολλά, από τη μια, τα σύμφωνα με την αρετή επιτεύγματά του, δηλαδή επιθυμίας εξαφάνιση (απόλυτη αυτοσυγκράτηση), νηφαλιότητα αγρυπνίας (εγρήγορη κατά την αγρυπνία), άδειασμα δακρύων ενώπιον του Θεού³, ενθάρρυνση προσευχής, περιορισμός ύπνου στο πάτωμα, ευτέλεια ενδυμασίας, χειρωνακτική εργασία, πλήθος γονυκλισιών, μέριμνα θανάτου, εύγη ψαλμωδία, καρτερική συμπεριφορά. Τίποτα, όμως, τέτοιο (τόσο σημαντικό) στον υποτακτικό όσο ο σύμφωνος με την εξομολόγηση αγώνας και το με την υπακοή κατόρθωμα, μέσω των οποίων φωτίζεται το πνεύμα και νεκρώνεται η επιθυμία και πραγματοποιείται η παντελής κατοίκηση του πνευματικά αναγεννημένου κοντά στον Δημιουργό. Γιατί, όποιος δεν προτιμήσει αυτά έναντι των άλλων, γίνεται ασταθής ως προς την υποταγή και, μέσω όσων θεωρεί ότι κερδίζει τη σωτηρία, υφίσταται την καταστροφή της απάτης. Γιατί η εγκράτεια και η εγρήγορη και οποιοδήποτε άλλο των όσων επιτευγμάτων προαναφέρθηκαν, αυτό καθ' εαυτό από τη μία θα συμφωνήσει κάποιος ότι είναι άξιο επαίνου, καθόλου όμως ωφέλιμο δε θα ήταν, αλλά περισσότερο αίτιο πτώσης για όποιον ενεργεί με δική του βούληση, αν δεν φέρει σε πέρας την αποστολή με γνώμονα και κανόνα του ηγουμένου, ώστε όποιος εξασκεί την εξομολόγηση με υπακοή να παραχωρεί τη δεύτερη θέση στους άλλους, περικλείοντας μέσα σ' αυτά τα δύο τα πάντα.

³ Δακρύων κένωσις: πνευματική κατάσταση των προχωρημένων στη θεωρία του Θεού μοναχών.

9. Ταῦτα ὁ μακάριος, ὡς οὐκ οἶδ' εἶ τις τῶν ἄλλων ἀφοσιωσάμενος, καλὴν
τὴν βάσιν πῆγγυσι καὶ ἐπὶ ταύτῃ ἀσφαλῆ τὴν οἰκοδομὴν πεποιήται, πάντα
170 λογισμὸν ἀνατιθέμενος καὶ πάντα καθ' ὑπακοὴν διαπραττόμενος καὶ διὰ ταῦτα,
γραφικῶς εἰπεῖν, ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ Πατρὸς αὐτοῦ. Γίνεται οὖν ἀδάμας
τῆ καρτερία, περιδέξιος τῆ διακονία, διαλάμπων μὲν ἐν πολλοῖς συνάθλοις, ὧν
οὐ πόρρω ἀφίστατο κατὰ τὴν κοινοβιακὴν ζωὴν, ἰδίᾳ δὲ μεθ' ἑνὸς ὁμοτρόπου
ὑποπαττόμενος καθ' ἡσυχίαν τῷ ἀειμνήστῳ Θεοκτίστῳ, καὶ πῆ μὲν οἶκοι
175 σχολάζων, πῆ δὲ τῆ κοινότητι συνερχόμενος ἐν τε ψαλμωδίας, διατροφαῖς τε καὶ
ἐργασίαις καί, οἷον εἰπεῖν, κοινός τε καὶ ἐπίκοινος γινόμενος καὶ μέτριος κατὰ
πάντα. Οὐ γάρ, ἐπειδὴ εὐγενὴς τὸ κατὰ σάρκα, ἀπετραχύνετο τοῖς ἀγροικότεροις
συνδιαιτώμενος, οὐδέ, ἐπειδὴ ἐξυπηρετεῖτο παρ' οἰκετῶν πρότερον, τὰς
ἀτιμωτέρας ἐγχειρίζεσθαι διακονίας ἐξενοπάθει. Τοιγαροῦν καὶ κόπρον ἐπὶ
180 ὤμων ἐπέφερετο καὶ χῶρον ἀρδεύειν προσετέταττο καὶ ἔδεσμα ποιεῖν
ἐπετάττετο καὶ ἄλευρα φύρειν ἠνείχετο καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ γράφειν τόνῳ
πολλῶ καὶ ἐπιμελείᾳ κρατίστη.

10. Βούλει μαθεῖν καὶ ἕτερα ὑπακοῆς ἀριστεύματα ἐγγύθεν; Ὁ πράκτωρ
τῶν κατορθωμάτων ὠνείδιζετο παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ παρουσίᾳ ξένων καὶ ὡς
εὐφημίαν δεχόμενος, ἀκλόνητος διέμενεν ὁ εὐκλεέστατος· ὑπανεγίνωσκεν
185 ἀξιολόγως ἐν ὧσιν ἀδελφότητος καὶ ὡς παρὰ λόγον ἀναγνοῦς ἐπιπληττόμενος,
ὑπέπτησεν ὁ ἐμφρονέστατος· δουλογενὴς ἀκούων κατὰ ἀστυαισμόν τὴν
κεφαλὴν κατένευεν συναίρων τῷ πατρί, ὁ εὐγενὴς ὄντως σὺν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ
σώματι πολύτλας ὧν ἐν τῷ ἐργοχειρῶ καὶ πολλὰ ποριζόμενος, ὡς μηδὲν
εἰσφέρων ἄτυφος ὅτι μάλιστα διήρχετο ὁ φιλομαθὴς τε καὶ φιλόθεος·
190 ἀποπεμπόμενος μετὰ γονυπέτησιν παρὰ τοῦ πατρὸς, ὡς ἐπὶ τῷ αὐτῷ
ἐμπεπτωκῶς τῷ σφάλματι, οὐκ ἀπηυθαδίαζεν, ἀλλ' ἐπέμενεν ἐξαιτῶν τὴν
συγχώρησιν ὁ θαυμασιώτατος. Ἡτόνει, τὸ δὴ λεγόμενον, ὁ κατὰ πείραν σκώπτων
καὶ διασύρων ἢ ἐκορέννυτο τοῖς ὄνειδεσιν ὁ διὰ τῆς ἐθελουσίῳ ἀτιμίας δόξαν

§9

170 ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ Πατρὸς: cf. Prov. 4, 3 (ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ μητρὸς) || 170-171
ἀδάμας τῆ καρτερία: cf. Severianus, *In Job I* (olim Joan. Chrys.), PG 56, col. 567, l. 45 (ὁ ἀληθῶς
καρτερικὸς ἀδάμας) || 180 ἐπετάττετο ἄλευρα φύρειν: cf. Joan. Chrys., *Fragm. in epistulas catholicas*, PG
64, col. 1056, l. 38 (ἄλευρα φύρειν ἐπέταττε) ||

168 ἐπὶ ταύτην F || 172 κοινοβιακὴν *prop.* Boll Mi || 173 ὑποπαττόμενος F || ἀειμνήστῳ: μακαρίῳ
F || 174 διατροφαῖς τέ F || 175 κοινός τέ F || 177 οὐδέ F Mi: οὐδέ V P οὐ δὲ Boll || 179 ἐπέφερετο-
ἀρδεύειν: *om.* P || 180 ἄλευρα-καί: *om.* P ||

§10

188 πολύτλας: Homerus, *Ilias* 8, v. 97 et cet. Allen || 192-193 σκώπτων καὶ διασύρων: cf. Clemens
Romanus et Clementina, *Homiliae* [Sp.], hom. 1, § 10, 1, l. 4, Irmischer, Paschke, Rehm (σκώπτοντες καὶ
διασύροντες) et Pseudo-Clementina (epitome altera auct. Symeone Metaphrasta) [Sp.], § 10, l. 3
(ἐπιεικῶν σκώπτοντες ἀμέτρον θράσει καὶ διασύροντες); Greg. Nazianz., *Epistulae*, ep. 4, § 1, l. 1, 1,
Gallay (σκώπτει καὶ διάσυρε); Bas. Caesar., *Epistulae*, ep. 350, § 1, l. 2 Courtonne (σκώπτει καὶ διάσυρε);
Socrates Schol., *Historia ecclesiastica*, lib. 3, 1, 58, l. 198 Maraval-Périchon (διασύρειν ἢ σκώπτειν); Libanius,
Epistularum Basilii et Libanii quod fertur commercium, ep. 16, s. 1, l. 2 Foerster (σκώπτει καὶ διάσυρε);
Timaeus, *Lexicon Platonicum*, p. 1005b, l. 1 Dübner (σκώπτων, διασύρων);

9. Σ' αυτά ο μακάριος, επειδή δεν ξέρω αν κάποιος από τους άλλους, αφού αφοσιώθηκε, έθεσε τη σωστή βάση και πάνω σ' αυτήν οικοδόμησε το έργο με ασφάλεια, αναθέτοντας κάθε σκέψη <στον Θεό> και διαπραττοντας τα πάντα με υπακοή και γι' αυτό, για να το πω σύμφωνα με την Γραφή, ήταν αγαπημένος στο πρόσωπο του Πατέρα του. Γίνεται, λοιπόν, αδάμαντας στην καρτερία, ικανότατος στα διακονήματα ξεχωρίζοντας ανάμεσα σε πολλούς συναθλητές, από τους οποίους δεν βρισκόταν μακριά σε ό,τι αφορά την κοινοβιακή ζωή, ενώ στην ιδιωτική μαζί με έναν όμοιό του υποτασσόταν στον αείμνηστο Θεόκτιστο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του. Και άλλοτε ήταν απασχολούμενος στο κελί, άλλοτε ερχόταν στην κοινότητα και στις ψαλμωδίες και στα συσσίτια και στις εργασίες, και μπορώ να πω, μετέχοντας από κοινού, εξίσου και με μετριοφροσύνη σε όλα. Ούτε βέβαια, επειδή ήταν ευγενικής καταγωγής, θεωρούσε προσβολή να συναναστρέφεται με τους πιο αγροίκους, ούτε επειδή είχε στη διάθεσή του κατά το παρελθόν υπηρέτες, ένιωθε άβολα να αναλαμβάνει τις πιο ευτελείς εργασίες. Έτσι, και κοπριά στους ώμους μετέφερε και τμήμα γης να αρδεύει διατάχθηκε και φαγητό να ετομαάσει υποχρεώθηκε και να αναμειγνύει άλευρα ανέχτηκε και αυτά μαζί με το έργο της εντατικής αντιγραφής και με τη μεγαλύτερη επιμέλεια.

10. Επιθυμείς να μάθει και άλλους άθλους υπακοής από άμεση πηγή; Αυτός που κατόρθωνε αυτά δεχόταν προσβολές από τον πνευματικό του ενώπιον ξένων και, αφού το αποδεχόταν σαν έπαινο, παρέμενε ακλόνητος ο τόσο πολύ ένδοξος. Επιδίδοταν σε ανάγνωση με αξιόλογο τρόπο ενώπιον της αδελφότητας και, σα να το είχε πράξει παράλογα, όταν δεχόταν επιπλήξεις, έδειχνε συστολή ο σωφρονέστατος· σα να ήταν γεννημένος σκλάβος άκουγε και έγερνε το κεφάλι ευφύως συμφωνώντας με τον πνευματικό του, ο ευγενής πραγματικά και στην ψυχή και στο γένος· αν και πολυβασανισμένος από τη χειρωνακτική εργασία και με πολλές επιδόσεις, <συμπεριφερόταν> σα να μην προσέφερε τίποτα· ταπεινός υπερβολικά, διένυε την πορεία του ο εραστής της μάθησης και του Θεού· αποδιωγμένος στα γόνατα από τον πνευματικό του, σα να είχε πέσει κατ' επανάληψη στο ίδιο σφάλμα, δεν αυθαδίαζε, αλλά επέμενε να ζητά συγχώρηση ο πιο αξιοθαύμαστος. Ατονούσε, σύμφωνα με το λεγόμενο, αυτός που κατ' εξακολούθηση (με εμπειρία ή με επιθετικότητα) περιέπαιζε και διέσυρε, παρά ερχόταν σε κατάσταση κορεσμού από τις προσβολές εκείνος, ο οποίος μέσω της εκούσιας ατίμωσης απόκτησε αιώνια δόξα.

Theophylactus Simocatta, *Epistulae*, ep. 30, l. 2 Zanetto (διασύρεις και σκώπτεις); Choricus, *Opera*, op. 40, l. § 104, l. 7 Foerster-Richtsteig (μή σκώπτοντα...μή διασύροντα); Ephraem Syrus, *Sermo de virtutibus et vitiis*, § 13, l. 12 Phrantzoles (διασύρει...και σκώπτει) ||

---

187 συναίρων F: συνέρων V P Boll συνερών Mi || 189 διείχετο V Boll || φιλομαθής τε F || 190 τῶ αὐτῶ P: τό αὐτό V F Boll Mi || 191 ἐμπεμπτωκῶς Mi || 193 ἢ F Mi ἢ V P: οὐκ Boll ||

195 ἑαυτῶ περιποιούμενος αἰδίων. Εἶπω τι καὶ τῶν οὐκ οἰκείων δοκούντων τῶ
ἐπαγγέλματι, τὸν δὲ λόγον ἔχον κατευθὺν πραττόμενον, ὅτι ἔρωτι ταπεινώσεως
βαλλόμενος παρεκάλει, ἠντιβόλει κοσσίζεσθαι, ῥαπίζεσθαι καὶ μέντοι ἔπειθεν
καὶ πείθων ἐτετύφετο καὶ τυπτόμενος παρὰ τινος κατ' ἐπιταγὴν τοῦ πατρὸς, ὡς
δῶρον εὐληφῶς, ἐγεγήθει. Καὶ ἦν τὸ γινόμενον ὑπερφυῆς, τοῦ μὲν ἐκβιαζομένου
200 διὰ τὸ δοκοῦν ἀνοίκειον, τοῦ δὲ χαίροντος διὰ τὸ κερδόμεσθον. Καὶ ἡ ὠφέλεια
ᾧ ὄρωσί τε καὶ ἀκούουσιν, ὅστις εἶη ὁ ταῦτα ἐκουσίως ὑφιστάμενος καὶ
Χριστὸν ἐντεῦθεν μιμούμενος.

11. Τὸν οὖν τοιοῦτον τε καὶ τηλικούτον ἦν ἄρα μὴ ἀγαπᾶσθαι καὶ
στέργεσθαι; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, ὅλον ἑαυτὸν ἐμπαρέχοντα τὸν τῆς ὑπακοῆς
205 υἱόν, ἀπόθητον καὶ οὐχ ὀλόστερον εἶναι τῶ γεννήτορι; Διὰ τοῦτο καὶ ἀγαπᾶται
λίαν, ὡς εἴρηται. Καὶ πανταχοῦ τῇ τῆς ἀρετῆς φανότητι διατεθρύλληται, ὡς
πάντα τῶ πατρὶ γινόμενος, οἷον ὀφθαλμὸς δεξιὰ βλέπων, χεὶρ ἐργαζομένη, ποῦς
βαδίζων, σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης καρτερός, συνόμιλος γλυκερός τῶν
ἔνδον ὁ πιστότατος, τῶν ἐκτὸς ὁ φυλακτικώτατος, ὁμοῦ μὲν τὰ μαθητῶν, ὁμοῦ δὲ
τὰ ἀδελφῶν ἐπιδεικνύμενος. Προσθεῖν δ' ἂν ὅτι καὶ τὰ πατρὸς χαριζόμενος καὶ
210 τοσοῦτος ὢν ἐν ἀμφοτέροις, ὡς εἴ που κατὰ τινα χρείαν ἦν ἐκδημεῖν τὸν
ἀοιδίμον Πλάτωνα, ἀδημονεῖν τὸν ἀείμνηστον Θεόκτιστον καὶ μὴ ἔχειν ἄνεσιν,
ἀποστολικῶς εἰπεῖν, τῶ πνεύματι διὰ τὸν ποθούμενον. Τίς γὰρ ἐκείνου τὸ
μέλλον προβλέψαι στοχαστικώτερος; Τίς δὲ τὸ λυποῦν μαλάξει τε καὶ
θεραπεύσει ἀπροσηνέστερος; Τίς δ' αὐτὸ χρειώδες εἰσοῖσαι εὐμαρέστερος; Τίς δὲ
215 τιμὴν ἀνάψει ποικιλώτερος; Τοιοῦτος μὲν, πρὸς εὐνοίαν γνήσιος, ὡς πάντων
ἐξουσιάζειν τῶν πατρικῶν, τοσοῦτος δέ, ἀφιλόουλος, ὡς οὐδὲ κύριος ὀβολοῦ. Ἄνθ'
ὢν τί τὸ πέρασ καὶ τίς ἡ ἀμοιβή; Ἡ πατρικὴ εὐλογία ἐπὶ τὸν κατὰ πνεῦμα Ἰακώβ,
ἐξ οὗ πατριάρχαι, εἴτ' οὖν ἱεράρχαι καὶ ποιμνιάρχαι, ἀφ' ὧν πολλὰ τὰ κατὰ Θεὸν
τέκνα πλήθουσί τε καὶ πληθυνθήσονται, εὐ οἶδα, τοῦ εὐλογημένου σπέρματος.
220 Τοιοῦτος ὁ τῆς ὁσιότητος ἐραστής, ὡς ἀληθῶς, καὶ τοιοῦτον αὐτῶ τὸ τέλος, ὡς ἐν
σκιαγραφίᾳ πρὸς εὐχρουν χαρακτῆρα τῆς εὐμούσου ὑποταγῆς.

194 εἶπω τι Boll Mi: εἶπω τί V P εἶπω τι F || 195 ἔχων V P || 197 ἐκβιαζομένου (sic) V || 200
ἀκουσίως P ||

§11

202-203 ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι: *locus com. sed ex gratia cf.* Bas. Caesar., *Asceticon Magnum sive Quaestiones*, PG 31, col. 912, l. 30 (ἀγαπᾶ καὶ στέργει) || 203-204 ὑπακοῆς υἱόν: *AHC, Canones Aprilis*, canon 8, oda 1, l. 19 Nicas-Schirò (ὑπακοῆς ἀληθῶς ὠφθης υἱός) || 206 πάντα - γινόμενος: *cf.* I Cor. 9, 22 (τοῖς πᾶσιν γέγονα πάντα) || 207 σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης (καρτερός): *Greg. Nazianz., Funeris orat. in Basilii Magni (Or. 43)*, § 33, l. 14 Bernardi (σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης δεξιός) || 211-212 μὴ ἔχειν ἄνεσιν τῶ πνεύματι: *cf.* II Cor. 2, 13 (οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῶ πνεύματί μου) || 215-216 πάντων ἐξουσιάζειν: *locus com. sed ex gratia cf.* *Greg. Nyssenus, De virginitate*, 12,2, l. 14 Aubineau (τὸν ἐξουσιάζοντα πάντων) || 217 τί τὸ πέρασ καὶ τίς ἡ ἀμοιβή: *cf.* *Joan. Chrys., In ep. ad Philip.* PG 62, col. 277, l. 34 (τί τὸ πέρασ; Τί τὸ κέρδος;), *In ep. ad Tim.* PG 62, col. 635, l. 4 (τί το κέρδος; τί τὸ πέρασ;) || πατρικὴ εὐλογία ἐπὶ τὸν - Ἰακώβ: *Amphilochius Icon., Contra haereticos* l. 822, Datema (πατρικὴ εὐλογία ἐπὶ τὸν Ἰακώβ); *cf.* *Gen.* 27, 30, 1-2 / 28, 1, 2 || 220 τῆς ὁσιότητος ἐραστής: *cf.* *Cyrillus Alex., Epistulae paschales sive Homiliae paschales*, ep. 12, α', 39 Burns (τῆς ὁσιότητος ἐρασταί) ||

Θα πω κάτι και απ' όσα δεν θεωρούνται οικεία στον χώρο, που δείχνει την άμεση εφαρμογή του λόγου, ότι δηλαδή από έρωτα ταπείνωσης χτυπημένος παρακαλούσε, ικέτευε να υπόκειται σε χτυπήματα, ραπίσματα και βέβαια έπειθε και πείθοντας πληγωνόταν και πληγωμένος από κάποιον σύμφωνα με την απαίτηση του πνευματικού του, σα να είχε λάβει δώρο, χαιρόταν. Και ήταν το γεγονός υπερφυσικό, καθώς ο ένας πιεζόταν, γιατί το θεωρούσε ασυνήθιστο, ενώ ο άλλος χαιρόταν για το εισπραττόμενο κέρδος. Και η ωφέλεια τόσο για όσους διαπιστώνουν και πληροφορούνται, ποιος ήταν εκείνος που υφίστατο με τη θέλησή του αυτά και έτσι γινόταν μιμητής του Χριστού.

11. Ο τέτοιας λογής και τόσο μεγάλος ήταν, άραγε, δυνατό να μην αγαπιέται και να μην είναι αποδεκτός; Και πώς θα μπορούσε να δώσει αφορμή να μην είναι ποθητός και αγαπητός στον γεννήτορα ο υιός της υπακοής, αφού του έχει αφιερώσει ολοκληρωτικά τον εαυτό του; Γι αυτό και είναι εξαιρετικά αγαπητός, όπως έχει αναφερθεί. Και παντού για την καθαρότητα της αρετής έχει γίνει θρύλος, γιατί έκανε τα πάντα για χάρη του πατέρα, σαν οφθαλμός που παρατηρεί δεξιά, χέρι εργαζόμενο, πόδι που βαδίζει, σύμβουλος ενάρετος, συμπαραστάτης ισχυρός, συνομιλητής ευχάριστος από τους μέσα ο πιο πιστός, από τους έξω ο πιο προστατευτικός, πετυχαίνοντας τον σεβασμό, τόσο από τους μαθητές όσο και από τους μοναχούς. Θα πρόσθετα επίσης ότι και σύμφωνα με τις επιθυμίες του πνευματικού του φερόταν και τέτοιος ήταν απέναντι στις δύο πλευρές, ώστε, αν κάπου για κάποια ανάγκη επρόκειτο να εκδημίσει ο περίφημος Πλάτωνας, να αδημονεί ο αείμνηστος Θεόκτιστος και να μη χαλαρώνει πνευματικά, για να το πούμε σύμφωνα με τον Απόστολο, εξαιτίας της έλλειψής του. Γιατί ποιος ήταν πιο επιτηδευός στο να προβλέψει το μέλλον εκείνου; Ποιος ευνοϊκότερος για να καταπραΰνει και να απαλύνει τη λύπη του; Ποιος ευχερέστερος να συνεισφέρει σε αυτήν την ανάγκη; Και ποιος πιο εύστροφος για να αποδώσει τιμή; Τέτοιος ήταν, από τη μία νόμιμος ως προς την εύνοια, ώστε να έχει εξουσία σε όλα του πατέρα και τόσοσ από την άλλη αδιάφορος για υλικά αγαθά σαν να μην είχε ούτε οβολό. Αντί αυτών ποιο το αποτέλεσμα και ποια η αμοιβή; Η πατρική ευλογία στον κατά πνεύμα Ιακώβ από τον οποίο προέρχονται πατριάρχες, ακόμη και ιεράρχες και ποιμενάρχες, από τους οποίους πολλά τα κατά Θεόν τέκνα και πληθαίνουν και θα πληθαίνουν, ξέρω καλά, εξαιτίας του ευλογημένου σπέρματος. Τέτοιας λογής <ήταν> ο εραστής της οσιότητας, πραγματικά, και τέτοιος ο σκοπός του, όπως στη ζωγραφική για την επίτευξη του ζωηρόχρωμου χαρακτήρα είναι αναγκαία η υποταγή στην τέχνη.

---

202 τοιούτον τε V P F: τοιούτόν τε Boll Mi || άρα P: άρα V F Boll Mi || 204 όλόστερον P || όλόστεργον F || τό P || 205 διατεθρήλληται Boll || 207 βαδίζον V || καρτερός P || 209 δ'άν: δέ F || 210 είπου Boll || 213 μαλάξει τε Mi: μαλάξει τε V μαλάξει τε P F μαλάξει τε Boll || 214 εισοικείσαι P || 215 τοιούτως P || 216 τούσούτως P || 216-217 άνθ' ών V άνθών P || 218 ιεράρχαι και ποιμνιάρχαι Boll Mi: ιεράρχαι ποιμνιάρχαι V P ποιμνιάρχαι και ιεράρχαι F || πολλά om. F || 220 τοιούτος: τούσούτος Mi || 221 πρός εύχρον: προσεύχρον V Boll ||

12. Ἐπειδὴ δὲ παραπέμπει πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Δεσπότην τὸν
 225 καθηγεμόνα, καθίστησιν ἑαυτὸν εἰς τὸν ἐκείνου τόπον καὶ τρόπον καὶ τὴν
 ἡσυχίαν ἀσπάζεται ἐννόμως τε καὶ ἐνθέσμως, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν
 σφαλερῶς ἐπὶ ταύτην ἐρχομένων καὶ πρὶν ὑποτάξει τὴν σάρκα τῷ πνεύματι, τοῖς
 τῆς πονηρίας πνεύμασιν μονομαχήσειν τεθαρηγκότων καὶ ἐν καιρῷ τῆς νίκης
 παλαίειν ἐκμελετώντων, ὅποτε καὶ πείρα ἰόντων δυστέκμαρτον τὴν νίκην σὺν
 Θεῷ ποιήσασθαι ὅς γὰρ ἂν οὐκ ἐπαιδεύθη τὴν ὑποταγὴν πρότερον, πῶς οὗτος
 230 ὑποτάξειεν τὰ πολέμια πάθη; καὶ ὅς δ' ἂν μὴ ἐφύλαξεν ἀγνήν τὴν εὐπίθειαν,
 πῶς οὗτος προσβήσεται τῷ ὄρει τῆς ἡσυχίας; ἢ δῆλον ὅτι ὁ παρὰ καιρὸν αὐτῆς
 ἀψάμενος λίθοις λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται καὶ τελευτήσειεν
 τῷ κατὰ ψυχὴν θανάτῳ, καθὼς που φησὶ τὸ ἱερὸν γράμμα; Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ
 περὶ οὗ ὁ λόγος· λόγῳ γὰρ καὶ τρόπῳ θεαρέστως ὑποταγείς, εὐλόγως καὶ
 235 εὐαφόρως ἐπὶ ταύτην πρόσεισιν καὶ τὸν νοῦν καθαίρειται ἐγγίζων Θεῷ καὶ ταῖς
 πρὸς αὐτὸν θεωρίαις γλυκαίνεται μετεωροπορῶν τῷ νῷ (ἐπεὶ μὴδὲ ἔνεστιν
 ἠδύτερόν τι τοῦ Θεοῦ ἔχειν ἐν θεωρίᾳ, ὅς ἐστι γλυκασμός καὶ ὅλος ἐπιθυμία τοῖς
 γενομένοις αὐτοῦ τῆς ἀκορέστου ἀγάπης), ὡς λήθην λαμβάνειν καὶ αὐτῆς
 σχεδὸν τῆς ὀρεκτικῆς τροφῆς. Ἐφ' ἑαυτῷ μὲν οὖν ταῦτα καὶ ἐφέλλεται καὶ
 240 πορίζεται, ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν μετερχόμενος, καὶ ἀναβάσεις ἀρετῶν ἐν
 καρδίᾳ διατιθέμενος.

13. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἤρκει τὸ καθ' ἑαυτὸν μόνον σκοπεῖν, ζητούσης τῆς
 ἀγάπης καὶ τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον, τέθειται γοῦν καὶ ἐν τάξει Πατρός, μᾶλλον
 δὲ φωστήρος δίκην τῆ μνημονευθείσῃ ἀδελφότητι, κατὰ διαδοχὴν τοῦ μακαρίτου
 Θεοκτίστου, ἐχούση ἴδιον τὸν καθηγεμόνα. Ἦν ἀμφότεροι πνευματικῶς τε
 245 καὶ σωματικῶς ὅτι μάλιστα εἰς τὸ εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι μονὴν εὐαγεστάτην
 προήγαγον. Γίνεται δὲ καὶ δυοῖν φοιτητῶν καθηγητῆς ἰδιοτρόπως, ὅφ' ὧν
 ἐξυπηρετεῖτο καὶ οὗς εἶχε συνεστίους ἄλλ' οὐχὶ συσσίτους, ὧν ὁ εἰς ἔτι περιεστὶν
 τοῦνομα Ἀντώνιος, ὁ μεθ' ὧν καὶ σὺν ἡμῖν μέχρι γήρους
 250 ὑποταττόμενος· αὐτὸς ὡμῖν ὑφηγητῆς εἶη ἐνταῦθα τῶν ἐπιζητουμένων. Ἄρτος,
 φασί, τῷ πατρὶ καὶ κύαμος πρὸς λαχάνοις καὶ ἀκροδρύοις ἢ καθ' ἡμέραν
 ἐννατίζουσα ἀνέλαιος διατροφή, πλὴν Κυριακῆς τε καὶ ἑορτῆς, καθ' ἃς εἰώθει

§12

224 ἡσυχίαν ἀσπάζεται: *locus com. sed ex. gratia v.* Joan. Chrys., In Psalmum 100 [Sp.], PG 55, p. 632, l. 25, *De nativitate J. Baptistae* [Sp.], l. 81, Datema | 227 πείρα ἰόντων: *cf.* Plato, *Spuria*, Steph. p. 369, § a, l. 7, Burnet (διὰ πείρας ἰόντες); Cyrillus Alex., *Glaphyra in Pentateuchum*, PG 69, col. 145, l. 17 (διὰ πείρας ἰόντι); Hermias Alex., In *Platonis Phaedrum scholia*, p. 249, l. 3, Couvreur (πείρα καὶ τριβὴ ἰούσαν) | 230-232 ὁ παρὰ καιρὸν - θανάτῳ: *cf.* Exod. 19, 13 | 231 λίθοις - κατατοξευθήσεται: Exod. 19, 13 | 236 γλυκασμός καὶ ὅλος ἐπιθυμία: Greg. Nyssenus, In *Canticum Canticorum*, p. 384, l. 12 et p. 399, l. 12 et p. 419, l. 22 et p. 424, l. 22 Langerbeck; Greg. Nazianz., *De filio*, (Or. 29), § 20, l. 32, Gally; Procopius Gaz., *Catena in Canticum Canticorum*, PG 87.2, col. 1701, l. 26; J. Damascenus, *Or. in Sabbatum Sanctum*, § 25, l. 39, Kotter; Theodoretus Cyr., *Explanatio in Canticum Canticorum*, PG 81, col. 156, l. 38 | 236-237 ἠδύτερόν τι - ἀγάπης: *cf.* Greg. Nazianz., In *S. Baptisma* (Or. 40), § 36, l. 3-4 Moerschini (τί γὰρ ἠδύτερον φωτός τοῖς φωτός γευσάμενοις); | 239-240 ἀναβάσεις ἐν καρδίᾳ διατιθέμενος: *cf.* Ps. 83(84), 6, 2 (ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο) |

224 ἐννόμως τὲ P F | 227 πείρα ἰόντων F: πείρα ἰόντων V πείρα ἰόντων P πείραν οἰόντων Boll Mi | 228 οὕτως P | 230 τὸ P | ἢ P: ἢ V F Boll Mi | δηλονότι Boll Mi | παρὰ καιρὸν Boll Mi: παρακαιρὸν V P παρὰκαιρον F | 232 καθὼς: ὡς F | που φησὶ V P F: πού φησὶ Boll Mi | 233 ὑποταγείς F Boll: ὑποταγῆς V P Mi | 235 μὴ δὲ F Boll | 239 ἐκ: καὶ Mi | 241 ἐπὶ δὴ P |

12. Και όταν συνοδεύει προς τον ουράνιο Δεσπότη τον ηγούμενο, εγκαθίσταται στη θέση και στα καθήκοντά του και ενστερνίζεται την ησυχία, σύμφωνα με τον νόμο και τους θεσμούς, όχι όπως οι πολλοί από τους τωρινούς, οι οποίοι λανθασμένα πλησιάζουν σ' αυτήν και, πριν υποτάξουν τη σάρκα στο πνεύμα, έχουν τολμήσει να μονομαχήσουν με τα πονηρά πνεύματα και εξασκούνται στην πάλη σε καιρό ειρήνης, οπότε και αν δοκίμασαν, είναι δύσκολο να εικάσει κάποιος την επίτευξη νίκης με τη βοήθεια του Θεού. Γιατί, όποιος τυχόν δεν εκπαιδεύθηκε στην υποταγή πρωτύτερα, πώς αυτός θα υποτάξει τα εχθρικά πάθη; Και όποιος τυχόν δεν διαφύλαξε αγνή την υπακοή, πώς αυτός θα προσεγγίσει το όρος της ησυχίας; Γιατί είναι φανερό ότι όποιος έρθει σε επαφή μαζί της άκαιρα, θα λιθοβοληθεί με λίθους ή με ακόντιο θα βληθεί και θα πεθάνει με ψυχικό θάνατο, όπως λέει κάπου το ιερό Γράμμα. Αλλά δεν είναι έτσι αυτός για τον οποίο γίνεται λόγος, γιατί με λόγο και έργο, σύμφωνα με την επιθυμία του Θεού, αφού υποτάχθηκε, δικαίως και με ετοιμότητα πλησιάζει σ' αυτήν (ησυχία) και καθαγιάζεται στο πνεύμα πλησιάζοντας τον Θεό και με τις σχετικές μ' Αυτόν θεωρίες δελεάζεται αεροβατώντας με το νου, (γιατί δεν υπάρχει κάτι γλυκύτερο από το να γνωρίζεις τον Θεό, ο οποίος είναι γλυκασμός και γεμάτος επιθυμία για όσους γεύονται την ακόρεστη αγάπη του), ώστε να ξεχνά σχεδόν την διάθεση για τροφή. Από τη φύση του έλκεται και αποκτά αυτά προχωρώντας από αξίωμα σε αξίωμα και τακτοποιώντας την κλιμακωτή αύξηση των αρετών στην καρδιά του.

13. Επειδή δεν του ήταν αρκετό να φροντίζει μόνο όσα τον αφορούσαν, δεδομένου ότι η αγάπη επιθυμεί και το συμφέρον των άλλων, αναλαμβάνει λοιπόν και καθήκοντα ηγουμένου, διαδεχόμενος τον μακαρίτη Θεόκτιστο, περισσότερο όμως σαν φωστήρα για την αναφερθείσα αδελφότητα, στην οποία ήταν διακριτικό γνώρισμα ο ηγούμενος. Αυτήν και οι δύο πνευματικά και υλικά ανέπτυξαν σε μέγιστο βαθμό, με αποτέλεσμα να είναι και να ονομάζεται ευσεβέστατη (απόλυτα ιερός χώρος). Γίνεται, επίσης, και δύο φοιτητών καθηγητής με ιδιαίτερη φροντίδα, οι οποίοι τον εξυπηρετούσαν και τους είχε συγκάτοικους αλλά όχι συνδαιτυμόνες, εκ των οποίων ο ένας ζει ακόμη, με το όνομα Αντώνιος, και είναι ανάμεσά σας και μαζί με μας (ή με μένα, ίσως ο πληθυντικός αποδίδει και την οικογένειά του) μέχρι τα γηρατειά του υποτάσσεται. Αυτός ας είναι οδηγός σας για όσα ζητάτε να μάθετε. Ψωμί, λένε, για τον πατέρα και κουκιά με λαχανικά και καρπούς ήταν η καθημερινή και μόνο κατά την ενάτη ώρα χωρίς λάδι διατροφή, εκτός Κυριακής και εορτής, κατά τις οποίες συνήθιζε

§13

241-242 οὐκ ἤρκει - συμφέρον: cf. Greg. Naz., *De fuga* (Or. 2), p. 164, l. 23, Bernardi (τὸ καθ' ἑαυτὸν παρορᾶν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον) | 250 λαχάνοις καὶ ἀκροδρόμοις; cf. Nilus Ancyranus, *Narrationes septem de monachis in Sina*, 3. 8, l. 3 Conca (λαχάνων δὲ καὶ ἀκροδρόμων) |

ἤρκειτο F | 242 συμφέρων P | τέθηται P | γοῦν P Boll Mi: γ'οῦν V γοῦν F | 243 μνημονευθήσει P | μακαρίου P | 244 ἴδιον ἐχούση F | πνευματικῶς τέ F | 244-245 post τε ἄμα add. F | 246 δὲ om. P | καθηγητής Boll | 247 οὐχι: οὐ F | 248 τούνομα V τούνομα P | ἡμῶν Mi | ἡμῖν P Mi: ὑμῖν V F Boll | 248-249 γήρως ὑποτασσόμενος F | 249 ἡμῖν V P Boll Mi | 249-250 ἄρτος φασί V ἄρτος φασι P ἄρτος φασί F Boll Mi | 251 ἐναντιζουσα V P F: εὐανθίζουσα Boll Mi | κυριακῆς τέ F |

255 όμοτράπεζος είναι τῇ κοινῇ ἀδελφότητι. Ποτόν, ὃ βλύζουσι κρῆναι καὶ ῶ
 συνάγεται νοῦς οὐ χεόμενος οἰνοφυλγίας ῥεύματι, οὐδ' αὐτό ἡμερήσιον ἀεὶ, ἀλλὰ
 πῆ μὲν ὑπερημερήσιον, πῆ δὲ δισσευόμενον τῇ ἑβδομάδι ἢ καὶ δεκατῆμερον
 λαμβανόμενον τῆς βραδυποσίας, ἴν' οὕτως εἶπω καὶ ἀποσίας, μετὰ τῆς
 260 ἐγκρατοῦς ἐφέσεως καὶ ἐκ φυσικῆς κράσεως εἰς ἕξιν αὐτῶ καθεστῶσης. *Εσθῆς*
 εὐτελής καὶ βραχύτιμος καὶ πρὸς μόνην θάλψιν πεποιημένη ἀλλ' οὐχὶ λεπτοῖς
 ὑφάσμασιν ἐπιτετηδευμένη, οὐδὲ βαφικαῖς χροιαῖς ἐξηνθισμένη, ἦν οἱ
 265 καλλωπισταὶ ἀλλ' οὐχὶ μονασταὶ θηρᾶν ἐφίενται. Προσευχὴ καὶ ἀνάγνωσις
 ἐπίπονος, ἀφοριζομένη κατὰ καιρόν, καὶ εἰς τροφήν αὐτῶ ἀντὶ τρυφῆς
 καρυκευομένη. Γονυκλισιῶν πυκνότης, πατρόθεν ἠργγμένη, ἐξ ἧς τύλοι χειρῶν τὲ
 καὶ γῆς, ἐφ' ἧς ἐβεβήκει, μέχρι τοῦ δεῦρο τὴν ἀρετὴν στηλιτεύοντες. Στρωμνὴ
 οὐχ ἀπαλή τε καὶ διαρρέουσα ἀλλ' ὄση καὶ ὑπωπιάζειν τὸ σῶμα δυναμένη καὶ
 270 ἀταπεινῶτον αὐτὸ πρὸς τὰς πνευματικὰς λειτουργίας διαφυλάττειν ἰσχύουσα.
 Χειρῶν ἐργασία διὰ σπουδῆς· τοῦτο γὰρ τῶν ἐκείνου κατορθωμάτων παρὰ τοὺς
 πολλοὺς, ἵνα μὴ λέγω τοὺς πάντας, τὸ ἐπίσημον, ἢ μᾶλλον οἰκειότερον εἰπεῖν,
 σὺν τῷ ἱερῷ Ἀποστόλῳ φαίειν ἔχοντος· *Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς σῶσι μετ' ἐμοῦ*
 275 *ὑπῆρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί, ὅτι μὴδὲ δωρεὰν ἄρτον ἔφαγον.* Ποία γὰρ χεῖρ τῆς
 ἐκείνου δεξιᾶς μουσικώτερον ἐσυρμαιογράφησεν ἢ τίς ἐπιπονώτερον τῆς ἐκείνου
 προθυμίας ἐσπουδαιογράφησεν καὶ πᾶν ὅτιοῦν προσπεσὸν ἔργον θερμῶς
 διεχειρίσατο; Πῶς ἂν τις ἐξαριθμήσειεν τοὺς τὰ ἐκείνου πονήματα, εἴτ' οὖν
 275 βιβλιδάρια, ἔχοντας ἐκ διαφόρων θείων Πατέρων ἀνθολογηθέντα καὶ ἱκανὴν
 ποριζόμενα τοῖς κεκτημένοις τὴν ὠφέλειαν; *Ταῖς καθ' ἡμᾶς δὲ μοναῖς* πόθεν
 ἄλλοθεν ἢ τῶν δέλτων εὐπορία ἢ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐκείνου ἁγίων χειρῶν καὶ πόνων,
 ἃς οἱ μετιόντες καὶ τὴν *ψυχὴν φωτιζόμεθα* καὶ τὴν γραφίδα θαυμάζομεν ὅποια
 τε καὶ ἡλικίη; Ἀλλὰ γὰρ παραδραμῶν ὁ λόγος ἀνιστόρητά τινα πάλιν
 ὑπονοστήσας, ἀπαγγελλέτω τὰ παραλειφθέντα.

263 ὑπωπιάζειν τὸ σῶμα: cf. I Cor. 9, 27 || 267-268 *Ταῖς χρεῖαις – αὐταί*: Act. 20, 34 || 268 *μηδὲ*
δωρεὰν ἄρτον ἔφαγον: II Thess. 3, 8 || 275 *τὴν ψυχὴν φωτιζόμεθα*: locus com. sed ex gratia cf.
 Origenes, *Commentarii in evangelium Joannis*, lib. 6, 52.270, l. 3 Blanc (φωτίζεσθαι τὴν ψυχὴν); Joan. Chrys.,
In Illud: Simile est regnum caelorum homini patrifamilias [Sp.], PG 59, p. 584, l. 10 (φωτίζομαι τὴν ψυχὴν) ||

να τρώει από κοινού με την αδελφότητα. Ποτό, το οποίο αναβλύζουν οι πηγές και στο οποίο συγκεντρώνεται ο νους, όταν δεν παρασύρεται από την ορμή της μέθης, ούτε αυτό καθημερινά πάντα, αλλά άλλοτε μέρα παρά μέρα, άλλοτε επιθυμητό δύο φορές την εβδομάδα ή και ανά δεκαήμερο λαμβανόμενο λόγω της βραδυποσίας, για να μην πω και αποσίας, που μαζί με την ελεγχόμενη επιθυμία και τη φυσική κράση κατέληξαν γι' αυτόν συνήθεια. Ενδυμασία λιτή και απλή και φτιαγμένη μόνο για να κρατά το σώμα ζεστό, αλλά όχι με λεπτά υφάσματα επιμελημένη, ούτε με χρώματα βαφής διακοσμημένη, την οποία όσοι ασχολούνται με τον καλλωπισμό έχουν την τάση να επιδιώκουν. Προσευχή και ανάγνωση επίπονη, ορισμένη κατά περίπτωση, προσαρμοσμένη και στην ώρα του φαγητού γι αυτόν αντί απόλαυσης. Η πικνότητα των γονυκλισιών πατροπαράδοτη, εξαιτίας της οποίας οι ρόζοι των χεριών και του δαπέδου επί του οποίου έβαινε, σημειώνουν μέχρι τώρα την αρετή. Στρώμα όχι απαλό και μαλακό αλλά τόσο που και το σώμα να μπορεί να ταλαιπωρεί και να είναι σε θέση να το διαφυλάσσει αξιοπρεπές (ικανό) για τις πνευματικές εργασίες. Η χειρωνακτική εργασία με ζήλο, γιατί αυτό από τις επιδόσεις εκείνου σε σύγκριση με τους πολλούς, για να μην πω με όλους, ήταν το χαρακτηριστικό ή καλύτερα, για να το πω απλούστερα, θα έλεγα ότι σύμφωνα με τον ιερό Απόστολο, το κατείχε: «Τις ανάγκες μου και όσους είναι μαζί μου υπηρέτησαν τα χέρια αυτά, επειδή καθόλου δεν έλαβαν δωρεάν άρτο». Γιατί ποιο χέρι αρμονικότερα από το δεξί του επιδόθηκε στην αντιγραφή με συνεχόμενη γραφή ή ποιος κατέβαλε περισσότερο κόπο με προθυμία στη καλλιγραφική αντιγραφή βιβλίων από εκείνον; Και οποιοδήποτε έργο που προέκυψε το διαχειρίστηκε ένθερμα. Πώς θα μπορούσε κάποιος να απαριθμήσει με ακρίβεια όσους έχουν τα δικά του έργα, δηλαδή μικρά βιβλία που έχουν ανθολογηθεί από έργα των θείων Πατέρων και παρέχουν στους κτήτορές τους σημαντική ωφέλεια; Στις δικές μας δε μονές από πού αλλού προέκυψε ο πλούτος των βιβλίων, αν όχι από τα δικά του άγια χέρια και τους κόπους, τα οποία όσοι αναζητάμε και στην ψυχή φωτιζόμαστε και απορούμε ποια γραφίδα και με πόσο κόπο τα έγραψε; Αλλά επειδή στη διήγηση της υπόθεσης έμειναν κάποια ανιστόρητα, επαναφέροντας το λόγο, ας γίνει αναφορά σε όσα παραλείφθηκαν.

---

252 κρίναι P | 253 νοῦν P | ἡμερίσιον V P Boll Mi | 254 ὑπερῆμερίσιον V P Boll Mi | δυσσευόμενον Boll | 255 μεταλαμβάνόμενον F | 259 οὐχι F: οὐ V P Boll Mi | 261 τύλοι: τύχοι Boll | τὲ V P F: τε Boll Mi | 262 ἐβαιβήκει V P Boll | 263 ὑποπιάζειν V Boll Mi ὑποπιάζειν P | 266 ἦ P | 267 φαίειν P: φαίην V λέγειν F φάναι Boll Mi | 268 μὴ δὲ F | δωρῆάν Boll | ἔφαγον nos: ἔφαγεν V P Boll Mi ἔφαγε F | 271 ἐξαριθμήσειέ τις F | 272 εἶτ' οὖν Boll | 274 ἦ: ἦ P | ἐκ om. F | 275-276 ὅποια τε Boll: ὅποια τε V ὁ ποία τε P ὅποια τὲ F | 277 ἀπαγγελλέτω V F Mi: ἀπαγγελέτω P Boll |

14. Ἦκμαζε τῆνικαῦτα ὁ χειμῶν τῆς ἀσεβείας, Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβῆς
 λογισμὸς, τὸ τῆς κακίας δοχεῖον, ὁ πολυκέφαλος δράκων, ὁ τῆς εἰκονομαχικῆς
 280 αἰρέσεως τριστάτης, ὁ τοῦ μοναδικοῦ τάγματος πικρὸς διώκτης, ὃς τίνα μὲν τῶν
 καθ' ἡμᾶς Ναζωραίων οὐκ ἐξηφάνισεν, τίνα δὲ κρυπτόμενον οὐκ εἰς μέσον
 ἤγαγεν, ποῖον δὲ ἀντιφερόμενον οὐ κατέσπασεν εἰς τὸ τῆς ἀσεβείας βάραθρον,
 ὡς, εἴ που τίνα ἐναπολειφθέντα τῶν ἐπιφανῶν, ὥσπερ τίνα σπινθήρα ἐν
 285 ἀποβύστῳ τόπῳ κείμενον, ἐν νεκροῖς λελογίσθαι παρὰ τῶν ἐτι ὑπὲρ γῆν ὄντων;
 Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Ἡλίας, ὑπὸ Κυρίου φυλαττόμενος, ἐν οἷς ἡσκεῖτο τόποις, καὶ
 μὴ εἰς χεῖρας ἀλοῦς τοῦ νέου Αἰαάβ, μηδὲ μετασχῶν τῆς ἐκεῖνου ἀσεβείας, ἴν'
 ἀναφανῆ μετὰ παρέλευσιν τῆς νυκτομαχίας ἀστήρ ἑωθινὸς ἡμῖν, ὅπερ καὶ
 γέγονεν. Ἐντεῦθεν διὰ τίνα ἀναγκαῖα εἰσεῖσιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἄρτι ὥσπερ
 290 τινων φωστήρων ἐπιφαινομένων τῶν ἐπιλελεμμένων μοναστῶν τοῖς ἐν ἄστει.
 Καὶ ἐπέπερ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶν ἀνεγνωρίσθη ὁ μακαρίτης (οὐδὲ γὰρ ὅτι ὑπῆν
 ἡμῶν τῆς τεκούσης ὁμαίμων ἐγνωρίζετο), γίνεται περιβόητος οὐ μόνον τοῖς
 συγγενέσιν ἀλλὰ γὰρ καὶ πάση τῇ Βυζαντίδι, ἄλλων ἀλλαχοῦ ἐλκόντων αὐτὸν
 περιχαρῶς τε ἀσπαζομένων καὶ φιλοφρόνως δεξιουμένων καὶ ἀπολαυόντων
 295 διδασκαλίας προσηκούσης. Ἦν γὰρ ὅτι μάλιστα ὁ ἀνὴρ ἡδὺς τὸν λόγον,
 ἡδύτερος τὸν τρόπον, ἀσκητικὸς τὸ εἶδος, πολυειδῆς τὴν διδασκαλίαν, τοῖς πᾶσι
 τὰ πάντα, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, γινόμενος, τῶν ἐν συζυγίαις σωφρονοσῆς, τῶν
 παρθενουόντων συνασπιστῆς, τῶν ἐν ἐξουσίαις παρακλητικὸς, τῶν
 ἀσθενούντων εἰς ψυχὴν ἰατρός, πατρῶσι τέκνα συμβιβάζων, πατέρας τέκνοις
 300 καταλλάσσων, δεσπότης δούλους εὐνοεῖν ἀντιβόλων καὶ τούτους ἐκεῖνοις
 εὐεργέτας καθιστῶν. Τ' ἄλλα, ὅσα ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ποιῶν τε καὶ λέγων

§14

278 χειμῶν τῆς ἀσεβείας: cf. Greg. Nazianz., *Contra Julianum imperatorem I* (Or. 4), p. 108, § 16, l. 5
 Bernardi (χειμῶν τῆς ἀσεβείας); AHG, *Canones Aprilis*, canon 18, oda 9, l. 3 Nicas-Schirò (χειμῶνα
 ἀσεβείας) || 279 κακίας δοχεῖον: cf. Bas. Caesar., *Quod deus non est auctor malorum*, PG 31, col. 348, l. 13
 (δοχεῖον ὡν πάσης κακίας); Theodorus Syncellus, *Hom. de obsidione Avarica Cr*, p. 77, l. 1, Sternbach
 (κακίας δοχεῖον); J. Damascenus, *Sacra Parallela (recensiones secundum alphabeti litteras dispositae, quae tres
 libros conflant)* (fragmenta e cod. Vatic. gr. 1236), PG 95, col. 1409, l. 5 (δοχεῖον ὡν πάσης κακίας) ||
 πολυκέφαλος δράκων: cf. Eusebius Caesar., *Commentaria in Ps.*, PG 23, col. 1228, l. 31 et p. 864, l. 18
 (πολυκέφαλος δράκωντος), *Commentarius in Isaiam*, lib. 1, § 89, l. 101 Ziegler (πολυκέφαλον καὶ
 πολυώνυμον δράκοντα); Cyrillus Hierosol., *Catecheses in illuminandos* 1-18, cat. 6, § 15, l. 18 Reischl-Rupp
 (ὁ τῆς κακίας δράκων...πολυκέφαλος εὐρέθη); Procopius Gaz., *Commentarii in Isaiam*, PG 87.2, col. 2233,
 l. 40 (δράκοντα. Πολυώνυμος δὲ ἐστίν, ὡς πολυκέφαλος.); Leontius, *In pentecostem*, l. 275, Allen-Datema
 (πολυκέφαλον εἶλε δράκοντα); Cyrillus Alex., *Commentarius in xii prophetas minores*, I, p. 173, l. 20 et
 p.174, l. 2 Pusey (πολυκέφαλον δράκοντα), *Epistulae paschales sive hom. pasch.*, PG 77, col. 752, l. 53,
Expositio in Ps, PG 69, col. 1248, l. 36; ACO, *Conc. Univ. Eph.* 431, l. 1. 1. 2, p. 98, l. 26, Schwartz
 (πολυκέφαλος δράκων) || 280 πικρὸς διώκτης: cf. Greg. Nazianz., *In laudem Cypriani* (Or. 24), § 18, l. 22
 Mossay (πικροῦ διώκτου παρτάξιν) || 281-282 κρυπτόμενον - ἤγαγεν: cf. Greg. Nazianz., *Ad Greg.
 Nyss.* (Or. 11), p. 322, 3, 1-2 Calvet-Sebasti (καὶ κρυπτομένους εἰς μέσον ἤγαγεν) || 282 ἀσεβείας
 βάραθρον: *locus com. sed ex gratia* cf. Greg. Nyssenus, *Contra Eunomium*, lib. 1, l. 1. 5, l. 3 Jaeger (ἐκ τοῦ
 βαράθρου τῆς ἀσεβείας) et lib. 2, l. 1. 100, l. 1 (τὸ βάραθρον τοῦτο τῆς ἀσεβείας κατώλισθον); Athanasius
 Alex., *Orationes tres contra Arianos*, PG 26, col. 53, l. 28 (εἰς πόσον ἀσεβείας βάραθρον πίπτουσιν) || 283-
 284 ὥσπερ τίνα σπινθήρα - κείμενον: cf. Bas. Caesar., *hom. 8*, s. 1, l. 59, Giet (ὥσπερ τίνα σπινθήρα
 κεκρυμμένον ἐν σποδῷ) || 285-286 ὁ ἡμέτερος - ἀσεβείας: cf. III Regn. 16, 30-18, 2 || 287 ἀστήρ
 ἑωθινός: Sir. II, 50, 6. 1 (Rahlf's) || 294-295 ἡδὺς - τρόπον...τὸ εἶδος: Greg. Nazianz., *In laudem Athanasii*
 (Or. 21), § 9, l. 25-6 Mossay (ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδίων τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος); Eustratius
 presbyter, *Vita Eutychii*, l. 2206 Laga (ἡδὺς τὸν λόγον,

14. Τότε βρισκόταν σε έξαρση η καταγίδα της ασέβειας, ο Κωνσταντίνος, ο δυσσεβής λογισμός, το σκεύος της κακίας, ο πολυκέφαλος δράκος, ο ηγέτης⁴ της οικονομιαχικής αίρεσης, ο πικρός διώκτης του μοναστικού τάγματος, ο οποίος ποιον από εμάς τους Ναζωαίους δεν εξαφάνισε; Και ποιον κρυμμένο δεν ανακάλυψε; Και ποιον αντιμαχόμενο δεν έσυρε στο βάραθρο της ασέβειας, ώστε, αν κάπου κάποιος απέμεινε από τους επιφανείς, όπως ακριβώς κάποιος σπινθήρας σε κρυμμένο σημείο, να έχει υπολογιστεί στους νεκρούς, αν και συγκαταλέγεται ακόμα στους ζωντανούς; Τέτοιος ήταν ο δικός μας Ηλίας, διαφυλάχθηκε από τον Κύριο στους τόπους όπου ήταν ασκητής και χωρίς να παγιδευτεί από τα χέρια του νέου Αχαάβ και χωρίς να μετάσχει στην ασέβεια εκείνου, ώστε να φανερωθεί σε μας μετά την παρέλευση της νυχτερινής μάχης ο αυγερινός, το οποίο ακριβώς και έγινε. Από κει για κάποιες ανάγκες έρχεται στην Κωνσταντινούπολη, ακριβώς μόλις κάποιοι φωστήρες εμφανίστηκαν σε όσους από τους μοναχούς είχαν μείνει στην πόλη. Και επειδή, ακριβώς, θεωρήθηκε «αναστημένος» από τους νεκρούς ο μακαρίτης (γιατί ούτε ήταν γνωστό ότι υπήρχε αδελφός της μητέρας μας), γίνεται ονομαστός όχι μόνο ανάμεσα στους συγγενείς, αλλά βέβαια. και σε όλη την Κωνσταντινούπολη, ελκύνοντας άλλους από άλλα μέρη, για να τον ασπαστούν με χαρά και να τον υποδεχθούν με φιλοφρονήσεις και να απολαύσουν τη δική του διδασκαλία. Γιατί ήταν πάρα πολύ ευχάριστος ο άνθρωπος στην ομιλία, πιο ευχάριστος στον τρόπο, ασκητικός στη μορφή, πολυποίκιλος στη διδασκαλία, τα πάντα για όλους, και για να το πω σύμφωνα με τον Απόστολο, γινόταν: σωφρονιστής των συζύγων, συναγωνιστής όσων διαφύλασσαν την παρθενία, μεσολαβητικός στους κατέχοντες εξουσία, γιατρός των ψυχικά αρρώστων, συμβιβαστικός μεταξύ γονέων και τέκνων, συμπλιωτής των γονέων με τα παιδιά τους, κέτης των κυρίων να ευνοούν τους δούλους ενώ τους τελευταίους καθιστούσε ευεργέτες των πρώτων. Για τα άλλα, όσα ο άνθρωπος του Θεού είναι γνωστό ότι έπραττε και δίδασκε,

---

ἡδύτερος τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος) || 295-296 τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γινόμενος; cf. v. 206 || 298-299 συμβιβάζων - καταλλάσσειν: cf. *Catena in epist. I ad Cor.*, p. 49, l. 30, Cramer (συμβιβάζουσαι ἡμᾶς καὶ καταλλάσσουσαι) ||

---

278 ἔκμαζε P || 279 λογισμὸν Boll || 283 ὡς εἶ που τινὰ F (ὡσεὶ που τινὰ V P); ὡς εἶ πού τινὰ Boll Mi || ὡσπερ τινὰ V P F: ὡσπερ τινὰ Boll Mi || 284 λελογίσθαι F: λελογείσθαι V P λελογέναι Boll Mi || 286 μηδέ Boll Mi: μήδε V μείδε P μή δέ F || 287 νυκτομαχίας V F Boll Mi: νυκτοφαίας P || 288-289 ὡσπερ τινῶν V P F: ὡσπερ τινῶν Boll Mi || 289 ἐπιλεειμμένων: ἐπιλεμμένων P ὑπολεειμμένων F || μοναχῶν F || 291 post μόνον τοῖς om. V P || 292 συγγενέσιν F: συγγενέσιν V P Boll Mi || πᾶσι V P Boll || αὐτῶν P || 293 περιχαρῶς τέ P F || φιλοφρόνως - καὶ om. F || 293-294 ante ἀπολαύοντων διδασκαλίας transp. F || 296 γινόμενος V P Boll Mi || 299 δούλοις P || 300 τᾶλλα F Mi || ποιῶν τε V: ποιῶν τέ P F ||

---

⁴ Μεταφορικά θα μπορούσε να μεταφραστεί και βεζύρης. Βλ. LAMPE, 1410. Με αυτόν τον όρο ίσως υπαινίσσεται ο Θεόδωρος και την επιρροή του μουσουλμανικού παράγοντα στη διαμόρφωση των εικονοκλαστικών αντιλήψεων της εποχής.

γνωρίζεται, ἐν εἰπῶν εἰς σύστασιν τῶν εἰρημένων πιστώσω τὸν λόγον, ὅτιπερ,
ἀφ' οὗ ἐπεδήμησεν τοῖς ἐν ἄστει, ὅλους οἴκους μετέπλασεν καὶ μετεστοιχείωσεν
εἰς βίον ἐνάρετον. Τί δὴ τοῦτο; Ὁρκὸν ἐκκόψας τῇ παραινετικῇ αὐτοῦ γλώττῃ,
καλλωπισμοὺς συστείλας τῇ εὐκόσμῳ διδασκαλίᾳ, φιλοπτωχίαν ἐμπούσας τῇ
305 ἠθικῇ ὑφήγησεν, ἐξ ἧς κένωσις χρημάτων καὶ διανομαί, ἐφ' οὗς ἤσκειτο τόπους,
δημόσιοι, πρὸς τε ἀνάγνωσιν ὀυθμίσας καὶ πρὸς ὀτιοῦν τῶν καλῶν εὐ
ἐπανάγων· καὶ ταῦτα ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, τληπαθῶν,
ἀγρυπνῶν, πεζοπορῶν, ταῖς παρὰ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν δεξιώσσειν
ἀνταλλάσσων τὰς παρ' ἑαυτοῦ κακοπαθείας, ἔργῳ τὸ τοῦ Ἀποστόλου
310 φθεγγόμενος: Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας
αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

15. Ἦρεν τοιγαροῦν σύσσημον ἐν τῇ βασιλιζούσῃ, τὸν λόγον ὑπὸ τοῦ βίου
μαρτυρούμενον ἔχων κἀξ αὐτοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἀπερίττου σχήματος
παράκλησις εἰς ἀρετὴν τοῖς ὀρῶσι γινόμενος. Εἰ δέ, ὅτι πολιτικός ἦν, ἐν τισὶ
315 γλυκαίνων τὴν φράσιν πρὸς τὸ τῶν ἀκούοντων ιδιότροπον, ὀράτω τίς τὸν
καρπὸν καὶ μὴ μεμφέσθω τὸν τρόπον. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ τῶν ἀμαρτανόντων
μετάμελος καὶ ὁ τῶν ἀποτασσομένων τοῦ βίου ὄμιλος. Πρῶτος γὰρ καὶ μόνος,
σχεδὸν εἰπεῖν, πτερωτὴς τοῦ γένους καὶ τῶν ἔξω γένους, ὁ τῆς ὀσιότητος ἐραστὴς
ἡμῶν δέδεικται. Διὰ ταῦτα καὶ προστατεῖν μοναστηρίου ἀστικῷ ἀναγκάζεται
320 μὲν, οὐ καταπείθεται δέ, καὶ ἄρχειν τῆς Νικομηδέων ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ
τηνικαῦτα προέδρου προτρέπεται μὲν, οὐ συνέρχεται δέ, φεύγων τὸν κληρὸν ὁ
τούτου ἄξιος καὶ τὸ τῆς ἱεραρχίας ὕψος δεδιῶς ὁ τὴν ἀρετὴν μετέωρος. Διὸ καὶ

---

302 οἴκους μετέπλασεν: cf. Procopius Gaz., *Commentarii in Isaiam*, PG 87.2, col. 2421, l. 28 (ἐγὼ...τοὺς οἰκούντας τὴν γῆν γεωργῶν μετέπλασα τὸν λαόν) || 303 ὀρκὸν ἐκκόψας: cf. Joan. Chrys., *In Acta apostolorum*, PG 60, col. 81, l. 59 (ἐκκοψὸν ἀνθρώπου τὸν ὀρκον) || 304 φιλοπτωχίαν ἐμπούσας: cf. Joan. Chrys., *In decem virgines* [Sp.], PG 59, col. 530, l. 55 (φιλοπτωχίαν περὶ πολλοῦ ποιησώμεθα) || 307 ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας: cf. II Thess. 3, 8 (-νύκτα καὶ ἡμέρα) || 310-311 Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι: I Cor. 9, 27 ||

---

301 λόγων P || 303 εἰς : πρὸς F || αὐτοῦ Mi || 304 καλλωπισμοῦ P || 306 ὀυθμίσας: ὀυθμίσας V P || 307 ἐπάγων P || 310 ὑποπιάζω V P Boll || 311 γένομαι P ||

§15

312 Ἦρεν τοιγαροῦν σύσσημον: cf. Is. 49, 22, 1 (εἰς τὰς νήσους ἀρῶ τὸ σύσσημόν μου) || 314 παράκλησις εἰς ἀρετὴν: Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 1, l. 21 Bernardi (παράκλησις εἰς ἀρετὴν ὁ λόγος) || 315-316 ὀράτω - τὸν καρπὸν: locus com. sed ex gratia cf. Greg. Nazianz., *Ad Iulianum tributarium exaequatorem*, PG. 35, col. 1048, l. 7 (ὀράτε τὸν καρπὸν) || 318 τῆς ὀσιότητος ἐραστῆς: cf. v. 220 ||

λέγοντας ένα, ως απόδειξη όσων έχουν λεχθεί, θα επιβεβαιώσω εδώ, ότι, δηλαδή, ακριβώς από τότε που ήρθε στην πόλη, μεταμόρφωσε όλες τις οικογένειες και τις μετέστρεψε προς την ενάρετη ζωή. Τί σημαίνει αυτό; Σταμάτησε τον όρκο με τις παραινέσεις του, περιόρισε τους καλλωπισμούς μέσω της διενεργούμενης με κοσμιότητα (σεμνότητα) διδασκαλίας, προώθησε τη φιλανθρωπική δράση με την ηθική καθοδήγηση, από την οποία προέκυψε προσφορά χρημάτων και δημόσιες διανομές, όπου εφαρμόζοταν η καθοδήγηση, ενώ ρύθμισε τα σχετικά με τη μελέτη και προς οτιδήποτε άλλο από τα ενάρετα επιτυχώς επανέφερε. Και αυτά με κόπο και μόχθο νυχθημερόν, υπομένοντας δυστυχίες, αγρυπνώντας, πεζοπορώντας, με τις υποδοχές φίλων και συγγενών ανταλλάζοντας τις δικές του εξαγνιστικές κακουχίες, εφαρμόζοντας έμπρακτα τη ρήση του Αποστόλου, «Ταλαιπωρώ το σώμα μου και το υποδουλώνω, για να μην αποδειχθώ κάπως ανακόλουθος εγώ ο ίδιος σε όσα δίδαξα στους άλλους».

15. Ύψωσε λοιπόν σύμβολο στη βασιλεύουσα, έχοντας τη θεωρία να δηλώνεται έμπρακτα από την ζωή του και από αυτό το λιτό και απέριτο ράσο του, προτρέποντας στην αρετή εκείνους που τον παρατηρούσαν. Αν όμως, επειδή ήταν ευγενικός (διπλωμάτης), σε κάποιους εξωραΐζε τη συμβουλή για να αντιμετωπίσει την ιδιαιτερότητα των ακροατών, ας δει κάποιος το αποτέλεσμα και ας μην κατηγορήσει τη μέθοδο. Και ποιο ήταν αυτό; Η μεταμέλεια των αμαρτωλών και το πλήθος όσων απέταξαν εαυτούς από την κοσμική ζωή. Γιατί πρώτος και μοναδικός, σα να λέμε περίπου, στην ενθάρρυνση των συγγενών και μη⁵, αποδείχθηκε για μας ο εραστής της οσιότητας. Εξαιτίας αυτών, και να ηγηθεί μονής αστικής παροτρύνεται αλλά δεν πείθεται, και να δεχθεί το αξίωμα του επισκόπου Νικομήδειας από τον τότε πατριάρχη του ζητείται αλλά δε συμφωνεί, αποφεύγοντας τον κλήρο ο άξιος γι αυτόν και σεβόμενος το ύψος της ιεραρχίας, εκείνος που υπερερεύσε στην αρετή. Γι αυτό και

---

312 σύσημον Boll Mi: σύσημον V P σύσημον F || 314 όρώσιν P || γιγνόμενος F || 315 όράτω τίς V P F: όράτω τίς Boll Mi || 317 τῷ βίῳ F || 318 σχεδόν P || 319 άστικῷ: άσκητικῷ F || 321 κλήρον: Κλήρον Boll || 322 δεδιώς F Mi: δεδειώς V P Boll ||

---

⁵ Η φράση θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως *μοναχών* (του γένους) και *λαϊκών* (των έξω του γένους).

325 πρὸς τὴν φίλην αὐτῷ ἡσυχίαν ἐπάνεισιν κάκει καθιστᾶ μνήμης ἄξια, πτωχῶν
 προϊστάμενος, ἀδικουμένων ὑπερασπιζόμενος, θλιβομένους παραμυθούμενος
 330 καὶ θλίψιν, οἷαν βούλει, πιεζομένους θεραπεύων, τοῦτο μὲν διὰ γλώσσης καὶ
 μέλανος, ἐπεὶ μὴ εἶχεν ἄλλω τινὶ φαρμάκῳ ἐπαμῦναι τῷ προσιόντι καὶ ἰσχυέν γε
 τὸ γράμμα, ὡς δῶρον, (αἰδοῖ τοῦ ἀνδρός) κάμπτον πρὸς οἶκτον τὸν ἐλεεῖν
 335 δυνάμενον, τοῦτο δὲ καὶ ἐξ ὧν εὐπορεῖτο ἡ χεὶρ ἐπιδιδόναι, πληρούντων αὐτὴν
 τῶν καλῶς τὰ ἐνόητα κενούτων ἐπὶ μεθέξει τῶν ἀκενώτων καὶ αἰωνίων, εἰ δὲ
 340 μηδετέρῳ, παρακλήσει ἐξαίρων τὸ ἄλλος καὶ μακροτέρῳ διερωτήσει ἀπαλύνων
 τὴν τραχυνομένην καρδίαν τοῦ κάμνοντος. Τί θαυμαστόν πρὸς ταῦτα καὶ αὐτὸν
 μετὰ τοῦ αἰοιδίμου Ἰώβ ἐκεῖνα λέγειν· Διέσωσα πτωχὸν ἐκ χειρὸς δυνάστου καὶ
 ὄρφανῶ, ᾧ οὐκ ἦν βοήθῃς, ἐβοήθησα, στόμα δὲ χήρας με εὐλόγησεν, δίκην δέ, ἦν
 345 οὐκ ἦδειν, ἐξιχνίασα. Ὡν ἔνεκεν καὶ ὡς πατὴρ ἐγνωρίζετο καὶ ὡς προστάτης
 ἐμεγαλύνετο καὶ ὡς κηδεμὼν ἐμακαρίζετο, ὀρώμενος, ἀπαντῶμενος,
 ξενιζόμενος παρὰ μονασταῖς, παρὰ μιγάσιν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα, ὧν ἡσκειτο
 τόπων, τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης διαδραμούσης καὶ πάντων τὸν Πλάτωνα ἐν ταῖς
 350 ἑαυτῶν γλώσσαις, ὡς μέγα τι καὶ ἀξιάγαστον χρῆμα ἐπιφερόντων· ὃν καὶ ὁ
 μέλλων χρόνος εὐοῖδ' ὅτι οὐ σιγήσειεν, εἴπερ ἀρετὴ πρᾶγμα ἀθάνατον.
 360 16. Ἄλλ' ἦκεν ἡμῖν ἡ χριστοφόρος Εἰρήνη, ἡ φερωνύμως βασιλεύσασα, ἐν ἡ
 μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν καὶ ἡ τοῦ μονάζειν παντὶ τῷ βουλομένῳ ἠνέγκτο θύρα,
 πάλαι ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλείας κεκλεισμένη, καθάπερ ὑπὸ ἑλληνιζούσης τὸ
 365 χριστιανίζειν. Ἐντεῦθεν ἡ περὶ ἡμᾶς μὲν πανέστιος ἀποταγή, τοῦ δὲ
 πανευφήμου Πατρὸς ἡ μετὰ τὴν ἡσυχίαν ἡγεμονία, οὐ βουλομένου μὲν, οὐδὲ
 ὀρεγομένου ἄρχειν (πῶς γὰρ ἂν ὁ τὰς μεγίστας φυγῶν ἀρχὰς ἐφέσει τῶν
 370 ὑφειμένων ἠλίσκετο;) ἀλλὰ τὸ μὲν κατακλασθεὶς ὑπὸ τοῦ αἵματος (εἰρήσεται γὰρ
 τ' ἀληθές, εἰ καὶ τραχύτερος ὁ λόγος), τὸ δὲ καὶ ἐλπίσας τὴν αὐτὴν ἰσχειν
 ἡσυχίαν κὰν τῇ ἡγεμονίᾳ, ὅπερ οὐχ οἶόν τε. Οὐδὲ γὰρ ζητήσας εὗρε τὸ
 375 ἐλπιζόμενον· κἀντεῦθεν αὐτῷ οἱ πολλοὶ πνεύσαντες πειρασμοί· τὸ δὲ ὑφ' ὧν καὶ

324 θλιβομένους παραμυθούμενος: locus com. sed ex gratia cf. Joan. Chrys., *De incomprehensibili dei natura*,
 hom. 5, l. 615 Malingrey et *In Illud: Vidua eligatur*, PG 51, col. 335, l. 48 (θλιβομένους παραμυθεῖσθαι) ||
 325 θλίψιν πιεζομένους θεραπεύων: cf. Joan. Chrys. *In Genesim (homiliae 1-67)*, hom. 65, PG 54, col. 565,
 l. 1 (διὰ τὸν Θεὸν θλιβομένους καὶ ἱεροσύνην τετιμημένους εἰ θεραπεύσειέ τις) || 327 κάμπτον πρὸς
 οἶκτον: cf. Joan. Chrys., *In decollationem sancti Joannis* [Sp.], PG 59, col. 487, l. 48 (οὐκ ἐκάμφθη πρὸς
 οἶκτον); J. Damascenus, *Oratio de his qui in fide dormierunt* [Sp.], PG 95, col. 273, l. 40 (πρὸς οἶκτον
 ἐκάμφθησαν) || 328 εὐπορεῖτο ἡ χεὶρ: cf. Le. 25, 26, 2 (εὐπορηθῆ τῇ χειρὶ) et 25, 28, 2 (εὐπορηθῆ ἡ
 χεὶρ) || 330-331 ἀπαλύνων τὴν τραχυνομένην καρδίαν: cf. IV Regn. 22, 19, 1 (ἠπαλύνθη ἡ καρδία
 σου); Romanus Melodus, *Cantica*, canticum 51.10, l. 9 Grosdidier de Matons (καρδίαν...τραχυνομένην) ||
 332-333 Διέσωσα - ἐβοήθησα: cf. Job 29, 12 (διέσωσα γὰρ πτωχὸν ἐκ χειρὸς δυνάστου καὶ ὄρφανῶ, ᾧ
 οὐκ ἦν βοήθῃς ἐβοήθησα) || 333 στόμα δὲ χήρας με εὐλόγησεν: Job 29, 13, 2 || 333-334 δίκην δέ, ἦν
 οὐκ ἦδειν, ἐξιχνίασα: Job 29, 16, 2 || 339 ἀρετὴ πρᾶγμα ἀθάνατον: Joan. Chrys., *In Genesim (homiliae 1-
 67)*, hom. 23, PG 53, col. 197, l. 4 et *Quod frequenter conveniendum sit*, PG 63, col. 464, l. 47 ||

323 κακεῖ V P κάκει Boll || 325 βούλει F: βούλη V P Boll Mi || 326 ante τινὶ φαρμάκῳ transp. F ||
 ἐπαμῦναι Mi || ἰσχυέν γε V Mi: ἰσχυέ γε F ἰσχυ ἐν γε P ἰσχυέν γε Boll || 327 κάμπτον F: κάμπτων V
 P Boll Mi || 329-330 εἰ δε μηδ' ἐτέρῳ V εἰδεμηδετέρῳ P εἰ δε μηδ' ἐτέρῳ F εἰ δε μηδ' ἐτέρῳ Boll εἰ
 δε μηδ' ἐτέρῳ Mi || 332 αἰοιδίμου V P Boll Mi: μακαρίου F || 333 ᾧ F: οὐ V P Boll Mi || εὐλόγησεν P
 F: ἠλόγησε V Boll Mi || ἦν F Boll Mi: ἦν V ἦν P || 334 ἦδειν F Boll Mi: εἶδην V P ||

επανέρχεται στην αγαπημένη του ησυχία και εκεί ενεργεί αξιομνημόνευτα, ως προστάτης φτωχών, υπερασπιστής αδικημένων, παρηγορητής των θλιμμένων και θεραπευτής των πιεσμένων από, όποια βάζει ο νους, στενοχώρια. Αυτό από τη μια <επετύχανε> προφορικά ή γραπτά, αφού δεν μπορούσε με κάποιο άλλο φάρμακο να βοηθήσει όποιον πλησίαζε, και είχε τη δύναμη, βέβαια, το γράμμα, σα δώρο (από σεβασμό στον άνδρα), να κάμψει προς βοήθεια αυτόν που είχε τη δυνατότητα να ελεεί, ενώ από την άλλη το <επετύχανε> και μέσω όσων είχε το χέρι τη δύναμη να χαρίσει, τα οποία αναπλήρωναν όσα καλώς δαπανούσε από τα δικά του, με τη μέθεξη στα αδαπάνητα και τα αιώνια, ειδάλλως και με συμβουλή τον πόνο ανακούφιζε και με πιο εκτεταμένο διάλογο απάλυνε την οργισμένη καρδιά του πάσχοντα. Τι αξιοθαύμαστο μπροστά σ' αυτά και ο ίδιος μαζί με τον περίφημο Ιώβ να λείει εκείνα: «Διέσωσα τον φτωχό από το χέρι του δυνάστη και το ορφανό, που δεν είχε βοηθό, βοήθησα και το στόμα της χήρας μου ευχήθηκε και υπόθεση που δεν ήξερα, εξιχνίασα». Εξαιτίας αυτών, και σαν πατέρα αναγνωριζόταν και σαν προστάτης γινόταν σεβαστός και σαν κηδεμόνας δεχόταν μακαρισμούς κάθε φορά που τον έβλεπαν, τον συναντούσαν, τον φιλοξενούσαν, μοναχοί και μιγάδες στα μακρινά μέρη, όπου ασκήτεψε, καθώς η φήμη του ταξίδευε και όλοι έφεραν στο στόμα τους τον Πλάτωνα, ως κάτι μεγάλο και αξιοθαύμαστο. Αυτόν ξέρω καλά ότι και το μέλλον δεν θα τον αποσιωπήσει, αν βέβαια η αρετή είναι πράγμα αθάνατο.

16. Αλλά είχε έρθει για μας η χριστοφόρος Ειρήνη, η οποία βασιλεύσε σύμφωνα με το όνομά της και κατά τη διάρκεια της βασιλείας της μαζί με τα άλλα καλά είχε ανοίξει και τη θύρα του μοναχισμού για καθέναν που το επιθυμούσε, αφού παλαιότερα είχε κλείσει από την ασεβή βασιλική αρχή, όπως ακριβώς από ειδωλολατρική εξουσία ο χριστιανισμός. Απ' αυτό το σημείο <αρχίζει> η εκ μέρους όλης της οικογένειάς μας αποταγή των εγκοσμιών, ενώ για τον πανεύφημο Πατέρα μετά την απομόνωση η ηγουμενία, αν και δεν το επιθυμούσε, ούτε αγαπούσε την εξουσία (γιατί πώς θα κυριευόταν αυτός που απέφυγε τα πιο μεγάλα αξιώματα από την επιθυμία των κατωτέρων), αλλά ως προς το ένα εγκλωβίστηκε από τους συγγενείς (γιατί θα ειπωθεί η αλήθεια, αν και σκληρότερος ο λόγος) και ως προς το άλλο ήλπιζε να έχει την ίδια ησυχία και κατά τη διάρκεια της ηγουμενίας, το οποίο δεν ήταν δυνατό. Ούτε, βέβαια, αν και το αναζήτησε, βρήκε το προσδοκώμενο. Και απ' αυτό το σημείο <άρχισαν> γι' αυτόν να πνέουν οι πολλοί πειρασμοί. Το από ποιους και

337 τόπων F Boll Mi: τόπον V P || περι αυτού: περι αυτών F || 338 μέγα τι V F μεγά τι P: μέγα τι Boll Mi || 339 είπερ: είπε *legendum* V ||

§16

349 πνεύσαντες πειρασμοί: cf. Joan. Chrys., *De Anna*, PG 54, col. 667, l. 4 (κάν μυρίοι πνεύσωσιν άνεμοι λοιπόν, κάν πειρασμοί), *In epistulam ad Hebraeos*, PG 63, col. 196, l. 38 (πνεύσωσιν οί πειρασμοί) ||

341 άνέφοκτο F || 344 ήγεμονία P F Mi: ήγεμονεία V ήγεμονεία Boll || 347 ταληθές P τάληθές F || ίσχειν: έχειν F || 348 καν P κân Boll κân Mi || ήγεμονία F V (*post correctionem*): ήγεμονεία P Boll Mi || 349 κânτεύθεν V καντεύθεν P κânτεύθεν Boll || πνεύσαντες: πνεύσαντ *legendum* V || πειρασμοίς P ||

350 δι' οὓς ἀφήμι λέγειν, αἰδοῖ τῶν προσώπων, πλὴν ἔλκει βίον ὀδυνηρόν τε καὶ
ἀνώμαλον καὶ τῆς οἰκείας ἕξεως ἀναρμόδιον. Ἀλλὰ τί ποιεῖ ὁ γενναῖος ἐκεῖνος
ὄντως καὶ εὐθύβουλος; Ἐπειδὴ ἑώρα ἑαυτὸν ἑαλωκότα τῇ προστασίᾳ καὶ φυγεῖν
ταύτην οὐκ ἀκίνδυνον, καίπερ πολλακίς βουλευσάμενος, οἷά τις οἰακοστρόφος
355 διανοίας ὄμμα ὑψιφρόνως ἀνατείνας, ἰχνηλατεῖ λοιπὸν τοὺς τῶν μακαρίων
ἀνδρῶν βίους, οὐ πρὸς τὰ προσεχῆ παραδείγματα βλέπων, ἐπεὶ λοξά τε καὶ
συγκεχυμένα, πρὸς δὲ τὴν ἀρχέτυπον εἰκόνα τῆς ἀποστολικῆς ζωῆς ἀποσκοπῶν
(ὁ δεῖ πάντας τοὺς τῆς ἀρετῆς γραφέας ποιεῖν, εἴ γε μέλλοιεν πατροεἶκελον
καὶ σωτήριον τὸν ἑαυτῶν βίον ἀπεργάζεσθαι) πρῶτον τοῦτο ποιεῖ καὶ λίαν
360 νεανικῶς.

17. Εἰς τὰς τοῦ μεγάλου καὶ θεοφόρου Βασιλείου νομοθεσίας εἰσελθὼν, ὡς
ἐν παραδείσῳ, καὶ εὐρῶν ἐναντιουμένην τῇ μοναδικῇ πολιτείᾳ τὴν ἀνθρωπίνην
συνήθειαν, πρὸς τῷ τοῦ θήλεος ζῶν καὶ δούλοις τὰ κοινόβια διοικούμενα,
κάντεῦθεν πολλὰς τὰς ἀτοπίας τικτομένας, μείζους δὲ τὰς ψυχικὰς ζημίας
365 ὑφισταμένας, ὅρα τί ἐργάζεται· ἐπερωτήσῃσι πρότερον χρησάμενος παρὰ τῶν εὐ
ειδῶν, ὡς ἂν μὴδὲ αὐτὸ τὸ καλὸν ἀβασάνιστον εἶη (τῆς γὰρ αὐταρκειᾶς
πόρρω νεύων οὐκ ἦν τί, ὃ μὴ συμβουλίας διεπράττετο), καινοτομεῖ τὰς
ἐκνόμους παραδόσεις ὡς φιλοκάκους αἰρέσεις καὶ καθιστᾷ τὸ ἑαυτοῦ
μοναστήριον ἄτερ δούλων, ἕξω τοῦ θήλεος ζῶου, δίχα ἐμπορικῆς ἄλλης
370 προσόδου, ἅτινα κατηλικὰ κέρδη ὁ αὐτὸς θεῖος Βασίλειος ὀνομάζων, *φενκταῖα*
εἶρηκεν. Γίνεται δὲ ἡ κατόρθωσις οὐκ ἀμογητῆ, ἀλλὰ γὰρ καὶ λίαν περιστατικῶς
ἐκ τῶν συνασκουμένων ἀηθῶν ὄντων καὶ ἐκ τῶν ἕξωθεν ἀντιπραττόντων τῷ
ἀγαθῷ σκοπῷ οὐκ ὀλίγων ὑπαρχόντων. Καὶ οὐ θαυμαστόν, ἐπεὶ μὴδὲ συνήθειαν
περικόψαι τῶν ῥάστων καὶ εὐπετῶν, μὴδὲ τι ἀνεπίφθορον τῶν ἐπαινετῶς
375 τελουμένων. Ἄρ' οὖν οὐχ ὑπερανεστῶσης διανοίας ἀπορραγῆναι ἐπιβλαβοῦς

354 κλύδωνος περιζέοντος: Greg. Nazianz., *Funeris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 33, l. 26 Bernardi (τοῦ κλύδωνος περιζέοντος) || 354-355 τὸ τῆς διανοίας ὄμμα ὑψιφρόνως ἀνατείνας: cf. II Ma. 15, 21, 3 (ἀλλὰ ὑψηλοῦς ἀνατείνας εἰς οὐρανοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς); Joan. Chrys., *In Psalmum 100* [Sp.], PG 55, col. 632, l. 53 (ἀνατείναντες τὸ ὄμμα τῆς διανοίας); Didymus Caecus, *De trinitate* (lib. 2.8-27), PG 39, col. 764, l. 12 (ἀνατείνων...τὰ τῆς διανοίας τὰ ὄμματα) || 356 τὰ προσεχῆ παραδείγματα: Simplicius, *In Aristotelis quattuor libros de caelo commentaria*, [Commentaria in Aristotelis Graeca 7], p. 277, l. 17 Heiberg (τὸ προσεχῆ παραδειγμα); Syrianus, *In Aristotelis metaphysica commentaria*, p. 98, l. 21 Kroll (τὰ προσεχῆ παραδείγματα) || 359 σωτήριον τὸν ἑαυτῶν βίον ἀπεργάζεσθαι: cf. Phil. 2, 12, 4 (τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε) || 359-360 τοῦτο ποιεῖ λίαν νεανικῶς: cf. Greg. Nazianz., *Funeris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 40, l. 3 Bernardi (τοῦτο ποιεῖ ἀλλὰ καὶ λίαν νεανικῶς), *Adversus Eunomianos* § 2, l. 26 Barbel, *Contra Julianum Imp.* I (Or. 4), §. 84, l. 21 Bernardi (λίαν νεανικῶς), *Carmina moralia* (PG 37, col. 829, l. 8) ||

350 ἀφήμι: ᾠφήμι V φήμι P || πρ/σώπων *legundum* V *lac. causa* || 351 τί P F: τί V || 353. οὐκ ἀκίνδυνον ἦν ταύτην F || οἰακοστρόφος F M: ἰακοστρόφος V P Boll || 356 τε *om.* V P || 358 δεῖ Boll M: δεῖν V P F || 359 *post* βίον *transp* μέλλοιεν F ||

για ποιους λόγους παραλείπω να πω, από σεβασμό στα πρόσωπα, εκτός του ότι επιφέρει βίο οδυνηρό και τραχύ και ακατάλληλο της δικής μας κατάστασης. Αλλά τι πράττει ο γενναίος εκείνος πραγματικά και με τίμια γνώμη; Επειδή αισθανόταν αιχμάλωτος από το αξίωμα και ήταν επικίνδυνο να το αποφύγει, αν και πολλές φορές το σκέφτηκε, σαν κάποιος πηδαλιούχος στη μέση θαλασσοταραχής που βράζει ολόγυρα, αφού αποτίναξε την ψυχική οκνηρία και αφού σήκωσε περήφανα το πνευματικό βλέμμα, αναζητά στη συνέχεια τα ίχνη στους βίους των μαρτύρων δεν εξετάζει τα κοντινά παραδείγματα, επειδή είναι ασαφή και συγκεχυμένα, αλλά εστιάζει στην αρχέτυπη εικόνα της αποστολικής ζωής (το οποίο πρέπει να κάνουν όλοι οι αντιγραφείς της αρετής, αν βέβαια πρόκειται να καταστήσουν τον βίο τους σωτήριο και όμοιο με του Πατέρα), πρώτα αυτό πράττει και μάλιστα πολύ καινοτόμα.

17. Διειδύοντας στις νομοθεσίες του μεγάλου και θεοφόρου Βασιλείου, όπως αν έμπαινε στον παράδεισο, και ανακαλύπτοντας ότι στη μοναστική διαβίωση εναντιώνεται η ανθρώπινη συνήθεια μαζί με τα θηλυκά ζώα και με δούλους να λειτουργούν τα κοινόβια και από κει να προκύπτουν πολλά ατοπήματα, που όμως προκαλούν μεγαλύτερες ψυχικές φθορές, παρακολούθησε πώς ενεργεί: Αφού πρώτα ζήτησε συμβουλές από τους ειδήμονες, γιατί δε θα μπορούσε ούτε αυτό το καλό να προκύψει αβασάνιστα (κλίνοντας βέβαια μακριά από την αυθαιρεσία, δεν υπήρχε κάτι το οποίο θα διενεργείτο χωρίς συμβουλές), επιφέρει μεταρρυθμίσεις στα παράνομα έθιμα, σαν να επρόκειτο για φαύλες αιρέσεις και καθιστά το μοναστήρι του χωρίς δούλους, χωρίς θηλυκό ζώο, χωρίς άλλο εμπορικό έσοδο, τα οποία ως δόλια κέρδη ορίζει ο ίδιος ο θείος Βασίλειος και έχει πει ότι πρέπει να αποφεύγονται. Η εφαρμογή όμως δεν συνέβη αβασάνιστα, αλλά βέβαια και με πολύ ταλαιπωρία από τους συνασκητές, οι οποίοι ήταν ασυνήθιστοι, και από τους έξω, οι οποίοι αντιτάσσονταν στον αγαθό σκοπό και ήταν αρκετοί. Και δεν είναι άξιο απορίας, γιατί ούτε η συνήθεια να περικοπεί από τα εύκολα και ευχάριστα, ούτε κάτι να μείνει χωρίς φθόνο από όσα επαινετά τελούνται <είναι εύκολο>. Αρα λοιπόν, όταν δεν υπάρχει αλαζονική διάθεση, το να αποσπάται κάποιος από επιβλαβή

---

§17

370 **κατηλικά κέρδη - φευκταία**: cf. Bas. Caesar., *Asceticon magnum sive Quaestiones* (regulae fusius tractatae), PG 31, col. 1032, l. 24 (κατηλικά κέρδη παντί τρόπω φευκτέον) || 371 **άμογητί**: Homerus, *Ilias*, 11, v. 637 Allen || 373-374 **Καί οὐ θαυμαστόν - περικόψαι**: cf. Joan. Chrys., *Eclogae I-XLVIII ex diversis homilias*, PG 63, col. 835, l. 12 (Οὐκ ἔστιν θαυμαστόν· μόνον ἔκκοψον πρᾶγμα πονηρὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ συνήθειαν πονηρᾶν) ||

---

363 τῶ: τὸ P || θήλεως V P Boll Mi || καὶ om. V P || δούλαις Boll Mi || 365 ὕφισταμένους F || 366 μηδὲ Mi: μηδε P μὴ δὲ V F Boll || ἀνταρσεσκίας V P Boll: ἀνταρσεσκίας F Mi || 367 τί V P F: τι Boll Mi || συμβουλίας F Mi: συμβουλείας V P Boll || 369 θήλεως V P Boll Mi || 370 φευκταία Boll || 371 γὰρ om. F || 372 ἀηθῶν V P F Boll Mi *servavi* || καὶ om. P || 373 μηδὲ Boll Mi: μηδε V P μὴ δὲ F || 374 μηδὲ τι Mi: μηδὲ τι V P μὴ δὲ τι F Boll || ἐπαινετός P ||

380 παραδόσεως καὶ τοιοῦτον προθεῖναι ἑαυτὸν ὑπόδειγμα καλὸν τοῖς βουλομένοις
μὴ μόνον ὀνόματι, ἀλλὰ καὶ πράγματι μονάζειν καὶ οἰκεῖον τῷ βίῳ καὶ τὸ ἔργον
ἔχειν; Πῶς γὰρ ἂν μοναστής ἀληθινὸς ὁ δεσποτείας φόβον δούλους
ἐπανατεινόμενος; ἢ πῶς ἀγοιητεὸς τὴν ὄρασιν ὁ ἐκ θεωρίας τοῦ συνόντος αὐτῷ
385 ὑπουργικοῦ θήλεος ἀσκητῆς καθυπηρετούμενος; ὅπου γε καὶ τούτου ἐκτός
ὑπάρχων, τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ συμβέβηκεν ἀλίσκεσθαι. Ἦψατο τοιγαροῦν ὁ
ζῆλος τῶν ἐγγύθεν καὶ μετέλαβον τοῦ ἀγαθοῦ οἱ φιλόθεοι πόρρωθεν κάκεινος τὸ
κλέος διαωνίζον ἀπηνέγκατο, εἰ δὲ καὶ ἄλλον ἔσχεν συναγωνιστὴν τε καὶ
390 συλλήπτορα (φημί δὴ τὸν ταῦτα λέγοντα καὶ γράφοντα) τῷ Πατρὶ τὴν χάριν
ἀνεκτέον· παιδί γὰρ προσήκει τὰ πάντα πατρῶζειν καὶ ὅλον ἑαυτὸν
395 ἐμπαρέχειν τῷ γεννήτορι.

18. Ἐπειτα περιστέλλει ἑαυτὸν ἐκ τῶν ἐν ἄστει προόδων, ἐκ συνουσίας
ἀγχιστευόντων, ἐκ συνδιατριβῆς ἀρχόντων, εἴσω τῆς πνευματικῆς αὐλῆς
ἐρηρισμένον ἔχων τὸν πόδα· ἐπιστατεῖ τοῖς λογικοῖς θρέμμασι διατρέφον
390 διδασκαλίας πόα καὶ ναματίζων κατηχήσεως ρείθρω· ἐξ οὗ τί γίνεται; Εὐθαλεῖ ἢ
λεία, αὔξει τὸ ποιμνιον, γίνεται περιβόητον, δοξάζεται ὁ ἅγιος Θεός, παρ' οὗ πᾶν
ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον. Ἄλλ' οἷόν με ἐν μέσῳ τῶν εἰρημένων λαθὼν
μικροῦ δεῖν παρῆδραμεν; Ἦδη κρατησάσης τῆς εὐσεβοῦς Εἰρήνης καὶ πολλῶν
λόγων βαλλόντων καὶ βαλλομένων περὶ τῆς τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὑποθέσεως,
395 παρρησιάζεται πρὸ τῶν πολλῶν καὶ σὺν ὀλίγοις τὴν ἀλήθειαν, μάχεται τοῖς
εἰκονομαχοῦσι καθ' ὅσον οἷόν τε, ἐπεὶ μηδὲ δογματικὸς ἦν, ἀλλ' ἀπλοῦν μὲν τὸν
λόγον, εὐρύχωρον δ' ὁμῶς φερωνύμως καὶ πειθήνιον ἔχων. Ἀπόδειξις τῶν

---

376 ὑπόδειγμα καλὸν τοῖς βουλομένοις; cf. Flavius Josephus, *De bello Judaico libri vii*, lib. 6.103, l. 2 Niese (καλὸν ὑπόδειγμα βουλομένῳ) || 378-379 δεσποτείας φόβον ἐπανατεινόμενος; cf. Philo Judaeus, *De virtutibus* [*Philonis Alex. Opera* 5], 114. 4 Cohn (ἐπανατεινόμενον τὸν δεσποτικὸν φόβον) || 383 κλέος; Homerus, *Ilias*, 2, l. 325, l. 484 et cet. Allen || 383-384 συναγωνιστὴν τε καὶ συλλήπτορα; cf. Maximus soph., *Dissertationes*, dissertatio 8, § 7, l. 37 Trapp (συλλήπτορος καὶ συναγωνιστοῦ); Diodorus Tars., *Commentarii in Psalmos I-L*, IX, verse 23b, l. 4 Olivier (συλλήπτορας ἔχουσι καὶ συναγωνιστάς) || 385 τὰ πάντα πατρῶζειν; Greg. Nazianz., *De pace* 2 (Or. 23), § 7, l. 13 Mossay (τὰ πάντα πατρῶζειν) || 385-386 ἑαυτὸν ἐμπαρέχειν; locus com. sed ex. gratia cf. Greg. Nyssenus, *In inscriptions Psalmorum*, GNO 5, p. 55, l. 9 Mc Donough (τοῖς δεομένοις ἑαυτὸν ἐμπαρέχων) ||

---

376 παραδόσεως V Boll || 377.post βίῳ om. καὶ F || 379 ἢ F Mi: ἢ V ἢ P Boll || 380 ὑπουργικοῦ Boll || θήλεως V P Boll Mi || 381 συμβέβηκεν Boll Mi || 382 κάκεινος V P || 383 συναγωνιστὴν τε ante correctionem sed συναγωνιστὴν τε post correctionem V P || 385 ἀνεκτέον Mi || τὰ: τὸ Mi || πατρῶζειν nos: πατρῶζειν V P F πατρῶζειν Boll Mi ||

§18

389 ἐρηρισμένον ἔχων τὸν πόδα; cf. Greg. Nyssenus, *De officio hominis*, PG 44, col. 141, l. 24 (ἔχειν τὸν πόδα...ἐρειδόμενον); Greg. Nazianz., *Carmina moralia*, PG 37, col. 607, l. 6 (πόδα μᾶλλον ἐρειδεῖν) || ἐπιστατεῖ τοῖς λογικοῖς θρέμμασι; cf. Didymus Caecus, *Commentarii in Zachariam*, lib. 4, § 100, l. 1 Doutreleau (ἐπιστατουμένων τῶν λογικῶν προβάτων) || 391 αὔξει τὸ ποιμνιον; cf. Greg. Nyssenus, *Antirrheticus adversus Apollinarium*, GNO 3.1, p. 131, l. 15 Mueller (αὔξει διὰ τῶν λόγων τὸ ποιμνιον); Greg. Nazianz., *Carmina de se ipso*, PG 37, col. 1416, l. 13 (αὔξει ποιμνιον) || 391-392 παρ' οὗ πᾶν ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον; Greg. Nazianz., *In novam Dominicam* (Or. 44), PG 36, col. 616, l. 46; Cyrillus Alex., *Commentarii in Matthaeum*, fragm. 89, l. 9 Reuss ||

παράδοση και να προβάλλει τέτοιο τον εαυτό του, είναι καλό παράδειγμα για όσους θέλουν όχι μόνο κατ' όνομα αλλά και έμπρακτα να είναι μοναχοί και το έργο τους να συνάδει με τη ζωή τους. Γιατί πώς θα μπορούσε αληθινός μοναχός να απειλεί με τον φόβο της εξουσίας του δούλους; Ή πώς θα μπορούσε να μείνει αγοήτευτος στην όραση από τη θέα του συνυπάρχοντος μ' αυτόν υπηρετικού θηλυκού ο υπηρετούμενος ασκητής; (και σε όποια περίπτωση, βέβαια, δεν υπήρξε τέτοιο ζήτημα, έχει συμβεί να κυριευθεί η μονή από εσωτερική διαμάχη). Άναψε πραγματικά ο ζήλος των κοντινών και μετείχαν στην αρετή όσοι αγαπούσαν τον Θεό και από απόσταση εκείνος έφερε μαζί του διαρκή δόξα. Και αν και είχε άλλο συναγωνιστή και βοηθό (εννοώ βέβαια τον ομιλητή και συγγραφέα αυτών), στον Πατέρα πρέπει να αναφερθεί η χάρη, γιατί το παιδί αρμόζει να μιμείται σε όλα τον πατέρα και να αφιερώνει όλο τον εαυτό του στον γεννήτορα.

18. Μετά προφυλάσσει τον εαυτό του από τις δημόσιες εμφανίσεις στην πόλη, από συντροφιά συγγενών, από συναναστροφή αρχόντων, έχοντας το πόδι του μέσα στην πνευματική αυλή σταθερά στηριγμένο. Φροντίζει για τα λογικά θρέμματα διατρέφοντάς τα με χλόη διδασκαλίας και ποτίζοντάς τα με τα νάματα της κατήχησης, από το οποίο τι προκύπτει; Ανθεί το σύνολο των λογικών προβάτων, αυξάνει το ποίμνιο, γίνεται περίφημο, δοξάζεται ο άγιος Θεός, από τον οποίο προέρχεται καθετί που επιτυγχάνεται από τον άνθρωπο. Αλλά κάτι ανάμεσα στα λεγόμενα, κατά λάθος, λίγο έλειψε να μου ξεφύγει; Ενώ βασίλευε η ευσεβής Ειρήνη και πολλοί λόγοι έβαλλαν και βάλλονταν για την υπόθεση των σεπτών εικόνων, λέει με παρηρησία εκ μέρους των πολλών και με συνδρομή λίγων την αλήθεια, αγωνίζεται κατά των εικονομάχων όσο είναι δυνατόν, γιατί δεν ήταν δογματικός, αλλά διέθετε απλή επιχειρηματολογία αλλά και πλατιά σκέψη, ανάλογη με το όνομά του, και πειθώ. Απόδειξη των

---

387 τῶν ἐν ἄσσει: τὸν ἐν ἀσεία P || 389 ἐρηρησμένον nos: ἐρηρισμένον V P F Boll Mi || ἐπιστατή P
|| 391 λεία F: λία V P Λία Boll Mi || 392 οἶόν με F Boll Mi: οἶον με V P || λαθὸν F: λαθῶν forse V
λαθῶν P λαθῶν Boll Mi || 396 μηδὲ Boll Mi: μηδε V P μὴ δὲ F || 397 πειθῆνον ed. (πειθανὸν *propos.*
in apparatus) Mi || post πειθῆνιον *transp.* φερωνύμως F ||

ειρημένων, τὸ ἐν καθέδρα μητροπόλεως τῶν ἐπιφανῶν ἐν τῇ κατὰ τοὺς Ἁγίους
400 Ἀποστόλους συνόδῳ παρὰ τοῦ τηνικάδε προεδρεύοντος κατ' ἐκλογὴν τεθῆναι
τὸν ἄνδρα, οὔτε πρότερον πτοηθέντα τὰς ἀπειλὰς τῶν αἰρετιζόντων, οὔτε
τηνικαῦτα ὑποπτήξαντα τὴν ἀποτροπὴν καὶ ἐπιδρομὴν τοῦ στρατιωτικοῦ
τάγματος, ἥνικα ὤρμησεν πρὸς τὸν μέγαν νεῶν καταβοῶν τοῦ προέδρου καὶ
ἀνευφημοῦν τὸν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ψευδοσύλλογον. Καὶ μικρὸν
405 ὕστερον, ὅποτε διελύετο τὸ τῆς ἀληθείας ἄθροισμα, καὶ ὡς ἐκ μέσου λεόντων ἢ
βασιλίσσα ὑπεξῆει ἄνευ αἵματος, ὡς εἰπεῖν, δειχθεῖσα μάρτυς, καὶ ὁ ἡμέτερος
καθηγητὴς τῷ ἀρχιερεὶ συνεπόμενος οὐδὲν ἐπὶ τοῖς τετολημμένοις ἐδεδοίκεν
μικρὸν γὰρ ἔστι τὸ ἐν τῇ Νικαέων συνόδῳ ἐκ δευτέρου εὑρεθῆναι διὰ τὸ ἐκ μέσου
τότε γεγονέναι τὸν ἀτίθασον λαὸν καὶ ἀτεράμονα. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα οὕτως καὶ τὸ
410 τῆς ὀρθοδοξίας τρόπιον ἐκρατύνθη, ἐπανῆκεν ὁ Πατὴρ εἰς τὸ οἰκεῖον
φροντιστήριον ἐχόμενος τῆς προστασίας· καὶ βληθεὶς νόσῳ ἀπόγνωσιν ζωῆς
ὑποδηλούσῃ τῷ ἐρμαίῳ τῆς ἐπιθυμίας, μετατίθεται τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἡμᾶς, τοὺς
μηδὲ τοῦ ἀρχεσθαι ἀξίους. Εὐρίσκει οὖν τὴν ποθουμένην ταπεινώσιν, λαμβάνει
ἀνακωχὴν τῶν λυπηρῶν, λύεται τῶν συνεχόντων ἐπηρειῶν, ὀφθεῖς οἷος ἦν τὸ
415 πρότερον, ἀφιλάργυρος, ἀφιλοκτῆμων, ἀφιλοπράγμων, τῆς δυσμενείας οὐκ
ἐχούσης χώραν ἐτι συνεφεῖν τῆς ἐκείνου ἀρετῆς τὴν ἀκτίνα· πειράζονται γὰρ
καὶ δίκαιοι, ὡς ἂν τῇ πυρώσει τῶν λυπηρῶν χρυσοειδέστεροι τὰς ψυχὰς γένοιοντ'
ἂν καὶ μὴ ὑπολισθαίνουσιν εὐθυποροῦντες, ὡς ἂν μάθοιεν παρὰ Θεοῦ αὐτοῖς
εἶναι πᾶν τὸ κατορθούμενον.

19. Ὁ μὲν οὖν τῆς καθηγήσεως τρόπος ἤδη πεπέρασται *τρέψομαι δὲ τὸν*
420 *λόγον ἐπὶ τὸ διαβοητότερον. Ἀλλὰ μοι στένειν πάρεστιν, ὀρμωμένῳ μὲν τ' ἀληθῆ*
φράσαι, ἀναινομένῳ δὲ τὴν διήγησιν φειδοῖ τῶν δεδρακότων. Ὅμως ἐπεὶ μὴ οἶόν
τε ἄλλως φανερώσαι τὰ κρυβῆναι μὴ ὀφείλοντα, καίπερ πανταχοῦ
διαθρυλλούμενα, ἐπὶ τὴν δήλωσιν ἐλεύσομαι οὐ θριαμβεύειν τοὺς δράσαντας
425 *βουλόμενος, ὅσον σπηλογραφήσαι τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀειμάκαρος. Οὐαί σοι, πόλις,*
φησὶν, ἣς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερός ἐστιν, τῆς Γραφῆς πάλαι μὲν ἀκήκοα, νῦν δὲ

404 *ἐκ μέσου λεόντων*: Eusebius Caes., *Commentaria in Psalmos*, PG 23, col. 517, l. 26, col. 524, l. 27 ||
404-405 *ἐκ μέσου - αἵματος*: cf. I Macc. 2, 60, 2 (Δανιήλ...ἐρρύσθη ἐκ στόματος λεόντων); Dan.
(Theodot.) 6, 21, 4 (σεσωκέ σε ἀπὸ τῶν λεόντων) || 415-417 *πειράζονται - γένοιοντ'* ἂν: cf. Sap. 3, 5-6
(δικαίων ψυχαί...Θεὸς ἐπέπειρασεν αὐτοὺς...ὡς χρυσίον ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς); Zach. 13, 9
(καὶ πυρώσω αὐτοὺς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον καὶ δοκιμῶ αὐτοὺς ὡς δοκιμάζεται τὸ χρυσίον);
Eusebius Caes., *Commentaria in Psalmos*, PG 23, col. 661, l. 18 (ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ὡς πυροῦται
τὸ ἀργύριον) || 417-418 *παρὰ Θεοῦ - κατορθούμενον*: cf. v. 391-2 ||

402 *καταβοῶν*: an καταβοῶν? || 403 *ἀνευφημοῦν* V P Boll *servani*: ἀνευφημῶν F Mi || τὸν: τὸ V P ||
405 *ὑπεξῆει* F Mi: ὑπεξίει V P Boll || 408 *οὕτω* Mi || 410 *βληθεὶς*: ληφθεὶς F || 411 *ὑποδηλούσῃ* F
Mi: ὑποδηλούσῃς V P Boll || 412 *μηδὲ* P Boll Mi: *μηδε* V *μη δὲ* F || 413 *συνεχόντων* V P Boll Mi
servani: *συνεχουσῶν* F || ἦν P || 416 *τὰς ψυχὰς* om. F || 417 *ὑπολισθαίνουσιν* F ||

λεγομένων μου, το ότι στην έδρα της μητροπόλεως από τους επιφανείς, κατά τη διάρκεια της συνόδου στους Αγίους Αποστόλους, στο πλευρό του τότε προέδρου τοποθετήθηκε αιρετός ο άνθρωπος, χωρίς να έχει ποιοτική από τις απειλές των αιρετικών, ούτε εκείνη την ώρα να είναι σε συστολή από την απόκρουση και την επιδρομή του στρατιωτικού τάγματος, όταν ξεκίνησε για τον μεγάλο ναό αποδοκιμάζοντας τον πρόεδρο και επευφημώντας την ψευδοπαράταξη των εικονομάχων. Και λίγο αργότερα, όταν διαλύσαν τη συνάθροιση των υπερασπιστών της αλήθειας, και η βασίλισσα σαν μέσα από λάκκο λεόντων ξέφυγε αναίμακτα, όπως λέγεται, αναδεικνυόμενη ως μάρτυρας, και ο δικός μας καθηγητής συνακόλουθος του αρχιερέα, τίποτα εξαιτίας όσων είχαν επιχειρηθεί, δεν φοβήθηκε. Γιατί, σε μικρό διάστημα, έλαβε χώρα η δεύτερη συνάντηση στη σύνοδο της Νίκαιας, εξαιτίας της διακοπής που είχε τότε προκαλέσει ο τραχύς και ατίθασος όχλος. Επειδή έτσι είχαν αυτά και το τρόπαιο της ορθοδοξίας ισχυροποιήθηκε, επανήλθε ο Πατέρας στο δικό του μοναστήρι αναλαμβάνοντας την ευθύνη της διοίκησης και αφού προσβλήθηκε από αρρώστια, ενδεικτική της θυσίας της ζωής του, για το επικερδές της επιθυμίας του παραδίδει τη διοίκηση σε μας, που δεν είμαστε άξιοι ούτε να διοικούμαστε. Βρίσκει, λοιπόν, την πολυπλοκότητα ταπεινή θέση, αποστασιοποιείται από τα λυπηρά, παύει να δέχεται συνεχείς προσβολές (ή ηθικές βλάβες), αποκαλύπτοντας τον εαυτό του όπως ήταν και πριν, χωρίς δηλαδή να αγαπά το χρήμα, την απληστία, την πολυπραγμοσύνη, χωρίς να υπάρχει πια η εχθρική διάθεση για να σκοτεινιάζει το φως της αρετής εκείνου. Γιατί δοκιμάζονται και οι δίκαιοι, για να μπορούν να γίνουν με τη δοκιμασία της στενοχωρίας περισσότερο ομοειδείς με τον χρυσό στις ψυχές και να μην ολισθαίνουν, όταν προχωρούν σωστά, έτσι ώστε να μπορούν να μάθουν ότι κάθε επίτευγμα για τους ίδιους προέρχεται από τον Θεό.

19. Ο τρόπος, λοιπόν, άσκησης της ηγουμενίας έχει ήδη ολοκληρωθεί. Θα στρέψω, όμως, τον λόγο προς τα πιο ξακουστά. Αλλά μου επιτρέπεται να θρηνώ, εγώ που σπεύδω από τη μια πλευρά να πω την αλήθεια και από την άλλη ντρέπομαι για τη διήγηση από «λύπη» εξαιτίας όσων τα έχουν διαπράξει. Όμως, επειδή δεν είναι δυνατόν να φανερώσω αλλιώς όσα δεν πρέπει να αποσιωπηθούν, αν και παντού γνωστά, θα προχωρήσω στη φανέρωσή τους χωρίς να θέλω να εκθέσω ως διεφθαρμένους τους δράστες, όσο να περιγράψω την αρετή του αιμιακάριου. «Αλίμονο σε σένα, πόλη» λένε, «από την οποία ο βασιλιάς σου είναι πιο νέος», έχω ακούσει από παλιά τη Γραφή, ενώ τώρα

§19

419-420 *τρέψομαι δὲ τὸν λόγον* : cf. IV Mac. 1, 12, 3 (εἰς τὸν περὶ αὐτὸν τρέψομαι λόγον | 420 *μοι στένειν πάρεστι*: Euripides, *Andromacha*, v. 96 Diggle (πάρεστι δ' οὐχ ἔν ἀλλὰ πολλὰ μοι στένειν); Sophocles, *Electra*, v. 959 Lloyd-Jones/ Wilson (πάρεστι μὲν στένειν); Libanius, *Declamationes 1-51*, declamatio 5. 1. 91, 1. 7 Foerster (στένειν ἐκείνῳ πάρεστι;) | 424-425 *οὐαὶ σοὶ - νεώτερος*: Eccl. 10, 16 (οὐαὶ σοὶ πόλις ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος) | *οὐαὶ σοὶ - ἐστιν*: Greg. Nazianz., *De fuga* (Or. 2), § 73, 1. 7 Bernardi (οὐαὶ σοὶ πόλις ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος ἐστι) | 427-428 *ἐξ αὐτοκρατορικῆς ἀκολασίας οἰσθηλατημένος*: cf. Didymus Caecus, *Commentarii in Zacchariam*, lib. 3.146, l. 6 Doutreleau (τιτρώσκοντα εἰς τὸν τῆς ἀκολασίας ἔρωτα, ὡς πυρωθῆναι οἰσθηλατομένους) |

420 Ἀλλά μοι: Ἄλλ' οἴμοι Mⁱ | τάληθη F τάληθη P | 421 φράσαι: λέγειν F | 425 *post* σου *transp.* F φησὶν | πάλαι: πάλιν P |

430 ἐν πείρᾳ γεγένημαι. Κωνσταντίνος, ὁ τῆς Εἰρήνης ῥάδαμνος, οὐ ἡ πίστις μὲν
 ὀρθῆ ἐκ μητρικῆς εὐσεβείας ἐσφραγισμένη, ὁ βίος δὲ σκαμβὸς ἐξ αὐτοκρατορικῆς
 ἀκολασίας οἰστροηλατημένος, ἄρτι γὰρ κρατήσας ἐν νεαζούσῃ ἡλικίᾳ, ὁμοῦ μὲν
 435 τῆς μητρῴας αἰδοῦς καὶ φυλακῆς ἀφηνιάσας, ὁμοῦ δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων
 ὑπερφρονήσας, ἐκβαλὼν τὴν νομίμως αὐτῷ συναφθεῖσαν γυναῖκα μοιχεύει κατὰ
 τὸν Ἡρώδη. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν ἡ ἱστορία; Ὅτι τοῦ Προδρόμου ὁμόζηλος καὶ ὁ
 440 ἡμέτερος καθηγητὴς πεφανέρωταί πως· πάντων γὰρ σχεδὸν συνελθόντων τῇ
 παρανομίᾳ, μόνος, ὡς εἰπεῖν, οὗτος σὺν τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν εἴτ' οὖν φοιτηταῖς
 445 ἀκλόνητος διαμένων, ὑπὲρ οὗ, ὅσα καὶ ἡλικία δι' ὅλου ἔτους τὰ ἀγωνίσματα,
 ἀκοαὶ ἐπ' ἀκοαῖς, ἀπειλαὶ ἐπ' ἀπειλαῖς μαστίγων, ἐξοριῶν, ἀκρωτηριασμῶν. Ὡς
 δὲ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἠνύετο τῶν σπουδαζομένων τῷ Καίσαρι, ἐφ' ἕτερον μέτεισι
 τρόπον· καὶ ἦν τὸ μὲν δράμα κατὰ τὸ ἀδόμητον ἐτέρων, ἡ δὲ χεὶρ Ἀβεσσαλῶμ ἡ
 440 τοῦτο τρακτεῦσα. Ἰστε τοὺς παραπεμφθέντας μονάζοντας καὶ τὰ σταλέντα
 ἀντεπιφέροντος καὶ ἀντεπιστέλλοντος, ἡ ἀνακάλυψις τῆς βασιλικῆς μορφῆς
 ἠκύρωτο, οὐκέτι χώραν ἔχοντος τοῦ προσωπεῖου φαίνεσθαι. Ἀβάλε τὰ τότε
 γεγενημένα παρὰ τῶν σταλέντων δύο στρατηγῶν, ὡς ἐπὶ πολεμίων τινῶν πρὸς
 τὸν ἄοπλον μοναστὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ μόνῳ τῷ θεῷ νόμῳ φραττόμενον. Ἦρθη
 445 ποιμὴν ἐκ μέσου καὶ διεσκορπίσθη τὰ πρόβατα ἀπὸ τῆς ποιμνῆς· οἱ μὲν
 ἐτύφθησαν, ἄλλοι ὑπερωρίσθησαν, ἕτεροι ἐδώχθησαν, καὶ τό γε ἐλεεινότερον,
 θέσπισμα βασιλικὸν ἀπροσδέκτους εἶναι πανταχοῦ τοὺς διὰ Κύριον
 450 δεδιωγμένους· καὶ ὑπήκουσάν γε οἱ τῶν σεμνείων προϊστάμενοι, καὶ σπάνιος ὁ
 ἀποτολμῶν εἰσδέξασθαι καὶ Χριστὸς ἐκάθευδεν, δι' οὓς οἶδεν τρόπους,
 δοκιμάζων τὰ γινόμενα, τῶν μὲν βασανίζων τὸν πρὸς αὐτὸν πόθον, εἰ
 455 ἐπιμένειεν, τῶν δὲ τὸ ἀπάνθρωπον οἰκτιζόμενος ἐνεγκεῖν εἰς μετάμελον.
 20. Τί οὖν ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητής; Αποτέμνεται τῶν οἰκείων μελῶν
 ἐθελοντής, καταλιμπάνεται μονώτατος τὴν ψυχὴν θεῖς ὑπὲρ τῶν προβάτων,
 κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ ὡς ἀληθῶς ποιμὴν ἀγαθός, ἄγεται ἐπὶ τὸν Καίσαρα ὑπὸ
 455 Βριάρεω χειρός, εἰστήκει κατὰ πρόσωπον, εἰ καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν, οἶον Ἰωάννης
 ὁ Πρόδρομος τοῦ Κυρίου, πλὴν ὅσον ὁ μὲν αὐτοκίνητος, ὁ δὲ ἑτεροκίνητος. Ὡ τῆς

430-431 ἐκβαλὼν-Ἡρώδη: cf. Mat. 14, 3-4 ; Mar. 6, 17-18; Flavius Josephus, *Antiquitates Judaicae*, lib. 17, proemium, l. 27, Niese (Ἡρώδης παρήγγειλεν...ἐκβαλεῖν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ) || 437 καὶ ἦν τὸ μὲν δράμα ἐτέρων, ἡ δὲ χεὶρ Ἀβεσσαλῶμ: Greg. Nazianz., *In laudem Athanasii* (Or. 21), § 15, l. 6-7 Mossay || χεὶρ Ἀβεσσαλῶμ: Π Ki. 18, 18, 5 || 443-444 Ἦρθη ποιμὴν-ποιμνῆς: cf. Jer. 23, 1 (οἱ ποιμένες οἱ διασκορπίοντες...τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου) || 444 διεσκορπίσθη τὰ πρόβατα ἀπὸ τῆς ποιμνῆς: cf. Mt. 26, 31, 4 (πατάξω τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς) || 446-447 διὰ Κύριον δεδιωγμένους: cf. Greg. Nyssenus, *Orationes VIII de beatitudinibus* (Or. 8) GNO 7.2, p. 166, l. 5, Callahan (διὰ τὸν Κύριον δεδιωγμένου) || 449 Χριστὸς ἐκάθευδεν: cf. Marcus erem., *De incarnatione sive adversus Nestorianos*, § 39, l. 13 De Durand (ἐκάθευδεν ὁ Χριστός); Greg. Nazianz., *Epistulae*, ep. 80, 2, 5 Gallay (Χριστὸς καθεύδει) ||

428 ἐξοιστροηλατημένος F || 431 ἡ στορία P || 432 πεφανέρωται πῶς P || γὰρ om. V P || σχεδὸν P || 433 οὕτως P || εἴτ' οὖν Mi: εἴτ' οὖν V P Boll ἦγον F || 434 διαμένων: διέμεινεν F || 435 ἐξορισμῶν F || 437 τρόπων P || χεὶρ Boll || ἀβεσσαλῶν P || 438 τρακτεῦσα V P Boll: τρακτεῦσα F τρακτεῦσα Mi || 439 ἐπὶ δεῖ P || βέβαια P || 441 ἠκύρωτο: in margine V om. P || ἀβάλε Mi: ἀβάλαι V P F Boll || 445 ἐδώχθησαν P || 447 σεμνείων F Mi: σεμνίων V P Boll ||

το ξέρω εκ πείρας. Ο Κωνσταντίνος, βλαστός της Ειρήνης, του οποίου η πίστη έχει σφραγιστεί από τη μητρική ευσέβεια, αλλά ο βίος του «στρεβλός», ωθούμενος από μανία αυτοκρατορικής ακολασίας, αφού πρόωρα κυβέρνησε σε νεαρή ηλικία, έχοντας ταυτόχρονα εκτραπεί από την ηθική συστολή προς το πρόσωπο της μητέρας του και την εποπτεία της και περιφρονώντας την ίδια στιγμή τους θείους νόμους, αφού έδωσε τη νόμιμη σύζυγό του, γίνεται μοιχός όπως ο Ηρώδης. Αλλά για ποιο λόγο η ιστορία; Επειδή με τον ίδιο ζήλο του Προδρόμου έχει φανερωθεί, κατά κάποιον τρόπο, και ο δικός μας καθηγητής, γιατί όταν όλοι, ίσως, συμπορεύθηκαν με την παρανομία, μόνος, για να πω, αυτός μαζί με τα δικά του παιδιά, βασικά με τους φοιτητές του, μένει αμετακίνητος. Εξαιτίας αυτού πόσες και πόσο μεγάλες οι γενναίες πράξεις σε όλη τη διάρκεια του έτους, διαδόσεις επί διαδόσεων, απειλές επί απειλών, μαστιγώσεων, εξοριών, ακρωτηριασμών; Επειδή όμως, έτσι, τίποτα απ' όσα επιχειρήθηκαν από τον αυτοκράτορα δεν ήρθε εις πέρας, επιζητά άλλο τρόπο. Και η πράξη ήταν άλλων, σύμφωνα με το άσμα, αλλά το χέρι του Αβεσσαλώμ την επινοεί. Γνωρίζετε τους παραπεμφθέντες μοναχούς και τα γράμματα που εστάλησαν. Και τέλος, επειδή και αυτά είναι «σβησμένα» από τον χρόνο και αβέβαια, όταν ο Πατέρας έστειλε και απαντούσε τα αναγκαία, το Ξεσκέπασμα του βασιλικού προσώπειου του στέργει το κύρος, ώστε να μην μπορεί πια να κρυφτεί. Αλίμονο, τα όσα είχαν γίνει τότε από τους δύο σταλμένους στρατηγούς, σα να επρόκειτο για κάποιους εχθρούς προς τον άσπλο μοναχό του Χριστού, ο οποίος προστατευόταν μόνο από τον θείο νόμο. Απομακρύνθηκε ο ποιμένας από τη μέση και διασκορπίστηκαν τα πρόβατα από την ποιμνή. Άλλοι πληρώθηκαν, άλλοι εξορίστηκαν, άλλοι εκδιώχθηκαν και το πιο λυπηρό, βέβαια, ήταν η βασιλική διαταγή να μην γίνονται δεκτοί πουθενά όσοι είχαν διωχθεί για χάρη του Κυρίου. Και, βέβαια, υπάκουσαν και οι ηγούμενοι των μονών και σπάνια κάποιος τολμούσε να τους δεχτεί. Και ο Χριστός έμενε άπρακτος αφήνοντας να εξελίσσονται τα γεγονότα, με όσους τρόπους διέθετε, άλλων τον θείο πόθο δοκιμάζοντας, αν επέμεναν, και άλλων την απανθρωπιά αντιμετωπίζοντας με οίκτο, ώστε να τους οδηγήσει σε μετάνοια.

20. Τί πράττει, λοιπόν, ο αθλητής του Χριστού; Αποχωρίζεται εθελοντικά από τους οικείους, μένει εντελώς μόνος διαθέτοντας την ψυχή του υπέρ των προβάτων, σύμφωνα με το Ευαγγέλιο, αυτός που σαν αληθινά αγαθός ποιμένας οδηγείται στον αυτοκράτορα από στιβαρό χέρι, στέκεται ενώπιόν του, αν και τολμηρό να το πω, όπως ο Ιωάννης ο Πρόδρομος του Κυρίου, αλλά με τη διαφορά ότι ο ένας κινήθηκε αφ' εαυτού, ενώ ο άλλος έχοντας τον πρώτο ως παράδειγμα.

§20

452 *τὴν ψυχὴν θεὸς ὑπὲρ τῶν προβάτων* : cf. Joh. 10, 11, 13 (ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων) || 454 *Βριάρεω χεῖρός*: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in patrem* (Or. 18), PG 35, col. 992, l. 38 (Βριάρεω χεῖρας); Theodorus Syncellus, *Homilia de obsidone Avarica Constantinopolis*, p. 78, l. 1 Stembach (Βριάρεω χεῖρας); Homerus, *Ilias*, 1, v. 403, Allen (ὄν Βριάρεων καλέουσι) || *εἰσπῆκει κατὰ πρόσωπον*: cf. Jer. 18, 20, 3 (ἔστηκότος μου κατὰ πρόσωπόν σου), 30, 13, 4 (στήσεται κατὰ πρόσωπόν μου) ||

451 μελὼν om. F || 454 βριάρεω F: βριαροῖο V βριαρίο P βριαροῦ Boll Mi || 455 *ante* Πρόδρομος *transp.* τοῦ Κυρίου F || ὦ Mi: ὦ V P F Boll ||

460 ἀνδρικήσ καρδιάσ. Οὐχ ὑπέπτηξεν τῷ κράτει, οὐκ ἐνέδωκεν ταῖσ ἀπειλαῖσ, οὐκ
 ἐχαινώθη ταῖσ πιθανότησι, καὶ ταῦτα οὐσης ἀφ' αἵματος τῆσ τῆσ Ἡρωδιάδι
 ὁμογνώμονοσ· ἀλλ' ἐφθέγγετο ἀτρέμασ, ἀλλ' ὠμολόγησεν ἀνεπαισχύντωσ τὸν
 λόγον τῆσ ἀληθείασ. Εἶπεν ὁ τοῦ Κυρίου Πρόδρομοσ· Οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν
 465 γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου. Εἶπεν καὶ ὁ τοῦτου μιμητῆσ τὰ
 ἐφάμιλλα πρὸσ τὸν Ἡρώδου ὁμοιον. Καὶ τέμνεται μὲν τὴν κεφαλὴν οὐδαμῶσ, ὅτι
 μὴδὲ ἠβούλετο ὁ Καίσαρ μάρτυρα τελέσαι τὸν τῆσ προαιρέσει ἀθλήσαντα, ὡσ
 προλαβὼν ἀπεφθέγγετο, ὁμολογητὴν δὲ Χριστοῦ καὶ μὴ βουλόμενοσ ἀπέδειξεν,
 470 καθείρξασ ἐν οἰκίσκῳ τινὶ ὡσ κακοῦργον τὸν θησαυρὸν τῆσ ἀληθείασ, κλεισ ἐπὶ
 κλεισὶ θέμενοσ καὶ δι' ὀπῆσ τὴν τροφὴν πορίζεσθαι κεκελευκῶσ, πρὸσ τὸ ὑφ'
 οὐδενὸσ ὀράσθαι τῶν ἄλλων ἀπάντων τὸν ὑπὸ Κυρίου ὀρώμενον. Καὶ οἱ
 συναρόμενοσ τῷ Καίσαρι, τῶν μοναστῶν οἱ προέχοντεσ, ὧν αἰσχυναίμην εἶπειν
 τὰ ὀνόματα, καὶ ἡ εἰρκτῆ, τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα καὶ
 ὁ θαυμαστὸσ φρουράρχοσ ὁ τοῦσ μοιχωμένοσ καταστεψάμενοσ. Οἴμοι, μετὰ τοῦ
 475 προφήτου βοήσομαι, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβῆσ ἀπὸ τῆσ γῆσ καὶ ὁ κατορθῶν ἐν
 ἀνθρώποισ οὐκ ἔστιν. Τί γὰρ καὶ εἶπω τὸν παραδῶσαντα τὸν ἄγιον τῷ
 μοιχοζεύκτῃ εἰσ τὸ φρουρηθῆναι; ἢ τὸν προανακρίναντα ἐξ ἀποστολῆσ τοῦ
 βασιλέωσ τὸν ἀνεύθυνον; <ἢ> τοῦσ μετὰ τὴν εἰρκτὴν παραπεμφθέντασ πρὸσ τοῦ
 Καίσαροσ ἱεράρχασ εἰσ τὸ λόγῳ μόνον συνθέσθαι τὸν δικαιον, τῆσ τε φυλακῆσ
 480 τοῦ χάριν ἀφεθῆναι καὶ πάντων τῶν οἰκειῶν δεσπόμενοι; ἢ τοῦσ ἐξῶθεν
 σκῶπτοντάσ τε καὶ διασύροντασ, ὁμαίμονάσ τε καὶ οὐχ ὁμαίμονασ, ὁμοσχήμοσ
 τε καὶ ἑτεροσχήμοσ; Ὡ τῆσ ἀτοπίασ, μᾶλλον δὲ τῆσ κατὰ τῆσ ἀληθείασ
 ἐξυβρίσεωσ. Ἐκστασιν κατηγοροῦν τοῦ γενναίου οἱ μοιχαλλοῖωτοσ, κενοδοξεῖν
 ἐπεφήμιζον τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ δόξῆσ ἐναγωνιζόμενον οἱ διὰ τὸ τὰ πρὸσ
 485 ἀρέσκειαν τοῦ Καίσαροσ πράττειν τε καὶ λέγειν τῆσ δεσποτείας Κυρίου
 ἐκπίπτοντεσ. Ἐφερεν δὲ ὁμοσ τὴν ἀπάνθρωπον τοῦ καιροῦ φορὰν ὁ τοῦ Χριστοῦ
 θεραπευτῆσ πρὸσ ἐν μόνον σκοπῶν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῆσ
 ἀνταπόδοσιν. Καὶ γε διήλθεν τὴν κάκωσιν ὡσ ἐν ἀδύτοισ ἀναπαυόμενοσ. Οὐ γὰρ
 Θεὸσ τὸ σπουδαζόμενον, ἐκεῖ οὐδὲν τὸ νικῶν τὸν φιλόθεον.

456 οὐκ ἐνέδωκεν ταῖσ ἀπειλαῖσ: cf. Flavius Josephus, *Antiquitates Judaicae*, lib. 2.50, l. 3 Niese (ταῖσ ἀπειλαῖσ οὐκ ἐνέδωκεν); Bas. Caesar., *In Gordium martyrem*, PG 31, col. 501, l. 12 (οὐκ ἐνδιδόντα ταῖσ ἀπειλαῖσ) | 459-460 οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου: cf. Mc. 6, 18. | 470-471 ὅτι ἀπόλωλεν - ἀνθρώποισ: Mic. 7, 2, 1 (ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβῆσ ἀπὸ τῆσ γῆσ καὶ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποισ) | 475 τοῦ χάριν ἀφεθῆναι: cf. *Scholia in Apollonium Rhodium Argonautica* (scholia vetera), p. 17, l. 13 Wendel (τοῦτου χάριν ἀφεθῆναι) | 480-481 τῆσ δεσποτείας Κυρίου ἐκπίπτοντεσ: cf. Bas. Caesar., *Regulae morales*, PG 31, col. 841, l. 4 (τῆσ τοῦ Κυρίου δεσποτείας ἐκπίπτοντι) | 481 Ἐφερεν - φορὰν: cf. Greg. Nazianz., *Comparatio vitarum (Carmina moralia)*, l. 84 Werhahn, (Οἴσει δὲ πῶσ τις δυσκόλου καιροῦ φορὰν) | 482 πρὸσ ἐν μόνον σκοπῶν: cf. Proclus phil., *In Platonis Parmenidem*, p. 1015, l. 18 Cousin (σκοπεῖν πρὸσ ἐν μόνον) |

Τι μέγεθος ανδρικής καρδιάς! Δεν φοβήθηκε την εξουσία, δεν ενέδωσε στις απειλές, δε μαλάκωσε με τα αληθοφανή επιχειρήματα (και αυτά συνέβαιναν ενώ ήταν συγγενής του η ομοιδεάτισσα της Ηρωδιάδας), αλλά εκφράστηκε χωρίς τρόμο, αλλά ομολόγησε χωρίς ντροπή τον λόγο της αλήθειας. Είπε ο Πρόδρομος του Κυρίου: «Δεν σου επιτρέπεται να έχεις τη γυναίκα του Φιλίππου, του αδελφού σου». Είπε και ο μμητής του τα ανάλογα προς τον όμοιο του Ηρώδη. Και βέβαια, δεν αποκεφαλίζεται, γιατί καθόλου δεν ήθελε ο αυτοκράτορας να καταστήσει μάρτυρα, ως προς την πρόθεσή του, τον αγωνιστή, με αποτέλεσμα να προλάβει να εκφράσει φανερά τη γνώμη του. Ομολογητή όμως του Χριστού παρά τη θέλησή του τον ανέδειξε, αφού φυλάκισε τον θησαυρό της αλήθειας σαν κακούργο σε κάποιο μικρό οίκημα, τοποθετώντας κλειδαριές επί κλειδαριών και δίνοντάς του διαταγή μέσα από οπή να του παρέχεται η τροφή, ώστε να μην έρχεται σε οπτική επαφή με κανένα από όλους τους άλλους ο επιστατούμενος από τον Κύριο. Και οι βοηθοί του αυτοκράτορα ήταν οι ηγούμενοι των μοναχών, των οποίων θα ντρεπόμουν να πω τα ονόματα, και η φυλακή, το αποτρόπαιο μοναστήρι κοντά στα ανάκτορα, και ο θαυμαστός φρουράρχος αυτός που στεφάνωσε τους μοιχούς. Αλίμονο! Μαζί με τον προφήτη θα φωνάξω ότι «χάθηκε ο ευλαβής από τη γη και ο αναμάρτητος ανάμεσα στους ανθρώπους δεν υπάρχει». Και τι να πω γι αυτόν, ο οποίος παρέδωσε τον άγιο σ' αυτόν που στεφάνωσε τους μοιχούς, για να τον φρουρεί; Ή γι αυτόν που με προτροπή του βασιλιά διενήργησε την προανάκριση του αθώου; Ή για τους μετά την φυλάκιση σταλμένους από τον αυτοκράτορα ιεράρχες με στόχο να κάνουν τον δίκαιο να συμφωνήσει μόνο με τη λογική, ώστε και να ελευθερωθεί εξαιτίας αυτού και να είναι κύριος όλων των οικείων του; Ή για τους απέξω που τον περιέπαιζαν και τον διέσυραν, συγγενείς και μη, συναδέλφους και λαϊκούς; Τι ανοησία και περισσότερο τι εξύβριση της αλήθειας! Παραφροσύνη απέδιδαν στον γενναίο οι αλλοιωμένοι από τη μοιχεία, διατεινόταν ότι κενοδοξεί αυτός που αγωνιζόταν για τη δόξα του Χριστού, αυτοί που για να πράττουν και να κηρύσσουν τα αρεστά στον αυτοκράτορα εξέπεσαν από τη βασιλεία του Κυρίου. Υφίστατο όμως την απάνθρωπη φθορά της περιστάσης ο λάτρης (ακόλουθος) του Χριστού αποσκοπώντας μόνο σε ένα, την αλήθεια και το εξαιτίας της αντίδωρο. Και βέβαια αντεπεξήλθε την κακουχία σα να αναπαυόταν στα άδυτα. Γιατί όπου το ζητούμενο είναι ο Θεός εκεί τίποτα δε νικά τον φιλόθεο.

457 πιθανότησι F: πειθανότησι V P Boll Mi || 458 ἐφθέξατο Mi || 460 ante γυναίκαν add. τήν F || Φιλίππου: Πιλίππου Boll || 461 ὁμοια P || 462 μὴ δὲ F || ἠβούλετο V P Boll Mi: ἐβούλετο F || 465-466 ὑπ' οὐδενός F Mi || 467 συναιρόμενοι F: συναιρούμενοι V Boll Mi συνερούμενοι P || μοναχῶν F || 468 ἐχέκαλλα P Ἐχέκολλα Boll Mi || 469 οἶμοι Mi: οἴμοι V οἴμοι P Boll οἴμοι F || 471 ἀνθρώποις: οὐρανοῖς P || παραδώσαντα Mi: παραδόσαντα V P παραδόντα F παραδώκαντα Boll || 473 ἢ add. Boll Mi || 474 μόνῳ P || δίκαιον: ἄγιον F || 475 τοῦ: ἀν τούτου? || 476-477 ὁμοσχίμους τὲ V P F: ὁμοσχίμους τε Boll Mi || 477 ὦ Mi: ὦ V P F Boll || 478 μοιχαλλοῖσιν V P Boll Mi: αἰχμάλωτοι F || 479 ἀγωνιζόμενον F || τὰ om. F || 480 πράττειν τὲ P F || 481 τοῦ om. V P || 484 post οὐδὲν om. τὸ F || νικῶν F νικόν P ||

485 21. Βραχὺ τὸ ἐν μέσῳ καὶ ἡ μοιχικὴ βασιλεία μὴ βουληθεῖσα συνιέναι τοῦ
ἀγαθῶναι ἐκ μέσου γίνεται, ὡς ἂν μάθοιεν καὶ βασιλεῖς μὴ θείων νόμων
ὑπεράλλεσθαι, μηδὲ παρανομίας διωγμούς καὶ φυλακὰς ἐξυφαίνειν, κἂν μέγα
τῇ πορφυρίδι ὑπεραίρονται. Καὶ ὁ πιστὸς τοῦ Κυρίου νομοφύλαξ τὸ τῆς
490 ὁμολογίας βραβεῖον ἀναδησάμενος ἔξαισιν ἀπὸ τῆς φυλακῆς ὡς νικητῆς, πολλὰ
τὰ ἐγκώμια παρὰ πολλῶν δεχόμενος, ὑμνούμενος, μακαριζόμενος,
μαρτυρολογούμενος καὶ παρ' αὐτῶν τῶν πρότερον σκωπτόντων τε καὶ
κωμωδούντων. Ἰσαῖν γάρ, φησὶν ὁ Θεολόγος, θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ
πολέμιοι, ὅτ' ἂν τοῦ θυμοῦ λήξαντος ἐφ' ἑαυτῆς ἡ πράξις δοκιμάζεται, εἰ καὶ
495 ἕτερολέκτως ἔχει δεῦρο. Τῆς γὰρ φερωνύμου Εἰρήνης πάλιν κρατησάσης καὶ δι'
αἰδοῦς μαρτυρικοῦ ἐκβαλούσης τὲ καὶ ἐχούσης τὸν ἀνδρα παλιωροῖας δίκην, καὶ
εἰ τις ἐχθρὸς εἰς φίλον καὶ ἐπαινέτην μετελήλυθεν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν
φρουρέα ἀντιβολεῖν τὴν συγχώρησιν κατὰ γῆς ἐρρημμένον, ἔπαθεν δὲ
500 πάθος μᾶλλον ὁ ἀναίσθητος λίθος ἢ τι καινὸν ἐκείνος ἐν τοῖς ὀρμημένοις τε καὶ
λεγομένοις. Ἐπειδὴ δὲ ἐπανήκομεν ἐκ τῆς ὑπεροχῆς καὶ ἡμεῖς, ἄλλοι τὲ
ἀλλαχόθεν, καθάπερ τινες ὑπόπτεροι συντρέχοντες, ἐθαυμάζετο μὲν τὸ δρᾶμα
παρὰ τοῖς εὐσεβέσι, συνήπτετο δὲ τῇ κεφαλῇ τὰ μέλη, ἐφθέγγετο δὲ τάχα
κάνταυθα, εἰ καὶ τολμηρόν, ὁ μεγαλοφρονότατος Ἰσαΐας Ἄρον κύκλω τοὺς
ὀφθαλμούς σου καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου, ἦκουσιν πάντες οἱ υἱοὶ σου
505 μακρόθεν. Τότε ὄψη καὶ χαρῖση καὶ φοβηθῆση καὶ ἐκστῆση τῇ καρδίᾳ. Ὁ μὲν δὲ
ταῦτα ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο εἶπομι, ὅτι καὶ ὁ ἱεράρχης ἠδέσθη τὸν ἀνδρα, ἀπολογίαν
ποιησάμενος καὶ πρὸς ἔνωσιν ἐκκαλεσάμενος, ἢ καὶ γέγονεν ἐκβολὴ τοῦ
στεφανώσαντος καὶ φειδοῖ τῆς διαστάσεως, ἦν ὅτι μάλιστα φεύγων ἦν ὁ
μακάριος, κἂν νίκης ἐπαθλον πρὸς ἅπαντας τοὺς συνελθόντας ἀπηνέγκατο. Τί
510 γὰρ φιλαίτατον ἄλλο Θεῶ ὁμοιοῖας καὶ ἐνώσεως, ἢνίκα ἢ ἐνωσις μὴ ἐντολῆς
Θεοῦ δίστησιν;

§21

485-486 μὴ βουληθεῖσα συνιέναι τοῦ ἀγαθῶναι: cf. Ps. 35, 4, 2 (οὐκ ἐβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῶναι)
|| 488-489 τὸ τῆς ὁμολογίας βραβεῖον ἀναδησάμενος: cf. Eusebius Caes., *Contra Hieroclem*, p. 192, l.
24-5 Places (τὸ σοφίας ἀναδησάμενος βραβεῖον), *Preparatio evangelica*, lib. 8.1.1, l. 3 Mras (πάσης ἀρετῆς
βραβεῖος ἀναδησαμένων) || 492-493 θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ πολέμιοι: Greg. Nazianz.,
Funebris oratio in laudem Basilii Magni (Or. 43), § 51, l. 12 Bernardi (θαυμάζει γὰρ ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ
πολέμιοι) || Ἰσαῖ(ν) γὰρ θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ πολέμιοι: Eustratius presbyt., *Vita Eutychii*, l.
1079 Laga || 495 ἐχούσης τὸν ἀνδρα: Is. 54, l. 2 ; Gal. 4, 27, 4 || 500 καθάπερ τινὲς ὑπόπτεροι
συντρέχοντες: cf. Joan. Chrys., *In Genesim* (homiliae 1-67), hom. 34, PG 53, col. 319, l. 32 (καθάπερ
ὑπόπτερος τὴν οἰκουμένην περιτρέχων) || 501 συνήπτετο δὲ τῇ κεφαλῇ τὰ μέλη: cf. Theodoretus
Cyr., *Interpretatio in Psalmos*, PG 80, col. 868, l. 35 (συνάπτεται δὲ τῇ κεφαλῇ τὰ μέλη) || 502-504 Ἄρον -
μακρόθεν: cf. Is. 60, 4 (ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου: ἰδοὺ ἦκουσιν
πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν) || 504 Τότε - ἐκστῆση: cf. Is. 60, 5 (τότε ὄψη καὶ φοβηθῆση καὶ ἐκστῆση
τῇ καρδίᾳ); Theodoretus Cyr., *Commentaria in Isaiam*, 19, l. 74 Guinot (τότε ὄψη καὶ χαρῖση καὶ
φοβηθῆση καὶ ἐκστῆση τῇ καρδίᾳ); Eusebius Caes., *Commentarius in Isaiam*, lib. 2, § 50, l. 113 Ziegler (τότε
ὄψει καὶ χαρῖση καὶ φοβηθῆση καὶ ἐκστῆση τῇ καρδίᾳ) ||

21. Σύντομη η ενδιάμεση περίοδος και η βασιλεία των μοιχών, αφού δε συμπορεύθηκε με το αγαθό, εκπίπτει, ώστε κατά το δυνατόν να μάθουν και οι βασιλείς να μην υπερβαίνουν τους θείους νόμους, ούτε με παρανομίες να οργανώνουν διωγμούς και φυλακίσεις, ακόμα κι αν υπερηφανεύονται πολύ εξαιτίας της πορφύρας. Και ο πιστός νομοφύλακας του Κυρίου στεφανωμένος με το βραβείο της ομολογίας βγαίνει από τη φυλακή σα νικητής, δεχόμενος από πολλούς πολλά εγκώμια, ύμνους, μακαρισμούς και όντας αποδεκτός ως μάρτυρας Χριστού, ακόμη και από όσους πριν τον περιέπαιζαν και τον κακολογούσαν. Γιατί ξέρουν καλά, λέει ο Θεολόγος, να θαυμάζουν την αρετή του ανθρώπου και οι εχθροί του, όταν, αφού λήξει η οργή, κρίνεται η πράξη αυτούσια, αν και εδώ εκφράζεται με άλλα λόγια. Γιατί όταν ήρθε πάλι στην εξουσία η αυτοκράτειρα, που έφερε το όνομα της ειρήνης και από σεβασμό έβγαλε και εμπόδισε από τον μαρτυρικό <βίο> τον άνδρα, όπως στην παλίρροια, και κάθε εχθρός μετατράπηκε σε φίλο και εγκωμιαστή, με αποτέλεσμα και ο ίδιος ο φρουρός του να παρακαλεί για συγχώρηση έχοντας πέσει καταγής. Περισσότερο, όμως, πάθος επέδειξε η αναίσθητη πέτρα παρά εκείνος κάτι καινούργιο, σύμφωνα με τα μαρτυρούμενα και λεγόμενα. Και όταν επιστρέψαμε από την εξορία και εμείς και άλλοι από αλλού, όπως ακριβώς κάποιοι νεοσσοί που τρέχουν όλοι μαζί, απορούσαν οι ευσεβείς με το γεγονός, αλλά τα μέλη ήταν στενά συνδεδεμένα με την κεφαλή τη γρήγορα ακούστηκε και εδώ, αν και τολμηρό, η φράση του μεγάλου προφήτη Ησαΐα: «Σήκωσε γύρω-γύρω τα μάτια σου και δες τα παιδιά σου συγκεντρωμένα, έχουν έρθει όλοι οι γιοί σου από μακριά. Τότε θα δεις και θα χαρείς και θα νιώσεις δέος και έκσταση στην ψυχή». Εκείνος αυτά: εγώ όμως εκείνο θέλω να πω, ότι δηλαδή και ο πατριάρχης σεβάστηκε τον άνθρωπο και, αφού απολογήθηκε, τον κάλεσε σε συμφιλίωση, η οποία και επιτεύχθηκε με εκδίωξη εκείνου, που τέλεσε το μυστήριο του γάμου και με προσοχή (φροντίδα) για τη διαμάχη, την οποία πάρα πολύ απέφευγε ο μακάριος, ακόμη κι αν επέφερε έπαθλο νίκης σε όλους τους συμμετέχοντες. Γιατί τί άλλο πιο αγαπητό στον Θεό από την ομόνοια και την ενότητα, όταν αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση με την εντολή του Θεού;

---

485 εν μέσῳ F: ἐμμέσω V P Boll Mi || 487 μηδὲ Boll Mi: μὴ δε V μηδε P μὴ δὲ F || παρανομίας: παρανόμους Boll Mi || κὰν V κὰν P || 488 ὑπεραίρονται V P (cf. Fatouros, ep. 144, 21/ 405, 14): ὑπεραίρωνται F Mi ὑπεραίνονται Boll || 491 σκοπτῶντων τὲ P F || 493 ὅταν F || 495 ἐκβαλοῦσης τὲ V P F: ἐκβαλοῦσης τε Boll Mi || 498 ἢ τί F || ὄρωμένους τὲ P F || 499 ἐπὶ δὴ P || ἄλλοι τὲ V P F: ἄλλοι τε Boll Mi || 500 καθάπερ τινες V P F: καθάπερ τινές Boll Mi || 501 τάχα om. F || 502 εἰ καὶ τολμηρὸν om. F || 503 ἤκουσιν Mi: ἤκουσι F ἤκουσιν V P Boll || 504 ὄψει καὶ χαρήσῃ F Mi ὄψει καὶ χαρίσει Boll || φοβηθήσει καὶ ἐκστήσει Boll || 507 ἦν: ἦν P || 508 κὰν V P κὰν Boll ||

22. Ἀλλὰ τί τὰ μετὰ ταῦτα; Ἡ ἀπὸ τοῦ πρώτου φροντιστηρίου μετάβασις
 ἡμῶν διὰ τὸ ἔθνος εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα τὴν ἐγκλειστικὴν ζωὴν διὰ τὰς ἡνίας
 μὴ ὑπέχειν τῆς προστασίας, ὁ φιλάρετος ἡμῶν Πατὴρ ἀσπάζεται. Ἀλλ' ὄρα
 515 κἀνθάδε παραδόξου πράγματος ἐπιτήδευμα, ὅτι διὰ πλῆθος ταπεινώσεως καὶ τὸ
 μὴ εἰς δύο ἀρχὰς διαβλέπεσθαι τὴν ἀδελφότητα, τῷ ζυγῷ τῆς ὑποταγῆς ἑαυτὸν
 υποτίθησιν ὁ θεομίμητος. Καὶ τοῦτο ὑπὸ μάρτυσι τοῖς εἰς αὐτὸ τοῦτο
 συνεληλυθόσιν. Ἀρ' οὖν οὐ ξένον τέκνον χρηματίσαι τὸν πρὶν πατέρα τοῦ οὐπερ
 πνευματικῶς ἠνεγκεν καὶ ὑποτακτικὸν τὸν ἀρχικὸν τοῦ οὐπερ ἤρξεν; Μὴ ὅτι γε
 520 μετὰ τοσοῦτων προδιηνυσμένων ἄθλων, οἷς τὸ μετριάζειν μόνον ἀρκετὸν εἰς
 ἐπαινον, ἀλλὰ τῷ γε ἀξιαγίστῳ εὐπετῶς κατώρθωτο, οὐκ ἐπιπλάστως πως καὶ
 νενοθευμένως, ὡς ὄνομα μόνον παραχωρεῖν κρατοῦντι πράγματι, ἀλλὰ καὶ λίαν
 εἰλικρινῶς καὶ θεοφρόνως· οὐ γὰρ ἐξαγόρευσις, ἐκεῖ καὶ πεποιθήσις καὶ οὐ
 πεποιθήσις, ἐκεῖ καὶ κοπή θελήματος καὶ οὐ κοπή θελήματος, ἐκεῖ ὑποταγῆς
 525 τοῦ πέλας καὶ ἐπιτυχῶν τοῦ αἰτήματος ἔχαιρεν ἀντὶ τοῦ ἀπολαύοντος, ἐξαιτῶν
 οὐκ ἐπετύγχανεν καὶ ἀπρακτήσας οὐκ ἐδυσχέραιεν, πρὸς ἓν μόνον ἀποβλέπων,
 τὸ τοῦ κάμνοντος ὠφέλιμον, οὐχ ὅπως ἐκτελέσειεν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα. Οἴμοι,
 πάτερ, προφητικὴ φωνὴ ὡς τίνα με ἔτεκες, πατέρα καλεῖν μὴ αἰσχυρόμενος
 τὸν μηδὲ υἱὸν σου ὀνομάζεσθαι ἐπάξιον; Καὶ ἵνατί με εἰς τὸδε τὸ ἀξίωμα
 530 προήγαγες, τὸν ἀδυνάτως καὶ τοῦ ἀρχεσθαι ἔχοντα; Οἶδεν Θεὸς καὶ ἡ σὴ ἀγία
 ψυχὴ τὸν περὶ τοῦτου λόγον καὶ ὡς τὰ ὑπὲρ δύναμιν οἶσει φιλία, εἶτ' οὖν ὑπακοή,
 ἵν' ἐν βραχεὶ λόγῳ τὴν ἀπολογίαν ἐνταῦθα θείημι.
 23. Ἀλλ' ἐπανιτέον εἰς τὸ προκειμένον. Ἐγκέκλειστο ὁ Πατὴρ καὶ ἡ
 535 κάθειρξις σμικροτάτη καὶ τοσοῦτον ἐν θέρει θαλπομένη, ὡς ἄλλην εἶναι ταύτην
 κάμινον Χαλδαϊκὴν ἐκ τῆς ἐκπυρώσεως τῆς μολιβδίνης στέγης. Ὁ δὲ τοσοῦτον
 ἀπέιχε τοῦ ἀνιάσθαι, ὡς εὐχὴν εὐχέσθαι τηλικαύτην αὐτῷ ἀνάπαυσιν εἰς τὸ
 μέλλον ταμιεύεσθαι, τοῦ πόθου τὸν κόπον κουφίζοντος καὶ τῆς ἐλπίδος
 εὐμαριζούσης τὴν δυσχέρειαν, ἐξ ὧν αἱ μεγάλαι ἀρεταὶ καὶ πολιτεῖαι τὸ κράτος
 ἔχουσιν. Οὐδ' οὕτω πάλιν ἀρκοῦμενος ὁ φιλόπονος, ἀλλὰ τὸν μὲν ταῖς χερσὶν

§22

515-516 τῷ ζυγῷ τῆς ὑποταγῆς ἑαυτὸν υποτίθησιν: cf. Athanasius Alex., *Epistulae ad Castorem* [Sp.], PG 28, col. 872, l. 10 (ὑπομείναι τὸν Χριστοῦ ζυγὸν τῆς ὑποταγῆς) | 517 Ἀρ' οὖν οὐ ξένον: cf. Plato, *Sophista*, Steph. p. 216, § a, l. 5 Burnet (Ἀρ' οὖν, ὦ Θεόδωρε, οὐ ξένον) | 520 εὐπετῶς κατώρθωτο: cf. Cyrillus Alex., *Commentarii in Joannem*, II, p. 634, l. 29 Pusey (κατορθοῦν τε δύνασθαι καὶ λίαν εὐπετῶς) | 520-521 οὐκ ἐπιπλάστως πως καὶ νενοθευμένως: cf. Joannes Climacus, *Scala paradisi*, PG 88, col. 656, (2, l. 65: τὴν νενοθευμένην καὶ ἐπίπλαστον) | 525 πέλας: Homerus, *Odyssea*, 10, v. 516, 15, v. 257 von de Mühl | 527-528 Οἴμοι, πάτερ, ὡς τίνα με ἔτεκες: cf. Jer. 15, 10 (Οἴμοι ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες;) |

511 τί P F: τί V | 514 κἀνθάδε V Mi: κἀνθάδε P κἀνθάδε Boll sed κἀντεῦθεν F | 517 πρὶν om. F | 518 ante ἀρχικὸν add. τὸ Boll | 520 τὸ P | κατώρθωτο V P Boll κατώρθωται Mi | ἐπιπλάστως πως Mi: ἐπιπλάστως πῶς V F Boll ἐπιπλάστως πῶς P | 521 νενοθευμένος P | 527 Οἴμοι Boll | 529 μηδὲ Boll Mi: μὴ δὲ V F μηδὲ P | ἵνατί με F: ἵνα τί με V P Boll Mi | 530 ἡγαγες F | 531 τοῦτου: τοῦτων F | εἶτ' εἰ legendum F |

22. Αλλά τι ακολούθησε μετά απ' αυτά; Η μετακίνησή μας από το πρώτο μοναστήρι εξαιτίας του εθνικού κινδύνου (αραβικές επιδρομές) στο Βυζάντιο, όπου ασπάζεται την απομονωμένη ζωή ο φιλάρετος Πατέρας μας, για να μην υφίσταται την ευθύνη της διοίκησης. Αλλά ας δοθεί προσοχή και εδώ στην παράδοση πράξης, ότι δηλαδή, εξαιτίας της μεγάλης ταπείνωσης και για να μην απευθύνεται η αδελφότητα σε δύο αρχές, υποβιβάζει ο μμητής του Θεού τον εαυτό του στον ζυγό της υποταγής. Και αυτό <επιβεβαιώνεται> από μάρτυρες που είχαν έλθει μαζί στο ίδιο μέρος. Άραγε λοιπόν δεν είναι παράξενο ο προηγουμένως πατέρας να ονομαστεί τέκνο εκείνου, τον οποίο ακριβώς καθοδηγούσε πνευματικά και ο αρχικά πατέρας υποτακτικός εκείνου, ακριβώς, του οποίου ήταν ηγούμενος; Όχι βέβαια, γιατί μετά από τόσους προαναφερθέντες άθλους, για όσους και το να είσαι μόνο μέτριος είναι αρκετό προς έπαινο. Αλλά από τον αξιοθαύμαστο, βέβαια, εύκολα επιτεύχθηκε, όχι κάπως φαινομενικά και με νοθεία, ώστε όχι μόνο με τα λόγια να παραχωρεί την εξουσία αλλά και πολύ ειλικρινά και με θεία φρόνηση. Γιατί όπου εξομολόγησε εκεί και η εμπιστοσύνη και όπου εμπιστοσύνη εκεί και η νέκρωση της επιθυμίας και όπου νέκρωση επιθυμίας εκεί η τελείωση της υποταγής. Μάρτυρες δε των κατορθωμάτων είναι τόσοι, όσα και τα αιτήματα: Παρακαλούσε για χάρη του πλησίον και, όταν το επετύγχανε, χαιρόταν στη θέση όποιου το απολάμβανε, όταν παρακαλώντας δεν έφτανε σε επιτυχή έκβαση και όταν έμενε άπρακτος, δε δυσφορούσε αποβλέποντας μόνο σε ένα, δηλαδή στην ωφέλεια εκείνου που υπέφερε και όχι πώς θα υλοποιούσε τη δική του επιθυμία. «Αλλοίμονο πατέρα» σύμφωνα με την προφητική φωνή «σαν ποιόν άνδρα με γέννησες;», που δε διστάζεις να αποκαλείς πατέρα αυτόν που δεν είναι άξιος ούτε γιος σου να ονομάζεται; Και για ποιόν λόγο με προήγαγες σε αυτό εδώ το αξίωμα, εμένα που αδυνατώ και να διοικήσω; Ξέρει καλά ο Θεός και η δική σου άγια ψυχή τον λόγο γι αυτό και ότι τα ανώτερα της δυνατότητας θα επιφέρει η αγάπη, δηλαδή η υπακοή, για να απολογηθώ εδώ σύντομα.

23. Αλλά ας επιστρέψουμε στο προκείμενο. Είχε φυλακιστεί ο πατέρας και η φυλακή πολύ μικρή και τόσο θερμή το καλοκαίρι, ώστε να είναι μια άλλη Χαλδαϊκή κάμιнос, εξαιτίας της υπερθέρμανσης της μεταλλικής στέγης. Εκείνος όμως τόσο δεν φαινόταν δυσαρεστημένος, ώστε να εύχεται τόσο μεγάλη γι' αυτόν ανάπαυση να εξασφαλιστεί και στο μέλλον, ανακουφίζοντας την ταλαιπωρία με τον πόθο και καθιστώντας ευκολότερη τη δυσχέρεια με την ελπίδα, με τα οποία οι μεγάλες αρετές και τα πολιτεύματα αποκτούν ισχύ. Ούτε έτσι, πάλι, ήταν ευχαριστημένος ο φιλόπονος, αλλά από τη μια εντατικά εργαζόμενος χειρωνακτικά

---

§23

535 κάμινον Χαλδαϊκήν: cf. Dan. (LXX) 3, 25, 3 (ὑποκαιομένης τῆς καμίνου ὑπὸ τῶν Χαλδαίων), Dan. (Theodot.) 3, 48, 2 (ἐνεπύρισεν οὐς εὖρε περὶ τὴν κάμινον τῶν Χαλδαίων) || 536-537 ἀνάπαυσιν - ταμμένεσθαι: Eusebius Caes., *Commentarius in Isaiam*, lib. 1, p. 182, § 28. 10-11, l. 9, Ziegler (τεταμμεμένης παρὰ τῷ Θεῷ ἀναπαύσεως) ||

---

534 θαλπομένη F Mi: θαλωμένη V P Boll || 536 ἀπειχετο ἀνιάσθαι V P Boll Mi || 537 μέλλον V P || κόπον: πόνον sed κόπον in margine (99) V ||

540 ἐργαζόμενος καὶ πολλῆς δυνάμεως παρ' αὐταῖς ἐξερχομένης, εὐτονώτερον δὲ τῆ
 θεία μελέτη ἐπειγόμενος καὶ πυκτεύων πρὸς τὸν πολέμιον ἐκάστοτε, θερμότερον
 δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀδελφῶν χρεῖαν παριστάμενος καὶ τὸν μὲν θεραπεύων
 λυπούμενον, τὸν δὲ ψυχαγωγῶν ἐκλείποντα καὶ ἄλλον ἐπανορθῶν
 καταπίπτοντα καὶ ἕτερον γλυκαίνων πικραίνόμενον καὶ τῆ τοῦ πάσχοντος ἔξει
 545 συμμορφούμενος, ὁ πολυειδὴς ἐκεῖνος τῶν ψυχῶν ἰατρός καὶ θεραπέων ἄριστα
 τοὺς πάσχοντας. Οὐδὲ ἐκεῖνο παραλείψομαι ἀξιωμαθιμότερον τυγχάνον, ὅτι
 ἄλυσιν σιδηραῖαν, ἱκανὴν τῷ βάρει, τῷ ποδὶ περιθείς, ἐνεκαρτέρει τοῖς πόνοις
 (καὶ τὸ κοπῶδες ὅσον, τὸ μετ' αὐτῆς καθεῦδειν, ὁμοῦ τε ἐγρηγορέναι καὶ
 ἐργάζεσθαι, συνορᾶν ἔξεστιν τῷ ἀρτίφρονι) οὐκ ἐπιδεικτικῶν τὴν κάθειρξιν, οὐδ'
 550 οὐ μὴν αὐχῶν τὴν πρᾶξιν ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον, κατ' ἐκείνόν που τὸν Χείρωνα
 τὸ Θετταλικὸν ἄντρον οἰκοῦντα (πόρρω γὰρ ὁ ἀθλητῆς τοῦ πάθους), ἀλλὰ τὴν
 μὲν εὐτελίζων ὡς οὐ θεραπεύων ἀξίως, τὴν δὲ κρύψας τέχνη ταπεινοφροσύνης
 καὶ μικροῦ λαθῶν ἅπαντας, ἕως ὅτε προελθῶν τῆς κέλλης διὰ Κύριον ἐγνώρισε
 καὶ μὴ βουλόμενος.
 555 24. Περὶ μὲν τούτων ἄλις, φιλοῦντος τοῦ ἀκροατοῦ τὸ μέτριον
 καὶ οὐκ εὐποροῦντος τοῦ γράφοντος ἐξηγορεῖν πλουσιώτερον.
 Ἐπειδὴ δὲ ἀπεβίω ὁ τηνικαῦτα θεῖος πρόεδρος, ζητεῖται ψῆφος
 πατριαρχήσοντος καὶ τὰ ψηφίσματα ἐπὶ πολλοὺς οἱ πολλοί, ὡς ἕκαστος εἶχεν
 κατὰ φιλίαν ἢ ἀληθειαν· ζητεῖται καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς οὐχ ὑπὸ τῶν τῆς
 560 ἰερωσύνης μόνον ἐγκρίτων, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς αὐτοῦ τοῦ βασιλεύοντος. Τί οὖν
 ἔδει, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, οὐχὶ τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ καλοῦ
 ἐναθλήσαντα καὶ ἠκριβωμένου βίου τοῖς πᾶσι, νόμον προκείμενον ἀψευδῶς
 εἰπεῖν τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ διάθεσιν, πρὸς τὸ κοινὴ συμφέρον σκοποῦντα; Οὐ,
 φησὶν οἱ τὰ ἐκείνου σκώπτοντές τε καὶ διαγελῶντες, ἀλλ' ἢ τὴν ἀγνοίαν

542-543 τὸν μὲν θεραπεύων λυπούμενον: cf. Plutarchus, *Vitae decem oratorum*, Steph. p. 833, D, l. 1 Mau (δύναται τοὺς λυπούμενους διὰ λόγων θεραπεύειν); Antiphon soph., *Testimonia*, fragm. 6, l. 5 Diels-Kranz (δύναται τοὺς λυπούμενους διὰ λόγων θεραπεύειν) | 547 ἄλυσιν - τῷ ποδὶ περιθείς: cf. Joan. Chrys., *In Joannem*, hom. 76, PG 59, col. 410, l. 20 (ἄλυσιν τῆ σαρκὶ περιθείς) | 549 ἀρτίφρονι: Homerus, *Odyssea*, 24, v. 261 von de Mühl | 550-551 οὐ μὴν αὐχῶν - οἰκοῦντα: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), ch. 12, l. 7-8 Bernardi (οὐ Θετταλικὸν τι καὶ ὄρειον ἄντρον αὐχῶν καταγάγιον ὡς ἀρετῆς παλαιόστρα); J. Damascenus, *Laudatio in s. J. Chrysostomum*, s. 8, l. 22 Kotter (ἄντρον αὐχῶν καταγάγιον ὡς ἀρετῆς παλαιόστρα); Pseudo-Nonnus, *Scholía mythologica*, or. 43, historia 4, l. 3 Nimmo Smith (ἦν δὲ οὗτος ὁ Χείρων ἱπποκένταυρος, οἰκῶν ἄντρον τι καὶ σπηλαιον ἐν Θετταλίᾳ) | 551 πόρρω γὰρ ὁ ἀθλητῆς τοῦ πάθους: cf. Plutarchus, *Camillus*, ch. 15, s. 6, l. 2 Ziegler (πόρρω τοῦ πάθους ἀμφοτέρων γεγονότων); Greg. Nyssenus, *Contra Eunomium*, book 3, ch. 2, s. 17, l. 1 Jaeger (πόρρω πάθους); Joan. Chrys., *In epistulam I ad Corinthios*, PG 61, col. 182, l. 42 (πόρρω γὰρ οὗτος ἐκείνου τοῦ πάθους), *In epistulam II ad Thessalonicenses*, PG 62, col. 470, l. 30 (πόρρω γενέσθαι τοῦ πάθους); Bas. Seleuc., *Sermones xlii*, PG 85, col. 376, l. 31 (πόρρω τοῦ πάθους); Theodoretus Cyr., *Historia religiosa*, Vita 21, § 19, l. 4 Canivet-Leroy-Mollighen (πόρρω γὰρ καὶ τούτου τοῦ πάθους) |

548 τὸ (post ὅσον): τῷ F | μετ' αὐτῆς F: μεθ' ἑαυτῆς V P Boll Mi | ὁμοῦ τε P F | 549 ἔξεστιν: ἐστὶ F | τὸ P | 550 κατ' ἐκείνόν που F Mi: κατ' ἐκείνον ποῦ V Boll κατεκείνον ποῦ P | Χείρωνα Boll | 551 ἄντρον P | οἰκοῦντα: αὐχοῦντα F |

και αφού προέκυπτε ικανό έργο απ' αυτό, ακόμη εντονότερα από την άλλη επιτάχυνε τη θεία μελέτη και αγωνιζόταν κατά του εκάστοτε εχθρού. Θερμότερα όμως παραστεκόταν στην ανάγκη των αδελφών και παρηγορώντας τον λυπημένο και ψυχαγωγώντας αυτόν που υπέστη κάποια απώλεια και άλλον που κατέργευσε επαναφέροντας και άλλον που πικράθηκε γλυκαίνοντας και με την κατάσταση του πάσχοντος συμμορφωνόταν, ο πολυσχιδής εκείνος γιατρός των ψυχών και θεράπευε με άριστο τρόπο τους πάσχοντες. Ούτε εκείνο θα παραλείψω, το οποίο τυχαίνει να είναι αξιομνημόνευτο, ότι δηλαδή με σιδηρά αλυσίδα ικανού βάρους, αφού του τύλιξαν το πόδι, υπέμενε τους πόνους (και η ταλαιπωρία πόση! το να κοιμάται με αυτή και μαζί να βρίσκεται σε κίνηση και να εργάζεται, είναι δυνατόν να αποφανθεί όποιος γνωρίζει) χωρίς να επιδεικνύεται για την φυλακή ούτε να υπερηφανεύεται για το πάθημα σα να επρόκειτο για αρετής εργαστήριο, σύμφωνα μ' εκείνον τον Χείρωνα, που κατοικούσε κάπου στο Θεσσαλικό άντρο (γιατί απείχε του πάθους ο αθλητής). Αλλά τη μια (καρτερία) υποτίμησε, γιατί τάχα δεν την υπηρετούσε άξια, και την άλλη (πράξη αρετής) έκρυψε με τη μέθοδο της ταπεινοφροσύνης και διέφυγε για λίγο της προσοχής όλων, ώσπου βγαίνοντας από το κελί, εξαιτίας του Κυρίου έγινε γνωστή παρά τη θέλησή του.

24. Γι αυτά όμως αρκετά, γιατί ο ακροατής αγαπά το μέτριο και ο συγγραφέας δεν μπορεί να φανερώσει περισσότερα. Επειδή όμως απεβίωσε ο τότε Πατριάρχης, ζητήθηκε ψήφος για να αναδειχθεί Πατριάρχης και πολλοί έδιναν την ψήφο τους σε πολλούς, όπως καθένας έκρινε σύμφωνα με τη φιλία ή αντικειμενικά. Ζητήθηκε και από τον Πατέρα όχι μόνο από έγκριτους ιεράρχες, αλλά ακόμη και από τον ίδιο τον αυτοκράτορα. Τί έπρεπε λοιπόν <να γίνει>, αλίμονο στο όνομα αυτής της πραγματικότητας; Αυτός, που τόσα υπέμενε για χάρη του καλού και τέλειου βίου σε όλα, να μην ομολογήσει ειλικρινά την υπάρχουσα σ' αυτόν διάθεση σχετικά με το προκείμενο ψήφισμα, αποσκοπώντας στο κοινό συμφέρον; Όχι, λένε όσοι κοροϊδεύουν και περιγελούν τη στάση του αλλά ότι <έπρεπε> ή άγνοια

§24

555 άλις; Homerus, *Ilias*, 2, v. 90 Allen || φιλοῦντος τοῦ ἀκροατοῦ τὸ μέτριον: cf. *Scholia in Demosthenem*, *Oration 1*, s. 1c, l. 3 Dilts (έν τῇ λέξει μέτριον καὶ ἐπιεικὲς ἦθος ἔχον εὐνοῦν ποιεῖν τὸν ἀκροατὴν); Joan. Chrys., *In Epistulam ii ad Corinthios*, PG 61, col. 386, l. 33 (καὶ μεγάλης θλίψεως ὑπόνοιαν παρέχει τῷ ἀκροατῇ; Καὶ δι' αὐτὸν πάλιν μετριάζει τούτων λέγων) || 563 τὸ κοινὴ συμφέρον σκοποῦντα; ; Joan. Chrys., *In Matthaicum*, PG 58, col. 710, l. 48 (τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντα); *Catena in epistulam I ad Corinthios*, p. 281, l. 9 Cramer (ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος); cf. Bas. Caesar., *Ascticon Magnum sive Quaestiones (regulae brevius tractatae)*, PG 31, col. 1284, l. 23 (καὶ σκοποῦ τοῦ οἰκείου πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον) || 564 σκώπτοντές τε καὶ διαγελῶντες; Plutarchus, *Alexander*, § 14.5, l. 4 Ziegler (διαγελῶντων καὶ σκωπτόντων) ||

555 post μέν add. οὖν F || 561. ὦ Mi: ὦ V P F Boll || 563. τὸ F Mi: τῷ V P Boll || 564 φησὶν V P F Boll: φασὶν Mi ||

565 προβαλέσθαι, ἢ τοῖς ἐπιζητήσασι παραχωρησάτω τὸ ψήφισμα· ἔστιν δέ, τὸ μὲν
 πρότερον ψεῦδος, τὸ δὲ δεύτερον ὑπόκρισις, καὶ ἀμφότερα ἀπόπτυστα. Ὁ μὲν οὖν
 τὴν ψήφον ἔστειλεν, τὸ δὲ ἔφ' ὅτῳ παρῶ λέγειν, ἐπέστειλεν δ' ὁμοῦ ὡς ὑπὸ Θεῶ
 μάρτυρι. Καὶ οἱ μὲν ἀσμένως ἐδέξαντο, οὐκ οἶδ' ὁποῖῳ τρόπῳ, βεβαιώσαντες τὸ
 570 γράμμα, ὃ δὲ λαβῶν ἀπεσείσατο, μετακυλίσας ὡς ἐν κύβῳ τὰς ψήφους. Καὶ ὁ
 μὲν, ἐπειδὴ χρεῖα κεφαλῆς προϋσταμένης ἕκαστον τῶν μελῶν τὸ καθ' ἑαυτὸ
 εἰσοίσειν, πρὸς τινα τῶν ὁμοσχήμεων, ἀγχιστέα δὲ τοῦ Καίσαρος, μὴ εὐλαβηθεὶς
 τὴν ἔξοδον διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον, νύκτωρ ἄπεισιν καὶ φθελγόμενος τὰ εἰκότα
 οἴκαδε θάπτον ἐπάνεισιν. Ὁ δὲ μαθὼν ἐξεμάνη καὶ μικρὸν λωφήσας, ὅσον εἰς
 575 πέρας ἀγαγεῖν τὸ βεβουλευμένον, αἶρει σὺν ἡμῖν τὸν Πατέρα καὶ εἰκοσι πρὸς
 τέσσαρσιν ἡμέραις θέμενος ἐν στερεᾷ φυλακῇ, οἴκοι ἐπανελθεῖν ἀφήσιν. Ὅσα
 γὰρ ἐξύβρισεν κατὰ τοῦ ἀνδρός, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, θυμομαχῶν
 καὶ συνταράσσων τὴν ἀδελφότητα, καὶ τοὺς μὲν φρουρῶν, τοὺς δὲ ἔλκων εἰς
 κατηγορίας, εἰ καὶ ῥίψασπις ἐν πᾶσι γέγονε καὶ ἀξιογέλαστος, τί δεῖ καὶ λέγειν;
 580 Ἄτινα παρασκευὴ μὲν ἦν τῆς τυρευομένης αὐτῷ πονηρίας καὶ οἰονεὶ προεσόδου
 ἀνομία, παιδεύμα δὲ κατὰ τὴν ἐκείνου φληναφίαν τῆς δοκούσης προπετείας.
 Βραχὺς ὁ χρόνος καὶ ἡ τῆς κακώσεως ἐπιφορὰ. Τὸ δὲ αἴτιον; Ἰωσήφ ὁ
 μοιχοζεύκτης, τὸ ἐγκόλπιον κακόν, ὃ τῆς ἐκκλησίας τάραχος, οὐ ἐπειδὴ ὡς ἰὼν
 ὄψεως κανονικῶς τὴν κοινωνίαν πεφεύγαμεν, ἀπειλαὶ παρὰ τοῦ Καίσαρος, ἐπὶ
 585 ξυροῦ οἱ ἐνιστάμενοι.

25. Καὶ πῶς ἂν ἐν ὀλίγαις συλλαβαῖς τὸ πλῆθος τῶν τριηκῶντα
 ὑπαρχθέντων δι' ὄλου ἔτους, φοβήτρων τὲ καὶ ἀποστροφῶν, ἀγῶνων τὲ καὶ
 πειρασμῶν διηγήσασθαι; Οἶδεν ταῦτα ὁ παθὼν καὶ ὁ ἐγγὺς τοῦ παθόντος
 ἰστάμενος. Τέλος, στρατιωτικὴ φάλαγξ τὴν μονὴν κύκλῳ ἀσφαλῶς
 590 περιστοιχίσασα, ὡς μὴδὲ γρυῖσαι ἢ προκύψαι τινα ὄλωσ παραχωρησάτω. Ἐσῶθεν
 φόβοι, ἔσῶθεν πτόησις, ἀπειλαὶ παραπεμπόμεναι καὶ τοὺς παραπεμφθέντας
 ἀφήμι λέγειν αἰδοῖ τοῦ σχήματος. Φεῦ τῆς τοῦ καιροῦ φορᾶς. Οὐδεὶς σχεδὸν ὁ

575-576 Ὅσα γὰρ ἐξύβρισεν κατὰ τοῦ ἀνδρός: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 55, l. 18 Bernardi (ὄσα καὶ οἷα κατὰ τοῦ ἀνδρός ἐξύβρισεν) || 577-578 ἔλκων εἰς κατηγορίας: cf. Polybius, *Historiae*, lib. 31.6. 4-5 Büttner-Wobst (ἔλκων πρᾶγμα καὶ κατηγορίαν) || 578 ῥίψασπις ἐν πᾶσι γέγονε: cf. Greg. Nyssenus, *De perfectione Christiana ad Olympium monachum*, GNO 8,1, p. 209, l. 5 Jaeger (ῥίψασπις τῆς ἀληθείας γενόμενος); Joan. Chrys., *In evangelii dictum et de virginitate* [Spr.], PG 64, col. 40, l. 65 (μὴ ῥίψασπις γένη); Sopater, *Διαιρέσις ζητημάτων, Rhetores Graeci* 8, p. 95, l. 10 Walz, (γένεσθαι ῥίψασπις); Aristaenetus, *Epistulae*, lib.1, ep. 15, l. 11 Mazal (γένεσθαι ῥίψασπις) || 582 ἐγκόλπιον κακόν: Greg. Nazianz., *Epistulae theologicae*, ep. 202, s. 6, l. 1 Gallay (ἐγκόλπιον...κακόν); Salaminius Hermias Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, lib. 6.27.2 Bidez-Hansen (ἐγκόλπιον...κακόν); ACO III, *Synodus Constantinopolitana et Hierosolymitana anno 536*, p. 131, l. 36 Schwartz (ἐγκόλπιον...κακόν) || ἔκκλησίας τάραχος: cf. ACO II, *Concilium universale Chalcedonense anno 451*, p. 57, l. 12 Schwartz (εἰς τάραχον πάσης ἐκκλησίας) || 582-583 ὡς ἰὼν ὄψεως - πεφεύγαμεν: cf. Greg. Nazianz., *Contra Arianos et de seipso* (Or. 33), p. 162, § 4, l. 4 Moreschini (ὡς ἰὼν ὄψεως φεύγομεν) || 583-584 ἐπὶ ξυροῦ οἱ ἐνιστάμενοι: cf. Homerus, *Ilias*, 10, v. 173 Allen (ἐπὶ ξυροῦ ἰσταται ἀκμῆς) ||

567 τόδε V || 569 ἀπεστέλατο P || τὰς F Mi: τοὺς V P Boll || 570 ἑαυτὸ: ἑαυτὸν F || 578 κατηγορίαν F || 579 μὲν om. Mi || 580 φληναφίαν F: φληνάφειαν V P Boll Mi || 583 ὄψεως: ὄψεως Boll ||

να είχε προβάλει ή να παραχωρούσε την απόφαση σε όσους του ζήτησαν τη γνώμη. Αποτελεί όμως το μεν πρώτο ψεύδος, το δε δεύτερο υποκρισία και είναι και τα δύο απορριπτέα. Αυτός, λοιπόν, έστειλε την ψήφο του, αλλά αυτό για το οποίο <ψήφισε> θα παραλείψω να πω, και όμως, την έστειλε σα να είχε τον Θεό μάρτυρα. Και οι μεν ιεράρχες ευχαρίστως δέχτηκαν, δεν ξέρω με ποιο τρόπο, να επικυρώσουν το γράμμα, ενώ ο αυτοκράτορας, όταν έλαβε τις ψήφους, τις πέταξε μακριά μετακυλώντας τις σαν να ήταν ζάρια. Και ο Πλάτων, επειδή υπήρχε ανάγκη της προϊσταμένης αρχής καθένα από τα μέλη να εκφέρει τη δική του άποψη για κάποιον από τους συλλειτουργούς, αλλά σύμφωνη με του αυτοκράτορα, χωρίς να φοβηθεί (προσέξει) την έξοδο για χάρη του κοινού συμφέροντος φεύγει δια νυκτός και, αφού είπε τα σωστά, επιστρέφει στο μοναστήρι. Όταν το έμαθε ο αυτοκράτορας, θύμωσε πολύ και, αφού για λίγο ηρέμησε, όσο για να υλοποιήσει την απόφαση, μετακινεί μαζί με μας τον Πατέρα και, αφού μας έθεσε σε αυστηρό περιορισμό 24 ημέρες, μας άφησε να επιστρέψουμε στη μονή. Όσες, βέβαια, βρισιές εκστόμισε κατά του ανθρώπου, περισσότερο κατά της ίδιας της αλήθειας <τις εκτόξευσε>, ερχόμενος σε εναντίωση και συνταράσσοντας την αδελφότητα, άλλους φυλακίζοντας και άλλους κατηγορώντας, και αν φάνηκε σε όλους δειλός και φαιδρός, γιατί πρέπει και να το αναφέρω; Και ενώ αυτά ήταν τέχνασμα της διοργανωμένης από αυτόν πανουργίας, και κατά κάποιο τρόπο προκαταρκτικής παρανομίας, <τα ονόμαζε> μάθημα, σύμφωνα με τη δική του μωρολογία, για τη θεωρούμενη αυθάδεια. Μικρό όμως το διάστημα και η επιβολή της κακοποίησης. Και η αιτία; ο Ιωσήφ, ο οποίος στεφάνωσε τους μοιχούς, το εγκόλπιο της κακίας, ο ταραχοποιός της Εκκλησίας, με τον οποίο, επειδή σαν δηλητήριο φιδιού, σύμφωνα με τους κανόνες, αποφεύγαμε την επικοινωνία, απειληθήκαμε από τον αυτοκράτορα και βρεθήκαμε οι αντιρρησίες στην κόψη του ξυραφιού.

25. Και πώς θα μπορούσα με λίγες συλλαβές να διηγηθώ το πλήθος των τότε εκφοβισμών και αποστροφών, των αγώνων και των πειρασμών που υπήρξαν σε όλη τη διάρκεια του έτους; Ξέρει καλά αυτά ο ίδιος που τα έπαθε και αυτός που βρίσκεται κοντά του. Τέλος, στρατιωτική φάλαγγα περικύκλωσε ασφικτικά τη μονή για να μην αφήνει καθόλου περιθώριο ούτε να γογγύξει ούτε να βγει έξω κάποιος. Από μέσα φόβοι, απ' έξω εκφοβισμός, απειλές εκπορευόμενες και όσους τις εξαπέλυαν παραλείπω να τους ονομάσω από σεβασμό στο σχήμα τους. Ωχ! Εποχή της καταστροφής! Κανείς σχεδόν

§25

591 *αἰδοὶ τοῦ σχήματος*: Lucianus, *Bis accusatus sive tribunalia*, § 8, l. 20 Harmon (αἰδοὶ γοῦν τοῦ σχήματος), *Fugitivi*, § 14, l. 16 Harmon (αἰδοὶ τοῦ σχήματος); ACO III, *Synodus Constantinopolitana et Hierosolymitana anno 536*, p. 41, l. 20 Schwartz (αἰδοὶ τοῦ...σுλλόγου καὶ τοῦ...σχήματος) || Φεὺ τῆς τοῦ καιροῦ φορᾶς: cf. Greg. Nazianz., *Carmina de se ipso* (41), PG 37, col. 1339, l. 11 (ὦ καιροῦ φορᾶς!) ||

586 φοβήτρων τε F φοβίτρων τε V P Boll: φοβήτρων τε Mi || ἀπό τροφῶν P || ἀγώνων τε V P F Boll: ἀγώνων τε Mi || 588 φάλαξ P || 589 περιστοιχίσασα V P Boll Mi || μηδὲ Mi: μηδε V P || μη δὲ F Boll || προκύψαι τινα F προκῦψαι τινα V P Boll: προκύψαι τινα Mi || παραχωρήσαι F: παραχωρούσα V P Boll Mi || 590 παραπευθέντας P ||

595 τοῦ ἑυμάτος ἀνώτερος, οὐδεὶς ὁ τὰ ὀρθὰ συμβουλευῶν καὶ ἐπαλείφων τὰ θεῖα.
 Ἀγαπητόν, εἰ μὴ καὶ πολλοὶ συμπνέοντες τὴν ὀργὴν τοῖς κρατοῦσι, καὶ τό γε
 ἐλεινότερον, τῶν ὁμοταγῶν. Πέρας, ἴν' ἐν συντόμῳ τὸ πᾶν παραστήσω,
 ἀρπαγὴ ἐκ μέσου τῆς ἀδελφότητος νυκτίωρος καὶ μετὰ τὴν ἀρπαγὴν κάθειρξιν
 καὶ μετὰ κάθειρξιν συνόδου ἡμέρα καὶ ἐπὶ ταύτης σὺν τρισὶν ὑπὸ στρατιωτικῆς
 600 χειρὸς ὁ Πατὴρ παριστάμενος, ὡς κακοῦργος. Ἐλεινὸν θέαμα, γέροντα φορᾶδην
 ἐξ ἀσθενείας ἀγόμενον σὺν τῇ ἀλύσει, ἦν ἐν τῷ ποδὶ καθηλωμένος ἐπεφέρετο,
 καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον ὤμον ὥσπερ τι ἄγος μεταθρίπτουμενον. Αἱ αἶ,
 605 συνοδικῆς εὐταξίας κατάστασις. Οἱ οἱ, χριστιανικῆς βασιλείας ὑπόληψις. Τί
 ταῦτα τῶν πάλαι ληστροκῶς συνεδρευόντων ἢ ἄλλως αἵρετικῶς βασιλευσάντων
 ἐλλειπέστερα; Καὶ ἴνα, ὥσπερ τινα παιδιάν, τὰ ἐν μέσῳ παραδράμοιμι
 πληροῦν δυνάμενα συγγραφῆς μέτρον, κυροῦται ἐξορία καὶ περιορίζεται ὁ Πατὴρ
 ἐν μιᾷ τῶν προτὶ ἄστου νήσων, ὥσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος ἀδελφὸς ἐν ἐτέρα
 610 δυσχερεστάτῃ, μετὰ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς φυλακῆς κραταιᾶς οὔσης. Ὡ τῆς
 τῶν πραγμάτων φορᾶς. Τῶν μοναστῶν οἱ μεγάδες φιλανθρωπότεροι γεγόνασι
 καὶ τῶν κριτῶν οἱ ἀκροαταὶ κρίσιν δικαίαν ἐξοίσειν οὐκ ἐδεδίεσαν· πρόδηλον
 γὰρ ἦν τὸ παρανομούμενον. Αἴψημι τὸ βαλανεῖον ἐκεῖνο, ἐφ' ᾧ ὁ κρατῶν διὰ
 φάλαγγος στρατιωτικῆς ἐκ τῆς μονῆς ἀθροίσας πᾶσαν τὴν ἀδελφότητα καὶ
 615 πειρώμενος ὑποκλίνειν ἕνα ἕκαστον πρὸς τὸ σφῶν θέλημα, ἀπετύγχανεν τῶν
 ἐλπίδων, ἦσθεις τοῦ οἰκείου κράτους κραταιότερους εἶναι τοὺς τῷ θεῷ νόμῳ
 ἐπεριδομένους. Παρήμι τὰς ἐν τοῖς σεμνεῖσι φυλακὰς καὶ τοὺς φρουράρχους
 ἡγουμένους, πλείω τῶν ἐπιταγμάτων ἐνίους κακοῦντας τοὺς καθειργμένους.
 Παραδράμοιμι τὰ μετέπειτα, ἡνίκα ἀπαγωγαὶ καὶ μεταγωγαὶ, διωγμοὶ καὶ
 620 ἐξετασμοὶ, διαχωρισμοὶ τε αὐτῶν καὶ ἀφορισμοὶ, ἀπειλαὶ τε καὶ ὄργαι, ἐρωτήσεις τε
 καὶ ἀνταποκρίσεις καὶ ὁ ἐν πάσῃ τῇ πόλει κωδωνισμὸς, μὴ πού τις κρύπτοιο
 λαθῶν τῶν ἀδελφῶν, ὡς καὶ εἰς ὅπασ τῆς γῆς δέει τῶν δικτῶν τινὰς
 διασωθῆναι. Καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; (Πάλιν γὰρ ἀναλαμβάνειν ἐκπλήξει τὸ δρᾶμα
 περιπνοῦμαι.) Ἴνα ὁ στεφανώσας τοὺς μοιχωμένους παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον, κατὰ

592 τὰ ὀρθὰ συμβουλευῶν: cf. *Vitae Aesopi*, Vita W, 98.11 Perry (τὰ ὀρθὰ συμβουλευόντες) || 604 προτὶ
 ἄστου: vide Homerus, *Ilias*, 2, v. 801 Allen || 606 τῶν πραγμάτων φορᾶς: cf. Philo Judaeus, *De gigantibus*,
 51.5 Wendland (φορᾶς τῶν κατὰ τὸν βίον πραγμάτων); Publius Herennius Dexippus, *Fragmenta*, fragm.
 19, l. 42 Müller (φορᾶς τῶν πραγμάτων) || 610 πειρώμενος ὑποκλίνειν: cf. Greg. Nazianz., *Funebris*
oratio in laudem Basilii Magni (Or. 43), § 17, l. 18 Bernardi (καὶ ὑποκλίνειν ἑαυτοῖς ἐπειρώοντο) || 618 Καὶ
 ταῦτα ὑπὲρ τίνος: Greg. Nazianz., *De fuga* (Or. 2), § 27, l. 9 et *Contra Julianum imperatorem I* (Or. 4), § 90, l.
 6-7, Bernardi ||

593 εἰμι P εἰ μὴ V || πολλοὶ συμπνέοντες F: πολὺ συμπνέων V P συμπνέων ed. Boll Mi || 597
 γέροντα: v *superscr.* V || 598 καθηλωμένως V || 599 μεταθρίπτουμενον nos: μεταρριπτούμενον V P
 Boll Mi μεταρριπτόμενον F || αἱ αἶ F: αἱαὶ V αἱαὶ P Boll Mi || 600 οἱ οἱ F: οἱοὶ V P οἱοὶ Boll Mi ||
 601 συνεδρευόντας P || 602 ἐλλειπέστερα V P Boll Mi || ὥσπερ τινα V P F: ὥσπερ τινὰ Boll Mi ||
 603 ante πληροῦν add. ὁ F || μέτρα F || 604 προτὶ nos: προτὴ V προτῆ P πρὸ τῆ Boll πρὸς τῷ F
 Mi || νήσων V P Boll || 605 ὦ F Mi: ὦ V P Boll || 607 ἐδεδίεσαν F: ἐδεδείσαν V P Boll ἐδεδείσαν
 Mi || 608 ἦν P || βαλανεῖον V P Boll Mi || 611 ἦσθεις V P Boll Mi: πεισθεις F || 612 σεμνεῖσι V P
 Boll Mi || 613 καθειργμένους P || 614 παραδράμοιμι F: παραδράμοι μοι V P παραδραμεὶ μοι Boll Mi
 || καὶ μεταγωγαὶ: om. P || 615 ἐρωτήσεις τε V P F: ἐρωτήσεις τε Boll Mi || 616 μὴ πού τις (cf.
 Fatouros, ep. 376, 23) nos: μὴ τις ποῦ V P Boll μὴ τίς που Mi μὴ που τίς F || 617 post ἀδελφῶν *transp.*
 λαθῶν F || 619 ἴν' ὁ F || ὁ στεφανώσας: ὡστεφανώσας P ||

δεν υπερβραίνει το ρεύμα της εποχής, κανείς δε συμβουλεύει τα σωστά και δεν προτρέπει στους θείους νόμους. Θα ήταν ανεκτό, αν δεν ήταν και πολλοί εκείνοι που συμφωνούσαν με την οργή των αρχόντων και, το πιο λυπηρό βέβαια, <πολλοί> από τους ομοταγείς. Τέλος, για να παρουσιάσω σύντομα τα πάντα, αρπαγή μέσα από την αδελφότητα κατά τις νυκτερινές ώρες και μετά την αρπαγή φυλάκιση και μετά τη φυλάκιση ημέρα συνόδου και κατά τη διάρκειά της παραβρέθηκε ο Πατέρας με συνοδεία τριών, εξαιτίας στρατιωτικής παρέμβασης σαν κακούργος. Θλιβερό θέαμα <να βλέπει κάποιος> τον γέροντα σε φορείο λόγω ασθενείας να οδηγείται με αλυσίδα, την οποία, αφού στο πόδι του την είχαν καθηλώσει, έφερε μαζί του (στην οποία καθηλωμένος⁶ την μετέφερε) και από τον έναν στον άλλο ώμο, όπως κάποιο βάρος μετακινούμενο. Αχ! Κατάσταση συνοδικής πειθαρχίας! Αλί αντίληψη χριστιανικής διακυβέρνησης! Σε τί είναι αυτά πιο ελλιπή (υστερούν) απ' τις πράξεις όσων παλαιότερα πειρατικά συνεδρίαζαν ή καλύτερα (αλλιώς) αιρετικά βασίλευσαν; Και για να πραγματευτώ επί τροχάδην, όπως κάποιο παιχνίδι, τα ενδιάμεσα, που μπορούν να ολοκληρώσουν το μέτρο της διήγησης, τιμωρείται με εξορία ο Πατέρας και απομονώνεται σε ένα από τα κοντινά στην Πόλη νησιά, όπως ακριβώς και ο αδελφός μου σε άλλο με πιο δυσχερείς συνθήκες, όπου μαζί με την εξορία υπέστη και σκληρή φυλάκιση. Ω! αλλαγή των συνθηκών! Οι μιγάδες από τους μοναχούς έγιναν πιο φιλόφρονες και των δικαστών οι ακροατές ότι θα εκφέρουν δίκαιη απόφαση δε φοβήθηκαν, γιατί ήταν φανερή η παρανομία. Θα αφήσω το λουτρό εκείνο, στο οποίο ο αυτοκράτορας με φάλαγγα στρατιωτική, αφού μάζεψε από τη μονή όλη την αδελφότητα και προσπάθησε να στρέψει καθένα χωριστά προς τη δική τους απόφαση, έχασε τις ελπίδες του γιατί κατάλαβε ότι οι στηριζόμενοι στον θείο νόμο είναι ισχυρότεροι από το δικό του κράτος. Θα παραλείψω τις φυλακίσεις στα μοναστήρια και τους ηγουμένους που έγιναν φρούραρχοι, οι οποίοι περισσότερο από όσο όριζαν οι διαταγές κακοποιούσαν τους φυλακισμένους. Θα παρακάμψω τα επόμενα, όταν δηλαδή συνέβαιναν απαγωγές και μεταγωγές, διωγμοί και ανακρίσεις, εξορίες και πάλι και αφορισμοί, απειλές και οργή, ερωτήσεις και απαντήσεις και η σε όλη την πόλη δημόσια προκήρυξη, μήπως κάποιος από τους αδελφούς κάπου κρυμμένος ξέφυγε της προσοχής, αφού και σε οπές της γης ήταν ανάγκη <να κρυφτούν> κάποιιοι για να διασωθούν από τους διώκτες τους. Και αυτά εξαιτίας τίνος; (Πάλι βέβαια θλίβομαι να επαναλαμβάνω με τρόμο το συμβάν). Για να αθωωθεί αυτός, ο οποίος ευλόγησε τους μοιχούς παρά την Ευαγγελική ρήση, κατ'

⁶ Προβληματίζει, εδώ, ενδεχόμενη διόρθωση σε καθηλωμένω ή καθηλωμένην. Επίσης, η γραφή του V, καθηλωμένως δημιουργεί υποψία νεολογισμού, καθώς ο Θεόδωρος πλάθει επιρρήματα, και τίθεται υπόψη.

620 ἀντίθεσιν τοῦ Προδρόμου, ὡς οἰκονομίαν σωτήριον τῇ Ἐκκλησίᾳ πεποικώς,
 ἀθωωθῆ τοῦ ἱερουργεῖν καὶ οἱ τοῦτον μὴ προσιέμενοι εὐαγγελικῶς ἔκνομοι καὶ
 ἠλλοτριωμένοι Θεοῦ νομίζονται. Ὡ νόμοι Θεοῦ καταφρονούμενοι. Ὡ διώκτου
 πικροῦ, Χριστιανοῦ προσηγορίαν ἔχοντος καὶ Χριστοῦ νόμους καταπατεῖσθαι
 625 ζέοντος. Τί οὕτω μέμνηας, βαρυκάρδιε καὶ ἀπηνέστατε, σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου
 σκύμῳ; Οὐκ οἶσθα ὅτι πρὸς ἀητήτους νόμους Θεοῦ παρατάσῃ, οὐς οὐδεὶς
 βασιλευσάντων νενίκηκεν; Μὴ ὅτι γε καὶ προσκρούσας αὐτοῖς, ὡς σὺ, περιφανῶς
 ἀπώλετο;

26. Ἄλλ' ὦ, πῶς ἀπήγετο ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων; Ἐπ' αὐτὸν γὰρ ἐπανήμι.
 Πάλιν μεθοριζόμενος καὶ πάλιν διασπώμενος ὑπὸ δυοῖν τε σκληριπτόμενος διὰ τὸ
 630 μὴ ἰσχύειν ἔτι προβαίνειν, ἐλκόμενός τε αὐ καὶ περισυρόμενος καὶ θρήνον
 ἐμποίων τῆς ἀδίκου πράξεως καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀναισθητοῖς λίθοις. Βοάτω ταῦτα ὁ
 τοῦ περιβοήτου μάρτυρος Μάμαντος χώρος. Γραφέτω ταῦτα ἡ φρουρήσασα μετὰ
 τὴν Πρώτην τοῦ ἀδελφοῦ φρουρᾶν τὸν τῆς εὐσεβείας φρουρόν, Ὁξεία νῆσος, Φεῦ
 635 τῆς ἀναλγήτου καρδίας τῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπῶς εἶποιμι, στρατιωμονάχων
 φυλάκων. Ἐθεντο τὸν δίκαιον μονώτατον ὡς ἐν λάκκῳ κατατάτω ἐν τινι κέλλῃ,
 τετραχωμένον ἤδη τῷ γῆρει καὶ τῇ νόσῳ βαλλόμενον. Εἶσαν ὑφ' ἐνὶ δούλῳ, οἱ
 δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ Καίσαρος, τὸν ὅσιον ἀπαξ τῇ ἡμέρᾳ ἢ δις ὑπηρετεῖσθαι.
 Ἦντιβόλει ὁ γέρον μετακομίζεσθαι πρὸς ἀναγκαίαν χρείαν τοῦ σώματος καὶ ὁ
 640 δυσμενῆς ὀνειδίζεν. Ἦντι τι τῶν κατὰ τὴν ἀσθένειαν ἐπιτηδείων καὶ ὁ
 δύστροπος κατ' αὐτοῦ τὴν θύραν ἐκλειεν. Καὶ ταῦτα ὑφιστάμενος ἔμενε
 ἄεικτος, ἀνεξάρνητος τῆς καλῆς ὁμολογίας, ἧς ὡμολόγησεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ
 ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς τοιαύτης καθεύξεως νοσηλεύεσθαι αὐτὸν
 ἐπιθανάτιον ἀκήκοεν ὁ Καίσαρ, μετάγει ἐν τῷ Βυζαντίῳ μαλαχθεὶς τὴν
 645 ἀτεράμονα καρδίαν καὶ ἐνεγκῶν παρασκευάζεται ἐπανορθοῦν δηθεν τὸ κακῶς
 γεγεννημένον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ ὀρθῆς γνώμης ὁ σκοπός, οὐδὲ εἰς πέρας ἄγει

622 ἠλλοτριωμένοι Θεοῦ: cf. Eph. 4, 18, 2 (ἀπῆλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ); *Testamenta XII patriarcharum*, 12.10.10, l. 5 de Jonge (ἀπῆλλοτριώθησαν Θεοῦ) || 622-623 διώκτου πικροῦ: cf. Greg. Nazianz., *In laudem Cypriani* (Or. 24), § 18, l. 22 Bernardi (πικροῦ διώκτου παρὰ ταξιν); cf. v. 280 ||

621 ante ἱερουργεῖν om. τοῦ V P Boll Mi || 622. Θεοῦ νομίζονται - καταφρονούμενοι om. Mi || ὦ διώκτου V P Boll || 623 καταπατεῖσθαι V καταπαγεῖσθαι Boll || 625 παρατάσῃ: παραστήσῃ Mi || 626 νενίκηκεν F: νενίκηκε V P Boll Mi || σοῖ P ||

§26

630 σκληριπτόμενος: Homerus, *Odyssea*, 11, v. 595 von de Mühl || 630-631 θρήνον ἐμποίων - λίθοις: cf. Bas. Caesar., *Epistulae*, ep. 44, l. 17 Courtonne (ἐδάκρυσαν καὶ οἱ ἀναισθητοὶ λίθοι ἐπὶ τῇ σῆι μανίᾳ) || 634 ἀναλγήτου καρδίας: cf. Joan. Climacus, *Scala paradise*, PG 88, col. 636 (ἀνάληγτος καρδία) || 635 Ἐθεντο τὸν δίκαιον - ἐν λάκκῳ κατατάτω: cf. Ps. 87, 7 (ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατατάτω) || 636 τετραχωμένον - τῷ γῆρει: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 82, l. 5-6 Bernardi (γῆρα καὶ νόσῳ καὶ τῷ σφύ πόθῳ τετραχωμένους) || 639. δυσμενῆς: Homerus, *Ilias*, 3, v. 51 et cet. Allen || 640 κατ' αὐτοῦ τὴν θύραν ἐκλειεν: cf. IV Regn. 4, 5 (καὶ ἀπέκλειεν τὴν θύραν κατ' αὐτῆς) || 641-642 τῆς καλῆς ὁμολογίας, ἧς ὡμολόγησεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων: cf. I Tim. 6, 12 (ὡμολογήσας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων); Bas. Caesar., *Epistulae*, ep. 46, 2, 12 Courtonne (τῆς καλῆς ὁμολογίας, ἣν ὡμολόγησας ἐνώπιον Θεοῦ

αντίθεση του Προδρόμου, γιατί τάχα είχε πράξει κατ' οικονομία σωτήρια για την Εκκλησία, με αποτέλεσμα να ιεροουργεί και όσοι δε συμφωνούν μαζί του σύμφωνα με το Ευαγγέλιο να θεωρούνται παράνομοι και αποξενωμένοι από τον Θεό. Ω! νόμοι του Θεού καταπατημένοι! Αλίμονο στον πικρό διώκτη που φέρει το όνομα του Χριστιανού και επιθυμεί σφοδρά να καταπατεί τους νόμους του Χριστού. Γιατί τόσο έχεις κυριευτεί από μανία, αναίσθητη στην καρδιά και σκληρότατε μαζί με τον ομότροπό σου νεαρό λέοντα; Δεν ξέρεις καλά ότι αντιτάσσεσαι στους ανίκητους νόμους του Θεού, τους οποίους κανείς από τους βασιλείς δεν έχει νικήσει; Μήπως δεν <ξέρεις> βέβαια ότι όποιος προσέκρουσε σ' αυτούς, όπως εσύ, ολοφάνερα έχει καταστραφεί;

26. Αλλά ωχ! Πώς οδηγήθηκε σε εξορία ο υπηρέτης του Θεού; Γιατί σ' αυτόν πάλι θα επανέλθω. Πάλι υποχρεώθηκε σε μετάβαση και πάλι διαχωρίστηκε βίαια <από την αδελφότητα> στηριζόμενος από δύο άτομα, εξαιτίας της αδυναμίας πια να βαδίσει, συρόμενος πάλι και περιφερόμενος και θρήνο προκαλώντας για την αδικία και σ' αυτές ακόμη τις άψυχες πέτρες. Ας είναι μάρτυρας γι' αυτά ο χώρος του γνωστού σε όλους μάρτυρα Μάμαντος. Ας γράφει γι' αυτά η Οξεία νήσος, που μετά την Πρώτη, φυλακή του αδελφού, ήταν αυτή όπου φρουρήθηκε ο φρουρός της ευσεβείας. Αλίμονο στην ανάληκτη καρδιά των, δεν ξέρω πώς να το πω με ευπρέπεια, στρατιωτικομονάχων φρουρών! Έβαλαν τον δίκαιο εντελώς μόνο σε κάποιο κελί, σαν λάκκο υπόγειο, καταπονημένο πια από τα γηρατεία και χτυπημένο από αρρώστια. Άφησαν τον όσοι κάτω από την προσοχή ενός δούλου οι δούλοι των επιγείων και του αυτοκράτορα, ώστε να εξυπηρετείται μία ή δύο φορές την ημέρα. Παρακαλούσε ο γέροντας να μεταφερθεί για φυσική ανάγκη του σώματος και ο εχθρικά διακείμενος χλεύαζε. Ζητούσε κάτι από τα απαραίτητα για την ασθένειά του και ο δύστροπος του έκλεινε κατά πρόσωπο την πόρτα. Και ενώ υφίστατο αυτά παρέμενε ανένδοτος, σταθερός στην καλή ομολογία, την οποία ομολόγησε ενώπιον Θεού και ανθρώπων. Όταν όμως, εξαιτίας της κάτω από τέτοιες συνθήκες κράτησης, έμαθε ο αυτοκράτορας ότι νοσηλεύεται ετοιμοθάνατος, τον μεταφέρει στην Κωνσταντινούπολη, αφού μαλάκωσε η σκληρή καρδιά του και μόλις τον έφερε ετοιμάζεται να επανορθώσει δήθεν ότι κακώς είχε γίνει. Αλλά όταν ο σκοπός δεν είναι καλοπροαίρετος, δεν τελεσφορεί

καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων); Theodorus Mopsuestenus, *Theodori lapsi responsio* [Sp.], ch. 2, l. 47 Dumortier (τῆς καλῆς ὁμολογίας, ἢν ὁμολόγησα ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων) || 643-644 *μαλαχθεὶς τὴν ἀτεράμονα καρδίαν*: cf. Greg. Nyssenus, *In s. Ephraem*, PG 46, col. 832, l. 18 (τῆ καρδία λιθώδης...οὐ μαλαχθήσεται); Joan. Chrys., *Sermo antequam iret in exsilium*, PG 52, col. 432, l. 23 (ἐμαλάχθη ὑμῖν ἡ καρδία); Fl. Justinianus imper., *Epistula contra tria capitula*, 54.26 Albertella-Amelotti-Migliardi (ἡ καρδία τοῦ Αἰγυπτίου ἐμαλάχθη); Theodoretus Cyr., *Interpretatio in Ezechielem*, PG 81, col. 1013, l. 1 (μαλαχθῆ...τὸ ἀντίτυπο τῆς καρδίας αὐτοῦ), *Quaestiones in libros Regnorum et Paralipomenon*, PG 80, col. 581, l. 19 (τὴν ἀτεράμονα καταμαλάξῃ καρδίαν) ||

---

628 ὦ Mi: ὦ F ὦ V Boll ὦ P || 629 δυοῖν τέ F || 630 ἐλκόμενός τε αὐ F: ἐλκόμενος αὐ τέ V P Boll Mi || περισυρόμενος: περιουρόμενος Boll || 634 τὸν V P || στρατιομονάχων V P Boll Mi || 635 μονώτατοι Mi || 636 γήρα F || 638 *post* σώματος *ed.* [τι] Mi || 639 ὀνειδίκεν V P (*sed cf. v.* 183 ὀνειδίκετο V P): ὀνειδίκεν F || ἤτει τί F: τι *om.* V P Boll Mi || 640-641 ἔμενεν ἄεικτος: *om.* Boll Mi || 641 ἦς: ἦν F || ὁμολόγησεν P || 642 νοσιλεύεσθαι V P Boll || 645 ἐπι δὴ P ||

τὴν πρόθεσιν, τὸν μὲν γὰρ ἐπὶ πολὺ μετεωρισθέντα τῇ ἀπονοίᾳ ἢ κραταιὰ χεῖρ
 τοῦ Θεοῦ εἰς Σκύθας ἐκτοπίσασα, ἐκεῖσε πανστρατεὶ ὤλεσεν, *διήγημα φοβερὸν*
 καὶ λάλημα φρικτὸν ταῖς μετέπειτα γενεαῖς κριμάτων ἀνεφίκτων τῆς ἑαυτοῦ
 650 σοφωτάτης οἰκονομίας ἐγκαταλείψασα, τὸν δὲ σὺν ἡμῖν ῥοπή τῶν τῆνικαῦτα
 εὐσεβῶς βασιλευσάντων εἰς τὴν οἰκίαν πάλιν ποιμνὴν ἀποκαταστήσασα,
 ὁμολογητὴν Ἐαυτοῦ ἀναδείκνυσιν. Καὶ τοῦτο πῶς; Οὐδὲ γὰρ παραλιπεῖν ἄξιον.
 Φροντῖδι τῶν ἐπισκηπτόντων τὰ καθ' ἡμᾶς εὐνοικῶς τε ἢ καὶ ἀντιθέτως, ἤρθη ἐκ
 μέσου τὸ σκάνδαλον, δι' οὗ καὶ ἡ διαφορὰ πρὸς τὸν ἱεραρχοῦντα. Ἐδυσώπησαν οἱ
 655 κρατοῦντες, ἀπελογήσατο ὁ ἀγώτατος πατριάρχης πάντα τὰ γεγενημένα ἐξ
 ἐπιχειρίας εἶναι τοῦ βασιλευσάντος. Τῆνικαῦτα ἢ σύμβασις καὶ ἢ πρὸς Αὐτὸν
 ἀφωσίωσις, ὅτι μὴδὲ φίλον Θεῶ ἄλλο τι ὡς τὸ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμοιοῦς καλόν,
 ἐπὶ ἢ ὁμόνοια οὐ διαφορῶν πίστεως, οὐδὲ ἐντολῆς Θεοῦ παράβασις, οὐδ' οὐ μὴν
 κανόνος ἀθέτησις, ὡς ἡ παρούσα δέδεικται. Ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, τοῖς νοῦν ἔχουσι
 660 τὰ διὰ μέσου χαίρειν ἔασαντας ὡς ὁμότροπα τοῖς πάλαι ἐπὶ τῶν θεοφόρων
 Πατέρων συμβεβηκόσι καὶ ὡσαύτως οἰκονομικῶς παρεωραθείσιν, μᾶλλον δὲ ὡς
 τῆς τούτων ἀκριβοῦς ἐξετάσεως ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῷ ἀδεκάστῳ κριτῇ
 ταμειομένης.

27. Τί τὰ μετὰ ταῦτα; Οὐκέτι ὁ Πατὴρ ἐγκεκλεισμένος, ὅτι μὴδὲ ἰσχύς αὐτῷ
 καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀναγκαίαν χρεῖαν κάξ αὐτοῦ ποιῆσθαι, ἀλλὰ πῆ μὲν ἐπὶ
 665 κλίνης κατακείμενος ἀναδόσει τῶν προλαβόντων ἀσκητικῶν καὶ ἀθλητικῶν
 αὐτοῦ πόνων, πῆ δὲ ἐπὶ καθισματίῳ ἀναπαυόμενος καὶ διὰ γλώσσης τὰ τοῦ
Δαβὶδ φθεγγόμενος καὶ κατὰ νοῦν τῷ Θεῷ προσευχόμενος, ὅσα τε ἄλλα εἰς
 βοήθειαν τῆς ἀδελφότητος συνεισφέρειν, συμβουλίας, ὑπομνήσεις, νοουθεσίας,
 παρακλήσεις, κατὰ τὴν προλαβοῦσαν αὐτῷ πατρικὴν καὶ εὐνοϊκὴν συνήθειαν,
 670 οὐπω ἰσχύων ἔτι ἐργάζεσθαι, οὐδ' οὐ μὴν γόνυ κλίνειν, οὐτ' αὖ ἐπισκηπτεῖν
 ἀναγνώσεσιν ἢ ὅσον ἐκ τοῦ παραναγινώσκοντος ὑπῆρέτου. Καὶ ἦν ἐν τούτοις
 συλλυπούμενος καὶ σκυθρωπάζων, ὡς ἤδη ἀπολελωκῶς τὴν ψυχὴν διὰ τε τὴν

647 *διήγημα φοβερὸν*: cf. Joan. Chrys., *De inani gloria et de educandis liberis*, p. 150, 52. 695-6 Malingrey
 (φοβερώτερα διηγήματα); Theophylactus Simocatta, *Historiae*, historia 2.13.15, l. 3 de Boor (φοβεροῖς
 διηγήμασιν) || 648-649 κριμάτων ἀνεφίκτων τῆς ἑαυτοῦ σοφωτάτης οἰκονομίας: cf. Greg.
 Nazianz., *In pentecostem* (Or. 41), p. 326, § 5, l. 22 Moreschini (ὡσπερ ἄνωθεν θείας οἰκονομίας λόγος καὶ
 τῶν ἀνεφίκτων αὐτοῦ κριμάτων) || 654-655 γεγενημένα ἐξ ἐπιχειρίας: cf. Bas. Caesar., *Quod deus non est*
auctor malorum, PG 31, col. 349, l. 33 (ἐξ ἐπιχειρίας πάλαι γενόμενον) || 656 μὴδὲ φίλον Θεῶ ἄλλο τι ὡς
 τὸ: cf. Joan. Chrys., *In Matthaeum* (hom. 3), PG 57, col. 38, l. 28 (οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ φίλον, ὡς τό...)
 ||

647 εἰσκόθας P || πανστρατεὶ V P Boll Mi: πανστρατὶ F || 648 ἀναφίκτων P || 649 ἐγκαταλίψασα
 V P Boll || τόνδε V P || 650 ποιμνὴν πάλιν F || 651 ὁμολογῆ τὴν P || ἑαυτοῖς Boll Mi ||
 παραλιπεῖν F Mi: παραλιπεῖν V P Boll || 652 εὐνοικῶς τὲ F || ἢ post τε om. F || 654-655 ἐξ ἐπιχειρίας
 V P || ἐξ ἐπιχειρίας ed. Boll || ἐπιχειρίας ed. Mi || 655 βασιλευσάντος F || 656 μὴδὲ Mi: μὴδὲ V P μὴ δὲ
 F Boll || ἄλλο τι V F ἄλλοτι P: ἄλλο τι Boll Mi || 657 ἐπὶ V Boll Mi: ἐπὶ P ἐπὶ F || 662
 ταμειομένης Boll Mi ||

ούτε η πρόθεση. Τον έναν βέβαια, ο οποίος για πολύ καιρό επεδείκνυε έπαρση από έλλειψη σωστής κρίσης, το ισχυρό χέρι του Θεού τον εκτόπισε στη Βουλγαρία και εκεί με όλο το στρατό του τον αφάνισε (διήγημα φοβερό και λάλημα φρικτό στις επόμενες γενιές) εγκαταλείποντάς τον στη δική του σοφότετη οικονομία, εξαιτίας των δικών του ανέφικτων αποφάσεων. Τον άλλο όμως μαζί με μας, εξαιτίας της στάσης όσων τότε με ευσέβεια βασίλευσαν, στο δικό του πάλι μοναστήρι αποκατέστησε και τον ανέδειξε ομολογητή Του. Και αυτό πώς <έγινε>; (Γιατί δεν αξίζει να το παραλείψω). Με φροντίδα όσων έκριναν τα σχετικά με μας ευνοϊκά ή και αντίθετα, αναιρέθηκε από το προσκήνιο το σκάνδαλο, εξαιτίας του οποίου υπήρξε και η διαφορά με τον ιεράρχη. Κατέβασαν τα μάτια οι κρατούντες, έδωσε εξηγήσεις ο αγιότατος Πατριάρχης για όλα όσα είχαν συμβεί, ότι έγιναν με διαταγή του αυτοκράτορα. Τότε <επήλθε> η συμφωνία και η αφοσίωση σ' Αυτόν, γιατί τίποτα άλλο αγαπητό στον Θεό όπως η αρετή της ειρήνης και της ομόνοιας, όταν η ομόνοια δε διαφωνεί με την πίστη, ούτε παραβαίνει εντολή Θεού, ούτε αθετεί κανόνα, όπως έχει αποδειχθεί η παρούσα. Όσον αφορά τη δική μας άποψη, για τους νοήμονες <έχει αποδειχθεί> ότι χαιρόμαστε να αφήνουμε τα πρόσκαιρα (=τά δια μέσου) ως ομοειδή με όσα είχαν συμβεί παλιά στην εποχή των θεοφόρων Πατέρων και με τον ίδιο τρόπο κατ' οικονομία είχαν παραβλεφθεί, περισσότερο όμως γιατί ο εξουχιστικός τους έλεγχος στον μέλλοντα αιώνα εναπόκειται στον αδέκαστο Κριτή.

27. Τί ακολούθησε; Δεν ήταν πια φυλακισμένος ο Πατέρας, γιατί δεν είχε δυνατότητα ούτε καν να αυτοεξυπηρετηθεί στην σωματική του ανάγκη, αλλά εν μέρει κληήρης, εξαιτίας της αναζωπύρωσης των προηγούμενων από την ασκητική και βασανισμένη ζωή πόνων, εν μέρει δε αναπαυόμενος σε κάθισμα και ψιθύριζε τις ρήσεις του Δαβίδ και νοερά προσευχόταν στον Θεό, και τόσα άλλα συνεισέφερε, για να βοηθήσει την αδελφότητα, με συμβουλές, με υπομνήσεις, με νουθεσίες, με παρακλήσεις, σύμφωνα με την προηγούμενή του πατρική και αγαθή συνήθεια, χωρίς να μπορεί πια να εργαστεί, ούτε να γονατίσει, ούτε πάλι να επιδοθεί σε αναγνώσεις, παρά όσο προερχόταν από τις αναγνώσεις του παρακαθήμενου υπηρέτη του. Και ήταν γι' αυτά και λυπημένος και σκυθρωπός, γιατί τάχα είχε χάσει, ήδη, την ψυχή του εξαιτίας της

---

§27

666-667 τὰ τοῦ Δαβὶδ φθεγγόμενος; cf. Theodoretus Cyr., *Interpretatio in Psalmos*, PG 80, col. 1089, l. 35 (τὰ τοῦ Δαβὶδ φθεγγόμενοι ῥήματα) || 667 κατὰ νοῦν τῷ Θεῷ προσευχόμενος; Cyrillus Scythopol., *Vita Sabae*, p. 107, l. 12 Schwartz (κατὰ νοῦν προσευχομένου) || 670 γόνυ κλίνας; cf. II Esd. 9, 5 (κλίνω ἐπὶ τὰ γ.); Oda 12, 11 (καὶ νῦν κλίνω γόνυ) || 672 συλλυπούμενος καὶ σκυθρωπάζων; cf. Plato, *Symposium*, Steph. p. 206. d, l. 6 Burnet (σκυθρωπὸν τε καὶ λυπούμενον); Ephraem Syrus, *Encomium in martyres*, p. 108, l. 6 Phrantzoles (λυπούμενος καὶ σκυθρωπάζοντας) ||

---

663 μηδὲ Mi: μηδε V Boll μηδε P μή F || 664 κας' V κας P κας Boll Mi || 665 κλίνεις P || 667 ὁσά τε F || 668 συμβουλίας F Mi: συμβουλείας V P Boll || 671 παραγινώσκοντος P || 672 ἀπολελωκώς V Boll: ἀπόλελωκώς P ἀπολωλεκώς F Mi ||

675 ἀδράνειαν τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ τὴν ἀπραξίαν τῶν σωματικῶν
 ἐργασιῶν, εἴ ποῦ τι καὶ μετελάμβανε βρῶμα κατάλληλον τῇ νόσῳ ἢ καὶ λουτρῶ
 καθ' ὑπακοὴν κεχηρημένος, ἠὲ χαρίσσει μὲν τῷ Κυρίῳ, ἠνιάτο δὲ διὰ τὴν ἄνεσιν.
 Ἀλλ' ὄντως καλὸν διάυλον καὶ ἠλιακὸν δρόμον ὁ πανεύφημος τετέλεκεν, τὸ δὲ
 λεγόμενον, ἐξ ὑπακοῆς ἀνατείλας καὶ εἰς ὑπακοὴν καταλήξας. Τῇ δωδεκαταίᾳ
 γὰρ τῶν ὥρων ἡμερινὴ περιόδῳ ἰσάριθμον τὸν τῶν ἐτῶν κύκλον ἐφ' ἑκάστῳ
 680 ἀγῶνι διηγουκῶς, εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀδιαδόχῳ φωτὶ ἀναβεβίωκεν. Ἀριθμεῖ τοὺς
 ἀγῶνας καὶ εὐρήσεις τοὺς χρόνους ὀκτῶ πρὸς τεσσαράκοντα. Πρόσθετες τοὺς πρὸ
 τῆς ἀποταγῆς δις δυοκαίδεκα, πρὸς ἄλλοις τέσσαρσι τῶν διωγμῶν καὶ τρισὶ τῆς
 ἀσθενείας καὶ εὐρήσεις τῷ ὀγδοηκοστῷ ἔτει πλὴν ἑνὸς τελειούμενον τὸν
 αἰοίδιμον.

685 28. Ἀλλ' ὦ, πῶς ἀδακρυτὶ τὸ τούτου διηγήσασθαι τέλος; Ἐκεῖτο ὁ γέρον,
 ὡσπερ τι γέρας τίμιον, ἠτοιμασμένος τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἔξοδον καὶ κύκλῳ ἢ
 ἀδελφότης περιχυθείσα ἐξήγει τῶν ἱερῶν προσευχῶν αὐτοῦ λαβεῖν τὸ δῶρον. Καὶ
 ἐπειπερ ἕνα ἕκαστον εὐλόγησεν καὶ κατησπάσατο, ἀπεισιν καὶ πρὸς τὸν τάφον,
 ὃν ἐκ πόθου ἐξήγει πάσαι θεάσασθαι, εἰ καὶ οὐκ ἐπετύγχανεν τοῦ καταθυμίου,
 690 κοπῆ τοῦ θελήματος· ὃν ἰδὼν ἐχάρη λίαν, ἀνθωμολογήσατο τῷ Κυρίῳ ἐπιπτῶν
 Αὕτη ἢ κατάπανσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος· μεθηρομόσατο καὶ τὴν φωνὴν
 ἐκείνην· Θέλημα τῶν φοβουμένων Αὐτὸν ποιήσει Κύριος. Ἐκίνησεν καὶ τῶν
 ἔξω οὐκ ὀλίγους, οἱ καὶ μὴ εὐλαβηθέντες τὸν καιρὸν (ἦν γὰρ τῶν ἱερῶν νηστειῶν
 ἢ περιόδου) συνέδραμον· μοναδικοὶ τε καὶ μιγάδες εὐλογήθησαν, ὑπέστρεψαν
 ἐφοδιασθέντες καλὸν ἐφόδιον τὴν ἐκείνου ἀγίαν παράθεσιν. Καὶ γε αὐτὸς ὁ

676 δρόμον - τετέλεκεν: cf. II Tim. 4, 7 (τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα) || 679 ἀδιαδόχῳ
 φωτὶ: cf. Greg. Nyssenus, *In inscriptiones Psalmorum*, GNO 5, p. 44, l. 13 Mc Donough (τὸ δὲ φῶς συνεχές τε
 μένειν καὶ ἀδιάδοχον), *In sextum Psalmum*, GNO 5, p. 189, l. 28 Mc Donough (ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις φῶς
 ἐμποιεῖ); Greg. Nazianz., *In novam Dominicam* (Or. 44), PG 36, col. 609, l. 18 (φῶς ἦν ἀπρόσιτον καὶ
 ἀδιάδοχον); Theodoretus Cyr., *De providentia orationes decem*, PG 83, col. 569, l. 15 (ἀδιάδοχον ἐμμενῆκει
 τὸ φῶς) || 679-680 Ἀριθμεῖ - καὶ εὐρήσεις: cf. Bas. Caesar., *Epistulae*, ep. 260, 5, 26 Courtonne
 (Ἀριθμησον καὶ εὐρήσεις); *Chronicon Paschale*, p. 457, l. 6 Dindorf (Ἀριθμησον...καὶ εὐρήσεις) ||

674 εἴ ποῦ τι P Mi: εἴ ποῦ τι V Boll εἴ ποῦ τι F || κατάλληλον τῇ νόσῳ Mi: κατ' ἀλλήλων τῇ νόσῳ V
 κατάλληλων τῇ νόσῳ P κατάλληλον τῆς νόσου F κατ' ἀλλήλων τῇ νόσῳ Boll || 677 δωδεκαταίᾳ
 Boll || 678 ὥρων V P || 679 διαδόχῳ P || μετεβεβίωκεν F || 681 διδυοκαίδεκα V P Boll Mi ||
 ἄλλους P || 682 ὀγδοήκοστῳ V P Boll ||

§28

684 Πῶς ἀδακρυτὶ τὸ τούτου διηγήσασθαι τέλος: cf. Joan. Chrys., *Contra theatra* [Sp.], PG 56, p. 550, l. 39
 (πῶς ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀδακρυτὶ τὰ μετὰ ταῦτα διηγήσομαι); Theodoretus Cyr., *Historia ecclesiastica*, p.
 182, l. 19 Parmentier (πῶς ἂν τις ἀδακρυτὶ διηγήσασθαι); || 685 ὡσπερ τι γέρας τίμιον: cf. Eusebius
 Caes., *Historia ecclesiastica*, lib. 1.3.4, l. 4 Bardy (γέρας ὡσπερ τίμιον); Greg. Nyssenus, *Encomium in xl
 martyres lb*, p. 146, l. 5 Lendle (ὡσπερ τι γέρας); Libanius, *Declamationes 1-51*, declamatio 6.1.35, l. 9
 Foerster (ὡσπερ τι γέρας ἐξαίρετον/ὡσπερ γέρας τι μέγιστον) || ἠτοιμασμένος τὴν ψυχὴν πρὸς
 τὴν ἔξοδον: cf. *Vitae et miracula Nicolai Myrensis*, Vita acephala, § 2, l. 11 Anrich (πρὸς τὴν ἔξοδον
 ἐτοιμάσας...τὴν ἱερὰν ψυχὴν); Prov. 24, 27, 1 (ἐτοίμαζε εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα σου) ||

αδράνειας των πνευματικών δραστηριοτήτων και της σωματικής απραξίας, και αν κάποια στιγμή⁷ έτρωγε κάποιο κατάλληλο για την αρρώστια του φαγητό ή απολάμβανε λουτρό καθ' υπόδειξη, ευχαριστούσε από τη μια τον Κύριο αλλά από την άλλη δυσανασχετούσε για την άνεση. Αλλά πραγματικά καλό αγώνα και ηλιακό δρόμο ολοκλήρωσε ο αξιέπαινος, κατά το λεγόμενο, από υπακοή ξεκινώντας και σε υπακοή καταλήγοντας. Τη δωδεκάτη, δηλαδή, των ωρών της ημέρας, αφού διένυσε κύκλο ετών ισάριθμο με κάθε αγώνα, στην αιώνια ζωή με το αιώνιο φως αναβίωσε. Υπολόγισε τους αγώνες και θα βρεις τα χρόνια σαράντα οχτώ. Πρόσθεσε τα πριν την αποταγή, είκοσι τέσσερα, με άλλα τέσσερα των διωγμών και με τρία της αρρώστιας και θα διαπιστώσεις ότι στο 79^ο έτος έφτασε στο τέλος ο αοίδιμος.

28. Αλλά αλίμονο! Πώς θα διηγηθώ το τέλος του χωρίς να δακρύνω; Ήταν κληνής ο γέροντας όπως κάποιο δώρο τιμής, έχοντας προετομαστεί ψυχικά για την έξοδο και κυκλικά γύρω του συγκεντρωμένη η αδελφότητα ζητούσε να λάβει το δώρο των ιερών ευχών του. Και όταν ακριβώς ευλόγησε καθένα χωριστά και τον ασπάστηκε, πηγαίνει και προς τον τάφο, που με πόθο ζητούσε προ πολλού να αντικρύσει, αν και δεν κατόρθωνε αυτό που σκεπτόταν, γιατί εμποδιζόταν η επιθυμία του. Αφού τον είδε χάρηκε πολύ και απέδωσε ευχαριστίες στον Κύριο αναφέροντας: «Αὕτη ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος», προσάρμοσε και τη φράση εκείνη: «Θέλημα τῶν φοβουμένων Αὐτὸν ποιήσει Κύριος». Προσέλυσε και από τους έξω αρκετούς, οι οποίοι χωρίς να σέβονται την εποχή (γιατί ήταν των ιερών νηστειῶν περίοδος) συναθροίστηκαν. Μοναχοί και μιγάδες ευλογήθηκαν και επέστρεψαν, αφού έλαβαν σαν καλό εφόδιο την αγία παραίνεση εκείνου. Και βέβαια ο ίδιος ο

686 προσευχῶν αὐτοῦ λαβεῖν τὸ δῶρον: cf. Evagrius Pont. (sub nomine Nili Ancyr.), *De oratione*, PG 79, col. 1181, l. 31 (τότε λήψη δῶρον προσευχῆς) || 690 Αὕτη ἡ κατάπαυσις μου εἰς τὸν αἰῶνα αἰῶνος: Ps. 131, 14 || 691 Θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει: Ps. 144, 19 || 691-692 τῶν ἔξω οὐκ ὀλίγους: cf. Galenus, *De anatomicis administrationibus libri ix*, II, p. 364, l. 15 Kühn (καὶ τῶν ἔξω οὐκ ὀλίγοις) || 692 μὴ εὐλαβηθέντες τὸν καιρὸν: Greg. Nazianz., *Funebris oratio in patrem* (Or. 18), PG 35, p. 1028, l. 2 (οὐδὲ τὸν καιρὸν εὐλαβοῦμενος); Euripides, *Orestes*, v. 699 Diggle (καιρὸν εὐλαβοῦμενος); J. Stobaeus, *Anthologium*, lib 4.5.14, l. 5 Hense-Wachsmuth (καιρὸν εὐλαβοῦμενος) ||

684 ὦ F Mi: ὦ V P Boll || 685 ὡσπερ τι V P F: ὡσπερ τι Boll Mi || 687 εὐλόγησεν nos: εὐλόγησε F ηὐλόγησεν V P Boll Mi || 690 μεθρημώσατο Boll || 691 αὐτὸν om. P || 692-693 ante τῶν transp. ἡ F || 693 ἡ om. Mi || εὐλογήθησαν F: ηὐλογήθησαν V P Boll Mi || ὑπέστρεψεν ante correctionem V ὑπέστρεψεν Boll Mi || 694 post παράθεσιν transp. ἐφοδιασθέντες F ||

⁷ Ενίοτε ἡ πού και πού

695 ἀγιώτατος πατριάρχης παρείς ἐξητήσατο εὐχὴν καὶ λαβῶν ἠσπάσατο. Γέγονέν
 τε ἡ ὥρα ἐκείνη πάσης ὑπονοουμένης διαφορᾶς ἀλεξητήριον, τῶν πρὶν λυπηρῶν
 ἐκποδῶν γεγενημένων. Πάντων οὖν ὑπεμνημάτισε, πᾶσιν ὑπερηύξατο, ἅπασιν
 ἀφήσιν, ἐχθράνασι, διώξασι, λυπήσασιν ὁ ὡς ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος καὶ
 700 Χριστὸν κἀν τῷ θανάτῳ μιμούμενος.

29. Ἐπειδὴ δὲ καὶ διαθήκην ἔδει διαθέσθαι, τίς αὐτῆ; Ἡ ὀρθόδοξος πίστις καὶ
 ἡ νόμιμος πολιτεία, αἷς συνέζησεν καὶ μεθ' ὧν ἀπεδήμησεν· τοῦτο δὲ κἀκεῖνο
 διανεῖμιν, οὐ πρὸς αὐτοῦ (ὅτι μὴδ' αὐτῆς τῆς ἐπωμίδος ἦν κύριος) διατάττεσθαι.
 Ἀμέλει ἐρωτηθεὶς πρὸς ἐμοῦ τοῦ ἐλεεινοῦ, μὴ τι ἔχιοεν παριστάμενον, τῆ μὲν
 705 χειρὶ ἀψάμενος τοῦ ἱματίου τοῦτο κατέσεισεν ὡς σύμβολον ὑπακοῆς
 παντελευθέρου, φωνὴν δὲ ἀφήσιν λίαν ἀμυδρὰν μὴδ' ὀτιοῦν ἔχειν διὰ τὸ πάντα
 ἀναθέσθαι τῇ ταπεινώσει μου. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο παραλείψομαι προορήσεως
 ἔχον ἐμφασιν, ὅτι αὐτὸς ἐαυτῷ ἐπιτάφιον ᾠδὴν πρὸ θανάτου μεμελώδηκεν.
 Συνεχόμενος γὰρ ὑπὸ τοῦ θώρακος καὶ ἀσθμαίνων ἐπάλληλα ἐκίνει μὲν τὰ
 710 χεῖλη ἐκ τῆς συνήθους αὐτῷ τῶν θείων μελέτης, ὑπέψαλλεν δὲ μάλιστα τὸ τῆς
 ᾠδῆς ἐκείνης μέρος· Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς
 μνημείοις καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῆ, συνάδειν αὐτῷ προτρεπόμενος
 συνεχέστερον τὸν αὐτὸν ἦδη στίχον τοὺς παρισταμένους, ἕως ἂν ἠδύνατο
 σθένειν καὶ μικρὰν ἀφίναί φωνὴν. Καὶ γε ἐπηκολούθησεν τῇ ᾠδῇ ἡ κοίμησις,
 τότε φθάσασα, ἠνίκα ἡ τοῦ δικαίου Λαζάρου μνήμη ἐπέστη, πρὸς ὃν ἡ ἀναφορὰ
 715 τῆς ᾠδῆς καὶ μεθ' οὗ ἡ μερὶς τοῦ οὐπερ ὁ λόγος. Εἶτα τελευταῖον τὸ «σώζεσθε»
 ἐπιψιθυρίσας, ἐπὶ σχήματός τε εὐπρεποῦς κείμενος, τὴν κάραν δεξιόθεν
 ἐπικεκλικῶς οὕτως ἡραεῖα καὶ ἡρεμαῖα τῇ κινήσει τοῦ σώματος, ὡς εἰς τὰ ἴδια
 ἀπαίρειν προαιρούμενος, μύσας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐν ὥρᾳ δύσεως ἡλίου

698 ὁ ὡς ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος; cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 34, l. 11 Bernardi (ὁ ἀληθῶς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ); *Historia Monachorum in Aegypto*, Vita 10, l. 102 Festugière (ἀληθῶς ἄνθρωπος Θεοῦ); *Constitutiones Apostolorum*, lib. 5, § 3, l. 18 Metzger (ἀληθῶς ἄνθρωπος Θεοῦ); *Acta Phillippi* (e cod. Vatic. gr. 824), § 37, l. 9 Bonnet (Ἀληθῶς Θεοῦ ἄνθρωπος) et § 58, l. 10 (ἀληθῶς Θεοῦ ἄνθρωπον); Theodoretus Cyr., *Haereticarum fabularum compendium*, PG 83, col. 416, l. 7 (Ὁ τοῖνον ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος) ||

698 ἀφήσιν V P Boll Mi: ἠφίτησεν F cf. ἠφίτη in *Laud. Arsenii* (p.261, l. 7, Nissen) || 699 κἀν P κἀν Boll ||

§29

700-701 ἡ ὀρθόδοξος πίστις καὶ ἡ νόμιμος πολιτεία; cf. Cyrillus Scythopolitanus, *Vita Sabae*, p. 125, l. 27 Schwartz (ἡ μὲν γὰρ πολιτεία ἐνδοξος, ὁ δὲ βίος ἐνάρετος καὶ ἡ πίστις ὀρθόδοξος) || 704 τοῦτο (ἱμάτιον) κατέσεισεν; cf. *Scholia in Iliadem* (scholia Vetera), in lib. 8, v. 221b, l. 3 Erbse (κατασεῖειν εὐθέτως λαβόμενος τοῦ φάρου. Φάρος δὲ ἐστὶ πορφυροῦν ἱμάτιον); Alexander med., *Therapeutica*, I, p. 559, l. 1 Puschmann (ἱμάτιον κέλευε σεῖειν); Plutarchus, *Timoleon*, 15.6, l. 2 Ziegler (ἐξεῖσει τὸ ἱμάτιον) || σύμβολον ὑπακοῆς; cf. Theodoretus Cyr., *Quaestiones in Octateuchum*, p. 162, l. 13 Fernández Marcos-Sáenz-Badillos (σύμβολον τῆς ἐπαινουμένης ὑπακοῆς) || 705 φωνὴν δὲ ἀφήσιν; *locus com. sed ex gratia* v. Joan. Chrys., *In epistulam ad Hebraeos*, PG 63, col. 220, l. 16 (φωνὴν ἀφήσιν); cf. Ge. 45, 2 (ἀφῆκε φωνὴν) || 706 οὐδὲ ἐκεῖνο παραλείψομαι; cf. Bas. Seleuc., *De vita et miraculis, Theclae*, libri ii [Sp.], lib. 2, § 25, l. 1-2 Dagron (μὴδὲ ἐκεῖνο παραλείψομαι); Theodorus Mopsuestenus, *Commentarii in Joannem*, fragm. 2, l. 79 Devreese (οὐδ' ἐκεῖνο παραλείψομαι); Joannes I Thessal., *Miracula s. Demetrii*, miraculum 7, p. 97, l. 3 Lemerle (οὐδ' ἐκεῖνο παραλείψαι) ||

αγιοτάτος Πατριάρχης παρουσιάστηκε και ζήτησε την ευχή του και, αφού την έλαβε, τον ασπάστηκε. Και αποτέλεσε εκείνη η περίπτωση κάθε υποβόσκουσας διαφοράς απομάκρυνση, καθώς παραμερίστηκαν τα θλιβερά γεγονότα του παρελθόντος. Τα πάντα λοιπόν διασαφήνισε, για χάρη όλων ευχήθηκε, τους πάντες συγχώρησε, εχθρούς, διώκτες, όσους τον λύπησαν, αυτός που όπως πραγματικά ένας άνθρωπος του Θεού μιμήθηκε τον Χριστό και στον θάνατο.

29. Και επειδή έπρεπε να αφήσει διαθήκη, ποιά είναι αυτή; Η ορθόδοξη πίστη και η σύμφωνη με το νόμο διαγωγή, με τις οποίες έζησε και με τις οποίες έφυγε. Τούτο δε ή εκείνο να διανείμει, δεν <ήταν δυνατόν> να ορισθεί από αυτόν, γιατί ούτε της ίδιας της επωμίδας δεν ήταν κάτοχος. Βεβαίως, όταν ρωτήθηκε από μένα τον ελεεινό μήπως είχε (=ήθελε να εκφράσει) κάποια σκέψη, με το χέρι, αφού ακούμπησε το ιμάτιό του, το κούνησε σα σύμβολο υπακοής απελευθερωμένης εντελώς από ύλη και ψιθύρισε πολύ αμυδρά ότι δεν έχει το παραμικρό, εξαιτίας του ότι τα πάντα ανέθεσε στην ταπεινότητά μου. Και ούτε εκείνο θα παραλείψω που έχει σημασία πρόρρησης, ότι δηλαδή ο ίδιος στον εαυτό του έψαλλε επιτάφιο ωδή, πριν πεθάνει. Έχοντας δυσφορία, βέβαια, εξαιτίας του θώρακα και αναπνέοντας δύσκολα, κινούσε διαδοχικά τα χείλη από τη συνηθισμένη για αυτόν μελέτη των θείων γραφών ενώ έψαλλε κυρίως το τμήμα εκείνης της ωδής: «Αναστήσονται οί νεκροί καί έγερθήσονται οί έν τοίς μνημείοις καί εύφρανθήσονται οί έν τή γή», προτρέποντας τους παρόντες να ψάλλουν μαζί του αδιάκοπα τον ίδιο στίχο, μέχρις ότου μπορούσε να έχει τη δύναμη και να αφήνει αδύναμη φωνή. Και, βέβαια, μετά την ωδή ακολούθησε η κοίμηση, που έφτασε όταν εορταζόταν η μνήμη του δικαίου Λαζάρου, στον οποίο αναφέρεται η ωδή και μαζί με τον οποίο η κατάταξη αυτού για τον οποίο γίνεται ο λόγος. Έπειτα, τελευταία την παραγγελία «σώζεσθε» αφού ψιθύρισε και ενώ βρισκόταν σε ευπρεπή στάση, στρέφοντας το κεφάλι δεξιά, έτσι με πραότητα και ηρεμία στην κίνηση του σώματος, σα να είχε επιλέξει να αποσυρθεί σε οικείο χώρο, έκλεισε τα μάτια την ώρα της δύσης του ηλίου και

---

708 *Συνεχόμενος - και άσθμαίνων*: cf. Clemens Alexandrinus, *Paedagogus*, lib.2, 1.11.4, l. 5 Mondésert (συνεχομένων και άσθμαιόντων) || 710-711 *Αναστήσονται - γή*: Oda 5, 19; Is. 26, 19 || 716 *έπί σχήματος εύπρεπούς*: cf. Nilus Ancyranus, *Narrationes septem de monachis in Sina*, § 4.2, l. 10 Conca (κατέπεσεν επί σχήματος εύπρεπούς) || 717 *πραεία και ήρεμαία*: cf. Eusebius Caes., *Vita Constantini*, lib. 1, § 45.1, l. 2 Winkelmann (ήρεμαία και πραεία φωνή) ||

---

700 πίστης P || 701 κακείνο V κακείνω P κακείνο Boll || 702 διανείμειν V F Boll *servavi*: διανείμην P διανείμειν Mi || 705 μη δ' Boll || 706 οὐδ' Boll || 707 έχων P || 710 μέρος V P Boll Mi: μέλος F || 712 συνεχέστερον om. F || 713 έπηκολούθησεν Mi: έπικολούθησεν V Boll έπικολούθησεν P έπηκολούθησε F || 715 σώζεσθε F Boll: σώζεσθαι V P Mi 716 σχήματος τε V || 717.δεξιόθεν V P δεξιόθεν Boll 717 έπικεκληκώς V P Boll || πραεία F Mi: πραεία V P πραεία Boll ||

720 παρέδωκεν τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ψυχὴν τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὴν ἁγίοις ἀγγέλοις πρὸς
τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Καὶ νῦν ἐστὶν ὁ μὲν ἐν οὐρανοῖς οὐ μόνον ἀσκητικῆς
τάξεώς τε καὶ παραστάσεως, θαρρῶ λέγειν, ἠξιωμένος, ἀλλὰ γὰρ καὶ
ὁμολογητῶν χορείαις ἠριθμημένος. Ὡν γὰρ τοὺς ἄθλους ἠνεγκεν, τούτων δὴλον
ὅτι καὶ τῆς κληρουχίας μετέληφεν. Εἰ βούλει δὲ, μετὰ ὑποτακτικῶν ὑποτακτικὸς
725 ἔννομος, μετὰ καθηγητῶν καθηγητῆς ἔνθεσμος, μετὰ ἐγκλειστῶν οὐ μόνον
ἐγκλειστός, ἀλλὰ καὶ ὑποτακτικῆς, ὃ καὶ σεβάσμιον, μετὰ ὁμολογητῶν
ὁμολογητῆς ἀπαράγραπτος μαρτυροῦσης τῷ λόγῳ τῆς πράξεως. Ἐγὼ δὲ ὁ
δύστηνος ἀπορφανισθεὶς τοῦ καλοῦ Πατρὸς ποῦ χεῖρα ἀπερείσομαι κατὰ ψυχὴν
σαλευόμενος; Τίνα ὑπομνηστὴν εὐροῦμι παρὰ λόγον φερόμενος; Πῶς τοῦ
730 Πονηροῦ τὴν ἔφοδον φύγοιμι, μὴ σὲ τὸν νοθετητὴν καὶ
παιδευτὴν εὐπορῶν οἰκοθεν;

735 **30.** Ἄλλ' ὦ θεία μοι καὶ ἱερά κεφαλὴ, σὺ με ἐποπτεύεις ἄνωθεν ἴλεως καὶ
ἀνορθοῖς καταπίπτοντα καὶ διευθύνοις πορευόμενον καὶ συντηροῖς
ἀνεπερέαστον, ἄγιοι δὲ καὶ συμπομαίνουσι μοι καὶ τήνδε τὴν ποιμνὴν, ἦν
πολλοῖς πόνουσι τε καὶ ἀγῶσι συνεστήσω, ἐν ἔχνεσι τοῖς σοῖς περιπατεῖν, ἐν
τριβοῖσι τῶν θείων ἐντολῶν πορεύεσθαι, σκέπων, περιέπων, προπολεμῶν τῶν
μεγάλων σου καὶ μικρῶν ποιμνίων, καθὼς καὶ ὑπέσχου ἐν καιρῷ σου τῆς ἐξόδου.

719 παρέδωκεν - τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις: cf. *Vitae et miracula Nicolai Myrensis*, Vita compilata, § 54, l. 15 Anrich (ταῖς τῶν ἁγίων ἀγγέλων χερσὶ παρέδωκεν τὴν τιμίαν αὐτοῦ ψυχὴν); *Vita Marthae Matris Symeone Stylitae Junioris*, § 27, l. 17 van de Ven (τὴν ψυχὴν παρέδωκεν ἐν ταῖς τῶν ἀγγέλων χερσίν.) || 719-720 ἀπάγουσιν-πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης: cf. Joan. Chrys., *De jejuniis (sermon 1)* [Sp.], PG 60, col. 714, l. 17 (προσαγάγωσι τῷ τῆς δικαιοσύνης Ἡλίῳ) || 720. ἥλιον τῆς δικαιοσύνης: cf. Mal. 3, 20, 2 (ἥλιος δικαιοσύνης) || 721 τάξεώς τε καὶ παραστάσεως: cf. Pseudo-Caesarius, *Quaestiones et responsiones*, § 3, l. 42 Riedinger (αἱ μὲν τυγχάνουσιν τάξει...ἕτεροι δὲ παραστάσει) || 722 ὁμολογητῶν χορείαις: cf. Bas. Caesar., *Epistulae*, ep. 139, s. 2, l. 14 Courtonne (χοροὶ τῶν ὁμολογητῶν); Gelasius Cyzic., *Historia ecclesiastica*, lib. 2.9.1, l. 2 Heinemann-Loeschke (ὁμολογητῶν...κατακοσμῶν χορὸν) || 723 κληρουχίας μετέληφεν: cf. Philo Judaeus, *De vita Mosis*, lib. 1.320, l. 3 Cohn (κληρουχίας ἐνταυθοῖ λαβεῖν), *De decalogo*, 14, 5 Cohn (οὐ λαβόντας κληρουχίας); Joan. Chrys., *In Isaiam*, 2.1, l. 67 Dumortier (ἔλαβε κληρουχίαν) || 728 ἀπορφανισθεὶς τοῦ καλοῦ Πατρὸς: cf. Socrates Scholasticus, *Historia ecclesiastica*, lib. 3, § 1, l. 23 Périchon-Maraval (ἀπορφανισθέντες τοῦ οἰκείου πατρὸς) et lib. 4, § 31, l. 39 (ἀπορφανισθεῖσα τοῦ πατρὸς) || 728 χεῖρα ἀπερείσομαι: cf. Am. 5, 19, 3 (ἀπερείσεται τὰς χεῖρας αὐτοῦ) || 729 δύστηνος: Homerus, *Ilias*, 22, v. 477, Allen ||

719 αὐτοῦ om. V P || 720 ἐστὶν P F || 722 χορείαις V P Boll || 724 στεφανίτης F Mi: στεφανίτης V P Boll || 725-6 ἐγκλειστῶν ... ἐγκλειστός V P Boll: ἐγκλειστῶν ... ἐγκλειστός F Mi || 726 ὑποτακτικῆς F Mi: ὑποτακτικῆς V Boll ὑπότακτικῆς P || 729 παρὰ λόγον F: παραλόγον V P παραλόγως Boll Mi || 734 ἀνεπερέαστον V P Boll: ἀνεπηρέαστον F Mi || δὲ F: τε V Mi τε P Boll || 735 πόνουσι τέ P F || 737 post ἐξόδου *transp* σου. F ||

παρέδωσε την αγία ψυχή του στους αγίους αγγέλους να την μεταφέρουν στον ήλιο της δικαιοσύνης. Και τώρα αυτός βρίσκεται στους ουραμούς όχι μόνο έχοντας κριθεί άξιος της ασκητικής τάξης και δίπλα στον βασιλέα, έχω το θάρρος να πω, αλλά βέβαια και συγκαταλεγόμενος στον χορό των ομολογητών. Επειδή εκείνων τους άθλους άντεξε, είναι βέβαιο ότι και στη δική τους επιβράβευση μετείχε. Έστω (αν θέλεις), λοιπόν, μαζί με τους υποτακτικούς έγκριτος υποτακτικός, καλύτερα, όμως, διπλά ευπειθής στεφανωμένος νικητής, με τους ησυχαστές ησυχαστής δίκαιος, με τους καθηγητές καθηγητής νόμιμος, με τους ασκητές όχι μόνο ασκητής αλλά και υποτακτικός, το οποίο είναι άξιο σεβασμού, με τους ομολογητές ομολογητής αμετάβλητος, καθώς η πράξη μαρτυρά υπέρ του λόγου. Εγώ όμως ο δύστυχος στερημένος από τον καλό Πατέρα που θα στρέψω το χέρι για βοήθεια, όταν θα ταλανίζομαι ψυχικά; Ποιόν θα βρω να με προειδοποιεί, όταν φέρομαι παράλογα; Πώς θα αποφύγω την επίθεση του Πονηρού, αν δεν έχω την τύχη να έχω εσένα να με νοουθετείς και να με εκπαιδεύεις εξ ιδίων;

30. Αλλά θεία για μένα και ιερή κεφαλή, είτε εσύ να με εποπτεύεις από ψηλά ευμενής και να με ανορθώνεις, όταν πέφτω σε σφάλματα και να με διευθύνεις, όταν πορεύομαι και να φροντίζεις να μένω αβλαβής, να με οδηγείς και να γίνεσαι μαζί μου ποιμενάρχης σ' αυτό εδώ το ποίμνιο, το οποίο με πολλούς κόπους και αγώνες δημιούργησες, ώστε να βαδίζει στα δικά σου ίχνη και να πορεύεται στους δρόμους των θείων εντολών, σκεπάζοντας, περιθάλλοντας, υπερασπίζοντας τα μεγάλα και τα μικρά σου ποίμνια, όπως και υποσχέθηκες τον καιρό της εξόδου σου.

---

§30

732 Ω θεία μοι και ιερά κεφαλή: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 82, l. 7 Bernardi (ώ θεία και ιερά κεφαλή) || σύ με εποπτεύεις άνωθεν ίλεως: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* (Or. 43), § 82, l. 6-7 Bernardi (Συ δε ήμās εποπτεύεις άνωθεν), *In laudem Athanasii* (Or. 21), § 37, l. 16 Mossay (αυτός δε άνωθεν ήμās εποπτεύεις ίλεως), *In laudem Cypriani* (Or. 24), § 19, l. 27 Mossay (Συ δε ήμās εποπτεύεις άνωθεν ίλεως) || 732-734 Ω θεία - ποιμνιη: cf. Greg. Nazianz., *Funebris oratio in laudem Basilii Magni* l.c. l. 6-7 (Συ δε ήμās εποπτεύεις άνωθεν, ώ θεία και ιερά κεφαλή), *In laudem Athanasii*, l.c., l. 12-20 (αυτός δε άνωθεν ήμās εποπτεύεις ίλεως και τον λαόν τόνδε διεξάγεις τέλειον...κατέχεις και συμποιμάνεις), *In laudem Cypriani*, l.c., l. 27-29 (Συ δε ήμās εποπτεύεις άνωθεν ίλεως...και τό ιερόν τουτο ποιμνιο ποιμάνεις ή συμποιμάνεις) || 733 άνορθοίς καταπίπτοντα: cf. Bas. Caes., *Homilia in divites*, § 4, l. 50 Courtonne (πίσους οικους καταπίπτοντας άνορθώσαι); cf. Ps. 144, 14 (ύποστηρίζει κύριος πάντας τους καταπίπτοντας και άνορθοί πάντας τους κατερραγμένους) || 735. ίχνησι τοίς σοίς περιπατείν: cf. Greg. Nyssenus, *De virginitate*, 23.5, l. 6-7 Aubineau (τοίς τοιούτοις ίχνησι περιπατούντα) || 735-736 έν τριβοίς - πορεύεσθαι: cf. Nicetas Patricius, *Quaestor, Vita s. Andreae Cretensis*, p. 178, l. 2 Papadopoulos-Kerameus (τών θείων έντολών πορεύεσθαι τρίβον) || 736-737 προπολεμών των μεγάλων σου και μικρών ποιμνίων: cf. Greg. Nazianz., *Ad Greg. Nyss.* (Or. 11), p. 344, § 7, l. 10-11 Calvet-Sevasti (τά μεγάλα ποιμνια καταρτιζών και τά μικρά) ||

Καὶ γὰρ σοῦ ποιμνία πάντα, ὧν εἰσὶ καθηγεμόνες τὰ σὰ τέκνα καὶ ἐκ τέκνων
740 ἔγγονα. Ὡς ἂν ἔχοντές σε ἅπαντες εἰς Θεὸν καὶ πρὸς Θεὸν προασπιστὴν καὶ
ὑπερασπιστὴν, ἀπήμαντοι διαμένομεν ἀοράτων τε καὶ ὄρωμένων ἐχθρῶν,
μηδὲν ὑφιέντες διὰ φόβον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, μηδ' αὐτὸν ἐκφερόμενοι τῶν
θείων ἐντολῶν, μήτ' αὐτὴν θύραν ἀνοίγοντες ἀπροσεξίᾳ τοῖς ὀλεθροῖς πάθειν,
745 μήτε μὴν κατολιγορῶντες τῆς ἀσκήσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ
δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ ζῶσσοιῳ καὶ
παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

---

740 ἀπήμαντοι διαμένομεν ἀοράτων καὶ ὄρωμένων ἐχθρῶν: cf. Joan. Chrys., *In catenas Petri* [Sp.], s. 38, l. 16 Batareikh (ἀπημάντους τῆς τῶν ἀοράτων συντηροῦσιν ἐπιβουλῆς); Sopater rhet., *Διαίρεσις ζητημάτων, Rhetores Graeci* 8, p. 264, l. 27 Walz (ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀπημαντον) || 742 θύραν ἀνοίγοντες ... τοῖς ... πάθειν: cf. Greg. Nazianz., *In sancta lumina* (Or. 39), p. 344, § 7, l. 10-11 Calvet-Sevasti, (τοῖς πάθει θύραν ἀνοίξαντες) ||

---

738 σοῦ F: σου V P Boll Mi || πάντες F || ὧν εἰσὶ V P F: ὧν εἰσὶν Boll ὧν εἰσὶν Mi || 739-740 καὶ ὑπερασπιστὴν om. Boll Mi || ἀοράτων τέ P F || 743 κατολιγορῶντες F Mi: κατολιγορῶντες V P Boll || ᾧ P || 745 post αἰῶνας add εἰς καὶ ἀτελευτήτους P ||

Γιατί και (καθώς βέβαια) δικά σου είναι όλα τα ποιμένα, των οποίων είναι ηγούμενοι τα δικά σου παιδιά και τα παιδιά των παιδιών. Γιατί, αν σε έχουμε όλοι προασπιστή στον Θεό και υπερασπιστή ενώπιόν Του, θα μπορούμε να παραμένουμε ασφαλείς από αόρατους και ορατούς εχθρούς και δε θα υποχωρούμε καθόλου ως προς την ορθόδοξη πίστη εξαιτίας του φόβου, ούτε πάλι θα παραβιάζουμε τις θείες εντολές, ούτε θα ανοίγουμε απρόσεκτα την πόρτα στα ολέθρια πάθη, ούτε βέβαια θα παραμελούμε την άσκηση σύμφωνα με τον Ιησού Χριστό, τον Κύριό μας, στον οποίο ανήκει η τιμή και η δύναμη μαζί με τον παντοκράτορα Πατέρα και το ζωοποιό και πανάγιο Πνεύμα τώρα και πάντα και στους αιώνες των αιώνων. Αμήν.

7. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

§1

5-6 πιθανότησιν ... ἀληθείας: η αντιθετική χρήση των δύο όρων αντανακλά την αντίθεση ρητορικής και αγιολογίας, με την οποία αρχίζει το προοίμιο (η πιθανότης στη ρητορική σχετίζεται με την τέχνη της πειθούς, σύμφωνα με τον PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 680). Ο Θεόδωρος, εδώ, κάνοντας χρήση του γνωστού τόπου της αποποίησης της ρητορικής (PRATSCH, *Τοποι*, 44), εντάσσει τον εαυτό του στην πλευρά των αγιογράφων και επιχειρεί να αναδείξει τη διαφορά της θύραθεν παιδείας με τη θεία σοφία, από τη μελέτη της οποίας πηγάζει η αλήθεια. Εξάλλου, και στον βίο του, όταν γίνεται λόγος για τη θύραθεν μόρφωσή του, τονίζεται ότι από αυτήν οὐ τὸ μυθῶδες, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον κατασχών, τὸ περιττὸν διεΐδε καὶ κατεφώρασεν. Εἰθ' ἔξῃς καὶ ρητορικὴν μετιῶν οὐ κατὰ ῥήτορας δεῖν ᾤετο ἔχειν τὸ ἦθος. Οὐκουν οὐδὲ τοῖς τούτων ψεύδεσι συνεχρήτο, ἢ ταῖς ἄλλαις τῶν λόγων κενολογίαις καὶ ἀντιρρήσεσιν· ἀλλ' ὅσα πρὸς τὸ χρήσιμον φέρει μόνον, καὶ συνθήκην λόγου καὶ ἀρμονίαν ἀπολαβῶν, τὰ ἄλλα παρήκε τοῖς ἄλλοις, οἷς καὶ ἡ ματαιότης τῶν λογισμῶν, καὶ ἡ τῶν ῥημάτων κομψεῖα ἐπιτεχνάζεται (Migne, PG 99, 117 C-D). Στο ίδιο πνεύμα, ο Θεόδωρος παροτρύνει τα πνευματικά του τέκνα να μελετούν τη θύραθεν παιδεία, στο μέτρο αξιοποίησής της για την υπεράσπιση της ορθοδοξίας. Βλ. σχετικά P. KARLIN HAYTER, «Où la abeille butane. La culture littéraire monastique à Byzance aux VIIIe et IXe siècles», *Monachisme à Byzance*, 100. Αυτή η πολεμική όμως μεταξύ ἀλήθειας και πιθανότητος είναι αρχαιότερη. Παρατηρείται και σε παγανιστές συγγραφείς, οι οποίοι υπερασπίζονται το «εἶναι» έναντι του «φαίνεσθαι» [G. J. M. BARTELINK, «Adoption et rejet des topiques profanes chez les Panégyristes et Biographes Chrétiens de langue Grecque», *Siculorum Gymnasium* 39 (1986), 27], δηλαδή, την ἀλήθεια έναντι της πιθανότητος. Και ο Θεόδωρος εδώ (**6-7 τὸ ὄν εἰπεῖν καὶ τὸ ἀληθὲς πρεσβεῦσαι**) φαίνεται να υπερασπίζεται το «εἶναι».

11 εὐφημίαν: ο όρος σημαίνει το αντίθετο της δυσφημίας και υπονοεί τον έπαινο, αλλά δεν απαντά στο τεχνικό λεξιλόγιο της ελληνικής ρητορικής (βλ. Gregoire de Nazianze, *Discours* 20-23, J. MOSSAY (ed.) avec la collaboration de G. Lafontaine, Paris 1980 [SC 270], 96). Σχετίζεται όμως με την αποδοχή ενός επαίνου από το κοινό, όπως επισημαίνει ο Pernot (PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 627 και 679), και κυρίως με αυτή τη σημασία χρησιμοποιείται. Ωστόσο, στο εγκώμιο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού προς τον Αθανάσιο Αλεξανδρείας (BHG 186), γίνεται χρήση του όρου με τη σημασία του επαίνου (ό.π. 44, 28). Αργότερα, την χρησιμοποιεί και ο Χορίκιος Γάζης στον πρόλογο του επιτάφιου λόγου του προς τιμήν του Προκοπίου. Βλ. R. FOERSTER-E. RICHTSTEIG (ed.), *Choricii Gazaei Opera*, Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri 1929, 110, § 2, 16.

13-14 ἀλλ' ἴσα σκιαῖς παρατρέχοντος: πρβλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 395, 20-1.

19 χρέος ἐμοὶ εἶπέρ τινι ἄλλω: πρβλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 403, 2.

25 πατρόθεν δόξαν ἐραυίζόμενος: πρβλ. EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane* 269, 2, 6-7 (παιδὶ προσῆκον τὰ πατρὸς ἀναγγέλλειν δόξαν δόξαν ἐραυίζεσθαι).

27 μόδιον: ο μόδιος εἶναι μονάδα μέτρησης βάρους ἢ ὄγκου σιτηρῶν ἰσότιμης με 12,3 κιλά ἢ 17 λίτρα (βλ. σχετικά στο *Byzance: économie et société*, 368) ἀντίστοιχα, ἀλλὰ καὶ τὸ σκεῦος ἀνάλογης χωρητικότητας (βλ. LAMPE, 875: μόδιος). Ἐδῶ, ἡ μεταφορική χρήση τῆς λέξης σχετίζεται με βιβλικὸ παράθεμα (βλ. ὑπόμνημα πηγῶν).

27-29 οὐχ ὄσιον ὑπὸ τῆς σιγῆς μόδιον θεῖναι ... μαρμαρῦσσοντα: κοινὸς τόπος ἀγιολογικοῦ προοιμίου, βασιζόμενος σε βιβλική παραπομπή περὶ μοδίου, ὅπου συνδυάζεται ὁ τόπος τῆς ἀποφυγῆς τῆς λήθης (Oblivionis remedium) με ἐκεῖνον τοῦ στόχου τῆς ωφέλειας (Exemplum). Ἀνάλογη χρήση τῆς βιβλικῆς παραπομπῆς περὶ μοδίου ἐντοπίζεται καὶ στὸν βίο τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου (BHG 1335), ἡ οποία μαζί με τὴν παρούσα, συνιστοῦν ἓνα ἀντιπροσωπευτικὸ δείγμα στο ἀρθρο περὶ ἀγιολογικῶν προοιμίων τοῦ T. PRATSCH, «Rhetorik in der byzantinischen Hagiographie: Die Prooimia der Heiligenviten», *THEATRON* ed. M. Grünbart, Berlin 2007, [Millennium Studies 13], 399. Βλ. ἐπίσης PRATSCH, *Τοροί*, 36.

28 λύχνον ... λογικὴν λυχνίαν: ἐπίσης, στο προαναφερόμενο ἀρθρο ἐπισημαίνεται ἡ χρήση τῆς παρονομασίας στο κείμενο για τὸν Πλάτωνα, στο πλαίσιο ἐξέτασης τῆς ρητορικῆς τῶν ἀγιολογικῶν προοιμίων. Βλ. T. PRATSCH, «Rhetorik in der byzantinischen Hagiographie ...», ὁ.π., 393-4. Για τὴν χρήση τοῦ ὀρου λυχνία στὴν Καινὴ Διαθήκη βλ. *Λεξικὸ πρωτοχριστιανικῶν ὀρων*, 198.

§2

33 Σέργιος καὶ Εὐφημία: για τοὺς γονεῖς τοῦ Πλάτωνα (PmbZ #6605 καὶ #1686) βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 46, ἀρ. 1 καὶ 2. Ἡ Εὐφημία ἦταν κόρη τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Ἄννας καὶ ἀδελφὴ τοῦ Φιλάρτου τοῦ Φιλανθρωποῦ, σύμφωνα με τὸ γενεαλογικὸ τῆς δένδρου, ὅπως παρουσιάζεται στο ἀρθρο τοῦ Κ. ΜΠΟΝΗ, «Οἱ Ἑλληνες ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπὸ τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης», *ΕΕΘΣΠΑ ΙΣΤ'* (1968), 532.

33-4 τὸ εὐγενὲς ἐπίσημον: συνήθης ἐκφραση, τὴν οποία ὁ Θεόδωρος χρησιμοποιεῖ καὶ σε ἄλλο κείμενό του (βλ. EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane*, 270, 3, 4). Ἡ εὐγενική καταγωγή τοῦ ἀγίου ἀποτελεῖ κοινὸ τῶπο πολλῶν ἀγιολογικῶν κειμένων, προκειμένου να ἀναδειχθεῖ ἡ θυσία ἐγκατάλειψης τῶν υλικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν προνομίων προς χάριν τῆς πλήρους ἀφοσίωσης στὴν ἀκτημοσύνη τοῦ μοναστικοῦ βίου.

Σχετικά με τη σύνδεση της ευγενικής καταγωγής με τον πλούτο, κυρίως, βλ. στο κεφ. 1, υποσ. 1. Εξάλλου, ο αριθμός των ευγενών με την στενή σημασία του όρου είναι περιορισμένος βλ. σχετικά *Byzance: économie et société*, 126-162. Για το περιβλεπτο κοινωνικό υπόβαθρο και των δυο γονέων του Θεοδώρου καθώς και για τις συνθήκες ανάπτυξης της ελίτ της μέσης βυζαντινής περιόδου βλ. αντίστοιχα J. HALDON, «The fate of the late roman senatorial elite: extinction or transformation», *Elites old and new in the Byzantine and early Islamic Near East: Papers of the sixth workshop on late Antiquity and early Islam*, ed. by J. HALDON and L. I. CONRAD, Princeton N. J.: Darwin Press 2004, [Byzantine and early Islamic Near East, 6/ Studies in late Antiquity and early Islam 1], 229 και 233-4.

37 εὐθυγενῆ βλαστόν: πρβλ. τη φράση ὀρθοφυές κρίνον (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 436, 41), καθώς και εκείνη του Θεοδώρητου Κύρου στο υπόμνημα πηγών (εὐθυγενέσι βρέφεσι).

39 τῆς μὲν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ διαπρεψάσης: αναφέρεται στην αδελφή της Θεοκτίστης, Άννα (PmbZ #447 και PRATSCH, *Theodoros Studites*, 49, αρ. 7). Η Άννα ήταν μητέρα του ύπατου Σέργιου (βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 44, 21) και της Θεοδότης (PmbZ #7899), δεύτερης συζύγου του Κωνσταντίνου Στ' και, ενδεχομένως, δύο ακόμα παιδιών (βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 52, αρ. 18 και 54, αρ. 21). Τίθεται ζήτημα ταυτοποίησής της με την ηγουμένη Άννα (PmbZ #452), τη μοναχή Άννα (PmbZ #453) ή την πατρικία και μοναχή Άννα (PmbZ #454), παραλήπτριες επιστολών του Θεοδώρου (ep. 46, 54, 85, 316 / 42, 96, 289 και 192 αντίστοιχα). Αναφορά περί ταύτισης των προσώπων αυτών γίνεται τόσο στα αντίστοιχα λήμματα του προσωπογραφικού λεξικού της μέσης βυζαντινής εποχής (βλ. PmbZ #447/139, #452 και #453/142, #454/143), όσο και στην έκδοση του Φατούρου. Ο τελευταίος σωστά παρατηρεί ότι ο Θεόδωρος στο κείμενό του για τον Πλάτωνα, αναφερόμενος στην Άννα κάνει λόγο μόνο για την κοινωνική της ζωή (FATOUROS, *Epistulae*, I, 187*, υποσ. 159). Σε επιστολή, ωστόσο, προς την ηγουμένη Άννα ο Θεόδωρος σε προσφώνησή του την ονομάζει αἷμα Θεοκτίστης τῆς μεμακαρισμένης σαρκικὸν ὁμοῦ καὶ πνευματικὸν (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 85, 4-5). Η χρονολόγηση των επιστολών θα μπορούσε να δώσει λύση στο πρόβλημα, καθώς οι επιστολές προς την ηγουμένη Άννα (ep. 46, 54, 85, 316) χρονολογούνται με επιφύλαξη μεταξύ 815-8, εκτός της 54^{ης}, η οποία χρονολογείται μεταξύ 809-11. Εφόσον η συγγραφή των επιστολών αυτών έπεται του κειμένου για τον Πλάτωνα, θα ήταν εύλογο να θεωρηθεί μεταγενέστερη η προσχώρηση της Άννας στον μοναστικό βίο. Εξίσου εύλογη, ωστόσο, θα μπορούσε να θεωρηθεί η εκδοχή ότι πρόκειται για άλλο ομώνυμο συγγενικό πρόσωπο της Θεοκτίστης. Σύμφωνα με τον Pratsch, πρόκειται για εξαδέλφη ή για ανιψιά του Θεοδώρου, κόρη ή εγγονή της θείας του Άννας. Μάλιστα, δεν γνωρίζουμε αν το Άννα είναι το κοσμικό ή το μοναστικό της όνομα (PRATSCH, *Theodoros Studites*, 52, αρ. 18).

39-40 τῆς δὲ ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς, κὰν τῶ μοναδικῶ τάγματι διαλαμφάσης: αναφορά στη μητέρα του, Θεοκτίστη (PmbZ #8023 και PRATSCH, *Theodoros Studites*, 48, αρ. 6), η οποία, όπως και όλα τα μέλη της οικογένειάς του, επέλεξαν να εγκαταλείψουν τα εγκόσμια και να ακολουθήσουν τον μοναστικό βίο. Στη μητέρα του έχει, επίσης, αφιερώσει έναν επιτάφιο-κατήχηση. Βλ. *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*.

40-41: Ἐπειδὴ δὲ ἐνέσκηψε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ὄργη οὐράνιος, ἄγει με γὰρ ταύτην δηλῶσαι ἢ ὑπόθεσις: για το πώς προσαρμόζεται ο εγκωμιαστικός λόγος και οι τόποι του στον «καιρό», δηλαδή στη συγκυρία και πώς αυτή μετασχηματίζεται σε «υπόθεση», δηλαδή, σε αυτό που προτίθεται ο ρήτορας να διηγηθεί βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 265-7. Για τον παρεκβατικό χαρακτήρα αυτής της διήγησης, ως ιδεολογικού στοιχείου του κειμένου και ως ρητορικού τεχνάσματος βλ. στη σχετική με το ύφος ενότητα (4.2).

41-42 φθορὰν ... πάνδημον: Πρόκειται για τον λοιμό του 745/6 (747/8 σύμφωνα με τον Pratsch) στην Κωνσταντινούπολη Βλ. σχετικά C. DE BOOR (ed.), *Theophanis Chronographia*, vol. I, Lipsiae: Teubner, 1883 (repr. Hildesheim: G. Olms, 1980), 423-24 και S. MÉTIVIER, «Les inhumations», *Économie et société à Byzance (VIIIe-XIIe siècle). Textes et documents. Sous la direction de Sophie Métivier*, Paris: Publications de la Sorbonne 2007, [Byzantina Sorbonensia 24], 181-2. Στο Βυζάντιο συχνά οι επιδημίες αντιμετωπίζονται ως θεϊκή τιμωρία. Η χριστιανική αυτή παράδοση βασίζεται σε μια αρχέτυπη νοστροπία, η οποία βλέπει την αρρώστια ως κάθαρση ενός αμαρτήματος (*Ιλιάδα* A, 61), παρά την ύπαρξη κατά την αρχαιότητα και δεύτερης άποψης που εξηγούσε τις ασθένειες επικαλούμενη λογικά αίτια. Βλ. σχετικά M. H. CONGOURDEAU, «La société Byzantine face aux grandes pandémies», *Maladie et société à Byzance*, a cura di E. PATLAGEAN, Spoleto: Centro Italiano di studi sull'Alto Medioevo 1993, 21-2.

43 ὡσπέρ τις Αἰγυπτιακὴ μάστιξ: το μοτίβο της θείας τιμωρίας παραπέμπει στο βιβλικό υπόβαθρο των πληγών του Φαραώ, ο οποίος υπέστη έτσι τις συνέπειες των μη θεάρεστων πράξεών του. Ο Θεόδωρος συνηθίζει να χρησιμοποιεί για όσους παραβιάζουν τον θείο νόμο τον όρο Φαραώ (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 277, 278, 381, 417/ AUVRAY, *Κατήχηση*. 110/ PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Κατηχήσεις* 30, 73), ενίοτε συνοδευόμενο από το επίθετο νοητός, παραπέμποντας και πάλι στο βιβλικό υπόβαθρο των παρανόμων και, ως εκ τούτου, τιμωρούμενων Αιγυπτίων. Εξάλλου, η χρήση φράσεων που παραπέμπουν στον Φαραώ, ως αντίπαλο του Μωϋσή και φορτίζονται με αρνητική σήμανση είναι τακτική και άλλων συγγραφέων (βλ. σχετικά C. RUPP, «Comparison, Paradigm and the case of Moses in Panegyric and Hagiography», *The Propaganda of Power. The role of Panegyric in Late Antiquity*, M. WHITBY (ed.), Leiden 1998 [Mnemosyne, Bibliotheca classica Batava. Supplementum 183], 296). Η προσωποποίηση δε του διαβόλου ως Φαραώ επισημαίνεται από

τον J. B. BAWER, «Verus Pharao», *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères*, P. MARAVAL (ed.), Strasbourg: Centre d'analyse et de documentation patristiques 1989, [Cahiers de Biblia Patristica 2], 247-253. Για το θέμα της θείας τιμωρίας βλ. επίσης DELEHAYE, *Les Passions*, 217. Για τη χρήση του όρου βλ. και στην ενότητα της πολεμικής του κειμένου (4.3).

44 Βυζαντίδι: χρήση αρχαίου τοπωνυμίου αντί εκείνου της Κωνσταντινούπολης. Παρατηρείται, γενικότερα, στο κείμενο χρήση αρχαίων ονομασιών αντί των μεσαιωνικών. Χαρακτηριστικό της αττικίζουσας τάσης, η οποία κορυφώνεται τον 10^ο αιώνα (G. HORROCKS, *Greek: A History of the language and its speakers*, Malden/ Oxford: Wiley-Blackwell 2010, 213; R. BROWNING, «The language of Byzantine literature», *History, language and literacy in Byzantine world*, London 1989, Variorum reprints XV, 103-133 [= *The past in medieval and modern Greek culture*, ed. by Speros Vryonis jr. (Byzantina kai Metabyzantina I), Malibu California: Udena Publications 1978, 116-9]; A. KALNDELLIS, *Hellenism in Byzantium. The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*, Cambridge, UK- New York: Cambridge University press 2007, [Greek culture in the Roman world], 179-190).

45-6 οὐκ ἄκαιρον ... ἐπισημᾶναι: δηλώνεται η συγκυρία, εξαιτίας της οποίας ο συγγραφέας θα προβεί σε μια παρέκβαση. Για τις εικονικές αυτές παρεκβάσεις βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 322.

46 διήγημα: οι συγγραφείς εγκωμιαστικών έργων, δεδομένου ότι συνδυάζουν τον έπαινο με το αφηγηματικό στοιχείο, συχνά αναφέρουν τους όρους διηγείσθαι, διήγησις, διήγημα και πιο σπάνια ἀφηγεῖσθαι. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 667 κ.ε. Περί του διηγήματος βλ. επίσης H. RABE (ed.), *Hermogenes Opera*, Stuttgart 1985 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Rhetores Graeci 6], 4-6. Για το διήγημα ως στοιχείο ρητορικής βλ. στην ενότητα 4. 2.

47 ἐπαϊόντων: αν εκληφθεί ο όρος με τη σημασία των ακροατών, αποτελεί ένδειξη εκφώνησης του κειμένου.

§3

48-50 ἐν τοῖς ἐκάστου ἐσθήμασιν ... δακτύλω: το φαινόμενο αυτό περιγράφεται τόσο από τον πατριάρχη Νικηφόρο (*Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Breviarium historicum*, editit, Anglice vertit, commentario instruxit C. MANGO, Washington D. C.: Dumbarton Oaks, Research Library and Collection 1990 [CFHB XIII], 67, 9-14) όσο και από τον Θεοφάνη (C. De BOOR, *Theophanis chronographia*, Leipzig: Teubner 1883 (repr. Hildesheim: Olms 1963), vol. I, 423, 5-9. Για την παρεμφερή περιγραφή του λοιμού γενικότερα προβλ. στο υπόμνημα πηγών.

57-8 ἐν ἡμέραις Κωνσταντίνου τοῦ δυσσεβοῦς βασιλέως ... πλάνης: αναφέρεται στον Κωνσταντίνο Ε', τον Κοπρώνυμο (740-775), επί των ημερών του οποίου έτυχαν διώξεων οι εικονολάτρες και κυρίως οι μοναχοί

Για την Εικονομαχία βλ. σχετικά P. KARLIN-HAYTER, «Εικονομαχία», C. MANGO, *Ιστορία του Βυζαντίου*, μτφρ. Ο. Καραγιώργου, Αθήνα: εκδ. Νεφέλη 2006, 212-223; MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 38-72; S. GERO, *Byzantine iconoclasm during the reign of Constantine V, with particular attention to the oriental sources*, Louvain: Secretariat du Corpus SCO 1977 [Corpus Scriptorum Cristianorum Orientalium 384; Subsidia 52]; ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Το έπος της Εικονομαχίας*, 103-175. Είναι προφανές ότι στηλιτεύεται από τον συγγραφέα η εικονοκλαστική πολιτική του Κωνσταντίνου Ε'. Για τον όρο *δυσσεβής* βλ. στην ενότητα για τη ρητορική πολεμική του κειμένου (κεφ. 4.3). Εδώ, ορίζεται, επίσης, ο αφηγηματικός χρόνος της διήγησης. Για τον χρόνο στα αγιολογικά κείμενα βλ. Α. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Χρόνοι και ηλικίες στη Βυζαντινή κοινωνία. Η κλίμακα των ηλικιών από τα αγιολογικά κείμενα της μέσης εποχής (7^{ος} –11^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997 [Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ 30], και κυρίως στο κεφάλαιο σ. 46-59.

59 τουῦ ... ἔξαγίστου: ο χαρακτηρισμός χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο και σε *Επιστολές* (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 419, 423), προκειμένου να αναφερθεί δυσμενώς στο πρόσωπο, όχι μόνο, του Κωνσταντίνου Ε' αλλά και του Λέοντα Ε'. Η εμφατική χρήση πολεμικής γλώσσας διευκολύνει την αναγνώριση της ρητορικής φόρμας και ταυτόχρονα συντηρεί ένα ενθουσιώδη απολογισμό της θείας τιμωρίας στα λιγότερο μορφωμένα μέλη του ακροατηρίου, σύμφωνα με την M. VINSON, «Rhetoric and writing strategies in the ninth century», *Rhetoric in Byzantium*, 21.

60 ἢ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον ἀναβαίνει: η αντιρρητική συγγραφική δράση του Θεοδώρου κατά των εικονοκλαστών, βρίσκει εφαρμογή, εδώ, σε συνήθη φράση του Θεοδώρου, δάνειο από τον Βασίλειο Καισαρείας, όπως δηλώνεται και στο υπόμνημα πηγών. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 409. 18, 427. 18, 422. 6 καθώς επίσης και στους *Αντιρρητικούς* του II, 25 (PG 99, 369A) και III, 2, 1-4 (PG 99, 417A-D-420A). Για τα αντιρρητικά έργα του Θεοδώρου κατά των εικονοκλαστών γενικότερα βλ. στο κεφ. 1. Επισημαίνουμε ότι στη δεύτερη εικονοκλαστική περίοδο (815-843) ο Θεόδωρος Στουδίτης και ο πατριάρχης Νικηφόρος Α' με το αντιρρητικό τους έργο είναι οι κύριοι εκπρόσωποι της αντι-εικονοκλαστικής πλευράς. Βλ. σχετικά K. PARRY, «Theodore Studites and the patriarch Nikephoros on image-making as a Christian imperative», *Byzantion* LIX (1989), 164-183. Για το θέμα, επίσης, της θεολογικής και πνευματικής διάστασης της εικόνας, σύμφωνα με τον Θεόδωρο Στουδίτη, αλλά και, γενικότερα, για το αντιρρητικό του έργο βλ. M. BRATOU, «Quelques aspects de la doctrine de l'icône de saint Théodore Stoudite», *RevSR* 77 no 3 (2003), 323-49; T. DAMIAN, *Theological and spiritual dimensions of icons according to St. Theodore of Studion*, Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press 2002; G. METTALIDIS, «Theodore of Stoudium against

the Iconoclasts: the arguments of his letters», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 46:2 (2002), 191-208; B. LOURIE, «Le second iconoclasme en recherche de la vraie doctrine», *Studia Patristica XXXIV. Papers presented at the thirteenth international conference on Patristic Studies, held in Oxford 16-21 August 1999*, ed. by M.F. WILES- E.J. YARNOLD with assistance of P.M. PARVIS, Leuven: Peeters Press 2001, 150-51.

61-4 ἡ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων ... νοουθήτησιν: ἡ ἀποψη ὅτι ὁ λοιμός συνιστᾶ μορφή διαπαιδαγώγησης καὶ θείας τιμωρίας γιὰ τὴν εἰκονοκλαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ε', βρῖσκει ἐφαρμογὴ καὶ στα προαναφερθέντα χρονολογικὰ ἔργα (βλ. *Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Breviarium ...*, ὄ.π. καὶ *Theophanis chronographia ...*, ὄ.π., στα σχόλια τῶν στ. 48-50). Ἡ ἀποψη αὐτὴ εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἰδεολογίας ὄχι μόνο τῶν ἀγιολογικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστοριογραφικῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς. Βλ. ἐπίσης τὰ σχόλια τῶν στ. 41-2.

§4

66 ὁμαίμοσι: πρόκειται γιὰ τὶς δύο ἀδελφές τοῦ Θεοκτίστη καὶ Ἄννα (βλ. τὰ σχόλια τῶν στ. 39 καὶ 39-40).

67 ὑφ' ἐνὶ τῶν συγγενῶν: πρόκειται γιὰ τὸν θεῖο, ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν στο αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο (βλ. παρακάτω στα σχόλια τοῦ στ. 72-3).

66-69 Καταλιμπάνεται ... σύνεσιν: σ' αὐτὸ τὸ τμήμα τοῦ κειμένου εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἐπιρροή ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ βίου τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ (BHG 715), τὸν ὁποῖο συνέγραψε ὁ Γρηγόριος Νύσσης (βλ. στο καὶ στο ὑπόμνημα πηγῶν)

71 παίδευσιν τῆς νοταρικῆς μεθόδου: ὁ Πλάτωνας ἐκπαιδεύτηκε γιὰ νοτάριος (γραμματέας). Σύμφωνα με τὴν B. CASEAU-CHEVALLIER (*Byzance: économie et société*, 368) πρόκειται γιὰ τὸν γραμματέα σε γραφεῖα κεντρικῆς ἢ ἐπαρχιακῆς διοίκησης. Ὑπήρχαν καὶ ἰδιώτες γραφεῖς γιὰ τὴν καταγραφή πρακτικῶν. Γιὰ τὶς διάφορες κρατικὲς υπηρεσίες, στὶς ὁποῖες προβλεπόταν θέση νοταρίου βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Listes*, 385. Βλ. ἐπίσης Η. SARADI, *Le notariat byzantin du IXe au XVe siècles*, Athens 1992 [Bibliothèque «Sophie N. Saripolou 86].

72 συζυγοστατῶν: ὁ Πλάτωνας ἀσκήσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ζυγοστάτη μαζί με τὸν θεῖο τοῦ. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐλεγκτὴ ἢ ἐπιθεωρητὴ σε μέτρα καὶ σταθμά, ὁ ὁποῖος ἦταν υφιστάμενος τοῦ πραιπόσιτου τῆς σακέλλης (βλ. *Byzance: économie et société*, 82 καὶ 373). Ἐπίσης, ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὸν ἐλεγχὸ ποιότητος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ νομίσματος καὶ ἀπὸ τὸν 8^ο αἰῶνα ὁ ζυγοστάτης τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμεῖου συνιστοῦσε θέση ἐυθύνης ἐνὸς μόνο κρατικοῦ λειτουργοῦ (βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Listes*, 315). Εἰδικότερα, γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Πλάτωνα, ὁ ὅρος *συζυγοστατῶν* υποδηλώνει τὴν συνυπευθυνότητά τοῦ στὸν ἐλεγχὸ ποιότητος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμεῖου, μαζί με τὸν θεῖο τοῦ. Τὸ γεγονός εἶναι ἐνδεικτικὸ τόσο τῆς ἰκανότητος ὅσο καὶ τῆς ἀποδοχῆς, τῆς ὁποίας ἔχαιρε, δεδομένης αὐτῆς

την εποχή της ανάθεσης του συγκεκριμένου καθήκοντος σε ένα άτομο. Ταυτόχρονα, επιβεβαιώνει τα περί θεσμού διαδοχής σε τέτοιες θέσεις από άτομα της ίδιας οικογένειας. Εξάλλου, η οικογένεια του Θεοδώρου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα συνέχειας και διαδοχής στη διοικητική ιεραρχία, καθώς και άλλα μέλη της οικογένειας κατείχαν θέσεις στην δημοσιονομική αυτοκρατορική υπηρεσία. Βλ. σχετικά J. HALDON, «The fate of the late roman senatorial elite: extinction or transformation», *Elites old and new in the Byzantine and early Islamic Near East...*, ό.π., 229 και υποσ. 111.

72-3 τῶ προσεληφότι θείῳ: πρόκειται για ανώνυμο θείο, αδελφό του Σέργιου ή της Ευφημίας. Βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 46, αρ. 3. Η σημασία του θείου ή της θείας στην αγιογραφία επισημαίνεται από την E. PATLAGEAN, «Les débuts d'une aristocratie Byzantine et le témoignage de l'historiographie: système des noms et liens de parenté aux IXe-Xe siècles», *Figure du pouvoir à Byzance (IXe-XIIe siècle)*, E. PATLAGEAN (ed.), Spoleto: Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo 2001 [Collectanea 13], 153 [=The byzantine aristocracy IX to XIII centuries, M. ANGOLD (ed.), Oxford 1984, (BAR International Series 221), 34]. Επίσης, για τη σημασία αυτού του βαθμού συγγένειας, κυρίως από την πλευρά της μητέρας, με βάση μυθολογικά παραδείγματα, βλ. J. BREMMER, «The importance of the maternal uncle and grandfather in Archaic and Classical Greece and early Byzantium», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 50 (1983), 173-86. Και ο θείος όμως από την πλευρά του πατέρα αναλαμβάνει συχνά την ίδια ευθύνη με εκείνον από την πλευρά της μητέρας. Βλ. ό.π. 179.

76 Καίσαρι: αρχαίος αυτοκρατορικός τίτλος. Η χρήση του όρου αναφέρεται από τον 4^ο αιώνα μ.Χ. σε μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, ένα ή περισσότερα κάθε φορά. Διατηρήθηκε πρώτος τίτλος ευγενείας της αυτοκρατορίας μέχρι τη βασιλεία του Αλεξίου Α' Κομνηνού και αποτελούσε προνόμιο πολύ υψηλό και, ενίοτε, δηλωτικό του πρίγκιπα διαδόχου. (ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Listes*, 293; J. HALDON, «The fate of the late roman senatorial elite: extinction or transformation», *Elites old and new in the Byzantine and early Islamic Near East...*, ό.π., 222). Η υποδήλωση του αυτοκράτορα με αυτόν τον όρο είτε οφείλεται στο πλαίσιο χρήσης λατινογενών όρων, δεδομένου ότι παρατηρείται τέτοια στο κείμενο, είτε αποτελεί προσπάθεια «υποτίμησης» του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε' του Κοπρώνυμου. Εξάλλου, και σε άλλα σημεία, όπου αναφέρεται κατά αυτοκρατόρων, προτιμά τον ίδιο τίτλο και όχι τον όρο βασιλεύς, με εξαίρεση τον στίχο 58, όπου όμως ο βασιλεύς συνοδεύεται με αρνητικό χαρακτηρισμό. Σε περιπτώσεις όπου ο αυτοκράτορας φέρεται να εμπλέκεται σε θέματα εκκλησιαστικής τάξης, η χρήση του όρου *Καίσαρ*, ίσως, υπαινίσσεται τη γνωστή ρήση «τὰ τοῦ Καίσαρος τῶ Καίσαρι».

§ 5

77-89 οὐ ταῖς ἀκαθέκτοις ὁρμαῖς τῆς νεότητος ... ικανοτάτην οὐσα: η πρόωγη ωριμότητα, ασυνήθιστη στη νεανική ηλικία, συνιστά κοινό τόπο των αγιολογικών κειμένων, όπως και η πρόοδος γενικότερα στον τομέα ενασχόλησης (επιτηδεύματα). Η επιτυχία στην κοινωνική ζωή επιτείνει την αξία της αποποίησης της υπέρ του μοναχισμού ή της άσκησης. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Topos*, 88 κ.ε.

87 ζυγοστασία: βλ. παραπάνω στα σχόλια του στ. 72 (συζυγοστατῶν).

91-3 πόρρω βάλλων τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας ... κενοῦν εἰώθασιν: εδώ το παράδειγμα του Πλάτωνα λειτουργεί ως αφορμή για κήρυγμα όχι μόνο εξαιτίας της παραπομπής σε βιβλικό κείμενο (βλ. υπόμνημα πηγών), αλλά και με τη χρήση σύντομης ρήσης που νοηματικά παραπέμπει στην παραβολή του ασώτου υιού (Lu. 15, 13).

§ 6

99-101 ἀναγνώσει προσέχων ... ἀντὶ ἀσέμων καταγωγίων: η προσήλωση του αγίου στις μη κοσμικές ενασχολήσεις από την εποχή της νεότητάς του αποτελεί, επίσης, κοινό τόπο των αγιολογικών κειμένων. Βλ. PRATSCH, *Topos*, 89.

101 ἐξαγορεύσει ποιούμενος: η εξαγόρευσις αναφέρεται στην εξομολόγηση, αλλά όχι μόνο. Ο όρος εξαγόρευσις ή εξαγγελία ή ἐξάγγελσις ή ἐξομολογία έχει βασικό ρόλο στην καθημερινή ζωή ενός μοναχού. Δεν αναφέρεται μόνο στο μυστήριο της εξομολόγησης, αλλά πρόκειται για την αποκάλυψη των επίμονων απρεπών ή αμφίβολων σκέψεων του μοναχού στον ηγούμενο. Πρόκειται για ένα είδος σύντομης πνευματικής καθοδήγησης, στο πλαίσιο της οποίας ο ηγούμενος θέτει και ένα κανόνα, μια ποινή. Βλ. σχετικά LEROY, *La vie quotidienne* 60-61; CHOLIJ, *Theodore Studite*, 174, 179-81. Στο θέμα της εξαγόρευσης ο Θεόδωρος αναφέρεται πολύ συχνά στις κατηχήσεις του (PAPADOPOULOS-KERAMEUS, βλ. κατηχήσεις 12, 25, 37, 43, 44, 45, 49, 55, 56, 58, 60, 66, 82, 96, 103, 104, 105, 107; AUVRAY, κατηχήσεις 35, 36, 79, 95, 110, 122, 133) αλλά και σε επιστολές του (FATOUROS, *Epistulae* 9, 42, 61, 392, 431, 553). Ενδεικτικά αναφέρεται ο τίτλος της 133^{ης} κατήχησής του: *Περὶ τῆς σωτηριώδους ἐξαγορεύσεως* (AUVRAY). Τη συχνή αναφορά στο θέμα αυτό σχολιάζει επίσης ο CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 180. Τέλος, για την εξαγόρευση ως φωτισμό και ως μοναστική αρετή μέσα στο πλαίσιο της σπουδαιτικής παράδοσης, βλ. Ο. DELOUIS, «L'higoumène comme père spirituel dans la tradition stoudite», *Irenikon* 82 (2009), 10-5.

§ 7

105 ἐπάρας τὸ τῆς διανοίας ὄμμα: Η μεταφορά είναι προσφιλής και στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο και, μάλιστα, δίνεται ως παράδειγμα για να επισημανθεί το υψηλό μεταφορικό του ύφος από την J. ALISSANDRATOS,

«The structure of the funeral oration in John Chrysostom's eulogy of Meletios», *BS* 7, Pt.2 (1980), 195. Σχετικά με τη χρήση του όρου *διάνοια*, ο Θεόδωρος περιγράφει τον άνθρωπο, χρησιμοποιώντας τόσο την τριπλή διάκριση του Αριστοτέλη, *σώμα, ψυχή, νους*, όσο και τις πέντε δυνάμεις της ψυχής, *νου, διάνοια, δόξα, φαντασία και αίσθηση*. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 209-10.

106-9 ποιεί τὸ τοῦ θεοῦ Ἀντωνίου ... πάντα γὰρ διαπιπράσας ... ἔξεισιν: ο μέγας Αντώνιος αποτελεί υπόδειγμα αναχωρητή-μοναχού και παράδειγμα προς μίμηση. Έτσι, ο Πλάτωνας, μιμούμενος τον άγιο Αντώνιο, πουλά την πατρική περιουσία και αναχωρεί εκτός των ορίων της πρωτεύουσας. Βλ. G. J. M. BARTELINK, *Athanase d'Alexandrie, Vie d'Antoine*, Paris, 1994 [SC 400], §2, 25.

109 ἀβραμιαία προθέσει: ο Πλάτωνας αναχωρεί έξω από τα όρια της περιοχής της Κωνσταντινούπολης, όπως και ο Αβραάμ αναχώρησε από τη γη Χαναάν (Gen. 12, 1-6).

110 ἐν τοῖς Ὀλύμπου μέρεσι: πρόκειται για το όρος Όλυμπος της Βιθυνίας. Βλ. σχετικά JANIN, *Géographie* II, 127-191. Ο Όλυμπος υπήρξε το κέντρο του μοναχισμού της Βιθυνίας, δεχόμενος πολλούς ασκητές-ερημίτες, προτού καταστεί το πρώτο «άγιο όρος» της αυτοκρατορίας, λόγω της ίδρυσης εκεί πολυάριθμων μοναστικών ιδρυμάτων. Βλ. σχετικά *Byzance: économie et société*, 206-7; V. KRAVARI, «Évocations médiévales», *Bithynie au Moyen Âge*, 73-4; E. MALAMUT, «Les voyageurs à l'époque médiévale», *Bithynie au Moyen Âge*, 477-81.

112 Συμβόλους επικεκλημένου: πρόκειται για τη μονή Συμβόλων στον Όλυμπο της Βιθυνίας (JANIN, *Géographie* II, 181-183). Η ακριβής θέση της μονής στον Όλυμπο δεν είναι γνωστή, ενώ διαθέτουμε πληροφορίες για την ίδια τη μονή, τη συμμετοχή της στη Σύνοδο της Νίκαιας (787), καθώς και τους αγώνες μοναχών της κατά της Εικονομαχίας. Βλ. ό.π. 440. Επίσης, M. F. AUZÉPY, «Les monastères», *Bithynie au Moyen Âge*, 433, 435, 437. Η μονή οφείλει το όνομά της προφανώς στο σύμβολον, το ξύλινο μοναστηριακό σήμαντρο (βλ. DU CANGE, t. 2, 1477). Στις *Επιστολές* του Θεοδώρου η μονή αναφέρεται και σε πληθυντικό και ενικό αριθμό (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 306,7: *Συμβόλων* και ep. 354,1: *Συμβόλου*). Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ο Φατούρος εντοπίζει ως ιδιοτυπία του Θεοδώρου τη χρήση γενικής ενικού σε –ους (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 18, 57 και 63, 23: *ἤχους* / ep. 498, 29: *θρήνους*). Δεδομένης αυτής της ιδιοτυπίας, αποφασίστηκε η διατήρηση της γραφής *Συμβόλους*, η οποία παραδίδεται από το σύνολο της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου (βλ. στο κριτικό υπόμνημα).

112 Θεοκτίστου ἐπονομαζομένου: πρόκειται για τον ηγούμενο της μονής Συμβόλων (*PmbZ* #8037), για τον οποίο είχε δώσει συστάσεις στον Πλάτωνα κάποιος αρχιμανδρίτης της Κωνσταντινούπολης. Βλ. σχετικά, Β.

MENTHON, *Τα μοναστήρια και οι άγιοι του Ολύμπου της Βιθυνίας*, μτφρ. Ν. Βασιλοπούλου, Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη 1980, 211-2.

114 *ἔμοι ἄξια ἀκούουσί τε*: αναφορά, η οποία και πάλι παραπέμπει σε ακροατήριο. Βλ. και σχόλιο του στ. 47 (*ἐπαϊόντων*).

115 *τῆς πατρίδος ... οἰκέτου*: ανάλογο μοτίβο αναχώρησης με συνοδεία υπηρέτη εντοπίζεται και στον μεταγενέστερο βίο του Γεωργίου Αμάστριδος. Βλ. V. VASIL'EVSKIJ, *Russko-vizantijskie issledovanija*, 2 (St. Petersburg, 1893) 1-73 [=ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Trudy* 3 (1915) 1-71], 18, §10, 8.

116 *κατὰ τοὺς λεγομένους Βασιλεῖς ἐφθακῶς*: η ονομασία φέρεται να απαντάται και ως *Ρῆγες* και πρόκειται για περιοχή του όρους Όλυμπος (βλ. σχετικά Β. MENTHON, *Τα μοναστήρια και οι άγιοι του Ολύμπου ...* ό.π., 211). Βλ. επίσης το τοπωνύμιο *Βασιλεῖς* στο έργο του JANIN, *Géographie* II, 182, όπου αναφέρει ότι η τοποθεσία αυτή βρίσκεται πάνω στη διαδρομή από την Πραίνετο προς τη Νίκαια και ότι στο ίδιο σημείο έλαβαν χώρα στρατιωτικές επιχειρήσεις στο τέλος του 11^{ου} αιώνα. Επισημαίνεται δε το τοπωνύμιο ως εσχατιά του Ολύμπου απο την Ε. MALAMUT, «Les voyageurs à l'époque médiévale», *Bithynie au Moyen Âge*, 475-6. Για τις διαδρομές από τη Κωνσταντινούπολη προς Βιθυνία βλ. επίσης J. LEFORT, «Les communications entre Constantinople et la Bithynie», *Constantinople and its hinterland. Papers from the twenty-seventh spring symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, edited by C. MANGO and G. DAGRON with the assistance of G. GREATREX, Aldershot: Variorum, Ashgate Publishing Limited 1995, [Society for the promotion of Byzantine Studies, 3], 379.

116-7 *κείρει μὲν τὴν κόμην*: η κουρά είναι μια συμβολική πράξη, η οποία φανερώνει την αποδέσμευση του μοναχού από την κοσμική ζωή και την αφιέρωσή του στον Θεό. Έχει, μάλιστα, θεσπιστεί ακολουθία ένταξης στην τάξη των μοναχών, κατά την οποία η κουρά του υποψήφιου μοναχού γίνεται με χειροθεσία. Βλ. σχετικά *Λεξικό πρωτοχριστιανικών όρων*, 188. (Για την τελετή εισδοχής δόκιμου μοναχού σε μονή βλ. ό.π., 58, στο λήμμα *ἀπόκαρσις*). Στο κείμενό μας όμως περιγράφεται η κουρά εκτός τελετουργικού και πριν εισέλθει ο Πλάτωνας στη μονή.

121-2 *Τοιοῦτος ὁ θεῖος ἔρωσ ... πυρπολουμένην*: δίνεται εδώ ο ορισμός του *θεῖου ἔρωτα* ως της απόλυτης αφιέρωσης στον Θεό. Μέσω του *παράδειγματος* του Πλάτωνα επισημαίνεται η πραγματική σημασία του όρου και προτρέπεται το ακροατήριο να αγαπά τον Θεό με τον ίδιο τρόπο. Για την παραινετική λειτουργία του εγκωμίου βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 717. Η χρήση ερωτικού λεξιλογίου αποτελούσε προσφιλή τακτική των Καππαδοκών πατέρων. Βλ σχετικά J. BØRTNES, «Eros transformed: Same-sex love and divine desire. Reflections on the erotic vocabulary in St. Gregory of Nazianzus's speech on St. Basil the Great», *Biography and panegyric*, 180-192 και G. LUCK, «Notes on the Vita Macrinae by Gregory of Nyssa», SPIRA, *Biographical works*, 25.

123 παιδοτρίβην: ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί τον όρο μεταφορικά, υπονοώντας τον ηγούμενο, ο οποίος ασκεί την πνευματική εκγύμναση των μοναχών (βλ. LAMPE, 997). Ο Θεόδωρος κάνει χρήση του όρου και στον πανηγυρικό του προς τον Θεοφάνη τον ομολογητή (EFTHYMIADIS, *Rapéguyrique de s. Théophane*, 272, §6: μικρὸν ὕστερον τὸν παιδοτρίβην πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς δεσπότην παραπέμψας αὐτὸς ἡγεῖται μετὰ τὴν πεῖραν τῆς μονῆς). Επίσης, στην 76^η κατήχησή του αναφέρεται στο παράδειγμα των γυμναστών, το οποίο οφείλουν να μιμούνται και οι ηγούμενοι (βλ. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, 521). Η χρήση αθλητικής ορολογίας στο κείμενο της παρούσας έκδοσης είναι συχνότατη (βλ. στη σχετική με το ύφος ενότητα του κεφ. 4). Εξάλλου, η χρήση αθλητικών όρων και η συσχέτισή τους με τον πνευματικό αγώνα των Χριστιανών ηρώων από τους αγιογράφους είναι σύνηθες φαινόμενο από την εποχή των αρχαίων μαρτυριών. Βλ. σχετικά DELEHAYE, *Les Passions*, 153.

130 θαυμασιότερας ἀποταγῆς: η ἀποταγή ορίζεται ως ο απόλυτος αποχωρισμός από τα εγκόσμια και εξελίσσεται σε αρετή του μοναστικού απολυταρχισμού Βλ. σχετικά LEROY, *Saint Théodore Studite* 198-9; *Grandes Catéchèses- Épigrammes* 55-7. Όπως φαίνεται και στους παρακάτω στίχους (134-153), η ἀποταγή δεν είναι μια εύκολα επιτεύξιμη μοναστική αρετή, σύμφωνα με το βιβλικό παράθεμα (βλ. υπόμνημα πηγών). Μάλιστα, εδώ βρίσκει αφορμή ο Θεόδωρος να στηλιτεύσει όσους επιδιώκουν την άσκηση εξουσίας σε μονές χωρίς πρωύτερα να έχουν αποτάξει κάθε εγκόσμια ανάγκη και επιθυμία.

137-149 Οἱ μὲν γὰρ ... καὶ εἰσὶν: στο χωρίο αυτό ο Θεόδωρος καυτηριάζει ηγουμένους της εποχής του για την έλλειψη μοναστικής παιδείας και προετοιμασίας (βλ. LEROY, *La réforme*, 161), πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους. Παράλληλο χωρίο εντοπίζεται στο εγκώμιο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού προς τον Αθανάσιο Αλεξανδρείας (βλ. *Grégoire de Nazianze, Discours* 20-23, J. MOSSAY (ed.) avec la collaboration de G. Lafontaine, Paris 1980 [SC 270], 126: Ταῦτα γὰρ τῶν νόθων ... καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναξίων ... συγκαλύπτοντες).

141-3 ἀσπασάμενοι τὸ ἐπάγγελμα ... καθηγούμενοι: οι Πατέρες της Εκκλησίας, συχνά, χαρακτηρίζουν τον μοναστικό βίο ως ἐπάγγελμα (βλ. το προηγούμενο χωρίο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού). Επιπλέον, βλ. Βασιλείου Καισαρείας, Επιστολή 119, 35: τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀσκητικοῦ βίου (Y. COURTONNE, *Saint Basile, Lettres*, vol. II, Paris: Les Belles Lettres 1957, 25). Επίσης, βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία III (PG 49, 296 A): βαρὺ γὰρ ἦν τὸ ἐπάγγελμα τῆς παρθενίας. Και ο Θεόδωρος κάνει συχνά χρήση του όρου (ενδεικτικά αναφέρεται η φράση τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα παρθενίας ἐστὶν ἐπάγγελμα: FATOUROS, *Epistulae*, ep. 489, 12), ο οποίος καθιερώθηκε στην ορολογία του σπουδιτικού μοναχισμού ως δεύτερο βάπτισμα (βλ. *Grandes Catéchèses- Épigrammes*, 54).

149-50 ὁ δὲ ἐπειδὴ ἀληθινὴν τὴν ἀποταγὴν ἐποιήσατο, ἀνόθευτον καὶ τὴν ὑποταγὴν δείκνυσιν: καὶ ἐδῶ γίνεται φανερόν ὅτι με ἀφετηρία τὴν ἀποταγὴν θα ἐπιτευχθεῖ καὶ ἡ ὑποταγὴ. Γιατί, ἀν ἡ ἀποταγὴ στὸν μοναχισμό εἶναι ἀπαραίτητη, στὸν κοινοβιακὸ μοναχισμό συμπληρῶνεται ἀπαραίτητα ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν, δηλαδὴ τὴν πλήρη υπακοή στὸν ηγούμενο. Ἡ χρῆση καὶ τῶν δύο ὄρων σὲς κατηχήσεις καὶ τὲς ἐπιστολές τοῦ Θεοδώρου εἶναι συχνότατη. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται ὁ τίτλος τῆς 126^{ης} κατήχησός τοῦ (AUVRAY): Ὅτι δεῖ τοῖς ἐσταυρωμένοις τῷ κόσμῳ διὰ τῆς ἀληθινῆς ἀποταγῆς τε καὶ ὑποταγῆς περιχαρῶς ἔχειν τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος. Για τὸ ἀλληλένδετο τῶν δύο ἀρετῶν βλ. LEROY, *Saint Théodore Studite*, 206-7 καὶ *Grandes Catéchèses- Épigrammes*, 57-8.

151 καὶ ἑωσφόρος ἡλίου ἀνίσχοντος: εἰκόνα τὴν ὁποία ὁ Θεόδωρος χρησιμοποιεῖ καὶ στὸ ὑμνογραφικὸ τοῦ ἔργου (J. B. PITRA, *S. Theodorus Studites, Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata I*, Paris 1876, poem 9, 3: Σὺ ἐξανέτειλας ἡλῖος πρὸ ἑωσφόρου).

151-2 ὁ γὰρ ἄριστα ἀποταξάμενος ἄριστα δηλαδὴ καὶ ὑποταγήσεται: περὶ τοῦ ἀλληλένδετου τῶν δύο ἀρετῶν βλ. τὸ σχόλιο τῶν στ. 149-50.

153-4 ἐγκρατείας κατὰτηξις: ἡ ἀπόλυτη αὐτοσυγκράτηση συνιστᾷ μορφή τελειότητας γιὰ ἕνα μοναχό, ὁ ὁποῖος οφείλει νὰ ἐλέγχει κάθε πάθος ἢ ἀνθρώπινη ἐπιθυμία τοῦ. Ἡ λέξη κατὰτηξις ἀπαντᾷ μόνο στὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος (*Scala Paradisi*, PG 88, 1033 / 26, 37: καὶ ἔστι πολλὴ κατὰτηξις), σὲ σχέση με προγενέστερους τοῦ Θεοδώρου συγγραφείς. Για τὴν ἐγκράτεια ὡς ὄρο θεολογικὸ βλ., *Λεξικὸ πρωτοχριστιανικῶν ὄρων*, 111.

154 νῆψις: ἀσκητικὸ πνευματικὸ ἰδεώδες, τὸ ὁποῖο ἐπισημαίνεται στὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος (ὁ μοναχὸς νῆψεως πολλῆς ...δέεται: *Scala paradisi*, PG 88, 1097C). Ὁ, δε, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει: γρηγορήσεως ἐπίτασις ἢ νῆψις ἐστίν (PG 62, 450). Τὸ ρῆμα νῆφω ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται σημαίνει ἀπέχω ἀπὸ τὴν οἰνοποσία, εἶμαι νηφάλιος, ἄρα σὲ ἐγρήγορηση. Για τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῆς νηπτικῆς παράδοσης καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς βλ. *Λεξικὸ πρωτοχριστιανικῶν ὄρων*, 225-6. Ἐπομένως, ἐδῶ, με τὴ φράση ἀγρυπνίας νῆψις ὑποδηλώνεται ἡ ἐπιθυμητὴ ἐγρήγορηση κατὰ τὴ νυκτερινὴ προσευχὴ. Ἐξάλλου, καὶ σὲ κατήχησή τοῦ ὁ Θεόδωρος (AUVRAY, cat. 5, 34-35) ἀναφέρει: τὸν ὕπνον ἀποτινασόμενοι καὶ νῆψει προσευχόμενοι.

154 δακρύων κένωσις: κένωσις σημαίνει ἀδειασμα. (Εἶναι σημαντικὸς θεολογικὸς ὄρος, ὁ ὁποῖος συνδέεται με τὴν ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγονός ὅτι ἀπαρνήθηκε τὴ θεϊκὴ δόξα καὶ ἐγένε ἀνθρώπος ἐντάσσεται στὸ θεϊκὸ σχέδιο σωτηρίας τοῦ κόσμου καὶ φανερῶν τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπο ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκρα ταπείνωση τοῦ Χριστοῦ. Βλ. *Λεξικὸ πρωτοχριστιανικῶν ὄρων*, 179-80). Ἡ κένωσις δακρύων συνιστᾷ πνευματικὴ κατὰσταση τῶν προχωρημένων στὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ μοναχῶν, τὸ οἰκειοθελὲς καὶ ἐνσυνείδητο ἀδειασμα τοῦ μοναχοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πρωταρχικὸ αἶτημα τῆς μοναστικῆς ζωῆς

είναι η θραύση του ατομικού Εγώ και το άνοιγμα στον άλλον άνθρωπο. Από τα μάτια του μοναχού ρέουν δάκρυα υπέρ πάσης της κτίσεως. Η κένωση αυτή είναι μια χριστομίμητη αγαπητική αυθυπέρβαση, μια ευχαριστηριακή αυτοδαπάνηση, που επιτρέπει τη μετάβαση από την αυταξίωση της ύπαρξης, από την φθειρόμενη βιολογική υπόσταση του ατόμου, σε προσωπική πληρότητα ζωής κατ' εικόνα των προσώπων της Αγίας Τριάδας. Βλ. σχετικά Σ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, «Ο πολιτισμός της ερήμου. Το ασκητικό κατόρθωμα ως κοινωνία αγάπης. Σχόλια στις Ερωταποκρίσεις Βαρσανουφίου και Ιωάννου», *Σύναξη* 90 (2004), 54.

154 πτέρωσις: μεταφορικά η δυνατότητα της ψυχής να πετάει, άρα η τελειότητα του πνεύματος (*πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς πνεῦμα τὸ τέλειον*: Τατιανός απολογητής, E. J. GOODSPEED, *Die ältesten Apologeten*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1915, 20, 1, 4).

154 χαμευνίας: μέσο άσκησης και καταπόνησης του σώματος. Αναφέρει ο Θεόδωρος στην 26^η κατήχηση (PAPADOPOULOS-KERAMEUS, 181): *ἀναλαβεῖν τὸν ἀσκητικὸν ἀγῶνα τὸν δι' ἐγκρατείας, ἀγρυπνίας τε καὶ χαμευνίας, διαννόμενον καθ' ἑκάστην*. Στους Καππαδόκες πατέρες, επίσης, η χαμευνία απαντά συχνότατα ως άθλος των αγίων προσώπων, στα οποία αφιερώνουν έργα τους (βλ. σχετικά Grégoire de Nazianze, *Discours* 6-12. Introduction, texte critique, traduction et notes par M.-A. CALVET-SEBASTI, Paris: édition du CERF 1995 [SC 405], 272, §13, 8 και Grégoire de Nysse, *Vie de saint Macrine*. Introduction, texte critique, traduction et notes par P. MARAVAL, Paris: édition du CERF 1971 [SC 178], 196, §17, 5 και 216, §23, 8).

155-6 μελέτη θανάτου: υποδηλώνει την εγρήγορση και την προετοιμασία για τον θάνατο, δηλαδή το πέραςμα στην αιώνια ζωή. Βλ. A. FISCHER, «Μελέτη θανάτου. Eine Skizze zur frühen griechischen Patristik», *Wegzeichen*, Akademie Verlag, Würzburg 1971, 43-54.

157 τῷ ὑποτακτικῷ: όρος ο οποίος αναφέρεται στον μοναχό κοινοβίου, ο οποίος τελεί υπό καθεστώς μαθητείας-ύπακοῆς στον ηγούμενό του. Βλ. στα λεξικά LAMPE, 1462 και SOPHOCLES, 1127, αλλά και στο άρθρο LEROY, *Saint Théodore Studite*, 207, υποσ. 80. Πρόκειται, δηλαδή, για αυτόν που ασκεί την υποταγή (βλ. σχόλια στ. 149-50). Επισημαίνεται το συνώνυμο των όρων *ύποτακτίτης*, ή *ύποτασσόμενος*. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 84-5; *Grandes Catéchèses- Épigrammes*, 63-4. Για την επίδραση του Βασιλείου Καισαρείας σε τεχνικούς όρους, τους οποίους χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος, καθώς και στην αναμόρφωση του μοναχισμού από τον Βασίλειο και από τον παλαιστινιακό μοναχισμό γενικότερα, βλ. J. LEROY, «L'influence de saint Basile sur la réforme studite d'après les catéchèses», *Monachisme Byzantine*, 418 [=Irenikon 52 (1979), 505].

157-59 οἶον ... ἐγγίνεται: όλες οι προαναφερόμενες αρετές αποτελούν κενό γράμμα, εφόσον δεν συνοδεύονται από τον αγώνα της εξαγόρευσης

(βλ. τα σχόλια του στ. 101) και τον άθλο της υποταγής. Για το θέμα αυτό βλ. στο σχολιασμό των στ. 149-50 και 151-2.

158 νεκροῦται θέλημα: η άποψη του Θεόδωρου περί θελήσεως ανήκει στην παράδοση του Ιωάννη της Κλίμακος, του Δωρόθεου και της Παλαιστινιακής μοναστικής παράδοσης γενικότερα. Ο Δωρόθεος (*Dorotheos of Gaza, Instruction*, L. REGNAULT-J. DE PREVILLE (eds), Paris: édition du CERF 1963 [SC 92], 177, I. 20) αναφέρει: *μάθωμεν κόπτειν τὰ θελήματα ἡμῶν*. Από αυτή την παράδοση το δίδαγμα της πνευματικότητας της αποκοπής από την ατομική βούληση (*έκκοπή τοῦ οἰκείου θελήματος*) πέρασε στον Θεόδωρο δια μέσου του Βαρσανούφιου (βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 96, υποσ. 87).

159-66 Ο γὰρ... περικλείων: το χωρίο, με αφορμή τα περί αρετών του Πλάτωνα, παίρνει μορφή κηρύγματος, με τη γενικευμένη αποτίμηση της εξαγόρευσης και της υποταγής, ως θεμελίων λίθων του μοναχισμού υπό την προϋπόθεση του *μη ιδιορρυθμῶς πράττειν*. Σαφώς, εδώ, ο Θεόδωρος παίρνει θέση υπέρ του κοινοβιακού μοναχισμού. Για τη θέση του αυτή βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 221, υποσ. 121.

164 κανόνι: η λέξη *κανών* χρησιμοποιείται σε πολλές περιπτώσεις με την έννοια του μοναστικού νόμου και, ενίοτε, υποδηλώνει το ευρύ φάσμα των πρακτικών εφαρμογών της κοινοβιακής ζωής (βλ. σχετικά LEROY, *La réforme*, 186, υποσ. 217 και 218]). Κατά τη βυζαντινή εποχή, παράλληλα με αυτόν τον όρο απαντούν συχνά οι λέξεις *ύποτύπωσις*, *διατύπωσις*, *διάταξις*, *τυπικόν* (βλ. ό.π., 185, υποσ. 213).

§9

172 κοινοβιακήν ζώην: αναφορά στον κοινοβιακό μοναχισμό. Εισηγητής αυτού του μοναστικού συστήματος υπήρξε ο Παχώμιος (†346) και οργανωτής του ο Βασίλειος Καισαρείας (†379). Από την Αίγυπτο με τον Παχώμιο διαδόθηκε στην Παλαιστίνη, τη Μ. Ασία και σε άλλες περιοχές της Ανατολής και της Δύσης. Τον Βασίλειο Καισαρείας τον καθιέρωσε ως νομοθέτη του μοναχισμού στην Ανατολή το έργο του «*Ασκητικά*», βάσει του οποίου οργανώθηκε το μοναστικό σύστημα. Στο ίδιο έργο βασίστηκε και η αναδιοργάνωση του μοναχισμού κατά τον 8^ο αιώνα από τον Θεόδωρο Στουδίτη και τον 10^ο από τον Αθανάσιο τον Αθωνίτη. Για τον κοινοβιακό μοναχισμό, τα ιδεώδη του, καθώς και τα άλλα μοναστικά συστήματα (αναχωρητικό, της Λαύρας και ιδιορρυθμο) βλ. Χ. ΤΖΩΓΑΣ, «Μοναχισμός», *ΘΗΕ*, τόμος 9^{ος} (ΜΟΙΡΑ-ΠΑΠΑΣ), 18-40. Ειδικότερα για το κοινοβιακό σύστημα βλ. ό.π., 22-23 και *Λεξικό πρωτοχριστιανικών όρων*, 183 και 212-4, στα λήμματα *κοινόβιο* και *μοναχισμός* αντίστοιχα. Βλ. επίσης τον συλλογικό τόμο Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ (επιμ.), *Τάσεις του Ορθόδοξου μοναχισμού 9^{ος}-20^{ος} αιώνες. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου που διοργανώθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Πορευθέντες μάθετε»*, Θεσσαλονίκη, 28 Σεπτεμβρίου-2 Οκτωβρίου 1994,

Αθήνα-Υπουργείο Πολιτισμού 1996 [ΕΙΕ-Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Το Βυζάντιο σήμερα 1]. Τέλος, για τις αρχές του κοινοβιακού μοναχισμού, όπως διαμορφώθηκε από τον Θεόδωρο Στουδίτη βλ. *Grandes Catéchèses-Épigrammes* 52-66.

173 καθ' ήσυχίαν: όρος σχετικός με τον ησυχασμό, αλλά, εδώ, πρόκειται για πολύ πρωιμότερη φάση, η οποία συνδέεται με την ησυχία των πρώτων χριστιανικών αιώνων. Αναφέρεται στον περιορισμό σε ένα χώρο ή κελί, όπου ο μοναχός αυτοσυγκεντρώνεται με τη σκέψη προσηλωμένη στον φόβο και τη γνώση Θεού, με ταυτόχρονη αποφυγή κάθε εχθρικού και επιζήμιου λογισμού και με επίμονη προσευχή (βλ. σχετικά W. HARMLESS S. J., *Desert Christians. An introduction to the literature of early monasticism*, New York: Oxford University Press 2004, 228-9). Ο στόχος αυτής της στάσης είναι η ένωση με τον Θεό κατά την επίγεια ζωή. Η ένωση αυτή επιτυγχάνεται με τη θεωρία από μέρους του Θεού, σύμφωνα με τον μακαρισμό: *οί καθαροί τῆ καρδία τὸν Θεὸν ὄψονται* (Ματθ. 5, 8). Βλ. σχετικά Ν. Γ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Επίτομο Ιστορικό-θεολογικό Λεξικό*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2003, 180. Για τον ησυχασμό βλ. επίσης Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, «Τα πνευματικά κινήματα του ορθόδοξου μοναχισμού και η επίδρασή τους στην Εκκλησία και την Κοινωνία», Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ (επιμ.), *Τάσεις του Ορθόδοξου μοναχισμού...*, ό.π., 53-6.

Σύμφωνα με σύγχρονη μελέτη, ο όρος *ήσυχασμός* χρησιμοποιείται στα στενά όρια του ύστερου βυζαντινού ησυχασμού, ενώ σήμερα η ιστορία της Παράδοσης θα έπρεπε να συμπεριλάβει και την ευρεία περίοδο του «ησυχασμού πριν τον ησυχασμό». Εξάλλου, ως πρακτική ο ησυχασμός δεν θα έπρεπε να περιορίζεται στα όρια του αναχωρητικού ασκητισμού (*Heshycasm. An annotated bibliographie*, edited by S. S. HORUJY, Μοσκόβα 2004, 26).

Με βάση την παραπάνω άποψη, διαπιστώνουμε ότι η έννοια της ησυχίας χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο Στουδίτη όχι μόνο για τους αναχωρητές ή ασκητές, αλλά και στην περίπτωση ηγουμένων κοινοβίων, όπως εδώ, όπου ο Θεόκτιστος ή αργότερα ο Πλάτωνας ταυτόχρονα επιζητούσαν την απομόνωση με στόχο την *Θεωρία*. Για την άποψη του Θεοδώρου σχετικά με τους δύο διαφορετικούς τρόπους άσκησης του μοναχισμού, τη σχέση *ήσυχίας* και *ύποταγῆς* για τους *ἐγκλειστους* και *ύποτακτίτες* αντίστοιχα βλ. CHOLIJ, *Theodore the Stoudite*, 220-1 και υποσ. 121.

175-6 μέτριος κατά πάντα: ο χαρακτηρισμός *μέτριος* εδώ εκλαμβάνεται με την κλασική έννοια του όρου. Για την έννοια της μεσότητας και της αποφυγής των άκρων στη διδασκαλία των Πατέρων βλ. Δ. ΤΣΑΜΗΣ, *Εισαγωγή στη σκέψη των Πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1992, 211-7.

176-81 Οὐ γὰρ ... κρατίστη: ο Θεόδωρος, στο χωρίο αυτό, επιθυμεί να τονίσει την αντίθεση μεταξύ της πρότερης κοσμικής ζωής και της μοναστικής πραγματικότητας, την οποία βιώνει ο Πλάτωνας, υποδηλώνοντας αρετές του, όπως την πλήρη αποταγή-υπακοή, την ταπεινότητα, καθώς και την φιλεργία και πολυεργία του, αρετές προαπαιτούμενες για έναν μοναχό και μετρήσιμες κατά την ημέρα της Κρίσεως. Βλ. σχετικά LEROY, *La réforme*, 170-1; *Grandes Catéchèses-Épigrammes* 63-6.

§10

193 ἢ ἐκορέννυτο τοῖς ὀνειδέσιν: για τον ονειδισμό ως επιτίμιο ή είδος ποινής του μοναχού από τον ηγούμενο βλ. LEROY, *La réforme*, 189, υποσ. 232. Στο ίδιο πνεύμα με την εν λόγω φράση κινείται ο Θεόδωρος στην 9^η Κατήχησή του (PAPADOPOULOS-KERAMEUS, 9, 57), όπου αναφέρει ότι ὁ γὰρ μὴ ἀποκαμῶν ἐν τούτοις, ἀλλὰ βοηθεία Θεοῦ ὑπομένων καὶ καρτερῶν καὶ λόγον ὑβριστικὸν καὶ ...κανόνα ἐπιτιμητικὸν ἀφορισμοῦ ...ὀνειδισμοῦ ...οὔτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ κυρίου ...καὶ οὐκ ἀποτεύξεται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Επίσης, στην 59^η Κατήχηση (PAPADOPOULOS-KERAMEUS, 59, 420) αναφέρει: δόξα μοναχοῦ ... τὸ ὀνειδίζεσθαι.

195 ἐπαγγέλματι: για τη χρήση του όρου βλ. τα σχόλια του στ. 141.

200 ὀρῶσί τε καὶ ἀκούουσιν: το παράλληλο εικόνας λόγου, θεατή και ακροατή θίγουν και οι J-M. SANSTERRE, «La parole, le texte et l'image selon ses auteurs Byzantines des époques iconoclastes et post iconoclastes», *Testo e immagine nell' alto Medioevo*, t. I, Spolito 1994 [Settimane di Studio del centro Italiano di Studi sull' alto Medioevo 41], 199-215; N. DELIERNEUX, «L'Exploitation des *Topoi* Hagiographiques: Du cliché figé à la réalité codée», *Byzantion* LXX (2000), Fasc. 1, 61-68. Αν και εδώ δεν θίγεται το ζήτημα της εικονομαχίας, ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί ορολογία αντι-εικοκλαστική (βλ. 4.3). Επίσημαίνουμε δε την αναφορά σε ακροατή ως ένδειξη εκφώνησης του κειμένου. Θα μπορούσε, επίσης, η φράση να θεωρηθεί και προτροπή μετάδοσης του συγκεκριμένου χωρίου περί ακραίας ταπείνωσης του ήρωα (στ. 194-8), γεγονός το οποίο, εξάλλου, χαρακτηρίζει ο Θεόδωρος οὐκ οἰκείον (στ. 194) και ὑπερφνές (στ. 198).

200-1 ὁ ταῦτα ἐκουσίως ὑφιστάμενος καὶ Χριστὸν ἐντεῦθεν μιμούμενος: αφού χρησιμοποίησε ο Θεόδωρος σειρά εμπρακτων αποδείξεων της ταπείνωσης και υπακοής του αγίου, καταλήγει να αναφέρεται στον ήρωά του ως μιμητή του Χριστού. Η μίμησις θεωρείται μια από τις βασικές τάσεις της χριστιανικής βιογραφίας-αγιογραφίας. Το νέο χριστιανικό ήθος απορρέει από τη μίμηση του Χριστού. Βλ. σχετικά VAN UYTFANGHE, *Biographie classique*, 241-2. Για την χρήση του όρου «μίμησις» ως τύπο σύγκρισης βλ. M. HARL, «Moïse figure de l'évêque dans l'éloge de Basile de Grégoire de Nysse (381). Un plaidoyer pour l'autorité épiscopale», SPIRA, *Biographical Works*, 77-78. Εξάλλου, η μυστηριακή

αντίληψη περί μοναχισμού στους Στουδίτες είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη μίμηση του Χριστού (*Grandes Catéchèses- Épigrammes*, 58-66). Σύμφωνα με τον Θεόδωρο, η μίμησις συνιστά και το σημείο υπεροχής ενός υποτακτίτη έναντι ενός ησυχαστή. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore the Stoudite*, 221 υποσ. 121. Συχνά, επίσης, στο έργο του ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί το επίθετο *χριστομίμητος* (βλ. ενδεικτικά FATOUROS, *Epistulae* 3, 5/ 16, 37/ 23, 7/ 27, 9/ 33, 51 ή PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Κατηχήσεις* 41, 295, 5/ 66, 463, 2/ 119, 888, 1) ή το επίρρημα *χριστομιμήτως* (βλ. ενδεικτικά FATOUROS, *Epistulae* 380, 4/ 424, 28, PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Κατήχησις* 6, 17, 38 και O. DELOUIS, «Le Testament de Theodore Stoudite: édition critique et traduction», *REB* 67 (2009), 99, 72).

§11

217 τὸν κατὰ πνεῦμα Ἰακώβ: ο Πλάτωνας συγκρίνεται πνευματικά με τη βιβλική μορφή του Ιακώβ (A. RAHLFS, *Septuaginta*, v. 1, Stuttgart: Württemberg Bible Society 1971⁹, 37 κ.ε. [Gen. 25, 26 /29, 12 κ.ε.]; A. APBANITH, «Ιακώβ», *ΘΗΕ*, τ. 6 (HBH-ΙΩΑΝΝΗΣ), Αθήνα 1965, 594-6). Για τα πρότυπα της Παλαιάς Διαθήκης στη μοναστική αγιολογία βλ. D. KRUEGER, «The Old Testament and monasticism», *The Old Testament in Byzantium*, P. MAGDALINO- R. NELSON (eds.), Washington D.C. 2010, 206-10.

219 εὖ οἶδα: περνώντας ο Θεόδωρος από τον αφηγηματικό χρόνο στον συγγραφικό, επιβεβαιώνει, ως αυτόπτης μάρτυρας, την αύξηση του ποιμνίου, το οποίο δημιούργησε ο Πλάτωνας. Για τη λειτουργία του αυτόπτη μάρτυρα βλ. τα σχόλια του στ. 248.

220 ὁ τῆς ὀσιότητος ἔραστής: για τη χρήση ερωτικού λεξιλογίου βλ. τα σχόλια των στ. 121-2.

220-1 ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ πρὸς εὐχρουν χαρακτηῖρα τῆς εὐμούσου ὑποταγῆς: ο Πλάτωνας με την πλήρη υποταγή του στις επιταγές του κοινοβιακού μοναχισμού εναρμονίζει τη ζωή του με εκείνη των οσίων και φτάνει στην επίτευξη του στόχου του, δηλαδή στη δημιουργία πολυπληθούς, πιστού σε αυτόν, ποιμνίου. Αυτή την επιτυχία ο Θεόδωρος τη συγκρίνει με την επίτευξη του αρμονικού αποτελέσματος ενός έργου ζωγραφικής, υπό την προϋπόθεση της υποταγής στους κανόνες αυτής της τέχνης. Για τη σχέση τυπολογίας και ζωγραφικής και τη χρήση του ανάλογου λεξιλογίου βλ. J-N. GUINOT, «La typologie comme technique herméneutique», *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères*, P. MARAVAL (ed.), Strasbourg: Centre d'Analyse et de documentation Patristiques 1989 [Cahiers de Biblia Patristica 2], 23 κ.ε. Επίσης, για το παράλληλο εικόνας-λόγου, θεατή και ακροατή βλ. στα σχόλια του στ. 200.

§12

223-4 καθίστησιν ἑαυτὸν ... ἐννόμως τε καὶ ἐνθέσμως: με τη χρήση αυτῶν των επιρρημάτων, ο Θεόδωρος τονίζει ότι η ανάληψη της θέσης του ηγουμένου από τον Πλάτωνα ήταν απόλυτα εναρμονισμένη με το γράμμα και το πνεύμα των μοναστικών κανόνων. Αξιοσημείωτο ότι στο κοινοβιακό μοντέλο αγιότητας η «ανάδειξη» επιτυγχάνεται με την ανάληψη της ηγουμενίας, σύμφωνα με τον B. FLUSIN, «L'Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 39.

224-30 τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεται ... οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν ... ἡσυχίας: και πάλι δράττεται της ευκαιρίας να στηλιτεύσει τακτικές συγχρόνων του περνώντας από τον αφηγηματικό χρόνο του έργου στον συγγραφικό. Επίσης, προβάλλεται ξανά η υπεροχή της υποταγῆς ἔναντι της ησυχίας, καθώς η δεύτερη δεν επιτυγχάνεται χωρίς προηγουμένως να ἔχει κατακτηθεῖ ἡ πρώτη. Βλ. σχετικά τα σχόλια του στ. 173. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή την εποχή το φαινόμενο κοινοβιακῆς μονῆς με ηγούμενο ἕναν «ησυχαστή» δεν παρατηρεῖται παρά μόνο στον Ὀλυμπο της Βιθυνίας. Στον 11^ο αἰώνα, ο Τιμόθεος, «δεύτερος ιδρυτής» της μονῆς Ευεργέτιδος στην Κωνσταντινούπολη, προβλέπει στο κτητορικό τυπικό ότι ο ηγούμενος οφείλει να είναι ἐγκλειστος παράλληλα ὁμως με την ὑπαρξὴ ενός δευτέρου ηγουμένου, ο οποίος θα διαδέχεται τον ἐγκλειστο μετὰ τον θάνατό του. Πρόκειται για μεμονωμένη περίπτωση, ἡ οποία οφείλεται στην επιρροή του Πλάτωνα και Θεοδώρου Στουδίτη, ως ἐγκλειστου και ενεργού ηγουμένου ἀντίστοιχα, σύμφωνα με τον LEROY, *La réforme*, 184. Ο θεσμός ὁμως, γενικότερα, του ἐγκλειστου ηγουμένου κοινοβίων επεκτείνεται. Σε σύγχρονη μελέτη (*Byzance: économie et société...ό.π.*, 196), επισημαίνεται ότι οἱ ἐγκλειστοὶ αυξάνονται σημαντικά τον 11^ο και 12^ο αἰώνα, ἐνῶ υπάρχουν πια τυπικά, ὅπου προβλέπεται ο ηγούμενος της μονῆς να είναι ἐγκλειστος.

233 λόγῳ γὰρ καὶ τρόπῳ: ἡ πορεία προς τὴν πνευματικὴ τελείωση περνά από το στάδιο της θεωρίας στην ἔμπρακτη εφαρμογή της. Το διπολικό σχῆμα λόγου-ἔργου βασιζέται στην ελληνική φιλοσοφική διάκριση μεταξύ θεωρίας και πράξης (θεωρητικὸ και πρακτικὸ βίον), ἡ οποία ἀσκήσε μεγάλη επίδραση στους Πατέρες της Εκκλησίας. Βλ. σχετικά A.-J. FESTUGIÈRE, *Contemplation et vie contemplative selon Platon*, Paris: J. Vrin 1975 [Le saulchoir, Bibliothèque de philosophie 2], 37 κ.ε. και 41 κ.ε.

233-5 θεαρέστως ὑποταγείς ... ἐπὶ ταύτην πρόσεισιν καὶ τὸν νοῦν καθαίρεται ἐγγίζων Θεῶ ... θεωρίαις γλυκαίνεται ... νῶ: εκ νέου, υπεραμύνεται τῆς υποταγῆς, καθώς ο λόγῳ και ἔργῳ υποταγμένος Πλάτωνας ἔχει ὅλα τα εχέγγυα να προσεγγίσει τὴν ησυχία και να φτάσει στη θεωρία, στόχο του ησυχασμοῦ. Βλ. στα σχόλια του στ. 173.

235-37 γλυκαίνεται ... τροφή: ἀξιομνημόνευτο το λογοπαίγνιο με τις λέξεις γλυκαίνεται, γλυκασμός, ἡδύτερον, γενομένοις, ἀκόρεστος, ὀρεκτικῆς τροφῆς, καθώς και ο μεταφορικός τρόπος τῆς χρήσης τους,

προκειμένου να αποδοθεί η εξαΰλωση του Πλάτωνα, η εν ζωή προσέγγιση του θείου και ο απόλυτος έλεγχος των βιολογικών αναγκών από πλευράς του. Έτσι, ολοκληρώνεται μια παράγραφος, όπου με ποιητικό, θα μπορούσαμε να πούμε, ύφος επαινεί και διδάσκει.

§13

244 καθηγεμόνα: όρος συνώνυμος του *καθηγούμενος*, δηλωτικός του ηγουμένου μονής. Ωστόσο, η σημασία του ηγέτη (leader) για εκκλησιαστικά πρόσωπα, με παράδειγμα τον Μωυσή, την οποία αποδίδει στον όρο το πατερικό λεξικό του LAMPE (688), ενδεχομένως υποδηλώνει και τον πολιτικό ρόλο του ηγουμένου, όχι μόνο στο πρόσωπο του Πλάτωνα αλλά και του Θεοδώρου. Για τον πολιτικό ρόλο του Θεοδώρου βλ. P. KARLIN-HAYTER, «A byzantin politician monk: saint Theodore Studite», *JÖB* 44 (1994), 217-232. Για την ιδέα, γενικότερα, του πολιτικο-κοινωνικού ρόλου μοναχών-πνευματικών ηγετών από την εποχή των Καππαδοκών πατέρων βλ. STERK, *The Monk-Bishop*, 220; RAPP, *Holy bishops*, 160-166.

244-5 ήν άμφότεροι ... εύαγεστάτην: αναφέρεται στη μονή Συμβόλων. Βλ. στο σχολιασμό του στ. 112.

248 Αντώνιος: πρόκειται για υποτακτικό του Πλάτωνα, ο οποίος βρίσκεται εν ζωή, όταν ο Θεόδωρος συγγράφει το έργο και επικαλείται τη μαρτυρία του για την άσκηση, στην οποία υπέβαλε τον εαυτό του ο Πλάτωνας. Για τον Αντώνιο βλ. *PmbZ* #532, #533, #553. Βλ. επίσης T. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 73 και 75. Στο πρόσωπο αυτό ο Θεόδωρος δίνει τον ρόλο του αυτόπτη μάρτυρα. Η παρουσίαση του μαθητή ενός αγίου στον ρόλο αυτόν αποτελεί κοινό τόπο του αγιολογικού είδους. Βλ. σχετικά H. DELEHAYE, *Les Légendes hagiographiques*, Bruxelles 1955³ (réimpression anastatique 1973), 67; ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Les Passions*, 182. Βλ. επίσης το σχόλιο του στ. 219.

249 ύποταπτόμενος: ο όρος απαντά στο έργο του Θεοδώρου και εκτός της αττικίζουσας μορφής (ύποτασσόμενος) και είναι συνώνυμος του ύποτακτικός (βλ. τα σχόλια του στ. 157). Χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο, αν και δεν απαντά στις *Ασκητικές Διατάξεις* του Βασιλείου Καισαρείας, του οποίου τεχνικούς όρους υιοθετεί. Επισημαίνεται ότι, παρά την επίδραση του Βασιλείου στην αναμορφωτική προσπάθεια του Θεοδώρου, ο τελευταίος δανείζεται κάποιους όρους από τον Παλαιστινιακό μοναχισμό και τον συγκεκριμένο από την Καινή διαθήκη. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 84-5, υποσ. 13.

249-56 Άρτος ... καθεστώσης: προβολή της υπερβολικής στέρησης τροφής και ποτού, την οποία επέβαλλε ο Πλάτωνας στον εαυτό του. Ωστόσο, αυτή δεν αποτελούσε την πάγια τακτική των κοινοβίων. Για το θέμα των κοινών συσσιτίων αυτήν την εποχή βλ. *Byzance: économie et société*, 201. Για τη συχνότητα της καθημερινής κοινής τράπεζας, η οποία

ποίκιλε κατά τη διάρκεια του έτους βλ. επίσης LEROY, *La vie quotidienne*, 46 και 48-9.

251 έννατίζουσα άνέλαιος διατροφή: πρόκειται για την λεγόμενη ξηροφαγία, δηλαδή την διατροφή χωρίς λάδι, μια φορά την ημέρα κατά την ενάτη ώρα. (βλ. λήμμα *έννατίζειν*: DU CANGE, t. 1, 387-8). Η ξηροφαγία, ενίοτε, αποτελούσε και επιτίμιο για κάποιον μοναχό. Βλ. σχετικά LEROY, *La réforme*, 211. Αυτό, δηλαδή, το οποίο υφίστατο ένας μοναχός ως επιτίμιο, ο Πλάτωνας φέρεται να το επέβαλλε εκούσια στον εαυτό του καθημερινά.

256-9 Έσθης ... έφίενται: στο χωρίο (το σχολιάζει ο LEROY, *La réforme*, 192), με παράδειγμα τον Πλάτωνα, ο Θεόδωρος αναπτύσσει τις απόψεις του περί μοναστικής ένδυσης, η οποία οφείλει να μη φέρει στοιχεία πολυτέλειας. Όπως σχολιάζει ο Leroy, φαίνεται ότι υπήρχαν απαιτητικοί ως προς αυτό το ζήτημα μοναχοί, τους οποίους προσπαθούσε ο Θεόδωρος να συμμορφώσει προς τους μοναστικούς κανόνες και σύμφωνα με το παράδειγμα των Πατέρων της Εκκλησίας. Παρουσιάζονται, μάλιστα, οι υπεύθυνοι (πρωτοβεστιάριος και πρωτοσκυτεύς) της ενδυμασίας των μοναχών στα κοινόβια, να συναντούν δυσκολίες, ακριβώς λόγω των απαιτήσεων των τελευταίων (βλ. ό.π., 193). Δεν είναι, κατά συνέπεια, τυχαία η σύγκριση που κάνει εδώ ο Θεόδωρος μεταξύ μοναχών και καλλωπιστών.

259-60 Προσευχή και ανάγωσις επίπονος: εκτός της ομαδικής προσευχής και συμμετοχής στις καθημερινές ακολουθίες (βλ. σχετικά J. LEROY, «Le cursus canonique chez saint Theodore Studite», *Monachisme byzantine*, 81-99 [=Ephemerides Liturgicae 68 (1954), 5-19]), υπήρχε και η υποχρέωση ατομικής προσευχής και ανάγνωσης (βλ. *Grandes Catéchèses-Épigrammes*, 115-6 ; LEROY, *La vie quotidienne* 75-76). Είχαν, επίσης, οριστεί διαφορετικοί τύποι προσευχής για τους μοναχούς και τις μονάζουσες (HATLIE, *Monks and monasteries*, 344).

261 Γονυκλισιῶν πυκνότης, πατρόθεν ήργμένη: οι γονυκλισίες αποτελούν εκτός από λατρευτική τακτική και επιτίμιο (βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 537, 12 / 552, 55 καθώς και CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 122), συνοδευόμενες από προσευχή. Η γονυκλισία ως μέρος της λατρευτικής ζωής δια του συμβολισμού της εντοπίζεται και στους Πατέρες της Εκκλησίας. Βλ. ενδεικτικά τη ρήση του Βασιλείου Καισαρείας: *Καθ' έκάστην δέ γονυκλισίαν καὶ διανάστασιν, έργω δείκνυμεν, ὅτι διὰ τῆς άμαρτίας εἰς γῆν κατερρῦημεν καὶ διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν άνεκλήθημεν* (*Basile de Césarée. Sur le Saint-Esprit*, Introduction, texte, traduction et notes par B. PRUCHE, Paris: Édition du CERF 1968, [SC 17 bis], 486, §66,92-5).

262-4 Στρωμνή ... ύπωπιάζειν ... ισχύουσα: ο Πλάτωνας παρουσιάζεται να καταπονεί τον εαυτό του και κατά τη διάρκεια του ύπνου, σύμφωνα με το βιβλικό πρότυπο (βλ. υπόμνημα πηγών). Για τους

κοιτώνες των μοναχών πληροφορούμαστε ότι ήταν κοινοί, τα λεγόμενα *κοιτάρια*. Βλ. σχετικά LEROY, *La réforme*, 169 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *La vie quotidienne*, 57-8.

265-8 Χειρῶν ἐργασία ... ἔφαγον: Για την υποχρέωση εργασίας σε συνάρτηση με την ακτημοσύνη του μοναχού, σύμφωνα με το κοινοβιακό σύστημα και ειδικότερα στον σπουδαϊκό μοναχισμό, βλ. LEROY, *La réforme*, 169-74. Για τις λεγόμενες *διακονίες*, την υποχρέωση συγκεκριμένης εργασίας για κάθε μοναχό βλ. επίσης LEROY, *La vie quotidienne*, 63-67 ; HATLIE, *Monks and monasteries*, 351.

269 ἐσυρμαιογράφησεν: ἔχουν δοθεί διάφορες ερμηνείες στις λέξεις *συρμαιο(συρμεο)γραφή* και *συρμαιο(συρμεό)γραφον*. Συνδέθηκαν με την έννοια της καλλιγραφικής γραφής και την ταυτόχρονη χρήση ασημένιων ή χρυσών γραμμμάτων, με την ευλύγιστη και ενωμένη γραφή, καθώς και με μουσική γραφή. Ωστόσο, επικρατέστερη φαίνεται να είναι η άποψη ότι ο όρος αναφέρεται στη μικρογράμματη γραφή. Βλ. σχετικά Β. L. FONKIČ, «Aux origines de la minuscule stoudite (les fragments moscovite et parisienne de l'œuvre de Paul d'Égine)», *I Manoscritti Greci tra riflessione e dibattito. Atti del V Colloquio internazionale di Paleografia Greca (Cremona, 4-10 Ottobre 1998)*, a cura di GIANCARLO PRATO, Tomo Primo, Firenze: Edizioni Gonnelli 2000 [*Papyrologica Florentina* a cura di Rosario Pintaudi, XXXI], 182, υποσ. 37. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος *συρμαιογραφή* συνδέεται ετυμολογικά με τη λέξη *συρμός* και με το είδος της συνεχόμενης μικρογράμματης γραφής, όπου τα γράμματα συνδέονται μεταξύ τους. Βλ. σχετικά J. LEROY, «Un témoin ancien des Petites Catéchèses», *Monachisme byzantin*, 240-246 [=REB 15 (1975), 56-61]; LEMERLE, *Ουμανισμός*, 106-7; Γ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, *Βυζαντινή βιβλιολογία ή εγχειρίδιον Παλαιογραφίας και Κωδικολογίας*, τεύχος Α', Κομοτηνή 2001, 194-7; HATLIE, *Monks and monasteries*, 415-6. Πρόσφατη δε μελέτη τη συγκεκριμένη φράση του Θεοδώρου, όπως παραδίδεται στο κείμενό μας (*μουσικώτερον ἐσυρμαιογράφησεν*), την ερμηνεύει ως είδος συνεχόμενης μικρογράμματης και εκλεπτυσμένης γραφής (*scrivere in una minuscola corrente in maniera elegante*). Βλ. σχετικά G. CORTASSA, «Συρμαιογραφήν e l'antica minuscola libraria greca», *Medioevo Greco* 3 (2003), 94.

270 ἐσπουδαιογράφησεν: η ερμηνεία του όρου αποδίδεται ως επίπονη και σοβαρή γραφή, αλλά ειδικότερα στο προαναφερόμενο άρθρο του Cortassa (ό.π.) αποδίδεται ως καλλιγραφική μικρογράμματη βιβλίων (*scrivere nella minuscola libraria calligrafica*).

§14

278 χειμῶν τῆς ἀσεβείας: με αυτόν τον τρόπο ορίζεται η πρώτη εικονοκλαστική περίοδος (726-787). Ο Θεόδωρος κάνει επίσης λόγο για *χειμῶνα ἀπιστίας* με την ίδια μεταφορική σημασία, αναφερόμενος σε δύσκολες για την ορθοδοξία εποχές. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 180, 11/

256, 7/ 339, 4. Για τη μεταφορική χρήση φράσεων ή λέξεων, οι οποίες υποδηλώνουν την περίοδο της Εικονομαχίας, βλ. στην ενότητα της ρητορικής πολεμικής του κειμένου, στο κεφ. 4.3

278-80 Κωνσταντίνος ... τριστάτης: εκ νέου αναφορά στον Κωνσταντίνο Ε' τον Κοπρώνυμο (740-775), για τον οποίο βλ. στα σχόλια των στίχων 57-8. Εδώ, επανέρχεται με μια σειρά καυστικών χαρακτηρισμών. Για την αρνητική σήμανση του αντιήρωα στα έργα της εικονοκλαστικής περιόδου ή τα αναφερόμενα σε αυτήν βλ. σχετικά στην ενότητα της πολεμικής ρητορικής του κειμένου. Ο όρος *τρυστάτης* εκτός από τη σημασία του προσώπου, το οποίο ιεραρχικά έπεται του βασιλιά και της βασίλισσας (*vizier*: LSJ), έχει και τη σημασία του ηγέτη (*captain*: Lampe). Στο λεξικό του Lampe ο όρος θησαυρίζεται και με τη σημασία του *βεζύρη* σε μεταφορική χρήση, με παραπομπή στο συγκεκριμένο χωρίο από τον Θεόδωρο Στουδίτη. Ίσως πρόκειται για υπαινιγμό της επιρροής των μουσουλμάνων στις εικονοκλαστικές αντιλήψεις των πληθυσμών της Μικράς Ασίας.

280 τοῦ μοναδικοῦ τάγματος πικρός διώκτης: για τις διώξεις μοναχών επί Κωνσταντίνου Ε' βλ. MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 59 κ.ε. Επισημαίνεται, μάλιστα, ότι μεγάλος αριθμός μοναχών εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη (ό.π., 63). Για το ίδιο θέμα βλ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Εικονομαχία*, 155.

281 τῶν καθ' ἡμᾶς Ναζιραίων: σύμφωνα με το λεξικό του Σουΐδα (σ. 787) ο όρος ερμηνεύεται ως ο αφιερωμένος στον Θεό και ο μοναχός. Επισημαίνει δε ότι επί του Ρωμαίου αυτοκράτορα Κλαυδίου οι παλαιότερα ονομαζόμενοι Ναζιραίοι και Γαλιλαίοι μετονομάστηκαν Χριστιανοί. Η παλαιότερη σημασία του όρου αναφέρεται σε μέλη της Ισραηλιτικής κοινότητας, τα οποία με ειδική ευχή αναλάμβαναν κάποιες υποχρεώσεις εγκράτειας (τελεία αποχή από κάθε προϊόν αμπελιού, όπως κρασί, σταφίδες, σταφύλια κ. ά., κάθε ισχυρού ποτού και από κάθε τελετουργική ακαθαρσία μέσω επαφής πτωμάτων και τάφων). Εξωτερικό γνώρισμα των Ναζιραίων η ακούρευτη κόμη. Στη Βίβλο μνημονεύονται παραδείγματα ισόβιων Ναζιραίων (Σαμψών, Σαμουήλ, Ιωάννης ο Πρόδρομος κ.ά.). Βλ. σχετικά Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, «Ναζιραίοι», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Π. ΔΡΑΝΔΑΚΗ (εκδ.), τ. 18^{ος} (Ν-ΟΠΤΗΣΙΣ), Αθήναι: Φοίνιξ 2^η έκδ., 11. Βλ. επίσης J. BARTON- J. MUDDIMAN (eds.), *The Oxford Bible Commentary*, Oxford-New York: Oxford University Press 2001, 177, 201, 583-4. και Π. ΣΙΜΩΤΑΣ, «Ναζίρ», *ΘΗΕ*, τ. 9^{ος} (Μοίρα-Πάπας), Αθήναι 1966, 293. Επίσης, ο Ευσέβιος Καισαρείας αναφέρει ότι οι ιερείς, όταν χριζόνταν με το έλαιο, το οποίο από τον Μωϋσή ονομαζόταν *ναζέρ*, καλούνταν Ναζιραίοι. (I. A. HEIKEL, *Eusebius Werke*, Band 6, *Die Demonstratio evangelica* [Die griechischen christlichen Schriftsteller 23], Leipzig: Hinrichs 1913, 336-7, VII, cap. 2, 46-51). Ο Θεόδωρος κάνει χρήση του όρου και σε *επιστολές* του, υπονοώντας το μοναστικό σώμα, διαχωρίζοντας τη

μερίδα της δικής του γραμμής με τη φράση καθ' ἡμᾶς, όπως και στο κείμενό μας. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 31, 53 (τῶν μοιχοζευκτῶν καὶ μοιχοφίλων Ναζιραίων), 74, 29 (οἱ καθ' ἡμᾶς Ναζιραῖοι), 162, 15 (ἐκ τῶν Ναζιραίων οἱ ἐαλωκότες). Αναλόγως, χρησιμοποιεῖ και την έκφραση τὸ καθ' ἡμᾶς τάγμα (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 10, 15/ 30, 38/ 149, 25 και PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Κατηχήσεις*: 25, 173/ 109, 803).

282-3 ἀντιφερόμενον ... τῶν ἐπιφανῶν: τα πρώτα εικονοκλαστικά μέτρα φαίνεται ότι ἐπλητταν κυρίως ὅσους είχαν αριστοκρατική καταγωγή, καθὼς ἦταν οἱ πρώτοι, οἱ οποίοι ἀντέδρασαν στη νέα θρησκευτική πολιτική και κατέφυγαν σε μοναστήρια, σύμφωνα με μαρτυρίες ιστοριογραφικές και αγιολογικές, ὅπως του κειμένου μας. Για το θέμα αυτό βλ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινὸς κλῆρος*, 166 κ.ε. τονίζει, μάλιστα, (ό.π., 172) ὅτι η πρωτεύουσα δεν παρείχε καμία ασφάλεια στις ευσεβείς και πλούσιες αριστοκρατικές οικογένειες, οἱ οποίες ἐπέλεξαν τη μοναστική οδὸ στην περιοχή της Βιθυνίας, πόλο ἔλξης ἐκείνη την εποχή.

285 Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Ἡλίας: συχνά συγκρίνονται οἱ ἥρωες των αγιολογικῶν κειμένων με βιβλικά πρόσωπα και ἐιδικότερα προφήτες της Παλαιᾶς Διαθήκης. Βλ. σχετικά F. M. YOUNG, «Panegyric and the Bible», *Studia Patristica* 25, 203-4. Εἰδικότερα, η σύγκριση ἁγίων της Εἰκονομαχίας με τον Ἡλία, ἐξαιτίας της διαμάχης του με τον βασιλιά Ἀχαάβ, εἶναι ἐιδικότερα προσφιλῆς και βρίσκει ἐφαρμογή στην πολεμική ρητορική ἐναντίον των εἰκονοκλαστῶν. Βλ. σχετικά στην ἐνότητα της πολεμικῆς ρητορικῆς του κειμένου (κεφ. 4.3). Για τη σύγκριση γενικότερα ἡρώων της μοναστικῆς αγιολογίας με πρόσωπα της Παλαιᾶς Διαθήκης βλ. D. KRUEGER, «The Old Testament and monasticism», ὁ.π., 206-10.

286 τοῦ νέου Ἀχαάβ: πρόκειται για βιβλικὸ βασιλιά του Ἰσραήλ (III Regn, 16- IV Ki, 10), ο οποίος ἐξαιτίας της συζύγου του, Ἰεζάβελ, λάτρευε τα εἰδῶλα και ἀφιέρωσε ναὸ στον Βάαλ. Για αὐτὸν τον λόγο, ἦρθε σε ἀντιπαράθεση με τους προφήτες (θανατώνοντας ἀρκετούς) και, κυρίως, με τον Ἡλία, τον Θεοβίτη. Το ὄνομά του χρησιμοποιήθηκε στην ἀντιουδαϊκὴ προπαγάνδα και ἀπὸ κει πέρασε στην ἀντι-εἰκονοκλαστική (βλ. σχετικά στην ἐνότητα της ρητορικῆς πολεμικῆς του κειμένου-κεφ. 4.3). Για τη χρήση του αὐτὴ την εποχή, βλ. ΚΟΥΤΡΑΚΟΥ, *La notion de " Achab "*, 123-144. Σημειώνουμε τη χρήση αὐτῆς της σύγκρισης (Ἡλία-Ἀχαάβ), στο πλαίσιο του διπολικῆς σχήματος ἡρώας-ἀντιήρωας, ἀπὸ τον Γρηγόριο Νύσσης. Βλ. σχετικά M. ALEXANDRE, «Les nouveaux martyrs. Motifs martyrologiques dans la vie des saints et thèmes hagiographiques dans l'éloge des martyrs chez Gregoire de Nysse», SPIRA, *Biographical works*, 46.

287 μετὰ την παρέλευση τῆς νυκτομαχίας ἀστὴρ ἑωθινός: η ἀντίθεση φως-σκοτάδι ἀντανακλά στα προπαγανδιστικά ἐργα των εἰκονολατρῶν την ἀντίθεση τους με τους εἰκονοκλάστες (βλ. ἐπίσης στην ἐνότητα της ρητορικῆς πολεμικῆς του κειμένου). Χαρακτηριστικὴ εἶναι η φράση του

Ιγνατίου του Διακόνου στον βίο του Ταρασίου (BHG 1698): *τὴν τῆς νυκτομαχίας ἀσέληνον θύελλαν* (14, 9-10). Να σημειωθεί ότι η χρήση λέξεων όπως *νυκτομαχία-νυκτομαχέω, νυκταυγία*, απαντούν στο έργο του Θεοδώρου υποδηλώνοντας δύσκολες περιόδους για τους Στουδίτες. Επισημαίνουμε και τη λέξη *νυκτοφαῖα*, η οποία παραδίδεται αντί της *νυκτομαχίας* στο συγκεκριμένο στίχο από διαφορετικό μάρτυρα της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου μας (βλ. στο κριτικό υπόμνημα).

288 *διὰ τινὰ ἀναγκαῖα*: η φράση σχολιάζεται από τον PRATSCH, *Theodoros Studites*, 43, υποσ. 136. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι προφανώς σκόπιμα δεν αναφέρεται εδώ η πολύ καλή σχέση του Πλάτωνα με γνωστούς εικονοκλάστες της πρωτεύουσας και τον εικονοκλάστη Πατριάρχη, ακόμα και με τον αυτοκράτορα.

288 *Βυζάντιον*: όπως και η *Βυζαντίς* (στ. 44 και 292) χρησιμοποιείται για να δηλώσει με αρχαίο γλωσσικό ένδυμα την Κωνσταντινούπολη. Βλ. τα σχόλια του στ. 44.

291 *τῆς τεκούσης ὀμαίμων*: δηλώνεται η συγγενική σχέση του Πλάτωνα με τη μητέρα του Θεοδώρου, Θεοκτίστη. Βλ. τα σχόλια των στ. 39-40.

303 *ὄρκον ἐκκόψας*: ο Θεόδωρος αναφέρεται στην αποφυγή του ὄρκου και σε επιστολή του: *ὄρκος ἐν τῷ στόματί σου μὴ ἀνλιζέσθω ὁ γὰρ ὀμνύων οὐ σωθήσεται* (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 459, 39).

304 *καλλωπισμούς συστείλας*: ο καλλωπισμός των γυναικών σχολιάζεται από τους Πατέρες της Εκκλησίας και τα αγιολογικά κείμενα. βλ. F. QUERE, «Réflexions de Grégoire de Nazianze sur la parure féminine», *Revue des sciences religieuses* 42 (1968), 62-71 και Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, «Ο γυναικεῖος καλλωπισμός στὰ πατερικὰ καὶ ἀγιολογικὰ κείμενα», Πρακτικά Α' Διεθνούς Συμποσίου: *Η Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1989, 573-85.

304 *φιλοπτωχίαν ἐμποιήσας*: η φιλανθρωπική δραστηριότητα ως καθήκον κάθε χριστιανού, και όχι μόνο των κληρικών, προβάλλεται και επαινείται στα αγιολογικά κείμενα. Ο βίος του Φιλαρέτου του Φιλανθρωπινού (BHG 1511z) π.χ. προβάλλει τη φιλανθρωπία του αγίου κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου του. Ο Θεόδωρος προβάλλει αυτή την αρετή και στο αφιερωμένο κείμενο προς τη μητέρα του, Θεοκτίστη (BHG 2422, *Theodore Studite's funerary catechism for his mother*, §5). Για τη φιλανθρωπική δραστηριότητα, επίσημη και μη, από τον 8^ο αιώνα ως το 1204 βλ. *Byzance: économie et société*, 336-339.

306 *ἀνάγνωσιν ρυθμίσας*: η ανάγνωση και η μελέτη των θείων Γραφών αποτελεί, επίσης, υποχρέωση κάθε χριστιανού, λαϊκού ή κληρικού. Στον επιτάφιο προς τη μητέρα του (*Theodore Studite's funerary catechism for his mother*, §3), ο Θεόδωρος επαινεί και τονίζει την προσπάθειά της για εκμάθηση ανάγνωσης, προκειμένου να μελετά τις Γραφές, όσο ακόμα ήταν έγγαμη.

309-10 ἔργω τὸ τοῦ Ἀποστόλου φθεγγόμενος: γίνεται και πάλι φανερή η χρήση του διπολικού σχήματος λόγος-ἔργον. Γενικότερα μέσα στο κείμενο αυτός ο άξονας της έμπρακτης εφαρμογής της χριστιανικής φιλοσοφίας από τον άγιο είναι εμφανής και συνάδει με τα περί συνδυασμού θεωρητικού και πρακτικού βίου της αρχαιοελληνικής φιλοσοφικής παράδοσης (βλ. τα σχόλια του στ. 233). Στο κείμενό μας το σχήμα αυτό γίνεται φανερό σε αρκετές περιπτώσεις: θεωρίας...ποιεῖ (στ. 105-6), ἐκμαθεῖν καλῶς τὸ ἄρχεσθαι ...ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀνιέναι (στ. 146-7), ἀφοσιωσάμενος ...πεποιήται / λογισμὸν ...διαπραττόμενος (στ. 167-9), τὸν λόγον ...πραττόμενον (στ. 195), λόγω γὰρ καὶ τρόπῳ (στ. 233), τοῦτο γὰρ τῶν ἐκείνου κατορθωμάτων...σὺν τῷ ...Ἀποστόλῳ φαίειν (στ. 265-7), ποιῶν τε καὶ λέγων (στ. 300), τὸν λόγον ὑπὸ τοῦ βίου μαρτυρούμενον (στ. 312-3), μὴ μόνον ὀνόματι ἀλλὰ καὶ πράγματι μονάζειν (στ. 377), Ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων (στ. 397-8), μαρτυρούσης τῷ λόγῳ τῆς πράξεως (στ. 727).

§15

312 Ἦιρεν ... σύσσημον: εκτός του βιβλικού υπόβαθρου της φράσης, σημειώνεται ότι, υπό την έννοια του σημείου αναγνώρισης των οικείων σε καιρό πολέμου, ο όρος σύσσημον καθιστά τον Πλάτωνα έμβλημα συσπείρωσης των αντιφρονούντων στην εικονοκλαστική πολιτική, τους οποίους προτρέπει, δια του παραδείγματός του, στην πλήρη εναρμόνιση με το ορθό δόγμα σε όλους τους τομείς, σύμφωνα με την προπαγάνδα του κειμένου.

317-8 Πρῶτος γὰρ καὶ μόνος ... πτερωτῆς τοῦ γένους καὶ τῶν ἔξω τοῦ γένους: για τη χρήση των επιθέτων πρῶτος και μόνος και τη λειτουργία τους στη επιδεικτική ρητορική βλ. στη σχετική με το ύφος ενότητα (κεφ. 4.2) Εδώ ο Θεόδωρος, με τη χρήση αυτής της υπερβολής, αναδεικνύει τον Πλάτωνα σε εμψυχωτή συγγενών και μη στη βασιλεύουσα, προκειμένου να προσχωρήσουν στον μοναχισμό όσοι το επιθυμούσαν και να μετανοήσουν όσοι επέλεξαν ως λαϊκοί την κατά Χριστόν ζωή. Το πνευματικό κύρος των μοναχών, ανάμεσα στους οποίους αναφέρεται και ο Πλάτωνας, και το πλήθος οπαδών τους στην Κωνσταντινούπολη αυτή την εποχή επισημαίνει ο HATLIE, *Monks and monasteries*, 355. Επίσης, ο ίδιος μελετητής θέτει το ενδεχόμενο τριών διαφορετικών ερμηνειών, σχετικά με την ταυτότητα των υπονοουμένων προσώπων της φράσης τοῦ γένους καὶ τῶν ἔξω τοῦ γένους: α) τους συγγενείς και μη, β)τους ανήκοντες στην κοινωνική τους τάξη και τους άλλους και γ) της δικής τους γενιάς και της επόμενης. Επικρατέστερη θεωρεί την δεύτερη εκδοχή. (ό.π., 280-1). Ωστόσο, αν το χωρίο συσχετιστεί και με την προηγούμενη φράση ὁ τῶν ἀμαρτανόντων μετὰ μελος καὶ ὁ τῶν ἀποτασσομένων τοῦ βίου ὄμιλος (στ. 316-7), θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως των μοναχών και των λαϊκών.

318-9 ὁ τῆς ὁσιότητος ἐραστής ἡμῶν: για τη χρήση ερωτικού λεξιλογίου βλ. τα σχόλια των στ. 121-2. Σημειωτέον ότι αποδίδεται στον Πλάτωνα *οσιότητα*, δηλαδή αγιότητα, και μάλιστα με προβολή της συμμετοχής του Θεοδώρου στην ομάδα του αγίου, με τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας. Αν και οι ὅροι *ἅγιος* και *ὁσιος* δεν απέχουν σημασιολογικά (LAMPE, 976), ο *ὁσιος* είναι ένας ειδικότερος τρόπος αναφοράς στους μοναχούς-αγίους (C. CALENDINE, *Theosis and the recognition of saints in tenth century Byzantium*, Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of Philosophy (History) at the University of Wisconsin-Madison, 1998, 35, υποσ. 49).

319-21 Διὰ ταῦτα ... *συνέρχεται*: κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Λέοντα Δ', του οποίου η χαλαρότητα ως προς την τήρηση της εικονοκλαστικής πολιτικής επισημαίνεται σε σχέση με την εκ νέου άνθηση του μοναχισμού (βλ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινός κληρικός...*, ὄ.π., 205-6), ο Πλάτωνας απορρίπτει πρόταση του πατριάρχη να αναλάβει τόσο θέση ηγουμένου σε Κωνσταντινουπολίτικη μονή, όσο και επισκόπου. Ο Θεόδωρος εδώ, μέσω αυτής της απόρριψης, εναρμονίζεται με τη γραμμή της αγιογραφίας του 9^{ου} αιώνα, η οποία αναδεικνύει την ανωτερότητα του μοναχισμού έναντι της επισκοπείας (βλ. σχετικά Ε. PATLAGEAN, «Sainteté et pouvoir», *Figures du pouvoir à Byzance (IXe-XIIe siècle)*, Spoleto: Centro italiano di studi sull' alto medioevo 2001 [Collectanea 13], 186 [=E. PATLAGEAN, «Sainteté et pouvoir», *The Byzantine saint*, S. HACKEL (ed.), London 1981, 98].

320 *Νικομηδέων ἐκκλησίας*: η επισκοπή της αρχαίας πόλης Νικομήδειας αναφέρεται από τον 6^ο αιώνα, ως η 7^η Μητρόπολη υπό τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, στην επαρχία της Βιθυνίας, η οποία διέθετε 8 επισκοπές. Κατά τα μέσα του 8^{ου} αιώνα κατέχει την 8^η θέση επί συνόλου 11 επισκοπών. Για τη Νικομήδεια και την εκκλησιαστική της ιστορία βλ. Ε. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, «Νικομήδεια», *ΘΗΕ*, τ. 9^{ος} (Μοίρα-Πάπας), Αθήναι 1966, 540-543. Για τη Νικομήδεια γενικότερα στην βυζαντινή εποχή βλ. C. FOSS, *Nicomedeia. Survey of medieval castles of Anatolia II*, Ankara 1996, 59-61; V. KRAVARI, «Évocations médiévales», *Bithynie au Moyen Âge*, 64; R. BONDOUX, «Les Villes», *Bithynie au Moyen Âge*, 399-403; E. MALAMUT, «Les voyageurs à l'époque médiévale», *Bithynie au Moyen Âge*, 473-6. Γενικότερα, για πληροφορίες περί της Νικομήδειας βλ. στο ευρετήριο του συλλογικού τόμου *Bithynie au Moyen Âge*, 555. Βλ. επίσης J. LEFORT, «Les communications entre Constantinople et la Bithynie», *Constantinople and its hinterland*, ὄ.π. 215-8.

320-1 ὑπὸ τοῦ *τηνικαῦτα προέδρου*: η πρόταση στον Πλάτωνα, για να τεθεί επικεφαλής είτε αστικής μονής είτε της επισκοπής Νικομηδείας, έγινε, προφανώς, από τον πατριάρχη Νικήτα (*PmbZ* #5404), σύμφωνα με τον PRATSCH, *Theodoros Studites*, 43. Η πρόταση αυτή έγινε στο πλαίσιο της πολιτικής του Λέοντα Δ' για διορισμό νέων μητροπολιτών από τους

εκπροσώπους των μοναχών, κοινωνική ομάδα η οποία είχε πληγεί περισσότερο από την εικονοκλαστική πολιτική του Κωνσταντίνου Ε'. Βλ. σχετικά ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινός κλήρος*, 205-6. Επίσης, σε άλλη μελέτη τονίζεται ότι, ως το 806, μεγάλος αριθμός ηγουμένων έλαβαν θέσεις επισκόπων. (HATLIE, *Monks and monasteries*, 356). Ωστόσο, ο Hatlie (ό.π., 318, υποσ. 22) αναφέρει ότι στον Πλάτωνα προσφέρθηκε ο επισκοπικός θρόνος της Νικομήδειας από τον Ταράσιο. Σύμφωνα, με τη σειρά που παρουσιάζει τα γεγονότα το κείμενό μας, ο Πλάτωνας δέχτηκε την πρόταση πριν την ανάληψη της εξουσίας από την Ειρήνη (780). Ο πατριάρχης Νικήτας πεθαίνει το 780 και ανεβαίνει στον πατριαρχικό θρόνο ο Παύλος Κύπρου για τέσσερα χρόνια, οπότε και μεθοδεύτηκε η αντικατάστασή του από τον Ταράσιο (784). Βλ. σχετικά MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 87-88. Αν δε λάβουμε υπόψη και το σχόλιο του Pratsch για πιθανή καλή σχέση του Πλάτωνα με τον Εικονοκλάστη Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (βλ. τα σχόλια του στ. 288), είναι πιο πιθανό να έγινε η πρόταση από τον Νικήτα, στο πλαίσιο της προαναφερόμενης πολιτικής του Λέοντα Δ'.

321-2 φεύγων ... δεδιώς: ο Πλάτων απέφυγε την ιερωσύνη, αν και οι ηγούμενοι μονών είναι υποχρεωμένοι να είναι και ιερείς. Βλ. σχετικά G. DA COSTA-LOUILLET, «Saints de Constantinople aux VIIIe, IXe et Xe siècles», *Byzantion* XXIV (1954), 234. Εξάλλου, αναφέρεται ως κανόνας η χειροτονία ιερέα σε ηλικία 30 ετών και η ανάληψη θέσης ηγουμένου σε ηλικία 35 ετών. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 81 υποσ. 52. Η άρνησή του αυτή προβάλλεται ως ένα ακόμα δείγμα της ταπεινοφροσύνης του ήρωα από τον Θεόδωρο.

323 την φίλην ... ήσυχίαν: τονίζεται συχνά μέσα στο κείμενο η προτίμηση του Πλάτωνα στην εγκλειστική ζωή. Το συγκεκριμένο χωρίο σχολιάζεται από την ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινός κλήρος*, 206. Περί ήσυχίας βλ. τα σχόλια των στ. 173 και 224-30.

322 την άρετην μετέωρος : η φράση χρησιμοποιείται αργότερα από τον Μιχαήλ Ψελλό: οὐ τῶν ὑψηλῶν μόνον καὶ μετεώρων τὴν ἀρετὴν (F. A. FISHER, *Michaelis Pselli orations hagiographicae*, Stuttgart: Teubner, 1994, or. 4 [=Λόγος ἐπὶ τῷ ἐν Βλαχέρναις γεγονότι θαύματι], 77).

332 Ἰώβ: για τον Ιώβ βλ. A. RAHLFS, *Septuaginta*, v. 2, Stuttgart: Württemberg Bible Society 1971⁹, 271-345. Για την χρήση του παραδείγματος του Ιώβ από τον Θεόδωρο, βλ. L. RYDÉN, «The life of St Philaretos the Merciful as a Work of Literature», *Eranos* 100, fasc. 2 (2002), 92.

337 τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης διαδραμούσης: ουσιαστικά, επανέρχεται με τη φράση αυτή στην αρχική φράση της παραγράφου (στ. 312) ότι ο Πλάτωνας έγινε σύμβολο στη βασιλεύουσα της έμπρακτης εφαρμογής του κηρύγματός του. Για τη φήμη του Πλάτωνα, κυρίως, μετά την επίσκεψή του στην Κωνσταντινούπολη, επί Λέοντος Δ', βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 18; HATLIE, *Monks and monasteries*, 355 και 367. Η

δημοτικότητα του ήρωα αποτελεί βασικό στοιχείο της προσωπικότητάς του, το οποίο, μετά τους Πατέρες, στους νεώτερους βιογράφους δεν τυγχάνει ανάλογης προσοχής, σύμφωνα με τον J. BERNARDI, *Prédication*, 240.

338-9 *ὁ μέλλον χρόνος ... ἀθάνατον*: ουσιαστικά ο Θεόδωρος προβαίνει σε ένα συλλογισμό, βάση του οποίου είναι η αθανασία της αρετής. Έτσι, δηλώνει τη σιγουριά του (*εὖ οἶδα*) ότι η ανάμνηση της αρετής του Πλάτωνα θα του εξασφαλίσει αποδοχή αγιότητας, άρα και λατρεία στο μέλλον. Για την επίτευξη της ανάμνησης πράξεων ή αρετών ενός αγίου στο πλαίσιο προώθησης της λατρείας του βλ. C. CALENDINE, *Theosis and the recognition of saints in tenth century Byzantium*, ό.π., 113-5.

§16

340 *ἡ χριστοφόρος Εἰρήνη, ἡ φερωνύμως βασιλεύσασα*: η αυτοκράτειρα Ειρήνη (*PmbZ* #1439) είναι η ιδανική ηγεμόνας για τον Θεόδωρο. Βλ. σχετικά HATLIE, *Dissertation*, 76 και 84. Όσο για το επίθετο *χριστοφόρος* είναι συχνή η χρήση του από τον Θεόδωρο. Βλ. σχετικά ό.π., 64.

342 *καθάπερ ὑπὸ ἑλληνίζουσης τὸ χριστιανίζειν*: για τη χρήση του όρου *ἑλληνίζουσα βασιλεία* γίνεται εκτενής αναφορά στην ενότητα της πολεμικής ρητορικής του κειμένου (κεφ. 4.3). Για τη ρητορική κατά της Εικονομαχίας βλ. N. KOUTRAKOU, «Defying the other's identity: language of acceptance and rejection in iconoclastic Byzantium», *Byzantion* LXIX (1999), 106-118.

343 *ἡ περὶ ἡμᾶς πανέστιος ἀποταγή*: για την ομαδική προσχώρηση της οικογένειας του Θεοδώρου στον μοναχισμό βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 71-2.

343-8 *τοῦ δὲ ... οἶόν τε*: το χωρίο αναφέρεται στην ασκούμενη πίεση από τους συγγενείς του Πλάτωνα για ανάληψη της ηγεμονίας από τον τελευταίο, αντίθετα προς την επιθυμία του για *ησυχία*. Χωρίς να την κατονομάζει, υπονοεί την ίδρυση της μονής Σακκουδίου και τη μετάβαση από τη μονή Συμβόλων στη νεοιδρυθείσα μονή σε οικογενειακό κτήμα της Βιθυνίας. Για την περιοχή της μονής Σακκουδίου και την ίδρυσή της βλ. JANIN, *Géographie* II, 177-81; B. MENTHON, *Τα μοναστήρια και οι άγιοι του Ολύμπου ...*, ό.π., 212-3 και 223 κ.ε.; J.-C. CHEYNET- B. FLUSIN, «Du monastère ta Kathara à Thessalonique: Théodore Studite sur la route de l'exile», *REB* 48 (1990), 207-9; V. KRAVARI, «Évocations médiévales», *Bithynie au Moyen Âge*, 72-3; M. F. AUZÉPY, «Les monastères», *Bithynie au Moyen Âge*, 447-8. Για το ενδεχόμενο της αρχικής ένταξης των αρσενικών μελών-μοναχών της οικογένειας του Θεοδώρου στη μονή Συμβόλων και της μετέπειτα μετάβασής τους στη μονή Σακκουδίου κάνει λόγο ο PRATSCH, *Theodoros Studites*, 72-3 και υποσ. 8, βασιζόμενος και σε παλαιότερη βιβλιογραφία. Στο σημείο αυτό σημειώνουμε και την άποψη σύμφωνα με

την οποία ο Θεόδωρος και η οικογένειά του εγκαταστάθηκαν αρχικά σε μονή ονομαζόμενη Βοσκύτιον και εν συνεχεία στη μονή Σακκουδίου, παρά τις μαρτυρίες των βίων του Θεοδώρου για τοπωνύμιο, ονομαζόμενο Βοσκύτιον, όπου ιδρύθηκε η μονή Σακκουδίου. Βλ. σχετικά DELOUIS, *Stoudios*, 142.

344 ή μετά την ήσυχίαν ήγεμονία: για τον όρο ησυχία βλ. στα σχόλια του στ. 173 και 224-30. Ο όρος ηγεμονία, εδώ, είναι συνώνυμος της ηγουμενίας.

349-51 κάντεϋθεν ... άναρμόδιον: το χωρίο υπαινίσσεται προβλήματα, τα οποία μάλλον αντιμετώπισε ο Πλάτωνας από πρόσωπα είτε του μοναστικού χώρου είτε και του ανώτερου κλήρου, τα οποία και δεν κατονομάζει ο Θεόδωρος από σεβασμό στα πρόσωπα, όπως ισχυρίζεται. Τα προβλήματα αυτά, προφανώς, ήταν σοβαρά, καθώς γίνεται αναφορά σε βίον *όδυνηρόν τε και άνώμαλον* για τον Πλάτωνα. Με βάση τα δεδομένα καταλήγουμε στις παρακάτω εκδοχές:

α) Η μετάβαση, προφανώς, από τη μια μονή στην άλλη δεν πραγματοποιήθηκε ανέφελα. Ο Πλάτωνας στη μονή Συμβόλων ήταν ένα είδος εγκλείστου στο πλαίσιο της κοινότητας, σύμφωνα και με το κείμενό μας (στ. 224) αλλά και με όσα επισημαίνει ο LEROY, *La réforme*, 158, υποσ. 24. Ίσως κάποιος άλλος ασκούσε ως *δευτερεύων* τα καθήκοντα ηγουμένου (για το αξίωμα αυτό βλ. LEROY, *La réforme*, 176 και HATLIE, *Monks and monasteries*, 340). Εξάλλου, στην 4^η συνεδρία της Συνόδου της Νίκαιας, την 1^η Οκτωβρίου του 787, κάποιος Γρηγόριος ήταν παρών ως ηγούμενος της μονής Συμβόλων ενώ ο Πλάτωνας ως *ηγούμενος και άρχιμανδρίτης Σακκουδεών* (sic). Αυτό το γεγονός, σύμφωνα με τον PRATSCH (*Theodoros Studites*, 73, υποσ. 8), οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Πλάτωνας δεν είχε παραδώσει τη διοίκηση της μονής Συμβόλων ολοκληρωτικά, αλλά ως αρχιμανδρίτης διατηρούσε το δικαίωμα της εποπτείας της. (Ωστόσο, ας έχουμε υπόψη ότι ο όρος αρχιμανδρίτης, αυτή την εποχή μπορεί να σημαίνει απλώς τον ηγούμενο. Βλ. σχετικά DELOUIS, *Stoudios*, 127). Αν δεχτούμε την άποψη του Pratsch, ο Πλάτωνας έγινε ο ιδρυτής μιας μικρής κοινότητας μοναστηριών, η οποία αργότερα θα εξελισσόταν στη μεγάλη σπουδαιτική κοινότητα. Στο πλαίσιο αυτό, ίσως να προέκυψαν προβλήματα, όπως διενέξεις για ανάληψη ηγουμενίας στη μονή Συμβόλων ή αντιρρήσεις στη μη ολοκληρωτική παραίτηση του Πλάτωνα από την μονή. Αιτία τριβής επίσης θα μπορούσε να είναι η επιθυμία κάποιων μοναχών να μεταβούν στη νέα μονή και κάποιων άλλων να παραμείνουν στην αρχική.

β) Η άρνηση του Πλάτωνα να δεχθεί τη χειροτονία του σε ιερέα θα μπορούσε να προκαλέσει αντιρρήσεις νομιμοποίησης, τόσο στην ανάληψη της θέσης ηγουμένου όσο και σε εκείνη του αρχιμανδρίτη. Στην παρουσίαση του βίου του, η G. DA COSTA-LOUILLET («Saints de Constantinople...», ό.π., 234) σημειώνει ότι οι ηγούμενοι όφειλαν να έχουν

χειροτονηθεί ιερείς. Ο Πλάτωνας ποτέ δε δέχτηκε να λάβει αυτόν τον βαθμό ιερωσύνης και παρέμεινε σε όλη τη ζωή του διάκονος, ερχόμενος σε αντίθεση με τον γενικό Συνοδικό κανόνα. Άρα, η θέση του Πλάτωνα ως ηγουμένου, ίσως, αμφισβητήθηκε μέχρι την απόφαση της Συνόδου της Νίκαιας να «διορθώσει» κάπως τα πράγματα, δεδομένου ότι επέτρεψε σε ηγούμενους να μην χειροτονούνται ιερείς, παρά τον ισχύοντα γενικό κανόνα (ό.π. και CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 174, υποσ. 159). Το ζήτημα της μη ανάληψης ιερατικού σχήματος από ηγούμενο θα μπορούσε να ενταχθεί στη γενικότερη αναστάτωση και τις τριβές, τις οποίες προκάλεσε η αναμόρφωση του κοινοβιακού συστήματος.

γ) Ένα άλλο επίσης ζήτημα, το οποίο έχει συζητηθεί στην ενότητα των βιογραφικών στοιχείων του Πλάτωνα, είναι η αμφισβήτηση της εξαρχής τοποθέτησης του Πλάτωνα υπέρ της εικονολατρίας. Ο Pratsch θεωρεί ότι η οικογένεια του Θεοδώρου στις επιλογές της σε ζητήματα της εποχής κινήθηκε με γνώμονα τα προσωπικά συμφέροντα των μελών της και οι όποιες επιλογές έγιναν καιροσκοπικά. (PRATSCH, *Theodoros Studites*, 42-44). Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται λόγος για καλές σχέσεις του Πλάτωνα με τους εικονοκλάστες. Ενδεχομένως, λοιπόν, να υπήρξαν αντιπαραθέσεις επί του ζητήματος αυτού και να αμφισβητήθηκε. Δεδομένου ενός τέτοιου ενδεχόμενου, είναι φυσικό ο Θεόδωρος να αποσιωπά προστριβές, όταν ο ίδιος συγγράφει το έργο αυτό σε εποχή (814-5) κατά την οποία έχει πάρει σαφή θέση υπέρ της λατρίας των εικόνων, με τον Πλάτωνα να έχει σημαντική θέση στη Σύνοδο της Νίκαιας, υπερασπιζόμενος την εικονολατρία. Προτιμά λοιπόν να στρέψει την προσοχή των αποδεκτών του κειμένου στο γεγονός ότι ο Πλάτωνας, για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα, στρέφεται στο παράδειγμα βίων μακαρίων ανδρών (στ. 355-6).

δ) Αν δεν ισχύει καμία από τις παραπάνω υποθέσεις μας, τότε τα αναφερόμενα προβλήματα οφείλονται απλώς στην προσπάθεια οργάνωσης κοινοβιακού συστήματος με τρόπο μη αρεστό. Σε αυτήν την περίπτωση το περιεχόμενο της επόμενης παραγράφου (17^{ης}) σχετικά με αυτήν την αναμόρφωση ακολουθεί αβίαστα τη φυσική ροή της αφήγησης. Σε κάθε άλλη περίπτωση, η επιλογή αυτής της παραγράφου στο συγκεκριμένο σημείο είναι μια έντεχνη μετάβαση από πλευράς του Θεοδώρου, προκειμένου να διαχειριστεί την αποσιώπηση δυσάρεστων γεγονότων.

355-6 *ιχνηλατεί ... βίους*: ανάλογες εκφράσεις (κατακολουθούντες τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν, *ιχνηλατεύσωμεν αὐτῶν τὰς ἀρετὰς, κατ' ἴχνοσ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν*) χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος αναφερόμενος στη μοναστική κοινοβιακή ζωή και τα πρότυπά της. Επίσης αναφέρει ότι η μοναστική ζωή δεν είναι κάτι άλλο από τη μίμηση των Πατέρων. Βλ. LEROY, *La réforme*, 163, υποσ. 50 και 162, υποσ. 47.

361 Εἰς ... Βασιλείου νομοθεσίας εἰσελθών: η επίδραση των κανόνων του Βασιλείου Καισαρείας στην αναμόρφωση του κοινοβιακού μοναχισμού, η οποία έγινε ουσιαστικά από τον Θεόδωρο επισημαίνεται στο άρθρο του J. LEROY, «L'influence de saint Basile sur la réforme studite d'après les *Catéchèses*», *Monachisme byzantin*, 403-18 [= *Irénikon* 52 (1979), 491-506]. Εξάλλου, και σε βίο του Θεοδώρου (*Vita B, PG 99, 245 B-C*) αναφέρεται ότι από την αρχή του μοναστικού του βίου μελέτησε τα πατερικά κείμενα και κυρίως του Βασιλείου. Ωστόσο, στην αναμόρφωση αυτή επέδρασαν και άλλοι Πατέρες, όπως ο Δωρόθεος Γάζης, οι Βαρσανούφιος και Ιωάννης, ο Ιωάννης της Κλίμακος και ο Μάρκος ο Ερημίτης, κάποιοι από τους οποίους αναφέρονται και στη *Διαθήκη* του (O. DELOUIS, «Le Testament de Théodore Stoudite», *REB* 67 [2009], 97, 41-2). Βλ. σχετικά LEROY, *La réforme*, 189-91. Επίσης αναφέρονται οι Παχώμιος, Σάββας και Θεοδόσιος κ.ά. Βλ. J. LEROY, «La cursus canonique chez saint Théodore Studite», *Monachisme byzantin*, 96-7, υποσ. 61 [= *Ephemerides Liturgicae* 68 (1954), 17] και CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 35-7. Επισημαίνεται δε ότι στην Κωνσταντινούπολη δεν υπήρξε τέτοια μοναστική οργάνωση, πριν την προσπάθεια αναμόρφωσης του Θεοδώρου (HATLIE, *Monks and monasteries*, 341-2).

363 δούλοις τὰ κοινόβια διοικούμενα: για τη συχνότητα περιπτώσεων δούλων, οι οποίοι εισέρχονταν στη μοναστική ζωή συνοδεύοντας τον κύριο τους στο μοναστήρι βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 273-4.

365 ὄρα τί ἐργάζεται: το β' ενικό προστακτικής, ένδειξη αποστροφής σε ακροατήριο.

370 (καπηλικά κέρδη) ... φευκταῖα: η μορφολογία του επιθέτου, σε όλους τους μάρτυρες της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου, δημιουργεί την εντύπωση ενός λογοπαιγνίου από πλευράς του Θεοδώρου, ο οποίος «δανείζεται» τη φράση από τον Βασίλειο Καισαρείας (βλ. υπόμνημα πηγών), αλλά υιοθετεί τη γραφή *φευκταῖον* (=αποτρόπαιο) του Ησύχιου (I. C. CUNNINGHAM-P. A. HANSEN, *Hesychii Alexandrini lexicon*, vol. IV, Berlin-N. York: De Gruyter 2009, 331), προφανώς, για να επιτείνει την απαγόρευση κέρδους στο πλαίσιο της μοναστικής ζωής.

371 κατόρθωσις: τη χρήση της λέξης αυτής, την οποία ερμηνεύει ως αναμόρφωση, τονίζει ο LEROY, *La réforme*, 43.

383-6 καὶ ἄλλον ἔσχεν συναγωνιστήν ... γεννήτορι: ο Θεόδωρος είναι ουσιαστικά ο αναμορφωτής του κοινοβιακού συστήματος, αλλά εδώ προβάλλει τον Πλάτωνα ως κύριο εμπνευστή της αναμόρφωσης από ταπεινοφροσύνη, σύμφωνα με τον LEROY, *La réforme*, 161, υποσ. 43. (Ωστόσο σε βίο του [*Vita B, PG 99, 236A*], ο Θεόδωρος προβάλλεται ως άλλος Βασίλειος). Με την αναφορά στη δική του συμμετοχή, δηλώνει παρών στο αφηγηματικό γίγνεσθαι και αποδίδει στον εαυτό του (εξίσου, αν όχι και περισσότερο) τη σύλληψη της μοναστικής αναμόρφωσης του 9^{ου}

αιώνα. Ταυτόχρονα συμβάλλει στην περαιτέρω ανάδειξη του Πλάτωνα με μια επιπλέον θετική πράξη. Ανάλογη στάση ένταξης του συγγραφέα στον αφηγηματικό χρόνο του έργου του παρατηρείται στον επιτάφιο, τον οποίο αφιερώνει ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός στον Βασίλειο Καισαρείας. Βλ. σχετικά J. BERNARDI, *Grégoire de Nazianze, Discours 42-3*, Paris 1992 [SC 384], 32 και 35-7, όπου ο εκδότης, γι αυτόν τον λόγο, χαρακτηρίζει τον επιτάφιο προσωπικό έργο του Γρηγορίου.

§18

387-9 Έπειτα ... πόδα: ο Πλάτωνας επέστρεψε στη Βιθυνία, ακολουθούμενος από την πρόσφατα αποκτημένη φήμη του στην πρωτεύουσα, με αποτέλεσμα να δέχεται πλήθος επισκεπτών, μέχρις ότου, όπως μας λέει το χωρίο, ξαφνικά αποφάσισε να διακόψει κάθε επαφή με τους έξω για να ασχοληθεί με το καθαρά πνευματικό του έργο. Η διάρκεια αυτής της απομόνωσης δεν κράτησε πολύ, δεδομένου ότι χρειάστηκε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη για τη Σύνοδο της Νίκαιας. Βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 367.

390-1 Εύθαλει ή λεία: Σ' αυτό το σημείο οι προηγούμενοι εκδότες υιοθετούν τη γραφή Λία. Μετά από έρευνα για την περίπτωση βιβλικής παραπομπής διαπιστώθηκε ότι δεν παραδίδεται στη Βίβλο η ίδια ή ανάλογη έκφραση. Ωστόσο, νοηματικά θα μπορούσε να είναι το υποκείμενο του ρήματος η βιβλική Λ(ε)ία, εξαιτίας της γονιμότητάς της σύμφωνα με το σχετικό χωρίο (Ge 29, 31-35). Υιοθετήθηκε τελικά το ουσιαστικό λεία για δύο λόγους: συνάδει με την επόμενη φράση περί αύξησης του ποιμνίου και χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο και σε άλλα έργα του (Fatouros, *op. cit.* 474, 5: *πολλά πρόβατα ποιμάνας καὶ τὴν λείαν ἐάσας πλήρη θρεμμάτων*/ Speck, *epigram. 25, 3: λείας λογικῶν θρεμμάτων πεπλησμένης*).

393 Ἦδη κρατησάσης τῆς εὐσεβοῦς Εἰρήνης: επισήμανση του αφηγηματικού χρόνου με ιστορική ένδειξη την ανάληψη της εξουσίας από την Ειρήνη την Αθηναία (*PmbZ #1439*). Για το στοιχείο της ιστορικότητας βλ. A. KAZHDAN, *History I*, 407. Για την Ειρήνη την Αθηναία βλ. και L. GARLAND, *Βυζαντινές αυτοκράτειρες. Γυναίκες και εξουσία στο Βυζάντιο 527-1204 μ.Χ.*, μτφρ. Ν. Κουβαράκου-επιμ. Γ. Αντωνόπουλος, Περιστέρι: εκδ. «Ἑλλην» 2000, 77-99.

395 παρρησιάζεται ... ἀλήθειαν: η παρρησία υπεράσπισης του ορθού δόγματος αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς αποτελεί μια από τις αρετές ενός αγίου στο πλαίσιο της ομολογίας, η οποία αποτελεί μοντέλο αγιότητας αυτή την εποχή. βλ. HATLIE, *Dissertation*, 49, 256 κ.ε. και 422 κ.ε. καθώς και το άρθρο ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The politics of salvation: Theodore of Stoudios on martyrdom (martyrion) and speaking out (parrhesia)», *DOP 50* (1996), 272 -5. Η παρρησία συνιστά και τρόπο δράσης του αγίου. Βλ. σχετικά E. PATLAGEAN, «Sainteté et pouvoir», *Figure du pouvoir à Byzance*,

ό.π., 183 [=The Byzantine saint, ό.π., 96]. Επίσης, ως αξιομνημόνευτη αρετή επισημαίνεται και σε αγιολογικά έργα των Καππαδοκών Πατέρων. Βλ. σχετικά S. ELM, «Gregory's women: Creating a philosopher's family», *Gregory of Nazianzus Images*, 189; M. ALEXANDRE, «Les nouveaux martyrs. Motifs martyrologiques dans la vie des saints et themes hagiographiques dans l'éloge des martyrs chez Grégoire de Nysse», SPIRA, *Biographical Works*, 41.

396-7 άπλουῶν ... φερωνύμως ... ἔχων: για λογοπαίγνια τέτοιου είδους με τα ονόματα θείων προσώπων βλ. L. PERNOT, «Le lieu du nom (Τόπος από του ονόματος) dans la Rhétorique religieuse des Grecs», *Nommer les Dieux. Théonymes, épithètes, épicleses dans l'Antiquité*, N. Belayche, P. Brulé, G.Freyburger, Yv. Leemann, L. Pernot, F. Prost (eds), Turnhout- Brepols 2005, Presses Universitaires de Rennes [Recherches sur les Rhétoriques Religieuses 5], 33.

398-409 εν τῇ κατὰ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους ... ἐκρατύνθη: πολύ σύντομα καλύπτει το χρονικό διάστημα ανάμεσα στη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης ως εκείνη της Νίκαιας. (Για τη σύνοδο της Νίκαιας βλ. A. GIAKALIS, *Images of the divine. The theology of icons at the seventh Ecumenical Council*, with a foreward by H. Chadwick, Leiden: Brill 1994 [Studies in the history of Christian thought LIV] 12-20, 130-137, καθώς και τον συλλογικό τόμο F. BOESPFLUG-N. LORSKY, *Nicée II, 787-1987. Douze siècles d'images religieuses. Actes du Colloque international Nicée II tenu au Collège de France, Paris les 2, 3, 4 Octobre 1986*, Paris: Les éditions du CERF 1987). Η σύντομη αναφορά στις εργασίες της Συνόδου οφείλεται, μάλλον, στις υπόλοιπες διατάξεις, εκτός της επαναφοράς της εικονολατρίας, στις οποίες δεν αντέδρασαν οι Πλάτωνα και ο Θεόδωρος, σε αντίθεση με άλλους μοναχούς, όπως ο Σάββας της μονής των Στουδίου (HATLIE, *Dissertation*, 43 και 121). Η μη αντίδραση, π.χ. στο θέμα των συμβιβασμένων επισκόπων, είχε προφανώς ως αιτία την επιθυμία του Πλάτωνα να χειροτονηθεί ιερέας ο Θεόδωρος από τον πατριάρχη Ταράσιο, όπως και συνέβη λίγο μετά τη Σύνοδο της Νίκαιας. Βλ. σχετικά HATLIE, *Dissertation*, 111-113 και του ΙΔΙΟΥ, *Monks and monasteries*, 366-7. Βλ. επίσης ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Εικονομαχία*, ό.π., 219-21, όπου αναφέρεται ότι, αν και στην αρχή ο Θεόδωρος αντέδρασε στις σχετικές με το ζήτημα των επισκόπων διατάξεις, στη συνέχεια συμβιβάστηκε λόγω της επικείμενης χειροτονίας του από τον Ταράσιο. Για τη στάση του στο θέμα αυτό αναφέρεται με απολογητικό τόνο ο Θεόδωρος στην επιστολή του προς τον Αρσένιο (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 38), πολλά χρόνια αργότερα, το 809.

398-9 τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους: πρόκειται για ναό ο οποίος πιθανότατα οικοδομήθηκε από τον Μ. Κωνσταντίνο (κωνσταντίνειο ίδρυμα, ονομάστηκε) σε ρυθμό σταυροειδούς βασιλικής, στην περιοχή όπου η Μέση Λεωφόρος χωρίζεται σε δύο διαφορετικές οδούς. Χρησιμοποιήθηκε ως μαυσωλείο αυτοκρατόρων μέχρι την εποχή του

Βασιλείου Β'. Βλ. σχετικά *Byzance: économie et société*, 307. Για την εκκλησία αυτή ωστόσο, έχουν τεθεί πολλά ζητήματα. Βλ. σχετικά G. DAGRON, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το 330 ως το 451*, μτφρ. Μ. Λουκάκη, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2000, 457-466.

399-400 παρά τοῡ τηνικάδε προεδρεύοντος κατ' έκλογὴν τεθῆναι τὸν ἄνδρα: είναι γνωστό και από βίο του Θεόδωρου (*Vita B, PG 99, 240 C*) ότι ο Πλάτωνας υπήρξε σύμβουλος του Πατριάρχη Ταρασίου (*PmbZ #7235*) στις Συνόδους για την αναστήλωση των εικόνων. Βλ. MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 93.

401-3 ἐπιδρομὴν τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος ... ψευδοσύλλογον: σαφῆς αναφορά στην αποτυχία της Συνόδου της Κωνσταντινούπολης (17 Αυγούστου 786), όταν ένα σώμα της αυτοκρατορικής φρουράς (*Σχολάριοι και Εξκουβίτορες*) εισήλθε στην εκκλησία των Αγίων Αποστόλων διαλύοντας τη Σύνοδο (MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 92). Για τη χρήση του όρου *ψευδοσύλλογος*, στο πλαίσιο της πολεμικής ρητορικής του κειμένου βλ. στη σχετική ενότητα (4.3). Τον ίδιο όρο με την ίδια αρνητική φόρτιση χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος στον πανηγυρικό για τον Θεοφάνη τον Ομολογητή (BHG 1792b: EFTHYMIADIS, *Panégyrique de s. Théophane*), προκειμένου να δηλώσει την εικονοκλαστική σύνοδο του Απριλίου του 815 (βλ. MARTIN, *ό.π.*, 171 και ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Εικονομαχία*, 361-2).

402 πρὸς τὸν μέγαν νεῶν καταβοῶν τοῦ προέδρου: Αναφέρεται στον ναό των αγίων Αποστόλων και στον Πατριάρχη Ταράσιο (*PmbZ #7235*), ο οποίος δέχθηκε επίθεση από το στρατιωτικό τάγμα, προκειμένου οι εικονοκλάστες στρατιώτες να είναι παρόντες στις εργασίες της Συνόδου (ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Εικονομαχία*, 204-5). Για τη χρήση της λέξης *νεῶς*, την οποία χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος, σημειώνουμε ότι τον ίδιο τύπο χρησιμοποιεί και ο Ευσέβιος Καισαρείας στη βιογραφία του Μεγάλου Κωνσταντίνου, όταν κάνει λόγο για τον συγκεκριμένο ναό. Βλ. WINKELMANN Fr., *Die Textbezeugung der Vita Constantini des Eusebius von Caesarea*, Berlin: Akademie Verlag 1962 [Texte and Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Bd 84], IV, § 58,1 και 141 IV, 60,10.

403 τὸν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ψευδοσύλλογον: αναφέρεται στους εικονοκλάστες επισκόπους, των οποίων την προστασία επιθυμούσε να αναλάβει το στρατιωτικό τάγμα. Για τον σκοπό αυτόν από την παραμονή είχε εμφανιστεί στο προαύλιο της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων. Βλ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Το ἔπος της Εικονομαχίας*, *ό.π.*, 204. Τη λέξη *ψευδοσύλλογον* χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος και στον πανηγυρικό του προς τιμὴν του Θεοφάνη του ομολογητή (BHG 1792b), προκειμένου να δηλώσει την εικονοκλαστική σύνοδο του Απριλίου του 815 ἐπὶ Λέοντα Ε'. Βλ. EFTHYMIADIS, *Panégyrique de s. Théophane*, 276, §11 (τοῦ πάλαι ψευδοσυλλόγου) και 288, σχόλιο 24.

404 διελύετο τὸ τῆς ἀληθείας ἄθροισμα: σε αντίθεση με την αρνητική φόρτιση της προαναφερόμενης λέξης (*ψευδοσύλλογον*), η σήμανση της

συμμετέχουσας ομάδας εικονολατρών της Συνόδου είναι θετική. Για τη χρήση των συγκεκριμένων χωρίων στο πλαίσιο εφαρμογής του σχήματος επαίνου-ψόγου βλ. στην ενότητα της πολεμικής ρητορικής του κειμένου (κεφ. 4).

405 η βασίλισσα ... δειχθεῖσα μάρτυς: αναφορά στην αυτοκράτειρα Ειρήνη (*PmbZ* #1439), η οποία διέφυγε σώα μετά από την εισβολή του στρατιωτικού τάγματος στον χώρο της Συνόδου (ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Εικονομαχία*, 203-5). Είναι φανερό η προσπάθεια παρουσίασης της διαφυγής της με όρους, οι οποίοι χρησιμοποιούνται στην ανάδειξη αγίων, και μάλιστα του *αναίμακτου μάρτυρα*, δηλαδή μοντέλου αγιότητας που επανεμφανίζεται σε βίους του 9^{ου} αιώνα, με πρώτη εφαρμογή στο κείμενο για τον Πλάτωνα. Βλ. σχετικά στο κεφ. 3. Ενδεικτικά αναφέρεται η φράση από τον επιτάφιο (BHG 245), τον οποίο αφιέρωσε ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός στον Βασίλειο Καισαρείας *χωρίς αίματος μάρτυς* (§ 57, 26). Η χρήση του όρου σε σχέση με άγιο όσιο ή ομολογητή, ο οποίος «μαρτύρησε» για την πίστη του χωρίς να φτάσει στον θάνατο, εντοπίζεται και στην Υμνογραφία. Βλ. τον 8ο κανόνα της 3^{ης} Απριλίου στον άγιο Νικήτα (C. NICAS - G. SCHIRÒ, *AHG Aprilii*, vol. 8, Romae: Istituto di Studi Byzantini e Neoellenici, Università di Roma, 1970, ωδή ζ', στ. 22-23): *καὶ μάρτυς ἀνεδείχθεις / ἄνευ αἵματος, ὄσιε*. Για τον όρο μάρτυρας βλ. MARIN-BARUTCIEFF S., «"God's Friend". A semantic approach to the Cult of Saitnts», *Revue des Études Sud-Est Européennes* XLIV (2006), 115-7.

405-6 ὁ ἡμέτερος καθηγητής ... ἐδεδόκει: αναφέρεται στην τὸλμη του Πλάτωνα και στον θεσμικό του ρόλο ως συμβούλου του Πατριάρχη Ταρασίου (βλ. σχόλια των στ. 399-400). Με την αντωνυμία *ἡμέτερος* δηλώνει ξανά την παρουσία του στο πλευρό του Πλάτωνα και τη σχέση τους. Ο όρος *καθηγητής* υποδηλώνει τον πνευματικό καθοδηγητή αλλά και τον ηγούμενο μονής (βλ. τα σχόλια του στ. 725).

407 μικρὸν γὰρ ἔστι τὸ ἐν τῇ Νικαέων Συνόδῳ: τον Μάιο του 787 εκδόθηκαν οι εγκύκλιοι για τη Ζ' Οικουμενική Σύνοδο και τη Δευτέρα 24 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους άρχισαν οι συνεδρίες της και ολοκληρώθηκαν τη 13η Οκτωβρίου, στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας, στη Νίκαια της Βιθυνίας. Για τις εργασίες της Συνόδου βλ. MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 94-109 και ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Εικονομαχία*, 212-9. Για την πόλη της Νίκαιας βλ. Ch. GIROS, «Les fortifications médiévales», *Bithynie au Moyen Âge*, 210-11 και 215-8; R. BONDOUX, «Les Villes», *Bithynie au Moyen Âge*, 396-99. Γενικότερα, ο συλλογικός τόμος *Bithynie au Moyen Âge*, 555 περιλαμβάνει πλήθος αναφορών στη Νίκαια. Για την εκκλησία της Αγίας Σοφίας βλ. JANIN, *Géographie* II, ό.π., 119-20. Στο ίδιο έργο παραδίδεται κατάλογος των μονών, οι οποίες εκπροσωπήθηκαν στη Σύνοδο της Νίκαιας. Βλ. ό.π., 427-41. Για τη συμμετοχή και τη θέση του μοναστικού σώματος στη Σύνοδο βλ. επίσης M.-F. AUZÈPY, «La place des moines à Nicée II (787)», *L'histoire des*

Iconoclastes, M.-F. AUZÉPY, Paris: Association des Amies du Centre d'histoire et civilisation de Byzance 2007, 45-57 [=Byzantion 58 (1988), 5-21].

409-10 *ἐπανῆκεν ὁ Πατήρ ... προστασίας*: μετά τη Σύνοδο ακολούθησε η επιστροφή του Πλάτωνα στη μονή του και στα καθήκοντά του. Είναι χαρακτηριστικό ότι εκτός όλων των άλλων χαρακτηρισμών (φωστήρ, καθηγητής κ.ά) ο Θεόδωρος αποκαλεί τον Πλάτωνα συχνότατα *Πατέρα*, ὄρος με τον οποίο δηλώνεται γενικότερα, ο ηγούμενος αλλά και ο πνευματικός πατέρας. Βλ. σχετικά J. LEROY, «Les deux Vies de saint Athanase l'Athonite», *Monachisme byzantin*, 281, υποσ. 39, 40, 41, 42 [=AB 82 (1964), 418] και HATLIE, *Monks and monasteries*, 295-300.

410 *φροντιστήριον*: η χρήση της λέξης με τη σημασία της μονής σχολιάζεται στο άρθρο της M.-F. AUZÉPY, «Les monastères», *Bithynie au Moyen Âge*, 451. Ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί συχνά τον ὄρο με αυτή τη σημασία. Βλ. EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane*, 272, §6 (κάλλιστον φροντιστήριον).

411-2 *μετατίθεται τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἡμᾶς ... ἀξίους*: ο Πλάτωνας με πρόσχημα την αρρώστια του αποσύρεται από τη θέση του ηγουμένου προς ὄφελος του Θεόδωρου. Μεθόδευσε μάλιστα την εκλογή του τελευταίου από την αδελφότητα της μονής Σακκουδίου, το 794, δηλαδή στα 35 του χρόνια, σύμφωνα με τους προβλεπόμενους κανόνες. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 80-81. Ο δε Θεόδωρος εδώ, σχολιάζει την υποδοχή αυτής της απόφασης από μέρους του με περισσή ταπεινοφροσύνη, δραττόμενος της ευκαιρίας να κάνει αισθητή την παρουσία του.

412-3 και **414-5** *λαμβάνει ἀνακωχὴν τῶν λυπηρῶν, λύεται τῶν συνεχόντων ἐπηρειῶν ... τῆς δυσμενείας οὐκ ἐχούσης χώρας ἔτι*: όταν ο Πλάτωνας παραχωρεῖ την θέση του ηγουμένου στον Θεόδωρο, παύουν οι στενοχώριες του, οι ηθικές βλάβες και η εχθρική διάθεση προς το πρόσωπό του. Οι στίχοι αυτοί ἔρχονται να συμπληρώσουν το υπονοούμενο των στίχων 349-51 (*κάντεῦθεν ... πειρασμοί... ἀναρμόδιον*). Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, ότι για κάποιον ή κάποιους λόγους, συμπεριλαμβανομένων, ενδεχομένως, και ὄσων αναφέρουμε στα σχόλια αυτών των στίχων, υπήρξε αντίδραση στην ανάληψη καθηκόντων ηγουμένου από τον Πλάτωνα. Για τη χρήση μετοχής σε γένος αρσενικό αντί θηλυκού βλ. στο κεφ. 4.1.

415-8 *πειράζονται γὰρ ... κατορθούμενον*: Ὅποιος και αν ήταν ο λόγος της αντίδρασης, ο Θεόδωρος με την περίοδο αυτήν αποκαθιστά τον Πλάτωνα, καθώς τον συμπεριλαμβάνει στους *δίκαιους* και ταυτόχρονα δράττεται της ευκαιρίας για σύντομη διδαχή, με χρήση βιβλικής και πατερικής παραπομπής (βλ. υπόμνημα πηγών).

§19

420-1 μὲν τ' ἀληθῆ φράσαι, ἀναινομένω δέ: και εδώ, όπως και στο προοίμιο, ο Θεόδωρος προβάλλει την αλήθεια των λεγομένων του, ενώ δηλώνοντας ταυτόχρονα τη ντροπή του, ασκεί κριτική στα γεγονότα, προϋδεάζοντας το κοινό του. Ένα απλό παράδειγμα ρητορείας είναι ο τρόπος, με τον οποίο ο ρήτορας προετοιμάζει τους ακροατές για κάθε μετάβαση δίνοντας κατευθυντήριες οδηγίες. Βλ. M. CUNNINGAM, «Introduction», *Preacher and Audience...*, ό.π., 8. Επίσης, ο ρήτορας προσπαθεί να απευθυνθεί στο κοινό με τρόπο, ώστε να γίνει κατανοητός και ταυτόχρονα χωρίς να παραβεί κανέναν από τους κανόνες του επαγγέλματός του (M. JEFFREYS, «Rhetorical' texts», *Rhetoric in Byzantium*, 99).

421 διήγησιν: βλ. τα σχόλια του στ. 46.

422 φανερωσαι τὰ κρυβῆναι μὴ ὀφείλοντα: κοινός τόπος των αγιολογικών κειμένων η επισήμανση της αναγκαιότητας να αποκαλυφθούν οι καλυμμένες από τη λήθη αρετές του ήρωά τους, τόπος που εντοπίστηκε και στον πρόλογο (βλ. σχόλια στ. 27-9). Βλ. επίσης I. ŠEVČENCO, «Storia Letteraria», *La Civiltà bizantina del IV al IX secolo. Aspetti e problemi*. Università degli Studi di Bari-Centro di Studi Byzantini. Corsi di Studi I 1976, Bari 1977, 103.

423-4 οὐ θριαμβεύειν ... ἀειμάκαρος: ο στόχος, εδώ, δεν είναι ο ψόγος των αντίπαλων αλλά η ανάδειξη της αρετής του ήρωα. Το σχήμα, δηλαδή, έπαινος-ψόγος, για το οποίο γίνεται λόγος στην ενότητα της πολεμικής ρητορικής του κειμένου (κεφ. 4.3), εδώ επισημαίνεται, με σαφήνεια, από τον ίδιο τον συγγραφέα.

424-5 Οὐαί σοι πόλις ... ἀκήκοα: πρβλ. με τη φράση του Ιγνατίου Διακόνου για τον Κωνσταντίνο: οἶα φιλεῖ πολλάκις συμβαίνειν, νεωτερικαῖς φρεσί, κατὰ τὴν ποίησιν... (Vita Tarasii, § 39, 5-6), την οποία σχολιάζει ο εκδότης συγκρίνοντάς την με ανάλογες φράσεις της σπουδαιτικής αγιογραφίας (St. EFTHYMIADIS, *The life of the patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon* (BHG 1698), *Introduction, text, translation and commentary*, Aldershot- Ashgate 1998 [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographies 4], 233).

426 Κωνσταντίνος, ὁ τῆς Εἰρήνης ράδαμνος: σαφής αναφορά στον Κωνσταντίνο Στ' (780-797), γιο της Ειρήνης της Αθηναίας. Βλ. *PmbZ* #3704.

430 ἐκβαλὼν τὴν ... γυναῖκα: ο Κωνσταντίνος Στ' παντρεύτηκε με τη Μαρία της Αμνίας (*PmbZ* #4727), εγγονή του Φιλάρετου του Φιλανθρωπινού (βλ. J. HERRIN, *Γυναίκες στην Πορφύρα. Ηγεμόνες του μεσαιωνικού Βυζαντίου*. Μτφρ. Α. Εμμανουήλ, Αθήνα: Ωκεανίδα 2002, 269-72). Αργότερα, την υποχρέωσε να ακολουθήσει τον μοναστικό βίο, επινοώντας κατηγορίες εναντίον της για οργάνωση της δολοφονίας του. Βλ. σχετικά ό.π., 286-9. Σύμφωνα με άρθρο του Κ. ΜΠΙΟΝΗ [«Οἱ Ἕλληνες ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπὸ τὸ νέον φῶς τῆς

ἐπιστήμης», *ΕΕΘΣΠΑ ΙΣΤ'* (1968), 530 κ.ε.], ο Φιλάρετος ήταν αδελφός της Ευφημίας, μητέρας του Πλάτωνα. Αν αυτό ισχύει, η Μαρία της Ἀμνίας ήταν ανιψιά του Πλάτωνα και δεύτερη εξαδέλφη του Θεοδώρου. Επισημαίνουμε ότι δεν γίνεται σύνδεση του Φιλάρετου με την Ευφημία ούτε από την F.-M. AUZEPY («De Philarète, de sa famille, et de certains monastères de Constantinople», *Les saints et leur sanctuaire à Byzance. Textes, images et monuments*, publié par C. JOLIVET-LÉVY, M. KAPLAN, J. P. SODINI, Paris: Publication de la Sorbonne 1993 [Byzantina Sorbonnensia-11], 117-135) ούτε από τον F. WINKELMANN (*Quellenstudien zur herrschenden Klasse von Byzanz im 8. und 9. Jahrhundert*, Berlin: Akademie-Verlag 1987, 192-6).

430-1 μοιχεύει κατὰ τὸν Ἡρώδη: για τον δεύτερο γάμο του Κωνσταντίνου Στ' βλ. P. HENRY, "The Moechian Controversy and the Constantinopolitan Synod of January A. D. 809", *Journal of Theological Studies* 20 (1969), 495-522; Θ. KOPPE, *Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κωνσταντίνου Στ'*, Θεσσαλονίκη 1975 και J. HERRIN, *Γυναίκες στην Πορφύρα...*, ό.π., 202-8. Για το θεωρητικό υπόβαθρο αυτής της διαμάχης βλ. P. HATLIE, *Dissertation*, 115-50. Για τη σύγκριση του Κωνσταντίνου Στ' με τον Ηρώδη βλ. στην ενότητα της πολεμικής ρητορικής του κειμένου (κεφ. 4). Η σύγκριση όμως αυτή απαντά και σε άλλο έργο του Θεοδώρου με την ίδια αρνητική φόρτιση (τοῦ δευτέρου Ἡρώδου). Βλ. EFTHYMIADIS, *Ranegyrique de s. Théophane*, 276, §10.

431 τίνος ἔνεκεν; ο Θεόδωρος δεν αφήνει να διαφανούν οι προσωπικές του απόψεις για τους περαιτέρω υπεύθυνους αυτής της μοιχείας. Προφανώς αναφέρεται στην εκκλησιαστική ιεραρχία, τον πατριάρχη Ταράσιο, δεδομένου ότι στον στίχο 581, αναφερόμενος στη δεύτερη φάση του μοιχικού σχίσματος κατονομάζει ευθέως τον Ιωσήφ Καθαρών.

431-2 τοῦ Προδρόμου ὁμόζηλος καὶ ὁ ἡμέτερος καθηγητής: ο Πλάτωνας συγκρίνεται με τον Πρόδρομο, ο οποίος τήρησε ανάλογη στάση στην περίπτωση του γάμου του Ηρώδη με την γυναίκα του αδελφού του. Για τη σύγκριση αγίων με τη συγκεκριμένη βιβλική μορφή σε αγιολογικά κείμενα, σημειώνεται ότι αποτελεί στερεότυπο για περιπτώσεις ελέγχου της πολιτικής εξουσίας γενικά. Βλ. σε εγκώμια της πρώιμης εποχής, όπως του Γρηγορίου Νύσσης στον Βασίλειο Καισαρείας (BHG 244) ή του Ιωάννου του Χρυσοστόμου για τον απόστολο Παύλο (BHG1460k), όπου επίσης οι άγιοι συγκρίνονται με βιβλικές μορφές και με τον Ιωάννη τον Πρόδρομο, ακριβώς για την παρρησία με την οποία ελέγχουν την πολιτική εξουσία. Στη μέση εποχή, το εγκώμιο του Ιωάννη Δαμασκηνού στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο (BHG 879), αναδεικνύει τον τελευταίο ως άλλο Ηλία ή Πρόδρομο για την ελεγκτική του στάση κατά της αυτοκρατορίας Ευδοκίας. Γενικότερα για τις συγκρίσεις αγίων μορφών με πρόσωπα της Καινής Διαθήκης από τους Πατέρες της Εκκλησίας, βλ.

Figures du Nouveau Testament chez les Pères, Strasbourg: Centre d'Analyse et de Documentation Patristique 1991 [Cahiers de Biblia Patristica 3].

432-4 πάντων ... μόνος ... διαμένων: έκδηλη η προσπάθεια να προβληθεί ο Πλάτωνας ως ο μοναδικός υπερασπιστής του ορθού δόγματος μαζί με την ακολουθία του. Για τη χρήση του επιθέτου *μόνος* στην ρητορική του εγκωμίου βλ. στη σχετική με το ύφος του έργου ενότητα (κεφ. 4.2). Παρά τη δικαιολογημένη από τον εγκωμιαστικό χαρακτήρα του έργου υπερβολή, η οποία χαρακτηρίζει αυτούς τους στίχους, η πληροφορία της φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από τη διήγηση «Περί Ταρασίου και Νικηφόρου» (BHG 1757: PG 99, 1849-1854), όπως τονίζει ο Θ. ΚΟΡΡΕΣ (*Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κωνσταντίνου Στ'*, ό.π. 122).

436 Καίσαρι: ο τίτλος αυτός, εδώ, χρησιμοποιείται για τον Κωνσταντίνο Στ' (βλ. και στ. 453, 462, 467, 474, 480), όπως και για τον παππού του, Κωνσταντίνο Ε'. Βλ. σχετικά τα σχόλια του στ. 76.

437 ή δέ χείρ Αβεσσαλώμ: βιβλικός βασιλιάς του Ισραήλ, τριτότοκος γιός του Δαβίδ, ο οποίος γεννήθηκε στη Χεβρώνα και μεθόδευσε τη δολοφονία του ετεροθαλούς αδελφού του, Αμνών. Αργότερα έχασε τη ζωή του σε ατύχημα, το οποίο ερμηνεύτηκε ως θεία τιμωρία. Βλ. II Κι, 13, 23-34 και Κ. ΚΥΡΡΗ, «Αβεσσαλώμ», *ΘΗΕ*, τόμος Α' (Α-ΑΚΩΜΑΖΩΝ), Αθήναι 1962, 46-47. Ίσως, εδώ έμμεσα να υπονοεί και μια ανάλογη «τιμωρία» για τον Κωνσταντίνο με εκείνη του βιβλικού βασιλιά. Για τη χρήση του παραδείγματος του Αβεσσαλώμ στο πλαίσιο χρήσης της σύγκρισης με βιβλικά πρόσωπα σε πατερικά κείμενα, βλ. P. MONAT, «Absalon. Une chevelure, plusieurs visages», *Rois et reines de la Bible au miroir des Pères*, M. Dulaey, Strasbourg: Université Marc Bloch 1999, [Cahiers de Biblia Patristica 6], 65-74.

438 Ίστε: αποστροφή σε ακροατήριο, ένδειξη εκφώνησης του έργου.

438-9 παραπεμφθέντας μονάζοντας ... γράμματα: αναφέρεται σε μοναχούς, οι οποίοι επισκέφθηκαν τη μονή Σακκουδίου ως απεσταλμένοι του πατριάρχη Ταρασίου. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 93-4, υποσ. 59. Επίσης, σε επιστολή του (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 4) ο Θεόδωρος αναφέρεται στον εξάδελφό του και ηγούμενο Νικηφόρο, ο οποίος λειτούργησε ως μεσάζων μεταξύ Θεοδώρου και αυτοκράτορα, κρατώντας μάλλον στάση ουδετερότητας (PRATSCH, ό.π., 95, υποσ. 63). Τα σταλέντα γράμματα μάλλον προέρχονταν από τη Θεοδότη, σύζυγο του Κωνσταντίνου Στ' και πρώτη ανιψιά του Πλάωνα (PRATSCH, ό.π., 93-4, υποσ. 59).

440 τοῡ πατρὸς ... άντεπιστέλλοντος: Ο Πλάτωνας απάντησε στα γράμματα, τα οποία παρέλαβε, απευθυνόμενος στο αυτοκρατορικό περιβάλλον. Βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 93-4, υποσ. 61. Έτσι, ξεκίνησε διάλογος μεταξύ των μοναχών-μελών της οικογένειας του

Πλάτωνα από τη μια, και της Θεοδότης και αυτοκρατορικών αξιωματούχων από την άλλη (PRATSCH, ό.π., 94-5, υποσ. 62 και 63).

442 τῶν σταλέντων δύο στρατηγῶν: με διαταγή του αυτοκράτορα, ζητήθηκε από τον κόμη του Οψικίου, Ιωάννη (*PmbZ* #3112) και τον δομέστικο των Σχολών, Βαρδάνιο (*PmbZ* #771) ή Βαρδάνη Τούρκο (*ΕΠΛΒΙΠ*, Τ. Δ', 194), η σύλληψη του Πλάτωνα και η μεταφορά του στην Κωνσταντινούπολη. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 107-8; HENRY, *Theodore of Stoudios*, 39, υποσ. 1; J.-C. CHEYNET- B. FLUSIN, «Du monastère ta Kathara à Thessalonique: Théodore Studite sur la route de l'exile», *REB* 48 (1990), 196, υποσ. 25.

443-5 Ἦρθη ποιμὴν ... ἐδιώχθησαν: ο κόμης του Οψικίου, Ιωάννης, και ο δομέστικος των Σχολών, Βαρδάνιος, εκτός από τη σύλληψη του Πλάτωνα, είχαν ως αποστολή την τιμωρία των μοναχών και τη διάλυση της μονής Σακκουδίου. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 108-9. Ανάμεσα στους μοναχούς, οι οποίοι εξορίστηκαν, συμπεριλαμβάνονται και τα συγγενικά πρόσωπα του Πλάτωνα (Θεόδωρος, Ιωσήφ, Ευθύμιος, Φωτεινός), των οποίων τόπος εξορίας ορίστηκε η Θεσσαλονίκη. Βλ. ό.π., 108, υποσ. 127.

446-8 θέσπισμα βασιλικόν ἀπροσδέκτους εἶναι πανταχοῦ ... εἰσδέξασθαι: με αυτοκρατορικό διάταγμα καθορίστηκαν οι λεπτομέρειες της τιμωρίας και η απαγόρευση της υποδοχής τους σε οποιοδήποτε άλλο μοναστήρι, διάταξη η οποία έγινε αποδεκτή με σπανιότατες εξαιρέσεις, όπως σχολιάζει ο Θεόδωρος, αφήνοντας μομφή για τους υποταγμένους ηγουμένους μονών. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 108, υποσ. 124-6. Και σε μεταγενέστερο αγιολογικό βίο-εγκώμιο εντοπίζεται ανάλογη τακτική του αυτοκράτορα για διωχθέντες εικονολάτρες. Βλ. στον βίο του Νικήτα Πατρικίου (*BHG* 1342b): *λόγος παρὰ τοῦ βασιλέος ἐξῆλθε, μὴ τινὰς τῶν ὀρθοδόξων ὑπὸ στέγην εἰσδέχεσθαι...*(D. PAPACHRYSSANTHOU, «Un confesseur du second Iconoclasme: la vie du patrice Nicéas († 836)», *TM* 3 (1968), 329, §4).

§ 20

454 Βριάρεω χειρὸς: λέξη ομηρική (*Ιλιάδα*, I, 403), η οποία αναφέρεται σε μυθικό γίγαντα εκατόγχειρα. Ήταν γιός του Ουρανού και της Γης, αδελφός του Κόττου και του Γύη, ο οποίος έλαβε μέρος στην Τιτανομαχία, υπέρ του Δία, και βοήθησε στην επιβολή της ηθικής τάξης στον κόσμο. Εκλέχθηκε διαιτητής στον αγώνα Ηλίου-Ποσειδώνα για την κατοχή της Κορίνθου και παραχώρησε στον πρώτο την ακρόπολη στην Ακροκόρινθο και στον δεύτερο τον Ισθμό. Βλ. σχετικά Β. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗ, «Βριάρεως», *ΘΗΕ*, τόμος Γ' (ΑΠΡΟΣΩΛΗΨΙΑ-ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ), Αθήναι 1963, 1042. Παροιμιώδης η δύναμή του, εξαιτίας της οποίας και η ρήση *Κόττου ἰσχυρότερος καὶ Βριάρεω* (E. LEUTSCH-F.G. SCHNEIDEWIN, *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, II, Hildesheim: G. Olms 1958, Apost. IX 98,

483). Η φράση εντοπίζεται και σε πατερικά κείμενα (Gregorii Theol., *Oratio XVIII-funebris in patrem*, PG 35, 902C: *καίτοι γε τὸν ἄλλους ὁρῶν τὰς Βριάρεω χεῖρας ἐπιβάλλοντας τοῖς δημοσίοις*) αλλά και σε άλλο ἔργο του Θεοδώρου, πάλι σε σχέση με το μοιχικό σχίσμα (EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane*, 274, §5: *ἡμείφθη ἐκ διωγμοῦ πικροτάτου τὸ μοναδικὸν σύστημα χεῖρὸς Βριάρεω, καρδίας θεοστυγοῦς, Κωνσταντίνου φημί τοῦ παμπονήρου*).

457-8 καὶ ταῦτα οὔσης ἀφ' αἵματος τῆς τῆ Ἡρωδιάδι ὁμογνώμονος: σαφῆς αναφορά στη δεύτερη σύζυγο του Κωνσταντίνου Στ', Θεοδότη (*PmbZ* #7899), πρώτη ανιψιά του Πλάτωνα και πρώτη εξαδέλφη του Θεοδώρου, καθὼς ἦταν κόρη της Ἄννας, ἀδελφῆς του Πλάτωνα. Βλ. τα σχόλια στ. 39. Η συγγενική σχέση προφανῶς ἀναφέρεται με στόχο την αὐξηση του ἐπαίνου του Πλάτωνα για μη συγκάλυψη ἀνομίας συγγενικοῦ του προσώπου. Καθὼς δε ο Κωνσταντίνος Στ' συγκρίνεται με τον Ἡρώδη (στ. 461) και ο Πλάτωνας με τον Ἰωάννη τον Πρόδρομο (βλ. και στ. 455, 459 και 460), η Θεοδότη ταυτίζεται με την Ἡρωδιάδα, σύζυγο του ἀδελφού του Ἡρώδη και κατόπιν του τελευταίου. Η ἀντιουδαϊκή πολεμική (για τη χρήση της βλ. J. REYNARD, «L' antijudaïsme de Grégoire de Nysse et du pseudo-Grégoire de Nysse», *Studia Patristica* 37, 257-276) ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό του ομιλητικοῦ εἶδους και ἐνσωματώθηκε στην Βυζαντινὴ ομιλητικὴ ὡς φόρμα ἢ με τη μορφή διαλόγου. Ὑπῆρξε το ὄχημα για τον ορισμό της ορθόδοξης ταυτότητας ἀπέναντι στους «ἄλλους». Στον 8^ο-9^ο αἰ. η Εἰκονομαχία ἀντιμετωπίστηκε ἀπὸ τους εἰκονολάτρες ρήτορες ἀνάλογα με τον Ἰουδαϊσμό και οἱ λόγοι ἐνσωμάτωσαν αὐτή την πολεμική προσαρμόζοντάς την στο θέμα της υπεράσπισης των εικόνων. Βλ. σχετικὰ N. TSIRONIS, «Historicity and poetry in 9th century homiletics», *Preacher and Audience: Studies in early christian and byzantine homiletics*, M. CUNNINGHAM-P. ALLEN (eds.), Leiden/Boston/Brill 1998, 309-311. Εδὼ διαπιστώνουμε ὅτι με ἀνάλογους ὅρους ο Θεόδωρος υπερασπίζεται το δόγμα, το οποίο βάλεται ἀπὸ την παράβαση του θεοῦ νόμου περὶ γάμου. Για την χρήση συγκρίσεων με βιβλικὰ πρόσωπα και στο ἀγιολογικὸ εἶδος των πανηγυρικών λόγων βλ. ἐπίσης F. M. YOUNG, «Panegyric and the Bible», *Studia Patristica* 25, 194-209.

458-9 ἐφθέγγατο ἀτρέμας ... ὠμολόγησεν ... ἀληθείας: οἱ στίχοι σε συνδυασμό με τα συμφραζόμενα της ἐνότητας δηλώνουν την τόλμη και την παρρησία, με την οποία ο Πλάτωνας υπερασπίστηκε τον λόγο της ἀληθείας, ἀγνοώντας και τον κίνδυνο της σωματικῆς του ἀκεραιότητος και τη δύναμη του ἀντιπάλου ἀλλά και τον συγγενικὸ δεσμό του με αὐτόν. Για πρώτη φορά ἐδὼ, ο Θεόδωρος ἀναδεικνύει τον ἥρωά του ὡς ὁμολογητῆ. Για τη νέα τάξη ἀγίων της περιόδου της εἰκονομαχίας, των οποίων η ὁμολογία και η παρρησία υπεράσπισης του ορθοῦ δόγματος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ το τίμημα και την υποβαλλόμενη τιμωρία, τους καθιστά

αγίους-ομολογητές βλ. B. FLUSIN, «L'Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 41.

460 Φιλίππου: αναφέρεται και ως Ηρώδης-Φίλιππος. Γιος του Ηρώδη του μεγάλου και της Μαριάμ και σύζυγος της Ηρωδιάδας, η οποία τον εγκατέλειψε για χάρη του αδελφού του, Ηρώδη Αντίπα. Δεν ασχολήθηκε με την πολιτική και παρέμεινε εκτός εξουσίας. Δεν πρέπει να συγχέεται με τον ομώνυμο ετεροθαλή αδελφό του, γιο του Ηρώδη του μεγάλου από τη δεύτερη σύζυγό του, Κλεοπάτρα. (Λεξικόν της Καινής Διαθήκης, υπό Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910, 890). Βλ. Γ. ΓΡΑΤΣΕΑ, «Ἡρώδης», *ΘΗΕ*, τ. 6 (ΗΒΗ-ΙΩΑΝΝΗΣ), Αθήναι 1965, 71.

461-3 τέμνεται ... ὁμολογητὴν Χριστοῦ ... ἀπέδειξεν: μετά τη χρήση των συγκρίσεων Ηρώδης-Πρόδρομος, για τον αντιήρωα και ήρωα του έργου του αντίστοιχα, ο Θεόδωρος προχωρά στον εντοπισμό διαφορών, προκειμένου, και πάλι, να δηλώσει το είδος αγιότητας του ήρωά του. Κάνει λόγο για προαιρέσει ἀθλήσαντα, δηλαδή για άγιο, ο οποίος διαθέτει την προαίρεση μάρτυρα. Και η «προαιρέσεις» μαρτυρίου, η πρόθεση δηλαδή ενός ανθρώπου να θυσιαστεί για την πίστη του, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα, αποτελεί μοντέλο μαρτυρίου. Την ίδια στάση υπέρ της αδερφής του, Μακρίνας, τηρεί ο Γρηγόριος Νύσσης και χρησιμοποιεί ανάλογη με τον Θεόδωρο φράση. Βλ. σχετικά M. ALEXANDRE, «Les nouveaux martyrs. Motifs martyrologiques dans la vie des saints et thèmes hagiographiques dans l'éloge des martyrs chez Grégoire de Nysse», *SPIRA, Biographical Works*, 42. Στην προκειμένη περίπτωση ο συγκρινόμενος με τον Ηρώδη αυτοκράτορας δεν επιθυμεί να διευκολύνει τον Πλάτωνα στην ανάδειξή του σε μάρτυρα, σύμφωνα με τον Θεόδωρο, και έτσι, με την τιμωρία του, τον καθιστά άξιο ένταξης στην τάξη των ομολογητών. Στα αρχαία μαρτύρια συχνά αποδίδεται ο διάλογος του μάρτυρα και του δικαστή του για να δοθεί έμφαση στην ομολογία πίστης. Βλ. R. AIGRAIN, *L'Hagiographie. Ses Sources, ses méthodes, son histoire*, (Paris 1953), repr. with hagiographical supplement by R. Godding, Bruxelles: Société des Bollandistes 2000 [SH 80], 145-6. Στο κείμενό μας δίνεται μόνο η φράση του Ιωάννη του Προδρόμου προς τον Ηρώδη (στ. 459-60) και ο Πλάτωνας κατηγορώντας τον αυτοκράτορα για μοιχεία παρουσιάζεται ως μιμητής του. Έτσι, του προσάπτει ότι ὠμολόγησεν ἀνεπαισχύντως. Για το θέμα της ομολογίας βλ. τα σχόλια των στ. 458-9.

464 καθείρξας ἐν οἰκίσκῳ τινί: ανάλογη φράση χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος και σε επιστολή του προς τον Πλάτωνα (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 2, 43: ἐνέκλεισάν σε, ὡς ἐμάθομεν, ἐν οἰκίσκῳ μικρῷ), η οποία χρονολογείται το 797.

466-8 Καὶ ... τῶν μοναστῶν οἱ προέχοντες ... ὀνόματα: οι συνταχθέντες με τον Πλάτωνα στο ζήτημα του μοιχικού σχίσματος δε φαίνεται να ήταν πολλοί. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 109, υποσ. 131. Η αποσιώπηση ονομάτων ηγουμένων από τον Θεόδωρο, κρύβει

οπωσδήποτε κάποια σκοπιμότητα. Στα ονόματα, πάντως, ηγουμένων που προσπάθησαν να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στις δύο πλευρές συγκαταλέγεται και ο ηγούμενος Νικηφόρος, παραλήπτης επιστολών του Θεοδώρου και συγγενής του, όπως και της αυτοκράτειρας Θεοδότης. Βλ. σχετικά Θ. ΚΟΡΡΕ, *Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κωνσταντίνου Στ'*, ό.π. 137 κ.ε.

468 ἡ εἰρκτή, τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα: η λέξη ἐχέκολλα έχει εκκληφθεί ως όνομα φυλακής, στο Μέγα παλάτιον, όπου και φυλακίστηκε ο Πλάτωνας το 797. Βλ. σχετικά JANIN, *Constantinople byzantin*, 171 και 346. Για χώρο φυλάκισης με το ίδιο όνομα, σε μονή υπό τον έλεγχο του αυτοκράτορα ή του πατριάρχη, κάνει λόγο και ο HATLIE, *Monks and monasteries*, 371, υποσ. 67. Ωστόσο, σε βίο του Θεοδώρου (Vita B, PG 99, 253 D) αναφέρεται ότι ο Πλάτωνας φυλακίστηκε στη μονή του αγίου Σεργίου (βλ. JANIN, *Géographie* III, 451-5), ενώ ο Θεοφάνης (DE BOOR, 470, 1-3) αναφέρει ότι ο Πλάτωνας μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη και φυλακίστηκε σε ἐγκλείστραν ἐν τῷ ναῶ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐν τῷ παλατίῳ, δηλαδή στην εκκλησία του αρχαγγέλλου Μιχαήλ, γνωστή από την αρχή του 6^{ου} αιώνα (βλ. JANIN, *Géographie* III, 344, αρ. 15). Οι πληροφορίες αυτές, σε συνδυασμό με τη σημασία του επιρρήματος ἐχέκολλα (angefügt, nahe, neben = εφαιπόμενα, προσαρτημένα, κοντά, πλησίον, δίπλα: *LByzG*, Fasz. 3, 638), μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι κάποιος χώρος μοναστηριακός από τους προαναφερόμενους, πολύ κοντά ή προσαρτημένος στο παλάτι υπήρξε ο χώρος φυλάκισης του Πλάτωνα. Η λέξη, η οποία θεωρήθηκε ονομασία χώρου, δεν είναι παρά το προαναφερόμενο επίρρημα, για να δηλώσει την εγγύτητα της μονής-φυλακής με το παλάτι.

469 ὁ θαυμαστός φρούραρχος ὁ τοὺς μοιχωμένους καταστεψάμενος: αναφέρεται στον Ιωσήφ Καθαρών (*PmbZ* #3447), τον ιερέα, ο οποίος τέλεσε τον γάμο του Κωνσταντίνου Στ' με την Θεοδότη. Ο Ιωσήφ, ηγούμενος της μονής Καθαρών και αργότερα ιερέας και οικονόμος της Αγίας Σοφίας, έχαιρε της ιδιαίτερης εκτίμησης δύο αυτοκρατόρων, του Κωνσταντίνου Στ' και του Νικηφόρου Α'. Βλ. Π. ΝΙΑΒΗ, «Ιωσήφ, ηγούμενος της μονής των Καθαρών († c.825)», *Βυζαντινός Δόμος* 4 (1990), 97. Έκδηλη η ειρωνική καυστική κριτική από πλευράς του Θεοδώρου, για την οποία γίνεται λόγος στο κεφ. 4.3.

471-2 τῷ μοιχοζεύκτη εἰς τὸ φρουρηθῆναι: επανάληψη του παραπάνω στίχου (469), σε σχήμα χιαστό, με χρήση νεολογισμού (μοιχοζεύκτης) από τον Θεόδωρο. Για τα άπαξ λεγόμενα και το πλήθος των λέξεων, τις οποίες χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος με πρώτο ή δεύτερο συνθετικό τη λέξη μοιχεία, όταν αναφέρεται στο μοιχικό σχίσμα, βλ. FATOUROS, *Epistulae*, I, 127*, καθώς και στην ενότητα για τη γλώσσα (κεφ. 4.1).

473-5 τὸς ... πρὸς τοῦ Καίσαρος ἱεράρχας ... δεσπόζειν: ο Κωνσταντίνος Στ' κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια να κάμψει τις αντιστάσεις του Πλάτωνα, και με αποστολή ιεραρχών προσκείμενων στον ίδιο και με κατ' ιδίαν συζήτηση με τον ζηλωτή μοναχό, προκειμένου να μεταστρέψει την άποψή του. Έτσι ήλπιζε ότι θα κάμψει και την αντίδραση του Θεοδώρου αλλά και όλης της οικογένειας. Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 109-10 και υποσ. 134 και 135.

478 Ἐκστασιν κατηγόρου τοῦ γενναίου οἱ μοιχαλλοῖωτοι: όλοι όσοι αναφέρονται στους παραπάνω στίχους (476-7: συγγενείς ή μη, μοναχοί ή λαϊκοί) και αποδέχθηκαν τον δεύτερο γάμο του αυτοκράτορα χαρακτηρίζονται με τον ίδιο αρνητικό χαρακτηρισμό, όπως και οι δράστες, δηλαδή αλλοιωμένοι από την μοιχεία. Βλ. παραπάνω το σχολιασμό των στίχων 471-2.

481-4 Ἐφερην ... φιλόθεον: το επιτίμιο της στάσης του Πλάτωνα έχει θετική πνευματικά έκβαση, η οποία αποδίδεται με χρήση υπερβολής και αιτιολογείται με μια διδαχή. Συχνά ο Θεόδωρος το θετικό αποτέλεσμα μιας προσπάθειας το γενικεύει, αξιοποιώντας διδακτικά την αφήγηση ή το εγκώμιο για τον ήρωά του. Για την παραινετική-διδακτική λειτουργία του εγκωμιαστικού λόγου βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 711 κ. ε.

§ 21

488 νομοφύλαξ: δεν πρόκειται για το αξίωμα του νομοφύλακα, το οποίο δημιουργήθηκε από τον Κωνσταντίνο τον Μονομάχο το 1045 (βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Listes*, 22 και 259, υποσ. 11) αλλά για χρήση του όρου με τη σημασία του φύλακα του θείου νόμου, όπως και στον βίο του πατριάρχη Ταρασίου (St. EFTHYMIADIS, *The life of the patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon* (BHG 1698). *Introduction, text, translation and commentary*, Aldershot- Ashgate 1998 [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographies 4], 72, §4, 8).

488-9 τὸ τῆς ὁμολογίας βραβεῖον ἀναδησάμενος: και πάλι γίνεται λόγος για ομολογία πίστεως. Βλ. τα σχόλια των στ. 458-9. Για την ομολογία βλ. και MARIN-BARUTCIEFF S., «"God's Friend". A semantic approach to the Cult of Saints», *Revue des Études Sud-Est Européennes* XLIV (2006), 117.

489-92 πολλὰ τὰ ἐγκώμια ... κωμωδούντων: με την αναφορά σε εγκώμια και ύμνους για το πρόσωπό του Πλάτωνα, ίσως, ο Θεόδωρος υπονοεί ότι το δικό του εγκωμιαστικό έργο έρχεται να συμπληρώσει όσα έχουν ήδη προηγηθεί. Εξάλλου, μέσω της προβολής του κοινού αισθήματος και μάλιστα της μεταστροφής και πρώην αρνητών ή χλευαστών του Πλάτωνα, επιχειρεί ο Θεόδωρος την ανάδειξή του. Για το θέμα της αποδοχής από το κοινό, την αγιοποίηση και λατρεία ενός αγίου βλ. τη διδακτορική διατριβή της C. CALENDIN, *Theosis and recognition of saints in tenth century Byzantium*, ό.π., 152-55.

492-493 Ἰσασι(ν) γὰρ θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ πολέμιοι, ὅτ' ἂν τοῦ θυμοῦ λήξαντος ἐφ' ἑαυτῆς ἢ πράξεις δοκιμάζηται: Τη φράση αυτή βρίσκουμε αυτούσια σε μεταγενέστερη χρονογραφία. (Βλ. C. de BOOR, *Georgii monachi Chronicon*, Leipzig: Teubner 1904, 289, l. 8)

494 τῆς γὰρ φερωνόμου Εἰρήνης πάλιν κρατησάσης: αναφορά στην ανάληψη της εξουσίας και πάλι από την Ειρήνη, το 797.

496-7 τὸν φρουρέα ἀντιβολεῖν τὴν συγχώρησιν: δεν εννοεί τον Ιωσήφ Καθαρών, δεδομένου ότι τον έχει αποκαλέσει φρούραρχο. Η φράση υποδηλώνει το μέγεθος της αποδοχής του Πλάτωνα, ακόμα και από τους δεσμοφύλακές του.

497-8 ἔπαθεν ... ἐκείνος: με το σχήμα προσωποποιΐας της άψυχης πέτρας δίνει έμφαση στην απάθεια του Πλάτωνα, προβάλλοντας ακόμα μια μοναστική αρετή του. Για την αρετή της απάθειας βλ. V. DEROCHE, «L'autorité des moins à Byzance du VIIIe au Xe siècles», *Monachisme à Byzance*, 250; B. FLUSIN, «L'Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 47; CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 220-1. Στην αρετή της απάθειας, εκτός των πολλαπλών αναφορών σε διάφορα έργα του, ο Θεόδωρος αφιερώνει και την 54η κατήχηση (*Περὶ νηστείας καὶ ἀπαθείας, ῥηθεῖσα ἐν ἀρχῇ τῶν νηστειῶν*), στο βιβλίο των *Μικρῶν Κατηχήσεων* του (AUVRAY).

499 ἐπανήκομεν ἐκ τῆς ὑπερορίας καὶ ἡμεῖς: ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί εδώ πρώτο πληθυντικό δηλώνοντας και τη δική του συμμετοχή στον υφιστάμενο διωγμό. Είναι γνωστό ότι ο Θεόδωρος και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας εξορίστηκαν στη Θεσσαλονίκη. Βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 110-114; J.-C. CHEYNET- B. FLUSIN, «Du monastère ta Kathara à Thessalonique: Théodore Studite sur la route de l'exile», *REB* 48 (1990), 193-211. Για το θέμα της παράθεσης αυτοβιογραφικών στοιχείων του συγγραφέα ως γενικότερη τακτική των αγιογράφων βλ. M. HINTERBERGER, «Autobiography and hagiography in Byzantium», *Symbolae Osloenses* 75 (2000), 139-164.

500-1 ἐφθέγγετο ... ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας: αναφορά στον προφήτη Ησαΐα (A. RAHLFS, *Septuaginta*, vol. 2, Stuttgart: Württemberg Bible Society 1971⁹, 566-656). Ο Πλάτωνας συγκρίνεται με τον προφήτη, υιοθετώντας δικά του λόγια και, ταυτόχρονα, ο Θεόδωρος σχολιάζει ως τολμηρή τη σύγκριση κατά τον συνήθη τρόπο (βλ. στ. 454-5). Για τη χρήση του ρήματος *τολμῶ* ή άλλων ανάλογων εκφράσεων συνοδευτικών των συγκρίσεων με πρόσωπα της Βίβλου, όπως Προφῆτες, Αποστόλους ή τον Ιωάννη τον Πρόδρομο βλ. M. HARL, «Moise figure de l'évêque dans l'Éloge de Basile de Gregoire de Nysse (381). Un plaidoyer pour l'autorité épiscopale», SPIRA, *Bibliographical works*, 75.

505-6 ὁ ἱεράρχης ... ἀπολογίαὶν ποιησάμενος: αναφέρεται στον πατριάρχη Ταράσιο (*PmbZ* #7235) και την απολογητική του διάθεση

απέναντι στον Πλάτωνα. Βλ. σχετικά την ενότητα της πολεμικής του κειμένου (κεφ. 4.3) και της λογοκρισίας των έργων του Θεοδώρου (κεφ. 4.4).

§22

511 φροντιστηρίου: ο συχνότερα απαντώμενος στις πηγές όρος, μαζί με τον όρο μονή, για να υποδηλώσει ένα μοναστήρι στη Βιθυνία, ανεξάρτητα αν πρόκειται για λαύρα ή για κοινόβιο. Βλ. σχετικά Μ. F. AUZEPY, «Les monastères», *Bithynie au Moyen Âge*, 451. Ο Θεόδωρος τον χρησιμοποιεί και σε άλλες περιπτώσεις. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48, 46 (του οικείου φροντιστηρίου) και ep. 472, 9 (τὸ τῆς προστασίας φροντιστήριον); EFTHYMIADIS, *Panegyrique de s. Théophane*, 272, §6 (συνιστᾶ κάλλιστον φροντιστήριον). Ο όρος απαντά και στον Επιτάφιο της Μακρίνας από τον Γρηγόριο Νύσσης, ο οποίος χρησιμοποιεί τη φράση ἀρετῆς φροντιστήριον, για να δηλώσει τον χώρο όπου μόνασε. Βλ. στα σχόλια του στ. 550.

511-12 μετάβασις ... διὰ τὸ ἔθνος εἰς τὸ Βυζάντιον: με την τελευταία φράση, προφανώς, υπαινίσσεται τις αραβικές επιδρομές ως αιτία της μετακίνησης των Θεοδώρου και Πλάτωνα, μαζί με τμήμα της αδελφότητας, από τη μονή Σακκουδίου στη μονή των Στουδίου, στην Κωνσταντινούπολη (για τη χρήση του όρου *Βυζάντιον*, βλ. τα σχόλια των στ. 44, 288, 292). Ο κίνδυνος των αραβικών επιδρομών ως λόγος αυτής της μετακίνησης προβάλλεται από τους βίους του Θεοδώρου (*Vita A*, PG 99, 144D; *Vita B*, PG 99, 257D-260A; *Vita C* (έκδ. Latyshev), § 24, 32). Ανάλογη εξήγηση δίνεται και από τη μετάφραση του Sirleti στα AASS, αλλά στα σχόλια της ελληνικής έκδοσης αναφέρεται ως ασαφές το χωρίο (AASS, *Apriliis*, I, Bruxelles 1965, LV, m). Οσοίσο, αν ήταν αυτός ο κύριος λόγος της μετακίνησης στην πρωτεύουσα, θα είχε μετακινηθεί όλη η αδελφότητα της μονής Σακκουδίου, γεγονός που δε συνέβη σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο πρώτο βιβλίο της *Μεγάλης Κατηχήσεως*. Βλ. σχετικά LEROY, *La réforme*, 178-9. Αναφέρεται επίσης, εκτός από την πρόσκληση της αυτοκράτειρας Ειρήνης και του πατριάρχη Ταρασίου, και η ανάγκη διαδοχής του Σάββα των Στουδίου (*PmbZ* #6442), συγγενή του Θεοδώρου και ριζοσπάστη, εξαιτίας της στάσης του κατά τη Σύνοδο της Νίκαιας. Ως διάδοχός του επιλέχτηκε προφανώς από την Ειρήνη ο Θεόδωρος. Πρόκειται, δηλαδή, για μια μεταβίβαση ηγουμενίας σε επίπεδο οικογενειακό, όπως εκείνη που είχε προηγηθεί μεταξύ Πλάτωνα και Θεοδώρου, αλλά στην προκειμένη περίπτωση με την υποστήριξη και της αυτοκράτειρας. Βλ. σχετικά HATLIE, *Monks and monasteries*, 337-8. Το ενδεχόμενο να επιθυμούσε η αυτοκράτειρα στη θέση του Σάββα, ο οποίος είχε δημιουργήσει προβλήματα στην άσκηση της πολιτικής της κατά τη Σύνοδο της Νίκαιας, την τοποθέτηση ενός υπερασπιστή της είναι εύλογο. Εξάλλου, ο θάνατος του Σάββα τοποθετείται την ίδια εποχή (797-8). Βλ. σχετικά DELOUIS, *Stoudios*, 136.

512-3 *τὴν ἐγκλειστικὴν ζωὴν ... ἀσπάζεται*: ο Πλάτωνας και στην μονή των Στουδίου επέλεξε να μονάζει ως ἔγκλειστος. Βλ. σχετικά HATLIE, *Monks and monasteries*, 331, υποσ. 62.

516 *θεομίμητος*: το στοιχείο της μίμησης ως μέσο σύγκρισης επαναλαμβάνεται, αφού έχουμε δει να τον αποκαλεί και μιμητή του Χριστού (στ. 200-1). Γενικά μέσω αυτής της μίμησης, ο Θεόδωρος επιχειρεί την αγιοποίηση του Πλάτωνα. Για την αγιοποίηση ως μέθεξη στην τριαδική θεότητα βλ. σχετικά E. MOUTSOULAS, «La "Sainteté" dans les oeuvres biographiques de Grégoire de Nysse», SPIRA, *Biographical works*, 234 κ.ε.

527-30 *Οἴμοι ... ἔχοντα*: προσφωνήσεις προς το αποθανόν πρόσωπο παρατηρούνται σε επιταφίους λόγους (T. HÄGG, «Playing with expectations: Gregory's Funeral Orations on his brother, sister and father», *Gregory of Nazianzus Images*, 150). Επίσης, και όταν το εγκώμιο δεν είναι επιτάφιος λόγος, ο ρήτορας μπορεί να στραφεί στο αντικείμενο του επαίνου του είτε πρόκειται για θεό είτε για άνθρωπο. Βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 397. Εδώ, μέσω της προσφώνησης (στ. 528), κάνει αισθητή την παρουσία του και πάλι ο Θεόδωρος, ο οποίος με περισσή ταπεινότητα αναρωτιέται για την παραχώρηση της ηγουμενίας στο πρόσωπό του, προβάλλοντας την πνευματική του σχέση με τον Πλάτωνα.

531-532 *Οἶδεν ... ἀπολογία*ν ... *θείημι*: αν και ο Θεόδωρος κρίνει τον εαυτό του «ανάξιο» για τη θέση του ηγουμένου, δεν μπορεί να παρουσιάσει τον επαινούμενο να παίρνει «λανθασμένες» αποφάσεις. Απολογούμενος, υπερασπίζει την εκ Θεού απόφαση του Πλάτωνα, στην οποία ο Θεόδωρος οφείλει υπακοή, αλλά και τον εαυτό του για την αποδοχή, τελικά, της θέσης του ηγουμένου. Για τη χρήση του όρου *ἀπολογία* στο εγκώμιο, ως ζήτημα αναφοράς μεταξύ του επαίνου και της υπεράσπισης βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 682-9.

§23

533 *ἐπανιτέον εἰς τὸ προκείμενον*: με τη φράση-μετάβαση και τη χρήση ρηματικού επιθέτου επαναφέρει την αφήγηση στους βασανισμούς του Πλάτωνα κατά την πρώτη φάση του μοιχικού σχίσματος. Εισάγει, δηλαδή, την 23^η παράγραφο επιστρέφοντας στον αφηγηματικό χρόνο της 20^{ης} (για το ενδεχόμενο πιθανής επεξεργασίας του αρχικού κειμένου βλ. στην ενότητα *ενδείξεις πιθανής μετεπεξεργασίας του κειμένου* στο κεφ. 3). Εδώ ο Θεόδωρος ακολουθεί μια συνηθισμένη παιδαγωγική μέθοδο, σχετική με την ακριβή ενημέρωση του ακροατηρίου για την επιστροφή στο κύριο θέμα του λόγου μετά από μια παρέκβαση. Αυτή η ενημέρωση έχει επισημανθεί ως πολύ προσφιλής τακτική στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο (J. MAXWELL, «Pedagogical methods in John Chrysostom's preaching», *Studia Patristica* 41, 445-446).

535 κάμινον Χαλδαιϊκήν: δανείζεται τη φράση του Δανιήλ (Dan. LXX. 3, 25, 3) για την κάμινον των Χαλδαιϊκών, προκειμένου να επιτύχει μια ενδεικτική παρουσίαση της υπερβολικά ζεστής φυλακής του Πλάτωνα.

550 ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον: την παρομοίωση χρησιμοποιεί και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός στον επιτάφιο λόγο του για τον Βασίλειο (*Grégoire de Nazianze, Discours 42-43. Introduction, texte critique, traduction et notes* par J. BERNARDI, Paris: Les éditions du Cerf 1992 [SC 384], 140, §12, 7-8: οὐ Θετταλικόν τι καὶ ὄρειον ἄντρον ἀνθρώπων ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον). Επίσης, και ο Γρηγόριος Νύσσης στον επιτάφιο για την αδελφή του, Μακρίνα, χρησιμοποιεί τη φράση ἀρετῆς φροντιστήριον, για να δηλώσει τον χώρο όπου μόνασε (βλ. το σχόλιο του E. MOUTSOULAS, «La “Sainteté” dans les oeuvres biographiques de Grégoire de Nysse», SPIRA, *Biographical works*, 228). Στον βίο του Γεωργίου Αμάστριδος (BHG 668), κείμενο μεταγενέστερο του βίου του Πλάτωνα (KAZHDAN, *History I*, 360 κ.ε.), ο αγιογράφος χρησιμοποιεί ακριβώς την ίδια φράση, για να δηλώσει τη θητεία του Γεωργίου κοντά σε έναν ερημίτη V. VASIL'EVSKIJ, *Russko-vizantijskie issledovanija*, 2 (St. Petersburg, 1893), 19, §11, 13: ἄντρον τινὶ περιτυχῶν, ἀρετῆς ὄντι ἐργαστηρίῳ.

550-1 τὸν Χείρωνα τὸ Θετταλικὸν ἄντρον οἰκοῦντα: χρήση μυθολογικού παραδείγματος για την απόδοση μιας διαφορετικής διάστασης «εκπαίδευσης», ίσως και «θεραπείας», δεδομένης της αναφοράς περὶ ἰατροῦ ψυχῶν (των στίχων 545-6). Για τον Κένταυρο Χείρωνα βλ. I. Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗ (επιμ. έκδ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τ. 3 (Οἱ ἥρωες. Τοπικές παραδόσεις), Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1986, 116-7. Σημειώνεται επίσης η επιλογή της λέξης Θετταλικόν, στο πλαίσιο συνύπαρξης στο κείμενο διττῶν τύπων με χρήση και των διπλῶν σσ και ττ. Βλ. σχετικά στην σχετική ενότητα (κεφ. 4.1).

§24

555 φιλοῦντος τοῦ ἀκροατοῦ τὸ μέτριον: ο προκαλούμενος φθόνος στο ακροατήριο από την υπέρβαση του μέτρου και τον υπερβολικό έπαινο είναι ένα θέμα, το οποίο θίγεται από τους θεωρητικούς του εγκωμίου. Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 662. Σημειώνεται, επίσης, το χωρίο ως ένδειξη εκφώνησης του έργου.

557 ἀπεβίω ... ὁ ... θεῖος πρόεδρος: χρονικός προσδιορισμός με τον οποίο προωθείται η αφήγηση στις 25 Φεβρουαρίου 806 μ. Χ., χρονολογία θανάτου του Πατριάρχη Ταρασίου (PmbZ # 7235).

558-9 ὡς ἕκαστος εἶχεν κατὰ φιλίαν ἢ κατὰ ἀλήθειαν: υπαινιγμός για τα κίνητρα ψήφου του εκλεκτορικού σώματος. Υποβόσκει στηλιτευτική διάθεση για όσους ιεράρχες ψήφισαν συντασσόμενοι με τον αυτοκράτορα, ενώ στον αντίποδα εντάσσει όσους ψήφισαν με γνώμονα την αλήθεια, προβάλλοντας τον Πλάτωνα. Η φράση κατὰ φιλίαν μπορεί να συνδεθεί με εκείνη του στίχου 571 (ἀγχιστέα τοῦ Καίσαρος), όπου γίνεται λόγος για

όσους ψήφισαν συντασσόμενοι με την επιθυμία του αυτοκράτορα. Η διαμόρφωση φιλικών σχέσεων στο πλαίσιο του μοναστικού βίου είτε μεταξύ μοναχών είτε μεταξύ μοναχών και λαϊκών σχολιάζεται από τον HATLIE, *Monks and monasteries*, 300-4. Μάλιστα επισημαίνει το εκτεταμένο δίκτυο φιλίας του Θεοδώρου Στουδίτη.

560 τοῦ βασιλεύοντος: επί Νικηφόρου Α' (*PmbZ* #5252) στον αυτοκρατορικό θρόνο συνέβη ο θάνατος του Ταρασίου.

566-7 Ὁ μὲν οὖν τὴν ψῆφον ἔστειλεν, τὸ δὲ ἐφ' ὧν παρῶ λέγειν: στο πλαίσιο της εκλογής νέου προκαθημένου καλείται να ψηφίσει και ο Πλάτωνας. Το περιεχόμενο της ψήφου του αποφεύγει να γνωστοποιήσει ο Θεόδωρος, καθώς αφορούσε το πρόσωπό του. Βλ. σχετικά MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 153. Εξάλλου, ο Θεόδωρος με επιστολή του (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 16) στον αυτοκράτορα χωρίς να κατονομάζει τον υποψήφιο, τονίζει ότι υπάρχουν μέσα στον κλήρο, κοσμικό και μοναστικό, ικανοί υποψήφιοι, υπονοώντας και τον ίδιο τον Πλάτωνα μέσω του ονόματος ἐγκλειστοί (ό.π., στ. 34) και αποκλείοντας με τον τρόπο αυτό την υποψηφιότητα του Νικηφόρου, ο οποίος ήταν πολιτικός αξιωματούχος (ασκηρήτης). Βλ. P. ALEXANDER, *The patriarche Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical policy and image worship in the Byzantine Empire*, Oxford University press 2001 (1958), 59); PRATSCH, *Theodoros Studites*, 142. Γενικότερα, για την αντίδραση των Στουδιτών βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 356-7; PRATSCH, *Theodoros Studites*, 135-142. Επίσης, αν ο Θεόδωρος γνωστοποιούσε το περιεχόμενο της ψήφου του Πλάτωνα, θα υπήρχε κίνδυνος να κατηγορηθεί ο τελευταίος ότι ψηφίζει κατὰ φιλίαν, κατηγορία την οποία προσάπτει ο Θεόδωρος σε άλλους εκλέκτορες (στ. 559). Έτσι το αποσιωπά, καθώς τα σημεία, τα οποία μπορεί να λειτουργήσουν ως αρνητικά στοιχεία, οφείλουν να αποσιωπούνται ή να μετατρέπονται σε αρετές, με μεθόδους σοφιστικής βλ. PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 682.

568 οἱ μὲν ἀσμένως ἐδέξαντο: η πρόταση του Πλάτωνα έγινε δεκτή από κάποιους ιεράρχες. Βλ. σχετικά MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 153; P. ALEXANDER, *The patriarche Nicephorus of Constantinople...*, ό.π., 67; PRATSCH, *Theodoros Studites*, 140-1.

571 ἀγχιστέα τοῦ Καίσαρος: βλ. τα σχόλια του στίχου 558-9. Η χρήση του όρου *Καῖσαρ* και για τον Νικηφόρο Α' επαναλαμβάνεται σε αρκετές περιπτώσεις (βλ. και στ. 583, 637, 643). Βλ. σχετικά τα σχόλια των στ. 76 και 436. Ωστόσο, εδώ μας ενδιαφέρει περισσότερο ο όρος *ἀγχιστέα*, με τον οποίο υποδηλώνεται ουσιαστικά η πίεση εκ μέρους του αυτοκράτορα να προταθεί από τους εκλέκτορες άτομο της αρεσκείας του και μπορεί να συσχετισθεί με τη φράση κατὰ φιλίαν των προαναφερόμενων στίχων.

572-3 φθηγάμενος τὰ εἰκότα οἴκαδε θᾶπτον ἐπάνεισιν: ο Πλάτωνας, μέσω του μοναχού Συμεών, συγγενή του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α', μετέφερε την άποψη του για την εκλογή και επέστρεψε στη μονή του. Βλ.

σχετικά MARTIN, *Iconoclastic controversy*, 154 και P. ALEXANDER, *The patriarche Nicephorus of Constantinople...*, ό.π., 67.

574-5 *αἶρει σὺν ἡμῖν τὸν Πατέρα ... ἐν στερεᾷ φυλακῇ*: αναφέρεται στην 24ήμερη κράτηση των Στουδιτών, μέχρι την ενθρόνιση του νέου πατριάρχη Νικηφόρου (*PmbZ* #5301), συμπεριλαμβάνοντας και τον εαυτό του με τη φράση «σὺν ἡμῖν» (δοθείσης ευκαιρίας, δηλαδή, υπεισέρχεται σταθερά το αυτοβιογραφικό στοιχείο. Βλ. και τα σχόλια του στ. 499). Οι Στουδίτες κρατήθηκαν σε περιορισμό 24 ημερών, από 20 Μαρτίου έως 13 Απριλίου του 806, οπότε και ενθρονίστηκε ο νέος πατριάρχης. Βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 145.

579-80 *παρασκευή ... προεισόδιος ἀνομία*: μετά τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς προς τον αυτοκράτορα Νικηφόρο, μεταβαίνει έντεχνα από την εκλογή του νέου πατριάρχη στη β' φάση του μοιχικού σχίσματος (806-811) Βλ. σχετικά PRATSCH, *Theodoros Studites*, 147-178. Ειδικότερα, για τους στίχους 579-584 βλ. ό.π., 155.

581-2 *Ἰωσήφ ὁ μοιχοζεύκτης*: Πρόκειται για τον Ἰωσήφ Καθαρών (*PmbZ* #3447), τον οποίο τώρα κατονομάζει σαφώς, ενώ κατά τις αναφορές του στην α' φάση του μοιχικού σχίσματος άφηνε να υπονοηθεί το όνομά του. Βλ. τα σχόλια των στ. 469 και 472.

582-3 *οὐ ... κανονικῶς τὴν κοινωνίαν πεφεύγαμεν*: αιτιολογεί την αποφυγή «κοινωνίας» με τον συγκεκριμένο ιερέα, προβάλλοντάς την τόσο βλαβερή όσο το δηλητήριο φιδιού. Χρήση αυτής της φράσης παρατηρείται και σε επιστολές του, αναφερόμενος στους εικονοκλάστες (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 212, 22 και 221, 39). Η χρήση του επιρρήματος «κανονικῶς», προβάλλει τη συμμόρφωση στους κανόνες της Εκκλησίας και αποτελεί μομφή ή υπαινιγμό για όσους τους παραβαίνουν. Βλ. και την επιστολή του Θεόδωρου προς τον μάγιστρο Θεόκτιστο, όπου αναφέρεται στην καθαίρεση του Ἰωσήφ, σύμφωνα με τους κανόνες, κατά την πρώτη φάση του μοιχικού σχίσματος, ενώ στηλιτεύει τη σύνοδο, η οποία αποφάσισε την επαναφορά του στα ιερατικά του καθήκοντα (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 24). Σε επιστολές του προς τον πατριάρχη Νικηφόρο (ep. 25 και 30), επίσης, αναφερόμενος στον Ἰωσήφ, τον αποκαλεί *ὑπὸ τῶν κανόνων καθηρημένον* (25, 56-7) και *καθηρημένον ὄντα ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων* (30, 31). Γενικότερα, σύμφωνα με τον Θεόδωρο, η πίστη συνδέεται με την αποδοχή των κανόνων (HENRY, *Theodore of Stoudios*, 123-5).

583-4 *ἀπειλαὶ παρὰ τοῦ Καίσαρος, ἐπὶ ξυροῦ οἱ ἐνιστάμενοι*: με τη λιτή παράφραση της παροιμώδους ομηρικής φράσης «ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἴσταται» (E. LEUTSCH-F.G. SCHNEIDEWIN, *Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum*, II, Hildesheim: G. Olms 1958, 753) περιγράφει την δεινή θέση, στην οποία περιήλθαν και πάλι οι Στουδίτες «παρὰ τοῦ Καίσαρος», σε μια προσπάθεια με την προσηγορία αυτή να υπαινιχθεί για τον Νικηφόρο ό,τι και για τους προκατόχους του σε προηγούμενους στίχους. Σημειωτέον ότι

η χρήση της παροιμίας εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο χρήσης ομηρικού λεξιλογίου, όπως φαίνεται στο υπόμνημα πηγών.

§25

585-7 τὸ πλῆθος ... δι' ὄλου ἔτους ... πειρασμῶν: αναφέρεται στις κακουχίες των Στουδιτών κατά το έτος 808, αφού φαίνεται ότι πέρασαν δύο χρόνια από τη σύνοδο του 806, μέχρι ο Νικηφόρος Α' να πάρει δραστικά μέτρα εναντίον τους. Αναφορά στα δύο αυτά χρόνια γίνεται και σε επιστολές του Θεοδώρου (ενδεικτικά βλ. FATOUROS, *Epistulae*, ep. 21, 44 και 25, 68). Ο Pratsch υπολογίζει ότι η αναφορά σε έτος ή υποδηλώνει τη χρονιά μεταξύ Δεκεμβρίου 807/ Ιανουαρίου 808 και του αντίστοιχου διαστήματος 808/809 ή αποτελεί απλά λογοτεχνικό τόπο. Βλ. PRATSH, *Theodoros Studites*, 167.

587-8 ὁ παθὼν καὶ ὁ ἐγγὺς τοῦ παθόντος ἰστάμενος: με τη διπλή χρήση της μετοχής παθὼν ο συγγραφέας τονίζει τόσο το μαρτύριο του Πλάτωνα όσο και τη δική του παρουσία και τη συμμετοχή του στο πάθος του ήρωα. Για το αυτοβιογραφικό στοιχείο βλ. τα σχόλια του στ. 499.

588-9 Τέλος, στρατιωτική φάλαγξ ... παραχωρήσαι: το τέλος εδώ υποδηλώνει, προφανώς, την τελευταία προσπάθεια του αυτοκράτορα να πείσει τους Στουδίτες να συμβιβαστούν, περιορίζοντάς τους αρχικά μέσα στη μονή τους. Σε επιστολή του ο Θεόδωρος (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48, 78-9) περιγράφει επίσης: *ὑπὲρ τίνος τὰ Στουδίου ὑπὸ στίφους στρατιωτῶν ἄφνω ἐπελθόντων φρουρούμενα, ὡς μηδὲ ἀναπνεῖν ἡμᾶς....* Αλλού αναφέρει: *ἀλλὰ καὶ τὸ γρύξαι μόνον ἡμᾶς οὐκ ἀνεκτόν* (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 21, 49 και 22, 136). Βλ. σχετικά και PRATSH, *Theodoros Studites*, 167-8.

590-1 ἀπειλαὶ παραπεμπόμεναι καὶ τοὺς παραπεμφθέντας ... σχήματος: ο αυτοκράτορας επεχείρησε μέσω απειλών, τις οποίες μετέφεραν στους Στουδίτες άλλοι ιερωμένοι, μια ύστατη προσπάθεια επίλυσης του θέματος. Σε επιστολή του ο Θεόδωρος αναφέρει (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48, 80-1): *τὴν τε ἐκεῖσε ἄφιξιν τοῦ Νικαίας καὶ Χρυσουπόλεως εἰς τὸ δέξασθαι ἡμᾶς τὸν μοιχοζεύκτην*. Πρόκειται μάλλον για τον Πέτρο, επίσκοπο Νίκαιας και Χρυσουπόλεως, όπως φαίνεται σε σχόλιο του Φατούρου (ό.π., I, 132). Για το ίδιο θέμα βλ. και PRATSH, *Theodoros Studites*, 167-8. Επίσης, στην προαναφερόμενη επιστολή γίνεται λόγος για τον μοναχό Συμεών (βλ. σχόλια στ. 572-3), ο οποίος λειτούργησε ως ενδιάμεσος μεταξύ των δύο πλευρών. (Βλ. σχετικά HATLIE, *Monks and monasteries*, 372 και υποσ. 74).

593-4 πολλοὶ συμπνέοντες ... τῶν ὁμοταγῶν: προφανώς ο Θεόδωρος αναφέρεται σε μοναχούς και κυρίως της δικής του αδελφότητας, όπως ο Στουδίτης μοναχός Λεόντιος, ο οποίος στο θέμα του μοιχικού σχίσματος ανέλαβε καθήκοντα φρούρησης κρατουμένων μοναχών και, αργότερα, κατά την εικονομαχία, προσχώρησε στην πλευρά των εικονοκλαστών με

αντάλλαγμα την ανάληψη της διοίκησης της μονής των Στουδίου (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 51, 59-60; HENRY, *Theodore of Stoudios*, 168-9; HATLIE, *Monks and monasteries*, 272). Εξάλλου, επισημαίνεται ως λογικό να υπήρχαν αντίπαλοι του Θεοδώρου, ικανοποιημένοι στη δεδομένη στιγμή από την δίωξη των Στουδιτών, εξαιτίας της προηγούμενης εύνοιας και υποστήριξης, της οποίας έχαιρε ο Θεόδωρος από την αυτοκράτειρα Ειρήνη και από τον πατριάρχη Ταράσιο (HATLIE, *Monks and monasteries*, 372). Στο ζήτημα της σύμπραξης των ομοταγών του Θεοδώρου με την αντίπαλη πλευρά αναφέρεται και ο PRATSH, *Theodoros Studites*, 170. Σημειώνεται, τέλος, ότι σε επιστολή του ο Θεόδωρος (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 31, 42-3) χρησιμοποιεί ανάλογη έκφραση (καί γε τὸ ἐλλεινότερον, τῶν ὁμοσχῆμων καὶ ὁμοταγῶν).

595 ἀρπαγή ... κάθειρξις: περισσότερες λεπτομέρειες πληροφορούμαστε από επιστολή του Θεοδώρου (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48, 84-89): ἡ ἐν νυκτὶ ἄρσις ἡμῶν τῶν τεσσάρων ἐκ τῶν ἐκεῖσε δι' ἄρχοντος καὶ στρατιωτῶν καὶ ἀπαγωγῆς ... κατάκλειστοι εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον καὶ πάλιν... Πρόκειται για τη σύλληψη των Πλάτωνα, Θεοδώρου, Ιωσήφ Θεσσαλονίκης και του Καλογήρου (μοναχού Στουδίτη) από στρατιωτικό σώμα με ηγέτη τον λογοθέτη του δρόμου και εν συνεχεία τη φυλάκισή τους στον άγιο Σέργιο. Έχουμε ήδη δει ότι και στην πρώτη φάση του μοιχικού σχίσματος ο Πλάτωνα φέρεται σύμφωνα με βίο του Θεοδώρου να έχει φυλακιστεί στο ίδιο μέρος (βλ. τα σχόλια του στ. 468). Ωστόσο, στον στίχο 632 το κείμενό μας αναφέρει τη μονή του αγίου Μάμαντος ως χώρο κράτησης του Πλάτωνα. Η προαναφερθείσα επιστολή (ep. 48, 62-65) μας δίνει σαφή εικόνα της κράτησής τους, αρχικά στη μονή του αγίου Σεργίου και αργότερα εἰς τὰ Ἀγαθοῦ (μονή της οποίας κτήτορας ήταν ο πατριάρχης Νικηφόρος. Βλ. JANIN, *Géographie* II, 23) και στη μονή του αγίου Μάμαντος (βλ. τα σχόλια του στ. 632). Η κράτηση στα σημεία αυτά έγινε πριν εκδοθεί απόφαση για την εξορία τους. Βλ. σχετικά CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 51, υποσ. 309 και PRATSH, *Theodoros Studites*, 172.

596-7 μετὰ κάθειρξιν συνόδου ἡμέρα ... παριστάμενος: αναφέρεται στη σύνοδο του Ιανουαρίου του 809, κατά την οποία φαίνεται ότι παρίστατο όχι μόνο ο Πλάτωνα αλλά και ο Θεόδωρος και ο αδελφός του, Ιωσήφ Θεσσαλονίκης, όπως προκύπτει από την 48^η επιστολή του Θεοδώρου (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48, 90 κ.ε.), όπου η σύνοδος αναφέρεται ως πολυάνθρωπος. Για την παρουσία του Θεοδώρου στη σύνοδο και την απουσία του πατριάρχη Νικηφόρου βλ. σχετικά HENRY, *Theodore of Stoudios*, 148 και PRATSCH, *Theodoros Stoudites*, 168 κ.ε.

602-3 τὰ ἐν μέσῳ ... μέτρον: στον στίχο 555 έχει ήδη γίνει λόγος για την προτίμηση των ακροατών στην τήρηση του μέτρου, κατά τη διήγηση. Δεδομένου ότι, από άποψη λογοτεχνική, ο πεζός λόγος οφείλει να τηρεί το μέτρο, το παιχνίδι με τη λέξη μέτρο δεν ήταν ποτέ μάταιο σύμφωνα με τον PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, II, 642.

603-4 κυρουῦται ἐξορία ... προτὶ ἄστν νήσων: βλ. τα σχόλια του στ. 633 (Οξεία νήσος). Επισημαίνεται, εδώ, η χρήση της ομηρικής φράσης *προτὶ ἄστν*. Βλ. HOMER, *The Iliad*, A. T. MURRAY (ed.), London/Cambridge: Heineman/ Harvard 1971¹⁰, [LOEB 170], B, 801.

604-5 ὁ ἡμέτερος ἀδελφὸς ἐν ἐτέρᾳ δυσχερεστάτῃ: αναφορά στον Ιωσήφ Θεσσαλονίκης και στον τόπο εξορίας του, τοπωνύμιο το οποίο αναφέρει λίγο αργότερα (βλ. σχόλια των στ. 632-3). Αξιοσημείωτο, εδώ, ότι δε δίνει το όνομα και την ιδιότητα του ατόμου αλλά τη συγγενική με τον ίδιο σχέση. Για το αυτοβιογραφικό στοιχείο του έργου βλ. στα κεφ. 3.3 και 4.2, καθώς και στα σχόλια του στ. 499.

606-7 τῶν μοναστῶν ... ἐδεδίσαν: γίνεται φανερό ότι ο Θεόδωρος δεν ἤρθε σε αντιπαράθεση μόνο με την επίσημη εκκλησία και το παλάτι αλλά και με μερίδα μοναχών. Οι στίχοι σχολιάζονται από τον HATLIE, *Dissertation*, 305 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Monks and monasteries*, 371.

608-10 βαλανεῖον ... θέλημα: Σε βίους του Θεοδώρου αναφέρεται ότι οι υπόλοιποι Στουδίτες κρατήθηκαν φρουρούμενοι στη μονή τους, έως ότου ο αυτοκράτορας Νικηφόρος τους συγκέντρωσε με στόχο να τους μεταστρέψει υπέρ των αποφάσεων της συνόδου ἐν τοῖς τοῦ Ἐλευθερίου βασιλικοῖς μελάθροις (Vita B, PG 99, 269B) ἢ εἰς τὰ τοῦ Ἐλευθερίου ... παλάτια (Vita C, Latyschev, 275, § 30, 30-1). Βλ. σχετικά HENRY, *Theodore of Stoudios*, 65 και PRATSH, *Theodoros Studites*, 172. Σύμφωνα με τον Janin, πρόκειται για το παλάτι της Ειρήνης, στο προάστιο τὰ Ἐλευθερίου (R. JANIN, *Constantinople Byzantine: développement urbain et répertoire topographique*, Paris: Institut français d'études Byzantines 1964, 131). Τίθεται το ζήτημα μήπως, εδώ, η αναφορά σε βαλανεῖο δεν είναι παρά ένας αναχρονισμός, δεδομένου ότι στην πρώτη φάση του μοιχικού σχίσματος ο Κωνσταντίνος Στ' φέρεται να ἔχει μαζέψει την αδελφότητα της μονῆς Σακκουδίου σε θερμά λουτρά της Προύσας, σύμφωνα και πάλι με βίους του Θεοδώρου (Vita A, PG 99, 140A; Vita B, PG 99, 253B-C; Vita C, Latyschev, 268, § 19, 22-4) Βλ. σχετικά και HENRY, *Theodore of Stoudios*, 42.

612-18 Παρήμι ... διασωθῆναι: αναφέρεται στις επιπτώσεις της αδιάλλακτης στάσης και των υπόλοιπων Στουδιτῶν μοναχών, όπως περιγράφονται και σε επιστολή του Θεοδώρου (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48 και 51). Αναφέρονται, μάλιστα, εκτός των διαφόρων τιμωριών, ονόματα κληρικών και τόποι εξοριών, όπως το Αμόριο, η Σικελία και η Χερσώνα (Ἀντώνιος ... ἐν φρουρᾷ εἰς τὸ Ἀμόριν, ... ὑπὲρ τίνος ἐν Λιπάρει τῇ ὑπερέκεινα Σικελίας ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐν φυλακῇ τηρούμενοι; ὑπὲρ τίνος οἱ περὶ Λιτόιον ἐν Χερσῶνι παραφυλαχθέντες...: 48, 49-59). Για τις τιμωρίες και φυλακίσεις μοναχών αυτή την περίοδο βλ. HATLIE, *Dissertation*, 306-315.

618 Καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; : ερώτηση, η οποία αναφέρεται σαφώς στον Ιωσήφ Καθαρών, όπως φαίνεται και από τους στίχους 619-22, και την οποία ο Θεόδωρος επαναλαμβάνει πολλές φορές σε επιστολές του,

υποδηλώνοντας το ίδιο πρόσωπο (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 48 και 51. Στην 48^η επιστολή επαναλαμβάνει την ερώτηση 25 φορές).

619-22 ὁ στεφανώσας τοὺς μοιχωμένους ... οἱ ... μὴ προσιέμενοι ... νομίζοιντο: η αντίθεση εδώ καθορίζει την πλευρά του Ιωσήφ από τη μια και τους Στουδίτες από την άλλη, καθώς και τον άδικο τρόπο με τον οποίο κρίνονται από την εξουσία. Γίνεται φανερό γιατί η αντίθεση λειτουργεί ως το πιο σημαντικό εργαλείο της ομιλητικής (N. TSIRONIS, «Historicity and poetry in 9th century homiletics», *Preacher and audience...*, ό.π., 307).

624-7 Τί οὕτω ... σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου σκύμῳ ... ἀπώλετο: το χωρίο έρχεται ως απάντηση στις προηγούμενες ερωτήσεις και μάλιστα με αποστροφή προς τον ίδιο τον αυτοκράτορα, προσδίδοντας δραματικότητα στο λόγο (με τη χρήση β' προσώπου επιτυγχάνεται η αλλαγή τονικότητας του κειμένου) Βλ. σχετικά PERNOT, *La Rhétorique de l'éloge*, I, 398. Ταυτόχρονα, μέσω αυτής της αποστροφής ο Θεόδωρος επιχειρεί, και πάλι, μια προσπάθεια διδαχής του ακροατηρίου. Με τη συνήθη ελλειπτική φράση του μὴ ὅτι γε εισάγεται η πρόταση, με την οποία προσάπτει προσποιητή άγνοια στον αυτοκράτορα για τον όλεθρο, που περιφανῶς υφίσταται ο παραβάτης των θείων εντολών. Η χρήση του επιρρήματος περιφανῶς δηλώνει την αλήθεια των λεγομένων του συγγραφέα και αποτελεί μέσο πειθούς, αυτό, δηλαδή, το οποίο αποκαλεί *démonstrations positives* ο Pernot (ό.π., II, 680-2). Απόδειξη επίσης του μοτίβου της θείας τιμωρίας αποτελεί το ήδη γνωστό τέλος του Νικηφόρου στη μάχη του 811 κατά του Κρούμου (βλ. P. NIAVIS, *The reign of the byzantine emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Αθήνα: Ιστορικές εκδόσεις Βασιλόπουλος 1987, [Ιστορικές μονογραφίες 3], 246). Με τη φράση σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου σκύμῳ, πιθανότατα αναφέρεται στον Λέοντα Ε', καθώς δημιουργεί λογοπαίγνιο με τη σημασία του ονόματος σκύμος. Με το επίθετο ὁμότροπος όμως, ενδεχομένως υπαινίσσεται τον χωρισμό του Λέοντα Ε' από τη νόμιμη σύζυγό του, Βάρκα, προκειμένου να παντρευτεί τη Θεοδοσία, το 813 (Α. ΚΑΡΠΙΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι*, τ. Β' (8^{ος} -10^{ος} αι.), Αθήνα: εκδ. Κανάκη 2002, 435). Για τον Λέοντα Ε' βλ. Θ. ΚΟΡΡΕ, *Λέων Ε' ο Αρμένιος και η εποχή του. Μια κρίσιμη δεκαετία για το Βυζάντιο (811-820)*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Βάνιας 1996.

§ 26

632 τοῦ ... μάρτυρος Μάμαντος: πρόκειται για τη μονή του αγίου Μάμα (JANIN, *Géographie* III, 314-19 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Constantinople Byzantine*, ό.π., 274 και 473-4), σημείο φυλάκισης του Πλάτωνα. Βλ. σχετικά και τα σχόλια του στ. 595.

633 μετὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἀδελφοῦ φρουρὰν: η Πρώτη είναι νησί της θάλασσας του Μαρμαρά, το οποίο ανήκει στο συγκρότημα των Προγκηποννήσων (JANIN, *Géographie* II, 70- 2. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Constantinople Byzantine*, ό.π., 511). Στο νησί αυτό εξορίστηκε ο αδελφός του Θεοδώρου,

Ιωσήφ Θεσσαλονίκης (*PmbZ* #3448), από τη σύνοδο του 809 και εξέπεσε από τον βαθμό του αρχιεπισκόπου σε εκείνον του ιερέα, λόγω της συστράτευσής του με τους Στουδίτες στο θέμα της αποκατάστασης του Ιωσήφ Καθαρών στα ιερατικά του καθήκοντα, κατά τη σύνοδο του 806.

633 Όξεία νήσος: και το νησί αυτό ανήκει στα Πριγκηποννήσια (JANIN, *Géographie* II, 65-7. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Constantinople Byzantine*, ό.π., 509-10). Αν ο Πλάτωνας εξορίστηκε εκεί φρουρούμενος σε κάποια φυλακή ή σε κάποια μονή, δεν είναι σαφές. Βλ. σχετικά J. PARGOIRE, «Le monastère de saint Ignace et les cinq plus petite îlots de l'archipel des Princes», *Izvestija* 7 (1902), 79-91.

634 στρατιωμονάχων: για την λειτουργία της λέξης στο πλαίσιο της πολεμικής ρητορικής του κειμένου βλ. στο κεφ. 4. Η λέξη χρησιμοποιείται και σε επιστολή του Θεοδώρου, αναφερόμενη και πάλι σε μοναχούς, οι οποίοι άσκησαν χρέη φρουρών στη β' εικονοκλαστική περίοδο (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 176, 19-20). Βλ. σχετικά HENRY, *Theodore of Stoudios*, 168-9. Για το θέμα αυτό βλ. και την περίπτωση του μοναχού Λεόντιου (σχόλια του στ. 593-4).

641-2 άνεξάρνητος τῆς καλῆς όμολογίας ... άνθρώπων: ο Θεόδωρος, όπως και σε άλλα σημεία του κειμένου, επιχειρεί την αγιοποίηση του Πλάτωνα, αποδίδοντάς του τον τίτλο του αγίου-όμολογητή. Βλ. σχετικά P. HATLIE, «The politics of salvation: Theodore of Stoudios on martyrdom (martyrion) and speaking out (parrhesia)», *DOP* 50 (1996), 267-8. Για τους όμολογητές αγίους βλ. C. CALENDINE, *Theosis and the recognition of saints in tenth century Byzantium*, ό.π., 20.

646-9 τόν μὲν ... ή κραταιά χείρ τοῦ Θεοῦ εἰς Σκύθας ... έγκαταλείψασα: αναφέρεται στα ιστορικά γεγονότα της συντριβής του βυζαντινού στρατού και τον θάνατο του Νικηφόρου Α' στη μάχη του 811 κατά του Κρούμου (βλ. σχόλια στ. 624-7), ως θεία παρέμβαση-τιμωρία, και την προβάλλει ως ηθικό δίδαγμα και για τις μετέπειτα γενεές (βλ. τα σχόλια των στ. 61-65). Η συγκεκριμένη άποψη περί τιμωρίας του Νικηφόρου Α', έχει προωθηθεί γενικότερα από τη στουδιτική αγιογραφία (βλ. βίος Θεοδώρου Στουδίτη: *PG* 99, 272B-C, βίος Νικολάου Στουδίτη: *PG* 105, 892C) και αποτελεί μεταγενέστερη επινόηση των Στουδιτών για δίκαιη τιμωρία του αυτοκράτορα. Προβάλλεται δε και ως πρόρρηση για τον θάνατο του, τακτική ενδεικτική των επινοήσεων των αγιογράφων κατά την υπεράσπιση της ιδεολογίας τους (Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, «Προρρήσεις μοναχών και ανάδειξη αυτοκρατόρων στη διάρκεια των Σκοτεινών αιώνων», *Οι Σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου (7^{ος} -9^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2001 [ΕΙΕ, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών. Διεθνή Συμπόσια 9], 440). Σημειωτέα επίσης εδώ η χρήση του εθνικού ονόματος Σκύθες αντί των Βουλγάρων, στο πλαίσιο υιοθέτησης αρχαίων ονομάτων στη θέση των αντίστοιχων μεσαιωνικών (βλ. τα σχόλια του στ. 44).

649-50 τὸν δὲ σὺν ἡμῖν ... ἀποκαταστήσασα: το ίδιο θεϊκό χέρι, το οποίο τιμώρησε τον αυτοκράτορα από τη μια πλευρά, επανέφερε τον Πλάτωνα στη μονή του από την άλλη. Το διττό σχήμα ἥρωα-αντιἥρωα βρίσκεται σταθερά σε εφαρμογή (βλ. σχετικά στις ενότητες του *ύφους* και της πολεμικής ρητορικής του κειμένου-κεφ. 4). Επισημαίνεται και πάλι η χρήση της προσωπικής αντωνυμίας *ἡμῖν*, προκειμένου να δηλωθεί η παρουσία του συγγραφέα στο πλευρό του αγίου (βλ. σχόλια του στ. 499).

649-50 ῥοπή τῶν τηρικαῦτα εὐσεβῶς βασιλευσάντων: αναφέρεται στη βασιλεία του Μιχαήλ Α' Ραγκαβέ, στον οποίο ο Θεόδωρος άσκησε μεγάλη επιρροή, τόσο σε πολιτικά όσο και σε εκκλησιαστικά θέματα (βλ. PRATSCH, *Theodoros Studites*, 179-198 και HATLIE, *Monks and monasteries*, 373-4). Ενδεχομένως η αναφορά να συμπεριλαμβάνει και τον μάγιστρο Θεόκτιστο (Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, «Ο μάγιστρος Θεόκτιστος και ο Θεόδωρος Στουδίτης», *Σύμμεικτα* 12 (1998), 49).

651 ὁμολογητὴν Ἐαυτοῦ ἀναδείκνυσιν: εδώ, πλέον, αποδίδει στον Θεό την ανάδειξη του Πλάτωνα ως ομολογητή-αγίου. Βλ. τα σχόλια των στ. 641-2. Ανάλογη ανάδειξη αναφέρεται και για τον Βασίλειο Καισαρείας, όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με την αίρεση του Αρειανισμού. Βλ. M. HARL, «Moise figure de l'évêque dans l'éloge de Basile ... », *ό.π.*, 97.

652 φροντίδι τῶν ἐπισκηπτόντων ... ἡμᾶς: εικάζεται ότι ο μάγιστρος Θεόκτιστος μεσολάβησε για την ανάκληση των Στουδιτών από την εξορία. Επίσης δεν είναι βέβαιο αν η ανάκληση ανακινήθηκε από τον αυτοκράτορα ή τον πατριάρχη. Το ζήτημα αυτό, με αναφορά στον συγκεκριμένο στίχο, σχολιάζεται από την Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *ό.π.*, 49-50, υποσ. 38.

653-4 Ἐδυσώπησαν οἱ κρατοῦντες: παρουσιάζει τη συγκατάθεση και ίσως το αίσθημα ντροπής που εκφράζεται από τον αυτοκράτορα και το επιτελείο του, δηλαδή από πλευράς του ύψιστου πολιτικού θεσμού απέναντι στο πρόσωπο του Πλάτωνα. Αντίθετα, ο τελευταίος δικαιώνεται και μαζί του η στάση των Στουδιτών, την οποία εκπροσωπεί και της οποίας υπερασμύνεται ο συγγραφέας.

654-5 ἀπελογήσατο ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης ... βασιλεύσαντος: μετά τον πολιτικό και ο ύψιστος εκκλησιαστικός θεσμός ταπεινώνεται ενώπιον του αγίου, για όσα προηγήθηκαν, προβάλλοντας ως αιτιολόγηση την πίεση από τον προηγούμενο αυτοκράτορα, Νικηφόρο Α' (βασιλεύσαντος). Ωστόσο, ο χαρακτηρισμός *ἀγιώτατος*, ο οποίος προσδίδεται στον πατριάρχη Νικηφόρο, εκφράζει τις καλές πια σχέσεις των δύο πλευρών. Η αποκατάσταση των σχέσεών τους οφείλεται και στον διάδοχο του Σταυράκιου, Μιχαήλ Α' Ραγκαβέ (Θ. ΚΟΡΡΕ, *Λέων Ε' ο Αρμένιος ...* *ό.π.*, 57-59). Για τις σχέσεις Θεοδώρου-Νικηφόρου μετά το 813 βλ. D. R. TURNER, «Parameters of tolerance during the second iconoclasm, with special regard to the letters of Theodore the Stoudite», *Ανοχή και καταστολή στους Μέσους χρόνους* (μνήμη Λένου Μαυρομαμάτη), Κ.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ (επιμ. έκδ.), Αθήνα: ΕΙΕ, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών 2002, [Διεθνή Συμπόσια 10], 77-8 και υποσ. 34.

656-8 μηδὲ φίλον Θεῶ ... ὡς τὸ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας καλόν ... ἀθέτησις: στηρίζεται η απόφαση των Στουδιτών για αποκατάσταση των σχέσεων με την επίσημη εκκλησία, με επιχείρημα ότι αυτή υπαγορεύεται από 3 προϋποθέσεις, τη μη ύπαρξη δογματικού κωλύματος, την τήρηση των θείων εντολών και την τήρηση των κανόνων. Για τον Θεόδωρο τήρηση της εντολής Θεού σημαίνει τήρηση των πατερικών κανόνων (HENRY, *Theodore of Stoudios*, 117). Η συμμόρφωση δε σε αυτούς αποτελεί βασικό στοιχείο της Ορθοδοξίας (ό.π., 124). Οι αποδέκτες αυτής της διδαχής φαίνεται να είναι συγκεκριμένοι, καθώς υπήρχαν υποστηρικτές της στάσης των Στουδιτών, οι οποίοι στη συνέχεια αντέδρασαν στη συμφιλίωση με τον πατριάρχη (ό.π., 175-6) Ενδεικτικά, αναφέρεται η αντίδραση του ηγουμένου της μονής του αγίου Πέτρου, Αντωνίου, και η απάντηση του Θεοδώρου (FATOUROS, *Epistulae*, ep. 56). Στην επιστολή αυτή ο Θεόδωρος επαναλαμβάνει περίπου τα ανάλογα με τους παρόντες στίχους (653 κ.ε.) του κειμένου μας (ep. 48, 37-41: *ἡ διχόνοια τῆ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία ὑπῆρχθη, βεβράβενται ἡ εἰρήνη νεύμασι καὶ ῥοπαῖς ... τῶν καλλινίκων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων, συνεργία καὶ ἀπολογία τοῦ ἀγιωτάτου ἡμῶν πατριάρχου...*).

659-60 ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς ... ὁμότροπα τοῖς πάλαι ... παρεωραθεῖσιν: συνεχίζει αναφερόμενος στην πλευρά των Στουδιτών (δηλώνοντας και την παρουσία του με την προσωπική αντανυμία) ότι, όπως οι θεοφόροι Πατέρες του 4^{ου} αιώνα αντέδρασαν στην τακτική της οικονομίας, έτσι και ο Πλάτωνας και η ακολουθία του ενήργησαν ομότροπα. Η μίμηση των Πατέρων της Εκκλησίας αποτελεί προτροπή του Θεοδώρου και βασική αρχή της μοναστικής ζωής (LEROY, *La réforme studite*, 162-3). Για το πώς αντιλαμβάνεται ο Θεόδωρος την οικονομία βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 113-26.

§27

671 ἐκ τοῦ παραναγινώσκοντος ὑπηρέτου: σε περίπτωση ασθενούς μοναχού προβλεπόταν ο οικονόμος της μονής ή ένας άλλος μοναχός να διαβάζει στον άρρωστο μια κατήχηση καθ' υπόδειξη του ηγουμένου. Βλ. σχετικά LEROY, *La vie quotidienne*, 61.

674-5 λουτρῶ καθ' ὑπακοὴν κεχρημένος: η αλουσία αποτελεί μια πρακτική αυστηρά τηρούμενη σε όλα τα μοναστήρια αυτή την εποχή αλλά και αργότερα, ως τον 12-13^ο αιώνα, όταν παρατηρείται μια χαλάρωση. Βλ. σχετικά LEROY, *La vie quotidienne*, 58.

679-83 Ἀρίθμει ... ἀοίδιμον: ανάλογη παρουσίαση των κύκλων της ζωής του αγίου, υπολογισμένων σε έτη, επιχειρείται και στον βίο του αγίου Στεφάνου του Σαββαΐτη (BHG 1670), τον οποίο συγγράφει ο μαθητής του Λεόντιος από τη Δαμασκό (AASS, July III, (1723), 610, § 184).

§ 28

691-5 Ἐκίνησεν ... ἠσπάσατο: με την περιγραφή συρροής κόσμου, κληρικών και λαϊκών, που επισκέφθηκαν τον ετοιμοθάνατο Πλάτωνα, για να λάβουν την ευχή του, ο Θεόδωρος δηλώνει την αποδοχή και τη δημοτικότητα του ἠρώα του, με επιστέγασμα την επίσκεψη του πατριάρχη Νικηφόρου. Για την επίσκεψη του τελευταίου βλ. και την ενότητα της πολεμικής ρητορικής του κειμένου (κεφ. 4.3). Η παρουσία κόσμου κατά την ώρα θανάτου αποτελεί τόπο, ο οποίος εντάσσεται στην κοινωνική κατηγορία τόπων, σύμφωνα με την νεκρική τυπολογία του Αγαπητού (P. A. AGAPITOS, «Mortuary typology in the lives of saints: Michael the Synkellos and Stephen the younger», *ΕΡΜΗΝΕΙΑ*, 107).

692-3: ἦν γὰρ τῶν ἱερῶν νηστειῶν ἡ περίοδος: αναφέρεται στην περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής του 814 (27 Φεβρουαρίου-15 Απριλίου), κατά τη διάρκεια της οποίας ο Πλάτωνας πέθανε. Βλ. σχετικά J. PARGOIRE, «À quelle date l'higoumène saint Platon est-il mort?», *EO* 4 (1900), 165.

697-99 Πάντων ... μιμούμενος: ακόμη και κατά την ώρα του θανάτου, ο Πλάτωνας προβάλλεται να μιμείται τον Χριστό. Για το θέμα αυτό βλ. τα σχόλια των στ. 200-1.

§ 29

700-2 διαθήκην ἔδει διαθέσθαι ... διατάττεσθαι: η ερώτηση περί διαθήκης αποτελεί μια ευκαιρία να επαναλάβει ο συγγραφέας την εναρμόνιση λόγου και έργου (βλ. κεφ. 4.2) στον βίο και την πολιτεία του Πλατωνα. Αυτή η ισορροπία επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι, ενώ προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια και είχε αποκτήσει και δική του περιουσία, πριν καρεί μοναχός, με την τελευταία αυτή ιδιότητα δεν διέθετε πια τίποτα, για να το κληροδοτήσει. Επιβεβαιώνει έτσι μια βασική μοναστική αρετή του, την ακτημοσύνη, σύμφωνα με τους κανόνες και του σπουδαιτικού κοινοβιακού μοναχισμού (LEROY, *La réforme*, 174).

702 μηδ' αὐτῆς τῆς ἐπωμίδος ἦν κύριος: το ἐπώμιον ή η ἐπωμίδα ή το ἐπωμάδιον ήταν απαραίτητο μοναστικό ένδυμα, το οποίο κάλυπτε την ωμοπλάτη αποτελούμενο από δύο τεμάχια ενωμένα στον ώμο (DU CANGE, t. I, 492; LAMPE, 544). Βλ. Επίσης LEROY, *La vie quotidienne*, 63.

704-5 ἀψάμενος τοῦ ἱματίου ... παντελευθέρου: ως ένδειξη ακτημοσύνης και απελευθέρωσης του Πλάτωνα από την ύλη, ο Θεόδωρος προβάλλει τη συμβολική του κίνηση να πιάνει το ρούχο του και να το κινεί, καταδεικνύοντάς το ως μοναδική του περιουσία. Ανάλογης σημασίας είναι η φράση (ἰδουὶ τὸ ἱμάτιον, ἰδουὶ τῆς κεφαλῆς ή καλύπτρα, τὰ τετριμμένα τῶν ποδῶν ὑποδηματα· οὗτος ὁ πλοῦτος, αὕτη ή περιουσία: §29, 15-17) στον βίο της Μακρίνας (BHG 1012). Και στον, μεταγενέστερο του Πλάτωνα, βίο του Γεωργίου Αμάστριδος (BHG 668) ανάλογος είναι ο συμβολισμός του ρήματος ἀποτινάσσω: πλοῦτος δὲ ή ἀκτημοσύνη και τὸ

πάσαν τὴν ὑλικὴν περιουσίαν ὡς κόνιν ἀποτινάξασθαι (V. VASIL'EVSKIJ, *Russko-vizantijskie issledovanija*, 2 (St. Petersburg, 1893), 25, §14, 1-3), ἐνῶ ὅταν περιγράφεται τὸ τέλος του, καὶ πάλι γίνεται χρῆση ἀνάλογης φράσης (τὴν ὑλὴν ἀποτιναξόμενον πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν μεταβῆναι: ὁ.π., 60, §40, 14).

705-6 διὰ τὸ πάντα ἀναθέσθαι τῇ ταπεινώσει μου: γιὰ πολλοστὴ φορὰ ὁ συγγραφέας κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσίαν του, ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ με ἐρώτησι πρὸς τὸν Πλάτωνα, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀπάντησι ἐπικυρώνει καὶ νομιμοποιεῖ τὴν ἤδη συντελεσμένη διαδοχὴ τοῦ ἀπὸ τὸν Θεόδωρο. Ἐξάλλου, ἔχει γίνει λόγος γιὰ τὴν διαδοχὴ τοῦ ἐγκλειστοῦ ηγουμένου ἀπὸ τὸν ἐνεργό, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πρώτου (LEROY, *La réforme*, 158-9, ὑποσ. 27). Ἐπίσης, με τὴ διαδοχὴ αὐτῇ, δίνεται μιὰ εἰκόνα ἀγιότητος μεταφερόμενη ἀπὸ τὸν δάσκαλο στὸν μαθητὴ, εἰκόνα ποὺ συναντοῦμε καὶ στους συγγραφέντες βίους ἀπὸ τὸν Κύριλλο Σκυθοπολίτη (βλ. V. TORNEATTO, «Le récit hagiographique: réinterprétation de l'histoire et construction idéologique. Le cas de Vies d'Euthyme et de Sabas par Cyrille de Skythopolis», *ΕΡΜΗΝΕΙΑ*, 148).

706-7 προρρήσεως ἔχον ἔμφασιν: στοιχεῖο θαυματουργικό. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων γνώσι καὶ ἀνακοίνωσι τοῦ θανάτου ἐνός ἀγίου ἀποτελεῖ κλασικό μοτίβο θαυματουργίας. Βλ. B. FLUSIN, «L'Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 43. Ἐξάλλου, ἡ ἔλλειψι θαυματουργίας καὶ ὁ περιορισμός τῆς στίς προρρήσεις ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς ἀγιογραφίας τῆς μέσης περιόδου, ὅπως ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν Flusin (ὁ.π., 44) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλους μελετητές (G. DAGRON, «L'ombre d'un doute: L'hagiographie en question, VIe-XIe siècle», *DOP* 46 (1992), 61; P. KARLIN-HAYTER, «Où l'abeille butine. La culture littéraire monastique à Byzance aux VIIIe et IXe siècles», *Monachisme à Byzance*, 114-5; KAZHDAN, *History* I, 388). Τὸ χάρισμα τῆς διορατικότητος ἐγκαθιδρύει ἐνα νέο τύπο κύρους (V. DÉROCHE, «L'autorité de moines à Byzance du VIIIe au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 249). Τέλος, νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ πρόρρησι θανάτου μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς δομικός τύπος C, σύμφωνα με τὴν τυπολογία τῶν νεκρικών σκηνῶν κατὰ τὸν Ἀγαπητό (P. A. AGAPITOS, «Mortuary typology ...», ὁ.π., 109 κ.ε.).

713 ἐπηκολούθησεν τῇ ὥδῃ ἢ κοίμησις: ἀκριβῶς τὸ ἴδιο μοτίβο, δηλαδή, ψαλμωδία ἀπὸ τὸν ἅγιο, με τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἐπέρχεται καὶ ἡ κοίμησι, ἐντοπίζεται καὶ στὸν βίον τοῦ Νικήτα Πατρίκιου (BHG 1342b). Βλ., D. PAPACHRYSSANTHOU, ὁ.π., 345, §26.

714 ἡνίκα τοῦ δικαίου Λαζάρου μνήμη ἐπέστη: προσδιορίζεται ἀκριβέστερα ἡ ἡμέρα θανάτου τοῦ Πλάτωνα κατὰ τὴν ἐβδομάδα τοῦ Λαζάρου, πρὶν τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων τοῦ 814. Βλ. σχετικά J. PARGOIRE, «A quelle date l'higoumène saint Platon est-il mort?», *EO* 4 (1900), 165. Σύμφωνα με τὴ νεκρική τυπολογία βίων, ὁ χρονολογικός προσδιορισμός τοῦ θανάτου ἐμπίπτει στὸν τύπο A² (P. A. AGAPITOS, «Mortuary typology ...», ὁ.π., 108).

715 *μεθ' οὗ ἡ μερίς τοῦ οὐπερ ὁ λόγος*: ἄλλη μια φορά προσπαθεῖ ο Θεόδωρος να εντάξει τον Πλάτωνα στην τάξη των αγίων, εδώ μαζί με τον βιβλικό Λάζαρο (BHG 2213g-2231).

715-6 *τελευταῖον τὸ «σώζεσθε» ἐπιψιθυρίσας*: σύνηθες μοτίβο, καταγραμμένο από τον PRATSCH (*Topos*, 322.), με ἀπαρχή του στον βίο του Μεγάλου Αντωνίου (G. J. M. BARTELINK, *Athanase d'Alexandrie*, ὁ.π., §91, 42). Καλύπτει μαζί με την πρόρρηση θανάτου το τυπολογικό στοιχείο των τελευταίων λόγων πριν τον θάνατο (τύπος C). Βλ. P. A. AGAPITOS, «Mortuary typology in the lives of saints...», ὁ.π., 109 κ.ε.

717 *ἐπικεκλικῶς ... σώματος*: Η ηρεμία και η γαλήνη του ετοιμοθάνατου χαρακτηρίζουν τον «καλό» θάνατο. Βλ. σχετικά Π. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, «Ο θάνατος στο Βυζάντιο», *Νέα Εστία* 150 (2001), 276. Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι τη φράση *πραεῖα καὶ ἡρεμαῖα* τη δανείζεται από τον Ευσέβιο Καισαρείας, πιο συγκεκριμένα από τον βίο του μεγάλου Κωνσταντίνου (βλ. υπόμνημα πηγών). Σ' αυτό το χωρίο ο Ευσέβιος αναφέρεται στον Κωνσταντίνο ως «ἐπίσκοπο» και, ενδεχομένως, ὅπως ο αυτοκράτορας αντιμετωπίζεται και ως πνευματικός ηγέτης, ἔτσι και ο Πλάτωνας προβάλλεται ως πνευματικός καθοδηγητής με πολιτικό ρόλο. Μάλιστα, ὅπως ο αυτοκράτορας αντιμετωπίζει με νηφαλιότητα τα γήινα, ἀνάλογα ο Πλάτωνας αντιμετωπίζει τη μετάβαση στα υπερκόσμια. Για την επιρροή του βίου του Κωνσταντίνου στο κείμενό μας βλ. και τα σχόλια του στ. 402.

718-9 *ἐν ὥρᾳ δύσεως ἡλίου παρέδωκεν τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ψυχὴν*: Η ώρα θανάτου του Πλάτωνα τοποθετεῖται Δευτέρα 4 Ἀπριλίου 814, ὥρα 6:30 μ.μ. Βλ. σχετικά J. PARGOIRE, ὁ.π., 170. Σε σχέση με τη νεκρική τυπολογία πρόκειται για συνδυασμό των τύπων **D** και **A²** (βλ. P. A. AGAPITOS, ὁ.π., 114).

720-2 *Καὶ νῦν ἔστιν ... θαρρῶ λέγειν ... ὁμολογητῶν χορείαις ἡριθμημένος*: Η ἀφήγηση περνά από τον ἀφηγηματικό στον χρόνο εκφώνησης-συγγραφῆς του κειμένου, για να δηλωθεῖ ἀκόμα μια φορά η ἔνταξη του Πλάτωνα στην τάξη των ὁμολογητῶν-αγίων. Ταυτόχρονα, με την χρήση της ἐκφρασης *θαρρῶ λέγειν*, ἀνάλογη του *τολμηρὸν εἰπεῖν*, ο Θεόδωρος θέτει δικλίδες ἀσφαλείας για την ἀποδοχή των λεγομένων του. Βλ. σχόλια των στ. 500-1. Ἀνάλογη φράση εντοπίζεται και στον βίο του Νικήτα Πατρίκιου: *πατέρων χορείαις ἀριθμηθεὶς* (D. PAPACHRYSSANTHOU, ὁ.π., 351, §34). Ο «καλός» θάνατος σε εγκωμιαστικά κείμενα μετατρέπεται σε δοξαστική ἀνοδο στον ουρανό. Βλ. σχετικά Π. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, «Ο θάνατος στο Βυζάντιο», ὁ.π., 277.

722 *τούτων δῆλον*: Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια του συγγραφέα για παροχή ἀποδείξεων της ὁμολογίας με τη χρήση του *δῆλον*, ὅπως και στους παρακάτω στίχους με τη χρήση της μετοχῆς *μαρτυρούσης* (στ. 727).

723 *ὑποτακτικός*: βλ. τα σχόλια των στ. 149-50 και 157 .

724 στεφανίτης: ο στεφανωμένος με έπαθλο νίκης αθλητής. Ωστόσο, η λέξη χρησιμοποιείται και μεταφορικά για τους αγίους μάρτυρες. Βλ. στο λεξικό του LAMPE, 1257-8. Ο όρος εδώ χρησιμοποιείται στο πλαίσιο εφαρμογής της αθλητικής ορολογίας των αρχαίων μαρτυριών (βλ. σχετικά στην ενότητα του ύφους, στο κεφ. 4.2).

724 ήσυχαστής: πρόκειται για τον μοναχό, ο οποίος έχει επιλέξει την ησυχία, ως είδος μοναχισμού. Βλ. στο αντίστοιχο λήμμα των λεξικών DU CANGE I, 479-480 και LAMPE, 609, καθώς και τα σχόλια των στ. 173, 224 και 230.

725 καθηγητής ένθεσμος: ο όρος καθηγητής χρησιμοποιείται εδώ με τη σημασία του ηγουμένου μονής (βλ. το λήμμα στα λεξικά των DU CANGE I, 535 και SOPHOCLES, 612). Το επίθετο ένθεσμος συνδέεται με όσα ο Θεόδωρος έχει νωρίτερα αναφέρει (στ. 134-149), στηλιτεύοντας όσους διεκδικούν θέσεις ηγουμένων, χωρίς να έχουν προηγουμένως διάγει μοναστικό βίο και χωρίς να έχουν κατακτήσει τις απαραίτητες μοναστικές αρετές. Βλ. τα σχόλια των στίχων 141-3.

726 έγκλειστός: πρόκειται για τον ερημίτη, τον απομονωμένο σε κελί μοναχό, ο οποίος οφείλει να έχει θητεύσει πρώτα σε μονή (*πρότερον έν μοναστηρίω είσιέναι δεϊ*). Βλ. σχετικά στα λήμματα έγκλειστος και έγκλειστρα στα λεξικά των DU CANGE I, 344 και LAMPE, 402. Βλ. επίσης τα σχόλια των στ. 173 και 224-30. Για την διαφοροποίηση στον τονισμό της λέξης από τον Θεόδωρο βλ. στην ενότητα της γλώσσας του έργου (κεφ. 4.1).

726 ύποτακτίτης: όρος συνώνυμος του ύποτακτικοῦ (βλ. τα σχόλια των στ. 149-50 και 157), ο οποίος προσγράφεται στον Θεόδωρο Στουδίτη (βλ. J. LEROY, «L'influence de saint Basile sur la réforme studite d'après les *Catéchèses*», *Monachisme byzantin*, 418 [=Irenikon 52 (1979), 505]). Απαντά και διαφοροποιημένος μορφολογικά (ύποτακτήτης). Βλ. τα λήμματα στο λεξικό του LAMPE, 1462, καθώς και τα σχόλια του στ. 157.

726-7 μετά όμολογητῶν ... πράξεως: η ύστατη προσπάθεια όχι μόνο αγιοποίησης αλλά και κατάταξης σε υψηλή κλίμακα της τάξης των όμολογητῶν-αγίων, δεδομένης της μαρτυρούμενης αρμονίας λόγου-έργου στον βίο και την πολιτεία του Πλάτωνα. Το διπολικό αυτό σχήμα διαπερνά όλο το έργο, στο πλαίσιο της εγκωμιαστικής τακτικής του συγγραφέα. Βλ. στην ενότητα του ύφους (κεφ. 4.2).

727-31 Έγὼ δέ ... οϊκοθεν: ο Θεόδωρος, σε αντιπαράθεση με τον Πλάτωνα, ο οποίος παρουσιάζεται με τη φράση *ὁ μὲν* (στ. 720) να απολαμβάνει την ουράνιο ανταμοιβή του, προβάλλει τη δική του δεινή θέση, εξαιτίας της πνευματικής στέρησης του εκλιπόντος. Ανάλογες ερωτήσεις θρηνητικού περιεχομένου, αλλά σε επίπεδο στέρησης της ανθρώπινης παρουσίας του εκλιπόντος, εντοπίζονται στον επιτάφιο λόγο του Ιωάννου του Χρυσοστόμου για τον Μελέτιο (BHG 1244) και σχολιάζονται από την J. ALISSANDRATOS, «The Structure of the funeral

oration in John Chrysostom's eulogy of Meletius», *BS* 7, Pt. 2, (1980), 192, υποσ. 76.

§30

732-7 ἀλλ' ... ἐξόδου: ως απάντηση στις ερωτήσεις περί πνευματικού κενού του Πλάτωνα εισάγεται η επίκληση-προσευχή με το μεταβατικό *ἀλλὰ* στον άγιο, πια, Πλάτωνα, του οποίου η άνωθεν επιστασία και βοήθεια θα αντισταθμίσει το κενό της φυσικής του απουσίας. Η προσευχή ως επίλογος, σύμφωνα με τον Σιδερά, υφίσταται στους βυζαντινούς επιταφίους, μόνο αν ο εγκωμαζόμενος είναι κληρικός. Επισημαίνει ότι αυτή την εποχή η *επίκληση-προσευχή* αποκλίνει από τη σύσταση του Μενάνδρου. Οποτε υιοθετείται, είτε απευθύνεται στον Θεό με την παράκληση ο νεκρός να επιβραβευθεί με ένα καλώς εννοούμενο τρόπο, είτε προς τον νεκρό, με την παράκληση να χαρίσει στον εκφωνητή ή στους επιζώντες προστασία ή να μεσιτεύσει στον Θεό γι' αυτούς (γραμμή που ακολουθεί εδώ ο Θεόδωρος). Βλ. SIDERAS, *Grabreden*, 79. Στα αγιολογικά κείμενα η παρουσία *επίκλησης* προς τον τιμώμενο άγιο άφορά στα ιστορικά πρόσωπα και όχι στους ψευδεπίγραφους ή φανταστικούς αγίους, σύμφωνα με τον RYDÉN, *Hagiography*, 547.

737 καθώς και ύπέσχου έν καιρῶ σου τῆς ἐξόδου: πρόκειται για πληροφορία, η οποία δεν αναφέρεται νωρίτερα κατά την περιγραφή της τελευταίας του Πλάτωνα.

738 καθηγεμόνες: βλ. τα σχόλια του στ. 244

738-9 σά τέκνα ... ἔγγονα: αναφέρεται στα πνευματικά παιδιά του Πλάτωνα, πολλά από τα οποία ποιμαίνουν με τη σειρά τους το δικό τους ποίμνιο. Για τη σχέση πνευματικού πατέρα και τέκνων βλ. HATLIE, *Monks and monasteries*, 295-300.

739-40 προασπιστήν και ύπερασπιστήν: επιβεβαιώνεται η επισήμανση του Σιδερά για *επίκληση* προς τον τιμώμενο νεκρό να μεσιτεύσει στον Θεό για την προστασία των ζώντων (SIDERAS, *Grabreden*, 79).

740 άπήμαντοι ... έχθρων: προφανώς υπαινίσσεται τη διαφαινόμενη έναρξη της β' εικονοκλαστικής περιόδου, αφού όταν γράφεται το έργο έχουν αρχίσει οι σχετικές ενέργειες εκ μέρους του Λέοντα Ε' (κατά την Πεντηκοστή του 814 είχε αρχίσει ο Ιωάννης Γραμματικός με επιτροπή να συλλέγει επιχειρήματα κατά της εικονολατρίας, τα οποία παρέδωσε στο τέλος του ίδιου έτους. Βλ. σχετικά Θ. KOPPE, *Λέων Ε' ο Αρμένιος και η εποχή του...*, ό.π., 107 κ.ε.).

741-2 μηδέν ύφιέντες ... θείων έντολῶν: Ο Θεόδωρος κλείνει το έργο επαναλαμβάνοντας άλλη μια φορά (βλ. και τα σχόλια των στ. 655-8) το βασικό στοιχείο της ορθόδοξης πίστης, το οποίο είναι η τήρηση των θείων εντολών και, κατ' επέκταση, η εναρμόνιση στους πατερικούς κανόνες. Βλ. HENRY, *Theodore of Stoudios*, 117-124.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αν και η έκδοση του κειμένου στον Πλάτωνα Σακκουδίου (BHG 1553) συνιστά το δεύτερο μέρος αυτής της μελέτης, κρίνεται σκόπιμο στην παρούσα ενότητα να αναφερθούμε πρώτα στα σχετικά με αυτήν πορίσματα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η έρευνα σχετικά με την ανεύρεση όλων των μαρτύρων της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου έδωσε συνολικά πέντε κώδικες, εκ των οποίων ο ένας ήταν γνωστός (V= Vaticanus gr. 1660) και σε αυτόν βασίστηκε η πρώτη έκδοση των Βολλανδιστών¹. Στον ίδιο μάρτυρα σε μεγάλο βαθμό βασίζεται και η επανέκδοση του κειμένου από τον Migne στην Ελληνική Πατρολογία², αν και ο τελευταίος εκδότης φαίνεται να γνωρίζει ότι στον παρισινό κώδικα 1197 το πρώτο έργο είναι αφιερωμένο στον Πλάτωνα³. Εξάλλου, και στο κριτικό υπόμνημα καταγράφονται περιπτώσεις, όπου το κείμενο του Migne δεν ακολουθεί εκείνο των Βολλανδιστών, αλλά γραφές του παρισινού κώδικα (F = Parisinus gr. 1197). Από τους υπόλοιπους τρεις κώδικες δύο (Barberinianus gr. 533 και Vaticanus gr. 1890) κρίθηκαν εξοβελιστέοι ως απόγραφα του V. Μάλιστα, ο δεύτερος παραδίδει μόνο αποσπάσματα του κειμένου.

Επομένως, η έκδοση προχώρησε με τρεις κώδικες (Parisinus gr. 1197, Patmiacus 254, Vaticanus gr. 1660). Ως βασικός αξιολογήθηκε ο αρχαιότερος κώδικας (V)⁴, καθώς σώζει γραφές, οι οποίες είτε με βεβαιότητα προσγράφονται στον Θεόδωρο Στουδίτη είτε αποτελούν *lectio difficilior*⁵. Επίσης, δεδομένης της προέλευσής του από το περιβάλλον της μονής των Στουδίου, τεκμαίρεται ότι υπήρχε πρόσβαση στον αρχέτυπο, αν όχι στο αυτόγραφο. Ο Πατμακός 254 (=P), αν και θεωρείται πολύ σημαντικό μηνολόγιο⁶, βρίθκει παραλείψεων και ορθογραφικών λαθών. Ακολουθεί τις γραφές αλλά και πολλά λάθη του V. Ωστόσο, εντοπίστηκαν μόνο σε αυτόν τον κώδικα κάποιες ορθές γραφές, ενώ, ταυτόχρονα, η μεγάλη απειθαρχία του στην ορθογραφία υποδηλώνει αδυναμία διόρθωσης των ανορθογραφιών του V. Το γεγονός αυτό, συνεκτιμώμενο με την παράδοση της γραφής *νυκτοφαΐα* στον P, αντί της

¹ AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, XLVI-LIV (Appendix). Εκδότες του έργου ήταν οι G. Henschenius και D. Papebrochius. Αργότερα, τη νεότερη έκδοση της ίδιας σειράς επιμελήθηκε ο J. Carnandet (AASS, Aprilis, I, editio novissima, Parisiis-Romae: V. Palmé 1866, XXXIX-XLVI (Appendix).

² MIGNE, PG 99, 804-850.

³ MIGNE, PG 99, 15-6, 11.

⁴ Μηνολόγιο με ακριβή χρονολόγηση, η οποία προκύπτει από το βιβλιογραφικό του σημείωμα, την 21^η Μαρτίου του 916.

⁵ Στη θέση λ.χ., όπου ο κώδικας V παραδίδει τη λέξη *μοιχαλλοίωτοι* (στ. 478), ο F παραδίδει *αίχμάλωτοι* ή στη θέση του προτι ἄστου ο F παραδίδει πρὸς τῷ ἄστει (στ. 604).

⁶ Fr. HALKIN, "Un ménologe de Patmos (ms.254) et ses légends inédites", AB 72 (1954), 15-18. Η χρονολόγηση του κώδικα κυμαίνεται από τα τέλη του 9^{ου} ως τον 11^ο αι.

νυκτομαχίας στον V, καθώς και με τα σημεία σύγκλισης των δύο χειρογράφων οδηγεί, τελικά, στο συμπέρασμα ύπαρξης κοινού χαμένου προγόνου τους και τα κατατάσσει στον ίδιο κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου.

Ο εντοπισμός διαχωριστικών λαθών ανάμεσα στον V και τον F, τον νεότερο των τριών μαρτύρων⁷, τους καθιστά κώδικες διαφορετικών κλάδων της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου. Ο F, αν και προέρχεται από μορφωμένο γραφέα, γνώστη της γραπτής κοινής, αποκλίνει στην παράδοση γραφών, οι οποίες με βεβαιότητα αποδίδουν τις μορφολογικές και συντακτικές προτιμήσεις του συγγραφέα. Ωστόσο, θεωρείται αξιόπιστος μάρτυρας, καθώς αποκαθιστά άλλα σημεία του κειμένου, τα οποία ο V φαίνεται να παραδίδει εσφαλμένα. Η ύπαρξη, επομένως, του χειρογράφου αυτού είναι καταλυτική στην ανασύνθεση του αρχετύπου. Με βάση το σύνολο των παραπάνω δεδομένων προέκυψε το στέμμα των κωδίκων, με δύο κλάδους της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου. Από τον κλάδο των V και P, μάλιστα, προέρχονται και οι εξοβελιστέοι κώδικες, ως απόγραφα του πρώτου.

Από το υπόμνημα πηγών προκύπτει το εύρος των συγγραφέων από τους οποίους εμπνέεται άμεσα ή έμμεσα ο Θεόδωρος. Υποδηλώνεται το πνευματικό του υπόβαθρο και το κοινό ταμείο λόγιων εκφράσεων από το οποίο αντλεί. Είναι φανερό από το υπόμνημα ότι η βιβλιοθήκη του εκτός από τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό και τους άλλους Καππαδόκες πατέρες διαθέτει Ευσέβιο Καισαρείας, Κλήμη Αλεξανδρείας, Διονύσιο Αρεοπαγίτη, χρονογράφους κ.ά. Για τη μόρφωση, εξάλλου, του Θεοδώρου καθώς και για τις επιρροές που δέχτηκε εξάγουμε, επίσης, συμπεράσματα από τη μελέτη τόσο του λογοτεχνικού είδους όσο και από εκείνη της γλώσσας και του ύφους του κειμένου⁸.

Οι λατινικές μεταφράσεις του κειμένου, για τις οποίες στην παρούσα μελέτη γίνεται σύντομη μνεία, είναι αρκετές. Κάποιες, μάλιστα, από αυτές προηγήθηκαν των εκδόσεων του ελληνικού κειμένου⁹. Η παρουσία τους αποτελεί ένδειξη της φήμης του Πλάτωνα στο χριστιανικό κοινό της Δύσης. Επίσης, είναι ενδεικτικές της εμβέλειας, της ακτινοβολίας και της διασύνδεσης της μονής των Στουδίου με δυτικούς εκκλησιαστικούς ή

⁷ Συλλογή πανηγυρικών λόγων του 12^{ου} αιώνα.

⁸ Για τη μόρφωση του Θεοδώρου βλ. CHOLIJ, *Theodore Stoudite*, 19-25. Στην υψηλού επιπέδου μόρφωση του Θεοδώρου, πριν την προσχώρησή του στον μοναχισμό, αναφέρεται και ο HATLIE, *Monks and monasteries*, 407.

⁹ *Septimus tomus Vitarum Sanctorum Patrum, quae a R.P.D. Aloysio LIPOMANO, Episcopo Veronensi, ex praeclaris auctoribus Graecis latine redditus, in hoc volumen collectae sunt, cum scholiis adversus recentium haeticorum deliramenta. Romae apud Antonium Bladum Impressorem Cam. M.D. LVIII, 275v- 283v ; L. SURIUS, De probatis Sanctorum historiis (...), tomus sextus, completens Sanctos mensium Novembris et Decembris, Coloniae Agrippinae, 1575, 917-931 ; R. L. DE LA BARRE, *Historia christiana veterum Patrum*, Parisiis 1583, 117v-122v.*

μοναστικούς κύκλους. Οι έντυπες μεταφράσεις του έργου εικάζουμε ότι βασίστηκαν στον βατικανό κώδικα 1660, δεδομένου ότι ο καρδινάλιος Guglielmo Sirleto, πρώτος μεταφραστής του κειμένου, χρησιμοποίησε κώδικα της Κρουπτοφέρρης¹⁰, στη βιβλιοθήκη της οποίας είχε αρχικά καταχωρηθεί ο V υπό τον αρ. 20. Η μετάφραση του Sirleto, χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές εκδόσεις, από τις οποίες πρώτη ήταν εκείνη του 1558¹¹. Η μετάφραση, την οποία συμπεριέλαβε σε έκδοσή του ο G. Hervetus Aurelius¹², καθώς και η βελτιωμένη μετάφραση της νέας έκδοσης των AASS από τον J. Carnandet¹³, παρά την πιθανότητα να προέρχεται από εκείνη του Sirleto, δεν τεκμηριώνεται. Ο αναγεννησιακός κώδικας Vaticanus it. 6187, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο καταλογογράφος της συνοπτικής περιγραφής του, βασίζεται, επίσης, στη μετάφραση του Sirleto¹⁴. Το θέμα, όμως, της προέλευσης των λατινικών μεταφράσεων του κειμένου είναι ευρύ και αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης.

Εκτός των πορισμάτων της σχετικής με την έκδοση έρευνας, το κείμενο για τον Πλάτωνα κρύβει πτυχές πληροφόρησης ποικίλου περιεχομένου. Μέσα από αυτό αντλούμε στοιχεία τόσο για τον Πλάτωνα όσο και για τον Θεόδωρο, καθώς και οι δύο ανήκουν στην ίδια οικογένεια. Παρουσιάζονται δε ως μέλη αριστοκρατικής οικογένειας της βυζαντινής πρωτεύουσας, υπό την έννοια ότι τα μέλη της απολαμβάνουν κοινωνικής καταξίωσης, αξιωμάτων και πλούτου¹⁵. Παρά το γεγονός ότι ο Θεόδωρος δεν παύει να τονίζει την ευγενική καταγωγή του Πλάτωνα, ακόμα και όταν αναφέρεται στις μοναστικές και ασκητικές αρετές του¹⁶, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η ευγενική καταγωγή, ειδικά αυτήν την εποχή,

---

¹⁰ AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, 364.

¹¹ *Septimus tomus Vitarum Sanctorum Patrum*, ό.π. Χρησιμοποιήθηκε, επίσης, και στις προαναφερόμενες εκδόσεις που προηγήθηκαν της έκδοσης του ελληνικού κειμένου (βλ. υποσ. 1024).

¹² G. HERVETUS AURELIUS, «Theodori Oratio funebris in S. Platonem», *Paladii divi Evagrii discipuli Lausiaca quae dicitur historia et Theodreti Episcopi Cyri Religiosa Historia*, Parisiis 1570, 455-497.

¹³ AASS, Aprilis, I, editio novissima, curante J. CARNANDET, Parisiis-Romae: V. Palmé 1866, 364-373. Για βελτίωση της μετάφρασης του Sirleti, γίνεται, εξάλλου, λόγος και στα προλεγόμενα της λατινικής μετάφρασης του κειμένου της πρώτης έκδοσης. Βλ. AASS, Aprilis, I, Antverpiae 1675, 364-5.

¹⁴ P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum. A finding list of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the renaissance in Italian and other libraries*, vol. II (ITALY Orvieto to Volterra VATICAN CITY), London: the Warburg Institute-Leiden: E. J. Brill, 1977, 338.

¹⁵ Όχι από το παρόν κείμενο αλλά από τους βίους του Θεοδώρου αντλούμε την πληροφορία έγγειας ιδιοκτησίας στη Βιθυνία, γεγονός ενδεικτικό της αριστοκρατικής καταγωγής αυτήν την περίοδο. Βλ. σχετικά Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Βυζαντινός κλήρος*, 195-6.

¹⁶ Αναφορές του τύπου έξυπηρετείτο παρ' οικειῶν ταῦ πρότερον (στ. 177), επιτείνουν το βαθμό και την αξία των ασκητικών του κατορθωμάτων αλλά συνιστούν και υπενθύμιση της πρότερης κατάστασής του.

έρχεται να συνδεθεί ξανά με τις ρητορικές επιταγές συγγραφής αγιολογικών κειμένων¹⁷.

Σε όλη την έκταση του κειμένου, παραδίδονται βιογραφικά στοιχεία των δύο προσώπων, καθώς ο αφηγηματικός του χρόνος εκτείνεται από το 735 ως το 814, χρονολογίες γέννησης και θανάτου του αγίου, αντίστοιχα. Για τον Πλάτωνα, το εν λόγω έργο συνιστά την κύρια πηγή πληροφόρησης και το βασικό κείμενο του αγιολογικού του φακέλου, στον οποίο συμπεριλαμβάνονται δύο ακόμη σύντομα κείμενα του ίδιου συγγραφέα¹⁸. Επιβεβαίωση ή προσθήκη πληροφοριών για τη ζωή και το έργο του Πλάτωνα αντλούμε και από δευτερεύουσες πηγές (την υπόλοιπη εργογραφία του Θεοδώρου, άλλα έργα αγιολογικού ή ιστορικού περιεχομένου, καθώς και πρακτικά εκκλησιαστικών συνόδων¹⁹).

Ως *terminus post quem* της συγγραφής ορίζεται η 4^η Απριλίου του 814, ημερομηνία θανάτου του Πλάτωνα, και ως *terminus ante quem* το 815, με μεγαλύτερη πιθανότητα τα μέσα του έτους, δηλαδή, όταν έχει διαφανεί η πρόθεση του Λέοντα Ε' για αναζωπύρωση της εικονοκλαστικής πολιτικής. Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί φράση του Θεοδώρου στο κείμενο, η οποία εκλαμβάνεται ως υπαινιγμός κατά του Λέοντα Ε'²⁰.

Το έργο στον ένα κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης επιγράφεται *επιτάφιος* ενώ στον άλλο *εγκώμιο*. Επίσης, εντοπίζεται μια αμμηχανία και μια ποικιλία ως προς τον λογοτεχνικό του προσδιορισμό και από τους μελετητές της περιόδου. Το γεγονός αυτό καθιστούσε αναγκαία τη διερεύνηση του είδους, το οποίο λογοτεχνικά υπηρετείται από αυτήν τη συγγραφή.

Ως προς τη δομή του, το κείμενο ακολουθεί τους τόπους του βασιλικού λόγου (εγκωμίου) του Μενάνδρου (γένος, πατρίδα, ανατροφή, παιδεία, τα περί φύσεως, επιτηδεύματα, πράξεις σε καιρό ειρήνης και πολέμου²¹, τα της τελευτής). Ο τόπος των συγκρίσεων δεν περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη ενότητα, αλλά παρατηρείται διασπορά του σε όλη την έκταση του κειμένου, όπου χρειάζεται να εξυπηρετήσει την εγκωμιαστική του λειτουργία, μαζί με τα άλλα εγκωμιαστικά μέσα και τρόπους. Στον ρητορικό πρόλογο παρατηρούνται περισσότερο τόποι των αγιολογικών

---

¹⁷ Βλ. σχετικά E. PATLAGEAN, «Les débuts d'une aristocratie Byzantine et le témoignage de l'historiographie: système des noms et liens de parenté aux IXe-Xe siècles», M. ANGOLD (ed.), *The Byzantine aristocracy IX to XIII centuries*, BAR International Series 221, Oxford 1984, 23-43 [=E. PATLAGEAN, *Figures du pouvoir à Byzance (IXe-XIIe siècle)*, Spoleto: Centro Italiano di studi sull' alto medioevo 2001, (Collectanea 13), 131-157].

¹⁸ Πρόκειται για τις *Κατηχήσεις* 33 (BHG 1553c) και 69 (BHG 1553b) του Θεοδώρου. Βλ. J. COZZA-LUZI, *Sancti Theodori Studitae sermones parvae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/1, Rome 1888, 80-82 και 162-4. Στην έκδοση του AUVRAY, 121-3 και 239-42.

¹⁹ Βλ. τη σχετική ενότητα στο κεφ. 2.

²⁰ Βλ. στ. 624-5: σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου σκῦμνῳ;

²¹ Οι πράξεις σε καιρό πολέμου αναφέρονται σε δύσκολες περιόδους για την Εκκλησία ή τους μοναχούς, όπως η α' φάση της Εικονομαχίας ή το μοιχικό σχίσμα.

προοιμίων παρά των επιταφίων εγκωμίων: αποποίηση της ρητορικής, υπεράσπιση της αλήθειας, η πρόθεση επαίνου, το καθήκον της συγγραφής, ο ψυχωφελής στόχος, η αποφυγή λήθης της μνήμης του αγίου, η προσπάθεια επίτευξης της εύνοιας του ακροατηρίου, η ένδειξη ταπεινοφροσύνης από μέρους του συγγραφέα. Κάποια από αυτά εντοπίζονται και στους επιταφίους, αλλά συνυφασμένα με στοιχεία πένθους ή αναφοράς στην απώλεια του τιμωμένου προσώπου. Το πένθος και η παραμυθία απουσιάζουν από το εν λόγω έργο, και αν εντοπίζουμε κάποια ίχνη τους αναφέρονται στο πνευματικό κενό και όχι στην απώλεια του Πλάτωνα. Αντίθετα, στους επιταφίους της βυζαντινής εποχής ο ατομικός έπαινος διαποτίζεται με τον θρήνο και η παραμυθία είναι εξίσου εμφανής²². Ακόμη, και οι επιτάφιοι των πρωτοχριστιανικών χρόνων, παρά την ελευθερία τους σε σχέση με τους κανόνες του είδους, φέρουν κάποια γενικά χαρακτηριστικά του επιταφίου. Ο *επίλογος-ευχή* συνιστά ένα ακόμη δομικό στοιχείο του έργου, ενδεικτικό της εναρμόνισης του Θεοδώρου με τις επιταγές του αγιολογικού είδους: η επίκληση στον Πλάτωνα επιβεβαιώνει τόσο την ιστορικότητα του προσώπου όσο και την ιδιότητά του ως κληρικού. Υποδηλώνει επίσης την αγιοποίησή του από τον Θεόδωρο.

Ως προς τη δομή, λοιπόν, το έργο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αγιολογικό εγκώμιο ή βίος, καθώς οι προαναφερόμενοι *τόποι* κατά την εποχή της συγγραφής του απαντούν και στα δύο είδη. Ωστόσο, η παράθεση των βιογραφικών στοιχείων του αγίου, μέσα στο πλαίσιο τήρησης *τόπων* εφαρμοζόμενων σε βίους και εγκώμια, σύμφωνα με το περιπατητικό πρότυπο συνιστά στοιχείο βιογραφίας.

Ταυτόχρονα, το στοιχείο της διήγησης εμπλουτίζεται από την έντονη παρουσία του εγκωμιαστικού στοιχείου. Το ύφος, δηλαδή, του κειμένου, αν και αφηγηματικό σε κάποια μέρη του, καθίσταται έντονα εγκωμιαστικό ή και ρητορικό σε κάποια άλλα, αξιοποιώντας πλήρως τις υφολογικές επιταγές του εγκωμίου. Εγκωμιαστικά μέσα και τρόποι, όπως η συχνή χρήση και η μεγάλη ποικιλία σχημάτων λόγου, φραστικές φόρμουλες (του τύπου *πρῶτος καὶ μόνος, τοιοῦτος κ.ά.*), τεχνικές ρητορικής, όπως ο μακροπερίοδος λόγος, η πρόταξη ρήματος, η εφαρμογή *ιδεών* του Ερμογένη, η εφαρμογή καταληκτικού ρυθμού των προτάσεων και των κώλων κ.ά., εντοπίζονται σταθερά σε όλη την έκταση του έργου²³, στο πλαίσιο μιας ισόρροπης εφαρμογής του αφηγηματικού και του εγκωμιαστικού στοιχείου.

---

²² SIDERAS, Grabreden, 77 κ.ε.

²³ Για το σύνολο των εγκωμιαστικών χαρακτηριστικών και της ρητορικής του κειμένου βλ. στην ενότητα 4.2, 4.3, στον πίνακα των λογοτεχνικών σχημάτων του έργου αλλά και στο παράρτημα, όπου επισυνάπτεται πίνακας καταγραφής του καταληκτικού ρυθμού προτάσεων και κώλων.

Επιπρόσθετα, η στοχοθεσία του κειμένου, εκτός του προφανούς στόχου της αγιοποίησης του Πλάτωνα, στην οποία θα αναφερθούμε αναλυτικότερα πιο κάτω, υπαγορεύει τη χρήση και άλλων τεχνικών:

α) μια μικρή παρέκβαση αφηγηματικού ύφους, εναρμονισμένη με τον ιδεολογικό χαρακτήρα του έργου, συνιστά επιβεβαίωση περί καλλιέργειας σχολής διδακτικής παρέκβασης από τη μονή των Στουδίου,

β) η ρητορική πολεμική του κειμένου ακολουθεί την τακτική *επαίνου-ψόγου*, σύμφωνα με τη θεωρία του εγκωμίου, παρουσιάζοντας το δίδυμο ήρωας-αντιήρωας του έργου, με στόχο την ανάδειξη του πρώτου και

γ) ο ενίοτε στηλιτευτικός - αφυπνιστικός χαρακτήρας του έργου επιτάσσει τη χρήση υφολογικών στοιχείων, όπως αποστροφές, ερωταποκρίσεις, προτρεπτικές προστακτικές, επιφωνήματα, χρήση διαλόγου κ.ά²⁴, τα οποία συνιστούν και χαρακτηριστικά της χριστιανικής ομιλίας.

Μαζί με τα υφολογικά χαρακτηριστικά του κειμένου συνεξετάζεται και η χρήση αττικίζουσας γλώσσας, η οποία συνάδει με τη γενικότερη τάση της εποχής για παραγωγή λογιότερων κειμένων με εκλεπτυσμένο ύφος, παρά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσας του Θεοδώρου. Στη σχετική ενότητα παρουσιάστηκαν οι μορφολογικές και συντακτικές ιδιοτυπίες, τα άπαξ λεγόμενα και οι νεολογισμοί του συγγραφέα, οι οποίοι συχνά αντανακλούν την ιδεολογική του τοποθέτηση επί ζητημάτων της εποχής του (π.χ. λέξεις σχετικές με τη μοιχεία) ή αποδίδουν και τη διαφορετική προέλευση του λεξιλογίου του (π.χ. λέξεις λατινικής προέλευσης)²⁵.

Εκτός των προαναφερθέντων υφολογικών και δομικών στοιχείων του έργου, στο περιεχόμενό του εντοπίζουμε και άλλες επιλογές του συγγραφέα του. Το ιστορικό πλαίσιο είναι εμφανές. Μέσα σε αυτό προβάλλονται τα ζητήματα επικαιρότητας του αφηγηματικού χρόνου του κειμένου, τα οποία απασχόλησαν τη μοναστική κοινότητα και ειδικότερα τους Στουδίτες. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται οι πράξεις του Πλάτωνα τόσο σε καιρό «πολέμου» (δηλαδή, πρώτη περίοδο της Εικονομαχίας και δύο φάσεις του μοιχικού σχίσματος), όσο και σε ειρηνικές περιόδους για την Εκκλησία. Ως προς αυτόν τον άξονα, το έργο διαφέρει εκείνου προς τιμήν της Θεοκτίστης, δεδομένου ότι εκεί εντοπίζουμε ένα περισσότερο κατηχητικό και, ταυτόχρονα, εγκωμιαστικό χαρακτήρα (η Θεοκτίστη επαινείται για τις αρετές, τις πράξεις και τις επιλογές της, χωρίς αυτές να εντάσσονται σε εμφανές ιστορικό πλαίσιο). Αντίθετα, στην περίπτωση

²⁴ ΚΟΥΚΟΥΡΑ, Χριστιανική ομιλία, 121-44 και 153-89.

²⁵ Η ενότητα της γλώσσας του έργου (κεφ. 4), καθώς και ο Index Graecitatis στο παράρτημα, αποτυπώνουν τις ιδιαιτερότητες αυτές καθώς και το ποικίλου περιεχομένου λεξιλόγιο του συγγραφέα.

του Πλάτωνα, οι άξονες μέσα στους οποίους προβάλλονται οι πράξεις αγιότητας είναι περισσότεροι, ένας από τους οποίους και ο ιστορικός.

Η αγιότητά του επιβεβαιώνεται με την έμπρακτη εφαρμογή του χριστιανικού δόγματος και προβάλλεται συνεχώς στο κείμενο μέσω του εμφανούς σχήματος λόγου-έργου. Η έμπρακτη εφαρμογή του θεωρητικού υπόβαθρου (αρετών και αρχών) από πλευράς του αγίου εκδηλώνεται με τους πολυποίκιλους ρόλους²⁶, τους οποίους αναλαμβάνει και μέσω των οποίων αναδεικνύεται το πρότυπο αγιότητάς του. Ο τύπος αγίου, τον οποίο εκπροσωπεί ο Πλάτωνας είναι εκείνος του μοναχού-ηγούμενου και δυνάμει επισκόπου, δηλαδή του οσίου. Ωστόσο, αν και ηγούμενος κοινοβίου, σύμφωνα με το σπουδαίο τυπικό, υπήρξε και *έγκλειστος*, δηλαδή λάτρης της ησυχίας. Συνυπάρχει, επομένως, στον τύπο που εκπροσωπεί το πρότυπο του ασκητικού και του κοινοβιακού μοναχισμού, στον οποίο όμως δίνεται μεγαλύτερη έμφαση και αξία. Ταυτόχρονα, προβάλλεται στο πρόσωπό του το πρότυπο του ομολογητή και κατά προαίρεση ή αναίμακτου μάρτυρα, το οποίο για πρώτη φορά βρίσκει εφαρμογή στη μέση εποχή (8^{ος}-12^{ος} αι.), σε αντίθεση με τη συχνή του χρήση σε εγκώμια αγίων της πρώιμης εποχής (4^{ος}-7^{ος} αι.). Το πρότυπο αγιότητας του Πλάτωνα συνίσταται, δηλαδή, στην αξιοποίηση στοιχείων τόσο της πρώιμης όσο και της μέσης εποχής. Χαρακτηριστικοί νεωτερισμοί του κειμένου, ενδεικτικοί των τάσεων της νέας εποχής, είναι η εκκοσμίκευση του αγίου και η διατήρηση των οικογενειακών δεσμών. Το τελευταίο στοιχείο, μάλιστα, επιτείνεται εξαιτίας των συγγενικών δεσμών του συγγραφέα με το τιμώμενο πρόσωπο, γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στο κείμενο με την παρουσία αυτοβιογραφικών στοιχείων.

Σε ιδεολογικό επίπεδο, είναι επίσης εμφανείς οι αλλαγές της μέσης εποχής. Παρά τη δεδηλωμένη αποποίηση της ρητορικής, θύραθεν και εκκλησιαστική μόρφωση του Πλάτωνα προβάλλονται χωρίς τάση υποτίμησης της πρώτης. Η συγγραφή του κειμένου διενεργείται στο πλαίσιο συγγραφής επιταφίων λόγων για συγγενικά του πρόσωπα από τον συγγραφέα, γεγονός ενδεικτικό της διατήρησης των οικογενειακών δεσμών, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και της αναβίωσης μιας αρχαίας συνήθειας των Καππαδοκών πατέρων του 4^{ου} αιώνα. Εξάλλου, στην προκειμένη περίπτωση, γίνεται λόγος για αθρόα προσχώρηση όλης της οικογένειας του αγίου στον μοναχισμό. Η δικαίωση των αγώνων του

---

²⁶ Ποιμαντικό, ηγετικό, πολιτικό και κοινωνικό. Ο άγιος προβάλλεται ως υπέρμαχος της ορθοδοξίας και πολέμιος των αιρέσεων. Για τους ρόλους του αγίου, γνωστούς από την πρώιμη εποχή, με έμφαση στον πολιτικο-κοινωνικό ρόλο κατά τη μέση βλ. στο κεφ. 3. Χαρακτηριστικό είναι και το τριμερές μοντέλο του ιεράρχη (εκπαίδευση, άσκηση [= θρησκευτική ενατένιση], διακονία), το οποίο προβάλλεται στο πρόσωπο του Πλάτωνα, αν και δεν γίνεται αποδέκτης του αξιώματος. Για το μοντέλο αυτό βλ. σχετικά RAPP, *Holy bishops*, 132-136. Συγκεκριμένα η ερευνήτρια αναφέρει τους όρους *education, contemplation, ministry*.

Πλάτωνα για το ορθό δόγμα, οι οποίοι τον καθιστούν και ομολογητή, δίνει το δικαίωμα στον συγγραφέα να πάρει θέση υπέρ της ορθότητας της ιδεολογίας του αγίου, την οποία με παρηρησία υπερασπίστηκε. Καινοτομία του συγκεκριμένου έργου αποτελεί η υπεράσπιση όχι της γραμμής της επίσημης Εκκλησίας, αλλά εκείνης των ζηλωτών μοναχών, των οποίων ηγήθηκε ο άγιος και στη συνέχεια ο ίδιος ο Θεόδωρος, ως διάδοχός του. Τη διαδοχή του, άλλωστε, φροντίζει να τη «νομιμοποιήσει» μέσω της κληροδότησής της από τον Πλάτωνα λίγο πριν τον θάνατό του.

Επομένως, η στοχοθεσία του έργου δεν περιορίζεται στους προφανείς λόγους μιας αγιολογικής σύνθεσης (αγιοποίηση του τιμώμενου προσώπου, διδακτικός-ψυχωφελής στόχος). Προεκτείνεται στη δικαίωση της ιδεολογίας του αγίου, η οποία εκπορεύεται πλέον από τον συγγραφέα, με προβολή και της αυτοδίκαιης διαδοχής του στη θέση του εκλιπόντος. Στην υπεράσπιση αυτής της ιδεολογίας κραδαίνει την απειλή της θείας τιμωρίας στους αντιφρονούντες, μη διστάζοντας να στηλιτεύσει την ανώτατη πολιτική εξουσία, αλλά και να αφήσει ανάλογες αιχμές για την εκκλησιαστική ηγεσία.

Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω (τα οποία αναλυτικά παρουσιάζονται στο κεφ. 3 της παρούσας μελέτης), καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το κείμενο του Θεόδωρου Στουδίτη για τον Πλάτωνα ανήκει στο λογοτεχνικό είδος της πολύπτυχης αγιολογικής βιογραφίας της μέσης εποχής, καθώς συγγράφεται πάνω σε έναν πολυποίκιλο άξονα αναμνηστικό, βιογραφικό, εγκωμιαστικό, ιστορικό με στοιχεία ρητορικού-ομιλητικού χαρακτήρα και έντονα στρατευμένου υπέρ της ιδεολογίας του συγγραφέα.

Ο Θεόδωρος Στουδίτης, μιμούμενος το παράδειγμα των Καππαδοκών πατέρων του 4^{ου} αιώνα, επαναφέρει τη δική τους συνήθεια συγγραφής επιταφίων λόγων αφιερωμένων σε συγγενικά ή φιλικά τους πρόσωπα, με τους δύο λόγους του στον Πλάτωνα και τη Θεοκτίστη. Στη συνέχεια, μιμούμενος και πάλι δική τους πρακτική, επεξεργάζεται περαιτέρω το κείμενο του Πλάτωνα, αποκόπτοντας το έργο από την επιτάφια ή επιμνημόσυνη συγκυρία της δημιουργίας του. Η επεξεργασία αυτή έρχεται ως απαρχή της νέας τάσης, η οποία παρατηρείται κατά την περίοδο του 9^{ου}-10^{ου} αιώνα, με περιπτώσεις επιταφίων ή επιμνημόσυνων λόγων μετασχηματισμένων σε βίους.

Πρωτοπόρος, λοιπόν, ο Θεόδωρος κατά τη μέση εποχή, στη συγγραφή έργων για συγγενείς του, στην ανάδειξη του προτύπου του *αναίμακτου μάρτυρα*, στη μετεξέλιξη επιταφίου λόγου σε πολύπτυχη βιογραφία και στην αξιοποίηση όλων των υφολογικών τάσεων κατά τη συγγραφή, προλειαίνει το έδαφος για τις εκλεπτυσμένες παραγωγές έργων της μακεδονικής αναγέννησης. Πρωτοπορεί, όμως, και ως προς τον στόχο της συγγραφής του, δικαιώνοντας μέσω αυτής όχι τη γραμμή της επίσημης Εκκλησίας (όπως ο προηγηθείς βίος του Στεφάνου του Νέου),

αλλά τη ριζοσπαστική ιδεολογία των ζηλωτών Στουδιτών, των οποίων ηγείται. Επεδίωξε στο πλαίσιο συγγραφής κειμένων αφιερωμένων σε συγγενικά του πρόσωπα, όχι μόνο την αγιοποίησή τους αλλά και την εγκαθίδρυση μιας οικογενειακής αγιολογικής παράδοσης, θέτοντας τις βάσεις για μια Στουδιτική παράδοση στην παραγωγή-δημιουργία αγίων.

Πέτυχε τον πολλαπλό του στόχο; Από τα συγγενικά του πρόσωπα, μόνο ο Πλάτωνας εντάχθηκε στο Συναξάριο της Κωνσταντινούπολης, αλλά σε δευτερεύουσες εγγραφές. Η ισχνή χειρόγραφη παράδοση των έργων του για τον Πλάτωνα²⁷ και τη Θεοκτίστη, αποτελεί μια σαφή ένδειξη της περιορισμένης λατρείας των τιμωμένων αγίων. Ο μοναδικός κώδικας του επιταφίου στη Θεοκτίστη ίσως να οφείλεται και στο περιορισμένο κοινό για το οποίο προοριζόταν²⁸. Το κείμενο, όμως, στον Πλάτωνα, στο οποίο ο Θεόδωρος εναπόθεσε μεγάλο μέρος της προσπάθειας προώθησης της Στουδιτικής ιδεολογίας και εγκαθίδρυσης της οικογενειακής αγιολογικής του παράδοσης, δε δικαίωσε τους στόχους του. Δεδομένου ότι η προώθηση της ιδεολογίας του προσέκρουσε στην επίσημη γραμμή της Εκκλησίας και έθιξε την ηγεσία της, το έργο υπέστη λογοκρισία. Μετά το πέρας της Εικονομαχίας (843), ο πατριάρχης Μεθόδιος, επιχειρώντας την αποκατάσταση του πληγωμένου κύρους του πατριαρχικού θεσμού, επέβαλε απόσυρση και καταστροφή έργων, τα οποία έθιγαν τους προκατόχους του²⁹. Αντίθετα, στη Δύση το έργο γνωρίζει ευρύτερη διάδοση μέσω των πρώιμων λατινικών του μεταφράσεων³⁰.

Συνεπώς, η βιογραφία του Πλάτωνα, αν και άρτιο δείγμα της πολύπτυχης αγιολογικής βιογραφίας της μέσης περιόδου, με στοιχεία τα οποία την καθιστούν έργο πρωτοπόρο σε αρκετούς τομείς της λογοτεχνίας της εποχής της, δε γνώρισε την επιδιωκόμενη από τον συγγραφέα της διάδοση και αποδοχή, τουλάχιστον στην Ανατολή. Παρά την αποτυχία των προαναφερόμενων στόχων του Θεοδώρου, το έργο από λογοτεχνικής πλευράς αξίζει μια περίοπτη θέση στην ιστορία της αγιολογικής παραγωγής της μέσης βυζαντινής εποχής. Χρηζει δε

---

²⁷ Το έργο σώζεται ουσιαστικά σε 3 μόνο χειρόγραφα, καθώς τα άλλα δύο είναι απόγραφα.

²⁸ O. DELOUIS, «Écriture et réécriture au monastère de Stoudios à Constantinople (IXe-X^es.)», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 103.

²⁹ Για το θέμα αυτό βλ. στην ενότητα της λογοκρισίας του κειμένου στο κεφ. 4. Βλ. επίσης O. DELOUIS, *ό.π.*, 102 κ.ε.

³⁰ Οι λατινικές μεταφράσεις του έργου, και μάλιστα, πριν την έκδοση του ελληνικού κειμένου υποδηλώνουν μια διάδοση, που σχετίζεται, επίσης, με τη διάδοση του στουδιτικού κοινοβιακού προτύπου και του ιδρυτή του και, ενδεχομένως, με το γεγονός ότι θίγονται κακώς κείμενα της εκκλησιαστικής και πολιτικής ηγεσίας της Κωνσταντινούπολης.

περαιτέρω έρευνας το ζήτημα των αποδεκτών του κειμένου αυτού, και τότε ίσως φωτιστεί περισσότερο και το ζήτημα δευτερευόντων στόχων του συγγραφέα του.

Index verborum memorabilium*

ἀγοήτευτος: 379
ἀδιάδοχος: 679
ἄεικτος: 641
ἀηθής (αντί ἀήθης): 372
αἰρετικῶς: 601
ἀκήρατος: 17
ἀλεξητήριον: 696
ἄλις: 555
ἀμογητί: 371
ἀναποτάκτως* (LSJ, LByzG): 136
ἀνενεκτέος: 385
ἀνεξάρνητος: 641
ἀνεπαισχύντως* (LSJ, LByzG): 458
ἀνεπερέαστος (LSJ, Sophocles, Lampe): 734
ἀνθρωπαρεσκία (LSJ, LByzG, Sophocles): 6
ἀοίδιμος: 211, 683
ἀπαυθαδιάζω: 191
ἀπηνής: 624
ἀπόβυστος* (LByzG, LSJ, Sophocles): 284
ἀπόπτυστος: 566
ἀποταγή: 130, 136, 149, 343, 681
ἀπρακτέω: 526
ἀπρόσδεκτος: 446
ἀρτίφων: 549
ἀστειασμός* (LSJ, Lampe): 186
ἀτεράμων: 644
ἀτρέμας: 458
ἄτυφος: 189
ἄφετος (LByzG, Sophocles): 78
αὐτοκίνητος: 455
αὐτοκρατία: 133
ἀφιλόυλος* (LSJ, LbyzG): 216
ἀψευδῶς: 562
βαλανεῖον: 608
βαρुकάρδιος: 624
βαφίς* (LSJ, Lampe): 48

---

*Ὅσες λέξεις φέρουν αστερίσκο (*) θησαυρίζονται με παραπομπή στον Θεόδωρο Σπουδίτη. Οι λέξεις των οποίων ἔπονται σε παρένθεση τίτλοι λεξικῶν, εἶναι αθησαύριστες σε αυτά.

βιβλιδάριον: 272
βραδυποσία* (LSJ, Lampe): 255
γούζω: 589
διαθουλλέω: 205, 423
δοξίθηρ* (LSJ, Lampe, Sophocles): 5
δώρημα: 37
ἐγκαρτεροῶ: 547
ἐγκλειστική* (LSJ): 512
ἐγκλειστός: 725, 726
εἰκονομαχέω: 396
εἰσοίκησις: 159
ἐκκαλοῦμαι: 506
ἐκκομιστής* (LByzG): 54
ἐκποδών: 697
ἐκπύρωσις: 535
ἐλεινολογία: 54
ἐναθλέω: 562
ἐνθέσμως: 224
ἐννατίζω (LSJ, Lampe, Sophocles): 251
ἐπαινέτης (Sophocles, LByzG: ἐπαινέτις-ιδος): 496
ἐπάλληλος: 708
ἐπαμύνω: 326
ἐπανατείνομαι: 379
ἐπιδεικτιάω: 549
ἐπιλογισμός: 98
ἐπιπλάστως: 135
ἐπίταγμα: 613
ἐπιφημίζω: 479
ἐτεροκίνητος: 455
ἐτερολέκτως* (LSJ, LByzG): 494
ἐτερόσχημος: 477
εὐαγγελικῶς (LSJ): 621
εὐμαρίζω: 538
εὐμουσος: 221
ἐφάμιλλος: 461
ἐχέκολλα* (LSJ, Lampe, Sophocles): 468
ζυγοστασία* (LByzG): 87
ἡγουμενεία (LSJ, LByzG): 146
ἡσυχαστής: 724
θάλπομαι: 534
θάλψις: 257
θηγόρος: 61
θεοφρόνως: 522

ἰδιοτρόπως: 246
ἱερουργέω: 621
καθήγησις: 419
καθηγούμενος: 143, 738
κακώω: 613
κακοπάθεια: 309
καταθύμιος: 688
κατάπαυσις: 690
κατάτηξις* (LSJ): 154
κατόρθωσις: 371
κενοδοξέω: 478
κέλλα: 553, 635
κερδόμισθον*: 199
κοσσίζομαι* (LSJ, LByzG): 196
κωδωνισμός* (LSJ): 616
λάλημα: 648
μετάμελος: 317
μιγάς: 336, 606, 693
μοιχοζεύκτης* (LSJ): 472, 582
μοιχαλλοίωτος* (LSJ, LByzG, Sophocles): 478
μολίβδινος: 535
μοναδικός: 40, 280, 362, 693
μοναστής: 15, 259, 289, 336, 378, 443, 467, 606
μυριοκίς* (LSJ, LByzG, Sophocles): 56
νενοθευμένως: 521
νυκτίωρος* (LByzG): 595
νυκτομαχία: 287
νύκτωρ: 572
οἰακοστρόφος: 353
οἶνοφλυγία: 253
όλοστερνος* (LSJ, LByzG): 204
όλοτελής: 158
πανέστιος: 343
πανστρατεί: 647
παντελεύθερος: 705
παραναγι(γ)νώσκω: 671
πατριαρχέω: 558
πατροεἰκελος*: 358
πατρώζω: 385
παρρησιάζομαι: 395
περιζέω: 354
περιστατικῶς: 371
πολύανδριον: 55

πολύτλας: 188
πόρρωθεν: 382
προτί: 604
πτέρωσις: 154
πτερωτής: 318
πυκτεύω: 541
πυκτικός: 94
πύκτης: 128
πύρωσις: 416
ῥεγεών: 55
ῥίψασπις: 578
σεμνεῖον: 100, 447, 612
σιδηραῖος: 547
σκαμβός: 427
σκηρίπτομαι: 629
σκολιάζω: 153
σκυθρωπάζω: 672
σπουδαιογραφέω* (Sophocles): 270
στεφανίτης: 724
στηλογραφέω: 424
στρατιωμόναχος* (Lampe, LSJ): 634
συλλήπτωρ: 384
συρμαιογραφέω* (LSJ): 269
ταμίευμα: 75
τάραχος: 582
τελειωτικῶς: 104
τριστάτης: 280
τρακτεύω: 438
ὑπάρχω: ὑπαρχθεις 586
ὑπερανίστημι: 375
ὑπερημερήσιος* (LSJ): 254
ὑπόπτερος: 500
ὑποτακτικός: 157, 518, 723
ὑποτακτίτης*: 726
ὑψιφρόνως* (Lampe, LSJ, Sophocles): 355
φερωνύμωσ*(Lampe, LSJ, Sophocles): 397
φευκταῖος: 370
φιλόκακος: 368
φιλοτησία: 85
φληναφία: 580
φοράδην: 597
φροντιστήριον: 410, 511
φρουρεὺς: 497

χαμευνία: 154

χωλαίνω (μελλ. χωλανοῦμαι αντί χωλανῶ): 153

ώραιογραφέω*: 50

Index nominum

- Άβεσσαλώμ: 437
Αντώνιος: 107, 248
Απόστολοι/ος (ἅγιοι/ος): 399, 267, 309
Άχαάβ: 286
Βασίλειος: 61, 361, 370
Βασιλείς: 116
Βυζάντιον: 288, 512, 643
Βυζαντίς: 44, 292
Δαβίδ: 667
Ειρήνη (ή Αθηναία): 340, 393, 426, 494
Εὐφημία: 33
Ἡλίας: 285
Ἡρώδης: 431, 461
Ἡρωδιάς: 457
Ἡσαΐας: 502
Θεόκτιστος: 112, 173, 211, 244
Θεός: 50, 120, 134, 218, 228, 234, 236, 300, 391, 417, 429, 484, 509, 510, 530, 567, 622, 625, 628, 647, 656, 657, 667, 698, 739
Θεολόγος (Γρηγόριος): 492
Ἰακώβ: 217
Ἰησοῦς: 743
Ἰώβ: 332
Ἰωάννης (Πρόδρομος): 431, 454-5, 459, 620
Ἰωσήφ (Καθαρών): 581
Κύριος: 137, 285, 466, 480, 488, 553, 675, 689, 691, 743
Κωνσταντῖνος Ε': 57, 278
Κωνσταντῖνος Στ': 426
Λάζαρος: 714
Μάμας (ἅγιος): 632
Ναζιραῖοι: 281
Νικομηδεῖς: 320
Νικαεῖς: 407
Ὀλυμπος, 110
Ὄξεια (νήσος): 633
Πλάτων: 33, 211, 337
Πνεῦμα (ἅγιον): 745
Πρώτη (νήσος): 633
Σέργιος: 33
Σκύθες: 647
Σύμβολον: 112
Φίλιππος: 460
Χριστός: 58, 128, 201, 443, 448, 451, 463, 479, 623, 699, 743

Index Graecitatis

a c c e n t u s: ἀηθής 372, ἐγκλειστῶν 725, ἐγκλειστός 726.

a c c u s a t i v u s:

adverbialis: μέγα 487, ἄκαιρον 45, ὑπέρτερον 50, δίκην 495, εὐτονώτερον 540, θερμότερον 541, τὸ πρότερον 413-4.

temporis: ὑπερημερήσιον 254, δεκαήμερον 254.

a d v e r b i o r u m f o r m a e:

ἀγχιστέα 571, ἀμογητὶ 371, ἀναποτάκτως 136, ἀνεπαισχύντως 458, ἀποστολικῶς 212, 296, δεξιόθεν 716, ἐξάπινα 48, ἐπιπλάστως 135, 520, ἐπιστρεπτικῶς 63, ἔτερολέκτως 494, εὐαφόρμως 234, ἐχέκολλα 468, θεαρέστως 233, ἰδιορρύθμως 164, κατευθὺ 195, κανονικῶς 583, νενοθυμένως 521, πανστρατὶ 647, περιστατικῶς 371, περιχαρῶς 293, τελειωτικῶς 104, ὑψιφρόνως 355.

usus: μέχρι τοῦ δεῦρο 262, λίαν νεανικῶς 360.

a r t i c u l u s:

ante adverbium: τῶν τῆδε 11-12, τὸ ἐντεῦθεν 94, τοῦ δεῦρο 262, τοῦ τηνικάδε 400.

ante sententiam positum: ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος 232, τὸ δὲ ὑφ' ὧν καὶ δι' οὗς ἀφήμι λέγειν 349-50, τοῦ οὐπερ πνευματικῶς ἤνεγκεν καὶ ὑποτακτικὸν τὸν ἀρχικὸν τοῦ οὐπερ ἤρξεν 517-8, τὸ δὲ ἐφ' ὅτῳ παρῶ λέγειν 567, τοῦ οὐπερ ὁ λόγος 715.

a s p i r a t i o f a l s a: ὑφ' οὐδενὸς 465-466.

a u g m e n t u m:

falso loco aufertur: ἠνέωκτο 341.

in participio: ἐπωφθείσης 57 (sed ὀφθείσαις 38 et ὀφθεῖς 413), ἦσθεῖς 611, παρεωραθεῖσιν 660.

temporale omissum: εὐλόγησεν 333, 687, εὐλογήθησαν 693, εὔρε 348, ὀνειδίξεν 639 (sed ὠνειδίξετο 183).

c o g n o m i n u m f o r m a e: Βριάρεω 454.

c o m p a r a t i v o r u m f o r m a e: ἀτιμοτέρω 81, διαβοητότερον 420, εὐκλεέστερος 25, εὐτονώτερον 540, ἡδύτερον 236, ἡδύτερος 295, θαυμασιωτέρας 130, μουσικώτερον 269, νεοπαγεστέρω 82, ποικιλώτερος 215, συνεχέστερον 712, τιμαλφεστέρω 80, φιλανθρωπότεροι 606, χρηστοτέροις 34, χρηστοτέρων 132, χρυσοειδέστεροι 416.

comparativus neutr. generis cum articulo pro superlativo: τὸ ἀξιεπαινετότερον 101, τὸ γε ἐλεεινότερον 445, 593-4.

comparativus pro positivo: τὸ μὲν πρότερον 565-6.

coniunctivus aoristi pro futuro: παρῶ 567.

dativus:

accumulatio: αὐταῖς ἀκλεέσιν ὀφθείσαις 38, οὐκ ὀλίγαις μὲν ἄλλαις χώραις τε καὶ πόλεσιν 42-43, αὐτῇ τῇ πατρικῇ ἐστία καὶ πτωχοῖς 107-8, ψαλμωδίαις, διατροφαῖς τε καὶ ἐργασίαις 174-5, τόνῳ πολλῶ καὶ ἐπιμελείᾳ κρατίστη 180-1, συμβουλίας, ὑπομνήσεσι, νουθεσίαις, παρακλήσεσιν 668-9, ἐχθράνασι, διώξασι, λυπήσασιν 698.

causae: αἰδοῖ 327, 350, 591, τῷ ἐρμαίῳ 411, φειδοῖ 421, 507, τῇ πορφυρίδι 488, ῥοπῇ 649, φροντίδι 652, κοπῇ 689.

ex adiectivo pendens: δυσκατόρθωτος τοῖς ὀρφανία ἡγμένοις 69, διήγημα φοβερόν καὶ λάλημα φρικτὸν τοῖς μετέπειτα γενεαῖς 647-8.

loci: τῆδε 12, κύκλῳ 588, 685.

modi: κομιδῇ 66, ἀβραμαία προθέσει 109, ἰδία 172, τόνῳ καὶ ἐπιμελείᾳ 180-1, λόγῳ καὶ τρόπῳ 233, ἔργῳ 309, ἐκβολῇ 506, τέχνῃ 552, κοινῇ 563, τρόπῳ 568.

obiectivus: ἴσα σκιαῖς... καὶ ἄνθεσιν 13-4, τῇ Ἡρωδιάδι ὁμογνώμονος 457-8.

pro genetivo: παρὰ τινι 111, παρὰ τοῖς εὐσεβέσι 501, ὑπὸ μάρτυσι 516, παρ' αὐταῖς 540 (sed vide ὑφ' ἐνὶ 67 et παρὰ τοῦ ... προεδρεύοντος 399).

temporis: πολλοῖς ἔτεσιν 146, τῇ ἐβδομάδι 254, ἡμέραις 575, ἡμέρᾳ 637, ἡμερινῇ περιόδῳ 678, τῷ ὀγδοηκοστῷ ἔτει 682.

deminutivorum formae: βιβλιδάριον 272.

dualis: δυοῖν μηνοῖν 56, τῷ χειρὶ 117, δυοῖν φοιτητῶν 246, δυοῖν 629.

ellipsis verbi: τί δὴ τοῦτο; 303, τίς δὲ οὗτος; 316 et plura alia (vide et figuram per detractionem).

figura etymologica: λίθοις λιθοβοληθήσεται 231, μάχεται τοῖς εἰκονομαχοῦσι 395-6, ὀρᾶσθαι ... τὸν ὑπὸ Κυρίου ὀρώμενον 466, ἔφερον ... τὴν ... φορὰν 481, ἔπαθεν δὲ πάθος 497-8, εὐχὴν εὐχεσθαι 536, ἡ φρουρήσασα ... τὸν τῆς εὐσεβείας φρουρόν 632-3, τῆς καλῆς ὁμολογίας, ἧς ὠμολόγησεν 641, ἐφοδιασθέντες καλὸν ἐφόδιον 694, διαθήκην ... διαθέσθαι 700.

genetivus:

accumulatio: ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς 16, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ὀπωσοῦν καὶ ἐκείνου πόνων τε καὶ ἐπιμελειῶν προσόντος μοι λόγου

19-21, τῆς πολυανθρώπου τε καὶ μυριοκίδος πόλεως ἐρήμου καὶ ἀοικήτου 56-7, τῶν κρυφίων τοῦ νοῦ κινήματων τε καὶ δραμάτων 101-2, χωρῶντων τῶν πραγμάτων, τῶν ἐλπίδων χρηστοτέρων ὑποβαλλομένων, πλούτου προκειμένου, δόξης ὑπαστραπτούσης, σαρκὸς σφριγώσης 131-3, κρατησάσης τῆς εὐσεβοῦς Εἰρήνης καὶ πολλῶν λόγων βαλλόντων καὶ βαλλομένων περὶ τῆς τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὑποθέσεως 393-4, μαστίγων, ἐξοριῶν, ἀκρωτηριασμῶν 435, τῶν τηνικαῦτα ὑπαρχθέντων δι' ὅλου ἔτους φοβήτρων τὲ καὶ ἀποστροφῶν, ἀγώνων τὲ καὶ πειρασμῶν 585-7, τῶν προλαβόντων ἀσκητικῶν καὶ ἀθλητικῶν αὐτοῦ πόνων 665-6.

adverbialis: οὗ 483, 522, 523.

causae: πτώσεως αἴτιον 164, φειδοῖ τῶν δεδρακότων 421, τοῦ χάριν 475, φειδοῖ τῆς διαστάσεως 507, ἔπαθλον νίκης 508, αἰδοῖ τοῦ σχήματος 591, φεῦ τῆς φορᾶς 591, φεῦ τῆς ... καρδίας 633-4.

ex adverbio pendens: φωστῆρος δίκην 243, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα 468, παλιρροίας δίκην 495, ἀδυνάτως καὶ τοῦ ἄρχεσθαι 530, πόρῳ ... τοῦ πάθους 551, ἐγγὺς τοῦ παθόντος 587, ἐνώπιον Θεοῦ 641.

ex adiectivo pendens: ὀλίγα τοῦ ἀψευδοῦς 5, μνήμης ... ἀξία 114, τῷ ἐρμαίῳ τῆς ἐπιθυμίας 411, ἀνεξάρνητος τῆς καλῆς ὁμολογίας 641.

e comparativo pendens: τοῦ ῥεύματος ἀνώτερος 592, κράτους κραταιότερους 611, πλείω τῶν ἐπιταγμάτων 613.

e praepositione pendens: ἀντὶ παιγνίων 99, ἀντὶ θεάτρων 100, ἀντὶ ... καταγωγίων 100-1, ὑπακοῆς 165, πλὴν Κυριακῆς τε καὶ ἑορτῆς 251, ἄνευ αἵματος 405, τίνος ἔνεκεν 431, αἵματος 457, ἀπὸ τῆς γῆς 470, ἀπὸ τῆς φυλακῆς 489, ἀντὶ τοῦ ἀπολαύοντος 525, ὑπὲρ τίνος 618.

obiectivus: ἀληθείας ἔρως 6, δόξης ... ἔφεις 17-8, ἔρημος γονέων 66, ἐξαγορεύσεις ... κινήματων τε καὶ δραμάτων 101-2, μελέτη θανάτου 155-6, ἔρωτι ταπεινώσεως 195, ὁσιότητος ἐραστῆς 220, ἀπόγνωσιν ζωῆς 410, Ἡρώδου ὅμοιον 461, πράγματος ἐπιτήδευμα 514, τοῦ κάμνοντος ὠφέλιμον 527, τῶν ψυχῶν ἰατρὸς 545, τέχνη ταπεινοφροσύνης 552, ἐπιφορὰ τῆς κακώσεως 581, τῆς ἐκκλησίας τάραχος 582, τῶν κριτῶν οἱ ἀκροαταὶ 607, Θεοῦ θεράπων 628, ὁμολογητὴν Ἐαυτοῦ 651, ἀδράνεια ... λειτουργιῶν 673, ἀπραξίαν ... ἐργασιῶν 673-4, κοπή τοῦ θελήματος 689.

praedicativus: πάντα τὰ γεγεννημένα ἐξ ἐπηρείας εἶναι τοῦ βασιλεύσαντος 654-5.

pro dativo: ἴσα γονέων 70, Ἡρώδου ὅμοιον 461, τοῦ κάμνοντος ὠφέλιμον 527.

subiectivus: σοφίας εὖρεμα 9, εὐτεκνίας δώρημα 37, ἀκμὴ τῆς νεότητος 68, τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας 131, χειρῶν ἐργασία 155, ὑπακοῆς ἀριστεύματα 182, παρουσία ξένων 183, ὁμολογίας βραβεῖον 489, τῆ τοῦ πάσχοντος ἔξει 544, δούλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ Καίσαρος 637, χρεῖαν τοῦ σώματος 638, φροντίδι τῶν ἐπισκηπτόντων 652.

temporis: ἐκεῖνο καιροῦ 40-1, τοῦ καιροῦ φορᾶν 481.

g e n u s: συνεχόντων ἐπηρειῶν 413.

i n d i c a t i v u s p r o f u t u r o: ἀφήμι 608, παρήμι 612, ἐπανάμι 628.

i n f i n i t i v u s a b s o l u t u s: οἰκειότερον δὲ εἰπεῖν 135-6, 266, σὺν τῷ ἱερῷ ἀποστόλω φαίειν 267, μικροῦ δεῖν 393, ὡς εἰπεῖν 405, 433.

i n f i n i t i v u s c u m a r t i c u l o: τὸ ἄρχεσθαι 146-7, τό ... σκοπεῖν 241, τοῦ μονάζειν 342, τὸ χριστιανίζειν 342-3, τὸ ... τεθῆναι 398-9, τὸ ... εὐρεθῆναι 407, τοῦ ... ἀφεθῆναι καὶ ... δεσπόζειν 475, τὸ μὴ εἰς δύο ἀρχὰς διαβλέπεσθαι 514-5, τὸ μετριάζειν 519, τοῦ ἄρχεσθαι 530, τοῦ ἀνιᾶσθαι 536, τὸ μετ' αὐτῆς καθεύδειν, ὁμοῦ τε ἐγρηγορέναι καὶ ἐργάζεσθαι 548-9.

i n f i n i t i v u s c u m p r a e p o s i t i o n e s e n s u a d v e r b i a l i: ἐπὶ τὸ γράφειν 2, ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν 147, εἰς τὸ εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι 245, διὰ τὸ ἐκ μέσου τότε γεγονέναι 407-8, πρὸς τὸ ὑφ' οὐδενὸς ὄρασθαι 465-6, εἰς τὸ φρουρηθῆναι 472, εἰς τό ... συνθέσθαι 474, διὰ τό ... πράττειν τε καὶ λέγειν 480-1, διὰ τὸ τὰς ἡνίας μὴ ὑπέχειν 512-3, διὰ τὸ πάντα ἀναθέσθαι 705-6.

i n t e r r o g a t i v a n o t a t a d i g n u: Τί τὸ ἐντεῦθεν; 94, Καὶ τὸ ὄραμα ἡλίκον; 118, ὅστις εἴη καὶ ὅθεν ὠρμηται καὶ ὅτου χάριν 123-4, τὸν τοιοῦτον τε καὶ τηλικούτον...; 202, πόθεν ἄλλοθεν 273-4, ὅποια τε καὶ ἡλίκη 275-6, τίνα ...; Καὶ ἰνατί...; 529-530.

I o n i c a e f o r m a e: εἶσω 388.

M o d i s e n t e n t i a r u m s e c u n d a r i a r u m:

1. causalium:

post ἐπεὶ vel ἐπεὶπερ:

cum ellipsi verbi: ἐπεὶ Θεοῦ δακτύλω 50, ἐπεὶ λοξά τε καὶ συγκεχυμένα 356-7, ἐπεὶ μηδὲ συνήθειαν περικόψαι τῶν ῥάστων καὶ εὐπετῶν, μηδέ τι ἀνεπίφθονον τῶν ἐπαινετῶς τελουμένων 373-5, ἐπεὶ μὴ οἶόν τε ἄλλως φανερωῶσαι τὰ κρυβῆναι μὴ ὀφείλοντα, καίπερ πανταχοῦ διαθρυλλούμενα 421-3.

post ὡς:

participium: ὡς μηδενὸς ἐν αὐτοῖς ὄντος στασίμου τὲ καὶ μακαρίου ἴσα σκιαῖς παρατρέχοντος καὶ ἄνθεσιν ἠρινοῖς ἀπομαρανομένου 13-4, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶν 290, ὡς οὐ θεραπεύων ἀξίως 553, ὡς οἰκονομίαν σωτήριον τῇ Ἐκκλησίᾳ πεποιηκῶς 620, ὡς τῆς τούτων ἀκριβοῦς ἐξετάσεως ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῷ ἀδεκάστῳ κριτῇ ταμιευομένης 660-2, ὡς εἰς τὰ ἴδια ἀπαίρειν προαιρούμενος 717-8.

indicativus praesentis: ὡς οὐκ οἶδ' 167.

2. concessivarum:

post **κἄν**:

indicativus praesentis: ὡς ἂν μάθοιεν καὶ βασιλεῖς μὴ θείων νόμων υπεράλλεσθαι, μηδὲ παρανομίαις διωγμούς καὶ φυλακὰς ἐξυφαίνειν, κἄν μέγα τῇ πορφυρίδι υπεραίρονται 486-8.

optativus praesentis: Οἷς δὲ ἀληθείας ἔρως τὸ ὄν εἰπεῖν καὶ τὸ ἀληθὲς πρεσβεῦσαι, κἄν μὴ τὸ γλαφυρὸν καὶ εὐφραδὲς ἔχοιεν ὁ λόγος 6-8.

indicativus aoristi: ἦν ὅτι μάλιστα φεύγων ἦν ὁ μακάριος, κἄν νίκης ἔπαθλον πρὸς ἅπαντας τοὺς συνελθόντας ἀπηνέγκατο 507-8.

3. conditionalium:

post **εἰ**:

imperfectus: τοῦτο δὲ οὐκ ἂν προσεγεγόνει, εἰ μὴ αὐταρκεία συνετηρεῖτο 89, ὡς, εἴ που κατὰ τινα χρείαν ἦν ἐκδημεῖν τὸν ἀοίδιμον Πλάτωνα, ἀδημονεῖν τὸν ἀείμνηστον Θεόκτιστον 210-1, εἴ πού τι καὶ μετελάμβανε βρῶμα κατάλληλον τῇ νόσῳ ἢ καὶ λουτρῶ καθ' ὑπακοὴν κεχημένως, ἠύχαρίσται μὲν τῷ Κυρίῳ, ἠνιάτο δὲ διὰ τὴν ἄνεσιν 674-5.

cum ellipsi verbi: ὡς, εἴ που τινὰ ἐναπολειφθέντα τῶν ἐπιφανῶν, ... ἐν νεκροῖς λελογίσθαι παρὰ τῶν ἔτι ὑπὲρ γῆν ὄντων 283-4, εἰ δέ ... ἐν τισὶ γλυκαίνων τὴν φράσιν ... ὁράτω τίς τὸν καρπὸν καὶ μὴ μεμφέςθω τὸν τρόπον 315-7, Ἀγαπητόν, εἰ μὴ καὶ πολλοὶ συμπνέοντες τὴν ὀργὴν τοῖς κρατοῦσι 594.

4. finalium:

post **ἵνα**:

optativus aoristi: ἵν' ἐν βραχεῖ λόγῳ τὴν ἀπολογίαν ἐνταῦθα θείημι 532, ἵνα ... τὰ ἐν μέσῳ παραδράμοιμι 602.

singularia: ἵνατί με εἰς τόδε τὸ ἀξίωμα προήγαγες; 529-30.

post **ὡς**:

optativus aoristi cum ἂν particula et indicativus praesentis: πειράζονται γὰρ καὶ δίκαιοι ὡς ἂν τῇ πυρώσει τῶν λυπηρῶν χρυσοειδέστεροι τὰς ψυχὰς γένοιεντ' ἂν καὶ μὴ ὑπολισθαίνουσιν 415-7.

5. interrogatarum (secundariarum vel priorum):

cum **ἄρα**:

imperfectum: Τὸν οὖν τοιοῦτον τε καὶ τηλικούτον ἦν ἄρα μὴ ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι; 202.

post **ἄρα**:

cum ellipsi verbi: Ἄρ' οὖν οὐχ ὑπερανεστώσης διανοίας ἀπορραγῆναι ἐπιβλαβοῦς παραδόσεως καὶ τοιοῦτον προθεῖναι ἑαυτὸν ὑπόδειγμα καλὸν τοῖς βουλομένοις μὴ μόνον ὀνόματι, ἀλλὰ καὶ πράγματι μονάζειν καὶ οἰκεῖον τῷ βίῳ καὶ τὸ ἔργον ἔχειν; 375-8.

post **οἷος**:

cum ellipsi verbi: Ἄλλ' οἷα καὶ ἡ ἀναχώρησις; 113-4.

post **ὅστις**:

optativus praesentis: ὅστις εἶη 200.

post ὅστις et ὅθεν:

optativus praesentis et imperfectum: ἠρωτήθη ὅστις εἶη καὶ ὅθεν ὥρμηται καὶ ὅτου χάριν ἢ ἐπιδημία 123-124.

post ὅποιος:

cum ellipsi verbi: τὴν γραφίδα θαυμάζομεν ὅποια τε καὶ ἡλικία 275-6.

post ὅπως:

optativus aoristi: ἀποβλέπων, τὸ τοῦ κάμνοντος ἀφέλιμον, οὐχ ὅπως ἐκτελέσειεν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα 526-7, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπῶς εἶποιμι 634.

post πόθεν:

cum ellipsi verbi: Ταῖς καθ' ἡμᾶς δὲ μοναῖς πόθεν ἄλλοθεν ἢ τῶν δέλτων εὐπορία ἢ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐκείνου ἀγίων χειρῶν καὶ πόνων ...; 273-4.

post ποῖος:

indicativus aoristi: ὅς... ποῖον δὲ ἀντιφερόμενον οὐ κατέσπασεν εἰς τὸ τῆς ἀσεβείας βάραθρον 280-2.

post πῶς:

optativus praesentis cum ἂν particula: Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, ὅλον ἑαυτὸν ἐμπαρέχοντα τὸν τῆς ὑπακοῆς υἱόν, ἀπόθητον καὶ οὐχ ὀλόστερον εἶναι τῷ γεννήτορι; 203-4.

cum ellipsi verbi: Πῶς γὰρ ἂν μοναστῆς ἀληθινὸς ὁ δεσποτείας φόβον δούλοις ἐπανατεινόμενος; 378-9, ἢ πῶς ἀγοήτευτος τὴν ὄρασιν ὁ ἐκ θεωρίας τοῦ συνόντος αὐτῷ ὑπουργικοῦ θήλεος ἀσκητῆς καθυπηρευτούμενος; 379-80.

post τί:

imperfectum: Τί οὖν ἔδει, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, οὐχὶ τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ἐναθλήσαντα καὶ ἠκριβωμένου βίου τοῖς πᾶσι, νόμον προκείμενον ἀψευδῶς εἰπεῖν τὴν ἐνουσαν αὐτῷ διάθεσιν, πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντα; 560-3.

indicativus perfecti: Τί οὕτω μέμηνας, βαρुकάρδιε καὶ ἀπηνέστατε, σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου σκύμνῳ; 624-5.

coniunctivus aoristi: Τί γὰρ καὶ εἶπω τὸν παραδώσαντα τὸν ἅγιον τῷ μοιχοζεύκτη εἰς τὸ φρουρηθῆναι; 471-2.

cum ellipsi verbi: Τί οὖν ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῆς; 451, Ἀλλὰ τί τὰ μετὰ ταῦτα; 511, Τί ταῦτα τῶν πάλαι ληστροκῶς συνεδρευόντων ἢ ἄλλως αἰρετικῶς βασιλευσάντων ἐλλιπέστερα; 600-2, Τί τὰ μετὰ ταῦτα; 663.

singularia: τί τὸ ἐντεῦθεν; 94, ἀνθ' ὧν τί τὸ πέρασ καὶ ...; 216-7, τί δὴ τοῦτο; 303, ἔξ οὗ τί γίνεται; 390.

cum comparativo: Τί γὰρ φιλαίτατον ἄλλο Θεῷ ὁμονοίας καὶ ἐνώσεως, ἡνίκα ἢ ἐνωσις μὴ ἐντολῆς Θεοῦ διίστησιν; 508-510.

post τίς:

indicativus aoristi: τίνα μὲν τῶν καθ' ἡμᾶς Ναζιραίων οὐκ ἐξηφάνισεν, τίνα δὲ κρυπτόμενον οὐκ εἰς μέσον ἤγαγεν 280-2, ὡς τίνα με ἔτεκες, πατέρα καλεῖν μὴ αἰσχυρόμενος, τὸν μηδὲ υἱόν σου ὀνομάζεσθαι ἐπάξιον; 529-30.

optativus aoristi: Τίνα ὑπομνηστήν εὖροιμι παρὰ λόγον φερόμενος; 729.

cum ellipsi verbi: τίς γὰρ καὶ χάρις τῷ μηδενὶ τερπομένῳ τῶν τῆδε ἤδη τὴν ὑπερκόσμιον λαχόντι λῆξιν, ἧς πᾶς ὁ ἐπιτυχῶν διαγελαῖ τὰ παρόντα, ὡς μηδενὸς ἐν αὐτοῖς ὄντος στασίμου τὲ καὶ μακαρίου ἴσα σκιαῖς παρατρέχοντος καὶ ἄνθεσιν ἡρινοῖς ἀπομαραινόμενου; 11-14, Ἄνθ' ὧν ... καὶ τίς ἢ ἀμοιβή; 216-7, Τίς δὲ οὗτος; 316, Ἀλλὰ τίνοσ ἔνεκεν ἡ ἱστορία; 431, Καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνοσ; 618, τίς αὕτη; 700.

cum comparativo: Τίς γὰρ ἐκείνου τὸ μέλλον προβλέψαι στοχαστικώτερος; Τίς δὲ τὸ λυποῦν μαλάξαι τε καὶ θεραπεῦσαι προσηγέστερος; Τίς δ' αὖ τὸ χρεῖωδες εἰσοῖσαι εὐμαρέστερος; Τίς δὲ τιμὴν ἀνάψαι ποικιλώτερος; 212-5, τίς ἐπιπονώτερον τῆς ἐκείνου προθυμίας ἐσπουδαιογράφησεν; 269-70.

6. relativarum et comparatarum:

a. relativarum:

post οἶος:

cum infinitivo: οἶον εἰπεῖν 175 (cf. infinitivus absolutus).

indicativus praesentis: οἶοι καὶ εἰσὶν 149.

indicativus aoristi: Ἄλλ' οἶόν με ἐν μέσῳ τῶν εἰρημένων λαθὼν μικροῦ δεῖν παρῆδραμεν 392-3.

post ὅσ vel ὅσπερ:

cum ellipsi verbi: ὧν τὸ εὐγενὲς ἐπίσημον καὶ ὁ τρόπος οὐκ ἀγενέστερος 33-4, οἷς μετὰ τῶν ἄλλων μέγιστον ἐγκώμιον καὶ τὸ τῆς εὐτεκνίας δώρημα 36-7, ὧν πολλὰ καὶ καλὰ τὰ διηγήματα 38-9, ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς 39-40, ἦπερ δυσκατόρθωτος τοῖς ὀρφανία ἠγμένοις 69, ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃν τὸ δρᾶμα 121 et pluria alia.

indicativus praesentis et futuri: ἀφ' ὧν πολλὰ τὰ κατὰ Θεὸν τέκνα πλήθουσί τε καὶ πληθυνθήσονται 218-9.

optativus aoristi: ὃν καὶ ὁ μέλλον χρόνος, εὖ οἶδ' ὅτι οὐ σιγήσειεν 338-9, ὧν αἰσχυναίμην εἰπεῖν τὰ ὀνόματα 467-8.

indicativus perfecti: ὅπερ καὶ γέγονεν 287-8, ἢ καὶ γέγονεν 506, οὗ ἐπειδὴ ὡς ἰὼν ὄφειος κανονικῶς τὴν κοινωνίαν πεφεύγαμεν 582-3, οὓς οὐδεὶς βασιλευσάντων νενίκηκεν 625-6.

plusquamperfectum: καθ' ἃς εἰώθει ὁμοστράπεζος εἶναι 251-2, ἐφ' ἧς ἐβεβήκει 262, ἐν ἣ μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν καὶ ἡ τοῦ μονάζειν παντὶ τῷ βουλομένῳ ἠγέετο θύρα 340-1.

post ὅσος:

cum ellipsi verbi: ὅση καὶ ὑπωπιάζειν τὸ σῶμα δυναμένη καὶ ἀταπείνωτον αὐτὸ πρὸς τὰς πνευματικὰς λειτουργίας διαφυλάττειν ἰσχύουσα 263-4, καθ' ὅσον οἶόν τε 396.

indicativus praesentis: ὅση ὀρώσιν τε καὶ ἀκούουσιν 200, ὅσα ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ποιῶν τε καὶ λέγων γνωρίζεται 300-1.

post ὅστις:

imperfectum: Ἄτινα παρασκευὴ μὲν ἦν τῆς τυρευομένης αὐτῷ πονηρίας 579.

indicativus perfecti: ἄτινα ... φευκταῖα εἶρηκεν 370-1.

b. comparativarum:

post οἶος:

cum nomine: οἶά τινα ἀμοιβήν 21, οἶά τις ἄριστος παλοδάμνης 79, οἶα τὰ τῶν μαστροπῶν 86, οἶον τὸ κατ' ἐξαγόρευσιν ἀγώνισμα καὶ τὸ καθ' ὑπακοήν κατόρθωμα 157, οἶον ὀφθαλμὸς δεξιὰ βλέπων, χεὶρ ἐργαζομένη, ποῦς βαδίζων, σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης καρτερός, συνόμιλος γλυκερός 206-7, οἶά τις οἰακοστρόφος 353, οἶον Ἰωάννης 454.

cum participio: οἶα παρὰ χειρὸς ὠραιογραφοῦσης 49-50.

optativus praesentis: οἶος ἐγὼ φαίνομι 26.

imperfectum: οἶος ἦν τὸ πρότερον 414-5.

post καθὰ vel καθάπερ:

cum ellipsi verbi: καθάπερ τινὰ λύχνον αἰείφωτον 27-8, καθάπερ ὑπὸ ἐλληνίζουσης τὸ χριστιανίζειν 343-4.

cum participio: καθάπερ τινες ὑπόπτεροι συντρέχοντες 501.

post ὡς vel ὥσπερ:

cum ellipsi verbi: ὥσπερ τις Αἰγυπτιακὴ μάστιξ ἐκ τῆσδε εἰς τήνδε 43, ὥσπερ τι ἔρνος εὐθύβλαστον 68, ὡς οὐπω τίς τῶν καὶ πατρικαῖς ἐπιμελείαις προμηθευομένων 71-2 et pluria alia.

optativus cum ἂν particula: ὡς ἂν τις οἰηθεῖη 24, ὡς ἂν βούλοιο 129.

7. temporalium:

post ἐπὶ:

cum ellipsi verbi: ὅτι μηδὲ ...καλόν, ἐπὶ ἢ ὁμόνοια οὐ διαφωνία πίστεως, οὐδὲ ἐντολῆς Θεοῦ παράβασις, οὐδ' οὐ μὴν κανόνος ἀθέτησις 656-8.

post ἐπειδή:

cum ellipsi verbi: ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ ὀρθῆς γνώμης ὁ σκοπός 645.

post ἕως:

indicativus cum ἂν particula: ἕως ἂν ἠδύνατο σθένειν καὶ μικρὰν ἀφιέναι φωνήν 712-3.

indicativus cum ὅτε: ἕως ὅτε προελθὼν τῆς κέλλης διὰ Κύριον ἐγνώρισε καὶ μὴ βουλόμενος 553-4.

post ἡνίκα:

cum ellipsi verbi: ἡνίκα ἀπαγωγαί καὶ μεταγωγαί, διωγμοὶ καὶ ἐξετασμοί, διαχωρισμοὶ τε αὖ καὶ ἀφορισμοί, ἀπειλαί τε καὶ ὄργαι, ἐρωτήσεις τε καὶ ἀνταποκρίσεις καὶ ὁ ἐν πάσῃ τῇ πόλει κωδωνισμὸς 614-6.

post μέχρι:

cum nomine: μέχρι γήρους 248.

singularia: μέχρι τοῦ δεῦρο 262-3.

post ὅποτε:

cum ellipsi verbi: ὅποτε καὶ πείρα ἰόντων δυστέκμαρτον τὴν νίκην σὺν Θεῷ ποιήσασθαι 227-8.

negationis usus:

μη pro ου: ἐπεὶ μὴ εἶχεν ἄλλω τινὶ φαρμάκῳ ἐπαμῦναι τῷ προσιόντι 326, ἐπεὶ μὴ οἶόν τε ἄλλως φανερωῶσαι 421-2, ὁμολογητὴν δὲ Χριστοῦ καὶ μὴ βουλόμενος 463, ἡ μοιχικὴ βασιλεία μὴ βουληθεῖσα 485.

μήτε pro οὔτε:

μηδὲ pro οὔδε: ἐπεὶ μηδὲ ἔνεστιν ἡδύτερόν 235-6, ὡς ἂν μηδὲ αὐτὸ τὸ καλὸν ἀβασάνιστον εἶη 366, ἐπεὶ μηδὲ δογματικὸς ἦν 396, φωνὴν δὲ ἀφήσιν λίαν ἀμυδρὰν μηδ' ὅτιοῦν ἔχειν 705.

οὐ pro μή: ἐπὶ ἢ ὁμόνοια οὐ διαφωνία πίστεως 657.

οὐδὲ pro μηδέ: ὡς οὐδὲ κύριος ὀβολοῦ 216.

οὐδ' et οὐ cum μὴν particula: οὐδ' οὐ μὴν 85, 549-50, 657, 670.

οὐ vel μὴ cum ὅτι coniunctione: μὴ ὅτι γε 518, 626.

οὔτε cum coniuncte disiunctivo et adverbio (ἢ ὅσον): οὔτ' αὖ ἐπισκῆπτειν ἀναγνώσεσιν ἢ ὅσον ἐκ τοῦ παραναγινώσκοντος ὑπηρέτου 670-1.

singularia: οὐ τι που 84.

neutrum adiectivi vel participii activi vel infinitivi cum articulo pro substantivo: τοῦ ἀληθοῦς 1, τοῦ ἀψευδοῦς 5, τὸ ὄν εἰπεῖν καὶ τὸ ἀληθὲς πρεσβεῦσαι, κἂν μὴ τὸ γλαφυρὸν καὶ εὐφραδὲς 6-7, τὸ εὐκλεὲς 25, μετὰ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τὸ χρήσιμον 31, ὧν τὸ εὐγενὲς ἐπίσημον 33-4, et pluria alia.

nominum formae:

adiectivorum: μολιβδίνης 535, σιδηραῖαν 547.

propriorum: Βυζαντίδι 44, 292 sed cf. Βυζάντιον 288, 512 et Βυζαντίῳ 643, Συμβόλους (gen.) 112 sic ad codices sed cf. ἤχους (gen.) ad Theodori Studitae epistolas (Fatouros) 18,57 et 63,23 et θρήνου (gen.) ad epistolam 498,29].

substantivorum: βασιλίτσα 406, βαφίδι 48, πόλις (voc.) 425, φρουρέα 498.

numeralium formae: ἅπαξ τῇ ἡμέρᾳ ἢ δις 637, δις 724, δις δύο 52, δις δυοκαίδεκα 681, δις δυοκαίδεκα πρὸς ἄλλοις τέσσαρσι τῶν διωγμῶν καὶ τρισὶ 681, εἴκοσι πρὸς τέσσαρσιν 574-5, ὀκτῶ πρὸς τεσσαράκοντα 680, τῷ ὀγδοηκοστῷ ἔτει πλὴν ἑνὸς 682.

derivativa: δεκατῆμερον 254, δευτερεῖα 166, δισσευόμενον 254, ἐννατίζουσα 251, τριστάτης 280.

optativus pro coniunctivo: γένοιτ' ἂν 416-7.

optativus aoristi pro futuro: δοίη 163, ὑποτάξειεν 229, τελευτήσειεν 231, σιγήσειεν 339, εἴποιμι 505, παραδράμοιμι 614, εὔροιμι 729, φύγοιμι 730.

optativus praesentis pro futuro: ἀφήμι 608, παρήμι 612, ἐπανήμι 628.

optativus sensu voluntativo: φαίνομι 27, εἵπομι 505, ἔχοιεν 703.

optativus sensu precantivo: ἐποπτεύοις 732, ἀνορθοῖς, διευθύνοις, συντηροῖς 733, συμποιμαίνοις 734.

participium generis masculini pro feminino in genetivo plur.: τῶν συνεχόντων ἐπηρειῶν 414 (vide genus).

perfectum pro aoristo: γέγονε(ν) 94, 506, 695 (sed vide et v. 578 ad apparatus fontium), ὠρμηται 124, μεμαθηκότος 125, πεποιήται 168, διατεθρούλληται 205, πεφανέρωται 432, γεγόνασι 606, ἀκήκοεν 643, ἀναβεβίωκεν 679, μεμελώδηκεν 707.

perfectum pro imperfecto: πεφεύγαμεν 583.

pleonasmus: ἀπὸ γὰρ τῆς πατρίδος ἀπάρας 115, ἐκ τῶν ... καὶ ἐκ τῶν ἔξωθεν 372.

plusquamperfectum pro aoristo: ἠνέφκτο 341, οὐκ ἐδεδίσαν 607.

praepositionum usus:

διά:

temporaliter: δι' ὅλου ἔτους 434, 586.

εἰς:

pro ἐν cum dativo: καθίστησιν ἑαυτὸν εἰς τὸν ἐκείνου τόπον 223, ξενιζόμενος παρὰ μονασταῖς, παρὰ μιγάσιν εἰς τὰ ὑπερέκεινα 336, ὡς καὶ εἰς ὅπας τῆς γῆς δέει τῶν διωκτῶν τινὰς διασωθῆναι 617-8, εἰς τὴν οἰκείαν πάλιν ποιμνὴν ἀποκαταστήσασα 6510 εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀδιαδόχῳ φωτὶ ἀναβεβίωκεν 679.

sensu consecutivo: εἰς τὸ εἶναί τε καὶ ὀνομάζεσθαι 245.

temporaliter: εἰς τροφήν 260, εἰς τὸ μέλλον 536-7, εἰς τοὺς αἰῶνας 745.

ἐν:

pro εἰς cum accusativo: ἐν τοῖς ἀκηράτοις γενόμενος 17, ἀλλ' ὡδέ που μακρὰν ἀποδραμῶν ἐν τοῖς τοῦ Ὀλύμπου μέρεσι 110, συνερχόμενος ἐν τε ψαλμωδίαις, διατροφαῖς τε 174, μετάγει ἐν τῷ Βυζαντίῳ 643.

temporaliter: ἐν καιρῷ τῆς νίκης 226, ἐν νεαζούσῃ ἡλικίᾳ 428, ἐν θέρει 534, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι 661, ἐν ὥρᾳ δύσεως ἡλίου 718, ἐν καιρῷ σου τῆς ἐξόδου 737.

ἐπί:

cum accusativo pro ἐπί cum genetivo: ἐπὶ τὸ αὐτὸ 52, ἄγεται ἐπὶ τὸν Καίσαρα 453.

singularia: καθιοῦσιν ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸ γράφειν 2, πληρῶντων αὐτὴν τῶν καλῶς τὰ ἐνόητα κενούτων ἐπὶ μεθέξει τῶν ἀκενώτων καὶ αἰωνίων 328-9, ὡς ἐπὶ πολέμιων τινῶν πρὸς τὸν ἄοπλον μοναστὴν τοῦ Χριστοῦ 442-3, τὸ δὲ ἐφ' ὅτῳ παρῶ λέγειν 567.

temporaliter: ἐπὶ πολὺ 646, ἐπὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων 659-60.

κατά:

pro εἰς τι: ἑαυτὸν ἐπιδιδούς κατὰ κοινήν φιλοτησίαν 84-5.

temporaliter: ἡ καθ' ἡμέραν 250, Κυριακῆς τε καὶ ἑορτῆς, καθ' ἄς... 251, κατὰ καιρὸν 260.

μετά:

pro μετά cum genetivo: μετὰ γονυπέτησιν 190.

singularia: τοῦ δὲ μονωτάτου μετὰ Θεοῦ ἐγκαταλειφθέντος 120-21.

παρά:

pro παρὰ cum genetivo: παρὰ τινι 111, παρὰ τοῖς εὐσεβέσι 501 (vide et dativus pro genetivus), πολλῆς δυνάμεως παρ' αὐταῖς ἐξερχομένης 540 (sed et cum genetivo: παρὰ τοῦ πατρός 183, ταῖς παρὰ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν δεξιώσεις 308, τὰς παρ' ἑαυτοῦ κακοπαθείας 309. Vide et v. 392-3 et 418-9 ad apparatus fontium).

sensu disiunctivo: ὡς ἄλλην συστήσασθαι περιουσίαν παρὰ τὴν γονικὴν κληρονομίαν 88.

πρὸς:

cum accusativo: πρὸς τὸ ἄναντες 83, τὰ πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ Καίσαρος 479-80, πρὸς τὸν Ἡρώδου ὅμοιον 462, ὑποκλίνειν ἓνα ἕκαστον πρὸς τὸ σφῶν θέλημα 611, Ἠντιβόλει ὁ γέρον μετακομίζεσθαι πρὸς ἀναγκαίαν χρείαν τοῦ σώματος 639.

sensu consecutivo: πρὸς τὸ ὑφ' οὐδενὸς ὀραῖσθαι 466-7.

temporaliter: εὐρήσεις τοὺς χρόνους ὀκτῶ πρὸς τεσσαράκοντα 680 sed vide et πρὸς cum dativo καὶ εἴκοσι πρὸς τέσσαρσιν 574-5, διδυοκαίδεκα, πρὸς ἄλλοις τέσσαρσι 681.

ὑπὸ:

singularia: ἀπεργαζόμενοι τοὺς ὑπὸ χεῖρα 148-9, ἐπέστειλεν δ' ὅμως ὡς ὑπὸ Θεῶ μαρτυρι 568-9.

pronominum formae et usus:

demonstrativorum:

ἦδε pro indefinito: ἐκ τῆσδε εἰς τήνδε 43.

indefinitorum:

ἄλλος pro ἕτερος: ὡς ἄλλην συστήσασθαι περιουσίαν παρὰ τὴν γονικὴν 88, ἐπεὶ μὴ εἶχεν ἄλλω τινὶ φαρμάκῳ ἐπαμῦναι 326, εἰ δὲ καὶ ἄλλον ἔσχεν 383.

ἅπας pro πᾶς: καὶ μικροῦ λαθῶν ἅπαντας 553, ἅπασιν ἀφήσιν 697-8, Ὡς ἂν ἔχοντές σε ἅπαντες εἰς Θεὸν καὶ πρὸς Θεὸν προασπιστὴν 739.

ὁ δεῖνα: οὐ τῷ δεῖνι καὶ δεῖνι 29.

πᾶς pro ἅπας: πάντα λογισμὸν ἀνατιθέμενος 168-9.

relativorum:

ὅποῖος: ὅποια τε καὶ ἡλικία 275-6.

attractio: Μάρτυρες δὲ τῶν κατορθωμάτων, ὧν καὶ τὰ αἰτήματα 524, τῆς καλῆς ὁμολογίας, ἧς ὡμολόγησεν 641.

proverbia, et locutiones:

ἄκρας ταπεινοφροσύνης δεῖγμα 16.

ἡ δόξα ἀνθρώπου ἐκ τιμῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ 23.

οὐδὲν ὀνίνησιν τὸ πατρικὸν γέρας τὸν ἀκλεᾶ τε καὶ ἀγέραστον 26.

ἔξεισιν ἀβραμαία προθέσει 109.

μνήμης ἀξία, ἀκούουσί τε κατανύξεως ἔχουσα φάρμακον 114-5.

ὁ θεῖος ἔρωσ πάντων ἐξιστῶν τὸν ἐραστὴν καὶ περὶ αὐτὸν μόνον συνάγων τὴν ἔφεσιν πυρπολουμένην 121-2.

ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας 130-1.

εὐχῆς πτέρωσις 154.

στάσεως καρτερία 156.

νεκροῦται θέλημα 158.

τὰ δευτερεῖα τοῖς ἄλλοις δίδωσιν 165-6.

σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης καρτερός 207.

ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ πρὸς εὐχρουν χαρακτῆρα τῆς εὐμούσου ὑποταγῆς 220-1.

τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεται 224.

λίθοις λιθοβοληθήσεται, ἡ βολίδι κατατοξευθήσεται 231.

μηδὲ ἔνεστιν ἡδύτερόν τι τοῦ Θεοῦ ἔχειν ἐν θεωρίᾳ, ὅς ἐστι γλυκασμὸς καὶ ὄλος ἐπιθυμία τοῖς γενομένοις αὐτοῦ τῆς ἀκορέστου ἀγάπης 235-7.

ἀναβάσεις ἀρετῶν ἐν καρδίᾳ διατιθέμενος 239-40.

ζητούσης τῆς ἀγάπης καὶ τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον 241-2.

ὁ χειμῶν τῆς ἀσεβείας 278.

τὸ τῆς κακίας δοχεῖον 279.

ὁ πολυκέφαλος δράκων 279.

τίνα δὲ κρυπτόμενον οὐκ εἰς μέσον ἤγαγεν 281-2.

τὸ τῆς ἀσεβείας βάραθρον 282.

ὡσπερ τινα σπινθῆρα ἐν ἀποβύστῳ τόπῳ κείμενον 283-4.

ἴν' ἀναφανῆ μετὰ παρέλευσιν τῆς νυκτομαχίας ἀστήρ ἐωθινός 286-7.

ἀνὴρ ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδύτερος τὸν τρόπον, ἀσκητικὸς τὸ εἶδος 294-5.

ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτός καὶ ἡμέρας 307.

ὁράτω τις τὸν καρπὸν καὶ μὴ μεμφέσθω τὸν τρόπον 315-6.

ἀπαλύνων τὴν τραχυνομένην καρδίαν τοῦ κάμνοντος 330-1.

ἠνέωκτο θύρα, πάλαι ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλείας κεκλεισμένη, καθάπερ ὑπὸ ἑλληνιζούσης τὸ χριστιανίζειν 341-3.

πολλοὶ πνεύσαντες πειρασμοί· 349.

οἷά τις οἰακοστρόφος ἐν μέσῳ κλύδωνος περιζέοντος 353-4.

καπηλικά κέρδη 370.

Ἦψατο ὁ ζῆλος 381-2.

ἐρηρυσμένον ἔχων τὸν πόδα· 389.

αὔξει τὸ ποίμνιον 391.
 ὡς ἐκ μέσου λεόντων 404.
 συννεφεῖν τῆς ἐκείνου ἀρετῆς τὴν ἀκτῖνα 415.
 πειράζονται γὰρ καὶ δίκαιοι, ὡς ἂν τῇ πυρώσει τῶν λυπηρῶν
 χρυσοειδέστεροι τὰς ψυχὰς γένοιτο 415-6.
 οὐ γὰρ Θεὸς τὸ σπουδαζόμενον, ἐκεῖ οὐδὲν τὸ νικῶν τὸν φιλόθεον 483-4.
 Ἰσασιν γὰρ θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ πολέμοι 492-3.
 ἔπαθεν δὲ πάθος μᾶλλον ὁ ἀναίσθητος λίθος ἢ τι καινὸν ἐκεῖνος 497-8.
 καθάπερ τινες ὑπόπτεροι συντρέχοντες 500.
 Τί γὰρ φιλαίτατον ἄλλο Θεῷ ὁμοιοῦσας καὶ ἐνώσεως, ἡνίκα ἢ ἐνώσις μὴ
 ἐντολῆς Θεοῦ διίστησιν; 508-10.
 τὰ ὑπὲρ δύναμιν οἴσει φιλία 531.
 κάμνον Χαλδαϊκὴν 535.
 αὐχῶν τὴν προᾶξιν ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον 550.
 φιλοῦντος τοῦ ἀκροατοῦ τὸ μέτριον 555.
 σκώπτοντές τε καὶ διαγελῶντες 564.
 μετακυλίσας ὡς ἐν κύβω 569.
 ῥίψασπις ἐν πᾶσι γέγονε 578.
 ὡς ἰὸν ὄφεως πεφεύγαμεν 582-3.
 ἐπὶ ξυροῦ 583-4.
 αἰδοῖ τοῦ σχήματος 591.
 θρῆνον ἐμποιῶν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀναισθητοῖς λίθοις 630-1.
 τὸν τῆς εὐσεβείας φρουρὸν 633.
 διήγημα φοβερὸν καὶ λάλημα φρικτὸν 647-8.
 μὴδὲ φίλον Θεῷ ἄλλο τι ὡς τὸ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμοιοῦσας καλόν, ἐπὶ ἢ
 ὁμόνοια οὐ διαφωνία πίστεως, οὐδὲ ἐντολῆς Θεοῦ παράβασις, οὐδ' οὐ μὴν
 κανόνος ἀθέτησις 656-8.
 γόνυ κλῖναι 670.
 καλὸν διάυλον καὶ ἡλιακὸν δρόμον τετέλεκεν 676.
 εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀδιαδόχῳ φωτὶ ἀναβεβίωκεν 679.
 τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης 720.

sententiae exclamativae:

post ἀβάλε:

Ἀβάλε τὰ τότε γεγενημένα παρὰ τῶν σταλέντων δύο στρατηγῶν 441-2.

post αἰ αἰ:

Αἰ αἰ, συνοδικῆς εὐταξίας κατάστασις 599-600.

post οἰ οἰ:

Οἰ οἰ, χριστιανικῆς βασιλείας ὑπόληψις 600.

post φεῦ:

Φεῦ τῆς τοῦ καιροῦ φορᾶς 591, Φεῦ τῆς ἀναλγήτου καρδίας τῶν, οὐκ οἶδ'
 ὅπως εὐπρεπῶς εἴποιμι, στρατιωμονάχων φυλάκων 633-5.

post ὦ:

Ὡ τῆς ἀνδρικῆς καρδίας 455-6, Ὡ τῆς ἀτοπίας, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐξυβρίσεως 477-8, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς 561, Ὡ τῆς τῶν πραγμάτων φορᾶς 605, Ἀλλ' ὦ 628, 684.

superlativorum forma e: πρεπωδέστατον 32, μονωπάτου 120, μονώτατος 452, φιλαίτατον 509.

superlativo additur ὅτι: ὅτι μάλιστα ἐπάγουσα πάνδημον 42, ὅτι μάλιστα ἐμοὶ ἀξία 114, ἄτυφος ὅτι μάλιστα διήρχετο 189, ὅτι μάλιστα εἰς τὸ εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι μονὴν εὐαγεστάτην 245, Ἦν γὰρ ὅτι μάλιστα ὁ ἀνὴρ ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδύτερος τὸν τρόπο 294-5, ἦν ὅτι μάλιστα φεύγων ἦν 507.

verborum forma e:

αἰσθομαι *pro* αἰσθάνομαι: ἦσθεις 611.

αἰσχύνομαι: αἰσχυναίμην 467.

ἀνοίγω: ἠνέωκτο 341.

ἀπόλλυμι: ἀπολελωκῶς 672 *sed cf.* ἀπόλωλεν 471.

γί(γ)νομαι: γινόμενος 79, 175, 206, 314, γινόμενον 104, 198 (*sed cf.* γιγνώμενα 450), ἐγγίνεται 159.

γινώσκω: *semel* ἀναγνούς 185

γνωρίζω: γνωρίζεσθαι 74, ἀνεγνωρίσθη 290, ἐγνωρίζετο 291, 335, γνωρίζεται 301, ἐγνώρισε 553.

δέδια: δεδιῶς 322, ἐδεδίσαν 607 *sed et* δέδοικα: ἐδεδοίκει 406.

διανέμω: διανείμειν 702.

δίδωμι: ἐκδιδούντων 96 (*sed* ἐπιδιδούς 84, ἐπιδιδόναι 329), παραδώσαντα 471 (*sed* προῦδωκεν 78, δοίη 163, παρέδωκεν 719).

εἶμι: εἴσεισιν 288, ἄπεισιν 572, ἐπάνεισιν 573..

ἐπιδεικτιᾶω: ἐπιδεικτιῶν 549 (*sed* ἐπιδεικνύμενος 209).

εὐρίσκω: εὔρε 348.

ἔχω: ἔχοιεν (*sing.*) 7, 703.

ἴημι: καθιοῦσιν 2, συνιῶν 22 (*sed* ὑφιέντες 741), ἀφήσιν 698 (*aor. sed* ἀφῆκεν 97).

ἴστημι: (ἐξ)ιστῶν 122 [*sed* (ὑφ)ισταμένας 365, (ὑπεραν)εστώσης 375, (δι)ίστισιν 510, (ἐν)ιστάμενοι 584, ιστάμενος 588, (παρ)ισταμένους 712].

μοιχᾶω: μοιχωμένους 469, 619 (*sed* μοιχεύει 430).

ὀρῶ: ἐπωφθείσης 57 (*sed* ὀφθείσαις 38 *et* ὀφθείς 413), παρεωραθεῖσιν 660.

ρίπτω: μεταρριπτούμενον 599.

τίθημι: θείημι 532 (*sed* προσθείην 209, περιθείς 547, διαθέσθαι 700).

φέρω: ἀπηνέγκατο 508 (*sed* ἐνεγκῶν 644).

φημί: φαίουσιν 9, φαίειν (*inf.*) 267, φησιν (*plur.*) 564 (*sed vide* φασί 250).

verbum activum pro medio vel passivo: ἐγνώρισε 553.

verbum intransitivum pro transitivo: ἀνθεῖ ... τὴν καλλίστην σύνεσιν 69-70, πειρώμενος ὑποκλίνειν ἕνα ἕκαστον πρὸς τὸ σφῶν θέλημα 610.

verbum medium pro activo: ἐποιήσατο 149, χωλανεῖται 153, πεποίηται 168, μοιχωμένους 469, 619, καταστεψάμενος 469, παραλείψομαι 546, 706, θέμενος 575, ὑπαρχθέντων 586.

vocabula ex sermone latino: βαλανεῖον 609, μόδιον 27, Καῖσαρ 462, 643, Καίσαρος 474, 480, 571, 583, 637, Καίσαρι 76, 436, 467, Καίσαρα 453, κέλλης 553, κέλλη 635, νοταρικῆς 71, ῥεγεῶνες 55.

Index troporum et figurarum*

A. Tropi

Circumlocutio (περίφρασις):

ἀποταγήν ἐποιήσατο 149, οικοδομήν πεποιήται 168, δόξαν ἑαυτῶ περιποιούμενος 193-4, τοιοῦτον αὐτῶ τὸ τέλος 220, νίκην ...ποιήσασθαι 227-8, φιλοπτωχίαν ἐμποήσας 304, μαρτυρούμενον ἔχων 313, ἀπολογία ποιησάμενος 505-6, χρείαν... ποιῆσθαι 664.

Denominatio (μετωνυμία):

τὸ τῆς κακίας δοχεῖον 279, ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλείας κεκλεισμένη 342, οὐχ ὑπέπτηξεν τῶ κράτει 456, ἡ μοιχική βασιλεία 485, τῇ πορφυρίδι ὑπεραίρονται 488.

Exadversio (σχῆμα λιτότητος):

οὐ τοῦ ἀληθοῦς 1, ὀλίγα τοῦ ἀψευδοῦς φροντίζοντες 5, οὐχ ὄσιον 27, οὐκ ἀγενέστερος 34, οὐκ ὀλίγαις 42, οὐκ ἄκαιρον 45, οὐκ εἰς τὰς ἐγγύθεν κώμας 109 et pluria alia.

Plurisio (εἰρωνεία):

σήμερον ὡς παλαιοὶ καθηγούμενοι 143, ὁ θαυμαστός φρούραρχος 469, τοὺς φρουράρχους ἡγουμένους 612-3, ὡς οἰκονομίαν σωτήριον ... πεποικῶς 620, στρατιωμονάχων φυλάκων 634-5, τῆς ἑαυτοῦ σοφωτάτης οἰκονομίας 648-9.

Intellectio (pars pro toto/συνεκδοχή):

παιδευτικὴ ῥάβδος τοῦ Θεοῦ 62, ἐσυρμαιογράφησεν ... ἐσπουδαιογράφησεν 269-70, διὰ μέλανος 325-6, ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ Θεοῦ 646-7, ποῦ χεῖρα ἀπερείσομαι 728, θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ 732.

Pronominatio (ἀντονομασία):

τὸν κατὰ πνεῦμα Ἰακώβ 217, ὁ πολυκέφαλος δράκων 279, ὁ τῆς εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως τριστάτης 279-80, ὁ τοῦ μοναδικοῦ τάγματος πικρὸς διώκτης 280, τῶν καθ' ἡμᾶς Ναζιραίων 281, ὁ ἡμέτερος Ἡλίας 285, τοῦ νέου Ἀχαάβ 286, ἀστὴρ ἑωθινὸς 287, Βυζάντιον 288, 512, ἡ δὲ χεὶρ Ἀβεσσαλώμ 437, τὸν ἄοπλον μοναστὴν τοῦ Χριστοῦ 443, τῆς τῆ Ἡρωδιάδι

---

* HLAUSBERG, *Handbook of literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*, foreword by G. A. Kennedy, translated by M. T. Bliss, A. Jansen, D. E. Orton, edited by D. E. Orton & D. Anderson, Leiden – Boston – Köln: Brill 1998; CONLEY T., «Byzantine teaching on figures and tropes. An Introduction», *Rhetorica* 4:4 (1986), 335-354.

όμογνώμονος 457-8, ό τούτου μιμητής ... πρὸς τὸν Ἡρώδου ὅμοιον 460-1, τῷ μοιχοζεύκτη 472, οἱ μοιχαλλοῖωτοι 478, ό Θεολόγος 492, Χριστιανοῦ προσηγορίαν ἔχοντος 623, εἰς Σκύθας 647, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης 720, τοῦ καλοῦ Πατρὸς 728, τοῦ Πονηροῦ 730.

S u p e r l a t i o (ὑπερβολή):

τοσοῦτον φανείς περιδέξιος ... Καίσαρι 73-76, τοῦ δέ ... κατέπληττε τὴν διάνοιαν, τελειωτικῶς γινόμενον 103-4, τοῦ μὲν χωριζομένου ... θρήνοις 118-9, τοῦ δέ μονωπάτου μετὰ Θεοῦ 120, τοιοῦτος ό θεῖος ἔρως ... πυρπολουμένην 121-2, ὠνειδίζετο ... δεχόμενος 183-4, ἀποπεμπόμενος ... ό θαυμασιώτατος 190-2, ἀφιλόυλος, ὡς οὐδὲ κύριος ὀβολοῦ 216, λήθην λαμβάνειν ... τροφῆς 237-8, δεκατῆμερον ... βραδυποσίας 254-5, παρὰ τοὺς πολλοὺς, ἵνα μὴ λέγω τοὺς πάντας 265-6, περιβόητος ... πάση τῇ Βυζαντίδι 291-2, ὅλους οἴκους μετέπλασεν ... εἰς βίον ἐνάρετον 302-3, ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας 307, πρῶτος γὰρ καὶ μόνος ... δέδεικται 317-9, πάντων τὸν Πλάτωνα ... ἐπιφερόντων 337-8, μόνος ... ἀκλόνητος διαμένων 433-4, καταλιμπάνεται μονώτατος 452, διήλθεν τὴν κάκωσιν ὡς ἐν ἀδύτοις ἀναπαυόμενος 483, εὐχὴν ... ταμεύεσθαι 536-7, οὐδεὶς ό τὰ ὀρθά ... θεῖα 592, ὡς καὶ εἰς ὀπάς ... διασωθῆναι 617-8, ἦν ... συλλυπούμενος ... ψυχὴν 671-2, ὡς εἰς τὰ ἴδια ἀπαίρειν προαιρούμενος 717-8.

T r a n s l a t i o (μεταφορά):

σιγῆς μόδιον 27, τρίβον σωτηρίας 63, θεῖος πόθος, ὃν ἀνῆψεν ἐαυτῷ 98, κατέπληττε τὴν διάνοιαν 104, πτερωθεὶς ἔρωτι, σβέννυσι ... πόθον 106, ἔφεισιν πυρπολουμένην 122, ἄνθει τῆς ἡλικίας 131, καλὴν τὴν βάσιν ... οἰκοδομὴν πεποιήται 167-8, γίνεται ἀδάμας τῇ καρτερίᾳ 170-1, διαλάμπων ... ἐν πολλοῖς συνάθλοις 171, ἔρωτι ταπεινώσεως βαλλόμενος 195-6, τὸν τῆς ὑπακοῆς υἱὸν 203-4, ἐφύλαξεν ... εὐπείθειαν 229, θεωρίας γλυκαίνεται ... γευόμενοις ... τῆς ἀκορέστου ἀγάπης 235-7, ἀναβάσεις ἀρετῶν 239, ό χειμῶν τῆς ἀσεβείας 278, πικρὸς διώκτης 280, ἀσεβείας βάραθρον 282, ἠδὺς τὸν λόγον, ἠδύτερος τὸν τρόπον 294-5, γλυκαίνων τὴν φράσιν 315, τῆς ἱεραρχίας ὕψος 322, κάμπτον πρὸς οἶκτον 327, ἀπαλύνων τὴν τραχυνομένην καρδίαν 330-1, πνεύσαντες πειρασμοί 349, τὸ τῆς ψυχῆς ὀκνῶδες ἀποσεισάμενος 354, εἰς τὰς ... νομοθεσίας εἰσελθῶν 361, ἠψατο ό ζῆλος 381-2, διατρέφων διδασκαλίας πόα καὶ ναματίζων κατηχήσεως ρείθρω 389-90, συννεφεῖν ... ἀρετῆς τὴν ἀκτῖνα 415, πυρῶσει τῶν λυπηρῶν χρυσοειδέστεροι τὰς ψυχὰς γένοιντ' 416, πίστις ... ἐσφραγισμένη 426-7, ἐνεγκεῖν εἰς μετάμελον 450, θησαυρὸν ἀληθείας 464, φυλακὰς ἐξυφαίνειν 487, ἔτερον γλυκαίνων πικραίνόμενον 544, νόσω βαλλόμενον 636, μαλαχθεὶς τὴν ... καρδίαν 643-4, ἐξ ὑπακοῆς ἀνατείλας 677, ἥλιον τῆς δικαιοσύνης 720, ἐν τρίβοις τῶν θεῶν ἐντολῶν 735-6, θύραν ἀνοίγοντες ... τοῖς ὀλεθρίοις πάθειν 742.

B. *Figurae per adiectionem*

Anaphora (ἀναφορά, ἐπαναφορά):

in adverbis: χθές ... καὶ σήμερον...χθές ... καὶ σήμερον 142-144, πῆ μὲν ... πῆ δὲ 173-4, 254, 664-666, ὁμοῦ μὲν ... ὁμοῦ δὲ 208, 428-429, πάλιν ... πάλιν 629.

in conjunctiones: οὐχὶ ... οὐχὶ 81-2.

in praepositiones: καὶ μετὰ ... καὶ μετὰ 595-6.

in nomen: ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδύτερος τὸν τρόπον 294-5.

in pronomibus: τίνα μὲν...τίνα δὲ 280-1.

Annominationis (παρονομασία):

λύχρον...λυχνίαν 28, ἄλλον ἄλλοθεν 96, σεμνείους ... ἀσέμων 100, τυχοῦσαν ἐχούση 127, ἀναποτάκτως ἀποτασσομένων τὴν ἀποταγήν 136, τὴν ἀποταγήν ... τὴν ὑποταγήν 149-50, κοινός τε καὶ ἐπίκοινος 175, πατριάρχαι ... ποιμνιάρχαι 218, ἐννόμως τε καὶ ἐνθέσμως 224, συνεστίους ...συσσίτους 247, βραδυποσίας ... ἀποσίας 255, ἄλλων ἀλλαχοῦ 292, κενούντων ... ἀκενώτων 329, βαλλόντων καὶ βαλλομένων 393-4, ἀφιλάργυρος, ἀφιλοκτῆμων 414, ἀντεπιφέροντος καὶ ἀντεπιστέλλοντος 440, αὐτοκίνητος ... ἑτεροκίνητος 455, ἄλλοι τὲ ἀλλαχόθεν 499-500, ἀπαγωγαὶ καὶ μεταγωγαὶ 614, προασπιστὴν ...ὑπερασπιστὴν 739-40.

Complexio (συνδυασμός ἀναφορᾶς-ἐπιφορᾶς):

in praepositiones: ἀντί ... ἐν ... ἀντί ... ἐν ... ἀντί 99-100.

Conversio (ἀντιστροφή, ἐπιφορά):

πτερωτῆς τοῦ γένους καὶ τῶν ἕξω τοῦ γένους 318.

Gradatio (κλίμαξ):

Οὐ γὰρ ἐξαγόρευσις, ἐκεῖ καὶ πεποιθήσις ... οὐ πεποιθήσις, ἐκεῖ καὶ κοπή θελήματος ... καὶ οὐ κοπή θελήματος ἐκεῖ ... τελείωσις 522-3, ἀρπαγή ... καὶ μετὰ τὴν ἀρπαγήν κάθειρξις καὶ μετὰ τὴν κάθειρξιν συνόδου ἡμέρα 595-6.

Parechesis:

μετελθὼν τῶν ἐνθένδε καὶ ἐν 17, ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ὅπως οὖν καὶ ἐκείνου πόνων τε καὶ ἐπιμελειῶν 20, καιροῦ ὀργῆς οὐράνιος 41, μᾶστιξ ἐκ τῆσδε εἰς τήνδε, μάλιστα δὲ τῆ βασιλιζούσῃ 43-4, παρὰ χειρὸς ὠραιογραφούσης 49-50, Ἐθροεῖτο ὁ ληφθεὶς ... εὐθύς ὁ θάνατος· αὐθημερὸν 50-1, καὶ νεκρὸν ἐκκομίζοντος καὶ νεκροῦ ἐκκομιζομένου 51-2, δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ σκίμποδος, δις δύο ἐπὶ ... 52-3, ἀναχθεὶς ἀνθεὶ μὲν εὐθύς 68, τί τὸ ἐντεῦθεν; Τοσοῦτος ... 94, ἔλκειν αὐτὸν ἄλλον ἄλλοθεν 96, ἐν σεμνείους ἀναστρεφόμενος ἀντὶ ἀσέμων 100, θεωρίας καὶ τῶ ἐκεῖθεν πτερωθεὶς

ἔρωτι 105-6, πάντα γὰρ διαπιπράσας σὺν αὐτῇ τῇ πατρικῇ ἐστία καὶ πτωχοῖς 107-8, πρὸ τῆς πείρας τοῦ προτέρου ἐπὶ ... 147-8, τὰ κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύματα, ἐγκρατείας κατάτηξις 153-4, γεγεννημένου πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἐγγίνεται 159, δευτερεῖα τοῖς ἄλλοις δίδωσιν ἐν τοῖς δυσι 166, εἰπεῖν, ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ Πατρὸς 170, ἀδάμας τῇ καρτερίᾳ, περιδέξις τῇ διακονίᾳ, διαλάμπων 170-1, κοινός τε καὶ ἐπίκοινος γινόμενος καὶ 175, ἐπειδὴ ἐξυπηρετεῖτο παρ' οἰκετῶν πρότερον 177, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ παρουσία 183, ἀποπεμπόμενος μετὰ γονυπέτησιν παρὰ τοῦ πατρὸς, ὡς ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἐμπεπτωκῶς ... οὐκ ἀπηυθαδίαζεν ἀλλ' ἐπέμενεν 190-1, τὸν οὖν τοιοῦτον τε καὶ τηλικοῦτον 202, ὁμοῦ δὲ τὰ ἀδελφῶν ἐπιδεικνύμενος 208-9, ἐκδημεῖν τὸν ἀοίδιμον ..., ἀδημονεῖν 210-11, πλήθουσί τε καὶ πληθυνθήσονται 219, ἐπαιδευθῆ τὴν ὑποταγὴν πρότερον, πῶς οὗτος ὑποτάξειεν τὰ πολέμια πάθη 228-9, λίθοις λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται 231, ἄλλων ἀλλαχοῦ ἐλκόντων 292, ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδύτερος τὸν τρόπον, ἀσκητικός τὸ εἶδος, πολυειδῆς τὴν διδασκαλίαν 294-5, θλιβομένους παραμυθούμενος καὶ θλίψιν, οἶαν βούλει, ... θεραπεύων 324-5, πανέστιος ἀποταγή, τοῦ πανευφήμου Πατρὸς 343-4, πρὸς τὰ προσεχῆ παραδείγματα 356, ὅρα τί ἐργάζεται· ἐπερωτήσεσι πρότερον χρησάμενος παρὰ ... 365, παιδὶ γὰρ προσήκει τὰ πάντα πατρῶζειν 385, ἐκ συνουσίας ἀγχιστευόντων, ἐκ συνδιατριβῆς ἀρχόντων 387-8, πολλῶν λόγων βαλλόντων καὶ βαλλομένων 393-4, οὔτε πρότερον πτοηθέντα τὰς ἀπειλὰς 401, ὑποπτῆξαντα τὴν ἀποτροπὴν καὶ ἐπιδρομὴν 402, ἀφιλάργυρος, ἀφιλοκτήμων, ἀφιλοπράγμων 414, πειράζονται γάρ ... τῇ πυρώσει τῶν λυπηρῶν 415-6, δὲ τὴν διήγησιν φειδοῖ τῶν δεδρακότων 421, εὐσεβείας ἐσφραγισμένη, ὁ βίος δὲ σκαμβὸς 427, οἰστρηλατημένος, ἄρτι γὰρ κρατήσας 428, ἀκοαὶ ἐπ' ἀκοαῖς, ἀπειλαὶ ἐπ' ἀπειλαῖς 435, ἐπὶ πολεμίῶν τινῶν πρὸς τὸν ἄοπλον 442-3, μοναστήν ... καὶ μόνῳ τῷ θεῷ νόμῳ φραττόμενον 443, ὑπήκουσάν γε οἱ τῶν σεμνείων προϊστάμενοι καὶ σπάνιος ὁ ἀποτολμῶν εἰσδέξασθαι 447-8, ἐκάθευδεν, δι' οὐς οἶδεν τρόπους, δοκιμάζων 448-9, τὸν πρὸς αὐτὸν πόθον, εἰ ἐπιμένοινεν 449-50, μελῶν ἐθειλοντής, καταλιμπάνεται 451-2, Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου 460, τῶν μοναστῶν οἱ προέχοντες, ὧν αἰσχυναίμην εἰπεῖν τὰ ὀνόματα, καὶ ἡ εἰρκτῆ, τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα καὶ ὁ θαυμαστός φρούραρχος ὁ τοὺς μοιχωμένους καταστεψάμενος. Οἴμοι! μετὰ τοῦ προφήτου βοήσομαι 467-70, ὁμαίμονάς τε καὶ οὐχ ὁμαίμονας, ὁμοσχῆμους τὲ καὶ ἑτεροσχῆμους 476-7, Βραχὺ τὸ ἐν μέσῳ καὶ ἡ μοιχικὴ βασιλεία μὴ βουληθεῖσα 485, ὡς ἂν μάθοιεν καὶ βασιλεῖς μὴ θείων νόμων ὑπεράλλεσθαι, μὴ δὲ παρανομίαις διωγμοὺς καὶ φυλακὰς ἐξυφαίνειν, κἂν μέγα τῇ πορφυρίδι ὑπεραίρονται 486-8, καθάπερ τινες ὑπόπτεροι συντρέχοντες 500, τί τὰ μετὰ ταῦτα 511, τοῦτο ὑπὸ μάρτυσι τοῖς εἰς αὐτὸ τοῦτο 516, τὸν πρὶν πατέρα τοῦ οὐπερ πνευματικῶς 517-8, ἐκεῖ καὶ πεποίθησις καὶ οὐ πεποίθησις, ἐκεῖ καὶ κοπή θελήματος καὶ οὐ κοπή

θελήματος 522-3, πάτερ, προφητικῆ φωνῆ ὡς τίνα με ἔτεκες, πατέρα 528, ἐπειγόμενος καὶ πικτεύων πρὸς τὸν πολέμιον 541, τῷ ποδὶ περιθείς, ἐνεκαρτέρει τοῖς πόνοις 547, φιλοῦντος τοῦ ἀκροατοῦ τὸ μέτριον καὶ οὐκ εὐποροῦντος τοῦ γράφοντος 555-6, ἐπὶ πολλοὺς οἱ πολλοί, ... φιλίαν ἢ ἀλήθειαν 558-9, γέγονε καὶ ἀξιογέλαστος, τί δεῖ καὶ λέγειν 578, ἐπεφέρετο καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον 598-9, κυροῦται ἐξορία καὶ περιορίζεται ὁ Πατὴρ 603, τοῦ οἰκείου κράτους κραταιότερους 611, ἀπαγωγαὶ καὶ μεταγωγαί, διωγμοὶ 614, ἐξετασμοί, διαχωρισμοὶ τε αὐτῶν καὶ ἀφορισμοὶ 615, δέει τῶν διωκτῶν τινὰς διασωθῆναι 617-8, ἔκνομοι καὶ ἡλλοτριωμένοι Θεοῦ νομίζοιντο. Ὡ νόμοι Θεοῦ καταφρονούμενοι 621-2, Γραφέτω ταῦτα ἢ φρουρήσασα μετὰ τὴν πρώτην τοῦ ἀδελφοῦ φρουρὰν τὸν τῆς εὐσεβείας φρουρὸν 632-3, ὅπως εὐπρεπῶς εἴποιμι 634, ἐν λάκκῳ κατατάτω ἕν τι κέλλη 635, εἰς Σκύθας ἐκτοπίσασα, ἐκεῖσε πανστρατὶ ὤλεσεν 647, συνεισφέρων, συμβουλίας, ὑπομνήσεσι, νοθεσίαις, παρακλήσεσιν 668-9, ἀλλ' ὄντως καλὸν δίαυλον καὶ ἡλιακὸν δρόμον 676, Πάντων οὖν ὑπεμνημάτισε, πᾶσιν ὑπερηύξατο, ἅπασιν 697, Ἐπειδὴ δὲ καὶ διαθήκην ἔδει διαθέσθαι 700, καθηγητῶν καθηγητῆς ἐνθεσμος 725, πρὸς Θεὸν προασπιστὴν καὶ ὑπερασπιστὴν, ἀπήμαντοι 739-40, ἀοράτων τε καὶ ὀρωμένων ἐχθρῶν 740.

Polyptoton:

ἐκ τῆσδε εἰς τήνδε 43, νεκρὸν ἐκκομίζοντος καὶ νεκροῦ 51-2, ὑπὲρ οὗ καὶ ὄν 121, ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν 239, ὧν ... καὶ οὗς 246-7, ὑμῶν καὶ οὖν ἡμῖν 248, ὧν καὶ οὗς 349-350, ἀκοαὶ ἐπ' ἀκοαῖς, ἀπειλαὶ ἐπ' ἀπειλαῖς 435, κλεῖς ἐπὶ κλεισὶ 464-5, πολλὰ τὰ ἐγκώμια παρὰ πολλῶν 489-90, ἐνώσεως, ἡνίκα ἢ ἐνωσις 509, ἐπὶ πολλοὺς οἱ πολλοὶ 558, ὁ παθὼν καὶ ὁ ἐγγὺς τοῦ παθόντος 587, κάθειρξις καὶ μετὰ κάθειρξιν 595-6, ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον 599, ἐνὶ δούλῳ οἱ δούλοι 636-7, ὁμονοίας καλόν, ἐπὶ ἢ ὁμόνοια 656-7, ἐξ ὑπακοῆς ... εἰς ὑπακοὴν 677, πάντων οὖν ὑπεμνημάτισε, πᾶσιν ὑπερηύξατο 697, αἷς ... καὶ μεθ' ὧν 701, ὑποτακτικῶν ὑποτακτικός 723, ἡσυχαστῶν ἡσυχαστῆς 724, καθηγητῶν καθηγητῆς 725, ἐγκλειστῶν ... ἐγκλειστὸς 725-6, ὁμολογητῶν ὁμολογητῆς 726-7, τέκνα καὶ ἐκ τέκνων 738, αἰῶνας τῶν αἰώνων 745.

Poly syndeton:

... οὐχὶ τῷ ἀτιμωτέρῳ συνερχόμενος ... ἀλλ' οὐχὶ τῷ νεοπαγεστέρῳ συνδαιτιώμενος καὶ πρὸς τὸ ἄναντες κάκ τῶν ἕξωθεν τιμῶν ... καὶ συσσίτοις ... οὐ μὴν κύβοις καὶ μέθαις καταναλίσκων τὴν οὐσίαν ... σχολαῖς δὲ ἐπιπόνοις ἐφεστῶς τῇ ζυγοστασίᾳ 79-87, καὶ κόπρον...ἐπεφέρετο καί... προσετάττετο καὶ ... ἐπετάττετο ... καὶ ... πολλῶν καὶ ... κρατίστη 178-181, καὶ ἐφέλκεται καὶ πορίζεται ... καὶ ... διατιθέμενος 238-40, ἀπαλή τε καὶ ... καὶ ὑπωπιάζειν ... καὶ ... ἰσχύουσα 263-4, καὶ ... ἀναγκάζεται μὲν, ... οὐ καταπίθεται δὲ καὶ ... προτρέπεται

μέν, οὐ συνέρχεται δέ, ... καί ... μετέωρος 319-322, καὶ ὡς ... καὶ ὡς ... καὶ ὡς ... καὶ πάντων ... ἐπιφερόντων 334-8, ἢ περὶ ἡμᾶς μὲν ... τοῦ δέ ... οὐ βουλομένου μὲν, οὐδέ ... ἀλλὰ τὸ μὲν ... τὸ δὲ καί ... κἂν ... οἷόν τε 343-8, καὶ μικρόν ... καὶ ὡς ... καὶ ὁ ἡμέτερος ... ἐδεδόκει 403-6, ἢ πίστις μὲν ... ὁ βίος δέ ... ὁμοῦ μὲν ... ὁμοῦ δὲ ... Ἡρώδην 426-31, καὶ οἱ ... καὶ ἡ ... καὶ ὁ ... καταστεψάμενος 466-9, καὶ ... ἢ τόν ... ἢ τοὺς ... τῆς τε ... καί ... ἢ τοὺς ... σκώπτοντάς τε καὶ ... ὁμαίμονάς τε καὶ ... ὁμοσχήμους τὲ καὶ ἕτεροσχήμους 471-477, ὅτι καί ... καί ... ἢ καί ... καί ... κἂν ... ἀπηνέγκατο 505-8, οὐδ' ... ἀλλὰ ... καί ... εὐτονώτερον δέ ... καί ... θερμότερον δέ .... καὶ τὸν μὲν ... τὸν δέ ... καὶ ἄλλον ... καὶ ἕτερον ... καὶ ... συμμορφούμενος ... καὶ θεραπεύων ἄριστα τοὺς πάσχοντας 539-46, ἀπαγωγαὶ καὶ μεταγωγαί, διωγμοὶ καὶ ἐξετασμοί, διαχωρισμοί τε αὖ καὶ ἀφορισμοί, ἀπειλαί τε καὶ ὄργαι, ἐρωτήσεις τε καὶ ἀνταποκρίσεις καὶ ὁ ἐν πάσῃ ... ὡς καὶ ... διασωθῆναι 614-8, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ... ὅτι μηδέ ... οὐδέ ... οὐδέ, οὐδ' οὐ μὴν ... καί ... μᾶλλον δέ ... ταμιευομένης 655-62, καὶ ἦν ... καί ... διὰ τε ... καὶ τὴν ἀπραξίαν ... ἢ καί ... ἠὲ χαρίσται μὲν ... ἠνιᾶτο δέ ... ἄνεσιν 671-5, καὶ ἱερά ... καί ... καί ... καὶ ... ἄγοις δὲ καὶ ... καί ... πόνοις τε καὶ ... συνεστήσω ... καὶ ... καί ... ἐξόδου 733-7, καὶ πρὸς Θεόν ... καί ... ἀοράτων τε καὶ ὄρωμένων ... μηδ' αὖ ... μήτ' αὖ ... μήτε ... καί ... καί ... καί ... καί ... καί ... αἰώνων 739-45.

Re d u p l i c a t i o (ἀναδίπλωσις):

ἔπειθεν καὶ πείθων 196-7, ἐτετύφετο καὶ τυπτόμενος 197, ὁμονοίας καὶ ἐνώσεως, ἠνίκα ἢ ἔνωσις...509.

S y n o n y m o r u m a c c u m u l a t i o (συνωνυμία):

in adiectivis: ἀκλεᾶ τε καὶ ἀγέραστον 26, πολυανθρώπου τε καὶ μυριοκίδος 56, ἐρήμου καὶ ἀοικήτου 56-7, εὐτελής καὶ βραχύτιμος 257, ἀφιλάργυρος, ἀφιλοκτήμων 414, ἔωλα καὶ ἀβέβαια 439.

in adverbis: ἐννόμως τε καὶ ἐνθέσμως 224.

in participio: τὰ ἐγκώμια παρὰ πολλῶν δεχόμενος, ὑμνούμενος 490, σκωπτόντων τε καὶ κωμωδούντων 491-2, σκώπτοντές τε καὶ διαγελῶντες 564.

in substantivis: ἱεράρχαι καὶ ποιμνιάρχαι 218, διήγημα φοβερόν καὶ λάλημα φρικτὸν 647-8.

in verbis: παρεκάλει, ἠντιβόλει 196, κοσσίζεσθαι, ῥαπίζεσθαι 196, ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι 202-3, πλήθουσί τε καὶ πληθυνθήσονται 219, μετέπλασεν καὶ μετεστοιχείωσεν 302, ὑπερωρίσθησαν ... ἐδιώχθησαν 445.

C. Figurae per detractiōnem

Detractio (ἔλλειψις):

Οἷς δὲ ἀληθείας ἔρω 6, ὅτι χρέος ἐμοὶ εἶπέρ τινὶ ἄλλω δικαιοτάτον 19, εἰ δὲ μὴ 26, 329-30, ὅτι οὐχ ὅσιον ὑπὸ τὸν τῆς σιγῆς μόδιον θεῖναι 27, ὅθεν καὶ προεπωδέστατον 32, Πατέρες μὲν τῷ μακαρίῳ Πλάτῳ Σέργιος καὶ Εὐφημία, ὧν τὸ εὐγενὲς ἐπίσημον καὶ ὁ τρόπος οὐκ ἀγενέστερος 33-4, ὧν πολλὰ καὶ καλὰ τὰ διηγήματα 38-9, ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς 39-40, Οὐκ ἄκαιρον δὲ τάχα 45, οἷα παρὰ χειρὸς ὠραιογραφούσης, μᾶλλον δέ, ἐπεὶ Θεοῦ δακτύλῳ καὶ ὑπέριστερον 49-50, Ταῦτα ἐν ἡμέραις Κωνσταντίνου 57, Ἐμοὶ δὲ ἐπὶ τὸν πατέρα μεθαρμοστέος ὁ λόγος 64-5, ἥπερ δυσκατόρθωτος τοῖς ὀρφανῶν ἡγμένοις οὐκ ἔχουσι τὸν ἴσα γονέων ἐπιστατοῦντα 69-70, Καὶ τοσοῦτον φανεῖς ἐνταῦθα περιδέξιος 73, ἀσπαστὸν δὲ τοῖς ἄρχουσι, γνώριμόν τε καὶ αὐτῷ τῷ Καίσαρι 75-6, ὡς ἂν τις τῶν ἀφέντων τε καὶ ῥηξιφρόνων 78-9, Τί τὸ ἐντεῦθεν; 94, οὗ ὁ τρόπος ἀγαθός, τό τε γένος περιβλεπτον καὶ τὸ τέλος ὅσιον 112-3, Ἄλλ' οἷα καὶ ἡ ἀναχώρησις; 113-4 Μνήμης ὅτι μάλιστα ἐμοὶ ἀξία 114, Καὶ τὸ ὄραμα ἡλικόν; 117, ὡς τὸ εἰκός 119, ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃν τὸ δρᾶμα 120, τοιοῦτος ὁ θεῖος ἔρω 120, ὅτου χάριν ἢ ἐπιδημία 124, οἰκειότερον δὲ εἰπεῖν 135-6, ὧν οὐχ ἡ ἀρετὴ 145, Πολλὰ μὲν οὖν τὰ κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύματα 153, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον τῷ ὑποτακτικῷ 156-7, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πτώσεως αἴτιον τῷ ἰδιορρυθμῶς πράττοντι 163-4, ἐπειδὴ εὐγενῆς τὸ κατὰ σάρκα 176, καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ γράφειν τόνῳ πολλῷ καὶ ἐπιμελείᾳ κρατίστη 180-1, Τίς γὰρ ἐκείνου τὸ μέλλον προβλέψαι στοχαστικώτερος; 212-3, Τίς δὲ τὸ λυποῦν μαλάξαι τε καὶ θεραπεῦσαι προσηνέστερος; 213-4, Τίς δ' αὖ τὸ χρεῖῳδες εἰσοῖσαι εὐμαρέστερος; 214, Τίς δὲ τιμὴν ἀνάψαι ποικιλώτερος; 214-5, Τοιοῦτος μὲν, πρὸς εὐνοίαν γνήσιος 215, τοσοῦτος δέ, ἀφιλόυλος, ὡς οὐδὲ κύριος ὀβολοῦ 216, Ἄνθ' ὧν τί τὸ πέρας καὶ τίς ἡ ἀμοιβή; 216-7, Ἡ πατρικὴ εὐλογία ἐπὶ τὸν κατὰ πνεῦμα Ἰακώβ 217, ἐξ οὗ πατριάρχαι 218, Τοιοῦτος ὁ τῆς ὀσιότητος ἐραστής, ὡς ἀληθῶς, καὶ τοιοῦτον αὐτῷ τὸ τέλος, ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ πρὸς εὐχρουν χαρακτῆρα τῆς εὐμούσου ὑποταγῆς 220-21, Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος 232-3, Χειρῶν ἐργασία διὰ σπουδῆς 265, οἰκειότερον εἰπεῖν 266, Ταῖς καθ' ἡμᾶς δὲ μοναῖς πόθεν ἄλλοθεν ἢ τῶν δέλτων εὐπορία ἢ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐκείνου ἀγίων χειρῶν καὶ πόνων 273-4, ὅποια τε καὶ ἡλικία; 275-6, Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Ἡλίας 285, Τί δὴ τοῦτο; 303, Τίς δὲ οὗτος; 316, Ὁ τῶν ἀμαρτανόντων μετάμελος καὶ ὁ τῶν ἀποτασσομένων τοῦ βίου ὄμιλος 316-7, τοῦτο δὲ 328, εἶπερ ἀρετὴ πρᾶγμα ἀθάνατον 339, Ἐντεῦθεν ἢ περὶ ἡμᾶς μὲν πανέστιος ἀποταγή, τοῦ δὲ πανευφήμου Πατρὸς ἢ μετὰ τὴν ἡσυχίαν ἡγεμονία 343-4, ὅπερ οὐχ οἷόν τε 348, κἀντεῦθεν αὐτῷ οἱ πολλοὶ πνεύσαντες πειρασμοί· 349, Καὶ οὐ θαυμαστόν 373, Πῶς γὰρ ἂν μοναστῆς ἀληθινὸς ὁ δεσποτείας φόβον δούλοις ἐπανατεινόμενος; 378-9, ἢ πῶς ἀγοήτευτος τὴν ὄρασιν ὁ ἐκ θεωρίας τοῦ συνόντος αὐτῷ ὑπουργικοῦ θήλεος ἀσκητῆς καθυπηρετούμενος; 379-80, τῷ Πατρὶ τὴν χάριν

ἀνενεκτέον 384-5, καθ' ὅσον οἶόν τε 396, Ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων 397-8, Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα οὕτως 408, ἐπεὶ μὴ οἶόν τε ἄλλως 421-2, οὐ ἢ πίστις μὲν ὀρθὴ ἐκ μητρικῆς εὐσεβείας ἐσφραγισμένη, ὁ βίος δὲ σκαμβὸς ἐξ αὐτοκρατορικῆς ἀκολασίας οἰσθηλατημένος 426-8, Ἀλλὰ τίνος ἔνεκεν ἢ ἱστορία; 431, ὑπὲρ οὗ, ὅσα καὶ ἡλίκα δι' ὅλου ἔτους τὰ ἀγωνίσματα 434, ταῦτα ἔωλα καὶ ἀβέβαια 439, Τί οὖν ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητής; 451, εἰ καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν 454, Καὶ οἱ συναιρόμενοι τῷ Καίσαρι, τῶν μοναστῶν οἱ προέχοντες, ...καὶ ἡ εἰρκτὴ, τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα καὶ ὁ θαυμαστὸς φρούραρχος ὁ τοὺς μοιχωμένους καταστεψάμενος 466-9, Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ σπουδαζόμενον, ἐκεῖ οὐδὲν τὸ νικῶν τὸν φιλόθεον 483-4, εἰ καὶ τολμηρὸν 502, Ὁ μὲν δὴ ταῦτα 504-5, Τί γὰρ φιλαίτατον ἄλλο Θεῷ ὁμονοίας καὶ ἐνώσεως, ἡνίκα ἢ ἔνωσις μὴ ἐντολῆς Θεοῦ διίστησιν; 508-10, Ἀλλὰ τί τὰ μετὰ ταῦτα; 510, Ἡ ἀπὸ τοῦ πρώτου φροντιστηρίου μετάβασις ἡμῶν διὰ τὸ ἔθνος εἰς τὸ Βυζάντιον 510-11, Καὶ τοῦτο ὑπὸ μάρτυσι τοῖς εἰς αὐτὸ τοῦτο συνεληλυθόσιν 516-7, Ἄρ' οὖν οὐ ξένον τέκνον χρηματίσαι τὸν πρὶν πατέρα 517, Μὴ ὅτι γε μετὰ τοσοῦτων προδιηνησμένων ἄθλων, οἷς τὸ μετριάζειν μόνον ἀρκετὸν εἰς ἔπαινον 518-20, οὐ γὰρ ἐξαγόρευσις, ἐκεῖ καὶ πεποιθήσις καὶ οὐ πεποιθήσις, ἐκεῖ καὶ κοπή θελήματος καὶ οὐ κοπή θελήματος, ἐκεῖ ὑποταγῆς τελείωσις 522-4, Μάρτυρες δὲ τῶν κατορθωμάτων, ὧν καὶ τὰ αἰτήματα 524, Ἀλλ' ἐπανιτέον εἰς τὸ προκείμενον 533, Περὶ μὲν τούτων ἄλις 555, τὰ ψηφίσματα ἐπὶ πολλοὺς οἱ πολλοὶ 558, βραχὺς ὁ χρόνος καὶ ἡ τῆς κακώσεως ἐπιφορὰ 581, Τὸ δὲ αἴτιον; 581, ἀπειλαὶ παρὰ τοῦ Καίσαρος, ἐπὶ ξυροῦ οἱ ἐνιστάμενοι 583-4, Οὐδεὶς σχεδὸν ὁ τοῦ ρεύματος ἀνώτερος, οὐδεὶς ὁ τὰ ὀρθὰ συμβουλεύων καὶ ἐπαλείφων τὰ θεῖα 591-2, Ἀγαπητόν, ... καὶ τό γε ἐλεεινότερον 593-4, ἀρπαγὴ ἐκ μέσου τῆς ἀδελφότητος νυκτίωρος καὶ μετὰ τὴν ἀρπαγὴν κάθειρξις καὶ μετὰ κάθειρξιν συνόδου ἡμέρα καὶ ἐπὶ ταύτης σὺν τρισὶν ὑπὸ στρατιωτικῆς χειρὸς ὁ Πατὴρ παριστάμενος, ὡς κακοῦργος 595-7, Τί ταῦτα τῶν πάλαι ληστρικῶς συνεδρευόντων ἢ ἄλλως αἰρετικῶς βασιλευσάντων ἐλλιπέστερα; 600-2, καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; 618, καὶ τοῦτο πῶς; 651, οὐδὲ γὰρ παραλείπειν ἄξιον 651, ἐπὶ ἢ ὁμόνοια οὐ διαφωνία πίστεως 657, τί τὰ μετὰ ταῦτα; 663, τίς αὕτη; Ἡ ὀρθόδοξος πίστις καὶ ἡ νόμιμος πολιτεία 700-1, τοῦτο δὲ κάκεινο διανείμειν, οὐ πρὸς αὐτοῦ διατάττεσθαι 702-3, μεθ' οὗ ἢ μερὶς τοῦ οὐπερ ὁ λόγος 715, μετὰ ὑποτακτικῶν ὑποτακτικὸς δόκιμος, μᾶλλον δὲ δις ὑπήκοος στεφανίτης, μεθ' ἡσυχαστῶν ἡσυχαστὴς ἔννομος, μετὰ καθηγητῶν καθηγητὴς ἔνθεσμος, μετὰ ἐγκλειστῶν οὐ μόνον ἐγκλειστός, ἀλλὰ καὶ ὑποτακτίτης, ὁ καὶ σεβάσμιον 723-6, Καὶ γὰρ σοῦ ποιμνία πάντα 738.

L i g a t i o (ζευγμα):

καθίστησιν ἑαυτὸν εἰς τὸν ἐκείνου τρόπον καὶ τρόπον 223.

S o l u t u m (ἀσύνδετον σχῆμα):

ἠτόνουν οἱ ἐκκομισταί, ἐσπάνιζον οἱ ἐνταφιασταί, ἐκλείοντο οἴκοι, ἐκενούοντο ῥεγεῶνες, ἐπληροῦντο πολυάνδρια, διὰ μέσου δυοῖν μηνοῖν 54-6, κατὰ ῥοῦν αὐτῶ χωρούντων τῶν πραγμάτων, τῶν ἐλπίδων χρηστοτέρων ὑποβαλλομένων, πλούτου προκειμένου, δόξης ὑπαστραπτούσης, σαρκὸς σφριγώσης 131-3, τὰ κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύματα, ἐγκρατείας κατάτηξις, ἀγρυπνίας νῆψις, δακρύων κένωσις, εὐχῆς πτέρωσις, χαμευνίας σύνθλιψις, ἐσθῆτος εὐτέλεια, χειρῶν ἐργασία, γονυκλισιῶν πυκνότης, μελέτη θανάτου, ψαλμωδίας εὐτονία, στάσεως καρτερία 153-6, ἀδάμας τῆ καρτερία, περιδέξιος τῆ διακονία 170-1, ἔρωτι ταπεινώσεως βαλλόμενος παρεκάλει, ἠντιβόλει κοσσιζεσθαι, ῥαπίζεσθαι 195-6, οἶον ὀφθαλμὸς δεξιὰ βλέπων, χεὶρ ἐργαζομένη, ποῦς βαδίζων, σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης καρτερός, συνόμιλος γλυκερός τῶν ἔνδον ὁ πιστότατος, τῶν ἐκτὸς ὁ φυλακτικώτατος 206-8, ὁ χειμῶν τῆς ἀσεβείας, Κωνσταντῖνος, ὁ δυσσεβῆς λογισμὸς, τὸ τῆς κακίας δοχεῖον, ὁ πολυκέφαλος δράκων, ὁ τῆς εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως τριστάτης, ὁ τοῦ μοναδικοῦ τάγματος πικρὸς διώκτης 278-80, ὁ ἀνὴρ ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδύτερος τὸν τρόπον, ἀσκητικὸς τὸ εἶδος, πολυειδῆς τὴν διδασκαλίαν, τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, γινόμενος, τῶν ἐν συζυγίαις σωφρονιστής, τῶν παρθενευόντων συνασπιστής, τῶν ἐν ἐξουσίαις παρακλητικὸς, τῶν ἀσθενούντων εἰς ψυχὴν ἰατρός, πατρῶσι τέκνα συμβιβάζων, πατέρας τέκνοις καταλλάσσων, δεσπόταις δούλους εὐνοεῖν 294-9, τληπαθῶν, ἀγρυπνῶν, πεζοπορῶν, ταῖς παρὰ τῶν φίλων 307-8, μνήμης ἄξια, πτωχῶν προϊστάμενος, ἀδικουμένων ὑπερασπιζόμενος, θλιβομένους παραμυθούμενος 323-4, ἐμακαρίζετο, ὀρώμενος, ἀπαντῶμενος, ξενιζόμενος παρὰ μονασταῖς, παρὰ μιγάσιν εἰς τὰ ὑπερέκεινα, ὧν ἠσκεῖτο τόπων, τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης διαδραμούσης 335-7, Εὐθαλεῖ ἢ λεία, αὖξει τὸ ποίμνιον, γίνεται περιβόητον, δοξάζεται ὁ ἅγιος Θεός, παρ' οὗ πᾶν ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον 390-2, τὴν ποθουμένην ταπεινώσειν, λαμβάνει ἀνακωχὴν τῶν λυπηρῶν, λύεται τῶν συνεχόντων ἐπηρειῶν, ὀφθεις οἶος ἦν τὸ πρότερον, ἀφιλάργυρος, ἀφιλοκτήμων, ἀφιλοπράγμων, τῆς δυσμενείας οὐκ ἐχούσης χώραν 412-5, τὰ ἀγωνίσματα, ἀκοαὶ ἐπ' ἀκοαῖς, ἀπειλαὶ ἐπ' ἀπειλαῖς, μαστίγων, ἐξοριῶν, ἀκρωτηριασμῶν 434-5, ἐτύφθησαν, ἄλλοι ὑπερωρίσθησαν, ἕτεροι ἐδιώχθησαν 445, Οὐχ ὑπέπτηξεν τῷ κράτει, οὐκ ἐνέδωκεν ταῖς ἀπειλαῖς, οὐκ ἐχαυνώθη ταῖς πιθανότησι 456-7, ἔξεισιν ἀπὸ τῆς φυλακῆς ὡς νικητῆς, πολλὰ τὰ ἐγκώμια παρὰ πολλῶν δεχόμενος, ὑμνούμενος, μακαριζόμενος, μαρτυρολογούμενος 489-91, εἰς βοήθειαν τῆς ἀδελφότητος συνεισφέρων, συμβουλίας, ὑπομνήσεσι, νουθεσίαις, παρακλήσεσιν 667-9, ὑπεμνημάτισε, πᾶσιν ὑπερηύξατο, ἅπασιν ἀφήσιν, ἐχθράνασι, διώξασιν, λυπήσασιν 697-8, ἀγῶσι συνεστήσω, ἐν ἴχνεσι τοῖς σοῖς περιπατεῖν, ἐν τρίβοις τῶν θείων ἐντολῶν πορεύεσθαι, σκέπων, περιέπων, προπολεμῶν 735-6.

D. Figurae per ordinem

C h i a s m u s (χιαστόν σχῆμα):

ὁ πατρικὸς ἔπαινος εἰς υἱοῦ δόξαν ἀναφέρεται ... ἡ δόξα ἀνθρώπου ἐκ τιμῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ 22-3, λυσιτελῆς ἡμῖν καὶ ὑπόχρεως ... μετὰ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τὸ χρήσιμον 30-1, χειρὸς ὠραιογραφούσης ... Θεῶ δακτύλω 49-50, ἀνθεῖ ..., ὡσπέρ τι ἔρνος εὐθύβλαστον, ἡ ἀκμὴ τῆς νέστητος 68, συμπτώταις καὶ συσσίτοις ἑαυτὸν ἐπιδιδούς ... τις τῶν νεανιευομένων ἐν εὐχάιαις 84-5, οὐ γὰρ ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ θεῖος πόθος, ὃν ἀνῆψεν ἑαυτῶ 97-8, ἔξεισιν ... οὐκ εἰς τὰς ἐγγύθεν κώμας ... μακρὰν ἀποδραμῶν 109-10, τοιοῦτος ὁ θεῖος ἔρως...τὸν ἐραστὴν καὶ περὶ αὐτὸν 121-2, μὴ εἰδότες χειραγωγῆσθαι ... χειραγωγῆν ἄλλους ἀπαιδευτῶς 144-5, ἐκμαθεῖν καλῶς τὸ ἄρχεσθαι ...ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀνιέναι 146-7, σωτηρίας ἔχεσθαι ... ὑφίσταται ὀλεθρον161, ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι ... ἀπόθητον καὶ οὐχ ὀλόστερον 202-4, ταῖς πρὸς Αὐτὸν θεωρίαις γλυκαίνεται ... ἡδύτερόν τι τοῦ Θεοῦ ἔχειν ἐν θεωρίᾳ 235-6, τὸ καθ' ἑαυτὸν μόνον σκοπεῖν, ζητούσης τῆς ἀγάπης καὶ τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον 241-2, ἐν τάξει Πατρὸς ... τῆ μνημονευθεῖση ἀδελφότητι ... ἐχούση ἴδιον τὸν καθηγεμόνα 243-4, Ἐσθῆς εὐτελής καὶ βραχύτιμος καὶ πρὸς μόνην θάλψιν πεποιημένη ἀλλ' οὐχὶ λεπτοῖς ὑφάσμασιν ἐπιτετηδευμένη, οὐδὲ βαφικαῖς χροιαῖς ἐξηνθισμένη ... οἱ καλλωπισταὶ ἀλλ' οὐχὶ μονασταὶ 256-9, ὁ τοῦ μοναδικοῦ τάγματος πικρὸς διώκτης, ὃς τίνα μὲν τῶν καθ' ἡμᾶς Ναζιραίων 280-1, ἐκ νεκρῶν ζῶν ἀνεγνωρίσθη ὁ μακαρίτης 290, φιλοπτωχίαν ἐμποιήσας τῇ ἠθικῇ ὑψηγήσει, ἐξ ἧς κένωσις χρημάτων καὶ διανομαί 304-5, προσπατεῖν ... ἀναγκάζεται μὲν, οὐ καταπείθεται δὲ καὶ ἄρχειν 319-320, ἡ χριστοφόρος Εἰρήνη, ἡ φερωνύμως βασιλεύσασα ... ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλείας κεκλεισμένη, καθάπερ ὑπὸ ἐλληνιζούσης τὸ χριστιανίζειν 340-3, πειράζονται γὰρ καὶ δίκαιοι ... χρυσοειδέστεροι τὰς ψυχὰς γένοιντ' ἂν 415-7, φανερῶσαι τὰ κρυβῆναι μὴ ὀφείλοντα, καίπερ πανταχοῦ διαθρουλλούμενα, ἐπὶ τὴν δῆλωσιν ἐλεύσομαι 422-3, ἡ ἀνακάλυψις τῆς βασιλικῆς μορφῆς ... τοῦ προσωπείου φαίνεσθαι 440-1, μηδὲ ἠβούλετο ὁ Καῖσαρ μάστρα τελέσαι ... ὁμολογητὴν δὲ Χριστοῦ καὶ μὴ βουλόμενος ἀπέδειξεν 462-3, ἐπιτυχῶν τοῦ αἰτήματος ... ἐξαιτῶν οὐκ ἐπετύγχανεν 525-6, τῶν ψυχῶν ἰατρὸς καὶ θεραπεύων ἄριστα τοὺς πάσχοντας 545-6, κυροῦται ἐξορία καὶ περιορίζεται ... μετὰ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς φυλακῆς κραταιᾶς οὔσης 603-5, τὰς ἐν τοῖς σεμνείοις φυλακὰς καὶ τοὺς φρουράρχους ἡγουμένους 612-3, Ὡ νόμοι Θεοῦ καταφρονούμενοι! Ὡ διώκτου πικροῦ, Χριστιανοῦ προσηγορίαν ἔχοντος καὶ Χριστοῦ νόμους καταπατεῖσθαι ζέοντος 622-4, Ἔθεντο τὸν δίκαιον μονώτατον ... Εἶασαν ὑφ' ἐνὶ δούλω, οἱ δούλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ Καίσαρος, τὸν ὅσιον ἅπαξ τῇ ἡμέρᾳ ἢ δις ὑπηρετεῖσθαι 635-7, τὸ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας καλόν, ἐπὶ ἢ ὁμόνοια οὐ διαφωνία πίστεως 656-7, ἐν ὥρᾳ δύσεως ἡλίου παρέδωκεν

τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ψυχὴν τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὴν ἀγίοις ἀγγέλοις πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης 718-20.

Homoeoteleuton:

διαπρεψάσης ... διαλαμψάσης 39-40, ἐκκομισταί ... ἐνταφιασταί 54-5, ἐκκενοῦντο ... ἐπληροῦντο 55, ἐρήμου καὶ ἀοικήτου 56-7, διαφαινόμενος ... πορευόμενος 77, τῷ τιμαλφεστέρω συνταττόμενος ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀτιμοστέρω συνερχόμενος 80-1, τοῦ μὲν Συμβόλου ἐπικεκλημένου, τοῦ δὲ Θεοκτίστου ἐπονομαζομένου 112, ἀποταγὴν ... ὑποταγὴν 149-150, ἐγκρατείας κατὰ τῆς, ἀγρυπνίας νῆψις 153-4, κένωσις ... πτέρωσις 154, εὐτονία ... καρτερία 156, τὸ κατ' ἐξαγόρευσιν ἀγώνισμα καὶ τὸ καθ' ὑπακοὴν κατόρθωμα 157-8, πάντα λογισμὸν ἀνατιθέμενος καὶ πάντα καθ' ὑπακοὴν διαπραττόμενος 168-9, τῇ καρτερίᾳ ... τῇ διακονίᾳ 171, ἐν τε ψαλμωδίαις, διατροφαῖς τε καὶ ἐργασίαις 174-5, ἀρδεύειν προσεπάττετο καὶ ... ποιεῖν ἐπεπάττετο καὶ ... φύρειν ἠνείχετο 179-180, διέμενεν ὁ εὐκλεέστατος ... ὑπέπτησεν ὁ ἐμφρονέστατος 184-6, τοιοῦτον τε καὶ τηλικοῦτον 202, ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι 202-3, τῶν ἔνδον ὁ πιστότατος, τῶν ἔκτος ὁ φυλακτικώτατος 207-8, ὁμοῦ μὲν τὰ μαθητῶν, ὁμοῦ δὲ τὰ ἀδελφῶν 208-9, ἐκδημεῖν τὸν ἀοίδιμον ... ἀδημονεῖν τὸν ἀείμνηστον 210-1, προβλέψαι στοχαστικώτερος ... θεραπεῦσαι προσηνέστερος ... εἰσοῖσαι εὐμαρέστερος ... ἀνάψαι ποικιλώτερος 213-5, πατριάρχαι, εἴτ' οὖν ἱεράρχαι καὶ ποιμνιάρχαι 218, ἐννόμως τε καὶ ἐνθέσμως 224, μονομαχήσειν τεθαρρηκότων καὶ ... παλαίειν ἐκμελετώντων 226-7, λόγῳ γὰρ καὶ τρόπῳ θεαρέστως ὑποταγεῖς, εὐλόγως καὶ εὐαφόρως 233-4, τῆς ἐκείνου δεξιᾶς μουσικώτερον ἐσυρμαιογράφησεν ... ἐπιπονώτερον τῆς ἐκείνου προθυμίας ἐσπουδαιογράφησεν 268-270, περιχαρῶς τε ἀσπαζομένων καὶ φιλοφρόνως δεξιουμένων 293, σωφρονιστῆς ... συνασπιστῆς 295-6, συμβιβάζων ... καταλλάσσων 298-9, ἀντιβολῶν ... καθιστῶν 299-300, τληπαθῶν, ἀγρυπνῶν, πεζοπορῶν 307-8, ὁράτω τίς τὸν καρπὸν καὶ μὴ μεμφέσθω τὸν τρόπον 315-6, ὁ τῶν ἀμαρτανόντων μετὰ μελος καὶ ὁ τῶν ἀποτασσομένων ... ὄμιλος 316-7, ἀναγκάζεται μὲν, οὐ καταπίθεται δὲ ... προτρέπεται μὲν, οὐ συνέρχεται δὲ 319-321, ὡς πατὴρ ἐγνωρίζετο καὶ ὡς προστάτης ἐμεγαλύνετο καὶ ὡς κηδεμῶν ἐμακαρίζετο 334-5, ὁρῶμενος, ἀπαντῶμενος, ξενιζόμενος 335-6, οὐ βουλομένου οὐδὲ ὀρεγομένου 344-5, πολλὰς τὰς ἀτοπίας τικτομένας, μείζους δὲ τὰς ψυχικὰς ζημίας ὑφισταμένας 364-5, ἐκνόμους παραδόσεις ὡς φιλοκάκους αἰρέσεις 368, ὄντων ... ἀντιπραττόντων ... ὑπαρχόντων 372-3, λέγοντα καὶ γράφοντα 384, προόδων ... ἀγχιστευόντων ... ἀρχόντων 387-8, ἀφιλοκτῆμων, ἀφιλοπράγμων 414, ὀρμωμένῳ ... ἀναινομένῳ 420-1, φησίν, ... ἐστίν 425, ἀφηνιάσας ... ὑπερφρονήσας 429-430, μαστίγων, ἐξοριῶν, ἀκρωτηριασμῶν 435, ἀντεπιφέροντος καὶ ἀντεπιστέλλοντος 440, ἐτύφθησαν ... ὑπερωρίσθησαν ... ἐδιώχθησαν 445, ὁ μὲν αὐτοκίνητος, ὁ δὲ ἑτεροκίνητος 455, σκώπτοντάς τε καὶ διασύροντάς,

όμαίμονας καί οὐχ όμαίμονας 476, όμοσχήμους τὲ καί ἔτεροσχήμους 476-7,
 ἄτοπίας ... ἄληθείας 477, πράττειν τε καί λέγειν 480, δεχόμενος,
 ὕμνούμενος, μακαριζόμενος, μαρτυρολογούμενος 490-1, σκωπτόντων τε
 καί κωμωδούντων 491-2, ἴσασιν ... φησίν ... θαυμάζειν ... ἄρετην 492,
 ἐκβαλούσης τὲ καί ἐχούσης 495, πάθος ... ἀναίσθητος λίθος ... ἐκείνος
 498, ὄρωμένοις τε καί λεγομένοις 498-9, ποιησάμενος ... ἐκκαλεσάμενος
 506, τοσούτων προδιηνυσμένων ἄθλων 519, εὐπετῶς ... οὐκ ἐπιπλάστως
 πῶς καί νενοθευμένως 520-1, εἰλικρινῶς καί θεοφρόνως 522, ἐξαγόρευσις
 ... πεποίθησις ... πεποίθησις 522-3, τὸν δὲ ψυχαγωγῶν ἐκλείποντα καί
 ἄλλον ἐπανορθῶν καταπίπτοντα 543-4, οὐκ ἐπιδεικτιῶν τὴν κάθειρξιν,
 οὐδ' οὐ μὴν αὐχῶν τὴν προᾶξιν 549-550, φιλοῦντος ... καί οὐκ εὐποροῦντος
 τοῦ γράφοντος 555-6, φοβήτρων τὲ καί ἀποστροφῶν, ἀγώνων τὲ καί
 πειρασμῶν 586-7, γρυῖσαι ἢ προκύψαι τινα ὄλως παραχωρῆσαι 589,
 συνοδικῆς εὐταξίας κατάστασις ... χριστιανικῆς βασιλείας ὑπόληψις 600,
 ληστρικῶς συνεδρευόντων ... αἰρετικῶς βασιλευσάντων 601, ἀπαγωγαί
 καί μεταγωγαί 614, διωγμοὶ καί ἐξετασμοὶ, διαχωρισμοὶ τε αὐτῶν καί
 ἀφορισμοὶ 614-5, ἀπειλαί καί ὄργαι 615, ἐρωτήσεις τὲ καί ἀνταποκρίσεις
 615-6, προσιέμενοι ... ἠλλοτριωμένοι 621-2, πάλιν μεθοριζόμενος καί
 πάλιν διασπώμενος 629, ἐλκόμενός τε αὐτῶν καί περιουρόμενος 630,
 μάρτυρος Μάμαντος χῶρος 632, ἡ σύμβασις καί ἡ πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσις
 655-6, παράβασις ... ἀθέτησις 657-8, ἀναπαυόμενος ... φθειγγόμενος ...
 προσευχόμενος 666-7, συμβουλίας, ὑπομνήμεσι, νουθεσίαις,
 παρακλήσεσιν 668-9, τὴν ἀδράνειαν τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν καί
 τὴν ἀπραξίαν τῶν σωματικῶν ἐργασιῶν 672-4, καλὸν διάυλον καί ἠλιακὸν
 δρόμον 676, ἐξ ὑπακοῆς ἀνατείας καί εἰς ὑπακοὴν καταλήξας 677,
 εὐλογήθησαν, ὑπέστρεψαν 693, ἐξητήσατο ... ἠσπάσατο 695, ἄπασιν
 ἀφίησιν, ἐχθράνασι, διώξασι, λυπήσασιν 697-8, τάξεώς τε καί
 παραστάσεως 721, ἠξιωμένος ... ἠριθμημένος 721-2, μεθ' ἠσυχαστῶν
 ἠσυχαστῆς ἔννομος μετὰ καθηγητῶν καθηγητῆς ἔνθεσμος 724-5,
 σαλευόμενος ... φερόμενος 729, νουθετητὴν καί παιδευτὴν 730-1,
 ἐποπτεῦσις ... καί ἀνορθοῖς ... καί διευθύνοισι πορευόμενον καί συντηροῖς
 ἀνεπερέαστον, ἄγοις δὲ καί συμπομαίνοισι 732-4, σκέπων, περιέπων,
 προπολεμῶν τῶν μεγάλων σου καί μικρῶν ποιμνίων 736-7, προασπιστὴν
 καί ὑπερασπιστὴν 739-740.

P a r i m e m b r e (ἰσόκωλον, πάρισον):

ὧν τὸ εὐγενὲς ἐπίσημον καί ὁ τρόπος οὐκ ἀγενέστερος 33-4, ἠτόνουν οἱ
 ἐκκομισταί, ἐσπάνιζον οἱ ἐνταφιασταί, ἐκλείοντο οἴκοι, ἐκενοῦντο
 ῥεγεῶνες, ἐπληροῦντο πολυάνδρια 54-5, ἀπείχετο μὲν ἀσυνέτων,
 συνείπετο δὲ πεπαιδευμένοις 80, τῷ καθ' ἠλικίαν προέχοντι
 παραζευγνύμενος ἄλλ' οὐχὶ τῷ νεοπαγεστέρῳ συνδιαιτώμενος 81-2, καί
 σωφροσύνη ἐκαλλωπίζετο ὁ φιλόκαλος καί φρονήσει ἠγλαΐζετο ὁ
 μιλίχιος 90-1, καί γὰρ ἦν ἀναγνώσεσι προσέχων ἀντὶ παιγνίων, ἔν τε

ἐκκλησίαις προσεδρεύων ἀντὶ θεάτρων καὶ ἐν σεμνεῖοις ἀναστρεφόμενος ἀντὶ ἀσέμων καταγωγῶν 99-101, Ὁ δὲ ἐπειδὴ ἀληθινὴν τὴν ἀποταγὴν ἐποίησατο, ἀνόθευτον καὶ τὴν ὑποταγὴν δείκνυσιν 149-50, ἡ ψυχὴ φωτίζεται καὶ νεκροῦται θέλημα 158, πάντα λογισμὸν ἀνατιθέμενος καὶ πάντα καθ' ὑπακοὴν διαπραττόμενος 168-9, καὶ κόπρον ἐπὶ ὤμων ἐπεφέρετο καὶ χῶρον ἀρδεύειν προσετάττετο καὶ ἔδεσμα ποιεῖν ἐπετάττετο καὶ ἄλευρα φύρειν ἠνείχετο 178-80, ὁ τῆς εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως τριστάτης, ὁ τοῦ μοναδικοῦ τάγματος πικρὸς διώκτης 279-80, καὶ μὴ εἰς χεῖρας ἀλούς τοῦ νέου Ἀχαάβ, μηδὲ μετασχὼν τῆς ἐκείνου ἀσεβείας 285-6, τῶν ἐν συζυγίαις σωφρονησῆς, τῶν παρθενευόντων συνασπιστῆς, τῶν ἐν ἐξουσίαις παρακλητικὸς, τῶν ἀσθενούντων εἰς ψυχὴν ἰατρὸς, πατρῶσι τέκνα συμβιβάζων, πατέρα τέκνοις καταλλάσσων 296-9, δεσπότης δούλους εὐνοεῖν ἀντιβολῶν καὶ τούτους ἐκείνοις εὐεργέτας καθιστῶν 299-300, Ὁρκὸν ἐκκόψας τῇ παραινετικῇ αὐτοῦ γλώττῃ, καλλωπισμοὺς συστείλας τῇ εὐκόσμῳ διδασκαλίᾳ, φιλοπτωχίαν ἐμποήσας τῇ ἠθικῇ ὑψηλῆς 303-5, ὡς πατὴρ ἐγνωρίζετο καὶ ὡς προστάτης ἐμεγαλύνετο καὶ ὡς κηδεμῶν ἐμακαρίζετο 334-5, Εὐθαλεῖ ἢ λείᾳ, αὖξει τὸ ποίμνιον, γίνεται περιβόητον 390-1, λαμβάνει ἀνακωχὴν τῶν λυπηρῶν, λύεται τῶν συνεχόντων ἐπηρειῶν 412-3, Οὐχ ὑπέπτηξεν τῷ κράτει, οὐκ ἐνέδωκεν ταῖς ἀπειλαῖς, οὐκ ἐχαυνώθη ταῖς πιθανότησι 456-7, Καὶ οἱ συναιρόμενοι τῷ Καίσαρι, τῶν μοναστῶν οἱ προέχοντες, ... καὶ ἡ εἰρκτὴ, τὸ σχέτλιον μοναστήριον, τῶν βασιλείων ἐχέκολλα καὶ ὁ θαυμαστὸς φρούραρχος ὁ τοὺς μοιχωμένους καταστεψάμενος 466-9, Αἱ αἰ, συνοδικῆς εὐταξίας κατάστασις! Οἱ οἱ, χριστιανικῆς βασιλείας ὑπόληψις! 599-600, ἠὲ χαρίσσει μὲν τῷ Κυρίῳ, ἠνιᾶτο δὲ διὰ τὴν ἄνεσιν 675, πᾶσιν ὑπερηύξατο, ἅπασιν ἀφήσιν 697-8, ποῦ χεῖρα ἀπερείσομαι κατὰ ψυχὴν σαλευόμενος; Τίνα ὑπομνηστὴν εὐροίμι παρὰ λόγον φερόμενος; 728-9.

Transgressio (ὑπερβατόν):

τοῦ ὀπωσοῦν ... προσόντος μοι λόγου 20-1, ὑπὸ τὸν τῆς σιγῆς μῶδιον 27, τὸν τοῦ θανάτου τρόπον 45, τῶν συνετῶς ἐπαϊόντων 46-7, ἡ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων δικαιότατη παιδευτικὴ ῥάβδος 61-2, τῶν καὶ πατρικαῖς ἐπιμελείαις προμηθευομένων 71-2, τῶν κρυφίων τοῦ νοῦ κινήματων 101-2, τὸν ὑποδειχθέντα αὐτῷ παρὰ τινι τῶν ἐν ἄστει ἀρχιμανδριτῶν τόπον 111, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιλαθόμενοι τοῦ Κυρίου λέγοντος: Ὅς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητῆς καὶ ἀλλαχοῦ προστάσσοντος: Πώλησόν σου πάντα τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, ἐγείρουσιν ἑαυτοῖς ναοὺς τε καὶ μοναστήρια 137-141, ὁ τὴν ἐξαγόρευσιν ὑπακοῆς ἐξασκῶν 165, ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἐμπεπτωκῶς τῷ σφάλματι 190-1, ὁ κατὰ πείραν σκώπτων 192, ὁ διὰ τῆς ἐθελουσίου ἀτιμίας δόξαν ἑαυτῷ περιποιούμενος 193-4, τὰ κατὰ Θεὸν τέκνα 218-9, τοιοῦτον αὐτῷ τὸ τέλος 220, τῶν νῦν σφαλερῶς ἐπὶ ταύτην ἐρχομένων 224-5, ταῖς πρὸς αὐτὸν θεωρίαις 234-5, τὸ

τῶν ἄλλων συμφέρον 242, τοῦτο γὰρ τῶν ἐκείνου κατορθωμάτων παρὰ τοὺς πολλούς, ἵνα μὴ λέγω τοὺς πάντας, τὸ ἐπίσημον 265-6, τοὺς τὰ ἐκείνου πονήματα, οὖν βιβλιδάρια, ἔχοντας 271-2, ἱκανὴν ποριζόμενα τοῖς κεκτημένοις τὴν ὠφέλειαν 272-3, παρὰ τῶν ἔτι ὑπὲρ γῆν ὄντων 284, τῆς ἐκείνου ἀσεβείας 286, τὰς παρ' ἑαυτοῦ κακοπαθείας 309, ὁ τῶν ἀποτασσομένων τοῦ βίου ὄμιλος 317, τὸ τῆς ἱεραρχίας ὕψος δεδιώς ὁ τὴν ἀρετὴν μετέωρος 322, ἢ τοῦ μονάζειν παντὶ τῷ βουλομένῳ ἠνέγκτο θύρα 341-2, ἢ περὶ ἡμᾶς μὲν πανέστιος ἀποταγή 343, ἢ μετὰ τὴν ἡσυχίαν ἡγεμονία 344, ἀνώμαλον καὶ τῆς οἰκείας ἔξεως ἀναρμόδιον 351, τοὺς τῆς ἀρετῆς γραφέας 358, περὶ τῆς τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὑποθέσεως 394, παρρησιάζεται πρὸ τῶν πολλῶν καὶ σὺν ὀλίγοις τὴν ἀλήθειαν 395, τὸ ἐν καθέδρᾳ μητροπόλεως τῶν ἐπιφανῶν ἐν τῇ κατὰ τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους συνόδῳ παρὰ τοῦ τηνικάδε προεδρεύοντος κατ' ἐκλογὴν τεθῆναι 398-9, τὸν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ψευδοσύλλογον 403, τὸ ἐν τῇ Νικαέων συνόδῳ ἐκ δευτέρου εὐρεθῆναι 407, διὰ τὸ ἐκ μέσου τότε γεγενῆσθαι 407-8, τοὺς μὴδὲ τοῦ ἄρχεσθαι ἀξίους 411-12, συννεφεῖν τῆς ἐκείνου ἀρετῆς τὴν ἀκτῖνα 415, τὰ κρυβῆναι μὴ ὀφείλοντα 422, τὴν νομίμως αὐτῷ συναφθεῖσαν γυναῖκα 430, οὗτος σὺν τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν ἡγουν φοιτηταῖς ἀκλόνητος διαμένων 433-4, τοὺς διὰ Κύριον δεδιωγμένους 446-7, τὸν πρὸς αὐτὸν πόθον 449, ὁ ὡς ἀληθῶς ποιμὴν ἀγαθός 453, τὸν τῇ προαιρέσει ἀθλήσαντα 462, τὸ ὑφ' οὐδενὸς ὀραῖσθαι 465-6, ὁ τοὺς μοιχωμένους καταστεψάμενος 469, τοὺς μετὰ τὴν εἰρκτὴν παραπεμφθέντας πρὸς τοῦ Καίσαρος ἱεράρχας 473-4, εἰς τὸ λόγῳ μόνον συνθέσθαι 474, τῆς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐξυβρίσεως 477-8, διὰ τὸ τὰ πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ Καίσαρος πράττειν τε καὶ λέγειν 479-80, Ἡ ἀπὸ τοῦ πρώτου φροντιστηρίου μετάβασις 511, διὰ τὸ τὰς ἡνίας μὴ ὑπέχειν 512-3, ὅρα κἀνθάδε παραδόξου πράγματος ἐπιτήδευμα 513-4, τὸ μὴ εἰς δύο ἀρχὰς διαβλέπεσθαι 514-5, τοῖς εἰς αὐτὸ τοῦτο συνεληλυθόσιν 516-7, τὸ τοῦ κάμνοντος ὠφέλιμον 527, τὸν ἀδυνατάς καὶ τοῦ ἄρχεσθαι ἔχοντα 530, ὁ πολυειδῆς ἐκείνος τῶν ψυχῶν ἰατρὸς 545, τὸ μετ' αὐτῆς καθεύδειν 548, ὑπὸ τῶν τῆς ἱερωσύνης μόνον ἐγκρίτων 559-60, τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ἐναθλήσαντα καὶ ἠκριβωμένου βίου 561-2, τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ διάθεσιν 563, παιδεύμα δὲ κατὰ τὴν ἐκείνου φληναφίαν τῆς δοκούσης προπετείας 580, τὸ πλῆθος τῶν τηνικαῦτα ὑπαρχθέντων δι' ὅλου ἔτους, φοβήτρων τὲ καὶ ἀποστροφῶν 585-6, ὁ ἐγγὺς τοῦ παθόντος ἰστάμενος 587-8, τῶν πάλαι ληστρικῶς συνεδρευόντων ἢ ἄλλως αἰρετικῶς βασιλευσάντων 601, τὰς ἐν τοῖς σεμνείοις φυλακὰς 612, ὁ ἐν πάσῃ τῇ πόλει κωδωνισμός 616, τὴν πρώτην τοῦ ἀδελφοῦ φρουρὰν 633, τὸ τῆς εἰρήνης καὶ ὁμονοίας καλόν 656, τοὺς πρὸ τῆς ἀποταγῆς δις δυοκαίδεκα 680-1, τὴν ἐκείνου ἁγίαν παράθεσιν 694, ἐκ τῆς συνήθους αὐτῷ τῶν θείων μελέτης 709, τὸ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης μέρος 709-10, μαρτυροῦσης τῷ λόγῳ τῆς πράξεως 727.

E. *Figurae sententiae*

I. *Figurae aversationis*

Aversio (ἀποστροφή):

Βούλει μαθεῖν καὶ ἕτερα 182, Ἀντώνιος, ὁ μεθ' ὑμῶν ... αὐτὸς ὑμῖν ὑφηγητῆς εἶη 248-9, ὄρα τί ἐργάζεται 365, Ἴστε τοὺς ... μονάζοντας 438, Ἄλλ' ὄρα κἀνθάδε 513-4, Τί οὕτω μέμνηας, βαρυκάρδιε καὶ ἀπηνέστατε 624, Οὐκ οἶσθα ὅτι 625, Μὴ ὅτι γε καὶ προσκρούσας αὐτοῖς, ὡς σὺ 626, Ἀριθμεῖ ... καὶ εὐρήσεις ... Πρόσθεσ ... καὶ εὐρήσεις 679-82, Πῶς τοῦ Πονηροῦ τὴν ἔφοδον φύγοιμι, μὴ σὲ τὸν νουθετητὴν καὶ παιδευτὴν εὐπορῶν οἰκοθεν; 730-1, ὦ θεία μοι καὶ ἱερὰ κεφαλή, σὺ με ἐποπτεύεις ἄνωθεν ἴλεως καὶ ἀνορθοῖς καταπίπτοντα καὶ διευθύνοισ ... καὶ συμπομαίνοισ μοι ... καθὼς καὶ ὑπέσχου ἐν καιρῷ σου τῆς ἐξόδου 732-7.

Licentia (παρρησία):

τὸν ἐμὸν πατέρα ἐπαινέσομαι, οὐκ ἐκείνῳ χαριζόμενος τὴν εὐφημίαν 10-11, ἀλλὰ τὸ μὲν κατακλασθεὶς ὑπὸ τοῦ αἵματος (εἰρήσεται γὰρ τ' ἀληθές, εἰ καὶ τραχύτερος ὁ λόγος) 346-7, Περὶ τούτων μὲν ἄλις, φιλοῦντος τοῦ ἀκροατοῦ τὸ μέτριον καὶ οὐκ εὐποροῦντος τοῦ γράφοντος ἐξηγορεῖν πλουσιώτερον 555-6, Τί οὖν ἔδει, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς 560-1, οὐ ... τὴν κοινωνίαν πεφεύγαμεν 582-3.

II. *Figurae interrogationis*

Communicatio (ἀνακοίνωσις):

Ἄλλως τε, εἰ ἔτι ὑπὲρ γῆν ὧν ἀνάξιον ἑαυτὸν ἠγεῖτο καὶ τοῖς ἀπλῶς μονασταῖς ἐγκατατάττεσθαι, ὅπερ ἦν ἄκρας ταπεινοφροσύνης δείγμα καὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς προτέρημα, πῶς ἂν μετελθὼν τῶν ἐνθένδε καὶ ἐν τοῖς ἀκηράτοις γενόμενος, ἔνθα κενῆς δόξης οὐδεμία ἔφεσις, ταύτης ἐκζητήσκειν ἡμῶν διὰ τῶν ἐπαίνων ἐπιτεύξασθαι; 14-8, Πῶς γὰρ ἂν μοναστῆς ἀληθινὸς ὁ δεσποτείας φόβον δούλοις ἐπανατεινόμενος; 378-9, ἢ πῶς ἀγοήτευτος ... ἀσκητῆς καθυπηρευόμενος; 379-80.

Dubitatio (ἀπορία):

Πῶς ἂν τις ἐξαριθμήσειεν ... καὶ ἱκανὴν πορίζόμενα τοῖς κεκτημένοις τὴν ὠφέλειαν; 271-3, Καὶ πῶς ἂν ἐν ὀλίγαις συλλαβαῖς τὸ πλῆθος τῶν τηρικαῦτα ὑπαρχθέντων δι' ὅλου ἔτους, φοβήτρων τὲ καὶ ἀποστροφῶν, ἀγώνων τὲ καὶ πειρασμῶν διηγῆσαιμι; 585-7, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπῶς εἶποιμι 634, Πῶς ἀδακρυτὶ τὸ τούτου διηγῆσαιμι τέλος; 684.

Exquisitio (αἰτιολογία-ἐξετασμός):

Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, ὅλον ἑαυτὸν ἐμπαρέχοντα τὸν τῆς ὑπακοῆς υἱόν, ἀπόθητον καὶ οὐχ ὀλόστερον εἶναι τῷ γεννήτορι; Διὰ τοῦτο καὶ ἀγαπᾶται 203-4, Ἀλλὰ τίνας ἐνεκεν ἡ ἱστορία; Ὅτι τοῦ Προδρόμου ὁμόζηλος καὶ ὁ ἡμέτερος καθηγητῆς πεφανέρωταί πως 431-2, Καὶ ἵνατί με εἰς τόδε τὸ ἀξίωμα προήγαγες, τὸν ἀδυνάτως καὶ τοῦ ἄρχεσθαι ἔχοντα; Οἶδεν Θεὸς καὶ ἡ σὴ ἀγία ψυχὴ τὸν περὶ τούτου λόγον 529-31, Τί οὖν ἔδει, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, οὐχὶ τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ἐναθλήσαντα καὶ ἠκριβωμένου βίου τοῖς πᾶσι, νόμον προκείμενον ἀψευδῶς εἰπεῖν τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ διάθεσιν, πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντα; Οὐ, φησὶν οἱ τὰ ἐκείνου σκώπτοντές τε καὶ διαγελῶντες 560-4, Τὸ δὲ αἴτιον; Ἰωσήφ ὁ μοιχοζεύκτης 581-2, Καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνας; ... Ἴνα ὁ στεφανώσας τοὺς μοιχωμένους ... 618-9.

Interrogatio (ἐρώτησις):

τίς γὰρ καὶ χάρις τῷ μηδενὶ τερπομένῳ τῶν τῆδε ἤδη τὴν ὑπερκόσμιον λαχόντι λῆξιν, ἧς πᾶς ὁ ἐπιτυχὼν διαγελᾷ τὰ παρόντα, ὡς μηδενὸς ἐν αὐτοῖς ὄντος στασίμου τὲ καὶ μακαρίου ἴσα σκιαῖς παρατρέχοντος καὶ ἄνθεσιν ἠρινοῖς ἀπομαραινόμενου; 11-4, Ἀλλ' οἷα καὶ ἡ ἀναχώρησις, μνήμης ὅτι μάλιστα ἐμοὶ ἀξία, ἀκούουσί τε κατανύξεως ἔχουσα φάρμακον; 113-5, Τὸν οὖν τοιοῦτον τε καὶ τηλικούτον ἦν ἄρα μὴ ἀγαπᾶσθαι καὶ στέργεσθαι; 202-3, Τίς γὰρ ἐκείνου τὸ μέλλον προβλέψαι στοχαστικώτερος; 212-3, Τίς δὲ τὸ λυποῦν μαλάξαι τε καὶ θεραπεῦσαι προσηνέστερος; 213-4, Τίς δ' αὖ τὸ χρεῖῶδες εἰσοῖσαι εὐμαρέστερος; 214, Τίς δὲ τιμὴν ἀνάψαι ποικιλώτερος; 214-5, πῶς οὗτος ὑποτάξειεν τὰ πολέμια πάθη; 228-9, πῶς οὗτος προσβήσεται τῷ ὄρει τῆς ἡσυχίας; 230, ἡ δῆλον ὅτι ... καὶ τελευτήσειεν τῷ κατὰ ψυχὴν θανάτῳ, καθὼς που φησὶ τὸ ἱερὸν γράμμα; 230-2, Ποία γὰρ χεῖρ ... διεχειρήσατο; 268-71, πόθεν ἄλλοθεν ἢ τῶν δέλτων εὐπορία ἢ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐκείνου ἀγίων χειρῶν ... θαυμάζομεν ὅποια τε καὶ ἡλικίη; 273-6, τίνα μὲν τῶν καθ' ἡμᾶς Ναζιραίων οὐκ ἐξηφάνισεν, τίνα δὲ κρυπτόμενον οὐκ εἰς μέσον ἤγαγεν, ποῖον δὲ ἀντιφερόμενον οὐ κατέσπασεν εἰς τὸ τῆς ἀσεβείας βάραθρον, ...; 280-2, Ἄρ' οὖν οὐχ ὑπερανεστῶσης διανοίας ἀπορραγῆναι ἐπιβλαβοῦς παραδόσεως ... καὶ οἰκεῖον τῷ βίῳ καὶ τὸ ἔργον ἔχειν; 375-8, Ἀλλ' οἷόν με ἐν μέσῳ τῶν εἰρημένων λαθὼν μικροῦ δεῖν παρέδραμεν; 392-3, Ἄρ' οὖν οὐ ξένον τέκνον χρηματίσαι ... τοῦ οὐπερ ἤρξεν; 517-8, Τί ταῦτα τῶν πάλαι ληστρικῶς συνεδρευόντων ἢ ἄλλως αἰρετικῶς βασιλευσάντων ἐλλιπέστερα; 600-2, Τίνα ὑπομνηστὴν εὐροιμι παρὰ λόγον φερόμενος; 729.

Quaesitum (πύσμα):

Τί οὕτω μέμηνας, βαρυκάρδιε καὶ ἀπηνέστατε, σὺν τῷ ὁμοτρόπῳ σου σκύμῳ; 624-5.

III. Figurae elocutionis

C o n t r a p o s i t u m (ἀντίθεσις):

Ῥήτοροι μὲν καὶ σοφισταῖς ... Οἷς δὲ ἀληθείας ἔρω 1-6, ἐπαινέσομαι οὐκ ἐκείνῳ χαριζόμενος τὴν εὐφημίαν 10-1, τὸ πατρικὸν γέρας τὸν ἀκλεᾶ τε καὶ ἀγέραστον 26, ἀπείχετο μὲν ἀσυνέτων, συνείπετο δὲ πεπαιδευμένοις 80, τῷ τιμαλφεστέρω συνταττόμενος οὐχὶ τῷ ἀτιμοτέρῳ 80-1, οὐ μόνον τὰ οὐκ ὄντα ... ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνόητα 92, ἀναγνώσεσι προσέχων ἀντιπαιγνίων, ἐν τε ἐκκλησίαις προσεδρεύων ἀντιθέατρων καὶ ἐν σεμνεῖοις ἀναστρεφόμενος ἀντιἀσέμωνων καταγωγίων 99-101, χθὲς ἀμύητοι τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ σήμερον ὡς παλαιοὶ καθηγούμενοι 142-3, σωτηρίας ἔχεσθαι, ἀπάτης ὑφίσταται ὄλεθρον 161, Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ εὐγενής ... ἀπετραχύνετο τοῖς ἀγροικοτέροις συνδιαιτώμενος, οὐδέ, ἐπειδὴ ἐξυπηρετεῖτο παρ' οἰκετῶν πρότερον, τὰς ἀτιμωτέρας ἐγχειρίζεσθαι διακονίας ἐξενοπάθει 176-8, ὠνειδίζετο παρὰ τοῦ πατρὸς ... ὡς εὐφημίαν δεχόμενος 183-4, ὑπανεγίνωσκεν ἀξιολόγως ἐν ὧσιν ἀδελφότητος καὶ ὡς παρὰ λόγον ἀναγνοῦς 184-5, δουλογενής ... ὁ εὐγενής 186-7, πολλὰ ποριζόμενος, ὡς μηδὲν εἰσφέρων 188-9, ἠτόνει, ... ἢ ἐκορέννυτο 192-3, τοῦ μὲν ἐκβιαζομένου ... τοῦ δὲ χαίροντος 198-9, ἐννόμως τε καὶ ἐνθέσμως, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν σφαλερῶς 224-5, εὐτελής καὶ βραχύτιμος ... ἀλλ' οὐχί ... ἐπιτετηδευμένη 257-8, οἱ καλλωπισταὶ ἀλλ' οὐχὶ μονασταὶ 258-9, ἀναγκάζεται μὲν, οὐ καταπίθεται 319-20, προτρέπεται μὲν, οὐ συνέρχεται δε 321, ἀπαλύνων τὴν τραχυνομένην καρδίαν 330-1, ἠνέφκτο θύρα, πάλαι ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλείας κεκλεισμένη 341-2, οὐ πρὸς τὰ προσεχῆ παραδείγματα βλέπων ... πρὸς δὲ τὴν ἀρχέτυπον εἰκόνα 356-7, μὴ μόνον ὀνόματι, ἀλλὰ καὶ πράγματι 377, πρὸ τῶν πολλῶν καὶ σὺν ὀλίγοις 395, τὸν ... ψευδοσύλλογον ... τὸ τῆς ἀληθείας ἄθροισμα 403-4, συννεφεῖν ... τὴν ἀκτῖνα 415, ὀρμωμένῳ μὲν ... ἀναινομένῳ δὲ 420-1, φανερωῖν ... κρυβῆναι 422, ἢ πίστις μὲν ὀρθὴ ἐκ μητρικῆς εὐσεβείας ἐσφραγισμένη, ὁ βίος δὲ σκαμβὸς 426-7, πολεμίων τινῶν πρὸς τὸν ἄοπλον μοναστήν 442-3, ἀπροσδέκτους εἶναι ... καὶ σπάνιος ὁ ἀποτολμῶν εἰσδέξασθαι 446-8, ὁ μὲν αὐτοκίνητος, ὁ δὲ ἕτεροκίνητος 455, ὡς κακοῦργον τὸν θησαυρὸν τῆς ἀληθείας 464, ὑφ' οὐδενὸς ὀραῖσθαι ... τὸν ὑπὸ Κυρίου ὀρώμενον 465-6, ὀμαίμονάς τε καὶ οὐχ ὀμαίμονας, ὀμοσχῆμους τὲ καὶ ἕτεροσχῆμους 476-7, τις ἐχθρὸς εἰς φίλον καὶ ἐπαινέτην μετελήλυθεν 496, ἄλλον ἐπανορθῶν καταπίπτοντα καὶ ἕτερον γλυκαίνων πικραίνόμενον 543-4, ἐν ὀλίγαις συλλαβαῖς τὸ πλῆθος 585, Ἔσωθεν φόβοι, ἔξωθεν πτόησις 589-90, ἐν μιᾷ ... ἐν ἑτέρῳ 604, κρίσιν δικαίαν ... τὸ παρανομούμενον 607-8, οἱ δούλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ Καίσαρος, τὸν ὅσιον 636-7, Ἠντιβόλει ὁ γέρων ... ὁ δυσμενῆς ὀνειδίξεν 638-9, τὸν μὲν γὰρ ἐπὶ πολὺ μετεωρισθέντα ... τὸν δὲ σὺν ἡμῖν ... εἰς τὴν οἰκείαν πάλιν ποιμνὴν ἀποκαταστήσασα 646-50, ἠὲ χαρίσσει μὲν ... ἠνιάτο δὲ 675, ἀνορθοῖς καταπίπτοντα 733.

C o r r e c t i o (ἐπανόρθωσις):

πόλεως ἐρήμου καὶ ἀοικήτου, σχεδὸν εἰπεῖν, ἐπωφθείσης 56-7, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν νῦν ἐπιπλάστως, οἰκειότερον δὲ εἰπεῖν, ἀναποτάκτως ἀποτασσομένων 135-6, οὐδ' ἂν δὲ εἴη λυσιτελές, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πτώσεως αἴτιον 163-4, τέθειται γοῦν καὶ ἐν τάξει Πατρὸς, μᾶλλον δὲ φωστῆρος δίκην τῇ μνημονευθείσῃ ἀδελφότητι 242-3, ἢ καὶ δεκατῆμερον λαμβανόμενον τῆς βραδυποσίας, ἴν' οὕτως εἴπω καὶ ἀποσίας 254-5, τοῦτο γὰρ τῶν ἐκείνου κατορθωμάτων παρὰ τοὺς πολλοὺς, ἵνα μὴ λέγω τοὺς πάντας, τὸ ἐπίσημον, ἢ μᾶλλον οἰκειότερον εἰπεῖν, σὺν τῷ ἱερῷ ἀποστόλῳ φαίειν ἔχοντος 265-7, ὁ μέλλων χρόνος εὖ οἶδα ὅτι οὐ σιγήσειεν, εἶπερ ἀρετὴ πρᾶγμα ἀθάνατον 338-9, Ὡ τῆς ἀτοπίας, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐξυβρίσεως 477-8, Ἴσασιν γάρ, φησὶν ὁ Θεολόγος, θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν ... εἰ καὶ ἑτερολέκτως ἔχει δεῦρο 492-4, Ὅσα γὰρ ἐξύβρισεν κατὰ τοῦ ἀνδρός, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας 575-6, μετὰ ὑποτακτικῶν ὑποτακτικὸς δόκιμος, μᾶλλον δὲ δις ὑπήκοος στεφανίτης 723-4.

D e f i n i t i o (ὄρισμός):

Τί γὰρ φιλαίτατον ἄλλο Θεῷ ὁμοιότης καὶ ἐνώσεως, ἡνίκα ἢ ἔνωσις μὴ ἐντολῆς Θεοῦ διίστησιν; 508-10, Οὐκ οἶσθα ὅτι πρὸς ἀητητῆτους νόμους Θεοῦ παρατάσῃ, οὐς οὐδεὶς βασιλευσάντων νενίκηκεν; 625-6.

P r a e c e d e n s c o r r e c t i o (προδιόρθωσις):

Εἴπω τι καὶ τῶν οὐκ οἰκείων 194, Καὶ ἦν τὸ γινόμενον ὑπερφυές 198, Ἀλλ' ὄρα κἀνθάδε παραδόξου πράγματος ἐπιτήδευμα 513-4, Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο παραλείψομαι προορήσεως ἔχον ἔμφασιν 706-7.

IV. Figurae affectionis

A v e r s i o (μετάβασις):

φέρε ἐκεῖθεν ἀπαρξώμεθα τῶν ἐγκωμίων 31-2, Οὐκ ἄκαιρον δὲ τάχα, ὠφελείας χάριν καὶ τὸν τοῦ θανάτου τρόπον ἐπισημᾶναι 45-6, ἐπὶ τὸν πατέρα μεθαρμοστέος ὁ λόγος 64-5, Τί τὸ ἐντεῦθεν; 94, Ἀλλ' οἶα καὶ ἢ ἀναχώρησις; 113-4, Καὶ τὸ ὄραμα ἠλίκον; 118, Βούλει μαθεῖν καὶ ἕτερα ὑπακοῆς ἀριστεύματα ἐγγύθεν; 182, τί τὸ πέρας καὶ τίς ἢ ἀμοιβή; 217, Ἀλλὰ γὰρ παραδραμῶν ὁ λόγος ἀνιστόρητά τινα πάλιν ὑπονοοστήσας, ἀπαγγελλέτω τὰ παραλειφθέντα 276-7, Τίς δὲ οὗτος; 316, Ἀλλὰ τί ποιῆ ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ὄντως καὶ εὐθύβουλος; 351-2, πρῶτον τοῦτο ποιῆ 359, ἐξ οὗ τί γίνεται; 390, τρέψομαι δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὸ διαβοητότερον 420-1, Τί οὖν ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητής; 451, ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο εἴποιμι 505, Ἀλλὰ τί τὰ μετὰ ταῦτα; 511, Ἀλλ' ἐπανιτέον εἰς τὸ προκείμενον 533, Οὐδὲ ἐκεῖνο παραλείψομαι ἀξιομνημόνευτον τυγχάνον 546, Περὶ μὲν τούτων ἄλις 555, Πῶς ἀπήγετο ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων; Ἐπ' αὐτὸν γὰρ ἐπανήμι 628, Τί τὰ

μετὰ ταῦτα; 663, τὸ τούτου διηγῆσαιμι τέλος 684, Ἐπειδὴ δὲ καὶ διαθήκην ἔδει διαθέσθαι, τίς αὕτη; 700.

C o m p a r a t i o (παρομοίωσις):

ἴσα σκιαῖς παρατρέχοντος καὶ ἄνθεσιν ἠρινοῖς ἀπομαραιομένου 13-4, ὡσπερ τινα εὐθυγενῆ βλαστόν 37, ὡσπερ τις Αἰγυπτιακὴ μάστιξ 43, ὡσπερ τι ἔρνος εὐθύβλαστον 68, οἷά τις ἄριστος πωλοδάμνης 79, ὡσεὶ τις τῶν νεανειομένων ἐν εὐωχίαις 85, ὡς ἀστραπὴ βροντῆς καὶ ἑωσφόρος ἡλίου ἀνίσχοντος 150-1, ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ πρὸς εὐχρουν χαρακτηῖρα τῆς εὐμούσου ὑποταγῆς 220-1, φωστῆρος δίκην 243, ὡσπερ τινα σπινθῆρα ἐν ἀποβύστω τόπῳ κείμενον 283-4, οἷά τις οἰακοστρόφος ἐν μέσῳ κλύδωνος 353-4, ὡς ἐπὶ πολεμίων τινῶν 442, ὡς κακοῦργον 464, παλιρροίας δίκην 495, καθάπερ τινες ὑπόπτεροι συντρέχοντες 500, ὡς ἀρετῆς ἐργαστήριον 550, ὡς ἐν κύβῳ τὰς ψήφους 569, ὡς κακοῦργος 597, ὡσπερ τι ἄγος μεταρριπτούμενον 599, ὡσπερ τινα παιδιὰν, τὰ ἐν μέσῳ παραδράμοιμι 602, ὡσπερ τι γέρας τίμον 685, ὡς σύμβολον ὑπακοῆς παντελευθέρου 704-5.

D e s c r i p t i o (ἐνάργεια):

Ἐωρᾶτο ἐξάπινα ἐν τοῖς ἐκάστου ἐσθήμασιν, ἐν βαφίδι ἐλαιώδει, τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ κατεστιγμένον, οἷα παρὰ χειρὸς ὠραιογραφούσης, μᾶλλον δέ, ἐπεὶ Θεοῦ δακτύλῳ καὶ ὑπέριτερον 48-50, Ἐλεεινὸν θέαμα, γέροντα φορᾶδην ἐξ ἀσθενείας ἀγόμενον σὺν τῇ ἀλύσει, ἣν ἐν τῷ ποδὶ καθηλωμένος ἐπεφέρετο καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον ὤμον, ὡσπερ τι ἄγος μεταρριπτούμενον 597-9.

E x c l a m a t i o (ἐκφώνησις):

Ὡ θαυμασίας προθέσεως ἀπόδειξις καὶ θαυμασιωτέρας ἀποταγῆς ὑπόθεσις 129-30, Ἀβάλε τὰ τότε γεγεννημένα παρὰ τῶν σταλέντων δύο στρατηγῶν ... 441-3, Ὡ τῆς ἀνδρικής καρδίας 455-6, Ὡ τῆς ἀτοπίας, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐξυβρίσεως 477-8, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς 561, Φεῦ τῆς τοῦ καιροῦ φορᾶς 591, Αἰ αἰ, συνοδικῆς εὐταξίας κατάστασις 599-600, Οἱ οἱ, χριστιανικῆς βασιλείας ὑπόληψις 600, Ὡ τῆς τῶν πραγμάτων φορᾶς 605-6, Ὡ νόμοι Θεοῦ καταφρονούμενοι 622, Ὡ διώκτου πικροῦ, Χριστιανοῦ προσηγορίαν ἔχοντος καὶ Χριστοῦ νόμους καταπατεῖσθαι ζέοντος 622-4, Ἄλλ' ὦ 628, 684, Φεῦ τῆς ἀναλγήτου καρδίας τῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπῶς εἵπομι, στρατιωμονάχων φυλάκων 633-5, Ἄλλ' ὦ θεία μοι καὶ ἱερὰ κεφαλή 732.

F i c t i o p e r s o n a e (προσωποποιΐα):

ὁ μέλλων χρόνος ... οὐ σιγήσειεν 339, ἔπαθεν δὲ πάθος μᾶλλον ὁ ἀναίσθητος λίθος 497-8, θρηῆνον ἐμποιῶν ... τοῖς ἀναισθήτοις λίθοις 630-1, Βοάτω ταῦτα ὁ τοῦ περιβοήτου μάρτυρος Μάμαντος χῶρος. Γραφέτω

ταῦτα ἢ φρουρήσασα μετὰ τὴν πρώτην τοῦ ἀδελφοῦ φρουρὰν τὸν τῆς εὐσεβείας φρουρὸν, Ὁξεῖα νῆσος 631-3.

Sermonica tio (διάλογος):

«οὐπω ἰσχύεις», φησίν, «ἐν τῆδε τῇ θέσει τοῦ τόπου, σκληραγωγίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐχούση, τὸν κόπον τοῦ μοναχοῦ ὑπομεμενηκέναι». Πρὸς ὃν ὁ τοῦ Χριστοῦ πύκτης: «Πάντα σοι, ὦ πάτερ, ἀποδίδωμι καὶ νοῦν καὶ θέλημα καὶ σῶμα, χρῶ τῷ σῶ οἰκέτη, ὡς ἂν βούλοιο, εἰκοντί σοι κατὰ πάντα» 126-9.

F. Figurae miscellae

Allegoria (ἀλληγορία):

ἐπὶ τὴν λογικὴν λυχνίαν 28, Αἰγυπτιακὴ μάστιξ 43, ὄργη οὐράνιος 41, ἀβραμαίᾳ προθέσει 109, τὰ δευτερεῖα τοῖς ἄλλοις δίδωσιν 165-6, τὸν τῆς ὑπακοῆς υἰὸν 203-4, Ἡ πατρικὴ εὐλογία ἐπὶ τὸν κατὰ πνεῦμα Ἰακώβ 217, ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ πρὸς εὐχρουν χαρακτήρα τῆς εὐμούσου ὑποταγῆς 220-1, ἀστὴρ ἑωθινός 287, οἷά τις οἰακοστρόφος ἐν μέσῳ κλύδωνος περιζέοντος 353-4, λογικοῖς θρέμμασι 389, ὡς ἐκ μέσου λεόντων 404, καὶ ἦν τὸ μὲν δρᾶμα κατὰ τὸ ἀδόμενον ἐτέρων, ἡ δὲ χεὶρ Ἀβεσσαλώμ 437, ἦρθη ποιμὴν ... διεσκορπίσθη τὰ πρόβατα ἀπὸ τῆς ποιμνῆς 443-4, ὑπὸ χειρὸς Βριάρεω 454, ὡς ἄλλην κάμινον Χαλδαϊκὴν 534-5, κατ' ἐκείνον ποῦ τὸν Χείρωνα τὸ Θετταλικὸν ἄντρον οἰκοῦντα 550-1, ὡς ἰὸν ὄφεως 582-3, Ἔθεντο τὸν δίκαιον μονώτατον ὡς ἐν λάκκῳ κατατάτῳ 635, ὡς σύμβολον ὑπακοῆς 704, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης 720.

Figura paradoxos (σχῆμα παράδοξον):

ἔρωτι ταπεινώσεως βαλλόμενος παρεκάλει ... ῥαπίζεσθαι ... ὡς δῶρον εἰληφώς, ἐγεγήθει 195-8, διὰ πλήθος ταπεινώσεως ... τῷ ζυγῷ τῆς ὑποταγῆς ἑαυτὸν ὑποτίθησιν ὁ θεομίμητος 514-6.

Interpositio (παρένθεσις):

(τίς γὰρ καὶ χάρις τῷ μηδενὶ τερπομένῳ ... ταύτης ἐκζητήσειεν ἡμῶν διὰ τῶν ἐπαίνων ἐπιτεύξασθαι;) 11-8, (εἰδὼς πάλιν, ὡς ἕκαστος, εἰ οἰκοθεν ... τὸν ἀκλεᾶ τε καὶ ἀγέραστον, οἷος ἐγὼ φαίνομι) 24-7, (ἄγει με γὰρ ταύτην δηλῶσαι ἢ ὑπόθεσις) 41, (ἐπεὶ μηδὲ ἔνεστιν ἡδύτερόν τι τοῦ Θεὸν ἔχειν ἐν θεωρίᾳ, ὃς ἐστι γλυκασμὸς καὶ ὄλος ἐπιθυμία τοῖς γενομένοις αὐτοῦ τῆς ἀκορέστου ἀγάπης) 235-7, (οὐδὲ γὰρ ὅτι ὑπῆν ἡμῶν τῆς τεκούσης ὁμαίμων ἐγνωρίζετο) 290-1, (αἰδοῖ τοῦ ἀνδρός) 327, (πῶς γὰρ ἂν ὁ τὰς μεγίστας φυγῶν ἀρχὰς ἐφέσει τῶν ὑφειμένων ἠλίσκετο;) 345-6, (εἰρησεται γὰρ τ' ἀληθές, εἰ καὶ τραχύτερος ὁ λόγος) 346-7, (ὁ δεῖ πάντας τοὺς τῆς ἀρετῆς γραφέας ποιεῖν, εἴ γε μέλλοιεν πατροεἰκελον καὶ σωτήριον τὸν ἑαυτῶν βίον ἀπεργάζεσθαι) 358-9, (τῆς γὰρ αὐταρεσκείας πόρρω νεύων οὐκ ἦν τί,

ὁ μὴ συμβουλίας διεπράττετο) 366-7, (φημί δὴ τὸν ταῦτα λέγοντα καὶ γράφοντα) 384, (καὶ τὸ κοπῶδες ὅσον, τὸ μετ' αὐτῆς καθεύδειν, ὁμοῦ τε ἐγρηγορέναι καὶ ἐργάζεσθαι, συνορᾶν ἕξεσιν τῷ ἀρτίφρονι) 548-9, (πόρρω γὰρ ὁ ἀθλητῆς τοῦ πάθους) 551, (Πάλιν γὰρ ἀναλαμβάνειν ἐκπλήξει τὸ δρᾶμα περιπονοῦμαι.) 618-9, (ἦν γὰρ τῶν ἱερῶν νηστειῶν ἡ περίοδος) 692-3, (ὅτι μὴδ' αὐτῆς τῆς ἐπωμίδος ἦν κύριος) 702.

O m i s s i o (παράλειψις):

Τί γὰρ καὶ εἶπω τὸν παραδώσαντα τὸν ἅγιον τῷ μοιχοζεύκτη εἰς τὸ φρουρηθῆναι; 471-2, <ἦ> τοὺς μετὰ τὴν εἰρκτὴν παραπεμφθέντας πρὸς τοῦ Καίσαρος ἱεράρχας εἰς τὸ λόγω μόνον συνθέσθαι τὸν δίκαιον, τῆς τε φυλακῆς τοῦ χάριν ἀφεθῆναι καὶ πάντων τῶν οἰκείων δεσπόζειν; ἢ τοὺς ἕξωθεν σκώπτοντάς τε καὶ διασύροντας, ὁμαίμονάς τε καὶ οὐχ ὁμαίμονας, ὁμοσχήμους τὲ καὶ ἑτεροσχήμους; 473-7, τὸ δὲ ἐφ' ὅτῳ παρῶ λέγειν 567, Ὅσα γὰρ ἐξύβρισεν κατὰ τοῦ ἀνδρός, ... τί δεῖ καὶ λέγειν; 575-8, τὰ ἐν μέσῳ παραδράμοιμι 602, Ἀφήμι τὸ βαλανεῖον ἐκεῖνο 608, Παρήμι τὰς ἐν τοῖς σεμνεῖσι φυλακάς ... κακοῦντας τοὺς καθειργμένους 612-3, Παραδράμοιμι τὰ μετέπειτα, ἠνίκα ἀπαγωγαὶ καὶ μεταγωγαί ... δέει τῶν διωκτῶν τινὰς διασωθῆναι 614-8.

P e r m i s s i o (ἐπιτροπή):

οὐ μὴν διὰ τοῦτο, ὡς ἂν τις οἰηθείη, ἐπαινέσω 23-4, Ταῦτα ἢ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων δικαιοσύνη, ὡς ἂν τις εἴποι, παιδευτικὴ ῥάβδος τοῦ Θεοῦ τὴν ἀμετρον ἡμῶν κακίαν ἐπιστρεπτικῶς σωφρονίζουσα 61-3, Τὸ γὰρ ἐγκρατές καὶ ἄγρυπνον καὶ ὀτιοῦν ἄλλο τῶν προειρημένων κατορθωμάτων, αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ ἐπαινετὸν δοίη τίς εἶναι, οὐδ' ἂν δὲ εἶη λυσιτελές 161-3.

P r a e p a r a t i o (προπαρασκευή):

ὡς ἢ παροῦσα δέδεικται. Ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς (τοῖς νοῦν ἔχουσι τὰ διὰ μέσου χαίρειν ἔασαντας ὡς ὁμότροπα τοῖς πάλαι ἐπὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων συμβεβηκόσι καὶ ὡσαύτως οἰκονομικῶς παρεωραθεῖσιν, μᾶλλον δὲ ὡς τῆς τούτων ἀκριβοῦς ἐξετάσεως ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῷ ἀδεκάστῳ κριτῇ ταμειομένης) 658-662.

R e t i c e n t i a (ἀποσιώπησις):

κάντεῦθεν αὐτῶ οἱ πολλοὶ πνεύσαντες πειρασμοί· τὸ δὲ ὑφ' ὧν καὶ δι' οὓς ἀφήμι λέγειν, αἰδοῖ τῶν προσώπων 349-50, τῶν μοναστῶν οἱ προέχοντες, ὧν αἰσχυναίμην εἰπεῖν τὰ ὀνόματα 467-8, Ὁ μὲν οὖν τὴν ψῆφον ἔστειλεν, τὸ δὲ ἐφ' ὅτῳ παρῶ λέγειν 566-7, Ὅσα γὰρ ἐξύβρισεν κατὰ τοῦ ἀνδρός ... τί δεῖ καὶ λέγειν; 575-8, ἀπειλαὶ παραπεμπόμεναι καὶ τοὺς παραπεμφθέντας ἀφήμι λέγειν αἰδοῖ τοῦ σχήματος 590-1.

Sententia (γνώμη):

Τὸ γὰρ ἐγκρατὲς καὶ ἄγρυπνον ... οὐδ' ἂν δὲ εἶη λυσιτελέες, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πτώσεως αἴτιον τῷ ἰδιορρυθμῶς πράττοντι, εἰ μὴ γνώμονι καὶ κανόνι τοῦ καθηγουμένου περαίνοιτο 161-5, τὸ τῆς διανοίας ὄμμα ὑψιφρόνως ἀνατείνας, ἰχνηλατεῖ λοιπὸν τοὺς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν βίους· ... πρὸς δὲ τὴν ἀρχέτυπον εἰκόνα τῆς ἀποστολικῆς ζωῆς ἀποσκοπῶν (ὃ δεῖ πάντα τοὺς τῆς ἀρετῆς γραφέας ποιεῖν, εἴ γε μέλλοιεν πατροεἶκελον καὶ σωτήριον τὸν ἑαυτῶν βίον ἀπεργάζεσθαι) 354-9, παιδὶ γὰρ προσήκει τὰ πάντα πατρῶζειν καὶ ὅλον ἑαυτὸν ἐμπαρέχειν τῷ γεννήτορι 385-6, πειράζονται γὰρ καὶ δίκαιοι, ὡς ἂν τῇ πυρώσει τῶν λυπηρῶν χρυσοειδέστεροι τὰς ψυχὰς γένοιντ' ἂν καὶ μὴ ὑπολισθαίνουσιν εὐθυποροῦντες, ὡς ἂν μάθοιεν παρὰ Θεοῦ αὐτοῖς εἶναι πᾶν τὸ κατορθούμενον 415-8, Οὐκ οἶσθα ὅτι πρὸς ἀηττήτους νόμους Θεοῦ παρατάσῃ, οὐς οὐδεὶς βασιλευσάντων νενίκηκεν; 625-6.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πηγές-Εκδόσεις

- AASS, Aprilis, I, editio novissima, curante J. CARNANDET, Parisiis-Romae: V. Palmé 1866.
- ANRICH G., *Hagios Nikolaos: der Heilige Nikolaos in der griechischen Kirche*, vol. 1, Leipzig 1913.
- ANTONOPOULOU Th. (ed.), *Leonis VI sapientis imperatoris byzantini homiliae*, Turnhout : Brepols 2008, [Corpus Christianorum, Series Graeca 63].
- APTHONIOS, *Progymnasmata, Corpus Rhetoricum*, Textes établis et traduits par M. PATILLON, Paris: Les Belles Lettres 2008, 113, II, 1-5.
- Arethae Scripta Minora, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*, L. G. WESTERINK (ed), Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri, 1968.
- AUBINEAU M., *Les Homéliees Festales d'Hésychius de Jérusalem*, vol. I: Les Homéliees I-XV, Bruxelles: Société des Bollandistes 1978 [SH 59].
- AUZÉPY M.-F., *La vie d'Étienne le jeune par Étienne le diacre. Introduction, Édition et Traduction*, Birmingham 1997.
- BARTELINK G.J.M. (ed.), *Athanase d'Alexandrie, Vie d'Antoine*, Paris: éditions du CERF 1994 [SC 400].
- Basile de Césarée. Sur le Saint-Esprit*, Introduction, texte, traduction et notes par PRUCHE B., Paris: édition du CERF 1968, [SC 17 bis].
- BEKKER I. (ed.), *Georgii Cedreni Compedium Historiarum*, I-II, Bonn 1838/1839 [CFHB].
- BERNARDI J. (ed.), *Grégoire de Nazianze Discours 42-43. Introduction, texte critique, traduction et notes*, Paris: Les éditions du CERF 1992 [SC 384].
- BÜTTNER-WOBST Th. (ed.), *Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum Libri XIII-XVIII*, Bonn 1897.
- Βίος Αντωνίου του Νέου* (BHG 142): ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΚΕΡΑΜΕΩΣ Α., *Συλλογή παλαιστινής και συριακής άγιολογίας I*, Αγ. Πετρούπολη 1907 [Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik XIX. 3], 186-216.
- Βίος Αυξιβίου* (BHG 204): AASS Febr. III (1658), 124-128.
- Βίος Βλασίου Αμορίου* (BHG 278): AASS Nov. IV (1925), 45-75.
- Βίος Γρηγορίου Δεκαπολίτου* (BHG 711): DVORNIK F., *La vie de saint Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IXe siècle*, Paris, 1926 [Travaux publiés par l'Institut d'études Slaves V].
- Βίος Ευαρέστου* (BHG 2153): VAN DE VORST C., «La vie de saint Évariste higoumène à Constantinople», *AB* 41 (1923), 295-325.
- Βίος Θεοδώρου του Τήρωνος* (BHG 1764): H. DELEHAYE, *Les légendes grecques des saints militaires*, New York: Arno Press 1975 (reprint of the 1909 ed. published by Librairie Alphonse Picard, Paris), 183-201.
- Βίος Κωνσταντίνου του Ιουδαίου* (BHG 370): AASS Nov. IV (1925), 628-56.

- Βίος Μαρκιανού πρεσβυτέρου (BHG 1032): ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΚΕΡΑΜΕΩΣ Α., *Ανάλεκτα ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας IV*, Bruxelles: Culture et Civilisation 1963, 258-70.
- Βίος Μελανίας της νέας (BHG 1241): PG 34, 1225-1233.
- Βίος Νικολάου Στουδίτη (BHG1365): PG 105, 863-925.
- Βίος Παύλου του Νέου (BHG 1474): DELEHAYE H., «Vita s. Pauli Junioris in monte Latro cum interpretatione Latina I. Sirmondi S. I.», *AB* 11 (1892), 19-74, 136-181.
- Βίος Πέτρου Ατρώας (BHG 2364): LAURENT V., *La vie merveilleuse de saint Pierre d'Atroa*, Bruxelles 1956 [SH 29], 65-225.
- Βίος Σάββα (BHG 1608): SCHWARTZ, Kyrillos von Skythopolis, Leipzig 1939 [Texte und Untersuchungen 49], 85-200.
- Βίος Συμεών στυλίτη του νέου (BHG 1689, 1690): VAN DE VEN P., «A propos de la vie de saint Syméon stylite le jeune», *AB* 67 (1949), 425-443.
- Βίος Υπατίου (BHG 760): *Callinicos, Vie d'Hypatios*. Introduction, texte critique, traduction et notes par G. J. M. BARTELINK, Paris: éditions du CERF 1977 [SH 177].
- CALVET-SEBASTI M.-A., *Grégoire de Nazianze, Discours 6-12. Introduction, texte critique, traduction et notes*, Paris: édition du CERF 1995 [SC 405].
- CANIVET P.-LEROY-MOLINGHEN A., *Théodoret de Cyr, Histoire des moines de Syrie (Histoire Philothée)*, Paris 1977 [SC 57, 57 bis].
- CARRAS L., «The life of st. Athanasia of Aegina: A critical edition with introduction», *Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, A. MOFFAT (ed), Canberra 1984 [Byzantina Australiensia 5], 199-224.
- COMBEFIS Fr., *Bibliotheca Concionatoria*, t. VII, Paris 1662.
- COURTONNE Y., *Saint Basile, Lettres*, vol. II, Paris: Les Belles Lettres 1957.
- COZZA-LUZI J., *Sancti Theodori Studitae sermones parvae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/1, Rome 1888.
- COZZA-LUZI J., *Sancti Theodori Studitae sermones magnae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, IX/2 (Cat. 1-77) Rome 1888.
- COZZA-LUZI J., *Sancti Theodori Studitae sermones reliqui magnae catecheseos*, A. MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*, X/1 (Cat. 78-111), Rome 1905.
- ΓΕΔΕΩΝ Μ., *Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον. Μνήμαι τῶν ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἑορταζομένων ἁγίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἐν Κωνσταντινουπόλει* 1899.
- Γρηγορίου του Θεολόγου Ἔργα, επιμ. έκδ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ-ΖΗΣΗΣ, τ. 6, Θεσσαλονίκη: Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς 1980, [Ἑλληνες Πατέρες της Εκκλησίας].
- Γρηγορίου του Θεολόγου, Ἄπαντα τα ἔργα. 6 Λόγοι Εγκωμιαστικοί-Επιτάφιοι. Εισαγωγή, Κείμενον-Μετάφρασις-Σχόλια ὑπὸ ΠΝ.

- ΣΑΚΑΛΗ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 1980 [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας 48].
- Γρηγόριος Νύσσης, *Λόγοι για το θάνατο και το πένθος Παραμυθητικοί*. Πρόλογος: Τ. ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΑΛΑ-Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Γ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος 2004.
- DACHERIUS S. LUCA, «Theodori Encomium S. Bartholomaei apostolic, latine, ex Anastasii Bibliothecarii versione», *Spicilegium (sive Collectio veterum aliquot scriptorium qui in Galliae bibliothecis delituerant, olim editum opera ac studio D.Lucae D'Achery, presbyteri ac monachi ordinis Sancti Benedictini, Congregationis S.Mauri. Nova edition priori accurato et infinitis prope mendis ad fidem mss. Codicum, quorum varias lectiones V.C. Stefanus Baluze ac R.P.D. Edmundus Martene collegerunt, expurgate per Ludovicum-Franciscum-Joseph De la Barre, Tornacensem, Parisiis, apud Mantalant, ad Ripam P.P. Augustinianorum, prope Pontem S. Michaelis, M.DCC.XXIII, Band I-III) 1723, t. II, 123-6.*
- ΔΑΛΚΟΣ Κ., *Λόγοι Αντιρρητικοί κατά εικονομάχων και στίχοι τινές ιαμβικοί Θεοδώρου Στουδίτου*. Εισαγωγή-επιμέλεια-μετάφραση-σχόλια, Αθήνα: Ίνδικτος 2006².
- DE BOOR C. (ed.), *Theophanis Chronographia*, Vol. II, Lipsiae: Teubner, 1883 (repr. Hildesheim: G. Olms, 1980), 9, 30-1.
- DE BOOR C. (ed.), *Georgii Monachi Chronicon*, Vol. II, Stuttgart: Teubner 1978 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana].
- DE' CAVALIERI P. F., *Note Agiografiche*, Fascicolo 4°, Rome: Tipografia Poliglotta Vaticana 1912, [StT 24].
- DE LA BARRE R. L., *Historia christiana veterum Patrum*, Parisiis 1583.
- DE LAGARDE P., *Ioannis Euxaitorum Metropolitae quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt*, Gottingae 1882.
- DELOUIS O., «Le Testament de Théodore Stoudite: Édition critique et traduction», *REB* 67 (2009), 77-109.
- DE MONTFAUCON B., S.P.N. *Ioannis Chrysostomi opera omnia quae exstant vel eius nomine circumferuntur*, Parisiis 1718-1738.
- ΔΕΤΟΡΑΚΗ Θ., «Ανέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἀνδρέαν Κρήτης», *ΕΕΒΣ* 37 (1969/70), 85-94.
- DITMARS R., "Gregory the Theologian's panegyric on Saint Basil: A literary analysis of chapters 65-67", *GOTHR* 39 (1994), 199-210.
- ΔΟΥΚΑΚΗ Κ., *Μέγας Συναξαριστής, ἤτοι Σμάρραδος τοῦ νοητοῦ παραδείσου, βιβλίον ψυχοφελέστατον μεγάλης συλλογῆς βίων πάντων τῶν ἁγίων τῶν καθ' ἅπαντα τὸν μῆνα Ἀπρίλιον ἐορταζομένων*, Τόμος Δ', Ἐν Ἀθήναις 1892.
- ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ Κ. Ι, «Κοσμᾶ Βεσιτίωρος ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομον», *ΕΕΒΣ* 16 (1940), 148-155.

- ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ Κ. Ι., «Κοσμᾶ Βεσιτίωρος ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», *ΕΕΒΣ* 2 (1925), 50-83.
- DU CANGE, *Traité historique du chef de saint Baptiste*, Paris 1666.
- DUFFY J.-PARKER J., *The Synodicon vetus. Text, translation and notes*, Dumbarton Oaks 1979 [CFHB 15, Series Washingtonensis- DOT 5].
- EFTHYMIADIS St., *The life of the patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon* (BHG 1698), *Introduction, text, translation and commentary*, Aldershot- Ashgate 1998 [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographies 4].
- Εγκώμιο του αγίου Αντωνίου από τον Γεώργιο Νάξου* (BHG 141g): Π. Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΟΥ, «Γεωργίου επισκόπου Ναξίας λόγοι δύο», *BZ* 16 (1907), 507-14.
- Εγκώμιο της αγίας Βαρβάρας από τον Ιωάννη τον Δαμασκηνό* (BHG 217): P. B. KOTTER, *Die Schriften des Johannes von Damaskos. Herangegeben vom Byzantinischen Institut der Abtei Scheyern V. Opera homiletice et hagiographica*, Berlin: W. de Gruyter 1988, [Patristische Texte und Studien 29], 256-78.
- Εγκώμιο του αγίου Παταπίου από τον Ανδρέα Κρήτης* (BHG 1425): *PG* 97, 1205-1221.
- Εγκώμιο του αγίου Σπυρίδωνος από τον Θεόδωρο Πάφου* (BHG 1647): VAN DE VEN P., *La légende de S. Spyridon, évêque de Trimithonte*, Louvain 1953 [Bibliothèque du Muséon 33], 1-103.
- ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ Σ., *Είρμολόγιον*. Chennevières-sur-Marne 1932 [Αγιορειτική Βιβλιοθήκη 9].
- ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ Σ., *Θεοδοκάριον*, Chennevières-sur-Marne 1931, [Αγιορειτική Βιβλιοθήκη 7-8].
- ΖΑΧΑΡΙΑ ιερομονάχου, *Βίβλος ἀναμορφώσεως μοναχικῆς πολιτείας ἥτοι Κατηχήσεις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ ὁμολογητοῦ, διορθωθεῖσαι ἐπιμελῶς εἰς ἀπλοελληνικὴν φράσιν καὶ ἀυξηνηθεῖσαι διπλασίως μετὰ τῶν ἐντύπων καὶ ἀνεκδότων, καὶ τυπωθεῖσαι νῦν πρῶτον, ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1887*.
- ΖΑΧΑΡΙΑ ιερομονάχου, *Συνέχεια τῶν κατηχήσεων τοῦ ἀγίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ Β' τόμου.*, ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1887.
- ΖΕΡΛΕΝΤΗ Π., «Γεωργίου ἐπισκόπου Ναξίας λόγοι δύο», *BZ* 16 (1907), 502-514.
- Θαύματα του αγίου Αναστασίου του Πέρση* (BHG 89): B. FLUSIN, *Saint Anastase le Perse et l'histoire de la Palaistine au début du VIIe siècle*, Tome premier: Les Textes, Paris: éditions du CNRS 1992 [Le monde Byzantine], 165-187.
- Θαύματα του αγίου Αρτεμίου* (BHG 173): PAPADOPOULOS-KERAMEUS A., *Varia graeca sacra*, St. Petersburg: Kirschbaum 1909 [Sbornik greceskikh neisdannikh bogoslovskikhtedstov IV-XV nekov], 1-75.

- Θαύματα του αγίου Δημητρίου (BHG 499) από τον Ιωάννη Θεσσαλονίκης: PG 116, 1204-1398/ *Αγίου Δημητρίου θαύματα. Οι Συλλογές Αρχιεπισκόπου Ιωάννου και Ανωνύμου: Ο βίος, τα θαύματα και η Θεσσαλονίκη του αγίου Δημητρίου*. Εισαγωγή, σχόλια, επιμέλεια Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, μτφρ. Α. Σιδέρη, Αθήνα: Άγρα 1997, 50-231.
- Θαύματα των αγίων Κύρου και Ιωάννου (BHG 477) από τον Σωφρόνιο: PG 87, 3424-3548.
- FEATHERSTONE J. M., «The praise of Theodore Graptos by Theophanes of Caesarea», *AB* 98 (1980), 91-150.
- FESTUGIÈRE A.-J., *Vie de Théodore de Sykéôn*, I. Texte Grec,, Bruxelles: Société des Bollandistes 1970, [SH 48].
- FISHER F. A., *Michaelis Pselli orations hagiographicae*, Stuttgart: Teubner, 1994.
- FOERSTER R.-RICHTSTEIG E. (eds.), *Choricii Gazaei Opera*, Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri 1929.
- FOLLIERI E., «Santa Trifena di Cizico» *AB* 89 (1971), 343-62.
- GALLAVOTTI G., «Novi Laurentiani Codicis Analecta», *Studi Byzantini e Neellenici* IV (1935), 201-236.
- GARITTE G., «Un extrait géorgien de la vie d'Etienne le Sabaite», *Muséon* 67 (1954), 71-92.
- GELZER H., *Leontios' von Neapolis Leben des Heiligen Johannes des Barmherzigen Erzbischofs von Alexandrien*, Freiburg i. B. und Leipzig 1893.
- GOAR J., *Euchologion sive Rituale Graecorum*, Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt 1960.
- GOODSPEED E. J., *Die ältesten Apologeten*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1915.
- GRÉGOIRE H.-KUGENER M. A., *Marc le Diacre, Vie de Porphyre évêque de Gaza*, Paris: Société d'Édition «Les Belles Lettres» 1930.
- GRETSER I., «Oratio in adorationem S. Crusis, Graece et Latine», *Opus de Cruce, Ingolstadii* 1600, t. II, 287-294.
- HALKIN F., «La Vie de s. Nicéphore, fondateur de Médikion en Bithynie († 813)», *AB* 78 (1960), 396-430.
- HALKIN F., «Une victime inconnue de Léon l'Arménien? Saint Nicéphore de Sébazè», *Byzantion* 23 (1953), 11-30.
- HALKIN F., «Saint Léonide et ses sept compagnes martyr à Corinthe», *EEBS* 23 (1953), 217- 223.
- HATLIE P., «The encomium of Ss. Isakios and Dalmatos by Michel the monk (BHG₃ 956d): Text, Translation and Notes», *ΕΥΚΟΣΜΙΑ*, Studi miscellanei per il 75° di Vincenzo Poggi S.J a cura di V. RUGGIERI e L. PIERALLI, Rubbettino 2003, 275-311.
- HEIL G. - CAVARNOS J.P. - LENDLE O., *GNO, Sermones pars II, Εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ*, (Greg. Nyss. Op. W. Jaeger), vol. X, tomus 1, Leiden: Brill 1990.

- HEIKEL I. A., *Eusebius Werke*, Band 6, *Die Demonstratio evangelica* [Die griechischen christlichen Schriftsteller 23], Leipzig: Hinrichs 1913.
- HERVETUS AURELIUS G., «Theodori Oratio funebris in S. Platonem», *Paladii divi Evagrii discipuli Lausiaca quae dicitur historia et Theodoretii Episcopi Cyri Religiosa Historia*, Parisiis 1570, 455-497.
- HOMER, *The Iliad*, A. T. MURRAY (ed.), London/Cambridge: Heineman/Harvard 1971¹⁰, [LOEB 170].
- IOANNIS CLIMACI, *Scala Paradisi*, PG 88, 631-1164.
- Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Απαντα τα έργα* (τ. 36), *Εισαγωγή, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια* Σ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 1983 [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας 95].
- Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Απαντα τα Έργα. Εισαγωγή-Κείμενα-Μετάφραση-Σχόλια*, Π. ΧΡΗΣΤΟΥ (επόπτης έκδοσης)-Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ (επιμελητής έκδοσης), τ. 37, Θεσσαλονίκη: Πατερικές εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 1989 [Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας 96].
- JAEGER W. - LANGERBECK H., *GNO*, vol. IX, *Sermones, Pars I*, G. Heil- A. van Heck- E. Gebhardt- A. Spira (eds.), Leiden, Brill 1967.
- KIRCH C., «Nicephori Sceuphylicis, Encomium in s. Theodorum Siceotam», *AB* 20 (1901), 249-272.
- KOTTER P. B., *Die Schriften des Johannes von Damaskos. Herausgegeben vom byzantinischen Institut der Abtei Scheuern*, vol. V, *Opera homiletica et hagiographica*, Berlin: Walter de Gruyter 1988 [Patristische Texte und Studien, Band 29].
- ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Κ., *Αγίου Πέτρου, επισκόπου Αργους, Βίος και Λόγοι. Εισαγωγή-Κείμενο-Μετάφρασις-Σχόλια*, Έκδοσις Ι. Μητροπόλεως Αργολίδος, Εν Αθήναις 1976.
- LAGA C. (ed.), *Eustratii presvyteri Vita Eutychii Patriarchae Constantinopolitani*, Brepols-Turnhout 1992, [CORPUS CHRISTIANORUM, Series Graeca 25].
- LAMPADARIDI A., *La Vie de Porphyre de Gaza par Marc le Diacre (BHG 1570). Édition critique, traduction, commentaire* (thèse soutenue le 11 Juin 2011, à l'Université Paris IV Sorbonne, sous la direction du Prof. Bernard Flusin).
- LAMZA L., *Patriarch Germanos I. Von Konstantinopel (715-730). Versuch einer endgültigen chronologischen Fixierung des Lebens und Wirkens des Patriarchen: mit dem griechisch-deutschen Text der Vita Germani am Schluss der Arbeit*, Würzburg: Augustinus-Verlag 1975.
- LATYŠEV B., «Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi musaei Rumianzoviani n° 520», *Vizantiiskii. Vremennik* 21 (1914), 258-304.
- LATYŠEV B., «Jitie prep. Feodora Studita v miunhenskoj rukopisi n° 467», *Vizantiiskii Vremennik* 21 (1914), 222-254.

- Léontios de Néapolis, Vie de Syméon le fou et Vie de Jean de Chypre*, édition commentée par A.J. FESTUGIÈRE membre de l'Institut en collaboration avec L. RYDÉN, Paris 1974 [Institut Français d'Archéologie de Beyrouth. Bibliothèque Archéologique et Historique, t. XCV].
- LOENERTZ R., «Le panégyrique de S. Denys l' Aréopagite par S. Michel le Syncelle», *AB* 68 (1950), 94-107.
- ΛΑΓΓΗ Μ. (εκδ.), *Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τ. 4 (Μὴν Ἀπρίλιος), Ἀθῆναι 1979⁵.
- MAGRI M. A., «Un canone inedito di Teodoro Studita», *Hélikon* 18-19 (1978-9), 276-292.
- MANSI J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Graz 1960, v. XII, v. XIII.
- MARAVAL P., *Grégoire de Nysse, Vie de saint Macrine*. Introduction, texte critique, traduction et notes, Paris: éditions du CERF 1971 [SC 178].
- MATANTSÉVA T., «Un fragment d'une nouvelle Vie de saint Théodore Stoudite, Vie D (BHG 1755f)», *Byzantinische Forschungen* 23 (1996), 151-163.
- MOSSAY J. (ed.), *Grégoire de Nazianze, Discours 20-23*, avec la collaboration de G. Lafontaine, Paris: éditions du CERF 1980 [SC 270].
- ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Βίος της αυτοκράτειρας Θεοδώρας», *Σύμμεικτα* 5 (1983), 249-285.
- ΜΑΡΚΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, *Βίος Ἁγίου Πορφύριου Ἐπισκόπου Γάζης*, Πρόλογος: Ἀρχιμανδρίτης Ἐλισαῖος, Πρόλογικό Σημείωμα: Β. Κατσαρός, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Ἱερά μονή Σίμωνος Πέτρας, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Ζήτρος 2003 [Βυζαντινοί συγγραφείς 2].
- Μηναῖον τοῦ Οκτωβρίου*, περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν διορθωθὲν τὸ πρὶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1980.
- Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου*, περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν διορθωθὲν τὸ πρὶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1981.
- Μηναῖον τοῦ Δεκεμβρίου*, περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν διορθωθὲν τὸ πρὶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1980
- Μηναῖον τοῦ Ἰανουαρίου*, περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν διορθωθὲν τὸ πρὶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1979.

- NICAS C.-SCIRÒ G., *AHG*, vol. 8, Romae: Istituto di Studi Byzantini e Neoellenici Università di Roma, 1970.
- NICAS C., «Martyrion di s. Trifena di Cizico», *RSBN* 6-7 (1969-1970), 157-164.
- Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Breviarium historicum*, editit, Anglice vertit, commentario instruxit C. MANGO, Washington D. C.: Dumbarton Oaks, Research Library and Collection 1990 [CFHB XIII].
- NISSEN TH., «Das Enkomion des Theodoros Studites auf den hl. Arsenios», *Byzantinische neugriechische Jahrbücher* 1 (1920), 246-262.
- ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Συναξαριστής των Δώδεκα Μηνών*, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1982.
- ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Θεοτοκάριον* (Στέφανος τῆς Αειπαρθένου: ἦτοι Θεοτοκάριον νέον ποικίλον καὶ ὠραιότατον Ὀκτώηχον. Περιέχον ἑξηκονταδύω κανόνας πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον / Μελουρηθέντας ὑπὸ εἰκοσιδύω ἱερῶν καὶ θεσπεσίων Μελωδῶν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὁρους χειρογράφων βίβλων, μετὰ σπουδῆς καὶ πόνων πολλῶν συναχθέν, καὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθέν ἐξεδόθη παρὰ Νικοδήμου Μοναχοῦ τοῦ Ναξίου.... Ὑπὸ δὲ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπικριθέν ἐξεδόθη ὑπὸ Γ. Μουσαίου). Ἐν Κωνσταντινουπόλει: Ἐκ τῆς πατριαρχικῆς τοῦ Γένους Τυπογραφίας, 1849.
- PAPACHRYSSANTHOU D., «Un confesseur du second Iconoclasme: la vie du patrice Nicétas († 836)», *TM* 3 (1968), 309-351.
- PAPADOPOULOS-KERAMEUS A., *Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων*, vol. 5, Ἱεροσόλυμα, 1888 (repr. Brussels: Culture et Civilisation, 1963).
- Palladio, La storia Lausiaca*. Introduzione di Christine Mohrmann. Testo critico e commento a cura di G.J.M. BATERLINK. Traduzione di Marino Barchiesi, Milano: Fondazione Lorenzo Valla: A. Mondadori, 1974 [Vite dei Santi II].
- PIÉDAGNEL A., *Jean Chrysostome, Panégyriques de S. Paul. Introduction, texte critique, traduction et notes*, Paris: Les Éditions du CERF, 1982 [SC 300].
- PIGNANI A, *Theodoro Studita, Catechesi-Epitafio per la Madre. Testo in parte edito per la prima volta, introduzione, traduzione e indici*, Napoli- Bibliopolis 2007 [Hellenica et Byzantina Neapolitana Collana di StT XXII].
- PIRONE B., *Leonzio di Damasco, Vita di santo Stefano Sabaita*, Cairo-Jerusalem 1991.
- PITRA J. B., *S. Theodorus Studites, Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata I*, Paris 1876.
- POSSINUS P., «Theodori Capitula quatuor de vita ascetica, Graece et Latine», *Thesaurus Asceticus*, Paris 1684.
- RABE H. (ed.), *Hermogenes Opera*, Stuttgart 1985 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Rhetores Graeci 6].
- RAHLFS A., *Septuaginta*, v. 1-2, Stuttgart: Württemberg Bible Society 1971⁹.

- REGNAULT L.-J. DE PREVILLE (eds), *Dorotheos of Gaza, Instruction*, Paris: éditions du CERF 1963 [SC 92].
- RIZZO J. J., *The encomium of Gregory Nazianzen by Nicetas the Paphlagonian. Greek text edited and translated*, Bruxxelles: Société des Bollandistes 1976, [SH, 58].
- ΠΑΠΑΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Ε., *Ταμείον ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἀσματικῶν κανόνων*, Ἀθήναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 1996.
- Septimus tomus Vitarum Sanctorum Patrum*, quae a R.P.D. Aloysio Lipomano, Episcopo Veronensi, ex praeclaris auctoribus Graecis latine redditis, in hoc volumen collectae sunt, cum scholiis adversus recentium haereticorum deliramenta. Romae apud Antonium Bladum Impressorem Cam. M.D. LVIII.
- SIBERUS L. V. G., *Ecclesiae Graecae Martyrologium Metricum ex Menais, cod. Chiffletiano Actisque Sanctorum*, Lipsiae 1722.
- SIRMOND J. (+), *Opera Varia. V, Sancti Theodori Studitae epistolae aliaque scripta dogmatica graece et latine pleraque Sirmondo interprete*, Paris 1696, 80-88.
- SPECK P., *Theodoros Studites Jamben auf verschiedene Gegenstände. Einleitung, kritischer Text, Übersetzung und Kommentar*, Berlin: W. de Gruyter 1968 [Supplementa Byzantina, Band 1].
- SPIRA A., *GNO, Sermones pars I, vol. IX, Oratio funebris in Meletium episcopum*, 441- 457, Leiden: Brill 1967.
- SURIUS L., *De probatis Sanctorum historiis (...)*, tomus sextus, completens Sanctos mensium Novembris et Decembris, Coloniae Agrippinae, 1575.
- SCHWARTZ E., *Kyrillos von Skythopolis*, Leipzig: Hinrichs, 1939 [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 49.2].
- Τριῶδιον κατανυκτικόν περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῶ ἀκολουθίαν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Σαββάτου μετὰ τῶν κατ' ἤχον τριαδικῶν ὕμνων καὶ φωταγωγικῶν, σιχηρῶν τε καὶ καθισμάτων διαφόρων, ἐν τῷ τέλει, Ἐν Ἀθήναις : Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2003.
- ΤΩΜΑΔΑΚΗ Ε., *Ἄσματα τοῦ Τριωδίου. Ἐρμηνεύματα ἐκ κωδίκων τῆς κάτω Ἰταλίας*, Τόμος Β', Ἀθήναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 2004.
- ΤΩΜΑΔΑΚΗ Ε., *Ἄσματα τοῦ Τριωδίου. Ἐρμηνεύματα ἐκ κωδίκων τῆς κάτω Ἰταλίας*, Τόμος Α', Ἐν Ἀθήναις: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 2000.
- VAN DE VORST C., «La translation de S. Theodore Studite et de S. Joseph de Thessalonique», *AB* 32 (1913), 50-62.
- VASIL'EVSKIJ V., *Russko- vizantijskie issledovanija*, 2 (St. Petersburg, 1893) 1-73, [=Trudy 3 (1915), 1-71].

WINKELMANN Fr., *Die Textbezeugung der Vita Constantini des Eusebii von Caesarea*, Berlin: Akademie Verlag 1962 [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Bd 84].

Ωρολόγιον το Μέγα. Περιέχον τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν κατὰ τὴν τάξιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ εὐαγῶν μοναστηρίων, Ἀθήνα: Αποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1991¹⁰.

B. Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

AFINOGENOV D. E., «Some observations on genres of Byzantine historiography», *Byzantion* LXII (1992), 13-33.

AFINOGENOV D., «The great purge of 843: a reexamination», *ΛΕΙΜΩΝ. Studies presented to Lennard Rydén on his sixty-fifth birthday*, Uppsala 1996, 79-91.

AFINOGENOV D., «Κωνσταντινούπολις ἐπίσκοπον ἔχει. Part II From the second outbreak of Iconoclasm to the death of Methodios», *Erytheia* 17 (1996), 43-71.

AGAPITOS P. A., «Mortuary typology in the lives of saints: Michael the Synkellos and Stephen the younger», *EPMHNEIA*, 103-35.

AGATI M. L., «La congiunzione και nella minuscola libraria greca: *Scrittura* 8 (1984), 69-81.

AIGRAIN R., *L'Hagiographie. Ses Sources, ses méthodes, son histoire*, (Paris 1953), repr. with hagiographical supplement by R. Godding, Bruxelles: Société des Bollandistes 2000 [SH 80].

ALEXANDER P., *The patriarche Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical policy and image worship in the Byzantine Empire*, Oxford University press 2001 (1958).

ALEXANDER P. J., «Secular biography at Byzantium», *Speculum* 15 (1940), 194-209.

ALEXANDRE M., «Les nouveaux martyrs. Motifs martyrologiques dans la vie des saints et thèmes hagiographiques dans l'éloge des martyrs chez Gregoire de Nysse», *SPIRA, Biographical works*, 33-70.

ALEXIOU M., *Ο Τελετουργικός θρήνος στην ελληνική παράδοση*, μτφρ. Ν. Γιατρομανωλάκης-Π. Ροΐλος, Ἀθήνα MIET 2002.

ALISSANDRATOS J., «The structure of the funeral oration in John Chrysostom's eulogy of Meletios», *BS* 7, Pt.2 (1980), 182-98.

ANTONOPOULOU Th., «A survey of tenth-century homiletic literature», *Parekbolai* 1 (2011), 7-35.

AUZÉPY M.-F., «La place des moines à Nicée II (787)», *L'histoire des Iconoclastes*, AUZÉPY M.-F., Paris: Association des Amies du Centre d'histoire et civilisation de Byzance 2007, 45-57 [=Byzantion 58 (1988), 5-21].

- AUZÉPY M.-F. - DELOUIS O. - GRELOIS J. P. -KAPLAN M., «À propos des monastères de Médikion et de Sakkoudion», *REB* 63 (2005), 183-194.
- AUZÉPY M.-F., «Les monastères», *Bithynie au Moyen Âge*, 431-58.
- AUZÉPY M.-F., «De Philarète, de sa famille, et de certains monastères de Constantinople», *Les saints et leur sanctuaire à Byzance. Textes, images et monuments*, publié par C. JOLIVET-LÉVY, M. KAPLAN, J. P. SODINI, Paris: Publication de la Sorbonne 1993 [Byzantina Sorbonnensia 11], 117-135.
- ΑΒΡΑΜΕΑ Α., «Άγιοι επίσκοποι του Ελλαδικού χώρου, που έζησαν ή καθιερώθηκαν κατά τους 8^ο -10^ο αι., με ειδική αναφορά στον άγιο Αχιλλειο Λαρίσιης» , *Οι Ηρωες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, Οι Νέοι Άγιοι, 8^ο-16^ο αιώνας*, Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ (επιμ.), Αθήνα 2004 [Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 15], 47-64.
- ΑΓΑΠΗΤΟΣ Π. Α., «Ο θάνατος στο Βυζάντιο», *Νέα Εστία* 150 (2001), 269-86.
- ΑΡΒΑΝΙΤΗ Α., «Ιακώβ», *ΘΗΕ*, τ. 6 (ΗΒΗ-ΙΩΑΝΝΗΣ), Αθήνα 1965.
- BALDWIN B.-KAZHDAN A., «Diodoros», *ODB*, I, 626-627.
- BALDWIN B., «Proclos» *ODB*, III, 1729.
- BARTELINK G. J. M., «Adoption et rejet des topiques profanes chez les Panégyristes et Biographes Chrétiens de langue Grecque», *Siculorum Gymnasium* 39 (1986), 25-40.
- BAWER J. B., «Verus Pharao», *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères*, P. MARAVAL (ed.), Strasbourg: Centre d'analyse et de documentation patristiques 1989, [Cahiers de Biblia Patristica 2], 247-253.
- BOESPFLUG F.-LORSKY N., *Nicée II, 787-1987. Douze siècles d'images religieuses. Actes du Colloque international Nicée II tenu au Collège de France, Paris les 2, 3, 4 Octobre 1986*, Paris: Les éditions du CERF 1987.
- BONDOUX R., «Les Villes», *Bithynie au Moyen Âge*, 377-409.
- BØRTNES J., «Eros transformed: Same-sex love and divine desire. Reflections on the erotic vocabulary in St. Gregory of Nazianzus's speech on St. Basil the Great», *Biography and panegyric*, 180-192.
- BRATOU M., «Quelques aspects de la doctrine de l'icône de saint Théodore Stoudite», *RevSR* 77 no 3 (2003), 323-49.
- BREITENBACH A., «Athens and strategic autobiography in Basil of Caesarea and Gregory of Nazianzus», *Studia Patristica* 41, 293-9.
- BREMMER J., «The importance of the maternal uncle and grandfather in Archaic and Classical Greece and early Byzantium», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 50 (1983), 173-86.
- BROWNING R., «The language of Byzantine literature», *History, language and literacy in Byzantine world*, London 1989, Variorum reprints XV, 103-133 [=The past in medieval and modern Greek culture, ed. by Speros Vryonis jr. (Byzantina kai Metabyzantina I), Malibu California: Udena Publications 1978, 116-9].

- BROWNING R.-KAZHDAN A., «Michael Synkellos», *ODB*, II, 1369-1370.
- BRUBAKER L.-HALDON J., *Byzantium in the Iconoclast Era (ca680-850): The Sources. An Annotated survey*, Aldershot: Ashgate 2001, [Birminghams Byzantine and Ottoman Monographs 7], 258.
- BURRUS V., «Life after death: the martyrdom of Gorgonia», *Gregory of Nazianzus Images*, 153-70.
- CALENDIN C., *Theosis and recognition of saints in tenth century Byzantium*, Dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of doctor of Philosophy (History) at the University of Wisconsin-Madison, 1998.
- CALVET-SEVASTI M.-A., «L'Esthétique», *Histoire de la Littérature Chrétienne*, 215-39.
- CANART P., «Le dossier hagiographique des ss. Baras, Patapios et Raboules», *AB* 87 (1969), 448-454.
- CANART P., «Les manuscrits copiés par Emmanuel Provataris (1546-1570 environ). Essai d'études codicologique», *Mélanges Eugène Tisserant*, Vol. VI Bibliothèque Vaticane, Ière Partie, Città del Vaticano 1964, [StT 236], 173-287.
- CAMERON A., «Form and Meaning. The Vita Constantini and Vita Antonii», *Biography and panegyric*, 72-88.
- CAREY C., «Epidictic Oratory», *A Companion to Greek Rhetoric*, I. WORTHINGTON (ed.), Malden MA-Oxford: Blackwell Publishing Ltd 2007, 236-251.
- CHEYNET J.-C.-FLUSIN B., «Du monastère ta Kathara à Thessalonique: Théodore Studite sur la route de l'exile», *REB* 48 (1990), 193-221.
- CONSTANTINOUS S., «Subgenre and gender in saints' lives», *EPMHNEIA*, 411-23.
- CORCELLA A., «L'Uso di Coricio in Pseudo-Gregorio di Nissa, in sanctum Ephraem», *AB* 124 (II-Dec. 2006), 241-251.
- CUNNINGHAM M., «Dramatic device or didactic tool? The function of dialogue in Byzantine preaching», *Rhetoric in Byzantium*, 101-113.
- CUNNINGHAM M., «Introduction», *Preacher and Audience: Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, M. CUNNINGHAM – P. ALLEN (eds.), Leiden/Boston/Brill 1998, 1-20.
- CUNNINGHAM M., «Homilies», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 874-881.
- CONGOURDEAU M. H., «La société Byzantine face aux grandes pandémies», *Maladie et société à Byzance*, di cura di E. PATLAGEAN, Spoleto: Centro Italiano di studi sull'Alto Medioevo 1993 [Collectanea 3], 21-42..
- CORTASSA G., «Συρμαιογραφεῖν e l'antica minuscola libraria greca», *Medioevo Greco* 3 (2003), 73-94.
- CRESCI L. R., «Ποικιλία nei proemi storiografici bizantini», *Byzantion* LXXIV (2004), 330-347.

- ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σ. «Ο πολιτισμός της ερήμου. Το ασκητικό κατόρθωμα ως κοινωνία αγάπης. Σχόλια στις Ερωταποκρίσεις Βαρσανουφίου και Ιωάννου», *Σύναξη* 90 (2004), 48-62.
- ΓΡΑΤΣΕΑΓ., «Ἡρώδης», *ΘΗΕ*, τ. 6 (ΗΒΗ-ΙΩΑΝΝΗΣ), Αθήναι 1965, 71.
- DA COSTA-LOUILLET G., «Saints de Constantinople aux VIIIe, IXe et Xe siècles», *Byzantion* XXIV (1954), 179-263.
- DAGRON G., *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το 330 ως το 451*, μτφρ. Μ. Λουκάκη, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2000.
- DAGRON G., «L'ombre d'un doute: L'hagiographie en question, VIe-XIe siècle», *DOP* 46 (1992), 59-68.
- DAMIAN T., *Theological and spiritual dimensions of icons according to St. Theodore of Studion*, Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press 2002..
- DARROUZÈS J., «Le patriarche Méthode contre les iconoclastes et les Stoudites», *REB* 45 (1987), 5-57.
- DELEHAYE H., *Les Légendes hagiographiques*, Bruxelles 1955³ (réimpression anastatique 1973).
- DELEHAYE H., «Bulletin des publications hagiographiques», *AB* 32 (1913), 296-368.
- DELEHAYE H., «Hagiographie napolitaine. III. Les martyrs et les saints évêques», *AB* 59 (1941), 1-22.
- DELOUIS O., «Écriture et réécriture au monastère de Studios à Constantinople (IXe-Xe s.)», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 101-10.
- DELOUIS O., «L'higoumène comme père spirituel dans la tradition stoudite», *Irenikon* 82, No 1 (2009), 5-32..
- DELOUIS O., «Le Testament de Theodore Stoudite est-il de Theodore?», *REB* 66 (2008), 173-190
- DELIERNEUX N., «L'exploitation des *topoi* hagiographiques: Du cliché figé à la réalité codée», *Byzantion* LXX (2000), Fasc. 1, 57-90.
- DEMOEN K., «Culture et rhétorique dans la controverse iconoclaste», *Byzantion* LXVIII (1998), 311-346.
- DEMOEN K., «Exemples d'antonomasie dans l'oraison funèbre de s. Basile de Cesarée (BHG 245). Un nom peut en cascher un autre», *AB* 112 (1994), 304-308.
- DÉROCHE V., «Les réécritures de la *Vie de Jean l'Aumônier* de Léontios de Néapolis (BHG 886)», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 61-9.

- DÉROCHE V., «L'autorité de moines à Byzance du VIIIe au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 241-54.
- DÉROCHE V., *Études sur Léontios de Néapolis*, Uppsala 1995 [Acta Universitatis Upsaliensis, *Studia Byzantina Upsaliensia* 3], 16.
- DETORAKIS Th., «Le vocabulaire d'André de Crète», *JÖB* 36 (1986), 45-60.
- DIEHL Ch., *Figures Byzantines*, t. I, μτφρ. Στέλλας Βουρδουμπά, *Βυζαντινές Μορφές, Α'*, Αθήνα: εκδόσεις Μπεργαδή 1969.
- DOENS Ir.-HANNICK Chr., «Das Periorismos – Dekret des Patriarchen Methodios I gegen die Studiten Naucratiος und Athanasios», *JÖB* 22 (1973), 93-102.
- DOBROKLONSKY A. P., *Prepodobnij Feodor, ispovednik I igumen Studijskij*, tome I, Odessa 1913, xxxiv-xc.
- DORIVAL G., «Les formes et des modèles littéraires», *Histoire de la Littérature Chrétienne*, 138-88.
- ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ Θ., «Ο γυναικειός καλλωπισμός στὰ πατερικὰ καὶ ἀγιολογικὰ κείμενα», Πρακτικά Α' Διεθνούς Συμποσίου: *Η Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1989, 573-85.
- ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ Θ., *Οι Άγιοι της πρώτης βυζαντινής περιόδου της Κρήτης και η σχετική προς αυτούς φιλολογία. Διατριβή επί Διδακτορία*, Αθήνα 1970.
- ELM S., «Gregory's women: Creating a philosopher's family», *Gregory of Nazianzus Images*, 171-91.
- ÉMÉREAU C., «Hymnographi byzantini», *EO* 24 (1925), 164-79.
- EFTHYMIADIS, «Introduction», *Companion to Byzantine hagiography*, 1-14.
- EFTHYMIADIS St., «Hagiography from the Dark Age to the Age of Symeon Metaphrastes (eighth-tenth centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 95-142.
- EFTHYMIADIS St.- DÉROCHE V., «Greek hagiography in late antiquity (forth-seventh centuries)», *Companion to Byzantine hagiography*, 35-94.
- EFTHYMIADIS St., «Two Gregories and three genres», *Gregory of Nazianzus. Images*, 239-256.
- EFTHYMIADIS St., «The Byzantine hagiographer and his audience in the 9th and 10th centuries», *Metafrasis. Redaction and audiences in middle byzantine Hagiography*, ed. by Chr. HØGEL, The Research Council of Norway 1996, 59-80.
- ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΥ Ν., *Η βιβλιοθήκη καὶ τὸ βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον τῆς μονῆς τῶν Στουδίου*, Ἀθῆναι 1967.
- FESTUGIÈRE A.-J., *Contemplation et vie contemplative selon Platon*, Paris: J. Vrin 1975 [Le saulchoir, Bibliothèque de philosophie 2].
- Figures du Nouveau Testament chez les Pères*, Strasbourg: Centre d'Analyse et de Documentation Patristique 1991 [Cahiers de Biblia Patristica 3].
- FISCHER A., «Μελέτη θανάτου. Eine Skizze zur frühen griechischen Patristik», *Wegzeichen*, Akademie Verlag, Würzburg 1971.

- FLUSIN B., «Vers la métaphore», *Remanier et métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, édité par S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ et B. FLUSIN, Belgrade: Faculté de Philosophie, Université de Belgrade 2011, 85-99.
- FLUSIN B., «L'Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Monachisme à Byzance*, 31-50.
- FLUSIN B., *Miracle et histoire dans l'oeuvre de Cyrille de Skythopolis*, Paris 1983.
- ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ I., *Ομμητική, Θεσσαλονίκη* 1985.
- FOLLIERI E., «Per l'identificazione de grammaticos Leone Siculo con Leone di Centuripe», *RSBN* 24 (1987), 127-41.
- FOLLIERI E.-MOSINO F., Il calendario siciliano in caratteri greci del «Mess. S. Salvatoris» 107 : *Bisanzio e l'Italia. Raccolta di studi in memoria di Agostino Pertusi*, Milano 1982, 87 ; S. Lucà, Osservazioni codicologiche e paleografiche sul Vaticano Ottoboniano Greco 86, *BBGG* 37 (1983), 105-146.
- FONKIČ L. B., «Aux origines de la minuscule stoudite (les fragments moscovite et parisienne de l'œuvre de Paul d'Égine)», *I Manoscritti Greci tra riflessione e dibattito. Atti del V Colloquio internazionale di Paleografia Greca (Cremona, 4-10 Ottobre 1998), a cura di GIANCARLO PRATO*, Tomo Primo, Firenze: Edizioni Gonnelli 2000 [Papyrologica Florentina a cura di Rosario Pintaudi, XXXI], 169-186.
- FOSS C., *Nicomedeia. Survey of medieval castles of Anatolia II*, Ankara 1996.
- FRAZEE C., «St. Theodore of Studios and ninth century monasticism in Constantinople», *Studia Monastica* 23 (1981), 57-58.
- GARDNER A. A., *Theodore of Studion. His life and Time*, London 1905.
- GARLAND L., *Βυζαντινές αυτοκράτειρες. Γυναίκες και εξουσία στο Βυζάντιο 527-1204 μ.Χ., μτφρ. Ν. Κουβαράκου-επιμ. Γ. Αντωνόπουλος, Περιστέρι: εκδ. «Έλλην» 2000.*
- GERO S., *Byzantine iconoclasm during the reign of Constantine V, with particular attention to the oriental sources*, Louvain: Secretariat du Corpus SCO 1977 [Corpus Scriptorum Cristianorum Orientalium 384; Subsidia 52].
- GIAKALIS A., *Images of the divine, The theology of icons at the seventh Ecumenical Council, with a foreward by H. Chadwick*, Leiden: Brill 1994 [Studies in the history of Christian thought LIV].
- GIROS Ch., «Les fortifications médiévales», *Bithynie au Moyen Âge*, 209-24.
- GREGORIADIS I., «A study of the *proomion* of Zonaras' chronicle in relation to other 12th century *historiae proomia*» *BZ* 91 (1998), 327-344.
- GREGORY T. E. – KAZHDAN A., «Meletian schism in Syria», *ODB*, II, 1333.
- GRUMEL V., «La politique religieuse du patriarche saint Méthode», *EO* 34 (1935), 385-401.
- GUINOT J - N., «La typologie comme technique herméneutique», *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères*, P. MARAVAL (ed.), Strasbourg: Centre

- d'Analyse et de documentation Patristiques 1989 [Cahiers de Biblia Patristica 2], 1-34.
- GWYNN D., «From Iconoclasm to Arianism: The construction of Christian tradition in the Iconoclast controversy», *GRBS* 47 (2007), 225-251.
- HÄGG T., «Playing with expectations: Gregory's Funeral Orations on his brother, sister and father», *Gregory of Nazianzus Images*, 133-151.
- HÄGG T., «The life of st. Antony between biography and hagiography», *Companion to Byzantine hagiography*, 17-34.
- HALDON J., «The fate of the late roman senatorial elite: extinction or transformation», *Elites old and new in the Byzantine and early Islamic Near East: papers of the sixth workshop on late Antiquity and early Islam*, ed. by J. HALDON and L. I. CONRAD, Princeton N. J.: Darwin Press 2004, [Byzantine and early Islamic Near East, 6/ Studies in late Antiquity and early Islam 1], 179-234.
- HALKIN F., «Y a-t-il trios s. Georges, évêques de Mytilène et confesseurs sous les Iconoclastes?», *AB* 77 (1959), 464-469.
- HALKIN F., «Théodore Stoudite et la 3ème Invention de la tête du Précurseur», *Hommage à Nicholas Băncicu, Revues des études sud et européennes* 7 (1969), 91-93 [=Recherches et Documents d' Hagiographie Byzantine, Bruxelles 1971, (SH 51), 289-91].
- HARL M., «Moïse figure de l'évêque dans l'éloge de Basile de Grégoire de Nysse (381). Un plaidoyer pour l'autorité épiscopale», *SPIRA, Biographical Works*, 71-119.
- HARMLESS W. S. J., *Desert Christians. An introduction to the literature of early monasticism*, New York: Oxford University Press 2004.
- HATLIE P., «The politics of salvation: Theodore of Stoudios on martyrdom (martyrion) and speaking out (parrhesia)», *DOP* 50 (1996), 263-87.
- HAUSHERR H., *Saint Théodore Studite. L'homme et l'ascète*, Roma 1926 [OCA 22].
- HENRY P., «The Moechian Controversy and the Constantinopolitan Synod of January A. D. 809», *Journal of Theological Studies* 20 (1969), 495-522.
- HERRIN J., *Γυναίκες στην Πορφύρα. Ηγεμόνες του μεσαιωνικού Βυζαντίου*. Μτφρ. Α. Εμμανουήλ, Αθήνα: Ωκεανίδα 2002.
- HINTERBERGER M., «Autobiography and hagiography in Byzantium», *Symbolae Osloenses* 75 (2000), 139-164.
- HOBSON A., «Les reliures italiennes de la bibliothèque de François Ier», *Revue française d'histoire du livre* 36 (1982), 409-426.
- HOLLINGSWORTH P., «Moechian Controversy», *ODB*, 2, 1388-1389.
- HØGEL C., *Symeon Metaphrastes. Rewriting and Canonization*, Copenhagen: Museum Tusculum Press 2002.
- HÖRANDNER W., *Der Prosarhythmus in der Rhetorischen Literatur der Byzantiner*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1981 [WBS Band XVI].

- HORUJY S. S. (ed.), *Heshycasm. An annotated bibliographie*, Μοκκβα 2004.
- HUTTER I., «Scriptoria in Bithynia», *Constantinople and its hinterland. Papers from the twenty-seventh spring symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, edited by C. MANGO and G. DAGRON with the assistance of G. GREATREX, Aldershot: Variorum, Ashgate Publishing Limited 1995, [Society for the promotion of Byzantine Studies, 3], 379-396.
- HUNGER H., «The reconstruction and conception of the past in literature», *The 17th International Byzantine Congress Major Papers*, A. Caratzas (ed.), Dumbarton Oaks / Georgetown University Washington, D.C., August 3-8, 1986, 512.
- «Individual Introductions to the 8th, 9th and 10th –c. Saints», *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, CD-ROM. Dumbarton Oaks -Trustees for Harvard University, Washington, D.C.: A. KAZHDAN-A. M. TALBOT, 1998, 88.
- JANIN R., *Constantinople Byzantine: développement urbain et répertoire topographique*, Paris: Institut français d'études Byzantines 1964.
- JEFFREYS E., «Rhetoric», *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 828-831.
- JEFFREYS M., «Rhetorical' texts», *Rhetoric in Byzantium*, 87-100.
- KALNDELLIS A., *Hellenism in Byzantium. The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*, Cambridge, UK- New York: Cambridge University press 2007, [Greek culture in the Roman world].
- KAPLAN M., «Le miracle est-t-il nécessaire au saint byzantin?», *Miracle et Karāma. Hagiographies médiévales comparées 2*, sous 1a direction de D. AIGLE, Turnhout: Brepols 2000 [Bibliothèque de l'École des Hautes Études sciences religieuses 109] 67-96.
- KAPLAN M., «Les Sanctuaires de Théodore de Sykéôn», *Les Saints et leur sanctuaire*, 65-79.
- KARLIN-HAYTER P., «Restoration of Orthodoxy, the pardon of Theophilos and the Acta Davidis, Symeonis et Georgii», *Byzantine style, religion and civilization. In honor of sir Steven Runciman*. E. JEFFREYS (ed.), Cambridge University Press 2006, 361-373.
- KARLIN-HAYTER P., «Εικονομαχία», C. MANGO, *Ιστορία του Βυζαντίου*, μτφρ. Ο. Καραγιώργου, Αθήνα: εκδ. Νεφέλη 2006, 212-223.
- KARLIN HAYTER P., «Où la abeille butane. La culture littéraire monastique à Byzance aux VIIIe et IXe siècles», *Monachisme à Byzance*, 90-116.
- ΚΑΡΠΙΟΖΗΛΟΣ Α., *Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι*, τ. Β' (8^{ος} -10^{ος} αι.), Αθήνα: εκδ. Κανάκη 2002.
- KAZHDAN A. - TALBOT A. M., «Individual Introductions to the 8th, 9th and 10th –c. Saints», *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, CD-ROM. Dumbarton Oaks -Trustees for Harvard University, Washington, D.C.: 1998.
- KAZHDAN A., «Andrew of Crete», *ODB*, I, 93.
- KAZHDAN A. - TALBOT A. M., «Hagiography», *ODB*, II, 897-898.

- KAZHDAN A. - BALDWIN B. - GREGORY T. E., «Eustathios of Antioch», *ODB*, II, 753.
- KENNEDY G., *Aristotle on Rhetoric: A Theory of civic discourse*. New York: Oxford University Press 1991.
- KENNEDY G., *Greek Rhetoric under Christian emperors*, Princeton University Press 1983.
- KONSTAN D., «How to praise a friend. St. Gregory of Nazianzus's funeral oration for St. Basil the Great», *Biography and panegyric*, 160-179.
- KOUTRAKOU N., «Defying the other's identity: language of acceptance and rejection in iconoclastic Byzantium», *Byzantion* LXIX (1999), 106-118.
- KRAUSMÜLLER D., «The Constantinopolitan abbot Dios: his life, cult and hagiographical dossier», *BMGS* 31, 1 (2007), 13-31.
- KRAUSMÜLLER D., «Patriarch Methodius, the author of the lost first *life* of Theodore of Stoudios», *Symbolae Osloenses* 81, 2006, 144-50.
- KRAUSMÜLLER D., «*Metaphrasis* after the second Iconoclasm. Nicephorus Skeuophylax and his *encomia* of Theophanes Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749), and George the martyr (BHG 682)», *Symbolae Osloenses* 78 (2003), 45-70.
- KRAVARI V., «Évocations médiévales», *Bithynie au Moyen Âge*, 65-98.
- KRUEGER D., «The Old Testament and monasticism», *The Old Testament in Byzantium*, P. MAGDALINO - R. NELSON (eds.), Washington D.C. 2010, 199-221.
- KUSTAS E. L., *Studies in byzantine Rhetoric*, Thessaloniki 1973.
- ΚΑΚΡΙΑΔΗ Ι. Θ. (επιμ. έκδ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τ. 3 (Οι ήρωες. Τοπικές παραδόσεις), Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1986.
- ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗ Β. Ι., «Βριάρεως», *ΘΗΕ*, τόμος Γ' (ΑΠΡΟΣΩΛΗΨΙΑ-ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ), 1042.
- ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Χρόνοι και ηλικίες στη Βυζαντινή κοινωνία. Η κλίμακα των ηλικιών από τα αγιολογικά κείμενα της μέσης εποχής (7^{ος} -11^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997 [Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ 30].
- ΚΟΡΡΕ Θ., *Λέων Ε' ο Αρμένιος και η εποχή του. Μια κρίσιμη δεκαετία για το Βυζάντιο (811-820)*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Βάνιας 1996.
- ΚΟΡΡΕ Θ., *Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κωνσταντίνου Στ'. Συμβολή εις την Ιστορίαν του Βυζαντίου κατά τα τέλη του Η' αιώνας*, Διατριβή επί διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1975.
- ΚΟΥΚΟΥΡΑ Δ., *Ο Ιερός Χρυσόστομος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσης του*, Κωνσταντινούπολη 2007.
- ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε., «Προρρήσεις μοναχών και ανάδειξη αυτοκρατόρων στη διάρκεια των Σκοτεινών αιώνων», *Οι Σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου (7^{ος} -9^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2001 [ΕΙΕ, Ινστιτούτο Βυζαντινών ερευνών. Διεθνή Συμπόσια 9], 421-41.
- ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε., «Ο μάγιστρος Θεόκτιστος και ο Θεόδωρος Στουδίτης», *Σύμμεικτα* 12 (1998), 43-55.

- ΚΥΡΡΗ Κ., «Ἀβεσσαλώμ», *ΘΗΕ*, τόμος Α' (Α-ΑΚΩΜΑΖΩΝ), 46-7.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Ε., «Νικομήδεια», *ΘΗΕ*, τ. 9^{ος} (Μοίρα-Πάπας), 540-543.
- LAUXTERMANN M., *Οι απαρχές του ρυθμού. Ένα δοκίμιο για τον πολιτικό στίχο και άλλα βυζαντινά μέτρα*, μτφρ. Ε. Καλτσογιάννη-επιμ. Σ. Κοτζάμπαση, Θεσσαλονίκη: University studio press 2007.
- LEEMANS J., «General Introduction», *“Let us die that we may live”. Greek homilies on Christian martyrs from Asia Minor, Palestine and Syria (c. AD 350- AD 450)*, J. LEEMANS, W. MAYER, P. ALLEN and B. DEHANDSCHUTTER (eds.), London - N. York: Routledge 2003, 3-53.
- LEFORT J., «Les communications entre Constantinople et la Bithynie», *Constantinople and its hinterland. Papers from the twenty-seventh spring symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, edited by C. MANGO and G. DAGRON with the assistance of G. GREATREX, Aldershot: Variorum, Ashgate Publishing Limited 1995, [Society for the promotion of Byzantine Studies, 3], 207-219.
- LEROY J. (+), *Études sur les Grandes Catéchèses de s. Théodore Studite, édition par OLIVIER DELOUIS avec la participation de SEVER J. VOICU*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 2008, [StT 456].
- LEROY J., «L'influence de saint Basile sur la réforme studite d'après les *Catéchèses*», *Monachisme byzantin*, 403-18 [=Irenikon 52 (1979), 491-506].
- LEROY J., *Les Types de réglure des manuscrits grecs*, Paris CNRS 1976.
- LEROY J., «Un témoin ancien des Petites Catéchèses de Théodore Studite», *Monachisme byzantin*, 211-246 [=Scriptorium 15 (1975), 36-60].
- LEROY J., «Les deux Vies de saint Athanase l'Athonite», *Monachisme byzantin*, 271-94 [=AB 82 (1964), 409-429].
- LEROY J., «Un témoin ancien des Petites Catéchèses de Théodore Stoudite», *Monachisme byzantin*, 239-246 [=Scriptorium 15 (1961), 55-61].
- LEROY J., «Les Petites Catéchèses de s. Théodore Studite», *Monachisme Byzantin* 123-53 [=Le Muséon 71 (1958), 329-358].
- LEROY J., «Le cursus canonique chez saint Theodore Studite», *Monachisme byzantine*, 81-99 [=Ephemerides Liturgicae 68 (1954), 5-19].
- LEROY J., «Les capitula ascetica de S. Theodore Studite», *Monachisme Byzantin* 25-7 [=Revue d'ascétique et le mystique 27 (1951), 175-6].
- LEUTSCH E.-SCHNEIDEWIN F.G., *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, II, Hildesheim: G. Olms 1958.
- LORAUX N., *L'invention d'Athènes: histoire de l'oraison funèbre dans la «cite classique»*, Paris 1993².
- LOURIÉ B., «Le second iconoclasme en recherche de la vraie doctrine», *Studia Patristica XXXIV. Papers presented at the thirteenth international conference on Patristic Studies, held in Oxford 16-21 August 1999*, ed. by M.F. WILES-E.J. YARNOLD with assistance of P.M. PARVIS, Leuven: Peeters Press 2001, 150-51.

- LOUTH A., «The Cappadocians», *The Cambridge History of Early Christian Literature*, ed. by F. YOUNG - L. AYRES-A. LOUTH, Cambridge University Press 2008, 289-301.
- LUCK G., «Notes on the Vita Macrinae by Gregory of Nyssa», SPIRA, *Biographical works*, 21-32..
- McLYNN N., «Gregory Nazianzen's Basil: The literary construction of a Christian friendship», *Studia Patristica* 37, 178-93.
- McGUICKIN J. A., «Autobiography as Apologia in St. Gregory of Nazianzus», *Studia Patristica* 37, 160-177.
- MAISANO R., «Il problema della forma letteraria nei proemi storiografici bizantini», *BZ* 78 (1885), 329-343.
- MALAMUT E., «Les voyageurs à l'époque médiévale», *Bithynie au Moyen Âge*, 473-84.
- MANTZAPIΔΗΣ Γ., «Τα πνευματικά κινήματα του ορθόδοξου μοναχισμού και η επίδρασή τους στην Εκκλησία και την Κοινωνία», Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ (επιμ.), *Τάσεις του Ορθόδοξου μοναχισμού, 9^{ος}-20^{ος} αιώνες: πρακτικά του διεθνούς συμποσίου που διοργανώθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Οι δρόμοι του ορθόδοξου μοναχισμού: Πορευθέντες μάθετε», Θεσσαλονίκη, 28 Σεπτεμβρίου-2 Οκτωβρίου 1994: Συμβούλιο της Ευρώπης, πολιτιστικές διαδρομές, Αθήνα: ΕΙΕ, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών 1996, [Το Βυζάντιο σήμερα] 53-61.*
- MARIN-BARUTCIEFF S., «"God's Friend". A semantic approach to the Cult of Saints», *Revue des Études Sud-Est Européennes* XLIV (2006), 111-23.
- MATANTSÉVA T., «La conférence sur la vénération des images en Décembre 814», *REB* 56 (1998), 249-260.
- MAXWELL J., «Pedagogical methods in John Chrysostom's preaching», *Studia Patristica* 41, 445-50.
- MENTHON B., *Τα μοναστήρια και οι άγιοι του Ολύμπου της Βιθυνίας*, μτφρ. Ν. Βασιλοπούλου, Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη 1980.
- MÉTIVIER, S. «Les inhumations», *Économie et société à Byzance (VIIIe-XIIe siècle). Textes et documents. Sous la direction de Sophie Métivier*, Paris: Publications de la Sorbonne 2007, [Byzantina Sorbonensia 24], 181-186.
- METTALIDIS G., «Theodore of Stoudium against the Iconoclasts: the arguments of his letters», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 46:2 (2002), 191-208.
- MIECZNIKOWSKI SHEARD C., «The Public Value of Epideictic Rhetoric», *College English*, 58, no 7 (November 1996), 765-795.
- MONAT P., «Absalon. Une chevelure, plusieurs visages», *Rois et reines de la Bible au miroir des Pères*, M. Dulaey, Strasbourg: Université Marc Bloch 1999, [Cahiers de Biblia Patristica 6], 65-74.
- MOSSHAMMER A. A., «Gregory of Nyssa as homilist», *Studia Patristica* 37, 212-39.

- MOUTSOULAS E., «La "Sainteté" dans les oeuvres biographiques de Grégoire de Nysse», SPIRA, *Biographical works*, 221-40.
- MULLETT, M. «The Madness of genre», *DOP* 46 (1992), 233-43.
- MENTZOY-MEÏMAPH K., *Βυζαντινή αγιολογική Βιογραφία. Η αγιολογική Βιογραφία στο Βυζάντιο και η σημασία της στην πολιτιστική ιστορία της Ν.Α. Ευρώπης*, Αθήνα 2002 [Περιοδικό «Παρουσία»-Παράρτημα αρ. 52].
- ΜΕΡΤΖΙΟΣ Κ., «Δύο κατάλογοι τῶν ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ Κρητῶν προσφύγων κατὰ τὰ ἔτη 1682 καὶ 1683», *Κρητικά Χρονικά* Ε (1951), 7-31.
- ΜΠΑΛΑΝΟΣ Δ. Σ., «Αρκούδιος Φραγκίσκος», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Π. ΔΡΑΝΔΑΚΗ (εκδ.), τ. 5^{ος} (ΑΝΤΟΧΥΡΩΣΙΣ-ΑΣΥΝΤΟΝΙΣΤΟΣ), Αθήνα: Φοίνιξ, 545.
- ΜΠΟΝΗ Κ., «Οἱ Ἑλληνες ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπὸ τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης», *ΕΕΘΣΠΑ ΙΣΤ'* (1968), 519-44.
- ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ Π., «Ναζειραῖοι», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Π. ΔΡΑΝΔΑΚΗ (εκδ.), τ. 18^{ος} (Ν-ΟΠΤΗΣΙΣ), Αθήνα: Φοίνιξ 2^η έκδ., 11.
- ΝΙΑΒΗ Π., «Ἰωσήφ, ηγούμενος της μονῆς των Καθαρῶν († c. 825)», *Βυζαντινός Δόμος* 4 (1990), 85-98.
- ΝΙΑΒΗ Π., «Οἱ βίοι αγίων και οἱ ἐπιστολές του Θεοδώρου Στουδίτη ὡς πηγές για τη βασιλεία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α'», *Βυζαντινός Δόμος* 2 (1988), 187-97.
- ΝΙΑΒΙΣ Ρ., *The reign of the Byzantine Emperor Nicephorus (AD 802-811)*, Athens: Historical Publications St. Basilopoulos 1987 [Historical monographs 3].
- ΝΟΡΕΤ J., «Une texte de Maxime le Confesseur parlant indirectement de l'enclise byzantine», *Byzantion* LXXIV (2004), 205-9.
- ΝΟΡΕΤ J., «L'accentuation de τε en grec byzantin» *Byzantion* LXVIII (1998), 516-8.
- ΝΟΡΕΤ J., «Notes de ponctuation et d'accentuation Byzantines», *Byzantion* LXV (1995), 67-88.
- ΝΟΡΕΤ J., «Faut'il écrire οὐκ εἰσιν ου οὐκ εἰσίν?», *Byzantion* LIX (1989), 277-80.
- ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. (επιμ.), *Τάσεις του Ορθόδοξου μοναχισμού 9^{ος}-20^{ος} αιώνας. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου που διοργανώθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Πορευθέντες μαθετε», Θεσσαλονίκη, 28 Σεπτεμβρίου-2 Οκτωβρίου 1994, Αθήνα-Υπουργείο Πολιτισμού 1996 [ΕΙΕ-Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Το Βυζάντιο σήμερα 1].*
- ΠΑΡΓΟΙΡΕ J., «A quelle date l'higoumène saint Platon est-il mort?», *EO* 4 (1900), 164-170.
- ΠΑΡΓΟΙΡΕ J., «Le monastère de saint Ignace et les cinq plus petite îlots de l'archipel des Princes», *Izvestija* 7 (1902), 79-91.

- PARRY K., «Theodore Studites and the patriarch Nikephoros on image-making as a Christian imperative», *Byzantion* LIX (1989), 164-183.
- PATAPIOS Hieromonk, «St. Theodore the Studite and the problem of the Paulicians», *The Greek Orthodox Theological Review* 43 (1998), 143-154.
- PATLAGEAN E., «Les débuts d'une aristocratie Byzantine et le témoignage de l'historiographie: système des noms et liens de parenté aux IXe-Xe siècles», *Figure du pouvoir à Byzance (IXe-XIIe siècle)*, PATLAGEAN E., Spoleto: Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo 2001 [Collectanea 13], 131-57 [=The byzantine aristocracy IX to XIII centuries, M. ANGOLD (ed.), Oxford 1984, (BAR International Series 221), 23-43].
- PATLAGEAN E., «Sainteté et pouvoir», *Figures du pouvoir à Byzance (IXe-XIIe siècle)*, Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo 2001 [Collectanea 13], 172-95 [=E. PATLAGEAN, «Sainteté et pouvoir», *The Byzantine saint*, S. HACKEL (ed.), London 1981, 88-105].
- PATLAGEAN E., «L'histoire de la femme déguisée en moine et l'évolution de la sainteté féminine a Byzance», *Studi Medievali*, ser. 3, 17 (1976), 597-623.
- ΠΑΤΡΑΜΑΝΗ Μ., *Κρητικοί πρόσφυγες στα Κύθηρα. 1645-1797*, Διδακτορική διατριβή, Τόμος Γ', Ρέθυμνο 2005.
- PERNOT L., «Le lieu du nom (Τόπος από του ονόματος) dans la Rhétorique religieuse des Grecs», *Nommer les Dieux. Théonymes, épithètes, épicles dans l'Antiquité*, N. Belayche, P. Brulé, G.Freyburger, Yv. Lehmann, L. Pernot, F. Prost (eds), Turnhout- Brepols 2005, Presses Universitaires de Rennes [Recherches sur les Rhétoriques Religieuses 5], 29-39.
- PRATSCH T., «Rhetorik in der byzantinischen Hagiographie: Die Prooimia der Heiligenviten», *THEATRON* ed. M. Grünbart, Berlin 2007, [Millennium Studies 13], 377-407.
- ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Γ., *Βυζαντινή Βιβλιογραφία ή εγχειρίδιον Παλαιογραφίας και Κωδικολογίας*, τεύχος Α', Κομοτηνή 2001.
- ΠΑΡΔΟΥ Α., «Αλφαβητικός κατάλογος των πρώτων μελών της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας από το κατάστιχο 129 (1498-1530)», *Θησαυρίσματα* 16 (1979), 294-386 και *Θησαυρίσματα* 17 (1980), 149-205.
- QUERE F., «Réflexions de Grégoire de Nazianze sur la parure féminine», *RevSR* 42 (1968), 62-71.
- RAPP Cl., «Comparison, Paradigm and the Case of Moses in panegyric and Hagiography», *The Propaganda of Power: The Role of panegyric in Late Antiquity*, M. WHITBY (ed.), Leyden: Brill 1998, [Mnemosyne, Bibliotheca classica Batava. Supplementum 183], 277-296.
- RAPP Cl., «Storytelling as spiritual communication in early Greek Hagiography: The use of diegesis», *J ECS* 6 (1998), 431-48.
- REYNARD J., «L'antijudaïsme de Grégoire de Nysse et du pseudo-Grégoire de Nysse», *Studia Patristica* 37, 257-276.

- RIGO A., «La sezione sui Musulmani dell'opera di Teodoro Studita contro le eresie», *REB* 56 (1998), 213-30.
- ROUSSEAU Ph., «Antony as teacher in the greek Life», *Biography and panegyric*, 89-109.
- ROWE G. O., «Style», *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period, 330 B.C.–A.D. 400*, S. E. PORTER (ed.), Leiden: Brill 1997, 121-57.
- RYDÈN L. (+), «The life of St Philaretos the Merciful as a Work of Literature», *Eranos* 100, fasc. 2 (2002), 86-100.
- RYDÈN L., «New forms of hagiography: heroes and saints», *The 17th International Byzantine Congress-Major Papers, Dumbarton Oaks/Georgetown University, Washington, D.C. August 3-8 1986*, A. CARATZAS (ed.), New York 1986, 547.
- SANSTERRE J-M., «La parole, le texte et l'image selon les auteurs Byzantines des époques iconoclastes et post iconoclastes», *Testo e immagine nell'alto Medioevo*, t. I, Spolletto 1994 [Settimane di Studio del centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo 41], 197-243.
- SARADI H., *Le notariat byzantin du IXe au XVe siècles*, Athens 1992 [Bibliothèque «Sophie N. Saripolou 86].
- SAUTEL J.-H., *Répertoire de réglures dans les manuscrits grecs sur parchemin*, base de donnée établie à l'aide du fichier Leroy, Turnhout 1995 [Bibliologia 13].
- ŠEVČENKO I., «Levels of style in Byzantine prose», *JÖB* 31/1 (1981), 289-312.
- ŠEVČENKO I., «Storia Letteraria», *La Civiltà bizantina del IV al IX secolo. Aspetti e problemi*. Università degli Studi di Bari-Centro di Studi Byzantini. Corsi di Studi I 1976, Bari 1977, 89-127.
- ŠEVČENKO I., «Hagiography of the Iconoclast period», *Iconoclasm*, A. BRYER- J. HERRIN (eds.), Birmingham 1977, 121-5.
- SIEGERT F., «Homily and panegyric sermon», *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C.–A. D. 400*, S. PORTER (ed.), Leiden: Brill 1997, 421-443.
- ΣΙΜΩΤΑΣ Π., «Ναζίϙ», *ΘΗΕ*, τ. 9^{ος} (Μοίρα-Πάπας), Αθήναι 1966, 293.
- SOYTER G., *Humor und Satire in der byzantinischen Literatur*, München 1928.
- SPIRA A., «Introduction», *SPIRA, Biographical works*, 1-18.
- ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗ Χ., *Λόγοι στην ανακομιδή των λειψάνων του Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Συμβολή στη μελέτη της ταφικής επιδεικτικής ρητορικής των Βυζαντινών*, Διδακτορική Διατριβή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη 2008.
- STUDER B., «Meletius von Antiochien, der erste Präsident des Konzils von Konstantinopel (381), nach der Trauerrede Gregors von Nyssa», *SPIRA, Biographical works*, 121-144.
- TRAPP E., «Zum Wortschatz des Theodor Studites», *Theatron. Rhetorische Kultur in Spätantike und Mittelalter/ Rhetorical Culture in Late Antiquity*

- and the Middle Ages*, M. GRÜNBART (ed.), Berlin: W. de Gruyter 2007 [Millenium Studies, vol. 13].
- TALBOT A. M., "Hagiography", *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 862-71.
- TALBOT A. M.- KAZHDAN A., «Plato of Sakkoudion». *ODB III*, 1684.
- TALBOT A.-M., «Family cults in Byzantium: The case of st. Theodora of Thessalonike», *ΛΕΙΜΩΝ. Studies presented to Lennart Rydén on his 65th birthday*, J.-O. ROSENQVIST (ed.), Uppsala 1996, [Acta Universitatis Upsaliensis, *Studia Byzantina Upsaliensia* 6], 49-69.
- TΖΩΓΑΣ Χ., «Μοναχισμός», *ΘΗΕ*, τόμος 9^{ος} (ΜΟΙΡΑ-ΠΑΠΑΣ), 18-40.
- TORNEATTO V., «Le récit hagiographique: réinterprétation de l'histoire et construction idéologique. Le cas de Vies d'Euthyme et de Sabas par Cyrille de Skythopolis», *ΕΡΜΗΝΕΙΑ*, 148.
- TRAPP E., «The role of vocabulary in Byzantine rhetoric as a stylistic device», *Rhetoric in Byzantium*, 137-49.
- ΤΣΙΡΩΝΗ Ν., «Ο Άχρονος χρόνος της Ομηλικής στη μεσοβυζαντινή περίοδο», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 75 (Ιούνιος 2000), 39-45.
- TSIRONIS N., «Historicity and poetry in 9th century homiletics», *Preacher and Audience: Studies in early christian and byzantine homelitics*, M. CUNNINGHAM-P. ALLEN (eds.), Leiden/Boston/Brill 1998, 295-316.
- TURNER D. R., «Parameters of tolerance during the second iconoclasme, with special regard to the letters of Theodore the Stoudite», *Ανοχή και καταστολή στους Μέσους χρόνους* (μνήμη Λένου Μαυρομματή), Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ (επιμ. έκδ.), Αθήνα: ΕΙΕ, ΙνστιτούτοΒυζαντινών Ερευνών 2002, [Διεθνή Συμπόσια 10], 69-85.
- ΤΣΑΜΗΣ Δ., *Εισαγωγή στη σκέψη των Πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1992.
- ΤΩΜΑΔΑΚΗ Ν., *Η Βυζαντινή υμνογραφία και ποίησις*, Θεσσαλονίκη 1965³.
- YOUNG F.M., «Panegyric and the Bible», *Studia Patristica* 25, 194-209.
- VAN DE VORST P., «La Petite Catéchèse de saint Théodore Studite», *AB* 33 (1914), 31-51.
- VINSON M., «Rhetoric and writing strategies in the ninth century», *Rhetoric in Byzantium*, 9-22.
- VON DOBSCHÜTZ E., «Methodios und die Studiten», *BZ* 18 (1909), 41-105
- WEBB R., «Praise and persuasion: argumentation and audience response in epideictic oratory», *Rhetoric in Byzantium*, 127-35.
- WEBER A. N., «Sirleto Guglielmo», *The Catholic encyclopedia: an international work of reference on the constitution, doctrine, descipline and history of the catholic church*, edited by C. G. HERBERMANN and cet.: assisted by noumerous collaborators, New York: The Encyclopedia Press 1913, vol. XIV, 27.
- WYNN D. G., «From Iconoclasm to Arianism: The construction of Christian tradition in the Iconoclast controversy», *GRBS* 47 (2007), 225-251.

WEYH W., «Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung», *BZ* 17 (1908), 45.

WINKELMANN F., *Quellenstudien zur herrschenden Klasse von Byzanz im 8. und 9. Jahrhundert*, Berlin: Akademie-Verlag 1987.

Γ. Βοηθητικά έργα

BARTON J.- MUDDIMAN J. (eds.), *The Oxford Bible Commentary*, Oxford-New York: Oxford University Press 2001.

BLASS F.- DEBRUNNER A., *A Greek Grammar of the New Testament and other Early Christian Literature*, (transl.-revision R. FUNK), Chicago 1961.

BRIQUET C. M., *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, I (A-Ch), Hildesheim: G. O. Verlag 1991.

Βυζαντινό λεξικό Σουΐδα, εισαγωγή Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, Θεσσαλονίκη: Θύραθεν 2002.

CONLEY T., «Byzantine teaching on figures and tropes. An Introduction», *Rhetorica* 4:4 (1986), 335-354.

CUNNINGAM I. C.- HANSEN P. A., *Hesychii Alexandrini lexicon*, vol. IV, Berlin-N. York: De Gruyter 2009.

DANKER F.W., *A Greek-English Lexicon of New Testament and other Early Christian Literature*, Chicago 2000.

ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ Σ., *Λεξικόν της Καινής Διαθήκης*, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910.

FOLLIERI E., *Initia hymnorum ecclesiae Graecae*, Citta del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 1960-6, v 1-5 [StT 211-215].

GARDTHAUSSEN V., *Griechische Palaeographie*, II, Leipzig 1978².

ZACHAROΠΟΥΛΟΥ Ν. Γ., *Επίτομο Ιστορικό-θεολογικό Λεξικό*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2003.

HORROCKS G., *Greek: A History of the language and its speakers*, Malden/Oxford: Wiley-Blackwell 2010.

JANNARIS N. A., *An historical Greek grammar chiefly of the Attic dialect. As written and spoken from classical antiquity down to the present time, founded upon the ancient texts, inscriptions, papyri and present popular Greek*, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung 1968.

LAUSBERG H., *Handbook of literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*, foreword by G. A. Kennedy, translated by M. T. Bliss, A. Jansen, D. E. Orton, edited by D. E. Orton & D. Anderson, Leiden – Boston – Köln: Brill 1998.

LEUTSCH E.-SCHNEIDEWIN F.G., *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, II, Hildesheim: G. Olms 1958.

Λεξικό της Ελληνικής γλώσσας. Αρχαίας-Μεσαιωνικής-Νέας. Ερμηνευτικό-ετυμολογικό-συνωνύμων-παραγώγων-συνθέτων, Αθήνα: Πάπυρος 2007-8, τόμοι 1-13.

MOULTON J.H., *Grammar of New Testament Greek*, v. II, Edinburgh 1976.

PSALTES S., *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1974.

Δ. Κατάλογοι Χειρογράφων

- ASTRUC Ch., «L'inventaire dressé en Septembre 1200 du trésor et de la bibliothèque de Patmos. Édition diplomatique», *TM* 8 (1981), 15-30.
- BARBOUR R., *Greek Literary Hands, A.D. 400-1600*, Oxford 1981.
- BUONOCORE M., *Bibliografia dei fondi manoscritti della biblioteca Vaticana (1968-1980)*, Città del Vaticano 1986 [StT 319].
- CANART P., «Cinq manuscrits transférés directement du monastère de Stoudios à celui de Grottaferrata», *Bisanzio e l'Italia. Raccolta di studi in memoria di Agostino Pertusi*, Milano 1982 [Scienze Filologiche e Letteratura 22], 19-28.
- CANART P., *Codices Vaticani Graeci. Codices 1745-1962, Tomus I, Codices enarrationes*, Bibliotheca Vaticana 1970.
- CANART P.-PERI V., *Sussidi Bibliografici per I manoscritti greci della biblioteca Vaticana*, Città del Vaticano 1970 [StT 261].
- CERESA M., *Bibliografia dei fondi manoscritti della biblioteca Vaticana (1981-1985)*, Città del Vaticano 1991 [StT 342].
- DE CAVALIERI Fr.- LIETZMANN I., *Specimina Codicum Graecorum Vaticanorum*, Berolini et Lipsiae 1929.
- DELEHAYE H., «Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae Barberiniana de Urbe», *AB* 19 (1900), 82-118.
- DE RICCI S., «Liste sommaire des manuscrits grecs de la Bibliotheca Barberina», *Revue des Bibliothèques*, t. XVII (1907), 81-125.
- GIANNELLI C., *Codices Vaticani Graeci. Codices 1485-1683, Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti*, Civitate Vaticana 1950.
- HALKIN F., *Manuscrits grecs de Paris. Inventaire Hagiographique*, Bruxelles 1968 [SH 44].
- HALKIN F., «Un ménologe de Patmos (ms.254) et ses légendes inédites», *AB* 72 (1954), 15-34.
- HUNGER H., *Katalog der Griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Teil 3/2 Codices Theologici 101-200*, Wien 1984.
- KRISTELLER P. O., *Iter Italicum. A finding list of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the renaissance in Italian and other libraries*, vol. II (ITALY Orvieto to Volterra VATICAN CITY), London: the Warburg Institute-Leiden: E. J. Brill, 1977.
- LAKE K.-S., *Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200*, Boston/Mass. 1945.
- LAMBROS S., *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos, I*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1966.

- MANTΟΥΒΑΛΟΥ Μ., «Η Ελληνική «Θεματογραφία» στη Δύση και οι κώδικες VAT. GR. 1773, 1826, 1890*», *Παρουασός* 15 (1973), 582-599.
- PIERALISI D. S., *Inventarium codicum manuseriptorum Bibliothecae Barberinae*, [Inventario manoscritto della Biblioteca: Sala Cons. Mss 376].
- STEVENSON H., *Codices Manuscripti Palatini Graeci Bibliothecae Vaticanae*, Romae 1885.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ Ι., *Πατμιακή Βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφή τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ ἀγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν*, Ἀθήνησιν 1890.
- ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Περιγραφικὸς Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Α' Τμῆμα χειρογράφων Παναγίας Καμαρωτίσσης*, Σταμπούλ: ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου 1953, [= *Ορθοδοξία* KZ (1952), τεύχος 3].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

VATICANUS GR. 1660³¹

1. φφ. 1-27v: Βίος της οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, συγγραφείς από τον Σωφρόνιο Ιεροσολύμων, BHG 1042, 1 Απριλίου.
2. φφ. 28-33v: Μαρτύριο των αγ. Αμφιανού και Αιδεσίου συγγραφέν από τον Ευσέβιο, BHG 161, 2 Απριλίου.
3. φφ. 33v-34v: Μαρτύριο της αγ. Θεοδοσίας από την Καισάρεια της Παλαιστίνης του ιδίου συγγραφέως, BHG 1775, 3 Απριλίου.
4. φφ. 35-49: Μαρτύριο των αγ. Θεοδούλου και Αγαθόποδος, του διακόνου, από τη Θεσσαλονίκη, BHG 1784, 4 Απριλίου.
5. φφ. 49-56: Μαρτύριο των αγ. Αγάπης, Ειρήνης και Χιονίας από τη Θεσσαλονίκη, BHG 34, 5 Απριλίου.
6. φφ. 56-63v: Μαρτύριο των αγ. Θεοδώρας και Διδύμου, BHG 1742, 6 Απριλίου.
7. φφ. 63v-68: Μαρτύριο της αγ. Φερφούθης και της συνοδείας της, BHG 1511, 6 Απριλίου.
8. φφ. 68-75: Μαρτύριο των αγ. Τερεντίου, Αφρικανού και της συνοδείας τους, BHG 1700, 6 Απριλίου.
9. φφ. 75v-108: Επιτάφιος λόγος του Θεοδώρου Στουδίτου στον αγ. Πλάτανα, BHG 1553, 6 Απριλίου.³²
10. φφ. 108v-190v: Βίος του αγ. Ευτυχίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως συγγραφείς από τον Ευστράτιο τον πρεσβύτερο, BHG 657, 6 Απριλίου.
11. φφ. 191-194v: Μαρτύριο του αγ. Βαδίμου του αρχιμανδρίτου, BHG 210, 8 Απριλίου.
12. φφ. 194v-200: Μαρτύριο του αγ. Καλλισπίου, BHG 290, 9 Απριλίου.
13. φφ. 200-205v: Μαρτύριο του αγ. Αντίπα επισκόπου Περγάμου, BHG 138, 11 Απριλίου.
14. φφ. 205v-211v: Μαρτύριο του αγ. Σάββα του Γότθου, BHG 1607, 12 Απριλίου.
15. φφ. 211v-228: Βίος και θαύματα της αγ. Αθανασίας από την Αίγινα, BHG 180, 13 Απριλίου.
16. φφ. 228v-245v: Βίος του αγ. Ιακώβου του μοναχού, BHG 770, 15 Απρ.

---

³¹ C. GIANNELLI, *Codices Vaticani Graeci, cod. 1485-1683*, Civitate Vaticana 1950, 396-398; A. EHRHARD I, 608-611.

³² Ο C. GIANNELLI (ό.π.) στη θέση της ημερομηνίας θέτει ερωτηματικό ενώ στον A. EHRHARD (ό. π.) ως ημερομηνία εορτασμού της μνήμης του αγίου προκύπτει η 6^η και όχι η 4^η Απριλίου. Δηλώνεται όμως ότι το κείμενο δε συνοδεύεται από ημερολογιακή ένδειξη.

17. φφ. 246-256v: Διήγηση Μάλχου μοναχού, BHG 1015, 16 Απριλίου.
18. φφ. 256v-266: Βίος του αγ. Ιωάννου μοναχού από την Αρμενία, BHG 895, 17 Απριλίου.
19. φφ. 266-271v: Μαρτύριο του αγ. Ζωσίμου, BHG 2476, 18 Απριλίου.³³
20. φφ. 272-288: Μαρτύριο του αγ. Γεωργίου του μεγαλομάρτυρος, BHG 671-672, 23 Απριλίου.
21. φφ. 288v-309: Εγκώμιο του Ανδρέα Κρήτης(;) στον αγ. Γεώργιο³⁴, BHG 681, 23 Απριλίου.
22. φφ. 309v-314v: Μαρτύριο του αποστόλου και ευαγγελιστού Μάρκου, BHG 1036, 25 Απριλίου.
23. φφ. 314³⁵.322v-341: Βίος του αγ. Βασιλείου Αμασείας συγγραφείς από τον Ιωάννη τον πρεσβύτερο, BHG 239, 26 Απρ.
24. φφ. 341v-347: Μαρτύριο των αγ. Μαξίμου, Δάδης και Κουίντιλιανού, BHG1238, 28 Απριλίου.
25. φφ. 347-366: Μαρτύριο του αγ. Παφνουτίου του αναχωρητού και των 546 της συνοδείας του, BHG 1419, 20³⁶ Απριλίου.
26. φφ. 366-408: Βίος του αγ. Νικήτα³⁷ του ομολογητού συγγραφείς από τον Θεοστήρικτο, BHG 1341, 29 Απριλίου.

ΠΑΤΜΙΑCUS 254³⁸

1. φφ. 1-18v: Βίος της οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας συγγραφείς από τον Σωφρόνιο Ιεροσολύμων, BHG 1042, 1 Απριλίου.
2. φφ. 18v-22: Μαρτύριο των αγ. Αμφιανού και Αιδεσίου, BHG 161, 2 Απρ.
3. φφ. 22-23 Μαρτύριο της οσίας Θεοδοσίας, BHG 1775b, 3 Απριλίου.

³³ Η ημερομηνία εορτασμού του αγίου δεν αναφέρεται λόγω φθοράς του κώδικα, σύμφωνα με τον C. GIANNELLI (ό.π.). Από το κείμενο όμως προκύπτει ότι πρόκειται για τον αγ. Ζώσιμο από την Κιλικία.

³⁴ Ο A. EHRHARD (ό.π.) αναφέρει ότι πρόκειται περί ανωνύμου συγγραφέως.

³⁵ Ο C. GIANNELLI (ό.π.) επισημαίνει ότι μεταξύ των φφ. 315-322 παρεμβάλλεται εγκώμιο του Προκοπίου του διακόνου στον απόστολο Μάρκο (BHG 1037).

³⁶ Εδώ ο C. GIANNELLI (ό.π.) δηλώνει με θαυμαστικό την απορία του για την ημερομηνία.

³⁷ Σύμφωνα με τον C. GIANNELLI (ό.π.), οι Βολλανδιστές συνδέουν εσφαλμένα το εν λόγω κείμενο με τον βίο του Νικολάου του Στουδίτου.

³⁸ EHRHARD I, 611-614; FR. HALKIN, «Un Ménologe de Patmos (ms. 254) et ses légendes inédites», *AB* 72 (1954), 15-34; I. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝΟΣ, *Πατμιακή Βιβλιοθήκη*, Αθήνησιν 1890, 125.

4. φφ. 23v-25: Μαρτύριο των αγ. Ρούφου, Φιλήμονος, Αντιπάτρου, Μάγνου, Θεοδότου, Θεοστυχούς, Αρτεμά, Θαυμασίου και Θεόγνης στην Κύζικο, BHG 2386, 4 Απριλίου.
5. φφ. 25-27: Μαρτύριο των αγ. Κλαυδίου, Διοδώρου, Βίκτωρος, Βικτωρίνου, Παπίου, Νικηφόρου και Σεραπίωνος. Ως χώρος μαρτυρίου τους φέρεται άλλοτε η Αττάλεια της Παμφυλίας και άλλοτε η Κόρινθος, εσφαλμένα σύμφωνα με τον Halkin³⁹, BHG 2071, 5 Απριλίου.
6. φφ. 27v-77: Βίος και πολιτεία του αγ. Ευτυχίου, αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, συγγραφείς από τον Ευστράτιο, τον πρεσβύτερο, BHG 657, 6 Απριλίου.
7. φφ. 77v-81v: Βίος και πολιτεία του οσίου και ομολογητού Γεωργίου, αρχιεπισκόπου Μυτιλήνης⁴⁰, BHG 2163, 7 Απριλίου.
8. φφ. 82-83: Άθληση του αγ. Συμεών, αρχιεπισκόπου Ιεροσολύμων, BHG 2408, 8 Απριλίου.
9. φφ. 83-86v: Μαρτύριο του αγ. Ευψυχίου στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, BHG 2130, 9 Απριλίου.
10. φφ. 86v-91: Μαρτύριο των αγ. Τερεντίου, Αφρικανού και της συνοδείας τους, BHG 1700, 10 Απριλίου⁴¹.
11. φφ. 91-94: Μαρτύριο του αγ. και μυροβλήτου Αντίπα από την Πέργαμο της Ασίας, BHG 138, 11 Απριλίου.
12. φφ. 94v-97: Μαρτύριο της αγ. Τρυφαίνης από την Κύζικο, BHG 2468, 12 Απριλίου.
13. φφ. 97-103: Βίος και πολιτεία του αγ. Μαρτίνου, αρχιεπισκόπου Ρώμης, BHG 2259, 13 Απριλίου.
14. φφ. 103-104v: Εγκώμιο ανωνύμου στους αγ. αποστόλους Αρίσταρχο, Πούδη και Τρόφιμο, BHG 2042, 14 Απριλίου. (Έχει εκπέσει το τέλος)⁴².
15. φφ. 105-107: Μαρτύριο του αγ. Κρήσκεντος από τα Μύρα της Λυκίας, BHG 2087, 15 Απριλίου.
16. φφ. 107-111: Μαρτύριο των αγ. Αγάπης, Ειρήνης και Χιονίας από τη Θεσσαλονίκη, BHG 34, 16 Απριλίου.⁴³
17. φφ. 111-124v: Εγκώμιο στον αγ. Ακάκιο, αρχιεπίσκοπο Μελιτηνής, BHG 2008, 18 Απριλίου⁴⁴.

³⁹ FR. HALKIN (ό.π., 21).

⁴⁰ Ο FR. HALKIN (ό.π., 22) διασαφηνίζει ότι δεν πρόκειται για τον ομώνυμο άγιο και επίσκοπο του ίδιου θάκου, που τιμάται την 16^η Μαΐου, όπως θεώρησε ο Ehrhard χωρίς να έχει διαβάσει το κείμενο του εν λόγω μηνολογίου.

⁴¹ Στον Vaticanus gr. 1660 ως ημερομηνία εορτασμού τους ορίζεται η 6^η Απριλίου ενώ στον Σαβαϊτικό 360 η 12^η του ίδιου μήνα, όπως αναφέρει ο FR. HALKIN (ό.π., 24, υποσ. 5).

⁴² Η αναφορά τους στο Synax. Cpl (601-603) καταγράφεται ως BHG 151-152.

⁴³ Στον Vaticanus gr. 1660 ως ημερομηνία εορτασμού τους ορίζεται η 5^η Απριλίου.

18. φφ.125-144: Επιτάφιος λόγος του Θεοδώρου Στουδίτου στον αγ. Πλάτωνα, BHG 1553, 17 Απριλίου⁴⁵.
19. φφ. 144-147: Μαρτύριο των αγ. Λεωνίδους και των επτά παρθένων, Νίκης, Χαριέσσης, Νουνεχίης (sic), Βασιλίσης, Γαλήνης, Καλλίδος και Θεοδώρας, BHG 983z, 19 Απριλίου.
20. φφ. 147-149: Άθληση του αγ. Θεοδώρου από την Πέργη της Παμφυλίας, BHG 1747, 20 Απριλίου⁴⁶.
21. φφ. 194v-154: Εγκώμιο στον όσιο και ιερομάρτυρα Ιανουάριο, BHG 773z, 21 Απριλίου⁴⁷.
22. φφ. 155-278: Βίος και πολιτεία του οσίου Θεοδώρου, ηγουμένου Συκεώνος, BHG 1748, 22 Απριλίου.
23. φφ. 278v-289: Μαρτύριο του αγ. μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, BHG 671-672, 23 Απριλίου.
24. φφ. 289-291v: Μαρτύριο του αγ. Σάββα του στρατηλάτου, BHG 2388, 24 Απριλίου.
25. φφ. 291v-295: Μαρτύριο του αποστόλου και ευαγγελιστού Μάρκου, BHG 1036, 25 Απριλίου.
26. φφ. 295-303: Μαρτύριο του αγ. Βασιλέως, επισκόπου Αμασείας, BHG 239b, § 1-20⁴⁸, 26 Απριλίου.
27. φφ. 303-308v: Βίος και πολιτεία του αγ. Νίκωνος, BHG 2315, 27 Απριλίου.
28. φφ. 309-309v: Εγκώμιο σύντομο στους αγ. αποστόλους, Ηρωδίωνα, Άγαβο, Ρούφο και τη συνοδεία τους, BHG 2174, 28 Απριλίου⁴⁹.
29. φφ. 309v-317: Εγκώμιο στον όσιο και ομολογητή Νικηφόρο, ηγούμενο της μονής Σεβαζή της Βιθυνίας, BHG 2300, 29 Απριλίου.

---

⁴⁴ Ο FR. HALKIN (ό.π., 27) επισημαίνει ότι πρόκειται για ιστορικό πρόσωπο του 5^{ου} αι. και όχι για τον ομώνυμο άγιο της εποχής του Δεκίου που τιμάται την 31^η Μαρτίου.

⁴⁵ Στον Vaticanus gr. 1660 ως ημερομηνία εορτασμού του ορίζεται η 6^η Απριλίου ενώ στον Parisinus gr. 1197 η 9^η του ίδιου μήνα.

⁴⁶ Στον Parisinus gr.1534 ως ημερομηνία εορτασμού του ορίζεται η 19^η Απριλίου ενώ στο Synax. Cpl (613-615 και 65-66) τόσο η 19^η του ίδιου μήνα όσο και η 21^η Σεπτεμβρίου σύμφωνα με τον Halkin.

⁴⁷ Στα φφ. 150-151 υπάρχει χάσμα, όπως αναφέρει ο FR. HALKIN (ό.π., 29). Επισημαίνει επίσης ότι το κείμενο αυτό δεν αντιστοιχεί στην BHG 774, αλλά στην έκδοση του Pio Franchi de' Cavalieri του 1912 (*Note Agiografiche*, Fascicolo 4^ο, Rome: Tipografia Poliglotta Vaticana 1912 [St. e T 24], 105-114), η οποία βασίζεται σε δύο χειρόγραφα του Βατικανού (Βλ. H. DELEHAYÉ, «Bulletin des publications hagiographiques», AB 32 (1913), 297; H. DELEHAYÉ, «Hagiographie napolitaine III Les martyrs et les saints évêques», AB 59 (1941), 2, υποσ. 2).

⁴⁸ Από το κείμενο αυτό λείπουν οι τελευταίες 6 παράγραφοι, που αποτελούν προσθήκη και παραδίδονται από άλλους κώδικες. Βλ. FR. HALKIN, ό.π., 31.

⁴⁹ Στο Synax. Cpl (591-592) ως ημερομηνία εορτασμού τους ορίζεται η 8^η Απριλίου.

30. φφ. 317-320v: Εγκώμιο στον απόστολο Ιάκωβο του Ζεβεδαίου, BHG 768^α, 30 Απριλίου.

PARISINUS GR. 1197⁵⁰

1. φφ. 1-23v: Επιτάφιος λόγος του Θεοδώρου Στουδίτου στον άγιο Πλάτωνα, BHG 1553, 9 Απριλίου.⁵¹
2. φφ. 24-31v: Εγκώμιο του Ανδρέου Κρήτης στον αγ. Γεώργιο τον μεγαλομάρτυρα, BHG 681, 23 Απριλίου. (Λείπει το τέλος).
3. φφ. 32⁵²-42v: Εγκώμιο του Θεοδώρου Στουδίτου στον αγ. Ιωάννη τον Θεολόγο, BHG 929, 8 Μαΐου.
4. φφ. 47-50v: Ομιλία του Θεοδώρου Στουδίτου στην αποτομή της τιμίας κάρας του Ιωάννου του Προδρόμου, BHG 842, 25 Μαΐου.
5. φφ. 51-59: Εγκώμιο του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στην αγ. Πελαγία, BHG 1477, 12 Ιουνίου.
6. φφ. 59-68v: Εγκώμιο του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στον αγ. Ιουλιανό, BHG 967, 21 Ιουνίου.
7. φφ. 69-76v: Εγκώμιο του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στον αγ. Ευστάθιο, επίσκοπο Αντιοχείας, BHG 644, 5 Ιουλίου.
8. φφ. 77-80 και 80-83: Δύο ομιλίες του Παντολέοντος, διακόνου Κωνσταντινουπόλεως, στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, BHG 1994 και 1978⁵³, 6 Αυγούστου.
9. φφ. 83-95: Ομιλία του Ανδρέου Κρήτης στο ίδιο θέμα, BHG 1996.
10. φφ. 95v-109: Ομιλία του Ιωάννου Δαμασκηνού στο ίδιο θέμα, BHG 1979.
11. φφ. 109v-116v: Ομιλία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στο ίδιο θέμα, BHG 1984 bd.
12. φφ. 117-128, 128-136 και 136-145: Τρεις ομιλίες του Ανδρέου Κρήτης στην Κοίμηση της Θεοτόκου, BHG 1122, 1115, 1109, 15 Αυγούστου.
13. φφ. 145-156 και 156-171: Δύο ομιλίες του Ιωάννου Δαμασκηνού στο ίδιο θέμα, BHG 1114 και 1097⁵⁴.

---

⁵⁰ FR. HALKIN, *Manuscripts grecs de Paris. Inventaire Hagiographique*, Bruxelles 1968, 141, [SH 44] ; EHRHARD, II, 132-134 ; OMONT, *Inventaire I*, 262.

⁵¹ Ο Α. EHRHARD (II, 133) επισημαίνει ότι ο Catal. Paris. δίνει ως ημερομηνία εορτασμού του αγ. Πλάτωνος την 8^η Απριλίου ενώ το Synax. CrI την 4^η του ίδιου μήνα. Σημειώνεται, επίσης, ότι μόνο σ' αυτόν τον κώδικα ο λόγος φέρεται ως εγκώμιο.

⁵² Ο EHRHARD (II, 133, υπ. 2) όπως και ο OMONT (ό.π.) αναφέρουν ως σημείο έναρξης του εγκωμίου το φ. 32 ενώ ο FR. HALKIN (ό.π.) το φ. 33. Αντιστοίχως, διαφωνούν και για το σημείο λήξης του προηγούμενου κειμένου.

⁵³ Αυτή η ομιλία στον FR. HALKIN (ό.π.) φέρεται ως ανωνύμου συγγραφέως ενώ στην BHG [III, 243] ως πιθανοί συγγραφείς αναφέρονται ο Πρόκλος ή ο Παντολέον.

⁵⁴ Οι ομιλίες αυτές σύμφωνα με τον OMONT (ό.π.) αναφέρονται στην Μεταμόρφωση του Σωτήρος.

14. φφ. 171v-186: Εγκώμιο του Ανδρέου Κρήτης στον απόστολο Τίτο, BHG 1852, 25 Αυγούστου.

VATICANUS BARBERINIANUS GR. 533 (V. 29)

1. φφ. 1-56: Βίος και πολιτεία του οσίου και ομολογητού Θεοδώρου Στουδίτου, συγγραφείς από τον Μιχαήλ, το μοναχό, BHG 1754, PG 99, 233-328. [Vaticanus gr. 1669, f. 199].
2. φφ. 57-57v: Μνήμη του οσίου Θεοδώρου, ηγουμένου των Στουδίου. PG 99, 108-109. [Vaticanus gr. 1613 (Menologii Basilii imperatoris), f. 175].
3. φφ. 58⁵⁵-117: Τρεις αντιρρητικοί λόγοι κατά των Εικονομάχων, του Θεοδώρου Στουδίτου, PG 99, 328-436. [Vaticanus antiquissimus 1432]
4. φφ. 117-139: Του ιδίου, Έλεγχος και ανατροπή των ασεβών ποιημάτων Ιωάννου, Ιγνατίου, Σεργίου και Στεφάνου , PG 99, 436-476. [Vaticanus antiquissimus 1432].
5. φφ. 139-143: Του ιδίου, Προβλήματά τινα προς Εικονομάχους, PG 99, 477-485. [Vaticanus antiquissimus 1432].
6. φφ. 143-150: Του ιδίου, Κατά Εικονομάχων κεφάλαια επτά, PG 99, 485-497. [Vaticanus antiquissimus 1432].
7. φφ. 150-156: Του ιδίου επιστολή στον Πλάτωνα, PG 99, 500-505. [Vaticanus antiquissimus 1432].
8. φφ. 156-179v: Του ιδίου, επιτάφιος λόγος στον αγ. Πλάτωνα, BHG 1553. [Vaticanus gr. 1660, f. 73].
9. φφ. 180⁵⁶- : Του ιδίου, Διαθήκη στους μαθητές του, PG 99, 1813-1824. [Vaticanus gr. 635].
10. φφ. 381-388: Του ιδίου, λόγος κατηχητικός στην Κυριακή του Πάσχα, PG 99,709-719. [Vaticanus gr. 1587].
11. φφ.388-393v: Του ιδίου, λόγος στην Κοίμηση της Θεοτόκου, PG 99, 720-729. [Vaticanus gr. 1671, f. 162].
12. φφ. 394-400v: Του ιδίου, λόγος στη Γέννηση του αγ. Ιωάννου του Προδρόμου, PG 99, 748-757. [cod. Bibliothecae Sfortianae n.86]
13. φφ. 402-409⁵⁷ Του ιδίου, λόγος στην Αποτομή της Κεφαλής του αγ. Ιωάννου του Προδρόμου , PG 99, 757-772. [Vaticanus gr. 1671, f. 354].

---

⁵⁵ Η περιγραφή των φφ. 58-150 δεν αναφέρεται από τον H. DELEHAYE (ό.π., 101).

⁵⁶ Η περιγραφή των φφ. 180-388 δεν αναφέρεται από τον H. DELEHAYE (ό.π., 101). Επίσης, το περιεχόμενο των φφ. Μεταξύ των έργων υπ' αριθμόν 5 και 6 δεν αναφέρεται ούτε από τον PIERALISI (ό.π., 205).

⁵⁷ Η περιγραφή των φφ. 409-452 δεν αναφέρεται από τον H. DELEHAYE (ό.π., 101). Επίσης, το περιεχόμενο των φφ. 409-414 δεν καλύπτεται ούτε από την περιγραφή του PIERALISI (ό.π., 205).

14. φφ. 414-420: Του ιδίου , επιστολή προς τον μαθητή του, Ναυκράτιο, PG 99,1089-1096. [Palatinus Vat. gr. 371, f. 217].
15. φφ. 420-422: Του ιδίου, Τέσσερα κεφάλαια ασκητικά, PG 99, 1681-1684 . [Vaticanus gr. 730].
16. φφ. 422-429: Του ιδίου, Επιτίμια μοναστικά για την παράλειψη καθήκοντος, PG 99, 1733-1757. [Vaticanus gr. 430, f. 1].
17. φφ. 429-432: Του ιδίου, Σχόλιο στα Ασκητικά, PG 99, 1685-1688. [Vaticanus gr. 431].
18. φφ. 432-433: Του ιδίου , τροπάρια. [Vaticanus gr. 1531]⁵⁸.
19. φφ. 433v-438: Του ιδίου, Κανών στην τελευταία ιερέως, επισκόπου και ηγουμένου, GOAR, 452-453. [Vaticanus gr. 1836, f. 133].
20. φ. 438-: Κατά Εικονομάχων εκλογή εκ των Θεοδώρου Στουδίτου, Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως και Φωτίου, PG 130, 1164-1169. [Palatinus Vat. Gr. 361, f. 203⁵⁹].
21. φφ. 452-463: Αποσπάσματα από τον βίο του Θεοδώρου Στουδίτου, ανωνύμου συγγραφέως. Inc. *Τούτο δὲ οὐ μόνον ἡ καλὴ αὐτοῦ συζυγία δεδράκασιν.*⁶⁰
22. φφ. 463-464: Τροπάριο του Θεοδώρου Στουδίτου με σχολιασμό του Μ. Γλυκά, PG 99, 55 [TR 22, TV 14].

VATICANUS GR. 1890

Τμήμα Ι 19⁶¹ (φφ. 84-86, 20-25, 87-89 [χάσμα], 95-96, 101, 100, 97, [χάσμα] 90-94, [χάσμα] 104-110). Το τμήμα αυτό περιέχει αποσπάσματα των παρακάτω έργων:

1. φ. 84: από το μαρτύριο του αγ. Ακακίου (BHG³13), 31 Μαρτίου ή 16-18 Απριλίου.
2. φφ. 84v-86v, 20-21v: από το εγκώμιο του Θεόδωρου Στουδίτη στον αναχωρητή Αρσένιο (BHG 169), 8 Μαΐου.
3. φφ. 22-25v, 87-89v, 95: από τον βίο του αγ. Επιφανίου Κύπρου, γραμμένο από τους μαθητές του, Ιωάννη και Εύβουλο, (BHG 596 και 597), 12 Μαΐου. Αποσπάσματα επιστολής του επισκόπου Σαβίνου στον Πολύβιο (BHG 599).
4. Χάσμα (lacuna δηλώνει ο P. Canart).

⁵⁸ Για τα τροπάρια αυτά δεν υπάρχει κάποια ένδειξη ούτε στην περιγραφή του Barberinianus gr.533 αλλά ούτε σ' εκείνη του Vaticanus gr. 1531 (C. GIANNELLI, *Codices Vaticani graeci. Codices 1485-1683*, Bibliotheca Vaticana 1950).

⁵⁹ Ο H. STEVENSON (*Codices Manuscripti Palatini Graeci Bibliothecae Vaticanae*, Romae 1885, 214) αναφέρει τα εν λόγω αποσπάσματα στο φ. 208 με inc. *Ἀρχέτυπὸν ἐστὶν ἀρχὴ καὶ παράδειγμα.*

⁶⁰ H. DELEHAYE, *ό.π.*, 101.

⁶¹ P. CANART, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1745-1962*, t. I Codicum Enarrationes, Bibliotheca Vaticana 1970, 504-505.

5. φφ. 95v-96: από το μαρτύριο των αγίων Θεοδούλου και Αγαθόποδος (BHG 1784), 4 Απριλίου.
6. φφ. 96r-v, 101: από το μαρτύριο των αγίων Αγάπης, Ειρήνης και Χιονίας (BHG 34), 16 Απριλίου.
7. φ. 101: από το μαρτύριο της αγ. Φερβούτης (BHG 1511), 5 ή 6 Απριλίου.
8. φ. 101: από το μαρτύριο του αγ. Τερεντίου (BHG 1700), 6 ή 10 Απριλίου.
9. φφ. 100v-100r, 97: από τη διήγηση του Αμμωνίου για την καθαίρεση των αγίων πατέρων στο Σινά (BHG 1300), 14 Ιανουαρίου.
10. φ. 97 r-v: από το μαρτύριο της αγ. Τατιάνας (BHG 1699 ή 1699b), 12 Ιανουαρίου.
11. χάσμα.
12. φφ. 90-91: από τον επιτάφιο λόγο του Θεοδώρου Στουδίτη⁶² στον Πλάτωνα (BHG 1553).
13. φ. 91v: από τον βίο του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ευτυχίου (BHG 657), 6 ή 20 Απριλίου.
14. φ. 92: από το βίο του αγ. Καλλιοπίου (BHG 290), 7 ή 9 ή 22 Μαρτίου.
15. φ. 92: από το βίο της αγ. Αθανασίας (BHG 180), 13 Απριλίου.
16. φ. 92v: από τον βίο του αγ. Πλάτωνα με συγγραφέα τον Θεόδωρο Στουδίτη (BHG 1553).
17. φφ. 92v-94v: από το μαρτύριο της αγ. Ειρήνης, από τον φθαρμένο κώδικα Vaticanus gr. 2033, όπως αναφέρει ο Canart, (BHG 953a) 13 Απριλίου.
18. φ. 94v: από τον βίο της Θεοτόκου του Επιφάνιου Αγιοπολίτη (BHG 1049), PG 120, 185.
19. χάσμα
20. φ. 104: από το εγκώμιο του Αλέξανδρου Κυπρίου στον αγ. Βαρνάβα (BHG 226), 11 Ιουνίου.
21. φφ. 104-105: από τον βίο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μεθοδίου (BHG³ 1278), 14 Ιουνίου.

---

⁶² Το έργο αναφέρεται ως βίος από τον Canart, ενώ σε παρένθεση εικάζει ότι πρόκειται για τον επιτάφιο λόγο του Θεοδώρου Στουδίτη στον Πλάτωνα.

2. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΡΑΦΩΝ ΤΩΝ V ΚΑΙ P

(περιπτώσεις συνεκφοράς λέξεων ή διαχωρισμού - διπλού τονισμού, σύνθετων κ.τ.λ. μη συμπεριλαμβανομένων στο κριτικό υπόμνημα)

1. 2. γράφην P || 3. σύντεμήν P || 14. ἄλλωστε V P || ὑπεργῆν V ὑπεργήν P || 18. οὐδὲ μία F || 20. ὅπως οὖν V P || ἐπιμελειῶν P ||

2. 39. ἐξῆς V P || 40-41. κατεκεῖνο V P ||

3. 49. παραχειρὸς V P || 53. ἀλλεπάλληλοι V ἀλλ' ἐπάλληλοι P || 55-56. διαμέσου V P || 58. καθ' ὑβρίσθη V ||

4. 73. τούτου P ||

5. 81 σύνταττόμενος P || 81-2. τὸ καθηλικίαν πρὸ ἔχοντι P || 84. ἐπιδιδούς P || 87. ἐφ' ἑστῶς V || καντεῦθεν P || 89. πρὸς ἐγγόνει V πρὸς ἐγγόνι P || οὐ κὰν P || 90. διῆς P || 91. ἐπὶ θυμίας P ||

6. 94. τούτου V τούτος P || 100. πρὸς ἐδρεύων P ||

7. 110. ἀπὸ δραμῶν P || 115. μεθενός P ||

8. 131 *ante* τῷ ἄνθει *scr.* ἐναυτῶ V P || 136. ἀπὸ ταγῆν P || 138. πρὸς τάσσοντος P || 151. καθεκότερον P || 152. καταρεθῆν V P || ἐπιτιδεύματα P || 156. κατεξαγόρευσιν V P || 157. διῶν P || 159. ὑπόταγῆν P || 159-160. διῶν P || 161. ὅτι οὖν V P || 162. οὐδάν P ||

9. 167. οἰδέ τις P || 172. μεθενός P || 173. καθησυχίαν V P || 176. κατασάρκα P || 177. ἐξ ὑπηρετεῖτο V ἐξ ὑπηρετητο P || παροικετῶν V P || 178. τοι γὰρ οὖν V τοί γὰρ οὖν P || 178-179. ἐπιώμων V || 179. πρόσετάρτετο P ||

10. 184. εὐκλεῖστατος P || 185. ἐνωσιν P || παραλόγον V P || ἐπιπληττόμενος P || 190. μεταγονυπέτησιν V P || 191. ἀπηρθαδίαζεν P Boll Mi: ἀπ' ηῦθαδίαζεν V ἀπηρθαδείαζεν F || 192. καταπείραν V καταπείραν P || 193. ὀνειδέσει P || 195. τὰ πεινώσεως P || 197. κατεπιταγῆν P ||

11. 210. ἐναμφοτέροις V P || 215. προσεύνοιαν V || 218. ἀφῶν P ||

12. 230. πρόσβησεται P || 233. περιού V ||

13. 246. ἰδιοτρόπος P || 247. ἐξ ὑπηρετεῖτο V || 250. προσλαχάνοις V || 251. καθὰς V καθᾶς P || 257. προσμόνην V || 260. κατακαιρον V κατακαιρὸν P || 261. ἐξῆς V P || 264. προστὰς V πρὸς τας P || 267. μετεμοῦ V P || 270. ὅτι οὖν V ὅτι οὖν P || πρόσπεσόν P ||

14. 283. ἐν ἀπολειφθέντα V || 283-284. ἐναποβύστω V P || 285. τοιοῦτος P || ἐν οἷς: ἐνοῖς V P || 293. ἀπόλαυόντων P || 297. σὺν ἀσπιστῆς V || 300. καθ' ἰστών V καθίστών P || 302. ἀφοῦ P || 305. ἐξῆς V P || 306. ὅτι οὖν V ὅτι οὖν P || 309. ἀντ' ἀλλάσων V ||

15. 312. τοιγαροῦν V V P || 314. εἰ δε V εἶ δε P || 317. ἀπότασσομένων P || 320. κατὰπείθεται V || 321. πρόεδρου P || πρότρύπεται P || 324. προΐστάμενος P || ὑπεράσπιζόμενος V P || 326. προσίοντι P || 328. ἐξῶν V P || ἐπιδιδόναι P || 334. πρόστάτης P || 336 παραμονασταῖς παραμιγάσιν V P ||
16. 349. ὑφῶν P || 354. ἀπόσεισάμενος P || 357. ἀπόσκοπῶν P ||
17. 364. καντεύθεν P || 372. σὺνάσκουμένων V || 375. ὑπεράνεστώσης V P || 380. καθ' ὑπηρετούμενος V P || 381 τοιγαροῦν V τοί γὰρ οὖν P ||
18. 387. προόδων P || 391. παροῦ P || 396. μηδεδογματικός V P || 399. πρόεδρεύοντος P || κατεκλογὴν V P || 401. ἀπότροπὴν P || 410. πρόστασίας P ||
19. 421. οἶόν P || 435. ἐπακοαῖς P || 438. παρὰπεμφέντας V V || 446. ἀπροσδέκτους P ||
20. 451. ἀπότημεται P || 452. κατὰλιμπάνεται V || 463. πρόλαβῶν P || 465. διοπῆς V P || 469. κατὰστεψάμενος V || 472. προάνακρίναντα V προάνακρίναντα P || 483. ἀντ' ἀπόδοσιν V ||
21. 491. παραυτῶν P || 497. καταγῆς V P || 502. κανταῦθα P ||
22. 514. ἐπιτήδευμα P || 519. προδιηνυσμένων P || 523. ὑπόταγῆς P || 525. ἐπιτυχῶν P ||
23. 534. V || 535. τούτου P || 537. τὰμειύσθαι P || 540. παραυταῖς V P || 549-550. οὐδουμήν P ||
24. 559. καταφιλίαν V || 565. πρόβαλέσθαι P || 576. καταυτῆς P || 581. ἐπιφορὰ P ||
25. 616. ἀντ' ἀποκρίσεις V || 622. κατὰφρονούμενοι V || 623. πρόσηγορίαν P ||
26. 634. οἰδόπως V οἰδόπως P || 640. καταυτοῦ P || 643. ἐπιθανάπιον P || 650. ἀπόκαταστήσασα P || 652. ἐπισκηπτόντων P || εὐνοηκός P || 655. προσαυτὸν V || 656. ἀφ' ὀσίωσις V || 659. διαμέσου V P || 660. ὡσαύτως P ||
27. 666. διαγλώσσης V P || 667. πρόσεὔχόμενος P || 668. ὑπόμνησεσι P || 670. ἐπισκήπτειν P || 678. ἐφεκάστω P || 679. ζῶῆν P ||
28. 686. πρόσεὔχων P || 689. ἐπ'εἰπὼν V ||
29. 701. μεθῶν P || 702. μηδαιτῆς P || διατάττεσθαι V || 705. ὅτι οὖν V ὅτι οὖν P || 715. μεθοῦ P || 716. ἐπιψιθυρήσας P || 718. προαἰρούμενος P || 723. ὑπότακτικῶν ὑπότακτικός P || 724. μεθησυχαστῶν P || 728. ἀπερεῖσομαι V || 729. ὑπόμνηστίην P ||
30. 733. κατὰ πίπτοντα V || 738. ποιμνιάπαντα P || 739. προάσπιστήν P || 740. ὑπερ ἀσπιστήν V || 741. διαφόβον V P ||

3. ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΑ F ΧΩΡΙΣ ΤΕΛΙΚΟ -v

9. ἐστὶ	371. εἶρηκε	572. ἄπεισι
18. ἐκζητήσκει	383. ἔσχε	576. ἐξύβρισε
26. ὀνίνησι	402. ὥρμησε	587. οἶδε
43. πόλεσι	425. ἐστι	610. ἀπετύγχανε
78. προύδωκε	448. ἐκάθευδε / οἶδε	640. ἔκλειε
93. εἰώθασι	456. ἐνέδωκε	647. ὤλεσε
99. τέλμασι	459. ἐξεστὶ σοι	651. ἀναδείκνυσι
149. δείκνυσι	460. εἶπε	660. παρεωραθεῖσι
165. δίδωσι	463. ἀπέδειξε	669. παρακλήσεσι
187. κατένευε	471. ἔστι	676. τετέλεκε
196. ἔπειθε	481. ἔφερε	687. ἄπεισι
229. ὑποτάξειε	483. διήλθε	688. ἐπετύγχανε
231. τελευτήσκει	492. ἴσασι	691. ἐκίνησε
234. πρόσσεισι	497. ἔπαθε	695-6. γέγονέ τε
247. περίεστι	518. ἤνεγκε	701. συνέζησε / ἀπεδήμησε
270. ἐσπουδαιογράφησε	518. ἤρξε	703. ἔχοιε
281. ἐξηφάνισε	526. ἐπετύγχανε	705. ἀφίησι
282. ἤγαγε	526. ἐδυσχέραине	707. μεμελώδηκε
302. ἐπεδήμησε	527. ἐκτελέσειε	709. ὑπέψαλλε
302. μετέπλασε	530. οἶδε	719. παρέδωκε
302. μετεστοιχείωσε	558. εἶχε	722. ἤνεγκε
312. ἤρε	565. ἔστι	742. πάθεισι
323. ἐπάνεισι	567. ἔστειλε	

4. ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟΥ ΡΥΘΜΟΥ⁶³

A.Αρ.	Στίχος	Καταγραφή κατά το σύστημα Hörandner	Βουγυ	Meyer/ Maas	Τέλος πρότασης
1	4-5	2-OP		T2	γαργαλισμόν (τῶν) ⁶⁴ ἀκουόντων.
2	6	2-PPr	+	T2	ἀνθρωπαρεσκείαις δουλούμενοι.
3	7-8	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἔχιοιεν ὁ λόγος
4	9	Δεν υπακούει	+		ὄντως εὔρεμα.
5	10	Δεν υπακούει	+		πατέρα ἐπαινέσομαι,
6	14	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἠρινοῖς ἀπομαραινομένου;
7	15	Δεν υπακούει	+		μονασταῖς ἐγκατατάττεσθαι,
8	16	Δεν υπακούει	+		ψυχῆς προτέρημα,
9	18	Δεν υπακούει	+		ἐπαίνων ἐπιτεύξασθαι;
10	21	2-PP		T2	προσόντος μοι λόγου,
11	21	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			λόγον ἀναθήσειν.
12	23	2-PO		T2	εἰπόντα σοφόν·
13	24	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			οἰηθείη, ἐπαινέσω,
14	25	4-PPr	+	T4	δόξαν ἐραυιζόμενος,
15	26	2-OPr	+	T2	ἀκλεᾶ τε (καὶ) ἀγέραστον,
16	27	Δεν υπακούει	+		ἐγὼ φαίνομι
17	30	2-OP		T2	Θεοῦ Ἐκκλησία.
18	32	4-OPr	+	T4	ὄθεν (καὶ) πρεπωδέστατον.
19	36	2-PPr	+	T2	συγγενέσιν ὑπάρχοντες
20	37	Δεν υπακούει	+		εὐτεκνίας δώρημα.
21	40	4-PrP		T4	τάγματι διαλαμψάσης.
22	44-5	Δεν υπακούει	+		βίον οἱ ἀείμνηστοι.
23	45-6	4-PP		T4	τρόπον ἐπισημᾶναι·
24	46-7	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			συνετῶς ἐπαϊόντων.
25	50	Δεν υπακούει	+		δακτύλῳ καὶ ὑπέρτερον.
26	51	Δεν υπακούει	+		εὐθύς ὁ θάνατος·

⁶³ Για το θέμα του ρυθμού σε πεζό κείμενο καθώς και τις απόψεις μελετητών για το ζήτημα αυτό βλ. W. HÖRANDNER, *Der Prosarhythmus in der Rhetorischen Literatur der Byzantiner*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1981 [Wiener Byzantinistische Studien, Band XVI], 26-46 και M. LAUXTERMANN, *Οι απαρχές του ρυθμού. Ένα δοκίμιο για τον πολιτικό στίχο και άλλα βυζαντινά μέτρα*, μτφρ. Ε. Καλτσογιάννη-επιμ. Σ. Κοτζάμπαση, Θεσσαλονίκη: University studio press 2007, 102 κ.ε. Όπου O= οξύτονη λέξη, P= παροξύτονη, Pr= προπαροξύτονη. Όπου + δηλώνεται απλώς ο τελευταίος δυναμικός τόνος στην προπαροαλήγουσα (κριτήριο Βογνυ) και όπου T= τονικότητα (ανάλογη της απόστασης των 2 τελευταίων δυναμικών τόνων, υπολογισμένη σε ζυγό αριθμό συλλαβών).

⁶⁴ Όσες λέξεις βρίσκονται εντός παρένθεσης δεν υπολογίζονται ως δυναμικός τόνος.

27	54	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			
28	57	2-OP		T2	περιηχούμενοι καὶ ἐλεεινολογίαι· εἰπεῖν, ἐπωφθείσης.
29	61	Δεν υπακούει	+		πού φησι Βασίλειος.
30	64	Δεν υπακούει	+		δεχομένους τὴν νουθέτησιν.
31	65	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			μεθαρμωστέος ὁ λόγος.
32	67	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			παῖς τυγχάνων.
33	69	Δεν υπακούει	+		καλλίστην σύνεσιν,
34	70	4-PP		T4	γονέων ἐπιστατοῦντα
35	73	Δεν υπακούει	+		βασιλικὰ χρήματα.
36	76	Δεν υπακούει	+		αὐτῷ τῷ Καίσαρι.
37	78	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			προὔδωκεν τὸν νοῦν
38	79	Δεν υπακούει	+		ἑαυτῷ γινόμενος
39	80	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἀπείχετο μὲν ἀσυνέτων
40	80	6-PrP		T6	συνείπετο δὲ πεπαιδευμένοις
41	87	4-OP		T4	ἔφεστώς (τῆ) ζυγοστασία.
42	87	2-OP		T2	ἑαυτῷ συναθροίζων
43	89	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἱκανωτάτην οὔσαν.
44	92-3	Δεν υπακούει	+		κενοῦν εἰώθασιν.
45	94	2-OP		T2	Τί (τὸ) ἐντεῦθεν;
46	97	6-PP		T6	εὐπόρων εἰς κοινωνίαν βίου.
47	99	4-PPr	+	T4	ἐμπαγήναι (τοῖς βίου) τέλμασιν·
48	100-1	4-PP		T4	ἀσέμων καταγωγίων,
49	102	4-OP		T4	τινὶ (τῶν) καθηγουμένων,
50	103	Δεν υπακούει	+		ὑπῆρχε σύμβολον,
51	104	Δεν υπακούει	+		τελειωτικῶς γινόμενον.
52	107	Δεν υπακούει	+		Ἀντωνίου ὁ θαυμάσιος.
53	113	Δεν υπακούει	+		τέλος ὄσιον.
54	113-4	Δεν υπακούει	+		οἷα καὶ ἡ ἀναχώρησις;
55	117-8	4-OP		T4	ὥς τινα πορφυρίδα.
56	121	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ὄν τὸ δρᾶμα.
57	122	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἔφεςιν πυρπολουμένην.
58	125	2-PP		T2	ἀπαντήσεις ἐδίδου·
59	127	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			μοναχοῦ ὑπομεμενηκέναι.
60	129	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			εἰκοντί σοι κατὰ πάντα.
61	130	Δεν υπακούει	+		ἀποταγῆς ὑπόθεσις!
62	134	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			Θεὸν ἐπιθυμίαν·
63	136	Δεν υπακούει	+		ἀποταγήν ἔθετο
64	137	4-PrO		T4	ὑπέδειξεν (ὁ) ἀληθῆς λόγος.
65	137	Δεν υπακούει	+		Κυρίου λέγοντος·
66	139	Δεν υπακούει	+		ἀλλαχοῦ προστάσσοντος·
67	141	4-OPr	+	T4	ναούς τε (καὶ) μοναστήρια·
68	142	6-PrPr	+	T6	ἄρχουσί τε (καὶ) κυριεύουσι,
69	145	Δεν υπακούει	+		ἀπαιδύτως προαιρούμενοι·

70	146	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ήγουμενείαν κατεπίστευσεν.
71	148	<i>4-PPr</i>	+	T4	δευτέρου ἐπιλαμβάνονται,
72	150	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὑποταγὴν δείκνυσιν·
73	151	<i>2-PPr</i>	+	T2	ἡλίου ἀνίσχοντος·
74	152	<i>4-OPr</i>	+	T4	δηλαδή (καὶ) ὑποταγήσεται·
75	153	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			δῆλον ὅτι χωλανεῖται.
76	156	<i>4-PrP</i>		T4	στάσεως καρτερία·
77	159	<i>2-PPr</i>	+	T2	γεγεννηκότα ἐγγίνεται.
78	161	<i>2-PrPr</i>	+	T2	ὑφίσταται ὄλεθρον.
79	163	<i>2-PP</i>		T2	δοίη τις εἶναι,
80	164	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἰδιορρυθμῶς πράττοντι,
81	165	<i>2-PPr</i>	+	T2	καθηγουμένου περαίνοιτο,
82	166	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			πάντα περικλείων.
83	168	<i>Δεν υπακούει</i>	+		βάσιν πήγνυσι
84	168	<i>Δεν υπακούει</i>	+		οἰκοδομὴν πεποιήται,
85	170	<i>2-PO</i>		T2	προσώπῳ Πατρὸς (αὐτοῦ).
86	173	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀειμνήστῳ Θεοκτίστῳ.
87	175-6	<i>4-PP</i>		T4	μέτριος (κατὰ) πάντα.
88	176-7	<i>4-PPr</i>	+	T4	ἀγροικότεροις συνδαιτώμενος,
89	178	<i>4-PP</i>		T4	διακονίας ἐξενοπάθει.
90	179	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ᾧμων ἐπεφέρετο, ἀρδεύειν προσετάττετο
91	179-80	<i>2-OPr</i>	+	T2	ποιεῖν ἐπετάττετο,
92	180	<i>2-PPr</i>	+	T2	φύρειν ἠνείχετο
93	181	<i>2-PP</i>		T2	ἐπιμελεία κρατίστη.
94	182	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀριστεύματα ἐγγύθεν;
95	184	<i>4-PrPr</i>	+	T4	διέμενεν ὁ εὐκλέεστατος·
96	186	<i>4-PrPr</i>	+	T4	ὑπέπτησεν ὁ ἐμφρονέστατος·
97	187-8	<i>2-OPr</i>	+	T2	ψυχῇ (καὶ τῷ) σώματι·
98	189	<i>Δεν υπακούει</i>	+		φιλομαθῆς τε καὶ φιλόθεος·
99	192	<i>Δεν υπακούει</i>	+		συγχώρησιν ὁ θαυμασιώτατος.
100	194	<i>Δεν υπακούει</i>	+		περιποιούμενος ἄϊδιον.
101	195	<i>Δεν υπακούει</i>	+		κατευθὺ πραττόμενον,
102	197-8	<i>6-OP</i>		T6	ὡς δῶρον εὐληφῶς, ἐγεγήθει.
103	199	<i>6-PrPr</i>	+	T6	χαίροντος (διὰ τὸ) κερδόμισθον.
104	200	<i>4-PPr</i>	+	T4	ὀρῶ(σί τε καὶ) ἀκούουσιν,
105	201	<i>4-OPr</i>	+	T4	Χριστὸν (ἐντεῦθεν) μιμούμενος.
106	202-3	<i>2-PPr</i>	+	T2	ἀγαπᾶσθαι (καὶ) στέργεσθαι;
107	204	<i>Δεν υπακούει</i>	+		εἶναι (τῷ) γεννήτορι;
108	205	<i>2-PPr</i>	+	T2	λίαν, ὡς εἴρηται.
109	205	<i>Δεν υπακούει</i>	+		φανότητι διατεθρύλληται,
110	209	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀδελφῶν ἐπιδεικνύμενος.
111	212	<i>2-OPr</i>	+	T2	διὰ (τὸν) ποθούμενον.
112	213	<i>4-PPr</i>	+	T4	προβλέψαι στοχαστικώτερος;

113	214	<i>Δεν υπακούει</i>	+		θεραπεῦσαι προσηνέστερος;
114	215	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀνάψαι ποικιλώτερος;
115	216	<i>4-PrO</i>		T4	κύριος ὄβολοῦ.
116	217	<i>4-OO</i>		T4	τί (τὸ) πέρας (καὶ) τίς (ἢ) ἀμοιβή ⁶⁵ ;
117	219	<i>Δεν υπακούει</i>	+		εὐλογημένου σπέρματος.
118	221	<i>4-PO</i>		T4	εὐμούσου ὑποταγῆς.
119	223	<i>2-PP</i>		T2	τόπον (καὶ) τρόπον
120	224	<i>4-PP</i>		T4	ἐνόμως τε (καὶ) ἐνθέσμως,
121	225	<i>2-PPr</i>	+	T2	σάρκα (τῶ) πνεύματι,
122	227-8	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Θεῶ ποιήσασθαι
123	228	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὑποταγὴν πρότερον,
124	229	<i>2-PrP</i>		T2	πολέμα πάθη;
125	229	<i>2-OPr</i>	+	T2	ἀγνήν (τῆν) εὐπίθειαν,
126	230	<i>4-PP</i>		T4	ὄρει (τῆς) ἡσυχίας;
127	231	<i>Δεν υπακούει</i>	+		λίθοις λιθοβοληθήσεται,
128	231	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται
129	232	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἱερὸν Γράμμα;
130	233	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			οὐ ὁ λόγος
131	234	<i>2-PrPr</i>	+	T2	ταύτην πρόσεισιν
132	234	<i>2-PO</i>		T2	ἐγγίζων Θεῶ
133	238	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ὀρεκτικῆς τροφῆς.
134	240	<i>4-PPr</i>	+	T4	καρδία διατιθέμενος.
135	242	<i>2-PP</i>		T2	ἄλλων συμφέρον,
136	244	<i>6-PrP</i>		T6	ἴδιον (τὸν) καθηγεμόνα.
137	245-6	<i>2-PPr</i>	+	T2	εὐαγεστάτην προήγαγον.
138	246	<i>Δεν υπακούει</i>	+		καθηγητῆς ιδιοτρόπως,
139	246-7	<i>4-OP</i>		T4	ἄν ἐξυπηρετεῖτο
140	247	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			οὐχὶ συσσίτους
141	248-9	<i>4-PPr</i>	+	T4	γῆρους ὑποταττόμενος
142	249	<i>6-PP</i>		T6	ἐνταῦθα τῶν ἐπιζητουμένων.
143	251	<i>4-OO</i>		T4	Κυριακῆς τε (καὶ) ἑορτῆς,
144	252	<i>2-PPr</i>	+	T2	κοινῇ ἀδελφότητι.
145	253	<i>Δεν υπακούει</i>	+		οἰνοφλυγίας ρεύματι,
146	255	<i>6-PrP</i>		T6	λαμβανόμενον (τῆς) βραδυποσίας,
147	256	<i>2-OP</i>		T2	αὐτῶ καθεστῶσης.
148	258	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			χροιαῖς ἐξηνθισμένη,
149	259	<i>Δεν υπακούει</i>	+		θηρᾶν ἐφίενται.
150	261	<i>4-OP</i>		T4	τροφῆς καρυκευομένη.

⁶⁵ Εἰς τὴν ἑρμηνείαν θεωροῦμε ὅτι οἱ δυναμικοὶ τόνοι βρίσκονται σὺν ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας. Διαφορετικὰ, ἀν θεωρήσουμε ὡς τέλος τῆς περιόδου τὴν φράση *τίς ἢ ἀμοιβή* πρέπει νὰ ἐκληφθῆ σύμφωνα με τὸν Hörandner ὡς περίπτωσι 2-OO καὶ σύμφωνα με τοὺς Meyer/ Maas T2, ἀλλὰ χωρὶς υπολογισμὸ τῆς συλλαβῆς τοῦ ἀρθροῦ ἢ.

151	262	2-OPr	+	T2	ἀρετὴν στηλιτεύοντες.
152	264	2-PPr	+	T2	διαφυλάττειν ἰσχύουσα.
153	265	4-PO		T4	ἐργασία (διὰ) σπουδῆς·
154	267	Δεν υπακούει	+		φαίειν ἔχοντος·
155	268	2-OPr	+	T2	δωρεὰν ἄρτον ἔφαγον.
156	269	6-PrPr	+	T6	μουσικώτερον ἐσυρμαιογράφησεν
157	270	Δεν υπακούει	+		προθυμίας ἐσπουδαιογράφησεν;
158	270-1	Δεν υπακούει	+		θερμῶς διεχειρίσατο.
159	273	Δεν υπακούει	+		κεκτημένοις τὴν ὠφέλειαν;
160	274	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			χειρῶν καὶ πόνων,
161	275	2-OPr	+	T2	ψυχὴν φατιζόμεθα
162	275	2-PPr	+	T2	γραφίδα θαυμάζομεν
163	275-6	4-PP		T4	ὅποια τε (καὶ) ἡλικίη;
164	277	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἀπαγγελέτω τὰ παραλειφθέντα.
165	281	4-PPr	+	T4	Ναζιοραίων οὐκ ἐξηφάνισεν,
166	281-2	Δεν υπακούει	+		μέσον ἤγαγεν,
167	282	Δεν υπακούει	+		ἀσεβείας βάραθρον,
168	284	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἔτι ὑπὲρ γῆν ὄντων;
169	287-8	2-PPr	+	T2	ὅπερ (καὶ) γέγονεν.
170	289	2-OP		T2	μοναστῶν (τοῖς) ἐν ἄστει.
171	290	4-PP		T4	ἀνεγνωρίσθη ὁ μακαρίτης
172	294	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			διδασκαλίας προσηκούσης.
173	300	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			εὐεργέτας καθιστῶν.
174	301	2-PPr	+	T2	λέγων γνωρίζεται,
175	301	2-PP		T2	πιστώσω (τὸν) λόγον,
176	302	2-PPr	+	T2	οἴκους μετέπλασεν
177	303	2-PPr	+	T2	βίον ἐνάρετον.
178	306-7	2-OP		T2	εὖ ἐπανάγων·
179	309-10	2-PPr	+	T2	Ἀποστόλου φθεγγόμενος·
180	311	2-PrPr	+	T2	ἀδόκιμος γένωμαι.
181	314	2-PPr	+	T2	ὀρῶσι γινόμενος.
182	315-6	4-PO		T4	ὀράτω τις (τὸν) καρπὸν
183	316	2-PP		T2	μεμφέσθω (τὸν) τρόπον.
184	317	Δεν υπακούει	+		βίου ὄμιλος.
185	318-9	2-OPr	+	T2	ἐραστῆς (ἡμῶν) δέδεικται.
186	322	Δεν υπακούει	+		ἀρετὴν μετέωρος.
187	323	2-PPr	+	T2	ἡσυχίαν ἐπάνεισιν
188	323	Δεν υπακούει	+		μνήμης ἄξια,
189	325	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			πιεζομένους θεραπεύων.
190	327-8	Δεν υπακούει	+		ἐλεεῖν δυνάμενον,
191	329	4-PP		T4	ἀκενώτων (καὶ) αἰωνίων.
192	331	2-PPr	+	T2	καρδίαν (τοῦ) κάμνοντος.
193	332	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἐκεῖνα λέγειν·

194	333-4	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἤδριν, ἐξιχνίασα.
195	334	2-OPr	+	T2	ὡς πατήρ ἐγνωρίζετο
196	334-5	4-PPr	+	T4	ὡς προστάτης ἐμεγαλύνετο
197	338	4-PP		T4	χρῆμα ἐπιφερόντων·
198	339	2-PPr	+	T2	πρᾶγμα ἀθάνατον.
199	340	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἢ φερωνύμως βασιλεύσασα,
200	342-3	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ὑπὸ ἐλληνίζουσης τὸ χριστιανίζειν.
201	345	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ὀρεγομένου ἄρχειν
202	348	6-PP		T6	ἡσυχίαν (κὰν τῆ) ἡγεμονία,
203	348-9	4-PPr	+	T4	εὖρε (τὸ) ἐλπίζομενον·
204	351	4-PPr	+	T4	ἕξως ἀναρμόδιον.
205	352	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὄντως καὶ εὐθύβουλος;
206	352-3	4-OPr	+	T4	φυγεῖν (ταύτην) οὐκ ἀκίνδυνον,
207	357	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀνδρῶν βίους·
208	359-60	4-PO		T4	λίαν νεανικῶς.
209	365	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὄρα τί ἐργάζεται·
210	366	2-PrP		T2	ἀβασάνιστον εἶη
211	368	2-PP		T2	φιλοκάκους αἰρέσεις
212	369-70	2-PP		T2	ἄλλης προσόδου,
213	370-1	<i>Δεν υπακούει</i>	+		φευκταῖα εἶρηκεν.
214	373	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			οὐκ ὀλίγων ὑπαρχόντων.
215	374-5	2-OP		T2	ἐπαινετῶς τελουμένων.
216	375-6	2-OPr	+	T2	ἐπιβλαβοῦς παραδόσεως
217	377-8	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			βίῳ καὶ τὸ ἔργον ἔχειν;
218	378-9	<i>Δεν υπακούει</i>	+		δούλοις ἐπανατεινόμενος;
219	380	4-OPr	+	T4	ἀσκητῆς καθυπηρετούμενος;
220	381	<i>Δεν υπακούει</i>	+		συμβέβηκεν ἀλίσκεσθαι.
221	383	<i>Δεν υπακούει</i>	+		διαιωνίζον ἀπηνέγκατο,
222	384-5	4-PP		T4	χάριν ἀνενεκτέον·
223	386	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐμπαρέχειν τῷ γεννήτορι.
224	389	2-PP		T2	ἔχων (τὸν) πόδα·
225	390	2-PrP		T2	κατηχήσεως ρείθρω
226	390	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἕξ οὗ τί γίνεται;
227	392	4-PPr	+	T4	ἀνθρώποις (τὸ) κατορθούμενον.
228	393	2-OPr	+	T2	μικροῦ δεῖν παρέδραμεν.
229	395	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὀλίγοις τὴν ἀλήθειαν,
230	397	2-PrP		T2	πειθήνιον ἔχων.
231	399-40	2-PP		T2	τεθῆναι (τὸν) ἄνδρα,
232	401-2	<i>Δεν υπακούει</i>	+		στρατιωτικοῦ τάγματος,
233	403	<i>Δεν υπακούει</i>	+		εἰκόνων ψευδοσύλλογον.
234	404	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀληθείας ἄθροισμα,
235	405	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			δειχθεῖσα μάργυς
236	406	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			τετολμημένοις ἐδεδοίκει·

237	408	<i>Δεν υπακούει</i>	+		λαὸν καὶ ἀτεράμονα.
238	409	<i>4-PrP</i>		T4	τρόπαιον ἐκρατύνθη,
239	410	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἐχόμενος τῆς προστασίας·
240	412	<i>2-PrP</i>		T2	ἄρχεσθαι ἀξιους.
241	412	<i>2-PPr</i>	+	T2	ποθουμένην ταπείνωσιν,
242	413	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀνακωχὴν τῶν λυπηρῶν
243	415	<i>2-OP</i>		T2	ἀρετῆς τὴν ἀκτῖνα·
244	415-6	<i>4-PrPr</i>	+	T4	πειράζονται (γὰρ καὶ) δίκαιοι,
245	416-7	<i>2-OO</i>	(+)	T2	ψυχὰς γ(έ)νοιντ' ἄν
246	417	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ὑπολισθαίνουσιν εὐθυποροῦντες,
247	418	<i>Δεν υπακούει</i>	+		πᾶν τὸ κατορθούμενον.
248	419	<i>2-PPr</i>	+	T2	ἤδη πεπέρασται·
249	420	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐπὶ τὸ διαβοητότερον.
250	421	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			φειδοῖ τῶν δεδρακότων.
251	422-3	<i>Δεν υπακούει</i>	+		καίπερ πανταχοῦ διαθρουλλούμενα,
252	424	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀρετὴν τοῦ ἀειμάκαρος.
253	425	<i>4-OPr</i>	+	T4	Γραφῆς πάλαι μὲν ἀκήκοα,
254	426	<i>2-PPr</i>	+	T2	πεῖρα γεγένημαι.
255	427	<i>4-PP</i>		T4	εὐσεβείας ἐσφραγισμένη,
256	428	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀκολασίας οἰστροηλατημένος,
257	430-1	<i>2-OP</i>		T2	κατὰ (τὸν) Ἡρώδη.
258	432	<i>4-OO</i>	(+)	T2	καθηγητῆς πεφαν(έ)ρωταί πως,
259	434	<i>4-PrP</i>		T4	ἀκλόνητος διαμένων,
260	435	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἐξοριῶν, ἀκρωτηριασμῶν.
261	436	<i>2-PPr</i>	+	T2	σπουδαζομένων (τῶ) Καίσαρι,
262	436-7	<i>2-PrP</i>		T2	μέτειςι τρόπον·
263	438	<i>2-PPr</i>	+	T2	τοῦτο τρακτεύουσα.
264	438-9	<i>Δεν υπακούει</i>	+		σταλέντα γράμματα.
265	440-1	<i>Δεν υπακούει</i>	+		μορφῆς ἠκύρωτο,
266	441	<i>Δεν υπακούει</i>	+		προσωπείου φαίνεσθαι.
267	443	<i>2-PPr</i>	+	T2	νόμῳ φραττόμενον.
268	444	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			πρόβατα ἀπὸ τῆς ποίμνης·
269	445	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐτύφθησαν ... ἐδιώχθησαν,
270	446-7	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			Κύριον δεδιωγμένους·
271	448	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀποτολμῶν εισδέξασθαι·
272	450	<i>2-OPr</i>	+	T2	ἐνεγκεῖν εἰς μετάμελον.
273	451	<i>2-OO</i>		T2	Χριστοῦ ἀθλητῆς;
274	451-2	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			μελῶν ἐθελοντῆς,
275	453	<i>2-OO</i>		T2	ποιμὴν ἀγαθός,
276	454	<i>2-PrO</i>		T2	Βριάρεω χειρός,
277	455	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὁ δὲ ἑτεροκίνητος.
278	457-8	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Ἡρωδιάδι ὁμογνώμονος·
279	459	<i>4-PP</i>		T4	λόγον τῆς ἀληθείας.

280	459	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Κυρίου Πρόδρομος
281	460	<i>4-PO</i>		T4	Φιλίππου (του) αδελφοῦ σου.
282	461	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Ἡρώδου ὄμοιον.
283	462	<i>2-PPr</i>	+	T2	προαιρέσει ἀθλήσαντα,
284	463	<i>Δεν υπακούει</i>	+		βουλόμενος ἀπέδειξεν,
285	466	<i>2-PPr</i>	+	T2	Κυρίου ὀρώμενον.
286	469	<i>4-PPr</i>	+	T4	μοιχωμένους καταστεψάμενος.
287	470	<i>2-PPr</i>	+	T2	προφήτου βοήσομαι,
288	471	<i>2-PP</i>		T2	ἀνθρώποις οὐκ ἔστιν.
289	472	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			μοιχοζεύκτη εἰς τὸ φρουρηθῆναι;
290	473	<i>Δεν υπακούει</i>	+		βασιλέως τὸν ἀνεύθυνον;
291	475	<i>2-PP</i>		T2	οἰκείων δεσπόζειν;
292	476-7	<i>6-PP</i>		T6	ὄμοσχήμους τε (καὶ) ἔτεροσχήμους;
293	477-8	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀληθείας ἐξυβρίσεως!
294	478	<i>4-PPr</i>	+	T4	γενναίου οἱ μοιχαλλοῖωτοι,
295	480-1	<i>2-PPr</i>	+	T2	Κυρίου ἐκπίπτοντες.
296	482-3	<i>4-OPr</i>	+	T4	ὑπὲρ (αὐτῆς) ἀνταπόδοσιν.
297	483	<i>4-PPr</i>	+	T4	ἀδύτοις ἀναπαυόμενος.
298	484	<i>2-OPr</i>	+	T2	νικῶν τὸν φιλόθεον.
299	486	<i>Δεν υπακούει</i>	+		μέσου γίνεται,
300	487	<i>2-OP</i>		T2	φυλακὰς ἐξυφαίνειν,
301	488	<i>Δεν υπακούει</i>	+		πορφυρίδι ὑπεραίρονται.
302	491-2	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			σκωπτόντων τε καὶ κωμωδούντων.
303	492-3	<i>2-OPr</i>	+	T2	ἀρετὴν (καὶ) πολέμοι,
304	493	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἢ πρᾶξις δοκιμάζεται,
305	494	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἔχει δεῦρο.
306	496	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐπαινέτην μετελήλυθεν,
307	497	<i>2-OP</i>		T2	γῆς ἐρῶμιμένον,
308	498-9	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ὀρωμένοις τε καὶ λεγομένοις.
309	500	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὑπόπτεροι συντρέχοντες,
310	502	<i>4-PrP</i>		T4	ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας
311	503-4	<i>2-PP</i>		T2	υἱοῦ σου μακρόθεν.
312	504	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἐκστήση τῇ καρδίᾳ.
313	505	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐκεῖνο εἴποιμι,
314	506	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἔνωσιν ἐκκαλεσάμενος,
315	507-8	<i>4-PPr</i>		T4	φεύγων ἦν ὁ μακάριος,
316	508	<i>Δεν υπακούει</i>	+		συνελθόντας ἀπηνέγκατο.
317	510	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Θεοῦ διίστησιν;
318	511	<i>2-OO</i>		T2	τί τὰ μετὰ ταῦτα;
319	513	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Πατῆρ ἀσπάζεται.
320	514	<i>4-PrPr</i>	+	T4	πράγματος ἐπιτήδευμα,
321	516	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὑποτίθησιν ὁ θεομίμητος.
322	516-7	<i>6-OP</i>		T6	αὐτὸ (τοῦτο) συνεληλυθόσιν.

323	518	<i>Δεν υπακούει</i>	+		πνευματικῶς ἤνεγκεν
324	518	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			οὐπερ ἤρξεν;
325	519-20	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀρκετὸν εἰς ἔπαινον.
326	520-1	6-PP		T6	ἐπιπλάστως πως (καί) νενοθευμένως,
327	522	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			εἰλικρινῶς καὶ θεοφρόνως·
328	523-4	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὑποταγῆς τελείωσις.
329	524	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ᾧν καὶ τὰ αἰτήματα·
330	525	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀντὶ τοῦ ἀπολαύοντος,
331	526	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐξαιτῶν οὐκ ἐπετύγχανεν,
332	527	6-PrPr	+	T6	ἐκτελέσειεν (τὸ ἑαυτοῦ) θέλημα.
333	529	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὀνομάζεσθαι ἐπάξιον;
334	530	2-PrPr	+	T2	ἄρχεσθαι ἔχοντα;
335	532	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐνταῦθα θείημι.
336	533	4-PPr	+	T4	ἐπανιτέον εἰς (τὸ) προκείμενον.
337	534	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			θέρει θαλπομένη,
338	535	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			μολιβδίνης στέγης.
339	536	4-PP		T4	ἀπείχε (τοῦ) ἀνιᾶσθαι,
340	538	<i>Δεν υπακούει</i>	+		εὐμαριζούσης τὴν δυσχέρειαν,
341	538-9	<i>Δεν υπακούει</i>	+		κράτος ἔχουσιν.
342	545-6	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἄριστα τοὺς πάσχοντας.
343	546	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀξιομνημόνευτον τυγχάνον,
344	550	2-OPr	+	T2	ἀρετῆς ἐργαστήριον,
345	551	2-PP		T2	ἄντρον οἰκοῦντα
346	553	2-OPr	+	T2	μικροῦ λαθῶν ἅπαντας,
347	553-4	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐγνώρισε καὶ μὴ βουλόμενος.
348	556	2-OPr	+	T2	ἐξηγορεῖν πλουσιώτερον.
349	557	<i>Δεν υπακούει</i>	+		θεῖος πρόεδρος,
350	557-8	4-PPr	+	T4	ψηφός πατριαρχήσοντος
351	559	<i>Δεν υπακούει</i>	+		φιλίαν ἢ ἀλήθειαν·
352	560	<i>Δεν υπακούει</i>	+		πρὸς αὐτοῦ τοῦ βασιλεύοντος.
353	563	2-PP		T2	συμφέρον σκοποῦντα;
354	565	2-PPr	+	T2	παραχωρῆσαι (τὸ) ψήφισμα·
355	566	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀμφότερα ἀπόπτυστα.
356	567	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ψηφὸν ἔστειλεν,
357	567-8	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Θεῷ μάρτυρι.
358	569	2-PP		T2	κύβω τὰς ψήφους.
359	571	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἀγχιστέα δὲ τοῦ Καίσαρος,
360	573	2-PPr	+	T2	θᾶπτον ἐπάνεισιν.
361	574	4-OP		T4	ἀγαγεῖν (τὸ) βεβουλευμένον,
362	575	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἐπανελθεῖν ἀφίησιν.
363	577-8	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἔλκων εἰς κατηγορίας,
364	578	6-PrPr	+	T6	γέγονε καὶ ἀξιογέλαστος,
365	578	2-OP		T2	τί δεῖ (καὶ) λέγειν;

366	579-80	4-PrP		T4	προεισόδιος άνομία,
367	580	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			δοκούσης προπετείας.
368	581	Δεν υπακούει	+		Τò δὲ αίτιον;
369	583	2-PPr	+	T2	κοινωνίαν πεφεύγαμεν,
370	584	Δεν υπακούει	+		ξυροῦ οί ένιστάμενοι.
371	587	2-OPr	+	T2	πειρασμῶν διηγήσαιμι;
372	587-8	2-PPr	+	T2	παθόντος ίστάμενος.
373	588-9	Δεν υπακούει	+		άσφαλῶς περιστοιχίσασα,
374	589	4-PP		T4	όλως παραχωρήσαι.
375	591	Δεν υπακούει	+		αίδοι τοῦ σχήματος.
376	592	Δεν υπακούει	+		ρεύματος άνάτερος,
377	592	2-PP		T2	ἐπαλείφω (τὰ) θεία.
378	593	2-OP		T2	όργην (τοις) κρατοῦσι,
379	594	6-PrO		T6	έλεεινότερον, (τῶν) όμοταγῶν.
380	597	4-PrP		T4	παριστάμενος, ως κακοῦργος.
381	598	Δεν υπακούει	+		καθηλωμένος έπεφέρετο
382	599	4-PPr	+	T4	άγος μεταόριπτούμενον.
383	600	2-PPr	+	T2	εὐταξίας κατάστασις.
384	600	2-PPr	+	T2	βασιλείας ύπόληψις.
385	601-2	Δεν υπακούει	+		βασιλευσάντων έλλιπέστερα;
386	603	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			συγγραφῆς μέτρον,
387	603	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			κυροῦται έξορία
388	603-4	4-PP		T4	έτέρα δυσχερεστάτη,
389	605	2-OO		T2	φυλακῆς κραταιᾶς οὔσης.
390	606	2-PO		T2	πραγμάτων φορᾶς.
391	606	Δεν υπακούει	+		φιλανθρωπότεροι γεγόνασι
392	607	4-PPr	+	T4	έξοίσειν οὐκ έδεδίσαν·
393	608	4-OPr	+	T4	ἦν (τò) παρανομούμενον.
394	608	2-PP		T2	βαλανείον έκείνο,
395	611-2	Δεν υπακούει	+		νόμῳ έπερειδομένους.
396	613	4-PP		T4	κακοῦντας (τούς) καθειργμένους.
397	614	4-PrP		T4	Παραδράμοιμι (τὰ) μετέπειτα,
398	617-8	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			διωκτῶν τινὰς διασωθῆναι.
399	618	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ύπὲρ τίνος;
400	618-9	4-PP		T4	δραμα περιπονοῦμαι.
401	621	4-OO		T4	άθωωθῆ (τοῦ) ίερουργεῖν
402	622	4-PPr	+	T4	ήλλοτριωμένοι Θεοῦ νομίζοιντο.
403	622	6-PPr	+	T6	νόμοι Θεοῦ καταφρονούμενοι.
404	623-4	Δεν υπακούει	+		καταπατ εἶσθαι ζέοντος.
405	624-5	2-PP		T2	όμοτρόπῳ σου σκύμνω;
406	625	2-OP		T2	Θεοῦ παρατάσση,
407	626	2-PPr	+	T2	βασιλευσάντων νενίκηκεν;
408	626-7	Δεν υπακούει	+		περιφανῶς άπώλετο.

409	628	<i>Δεν υπακούει</i>	+		Θεοῦ θεράπων;
410	628	<i>Δεν υπακούει</i>	+		αὐτὸν γὰρ ἐπανήμι.
411	631	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀναισθήτοις λίθοις.
412	632	<i>2-PrP</i>		T2	Μάμαντος χῶρος.
413	633	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			Ὅξεϊα νῆσος.
414	634-5	<i>2-PP</i>		T2	στρατιωμονάχων φυλάκων.
415	636	<i>2-PPr</i>	+	T2	νόσω βαλλόμενον.
416	637	<i>6-PP</i>		T6	ἡμέρα (ἢ δις) ὑπηρετεῖσθαι.
417	639	<i>Δεν υπακούει</i>	+		δυσμενῆς ὀνειδίζεν.
418	640	<i>Δεν υπακούει</i>	+		θύραν ἔκλειεν.
419	641-2	<i>2-OP</i>		T2	Θεοῦ (καί) ἀνθρώπων.
420	643	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀκήκοεν ὁ Καῖσαρ,
421	644	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			ἀτεράμονα καρδίαν
422	644-5	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			κακῶς γεγεννημένον.
423	645-6	<i>2-PPr</i>	+	T2	ἄγει (τὴν) πρόθεσιν,
424	647	<i>Δεν υπακούει</i>	+		πανστρατὶ ὤλεσεν,
425	649	<i>4-PPr</i>	+	T4	οἰκονομίας ἐγκαταλείψασα,
426	651	<i>2-OPr</i>	+	T2	ἑαυτοῦ ἀναδείκνυσιν.
427	651	<i>Δεν υπακούει</i>	+		παραλιπεῖν ἄξιον.
428	653	<i>2-PPr</i>	+	T2	μέσου (τὸ) σκάνδαλον,
429	653	<i>4-OP</i>		T4	πρὸς (τὸν) ἱεραρχοῦντα.
430	655	<i>4-PPr</i>		T4	εἶναι (τοῦ) βασιλεύσαντος.
431	656	<i>2-PO</i>		T2	ὁμοιόας καλόν,
432	658	<i>2-PPr</i>	+	T2	κανόνος ἀθέτησις,
433	658	<i>Δεν υπακούει</i>	+		παροῦσα δέδεικται.
434	661-2	<i>4-OP</i>		T4	κριτῆ ταμειομένης.
435	663	<i>2-OO</i>		T2	Τί τὰ μετὰ ταῦτα;
436	663	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			Πατὴρ ἐγκεκλεισμένος,
437	667	<i>2-OPr</i>	+	T2	Θεῷ προσευχόμενος,
438	671	<i>4-PrP</i>		T4	παραναγινώσκοντος ὑπηρετοῦ.
439	673-4	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			σωματικῶν ἐργασιῶν,
440	675	<i>2-OP</i>		T2	ὑπακοὴν κεχρημένος,
441	675	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ἠνιᾶτο δὲ διὰ τὴν ἄνεσιν.
442	677	<i>2-OP</i>		T2	εἰς ὑπακοὴν καταλήξας.
443	679	<i>6-PPr</i>	+	T6	ἀδιαδόχῳ φωτὶ ἀναβεβίωκεν.
444	680	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὀκτῶ πρὸς τεσσαράκοντα.
445	681-2	<u><i>Δεν εφαρμόζεται</i></u>			τρισὶ τῆς ἀσθενείας
446	682-3	<i>4-PrPr</i>	+	T4	τελειούμενον τὸν ἀοίδιμον.
447	684	<i>2-PrP</i>		T2	διηγῆσαιμι τέλος;
448	685	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ψυχὴν πρὸς τὴν ἔξοδον
449	686				λαβεῖν τὸ δῶρον.
450	687		+		ἕκαστον εὐλόγησεν
451	687	<i>2-OPr</i>	+	T2	καὶ κατησπάσατο,

452	687	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἄπεισιν καὶ πρὸς τὸν τάφον,
453	688	2-PPr	+	T2	πάλαι θεάσασθαι,
454	689	2-OPr	+	T2	κοπῆ (τοῦ) θελήματος·
455	690	2-PP		T2	εἰς αἰῶνα αἰῶνος·
456	691	Δεν υπακούει	+		ποιήσῃ Κύριος
457	692	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἔξω οὐκ ὀλίγους,
458	694	2-PPr	+	T2	ἀγίαν παράθεσιν.
459	695	Δεν υπακούει	+		λαβῶν ἠσπάσατο.
460	697	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἐκποδῶν γεγενημένων.
461	697	Δεν υπακούει	+		Πάντων οὖν ὑπεμνημάτισε,
462	697	Δεν υπακούει	+		παῖσιν ὑπερηύξατο,
463	699	2-PPr	+	T2	θανάτω μιμούμενος.
464	700	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			τίς αὕτη;
465	701	2-OPr	+	T2	μεθ' ὧν ἀπεδήμησεν·
466	702	2-OPr	+	T2	αὐτοῦ διατάττεσθαι.
467	703	4-PrPr	+	T4	ἔχοιεν παριστάμενον,
468	704-5	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ὑπακοῆς παντελευθέρου,
469	706	4-PP		T4	ἀναθέσθαι (τῇ) ταπεινώσει μου.
470	707	Δεν υπακούει	+		ἔχον ἔμφασιν,
471	707	Δεν υπακούει	+		θανάτου μεμελώδηκεν.
472	709	2-PP		T2	θείων μελέτης,
473	712	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			στίχον τοὺς παρισταμένους,
474	713	2-PO		T2	ἀφιέναι φωνήν.
475	714	Δεν υπακούει	+		τότε φθάσασα,
476	714	2-PP		T2	μνήμη ἐπέστη,
477	715	2-PP		T2	οὐπερ ὁ λόγος.
478	720	6-PrP		T6	ἥλιον (τῆς) δικαιοσύνης.
479	722	4-PP		T4	χορείαις ἠριθμημένους.
480	723	2-PPr	+	T2	κληρουχίας μετείληφεν.
481	727	2-PPr	+	T2	λόγῳ (τῆς) πράξεως.
482	728-9	2-OPr	+	T2	ψυχὴν σαλευόμενος;
483	729	2-PPr	+	T2	λόγον φερόμενος;
484	730	2-PrPr	+	T2	ἔφοδον φύγοιμι,
485	731	Δεν υπακούει	+		εὐπορῶν οἴκοθεν;
486	732	2-PrPr	+	T2	ἄνωθεν ἵλεως
487	733	2-OPr	+	T2	ἀνορθοῖς καταπίπτοντα
488	733	2-PPr	+	T2	διευθύνοις πορευόμενον
489	733-4	Δεν υπακούει	+		συντηροῖς ἀνεπερέαστον,
490	734	2-PP		T2	τήνδε (τὴν) ποιμνήν,
491	737	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			μικρῶν ποιμνίων,
492	737	<u>Δεν εφαρμόζεται</u>			ἐν καιρῷ σου τῆς ἐξόδου.
493	738	2-PrP		T2	ποιμνία πάντα,
494	738-9	Δεν υπακούει	+		ἐκ τέκνων ἔγγονα.

495	741	<i>Δεν υπακούει</i>	+		ὀρθοδόξου πίστεως,
496	742	<i>Δεν υπακούει</i>	+		τοῖς ὀλεθρίοις πάθεσιν,
497	743	2-OP		T2	Ἰησοῦ (τῷ) Κυρίῳ (ἡμῶν),
498	745	<i>Δεν υπακούει</i>	+		παναγίῳ Πνεύματι,
499	745	2-PO		T2	αἰώνων. Ἀμήν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	1
Συντομογραφίες	3
<u>Εισαγωγή</u>	11
ΜΕΡΟΣ Α'	
<u>Κεφ. 1: Ο Συγγραφέας</u>	
1.1 Ο συγγραφέας και το ιστορικό πλαίσιο της εποχής του	17
1.2 Η εργογραφία του Θεοδώρου Στουδίτη.	25
<u>Κεφ. 2: Ο Πλάτωνας Σακκουδίου</u>	
2.1 Βιογραφικά στοιχεία του Πλάτωνα	39
2.2 Ο αγιολογικός φάκελος του αγίου	43
2.3 Δευτερεύουσες μαρτυρίες για τον Πλάτωνα	45
• Α. Τα Συναξάρια	46
• Β. Η παρουσίαση του Πλάτωνα στην εργογραφία του Θεοδώρου και σε άλλα έργα σπουδαιότητας ή μη προέλευσης	47
• Γ. Άλλα κείμενα της Βυζαντινής Γραμματείας	49
2.4 Η δομή του έργου	51
2.5 Χρονολόγηση του έργου	60
<u>Κεφ. 3: Το λογοτεχνικό είδος</u>	
3.1 Το ζήτημα του λογοτεχνικού είδους	64
3.2 Η ιστορία των αγιολογικών ειδών	67
3.2.1 Οι βίοι αγίων και το κείμενο για τον Πλάτωνα Σακκουδίου	67
• Α. Βίοι πρώιμης εποχής (4 ^{ος} -7 ^{ος} αι.)	69
• Β. Βίοι μέσης εποχής (8 ^{ος} -9 ^{ος} αι.):	83
Εικονομαχία και μοναστική βιογραφία	88
Οι βίοι του α' μισού του 9 ^{ου} αιώνα	91
Οι βίοι ηγουμένων-ιδρυτών μονών	92
Ο βίος ιεράρχη	95
Οι βίοι πατριαρχών	96
3.2.2 Τα εγκώμια-οι επιτάφιοι και το κείμενο για τον Πλάτωνα Σακκουδίου	99

• Α. Εγκώμια-επιτάφιοι πρώιμης εποχής (4 ^{ος} -7 ^{ος} αι.)	99
• Β. Εγκώμια μέσης εποχής (8 ^{ος} -9 ^{ος} αι.)	121
• Γ. Επιτάφιοι λόγιοι μέσης εποχής (9 ^{ος} -10 ^{ος} αι.)	133
3.2.3 Συμπεράσματα για τα αγιολογικά κείμενα (βίους, εγκώμια, επιταφίους λόγους)	136
3.3 Το κείμενο για τον Πλάτωνα Σακκουδίου (BHG 1533)	142
3.3.1 Χρονολογικές-τοπογραφικές ενδείξεις	150
3.3.2 Αυτοπροσδιορισμός του έργου	150
3.3.3 Ενδείξεις πιθανής μετέπειτα επεξεργασίας του κειμένου για τον Πλάτωνα	152
3.4 Η σχέση του κειμένου με τον επιτάφιο-κατήχηση στη Θεοκτίστη (BHG 2422)	155
3.5 Ένταξη σε αγιολογικό είδος	161

Κεφ. 4: Γλώσσα και ύφος

4.1 Η γλώσσα του έργου	164
4.2 Το ύφος	181
4.3 Η εικονολατρική ρητορική-η πολεμική του κειμένου	195
4.4 Η λογοκρισία του έργου	203

ΜΕΡΟΣ Β'

Κεφ. 5: Η χειρόγραφη παράδοση

5.1 Περιγραφή των χειρογράφων	211
5.1.1 Vaticanus gr. 1660 = V	211
5.1.2 Patmiacus 254 = P	214
5.1.3 Parisinus gr 1197 = F	216
5.1.4 Vaticanus gr. 1890 = A	223
5.1.5 Barberinianus gr. 533 (V 29 – olim 312) = B	225
5.2 Η Ταξινόμηση των κωδίκων	226
5.2.1 Barberinianus gr. 533	227
5.2.2 Vaticanus gr. 1890	230
5.2.3 Η σχέση των τριών άλλων κωδίκων	231
5.2.4 Η σχέση του F με τους άλλους κώδικες	232
5.2.5 Η σχέση των V και P	235
5.2.6 Αρχέτυπος ω	244
Στέμμα	246
5.3 Εκδόσεις-μεταφράσεις του κειμένου	247
5.3.1 Προηγούμενες εκδόσεις	247
5.3.2 Λατινικές μεταφράσεις	248

<u>Κεφ. 6: Έκδοση του κειμένου</u>	
6.1 Αρχές έκδοσης	251
6.2 Κείμενο-Νεοελληνική μετάφραση	261
<u>Κεφ. 7</u>	
Σχολιασμός του κειμένου	323
<u>Επίλογος-Συμπεράσματα</u>	387
Index verborum memorabilium	397
Index nominum	403
Index Graecitatis	405
Index troporum et figurarum	421
Βιβλιογραφία	443

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Παρουσίαση περιεχομένων των χειρογράφων	473
2. Υπόμνημα γραφών των V και P	481
3. Πίνακας γραφών (χωρίς τελικό -ν) του κώδικα F	483
4. Πίνακας καταγραφής καταληκτικού ρυθμού	484